

ספר

שאלות ותשובות נחמת שלמה

מאת הגאון הגדול נזר הרבנים ועמוד ההוראה

אבי העגונות

רבי שלמה דוד כהנא זצ"ל

רב ואב"ד וורשה וירושלים העתיקה

שאלות ותשובות, חידושי תורה והלכה

על ארבעת חלקי השלחן ערוך

יוצא לאור לראשונה מתוך כתבי יד, ספרי שאלות ותשובות, קבצים ומאספים
בעריכה מושלמת ומדוקדקת בתוספת ציונים ומקורות, עם מבוא מקיף לתולדות המחבר

מפעל תורת חכמי פולין
מכון ירושלים - תשפ"ג

עורך ראשי ומסדר הספר:
הרב יצחק מאיר ניימן

עריכה וביקורת:
הרב בנימין הלר

יוצא לאור
בסיוע משרד התרבות

אין להעתיק, לצלם
או להדפיס ספר זה
ואפילו חלקים ממנו
ללא רשות בכתב
מאת "מכון ירושלים" ע"ר
רח' גלעד 14, ירושלים
Office@machon-y.com

נדפס בישראל, דפוס המכון
מיסודם של השותפים
העוסקים במלאכת המתכת

Printed in Israel

עיצוב ועימוד: י. סלמון
לוחות: פרנק ירושלים

שערי נחמה

מה נכבד היום בו זוכים אנו להגיש בפני לומדי התורה ואוהביה את הספר 'נחמת שלמה', ובו שרידים מתורתו וממורשתו של הגאון המופלא רבי שלמה דוד כהנא זצ"ל, רבה האחרון של וורשה ושל ירושלים העתיקה, המכונה 'אבי העגונות', הרואה אור לראשונה במסגרת 'מפעל תורת חכמי פולין' שע"י 'מכון ירושלים'.

...

"הוד כבוד ידידי הרה"ג הגדול המפורסם כבוד שם תפארתו מורנו ... " (הגאון ר' חיים עוזר). "הגאון המובהק, זקן הרבנים הגדולים, המאיר לארץ ולדורים בתורתו והוראתו הנאמנה, מרנא ורבנא ... " (בעל ה'חלקת יעקב'). "ידי"י הרב הגאון הגדול המפורסם, עמוד ההוראה כבוד שם תפארתו" (הגרא"י הרצוג). "כ"ק ידיד ה' וידי"י הרה"ג הגדול החרוף ובקי סיני ועוקר הרים, פאר הדור עטרת הרבנים עמוד ההלכה משרידי גאוני דור שלפנינו חסיד ועניו ... " (הגר"י הוברמן, הצדיק מרעננה).

כתרים ותוארים רבים נקשרו לראשו של רבינו המחבר, 'גאון מופלא', 'עמוד ההוראה', 'נור הרבנים', 'חסיד ועניו'... בכל תחנות חייו התהלך רבינו בגדלות ובגאונות, בפסיקת ההוראה ובחינוך התלמידים, בהנהגת הציבור ובהעמדת הדת על תלה. החל מתקופת לימודיו בישיבת וואלוזין ואח"כ בקלויז הקובנאי במחיצת הגאון ר' יצחק אלחנן, במשך ארבעים וחמש שנות רבנות ודיינות בוורשה הבירה שם נשא וכיהן בכל תפקידי הרבנות וההנהגה, בעת כהונתו כרבה האחרון של ירושלים העתיקה ועד שנותיו האחרונות לאחר נפילת הרובע היהודי.

אולם תוארו המפורסם של רבינו המחבר, הכינוי אשר דבק בו לדורות עולם הינו 'אבי העגונות'. אלפי עגונות הותרו על ידי רבינו, אשר מרביתן עוגנו בשנות מלחמות העולם הראשונה והשנייה, ורבינו במקומות שבתו בוורשה ובירושלים שימש ככתובת ההלכתית המרכזית לאותן עגונות. ממרום גדולתו ראה את צערן של בנות ישראל העגונות, ובחמלתו עליהן עמל וטרח לילות כימים למצוא עבורן את הפתחים ולסלול את הדרכים דרכם יוכלו להלך ובאמצעותם לבנות חיים חדשים ולמצוא מזור ונחמה.

...

"בשעה שהוציאו את רבי חנינא בן תרדיון להריגה אמרו לו תלמידיו, רבי מה אתה רואה, אמר להן גוילין נשרפין ואותיות פורחות... " (עבודה זרה יח, א)

במשך עשרות שנות רבנותו של רבינו וישיבתו על מדין, כתב והשיב מאות ואלפי מאמרי חידושי תורה והלכה ותשובות הלכתיות בכל מקצועות התורה. אולם שבר על שבר חווה רבינו עם כתבתיו המרובים, עת עלה הכורת על יהדות וורשה בימי השואה האיומה, ונהרגו רבבות רבבות בית ישראל בידי הצוררים ימ"ש. רבינו בחסד ה' הצליח להינצל מגיא ההריגה ולעלות לארץ ישראל, שם התמנה לכהן כרבו של הרובע היהודי, אך כעבור שנים בודדות לקה בכפלים, עת חרבה ירושלים העתיקה, נשרפו בתי כנסיותיה ושממו בתי

מדרשיה. במהלך שתי החורבנות הללו, אבדו ונעלמו מרבית כתביו של רבינו, הגוילין נשרפו באש התבערה והאותיות פרחו להן לכל עבר.

ראשית מלאכת עריכת ספר זה של כינוס תורתו ומורשתו של רבינו, היה ללקט ולאסוף את אותן רבבות האותיות אשר פרחו באויר והתפזרו בכל קצוי תבל. מהן אשר נדפסו בספרי שאלות ותשובות ובכתבי עת שונים, מהן אשר נמצאו בארכיון המשפחתי ומהן אותרו בארכיונים שונים ברחבי העולם בגנזי משפחות הרבנים אשר באו בכתובים עם רבינו. אולם בעוד הלב שמח ומתרונן על רבבות האותיות אשר נאספו ונלקטו בזה, בספר אשר לפניכם, באותה עת בוכה ועצב הוא על אותן רבבות אותיות אשר עלו בסערה השמימה.

...

התודה והברכה לכל אשר עסקו במלאכת הקודש, ובראשם הרה"ג ר' יצחק מאיר ניימן שליט"א, אשר בכשרון מופלא ובהתמדה מרובה עמל וטרח במשך שנים באיתור התשובות, בסידורם ובעריכתם, והשכיל להוציא מתחת ידו יצירה מהודרת ומפוארת. ועמו הרה"ג ר' בנימין הלר שליט"א, אשר סייע בהשלמת העריכה ובעינו הבוחנת עבר וביקר את כל חלקי הספר. הרה"ג ר' שמואל חיים דומב שליט"א, אשר כתב וערך ביד אומן את פרקי המבוא המקיפים את דמותו הייחודית של רבינו המחבר. גבי פסיה פרסי שתחי', אשר חקרה במשך זמן רב את תולדות רבינו, ועבודתה היתה הבסיס והדחיפה למפעל גדול ונשגב זה.

ספר זה יוצא לאור במסגרת 'מפעל תורת חכמי פולין' שע"י המכון. יעמדו על הברכה מנהל המכון אחי היקר הרה"ג ר' משה שליט"א, הפועל ללא לאות לילות כימים למען הצלחת מפעלי המכון. הרב חיים אייזנשטיין שליט"א אשר הגיה את הספר, הרב משה שור שליט"א אשר ערך את המפתחות ולהרב יוסף סלמון על שעיצב וסידר את הספר בטוב טעם ובהרבה דעת.

רגשי ברכה ויקר לנכדי רבינו המחבר שיחי' הר"ר גבריאל חיים כהן שליט"א ורעיתו גבי נחמה תחי', בתו של הר"ר שמואל זאנוויל כהנא ז"ל – המכונה שז"ך, בן רבינו, אשר יזמו וניווטו את הוצאת החיבור ועריכתו, ועמדו לימין העוסקים במלאכה בעצה ובתושיה בכל עת ובכל שעה.

זכות רבינו תעמוד לכל העושים והמסייעים בזה ובבא, ויהי נועם ה' עלינו ומעשי ידינו יכוננו, אמן.

שלמה בוקסבוים

הנהלת המכון

אקדמות מילין

זכות גדולה נפלה בחלקי להתעסק בקדשים. עוד בצעירותי שמוע שמעתי גדולת דוד וחכמת שלמה בעת שבתו על כסא ממלכתו אשר בוורשה הבירה, ונפשי ביקשה להכירו מתוך כתביו אולם לדאבוני בקשתיו ולא מצאתיו אלא זעיר פה וזעיר שם.

זימן הקב"ה שבעת שעסקתי בהוצאתם לאור של כתבי הרב יצחק הכהן הוברמן זצ"ל – 'הצדיק מרעננה', היו בידי תשובות מרבינו אל הרב הוברמן ובררתי היכן הן השאלות וזאת כדי שאוכל להדפיסם כאחד. מתוך בירור מקומם של השאלות, זכיתי להכיר את נכדי רבינו שיחיו – מרת נחמה שתחיה (בתו של ר' שמואל זאנוויל כהנא ז"ל הנקרא שז"ך בנו של רבינו זצ"ל) ובעלה רבי גבריאל חיים כהן שליט"א. מפיו של רבי גבריאל שליט"א נתבררתי שנשארו לפליטה כמה קלסרים עם כתבים מרבינו זצ"ל ואכן היה בידו חלק מהשאלות שאז חיפשתי. באותו הזמן גיליתי בכתביו של הרב הוברמן כי ביקש מרבינו להוציא את כתביו לאור, המכתב מופיע בספר דגן סימן קצ"ח. ועוד במכתבו מיום ד' אלול תשט"ו להרב ר' מרדכי לייב גלאטשטיין זצ"ל כתב הרב הוברמן כי "דברתי עם ידיד נפשי הרב הגאון שלמה דוד כהנא זצ"ל בחייו שיסדר וידפיס איזה ספר ולא יכולתי לפעול אצלו כי היה עניו גדול". אדהכי והכי נתגלגל הרעיון שאולי הגיעה עת גאולת הכתבים, ואכן רבי גבריאל ורעייתו נחמה שתחיו נרתמו למשימת קודש זו ולקחו את עול הוצאת הספר לדפוס מרישא עד גמירא.

בבואי להתחיל את העבודה עוד לא ידעתי מה היקפה. ניגשתי אליה בחרדת קודש והתחלתי לאסוף את כל מאמרי רבינו ומשא ומתן המפוזרים בתוך ספרי השו"ת וקבצים תורניים וראיתי שזה בעצמו כבר חתיכה הראויה להתכבד. אולם עבודתי הייתה לא קלה וסוגה בשושנים כשהבחנתי כי גם מה שנדפס בתוך ספרי השאלות והתשובות לקה לפעמים בחסר, וזאת כי המדפיסים הדפיסו רק את חלק השאלה או חלק התשובה. דוגמה טובה לכך היא קונטרס העגונות של רבינו אשר נכתב למען יפתחו כבלי העגינות לאותן נשים שנתעגנו בחורבן הגדול. רבינו שלח לרבנים רבים את קונטרסו ואלו הדפיסו רק את השגותם לקונטרס בספריהם. באותם זמנים יכולנו רק לשער בליבנו מתוך תשובות הרבנים את סברות רבינו. זכינו שמצאנו את קונטרס העגונות בשלמותו ובספר זה איחדנו את הקונטרס ואת דעות המשיבים.

כשהגיעו לידי הקלסרים עם כל הכתבים שהיו לרבינו שהיו שמורים בידי השומרים הנאמנים, ראיתי שרובם ככולם הם מכתבים משנת תש"ח ואילך. מכתבי רבינו שנאגרו ונאספו במשך כל שנות התעסקותו בהוראה [כמופיע בתוך התשובות]

נאבדו ונשרפו לדאבת ליבנו מי מהם בשנות הזעם ומי מהם בעיר העתיקה בעת כיבוש הירדנים. מתוך הכתבים אשר היו בידינו רובם ככולם הם מכתבי השואלים מבלי שיש עליהם תשובה מרבינו וזעיר מהם הם טיוטות שרבינו כתב והעביר אותם לכותבי התשובות שהיו מעתיקים וכותבים בכתב קריא. חלקם בדברי תורה וחלקם בדברי שלום.

אי לכך בשביל שיצא דבר מושלם, כיתתנו רגלינו בין ארכיונים שונים בארץ ובחו"ל ואצל אספנים פרטיים וצאצאי השואלים כדי לברר האם יש בידם כתבי רבינו וזאת על מנת שנוכל להשלים את החסר ויהיו לאחדים. לא חסכנו מאמצים כדי למצוא את תשובותיו של רבינו אשר היו מפוזרות בארבע קצוות תבל. וב"ה ראינו סייעתא דשמיא נפלאה והחיפושים העלו מרגניתא טבא.

לאחר שנאספו כל הכתבים הצבנו את אופי הספר שיהא ספר תורני דהיינו משא ומתן בהלכה ובאגדה, ועוד שיכיל את דברי תורתו של רבינו. רבות הן הסוגיות אשר בהן התבקש רבינו להביע חוות דעתו הגדולה וחשוב היה לנו להציג גדולתו ושיטת פסיקתו בסוגיות השונות והמורכבות להן התבקש רבינו. מעל לכל ביקשנו להביא את מסירותו של רבינו בתקנת עגונות בנות ישראל. ולכן במקרים בהם היה בידינו רק מכתב שאלה החלטנו כי לא נדפיס את המכתב, ואכן עשינו כן למעט מכמה מקומות שראינו לנכון להדפיסם גם בכהאי גוונא, אי מטעם שיהא זכר לאותם רבנים שלא השאירו זכר בעולם ושיהא שפתותם דובבות בקבר, ואי מטעם שראינו שיש במכתבים אלו ערך לנושאים שרבינו דן בהם בתשובות אחרות וכמו שנפרט.

מבנה הספר: בספר זה שאפנו להביא את סדר התשובות כפי הנהוג בספרות השאלות והתשובות לפי סדר השלחן ערוך (או"ח יו"ד וכן הלאה). לרוב עלה בידינו לסדר את השאלות לפי הנושאים, אולם היו מקרים שבהם נשאל הרב לכמה שאלות אשר אינן קשורות לאותו החלק בשולחן ערוך. בכהאי גוונא סדרנו את התשובה לפי עיקר הנושא.

כמו כן גם בתוך הנושאים ניסינו לסדר ולקבץ שכל תתי הנושאים יבואו בכפיפה אחת. בפולמוס על הימום הבהמות לפני השחיטה, נושא שנאלצו לדון בו מחמת גזירת השלטונות לאסור שחיטה כשרה ואשר התקיים בין השנים תרצ"ד עד תשי"ב, הבאנו גם מכתבים אל רבינו מבלי שיש עליהם תשובת רבינו. דבר זה עשינו מכיוון שזה נושא שגם רבינו דן עליו, ורצוננו היה להביא תמונה שלמה של הפולמוס עד כמה שהתאפשר בידינו. אותו הדבר עשינו גם עם סוגיית הנישואים האזרחיים. לנושא זה בו נתחבטו האחרונים קודם המלחמה, ואחרי המלחמה הנוראה נזעקו הרבנים ביתר שאת. בספר זה קיבצנו את הקונטרס של רבינו העוסק בסוגיית הנישואים האזרחיים וזאת עם כל השו"ת שיש בנידון. בקונטרס העגונות וזאת כפי שכבר כתבתי, הבאנו יחד את כל הפוסקים אשר אליהם נשלח הקונטרס ואשר דנו בדברי רבינו. בסוגייה נוספת אשר קשורה בעגונות אשר נתעגנו מבעליהן שחיו בשטחי ברית המועצות לשעבר (רוסיא) טרחנו לסדר את התשובות כחלק

אחד. את זאת עשינו מאחר שבתשובות עצמן ניתן לראות כי לעגונות שנתעגנו מבעליהן בשל היעלמם בשטחי ברית המועצות הייתה לרבנים ואף לרבינו התייחסות אחרת משאר העגונות, בעיקר בשל הקושי הגדול לקבל ידיעות מעבר ל'מסך הברזל' אשר ירד על מדינה זו. בהמשך עבודתנו, קבצנו גם את כל תשובות רבינו בשאלות עגונות שאין בהם חידוש דין בנפרד אלא חוזרים על היתרים ידועים, או שהם רק פרטים טכניים לסימן אחד ולא הפרדנו לכמה סימנים. ואחרון אחרון, את המשא ומתן שהיה לרבינו עם הגאון רבי אלקנה כהנא שפירא זצ"ל בענין חידוש מצות הקהל בזמן הזה, מפאת גודלו חילקנו משא ומתן זה לכמה סימנים.

את הספר קראנו בשם "נחמת שלמה" מאחר שרבינו לא זכה עד כה שיצאו דברי תורתו. ולאור שנשרפו לו כל כתביו יהא ספר זה נחמה פורתא. ועוד טעם לשבח שרבינו הביא נחמה לאלפי עגונות בהתירו אותן מכבלי העיגון.

לפני סיום, אבוא בקריאה של חיבה לכל אלו שיש ברשותם כתבים של רבינו או מכתבים בהם רבינו מוזכר, שינהגו בטוב עין וישלחו עותק למערכת בכדי שנוכל בעז"ה במהדורה הבאה להכניסם ולזכות את הרבים.

כה דברי העורך

יצחק מאיר ניימן

בני ברק

דברים אחדים

בהודיה לה' ובהתרגשות רבה אנו מציגים בפני הציבור אוהב התורה את ספרו של עטרת משפחתנו הגרש"ד כהנא זצ"ל, מי שהיה ראש רבני וורשה ולאחר מכן רבה של העיר העתיקה בירושלים (ת"ש – תש"ח).

למדנותו של הגרש"ד היתה ידועה בין גדולי התורה, אך עתה – הודות לספר זה – היא פרושה בפני כל תלמידי החכמים לדורות.

בספר זה בולטת במיוחד מסירותו המופלאה של הגרש"ד כהנא לנושא התרת העגונות בשתי מלחמות העולם. דבקו בנושא זה גרמה רבות להצלחתן של אלפי עגונות מחיים אומללים וקודרים ואיפשרה להן לבנות בית בישראל. תרומתו זו זיכתה את הגרש"ד בכינוי 'אבי העגונות'.

למפעל מונומנטלי זה תרמו רבים, אך בראש וראשונה הרב יצחק מאיר ניימן שליט"א שחיפש בכל העולם תשובות, מאמרים וחוות דעת של הגרש"ד כהנא וקיבצם יחד בספר זה. משפחתנו אסירת תודה לו על כל מאמציו ומברכת אותו בברכת כהן נאמנה.

כן יבוא על הברכה הרה"ג ר' שמואל חיים דומב שליט"א שכתב את המבוא לספר זה ועמד על ייחודו של הגרש"ד כהנא בפסיקה התורנית. הוקרתנו נתונה ל'מכון ירושלים' אשר הספר מופיע במסגרת אכסנייתם המכובדת, ובמיוחד להרב שלמה בוקסבוים שליט"א אשר ליווה את הוצאת הספר במסירות רבה.

חשוב לנו גם להזכיר את הגב' פסיה פרסי שחוקרת כבר זמן רב את תולדות חייו ואת מעמדו הציבורי הרם של הגרש"ד כהנא ועודדה אותנו להוציא ספר זה.

נחמה אשתי, נכדתו של הגרש"ד כהנא ובתו של הרב ד"ר ש"ז כהנא (מי שהיה משך כשלושים שנה מנכ"ל משרד הדתות), זכתה לשהות בשנות ילדותה בקרבתם של הגרש"ד כהנא ורעייתו הרבנית אסתר (לבית קלעפיש). היו אלה שנים ספוגי זכרונות של הליכה עם הסבא יד ביד לכותל כשכל העוברים ליד דמותו הגבוהה והמרשימה (עם הקפוטה) מברכים אותו ביראת כבוד בשלום. לא פחות חשובים הם הזכרונות מהמרפסת המפורסמת בחצר 'אור החיים', שם התגוררו הגרש"ד ורעייתו ושם קיבלו אין ספור אורחים בצל מרפסת הסוכה המטופחת. האורחים הרבים נהגו לפקוד את הבית והמרפסת הפורחת בעיקר בשבתות בדרכם אל הכותל ובשובם ממנו. בימות השבוע נהגו לפקוד את הבית הרבנים הראשיים, גדולי תורה ומנהיגי הציבור התורני שבאו להתייעץ עם הרב. תמונת הסבא הגרש"ד כהנא מופיעה עד היום בכניסה למוזיאון 'חצר הישוב הישן' הממוקם בבנין בו התגורר ברחוב 'אור החיים'.

בהמשך השנים לאחר פטירתו של הגרש"ד בשנת תשי"ד המשיכה נוכחותו הרוחנית לשרות במשפחתנו, כשבנו הרב ש"ז כהנא הזכיר את אביו הגרש"ד את תורותיו ואת הליכותיו בכל הזדמנות וראה בו מורה דרך תורני ואישי רב עוצמה.

יהא הספר הזה יד ושם למפעלו הגדול של הגרש"ד כהנא וזכרון עולם לאדם מופלא וייחודי.

גבריאל ח' כהן

תמונת רבינו המחבר זצ"ל

פרקי חיים*

מאת הרב שמואל חיים דומב

**"שלשה שמות נקראו לו לאדם אחד מה שקוראים לו אביו ואמו
ואחד מה שקוראין לו בני אדם ואחד מה שקונה הוא לעצמו"** [תנחומא ויקהל, א]

במאסף "בית מדרש" לזכר הגאון ר' חיים עוזר בשנת תש"א³. בלומדו בישיבה נתעטר הוא בכינוי "דער יאנווער מתמיד".

עוד בימי בחרותו עבר ללמוד ב"קלויז הקובנאי" - כולל הפרושים - שבראשו עמד מרן הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור⁴, שאף הסמיכו לרבנות⁵.

כנראה שתקופה מסוימת למד גם אצל הגאון ר' שמעון שקאפ זצ"ל. וזאת משתמע ממכתבו משנת תש"ו להגאון ר' איסר יהודה אונטרמן, ונדפס בספרנו בסי' קמג: "אך יען שמעלתו פתח בשעשועין דאורייתא, בחקירה בבירור של החזקה של אשה "דייקא ומינסבא" "והעלה על זכרוני" בדרך הניתוח שלו "השיעורים של הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל" - "אין לי כח

א

שם שקראו לו אביו ואמו - ושם שקראו לו בני אדם

הגאון ר' שלמה דוד כהנא, נולד בשנת תרכ"ט¹ בעיירת "ינובה", שבמחוז קובנה ליטא, לאביו הגאון ר' בן ציון, שכיהן כרבה של העיירה "פלגוריה"². בגיל צעיר הלך ללמוד בישיבת וולוז'ין, בתקופה בה כיהן בראשות הישיבה הנצי"ב, ונכדו הגר"ח סאלאוויציק, חתן הגאון ר' רפאל שפירא מח"ס תורת רפאל, חתן הנצי"ב, היה אומר בה שיעורים. ונראה כי הרב החזיק עצמו בתקופת לימודיו כתלמידו של של ר' חיים סאלאוויציק כפי שהזכיר במאמרו בענין "קדושה ראשונה וקדושה שניה", שנדפס

♦♦

3. הג"ר שלמה יוסף זוין זצ"ל בספרו סופרים וספרים ח"א ת"א תשי"ט, בכותבו על המאסף "בית מדרש", כותב בעמוד 179: "לקדושה ראשונה וקדושה שניה" מוקדש חידושו של הגרש"ד כהנא, יסודו מפתיע: משבטלה סנהדרין גדולה בטלים ממילא כל מה שנעשה וחל בתוקף סמכותה עד עתה".
4. "הקלויז הקובנאי" שימש כסניף המשך לישיבת ואלוז'ין, וראה במבוא לתשובות ר' יצחק אלחנן, הוצאת מכון ירושלים, על יסוד הכולל - באות טו, ובהערות שם מה שציינו בזה.
5. מ. צינוביץ, במאמרו במלאות עשור לפטירתו, בהצופה 26.12.1963, כותב, שר' יצחק אלחנן אף נתן לו סמכות לפסוק בבית דינו.

- * בחלק מכתביבת קורות החיים השתמשתי בכתבי הרב שמואל זנוויל כהנא - שז"ך - בנו של הגרש"ד, הקרוי ע"ש חותנו הגאון ר' שמואל זנוויל קלעפפיש, וכן בספר יחידי סגולה להרב איסר פרנקל, וכן בעבודת המחקר המקיפה של פסיה פרסי על הגרש"ד: 'אבי העגונות': הגאון ר' שלמה דוד כהנא זצ"ל והלשכה לתקנת עגונות המלחמה על שני גלגוליה, אלון שבות, 2017. להלן, פרסי, אבי העגונות.
1. מ. צינוביץ בספר "עץ חיים" עמ' 424 כותב שנוולד בתרכ"ז, וביחידי סגולה, עמ' 270, כותב תרכ"ו, אולם בפנקס החברה קדישא כתוב תרכ"ט.
 2. אין לנו מקורות על תולדותיו, אולם כנראה לפני היותו רב ב"פלגוריה" גר הוא בעיירה "ינובה".

זנוויל קלעפפיש, מצאנו לנכון לכתוב בקצרה את תולדותיו ומעמדו.

נולד בשנת תקפ"ה בנעמירוב. בנערותו עברה משפחתו לוורשה. היה מתלמידי רבי משה יהודה ליב זילבערבערג אבד"ק קוטנא בעל זית רענן. חתן רבי מרדכי ב"ר נחמיה מו"צ בוורשה⁸. נסמך להוראה מרבי חיים דוידזאהן אבד"ק וורשה. מתר"י מו"צ בוורשה [כלומר בגיל עשרים וחמש] אחרי פטירת רבי נתן שפיגלגלאס בתרל"ג, נתמנה ל"ממלא מקום הרב"⁹. נפטר י' מרחשון תרס"ב. השאיר אחריו תשובות וחידושים על מסכתות אחדות ושוי"ע חו"מ, ולא נדפסו.

וכך נכתב עליו בספר "חכמי פולין" תולדות גאוני וצדיקי פולין בדורות האחרונים¹⁰ עמוד שד"מ מדפי הספר:

בנו מזיווג ראשון: רבי מרדכי מו"צ בוורשה, מכונה ר' מאטאלי, ושימש כמו"צ ארבעים ושלוש שנים, נפטר ח' כסלו תר"צ בגיל שבעים ושלוש.

חתניו מזיווג שני: רבי שלמה דוד כהנא מו"צ בוורשה; רבי חיים יהודה ליב יודקאווסקי מו"צ בוורשה, מתלמידי ישיבת ואלוז'ין, חבר ועד הרבנים, כחמש ושלושים שנה, נפטר י"ב אייר תרצ"ה בן ששים ותשע, והשאיר אחריו חידושים ותשובות שלא נדפסו.

מהרב הגאון המובהק הצדיק המפורסם מעוז ומגדול, ותיק וחסיד, תמים במעשיו וכו', כקש"ת מו"ה מרדכי במו"ה נחמיה זצוק"ל, מו"צ דפה וורשה, הנקרא בפי כל אנשי עירנו - פרומער ר' מאטילי - שהיה חותנו של הרב הגאון הגדול וכו' המפורסם בכל קצו ארץ מו"ה שמואל זנוויל זצ"ל קלעפפיש הראבד"ק וורשה, הובא לדפוס ע"י נכדו הרב הגאון וכו' מרדכי מו"צ בוורשה.

9. באותה תקופה ביטלו השלטונות את משרת רב ראשי.

10. נאסף ונקבץ ע"י ישראל אברהם גרינבוים, תשס"ט.

המעצר" מבלי לקחת חלק בפטופטי דאורייתא שהקב"ה חדי בהם"⁶.

נראה שתקופת לימודיו ב"קלויז הקובנאי" בראשות הגאון ר' יצחק אלחנן, היתה לזה השפעה עתידית לדרך פסיקתו "בעניני עגונות", וכמו שנביא להלן.

בשנת תרנ"ה בא בברית הנישואין עם בתו של הגאון ר' שמואל זנוויל קלעפפיש זצ"ל, ראב"ד וורשה.

בעקבות נישואיו עבר לגור בוורשה, והתחיל לשמש ברבנות שם תחת הנחיית חותנו, והרבה מדרכי הנהגתו של הגרש"ד, בעניני רבנות וכו', רכש וקיבל מחותנו.

במשך הזמן מעמדו בעיר התבסס, ובמיוחד אחר שנתבקש למלא מקום חותנו, שנפטר בשנת תרס"ב, ונתמנה כראב"ד במקומו, וזרם הפונים אליו בשאלות גבר והלך, "הרב של השאלות" היה ידוע שמו בשווקים, כל "שאלה" בהלכות איסור והיתר הופנתה אליו, והוא ענה עליה בלי השהיה, וכך סבבה אצלו הדלת על צירה, במשך רוב שעות היום⁷.

ב

חותנו הג"ר שמואל זנוויל קלעפפיש זצ"ל

מכיון שלא נכתבו דברים על חותנו הג"ר שמואל

♦♦

6. יש לציין שהדברים נכתבו כשהוא שבור ורצוף, מכל מה שעבר במלחמת העולם השנייה, והוא בשלהי שנות השיבה שלו, מתפעל הוא מדברי תורה, שמזכירים לו את שיעורי "הגר"ש שקאפ" - "ואין לו את כח המעצור" - מבלי לקחת חלק בהם.

7. "יחידי סגולה" - עמ' 271. ועיין שערי ציון - אדר תשל"ט עמ' לב, מובא בשם בנו שז"ד, שאמרו על אביו זצ"ל, שאין הוא מברך ברכת "אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה", שכן כאן בביתו של הרב, לא הבחינו בין יום ובין לילה.

8. מח"ס "פאר מרדכי", וכך נכתב בשער הספר:

כמרא דאתרא. והרב ר' בעריש מייזלש ז"ל¹¹, לא עשה כל דבר גדול בטרם ישמע חוות דעתו של הרה"ג רש"י ז"ל, וישלח אליו הרבה דברים שבאו לפניו. והרבנים מורי צדק בעדתנו הכבירים ממנו לימים, קבעו למו מקום למשא ומתן בדת ודין, רק בבית הרה"ג רש"י ז"ל.

ובגלל הצטיינינו בפסקי הדינים בכל דבר ריב ומשפט, יצא לו שם תהלה גם מחוץ למחנה ישראל, ולפעמים לא רחוקות בחרו בו גם נוצרים להיות מפשר ריב ומשפט ביניהם ובין יהודים, ומשפטים רבים יצאו מן הערכאות ויבואו אליו בהסכמת השופטים.

ביתו היה פתוח לרווחה לכל נדכה וקשה יום, "ובכל מאודו התאמץ לתמוך ביד כל איש בכל אשר מצאה ידו", ויהי עוסק בצרכי ציבור באמונה.

הרה"ג המנוח ז"ל עסק בהוצאת ספריו של הרה"ג מפלאצק ז"ל, אשר צוה לחרות על מצבתו, כי המסייעים בנדבתם להוצאת ספריו לאור הדפוס, יהיה הוא מליץ יושר בעדם, ויתנדבו רבים נדבתם ע"י הרה"ג רש"י ז"ל לדבר הזה.

חידושי תורה שלו נדפסו בסוף ספרו של אחיו "בית אהרן" (הגאון ר' אהרן שלמה זלמן קלעפניש, אבד"ק וויזנא, וגאוואראוו), וכן בקובץ "שערי תורה", ח"ז סי' כג, וקונטרס התשובות סי' ד, ובא בהסכמה על למעלה "ממאה ושבעים ספרים".

על רום מעלתו וחשיבותו, אפשר לראות בזה שבין הגאונים המסכימים על ספר "משנה ברורה" שעטר בהם החפץ חיים את ספרו, כהגאון ר' יצחק אלחנן, הגאון ר' מרדכי קלאצקי אב"ד לידא, שני מורי הצדק החשובים של וילנא בזמנו, הגאון ר' יוסף, בעל הגהות

רבי אבא חיים מיקלישאנסקי מו"צ בוורשה; רבי חיים פיין הי"ד אבד"ק ראדזין [נראה עליו בספר "אלה אזכרה" ח"ד עמ' 301].

מספרים כי בשנות עלומיו בעת לומדו בישיבת הרה"ג מו"ה משה יהודה ליב (זילברברג בעל הזית רענן) בעיר לאסק, היה נודע רק בשם "דער בחור פון טאג און נאכט" (הבחור ההוגה בתורה ביום ובלילה). ויהי אחרי עבור שנים, והרש"י היה לתופס ישיבה בעיר וורשה, נמצאו רבים מן החברים אשר למדו בתחלה עמו יחד בישיבת לאסק, והמה כבירים ממנו לימים, אשר באו ללמוד אצלו בתור תלמידים בישיבתו.

ומישיבתו של הרה"ג רש"י ז"ל יצאו הרבה רבנים מופלגים, ורבים מגדולי הרבנים כבואם לפעמים לוורשה, מצאו חובה לסור אל ישיבת הרה"ג המנוח לשמוע שיעורו ויתענגו על תורתו.

בימי חורפו לימד את שיעורו זה, אשר מספר תלמידיו היה כחמישים איש, שבע שעות בכל יום, ואך אחרי אשר רבו טרדותיו בעניני ההוראה, לימד שיעורו ארבע שעות ביום. את הישיבה לא החזיק בביתו כי אם רחוק ממעונו, למען אשר לא יפריעוהו עניני ההוראה מלימודו. ומלבד שיעורו בישיבה, לימד גם תורה לחברת בעלי בתים, אשר שם חברת ש"ס קורא לה, והיא נוסדה ע"י חותנו הרב ר' מאטילע החריף, זה כששים שנה.

אחרי עלות הרה"ג ז"ל על כסא ההוראה, היו רבים מגדולי הרבנים פונים אליו בשאלותיהם באיסור והיתר, וביניהם נמנה גם הרה"ג ר' יוסף בער שהיה ראש ישיבת וואלאזין ואח"כ לרבה של העיר בריסק. וגם הרה"ק הצדיק הרי"ם ז"ל מגורא - קאלוואריא, שלח אליו שאלות אחדות בעניני איסור והיתר מענינים שקרו בביתו ולא חפץ להורות לעצמו, ויפן אל הרש"י ז"ל בתור רב מו"צ בגליל שלו, ויחשבהו

♦♦

המצוות להרמב"ם. וראה עליו בספר הנ"ל חכמי פולין, באריכות בעמוד קצא, נפטר ט"ו אדר תר"ל.

11. כנראה הכוונה להגאון דובעריש מייזלש, אבד"ק וורשה, משנת תרט"ז, מח"ס חדושי מהרד"ם על ספר

להמורה הוראה ר' זנווילי ז"ל, והוא הכשיר הכל למצות מצוה בלי שום פקפוק, וביאר טעמו, כיון דשיעור עוביה טפח, והנה תיכף כשהחותר מן העיסה חתיכת בצק ואומר לשם מצת מצוה, כבר יש לו להבצק דין מצת מצוה, וא"כ לא אכפת לך מה שהקטן הזה עשה אח"כ הבצק שיהיה דק, "ואין שום פקפוק בזה", וכאשר שמע זקיננו זצלה"ה הטעם, מצא חן בעיניו ואמר שהוא הורה "בחכמה ובתבונה" ז"ל¹².

עוד הוראה משמו של הרב קלעפפיש, הובאה בספר "פתחי שערים" (להגאון ר' פתחיה הארנאבלס זצ"ל, שגם שימש כאחד מרבני וורשה) בשו"ת סי' יא, שדן שם אם מותר לשמש במוך בשעת סכנה. וכתב:

"הנה נשאלתי שאלה כזו מידידי הרב המאה"ג וכו' כש"ת מו"ה עזריאל שליט"א אבד"ק פאוונזיק, סמוך לוורשה, וכתב לי באריכות בדברים נכונים למבין, וגם הוא (היתר) [התיר] גם קודם תשמיש, וכתב לי שגם הרב הגאון ר' שמואל זנוויל קלעפפיש, מו"צ דוורשה הסכים כן"¹³.

ובנוגע למידת החסד ומסירות הנפש שהייתה לר' שמואל זנוויל קלעפפיש לכלל ישראל נכתב עליו:

"שביתו היה פתוח לרווחה לכל נדכה וקשה יום, ובכל מאודו התאמץ לתמוך ביד כל איש בכל אשר מצאה ידו".

עדות על כך מספר חתנו הגרש"ד, והובא בספרנו בסי' קלו - בתשובתו משנת תשי"א להגר"א הרצוג.

בזמנינו משתמשים באמצעים אחרים למניעת הריון, ובתשובת מהרש"ם (ח"א סימן נח) מפרט איזה סוגים שלדעתו יש להתיר, וכאלה שאין להתיר.

ומשמע דב"מוך" מותר, ורק כששתמשים באמצעים אחרים דן הוא. וקצת צ"ע שלא הביא מדברי חותנו שהתיר.

"פורת יוסף" על הש"ס, והגאון ר' שלמה הכהן, מח"ס "בנין שלמה" ו"חשק שלמה", והגאון ר' חיים אלעזר וואקס מח"ס "נפש חיה", והגאון ר' בן ציון שטרנפלד, הנודע בשם ר' בן ציון בילסקער, ומח"ס שערי ציון, לקח הוא גם הסכמה מהגאון ר' שמואל זנוויל.

וכן על ספרו "ליקוטי הלכות" לקח הוא את הסכמתו, ביחד עם הגר"ח מבריסק, המהרש"ם, האדר"ת, והגאון ר' יוסף זונדל, רבה של אישישוק, מח"ס "חבל יוסף".

עוד ראיה שיש בה כדי להעיד על מעמדו וגדלותו, נמצא בזה שהיה הוא בין אלו שפנו אליהם בשנת תרמ"ט, להתעסק בענין "היתר המכירה" בשביעית, ונצטרף הוא ביחד עם הגאון ר' שמואל מוהליבר זצ"ל, והגאון ר' יהושע ישראל טרונק זצ"ל אבד"ק קוטנא, ומחבר ספרי ישועות מלכו, וישועת ישראל.

הוראה חשובה שלו, כמענה על שאלה שנשלחה אליו ע"י ה"חידושי הרי"ם" ושהתפעל מתשובתו, הובאה בספר "בזכותא דאברהם" (עמ' צז) ונדפסה בספר הנ"ל "חכמי פולין" בעמוד שדמ הערה רצד.

"בזכותא דאברהם (עמ' צז) כתב: שמעתי מידיד נפשי הגה"צ ר' נחמיאלי אלתר זצלה"ה, שסיפר איך שזקיננו הגה"ק החידושי הרי"ם זצלה"ה, היה משבח מאד את הרה"ג ר' זנווילי קלעפפיש זצ"ל, שהוא הורה הוראה "בחכמה ובטוב טעם ודעת", והמעשה היה בזמן שהגה"ק החידושי הרי"ם זצלה"ה היה עוד בוורשה, ובערב פסח בעת אפיית מצות שמורה, נער אחד שלא היה בר מצוה, עשה מצה שמורה, ונתערב בין המצות, וציוה החידושי הרי"ם זצלה"ה לשאול

♦♦

12. סיפור זה מופיע גם בספר "בישישים חכמה" (להרב נח גד וינטרוב), בעמ' קלא, בכותבו על הרב קלעפפיש, ויש שם תוספת דברים.

13. ובאמת בספרנו להלן בסי' קלה, נשאל בזה הגרש"ד, שימוש במוך באשה שסכנה לה להתערב, וכתב באות י' שם:

"השאלה של שימוש במוך הדברים עתיקים אם

בוורשה, למרות שכיהנו שם עוד רבנים גדולי עולם ואף מבוגרים ממנו.

לאחר פטירת חותנו בשנת תרס"ב, מונה במקומו כ"ראב"ד".

על מעמדו וחשיבותו בעולם הרבנות ובעולם התורה, אפשר להתרשם ממה שהובא בספר "כארי יתנשא"¹⁶:

"על מעמדו הבכיר, ותוקף ההכרה לה זכה רבי שלמה דוד כהנא, תעיד העובדה, שכאשר ראה מרן החפץ חיים זי"ע בצרת אחיו בני ישראל, המתחננים לממשלת ארצות הברית שתתיר הגירה חופשית לשטחה מארצות המאוימות, ביקש מרבי שלמה דוד, שיסע לושינגטון ויפיל תחינתו בפני ראשי הממשל, כדי שירחיבו את הסדקים הצרים בתקנון ההגירה הנוקשה, ויאפשרו ליהודים רבים ככל האפשר להגר מארצות המצוקה"¹⁷.

וכן נמנה הוא בין מאות רבני פולין, שחתמו על "מודעה רבה", שיצאה (בשנת תרס"ז) ע"י האבני נזר זצ"ל (ונדפסה בספרו - יורה דעה ח"ב סי' תסה), האדמו"ר מגור רבי אברהם מרדכי זצ"ל, והאדמו"ר מאלכסנדר רבי ירחמיאל ישראל יצחק זצ"ל, שלא לקנות רבנות בכסף, ולא להטיל על הרב החדש החזקת אלמנת הרב הקודם.

גם במחלוקת הידועה על רבנות קלויזנבורג, נמנה הוא בין הרבנים שהתערבו לעשות שלום, שביניהם נמנו: הגרא"י קוק, הגר"מ אריק, הגר"א שטיינברג, והגרי"ל דיין סלונים, ועוד¹⁸.

כמה מפעלים חשובים". פרסי, אבי העגונות, עמ' 20.

16. קורות חייו של הגאון ר' יצחק פלקסר זצ"ל, מראשי ישיבת שפת אמת, שלמד בכולל "אחיעזר" בעיר העתיקה, שהקים הגרש"ד.

17. שם עמוד 190. מתוך המקור עצמו אין אנו יודעים בוודאות אם הרב כהנא אכן נסע בסופו של דבר כבקשת החפץ חיים.

18. ראה "משפט צדק" קלוז' (קלויזנבורג) תרפ"ב, "לזכר קהילת קלויזנבורג" ת"א תשכ"ח, עמ' 8-10.

"עובדא ידענא שבשנת תרנ"ה וחותני הגאון ר' זנוויל [קלעפיש זצ"ל] עוד היה בחיים, הוזמן לנסוע לפריז - [כלומר בשנתו השבעים, נולד תקפ"ה] לסדר גט "לחולה רוח" ממשפחת המיליונר ברודצקי, מובן שעשו הרבה הוצאות והשתדלות לסדר הגט, אך למרות שחותני שהה לצורך כך "קרוב לחודש ימים", לא עלתה בידו לסדר הגט ושב לביתו "מאוכזב", אך לאחר שנה באו לבית דינו של חותני בוורשה הבעל השוטה ואשתו, וסידרו הגט בוורשה בשקט ושלוה".

בוא וראה "מסירות נפש" להתיר אשה מסבלה, בהיותה נשואה ל"חולה רוח", לנסוע "בגיל שיבה" מפולין לצרפת - מדובר בנסיעה לפני כמאה ושלושים שנה, בתנאים של אז, ולשהות "קרוב לחודש ימים" בארץ זרה ומנוכרת כדי להתיר אשה מסבלה.

ג

תקופת רבנותו של הגרש"ד בוורשה

כאמור, בעקבות נישואיו עבר הגרש"ד לגור בוורשה, ואחר תקופה קצרה מונה הוא ע"י חותנו לכהן כרבם של האסירים בבתי הכלא, וכן כרב לענייני שבועות בבתי הדין של המדינה¹⁴. בנו (שז"ך) כותב, שמסירותו לעסוק בענייני עגונות, נבעה מתוך זאת, שכיהן כרבם של האסירים, וחש הוא את מצוקתם של נשות האסירים¹⁵.

תוך תקופה קצרה קנה את מקומו ומעמדו, ונהפך לאחת הדמויות הרבניות החשובות

♦♦

14. ראה על כך בארכיון המשפחה, שכתב בנו ר' שמואל זנוויל כהנא (שז"ך), ובספר "יחידי סגולה" עמ' 270 ואילך.

15. וכך נכתב עליו במאמר מאת י. מ. ק. בעתון שערים, מתאריך 25/12/1953, "הרבנות לא היתה אצלו שררה, כי אם שיעבוד לכל מיני תפקידים וחובות כלפי הציבור וכלפי היחיד, "שמחת חייו" היתה להתייחד עם ספריו ולהפוך ולהפוך בהם, אולם רבנותו המסועפת הוציאה אותו תכופות מאהלה של תורה, והעמידה אותו במרכזם של

תשובה בהירה ומפיצה אור על השאלה לכל צדדיה והסתעפויותיה.

וכך מתאר בנו שז"ך את מעברו של אביו²¹:

"את אבא כינו בוורשה בכינוי "התורה בשטריימל", טיפוס ליטאי היה אבא, בליטא נולד ובישיבותיה למד. "מתנגד" היה. ובכל זאת, מיום שנתכבד בכתר רבנותה של וורשה - לבש קאפוטה ושטריימל בנוסח חסידי פולין. תורה ליטאית בקנקן חסידי, תורה בשטריימל".

אחד ממחברי תולדות גדולי ישראל, כותב:

הסכסוכים בין הקהילות החסידיות, היו כה מרובים, ובדרך כלל התפשרו על רב מחוץ לפולין - אפילו וורשה התפארה ברבי שלמה דוד הליטאי²².

"וורשה שימשה גם כמרכז לכל תפוצות ישראל, ואליה פנו בשאלות ובקשת עצות והדרכה, מכל פינות העולם היהודי. בשביל כולם שימש הרב כהנא ככתובת לשאלות ותשובות הלכתיות בכל שטחי החיים היהודיים"²³.

פסק דין מענין שבו באה לידי ביטוי חכמתו בסכסוך שפרץ בביכני"ס על נוסח התפילה, מובא באחד מהעיתונים שבאותה תקופה²⁴:

בבית הכנסת "בית אברהם" ברחוב זמנהוף בוורשה התפללו מתנגדים, אולם בשל מיעוט המתפללים במקום החליטו גבאי בית הכנסת להכניס למקום מנין אברכים אשר ימלאו את שורות בית הכנסת. המחלוקת שפרצה בין שני הצדדים בבית הכנסת ונגעה לסדר התפילה, הגיעה לשולחנו של הרב כהנא: לבסוף באו בעלי הדין אל הרב ר' שלמה דוד כהנא, והלה פסק: יחלוקו. "במנין הראשון יתפללו לפי נוסח אשכנז, ובמנין השני - לפי נוסח ספרד".

כיוצא ישיבות ליטא, דאג הוא גם ליסוד ישיבות בוורשה ולעמוד בראשם, ייסד את ה"מתבתא" שהיה קיבוץ תלמידים, בבית הכנסת אשר היה ברחוב גנשה 8, כמו כן כיהן כראש ישיבת "בית שמואל" ע"ש הגר"ש מוהליבר, וכן סייע גם לישיבות אחרות, כ"ישיבת "תורת חיים" ע"ש הגר"ח סאלאוויציק, וכן לישיבות נובהרדוק, וכיהן כמנהל רוחני של המוסד "תחכמוני"¹⁹.

המעבר החד בין מקומות התורה שגדל בהם בליטא התורנית, לאחת הערים הגדולות שרוב רובם של תושביה היו מהמגזר החסידי, היה לא קל, ודרש הרבה חכמה ודעת, סבלנות וסובלנות, לצלוח את "גשר החיים" ולמצוא חן וחסד בעיני כולם.

אחד מהרבנים ששימש יחד עם הגר"ד כחבר הנהלת "ארגון רבנים יוצאי פולין - המחלקה לתקנת עגונות המלחמה בפולניה" מתאר במאמרו את המעבר שעבר הגר"ד, בעוברו מליטא לוורשה²⁰:

הגאון ר' שלמה דוד כהנא ז"ל היה דגול בהוראת הלכה למעשה. הוא למד בישיבות ליטא, ובהן לא עסקו הרבה בהוראות הלכה למעשה, אלא שמו בעיקר את הדגש על התחדדות בהלכה, על הניתוח העמוק והמופשט של הסוגיות, ישיבה ישיבה ושיטתה, ישיבה ישיבה ודרך לימודה. בשבתו בוורשה כחתנו של הרב הגאון ר' שמואל זנוויל קלעפפיש ז"ל, שהיה מגדולי הרבנים בעלי הוראה בוורשה, השתלם בהוראה ובחר בשיטת חכמי פולין, שמלבד הפלפול והחידוד, משקיעים זמן ומרץ גם בהוראות הלכה למעשה. גישתו בהוראה הלכה למעשה הייתה ישירה ותפיסתו מהירה. התמצא ברוחב הנושא שעליו נשאל והשיב

♦♦

העתיקה", שיחה עם שז"ך, הצפה 28/10/1978.
22. מאורות מעולם התורה - יצחק אלפסי - ירושלים תשס"ה, עמוד 197. וראה ב"יחידי סגולה" עמ' 272.
23. פרסי, שם.
24. עתון הבוקר 2/4/1938.

19. מקורות לכך: פרסי, אבי העגונות, עמ' 22-24.
20. הרב מרדכי פוגלמן, רבה של קטוביץ בפולין, ובארץ רבה של קרית מוצקין, במאמרו "מורה הוראה בישראל", הצפה 31/1/1953.
21. ישראל ארליך, "רבה של וורשה - רבה של העיר

"לכבוד המתים".

"בעיתוני אמריקה נדפסו בזמן האחרון ידיעות האיט"א, שרבני וורשה התירו למסור מתי ישראל לצורך לימוד הרפואה. בלשכת "הפרדס" נתקבל מכתב מאת הרה"ג וכו' מו"ה שלמה דוד כהנא שליט"א, מראשי הרבנים לעדת וורשה, וכותב בזה"ל: אתכבד להודיעהו שאין שום יסוד ולא משהו דמשהו אמת שבשמועה, שהרבנים בוורשה, או מי מהם, הזדקקו למצוא איזה צד היתר לתת מתים לצורך הסטודנטען. אדרבה, הרבנים מיאנו להתעניין בכלל להשאלה הזאת, וכל האיומים והנקמות בפועל של הסטודנטען, כמו שבירת חלונות וארונות לספרים ורהיטים, לא הועילו להטות אותנו מדעתנו"²⁷.

וכן בעניני שחיטה - הימום הבהמות או הרדמתם ושאר עניני הכשרות, ראה להלן בסימנים כא-כב-כג²⁸.

וכן בסימן כת, בענין ניקור האחוריים של הבהמה, שלא נהגו כן בוורשה, ולאור ובעטייה של הגזירה הידועה להגביל ולצמצם את השחיטה, נאלצים לאכול גם את חלק האחוריים, ועד כעת נמנענו מזה, פונה הוא לביה"ד בירושלים ששם נהגו לנקר.

ורוצה הוא לשלוח אנשים שילמדו את הנושא.

כמו כן עמד הוא בראש "הסתדרות שומרי שבת" העולמית, שניהלה מאבקים לקיום שמירת השבת²⁹.

בזכרונותיו של העיר וורשה כתב רבה של ת"א הרב פרנקל³⁰:

"בבית הקהילה ברחוב גזיבובסקה ישב בית הדין. מדי שבוע ישב בראשו אחד מן הרבנים,

מיד בהכנסו ל"ועד רבני וורשה" תפס הוא מקום מרכזי ובעל סמכא, והיה מעורב ועמד בראש המערכות שניהלו רבני וורשה, וכן המערכות שניהלה היהדות החרדית בוורשה.

כמו כן באחת המחלוקות והסכסוכים שהיו בוורשה שהיה חשש גדול שהדבר יביא לידי פילוג ומלחמת אחים בין החרדים לחילונים, פרשת "בית האקדמאים"²⁵, היה הוא בין הגורמים להצעת הפשרה, והוא ניהל את הישיבה ואף כתב את פרוטוקול הצעות הפשרה.

מעורבותו בחייה הרוחניים של וורשה באה גם לידי ביטוי, במכתבו משנת תר"ץ לרבה הראשי של ארץ ישראל הגראי"ה קוק, והובא בספרנו בסי' קצז.

"הנה איזה עיתונים המופיעים כאן בשפה יהודית המדוברת, מרשים לעצמם בזמן האחרון להדפיס בגליונות הערב, מאמרים מלאים זימה וכיעור מטיפוס הידוע להעביר רוח טומאה והרהורי עבירה בין אוכלוסי ישראל, והדברים הגיעו לידי כך עד שגם הבית דין מוכרח להתעורר נגד זה ולצאת במלחמת מצוה וכו', ושמוע שמענו שגם בארץ הקודש ובתל אביב בפרט, הורמה מלחמת תנופה ומגן כזאת, בענין ההגדרה והחסימה נגד השערוריה של רחיצות תערובות על חוף הים ביפו, ודבריו הטהורים של כבוד תורתו היוצאים מלב טהור נכנסו לאזניהם של יועצי העיריה והביאו פרי תבואה. אי לזאת נתכבד לבקש את כבוד תורתו, שיואיל בטובו לשלוח לנו העתקה וכו'".

וכן בענין "ניתוחי מתים", נושא שבו התנהל מאבק בין האוניברסיטאות והפקולטות לרפואה, שביקשו למסור להם גופותיהם של יהודים לניתוחים לצורכי מחקר, התפרסם מכתבו בירחון הפרדס²⁶.

♦♦

25. על הסכסוך בהרחבה ראה: פרסי, עמ' 27-28.

26. הפרדס חלק ח' חוברת י' עמ' 218.

27. ועיין בשו"ת חבלים בנעימים, ח"ג סי' סד, תשובה אל הגרש"ד בנידון זה.

28. ראה על כך, בקובץ "גלעד" כ"ב [תש"ע] עמ'

75-106

29. ראה המעיין תמוז תשנ"ד, פרק לד עמ'

5-10, וכן דואר היום 23/12/1925 והצופה.

9/1/1939

30. קובץ מוורשה ח"ב עמ' 251.

במדוייק היא מרכיב מרכזי בכשרותו של הגט³⁴.

באחת מהתשובות סי' קיג בסופו, בקשר לשאלה שנשאל, אי מותר לבדוק בדיקת תקינות זרע, כדי לרפאות אותו להוליד, ודורשים הרופאים שישימש ע"י גומי כדי לשלוח את הזרע לבדיקה, כותב הוא:

"השאלה היא עתיקה וטיפלו בה הגאונים הקודמים, וגם בהדור שלפנינו, ואין בזמנינו הכח להכריע בין האוסרים והמצדדים להיתר" – "וכאשר הוטל עלי הוראות אלו בהרבנות בעיר ואם בישראל וורשה החרבה", היינו נוהגים לסמוך על הכרעת המהרש"ם וכו' להתיר בגומי בכיסוי דק להכניס "בהרחם של האשה" וכו' אבל אין מתירים להליש גומי על אברו של האיש" וכו'.

הרי שכבר בגיל צעיר כשנבחר להיות חבר ברבנות וורשה, הטילו עליו הוראות כבדות משקל לפסוק בהם.

במשך הזמן הוכתר הוא בתוארים "זקן רבני וורשה", "מגדולי רבני וורשה".

הרב פרנקל כותב בספרו: בוורשה לא היתה רבנות ראשית, במקומה התקיים "ועד רבנים", שבו היו חברים רבנים שכיחנו ברובעים השונים של וורשה. כל רב לעצמו היה גדול בתורה וראוי שיכתב עליו במיוחד, אבל בוורשה ידעו, שרבי שלמה דוד הוא הרב של וורשה.

כדמות ראייה לכך יש להביא את שטר מכירת החמץ של האדמו"ר מחב"ד, הריי"ץ, (אגרות הריי"ץ חי"ד, ה' רל"ז), כותב הוא ביפוי הכח למכירת החמץ: ... ככל פרטי התנאים ופרטי

משלוח מצות ומזון ליהודי רוסיה לימי חג הפסח הבא.

34. בקובץ התורה והמדינה – ת"א – תשי"ג-תשי"ד, בעמ' ש"ע, בתיאורו של הרב כתריאל טכורש, על הגרש"ד, מתאר הוא את מומחיותו בענין כתיבת שמות גיטין, וכן בארכיון משפחת כהנא, ישנם מכתבים שהגרש"ד שולח לבתי דין שונים בתקופה

סמכות מוכרת שאמרה כולה כבוד ומרות, היתה זו של הגאון ר' שלמה דוד כהנא, שחלש על אזור נלבקי גנשה, ויושב בישיבות ועד הרבנים. מתינותו הרבה ושיקול דעתו, העניקו השראה מרגיעה להתכנסותם. "רבי שלמה דוד אמר" – היה כמעין גושפנקא לכל החלטה, כדבר שאין עליו עוררין".

יש להוסיף שבמסגרת תפקידו כחבר ועדת רבני וורשה, וכן כראב"ד, היה הוא מעורה גם בכל עניני העיר, והיה שותף לכל מיני ארגוני צדקה ומוסדות חסד, שעזרו ופעלו לצרכי בני העיר, ובחלק מהם אף עמד בראשם. הוא כיהן כנציג מפעל "עזרת תורה" וממונה על חלוקה הוגנת של כספי הצדקה שהגיעו מארצות הברית וחלוקתם לישיבות שהיו בוורשה³¹, כמו כן נציגם ובא כוחם של הישיבות, מטעם ארגון הסנטרל רעליף³². וכן בארגון "ועד העזרה", ארגון שנועד לתמוך ולתת עזרה כלכלית ליהודי רוסיה, שייסד האדמו"ר מחב"ד ר' יוסף יצחק שניאורסון³³.

יש מקום לציין, שבשנת תרפ"ח הוציאה הקהילה היהודית לוח שמות עבריים – יהודיים, כשמטרת הלוח היא, בירור השמות היהודיים לפי מקורם והגייתם הנכונה. הלוח נכתב בשלש שפות, עברית – יידיש – ופולנית, והוא כעין אנציקלופדיה שמית של כל השמות הפרטיים של גברים ונשים, הקהילה שהוציאה זאת בחרה בוועדה מיוחדת, שנבחרו בה אנשי אקדמיה, וכן רבנו שנחשב כבר אז לאחד מגדולי רבני וורשה.

לא רחוק לומר דהסיבה שבחרו בו להיות שותף וחבר לעורכים, מפני עיסוקו ומומחיותו בסידורי גיטין, שידיעת שמות המתגרשים

31. זכרון בספר מהמפעל עזרת תורה, ניו יורק – תרצ"ב, עמ' 182-183 וכן: פרסי, שם. עמ' 24.

32. הצפירה 18/8/1928.

33. עתון היינט 5/4/1933, ושם נכתב, בנשיאות הקהילה היהודית בוורשה ביקרה משלחת של נכבדי וורשה, ובראשה הרב שלמה דוד כהנא, המשלחת דנה עם חברי הנשיאות על תכנית של

ולשלוח אלינו, ואז נשתדל למענה בהסכמת מעלתו. בתשובתו כותב הרב ברייש: כבוד הרב הגאון המובהק, זקן הרבנים הגדולים, המאיר לארץ ולדורים, בתורתו והוראתו הנאמנה וכו', מרנא ורבנא וכו'. בכבוד והערצה מרובה כערכו הרם.

ויש שפנו אליו שיזכירם בתפילתו: להעלות זיכרוננו לטובה בתפילותיו הקדושים (סי' קכב). אל כבוד קדושת ידיד ה' וכו', חסיד ועניו וכו', יזכירני כבוד גאון תורתו הרמה בתפלתו הזכה (סי' קצח).

ד

המסמיך והמסכים

במשך שנותיו בוורשה, עלה הוא מדרגה לדרגה וממעמד למעמד.

תחילה, כפי שהוזכר כ"רב האסירים" בבתי הכלא, אח"כ כ"מורה הוראה" וכן כחבר ב"ועד רבני וורשה" – שכונה גם "ועד הרבנים לעדת וורשה" וכן "די ווארשעוואר רבינאט".

בין התפקידים שהוטלו על הגרש"ד, היה "לסמוך" אברכים וצורבים, גלריה גדולה של רבנים וגאוניו שהתפרסמו, בעולם התורה והרבנות, הוסמכו על ידו. וכן ע"י "ועד רבני וורשה", תלמידי ה"מתבתא" שעמד בראשה, תלמידי ישיבת "תומכי תמימים" של חב"ד.

כמו כן על ה"סמיכה" שנתנה לתלמידי ישיבת "תומכי תמימים" נכתב בספר "מוסדות התורה באירופה, בבנינים ובחורבנים"³⁶.

"הישיבה רכשה את אהדתם של גדולים בתורה והמפורסמים, הרב מנחם זמבה, הרב שלמה דוד כהנא, הרב חיים לייב יודקובסקי – חתנו של הרב קלעפפיש, וגיסו של הגרש"ד – הרב

המינים המבוארים בשטר כח הכללי אשר נתנו דיירי ק"ק וורשה בשנה זו (תרצ"ד) להרה"ג מוה"ר שלמה דוד בהרה"ג מוהר"ר בן ציון הכהן למכור חמצם³⁵.

העובר על ספר התשובות – שהוא חלק קטן ממה שנשאל והשיב בעשרות רבות של שנות רבנות – ורואה מגוון רב של ביטויים המראים את חשיבותו, מעלתו ורום דרגתו, ואף את ההערצה כלפיו, והדגשת יראת השמים שבו, והרבה מהשואלים מוסיפים את התואר קדושת שם תפארתו או כבוד שם תפארתו, ועוד תוארים, כפאר הדור, עמוד ההוראה, ארי שבחבורה, צדיק נשגב, שר התורה, צדיק יסוד עולם, גאון הגאוניו, רבא דעמיה, ראש גולת אריאל, עטרת הרבנים, וכו'.

הגאון ר' חיים עוזר (בסי' כה) כותב אליו: כבוד שם תפארתו וכו', מגדולי המורים.

הגר"מ פיינשטיין (בסי' פח) כותב אליו: הרב הגאון הגדול מוריני וכו', תשובת כבוד גאונו, והיא חביבה עלינו וכו'.

ובעוד מכתב (סי' קצז): הרב הגאון הגדול כבוד שם תפארתו וכו', אבל מחמת שכבוד גאונו השיג עלי ראיתי קצת חובה לבוא במכתבי לפני גאונו וכו' ולא יאמר מדאישיק לגאון כבודו אודויי אודי וכו'.

והגר"י אברמסקי (בסי' קצב) כותב אליו: הרב הגאון הגדול המפורסם וכו', כבוד שם תפארתו, משנה שמחה שמחתי על הבשורה הזאת. בראש ובראשונה שכבוד גאונו ככוחו אז כן כוחו עתה, ולבו ער לדברי תורה כמו במיטב שנותיו.

הגאון ר' מרדכי יעקב ברייש, אב"ד ציריך, ומח"ס חלקת יעקב, כותב אליו במענה על עגונה מציריך, שהגרש"ד, שמבקשו להזמין את האשה הנ"ל, ולקבל ממנה עוד כמה פרטים אם ישנם,

שבין שתי המלחמות, בענייני כתיבת שמות. מתוך : פרסי, עמ' 26.

35. באגרות קודש להרייץ (ח"ה כ-ת"ש) כשעמדה

שאלת רבנות תל אביב כותב הוא: מדוע שלא יבחרו את הרב הגאון ר' שלמה דוד שליט"א. בעריכת הרב שמואל ק. מירסקי. 36.

מן החבורה הצטייד באיזשהו דבר הלכה והיה שמח. כאשר עזבנו את בית הרב כבר עמדנו כמעט במחצית היום. כעבור שעתיים שלוש חזרנו ל"סעודה שלישית" שהיתה מורכבת בעיקרה מקושיות. חשוב היה לו להוכיח כיצד אנו מתמודדים עם קושיות ומהי יוזמתנו בפתרון של שאלות.

נשתלה בזכרוני השאלה שהופנתה אל אחד התלמידים: אדם שדם שותת ממנו בשבת ולפניו מטפחות מגוון לבן ואדום, באיזו מטפחת יבחר כדי לספוג את הדם. התלמיד הבין כי אם ישיב שעליו לספוג בזו האדומה, הרי שהרב לא היה שואלו על כך. (הדין קובע שדם איננו צובע. ואולם אם הוא עולה על צבע אדום שהוא מינו, הוא מחזק את הצבע. זה היה "עוקץ" השאלה). לפיכך השיב: כשתבוא שאלה לידך, אעיין בספרים ואשיב. רבי שלמה דוד קפץ ממקומו וקרא, כמו מתרעם: ובינתיים עד שתברר את השאלה, הרי הדם שותת ויורד, האם זה יכול לחכות עד שתעיין בספר!?

רק אחרי שהבדיל על הכוס נפנה לשוחח עמו במה שעסקנו בו, היינו, בהוראת איסור והיתר. גם זאת עשה בדרך מקורית. הוא העלה בפנינו מתוך ספרי השו"ת של ה"חתם סופר" וה"נודע ביהודה" שאלות שנשלחו אליהם והוצגו בפניהם, וציפה לבחון את גישתנו בפתרון השאלות, האם אנו הולכים בעקבותם או שמא יש לנו דרך משלנו להעלות ארוכה לכאבו של השואל. במוצאי יום מנוחה יצאנו את בית הרב בידיעה שדילגנו על משוכה לא קלה. אך זו היתה התחלה בלבד, שכן נקראנו לחזור לשבת הבאה ואחריה עוד שבת ועוד שבת, עד שהרגשנו כבני בית".

בהרבה שאלות המוזכרות בספר, שהופנו אלינו, מדגישים הרבנים השואלים, שהן נבחנו ונסמכו על ידו. ראה בספרנו סי' עז. ובשנת תרפ"ח

שלמה פלאטוי, הרב יצחק מאיר קאנאל, והרב נח רוגוזנצקי".

בין אלו שהוסמכו ע"י הגרש"ד, היה הרב הראשי של תל אביב, הגאון ר' יצחק ידידיה פרנקל זצ"ל, וכך מתאר הוא בתיאור חי ותוסס, את דרכו של הגרש"ד, בבחינתו לאלו שבאו להיבחן ולקבל סמיכה על ידו³⁷, כשהלך להיבחן אצלו בהיותו תלמיד ישיבה בוורשה.

"אל הגאון החכם הזה הלכתי אני, הצעיר באלפי ישראל, להעמיד במבחן את ידיעותי בענייני איסור והיתר. ההזמנה הראשונה נועדה לשבת פרשת חיי שרה, בארבע לפנות בוקר מדלג על פני שכבת שלג שכיסתה את הרחובות בלבן, הגעתי רוטט מקור ומתנשף מקוצר נשימה. הרב בכבודו ובעצמו פתח בפני את הדלת. הוא קיבל אותי בחמימות: "גוט שבת" ומזג לי כוס של חמין. לפניו היתה פתוחה מסכת פסחים, ותוך כדי שאני גומע לגימה, החל הרב נוגע בסוגיא: "נגע בחרסו של תנור". עד מהרה נערמו על השולחן ספרי הרמב"ם ונושאי כליו, וכן ה"צפנת פענח" של הגאון מרוגאצ'וב על כל ה"עיינים" שלו. הוא הוביל את השיעור ולא נתן להרגיש שבו זמנית הוא פוקח על מידת ההשתתפות הפעילה של פרחי ההוראה במהלך השיעור. זאת לדעת, לא הייתי יחיד במקום. אלי הצטרפו צורבים כמוני שגם הם ביקשו להתעטר בסמיכת החכמים.

רבי שלמה דוד נהנה הנאה יתירה כאשר נתפתח ויכוח ער בין הלומדים המשתתפים בשיעור, בפרט אם מישוהו מן התלמידים ניצח אותו בדבר הלכה או העלה ניצוצות של חריפות. עם תום בירורה של הסוגיא עמדנו להתפלל בביתו תפילת שחרית של שבת. בתום התפילה הוזמנו להכנס ל"חדר בית הדין" לקדש על היין. בתוך כך פנה אלינו בפנים נוהרות: נו, ישאל נא איזו שאלה או יקשה קושיא. זה היה צפוי. כל אחד

♦♦

37. "זכרונות מורשה" בתוך "עץ אבות" – קידוש השם בשואה – בהגות בהלכה ובאגדה – עורך יחזקאל פוגל – ירושלים תשנ"ג, כרך ב' עמ' 251-253.

עוד אנו מוצאים הסכמות בהיותו בגיל צעיר בשנת תרס"ב עיין ספר "מצות הלבבות" חלק א' מהרב מרדכי ליכטשטיין והסכמה זו ניתנה בהיותו בן ל"ג שנים בלבד, אחר הסכמותיהם של הגר"ח מבריסק, הגאון ר' צבי הירש הכהן וואלק אב"ד פינסק, והגאון ר' אליעזר רבינוביץ מד"א דמינסק:

"הסכמת הרב המאוה"ג המפורסם לתורה ולתעודה סוע"ה וכו' מו"ה שלמה דוד כהנא מו"צ דפה וורשה".

ובשנת תרס"ו בהיותו בן שלשים ושבע, בא הוא בהסכמה על ספר "עטרת יהושע" מהרב יהושע זאמבראווסקי. בשנת תרצ"ו, מופיע הוא בראש המסכימים על ספר "פתחי תורה" של הגאון ר' פתחי הארענבלאס, שהיה מראשי המורים בועד הרבנים בעיר וורשה.

ה

השלח ערוך החמישי

כתב בשו"ת "בית הלל" (להגאון ר' הילל ליכטנשטיין) בסי' ו:

"ודכירנא שיחת חולין של מורי הגאון זלה"ה (החתם סופר), כשהיה לומד פירש"י, והגיעו לפסוק "וזהרתה אתהם את החקים ואת התורות" בפרשת יתרו (שמות יח, כ), היה רגיל לומר לנו, וז"ל: הזהרו מיינע קינדר, ארבעת שולחן ערוך איזט איינע קונסט צו קענען, אבער מאן קאן זיע קענען, אבער דען "פינפטען שולחן ערוך" ברויך מאן גראס [הזהרו בניי, ידיעת ארבעת חלקי השולחן ערוך היא חכמה גדולה, אבל אפשר להגיע לידיעה כזו, אבל עבור "השלחן ערוך החמישי" צריך הרבה] סייעתא דשמיא, להוכיח ולהורות לפי הדור, ולפי המקום והזמן, לכנס ולפזר, להקל ולהחמיר".

המעין בתשובותיו ופסקיו של הגרש"ד, רואה מוצא בהם את "השולחן ערוך החמישי"

בחדש סיון השגתי היתר הוראה וכו', ובכדי לציין ולסמן את כבוד תורתו באיזה אופן באתי לפני כבוד תורתו לעטרני בסמיכת חכמים וכו'.

בידי ארכיון המשפחה, ישנם מכתבים אשר בהם מבקשים רבנים ניצולי שואה מהגרש"ד לשחזר להם, או העתק מהסמיכה, אשר ניתנה על ידו, וכן עיי' "ועד הרבנים".

במסגרת רבנותו, היה גם הוא בוחן בישיבות את התלמידים.

עדות לכך מוצאים אנו בזכרונותיו של הרב דוד הלחמי³⁸:

"כשלמדתי "בקיבוץ קטן" נבחנו התלמידים כמאה דפים גמרא, במסכת בבא בתרא, מפרק המוכר את הבית, עד פרק גט פשוט. בצוות הבוחנים היו: הרבי זצ"ל (הכוונה להאדמו"ר מאמשינוב), והגאונים הרב שלמה דוד כהנא, הרב מנחם זמבה, הרב יעקב מאיר בידרמן, והרב נתקה שפיגלגלס".

במשך שנות כהונתו ברבנות, הרבה מחברי ספרים באו וביקשו את הסכמתו וכתב עשרות הסכמות.

מתברר שכבר בגיל צעיר בשנות השלושים לחייו, ביקשו את הסכמתו. ומצאתי בעוברי על ההסכמות שכתב את ההסכמה שכתב לספר 'דברי רבתי' להרב יהושע זאב ברי"ל כ"ץ:

"מהרב הג' חו"ב שלם וחכים י"א, מו"ה שלמה דוד כהנא נ"י, מו"צ דפ"ק וורשה, חתן הרב הגי המפורסם לתהלה ולתפארת, מוה"ר זנוויל קלעפיש נ"י, מו"צ דפה וורשה.

כאשר הרבני המופלג והיקר מו"ה יהושע זאב ברי"ל כ"ץ מפה, וכו'.

יום ו' י"ז טבת תרנ"ט, פה וורשה

שלמה דוד כהנא מ"ץ דפה"

והסכמה זו משנת תרנ"ט, כתב הוא בשנות השלשים לחייו בלבד.

38. אהל יוסף - גלעד - בעמ' קד.

"כבוד תורתו ילך בתורתו דרך הקודש, לאסור הבית הזה לבית תפלה לישראל, וישתדל בדרך שלום ואהבה להשפיע על הגבאים לבטל מחשבתם הלא טובה, הנוגע להקדוש לנו כבבת עינינו".

בסי' ו. ישנה פנינה בהתייחסות לדברי הרמב"ם, לאחר שנו"נ בדברי הרמב"ם בענין אין עושין מצוות חבילות חבילות, כותב: "ומדוייקים בדברי הרמב"ם בלשונו הזהב, כדרכו תמיד לכוון ולרמז חידושים גדולים ועמוקים בתיבות אחדות".

בסי' יא. מוצאים אנחנו את נטייתו לקולא להשתמש ב"תרופות" שיש בהם תערובת חמץ, אף לחולה שאין בו סכנה, כנגד חברי הקהילה ובהסכם איזה רבנים, שסגרו "בית חולים" שבאים לשם חולים שאין בהם סכנה, למצוא מרפא ומזור, כיון שהרופאים משתמשים בתרופות שיש בתוכם גם חמץ, והרופאים הביעו את מחאתם על סגירת המקום.

מסיק הוא להלכה:

"ולכן לענין הלכה, נראה לי שאם גופי החמוצים נעשו קודם הפסח, וראשי הקהילה עשו ע"ז שטר מכירה, באופן שאין בזה האיסור של "בל יראה", הרוצה להתיר פתיחת הבית חולים בימי חול המועד, אין מזניחין אותו".

בסי' יב. כתב להתיר סידור קידושין בימי הספירה - "בשעת הדחק", ומוסיף הוא תנאי, שהדבר יעשה בלי פרסום.

ובאות ד כתב: הגם שימי הספירה כבר עברו, ינהג כן "בימי המצרים" שיהפכו עלינו לטובה "עד ר"ח אב". וזו קולא נוספת, שלא רק "בימי הספירה" אלא אף "בימי המצרים".

וחזר ע"ז להלן בסי' סח, בתוספת דברים, "אודות נישואין "בימי הספירה" לאותם שמהגרים, הגם שמכתבי אליו יבוא לאחר ימי הספירה או בסופן, דעתי "בשעת הדחק" יסדר

במלוא תוקפו, הן "לפי הדור" הן "לפי המקום והזמן", מתי "לכנס ולפזר", "להקל ולהחמיר". ואף "להוכיח" - "ולהורות".

אתייחס בתחילה לתשובותיו הנוגעות לחלק "אורח חיים" - ו"יורה דעה", ובהמשך שהוא החלק העיקרי של התשובות שבספר, בעניני "אבן העזר" - בעיקר בעניני עגונות.

אורח חיים

בסימן א: נשאל, אם בשעת הדחק לאדם שצריך לרגל עבודתו לצאת בהשכמה לפני עמוד השחר, ואינו יכול להניח בדרך תפילין, אם יכול להניח לפני עלות השחר ולברך עליהם.

והשיב:

"והנה אין בידינו להכריע בשיטות הראשונים, ובשו"ע (סי' ל סק"ג) כותב שאם מניח תפילין בלילה כשיאיר היום ימשמש ויברך", הרי חזינן "הכרעתו" שאין לברך בלילה.

"ולכן בנידון שאלתו נראה לי לפסוק, דנהי דבתפילין של ראש אין בידו להחזיק עליו גם בדרך, מפני כבוד הבריות שילגלו עליו ההולכי דרכים שאינם יהודים, אבל התפילין של יד יכול להיות מקושר על הזרוע גם בדרך, שאין שום רואה להתבייש ממנו, לכן כדי לצאת מן הספקות יניח תפילין קודם יציאתו לדרך, ויפשוט את התפילין של ראש, ויניח את השל יד עד שיאור היום וימשמש ויברך קודם שיחלצם".

הרי לנו "פסק" כולל "עצה" איך להתנהג לצאת ידי חובת תפילין.

בסי' ג: דן בשאלה לעשות בית כנסת במקום שלפני כן היה בית תפלה לאמונה אחרת, וכן במרתפו נמצא בית קברות של גוים.

ומשיב:

"מאד דוה לבנו על פרצות הדור וקלות הדעת של קהלת ישראל בענין קדוש כזה" וכו'.

ומוסיף רבנו בזה הדרכה לשואל.

צפורניהן" וכו' "ובהיותי בוורשה דנו בזה באסיפת הרבנות, ונחלט להניח להן הטבילה במניקור, וכן שמעתי שגם רבני ירושלים נוהגין כן".

הרי תשובה לפי ה"מקום" ו"הזמן", מכיון "שאינן רוצות לחתוך" הוחלט ברבנות וורשה שהוא עמד בראשה להקל בזה, "ולא להכריחן לחתוך". ואין זה דומה ל"טבעת" שהחמיר ודרש "לחתוך" אותה. וכנראה שיש הבדל בין שאלה "חד פעמית" של נפיחות באצבע, ושם אין להתיר, משא"כ כשמדובר במקרה של "נשים רבות" שאינן רוצות.

יורה דעה

בסידרת התשובות בעניני הימום הבהמות מסיי כא - כז, נושא שהסעיר את עולם הרבנות בגרמניה, פולין ובשאר הארצות לפני מלחמת העולם השנייה, כשהתחילו דרישות מצד הממשלות, לעשות "הימום" לפני השחיטה, ושנשאל הוא בזה, והן חברי הרבנות בוורשה, מוצאים אנו "מידת האחריות" במתן הוראותיו בנידון.

כגון בסיי כב במכתבו להגאון ר' יחיאל וינברג, שעסק בנושא זה, ואף פירסם קונטרס גדול ושלחו לחוות דעתם של גדולי ורבני הדור, כותב רבנו:

"בתשובתו על דרישת כבודו לקיים הבטחתי להודיע לו, חוות דעתי על דבר שאלת ההימום וכו' בא אלי הרב רבי מאיר קרליץ וכו' במשלחת מן הגאון ר' חיים עוזר גרודזענסקי, להודיעני, שאחר שעין הגרמני בתשובה של מעלתו וכו', ולכן דעתו בהחלט לאיסור גמור וכו' וכבר הודיע זאת הגאון רח"ע למעלתו וליתר השואלים באופן מוחלט ומוכרע, אחרי הצעד הזה "לא היה עוד שום מקום להעלות על שלחן "ועד הרבנים" דפה, את השאלה הזאת בענין מסובך כזה".

הרי כאן הכנעה והתבטלות להגרמני, אף שהגרש"ד מכהן כראב"ד דוורשה, העיר הגדולה

להם חופה וקידושין, "בלי סעודה של פרסום" - "ובלי ברכת מזל טוב בעיתונים".

גישה זו להתיר בשעת הדחק, ולרגל אילוצים של המקום - והזמן, ומ"מ אין לתת לזה פרסום, מופיעה הרבה בפסקיו. ראה בספרנו סיי כו, שכותב הוא, ואם תחליטו בענין זה, "לא תהיה באופן רשמי ומפורסם". וכן בסיי כז, "וגם יזהרו שלא לעשות שום פרסום להימום", שיכול לגרום גזירות כאלו גם בשאר מדינות חלילה".

באותה תשובה מביא רבנו שכל רבני וורשה התירו להגעיל כלים המצופים מבחוץ מתכת, מבשר לחלב, אלא שבפסח אסרו הגעלה, אבל בימי המלחמה הקודמת (מלחמת העולם הראשונה) מפני הדחק בכלים חדשים, התירו הגעלה ג' פעמים, גם לחג הפסח, ובודאי במלחמה האחרונה "שעת הדחק גדול מאד", ובאותם כלים שכבר שברו חלק מההיתוך, "היינו מקפידים" מלבד הגעלה לשים בתוכם גחלים בוערות ללבן מקום ההיתוך. אבל "כל החומרות הנ"ל" נהגו רק לימי הפסח, אבל בכל השנה "לא נהגו" כלל להחמיר בהגעלתם. הרי לפנינו "פסק" - "לפי המקום והזמן".

באות ה' שם ישנה תשובה שבה רבנו נוטה "להחמיר", והשאלה היתה אם צריך להוריד טבעת שעל האצבע לטבילה, כותב הוא: אין בדעתי להתירה, ורבים מחמירים אפילו ברפוי על ידיה, וכ"ש ש"מהודק הרבה" על ידי הנפיחה באצבעה, "וההיזק של החיתוך קטן מאד".

הרי שנטה להחמיר, בגלל שיש פתרון לחתוך את הטבעת, ואף שיגרם נזק לטבעת, כיון שהוא קטן, יש לעשותו, ולא להתיר את הטבילה.

ומאידך להלן בסיי מ, בענין צבע של הצפורנים, שקורין מאניקורין, והצבע יש בו ממש ויש בו סמיכות ועבות שמדביקין על הצפורנים (לשון הרב השואל) משיב הוא: "והנה השאלה הזאת היא עתיקה בכל עיר בזמנינו הרבה נשים מקשטות עצמן במניקור, "ואינן רוצות לחתוך

מצד הסברא בהשאלה אם בשר שנטחן בלי מליחה ונתחבר אח"כ מועיל להם מליחה, ויכולים למלוח אחר כך. ותשובה זו יש בה לימוד והוראה, דבמקום שיש "קבלות והוראות בהוראה מגאוני ארץ" אינו מתערב, משא"כ לעצמו ובקהילתו היה מתיר "ולא היה לבו נוקפו כלל".

כמו כן הוראתו בסי' לב, בשאלה שהסעירה את היישוב, בענין הכשר "בהמת הזיבו" שנשאל בזה הגרי"א הרצוג, ופונה הוא אליו לשמוע חוות דעתו, אם נחשבת בהמה כשרה, מתיר הוא את ה"זיבו", ומביא ראיה שבפולין סוחר בהמות הביאם וגידלם, [אמנם ידוע שהחזו"א החמיר בזה].

וכן להלן בסי' צה אות ב, נשאל רבנו על בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, והטבח הדיחו תוך ג' ימים. מתיר הוא אם כבר ביטלו את הבשר. אבל "להלכה להבא" בודאי לכתחלה צריך להזהר בכל החומרות ושלא לזלזל, אבל בדיעבד – ובפרט בשעת הדחק של המחנות, יש להתיר, "וגם הקור של המקור הוא מקור גדול להיותר". וכן היינו "נוהגים לפסוק בוורשה" בימות החורף שהיה נגלד הבשר, להתיר אחר ג' ימים. הרי לנו פסק והיתר, התלוי ב"מקום" מחנות, וה"זמן" של ימות החורף.

בסי' מה: נשאל רבנו בשאלה אם מותר למול ע"י סם הרדמה, ומחלק בזמני המילה, דאם המילה ביום השמיני, שהכאב של התינוק מועט, "ובתיקונים החדשים" למול ע"י הרדמה – הוא שינוי ממנהג של אלפי דורות, משא"כ בילדים גדולים ומבוגרים, נעשה תמיד ע"י אמצעים של הרדמה, להשקיט הכאב, וכן "נהגנו" בוורשה, בילדים מבוגרים, "ובמילת גרים", לעשות ע"י "קלור פורס" – סם הרדמה – "ואין לעשות שום שאלה מזה".

הרי לנו "פסק" – ו"הוראה", התלוי ב"זמן" – מילת בן שמונה – למילה בזמן של ילדים גדולים ומבוגרים.

בעולם היהודי, ופער הגילאים בינו לבין הגרר"ע, הוא בסך הכל של שש שנים.

ואכן כשיוצא קול קורא בענין "הימום" בראשות הגרר"ע, מצטרפים לזה "ועד רבני וורשה, וביניהם הגרש"ד".

ובתשובתו בסי' כו לרבה של פינלנד בענין הימום ע"י יסוד חנקי (ולא ע"י מכת חשמל), כותב הוא:

"ולכן בגוף הדין "מן הראוי הוא להזדקק להיתירא", וכו', אבל טעמים פוליטיים עומדים כעת על הפרק המונעים מלעיין בזה, אשר ידוע שהשאלה הזאת הועלה במדינתנו על שולחנות בתי המחוקקים, ושונאינו בנפש משתמשים בכל ענין וענין לתורתנו, "ולכן אי אפשר כעת לצאת בהיתר גלוי בענינים אלו" וכו'.

ומסיים: "ואם תחליטו בענין זה לא תהיה באופן רשמי ומפורסם".

אחת השאלות שנשאל עליה כמה פעמים היא שאלת "מילת בנים מנישואי תערובת", ומעניינת תשובתו לכל שואל ושואל.

בסי' כט. כותב הוא ששאלה זו היא עתיקה, ומביא שנחלקו בזה גדולי עולם, ומסיים: והגם שהטעמים של מעלתו צודקים מאד, "בכל זאת מפני "דרכי שלום", אין לערער על המקומות שנוהגים למולם". והיא תשובה משנת תרצ"ח.

בדיון סביב הסוגייה בשומן שנמס ואח"כ נקרש על ידי המקורר (סימן לא), אם מועילה מליחה להשומן-שאלה שנתווכחו ופלפלו בה רבני ארץ ישראל, ופנו אליו "כזקן ההוראה" שיכריע דעתו בזה, חשובה היא תשובתו. אחר משא ומתן מסיק רבנו:

"ולכן אף שאינני רוצה להתערב בהוראתי בארץ ישראל, שיש להם קבלות בהוראה מגאוני ארץ שהיו בדור שלפנינו, מ"מ הנני כותב חוות דעתי, שאם היתה שאלה כזאת באה לפני בקהילתי וורשה, "לא היה ליבי נוקפי כלל" להתיר השומן שנימס שנתקורר, ובלבד שלא ניקרש. וכן

בעתיד בעניני גירות כתוצאה מהמלחמה, וכדלהלן.

בסימן מו: בתשובתו מכסלו תש"ט, לרב השואל, כותב רבנו:

אודות "גירות המונית" של נשים נכריות בשביל עליה לארץ, עדיין לא השבתי וכו', מפני שמלבד הצד הדתי יש בזה גם "התענינות ציבורית" וכו' ובימים הקרובים אודיע וכו' דעת הרבנים אם לעשות איזה "קולות" בזה, או להתחזק ביקוב הדין את ההר.

הטיב לתאר את הבעיה, הרב השואל בסי' מט:

"הנה פה בוינא אחר השחרור מתחת מלכות הרשעה ימ"ש, נתרצו הרבה מבנות הערלות להתגייר ולהנשא ליהודים, מטעם שנתיראו מחרון אף הכובשים שינקמו מהם, ובחליטתם לדת ישראל יהיו במקום מקלט בטוח. ועוד סיבה חשובה הניעה אותם להתגייר, כי הגוינט דפה נתנו (ונותנים עד היום) לכל יושבי היהודים דפה יהיה מי שיהיה, בין עשיר בין עני חבילת מזון בכל חודש וחודש. ומאחר שבשנים הראשונות אחר המלחמה היו המאכלים בוינא יקר המציאות, נתיחדו כדי ששיגו מזון הגוינט".

"הנה הקהילה דפה היתה נאלצת (לפי דבריהם) לקבלם "מסיבות פוליטיות", ואף אם לא כולם אבל יותר מג' מאות נתקבלו, ומאחר שלא היה להם רב נעשה אצלם ההתגיירות בזה האופן, פקיד אחד של הקהלה (אשר לא קרא ולא שנה וגם אשתו היתה גיורת כזאת), היה ממונה על עניני הגירות וכו'.

ואחר שהוא מעלה ז' חששות במעשה הגירות, מסיים הוא:

ובאמת דאבה עלי נפשי כי הקהילה דפה עומדת במרדה, וכו'.

וע"ז משיבו:

מכתב מעלתו וכו', קבלנו, ונדהמנו לשמוע

בסי' מו: בנדון מילה ע"י רופאים. שההורים רוצים שהמילה תיעשה ע"י רופאים, מחשש סיכון בריאות בניהם, ושתעשה המילה ע"י רופאים במעמד מוהל, והרבנים שם אינם מסכימים, והנידון האם לעכב את עלייתם של אותם בנים לארץ ישראל.

כותב רבנו לרבנים שם:

"קיבלתי שני מכתבי מעלתו וכו' ועדיין לא השבתי עליהם, "מפני שמלבד הצד הדתי, יש בזה גם התענינות ציבורית".

כלומר "להורות" – "לפי הדור", מכיון שיש כאן "גם התענינות ציבורית" וזה נתון שיש להתחשב בו במתן התשובה.

ו גירות

אחת מהשאלות הקשות שעמדו בפני הרבנים לאחר השואה, היתה בעיית "הגיוורים", האם לגייר או לא, גיוורים שכבר נעשו והתברר שנעשו לכאוף לא בהתאם להלכה, האם לאשרם. מתוך עיון בשאלות שהופנו ע"י הרבנים להגרש"ד, מתברר שהיה גם לחץ מגורמים חיצוניים על הרבנים לעשות או לאשר את הגירות.

המעין בתשובותיו של הגרש"ד בנושא, חש את כובדה של השאלה, ואת התלבטותו בנושא, מתי לערוך גירות, ומתי לאשר גירות שכבר נעשתה, או לבטלה.

בסי' לה: נשאל רבנו, אודות גירות של הידועים "שאין מקבלים עליהם עול מצוות", וע"ז משיב:

הנה הגאון ר' אברהם יצחק קוק, מאריך בזה בספר "דעת כהן", ומסקנתו דאם אומרים בפה או בכתב שמקבלים עול מצוות, "הגם שידוע שלא יחזיקו", אין מרחיקין אותם "בשעת הדחק".

תשובה זו של ה"דעת כהן" כנראה שימשה להגרש"ד "אבן פינה", לשאלות שנשאל עליהן

גרים לישראל וכו' היינו מזדקקים בוורשה לזה רק "בנחיצות גדולה", כמו אותם שהיו להם נשים ישראליות או לישראל נשוי נכרית, והיו מאיימים שאם לא נקבלם, ילך הצד הישראלי להמיר דתו וכדומה, וצריך לזה קבלת מצוות, ומילה, וטבילה לאנשים בפני שלשה, ואם צריך לזה רשיון מהממשלה לא היינו מזדקקים בלי רשיון "והכל לפי ראות עיני הבית דין".

בסי' נג, בתשובה לרב השואל, שצידד לבטל גירות, כדי להציל אשה מעגינותה, מכיון שכשנתגייר (בעלה) היה עי"ז שהלך למוהל שימולו, ואח"כ עסק עמו הדיוט אחד וצירף איתו ב' אנשים וטבלו את הבחור לשם גירות, ואח"ז נישאה לו ע"י חופה וקידושין. וכעת ברח הוא עם פילגשו למדינת קאנגא, ואין סיכוי שיתן לה גט, מכיון שחוץ שהוא פוחז וריק, הוא ג"כ שונא ישראל, ורצה הרב השואל לבטל גירותו, דודאי לא נתגייר לגמרי לשמור דת ישראל רק למראית עין, וסופו מוכיח על תחילתו, ובכלל חרפה לגר הנ"ל להיות נקרא יהודי, יען כי נתעלה במדרגת צורר היהודים, וידוע לכל מראש כי מעולם לא היתה כוונתו להתגייר לשם שמים אפילו על מצוה אחת מדתנו, וממילא לא שייך לומר דאגב אונסיה גמר וקיבל.

וע"ז עונה הגרש"ד:

והשאלה שנשאלתי היא חמורה מאד, "ואין לי לפי שעה שום עצה לבטל הגרות".

אמנם מ"מ בהמשך, כדי להתייר שתוכל להינשא, מייעץ הוא, מכיון שידעת המקום שנסע לשם, שתדרוש ממנו מכתב שפוטרה ומצוה לגרשה, וכאשר יהיה מכתב ממנו דומה, נסדר גט עבורה בנוסח של "כתבו ותנו", "ונקל עליה כל הקולות בהגט" – "בצירוף הספק" שהגירות נעשתה שלא בהכשר, דלפי מכתבו נעשתה הטבילה ע"י הדיוטות, ואולי לא דרשו ממנו קבלת מצוות, ונכון לחוקרו "בתורת עדות", או אולי היו הקידושין שלא ע"פ דין כדי לצרף לסניף.

מהקלות של הקהלה דשם לקבלת גרים וגירות, בלי קבלת עול מצוות בפני בית דין, וגם בטבילה שלא בפני בית דין.

וכבודו במכתבו הכואב, מונה וחושב ז' פסולים בהגירות לפי סדר זה, יש מהם שהם פסולים לכתחילה, אבל יש גם פסולים בדיעבד, ושואל מאתנו איך להתנהג עמהם בענינים כאלה, "ובאמת גם לבנו דו"י על פרצות הדור ועל צרות עמינו, שגרמו במדה מרובה לפרצות הדת הללו, ונתקיים בימינו מה שאמרו חז"ל יבמות מ"ז: קשים גרים לישראל כספחת, כפשוטו, רק נספחו על בית יעקב בשביל המנה של הזשאינט [הגוינט].

והגם שכל החששות של כבוד הדרת גאווה שליט"א המה נכונים ואמיתיים על פי ההלכה, אך אין בידנו לדאבונינו להעמיד הדת על תילה, אף על פי כן בשעת "דחק גדול" יש להקל "בדברים שאינם פוסלים בדיעבד", לפי מה שכתבו הפוסקים ז"ל ד"שעת הדחק גדול" כדיעבד דמי.

ולכן הגם "שלבינו נוקפינו" בדיעתנו שכל ענין גירותם, הוא רק בשביל אישות או בשביל המנה, או עליה לארץ ישראל, מכל מקום "ההכרח" יאלצינו לקבלם, אם יערימו עלינו שמקבלים עליהם באמת עול מצוות, והעיקר, הטבילה במקוה כשרה בפני בית דין חשוב, וכפי ששמענו הרבה מאחינו בני ישראל שניצולו מחרב רשע, היה על ידי אותן הגרמניות שמסרו נפשן להצילם, והיה בזה פיקוח נפש ממש, לפי דבריהם, ואותם הניצולים מרעישים עולמות לגיירן כהכרת תודה על הצלתם, יהיה איך שיהיה, חסרון בית דין יפה, לקבלת מצוות, ולטבילה במקוה כשירה, מעכב גם בדיעבד, וחלילה להקל בשום פנים ואופן כלל.

ואבקש את כבוד הדרת גאווה שליט"א להודיעני אם אינו מתיירא מהקהלה שירעו לו על שעורר על ענין כואב זה.

ובתשובה קא, מביא כיצד נהגו בוורשה בזה:

אודות טבילת גרים. מפני הטעמים של קשים

אמרינן ספק ספיקא, מ"מ כשאין חזקת אשת איש, יש להתיר.

וכותב הוא "סברא מחודשת" להתיר, מכיון שלפי דבריה הסיבה שעשו קידושי ערכאות מפני מניעות וקשיים להשיג קידושי תורה, הוחלט ביניהם לעשות לעת עתה קידושי ערכאות וחשבו לאחר איזה זמן לבוא חזרה לפולין, ושם לסדר מחדש את נישואיהם בדיני ישראל. במקרה זה שדיברו ביניהם "קודם" נישואי הערכאות לעשות חתונה יהודית, ולא פירשו, תנאי זה מסלק "חשש של קידושי ביאה".

ומוסיף הוא עוד "היתר מפתיע" בנידון השאלה שנשאל שם, באשה הנישאת ב"נישואים אזרחיים" ואבד שמו של הבעל שש שנים מאז שנשלח לסיביר ויש להניח שמת במאסר, וכעת יש לה הצעת נישואין.

וז"ל: "ואף דלדעת האוסרים בספק ספיקא בא"א, דלא עדיף מ"מים שאין להם סוף", אבל לכל הפחות יש לה הדין "שאם נישאת לא תצא", וכיון שהיא צעירה ורדופה להנשא, ומחוסרת פרנסה, יש לדעתי להתירה לכתחילה".

והיינו מכיון שבדיעבד אם נישאת לא תצא, מספק ספיקא דאשת איש, מצב זה של צעירה, ורדופה להנשא, ומחוסרת פרנסה, יש לזה דין דיעבד כבר כעת, ולכן יש להתירה אפילו לכתחילה.

וממשיך רבנו לחפש עוד ספיקות כדי להתירה, ומסיים:

"לכן מכל מה שהזכרנו "ברור הדבר" שנאמנת בעדותה שהיו רק קידושי ערכאות, ומותרת להנשא בלא חשש כלל".

מ"מ עם כל זאת, מתנה הוא את ההיתר, בתנאי שגם הגרא"י הרצוג יתן הסכמתו לזה.

וע"ז בסי' סג באה תשובה ארוכה של הגרי"א הרצוג, ודן על כל היתר והיתר, וכל ספק וספק, וכתב – באות כא – "והנה כבוד גאונו מוסר

הרי כדי להתירה אף שהחמיר "ולא מצא עצה לבטל את הגירות", מ"מ בצירוף מכתב מהבעל שפוטרה ומצוה לגרשה, מיכל הוא ומחשיב זאת כ"כתבו ותנו", בצירוף עוד ספק שיש במעשה הגירות, אולי לא דרשו ממנו קבלת מצוות, כדי להכשיר את הגט.

ז

נישואים אזרחיים

בנוסף לבעיית "הגירות", נוספה גם הבעיה של אלו אשר נישאו ב"נישואים אזרחיים". הרצון להינשא בנישואים אזרחיים נבע מההדרדרות הרוחנית של העם היהודי, הדרדרות אשר צברה תאוצה בעיקר ובעקבות מלחמת העולם הראשונה. לעריכתם של ה"נישואים אזרחיים" היו השלכות הלכתיות קשות, וביחוד לאחר מלחמת העולם השנייה.

הגרש"ד נדרש לסוגיא בבואו לדון במקרי עגינות של אלה אשר היו נשואים בנישואים אזרחיים. וכתב ע"ז "קונטרס בענין נישואים אזרחיים" – (המופיע בספרנו סי' סב). וגם בזאת רואים אנו את השולחן ערוך החמישי, את תשובותיו ופסיקותיו לפי "הדור" "המקום" ו"הזמן", מתי "להקיל ולהחמיר".

אחר שהוא מביא שבנושא זה טיפלו כבר גאוני הדור שלפנינו, וגאוני דורנו להקל ולהחמיר – אם צריכה גט – מניח הוא הנחה שגם למחמירים שצריכה גט, הוא רק "מספק", ודן בנושא "הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה" – ונמצא אחד מהעדים קרוב או פסול – ואי בעינן "יחוד" לזה כדי לפסול, או אף בלי "יחוד" העדים, אמרינן נמצא בהן קרוב או פסול, העדות פסולה.

הגרש"ד חותר ומחפש למצוא "ספק ספיקא" כדי להתיר את אותן נשים מעיגונן מתוקף היותן נשואות בנישואים אזרחיים, ואף דנחלקו גדולי הדורות, כשיש "חזקת אשת איש" אי

כללי" של "מאה רבנים", לאנשים עזובים מנשיהם שמורדות עליהן, או מזנות על בעליהן, ע"ז כותב הגרש"ד, "אין אנו מוצאים לנכון להזדקק לזה, ולהגיד חוות דעתנו בענין מסובך כזה, הנותן מקום לעלילות מצד הבעלים על נשותיהן. במקרים "מיוחדים" של זנות או המרה [המרדה] מצד הנשים, אנו נוהגים להקל בלי מאה רבנים, ע"י זיכוי גט לפי פסק הרמ"א (אהע"ז סי' קמ סעי' ד) וכו"ו³⁹.

ובסי' סח באות ד, כותב הוא "ידיעה היסטורית" חשובה, "דקודם המלחמה, נשלח לכל הרבנים בחוזר מהגאון שפירא, הרב מקובנא זצ"ל, הצעה לאסיפה של גדולי הדור להחליט ברוב דעות, אך האסיפה לא נתקיימה, ובאמת "לא כל המדינות שוות" כי היו מדינות שגם בחוקי האזרחים דרשו טבעות קידושין, ולפעמים היו גם עדים כשרים, אך "בנישואי זאקס של הרוסים" אין החשש הזה, ובכל זאת היכא שאין בזה "משום עיגון", ובנקל לסדר גט, כדאי להשתדל בזה, אבל "במקום עיגון" שאין ידוע מקום הבעל, או שמסרב ליתן גט דתי, יש להקל אחר התבוננות על אופני הקידושין, וטיבם של המקדשים, ואם ע"פ אומדנות גדולות לא הוה כוונתם לקידושין יש לצדד להיתרם, ובפרט היכא שיש עוד צדדים להיתרה, כגון ספק מיתת הבעל, או השמדתו.

ובהמשך שם באות ז, באשה שאמרה שנישואיה הראשונים ברוסיא היו אזרחיים, ומבקשת להינשא שנית, ומתחייבת עצמה לנהוג בטהרת בנות ישראל, ונשתקע שמו של בעלה הראשון במשך ג' שנים, "דעתי שנאמנת לומר כן, במיגו שיכלה לומר פנויה אני, ואם תקיים דבריה לנהוג בדיני ישראל, כדאי לסדר לה קידושין".

בסי' יג אות ג, מעלה הוא חידוש, בענין "נישואים אזרחיים", כשהבעל חפשי בלי

בשם האשה שמפני שלא יכלו לעשות חופה וקידושין כדת תורה, עשו הנישואין הממשלתיים, על מנת לעשות אחר כך חופה וקידושין כדין".

"ולדעתי זוהי "סברא אלימתא" שכיון שדעתם מלכתחילה לשם נישואין כדת משה וישראל, זה מחליש מאד את החשש שהיתה "כאן ביאה", ואין צריך לומר "קידושי ביאה", וחזר ע"ז באות לד.

ואחר משא ומתן ארוך, מסיים הוא: "אבל לעת עתה אינני מחליט עד לאחר שיעביר כבוד גאונו נ"י את דברי בכור העיון שלו, ואשמע ממנו שוב שנית וכו', ואולם אם דעת כבוד גאונו שליט"א "בפשיטות להתיר" אין זה מעכב על ידו, כמובן, "ורב גובריה לסמוך על דעת עצמו".

ובסי' סד, נשאל בנשים הדרות בלי חופה וקידושין עם בעליהן בשנות המלחמה, ולאחר השחרור נתפרדו, וקשה להשיג גט, אם יש להתיר בלי גט, ולא לחשוש להסברא שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות,

וע"ז כותב רבנו: "אך בשאלה למעשה במקום עיגון, "בודאי נכון להתיר" – "בכל אשה בפני עצמה", לעיין בהגביית עדות של ענינה, ולאחר שאומרת "שבעלה היה מהפריצים".

ולהלן בסי' סז, בתשובה להרב השואל, שרצה להוציא "פסק כללי לביטולם" של נישואין אזרחיים "במדינת רוסיה":

"הגם שאין בידינו להוציא פסק כללי לביטולם" וצריך דיון על כל מאורע בפני עצמו, ולא כל המקרים שווים וכו', "ובמקום עיגון" – בספק של מיתת הבעל בודאי יש לצרף "לסניף גדולי" להתירה.

זהירות זו לא להוציא "פסק כללי", מופיעה גם בסי' ס, בתשובה לרב שרצה להוציא "היתר

♦♦

שליט"א, שכתב לי התנגדותו לדון על ענין זה באופן כללי, רק כל שאלה בפני עצמה על המאורע הנידון וכו"ו.

39. ראה בסי' פ שכותב, שכתב קונטרס בענין היתר עגונות, "והיה בדעתי להדפיסו, אבל הסכמתי לדעת ידידי הגאון הגדול רבי יחזקאל אברמסקי

להרהורי תשובה, מקילים במקום עיגון. (נראה בסי' קט שהגאון ר' יהושע מנחם עהרנברג, כתב שדבר זה מרפסן איגרי וכו' עיי"ש).

וחידוש זה מופיע גם להלן בסי' קכז, בבעל שכתב שטר שליחות לרב, והרב נפטר, הוסיף הבעל "שחושב אותה למגורשת ממנו ומותרת לכל אדם", ודן לומר שהשורה הזאת תהיה נחשבת ל"גט פטורין", [ודן בזה עם הגר"מ פיינשטיין], ובאות ג' מוסיף הוא: "ולולא דמסתפינא הוי אמינא וכו', ולכן גם בנידונינו, כיון שנשלח (הבעל) למקום סכנה, "סתם אשתו לגירושין עומדת", ואפילו אם לא כיון לגרשה במכתבו, מכל מקום סתמא מיקרי, ויש מקום לומר "שתגרש בגט זה" לכל הפחות מדאורייתא", ושפיר נוכל לצרף זה לסניף וכו'.

בסיום פרק זה של "נישואים אזרחיים" יש לציין את מכתבו של הרב משה אליעזר פראמוויטש, חבר אגודת הרבנים של מינכן, להרב יצחק הכהן הוברמן, שכיהן כאב ביה"ד של מחנה העקורים וצלר:

"ואודות "נישואי האזרחים", כבר כתבתי לכבודו חוות דעתי בזה, עכ"ז אם כבוד הרב הגאון ר' שלמה דוד כהנא "התיר", אזי אין לפקפק"⁴⁰.

ועוד, בשנת תר"צ, כתב אחד מגדולי פוסקי ההלכה בגליציה⁴¹: אם הגרש"ד התיר, אני מצטרף להיתר.

ידיעה מעניינת, וכן הבחנתו הדקה בקריאת סיפורם ועדותם של המבקשים היתר נישואין, מופיעה בסי' קטז, ט, כשהרב השואל רצה להתיר עגונה על סמך שלפי דבריה נישאה ב"נישואים אזרחיים" בפולין. ועי' כתב הגרש"ד, "אך מפקפק אנכי בדבריה, יען ש"בוורשה" ובכל "קונגרס פולין" לא היו בכלל "נישואין אזרחיים". ולאור זאת הרב השואל חוזר ומסביר שבאמת "הנישואין האזרחיים"

אמונה, וגם רועה זונות, ועזבה עם ילד ממנו, והלך לאשתו הראשונה, והוא מקום עיגון גדול, כותב הוא: "אני מסכים להתירה, לקידושי ביאה, כיון שהיה פרוץ ביותר, והיה לו אשה, דלרבא (תמורה ד, ב) דאי עביד לא מהני, אפילו בעל לשם קידושין, "מפני החרם דרבינו גרשום עיי' קידושין".

וזה חידוש דין, דמפני "החרם" אמרינן "אי עביד לא מהני" כמו בעובר על לאו. [ובאחרונים דנו אי חרם הוי כדברי קבלה, או הוי איסור דרבנן, וגם באיסור דרבנן דנו אם אומרים "אי עביד לא מהני"].

ולהלן בסי' סט אות ד' בסופו כתב, די"ל ד"חרם" הוי כמו איסור שבדא מלבו, דלא אמרינן אי עביד לא מהני.

ובסי' קז, כותב הוא: "בדבר קידושי קומוניסטים, אנו נוהגים לדון בנאמנות בכל "מאורע ומאורע" אם המה עוברי עבירה כל ימיהם, שאין חשש להרהור תשובה, מקילים, בצירוף "בי"ד מומחים", אבל רק במקום "עיגון" דהיינו במקום יבוס שלא להצריך חליצה, ולהתירה בלי גט, "משתדלים" להשיג לכל הפחות מכתב מן הבעל שפוטר, "שעי"פ תורה" מכתב כזה שמשמעותו "הרי את מותרת לכל אדם" הוי גט מן התורה, מכתב כזה לפי הרוב כולם מסכימים לכותבו, אמנם בדרך כלל בכל השאלות הללו "כל מאורע ומאורע" זקוקה לדיון בפני עצמו, אמנם קשה לעשות כללים בין נישואי "רומניא" – לנישואי "רוסיא", ולפעמים הסברא להיפך, שברומניא לא נתרחקו עדיין כל כך מאבותיהם.

ויש בתשובה זו חידוש דין גדול, שמכתב מהבעל שפוטר, "שעי"פ תורה" יש בזה משמעות של גירושין, והוי "גט מן התורה". וצ"ל דזה רק תוספת השתדלות וסניף לעיקר הקולא שאם הם "עוברי עבירה" כל ימיהם, ואין חשש

♦♦

40. ספר בן לאשרי, שו"ת ומכתבים, עמ' קכד.

41. שו"ת צור יעקב חלק א' סימן ל, להרב אברהם יעקב הורביץ, אב"ד פרובאזנה.

אחרים כתבו "חמישים אלף" עגונות ועגונים "ולא נכשל"⁴⁴.

יתכן שמספרים אלו של "מאה אלף", "שבעים אלף", ו"חמישים אלף" אולי יש בהם מן הגוזמא, אבל ודאי הוא שהתיר "אלפים רבים" של עגונות ועגונים מאז שהחל לעסוק בזה אחרי מלחמת העולם הראשונה, כמו שכתב בסי' פ, "שאני מטפל בעניני עגונות עוד מהמלחמה הקודמת", וכן בסי' צט, "ויען שאנחנו מטפלים בשאלות כאלה, מימי המלחמה הראשונה", וכן בסי' קיב, ובסי' קמה.

וכבר הייתה שמועה עוד בהיותו בוורשה, שהגרש"ד מוסיף לברכות השחר, עוד ברכה: "ברוך מתיר עגונות"⁴⁵.

וכששאלו הרבי מראדזין, אם אינו חרד שעה שהוא מתיר כבלי עגונה, האם אין הוא מביא בחשבון, שהמעגן עלול להופיע אי פעם באופק ולהמיט צרה חדשה, חמורה מקודמתה?

– אינני נביא ולא בן נביא – השיב רבי שלמה דוד בבטחה – ברם, לא ניתנה תורה למלאכי השרת ואני עושה את המוטל עלי בתור אדם ותו לא. אלא שגם אם הבעל יתגלה לפתע, הרי, סוף סוף יתברר אז שעוד יהודי שחשבוהו למת, חי וקיים בעולם. האומה היהודית דווייה, וכל יהודי הוא "עולם מלא", האין בכך תוספת כח לאומה?⁴⁶

נוסחא אחרת בשינוי שם הרבי השואל מובאת: פעם אחת, לאחר מלחמת העולם הראשונה, בא הרבי מסוקולוב זצ"ל, אל הגאון רבי שלמה דוד כהנא זצ"ל, "אבי העגונות", ושאלו: האם אין כבודו חושש, שפעם ישל חלילה והבעל יופיע חי?

רבי שלמה דוד זצ"ל, יישר את מבטו אל הרבי מסוקולוב וענה: בכל פעם שאני פוסק הלכה

לא היו בוורשה אלא בעיר אחרת [קטוביץ'] מפני סיבה מיוחדת.

ח

שם שקנה לעצמו

"אבי העגונות" כונה הגרש"ד, בפי רבני דורו.

ותואר וכינוי זה, זכה בו רבנו - לדורות - מכח עבודתו עשרות בשנים, להיתרם של בנות ישראל מעגונותם.

הרב איסר פרנקל, במאמרו במלאות שנה לפטירת הגרש"ד כותב:

"הרבה דרכים למוניטין. יש ואדם מוציא לעצמו מוניטין בשל היותו גדול בתורה, יש ופרסומו של אדם בא מתוך שהכל מדברים בו שירא שמים הוא, יש ששמו של אדם זורח כחכם ופיקח, יש ומעשי צדקה וחסד, או הליכות תום ויושר, הם המפלסים נתיב לגדלות. אולם יש והמוניטין בא לו לאדם, על שהוא מתעסק בדבר שאין לו דורשים רבים, והם הסוללים מסילה לגדלות. למוניטין זה יתר על כל הסגולות שמנינו, זכה רבי שלמה דוד כהנא, רבה של וורשה, ולאחרונה רבה של העיר העתיקה בירושלים. הוא ראה בצערן של בנות ישראל העגונות, ובחמלתו עליהן חיפש בכל הדרכים, השבילים, המבואות והסמטאות, את הפתח להיתר העגונה. על מנת לאפשר לבת ישראל, לבנות חיים חדשים ולראות בנחמה, חלף סבלה הרב. יותר מכל האיר לפני עיניו מאמר חז"ל, המתיר עגונה כאילו בנה חורבה מחורבות ירושלים"⁴².

"אלפי" עגונות הותרו ע"י רבנו, במשך שנות חיו.

יש שכתבו שהתיר קרוב "למאה אלף עגונות"⁴³,

♦♦

42. שערים א' טבת תשט"ו.

43. רבעון שערי ציון, אדר תשל"ט, עמוד 31.

44. יחידי סגולה – עמ' 271. בעמוד 275, מובא, הוא

אסף בימי חיו "כשבעים אלף" עדויות.

45. יחידי סגולה עמ' 271.

46. שם.

המלחמה הקודמת" – והיה לי נסיון גדול, בצירופם של גדולי הגאונים, ר' חיים עוזר גראדזענסקי זצוק"ל, והגאון מאוסטרובצא⁴⁸, והגאון ר' אליהו קלצקין ועוד".

וכן בסי' פ:

"והיות שאני מטפל בעניני עגונות עוד מהמלחמה הקודמת".

ובאמת מלחמת העולם הראשונה, הביאה עמה "מאות ואלפי" שאלות של עגונות. אומנם לאורך כל ההיסטוריה היהודית, התמקדו הרבנים ב"היתר עגונות", אולם מדובר היה בעשרות בלבד, ראה לדוגמא בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק אבהע"ז – "קונטרס תקנת עגונות" סימנים כז-נב, כלומר עשרים וחמש, ובמהדורא תנינא אבהע"ז – "קונטרס תקנת עגונות" סימנים מו-סו, עשרים תשובות.

כמות של עשרות רבות, מוצאים אנו בספריו של הגאון ר' יצחק אלחנן, באר יצחק, ועין יצחק, קרוב לשמונים תשובות, שבכולן נוטה הוא להתיר, חוץ מתשובה אחת בספרו עין יצחק אבהע"ז סי' לד.

הגאון ר' שלמה יוסף זיין, בספרו "סופרים וספרים"⁴⁹, במאמרו "עגונות בתשובות ר' יצחק אלחנן", כותב: "יותר" ממה שנדפס בכל ספריו, נשארו ממנו בכתב יד, תשובות בכלל, ותשובות להתרת עגונות בפרט.

חלק מאותם תשובות בעניני אבן העזר נדפסו ע"י "מכון ירושלים" "תשובות רבנו יצחק אלחנן" ירושלים תש"ע. ומעניין, שגם שם בכל התשובות – כשבעים במספר – מתיר הוא, ורק בתשובה אחת בסי' קנד, נוטה בתחילה להתיר וחזר בו⁵⁰.

בספרנו בסימן צ כותב הוא: ר"י אלחנן בספרו עין יצחק התיר "כמה מאות עגונות" בהסברא

כלשהי, אני מתפלל שלא אכשל חלילה, אולם בענין פסקי בעגונות יש לי ספקות אם מותר לי לומר תפילה זו. יתכן, שיותר רצוי, שהיהודי-הבעל יחיה, ואני שלמה-דוד אכשל. ואשר לפסק דין, אם הוא נעשה לפי כללי דעת-תורתנו וההלכה, ולפי הבירורים, הרי הוא כדין, אפילו אם המציאות מתגלית אחרת. הדין מתבסס על הלכות.

ורק פעם אחת – לפי עדותו – נכשל בפסק, כאשר אסר עגונה למשך חמש שנים⁴⁷.

וראה בספרנו בסי' קנא, ששם כותב הרב השואל... "וכי גם כבוד תורתו הרמה חקר בזה ואישר להם", אחרי כן התברר שהנהרג היה אחר, וכי אח המת חי וקיים, וכעת עומדת השאלה האם היא מותרת לבעלה השני, זה תלוי באם נכונים המה דבריה שנשאת בהיתר בית הדין או לא.

וע"ז באה תשובת רבנו:

"והנה היתר בית דין מצידי לא היה", כלומר "שלא נכשל" בחקירתו, ואישר לה נישואין על סמך שהאח מת ואינה זקוקה לחליצה. ובהמשך מובא שההיתר היה מטעמים אחרים, ואף שנישאה שנית לפני חליצה, מיקל הוא שלא להוציאה.

ט

תקנת עגונות

פעילותו בין מלחמת העולם הראשונה לשניה

כפי שכבר הובא לעיל, כותב רבנו בתשובותיו, שכבר בזמן מלחמת העולם הראשונה, טיפל הוא בעניני עגונות.

בסי' קמה כותב:

"והנה אנכי בטיפולי בענינים אלו עוד "מימי

♦♦

47. רבעון שערי ציון, שם.

48. נראה דצ"ל מאוסטרובה, והכוונה להגאון ר' מאיר דן פלוצקי זצ"ל בעל ה"כלי חמדה", שהיה חבר

בלשכת העגונות – שע"י "אגודת הרבנים".

49. ח"א, ת"א תשי"ט, עמ' 166-160.

50. וראה בסי' קמ אות ט התייחסות לזה.

ו"אגודת רבני פולין", היה התגייסותם של הרבנים למצוא פיתרונות לאלפי העגונות כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה, לצורך כך הוקמה "הלשכה העולמית לתקנת עגונות המלחמה".

בפעילותו, למען העגונות כיושב ראש הלשכה יצר רבנו קשרים רבים עם רבנים במקומות שונים כדוגמת ארצות הברית וקנדה, ארץ ישראל, דרום אמריקה ועוד על מנת שרבנים אלו ירתמו אף הם לפעילות למען הנשים העגונות⁵⁴. כמו כן בהובלתו של רבנו נוצרו קשרים עם חברות קדישות למען איתור החללים בבתי הקברות השונים אשר היו פזורים על אדמת מזרח אירופה ועם ראשי ועדי הקהילות אשר היו מעודכנים ברשימות הפליטים אשר הגיעו אליהם בזמן המלחמה⁵⁵.

פעילותו ומעשיו בין השנים

ת"ש – תש"ח

מלחמת העולם השנייה, הביאה בעקבותיה "מאות ואלפי" עגונות, בכמות שעלתה על המלחמה הקודמת, ותוך כדי המלחמה ועוד לפני סיומה, בשנת תש"ד, כשהחלו להגיע נשים שניצלו, עמד הגרש"ד בראשות ב"ד כדי להתיר עגונות, והוציא לאור "קונטרס עגונות" לבאר על מה הושתתו יסודות היתרו.

עוד בתחילת המלחמה, בהיותו בפולין, הגיעו עגונות מההרוגים שנהרגו מהפצצות הגרמנים, וכן מחיילים יהודיים שהיו בצבא הפולני ונהרגו

של תרי רובי, וכן בסיי קי, והגאון ר' יצחק אלחנן, בכמה תשובות "התיר מאות" עגונות⁵¹.

וכן בשו"ת נודע בשערים (להגאון ר' דובעריש אשכנזי) מהדו"ת "קונטרס עגונות", סימנים ל-מד.

זה היה בשנים שבשיגרה, אמנם מלחמת העולם הראשונה הביאה עמה כאמור "מאות ואלפי" שאלות של עגונות, והיו לכך כמה סיבות:

א. משום חובת הגיוס שהטילו הממשלות על היהודים, הן בגרמניה, רוסיה, ופולין.

ב. כלי הנשק החדשים שנכנסו למערכות המלחמה, וגרמו לאלפי הרוגים, ולא רק של חיילים, אלא גם של התושבים, שנפגעו מעוצמת כלי הנשק, וגם ברחו ממקומם מחשש פגיעה.

ג. תנאי המלחמה שהתנהלו בארצות שונות, שנכבשו ערים שלמות ושחררו, ושוב נכבשו, ומכיון שהמלחמה התנהלה במשך שנים, ואמצעי הקשר בין המדינות היה רופף, היה קשה לברר את גורלם של אותם אלפי חיילים שנהרגו במרחקים⁵².

הרבנים שאליהם פנו הנשים, תוך כדי המלחמה שהתנהלה שנים, עמדו בפני שאלות קשות למצוא פתרון לעגונותם.

יוזמה למצוא היתר לעגינותם של אותן אלפי נשים, נעשתה ע"י "ועד רבני וורשה" – ו"אגודת רבני פולין"⁵³. אחת ואולי החשובה ביותר, מבין הדברים שעסקו בהם חברי ועד "רבני וורשה"

♦♦

אירופה, ראה בספר "הלוחם היהודי בצבאות העולם, חיים יהודיים בצבאות אירופה, ת"א-1967, עמודים 64-84-122. וכן: פרסי, אבי העגונות, עמ' 46-67.

53. שהגרש"ד היה בין מקימיה ומיסדיה, יחידי סגולה עמ' 274. וראה מ. צינוביץ, במאמרו פעליו של הגרש"ד כהנא ז"ל, במלאות עשור לפטירתו, הצפה 26.12.1963, שערים ר"ח טבת תשי"ד, "יסוד אגודת הרבנים בפולין". פרסי, שם.

54. פרסי, שם עמ' 64-67.

55. א' טבת תשי"ד, במלאות שלשים לפטירת הגרש"ד, ונכתב ע"י מ. בן אמוץ.

51. לכאורה הלשון לא מדויקת, דבספריו מצינו "עשרות", "כשמונים" בספריו באר יצחק, ועין יצחק, ו"כשבעים" בתשובות רבנו יצחק אלחנן. וצ"ל שמתוך שימוש אצלו בלומדו בכולל הקובנאי – ראה לעיל הערה 4 ו-5 – היה עד "למאות" עגונות שהתיר. אולם ר"י אלחנן עצמו מעיד במאמרו "עלבונה של תורה", שכתב בשנת תר"נ, ונדפס בקונטרס "עץ פרי", שתשובות "לאלפים" בשאלות בכל מקצועות שבהוראה וכו' השיבותי הלכה למעשה.

52. על מידת מעורבותם של חיילים יהודים בצבאות

הקרובים והרחוקים, שבכל הארצות, לבוא לעזרתם".

לשאלת המראיין: מה חושב הרב לעשות בדבר עזרה ליהודי פולין?

השיב:

"שני דברים: לעזור לכל אלה העושים שלא ירפו את ידיהם. בטרייסט עזרתי לארגן מפעל עזר למען יהודי פולין, לשלוח מה שאפשר, לכל הפחות הלבשה ומכשירי רפואה. זה חשוב מאד. קבלתי בקשות לשלוח לילדים מלבושים, נעלים ואפילו צעצועים בעד הילדים הקטנים שישכחו את רעבונם. כל מה שעושים בעד יהודי פולין יש לו ערך גדול. זה עוזר להם ומעודד את רוחם.

ותפקיד שני, רבני – שאלת העגונות. זכורני את הפרשה הכאובה הזאת מזמן המלחמה האחרונה, שנשאר אלמנות חיות כל ימי חייהן מחוסר ידיעות על חיי בעליהם. כל ימי חיי

המלך אומר: "שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה". נמצא שתמורת כל יום של סבל ומצוק, נרשם לזכותנו יום של שמחה, ואם עמנו למוד סבל ויסורים, שוו נא איפה בנפשכם, מהי התמורה הגדולה המחכה לנו בחלוף ימי הרעה. אם כן, בל נהרהר חלילה אחר מידותיו, ונאמר: "גם זו לטובה".

הודות למאמצי בנו שז"ך, הצליחו הוא והרבנית להימלט מוורשה אחר שלושה חודשים, כשהוא לבוש בבגדי איכרים, כדי למנוע את זיהויו על ידי הגרמנים, וכן על ידי הפולנים שהיו ברכבת שבה נמלט. משם הגיע הוא לטריאסט, והתעכב שם עד אחר הפסח. בנו שז"ך בכתביו כותב: את הפסח עשה הרב בטריאסט. הוא היה יכול להגיע לפסח לארץ ישראל, אבל לא רצה לעזוב את הפליטים, פליטי קהילותיו, קהילות פולין, ונשאר איתם לחג, ואף ערך איתם יחד את הסדר, ישב בראש השולחן לבוש קיטל לבן, מסב על שני אבנים כבדות, כשעיניו מושפלות למטה, ודמעות ניגרות על המפה הלבנה. במשך זמן הנסיעה נסע הוא עם ספר תורה שהציל בעת השריפה שהיתה בערב ראש השנה בחצר שגר בה. ספר זה טולטל טלטולי הדרך, עד שהגיע אל הנחלה ואל המנוחה [הצופה שם]. וראה התייחסות לס"ת זה, להלן בסיי קסו, ב. וכן: פרסי, אבי העגונות, עמ' 38-40. וכן עמ' 68-87.

בשדה הקרב. כתשובה לכך, מקים הוא בי"ד מיוחד שיעסוק בעניני העגונות.

ובראיין ושיחה שנתן הגרש"ד ימים מספר לאחר הגיעו ארצה, לאחר שנמלט מפולין, להרב א.י. ברומברג⁵⁶, מספר על בי"ד מיוחד זה, וכך נכתב שם:

אחרי שסיפר את פרשת התלאות והנסיעות עד שהגיע לטרייסט ולארץ ישראל⁵⁷ – הרב כהנא מוסיף ואומר:

"טלטולי הדרך באו עלי בתורת עונש על שעזבתי את קהילתי, אף על פי שלא הייתי יכול לעזור להם בשום דבר, אלא בהשתתפות בצערם על ידי הוספת צערי... לפני עיני עומדים תמיד כל אלה האלפים והרבבות שנפרדו ממני, עיניהם הפתוחות לרווחה בבקשת ישע והצלה, להוציאם ולעזור להם, ובקשתם לפנות לקרוביהם,

♦♦

56. הצופה 22.5.1940 [לארץ הגיע בתאריך 16.5.1940].

57. כידוע בכל מקום שהגיעו הגרמנים, כתובתם הראשונה היתה – תפיסתם של הרבנים, עינויים והשפלתם. בעיתון הצפה מתאריך 24.11.1939, נכתב: התנפלויות פראים על הרבנים גוטשכטר וכהנא, הפראים הנאצים התפרצו לביתו של הרב חיים יהודה גוטשכטר והכוהו קשה. גם חתנו הוכה. כן התפרצו לביתו של הרב שלמה דוד כהנא הזקן והכוהו. שני הרבנים הבריאו אח"כ ממכותיהם.

בעתון מרוה לצמא (י"ד תשרי תשנ"א עמ' 177-179) נכתב, שבזכות ישיבתו בסוכה בזמן התפרצותם של הגרמנים לביתו, כילו הם זעמם על חפצי הבית. בספר יחידי סגולה עמ' 274 הובאו דבריו מאותו חג הסוכות, וכך נכתב שם: בסוכות של שנת ת"ש הוא יושב ליד שולחן ריק, בלי מאכל ובלי משתה, ורק הפחד מפני העתיד אוכל בלב. רק עכשיו אני מתחיל להבין את פירושים של המילים: "והיית אך שמח" – "אך" זה בא תמיד למעט, לומר לנו שגם בזמן שההתמעטות היא מנת חלקנו ואנו חסרים מאכל ומשתה ושולחנו ריק מכל ורק צרות ויסורים עולים עליו, יש לשמוח שמחה שלימה לשם שמים... יודעים אתם – המשיך – הצרות והמכאובים שהם עתה מנת חלקנו יש בהם ניצוץ של טובה. שכן, דוד

היתר וניסת בעצמה מחמת קלות יש לדון זה כזינתה שהולד כשר⁵⁹ וכו' עיי"ש.

תוך כדי המלחמה בהיותו בארץ, התחילו להגיע פליטי השואה וביניהם עגונות רבות. בתחילת המלחמה הגיעו הפליטים בעיקר מארצות פולין ורוסיה, אשר נכבשו ע"י הגרמנים בתחילת המלחמה. לאור זאת ראה הגרש"ד כמחויבות לטפל בעניינים, והקים גם בארץ ישראל בי"ד מיוחד לטפל בענייני העגונות.

יתכן שאחת הסיבות שנטל הגרש"ד על עצמו את "עול התרת העגונות" היתה, משום שרק בודדים מגדולי הרבנים עסקו בזה, וכמו שכותב הוא במכתבו להרב הרצוג, בשאלה חמורה של היתר עגונה, שהסכים להתיר אם הרב הרצוג יצטרף אליו, וע"ז עונה לו הרב הרצוג, "כבר הגדתי, ואני חוזר ומגיד, שמפני חומר הענין אינני מצטרף אלא אם כן ימצא כבוד גאונו לו חבר בעל הוראה מובהק ומפורסם בעיר הקודש, או במקום אחר, ובלבד בארץ הקודש ת"ו, שיסכים – לא שישתמך עלינו – אלא אחרי העיון הראוי ובדעה עצמית.

בתגובה לתנאי זה משיבו הגרש"ד, "אך התנאי של הדרת גאונו, שיסכים עוד רב גדול אחד בארץ ישראל, והסכמתו תהיה מדעת עצמו לא באופן שסומך על דברינו, הוא אצלי בגדר תנאי שאי אפשר לקיימו, כי כמעט כל גדולי ארץ ישראל המפורסמים אינם מזדקקים להוראה למעשה, ואם בזמן הגמרא לא נחשב זה בידו, משום דמי יימר דמזדקק להו חכם (שבת מו, ב) כל שכן בזמנינו ובארץ, וכו'.

במכתבו להרב זובער⁶⁰ מתאריך י"ב אלול תש"ו, כותב הוא: במכתבו הראשון מציע

הקדשתי לענין זה, וגם עתה "בפרוץ המלחמה"⁵⁸ פניתי בשם הרבנות בוורשה לכל הרבנים, לארגן על ידם לשכות מיוחדות לענייני עגונות, לאסוף את החומר וגביות עדות. נחוץ לעורר את כל המשרדים, הקהילות והרבנים לטפל בזה ולאסוף את כל החומר למקום אחד – ולברר את ההלכה. פעולה זו חשובה מאד.

איזכור לכך מוצאים בשו"ת אגרות משה אבן העזר ד' סימן נה: הנה בדבר האשה שניסת במחנה (לאגער) פליטים בחושבה שנהרג בעלה ע"י הנאצים שהיה אצלם במקומות ההריגה, ולפי דבריה היה לה היתר מבי"ד של הגרש"ד כהנא שהיה אז בפראגא שאצל וורשה, וזה שרצה לישא אותה נסע לשם והתיר לו לישאנה, ואחר שעברו איזו שנים נודע שבעלה חי ונתגרשה ממנו בגט פטורין. וכשלוש שנים אחר הגירושין ילדה מבעלה השני שלא נתגרשה ממנו, אף שהדין היה שתצא גם מהשני, בן שעתה עומד לינשא, ורוצה כתרי"ה לידע אם הוא מותר בקהל והוא בחור ירא שמים, ובאשר שלא ידעו מזה נשתדך לבתולה ג"כ צנועה ויראת ה' וחפצה בו היא ומשפחתה, עיינתי וזה אשר נראה למעשה וכו'.

ובהמשך כותב הוא: אבל לבד זה לפי אומדן הדעת לא היה לה היתר מבי"ד ע"י קבלת עדות דלא כדאמרה, שאינו מן הדרך שיזדקקו בי"ד ליתן היתר לעגונה שלא בפניה ובפרט לאחד שרוצה לישאנה, ושההיתר אמרו רק בעל פה שלא יהיה מי שיעיד על זה, לפני הרב שייסדר הקידושין, וגם לפי הזמן שלפי דבריה ניתן לה מהגרש"ד כהנא ההיתר בפראגא הסמוך לוורשה, היה כבר הגרש"ד כהנא בא"י ולא היה אפשר שיהיה לה ממנו היתר, ומכיון שלא היה

♦♦

בוורשה הם שהתירו, וזה היה אחרי שהוא כבר עלה ארצה, ולפי זה צ"ע דברי האגרות משה. וראה שם שהבאנו מה שכתב הגרש"ד בס"י קסא, שאף שנמצא היבם לא ניתן לה "היתר בית דין" מצידו עיי"ש.

60. פרסי, אבי העגונות, עמ' 69-73.

58. כלומר מיד בראשית כיבושה של פולין ע"י הגרמנים, הקים הוא בי"ד לטפל בעגונות של הנהרגים, עוד לפני שנמלט מוורשה.

59. ואף שהובא לעיל בתחילת הפרק שרק פעם אחת – לפי עדותו – נכשל בפסק, כאשר אסר עגונה לחמש שנים, צריך לומר דהבי"ד שייסד ונשאר

במכתבו לגיוינט⁶³ על אודות "המרכז" שהקים "לענייני עגונות", כתב רבנו כי הקושי הגדול בתקופה שלאחר המלחמה היה בעיקר באיתור אותם אלו שנרצחו ללא כל תיעוד וכי מרכז עושה את כל המאמצים על מנת לשחזר שמות אלו במהירות האפשרית דרך גביית עדויות מהניצולים אשר נמצאים בריכוזי הניצולים השונים.

ובמיוחד גבר זרם הרבנים הפונים אליו אחר השואה, לאחר שהוקמו בתי דין במקומות שנאספו לשם פליטי השואה, ורצו להקים את ביתם מחדש.

בספר שיחתן של עבדי אבות⁶⁴ נכתב: "לאחר המלחמה ישב במחנה בערגן בלזן בי"ד מיוחד להתרת עגונות, בו ישבו הגה"צ הרב מוייטצען [ר' צבי הירש מייזליש] זצ"ל⁶⁵, הגרי"א זלמנוביץ' הרב מעכו זצ"ל, ודודי הרב מיאסלא [ר' יואל הלפרין] זצ"ל. ונתקשו הרבה בהתרה.

שאל דודי את הרב מטשעבין זצ"ל (שהכירו מבוכרא) על כמה היתרים, אולם הרב מטשעבין זצ"ל לא רצה להזדקק להיתרים בזה, בהטעימו שהוא אינו יכול להזדקק בזה, שבכל דור ישנו גדול אחד שנותנים לו מן השמים המפתח להתרת עגונות, ובדור הקודם היה זה הרב מראדומישלא [ר' שמואל אנגל מח"ס שו"ת מהר"ש אנגל] זצ"ל, וכהיום הוא הרב שלמה דוד כהנא זצ"ל".

וראה באגרות הרי"צ חלק ט' ב'תצ"ח, מתאריך י"א אייר תש"ו, כתב הוא: במענה על מכתבו אודות ענייני עגונות ועגונים, בודאי שהענין חמור מאד וצריכים גדולי ישראל ד' עליהם יחיו להתעסק בזה, וכבר צדיקי וגאוני ירושלים ת"ו עסוקים בזה, ובראשם ידידי הגאון הנודע הרב ר' שלמה דוד כהנא שליט"א מוורשה וכו'.

לאספת רבנים אודות העגונות, כאשר יבוא בשלום הרב הראשי הרצוג, אציע לפניו מכתבו והצעתו. אך אנכי בעצמי איני רואה תועלת לאספה כזאת, מפני שהגאונים המפורסמים בארץ המה מרביצי תורה בישיבות, ומסתייגים עצמם מהוראה למעשה אפילו בשאלות בעניינים קלים, ורבנים מפורסמים היושבים על מדין מעטים הניצולים, וענין העגונות דחוף. לכן בזמננו החלש יאמר גבור אני, ולמעשה כבר נמצאים מהרבנים הצעירים בהמחנות, המטפלים בשאלות העגונות במרץ כדין וכהלכה, כפי הנהוג תמיד בשאלות אלו, לבקש צירופו והסכמתו של אבטוריטעט רבני, צריכים לאותה מרכז למי לפנות בהמציא תשובה לשאלותיהם. ויותר מסוגל לזה מרכז בירושלים, על שם מציון תצא תורה, וגם הנשים העגונות שבמחנות, מוצאות חיזוק ועידוד בההיתר שלהן מירושלים, ואנכי שטיפלתי בענין זה בועד הרבנים ואגודת הרבנים בפולין, והיה לי משא ומתן בתשובותיהם עם הגאונים רח"ז [נראה דהכוונה לר' חיים עוזר גראדז'ינסקי] ור' אליהו קלאצקין, והאדמו"ר מאוסטרובצ'י⁶¹.

ומשום כן ולכן עודד הוא את כל הרבנים הצעירים שעסקו אחרי השואה ב"היתר עגונות" במחנות, ודן והשיב על תשובותיהם.

לאור הנסיבות והעדויות שהגיעו אליו, קיבל הוא תמונה על מצב ומהלך המלחמה על כל תוצאותיה, והבין שהיא שונה לגמרי מהמלחמה הקודמת הן בכמות העגונות והן בקושי להתרתן, בעקבות כך כתב הוא בשנת תש"ד את "קונטרס העגונות".

במכתב שהוא כותב לאגודת הרבנים בארצות הברית, מספר חודשים אחר הגיעו ארצה⁶², מתאר הוא את הפעולות שעשה בענייני עגונות אשר היו קשורות בארגון ובאיסוף העדויות מאלו אשר הגיעו ארצה בתקופת המלחמה.

♦♦

61. צ"ל מאוסטרובה, ראה הערה 48.

62. הצפה 22.8.1941 – לארץ הגיע בתאריך

14.5.1940. 63. ארכיון הגיוינט, פרסי, שם.

64. להרב אלחנן היילפרין רבה של גולדס גרין

בלונדון, ח"ב עמ' 237.

65. ראה עליו לעיל הערה 66.

הרבות במלוא תוקפה, ויש צורך לברר האידך לדון את דינם, ומה לעשות לאחותינו ביום שידובר בה, לכן אמרתי אאזור כגבר חלצי ולעבור על פרשתא דנא לרדת לעומקה של הלכה ולברר אם יש מקום על פי הדין צד היתר להתרת העיגון מהנשים שנשאר בחיים אשר נאבד זכר בעליהם במקומות ההשמדה והכליון ד' ינקום דמם".

ובסוף הקונטרס כותב הוא:

"ולכן בזמננו שהתרת האודים המוצלים מאש ההשמדה מקצת מן העגונות שזכו להשאר בחיים, ועדי מיתה וקבורה אינם יכולים להיות כלל במציאות, "חוב גדול" על כל היושבים על מדין להתעמק בהלכות אלו, ולהתבונן בכל ענין וענין בכל העובדות המבהילות שעברו עליהם עד שנעלם זכרם, ובוודאי ברובם תהינה אומדנות וראיות מוכיחות שבעליהם ויבמיהן אינם בחיים, וכח ההכרעה על האומד ינתן לרבנים הראשיים בארץ ישראל בצירוף גדולי הדור שליטי"א.

ומציון תצא תורה דבר ה' מירושלים, וד' יאיר עינינו שלא נכשל בדבר הלכה ונזכה לראות בתשועת עמנו ובנחמתם אמן ואמן".

ממכתבו בשנת תש"ז – בספרנו סי' קא – מתבאר שאת הקונטרס הנ"ל, כתב הוא בשנת תש"ד, ומוסיף הוא: אך אז היו רק קוים כלליים להלכה, אבל עכשיו ההוראה למעשה צריך עיון מיוחד על "כל עגונה ועגונה". ובתחילת המכתב כותב הוא: כן שמחתי בהודעתו שמארגן פעולה של מרץ בעניני עגונות.

להלן בסימנים פא – פב – פג – פד באו הערות הגאון ר' צבי הירש מייזליש⁶⁶, שנדפסו מתוך ספרו "בנין צבי".

במכתב אליו, כותב הוא: והיה לי התפעלות רבה לראות כוחו העילויי בחריפות ובקיאיות מפוארת, ולא אכחד ממעלתו שעד עתה לא היה לי ידיעה ברורה,

לאור פרסומו על פועלו בהיתר עגונות מלחמת העולם הראשונה, והשמדתם ורציחתם של רוב רבני הקהלות, נהיה הוא הכתובת המרכזית לבקשתם של הרבנים שנשארו בחיים לאחר המלחמה, וחלקם הגדול של הרבנים שעסקו בארגון הקהלות מחדש במחנות העקורים, היו צעירים ולא התנסו בעבר בשאלות של עגונות, וכאשר פנו אל הרבנים הנשים פליטות המלחמה, אשר רצו לקומם מחדש את ביתם, פנו הרבנים אל הגרש"ד.

בתשובה סי' פ משנת תש"ו, שנה אחר גמר מלחמת העולם השנייה, בתשובה לרב השואל, ששלח לו "קונטרס עגונות" שכתב, הגרש"ד "מביע למעלתו הכרה ותודה עמוקה בעד עבודתו וטיפולו למען העגונות".

קונטרס העגונות:

מתוך מאות ואלפי המקרים שהגיעו אליו, הבין הוא את היקף האסון, ומצא הוא לנכון לכתוב בשנת תש"ד "קונטרס עגונות", שבו יהיו קווים ויסודות לכל הרבנים המתעסקים ב"היתר עגונות".

והנה קונטרס זה נדפס בספרנו בסי' עט. וכך כותב הוא בפתיחתו לקונטרס:

"לרגל האסון הנורא של דם ואש ותמרות עשן, שעבר על עמנו בששת שנות מלחמת העולם השנייה, אשר בו נשפך דמנו כמים על ידי הצר הצורר, ואשר עלה לנו במיליונים קרבנות של אנשים נשים וטף מאחינו, שנהרגו ונשרפו במיני מיתות משונות, מרוב רובם של אחינו בארצות הגולה, נשארו מאוד מוצל מאש רק יחידים שרידים בודדים ממשפחות שלימות, והמה תרים ומחפשים ודורשים אחרי קרוביהם אחיהם ואחיותיהם, בעליהם ונשיהם ואין קול ואין קשב.

והנה כתוצאה מזה עומדת שאלת העגונות

♦♦

66. כיהן לפני השואה כרבם של החסידים בעיר וייטצען. ראה עליו: דוד צבי ניימן, הגאון שנשכת, ירושלים תשמ"ב, עמ' 127, ובסי' קעג בספרנו,

להיתרו של הרב השואל להתיר ב' עגונות, שלח לו גם את הקונטרס הנ"ל.

וכן בסי' צא, מזכיר הוא את קונטרסו הנ"ל.

וכן בסי' צג, בתשובה משנת תש"ו, מצטט הוא את "קונטרסו הנ"ל" כדי למצוא היתר, ומצרף הוא לכך עוד ב' רבנים.

ובמכתבו משנת תש"ח, בסי' צט, להגאון ר' מרדכי יעקב ברייש אב"ד ציריך כותב הוא: "ויען שאנחנו מטפלים בשאלות כאלה "מימי המלחמה הראשונה" – וגם מהמלחמה וההשמדה האחרונה, כבר נמצאות בתיקנו קרוב "לשמונה עשרה מאות" גבי"ע, הנשלחות לנו ע"י רבני המחנות בגרמניה, שוועדיא, קפריסין, ועוד מדינות כמו פולין ורוסיה". ובהמשך מזכיר הוא את "הקונטרס הנ"ל".

וכן להלן בסי' קו מזכיר הוא, שכבר "כתב "קונטרס גדול" בדיעות הראשונים, וגם עם הרב מניאמיץ [מח"ס באר מים חיים] שכבודו מביא דבריו לפלתי הרבה פה בארץ קודם פטירתו, והשתתפנו בהיתרן של עשרים עגונות מאנטוורפן, ולבנות הרב הקדוש, האדמו"ר מבבוב זצוק"ל [בעל הקדושת ציון], קשה לנו לחזור על הדברים העתיקים שכבר כתבנו הרבה".

ובשנת תשי"ב בסי' קיב כותב הוא: "ובטיפולי במספר קרוב "לשלושת אלפים" עגונות, הארכתי הרבה וקשה עתיקתא, לחזור על כל הצדדים וסניפים להיתרא".

ובסימן פ, במכתבו לאחד הרבנים שעסק בהיתר עגונות, וגם כתב "קונטרס לתקנת עגונות", אחר שהגרש"ד "מביע למעלתו הכרה ותודה עמוקה בעד עבודתו וטיפולו למען העגונות", כותב הוא:

כמו כן להלן בסי' פה, הובאו השגותיו של הגאון ר' ב"צ עוזיאל, על הקונטרס הנ"ל, ששלחו אליו הגרש"ד, שיעיין בו ולחוות דעתו בזה. ונדפסו בספרו פסקי עוזיאל.

וכן בסי' פו הובאו השגותיו של הגרי"א הרצוג, שנדפסו בשו"ת היכל יצחק, על הקונטרס הנ"ל שנשלח אליו.

ובסי' פז, הובאו השגותיו של הגאון ר' ראובן כ"ץ רבה של פתח תקוה.

ובסי' פט, השגותיו של הגאון ר' אברהם כהנא שפירא, שנדפסו בספרו מנחת אברהם, הכותב שקיבל ממנו את הקונטרס.

בנוסף לזאת כתב הוא תשובה בשנת תש"ח, והיא בסי' פח, בענין "זקוקה ליבום שנאבד זכרו", כשחלק מן ההיתר בנוי על דברים ויסודות שכתב ב"קונטרס העגונות" שבסי' עט, וע"ז באו השגות הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, הכותב:

"מעלת כבוד ידידי הגאון הגדול מוריני וכו', הנה הראה לי ידידי וכו' תשובת כבוד גאונו וכו', "והיא חביבה עלינו" אף שיש מה להעיר איזה דברים".

ובתשובה משנת תשי"א, סי' צ, כותב הוא:

"ואם אמנם השאלה חמורה, "וצריכה לפנינו", בכל זאת לדעתי העניה "ונסיוני המרובה" בטיפול במספר קרוב "לשלוש אלפים" עניני עגונות – השאלה "אינה צריכה לפני ולפנים" ויש הרבה סניפים להתירה וכו'. וכן יש להאריך בעוד סניפים, אך כבר כתבתי "בהרבה תשובות", וקשה עתיקא".

את הקונטרס הנ"ל, שלח הוא כנראה להרבה רבנים שהתעסקו בעניני עגונות, ראה בסי' צב מכתב משנת תש"ו, אחר שכותב הוא שהצטרף

♦♦

הקרובים, ואנכי עוד זכיתי להשתעשע בחליפת מכתבים עם הגאון הנ"ל בחידושי תורה בעניני עגונות.

שהרב מייזליש שיש לי חליפות מכתבים עמו, הוא אחד מגאוני הדור הצעירים שבנו, וגם לא ידעתי שהגאון מייזליש מלאסק זצ"ל הוא ממשפחתו

אך יען שלאחר השחרור מהמלחמה התחילו לזרום אלי מרבני המחנות שאלות מאלפי עגונות, וכבר נמצאות בתיקי בערך של אלף וחמש מאות שאלות עגונות ויש מהן שאלות מסובכות ביותר שהנני מפלפל עליהן בצירוף שאר גדולי ישראל וביחוד מסייע לי הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א, לכן להרחיב הדברים בשיטות אלו המה לי בבחינת קשה עתיקא לחזור על כל הדברים בכל שאלה וכו".

"קונטרס" זה אף שבפועל לא הדפיסו, וכעת הגר"י אברמסקי, מ"מ שלחו לגדולי הרבנים, והם כתבו עליו השגות והערות, כמו שציינתי לעיל.

יסודות פסיקתו ושיטתו בהיתר עגונות

אמנם מהתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לשניה, לא הגיעו לידינו תשובותיו "שנשארנו בוורשה ונשרפו", ורק חלק קטן מהם נדפס בספרנו, הקדומה בהם היא משנת תרפ"א – ס"י, וכן תשובה משנת תרפ"ח – ס"י ג, ועוד למעלה מעשרה תשובות שנדפסו בירחון "הפרדס" ובשאר ספרים וקבצים, משנות תרצ"ד עד תרצ"ט.

אמנם כמות זו מועטה מידי כדי לדעת על מה הושתתו יסודות היתריו ההלכתיים, אולם מחלק מתשובותיו שהשיב אחר מלחמת העולם השנייה, ומתוך "קונטרס עגונות" שכתב, אפשר לעמוד על עיקרי שיטתו ודרכיו בהיתרן של העגונות.

העובר על תשובותיו – הן בחלק אורח חיים, והן בחלק יורה דעה, וביותר בחלק אבן העזר,

"והנה גם אנכי ערכתי קונטרס בענין זה וכו', והנה הקונטרס שלי נתאשר בעיקרו על ידי הרבנות הראשית כאן, וביחוד התעניין בו וכתב קונטרס ארוך הוספה לדברי הגאון הגדול רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א והיה בדעתי להדפיסו, אבל הסכמתי לדעת ידידי הגאון הגדול רבי יחזקאל אברמסקי שליט"א שכתב לי התנגדותו לדון על ענין זה באופן כללי⁶⁷, רק כל שאלה בפני עצמה על המאורע הנידון, וכבר נמצאים במשרדי יותר "ממאה" בקשות של עגונות אומללות, הן מהנמצאות כבר בארץ, והן מאותן שנמצאות עדיין במחנות באיטליא גרמניא ופולין, וכל שאלה צריכה ביאור הלכה עמוק, הנשלחות למשרדינו על ידי רבני הקהילות והמחנות, בצירוף גביית עדות מדויקת, ובחסדי השם חלק חשוב כבר הותר על ידינו בצירופו או הסכמתו של הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א, שלמרות טרדותיו הרבות הרי הוא מעורר השחר באשמורת הבוקר לעיין בדינם ולהמציא צדדי היתר לפי האפשרות כיד ה' הטובה עליו".

ובסי' קמה: במכתבו לבעל ה"ציץ אליעזר" (הרב אליעזר יהודה ולדינברג) כותב רבנו:

"והנה אנכי בטיפולי בענינים אלו עוד מימי המלחמה הקודמת, והיה לי נסיון גדול בצירופם של גדולי הגאונים רבי חיים עוזר גראדזענסקי זצוק"ל והגאון מאוסטרובצא⁶⁸ והגאון רבי אליהו קלאצקין ועוד, וכאשר נשארנו בדור יתום זה באבדן כל גאוני התורה באירופא והשמדת שלישי מעמנו פרסמתי גם אנכי קונטרס קטן לטכס עצה בשאלת העיגון בשנת תש"ד כאשר הגיעה לאזנינו השמועה האיומה מאבדן עם ד', וגם אנכי הבאתי דעות הרבות מפתחי התירא בשעת הדחק ועיגון כזה, והנני מרציף [מצרף] בזה העתק מקונטרסי מאז.

67. יש לראות בזה את גדולתו וענותו של הגרש"ד, שהסכים לדברי הגר"י אברמסקי, אף שהיה צעיר ממנו בהרבה שנים – הגרש"ד נולד תרכ"ט – ראה הערה 1 – והגר"י אברמסקי תרמ"ו.

68. צ"ל אוסטרובה, ראה לעיל הערה 48.

לחומרא" נתנו להם חזקת חיים וכו". ומוסיף: "ולאחר הכיבוש נשלל מהם עוד פעם ה"חזקת חיים" מטעם הכיבוש אפילו של אותה מלכות, ונמצא ד"תרי רובי" למיתה נעשה כאן וכו', והיתר זה כבר העלו האחרונים בתשובותיהם, להתיר אף לכתחילה.

ב. יש לדמות זאת לעיר שכבשה כרכום.

ג. צירוף שאם היו חיים, הרי לאחר הנצחון של בנות הברית יכלו לבוא ולהודיע, וזה נחשב לרוב להרבה גדולים.

ד. אלו שהובלו למחנות הגאזים וההשמדה, יש להם דין של היוצא ליהרג, אחר שנתודע עתה מהתעודות הרשמיות שנמצאו אחר השחרור, שהמפקדים הגבוהים של האיזור הוציאו חוק, להרוג ולשרוף את כל האנשים שהובלו.

אמנם אין לנו את תשובותיו של הגרש"ד להשגותיהם של הרבנים, וכן את תשובותיו שענה משנות ת"ש-תש"ד, אבל עצם כתיבת "הקונטרס" וכן נימוקיו ויסודותיו, יש בהם לתת לנו מבט, על גדולתו וגאונותו. המעיין בתשובותיו נוכח לדעת שלמעשה בנויים הם על אותו "קונטרס" אף שגנוז.

הן מ"הקונטרס", והן מ"התשובות" מתברר שתוך כדי המלחמה, ומתוך מה שהתחיל להתפרסם כתבות בעיתונות ועדויות של הנשים, הבין הוא את עומקו וגודלו של האסון שניתך על העם היהודי, ויש דברים שמחמת זה שינה הוא את פסיקותיו.

מפורסמים דברי הגר"א בביאור דברי הגמרא בסנהדרין ד' ב': "דינו לבוקר משפט", וכי בבוקר דנים וכל היום אין דנים, אלא אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו, ואם לאו אל תאמרהו". ולהלן שם: "אמור לחכמה אחותי את', אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו, ואם לאו אל תאמרהו". וביאר

מבחין ורואה את "כח ההיתרא" שיש בהן⁶⁹. ובזה הולך הוא בעקבותיו של ר' יצחק אלחנן, שאצלו למד⁷⁰, ושנתפרסם ב"כחא דהיתרא", כפי שרואים לכל אורך תשובותיו בספריו, באר יצחק – ועין יצחק – ותשובות רבינו יצחק אלחנן. וכבר הובא לעיל שמתוך כמאה וחמישים תשובות בענייני עגונות חוץ משתיים ככולן מתיר הוא.

הגרש"ד הולך בעקבותיו, ומחפש וחותר למצוא את "כח ההיתרא" בכל תשובה שנשאל עליה.

באחת מתשובותיו (סי' קז) כותב הוא לרב השואל, שעסק בהיתר עגונות מלחמת העולם השנייה: "וביותר שמח אנכי כבר גם כן בא לידי הכרח – צ"ל הכרה – ש"כח דהיתרא עדיף" ובפרט בזמנינו שהוא שעת הדחק, והעיגון גדול מצד אחד, ופירצת הדור מצד אחר".

את יסודות היתריו, פרסם הוא ב"קונטרס העגונות" ונדפס בספרנו סי' עט.

והם בנויים על כמה הנחות:

א. האנשים שהיו ב"שבי האזרחי" של הצר הצורר, יש לדמותם לדין הטובע במים שאין להם סוף, ואף שהחמירו רבנן בזה, מ"מ נפ"מ שאם נשאת לא תצא, וכן אם יש "אומדנות גדולות" או סניף אחר להיתר, תנשא אף לכתחילה.

מעלה הוא סברא, שבארצות שנכבשו ע"י הנאצים וגזרו עליהם "גזירת כליון והשמדה", איבדו הם "חזקת חיים", ועדיף מטבע ב"מים שאין להם סוף", ואפשר דאף לכתחילה יש להתיר הנשים.

ומוסיף: "אבל בנידון דידן, הגרמנים במלחמתם עם הפולנים, התחילו תיכף במעשי ההרג, והיו שלויים ובטוחים בנצחונם, ונמצא לפי זה דתיכף בשעה ראשונה שהביאו עיירות פולין במצור, אפילו קודם הכיבוש אבדו חזקת החיים, "ורק

♦♦

69. ראה לעיל בפרק ו', שברובן הגדול של התשובות מתיר הוא.

70. ראה לעיל בפ"א, ובהערות 5-6.

שלהם, ודומה דינם לדין "טביעה במים שאין להם סוף", ובמקרה זה אם נשאת לא תצא, ואם ישנם "אומדנות גדולות" – "או סניף אחר להתיר" – "תנשא לכתחלה", - אחר שהוא מדמה זאת לדין "עיר שכבשה כרכום", ובוה ישנם שיטות "שאם נשאת לא תצא". ולכן בנידון דידן הגרמנים במלחמתם עם הפולנים, התחילו תיכף במעשי ההרג והיו שלום ובטוחים בנצחונם. ונמצא לפי זה דתיכף בשעה ראשונה שהביאו עיירות פולין במצור, אפילו קודם הכיבוש אבדו ה"חזקת חיים", רק לחומרא נתנו להם חזקת חיים, ולאחר הכיבוש נשלל מהם עוד פעם ה"חזקת חיים" מטעם הכיבוש אפילו של אותה מלכות. ונמצא ד"תרי רובי" למיתה נעשה כאן, הא' משום הכיבוש אפילו של אותה מלכות. והב' מטעם הגייס של מלכות אחרת. והמה שני גורמים למיתה אשר בכל אחד בפני עצמו היה רובו למיתה, וב"תרי רובי" כבר העלו האחרונים בתשובותיהם "להתיר אף לכתחילה", כמבואר בתשובת בית יעקב, קהלת יעקב בשם הגאון רבי חיים מולוז'ין, ובעין יצחק, ובעוד הרבה מגדולי המחברים.

ואחר משא ומתן בגדרי "תרי רובי", הוא מסיק:

"היוצא לנו מדברינו כי אותם היהודים שהיו בפולין ובשאר מקומות הכיבוש, ובהמחנות, "אף שלא היו בהם תאי גאזים, ושאר מכוונות השמדה", יש לדון בדינם מטעם ה"תרי רובי" של הכרכום, ושל המלכות האחרת שהזכרנו, ובצירוף דלאחר הנצחון של בנות הברית הרי יכולים היו לבוא ולהודיע, שנחשב להרבה גדולים ל"עוד רוב", ובצירוף כל זה יש מקום להתיר נשותיהן אחר החיפוש והחקירה ודרישה, ואחר "איזה זמן" שהרבנות תמצא לנכון להיות נחשב כ"נאבד זכרו".

הגאון שמדובר כאן על שני דברים. "בוקר" הכוונה לקרוא את המציאות הנכונה והברורה, ורק אז לומר ולפסוק. "אחותך" מסמל את הדין וההלכה, שצריך שיהא ברור לו, ורק אז לומר ולפסוק.

ושתי תכונות הללו, מוצאים אנו בפסקיו, הן את קריאת המציאות הנכונה והברורה, על כל מרכיביה, והן את ידיעת ההלכה, לכל עומקה והיקפה.

אמנם היו עוד רבנים גדולי תורה שעסקו בהיתרן של עגונות השואה, ביה"ד בלונדון בראשות הגר"י אברמסקי, ביה"ד בציריך בראשות הגרמ"י ברייש, הגאון ר' חיים מרדכי רולר ברומניא⁷¹, אבל רוב רובם של שאלות העגונות הגיעו אליו ישירות מהעגונות, וכן מהרבנים של המחנות.

ונראה שזה גם הרקע לכתיבת הקונטרס, בשנת תש"ד, ובו קבע כללים להיתר עגונות, לאור הידיעות והיקף תוצאות המלחמה, שהיתה שונה מהמלחמה הקודמת, כמו שהובא לעיל, וכמו שהסביר במבוא לקונטרס. ורצה הוא גם, שרבנים שעוסקים בנושא יהיו להם יסודות ומפתח לפתרון של העגונות.

יסודות פסיקתו ההלכתית

בקונטרס העגונות

מתוך העדויות שהגיעו לידו על המלחמה והתנהלותה, כיבושי הגרמנים, הקמת הגיטאות, וכן מחנות ההשמדה למיניהם, בנה הוא את יסודות ההיתר בקונטרס.

בתחילה דן הוא אודות האנשים שנשארו בשבי האזרחי של הצר הצורר, שנתברר שרובם אבדו במיתות משונות ואכזריות, ומספר הניצולים מועט מאד.

שיש מקום לומר שאיבדו את "חזקת החיים"

♦♦

71. שעלה אח"כ לארץ, והגרש"ד מזכירו שישב עמו בהיתר עגונות, ראה סי' קו בהיתרן של עשרים עגונות מאנטוורפן, ובנותיו של האדמו"ר מבאבוב.

ד. אותם שהיו "במחנות ההשמדה" יש להם דין "היוצא ליהרג", וכיון שיש כאן צירוף של "תרי רובי" הרי מותרת אף לכתחילה.

ה. כשיש ב' עדים המעידים שמת, מותרת אף לכתחילה להינשא.

ו. בתשובותיו הוא מסתמך הרבה גם על דיני "ספק ספיקא". ראה סי' סב, סג, סו, קמו, קנ, קנב, קנג, ועוד.

אמנם מוסיף הוא, שכל זה כשהמדובר להתיר אשת איש להינשא כשהחשש הוא אם בעלה חי או לא, וכשהיה באותם "מקומות כיבוש" או "מחנות ההשמדה" תלין שמת.

אבל עדיין יש מקום לדון באותם נשים – אף "שמתו בעליהן לפני המלחמה" אולם היו להם אחים, וא"כ זקוקות הנשים "ליבוס", ואין ידיעות על האחים, ואף באותם נשים שהיו להם ילדים, שמא נהרגו לפני מיתת אביהם, וא"כ זקוקות הן ליבוס.

והוא מגדיר זאת כ"שאלה דחופה ביותר" הצריכה "להכרעה דחופה".

"אחרי כל האמור, הנה השאלה "הדחופה ביותר", ואשר צריכים אנו "להכרעה דחופה", היא האיך לדון בדין העגונות שבעליהם מתו קודם המלחמה, ונשארו זקוקות לחליצה מיבמיהן, שנשארו באלו הארצות, ולמרות כל החיפושים והדרישות אין ידיעה מהם, ואינם נמצאים ברשימת הניצולים, אם להתירם להנשא לשוק, לומר שמה שהחמירו חכמים במים שאין להם סוף שלא תנשא לכתחילה, הוא רק "באיסור כרת" כלשונו של הרמב"ם בפ"ז מנחלות (ה"ג), אבל ביבמה לשוק שהוא רק "איסור לאו" לא החמירו בזה, ותנשא לכתחילה, או אפשר דאמרין מה לי איסור לאו ומה לי איסור כרת".

ואחר משא ומתן בדברי האחרונים בזה, אם ביבוס מחמירים כמו באשת איש, מסיק הוא:

"ולדעתי נראה דבמים שאין להם סוף, וכן בכל

אמנם מוסיף הוא, שאותם שהיו "במחנות ההשמדה" דינם שונה, ויש מקום יותר גדול להתיר, משום דינא ד"היוצא ליהרג" שבזה "משיאין את אשתו".

ומתוך תיעוד שהגיע לידו על צורת ההשמדה, ותנאי הקיום שם באותם מחנות, כותב הוא:

"אבל באותם היהודים שידוע שהובלו למקומות הגאזים וההשמדה באושבנצ'ים, מיידאניק, טרבלינקה, ודומיהן, ברור וידוע שיש להם מלבד הדין של "כרכוס", גם דינו של "היוצא ליהרג", כאשר נתודע עתה מהתעודות הרשמיות שנמצאו לאחר השחרור, שהמפקדים הגבוהים של האויב הוציאו "חוק" להרוג ולשרוף את כל האנשים שהובלו לכיוון בלתי ידוע. וכאשר הוצאו מהרכבות הועמדו לצד שמאל ליהרג. וללישנא קמא דגמרא בגיטין כח: יוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם כד חתום פורסי שנמג, הוא בחזקת מת, והרא"ש פסק כלישנא קמא, וכו'".

"אבל ביוצא ליהרג שנידון תחילה למיתה, אזי תיכף כשנגמר דינו אבד ה"חזקת חיים" (ומה שאמרו במשנה שהן בחזקת קיימין, היינו שעדיין חיים, מפני שיוצא לידון ועדיין לא נידון, אבל אין להם חזקה שיועיל גם להבא, למאן דאית ליה דלשמא ימות חיישין), והסברא נוטה לומר דאפילו לא יצא דינו שמחויבין להורגו "רק שמוותר" גם כן אבד חזקת חיים.

ומוסיף הוא עוד "סניף גדול" לעגונות המלחמה, ע"פ חידושו של הצפנת פענח (תרומות) דהיכא דיש "שני עדים" שטבע "במים שאין להם סוף", משיאין אף לכתחילה.

הרי שיסודות היתריו בנויים על:

א. ליהודים שהיו ב"ארצות הכיבוש" יש להם דין של "מים שאין להם סוף" שבנשאת לא תצא.

ב. חל עליהם דין "עיר שכבשוה עכו"ם".

ג. אם היו חיים היו מודיעים, וזה נחשב לרוב.

כיון שיש להבעל חזקת ממון ושעבוד על אשתו, ולהפקיע מחזקה זו אין מועיל הברי שלה, לכן הדין הוא שאסורה להנשא, דחזקת שיעבוד הבעל מהני גם לאיסור אשת איש, ולכן לכתחילה לא תנשא, אבל בדיעבד אם נשאת לא תצא, משום דעל ידי הנישואין נעשית מורדת, ופקע זכות ממון מהבעל וחזקת אשת איש אין כאן, מפני הטעמים שהזכרנו. ולכן גם במים שאין להם סוף, נוכל לומר כן, דמה דלכתחילה לא תנשא אף שרוב הנטבעים למיתה, והוי רק מיעוט הניצולים, מכל מקום לענין הזכות קנין שיש לו על אשתו אין מועיל הרוב להפקיע ממנו, מטעם שאין הולכין בממון אחר הרוב, ואם נשאת לא תצא, משום דעל ידי הנישואין לאחר, פקעה זכות השעבוד של הבעל ואיסור אשת איש הותר מטעם רוב וכו'.

ולפי טעם זה, אין שייך לאסור בנטבע "היבם" שתינשא אפילו לכתחילה, לפי סברתנו שהוא מטעם שיעבודה להבעל וזכות ממון שלו, כיון "שהיבם" אין לו זכותים ושעבודים על יבמתו, וידה אינה כיד היבם, ולכן שפיר מותרת להנשא לכתחילה".

אמנם חידוש זה לא התקבל על הרבנים המשיגים.

ומסיים את דבריו בקונטרס:

היוצא לנו מזה, דבמים שאין להם סוף אף שחכמינו במשנה אסרו, מכל מקום ניתן לחכמי הדור כח להבנת הענין ולמצוא אומדנות המוכיחות שמת להתירה, ומועיל היתרם לפחות שאם נשאת לא תצא, וכן בעכו"ם שמסיח לפי תומו, פסק הרמ"א סימן יז סעיף טו בשם מהרא"י, שאם החכם התירה והיו אומדנות והוכחות לא תצא וכו', חזינן שיש כח ביד החכם לדון על סמך אומדנות. והחלקת מחוקק כתב שאפילו אין עדות כלל מועיל התירה במקום אומדנות, והחכם מתירה, הגם שהיתר מועיל רק לאחר הנישואין, ואולי מטעם זה נהגו הגאונים בתשובותיהם בעניני עגונות להקפיד שיסכימו ג' רבנים מומחים אף שבשאר עניני

מקום שרובם למיתה, אין "ביבמה לשוק" חומר "אשת איש".

ומצרף הוא לזה את דברי האחיעזר, דב"נאבד זכרו" לא החמירו ביבם.

בהמשך מעלה הוא "סברא חזקה" כלשונו, ויש בה הרבה מהחידוש.

אחר שרבנו דן בקושיית האחרונים, מדוע צריך היקשא דרבי יונה שאין קידושין תופסין "באשת איש" (קידושין סח.) תיפוק ליה משום שכבר נתקדשה לאחר, ונחשבת לקנינו, ומטעם זה אוכלת בתרומה (יבמות סו.), הרי ד"יש לבעל קנין בגוף האשה ומשועבדת היא לו", והאיך יכולה להתקדש לאחר וכו', ומיישב בדרך מחודשת, ומחלק לפי זה בין "אשת איש" ל"יבמה".

וז"ל רבנו:

"והנראה ליישב על פי המבואר בחולין קל"ט. דתרנגולת של הקדש שמרדה, לרב פקעה קדושתה, ושמואל אית ליה דכל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא. וכתבו התוספות (ד"ה כיון) דעופות של חולין אם מרדו וברחו מבעליהם, נעשו הפקר כח הבעלים, וכל הקודם זכה בהם. וכן פסק השלחן ערוך (ח"מ ס"י רנט סעיף ז).

ומעתה נוכל לומר, דעל ידי פשיטת ידה לקבל קידושין מאחר, "הוי כמורדת ופקע חזקת וזכות הממון של הבעל", ולכן הצריכו ליסוד שאין קידושין תופסין באשת איש מהיקשא דרבי יונה, ודוגמא לזה מצינו בנזיר ס"ב: וכו'.

ומעתה נוכל לומר, דזהו החילוק בין לכתחילה ודיעבד, דאם נשאת לא תצא וכו'. וכן בשנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת דאם אומרת ברי לי לא תצא, דהיכא דשנים אומרים מת כבר איתרע החזקת אשת איש, או כמו שכתבו התוספות דדייקא ומינסבא מרעי לחזקת אשת איש, ובאומרת ברי לי היתה צריכה להיות מותרת להנשא, אבל מכל מקום

בסי' יב, מתיר הוא, מכיון שהובל הבעל להריגה ע"י הגרמנים, עם עוד יהודים, ולפי השמועה נהרגו כולם, "בודאי יש לו דין היוצא ליהרג", ובצירוף מה ש"נאבד זכרו", אשתו מותרת.

בסי' יג, לגבי חששו של הרב השואל, אולי נחשוש שמה שהאשה אומרת שמת בעלה ע"י הגרמנים עם אחרים, אולי אומרת "בדדמי ליה" כמו שחוששין במלחמה (יבמות קיד:), עונה הגרש"ד:

"אבל נוהגים אנו לפסוק שההריגות של הגרמנים אין לו דין מלחמה, רק דין ליסטים. כלומר, יש לו דין "היוצא ליהרג".

וכן שם לענין יבמה, כותב שרבים מגדולי האחרונים מתירים באיסור יבמה לשוק, אחר פרסום בעתון אודות אחיו של בעלה, ולאחר ב' או ג' חודשים, אם לא יוודע יש להתירה להנשא, דנחשב אבד זכרו.

בסי' נב, "והנה מסכים אנכי לצדד בפתחי דהיתירא עבודה, כיון שידוע שנשאר בוורשה עד זמן המרד, ורוב הנמצאים שמה לא נשאר בחיים, ובצירוף הרוב שהנשארים חיים באים או מודיעים כמו שראינו בתחילתו שהודיע תיכף לאשתו בוואלגאדא (שנסע לוורשה), ויש בזה שני רובי להיתירא כמו שהעלו הגאונים שלפנינו גאוני ווילנא, והגאון מקובנה, ובצירוף נאבד זכרו, ועוד אומדנות, יש מקום להתירה, אם אינה זקוקה, והייתי רוצה שתחקור גם בוורשה ולודז', להועדים או בעיתונים, וכאשר לא תהיה ידיעה ממנו, אצטרף אם ירצה השם להתיר.

בסי' סח, מסתמך הוא על היתר ד"תרי רוביי אולם מחלק הוא בין פולין לרוסיה.

"ואם אמנם משתדלים אנחנו להקל באותם שנאבד זכרם במדינת פולין, מפני שהיו נמצאים במקומות השמדה שרובם הושמדו, ובצירוף שנאבד זכרם, ואם היו בחיים היו מודיעים, ועל סמך תרי רובי, גדולי האחרונים שלפנינו, כמו הגאון בעל קהלת יעקב מקארלין, והגאון מקובנא בספרו עין יצחק צידדו להיתרא, אבל

איסור לא הקפידו, משום שברוב ההיתרים, מצטרפים הרבה אומדנות, ואומד בית דין צריך להיות בשלושה, ולכן בזמננו שהתרת האודים המוצלים מאש ההשמדה, מקצת מן העגונות שזכו להשאר בחיים, ועדי מיתה וקבורה אינם יכולים להיות כלל במציאות, חוב גדול על כל היושבים על מדין להתעמק בהלכות אלו, ולהתבונן בכל ענין וענין, בכל העובדות המבהילות שעברו עליהם עד שנעלם זכרם, ובוודאי ברובם תהיינה אומדנות וראיות מוכיחות שבעליהן ויבמיהן אינם בחיים, וכח ההכרעה על האומד ינתן לרבנים הראשיים בארץ ישראל בצירוף גדולי הדור שליט"א.

ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, וד' יאיר עינינו שלא נכשל בדבר הלכה ונזכה לראות בתשועת עמנו ובנחמתם אמן ואמן.

והנה אף ש"קונטרס" זה גנזו, וכמו שהובא לעיל, מ"מ בתשובותיו הוא מסתמך על אותו "קונטרס" ויסודותיו.

בסי' פ שאחרי הקונטרס – כותב הוא:

והנה גם אנכי ערכתי קונטרס בענין זה, ואשר בו העליתי בהוכחות חזקות וברורות, שאותם שהובלו לתאי הגאזים ושאר מקומות ההשמדה, שרובם הגדול חוסלו הי"ד, ומעט מאד מספר הניצולים בדרך נס, יש להם לכל הפחות הדין של מים שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא (הגם שיש מקום גדול לצדד שיש להם הדין של היוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם בתר דחתים פורסי שנמג, ואשר לדעת כמה מהראשונים משיאין את אשתו), ובצירוף עוד סניפים וצדדים אחרים לכל עגונה ביחוד, יש להזדקק להתירם לכתחילה.

והארכת הרבה, אודות הזקוקות לחליצה להכריע כדעת הסוברים שלענין איסור זיקת יבום לא החמירו חז"ל באיסור של מים שאין להם סוף.

להלן נביא כמה דוגמאות מתשובותיו שבהן מסתמך הוא על קונטרסו:

קדמאי ואחרונים מתירים אפילו לכתחילה וכו'. כבודו כותב שהדמיון בדין זה ליוצא ליהרג הוא טעות, מפני שיוצאים ליהרג שלא כדין. רק לדעתי אין בזה משום טעות, וגם אנכי כתבתי בקונטרסי שאותם שהועמדו בצד שמאל, הוי דינם כיוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם, כיון שידוע שהיה פקודה מהפקידים הגבוהים להשמדה, הגם שנמצאו יחידים מועטים שניצולו, המה רק בדרך נס ואין מזכירים מעשה נסים, ודברי הגמרא שלאחר החתימה אין מקבלים שוחד הוא גם כן רק מטעם רוב אבל היו גם אז יחידים שניצולו וכו'. ואנחנו משתמשים לצרף עוד רוב מה שנאבד זכרו ורוב הנשארים באים או מודיעים".

לסיכומו של פרק זה שבו אנו רואים את מסירותו להתרת בנות ישראל מעגינות, בספרנו סימן עו אנו מוצאים את רגישותו למען כבודן של בנות ישראל, נגד רב שרצה להחמיר על בדיקתן של שבויות המלחמה כדי להתירן לכהונה כותב הוא בחריפות שאין דעתו נוחה להחמיר.

יא

אחרית ימיו

בהגיעו ארצה התיישב הגרש"ד ב"רובע היהודי", ולבקשתם של רבני ירושלים, נתמנה לרבה הראשי של "הרובע היהודי". את כתב הסמיכה כתב רבה של ירושלים, הגאון ר' צבי פסח פרנק.

סיון שנת ת"ש

כבי' ידידי הרב הגאון המפורסם עטרת תפארת כו' מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א, רב בוורשה יצ"ו.

אחדש"ת בכבוד רב!

ע"פ בקשת המועצה הדתית לקהילת ירושלים, שמח אני להתכבד למנות אותו לרב מורה צדק, בעיר העתיקה המקום המקודש ביותר.

אותם שנאבד זכרם בארץ רוסיא אין לנו הצדדים הנ"ל כי בצבא לא היו רובם למיתה, ואין לנו רק הרוב שאם היה חי היה מודיע, אבל בארץ רוסיא גם חזקה זאת אינה מתקיימת, כי העיתונים שם אינם מפרסמים את הנשארים בחיים וגם בית דואר אינו תמיד בסדר וכו'".

וכן להלן בסי' צב בענין עגונה "בעלה נשלח מלודז' לרוסיא, ואין שום ידיעה ממנו, והנה בודאי הצדק עם מעלתו, שאותם שהיו ברוסיא אין לתלות בהם הקולות שאנו תולים במחנות הריכוז של הגרמנים, שרובם היו לכליון והשמדה, וגם החזקה שהיו באים או מודיעים, אינה עדיין ברוסיא, שלא נתארגנו שם ועדות לחיפוש וכדומה".

ובתשובה צ', בתשובה לגאונים חברי הרבנות הראשית, לדון בהיתרה של עגונה, ואף אם אמנם השאלה חמורה וצריכה לפנים, בכל זאת לדעתי הענייה ונסיוני המרובה בטיפול במספר קרוב לשלש אלפים עניני עגונות, השאלה אינה צריכה לפני ולפנים, ויש הרבה סניפים להתירה.

והטעמים:

א. משום שאבד זכרו.

ב. תרי רובי, ובזה מתירים גדולי האחרונים.

ג. יש לסמוך על הודעות הצבא שהוא נעדר.

ד. משום אומדנא, שסומכין עליה במקום שאין אפשרות של עדים, בהיתר עגונה.

וכן בסי' צא,

"ואנכי כתבתי בקונטרסי, שיש לדון בזה משום תרי רובי, לפי המבואר בשלחן ערוך דכרכום של מלכות אחרת אפילו בהקיפיה ולא כבשו, גם כן כבר יצא מחזקת חיים וחומר חיים, ובכבשוה אפילו כרכום של אותה מלכות, ובנידון דידן הרי יש רוב למיתה משום מלכות אחרת וכו'.

ונמצא שבשעת ההיקף כבר יצאו מחזקת חיים על ידי הכרכום של מלכות אחרת, ולאחר הכיבוש נתוסף עוד רוב, ובתרי רובי רוב גדולי

את כל מבקריו הרבים מכל החוגים. ביתו היה הומה כל היום, לרבות הלילה, וכמה מתלמידי חכמים וגדולי תורה היו אורחיו הקבועים לבשם ולהתבשם בתורה, בחדרו הצר אשר בחצר אור החיים הקדוש, שמה היו מצטופפים צורבי דרבנן, לבלות שעה של קורת רוח על כוס תה, שהרבנית תבלח"ט האצילה, בת גדולים, היתה מגישה בלי ליאות לכבוד האורחים, ולא אמר אדם צר לי המקום, כי המנוח עדין הנפש וזך השכל היה חביב על הבריות, עם כולם התקשר באהבה כנה, נעים היה לשבת בקרבתו ולהסתופף בצלו.

בהופעתו הראשונה בעיר העתיקה שתבב"א, כבר כבש כל הלבבות, בקומתו הזקופה ודמותו הפטריארכאלית והאצילית היתה מקסימה את כל רואיו, אהבה בלי מצרים אהב את העיר העתיקה, על אף סמטאותיה הצרות והחשוכות. יום היה משתרך בסמטאותיה להוציא את שיעוריו היומיים בחצר ה"חאש"י [אחת החצרות ברובע היהודי] על אף זקנותו וחולשתו, ולא מנעו בעדו לא גשם ולא שלג, חביבין היו עליו בני ירושלים העתיקה, ואף הם השיבו לו אהבה אל חיקו. הוא שיוה פנים חדשות לעיר העתיקה, הן במעונו הצר והן בבית הכנסת החורבה, ובכל מקום בו הופיע השרה רוח עילאית ונסך מאצילותו על כל הסביבה.

המתפללים בבית הכנסת הגדול בחורבת רבי יהודה החסיד ז"ל, הנני לבקש את כבודו שישתתף בתפלתנו באחד מימי החגים הבאים, וגם להביע לכבודו את תודתנו שהואיל בטובו לעזור לנו לקיים "ואנוהו" בסידור התפילות בבית הכנסת הגדול שבעיר קדשינו, שלפי דיני הגמרא והפוסקים, כל בני הגולה מחזירים פניהם ומכוונים את לבם בתפלתם מול ירושלים, על סמך הפסוק "והתפללו אליך דרך ארצם".

75. שערים כ"ז כסלו תשט"ז, 12.12.1955, הגרש"ד כהנא זצ"ל, רבה האחרון של וורשה (שנתים להסתלקותו). הכותב היה מרבני הישיבה של הרב כהנא, ראה סי' קסז אות א' בסופו, ועמיתי הרה"ג מרבני ישיבתי רבי חנוך זונדל גרוסברג בעל מחבר ספר המעשר והתרומה ועוד, העירני.

אקוה בעה"ית שתהא לי עוד שמחה יתרה לסייעו בעבודה בהתייעצות הדדית כמדת ת"ח שבא"י המנעימים זה לזה.

ברכתי ותפלתי מעומקא דלבא שהקב"ה ברחמיו יזכה לדברים שנאמרו בימינה של תורה על משמרתו משמרת הקודש לתקן ולקומם הנהרס והנעזב⁷², ותחזינה עינינו בבנין ציון והארמון על תלו בנוי ומשוכלל בכה"ד ונפש דוש"ת באה"ר

צ.פ.פ.

את מקום מושבו קבע הגרש"ד ב"חצר אור החיים"⁷³, ומקום תפלתו בבית הכנסת "החורבה". ואף במכתביו מצא לנכון לציין ששם מקום תפלתו.

מיד אחר המינוי דאג לעריכת תפילות המוניות, ופנה בקריאה לבוא ולהתפלל שם⁷⁴. תיאור חס על הופעתו והשפעתו והתקוה לכך בבואו להתגורר ברובע, מצאנו לאחד מגדולי חכמי ירושלים, הגאון ר' חנוך ז. גרוסברג, הכותב⁷⁵:

המנוח היה אציל הדעת ואציל התבונה והאדיבות, ועל אף סבלותיו הרבים באבדן מולדתו, וביחוד באבדן בנו המשכיל ראובן הי"ד, אשר נעלמו עקבותיו, וענתת אבל היתה נסוכה על פניו, עם כל זה היה מושך בחביבותו

♦♦

72. מדברים שנאמרו במסיבה לרגל מינויו והכתרתו כרבה של "הרובע היהודי" – מתברר כי מצבו העזוב והמוזנח והקשה, של הרובע היהודי בתקופה זו היתה כנראה אחת הסיבות של בקשת רבני ישראל למנותו כרב שם, כדי שאישיותו ומעמדו ירימו את קרנו של הרובע.

ראה: הצפה 7.9.1940 מסיבה לכבוד הרב ש.ד. כהנא, לקבלו את עול ההוראה בעיר העתיקה ירושלים.

73. ראה הצפה 21.02.1941. "בחצרו של ר' חיים בן עטר".

74. ראה: "שורות" – בית כנסת מרכזי – הצפה 0491/01/1.

במכתבו להג"ר צבי פסח פרנק מכ"ח אלול תש"ז, ונדפס בספרנו סי' ב, כותב הוא אליו: "בשם

חיים קרייזוירט זצ"ל, רבה של אנטוורפן] הראה לי וכו'.

עם כל זאת, לא נס ליחו, ומיד בהתמנותו כרבה של העיר העתיקה, מקים הוא בעזרת בנו שז"ך שלשה דברים:

א. "המחלקה לענייני עגונות המלחמה בפולניה", וזה כהמשך לפעילותו עוד בפרוץ המלחמה בהיותו בפולין שפתח הוא בית דין שידון בענייני העגונות⁷⁸.

בקשה זו לפתוח "לשכה" לטיפול בעגונות היתה גם לאור בקשתו של הרב הרצוג⁷⁹ שאף עזר לו רבות, והיה שותף עמו בהיתר העגונות.

ועוד בהיות הרב הרצוג רבה של דאבלן באירלנד בשנת תרצ"ח ישנה התכתבות ביניהם, ראה סי' כד, ובשנת תרצ"ט, פונה הוא אליו להיתר עגונה, שנתעוררו ספיקות בגט שניתן לה, ראה סי' קלד, ומוסיף הוא שם:

"בברכה והערצה רבה הנני להודות לו בעד שקידתו לפתוח חרצובות האשה האומללה שישבה כבולה בעבותות העיגון כט"ו שנה, אשריו ואשרי חלקו שנתגלגל זכות על ידו להוציא ממסגר נפשה. האבי יתומים ודיין אלמנות חיות יטה אליו חסדו וכו'".

ובספרנו ישנם עשרות מכתבים של משא ומתן ביניהם, ובו מציין הוא את מסירותו של הרב הרצוג להיתר עגונות⁸⁰.

וגם עם חותנו של הרב הרצוג, הגאון ר' שמואל יצחק הילמן, בא הוא במשא ומתן, ראה סי' קיא.

בדומה לזאת מצאנו גם לאחד מתושבי העיר העתיקה⁷⁶, המתאר את דמותו והרושם שהשאיר.

בעיר העתיקה באתי במגע עם יהודים רבים שהשאירו עלי רושם עז. אחד מאלה היה הרב שלמה דוד כהנא, רבה הראשי של קהלת וורשה. היתה זו דמות אצילית, נעים הליכות ותלמיד חכם שנשא פנים לכל איש. גבוה וזקוף היה, רחב כתפיים, עם פנים אציליים עטורי זקן לבן וארוך, עם ברק נעורים בעיניו, וכשהסתכלתי בו לא יכולתי שלא להיזכר בפסוק: "צדיק כתמר יפרח".

בפי תושבי העיר העתיקה, והיהודים הרבים שירדו אל הכותל, וסרו לחצר "אור החיים" ליהנות מזיוו של ר' שלמה דוד שגר שם, רווח הפתגם – "ר' שלמה דוד הוא מעין אבן מאבני הכותל המערבי", וכשהגיע אליו שמע הפתגם, התריע על כך בתוקף: "אני הנני רק סימטא המובילה לכותל ותו לא", ואמנם, ביתו היה פתוח לכל עובר ושב, ובפרט בשעת "עליה לרגל", קידם את פני הבאים בביתו המקושט⁷⁷.

הדים לכך שת"ח וצורבי רבנו, באו לשוחח עמו בדברי תורה, נמצא בספרנו בסי' נה, כותב השואל: וכשיפירתי על הדבר לפני הגאון הישיש חובב ומוקיר תורה ולומדיה הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א וכו', קיבלתי ממנו מכתב וכו', כאשר נולדו לי הערות וספיקות רבות בשיחתנו מיום אתמול וכו', וכוונתי רק להתענג בשעשועי דאורייתא.

וכן בסי' קסד אות ד, וידידי הגאון העילוי המצויין ר' חיים מקראקא [הכוונה להגאון ר'

♦♦

וקוראים אותם עולי רגלים, יש לו יסוד על פי דין, ואם מקיימים איזה מצוה בזה בזמן הזה". וראה "חג הסוכות בירושלים", הצפה 24.9.72. פנים אל פנים 76.01.81. "מוורשה לירושלים העתיקה" - תיאור מפי בנו שז"ך, על בית אביו בחגים.

78. ראה לעיל עמ' 22 על כך.

79. ראה שו"ת היכל יצחק, הקדמה, עמ' 8.

80. המעיין בחליפת המכתבים, נוכח לדעת את גודל ההערצה האהבה והחיבה ששררו ביניהם, למרות

76. אברהם אדלר, בספרו על האדמו"ר מבבלו היה צדיק, וראו: איננו עוד, ירושלים, תשכ"א, עמ' 151-150.

77. יחידי סגולה, עמ' 257. וראה בסי' קסז אות ה, "והנני להעתיק איזה קטעים מהתשובה שסידרתי בשנת תש"א, והעליתי שגם מצות ראייה לא נתבטלה לגמרי, ויש לה מקום גם בזמן הזה. ושם חקרתי האם המנהג שנוהגים בארץ ישראל לעלות ברגלים ירושלימה ועושים ביקורים תוך החומה ולהכותל המערבי שריד בית מקדשנו,

מהספר שלפנינו משתקפים רשמים מנוהג זה. נציין כאן מקום אחד, המאפיין את מהלך המשא-ומתן של ימי השישי-בשבת בבית הרב: "והנה שלשום הקשה לי אחד מגדולי התורה, בישיבת החוג לפלפולה של תורה, המתקיים אצלי בביתי בכל עש"ק, לפי הסוגיא וכו', ותירצתי לו וכו', והקשה וכו', ותירצתי לו וכו', והקשו לי... ותירצתי תירוץ אחר... ושוב הקשו לי... והשבתי... ושוב חזרתי ואמרתי וכו'".

ובספרנו ישנם איזכורים לכך, בסי' קמא "ונחשב אצלי הקריאה במכתבו החביב, כאילו הייתי נוכח בשיעורי הלכה של ערב שבת קודש, ומתענג במתיקותם".

ובסי' קפה, "יען שבשנה הזאת נמנע ממני העונג הגדול להתקשר ולהתאחד עם הדרת גאונו באהבים של חידושי תורה, הרבה שבועות לפני החג. בתחילה היתה המניעה מפני חולשתי, וסמוך לזה לחג מפני מצב הבריאות של מעלתו ד' יחזקהו, והשיעורים של ערבי שבתות חביבים לי מאד, והצירוף בדבר הלכה עם הוד גאונו, ועוד גדולי חכמי ירושלים במעונו, המה אצלי צירוף כלי לקודש, לכן מחפש אנכי מעט תקנה על ידי צירוף אחר".

ובסוף התשובה כתב רבנו:

ולכן כאשר הארותיו של הדרת גאונו, המה מסולתן ומשמנן באמיתות ההלכה, מתחברות ומצטרפות על [אולי עם] כל גדולי ירושלים וכו', ולכן ברכתי לימי החג הבא עלינו לטובה, למעלת כבודו ולכל המסתופפים בצלו, והקשורים לו וכו', ומבקש אנכי מהדרת גאונו שיברכני גם אני בברכת "מזרק אחד", וכוונתי

82. והוא נוסע מהעיר העתיקה ממרום גילו המתקרב לגבורות והוא חולה ותשוש, ולמרות פער הגילאים ביניהם כשני עשורים (הגרש"ד נולד תרכ"ט והרב הרצוג – תרמ"ט).

83. הקדמה לספרו של הרב הרצוג "תורת האוהל".

84. ספרים וסופרים (ת"א תשי"ט) בחלק פסקים – פירושים וחידושים, עמ' 311, בסקירתו על הספר תורת האוהל.

למרות גילו המופלג וחולשתו, "צמאוננו" – "שקיקתו" לדברי תורה אינם יודעים גבולות, והוא מלא "צמאון"⁸¹ לכל דברי תורה – כאותם דגים שצמאים לכל טיפה.

משתתף קבוע הוא בשיעורו המפורסם של הרב הרצוג, שהיה מתקיים כל ערב שבת בביתו⁸², וכל גדולי ירושלים היו משתתפים בו. וכך מתואר שיעור זה⁸³:

"מושג היה בירושלים של אותם ימים, "יום שישי אצל הרב הרצוג". ביום זה התכנסו בבית הרב גדולי תלמידי החכמים של ירושלים, מכל החוגים, "לדבר" בלימוד. זקני הגאון ר' רפאל קצנלנבוגן זצ"ל, היה מספר בערגה את סיפורי ההתכנסויות הללו, כפי שתאר, קושיא היתה נשאלת, ותוך דקות ספורות התחממה האוירה, זה משיב וזה מקשה, זה מוטיב והאחר מפרק, ובבתי הכנסת בלילות שבת, היו ממשיכים את ההתדיינות כאשר הדברים היו מועברים מפה לאוזן, השאלה "מה דיברו היום אצל הרב הרצוג" היתה נפוצה מאד בין בני ירושלים. חלק מהדברים שהביא הרב בספרנו חודשו באותם כינוסים".

ותיאור דומה מתאר הגאון ר' שלמה יוסף זיין⁸⁴:

מנהג יפה הנהיג הרב: בכל ערב-שבת מתוועדים בביתו מבחירי תלמידי החכמים שבירושלים, רבנים ובני ישיבות ושכמותם, ונושאים ונותנים בדברי תורה, והרב בראשם. הדלת פתוחה אז לכל מאן דעסקין באורייתא. מתווכחים ומתפלפלים, מחדשים ומעירים, בונים וסותרים, כדרכה של תורה. במקומות שונים

♦♦

ההשגות וחילוקי הדעות שהיו ביניהם, והם הסתמכו אחד על השני. בכמה מהתשובות כותב הגרש"ד, שאפשר להתירה מיד ולא להמתין לרב הרצוג שאינו בנמצא, ובטוח הוא שיסכים לזאת. ובסי' קפ, מאד ליבי דוה שמפני מחלתי הנני מנותק ממרן שליט"א זה עידנים.

81. בסי' קפג הוא כותב: "שתיתי "צמאון" דבריו הירקים".

אורגנו עצרות תפילה, עבור גורלם של יהודי פולין, ופעילות זו של הארגון התקיימה והתרכזה בביתו של הרב כהנא, – בעצרות אלו אף נשא הוא דברים⁸⁸.

הרב כהנא כנשיאו של "הארגון", היה גם בתוקף תפקידו אחראי על התמיכה הכספית לרבנים הפליטים, מהכספים שהגיעו מארגוני העזרה השונים⁸⁹.

ג. הקמת ישיבה וכולל "אחיעזר" (ע"ש ספרו של הגאון ר' חיים עוזר). שונה היתה ישיבה זו משאר הישיבות שהיו קיימות בארץ, בכך שתוכנית הלימודים בה היתה לימוד הוראת ההלכה למעשה, וכן בכולל הלימוד היה לימוד בהלכות ודיני עגונות⁹⁰.

כבר הובא לעיל, ש"יום יום היה משתרך הוא בסמטאותיה להוציא את שיעוריו היומיים, על אף זקנותו וחולשתו". לימים הופיעה דמותו התמירה והאצילה כשהוא אוזו את נכדתו נחמה ילידת ירושלים בתו היחידה של שז"ך ורעייתו גינדה לבית פרישברג מרובנה וולין שנולדה לאחר עליתו ארצה.

שהמזרק האחרון שהזריק הרופא בגופי, לרגל מחלתי, יהיה "האחד" שלא אצטרך יותר".

ובסיי קצ, הקושיא העצומה וכו' אינו מניח לי לישון וכו' בכל זאת חושב אנכי להציע ביום ו' הבא עלינו לטובה, אם ירצה השם, לפני מעלתו, ויתר הרבנים, תירוץ באופן אחר ודרך אחר.

הרי דוגמא לפנינו ל"אהבת התורה" שהיתה בו, כשהוא שבור ורצוף ממאורעות השואה, ולמעלה מגיל שיבה, קושיא אינה נותנת לו מנוח, ואינה "מניחה לישון".

ב. כמו כן כיהן הוא כנשיא ויושב ראש של ארגון "איחוד רבני פליטי פולין" שמקימו היה בנו שז"ך, והרב כהנא ניהל את פעילותו⁸⁵. לצורך כך פנה הוא למספר ארגוני עזרה, שכבר היו קיימים בסנטרל רילוף, ולארגון הגיוינט⁸⁶. בנוסף לכך נפגש הוא ביחד עם בנו שז"ך, ועם רבנים חברי הארגון, עם נציגי הממשלה הפולנית הגולה, שביקרו בתקופת המלחמה בארץ, וביקשו עזרה עבור יהודי פולין⁸⁷.

בין שאר הפעילות של "ועד הרבנים לעולי פולין"

♦♦

21.01.42, דבר 20.8.42, דבר 27.4.43, וראה: ערבות יהודית במבחן – וגמן, עמ' 299.

88. הצפה 6.8.44, הצפה 21.2.45.

89. וכך כותב הוא לרב ד"ר לאו יונג, בתאריך י"ח סיון תש"ח, מתוך ארכיון הגיוינט, וכן במכתבו להרב שוחטמן. בין הלומדים היה הרב יצחק פלקסר מראשי ישיבת שפת אמת וחבר בד"ץ אגודת ישראל. ראה "כארי יתנשא" עמ' 190. ובסיי קסז, והרה"ג רבי יצחק אייזיק הלר, מחבר ספר בנין הריא"ל, מרבני ישיבת העירני וכו', והגם שהערתו יפה וכו'. וכן הרב חנוך זונדל גרוסברג, ראה הערה 75. וראה הצפה 24.5.42 ישיבת ההוראה בעיר העתיקה ירושלים.

90. ראה יחידי סגולה עמ' 275 שהובא שם שביסוד הישיבה אמר הוא: לא באתי להוסיף ישיבה על הישיבות הקיימות – אמר רבי שלמה דוד בחיוד פקחי – באתי לזכות את עצמי. היהודי העומד בפתח בית הכנסת וקורא "עשירי למנין", אינו רוצה לזכות את העשירי במנין, דואג הוא לעצמו שיוכל להתפלל בציבור, ותפלתו לא תיעשה בציבור אם לא שיהא לו מנין אנשים. וכך גם אני, יסדתי ישיבה של חכמים, כדי שלא אשכח תורת...

85. ארגון זה הוקם עוד עם פרוץ המלחמה, ומטרתו היתה מתן עזרה חומרית לרבנים הפליטים שעלו לארץ, וכן השגת רשיונות עליה – סרטיפיקטים – לרבנים ששהו בארצות שלא נכבשו ע"י הנאצים, כדי שיוכלו לעלות לארץ. לצידו של הרב כהנא פעלו עוד הרבה רבנים יוצאי פולין, הרב אברהם יצחק ברומברג, הרב צבי אייזנשטאט, הרב מרדכי פוגלמן ועוד [מתוך מכתב מהרב כהנא ללאו יונג, ממנהלי הגיוינט, מתאריך ז' אדר תש"א, ונמצא בארכיון הגיוינט].

במשך הזמן שונה שמו – בשנת 1942 – לאיחוד רבני עולי פולין.

86. ראה הצפה 22.8.41, וכן הצפה 20.4.42, ההד כסלו-טבת, חוברת ג-ד, גנזך קידוש השם, תיק הרב כהנא שלמה דוד. ובסיי קח, במכתבכם הקודם בקשתם מחזוריים ושופרות, הריני להודיע לכם שהגיוינט שלח עבורכם 300 מחזוריים ו-25 שופרות, וגם 250 אתרוגים, ויהיה לכם סיפוק בעניני תפילות החג. ובסיי קטז, ואם נצרך לזה הוצאות יכתוב לי ואשלח על ידי הגיוינט.

87. רבני פולין אצל המיניסטר קוט', המשקיף

הרבה בני תורה את רגשי הערכתנו להדרת גאונו, שהחזיר עטרה ליושנה להציע בבית המדרש שאלה חמורה כמו שהיה נהוג בזמן הש"ס, ואמנם ראיתי בכמה אחרונים שהיו מסיימים "ובלבד שיסכים על היתר זה אחד מראשי הישיבות", כי בית המדרש הוא המקום בו מרוכזים טובי הכוחות הרעננים והפורחים, והוא הוא המקור לליבון ובירור הצדדים השונים של הנידון, והלואי וילכו בעקבות הדרת גאונו כל גדולי הדור, ועל ידי זה ישיגו מטרה כפולה, א' בירור הלכה לכל צדדיה ופרטיה, והצעות שונות בדרכים שונים לאיסור והיתר. ב' על ידי זה יכניסו שוב את הלימוד להלכה למעשה שנמוג ונגוז מהישיבות שכל לימודם הוא רק לפלפולא ודרוש וקבל שכו, עד שעוד מעט וכלו המשיבין רחמנא ליצלן, וילך נא הדרת גאונו בדרכו זו גם להבא לשתף בכל דבר את חוג בני הישיבות, שרבו ביניהם גדולים ויש בכחם לתרום הרבה לבירור וליבון שאלות מסובכות.

ואחר שהגרש"ד עונה לו להערותיו על השיעור, כותב רבנו (סי' קמח): "ענותותו הרבה וחיבתו לדברי תורה הרהיבני לפנות שנית וכו', אם כי מי אני שכבוד הדרת גאונו יזכני בדבריו היקרים וכו', והציע קושיא עצומה וכו', הנה אין ספק בעיני כי הדרת גאונו אין צריך לדידי ולדכוותי, ורק מרוב חביבות לתלמידי חכמים ומתוך רצונו הטהור להראות לי קרבתו, הציע לי זה, כדי לחדדני ולהעסיקני בדברי תורה, ואסיר תודה אני מאד להדר"ג על חסדו עמי וכו', והנני חותם ברכה להדר"ג ורפואה שלימה במהרה, המודה לו מקרב לב על התענינותו בי ובדבריי".

במכתבו לרב שוחטמן⁹¹ כותב הוא: "כי על אף חוסר כוחותיו הוא עומד ומרצה בפני הבחורים שיעור בין שעתיים לשלוש שעות כל יום".

הוא גם דאג לפרנסת הבחורים והאברכים⁹², וכך כותב הוא לעורך הפרדס בתאריך כ"ז אלול ת"ש⁹³:

"בתור רב בעיר העתיקה, קבעתי את מקום תפילתי בבית הכנסת של חוברת ר' יהודה החסיד, שעמדה שוממה בזמן האחרון, ואבלה ממתפללים, אירגנתי שם חברת ש"ס, לאחר פטירת גאון הדור המליץ לעמו ישראל מרן ר' חיים עוזר זצ"ל, סידרתי בחורבה מכון "אחיעזר" על שמו בשביל עשרים וחמישה בחורים הרוצים להשתלם בהוראה.

לא רחוק לומר שהסיבה להקמת מסגרת זו של לימוד להלכה ולמעשה, הן בישיבה והן בכולל, היא לאור מה שכותב הוא להרב הרצוג, וכן להרב זובער⁹⁴, שגדולי התורה וגדולי ראשי הישיבות, אינם משיבים ועוסקים להלכה ולמעשה, וזקני הרבנים רובם נהרגו במלחמה. לכך ראה הוא צורך להקים דור חדש של רבנים ומורי הוראה בנושא עגונות, ושיהיו לו לעזר ולצרפם לפתרונות הלכתיים בנושא העגונות⁹⁵.

בנוסף לכך אנו מוצאים שהיה מוסר שיעורים גם במקומות אחרים, בעיני עגונות.

עדות לכך אנו מוצאים בספרנו בסי' קמז, וכך כותב שם הרב השואל⁹⁶:

"ירשה נא לי הדרת גאונו בתור אחד משומעי הרצאתו ב"בית זבול" בשבת קודש משפטים, להרצות לפניו מה שבלבי כתלמיד הדין לפני רבו, ואם שגיתי יעמידני על האמת, וכו'.

אגב ירשה לי הדרת גאונו להביע לפניו בשם

♦♦

92. מתאריך אדר ב' תש"ו, ארכיון המשפחה.

93. הפרדס שנה י"ד, חוברת ט', עמ' 32.

94. ראה לעיל עמ' 24.

95. ראה הפרדס שנה י"ד חוברת ט' עמ' 32.

96. הרב ר' שמעון יוז'יק, ששימש כאב"ד בבתי הדין הרבניים.

91. ארכיון מוסד הרב קוק, תיק המפעל לעזרת רבנים פליטים, תיק הרב שלמה דוד כהנא מסמך 324, פנקס מפעל לעזרת רבנים, דף 7. בסימן קטז, ח, מודה הוא לרב השואל ששלח לו 25 לירות "בעד תמיכת המוסדות שלי", ומבקש "שגם לימים הבאים לא ימנע ממני תמיכתו".

בסי' לה, רוב תודה בעד ספרו היקר ששלח לי מהבעל שם טוב הקדוש, והיה לי רב עונג בקריאתו, בהנופך הסברה העסיסית של כבודו, ומצפה כבר שיכבדני גם בספרו השני מהקדוש מקאריץ.

בסי' מא, אחר תיאורו את מצבו הבריאותי הקשה כותב: "שמחתי מאד על חידושי התורה ששלח לי בשאלתו וכו' וכל דבריו מתוקים מאד, ומפלפל כהוגן וכהלכה.

סי' מב, במכתבו להגר"י אברמסקי, בדבר השיחה בדברי תורה שהיה בינינו וכו', כתבתי זאת כדי להזכיר גם שיחה של תורה במכתבי, מאד אבקשו לשלוח לי ספריו על התוספתא שנשרפו אצלי בעיר העתיקה וכו' החביבים עלי מאד. ורואים אנו כאן את צמאונו ותשוקתו לתורה, אף בהיותו בגיל הגבורות (תש"ט), "ומצב בריאותו נלקה במדה מרובה".

סי' קלה, והיה לי לעונג רב להודיע שנתוסף לנו אחד מגדולי התורה למחנה ישראל בקפריסין וכו', יצליחו ה' לבא במהרה לארצנו ברננה, וברינה של תורה נשתעשע יחד במיטב נגן.

סי' קמג, ברוב עונג ונעימות קבלתי את מכתבו שהיה לי למשיבת נפש וכו', אך יען שמעלתו פתח בשעשועין דאורייתא וכו' אין לי כח המעצור מבלי לקחת חלק בפטפטי דאורייתא שהקב"ה חדי בהם.

סי' קפ, מאד לבי דוי שמפני מחלתי הנני מנותק ממרון שליט"א (הרב הרצוג) זה עידנים, ומתנחם אנכי כשעולה בידי לפעמים להתקשר בדברי תורה.

סי' קפג, ברב תודה הריני מאשר בזה קבלת ספרו הנהדר חזון יחזקאל וכו' והנה לאות אמת ששתיתי בצמאון דבריו היקרים, ובחלק גדול מספרו התעמקתי בעיון בסברותיו המתוקות, לא אוכל להתאפק מלהודיע למעלתו איזה

כבר הובא לעיל⁹⁷ ש"שמחת חייו" היתה להתייחד עם ספריו "ולהפוך ולהפוך בהם", אולם רבנותו המסועפת הוציאה אותו תכופות "מאהלה של תורה" והעמידה אותו במרכזם של כמה מפעלים חשובים. "שמחה" זו נשארה לו אף בימי זקנותו.

למרות כל מה שעבר עליו, היתה התורה "משוש חייו" וכפי שכותב אליו הגר"י אברמסקי (סי' קצב בספרנו) "משנה שמחה שמחתי על הבשורה הזאת, בראש ובראשונה שכבוד גאונו "ככוחו אז כן כוחו עתה" ולבו "ער לדברי תורה כמו במיטב שנותיו".

ועם כל עיסוקיו הרבים "בהתרת עגונות" מוצא הוא לנכון לפרסם "מאמר תורני". בשנת תש"א בקובץ "בית מדרש" שיצא לזכרו של ר' חיים עוזר⁹⁸. וכן כתב תשובה בשנה זו, שבה מברר הוא שגם מצוות ראיה לא נתבטלה, ויש לה מקום גם בזמן הזה⁹⁹. ובשנת תש"ו פירסם קונטרס בענין "הקהל", ובו משא ומתן עם הגר"א כהנא שפירא, נדפס בספרנו, סימנים קס"ז-קס"ח.

ושם (בסי' קסז אות ב) מזכיר הוא משא ומתן של הלכה שהיה לו עם הגאון המפורסם בתפוצות ישראל ר' מנחם זמבא זצ"ל, שלפי השמועה נהרג על קידוש השם. [ובסי' קסח אות ח, מעתיק הוא מש"כ בחידושי ליישב השגת הרב הרצוג על דבריו].

הדברים באים לידי ביטוי, בזאת שכל ספר שקיבל - ואף מאברכים צעירים - אין הוא מסתפק בתודה בלבד, אלא כותב הערות, ומוסיף שנהנה ושמח מדברי הכותב, ושדבריו יביאו לו תועלת, וכסדר מופיעים הלשונות "שעשוע" ו"עונג" במכתביו.

כן עונה הוא תשובות לאברכים צעירים כדי לעודדם, ונביא להלן חלק מביטויים אלו המופיעים הרבה בתשובותיו ראה:

97. הערה 15. 98. וראה לעיל הערה 3. 99. סי' קסז אות ה'.

נתאלמנתי מאיתן. אש אכלה אותם ושרפה את היכליהן... ולא סיים את דבריו כי דמעות חנקו את גרונו¹⁰¹.

עם כל זאת, המשיך הוא לענות תשובות בעניני עגונות ושאר עניני הלכה, שהופנו אליו, ולעמוד בקשרי מכתבים בדברי תורה עם גדולי הרבנים¹⁰².

גם בערוב ימיו כשידע חולי, היה חשוב בעיני מעמדה של הרבנות והתנהלות המדינה על פי התורה, ראה בספרנו סימן קצו שכותב שחשוב לו שחופש הדיבור לא יחול על משמיצי הרבנים והדת, כמו כן חשוב לו לתקן את שבועת הנשיא וכן שדיינים יתמנו לבית הדין רק על פי הרבנות הראשית.

עם הזמן נחלש הגרש"ד יותר ויותר, וכך מתאר אחד מבני ירושלים של אותם ימים¹⁰³: הצער והיגון שהיו מנת חלקו, השפיעו על בריאותו, גבו נכפף והזיקנה קפצה עליו, ולפרקים עשה רושם עלי כרועה שעדרו נטרף בידי חיותו טרף. אשתו הרבנית אסתר, היתה אף היא דמות מופלאה פקחית ומשכילה, מאותן הנשים היהודיות המזכירות דמויות יקרות מן העבר. היא, יחד עם בנה ד"ר ש.ז. כהנא, שהוא כיום מנהל משרד הדתות, עשו הכל כדי לעודד ולחזק את בעלה ואביו – אולם לשוא. הוא לא רצה להשלים עם המצב, וכשנודע מצבה האמיתי של יהדות פולין – נשבר כליל. וכאילו לא היה שבע עוד יסורים וסבל, באה מכה שניה.

הגרש"ד גרוסברג מציין במאמרו¹⁰⁴, שאף בימיו האחרונים, כאשר היה מונח על ערש דוי, ולא

הערות קטנות בדבריו הנעימים. - הגרש"ד אז למעלה מגיל הגבורות, ועדיין בצימאון ואיננו יכול להתאפק מלכתוב הערות.

שנים תש"ח-תשי"ד

בעקבות הפרעות בירושלים, והתגרות הערבים ביהודים, חלה רבנו מרוב צער על המצב. וכך נכתב עליו¹⁰⁰: כשהחלו הכנופיות הערביות להתאנות לעיר העתיקה, תשש כחו וחלה אנושות. בעזרת הקונסול ההולנדי שביקרו בביתו וראה במצבו החמור, הוצא מן העיר העתיקה שבועות מעטים לפני חורבנה, ועל אף רצונו לחזור אל אחיו, לא מילאו הבריטים מבוקשו.

לאחר שפונה מהעיר העתיקה, השתכן הגרש"ד בשכונת רחביה שבירושלים החדשה. בבואו לשם ביקשו בני השכונה למנותו עליהם כרב, אך הוא השיב להם בשלילה וטען להם על כך ב' טענות:

א. רבנות מהוה נישואין בין הרב לקהילתו. בפעם הראשונה התחתנתי עם קהילת וורשה. אפשר לומר, שהיה זה "שידוך של ממוך", שכן וורשה היתה גדולה ועשירה. בפעם השנייה התחתנתי עם העיר העתיקה של ירושלים – היה זה כמובן "שידוך של יחוס". דומה, שאין יחוס למעלה ממנו. מה אתם יכולים להציע לי אחריהן? אמר בנימה של חיוך.

ב. עוד הוסיף הוא, כשדוק של עצבון נתלה בעיניו: דומה ואסורה עלי בכלל ההתחתנות עם קהלה נוספת, שכן אני נכלל בגדר של "ספק קטלנית". שתי הקהלות הראשונות –

♦♦

100. יחידי סגולה עמ' 275.

101. יחידי סגולה שם. וראה: פנים אל פנים, 18.10.67, מוורשה לירושלים העתיקה, שם מספר בנו שז"ך שהרב הרצוג פנה אל אביו בהצעות שונות לקבלת רבנות במקומות שונים, ובעיקר בירושלים, והוא סירב.

102. בתקופת מלחמת השחרור אף הצטרף הוא להתרתן של עגונות כפר עציון אשר הותרו ע"י הרב הרצוג. ראה על כך: איתמר ורהפטיג

ושמואל כץ (עורכים), הרבנות הראשית לישראל – שבעים שנה ליסודה, (תרפ"א – תשנ"א) סמכותה, פעולותיה ותולדותיה (ירושלים תשס"ב), כרך ב' שער שני - "פעולות וכיוונים", עמ' 437. בארכיון המשפחה נמצאים למעלה משלוש מאות מכתבים אשר נשאל וקיבל מכל קצוות תבל בשנים אלו.

103. אברהם אדלר, ראה לעיל הערה 76.

104. ראה לעיל הערה 75.

לקבורות בבית העלמין סנהדריה. ביציאת הלוויה מביתו הספידוהו הרב הראשי לישראל הרב הרצוג, שר הפנים ר' משה שפירא, והרב זאב גולד. הרב הרצוג בהספדו הנרגש סיכם את תמצית חייו, ועמד בפרט על שני נושאים מרכזיים בחייו: כהונתו כרבה האחרון של וורשה, ומסירותו ופעילותו האדירה למען היתר העגונות¹⁰⁶.

לתקופת השנה, הוצבה מצבה בתבנית חומת העיר העתיקה, בתוכה נטמן מפתח בית הכנסת הוורשאי לדורות, ועליה נתלה מפתח בית הכנסת בעיר העתיקה¹⁰⁷.

הגרש"ד כהנא, היה מאחרוני גדולי וענקי הרבנים, אשר אחזו בפלך הן של "יורה דעה", והן של "יבין שמועה". ה"יורה דעה" - בתשובותיו ופסיקותיו בכל חלקי השו"ע, וה"יבין שמועה" - בעומדו בראשות ישיבות ובהגדת שיעורים, הן בוורשה והן בארץ.

היתה באפשרותו לדבר, ואף לכתוב, היה מתאמץ ברמזי מילים להשיב לשואליו דבר ה' זו הלכה.

באחד ממכתביו האחרונים כותב רבנו שהאריך ימים והגיע לגיל פ"ו בזכות התרתן של בנות ישראל מעגינותן.

בליל ערב שבת קודש, נר שלישי של חנוכה, כ"ז כסליו תשי"ד, בשעה 2 לפנות בוקר, השיב הוא את נשמתו הטהורה ליוצרה, כאשר סמוך למיטתו עמדו בני משפחתו.

הידיעה המעציבה התפשטה במהירות בכל הארץ, ועוררה צער ויגון רב בלב המוני מעריציו, ובפרט בלב רבבות עולי פולין-וורשה, אשר זכרוהו והעריצוהו עוד משנותיו המוקדמות.

בהלווייתו אשר יצאה מביתו בצהרי יום השישי, השתתפו גדולי ישראל, ובתוכם: האדמו"ר מגור בעל ה"בית ישראל"¹⁰⁵, רבני ירושלים וראשי ישיבות, הגרי"א הרצוג, וקהל רב. הוא הובא

♦♦

להפר עצת מתנגדינו, להרמת קרן התורה והחינוך הדתי. לדעתי יהיה תועלת גדולה אם מעלתו ישלח ההעתק ממכתבו גם להאדמו"ר מגור הרב רבי ישראל אלטר שליט"א, שמפורסם לאיש אמת ומאוד אחראי.
106. פרסי, אבי העגונות, עמ' 72.
107. פרסי, אבי העגונות, עמ' 275.

105. ראה בספרנו סי' קעט בהערה 8, במכתבו משנת תשי"ב (להרב אריה לייב גלמן, נשיא המרכז העולמי של המזרחי): וגם אנכי כתבתי להשר הנ"ל (רבי יצחק מאיר לויין שכיהן כשר הרווחה), שיעיינו בשאלה המוצעת ברצינות גמורה וכאב לב על סכנתה של החינוך הדתי, וד' יזמין עצה ותושיה למנהיגי ישראל

כהן טבת וראשון יומא יציר הקדוש
כבוד ודין קיימ יצירא הקדוש מן בנה איטא
שאם ובכחה

קבוצת עבדים הברכה אנדרג האתונה יולת
התאפנה מנתקים לא היפלות בחיפה קמק אביובני אין לעד שמ
אכה אבתונה והיטב ושמעלים פביה בחיפה אהליק נט ועלמה
הקולא כל הקולות ברובם פט ורענתו אינרז אבק, נקא
קאיט לא אינרז עקונ אצדק בזכותה /ועליו ועם באת סידור
הקט יהיה בספק זמם בלונם זואה אמרו בעלמתי אין יציר כח
הק אהתי קסס שסא דצומ זואה ושמעו עם בלונם קבאלן
או היה דצומ זואה - אהקם בין דציה למן קבדק ולשנת
קמלם עשה חבליט קבונ. אמר היה שוטה למר - וזמם אמר
היה בבית היוואיט קבולי היה מסנהל ינרם אמר צלונ וזונק
בהפנה מספיה פרי. אסרה הקט ואהליק ינרם ינרם הבטמות
הספממ, וזון שהשו צעירה אימם מינד, ונרפה ארומם. אמרם

לשמאן אה דשנת הנוגד איטא האיה. אדוני. יומון
ככלה אהליקה לאמה בוד כהלא

אורבזו ידענו אכוננו תכנה נו זחומם חנווקה זרבל ציר היה כמימם
העמן ארמוד אפמייל אסה נט אמורה פונו ממעלות העילור כפונסקי
מאכן 1940 הפכה אהליקאונט אסדה הקט עק אמרונט שמונעג אהיה אצורק
יה נראב אמרם ימיט און עאברה בינו אסדר הקט אכר אבינוט מוונבזם
והן אימור אפה קינו אכירט בינו לא חותמי ברעה הבעל הלונטה וונרמן
אסדרו העט דונלך בלעט זאלה אפן אבינוטמפ אה איממר עם הענין
לא שנקרע דולא וישום

תוכן ענינים

אורח חיים

א	אם בשעת הדחק מותר להניח תפילין בלילה ולברך	סימן א
ב	בישוב קושיית הביה"ל על המגן אברהם בהיה עומד אחורי הכפורת	סימן ב
ג	על דבר בית הכנסת שנעשה מבית שהיה עד עתה בית תפלה לאמונה אחרת	סימן ג
ד	אם מותר להנהיג אכילת סעודה שלישית בבית הכנסת בית יעקב בחורבת רבי יהודה החסיד אם יש להשוות גדר אכילת עראי בבית הכנסת לאכילת עראי בתפילין • האיסור משום קלות ראש • ביאור למה מותר לעשות בבית הכנסת סעודה של מצוה • האם סעודה שלישית נחשבת כסעודת מצוה •	סימן ד
ז	שימוש בארון קודש לארגז חומשים • שימוש בעיתונים לנייר בית הכסא • מום ריס שנפגם • מצה שנתהפכה	סימן ז
ח	בענין אין עושין מצוות חבילות חבילות האם מותר לומר ברכת המזון וקידוש של יו"ט על כוס אחד • בדברי הרמב"ם שכתב דאין עושין שניהם על כוס אחד כיון דשניהם מה"ת • ביאור בדעת הרמב"ם החילוק בין קידוש להבדלה • אי הבדלה עד יום ג' הוא מדין תשלומין • אם שתי המצוות אינם חלים בבת אחת אלא בזה אחר זה עושין מצוות חבילות • ראייה ליסוד הנ"ל מפת של עירוב • ראייה ליסוד הנ"ל מכהן אחד משקה ב' סוטות בזה אחר זה •	סימן ח
יג	בענין היתר שימוש במקור בשבת	סימן יג
יד	לצאת בשבת עם שעון יד במקום שאין עירוב	סימן יד
טו	בענין היתר עירוב כשהדרך אינו מפולש מעבר אל עבר ועירוב של העיר ווארשה	סימן טו
טז	בענין עירוב ע"י קווי הטלפון	סימן טז
יז	אם מותר להשתמש בסמי מרפא של תערובות חמץ קושיית המג"א על הרמב"ם דמתיר לעשות רטיה מחמץ בפסח • ביאור בדברי הרמב"ם שפסק דאם קנה חמץ בפסח לוקה • ביאור בדברי הרמב"ם דהחופר בור או שנתן לו במתנה • חייב •	סימן יז
יט	בענין הגעלת כלי חרס המצופין זכוכית • מחיקת השם ע"י גרמא • סידור קידושין בימי הספירה ובין המצרים בשעת הדחק	סימן יט
כ	עוד בענינים הנ"ל • נישואים אזרחיים • טבילה בטבעת על האצבע	סימן כ
כא	הדרן למסכת ראש השנה	סימן כא

כג	בענין הנ"ל • ביאור שיטות הראשונים בראש השנה (ל"ה). לענין עם שבשדות	סימן טז
כח	יום טוב שני של גלויות	סימן טז
ל	מנהג אמירת "כל נדרי" נתקן בימי האינקוויזיציה • הוא ענין התרת השבועה • טעם למה נכתבה פרשת נדרים מאוחר בתורה • השבועה שלא לצאת מהגולה •	סימן יז
לא	בענין חולה ביום הכפורים הבדל בין שבת ליו"כ בענין פיקוח נפש • חילוק אם נמצא כבר הסכנה או שעתיד לבוא • ביאור על פי זה בדברי הגמרא ביומא פ"ד כגון שאמדהו וכו' •	סימן יח
לג	בענין תחומין ושעיר המשתלח קושיית הנודע ביהודה למ"ד דתחומין דאורייתא • ישוב על קושיית השאגת אריה •	סימן יט
לה	בדין לולב של אשרה בגידולי אשרה אי מהני ביטול •	סימן כ

יורה דעה

לז	בענין הימום בהמות לפני השחיטה	סימן כא
לז	עוד בענין הנ"ל	סימן כב
לח	קול קורא בענין הימום בהמות לפני השחיטה	סימן כג
לח	בענין הימום בהמות לפני השחיטה	סימן כד
לט	בענין הנ"ל	סימן כה
מ	עוד בענין הנ"ל התבטלות החושים אינה מטרפת הבהמה • בדין נכפה אי הוי כמסוכן • בדין פירכוס •	סימן כו
מא	עוד בענין הנ"ל	סימן כז
מג	בענין ניקור בהמות	סימן כח
מד	בענין דם ומים שנמצאו בין הקרום למוח • אם מותר למול בנים מנישואי תערובת	סימן כט
מה	בענין אם צריך לנפח ריאות שאין בהם ריעותא	סימן ל
מה	בדין שומן שנמס ובשר שנטחן לפני מליחתו משקה נחשב חתיכה אחת כשהוא מחובר • ביאור לפי זה דברי הגמרא בחולין קי"ב בבי דוגי • אם יש לחוש שע"י הטחינה הדם נפרש •	סימן לא
מז	בענין אכילת בהמת הז'בו	סימן לב
מח	שליחות בגט והרשאה • בענין מסורה בעופות • שריית בשר במים בלא מליחה לאחר ו' ימים מהשחיטה	סימן לג
נ	עוד בענין הנ"ל	סימן לד

נ	אם יש להתיר בשר ששהה ג' ימים והודח ושוב שהה ג' ימים • בשר ששהה במקפיא • כשיש חיובים האם יש להקל מלקרוא כהן ולוי • האיך להתנהג בגירות שיודעים שלא ישמרו תו"מ	סימן לה
נב	הערה על האבן עזרא בתאריך פטירת משה רבינו • בדגי קארפין שיש בהם תולעים	סימן לו
נג	בענין אבקת חלב נכרי לחלק בין אבקת חלב לשמן הנעשה מיין נסך • רק דבר שמשתנה למין אחר מותר • רק אם נשתנה טעמו וגם שמו אז מותר • אבקת חלב הוא שינוי החוזר • גם במקום שאין גמלים מצויים יש לאסור • לסמוך על פיקוח ממשלתי •	סימן לז
נו	בענין מרגרינה שיש ויכוח האם נתערב בו חמאה	סימן לח
נז	בענין הלכות גדה	סימן לט
נח	בענין צבע שעל השער או הצפורניים או כתובת קעקע אי הוי חציצה	סימן מ
ס	מי שנדר ליתן ס"ת בעת הכנס בנו לעול תו"מ ונתנו קודם הזמן אי קיים נדרו אם אמר בעת נתינתו שנותנו עבור הנדר • מצדד דגם אם לא אמר קיים נדרו • גם בלא אמירה מקיים נדרו • אולי תלוי מה היתה כוונת נדרו • חוקר בדין הרי עלי עולה והקריב סתמא אם יצא ידי חובתו •	סימן מא
סב	המסתעף מתשובה הנ"ל באומר הרי עלי עולה אם בשעת הקרבה צריך אמירה שמקריבו לשם נדרו	סימן מב
סב	בענין הנ"ל	סימן מג
סד	בענין ברכה על המילה ע"י אחר כשמל רופא ואינו רוצה לברך	סימן מד
סה	ברית מילה על ידי סם הרדמה	סימן מה
סה	בענין מילה על ידי רופאים • מילה לבני נישואי תערובת טעם למה לא למול על ידי רופא • האם לעכב את העליה לא"י לאלו שיש להם תעודה מרופא שסכנה להם המילה •	סימן מו
סח	אם מותר למול בן שאביו מישראל ואמו נכרית	סימן מז
סט	בענין גירות קטן הגדילו יכולין למחות • קושיית החידושי הרי"ם •	סימן מח
עא	בענין גירות פסולים	סימן מט
עד	בענין גירות לנשים נכריות נשואות	סימן נ
עה	בענין הנ"ל • בענין עגונה • דאגה לשהות בימי חג הפסח בבית עולים	סימן נא
עז	בענין גירות לאלו שהצילו יהודים בעת המלחמה • בענין עגונה שבעלה היה במרד גיטו ווארשא	סימן נב
עח	בענין ביטול גירות	סימן נג

עט	מכתב • בדין מחיקת השם מלוחות דפוס מחיקת השם מלוחות דפוס • טעם ההיתר להפריד אותיות השם מלוחות •	סימן גד
פ	טעות סופר בספר תורה במקום "עד" נכתב "עוד" ותיקנו ע"י מחיקת רגל הד' והו' והמשיכה לד' ארוכה אי כשרה היה לו לכתוב את השם וכתב יהודה • בחצי אות אם יש פסול של שלא כסדרן •	סימן גה
פא	תיקון בס"ת מאות ד' לעשותו ה'	סימן גו
פב	בענין איסור שריפת מתים • דין אבילות על מי שציוה לשרוף גופו • בדין עגונה	סימן גז
פב	אם מותר לקצוץ אילנות של בית הקברות לצורך בנין בית המדרש טעם האיסור להנות מאילנות הגדלין בבית הקברות • היתר מטעם ביטול ברוב • בדין תלוש ולבסוף חיברו • גם לצורך מצוה צריך מכירה ע"י ז' טובי העיר •	סימן גח
פה	בענין מאנומענט [מצבת זכרון] בבית קברות	סימן גט

אבן העזר

פו	לאשר היתר מאה רבנים גורף לבעלים שגשותיהן מורדות • אותם שנתגיירו במתן תורה אי היה להם דין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי	סימן ס
פז	היתר נישואים באשה שברחה זמן רב ולא נודע מקומה וגם סניא שמועתה • בענין קבלת עדות שלא בפני האשה להתיר חרם דרבינו גרשום טורח נחשב כדיעבד • טירחה לזכות גט •	סימן סא
פח	קונטרס בענין נישואים אזרחיים גם המחמירים המצריכים גט הוא רק מספק • דבר הגלוי לכל הוי כעדים • עוד סניף להיתר • צד להיתר מטעם ספק ספיקא • נאמנות האשה לומר שהיו רק נישואים של ערכאות • צד להיתר דבאיסור דרבנן אמרינן משים עצמו רשע • נאמנות מטעם עד אחד נאמן באיסורין •	סימן סב
צב	השגות על קונטרס נישואים אזרחיים • הרב הרצוג זצ"ל יסודות קידושי ביאה בנישואים אזרחיים. קידושין בעדים מסופקים • שיטות הראשונים בתוקף הקידושין שיש לעדים ספק בהם • ביאור דברי הרמ"א אה"ע סימן קמ"ט • דעת החתם סופר באנן סהדי ושלא דנין בזה דין נמצא אחד מהם קרוב או פסול שכל העדות בטילה • אם נאמנים לומר שלא נישאו נישואים אזרחיים לשם חיי אישות • אם אינם נאמנים על נישואים אזרחיים מטעם אין אדם משים עצמו רשע • האומדנות שהבעל כבר מת • הספיקות נגד הכרת הנישואים בנידון דידן ככשרים על פי דין תורה. החזקה בימינו של אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות • נישואים אזרחיים מדין מיוחדת ופילגש. הוויית והפקעת הפילגשות. אלמנת מלך - פילגשות. זיקת פילגשות כשהיה בדעתם אח"כ להינשא כדמו". מסקנת התשובה •	סימן סג
קו	אלו שדרות עם בעליהם בלי חופה וקידושין ונתפרדו אם צריכות גט	סימן סד
קז	בענין נישואים אזרחיים	סימן סה
קז	בענין עגונה שנישאה בלי חופה וקידושין • ובעיות הגיור במחנות	סימן סו

קט	בענין נישואים אזרחיים • אם מותר לשנות רצועה של תפילין של ראש לשל יד	סימן סז
קט	בענין עגונה • נישואים אזרחיים • נישואים בימי הספירה	סימן סח
קיא	בענין עגונה • נישואים אזרחיים	סימן סט
	בקשה לסרטיפיקט • מילתא דעבידא לגלויי כשהבי"ד אינן בחיים • אי אמרינן בחרם אי עביד לא מהני •	
קיג	בענין נישואים אזרחיים	סימן ע
קיג	בענין נישואים אזרחיים • הגעלת כלים בכלי אלומיניום • אבקת ביצים	סימן עא
קיד	במי שהיתה נשואה לקומוניסט בנישואים אזרחיים וברח ורוצית לינשא עכשיו לכהן	סימן עב
קטז	בענין נישואים אזרחיים	סימן עג
קטז	אשה שאמרה שנישאה בחופה וקידושין ושוב אומרת שלא היתה נשואה ונותנת אמתלא לדבריה • מקור לעיכוב עלייתם לא"י של פסולים	סימן עד
קיו	מי שמוחזק שהוא כהן ונתן אמתלא שאינו כהן	סימן עה
קיח	שבויות במלחמת העולם אם מותרות לכהנים • המתעקשים לייבם ולא לחלוץ	סימן עו
קит	בקשת חידוש היתר הוראה • אם מותר להוציא זרע לרפואה • אם מקבלים גרים בזמן הזה • אם מותר למול בן מנכרית ואביו מישראל	סימן עז
קכ	עוד בענין הנ"ל	סימן עח
קכא	קונטרס העגונות	סימן עט
	אם יש לדמות את האנשים שהיו בשבי לטביעה במים שאין להם סוף • ביאור בדברי הרמב"ם בעד אחד אומר ראיתיו שמת במלחמה • אם יש לאותם אנשים חזקת חיים ודין דכבשוה כרכום • בדין תרי רובי • תירוץ קושיית האור שמח • אותם אנשים שהיו במחנות השמדה יש להם דין של היוצא ליהרג • בדין יבם שאבד זכרו • חומר איסורו של יבמה לשוק • ביבם לא החמירו בדין מים שאין להם סוף • עוד סברא דביבם לא החמירו דמה שייך לומר אם נשאת לא תצא הלא כל פעם האיסור הוא לכתחילה • למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר • ישוב לזה דהוי כמורדת שפקע זכות הממון של הבעל • ביאור בדברי הרמב"ם למה לא מנה בהלכות ת"ת שחכם שהורה להשיאה לכתחילה מנדין אותו • טעם הדבר שהוראתו של חכם המתיר יש לה דין הוראה אף שהיא נגד הדין • מסקנת הדין •	
קל	בענין הקונטרס הנ"ל	סימן פ
	אותם שהובלו לתאי הגאזים דינם כטביעה • ביבם לא החמירו חז"ל באיסור מים שאין להם סוף •	
קלא	השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל	סימן פא
	ביאור ההבדל בין אונס הבא בידי אדם לאונס הבא בידי שמים • בדין רוב הבא על ידי מעשה • ביאור למה במעשר הולכים בתר רוב אף שזה תלוי במעשה • כל שבידו לעשות לא נחשב רוב התלוי במעשה • אם כבר נעשה המעשה אזלינן בתר רוב התלוי במעשה • רק במיעוט גמור לא אזלינן בתר רוב התלוי במעשה • במקום שחיישינן למיעוטא אין נפ"מ אם המיעוט תלוי במעשה • ישוב על הקושיא לר"א מוורדון דמתיר לכתחילה בנאבד זכרו	

	מהא דבבא מצינא • ביאור בדברי רש"י שכתב "לעולם" • ביאור בדברי הרמב"ם שכתב בעד אחד אומר ראיתיו שמת במלחמה •	
קלו	המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל	סימן פב
	בהיתר דתרי רובי ובדין כבשוה כרכום • הגם שיש לאנשים הללו דין כבשוה כרכום עדיף לדונם כיוצא ליהרג • טעמים למה לא מהני התרי רובי בצורבא מזרבנן • הערה חדשה להתיר דרק מה שנמצא בחז"ל בפירוש יש להחמיר • חידושו של הצפנת פענח דבשני עדים משיאין לכתחילה •	
קמא	המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל	סימן פג
	אם היה רשות להרוג אם נחשב כרובם למיתה • אין כאן חזקת חיים כיון שנהרגו רובא דרובא • עוד סברא דאין כאן חזקת חיים דרובם היו חולים • בדברי הצפנת פענח באבד זכרו • תרי רובא מהני רק בב' עדים ולא בעד אחד •	
קמה	המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל	סימן פד
	גם כשמת היבם היא בחזקת איסור • ספק מסיח לפי תומו אם יש היתר • למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר • ביאור בדברי הרמב"ם למה לא מנה בהלכות ת"ת שחכם שהורה להשיאה לכתחילה מנדין אותו • כשנאבד זכרו של היבם קודם שנישאה עם אחי היבם •	
קמז	השגות על קונטרס העגונות • הרב עוזיאל זצ"ל	סימן פה
	ספינה שאבדה בים • עיר שכבשוה כרקום • תרי רובי להיתרא • באומר הוא מת ואני נצלתי • אי סליק קלא אית ליה • דין היוצא ליהרג • בדין הניחוהו בבית הסקילה • זקוקות ליבם שנעלמו יבמיהן. אשה שאמרה מת יבמי • עד אחד ביבמה • עדות טביעה במים שאין להם סוף להתיר יבמה •	
קס	השגות על קונטרס העגונות • הרב הרצוג זצ"ל	סימן פו
	דין אלה שהוכנסו לתאי הגאזים של הנאצים ימ"ש ובשיטת הרמב"ם ביוצא ליהרג • מי שהוברר או הובא למיתה • רוב ומיעוט התלויים במעשה • אמאי לא התירו חכמים עגונות ביתר • בעדות משאל"ס יש הבדל בין עד אחד לשני עדים • הקיפוח כרכום • הגדרת הקיפוח וכבשוה במלחמת הנאצים • תירוץ קושית בעל אור שמח על הגמרא יבמות קכ"א • תרי רובי • סברת אבד זכרו ודין שני עדים במשאל"ס • אמאי הצריכו חכמים היתר בי"ד בעיגונא • הרחקה באיסור לאו • אם באיסור יבמה שייך איסור אשת איש • סוגית בבא מצינא כ. מצא שטרי חליצה ומיאונין • בעילה אחר המיאון אם עושה קידושין • איסור יבמה לשוק אי הוה איסור עשה • מתי לוקין על ביאה בלי קידושין • מת היבם פקעה הזיקה למפרע לשיטת הירושלמי • ביבם שאין בה שתי חזקות לאיסור יש צד לקולא במשאל"ס • חומרת משאל"ס שונה מחומרת הרחקה • דין יבם שנפל למשאל"ס, בצירוף אבד זכרו, בזמן שאין מיבמים • סוגית הגמרא בב"ב קל"ה עדים בצד אסתן • מהתוספות יומא נה, ב אין ראייה שאיסור יבמה הוא משום איסור אשת איש • הסברה של אדעתא דהכי לא קידשה נפשה לגבי נידון דידן • ענינים כספיים הנובעים ממצב עיגון וקניני איש באשתו • בסוגית הגמרא בקידושין דף סח בלימוד שאין קידושין תופסים באשת איש • סותר הסברא שבגלל שעבודים של הבעל לא תינשא אשתו אף בעיגון של רובא למיתה, וכשנשאת בדיעבד, מרדה ונפקע השיעבוד • מסקנה כללית בסידור היתרי עגונות השואה •	
קעו	השגות על קונטרס העגונות • הרב כץ זצ"ל	סימן פז
	אם יש לדמות את האנשים שהיו בשבי לטביעה במים שאין להם סוף • בענין מיעוט התלוי במעשה • אם כבר נעשה המעשה אזלינן בתר רוב התלוי במעשה • לא שייך לדון מדין רוב כי יש כאן קבוע • בענין תרי רובי שאבדו חזקת חיים • משיג על מה שרצה ליישב קושיית האור שמח • אם אותם אנשים היה להם דין של היוצא ליהרג • משיג על מה שתיירץ קושיית	

החלקת מחוקק • בדברי הצפנת פענח דבשני עדים משיאין לכתחילה במים שאין להם סוף • אם יש עד אחד שראה שהכניסו את האיש לתאי הגזים מתירין את אשתו • רוצח שיצא מעיר מקלטו אין לו חזקת חיים • מה שייך לומר אם נשאת לא תצא הלא כל פעם האיסור הוא לכתחילה • למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר • ביאור אחר בענין אם נשאת לא תצא • מסקנת הדינים • בענין יבם שנאבד זכרו • במים שאין להם סוף אין ביבמה לשוק חומר אשת איש • מביא דברי בית הלוי בדין זה •

סימן פח **השגה על קונטרס העגונות • הרב פיינשטיין זצ"ל** **קצ**

בספק השקול שהולכים בתר חזקה אי הוי מדין ספק או מדין ודאי • האם למסקנא נשאר החילוק בין אפשר ללא אפשר • האיך פוסקים לענין שמא מת חיישינן או לא • בדברי האור שמח דחזקת חיים בזמן מרובה הוא משום דדייקא • בדברי התוספות בשלח חטאתו ממדינת הים דבעי סמיכה • צירוף דברי הבית מאיר בספק זקוקה ליבום • ביבם שהיה במקומות השמד יש לילך בתר רוב •

סימן פט **השגות על קונטרס העגונות • הרב כהנא שפירא זצ"ל** **קצא**

בענין תרי רובי • גם אלו שהתירו מטעם תרי רובא הוא רק בדיעבד • אם יש להם דין של כבשוה כרכום • באותם שנותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים מה דינם אם נשאת • משיג על מה שתירץ קושית החלקת מחוקק ההבדל בין יוצא ליהרג לראוהו צלוב • גם כשמת היבם היא בחזקת איסור • מביא ראייה על מה שחידש דמלבד איסור אשת איש יש ענין ממון הבעל • משיג על החידוש דאם קיבלה קידושין מאחר הוי כמורדת • משיג על מה שחידש שדין מנדין לחכם שהתיר במים שאין להם סוף הוא רק אם חולק על חבריו • כבשוה כרכום הוא ספק דאורייתא • טעם אף שיש כאן רוב למיתה אין הולכין בתר רוב • ביאור מה נקרא רוב שאינו גמור • כבשוה כרכום ויהא מבורר שרובו למיתה אזלינן בתר רוב • ברובא דאיתא קמן לא חוששין גם לכתחילה למיעוט • ביוצא ליהרג באופן שאין איסור דאורייתא דייקא ומינסבה • ביאור למה חזקה דדייקא ומינסבה לא אלימא מחמת עצמה • חילוק בין רוב בעצם הדבר או רוב הבא במקרה •

סימן צ **בענין עגונה • סניפים להיתר** **רג**

אבד זכרו • תרי רובי • לסמוך על הודעת הצבא • במקום שאי אפשר שיהיו עדים סומכין על אומדנא •

סימן צא **בענין עגונות שבעליהן היו בגיטאות ואין ידוע אם היו מהרוב שנשמדו או מהמיעוט שניצלו ע"י מחבוא או שנלקחו לעבודה** **רד**

אלו שהיו בגיטאות אם יש להם חזקת חיים • אם יש להם דין של יוצא ליהרג • אין להם חזקת חיים מטעם חזקה ששליח עושה שליחותו • אם יש לדמותם לכבשוה כרכום מכיון שפירשו ממקומם • טעם הדבר דאמרינן איסורא ברובא איתיה • ראייה דטעם הדבר אינו משום כל דפריש • לדמות לדין כבשוה כרכום • לדמות לדין יוצא ליהרג • לדמות לדין דמבי"ט דאיהו הוא שנאבד איהו שנמצא • בענין שאנו אומרים דאיסורא ברובא איתיה • דין כל דפריש וכו' בעגונות •

סימן צב **בענין עגונות** **ריא**

טבע במים במחנות • עגונה מרוסיא •

סימן צג **בענין עגונה** **ריב**

סימן צד **בענין עגונה** **ריד**

סימן צה **בענין עגונה הנ"ל סימן צד • בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה** **רטו**

רטז	בענין עגונה הנ"ל שעד אחד מעיד שנהרג ועד אחד מעיד שנשבה	סימן צו
רטז	עוד בענין הנ"ל סימן צד • ובענין לסמוך על רופא בענין גדה	סימן צז
ריז	בענין עגונה הנ"ל עד אחד אומר נהרג וע"א אומר נשבה •	סימן צח
ריח	היתר עגונה	סימן צט
רכ	בענין עגונה • אבד זכרו	סימן ק
רכא	בענין לקבל עדות לעגונה ממחללי שבת • קבלת גרים • מקוה הנעשה מקרח	סימן קא
רכב	בענין עגונה • עדות ערכאות • עדות גוי המסיח שלא לפי תומו נאבד זכרו כמה שנים בזמנינו יש להקל •	סימן קב
רכג	בענין עגונה • אם צריך כשיש ב' עדים בית דין של ג' להתיר עגונה	סימן קג
רכה	בענין עגונה כמה צדדי היתר למה לא לחוש למשאל"ס • נאמנות אחות בעלה •	סימן קד
רכז	בענין היתר עגונה באבד זכרו אלו שהיו במחנות אבדו חזקת חיים • היתר לכתחילה • מה נחשב כאומדנא מבוררת • הבדל בין שעת הדחק ליחיד לבין רבים •	סימן קה
רל	בענין עגונה • ונישאה בנישואים אזרחיים האיסור הוא רק בדרבנן • בצירוף כמה ספיקות יש להקל גם בדרבנן • אם משיאין על פי קול הברה • למה מברכין שלא עשני עבד •	סימן קו
רלד	בענין עגונה • בדין קידושי קומוניסטים והמשך להנ"ל	סימן קז
רלז	בענייני עגונות • כשרות המרגרינה	סימן קח
רלח	המשך להנ"ל ולמכתב הקודם • בענין זיקת מומר לחילול שבת	סימן קט
רלט	בענין עגונה	סימן קי
רמ	בענין עגונה • בענין ראוהו מגוייד	סימן קיא
רמא	בענין עגונה	סימן קיב
רמב	בענין עדות עגונה כשחוזר ומגיד באמתלא • בדיקת תקינות הזרע	סימן קיג
רמח	בענין להזדקק לעגונה שלא תשמור טהרה אלא פעם אחת • בקשה לפעול בענין עלייתו לא"י	סימן קיד
רמט	בענין עגונות של התקפת גשר זיו	סימן קטו
רנ	מכתבים נוספים בענייני עגונות בענין עגונה מרוסיא שהבעל היה נתין זר • הוכחת תשלומים מהצבא •	סימן קטז

רסה	בדין מי שקידש אשה בטבעת של כסף והכלה חשבה שזו טבעת של זהב	סימן קיז
	קידשה בסתם ונמצא נחושת • אם אומרת שנתרצית בטבעת של כסף • לצאת ידי ספק שיקדשה עוד הפעם • לחלק בין כסף לנחושת •	
רסח	נישאת לאחר בטעות שחשבה שבעלה מת והנשואים היו רק בזאקס האם צריכה גט מהשני	סימן קיח
רסח	מינה שני שלוחין בהרשאה של כתבו ותנו ואחד השלוחין מת	סימן קיט
	כוונת ההרשאה שעשאוים שליחים לסדר הגט • אם העד השליח נאמן להעיד על חתימת הבעל • לסדר גט בלי עדי חתימה • עצה לצאת ידי כל הדעות •	
רעא	תשובה על הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל	סימן קכ
רעו	הרשאה רעועה אם עולה לגילוי דעת בגירושין	סימן קכא
רעז	תשובה על הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל	סימן קכב
	גילוי דעת באופן שמוכח שרצה להצילה מעיגון • בדין אומר אמרו • אם צריכים הבית דין לחתום בעצמם • עושה שליח אחר שליח • לא שייך אומר אמרו כשזה בכתב • לא חיישינן בכה"ג משום כיסופא • מילי לא מימסרי לשליח •	
רפא	תגובה על הנ"ל	סימן קכג
	חכם שכתב פסק דין להיתר וחזר בו אין לשמוע לו • ביאור בדברי הגמרא שאמרו חכמים להחזירו אי אפשר •	
רפג	כתיבת גט על ידי כתבו ותנו	סימן קכד
רפד	הרשאה סתמית לגירושין	סימן קכה
רפו	בענין אם בית דין יכול לעשות שליח לגירושין	סימן קכו
רפז	בעובדא שהבעל כתב להרב שיתן גט לאשתו והרב נפטר לפני שהגט נכתב	סימן קכז
רצא	בענין הנ"ל	סימן קכח
רצב	בדין גט מוטעה	סימן קכט
	תנאי בגט אם יאמר התקבלתי אי הוי מוטעה • אין מגרשין על תנאי • חילוק אם מחויב לגרשה •	
רצג	בענין גט שחתם עליו רק עד אחד	סימן קל
	בשעת הדחק להקל בעד אחד • אם מהני להחזיר את הגט ויחתום העד השני במעמד עד הראשון • בעדות גיטין וקידושין בעינן ראייה כאחד • באופן שיש עיגון גדול יש להתיר שיכתבו גט חדש •	
רצה	אם לסדר גט של מופקרת על ידי שליח קבלה	סימן קלא
רצו	הערות בכתיבת וסידור גט	סימן קלב
	האם יש לקבל קנין סודר מהבעל על מינוי השליחות • הגביה הבעל את הדיו והניר פחות מג' טפחים • במנהג להצריך עשרה לסידור הגט ואין המגרש מן המנין • כתיבת תיבת "פטורין" בלי י' •	

רחצ	כתיבת שם המקום בגט במחנות קפריסין	סימן קלג
	תוך עיבורה של עיר נחשב כמותה • מנהג ווארשא בכתיבת גט בחוץ לתחום • אם אסור לו לצאת למחנות ליכנס לעיר •	
רצט	בגט שאות אחת נכתבה באופן שנכנסה לתוך חלל שבין ב' אותיות • כשכתבו שם האשה בשורה השביעית • בנוסח שכותבין בגט דיתבא על מים הנמשכים	סימן קלד
ש	מספר שאלות ממחנה בקפריסין	סימן קלה
	בתפילין כתוב תשמעו במקום שמע אם יש לזה תיקון • שימוש במוך • במחנות בקפריסין אם מותר להשמיט בגט מקום נתינת הגט • באשה שלא שמעה מבעלה זמן רב ונישאה לאחר בלא חופה וקידושין ובא בעלה הראשון ונתגרשה ממנו אם מותרת לשני • כתיבת שם "פאמאגוסטא" בגיטין • כשאין כותבין מקום כתיבת הגט אם צריך לכתוב "למנין שאנו מונין" • בשר ששהה ג' ימים בלי הדחה במקפיא • בענין עירוב במחנות בקפריסין • עירוב בספינה יהודית • בגט ששם הבעל דוד שבתי ובפי כל נקרא שבתי וכתבו דוד דמתקרי שבתי • אשה שנתגיירה מספק אם צריכה גט מבעלה הראשון לפני שנתגיירה • אם יש להתיר למינקת לאחר י"ז חודש להינשא • בגט שנמצא בו אותיות גדולות וניכר שנעשה כדי להעביר על טעויות שהיו •	
דש	לסדר גט לחולה נפש	סימן קלו
שה	אם מותר לגרש מעוברת כשחושש לקיום הולד	סימן קלז
שה	ספק זקוקה ליבום שלא ידוע מי מת קודם האב או הבן	סימן קלח
	אם ניתן לסמוך על עדותו של הצלב האדום • מחזיקין מאיסור לאיסור • אם יש איסור עשה ביבמה לשוק • מה נקרא זמן מרובה •	
שח	מומר המחזיק עצמו לנכרי אבל לא המיר דתו על ידי כומר ומסרב לחלוץ ליבמתו	סימן קלט
	מחלל שבת אי דינו כמומר לחליצה • מחזיק עצמו לגוי נחשב מומר •	
שט	תשובה בענין הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל	סימן קמ
	בשעת הדחק לסמוך על המתירים • בעברה ונשאת אי הוי איסור תורה • אנשים שנשארו עם שמות ותעודות אריים אי נחשבים כמומרים •	
שיב	עוד בענין הנ"ל מאת רבינו זצ"ל	סימן קמא
שיג	עוד בענין הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל	סימן קמב
שיג	עד אחד ביבמה	סימן קמג
	ביאור הסברא דאשה דייקא ומינסבא • חזקה זו היא רק ריעותא בחזקת אשת איש • מתי מתברר חזקה דדייקא ומינסבא • עד אחד ביבמה •	
שטו	בענין עגונות • עד אחד ביבמה • מי שמתעקש דוקא לייבם • יבם שרצה לייבם ומעיד על מיתת אחיו ושוב הסכים רק לחלוץ אם נאמן האם יש הבדל בין המחנות לענין תרי רובי • עדות עד מפי עד ביבמה • חליצה על ידי שליח •	סימן קמד
שיח	בענין יבם שאין ידוע מקומו ונפסק הקשר עמו	סימן קמה
	צירוף דברי הבית מאיר שנישואי יבמה לשוק מפקיעין הזיקה הוא רק בעברה ונשאת • חזקת חי בזמן מרובה אי הוי מדין ודאי או מדין ספק • יש להתיר כשיש ספק ספיקא • עוד	

	ראיות שחזקת חי אינה חזקה גמורה • יש להתיר כי שמא לא מת הבן • כשלא נודע על הבן יש להתיר מדין ספק ספיקא • ספק ולד חליצתה רק מדרבנן •	
סימן קמז	תשובת רבינו זצ"ל בענין הנ"ל	שכג
	ספק ספיקא משם אחד • להעמיד חזקה נגד חזקה •	
סימן קמז	להתיר יבמה לשוק כשאבד זכרו של היבם - בצירוף עוד כמה ספיקות • אלו שחזרו מהמחנות האם מותרות לכהונה	שכה
	לחשוש שמא היבם הוא מומר • להתיר מטעם ספק ספיקא ספק שמא מתו בניה אחר הבעל וספק שמא זינתה •	
סימן קמח	בענין הנ"ל • כמה ישובים על דברי הרמב"ם בהלכות יבום • זיהוי מת על ידי תעודת זהות	שכז
סימן קמט	עגונה ילדה ויש חשש שזקוקה לחליצה	שכט
	לסמוך על ערכאות להתיר מעיגון • עדות עד מפי עד לענין מת היבם • מיעוט שאינו מצוי • סברת המתירים בחליצה לכתחילה מטעם דאם נשאת לא תצא •	
סימן קנ	בענין עגונה שנישואיה היו בלי עדים ורבנים - חשש זיקת יבום	שלג
סימן קנא	בענין אותה עגונה הנ"ל שנישאה לאחר בלי חליצה בחושבה בטעות שהיבם נהרג	שלה
סימן קנב	בענין עגונה מרוסיא • בדין יבם שנפל למים שאין להם סוף	שלז
סימן קנג	בדין חליצה על ידי שליח	שלח
סימן קנד	עוד בענין חליצה ע"י שליח	שמ
סימן קנה	בענין חליצת אח הקטן במקום שהגדול במקום רחוק	שמא
סימן קנו	בדברי המהר"א ששון שהיכא שהיא אסורה ועומדת לבעלה אינה נאסרת לבעל	שמב

מצוות ארץ ישראל

סימן קנז	בענין קדושה ראשונה וקדושה שניה	שמג
	בדברי הרמב"ם דחיוב תרו"מ בכיבוש יהושע הוא מדין כיבוש רבים • תירוץ האבן האזל על קושית הכסף משנה • ביאור חדש בדברי הרמב"ם • תוקף סמכות הסנהדרין הוא כל זמן שיושבין במקומם, וכשגלו נתבטלו כל המינים שנעשו על ידם • מלחמת כיבוש ארץ ישראל צריכה סנהדרין • חידוש מאת הגר"ח מבריסק •	
סימן קנח	בענין חיוב ירושלים בתרומות ומעשרות • דין סוריא • דין נאמנות עם הארץ בפירות דמאי	שמו
	בענין חיוב ירושלים בתרומות ומעשרות • חילוק בין הקרבה למעשרות • כשנתחלקו הגבולים נתקדש כל השטח על ידי הכיבוש אף שנשארו מקומות בחלקו שלא התיישבו שם • שירושלים והמקדש לא נתקדשו על ידי הכיבוש רק על ידי השכינה • בדברי הספרי דסוריא הוי כיבוש יחיד שעדיין לא כבשו את היבוסים • מתי יש למוכר נאמנות • עם הארץ אימת שבת עליו אי הוי מטעם נאמנות •	

שנב	בדברי הבית יוסף במי שגדר כרמו בשביעית שחייב בתרומות ומעשרות	סימן קנט
	חילוק בין חיוב מעשרות לאיסור גזל • הפקר בשביעית הוא כדין הפקר בית דין הפקר • ליישב לפי זה דברי התוספות בגיטין בדין אפטרופוס •	
שנג	בדין פירות א"י שיצאו לחו"ל לענין תרומות ומעשרות	סימן קס
	מדברי המחבר נראה שקיי"ל דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורין מתו"מ • מקח קובע למעשר • איסור טבל בתרומת חו"ל • טעם למה ביכורים אינם טובלים • מיישב דברי הרמב"ם דראשית הגז אינו נוהג בחו"ל •	
שנז	דין חנטה בשביעית לאתרוג	סימן קסא
	סתירה בדברי הרמב"ם אי שיעור חיוב מעשר בכזית או כפול • בקושית המהר"ם למה מבליע לו דמי אתרוג • ביאור דברי הר"ש משאנן דמה שחנט בשביעית מתשרי עד ט"ו בשבט הם בדין שביעית •	
שנט	בדין שריפת חלה טמאה	סימן קסב
	בזמן הזה מודים תוספות דשריפתן היא משום תקלה • מיישב בזה קושיית רעק"א • מיישב בזה קושית האחרונים על הא דגזרו גידולי תרומה תרומה • הבדל בין חלה לתרומה •	
שסא	בענין שיטת היראים דפירות וירקות חייבים במעשר שני מדאורייתא	סימן קסג
	קושיא על היראים מדברי הגמרא בפסחים • מתרץ דהא דנוהג מעשר שני הוא שיש קדושה אבל אין חיוב להפריש • ומיושב לפי"ז קושיית הטורי אבן • חיוב הפרשה וטבל הם שני דברים נפרדים • ביאור דברי הגמרא מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר • קושיא על סיום דברי היראים • תמיה על האור שמח בתירוצו על קושית הטורי אבן הנ"ל • אמאי לא ילפינן דלקוח פטור ממעשר בהמה ומעשר שני מתבואת זרעך • אמאי לא נימא דאוכל ממעשר בהמה חייב מיתה • למה אין איסור לאו בטבל למעשר בהמה • קשה על היראים שכתב דאוכל טבל כל שהוא חייב מיתה • ישוב לקושיא הנ"ל • חיוב מן התורה להפריש מעשר שני •	
שסח	בדברי הרמב"ם שביכורים הוי דבר שיש לו מתירין	סימן קסד
שסט	בדיני פרוזבול	סימן קסה
	שתי נוסחאות • תלוי במחלוקת ראשונים • למה צריך אמירת המלוה • לבאר דברי הרמב"ם דמלוה כפרנית אינו משמט • לפי זה מיושב קושית הראשונים למה תיקנו פרוזבול •	
שעא	בענין הוצאת ספרים מא"י לחו"ל • להוציא ס"ת כדי לקבל ס"ת חדש	סימן קסו
שעב	קונטרס הקהל	סימן קסז
	הקהל וראיה בבית שני • הקהל ומצות שמיטה • הקהל כשארין מלך • הקהל כשהציבור טמא • עליה לרגל בזמן הזה • תקנה לציבור •	
שעז	השגת הרב כהנא שפירא זצ"ל על הנ"ל	סימן קסח
	ביאת כל ישראל • הקהל ומצות שמיטה • הקהל במשכן בגלגל • קריאה מספר עזרה • מצות כתיבת ספר תורה • קריאה בהקהל מספר פסול • דברי כהן משוח מלחמה • ברכת התורה בהקהל וביום כיפור • פטור טמא מהקהל • כשכל ישראל טמאים • פטור טמא מחגיגה • זכר למקדש בזמן הזה •	
שפז	תשובת רבינו זצ"ל על השגות הנ"ל	קסט
	הקהל ומצות שמיטה • הקהל במשכן בגלגל • קריאה מספר עזרה • קריאה בהקהל בס"ת פסול • פטור טמא מהקהל • כשכל ישראל טמאים •	
שצ	השגות על תשובה הנ"ל מאת הרב כהנא שפירא זצ"ל	קע

הקהל ומצות שמיטה • המשכן בגלגל ובנוב • אכילת קדשי קדשים • הקהל במשכן נוב וגבעון • טעות בספר תורה • ספר תורה פסול להקהל • קריאה בלשון הקודש ועניית אמן • טומאת כהנים בזמן הזה • עליה לרגל בזמן הזה •

ענינים שונים

תח	הקדשת בהמת עיר הנדחת	סימן קעא
	ביאור בדברי התוספות שמסתפק בבהמת עיר הנדחת אם עבר והקדישה והקריבה אם הקרבן כשר • ליישב קושיית האחרונים שהקשו על תוספות דהיא גמרא מפורשת בכורות •	
תי	בדין חינוך הכיור וכנו	סימן קעב
	חינוכו של הכיור הוא רק בקידוש ידיים ורגלים של הכהן • מיישב למה משמיט הרמב"ם דין שאין מקדשין בכנו של כיור •	
תיא	בענין איסור הכנסת חולין למקדש • מנחה בכלי מתכת אי לעיכובא	סימן קעג
תיב	בענין מקללת • קבלת עדות על אשה שלא בפניה • חיוב אשה לבוא לדין	סימן קעד
תיג	בענין איסור להבין ולהורות בע"ז בזמן הזה • בענין חייבי מיתות ב"ד בזמן הזה אם פטורין מהתשלומין • בשיטת רש"י שמקלקל בחבורה בשבת פטור מהתשלומין • לעשות תבנית שלחן ותבנית עץ	סימן קעה
תטז	בענין ירושת הבת בזמנינו	סימן קעו
תיז	בענין מלקות על הנאה שלא כדרך מתרץ קושיית השער המלך על המגיד משנה בענין זה •	סימן קעז
תיח	טעם למה לא מצינו שהספיד יצחק את אביו ואמו	סימן קעח
תיט	ביאור למה הנשיאים הביאו קטורת נדבה	סימן קעט
תכ	בענין שני שמות לאדם אחד בימי הגמרא	סימן קפ
תכ	ביאור בדברי תוספות שבת ו:	סימן קפא
תכא	הערה בדברי הגמרא יומא מ"ג. אם בין האצבעות נחשב למלא חפניים	סימן קפב
תכא	הערות על ספר חזון יחזקאל סוכה וחגיגה סכך שמעורב בו דבר שמסככין ודבר שאין מסככין • מים של ניסוך המים אי מועלין בהן כשהוקדשו • מפריש עולת ראייה ומת אם יורשיו חייבים להביאה •	סימן קפג
תכב	ביאור בדברי רש"י שהאומר שתרומה יש לה פדיון רשע הוא	סימן קפד
תכב	בילפותא שכלי מצרף מה שבתוכו	סימן קפה
תכג	בענין "גחלי רתמים" באגדה ובהלכה	סימן קפו
תכד	הערה בחליצת קטנה	סימן קפז
תכד	ישוב על הערה הנ"ל • ביאור בדברי הגמרא בראש השנה כ"ו.	סימן קפח
תכה	ביאור בדברי הגמרא בסנהדרין ודניאל להיכן אזל	סימן קפט
תכו	בדברי התוספות בשבועות כ"ד:	סימן קצ

תכו	הערה בדברי רש"י בשירה על תודה	סימן קצא
תכו	ביאור בדברי התוספתא בכריתות	סימן קצב
תכז	ביאור דברי רש"י שמושה רבינו דאג שלא מעל בשמן המשחה • בסתירה אם חיישינן לרמאות	סימן קצג
תכח	ישוב דברי הרמב"ם בשאלת מה נשתנה ששאלו בזמן הבית	סימן קצד
תכט	להגן על קדשי האומה	סימן קצה
תכט	כמה תיקונים בחוקה הישראלית שיהיו על פי התורה חופש הדיבור לא יחול על משמיצי הרבנים והדת • תיקון לנוסח שבועת הנשיא • שדייני בתי הדינים יתמנו על ידי הרבנות הראשית •	סימן קצו
תל	בקשה לעורר נגד עיתונות לא נקיים	סימן קצז
תלא	בקשה להדפסת כתבי רבינו זצ"ל • ד"ת בפרשת בהעלותך	סימן קצח
תלג	מפתח אישים	

אורח חיים

סימן א

אם בשעת הדחק מותר להניח תפילין בלילה ולברך

זמנו הוא מדרבנן, דזמנן הוא משיראה את חבירו, זה דוקא כשמברך אחר כך בזמנו, אבל במקום דלא יברך אחר כך כמו בנידון דידן יש לומר דמוטב והותר לו לברך קודם כיון דחולץ את התפילין ומקיים אז מצות תפילין על כל פנים בזמן דאורייתא, דנהי דלא קיים מצות תפילין בזמן דרבנן מכל מקום מדאורייתא יצא אז דהא לילה זמן תפילין לרוב הפוסקים וממילא יכול לברך בזמן דאורייתא.

או דיש לומר דמכל מקום כיון דזמן תפילין מדרבנן משיראה את חבירו, אינו רשאי לברך קודם אפילו באופן שלא יוכל לברך אחר כך ומוטב לו להניח תפילין בלא ברכה דברכות אינן מעכבות, משיברך לפני הזמן שקבעו חכמים, ובפרט דברכה דרבנן היא והם אמרו שמברך בזמן שקבעו הם, ולהסברא הראשונה לשיטת הרב פרץ מצאתי סמך וסעד והוא בפסקי תוספות מנחות סימן קכ"ג שכתב להדיא "כשעומדין בסליחות יכול להניח ולברך דלילה זמן תפילין".

על כן יחזה כבוד תורתו את הערתו דנידון זה אם מותר לו לברך על הנחת תפילין בהשכמה כדי שלא יתבטלו ברכות הנחת תפילין ממנו במשך הזמן של ימות החורף.

בדרישת שלומו הטוב ובשלוס ציון ובניה

המכבדו ומוקירו כערכו הרם

חיים נחום בן רבי פסח שלמה הלוי ז"ל ראפפעלד

תשובת רבינו זצ"ל:

בי"ה, י"א טבת תשי"א

כבוד הרב הגאון רבי חיים נחום הלוי ראפפעלד נ"י רב מוהל ושו"ב בבריסק

בי"ה, אור ליום ג' ויגש תשי"א פה ברוסל יצ"ו

מרוכב ערבות רבבות יחולו על ראש הרב הגדול מעוז ומגדול בתורה וביראה טהורה מוכתר במדות נשגבות ראש גולת אריאל כבוד שם תפארנו מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א רב בירושלים יצ"ו נתכבדתי ביקרת מכתב תעודתו והריני מכיר את טובתו שהאציל לי, ודי' יגמול לכבוד גאונו בכל מילי דמיטב ומעלי ובשיבה טובה ותשואות חן חן.

והנני מבקש בהזדמנות זאת שיואיל בטובו ליתן תשובה להשאלה דלקמן.

נשאלתי הלכה למעשה במי שמוכרח לרגל פרנסתו לצאת מביתו בהשכמה לפני עמוד השחר, ואי אפשר לו להניח תפילין בדרך, וגם על פי רוב הוא שב לביתו בלילה, האיך יתנהג אם מותר לו להניח תפילין לפני צאתו מביתו ואם מותר לו לברך.

הנה לפי שיטת רבינו פרץ הובא בטור סימן ל' דלדידן דלילה זמן תפילין יכול לברך, אבל לא קיימא לן הכי ולפי זה הרי אינו יכול לברך, ויש לדון אם מותר לו על כל פנים להניח תפילין, דמה שכתוב (מנחות לו, א) מניחם לפני עמוד השחר היינו כשיוצא, דרק כשיוצא לדרך עם תפיליו אבל לא כשחולץ לפני זמנו, ומסתברא דלא שנא דכי היכי דהתירו לו להניח תפילין בהשכמה גם בלי חשש שמא יאבדו משום דהולך לדרך לא חיישינן לשינה, אם כן הוא הדין כשנחפז לצאת לדרך ולהשיג המסע בודאי לא חיישינן לשינה דהרי הוא ממחר ומחזר לצאת, וכיון דלא חיישינן הותר לו להניח תפילין כדי לקיים על כל פנים מצות הנחת תפילין אם כן פשיטא דיכול להניח תפילין.

אכן מספקא לי אם יוכל לברך, דיש לומר דעד כאן לא סבירא לן דאינו מברך בהשכמה כיון דלאו

היום ימשמש ויברך, הרי חזינן הכרעתו שאין לברך בלילה.

ולכן בנידון שאלתו נראה לי לפסוק דנהי דבתפילין של ראש אין בידו להחזיק עליו גם בדרך מפני כבוד הבריות שילגלגו עליו ההולכי דרכים שאינם יהודים, אבל התפילין של יד יכול להיות מקושר על הזרוע גם בדרך שאין שום רואה להתבייש ממנו, לכן כדי לצאת מן הספקות יניח תפילין קודם יציאתו לדרך ויפשוט את התפילין של ראש ויניח את השל יד עד שיאור היום וימשמש ויברך קודם שיחלצם.

והריני חותם בכבוד וברכה כערנו

שלום וברכה מכתב מעלתו מג' ויגש קיבלתי ונהניתי מדבריו.

בשאלתו אם מותר בשעת הדחק להניח תפילין בלילה קודם עמוד השחר, ואם מותר לו לברך על הנחתן בלילה. וכבודו מביא שיטת רבינו פרץ בטור אורח חיים סימן ל' דאית ליה כיון דקיימא לן לילה זמן תפילין יכול גם לברך במקום שאין חשש שיגנה, אבל כיון דבשלחן ערוך אינו מזכיר כלל שיטת רבינו פרץ מוכח שאין נוהגים כן, וכבודו מציין גם דעתו של הפסקי תוספות דבימי הסליחות יכול לברך בלילה על הנחת תפילין, והנה אין בידינו להכריע בשיטות הראשונים, ובשלחן ערוך (או"ח סימן ל ס"ג) כותב שאם מניח תפילין בלילה כשיאור

סימן ב'

בישוב קושיית הביה"ל על המגן אברהם בהיה עומד אחורי הכפורת

ישראל יכוון לבו כנגד ירושלים "דרך העיר אשר בחרת", היה עומד בירושלים יכוון לבו לבית המקדש "אל הבית הזה", היה עומד בבית המקדש יכוון לבו לקודש הקדשים "אל המקום הזה", היה עומד מאחורי הכפורת יראה עצמו כאילו לפני הכפורת. ומפרש רש"י (ד"ה אחורי) אחורי הכפורת היינו בי"א אמה אשר היה מפסיק בין כותל המקדש לכותל מערבי של עזרה.

והנה בשלחן ערוך או"ח סימן צ"ד ס"א פסק המחבר שאם עומד אחורי הכפורת מחזיר פניו לכפורת, ופירש המגן אברהם (סק"א) במערבו של בית המקדש, והקשה המשנה ברורה בביאור הלכה (ד"ה היה) על המגן אברהם למה לא מפרש כפירוש רש"י דאחורי הכפורת היינו הי"א אמה שבין כותל המערבי לאחורי הכפורת ודחק בישובו.

(ב) ונראה לי בזה, דהנה בגמרא מבואר דאנשי חוץ לארץ מתפללין לארץ ישראל ואנשי ארץ ישראל לירושלים, ובירושלים להמקדש וממקדש לקודש קדשים וכפורת, אבל הרחוקים מירושלים עליהם לכוון רק לירושלים כמה שנאמר "דרך

ביה, ירושלים כ"ח אלול תש"ז

כבוד ידידי וידיד בית ישראל הגאון הגדול רבי צבי פסח פרנק שליט"א רב אב"ד בירושלים עיר הקודש אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתו, לרגל חליפות השנה הנני מביע לכבודו את ברכתי מקרב לב עמוק שיכתב ויחתם בספרן של צדיקים גמורים לחיים טובים ארוכים ושנוכה לשנה טובה ומאושרת, ודי ירחם על שארית פליטת בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה, ותחל שנה וברכותיה בביאת גואל צדק והרמת קרן ישראל אמן כן יהי רצון.

בשם המתפללים בבית הכנסת הגדול בחורבת רבי יהודה החסיד ז"ל הנני לבקש את כבודו שישתתף בתפלתנו באחד מימי החגים הבאים, וגם להביע לכבודו את תודתנו שהואיל בטובו לעזור לנו לקיים "ואנוהו" בסידור התפילות בבית הכנסת הגדול שבעיר קדשינו, שלפי דיני הגמרא והפוסקים כל בני הגולה מחזירים פניהם ומכוונים את לבם בתפלתם מול ירושלים על סמך הפסוק "והתפללו אליך דרך ארצם".

(א) וכדי שמכתבי לא יהיה ריק מדברי תורה הנני להעיר בהאי ענינא של תפילה. בש"ס ברכות ל. מבואר שאם עומד בחוץ לארץ יכוון לבו כנגד ארץ ישראל משום "דרך ארצם", ואם עומד בארץ

1. תשו"ח למכון הרב פראנק שהמציא לנו תשובה זו.

לירושלים, הלא צריכים לכוון פניהם רק לירושלים ולא למקום המקדש והכפורת כלל, אבל השלחן ערוך דפוסק דאפילו העומדים חוץ לארץ יכוונו לירושלים צריכים לכוון גם למקומות של המקדש והכפורת, והוא דעת רבינו יונה על רי"ף (כ, ב מדפי הרי"ף), שפיר מפרש דאחורי הכפורת הוי הכוונה כל צד המערבי של המקדש ואפילו מחוץ לארץ ומכל ארץ ישראל אפילו רחוק מירושלים צריכים לכוון מלבד לירושלים גם לפני הכפורת, וזה נכון לדעתו.

ויהי נועם ד' עלינו לכוון בתפילותינו למקומות הקדושים ויתקבלו ברצון תפלתנו לגאולתנו ופדות נפשנו.

ואשאר בזה ידידו דורש שלום תורתו הרמה מברכו עוד פעם בשנה טובה ומאושרת

שלמה דוד כהנא

העיר", אבל שאנשי חוץ לארץ יהיו צריכים לכוון חוץ לארץ ישראל גם לירושלים והמקדש אינו מבואר כלל בגמרא, וגם הרמב"ם (פ"ה מהל' תפלה ה"ג) לא הזכיר כלל דבעינן מלבד הכוונה לארץ ישראל גם לירושלים והמקדש להעומדים בחוץ לארץ, ומלבד כונת ירושלים להעומדים חוצה שיכוונו לבם למקום המקדש לא הזכירו כלל.

ומשמע דעת רש"י ורמב"ם דבעינן רק כוונה אחת, וכן הרא"ש (סימן יט) לא הזכיר כלל רק כוונה אחת לבני חוץ לארץ כוונת ארץ ישראל, ולבני ארץ ישראל כוונת ירושלים, ובירושלים כוונת המקדש. ואם דעת רש"י באמת כן מוכרח רש"י לפרש שאחורי הכפורת הוי פירושו די"א אמות של העזרה, ואינו יכול לפרש דקאי להעומדים בארץ ישראל למערבו של המקדש דזה הוי חוץ

סימן ג²

על דבר בית הכנסת שנעשה מבית שהיה עד עתה בית תפלה לאמונה אחרת

הספרים המדברים מענין זה. ובפרט לבית הכנסת העלו כולם שדמיא לגרות של עבודה זרה שאסורים מטעם מאוס למצוה. ואם התירו איזה רבנים במקום דוחק גדול שלא היה במציאות להשיג שום מקום אחר אין לחשוב זה לדבר שהתירו קדושים במקום שיש בתי כנסיות אחרים בעיר בלי שום דוחק. זהו דעתנו לענין השאלה על הבית תפלה גופא.

ובנוגע להקברים, אין שום ספק שכל כהן אינו רשאי לכנוס לבית הזה לכתחלה כהוראת הרמ"א יו"ד סימן שע"ב (ס"ב) שקברי עכו"ם מטמאין באהל, ובפרט על ידי הכותל שבנו במרתף עשו בזה את הקברים שתחת הכותל לטומאה רצוצה דנחשב לרוב הדעות לטומאת מגע שקברי עכו"ם מטמאין אליבא דכולי עלמא, ומלבד הבזיון והמאיסותא שיש בזה הנה איסור גמור הוא לכהן לכנוס לשם.

ואפילו אם יסתרו את הכותל ויתקנו את המרתף באופן שיהיה אהל מיוחד החוצץ בפני

ברוך השם יום ה' ויחי תרפ"ח, ווארשא

להזרת כבוד הרב הגאון המפורסם, חכם הכולל וכו' רבי מרדכי צבי שווארץ שליט"א אבד"ק הולל

שלום וברכה

בתשובה על מכתבו על דבר בית הכנסת שנעשה מבית שהיה עד עתה בית תפלה לאמונה אחרת ובמרתפו נמצא בית הקברות לאינם יהודים. מאד דוה לבנו על פרצת הדור וקלות הדעת של קהלת ישראל בענין קדוש כזה, וכמה יגיעות יגעו רבותינו האחרונים להתיר בית כזה אפילו להדיוט, מפני שהבית והכתלים נחשבים למשמישי עבודה זרה שאסורים בהנאה, ובלי ספק הרבה כתלים נחשבים לתשמיש עצמו ולא לתשמיש דתשמיש, וההיתר של ביטול על ידי מכירה תלוי בשתי דעות בשלחן ערוך יו"ד סימן קל"ט (ס"י"ב). וגם הביטול של מכירה בא ביחד עם הזכיה של ישראל שכבר נעשה של ישראל שאין לו ביטול כידוע בכל

2. מודפס בספר שיח זקנים (סימן כא).

הארץ דעה ליראה את ה' ולעבדו בתפלה טהורה ומזוקקה ותתקבל תפלתנו ברצון כאות נפש הדורשים שלומך הטוב וחותרים ברוב כבוד והוקרה.

שלמה דוד כהנא
יצחק מאיר ברמ"א קאנאל
יעקב זילבערשטיין

הנני מסכים לאיסור שאסור להתפלל בבית הזה, והמתפלל בו תפלתו תועבה.

חיים יהושע גוטשעכטער
יעקב געזונדהייט

הטומאה. הנה לדעתנו קברות של עכו"ם מפני הצלמים והעבודות שנעשו בעת הקבורה יש להם גם כן דין עבודה זרה האסור בהנאה והקברות הרי לא נמכרו ולא היה על זה ביטול ויש כאן איסור עכו"ם מלבד הטעם דמאוס למצוה.

כבוד תורתו ילך בדרכו, דרך הקודש, לאסור הבית הזה לבית תפלה לישראל, וישתדל בדרך שלום ואהבה להשפיע על הגבאים לבטל מחשבתם הלא טובה, הנוגע להקדוש לנו כבבת עינינו, וה' יגדור פרצת עמנו ומלאה

סימן ד³

אם מותר להנהיג אכילת סעודה שלישית בבית הכנסת בית יעקב בחורבת רבי יהודה החסיד

תוספתא מגילה פ"ב י"א בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש וכו', ואין אוכלים ואין שותים בהן ואין ישנין בהן. וכתב שם במנחת ביכורים ואין ישנים אפילו שינת עראי דכל שכן משתיה דהוי עראי, עד כאן לשונו. ופשוט שלימוד זה בכל שכן משתיה ישנו גם לענין אכילת עראי. (ובביאור הלכה (סימן קנא ד"ה ואין) נסתפק בזה, אולם לפי מה שנתבאר גם הטעם של שינת עראי הוא משום דלא עדיף משתיה והוא הדין לענין אכילת עראי).

חילוק בין בית הכנסת לתפילין

ב) והנה, כבוד תורתו בעצמו רצה לחלק בין בית הכנסת לתפילין, ולומר שהאיסור של אכילה ושתייה בבית הכנסת הוא משום כבוד בית הכנסת ולא משום קלות ראש, דהא בהספד של יחיד בודאי אין שייך לומר קלות ראש. ומסיק כבוד תורתו ואומר, שמדברי הרמב"ם אפשר לומר שהטעם הוא כנ"ל, דהלא כתב מקודם בפ"א מהלכות תפלה ה"ה הדין של כבוד בית הכנסת, ואחר כך הדינים של קלות ראש, אכילה והספד, אבל השלחן ערוך (בסימן קנא) סעיף א' פסק הדין של קלות ראש אכילה שתייה והספד, והדין של כבוד בית הכנסת מביא בסעיף ט', משמע שהדינים של אכילה ושתייה לא הוי משום כבוד בית הכנסת רק משום קלות ראש, עד כאן לשון כבוד תורתו.

הנה, למעשה כבוד תורתו בעצמו חשש שלא לסדר את הסעודה השלישית בתוך בית הכנסת אלא בתוך הלשכות של בית הכנסת, אבל לחיבת הקודש אמרתי לעורר בדבריו.

אם יש להשוות גדר אכילת עראי בבית הכנסת לאכילת עראי בתפילין

א) בענין אכילת עראי בבית הכנסת, שדן כבוד תורתו להשוות אכילת עראי בבית הכנסת לאכילת עראי בתפילין דאיתא בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) ובשלחן ערוך או"ח סימן מ' (ס"ח) שאכילת עראי מותר ולא אסרו אלא באכילת קבע, והרי איסור אכילה בבית הכנסת הוא משום קלות ראש, וגם בתפילין האיסור של היסח הדעת כתב רבינו יונה והובא בטור סימן מ"ד שאינו אלא כשהוא בקלות ראש.

הנה זה ברור שאיסור אכילה בבית הכנסת הוא אפילו באכילת עראי, ואף על פי שלענין אכילה לא מפורש בשלחן ערוך שאסור גם עראי, מכל מקום לענין שינה מפורש בשלחן ערוך סימן קנ"א ס"ג אין ישנים בבית הכנסת אפילו שינת עראי, ויעוין שם בבאור הגר"א שבתוספות ב"ב ג': (ד"ה ועייליה) משמע שכך היה להם הגירסא בגמרא ואין ישנים בבית הכנסת לא שינת קבע ולא שינת עראי, ויעוין

♦♦

3. מורפס בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן עג).

כנסיות דאיתא בפרק בני העיר וכו', עד כאן לשון השלטי גבורים.

ד) על כל פנים איך שיהיה, אפילו אם נאמר שגם בבית הכנסת וגם בתפילין הוא משום קלות ראש, מכל מקום ברור שאין להשוות האיסור של קלות ראש לענין בית הכנסת לאיסור הקלות ראש לענין תפילין, ואין גדרו של זה כגדרו של זה, ואין ללמוד בית הכנסת מתפילין לענין אכילת עראי, וראיה לכך משינת עראי, שבבית הכנסת אסור לכולי עלמא, ובתפילין מותר שינת עראי לדעת הטור (או"ח סימן מד) והרא"ש (ברכות פ"ג סימן כח), וגם להרמב"ם (פ"ד מהל' תפילין ה"ט"ו) האיסור של שינת עראי בתפילין הוא משום שיבוא להפיח בהם, ואף לדעתו אם הניח עליהם סודר שיש בהם היכר מותר לישן שינת עראי. וכן מצינו שיש הבדל לענין לעסוק במלאכתו ובאומנותו שמותר בתפילין, ובבית הכנסת אסור כל מלאכה כמבואר ברש"י מגילה כ"ח. במשנה ד"ה מפשילין חבלים שהוא הדין שאר מלאכות. (ויעוין משנה ברורה סימן קנ"א סק"ג ובשער הציון שם). ועל כרחק שיש להבדיל בין קלות ראש האמור לענין תפילין ובין קלות ראש האמור לענין בית הכנסת, ויש להבחין כאן בין קלות ראש בפעולה שיש בה קלות ראש מצד עצמה, ובין קלות ראש בפעולה שמצד עצמה איננה בגדר קלות ראש, אלא כשהיא נעשתה במקום קדוש כמו בית הכנסת יש בה משום קלות ראש.

ביאור ההבדל

ה) והנה אכילה ושתיה מצד עצמם בודאי שאין בזה קלות ראש, שהרי הם דברים חיוניים לכל אדם, ורק בבית הכנסת קדושת בית הכנסת גורמת שאכילה ושתיה שם הם בגדר קלות ראש, ולכן הקלות ראש שאסרו בבית הכנסת כולל כל קלות ראש לרבות גם פעולה כזו שמצד עצמה אין בה משום קלות ראש, אלא שמכיון שבתוך בית הכנסת הפעולה הזאת נחשבת לקלות ראש, יש בזה איסור לעשותה שם משום כבוד בית הכנסת, ובכלל איסור זה גם אכילה ושתיה, וכן הוא בכלל האיסור שם גם שאר אומנויות ומלאכות שאף על פי שמצד עצמן אין בהם משום קלות ראש, מכל מקום במקום קדוש

אולם דבר זה אם הטעם של איסור אכילה ושתיה בבית הכנסת הוא משום קלות ראש, לכאורה תלוי בשתי נוסחאות הגמרא במגילה כ"ח. דאיתא שם תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש, אין אוכלין בהן ואין שותין בהן, ופרש"י אין אוכלין בהן כו' ולא גרסינן ואין אוכלין בהן דכולהו פירושא דקלות ראש הן וכו'. הנה מבואר ברש"י שזה תלוי בשתי הנוסחאות, שלפי הגירסא אין אוכלים בלא וי"ו, הוי אין אוכלים פירושא על קלות ראש, היינו שהברייתא פירושא קא מפרש, שאכילה ושתיה בבית הכנסת זהו קלות ראש. אבל לפי הגירסא ואין אוכלים, בוי"ו, זה דבר נוסף, דנוסף על זה שאין נוהגין בהן קלות ראש, גם אין אוכלים ושותים בהן. ולפי גירסא זאת לכאורה האיסור של אכילה ושתיה בבית הכנסת לאו משום קלות ראש הוא.

נמצא שלפירוש רש"י הטעם של איסור אכילה ושתיה הוי משום קלות ראש, וכן מבואר בתוספות שם ע"ב ד"ה ואעפ"כ. ולשון הרמב"ם (פ"יא מהל' תפלה ה"י) הטור והשלחן ערוך הוא בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ואין אוכלים, בוי"ו, ויעויין שם בביאור הגר"א סימן קנ"א סק"ב שכתב וזה לשונו כגון וכו' רמב"ם וטור וכו' ואין אוכלים כו' דלא כרש"י, עד כאן לשונו. וצריך עיון בבית חדש על הטור ריש סימן קנ"א שכתב וזה לשונו בתי כנסיות וכו' ברייתא בפרק בני העיר ורצה לומר כל אלו אף אכילה ושתיה בכלל קלות ראש הוא וכן פרש"י, עד כאן לשונו.

האיסור משום קלות ראש

ג) גם יש לעיין בשלחן ערוך יו"ד סימן שס"ח ס"א שכתב המחבר בית הקברות אין נוהגין בהן קלות ראש (כגון לפנות שם או לאכול ולשתות שם). וכתב שם בביאור הגר"א אות א' וזה לשונו או לאכול כו' דזהו קלות ראש כמו שכתוב שם בבית הכנסת שם כ"ח. ועיין רש"י שם ד"ה אין אוכלין וכו' עד כאן. ויעוין בשלטי הגבורים פרק נגמר הדין (סנהדרין טו, א מדפי הרי"ף) שכתב דסבירא ליה להרמב"ם ז"ל שדין בית הקברות הוא כדין בתי כנסיות ויהיה לבתי קברות כל דין דיהיב לבתי

בלבד, וכוונת המגן אברהם היא משום שבסעודת פת וקטנית אין בזה חשש שכרות, ולאפוקי סעודת מצוה שיש בה חשש של שכרות אסור עיין שם בפרי מגדים, ובסעודת שבת בודאי יש חשש שכרות, עיין שער הציון סקי"ד.

ח) איברא, שבספר אור זרוע סוף סימן כ"ה מבואר דגם סעודת שבת נחשבת כסעודת מצוה ומותר לאכול בבית הכנסת, והביא ירושלמי פסחים פ"א ה"א דאיתא שם (לפי גירסא אחת) בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכים בדיקה, מה צריכא ליה, שכן מכניסין לשם בשבתות ובראשי חדשים. אולם בתוספות פסחים ק"א. ד"ה דאכלו מוכח דסעודת שבת לא נחשבת כסעודת מצוה לענין שיהא מותר לאוכלה בבית הכנסת, שהקשו בהא דמקדשים בבית הכנסת לאורחים, הרי אסור לאכול בבית הכנסת, ותירצו דלאו דוקא בי כנישתא אלא חדרים שהיו סמוכים לבית הכנסת וכו'. והר"ן (פסחים כ, א מדפי הרי"ף) תירץ דאפשר דאורחים מותרים, שמצות הרבים היא שאוכלים שם מקופה של צדקה של בני העיר, ומדלא תירצו בפשיטות דסעודת שבת הוי סעודת מצוה, משמע דסעודת שבת לא נחשבת כסעודת מצוה לענין שיהא מותר לאוכלה בבית הכנסת, וכנ"ל. וההיא דירושלמי דפסחים שהביא האור זרוע יעוין בקרבן העדה שפירש שם שכן מכניסים לשם בשבתות שהאורחים אוכלים בשבתות בבית הכנסת, כדאיתא בערבי פסחים עד כאן לשונו. ואפשר שכן יפרש גם הר"ן דהפירוש בירושלמי הוא בשבתות שהאורחים אוכלים שם, ומשום מצות הרבים נגעו בה שאוכלים שם מקופה של צדקה וכנ"ל.

ראיה שנחשבת כסעודת מצוה

ט) ומה שהעיר כבוד תורתו מהא דמניחין העירוב בבית הכנסת, והרי עירובי חצרות צריך להניח במקום שראוי לדירה שהוא מקום האכילה, ועל כרחק דסעודת שבת נחשבת כסעודת מצוה שמותר לאכול בבית הכנסת.

הנה, מדברי הרמ"א סימן שס"ו ס"ג שהביא את המנהג להניח העירוב בבית הכנסת מבואר להיפך, שגם סעודת שבת אסור להניח בבית הכנסת שכתב

כבית הכנסת בכלל קלות ראש הם. מה שאין כאן בתפילין, הרי שורש האיסור הוא משום היסח הדעת, אלא שלדעת רבינו יונה אין נקרא היסח הדעת אלא כשעומד בה מתוך קלות ראש, ובענין זה הגדר של קלות ראש הוא שתהא הפעולה מצד עצמה קלות ראש, ולכן אין בכלל זה אכילה ושתייה, מלאכה ואומנות, שהם דברים חיונים לכל אדם ומצד עצמם אינם בכלל קלות ראש, ורק בסעודת קבע חייב לחלוץ תפיליו משום חשש של שכרות, וכמו שכתב רש"י ברכות כ"ג: (ד"ה חולץ) בהא דהנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו, שפרש"י שם דהטעם הוא משום שמא ישתכר ויתגנה בתפיליו.

ביאור למה מותר לעשות בבית הכנסת סעודה של מצוה

ו) ובדרך זאת יש לפרש גם הא דאיתא (או"ח סימן קנד ס"ד) שבבית הכנסת מותר לעשות סעודה של מצוה, וכתב המגן אברהם (ס"ק ה) שזה רק בסעודת פת וקטניות, ויעוין שם בפרי מגדים שכוונתו שבפת וקטנית אין רגילות לבוא בה לידי שכרות, ולאפוקי סעודה שיכול לבוא בה לידי שכרות. ועל פי זה יש ליתן בזה טעם לשבח שבסעודה כזו שאין בה חשש שיבוא לידי שכרות, הרי מצד עצמה אין בה קלות ראש, ורק כשהיא במקום קדוש כמו בית הכנסת בכלל קלות ראש היא, ולכן כשהיא סעודת מצוה, אז גם מצד קדושת המקום אין בזה קלות ראש, שדבר של מצוה מקומו במקום קדוש ומותר. מה שאין כן בסעודה ששכיח בה שכרות ומצד עצמה יש בה קלות ראש, גם כשהיא מצוה אסורה בבית הכנסת כיון שהיא קלות ראש מצד עצמה.

האם סעודה שלישית נחשבת כסעודת מצוה

ז) ומה שכתב לדון שהסעודה שלישית תהא נחשבת כסעודת מצוה, דאיתא בשלחן ערוך סימן קנ"א ס"ד דאפילו לצורך מצוה אחרת כגון שנקבצים לעבר השנה בבית הכנסת מותר לאכול שם, וכתב שם המגן אברהם סק"ה בשם הסמ"ק, דסעודת מצוה מותר. הנה במגן אברהם שם מסיים וזה לשונו ופירש בהגהות כגון עיבור שנה אין בה קלות ראש פירוש דאין עולין בה אלא בפת וקטניות

ראוי לדירה מפני קדושתו שהרי הדירה היא מקום האכילה ואסור לאכול בבית הכנסת אם לא הלומדים שם כמו שמבואר סימן קנ"א (ס"א) מכל מקום יש לקיים המנהג כמו שמסיים שעירובין שלנו יש להם דין שיתופי מבואות וכו' עיין שם.

סימן ה

שימוש בארון קודש לארגז חומשים • שימוש בעיתונים לנייר בית הכסא • מום ריס שנפגם • מצה שנתהפכה

הנדפסים יש בהם קדושה, וכמו כן נמצא (פתי"ש יו"ד סימן רפג סק"ג) כתב אשורי יש בו קדושה, וזהו אין כתבי קדושה וכתב עברי ולא כתב אשורי.

זכורני ששמעתי ולא ראיתיו שיש קדושה באותיות המרובעות לזה כיון שאפילו ספר תורה שכתבו מין ישרף לזה בשעת הדחק איך לעשות אם נזכר באיזה מקום שאסור להשתמש תשמיש מגונה באלו העיתונים.

קושיא האיך ילפינו מאו חרוץ ריס של עין שנפגם (ג) בכור שנפגם שפתו או ריס של עין שנפגם אינו מובן מהיכן ילפינו שזה מום, הרמב"ם בפירוש המשניות⁴ וכן רש"י בחומש (ויקרא כב, כב) מביא דילפינו זה מאו חרוץ. וקשה לי דבכורות מ"א. במתניתין אנדרוגינוס אין שוחטים במקדש ובמדינה, ומקשה הגמרא תיעשה נקבות חרוץ וישחוט עלה, ומשני אביי או שבור או חרוץ, מה שבור במקום עצם, אף חרוץ במקום עצם. ורבא משני מטעם אחר דחרוץ במקום בשר לא הוי מום. לזה קשה לי האיך ילפינו ריס של עין שנפגם או שפתו שנפגם מאו חרוץ, הלא הוא במקום בשר ובין לאביי בין לרבא חרוץ במקום בשר אינו מום רק במקום עצם.

מה המקור וטעם לא להשתמש במצה שנתהפכה

(ד) מנהג העולם כשנהפכה מצה על השלחן בעת הגילגול מסלקין אותה מהשלחן, ואינה כשרה לאפיה, אם נמצא באיזה מקום זה הדין ומה טעמו.

מוקירו ומכבדו בכבוד רב ומצפה לתשובה

טוביה דנציגר

שם וזה לשונו, והמנהג בזמן הזה להניח העירוב בבית הכנסת וכן נהגו הקדמונים, ונראה לי הטעם דעירובין שלנו יש להם דין שיתוף ואין צריך להניחו בבית דירה. וכתב שם במשנה ברורה סק"ט דרצה לומר אף על פי שבבית הכנסת אינו

ב"ה, יבנה הדרומית כ"ב תמוז תשי"ב

לכבוד הרב הגאון חריף ובקי חכם ונבון וכו' הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

היות שאני נמצא בשוב קטן ואין לי לפני מי להציע שאלותי לזה אדון לפני הדרת גאונו באיזה ענינים שהמה הלכה למעשה.

ארון קודש אם מותר להשתמש בו לארגז חומשים

(א) פה הוא ישוב חדש ערך ג' שנים וכשנתייטבו פה הרשה ועד הכפר להתפלל בבית עראי עד שיבנו בית הכנסת קבוע, והקהל עשו ארון הקודש ארגז של עץ קטן המכיל בתוכו ג' ספרי תורה, עתה יסיעו לבית הכנסת החדש שמה נתקנה ארון הקודש בבנין הכותל. עתה מה לעשות בארון הקודש של עץ הישן אם יותר טוב להניחו ולהחזיק בו סידורים וחומשים לפי דעת הטורי זהב (או"ח סימן קנד סק"ז) רשאים לעשות כן ולפי דעת הבית חדש הביאו מגן אברהם (סימן קנד סק"ז) לכאורה נראה דאסור, או למוכרו להשתמש בו חולין ולקנות בדמיו חומשים הנדפסים. בשלחן ערוך או"ח (סימן קנג ס"ב) מבואר דמכרו תיבה קונים מטפחת מכרו מטפחת קונים חומשים, לזה אשאל עצת גאונו מה לעשות יותר.

בשעת הדחק האם מותר להשתמש בעיתונים לנייר בית הכסא

(ב) בעת הזאת שקשה אפילו בעד מעות למצוא המצטרך. לזה אשאל אם בעת דחוק שאין נייר לשימוש בבית הכסא, אם יכולים ליקח מעיתונים חילוניים לצורכי שימוש בבית הכסא, זכורני בפתחי תשובה (יו"ד סימן רעא סק"כ) נמצא כתבי קודש

♦♦

4. ל"מ שם, אך כן כתב הרמב"ם פ"ז מהל' ביאת מקדש ה"ד.

החפשיים, הגם שמבואר דהכתב אשורי בעצמו יש לו קדושה ואסור לבזיון, מכל מקום בזמננו שנעשה לשפה המדוברת ואין קורין אותן בשם לשון הקודש יש לצדדן שאין בהם קדושה, אבל יש ליזהר אם אין נמצאים שם דברי תורה או איזה אזכרה שיש בזה קדושה.

ישוב האיך ילפינן מאו חרוץ ריס של עין שנפגם (ג) בדברי הרמב"ם דכותב דנסדק או נפגם ריס העין הוי מום משום חרוץ, והקשה מאביי ורבא דחרוץ הוי רק בעצם. נראה לומר שאין הכוונה בעצם ממש רק אם סמוך ושייך לעצם סובר הרמב"ם דהוא בכלל חרוץ, וריס העין סמוך ושייך לעצם, ולכן בנסדק השפה אינו סובר שהוא מטעם חרוץ מפני שאין לו שייכות לעצם.

והריני חותם בברכה מרובה

שלמה זוד כהנא

סימן ו⁵

בענין אין עושין מצוות חבילות חבילות

גם במצוה דרבנן אין עושין מצוות חבילות כמו שמבואר במסכת ברכות מ"ט. דאין חותמין בשתיים משום חבילות, ומקשה הגמרא מעל הארץ ועל המזון, על הארץ ועל הפירות, מקדש ישראל והזמנים, מקדש ישראל וראשי חדשים, ותפילה דרבנן היא, וכן מובא בשו"ע או"ח סימן קמ"ז (ס"ח) לענין ספר תורה ובמסכת סופרים⁶ דאין מנחמין שני אבלים כאחד אף שאבילות דרבנן, ועוד בכמה דוכתי מוכח דגם בדרבנן אין עושין מצוות חבילות, צריך עיון בכוונת הרמב"ם למה לו לחדש חידוש כזה בלי שום מקור והכרח.

(ב) לכן נראה לי להעמיס כוונה אחרת בדברי הרמב"ם, דהנה הוא כתב בהלכה י"ב היה אוכל בשבת ויצא השבת והוא בתוך סעודתו גומר כו' ומברך ברכת המזון על הכוס ואחר כך מבדיל עליו, ובהלכה י"ג לענין קידוש פסק דאם אכל בערב שבת וגמר אכילתו עם כניסת שבת מברך ברכת המזון

תשובת רבינו זצ"ל:

כבוד ידידי הרב המופלג טוביה דנציגר שו"ב מכתב מעלתו קבלתי והריני ממהר להשיבו.

ארון קודש מותר להשתמש בו לארגז חומשים

(א) הארגז שנעשה לשם ארון קודש להניח בו הספרי תורות ועכשיו ניתנו הספרי תורה בארון הקודש שנעשה בכותל בית הכנסת, נוהגים לסמוך על הטורי זהב שמתיר להניח בהארגז ספרים אחרים, ובפרט שהארגז נעשה לפי שעה שהיה ידוע שבונים בית הכנסת ויעשו שם ארון מהודר, והוי כמו שהתנו כמבואר באורח חיים סימן קנ"ד ס"ח, ואם צריכים כסף לקנות חומשים יכולים למכור הארגז על ידי ז' טובי העיר בפומבי כמו במעמד אנשי העיר.

מותר להשתמש בעיתונים לנייר בית הכסא

(ב) אם מותר לעשות דבר של בזיון בעתונים

כבוד ידידי הרב ירוחם ווארהפטיג שליט"א

האם מותר לומר ברכת המזון וקידוש של יו"ט על כוס אחד

(א) התענגתי מהערתי הנפלאה ששמעתי על דברי הרמב"ם פכ"ט מהלכות שבת (היי"ט), דפסק דהיכא דצריך לברך ברכת המזון וקידוש של שבת לא יברך ויקדש על כוס אחד שאין עושין שתי מצוות על כוס אחד כיון דשניהן של תורה הן, ודייק כבודו מדברי הרמב"ם דבמצוות דרבנן עושין חבילות, ולפי זה רוצה לחדש דבקידוש של יו"ט לדעת הפוסקים שהוא מדרבנן די בכוס אחד, ומפלפל בדברי הגמרא פסחים דמדמה יו"ט לשבת, ההערה הנחמדה הזאת היא דבר יקר ומתקבלת על הלב.

בדברי הרמב"ם שכתב דאין עושין שניהם על כוס אחד כיון דשניהם מה"ת

אולם אחרי שלפי המשמעות בפוסקים אמרינן

♦♦

5. מודפס בספר חידושי ירוחם (עמ' קסא).

6. ל"מ שם, אלא במסכת שמחות פי"א ה"ג.

המזון שזה הוה גמר סעודה, ונמצא דב' המצוות של ברכת המזון והבדלה באים בזה אחר זה, ולכן פסק דאין צריך שתי כוסות דבזה אחר זה לא אמרינן אין עושין מצוות חבילות, והראב"ד שהשיג על הרמב"ם ופסק שגם הבדלה וברכת המזון צריך שתי כוסות, וכן הגאונים שהובאו בהרב המגיד אזלי לשיטתייהו שהיא הדעה השניה בשלחן ערוך שם סימן רצ"ט שסוברים בודאי חשכה חל חיוב הבדלה גם בתוך הסעודה לכן שפיר מצריכים שתי כוסות, כיון דגם בהבדלה באים החיובים בבת אחת ושייך על זה דאין עושין מצוות חבילות.

ולכן מה שסיים הרמב"ם דמשום הכי אין די בכוס אחד משום דשניהן מצוות של תורה הן, כוונתו היא רק על קידוש וברכת המזון, דאם היה אחד מדרבנן היה חל מקודם החיוב של מצות התורה ואחר כך המצוה דרבנן, והיכא דאין החיובים באים בבת אחת לא אמרינן אין עושין מצוות חבילות, אבל בהבדלה אף ששניהם של תורה הנה החיוב של הבדלה הוא רק לאחר ברכת המזון, ומדויקים בדברי הרמב"ם בלשונו הזהב כדרכו תמיד לכוון ולרמז חידושים גדולים ועמוקים בתיבות אחדות.

והגם שעומדים נגדנו דברי השאגת אריה תשובה ארוכה (סימן ב), שהעלה דמצוה דאורייתא אין לה דין קדימה נגד מצוה דרבנן, אך הגאון מלבי"ם בספרו ארצות החיים (סימן כ"ה סק"א) מדחה כל הראיות של השאגת אריה ומסיק דמצוה דאורייתא קודם למצוה דרבנן וכן הדעת נוטה.

ברוב כבוד והוקרה ידו

שלמה דוד כהנא

וזהו תשובתי להגאון האמיתי רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

בדברי הרמב"ם שכתב דאין עושין שניהם על כוס אחד כיון דשניהם מה"ת

(א) הא דהקשה על הרמב"ם בהא דכתב שאין עושין שתי מצוות על כוס אחד כיון דשניהן של תורה הן, מהא דאיתא במסכת ברכות (מט, א) דינא דאין חותמין בשתיים, ופריך הגמרא מן מקדש ישראל והזמנים ותפלה דרבנן היא, אפשר לומר

ומקדש על כוס שני, ולא על כוס אחד מפני שאין עושין שתי מצוות על כוס אחד, וצריך להבין החילוק שבין קידוש להבדלה, ומה טעם דבהבדלה וברכת המזון די בכוס אחד ובקידוש וברכת המזון בעינן שתי כוסות, וכבר תמה על זה המגיד משנה ודחק עצמו לומר בדעת הרמב"ם דברכת המזון והבדלה שניהם המה על העבר לכן חשובים למצוה אחת, אך זה דוחק גדול שיחדש הרמב"ם חידוש כזה שלא נמצא בגמרא שום חילוק בין קידוש להבדלה ובפשיטות נראה דהבדלה היא גם כן ברכה אלהבא על התחלת ימי החול, וגר שנתגייר בסוף שבת או קטן שנעשה בר מצוה בסוף שבת גם כן צריך להבדיל.

ביאור בדעת הרמב"ם החילוק בין קידוש להבדלה

(ג) אכן לדעתי החילוק של הרמב"ם בין קידוש להבדלה הוא כך, דהנה מצינו במסכת שבת קי"ז: דרב אמי ורב אסי כי מקלע להו ריפתא דעירובא הוו שרו עליה משום הואיל דאתעביד בה חדא מצוה ליעבד בה מצוה אחריתא, הרי חזינן דאדרבה מצוה ליעבד על ככר אחד שתי מצוות, ולא אמרינן אין עושין מצוות חבילות להצריך ככר אחר על כל מצוה, אך החילוק הוא דלעשות שתי המצוות ביחד אמרינן אין עושין מצוות חבילות אבל היכא דהמצוה הראשונה כבר נעשה, יותר טוב לעשות על הככר שכבר נעשה בה מצוה עוד מצוה אחרת, ובאופן זה מחלק גם המגן אברהם סימן קמ"ז (סק"א) ולפי דבריו כהן אחד משקה שתי סוטות בזה אחר זה, וכן מוהל אחד מותר למול שתי תינוקות.

מעתה נימא בכוונת הרמב"ם דהחילוק בין קידוש להבדלה הוא, דבקידוש אפילו עומד באמצע סעודתו רק תיכף כשקדש היום החיוב עליו לקדש, וכיון שכבר גמר סעודתו וחלו עליו שני החיובים של קידוש וברכת המזון בבת אחת שפיר צריך שתי כוסות, משום דבבת אחת אמרינן אין עושין מצוות חבילות, אבל בהבדלה שלדעת הרמב"ם כל זמן שסועד אינו חל עליו כלל חיוב הבדלה כדעה הראשונה בשלחן ערוך או"ח סימן רצ"ט (ס"א) ונמצא החיוב הבדלה איננו חל רק לאחר ברכת

אך זה דוחק גדול שיחדש הרמב"ם חידוש כזה שלא נמצא בגמרא שום חילוק בין קידוש להבדלה, עד כאן לשונו.

ואנא לא קא חזינא בהכי שום חידוש, חדא הרי המגיד משנה גופיה מביא שם ראייה לדברי הרמב"ם מהגמרא ברכות נ"א: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחילה ועל ההבדלה שהיא בסוף, ומתפרש שם ביושב ואוכל במוצאי שבתות וחשך היום, ומשמע התם שמברך על כוס אחד הכל עיין שם, ועוד נראה לי להביא ראייה מהאי סוגיא דאין עושין מצוות חבילות גופא במסכת פסחים שם, דמעיקרא פריך שם הגמרא מהא דתניא הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ואחר כך אומר הבדלה על הכוס, ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלושן כולן לאחריו, ומשני אין לו שאני, וחזר ופריך מיו"ט שחל להיות אחר השבת דאית ליה ואמר אביי יקזנ"ה ורבא יקנה"ז, ומשני בהאי לישנא אלא הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש תרי מילי נינהו, והנה מהלשון "אלא" מוכח שחזר הגמרא ממאי דאמר אין לו שאני, כלומר דהשתא בלאו הכי ניחא אף אם יש לו כוס אחר (ואמאי) אלמא דלהכי ניחא אף בדאית ליה כיון דבחדא מילתא סגי בכוס אחד, וברכת המזון והבדלה חדא מילתא היא דשניהן על העבר משום הכי מברך על היין ברכת המזון ואחר כך אומר הבדלה על הכוס משום דשניהן על העבר, והא דקרא הבדלה וקידוש חדא מילתא אף על פי דהבדלה אדלעבר וקידוש של יו"ט אלהבא, הרי מפרש שם רשב"ם דתרווייהו משום קדושת ימים טובים, דבהבדלה עצמה מזכיר קדושת יו"ט דמברך המבדיל בין קודש לקודש עיין שם.

אי הבדלה עד יום ג' הוא מדין תשלומין

(ג) ומאי דמסיק כבוד גאונו וזה לשונו ובפשיטות נראה דהבדלה גם כן ברכה אדלהבא על התחלת ימי החול, וגר שנתגייר בסוף שבת או קטן שנעשה בר מצוה בסוף שבת גם כן צריך להבדיל. עד כאן לשונו.

ולי נראה אדרבה להביא ראייה לדברי המגיד משנה מהרמב"ם גופא שכתב פכ"ט מהלכות שבת

דאזיל לשיטתו שפוסק בפ"א מהלכות תפלה (ה"א) דתפלה דאורייתא היא אמנם הנוסח הוא דרבנן, דהא קידוש על הכוס גם כן אינו אלא מדרבנן ואפילו הכי מתקריא של תורה משום עצם הקידוש הכי נמי מתקריא של תורה משום עצם התפלה כמו דאיתא בגיטין ס"ה. כיון דעיקרו מן התורה מיקרי של תורה, ומאי דפריך שם מעל הארץ ועל המזון, ודאי ניחא דהא ברכת המזון לכולי עלמא דאורייתא הוא, והא דפריך מעל הארץ ועל הפירות דברכה דידהו הוה מעין שלש גם כן יש ליישב, לא מבעיא לדעת הטור דפוסק או"ח סימן ר"ט דגם ברכה מעין שלש דאורייתא היא, אלא אפילו להרמב"ם (פ"ח מהלי ברכות הי"ב) דפליג וסבירא ליה דהיא דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, אפילו הכי כיון דאיכא אסמכתא בקרא, דינו כעין דאורייתא, ובלאו הכי אין שום קושיא הרי כל השקלא וטריא דגמרא שם אזיל אליבא דרבי שסובר אין חותמין בשתים והרמב"ם פירש שם דבהכי איכא פלוגתא ואליבא דמאן דאמר חותמין בשתים ליכא כל הני פירכי, ומקורו של הרמב"ם הוא דלא מצינו בכלל הש"ס האי דינא דאין עושין מצוות חבילות אלא במסכת סוטה (ה, א) אין משקין שתי סוטות כאחת, אין מטהרין שני מצורעין, ואין רוצעין שני עבדים דכל הני דאורייתא נינהו, ומהיכא תיתי לומר האי דינא במצוות דרבנן גם כן משום הכי נקט דוקא משום דשניהם של תורה אבל בדרבנן עושין חבילות, אמנם איכא ראשונים דפליגי בהכי כמו שמצינו בתוספות פסחים ק"ט: ד"ה שאין דכתבו שם יש נוהגין שלא לומר שבע ברכות על כוס ברכת המזון אלא מביאין כוס אחר והתם הוא הוה חדא מינייהו דרבנן עיין שם.

במה שכתב הרמב"ם דיש חילוק בין קידוש להבדלה

(ב) עוד מביא כבוד גאונו הא דפסק הרמב"ם בהבדלה וברכת המזון סגי בכוס אחד ובקידוש וברכת המזון בעינן שתי כוסות, ותמה בזה המגיד משנה מאי שנא הני מהני, ותירץ שם דדעת הרמב"ם דברכת המזון והבדלה תרווייהו על העבר הילכך מצוה אחת הן וסגי בכוס אחד, מה שאין כן קידוש וברכת המזון דחד מינייהו על העבר וקידוש אלהבא דשתי מצוות נינהו, על זה מסיק וזה לשונו

הטורי זהב יו"ד סימן שצ"ו (סק"ב) את הפלוגתא של הרא"ש והמהר"ם באם היה אונן במוצאי שבת ולא הבדיל אם חייב להבדיל אחר הקבורה, ומסיק שם דמסתבר כהמהר"ם שמחויב להבדיל, משום דעיקר זמן הבדלה מתחילה כך הוא חיובו שנמשך הזמן עד ליל ד' ולא מדין השלמה, והמנחת חינוך מצוה ל"א מוכיח שם דהרמב"ם סובר דלא הוה תשלומין אלא תחלת החיוב עד יום רביעי בשבת, אם כן לשיטת כבוד גאון אם מחויב להבדיל אם נתגייר במוצאי שבת מחויב גם כן להבדיל אם נתגייר ביום אחר עד יום ד' אשר דין כזה אינו מתקבל, ובלאו הכי הרי כבר הוכחתי דהבדלה הוה איום דלעבר כמו שפירש המגיד משנה ודינא הכי.

אך דא נראה לי להקשות על המגיד משנה מאי הועיל בתקנתו בהא דתירץ דהבדלה אדלעבר הוא, סוף כל סוף ברכת המזון היא על אכילתו והבדלה היא על קדושת השבת ואין לך תרי מילי גדול מהם וצריך עיון.

אם שתי המצוות אינם חלים בבת אחת אלא בזה אחר זה עושין מצוות חבילות

(ד) אולם כבוד גאון יצא באופן אחר לחלק בין קידוש להבדלה על פי הנחה אשר כל האי דינא דאין עושין מצוות חבילות לא נאמרה אלא במקום ששתי המצוות חל חיובם בבת אחת יחדיו, אבל לא אם חלו בזה אחר זה, כמו שמצינו כעין זה במגן אברהם סימן קמ"ז (סק"א) דדעת הרמב"ם היא שכהן אחד משקה שתי סוטות בזו אחר זו, וכמו שמצינו במסכת שבת קי"ז: דרב אמי ורב אסי כי מיקלע להו ריפתא דעירובא הוו שרו עליה, משום הואיל דאיתעביד ביה מצוה חדא ליעבד ביה מצוה אחריתא, ודאי הוא כיון דהן זה אחר זה לא אמרינן בהכי אין עושין מצוות חבילות, ועל פי יסוד זה בנה חילוק בין קידוש וברכת המזון ובין הבדלה וברכת המזון, דהרמב"ם סובר אם גמר סעודתו בערב שבת כשקידש היום חלו עליו שני החיובים של קידוש וברכת המזון בבת אחת ואיכא בהו האי דינא דאין עושין מצוות חבילות ובעי שתי כוסות, אבל בהבדלה כל זמן שסועד אין חל עליו חיוב הבדלה רק לאחר ברכת המזון דהרמב"ם סובר כדעה

ה"א וזה לשונו מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה עד כאן לשונו, הרי בולטים הדברים שכמו שקידוש מקדש כניסת השבת הבדלה מקדש יציאת השבת, דברכת הבדלה אדלעבר היא. ועוד יש להביא ראיה מהא דאיתא שם במסכת פסחים גבי יו"ט שחל להיות אחר השבת, משום רבי יהושע בן חנניה נה"ק מעיקרא הבדלה ואחר כך קידוש, ואמר בזה משל למלך שיצא ואפרכוס נכנס מלווין את המלך ואחר כך יוצאין לקראת אפרכוס, הרי בהדיא דעיקר הבדלה הוה אלעבר איומא דשבתא דבאים ללוות אותו מלכתא דשבתא, והילכך גר שנתגייר בסוף שבת או קטן שנעשה בר מצוה בסוף שבת ודאי דאינו צריך להבדיל כיון דאלעבר הוא.

ועדיפא מינה איכא למימר דאפילו לשיטת כבוד גאון דהבדלה אלהבא, גם כן יהיה הדין דגר שנתגייר בסוף שבת או קטן שנעשה בר מצוה בסוף שבת אינו צריך להבדיל, משום דאם לא היה לפניו חיוב של שבת בקשר לימי החול ליכא גביה דינא דהבדלה ואין לו כדי להבדיל, דאי לא תימא הכי והרי כל גר שנתגייר וקטן שנעשה בר מצוה עד יום ד' אסור לו לטעום קודם שהבדיל כי מחויב תיכף להבדיל משום ימי החול, דהא קיימא לן דזמן הבדלה נמשך והולך עד יום ד' כדאמר רבי זירא במסכת פסחים ק"ו. וכדאיתא באורח חיים סימן רצ"ט ס"ו עיין שם, ואין לומר דשאני התם דבשעה שיצאה השבת הרי היה בחיובו אלא ששכח ולא הבדיל הילכך עד יום ד' הוה השלמה, מה שאין כן בנידון דידן דמוצאי שבת הרי היה נכרי או קטן ולא היה עליו שום חיוב ואינו בדין השלמה, דדמי להא דאיתא במסכת פסחים צ"ג. גר שנתגייר בין שני פסחים וכן קטן שהגדיל סובר רבי נתן דאינו חייב לעשות פסח שני משום דהשני תשלומין דראשון הוא, וכאן דלא היה עליו חיוב בראשון פטור משני, הכי נמי כיון דהוה פטור במוצאי שבת פטור מהבדלה גם בשאר הימים, זה אינו, כדביאר לן

המצוה אחת שעליו עכשיו לקיימה, אם כן אין שום חילוק בדבר כי אין גראה כמשאוי דהא עושה עכשיו מצוה אחת ולא שתים, אם כן אדרבה מוטב שיעשה המצוה האחת אריפתא דעירובא, כי על ידי מצוה זו אינו משתמש כדי לקיים גם את הראשונה אחרי דכבר נגמרה מה שאין כן בקידוש וברכת המזון או ברכת המזון והבדלה הרי אם בא לאחדם ולצרפם על ידי טעימת כוס אחד, כגון שהוא מברך ברכת המזון וממתין בסעודתו עד שיבדיל ולקיים שתי המצוות בהאי גוונא נראין כמשאוי ואיכא בהכי דינא דחבילות.

ראיה ליסוד הנ"ל מכהן אחד משקה ב' סוטות בזה אחר זה

ו) וגם מאי דהביא ראייה מה שכתב דכהן אחד משקה שתי סוטות בזה אחר זה, אין שום דמיון, דהביאור פשוט, הגמרא (סוטה ח, א) אמר לן אין משקין שתי סוטות כאחת ובעל כרחך לפרש גם כן בגוונא דאיכא חבילות, אבל הרי לפנינו השאלה היכי תמצא בהו דינא דחבילות איזה דבר מצרפן לחבילה, לכאורה יש בפשטות למצוא דאין משקין אותן בכוס אחד דנראים עליו כמשאוי, אבל אי אפשר לפרש הכי, שבלאו הכי אסורה סוטה אחת לשותות ממחיקת מגילה של חברתה כמבואר בסוטה י"ח. מחקן לכוס אחד מהו ופסק שם הרמב"ם (פ"ד מהל' סוטה הי"א) דאסור משום דכל אחת שותה מחיקה דלאו דילה, לפיכך ההכרח לפרש רק בזה אחר זה בשתי כוסות לכל אחת ואחת, אם כן איזו שייכות לחבילות, על זה מצא התוספות [ד"ה אין משקין] ההיכי תמצא אם מעמיד את הסוטות יחדיו בעזרה דהעמדתם יחדיו העזרה מאחדם והוה חבילות, רק על זה הקשו התוספות על עצמם היאך מעמיד שני זבחים ועוד קושיות עיין שם, לפיכך מפרש לן הרמב"ם באופן אחר אמנם בזה אחר זה משום דכך הוא דין ההשקאה דמכוס אחד בלאו הכי אסור, אלא איזו שייכות לחבילות מצא לפרש דשני כהנים לא ישקו בבת אחת משום דאז נראה לפנינו שרוצים לפטור את המצוות בבת אחת ונראים עליהם כמשאוי והוה חבילות, והתוספות מפרש שמקום בעזרה מאחד את

הראשונה המובא בשלחן ערוך רצ"ט (ס"א) נמצא דבהבדלה וברכת המזון באין בזה אחר זה הילכך לא אמרינן בהו האי דינא דאין עושין מצוות חבילות וסגי בכוס אחד, ומשום זה רמז הרמב"ם גבי קידוש וברכת המזון ששניהן של תורה הן, דאם אחת מהן מן התורה והשניה דרבנן, חלה המצוה דאורייתא קודם והוה זה אחר זה ולית בהו דינא דחבילות. עד כאן תוכן תירוצו.

אמנם אין לי לב להבין עצם יסודו החילוק בין בבת אחת לזה אחר זה, הרי האי דינא דאין עושין מצוות חבילות לאו חוק הוא של פרה אדומה כי אם טעמו ונימוקו עמו, כדמפרשים רש"י (סוטה ח, א ד"ה חבילות) ותוספות (שם ד"ה והא) משום דנראין עליו המצוות כמשאוי אם רוצה לקיימם בבת אחת, דזהו הכלל היכא דמצרף ומאגד על ידי דבר אחד שתי מצוות באופן דנראין עליו כמשאוי אינו רשאי ולא תליא מידי אם המצוות חלו בבת אחת או בזה אחר זה דזיל בתר טעמא, אדרבה כלפי לייא, ומה היכא דחלו שתי המצוות בבת אחת כגון קידוש וברכת המזון אם פוטר עצמו על ידי כוס אחד מיקרי חבילות, כל שכן היכא דאכתי לא חלה עליה השניה והוא גמר את הראשונה ואינו טועם מהכוס עד שחלה מצוה השניה ולהפטר בבת אחת על ידי טעימת כוס אחד ודאי דמיקרי חבילות, כמו כן אם אחת דאורייתא ויש לה דין קדימה ודאי אם לא יברך על הכוס וממתין עד כדי לצרף את המצוה דרבנן הבאה אחריה ולברך יחדיו על כוס אחד אין לך חבילות גדולה מזו.

ראיה ליסוד הנ"ל מפת של עירוב

ה) והא דמביא ראייה מעובדא דרב אמי ורב אסי דשרו להו אריפתא דעירובא הואיל ומתעביד בה חדא מצוה ליעבד בה מצוה אחרייתא, אין שום שייכות לנידון דידן, דהתם לית בהו לגמרי דינא דחבילות, לאו משום דבזה אחר זה ליכא דינא דחבילות, כי אם פשוט דאין בהו דבר המאגדם ומצרפם את שתי המצוות הללו, הרי מצוה דעירובא כבר גמר לגמרי, השתא עליו לעשות מצוה אחרת על ככר, והשאלה לפנינו על איזה ככר אם של הריפתא דעירובא או אריפתא אחרת אותה

הסוטות דלא כהרמב"ם שמפרש שהזמן מאחד אותם על ידי שהכהנים משקים באותו זמן שני כהנים דאיכפת ליה להרמב"ם הני קושיות על התוספות לפיכך מפרש כמו שבארתי. מוקירו ומעריצו ידידו

ירוחם ורהפטיג

סימן ז

בענין היתר שימוש במקור בשבת

הרא"ש ק"כ: (שבת פט"ז סימן ט אות א) דקאי על רוח המתהוה על ידי הפתיחה ונעילה מבעיר בודאי אין דומה לכאן, ואפילו האוסר שם יתיר כאן. ובלי נדר אעיין עוד בסוגיא דפסיק רישא וכשיעזרינו ה' לחידוש ראוי להתכבד אכתוב לכבוד גאון תורתו הרמה.

אבקש אם לא יקשה לכבוד גאון תורתו הרמה לצוות לרבי זונדיל שליט"א [הרב חנוך זונדיל גרוסברג זצ"ל] או לנכדו הנחמד לכתוב לי תיכף (יוכל להיות בגלויה) כתובת המחבר מנחת מאיר [הרב בלומנפלד] ואבקשו לשלוח לי ספרו כי בודאי אם זכה להסכמת כבוד גאון תורתו יש בו דברים הראויים, מאין יותר אסיים בשלום.

הק' מקטני מעריציו המברכו לחיים נעימים עד ביאת גואל צדק

יצחק הכהן הוברמן

פורס שלום להרבניית ולנכדו מה נשמע מבתו הכבודה הישנה כבר בארץ ישראל, קודם נסיעתי דיברתי עם כבוד קדושת אדמו"ר שליט"א [מגור בעל הבית ישראל זצ"ל] שיתפלל שהראיון עמהם אחר זמן רב כזה לא יפעול חס וחלילה על בריאות כבוד גאון תורתו הרמה והרבניית תחיה.

ב"ה, כ"ו סיון תשי"י
אל כבוד קדושת ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון הגדול החריף ובקי סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור שלפנינו אבן פנה בועד הרבנים דירושתי' מרן רבי שלמה דוד שליט"א כהנא

שלום וברכה, מכתבו הראשון והשני הנחמדים קיבלתי ותשואות חן חן לכבוד גאון תורתו הרמה, באלו הימים השגתי גם כן תשובת הרב הגאון ראשון לציון רבי בן ציון עוזיאל שליט"א ושלח לי גם כן לתשורה ספרו משפטי עוזיאל שבו נדפסה תשובת היתר שימוש במקור ובאיזה דברים כוונתי ברוך השם לדבריו אבל הראיות מהרדב"ז וגמרא עירובין לא זכר, בתשובתו הוא כותב שמאד מצאו דברי חן בעיניו כי בנויים על שכל הישר ותודה לקל שזכיתי למצוא חן בעיני הגאונים האמיתים, ואני רוצה להוסיף עכשיו שמתוספות ד"ה מפני שמקרב כיבוי שבת מ"ז: והסברת מהרש"א שם נראה בעליל אמיתת סברתי לחלק בין פתיחת הדלת כנגד המדורה או הנר לפתיחת המקור, דשם רוח הנכנס מבעיר וכאן רק מגרש הקרירות ואז מאיליו נתעורר עבודת המכונה, בפרט לפי הקרבן נתנאל על

סימן ח

לצאת בשבת עם שעון יד במקום שאין עירוב

ד' זו הלכה במה שנסתפקתי ויאיר עינינו בדבר הלכה למעשה.

מעולם תמהתי על אנשים שמורין לעצמם לצאת בשבת קודש במקום שאין עירוב עם השעון שעל היד שקשור השעון על היד באיזה רביד, מי אמרינן דזה דהוי תכשיט והעולם הנוהגין היתר בזה לא עבדו איסורא, או דילמא אסור לצאת

בעזרת השם יתברך י"א אדר תשי"י לפ"ק רעננה שלמא רבא וחייא אריכא לכבוד אדמו"ר רוח אפינו כבוד הרב הגאון האמיתי מרא דארעא דישראל צדיק יסוד עולם וכו' כבוד קדושת שם תפארתו מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד דעיר הקודש ירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתו הרמה, הנני בשאלתי לפני הדרת גאונו, ילמדנו רבינו בדבר

ואפילו לדעה שניה דמתיר היינו דוקא בשהוא ניכר שהוא לתכשיט, דאין אדם עשוי לעשות מפתח מכסף וזהב וכמו שכתב הלבוש, מה שאין כן במורה שעות, [וגם יש בזה חשש דשליף ומחוי אף לאיש, שטעם הפוסקים דמתירין בתכשיט לאיש, הוא משום דאין דרך איש להראות לחבירו, מה שאין כן במורה שעות ידוע דדרך להראות לחבירו את השעות וגם לראות בעצמו, ובתוך כך יטלנו בידו ואתי לאתויי ד' אמות, ועיין לקמן בסעיף כ"ט].

ואפילו אם יש לו גם כן רביד הזהב על צוארו שהוא תכשיט לו ממש, גם כן אין המורה שעות בטיל לגביה אף שהוא חשיב יותר, וכמו שפסקו הפוסקים בנדון של סכין ותיק של בתי עינים, דאף שהם של כסף מכל מקום אין הסכין והבתי עינים בטילין לגביה, משום דאין אומרים נעשה בתי עינים לתיק אלא נעשה תיק לבתי עינים וכמו שכתב בבית יוסף, והוא הדין הכא אין אומרים נעשה מורה שעות להשלשלת אלא נעשה לשלשלת למורה שעות, ועיין בתשובת הרשב"א שהובא בבית יוסף ובשלטי גיבורים של המרדכי.

ומה שכתב הטורי זהב דאם המפתח של ברזל תלוי בשלשלת של כסף מותר לדעת היש מי שמתיר בסעיף י"א משום דבטיל לגביה ומקרי תכשיט, כבר תפס עליו התוספת שבת גם כן מטעם זה עיין שם, ואפילו הטורי זהב פשוט דמודה בנידון דידן, דהתם סובר דהמפתח אינו חשוב כלל לגבי השלשלת של כסף וכמו לקמן בריש סעיף ל"ח, אבל בנידון דידן דהמורה שעות בודאי יש לו גם כן חשיבות גדול, ולא גרע מחוטי משי לקמן בסעיף ל"ח דאמרינן דחשיבי ולא בטלי וכל שכן בענינו.

והארכתי בכל זה להוציא מדעת גדול אחד שכתב להקל בזה אגב שיטפיה ולא הביא לדבריו שום טעם וראיה, וביותר אתפלא שכתב שם בעצמו שהאחרונים אסרו דבר זה וגם החכם צבי מכללם ואיך חלק עליהם בסברא בעלמא. היוצא מדברינו דבכל גווני אין צד להקל בזה ובפרט דלדעת כמה פוסקים יש גם בזמנינו דין רשות הרבים גמורה כמבואר לקמן בסימן שמ"ה עיין שם במשנה ברורה וביאור הלכה, ויש בזה חשש חיוב חטאת דדרך

בשעון יד ולא אמרינן דהוי תכשיט והיוצא בשעון יד במקום שאין עירוב הוא מחלל שבת קודש.

המקור לדין זה נראה לי במשנה ברורה סימן ש"א סקמ"ה שכתב וזה לשונו, ולשאת את המורה שעות (אוהר זייגער) בבגדיו חוץ לעירוב, אסור לכולי עלמא שאין שייך על זה שם תכשיט, כיון שאינו דרך מלבוש, והמוציאו לרשות הרבים חייב חטאת, ואפילו אם הוא מחובר לרביד הזהב שנושא על צוארו שהוא תכשיט גם כן איסור גמור הוא, דהמורה שעות יש לו חשיבות בפני עצמו ואינו בטל לגבי רביד עד כאן. וכן כתב בחכמת אדם (הלכות שבת) כלל נ"ו, ובזכרו תורת משה (סימן מד סכ"א), וכן פסק בקיצור שלחן ערוך הלכות שבת סימן פ"ד (ס"ב).

ובביאור הלכה שם סימן ש"א סעיף י"א (ד"ה בזה) כתב וזה לשונו, ועל דבר נשיאת המורה שעות חוץ לעירוב בתוך הכיס, עיין במשנה ברורה דהוא פשוט יותר מביעתא בכותחא דאין שייך שם תכשיט בטמון בכיסו, וכן כתב בחיי אדם (הלכות שבת) כלל נ"ו ובזכרו תורת משה (סימן מד סכ"א), [ומה שהזכירו איזה אחרונים שם תכשיט על המורה שעות בסוף סימן ש"ח והעתקתיו שם במשנה ברורה, היינו לענין שיהא מותר לטלטלו שיש מחמירין גם בזה וכמבואר שם], ואפילו אם ירצה לתלותה בשלשלת על צוארו ושיהיה המורה שעות מגולה לעין הכל, גם כן נראה דאסור, דהא עיקרו נעשה לכתחילה להשתמש בו, וגם כל מי שנושאו סתמא כוונתו בשביל תשמיש לידע בשעת הילוכו את השעה אלא שממילא מתקשט בו גם כן, [וראיה דבזמן שהוא מתקלקל ואינו הולך אין דרך בני אדם לשאת אותו], וכיון שהוציאו להשתמש בו אפילו בעשוי לשם תכשיט גם כן מתחילה, מוכח בירושלמי פרק במה אשה ה"ג דיש בזה חיוב חטאת, דזה לשון הירושלמי שם היתה עשויה לכך ולכך [היינו שהטבעת עשויה לשם חותם ולשם תכשיט], הוציאה לחתום בה חייב, הוציאה לשם תכשיט פטור, ואפילו אם הוציאו בפירוש לתכשיט בלבד גם כן אסור, דלדעה ראשונה בסעיף י"א בודאי אסור דהרואה יאמר לצורך תשמישו הוציאו,

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי משה מישל אדלר שליט"א

שלום וברכה, קיבלתי מכתב מעלתו המלא ברכת ד' בחידושי תורה בדבר נשיאת השעון בשבת במקום שאין עירוב, ומביא דברי החיי אדם והמשנה ברורה והקיצור שלחן ערוך שאוסרים אפילו אם קשור ברביד זהב כיון שמונח בכיס לא הוי תכשיט ואינו בטל מפני חשיבותו להרביד.

ודבריו ישרים וצודקים, אך לדעתי השעונים הקשורים להיד באיזה רביד נאה יש לצדד שיש להם דין תכשיט גם להשעון מלבד הרביד, והגם שכוונת הלבישה היא כדי לדעת השעה אך מכל מקום כיון שמלובש ביד כמו צמיד ואינם מכוסים הוי תכשיט אף שנצרך גם לדעת השעה.

והיטב ציין מעלתו להירושלמי שנחלקו אמוראים בהיתה לכך ולכך אם הוי תכשיט, ולדעתי יש לדמותו לציץ הקודש דמבואר בגמרא שבת ס"ג: שיש לו דין תכשיט לענין טומאה הגם שאינו לובשו לשם תכשיט רק כדי לרצות על טומאת מקדש וקדשיו, מכל מקום כיון דהוי דבר נאה ומגולה להרואים יש לו דין תכשיט, מכל מקום לכתחילה בודאי טוב להחמיר ושומר נפשו ירחק מזה. אך החיוב על הרבנים והמועצות לתקן עירובין בעיירות ארץ ישראל כדי שלא לבוא לידי מכשולים בהוצאת שבת.

ידידו החותם בכבוד והוקרה

שלמה זוד כהנא

הוצאה הוא בכך, ומצאתי בקיצור שלחן ערוך שגם הוא כתב כדברינו דאין להתיר אפילו ברביד זהב והביא שגם הגאון מהר"א העלער הורה כן, עד כאן לשון הביאור הלכה.

וממילא נראה לענ"ד בנידון דידן השעון שנושאים על הידים שמכוסה עם השרוול אין שום היתר, דהא אפילו השעון של זהב תלוי על הצואר בשלשלת של זהב בודאי דהוא תכשיט ואפילו הכי אסור כמו שהבאנו בשם הפוסקים לאסור, קל וחומר בנידון דידן השעון שעל היד אפילו הרביד והשעון של זהב נראה שאסור.

אבל מקודם אין אני אומר איסור כי הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אבל רצוני לשמוע חוות דעת אדמו"ר שליט"א להלכה אם יש בזה צד היתר, ויסלח כבוד הדרת גאונו שהארכתי בהעתקת דברי המשנה ברורה כי כל יסוד החשש בזה נראה מדברי המשנה ברורה שהכריע כדעת האוסרים בזה.

הדורש שלום תורתו הרמה לנצח והנני עבד לעובדי ד'

משה מישל הלוי אדלר

מלפניים דומ"ץ דקהילת איגלא – אב"ד בדגסטיין

חונה פה רעננה

תשובת רבינו זצ"ל:⁷

ב"ה י"ח אדר תש"י ירושלים

סימן ט⁸

בענין היתר עירוב כשהדרך אינו מפולש מעבר אל עבר ועירוב של העיר ווארשה

מחמת שהענינים שכתב במכתבו הראשון לא נגמרו אז עדיין, לזה נתאחרת תשובתי.

על דבר שאלתו אם בעיירות הגדולות צריכין לחוש לרשות הרבים דאורייתא, שלא יהיה היתר

ב"ה יום ג' ערב חנוכה תרצ"ד ווארשא

הוד כבוד הרב הגאון מהור"ר שוחטמאן הי"ו

מכתביו מכ"ז תשרי וט"ז כסלו קיבלתי במועדם,

♦♦

7. תשו"ח לה"ה שמעון איצקוביץ נ"י נכד הרב אדלר זצ"ל שהמציא לנו מכתב זה.

8. נדפס בקובץ המאור (שנה יג חוברת ג) ובספר דברי מנחם סוף ח"ב, וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סימן קג) אריכות בזה.

מפולש כלל, וכן בעירנו נוהגין מן הדורות שלפנינו בתיקון עירובין ובל לחוש לרשות הרבים דאורייתא להצריך דלתות, וגם גוף הדין של השלחן ערוך (סימן שסה ס"ב) דרשות הרבים בעי דלתות אינו מוסכם מכל הפוסקים, כי דעת האור זרוע דאפילו רשות הרבים גמורה ניתרת בצורת הפתח ולא קיימא לן כר"י, ועיין בספר מנחת פתים שהאריך בזה.

ובזה הנני ידידו המכבדו כערכו ומצפה לשמוע ממנו אך טוב סלה.

שלמה דוד כהנא

לתקן הטלטול רק בדלתות, לדעתי בעיירות קטנות שדרך המלך עוברת בה ומפולש מעבר אל עבר יש יותר חשש מעיירות גדולות, כי ההיתר של ששים רבוא אינו ברור, והמשכנות יעקב בתשובה ארוכה (סימן קט) להגאון רבי אפרים זלמן מרגליות קרא תגר על ההיתר הזה ומחמיר להצריך דלתות, וההיתר של אינו מפולש מוסכם ונתקבל ולא ראינו מי שחולק על זה, ועיין בבית יוסף סימן שמ"ה ומגן אברהם שם סק"ה שפירשו דמפולשים היינו שהשערים מכוונים זה כנגד זה ובכסף משנה הלכות שבת פי"ד ה"א. ובעיירות גדולות לא נמצא

סימן י'

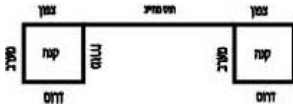
בענין עירוב ע"י קווי הטלפון

הדחק.

(ב) ובשם הגאון רבי חיים סאלאווייציק זצ"ל מבריסק הוגד לי סברא חדשה בענין מן הצד אף כי לא נראה כן מהפוסקים, השכל הישר נוטה לזה, ובעירנו סומכים על זה, לפי דעתו אין הפירוש מן הצד שאין מונח הקנה העליון מלמעלה רק באמצע, רק הפירוש הוא כך כי הקנה העומד יש לו ד' קצוות, ואם הקנים עומדים מזרח ומערב, יהיה החוט המשוך גם כן מצד המזרח ומערב של הקנים, דהיינו מצד המערב של הקנה העומד במזרח ומצד המזרחי של הקנה העומד במערב כציור זה

ואז הוא כשר אף שהקנים גבוהים מן החוט כיון שהחוט משוך ממזרח של קנה זה העומד למערב של קנה השני, דהיינו צד מזרח ומערב של הקנים בעצמם. לאפוקי אם החוט משוך מהם מצדם הצפוני כזה

או מצדם הדרומי כזה
הרי החוט מן הצד ופסולים, אבל מה שהקנים גבוהים מן החוט נקרא ג"כ על גביהן מפני שמכוונים החוט מול הקנים ביושר.

שבת תרפ"א לפ"ק

(א) אודות תיקוני העירובין בעיר טאראנטא, אודות הטעלעפאן הראיתי מכתבו הנעים לכמה רבנים גדולים ובתוכם ידידנו הגאון מזאווערצ, ובאנו לידי החלטה לפי הציור שהוא יותר טוב מהנהוגים במדינתנו לענין מן הצד יען כי מהחיבור של מקלות נעשים כמין קנה עקום והגביע יושב למעלה על הקנה העקום, והוא כמו שדן הגאון בעל נפש חיה והתיר מטעם שהיתד התקוע בתוך העמוד הוי כמו שנחקק בתוך הקנים, והיתד והזכוכית והחוט הכל נחשבים לקנים שלמעלה דלחי אפילו שברי שברים כשר והוא הדין לקנה שלמעלה, ובהגהות של הגאון מברזאן לספר ארחות חיים (הנדפס בסיגעט שנת תרנ"ח) הביא מספר הישר לרבינו תם סימן רפ"ו, דסובר דבמשכן בפתח החצר שהכלונסאות היו על גבי ווי העמודים הוי ליה שפיר צורת הפתח ממש ולא מן הצד, וחולק על רש"י סנהדרין כ"ב. ד"ה ווי, והכל מטעם הנ"ל דהוי כקנה עקום. ומביא במסקנא מה שגם כבודו הביא משמו בתשובותיו, דבזמן הזה שעושים הפתחים בסגנון שיש חלון מלמעלה מהדלת והמשקוף של הפתח תחוב במזוזות באמצע גובהם יש לומר דלכולי עלמא מהני כהאי גוונא דהוי צורת הפתח ומסיק דאם חקק בתוך העמודים יש להקל בשעת

♦♦

9. מודפס בשו"ת חבלים בנעימים (ח"ג א"ח סימן יט) וליתר ביאור בכל השאלות יענין שם סימן יד.

אך אם יש מקום פנוי שפרוץ חוץ לעיר צריך להכשיר גם אותו כי אם לא יתקנו יהיה הפנוי אוסר על העיר, ובעירנו אין לנו מקומות אצל הנהר שיהיו נפרצים לאיזה חלל חוץ לעיר.

ג) הלחיים העומדים באלכסון לפרצות של פחות מעשר אין חשש. וכן הספק המצויין באותיות ג' ד' ה' כבר נהוג להקל בכמה עיירות וכן בעירנו ווארשא.

ד) אודות הגשרים, אם יש להם דפנות מלמעלה או לפחות למטה שנוכל לומר גוד אחית רבים מגדולי האחרונים מקילים.

ה) לענין מחללי שבת, כבר הסכימו כל האחרונים דשכירות רשות משכיר ולקיט של שר העיר מועיל גם להם. העתקתי כל הסברות מפני שמעלתו מחוסר ספרים וכבודו יעשה ככחו הרב בגמרא וסברא.

ידידו מכבדו כערכו הרם ומצפה לשמוע ממנו אך טוב כל הימים

שלמה דוד כהנא

מ"ץ דפה

ג) בדבר המקום פנוי בין העיר לנהר לא הבנתי היטב מתוך מכתבו. והנה ודאי אם הנהר עמוק שמתלקט עשרה עומק במשך ד' אמות, שלא בזמן הקרישה התירו מחצית השקל במקומו וחתם סופר או"ח סימן פ"ח ופ"ט, אך בעת הקרישה דעתם להחמיר, אך בשו"ת הרי"ם סימן ד' דעתו להקל בנהרות גם בשעת הכפור, וכן בשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב סימן צ"ה, וכן מיקל הגאון בעל נודע בשערים ח"ב סימן ה' בנהר קרוש, ובלי ספק המחמיר אינו אלא מן המתמיהין. ואם הנהר אינו עמוק שמתלקט עשרה מתוך ד' גם כן יכולים לסמוך על תשובת מהרי"ט הובא בקיצור במגן אברהם סימן שס"ג סקל"א דנהר נחשב למחיצה אפילו אינו עמוק ועל היתר זה מטלטלים בשבת בקונשטנטינא, ובספרו של הרב רבי נתקא [שפיגלגלאס] שהיה מגדולי המו"צ בעירנו לפני שלשים שנה ונדפס זה מחדש בשם מאורות נתן (מכורך אצלי ביחד עם ספרו הנכבד חבלים בנעימים חלק ב'), מביא בסימן ח' שבעת שעסקו בתיקון העירוב פה ווארשא והיו בהווייכסל מקומות שאינם מתלקטים עשרה מתוך ד' והתעסק אז בענין זה גם הגאון בעל חידושי הרי"ם ושמוח מאד שמצא מקום לסמוך על המהרי"ט הנ"ל.

סימן יא¹⁰

אם מותר להשתמש בסמי מרפא של תערובות חמץ

קושיית המג"א על הרמב"ם דמתיר לעשות רטיה מחמץ בפסח (א) באורח חיים סימן תס"ו ס"א פסק המחבר את הדין המבואר במשנה פסחים ל"ט: דלא ילעוס אדם חטים ליתן על גבי מכתו מפני שהן מחמיצות את הרוק, והקשה המגן אברהם (סק"ב) מזה על הרמב"ם דפסק בהלכות יסודי התורה פ"ה (ה"ח) דשלא כדרך הגאתן כגון לעשות רטיה או מלוגמא מחמץ בפסח מותר לחולה שאין בו סכנה, ואמאי אסרינן ללעוס חטים להניח על גבי מכתו, ומביא בשם הכסף משנה דלא התיר הרמב"ם רק מחמץ של עכו"ם ולא קיבל עליו הישראל אחריות, דליכא האיסור דבל

אשתקד החליטו חברי הקהלה דפה בהסכם איזה רבנים לסגור לימי חג הפסח את הבית תעלה (אמבולטוריום) של הקהלה, המכוננת להמציא מרפא ומזור לחולים הבאים להתרפאות שם, משום שהחולים היכולים להלוך שמה רובם המה חולים שאין בהם סכנה, והתרופות שהרופאים משתמשים נמצאים בתוכם גם חמץ. והרופאים הביעו את מחאתם על זה. ונתבקשתי לברר אם יש להתיר להשתמש לרפואה בחמץ שלא כדרך הגאתו לצורך חולים שאין בהם סכנה, ואת אשר עלתה במצודתי בעזרת השם יתברך הנני לרשום בזה.

10. מודפס בקובץ הפרדס (שנה ט' סימן ב).

בכל יראה. והנה דברי הרשב"א צריכים הסבר במה שכתב דרוצה לזכות גורם החיוב של בל יראה, איזה חיוב יכול הרצון לזכות לגרום, כיון דסוף סוף לא קנה ולא הוי החמץ שלו.

לכן נראה לי בהסבר הדבר דהנה קיימא לן פסחים ו: וב"ק כ"ט. דשני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו הן ברשותו, בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה, ונראה ממשמעות הגמרא דאלו דברים בור ברשות הרבים וחמץ בזמן איסור דומים זו לזו, ולכן כמו בבור ברשות הרבים דהחיוב להעשות כמו ברשותו הוא נעשה על ידי כריית הבור וחפירתו, כן בחמץ מלבד החיוב של בל יראה על החמץ שהיה מקודם שלו ונעשה בעלים על האיסור הנאה, גם בחמץ של אחרים היכא שחימצו בידיים נעשה בעלים על החמץ לענין בל יראה, כמו בחפר בור ברשות הרבים דנעשה בעלים על הבור משום המעשה תקלה שעשה, ולכן בחימצו לדעת הרמב"ם דלוקה היינו אפילו בחמץ של אחרים, דעשיית הדבר עושהו לבעלים, כמו בבור ברשות הרבים, אפילו לא זכה על ידי זה את גוף החמץ.

ביאור בדברי הרמב"ם דהחופר בור או שנתן לו במתנה חייב

ג) והנה הרמב"ם בהלכות נזקי ממון פי"ב ה"ג פסק, דאחד החופר בור או הלוקח או שנתן לו במתנה חייב שנאמר בעל הבור ישלם בעלים מכל מקום, והגם שאינו מבואר בהרמב"ם אם דין זה קאי על בור ברשותו או על בור ברשות הרבים נראה לי דעל בור ברשותו אינם מתיישבים דברי הרמב"ם, דכל בור ברשותו נעשה הרשות על ידי קניה או מתנה, ועל החפירה הלא לא חייבה התורה בבור ברשותו, שברשות חפר, ואינו שייך בזה הריבוי של בעלים מכל מקום, דבבור ברשותו אין לך בעלים גדולים מזה. אך דברי הרמב"ם מתיישבים על בור ברשות הרבים דהחיוב הוא מטעם החפירה, ולכן כתב דלאו דוקא החופר נקרא בעל הבור, דהוא הדין מי שלקח בידו או קיבל במתנה אף שלא קנה על פי דין מכל מקום שייך מכירה או מתנה, דכיון דקיבל הלוקח הבור לעצמו הוי כמו שחפרו הוא בעצמו.

יראה, ורק האיסור דנהנה מחמץ, ולכן מותר שלא כדרך הנאתו לצורך חולה אפילו אין בו סכנה, והדין של לא ילעוס מיירי בחמץ של ישראל, דמלבד איסור הנאה יש בזה גם האיסור דבל יראה, והלאו דבל יראה לא הותר בחולה שאין בו סכנה.

והנה הגם שלדינא בודאי צריכים לחלק בין איסור הנאה לחולה שאין בו סכנה דהותר בשלא כדרך הנאתו, אבל הלאו דבל יראה דהוא לאו מן התורה לא הותר, אבל מכל מקום משמעות דברי השלחן ערוך דפסק דלא ילעוס חטים, ולא כתב האיסור להניח על מכתו חמץ של ישראל, משמע דהאיסור הלעיסה ולא השהיה של החמץ, ומדלא הזכיר דוקא חמץ של ישראל משמע דאפילו חמץ של נכרי אסור. ואף דהמשנה גם כן הזכיר רק לא ילעוס הוא מפני שלשון חכמים מרפא, כמבואר בכתובות ק"ג. דאגב אורחא מלמד אותנו דחטים לעוסים רפואה למכה, אבל על לשון השלחן ערוך לא נוכל לומר כן, וגם משמעות דברי הרמב"ם שמתיר להניח רטיה לחולה, משמע דאפילו רטיה של ישראל מותרת לחולה. וגם הרמב"ם מתיר גם אכילה ושתיה של חמץ לחולה על ידי דבר מר, ובאכילה ושתיה אפילו של עכו"ם נעשה על ידי זה חמץ של ישראל, כמו שהקשו התוספות בפסחים כ"ט. ד"ה בדין, הרי חזינן דהרמב"ם אינו מחלק בין חמץ של עכו"ם לשל ישראל.

ביאור בדברי הרמב"ם שפסק דאם קנה חמץ בפסח לוקה

ב) והנראה לי בזה, דהנה הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"א (ה"א) פסק דאין לוקה על הלאו דבל יראה משום דהוי לאו שאין בו מעשה, רק אם חימצו או קנה חמץ בפסח דהוי מעשה לוקה, והקשה הנודע ביהודה מהדו"ק או"ח סימן י"ט ועוד אחרונים כיון דקיימא לן דאין קנין באיסורי הנאה הלא לא חל כלל הקנין של חמץ בפסח מחמת שאסור בהנאה ואמאי לוקה. ובספר דברי חיים להגאון אויערבאך כתב (בדיני חמץ) סימן א' שנעלם מהנודע ביהודה דברי הרשב"א בתשובותיו סימן תר"ב ותשמ"ו שהקשה הקושיא הזאת, ותירץ דכיון שרוצה לזכות הגם שאינו יכול הוי כדידיה לענין חמץ לעבור עליו

ה) והדרן לדברינו שאם כנים אנחנו בחידושינו זה שפיר נוכל לתרץ דברי הרמב"ם דפסק דמותר להניח לחולים רטיה של חמץ אף דפסק גם כן הדין של לא ילעוס אדם חטים ויתן על גבי מכתו, דהיכא דעושה החמץ או קנה החמץ דלוקה משום בל יראה לשיטתו אזי אסור לצורך חולה, אבל היכא דלא עביד מעשה החימוץ שיחויב על ידי זה בבל יראה, אזי מותר לדעת הרמב"ם לצורך חולה שאין בו סכנה גוף הרפואה בחמץ שלא כדרך הנאתו.

ובזה יהיו מיושבים דברי הבית הלל ביו"ד סימן קנ"ה (סק"ג) דפסק דאף דלא ילעוס להניח על גבי מכתו, אבל אם היה לו רטיה מקודם יו"ט שריא, והחק יעקב באו"ח סימן תס"ו (סק"א) מבטל את דבריו, ולפי דברינו יש מקום גדול לפסקו של הבית הלל דהיכא דאינו מחמיץ בידיים מותר להניח הרטיה על מכתו כפסקו של הרמב"ם.

ו) ולכן לענין הלכה נראה לי שאם גופי החמוצים נעשו קודם פסח וראשי הקהלה עשו על זה שטר מכירה, באופן שאין בזה האיסור של בל יראה, הרוצה להתיר פתיחת האמבולטריום בימי חול המועד אין מזניחין אותו.

שלמה דוד כהנא

רב בווארשא - פוילין

האמנם שבספר קרית ספר על הרמב"ם הזכיר בפירוש שאם לוקח או ניתן במתנה בבור ברשותו חייב, מוכח דסובר דבבור ברשות הרבים אינו חייב, אולם מלשון המחבר חו"מ סימן ת"י ס"ד משמע דדין הלוקח קאי על בור ברשות הרבים דהא הדין של בור ברשותו מבואר בסעיף ו', ועד סעיף ו' לא דיבר כלל מבור ברשותו, רק מבור ברשות הרבים, וגם בסעיף ד' גופא כאשר הזכיר דינו של בהמה וחיה שחפרו הזכיר ברשותו דוקא, משמע דרישא קאי על בור ברשות הרבים.

ד) וראיתי בצ"ח (פסחים ו, ב) בדינו של הבודק צריך שיבטל שמביא בשם הרב רבי חיים אלעסק שגם כן רצה לומר כן, שאם זכה אחד בהבור נפטר הראשון מתשלומי נזקין, והצל"ח גמגם על זה שהאיך משכחת שיזכה בו אחר. ולפי דברינו דלא בעינן זכיה גמורה מטעם דרשת הרמב"ם דבעלים כל דהו סגי, שפיר נוכל לומר דהיכא דהלוקח החזיק בהבור נחשב הוא לחופר. ואולי יכול להיות זכיה בכיסוי הבור, ויהיה הדין שאם מכר לו הבור והכיסוי והלוקח כסהו וגלהו יהיה חייב הלוקח, אבל היכא דלא קנה הבור, אף שכסהו וגלהו חייב הראשון כמבואר בשלחן ערוך (חו"מ סימן תי) סעיף ג' וגם בספר שער המשפט (סק"א) מפלפל הרבה בדין זה. ואף שמסיק דעתו דהלוקח אינו חייב בכל זאת מסיים רק דכן נראה לו.

סימן יב"א

בענין הגעלת כלי חרס המצופין זכוכית • מחיקת השם ע"י גרמא • סידור קידושין בימי הספירה ובין המצרים בשעת הדחק

אנכי הריצותי לו מכתב בכ"ז ניסן [נדפס להלן סימן סח] וכתבתי לו אז גם אודות סידור קידושין בימי הספירה שבשעת הדחק יסדר הנשואין בלי פרסום.

א) ואודות העגונה ה.א. בקשתי ממנו פרטים נוספים ואיני יודע אם כבר נתקבל לידו מכתבי, אך עכשיו כאשר חפץ ד' הצליח בידו שהזדמן לפניו העד שלמה מארק, שהיה בהשפיטאל ביחד עם פנחס מראטשיק בלובלין בשנת 44 ומעיד

ב"ה, ירושלים י' סיון תש"ז

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם יצחק הכהן הוברמן שליט"א

שלום וברכה, קיבלתי היום מכתבו מי"ב ניסן, ונבהלתי לראות שמכתבו היה בדרך שני חודשים, ומכתבו הראשון שכתב בכ"ט אדר נתקבל לידי בכ"ד ניסן, ובכ"ז ניסן קיבלתי מכתבו הקודם מכ"ב אדר, ובשל מה נתאחר בהפלגה מכתבו האחרון,

11. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן לא).

מאד, ואלה הכלים שכבר שברו חלק של ההיתוך, היינו מקפידים מלבד הגעלה גם לשום לתוכם גחלים בווערות, ללבן מקום ההיתוך, אבל כל החומרות הנ"ל נהגו רק לימי הפסח, אבל בכל השנה לא נהגו כלל להחמיר בהגעלתם.

מחיקת השם ע"י גרמא

ג) אודות שאלתו אם לסוד על הפסוקים של כותלי בית הכנסת והשמות נרמזים באותות ד' או ה'. הנה בשו"ע יו"ד סימן רע"ו (סי"י ברמ"א) כתוב להיתר למחוק אותיות א' ה' הר"ת מהשם אק"ק ויש מחמירים, והפתחי תשובה (סי"ק טו) מביא הרבה דעות שמחמירים רק באותיות י"ק, ולא א"ה, וכל שכן האותיות היחידות של ד' וה' שאינם הראשי תיבות מהשם, רק מרמזים על השם, ובתשובת מהרש"ם ח"א בהמפתחות אות פ"ז (סי' קנט) מביא בשם פסקי מהרא"י (סי' קעא) במה שמרמז להשם אין נראה לאסור, דהא השם שלמה בשיר השירים מרמז למי שהשלום שלו, והתוס' כתבו דמותר למחוק¹² ומכל מקום יותר טוב למחוק על ידי גרמא היינו לסוד למעלה מהפסוקים ויהיה נשפך על השם דלפי המבואר בגמרא שבת (קכ, ב) גרמא מותר במחיקת השם.

חתונה בימי הספירה

ד) אודות חתונה בימי הספירה שכתבתי קודם דבשעת הדחק יסדר בהצנע, וכן הסכים הרב הראשי הרצוג, הגם שימי הספירה כבר עברו ינהג כן בימי המצרים שיהפכו עלינו לטובה עד ראש חודש אב.

והנני ידידו הדורש שלומו ומצפה לשמוע ממנו אך טוב שלמה זוד כהנא

שראטשיק הוצא מהבית חולים במצב של מיתה, ושמע אחר כך שמת, וגם מראטשיק התאונן שממשפחתו נשאר יחידי, מסכים אנכי להתיר האשה ה.א. להנשא כדין אלמנה.

כן יש להתיר העגונה ח.ק. אשתו של משה ק. אשר לפי עדותו של אליהו ראצין הובל משה ביחד עם עוד יהודים על ידי הגרמנים להריגה, ולפי השמועה נהרגו כולם ובתוכם גם משה בעלה של ח. הנ"ל, כי בודאי יש לו הדין של היוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם לאחר חתימת פורסי שנמג, שלפי דעת הרא"ש ורבינו ירוחם משיאין את אשתו, ובצירוף מה שנאבד זכרו אשתו מותרת להנשא.

הגעלת כלי חרס המצופין זכוכית

ב) אודות הגעלת כלי גלאזירטע, במכתבו קורא לכלים אלו כלי חרס המצופין זכוכית המבוארים באורח חיים סימן תנ"א (סכ"ט), אך באמת כלים מחרס בציפוי זכוכית אינם מצויים בזמננו, ובודאי כונתו להכליל ברזל מבחוץ ומצופים בהיתוך מבפנים שנקראו בפולין בשם "בלאע געשיר", והכלים הללו המה מבחוץ מתכת ובפנים היתוך של זכוכית או אבנים או גם מעט חרס, והחתם סופר יו"ד סימן קי"ד מחמיר שלא להגעילם, אבל תלמידיו המהר"ם שיק (יו"ד סימן קמ) ועוד החמירו שלא להגעיל רק לפסח משום חשש משהו חרס, וכן מובא במשנה ברורה סימן תנ"א ס"ק קל"ז בשם כמה גדולים, וכן פסקו כל הרבנים בורשה שבכל השנה מטריפות ובשר בחלב התירו להגעיל, ולחג הפסח אסרו הגעלה, אבל בימי המלחמה הקודמת מפני הדחק בכלים חדשים התירו הגעלה ג' פעמים גם לחג הפסח, ובודאי במלחמה האחרונה שעת הדחק גדול

סימן יג¹³

עוד בענינים הנ"ל • נישואים אזרחיים • טבילה בטבעת על האצבע

שלום וברכה, מכתבו החביב מל"א למספר [לספירה] קבלתי היום, והאשמה מאיחור המכתבים אינה שייכת אלי, כי מצדי מזדרז אני להשיב תיכף על כל מכתבי

ב"ה, ירושלים ט"ו סיון תשי"ז
כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי יצחק הכהן הוברמן
שליט"א [צ"ל]

♦♦

12. כן כתב שם מהרא"י בשם התוס', אך לפנינו ליתא. ועיין בראשונים שבועות לה, ב מח' בזה.

13. מורפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן לב)

וכדומה, ולכן כיון שהאחים נשארו בפולין ונאבד זכרם יש להתירה.

נישואים אזרחיים

ג) האשה ר.ה. שנתקשרה בזקס עם אינוינער [טכנאי] יהודי ויש לה ילד ממנו, ולפי הגביית עדות היה חפשי בלי אמונה, וגם רועה זונות, והיה בעל אשה, וחזר אחר זמן לאשתו הראשונה, ולגודל העיגון אני מסכים להתירה ולא לחוש לקידושי ביאה, כיון שהיה פרוץ ביותר, והיה לו אשה, דלרבא (תמורה ד, ב) דאי עביד לא מהני אפילו בעל לקידושין מפני החרם דרבינו גרשום על ידי קידושין. [ראה לקמן סימן סט אות ד]

מחיקת השם ע"י גרמא

ד) על דבר מחיקת הפסוקים שעל הכותל על ידי סיד כבר כתבתיו במכתבי הקודם, לעשות המחיקה על ידי גרמא מפני הטעמים שכתבתי, ורבים מגדולי האחרונים מצדדים שחיפוי בסיד לא הוי מחיקה, רק כיסוי, ומביאים ראיה מה שכתבו התורה על האבנים באר היטב וחיפו בסיד.

טבילה בטבעת על האצבע

ה) הטבעת על האצבע לטבילה אין בדעת להתירה, ורבים מחמירים אפילו ברפוי על ידיה וכל שכן שמהודק הרבה על ידי הנפיחה באצבעה, וההיזק של החיתוך קטן מאוד.

והנני ידידו המצפה לשמוע ממנו בשורות טובות כל הימים

שלמה דוד כהנא

מעלתו, והאיחור הוא מהדואר שאינו בסדר, ובשבוע העבר השבתיו על מכתבו מ"י ניסן שבא אלי באיחור יותר משני חודשים.

א) העגונה חנה ק. שבעלה משה לפי עדותו של אליהו ראצין נהרג ביחד עם הרבה יהודים על ידי הגרמנים בחודש נובמבר 1941 בוילנא, ומעלתו מסתפק אם יש לחוש לבדדמי במלחמה, וגם לעד אחד בקטטה, כי האשה אומרת כעת שנתגרשה מבעלה לפני איזה שנים, הנה הגם שהחששות המה נכונות, אבל נוהגים אנו לפסוק שהריגות של הגרמנים אין לה דין מלחמה, רק דין לסטים.

וקטטה מבואר בגמרא ובשלחן ערוך הוי רק כגון שאמרה נתגרשתי ועדים הכחישה, דהוחזקה לשקר בשביל שנאתה, אבל בנדון דידן לא הוכחשה וכן מבואר בבית שמואל סימן י"ז ס"ק ק"מ שאם לא הוכחשה הגם שבזמן הזה אין מאמינים לה, נאמנת לומר מת בעלה, וגם על גוף הגירושין מצדד בתשובת מהרש"ם ח"ג סימן רע"ח דהיכא שאומרת נתגרשתי בבית דין פלוני, הוי מילתא דעבידא לגלויי ונאמנת גם בזמן הזה, לכן יש להתירה להנשא לבד מכהן.

ב) ה.א. אשת פ.ר. כבר כתבתי במכתבי הקודם להתירה, לאחר שיפורסם בעתון העברי בלודז, שכל מי שיודע אודות אחיו של פ. יודיע, ולאחר ב' או ג' חודשים אם לא יוודע יש להתירה להנשא, כי לענין איסור של יבמה לשוק רבים מגדולי האחרונים מתירים, דרובם למיתה כמו מים שאין להם סוף

סימן יד¹⁴

הדרן למסכת ראש השנה

דלכאורה קאי גם אראש השנה ויום הכפורים - ראה ברי"ף - ויום הכיפורים הרי אסור באיסור כרת על המלאכה. ואף בראש השנה אין מותר רק במלאכת אוכל נפש, ובתוספות ביצה ג. ד"ה גזרה, כתבו בשם הירושלמי לימוד מקרא דמותר ביו"ט

בשלהי ראש השנה קאמרה הגמרא דלא פטר רבן גמליאל את הצבור מלהתפלל ויוצאין בשמיעה מהש"ץ אלא עם שבשדות דאניסי במלאכה אבל בעיר לא. ויש לדייק על הלשון דאניסי במלאכה

♦♦

14. מודפס בספר איש התורה והמעשה עמוד קכ (נאמר בבית הכנסת של הרב מ. אוסטרובסקי בתמוז תש). ♦♦

נמצא שלדעת רבן גמליאל אפילו אם נראה בעליל מחויב כל מי שראה את החדש לבוא לירושלים להעיד אפילו על ידי חילול שבת ויו"ט. ולפי זה העם שבשדות שהיו רחוקים מירושלים הרבה תחומי שבת היו מותרים לילך לילה ויום, וזהו לדעתי הפירוש של עם שבשדות היינו הרחוקים מירושלים שראו את הלבנה והיו מחויבים לילך חוץ לתחום להעיד והיו פטורים מלבוא לבית הכנסת לשמוע התפילה משום שעוסקים במצוה ושפיר הוי אניסי ולכן מוציאים הש"ץ ידי חובתם.

ונמצא שרבן גמליאל הולך בדין זה לשיטתו דאית ליה דכל הרואה מחויב לילך ולהעיד אפילו בביטול התפילה ושאר דיני יו"ט, וזוהי כונה נכונה לדעתי.

אך מפני שהסוגיא שם קאי גם איום הכפורים ושם לא שייך מה שאמרנו. לכן נראה ליישב באופן יותר נאות ויהיה קאי גם איום הכפורים. דהנה בפ"א משנה ג' דתענית מבואר דעת רבן גמליאל דבז' בחשון שואלים את הגשמים שהוא ט"ו יום לאחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. והתוספות יו"ט שם [ד"ה לנהר] מבאר שהוא מרחק של ק"ג פרסאות ולפי חשבון מהלך אדם ביום שהיא עשרה פרסאות יכול לבוא בט"ו יום עד נהר פרת, ואף שבתוך הט"ו יום היו שתי שבתות כתב שהלכו ע"י בורגנים.

ומעתה נאמר שאם רבן גמליאל מתיר לעולי רגלים לילך ביומי שבת על ידי בורגנים בחזרתם, כל שכן שמתיר בהליכתם ונמצא שאם העולי רגלים הסמוכים לנהר פרת יצאו מביתם ערב ראש השנה היו מגיעים בערב החג לירושלים, ובזה נוכל לפרש כוונת הגמרא דרבן גמליאל פטר את העם שבשדות דאניסי במלאכה, היינו שהיו אנוסים קודם ראש השנה במלאכתם ולא יכלו לצאת מביתם לעלות לרגל בזמן יותר מוקדם ויצאו בערב ראש השנה ונמצא דבראש השנה ויום הכפורים היו גם כן טרודים בהליכה ושפיר הוי אניסי במלאכה ולא יכלו לבוא לבית הכנסת לשמוע התפילה מהש"ץ. ותקן רבן גמליאל לשיטתו שהשליח צבור יוציאים ידי חובתם כמו שבארנו.

רק מלאכת אוכל נפש מלישה ואילך, ונמצא דכל מלאכה שבשדה אסורה ביו"ט ואיך שייך לומר דעם שבשדות אניסי במלאכה.

ולומר דכוונת הגמרא דאניסי במלאכה קודם החג ואינם יכולים לסדר תפילתם. קשה, חדא דלא מצינו בשום מקום דסידור התפילה צריך להיות קודם החג, דהא מפורש שם הטעם שהיו מתפללים בלחש אף שיוצאים על ידי הש"ץ הוא כדי שישדר הש"ץ תפילתו בזמן תפילת לחש, הרי דסידור התפילה דיה בזמן קצר של התפילה בלחש ולא הצריכו לסדרה קודם החג עד שמטעם זה יפטר מתפילה. ועוד דאפילו נימא כן שהיו אנוסים במלאכה קודם החג ולא יכלו לסדר, אם כן הרי פשעו שלא באו לבית הכנסת לשמוע התפילה מהש"ץ ולא היו אניסי כלל.

והיה אפשר לומר דכוונת הגמרא דאניסי, לא במלאכה רק מפני האיסור של מלאכת תחומין ושאר צרכי הילוך ואין יכולים לבוא ביו"ט לבית הכנסת. אך הלשון דאניסי במלאכה משמע שטרודים במלאכה ולא דאניסי מחמת איסור מלאכה, ולומר דאניסי במלאכה בערב יו"ט ולא יכלו לבוא בעיר ביו"ט למקום בית הכנסת כדי להתפלל בצבור, גם כן קשה לפי המבואר בגמרא פסחים מ"ו. וברכות ט"ו. וחולין קכ"ג. לתפילה ד' מילין ומפרש רש"י [בפסחים שם ד"ה לגבל] לתפילה במנין אם הוא בדרך צריך לטרוח עד ד' מילין לפניו ולאחריו פחות ממיל. ונמצא דאם לא היה בדרך אינו מחויב להדר אחר מנין רק עד מיל והיאך נוכל לחייבו אפילו אם לא היה אנוס במלאכה לבוא לעיר קודם יו"ט בשביל תפילה בצבור.

ואלולא דמסתפינא הייתי אומר כונה אחרת בדברי הגמרא דהנה ב[ר"ה] דף כ"א: מבואר במשנה דעל ב' חדשים דהיינו ניסן ותשרי מחללין את השבת לילך ולהעיד שראו את החדש, ורבי יוסי סובר שאם נראה בעליל אין מחללין ומעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועכבן רבי עקיבא. ושלח ליה רבן גמליאל שאם אתה עושה כן נמצאת מכשילין לעתיד לבא.

סימן טו¹⁵

בענין הנ"ל

ביאור שיטות הראשונים בראש השנה (ל"ה). לענין עם שבשדות

כתב דשיטת רש"י לפנינו היא כשיטת תוספות וטעמם, גם בהגהות רבי שמחה מדעסוי ז"ל כתב דמדברי התוספות משמע דגרסי ברש"י "ויכולין לבוא", ודלא כגירסא אשר לפנינו "ויכולין להסדיר תפילתן", וכולם לא ראו דברי הרמב"ן שמקודם גם הוא הבין דרש"י סבירא ליה דהטעם הוא כדי להסדיר ובעיר אין יוצאין עד שיתפללו, ומקשה על שיטה זו כמו שאבאר לקמן, וקאמר דהכי פירושו ברש"י דודאי אם שומעין התפילה יוצאין אך אותם שבעיר שלא באו לשמוע לבית הכנסת צריכים להתפלל ולא פטרם רבן גמליאל מפני שאינם אנוסים ויכולין להסדיר תפילתם, ומתורץ היטב דברי רש"י, דלפי זה דעת רש"י היא דהטעם דפטר רבן גמליאל עם שבשדות משום דאניסי ואינן יכולין לבוא לבי כנישתא, אבל דעיר שלא באו לבית הכנסת לא פטר, אבל אם באו לבית הכנסת נפטרו בשמיעה לבד, ומה שכתב גם הטעם שיכולין להסדיר תפילתם, הוא לאלה שלא באו לבית הכנסת, ונראה דרש"י סבירא ליה דמה דאמרינן שם מאי טעמא משום דאניסי במלאכה, הכוונה דכיון שהם אנוסים אינם יכולים לבוא לבית הכנסת לשמוע התפילה ולצאת בתפילת השליח ציבור, וגם להתפלל בעצמם אינם יכולים מטעם שאי אפשר להם להסדיר תפילתם, מה שאין כאן בעיר שהם יכולים לבוא לבית הכנסת לשמוע תפילת השליח ציבור, או להסדיר תפילתם ולהתפלל בעצמם, ומשמע מדבריו דעם שבשדה שיוצאין אף על פי שלא שומעין הוא אפילו בבקיאין כיון שאינן יכולין לבוא, ובפרט תפילת ראש השנה ויום הכפורים דכל אדם צריך להסדיר תפילתו ואחר כך יתפלל כמו שאמר רבי אבא שם מסתברא מילתא דרבי אלעזר בברכות של ראש השנה ויום הכפורים וכו', וכיון דאניסי במלאכה אינן יכולין להסדיר תפילתם, וכן

שלום בכל רגשי כבוד, לכבוד הרב הגאון הגדול, זקן ההוראה, נור הרבנים, בקי בש"ס ופוסקים, המפורסם בכל העולם, כבוד שם תפארתו מורנו הרב שלמה דוד שליט"א כהנא רבא ראבד"ק ווארשה יצ"ו

דעת רש"י

(א) למראית עיני היה, מה שיצא לחדש בסוגיא דראש השנה (לה, א) וראיתי להעיר קצת בדבריו, ולבאר בזה שיטת הראשונים בפירוש הסוגיא שם, דעל מה דתנן במתניתין (שם לג, ב) שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם, אמר רבי שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות מאי טעמא משום דאניסי במלאכה אבל בעיר לא, עיין שם היטב כל הסוגיא. והנה כדברי רש"י (ד"ה אינן) שכתב, דאף על פי שעם שבשדה בכלל ברכה אבל עם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה, מכיון שיכולין לבוא לפני הכהנים ויפנו הכהנים אליהם והם לא באו על כן אינן בכלל ברכה, משמע דעם שבשדה שליח ציבור מוציאין אף על פי שאינן בבית הכנסת ושומעין משליח ציבור, אף על פי כן יוצאין, וכן כתב רש"י בסוטה (לח, ב ד"ה שבשדות) דאניסי במלאכתן ואין יכולין לבוא, ועיין שבת (לה, ב) ראשונה להבטיל את העם ממלאכה שבשדות, ופרש"י, ויהא להן שהות ליכנס לעיר, וכן הבינו התוספות בסוגיא (ד"ה כד) דלרש"י הטעם מפני שאינן יכולין לבוא ועל כן יוצאין אפילו לא שמעו תפילת השליח ציבור, מה שאין כן בעיר שיכולין לבוא לא יוצאין עד שישמעו.

סתירה בדברי רש"י

אך לכאורה דברי רש"י סותרין זה את זה, דכתב (שם בד"ה אבל) דבעיר לא משום דלא אניסי ויכולין להסדיר תפילתם, ולפי טעם זה לא יוצאין בשמיעה לחוד עד שיתפללו כיון שיכולין להסדיר תפילתם, וכבר עמד בזה הפני יהושע ודחק לתרץ, וברש"י ש

♦♦

15. מודפס בשו"ת אהל משה (צווייג ח"א סימן לה).

או נימא דלדעת חכמים, דבאינן בקיאיין בשאר ימות השנה, סבירא להו גם כן דיוצאין רק בשמיעה וכמו בבקיאין אין חילוק בין עם שבשדה בין עם שבעיר, כך באינן בקיאיין אין חילוק, ויוצאין רק בשמיעה, ומסתבר כאופן הראשון. וכן כתב הרי"ז דאינן בקיאיין בעיר יוצאין בשמיעה, ועם שבשדה בלי שמיעה, ועיין שם עוד שכתב דלענין תקיעות לא אמרינן שליח ציבור מוציא עם שבשדות, ובהגהת מהרצ"ח (נדריים עב, א) לא זכר מזה במחילת כבוד תורתו הרמה עיין שם. אך מה שכתב המרדכי דדעת רש"י לפסוק להלכה כרבן גמליאל, בין בראש השנה ויום כפורים ובין בשאר ימות השנה דבעיר יוצאין בשמיעה ועם שבשדה בלי שמיעה, בין בקיין בין שאינן בקיין, לא זכיתי למצוא רמז ברש"י, שדעתו נוטה כן להלכה ורק פרושי קמפרש, ולהלכה יודה, כמו שכתבתי, ועיין כללי הפוסקים (סימן ח אות ט) ואין כאן מקומו.

דעת הרי"ף

ג) והנה הרי"ף כתב, ועם שבשדות דאניסי ולא מצי למיתי לבי כנישתא, בראש השנה ויום הכפורים שליח ציבור נמי מוציאין ידי חובתן, אבל דעיר אין שליח ציבור מוציאין ידי חובתן עד דאתי לבי כנישתא ושמעו משליחא דציבורא מתחלה ועד סוף עד כאן. מפורש טעמו דפוסט עם שבשדות, משום שאינם יכולים לבוא וכשיטת רש"י, והר"ן כתב הוכחה לדבריו, מקושית חכמים לרבן גמליאל לדבריה למה ציבור מתפללים, דאלמא לרבן גמליאל אין ציבור צריך להתפלל, ומה שדייק וכתב בראש השנה ויום הכפורים, אין כוונתו לומר דרבי שמעון דמחלק בין עם שבשדות לעיר איירי דוקא בראש השנה ויום הכפורים, דכיון דמחלוקת רבן גמליאל וחכמים היא בין בתפילת ראש השנה ויום הכפורים בין בשאר ימות השנה, ורבי שמעון בא לבאר דברי רבן גמליאל, אם כן גם לרבי שמעון ורבן גמליאל איירי אפילו בשאר ימות השנה, ועל כרחך מה דקאמר הרי"ף בראש השנה ויום הכפורים מטעם דפוסק מקודם דהלכה כרבן גמליאל דוקא בראש השנה ויום הכפורים על כן נקט כן, דאי לא נימא הכי אלא דכוונתו לומר בזה דדוקא בראש השנה ויום הכפורים קאמר רבי שמעון, אבל בשאר

כתב המרדכי לשיטת רש"י דעם שבשדה שליח ציבור מוציאין אף על פי שלא שמעו ואף על גב דבקיאים, והוסיף לומר דדעת רש"י דהלכה כרבן גמליאל בין בראש השנה ויום הכפורים ובין בשאר ימות השנה, דבעיר יוצאין בשמיעה לחוד ובשדה בלי שמיעת השליח ציבור, ולפי שיטת רש"י אתי שפיר מה שמקשין חכמים לרבן גמליאל "לדבריה למה ציבור מתפללין" כיון דתמיד יוצא בשמיעה לבד, ואמר להם "כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו", דמדינא לא צריכים להתפלל והתפילה היא רק כדי שישדיר שליח ציבור תפילתו, וכן פירש הר"ח, לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבכנסת ושומעין משליח ציבור, והעם שבשדות והן אנוסים שאינן יכולין לבוא, אבל הני דשכיחי בעיר ולא אתי לא פטר רבן גמליאל, וכן כתב הרמב"ן.

ב) ולפי מה דפסק ר"י, דהילכתא כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים אבל בשאר ימות השנה הלכה כרבנן, ולרבנן שליח ציבור מוציא רק את שאינן בקיין, אם כן יוצא מזה לדינא, לשיטת רש"י ודעימיה דעם שבשדה בראש השנה ויום הכפורים, בין בקיאיין בין שאינן בקיאיין, יוצאין אף על פי שלא שומעין, ושבעיר בראש השנה ויום הכפורים דוקא כששומעין ואפילו הבקי יוצא בשמיעה, ובזה הלכה כרבן גמליאל, אבל בשאר ימות השנה דהלכה כחכמים אין חילוק לשיטתם, רק בין בקיאיין לשאינן בקיאיין, דבקיאיין יוצאין רק כשיתפללו, ואפילו עם שבשדות, דבשאר ימות השנה אין צורך להסדיר תפילתם, ואף על פי דאניסי במלאכה, ואינן יכולין לבוא כיון שיכולים להתפלל במקומם, ובתפילת שאר ימות השנה, לבקיאיין אין צורך להסדיר תפילתם, כמו בברכות של ראש השנה ויום הכפורים.

אך עדיין לא ברור לשיטת רש"י, במה דאמרו חכמים, שליח ציבור מוציא את שאינן בקיין, אם נחלק בזה, בין עם שבשדה לעם שבעיר, ונאמר דעם שבשדה שאינן בקיאיין יוצאין בלי שמיעה, כיון שאינן יכולים לבוא, דזה הטעם שייך גם בשאר ימות השנה, ורק בבקיין הם חולקים על רבן גמליאל, אבל בשאינן בקיין גם הם מודים לטעמו, מה שאין כן בעיר לא יוצאים עד שישמעו מפי השליח ציבור.

ימצאין גם בשאר ימות השנה בלי שמיעה, דלא נתן לב למה שכתב הרא"ש, דדוקא בראש השנה ויום הכפורים אבל בשאר ימות השנה לא, והוא לא נתן לב במחילת כבוד תורתו הרמה לכוונת הרא"ש, שהיא כמו שכתבתי לבאר, ולפליאה בעיני, דהלא דברי הרא"ש הם כאן דברי הרי"ף, וגם הרי"ף כתב מקודם אבל בשאר ימות השנה לא, וכשמחלק בדין לענין עם שבשדה כתב ראש השנה ויום הכפורים, מכיון שפסק להלכה כרבן גמליאל בראש השנה ויום הכפורים. ולא ידעתי, מה מצא הקרבן נתנאל בדברי הרא"ש יותר ממה שכתב הרי"ף, ומקודם הביא הרא"ש שיטת התוספות דבעיר לא יוצאין בתפילת השליח ציבור, ואחר כך מביא שיטת הרי"ף שיוצאין אף שבעיר בשמיעה, וכן כתב הרי"ש מדעסוי ז"ל דלעיל כתב הלשון של התוספות, אבל קצת קשה על הרא"ש, דכתב הטעם דעם שבשדות דאניסי שטרודין במלאכתן שאינן יכולין לבוא, וזה הטעם של רש"י והרי"ף ודעימיה, ובפרק ד' דברכות (סימן יד) בהביאו דברי התוספות כתב רק דאניסי וטרידי, ועיין קרבן נתנאל (אות ד) ועיין אור זרוע (הלכות ר"ה סימן רסב) שכתב גם כן, דאין הטעם תלוי כדי להסדיר תפילתו אלא בביאה לבית הכנסת.

ולפי זה לא אבין קושיית כבוד גאונו על פירוש זה לפי שיטת רש"י פסחים (מו, א) דלתפילה ד' מילין, היינו לתפילה בציבור אם הוא בדרך, צריך לטרוח ד' מילין לפניו ולאחריו פחות ממיל, נמצא דאם לא היה בדרך, אינו מחויב להדר אחרי מגין רק עד מיל. והיאך נוכל לחייבו אפילו לא היה אנוס במלאכה לבוא לעיר קודם יום טוב בשביל תפילה בציבור, עד כאן תורף דבריו. ולא ידעתי להולמו, דהלא עם שבשדה אנו פוטרים לגמרי מתפילה מטעם דאניסי במלאכה אבל אם לא היו אניסי במלאכה היו חייבים בתפילה דהיינו שישמעו מפי השליח ציבור ויצאו ידי חובתם או שיתפללו בעצמם, אבל אין הכוונה שפוטרים אותם מתפילה בציבור מטעם דאניסי כמבואר בדברי הראשונים הנ"ל ועיין תוספות חולין (קכב, ב ד"ה לגבל) מה שמביאים לפרש בשם הרי"ח, ובר"ח פסחים (מו, א) לא כתב כן.

ימות השנה אינו יוצא עד שיתפלל אפילו לרבן גמליאל, קשה ממה דאמרו חכמים לרבן גמליאל למה ציבור מתפללים ואמר להם כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו, הלא בשאר ימות השנה צריכים להתפלל לצאת ובשמיעה אינם יוצאים, ודוחק לומר דהקושיא למה ציבור מתפללים ותירוצו איירי דוקא בראש השנה אבל בשאר ימות השנה אינו יוצא בשמיעה, דמקושת רבן גמליאל לחכמים למה שליח ציבור יורד לפני התיבה משמע דרצה להוכיח דמוציא הוא את הציבור בשאר ימות השנה וכל שכן בראש השנה ויום הכפורים כמו שכתב הרשב"א, ועיין ר"ן, ומפורש דלרבן גמליאל שליח ציבור מוציא בשאר ימות השנה, וכן כתב המלחמות, אלא ודאי דגם כוונת הרי"ף הכי דאין חילוק, ומה שנקט ראש השנה ויום הכפורים הוא להלכה, כיון דאין הלכה כרבן גמליאל אלא בראש השנה ויום הכפורים מה שאין כן בשאר ימות השנה אין חילוק רק בין בקי לשאינו בקי, וגם לאינן בקיאין בשאר ימות השנה, לעם שבשדה השליח ציבור מוציאן וכמו שכתבתי לעיל, וכן כתב הבית חדש (או"ח סימן תקצא), וזו נמי כוונת המרדכי שכתב, מתוך האלפסי משמע וכן פירש הראב"ה דדוקא בברכות של ראש השנה ויום הכפורים אבל בברכות של כל השנה לא קיימא לן כוותיה אלא כל יחיד ויחיד חייב לקרות אם הוא בקי וכו'. וכוונתו לומר דאף דמרש"י משמע - לדעתו דהלכה כרבן גמליאל אף בשאר ימות השנה, אבל מהרי"ף משמע דהלכה כרבן גמליאל דוקא בראש השנה ויום הכפורים, אז עם שבשדות יוצאין בלי שמיעה ובעיר דוקא בשמיעה ואין חילוק בין בקי לאינו בקי, מה שאין כן בשאר ימות השנה אז יש חילוק רק בין בקיאין שיוצאין בתפילה דוקא, ואין חילוק בין עם שבשדה לעם שבעיר, ואינן בקיאין, עם שבשדה יוצאין בלי שמיעה כיון שאין יכולין לבוא, מה שאין כן בעיר שיכולין לבוא יוצאין דוקא בשמיעה.

וזאת גם כן כוונת הרא"ש בהביאו דברי הרי"ף, לומר דהלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים אבל בשאר ימות השנה לא, והקרבן נתנאל (שם אות ד) דחה דברי אא"ז הבית חדש במה שכתב לדעת הרי"ף, דעם שבשדה

דעת תוספות

(ד) ובזה אבאר גם שיטת התוספות (ש"ס), וטעמם דסבירא להו דעם שבשדה דאניסי במלאכה אינן יכולים להסדיר תפילתם, ולא מטעם שאינן יכולין לבוא, ולפי זה יוצאין דוקא כששומעין התפילה מן השליח ציבור, ובעיר לא יוצאין אפילו כששומעין כיון שיכולין להסדיר תפילתן, ונראה מדבריהם, מדלא חילקו לפי טעם זה בין ראש השנה ויום הכפורים לשאר ימות השנה, משמע דאין חילוק וכדמשמע נמי מתשובת רבן גמליאל דאמר כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו, ומחלוקת חכמים ורבן גמליאל הוא בכל זמן, ועיין מגן אברהם (סימן קכ"ד סק"ג), ואם כן לרבן גמליאל עם שבשדות בין בקיאי בין שאינן בקיאי יוצאין תמיד בשמיעה, ובעיר דוקא בתפילת עצמם, וחכמים מודים לרבן גמליאל בראש השנה ויום הכפורים דאז יש לומר הטעם כדי להסדיר כיון דאוושי בברכות, אבל בשאר ימות השנה דלא שייך טעם זה אין לחלק רק בין בקיאי שיוצאין בתפילה דוקא, בין אינן בקיאי ששליח ציבור מוציאן כששומעין, ואין חילוק בין עם שבשדה לעם שבעיר, אך הרמב"ן תמה על שיטה זו, דאם כן היאך אמרו לו לרבן גמליאל, לדברך למה ציבור מתפללין, שהרי אותן שבעיר אין שליח ציבור מוציאן ואין יוצאין אלא בתפילת עצמן, גם המהרמב"ח [יום תרועה] העיר בזה ותירץ דהכי פירושו דרבן גמליאל אומר דשליח ציבור מוציא את הרבים אפילו הבקיאי, וזה מדינא, אלא משום חומרא דרבנן התקינו שיהיו הציבור מתפללים כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו, ואם כן אחר התקנה, לא פוטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, אבל בני העיר חייבים, ואינם יוצאין בתפילת שליח ציבור, משום חומרא דרבנן, כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו.

ולפענ"ד נראה לומר בדעת התוספות, דאף דסבירא להו דהטעם הוא כדי להסדיר, מכל מקום סבירא להו דלאו דוקא עם שבשדות, אלא גם עם שבבית הכנסת יוצאין בשמיעה כמו שהבאתי לעיל בשם הר"ח והרמב"ן, ואף דנראה דסבירא להו כשיטת רש"י, דהטעם הוא שאינם יכולים לבוא וכמו שמשמע מר"ח הגדפס, והתוספות סבירא להו דאף לגירסת הגאונים וכן היא גירסת העיטור הטעם הוא שאינן יכולין להסדיר, וגם עם שבבית הכנסת יוצאים בשמיעה, אבל שבעיר היינו אלה שלא באו לבית הכנסת הם יוצאין דוקא בתפילת עצמם כיון שיכולים לבוא לבית הכנסת ולא באו, ורבי שמעון חסידא דקאמר לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדה, הוא בין בראש השנה ויום הכפורים בין בשאר ימות השנה, כיון דרבן גמליאל דאמר דשליח ציבור מוציא את הרבים בכל זמן איירי, ובראש השנה ויום הכפורים מודים חכמים לרבן גמליאל, מה שאין כן בשאר ימות השנה הלכה כחכמים, וכמו שביארתי מקודם, ולפי זה אתי שפיר לתרץ קושיית הרמב"ן ושאר מפרשים למה אמרו חכמים לרבן גמליאל, לדברך למה ציבור מתפללין וכו', הלא אותם שבעיר צריכים להתפלל, שאין שליח ציבור מוציאם, ולדברי מתורץ היטב, כיון דגם התוספות סבירא להו דכל אלה שבבית הכנסת שליח ציבור מוציאם בשמיעה, ורק אלה שבעיר שלא באו לבית הכנסת יוצאים בתפילתם דוקא, וחכמים בקושיא למה ציבור מתפללים, כוונתם לאלה שבבית הכנסת, ואלה יוצאים בשמיעה, ועל זה קאמר רבן גמליאל דהוא כדי להסדיר, דמדינא יוצאים בשמיעה, ורק כדי להסדיר תיקנו חכמים שיתפללו.

דעת הרמב"ם

(ה) ובזה אתי שפיר לפרש גם שיטת הרמב"ם, אשר נתקשו בו נושאי כליו, דבפרק ח' מתפילה (ה"ט) כתב שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם וכו', והקשה הלחם משנה דאם סבירא ליה להרמב"ם כשיטת התוספות דהטעם הוא מפני שיכולין להסדיר תפילתן, ובעיר אפילו שהם בבית הכנסת לא פוטרן, אם כן למה סתם את דבריו ולא כתב נמי דבעיר לא יוצאין, ואי מפרש כפירש"י ועם

עצמו, וזהו באמת החילוק שמחלק רבי שמעון חסידא, בין עם שבשדה והנמצאים בבית הכנסת, בין אלה שבעיר שלא באו לבית הכנסת, ומתורצת בזה קושיית המפרשים על הרמב"ם.

(ובענין סידור תפילה, עיין בחדושי אנשי שם על המרדכי (סוף ראש השנה), ובאורח חיים (סימן ק ו-קכד), ומגן אברהם (סי' קכד סק"א), ובתשובת רשב"ש (סימן קצג), ויש לחלק בין מה דאמרינן כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו, בין מה דאמרינן חייב אדם להסדיר תפילתו).

דעת העיטור שאין הש"ץ מוציא את הבקי אפילו הוא בבית הכנסת

ו) ובסוף מכתבי אעיר קצת בשיטת העיטור הובא בטור (או"ח סימן תקצא) שכתב שאין שליח ציבור פוטר אלא מי שאינו בקי אבל בקי לא אפילו אם הוא בבית הכנסת, ונראה דסבירא ליה דהא דפוטר רבן גמליאל לעם שבשדות, הוא מטעם שאינן יכולין להסדיר תפילתם, ועל כן פוטר אפילו את הבקי כשיבואו לבית הכנסת וישמעו, אבל דעיר שבאו לבית הכנסת שהיו יכולין להסדיר תפילתם אין שליח ציבור פוטר אותן, דהוא לא פוטר אלא מי שאינו בקי אבל לא את הבקי, והמעין בעיטור יראה דהוא פוסק להלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים, דלא כבית חדש שדחה את דברי הבית יוסף, וכתב דהעיטור סבירא ליה דאין הלכה כרבן גמליאל וכרב דאמר עדיין הוא מחלוקת, דבעיטור משמע להיפך, אך לפי זה קשה קושיית הבית חדש, דאם כן למה מקשין חכמים לדברך למה ציבור מתפללים וכו', הו"ל לומר דהבקי אין שהם בעיר צריכים להתפלל, וצריך לומר כתירוצו של המהרמב"ח, דמיירי בציבור שאינו בקי לגמרי, ואינם יודעים להתפלל בעל פה כי אם מתוך הספר ובהנך הוא דקאמר דטעמא כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו, ועיין בית יוסף (או"ח סימן ק) ובדרכי משה (שם) וראיתי גם במלוא הרועים שהאריך בזה, ולא נפניתי כעת להאריך עוד.

שבשדות יוצאין אפילו לא שומעין, למה לא הזכיר מזה, והניח בצריך עיון. והכסף משנה תירץ שרבינו מפרש, דהא דאמרינן דעם שבשדות פוטר רבן גמליאל, לאו אתפילת ראש השנה ויום הכפורים איתמר, אלא אשאר ימות השנה, ובשאר ימות השנה לא קיימא לן כוותיה אלא כחכמים, על כן לא חילק בזה, והנה רבי שמעון סתמא קאמר לא פוטר רבן גמליאל וכו' והמחלוקת חכמים ורבן גמליאל היא בכל זמן, ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל.

ולפי מה שכתבתי לדעת התוספות, אתי שפיר נמי לתרץ שיטת רבינו, דגם הוא סמך על שיטת הגאונים כדרכו תמיד, וגירסתם היא, "לא פוטר רבן גמליאל אלא שבבית הכנסת ושבשדות דאניסי אבל כולא עלמא לא", וסבירא ליה דעיקר הטעם הוא משום סידור תפילה, ובראש השנה ויום הכפורים הלכה כרבן גמליאל ובשאר ימות השנה הלכה כחכמים, והחילוק הוא רק, דאלה שבבית הכנסת יוצאים בשמיעה ובעיר שלא באו לבית הכנסת לא יוצאים כיון שאפשר להם להסדיר תפילתם, ועל כן כתב הרמב"ם ז"ל (בהלכה ט) "שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם, כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעים, ועונים אמן אחר כל ברכה, הרי הן כמתפללין, במה דברים אמורים כשאנו יודע להתפלל, אבל היודע אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפילה עצמה" ודקדק בלשונו לומר, כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעים, להשמיע דאם לא שומעים לא יוצאין, וכגון אלה שבעיר שלא באו לבית הכנסת, דבשאר ימות השנה הלכה כחכמים, דמחלקין רק בין בקיאין לאינם בקיאין, ועל זה קאי שם (הלכה י) "במה דברים אמורים בשאר ימות השנה אבל בראש השנה ויום הכפורים, שליח ציבור מוציא את היודע כמי שמוציא את שאינו יודע, מפני שהן ברכות ארוכות וכו', והיינו נמי דוקא בשומע כמו בשאר ימות השנה שנזכר בהלכה ט', אבל באינו שומע, אפילו הוא בעיר לא יוצא רק בתפילת

סימן טז¹⁶

יום טוב שני של גלויות

ובשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן ע"ג מבואר להדיא דאם דעתו לחזור מיד נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם מדינא. וכן חלקו על החכם צבי בנו השאלת יעב"ץ (ח"א סימן קסח) והברכי יוסף (סי' תצו) וכן מבואר בשו"ת אבקת רוכל למרן הבית יוסף (סימן כו) דצריכים לנהוג כמקומם, דלא כהחכם צבי. ועיין בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן ד) שמביא בשם רבים וגדולים שגזרו בגזרה חמורה שאפילו בחור אם בא דרך ארעי לארץ ישראל מחויב לנהוג שני ימים כמנהג מקומו.

ומעתה קשה לי מדוע בכל הדינים התלויים במקום שדרים שם מצינו שיעורים בהזמן שידור בהעיר שיהיה נחשב כאנשי העיר, כמו לתמחוי וקופה וכסות ופסי העיר [ב"ב ח.], דבעינן ג' או ו' או י"ב חודש, שיהיה נקבע כאנשי העיר, וכן לענין עיר הנדחת בעינן ל' יום שיהיה נחשב כאנשי העיר [ב"ב שס] וכן לענין הנודר מבני העיר מבואר (שו"ע י"ד סי' ר"ז ס"ב) דבעינן י"ב חודש, ולמה בהדין של ארץ ישראל וחוצץ לארץ תלוי רק בדעתו לחזור, בלי שום שיעור בהזמן כלל.

הן אמת דדעת מהרי"ק מובא ביו"ד סימן רנ"ו בהמחבר [סי'ה] ובחור"מ סימן קס"ג ברמ"א [סי'ב] דאם ידוע שבא לגור שם והשתקע נעשה מיד כבני העיר, בכל זאת קשה לדעת הרמב"ם, שהיא הדעה הראשונה בשו"ע, דאינו מחלק כלל, רק הכל תלוי בזמן. ואפילו לדעת המהרי"ק הלא תלוי בקניית דירה וכדומה, שרואים שעושה מעשה להשתקע, ומדוע לענין ארץ ישראל וחוצץ לארץ תלוי רק בדעתו לבד. וצריך עיון בזה.

והנה עוד תמוה לי לפי דברי הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ח ה"כ) דההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין אפילו אין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, דבדעתו לחזור הרי פסק שם דדינו כאנשי מקומו

לפני חג השבועות העבר נשאלתי מן איזה חרדים שנסעו לארץ ישראל שלא על מנת לחזור והספינה תבוא להחוף בחיפה ביום א' של שבועות, ושאלו לפי הנהוג אצלנו להורות, שאותם הנוסעים לארץ ישראל להשתקע אין עליהם הדין של חומרי המקום שיצאו משם, והיום שני של יו"ט הוא לגביהם חול, כמו בכל תושבי ארץ ישראל, והרי הם כמוהם, או אולי בעינן דוקא שיבואו להישוב קודם החג, אבל אם יבואו לארץ ישראל לאחר שכבר חל עליהם קדושת יום ראשון בחול, יש להם הדין של חוץ לארץ גם לענין יו"ט שני של גלויות.

והנה הצעתי השאלה הזאת לפני רבנים אחדים ודעתם נוטה, כיון דקיימא לן דביו"ט של גלויות נולדה בזה מותרת בזה, משום דשתי קדושות הן, ולא הוי כיומא אריכתא, ולכן מצד הסברא הוא דאף שהיה ביום הראשון בחוץ לארץ, אינו נקבע ליום השני כדינו של בן חוץ לארץ, ואם ביום שני היה בארץ ישראל ואין דעתו לחזור הוי חול לגביו.

ובעיוני בזה מצאתי מבוכה גדולה בדינים אלו, כי בהפוסקים ובשו"ע או"ח (סימן תצו) לא נזכר כלל הדין של בן חוץ לארץ ההולך לארץ ישראל והחילוקים שבין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור, רק מבואר [שם סעיף ג'] הדין של בן ארץ ישראל ההולך לחוץ לארץ, ודעת החכם צבי (סימן קסז) דבן חוץ לארץ ההולך לארץ ישראל אפילו דרך ארעי אינו נוהג חומרי המקום שיצא משם, ומסביר דינו בשני טעמים, א) מפני האיסור של בל תוסיף, ואין לומר בזה חומרא וקולא, שלהוסיף יום אחד יו"ט גם כן איכא איסור. ב) כיון שדין זה תלוי בקירוב וריחוק המקום מירושלים, אין שייך בזה חומרי המקום שיצאו משם.

אולם אם נאמר כסברת החכם צבי יוקשה מדוע מארץ ישראל לחוץ לארץ מחמירינן בישוב אפילו דעתו לחזור אם איסור בל תוסיף איכא בחומרא,

16. מודפס בקובץ הפרדס (חלק ח חוברת ו סימן לה).

עושין יום אחד, דהאידיגא רק מנהג אבותינו, היינו כמו שהיו עושין בזמן הראיה.

ולכן מיושב היטב מה דלא בעינן בנידון זה הזמן של ל' יום או ג' וי"ב חודש משום דאינו שייך כלל להמקום, רק החיוב אקרקפתא דגברא לעשות שני ימים בכל רגל אם רק יזדמן לו רגל אחד בחיוב שני ימים. ומיושב נמי מה שהקשינו לדעת הרמב"ם דפסק דאפילו דעתו לחזור הולכין אחרי חומרי המקום שיצא משם, מפני דדינים אלו אינם שייכים כלל לקביעות המקום, והפטור של אין דעתו לחזור הוא רק מפני שבמקומו השלוחים יכולים להגיע והוא לא יפרוש עוד ממקומו, וליתא להגזירה.

ואם חומה היא הנחתנו הזאת נבנה עליה טירת כסף, שבנידון שאלתנו, בבני חוץ לארץ הבאים לארץ ישראל ביום א' של יו"ט, בודאי צריכין לנהוג שני ימים של יו"ט, דניחזי אנן האיך היה הדין בזמן הבית אם השליח לא יכול לבוא בערב יו"ט רק באיחור שעה אחת ביו"ט ונכנס באיסור, או על ידי איזה מציאות אחרת, בודאי בלי ספק היו עושין שני ימים, דלא עדיף מחודש ניסן דבא קודם יו"ט, מכל מקום משום הגזירה דאטו תשרי בעינן דוקא שתהיה הידיעה קודם יו"ט בכל פעם, כמו כן אם הבן מקום של שני ימים בא ביו"ט למקום ביאת השלוחים, נמי הוי הדין כן, דאין שום טעם לחלק בין אם השלוחים באים אליו או שהוא בא להשלוחים. ולכן בנידון דידן, שהאנשים באו לשם ביום א' של שבועות, יש להם ממש הדין כמו שהשלוחים היו באים להם ביום חג השבועות, ובודאי צריכים לעשות שני ימים, והפטור של בן חוץ לארץ שבא לארץ ישראל מיו"ט שני של גלויות הוא רק מפני שנמצא כעת במקום שהשלוחים היו יכולים להודיע במשך עשרה ימים. ומה דבעינן שלא יהיה דעתו לחזור הוא מטעם הגזירה של שאר המועדים. ולכן ברור לדעתי דבעינן שיהיה בא לארץ ישראל במשך עשרה ימים מן יום קביעות החודש, לא ביו"ט ממש.

ובלכתך בדרך הזה שעיקר הדין של ב' ימים טובים בגלות הוא מטעם גזירה של ניסן אטו תשרי מדויקים היטב דברי הרמב"ם בהלכות יו"ט (פ"א

בין להקל בין להחמיר. והגר"א בהגהותיו לאו"ח (סימן תסח ס"ד) האריך להוכיח שכן הוא שיטת הרמב"ם דבאין דעתו לחזור יש לנו שני החומרות, ופליג על שיטת התוספות שכתבו דשני החומרות לא משכחת להן בשום פעם, רק בדעתו לחזור יש לו רק החומר שיצא משם, ובאין דעתו לחזור רק חומר שהלך לשם ולפי דעת הרמב"ם אינו כן רק העיקר כסוגיא דפסחים דבדעתו לחזור יש לו רק חומר שיצא משם ובאין דעתו לחזור יש לו שני החומרות, ולכאורה אמאי מקילינן כולי האי בבן חוץ לארץ ההולך לארץ ישראל שלא על מנת לחזור, שאינו נוהג יו"ט שני בלי שום חולק, ולמה לא נחוש לשיטת הרמב"ם דהחומר של יצא משם נשאר לעולם.

לכן מכל הלין קושיות נראה לומר דהדין של שני ימים של גלויות לא שייך כלל להמקום, שיהיה תלוי חיובו בהשיעורים שנתנו חכמים שיהיה נקבע ליושבי המקום, רק הדין הוא אקרקפתא דגברא, דאם מקום דירתו או מציאותו הוא באופן דאין יכול לדעת קודם יו"ט יום קביעות החודש, אז הוא עושה יו"ט שני ימים. והנה מבואר בר"ה (כא, א) דמקום ששלוחי ניסן מגיעין ואין שלוחי תשרי מגיעין אף שנודע לו יום קביעותו בכל זאת עושין שני ימים, משום גזירה של ניסן אטו תשרי. ומבואר בטורי אבן והביא סמוכים לדבריו מדברי הרמב"ם, דנתן השיעור של עשרה ימים, משום דלפעמים אחר ניכוי יומי שבת לא נשאר רק עשרה ימים שיכולים השלוחים להלוך. לכן אפילו אם שבת היה ביו"ט ונשאר עוד יום אחד להילוך השלוחים גם כן עושין שני ימים משום הגזירה דתשרי אטו תשרי, ונמצא לפי זה שרק אז עושין יום אחד יו"ט אם יעשה תמיד יום אחד ולא יתרמי ליה לעולם חיוב של שני ימים, דאז יהיה חל עליו הגזירה של ניסן ותשרי אטו תשרי, ומטעם זה מבואר ברמב"ם [קידוש החודש פ"ג הי"ב] שגם חג השבועות, דלא תלוי כלל בקביעות החודש, גם כן עושין ב' ימים, משום הגזירה דכל המועדות יהיו שוין, ולכן תלוי רק אם דעתו לחזור או לא, דהיכא דאין דעתו לחזור נמצא דבשום פעם לא יזדמן ליה עוד רגל של שני ימים שיהיה שייך הגזירה של ניסן אטו תשרי, שפיר

למשה מסיני שבזמן הסנהדרין קובעין על פי הראייה ויהיה ספק באמת, ודחקו בהטעם של הגמרא [ביצה ד:]: שמא יחזור הדבר לקלקול. ולפי דעתי נראה דכוונת הגמרא דאפילו בזמן שמקדשין על פי ראייה היו משיאין מקודם משואות להודיע לכל בני הגולה, רק משקלקלו הכותים היו שלוחים יוצאים, וזהו כוונת הגמרא שמא יחזור הדבר לקלקול, היינו לקלקלת הכותים והיו מחויבים לעשות יו"ט שני ימים משום ספק.

שלמה זוד כהנא

רב בורשה, פוילין

הכ"א) שכתב דיו"ט שני הוא מדברי סופרים ומדברים שנתחדשו בגלות, דלכאורה לא נתחדש כלל בגלות הדין של שני ימים טובים, רק הוא מטעם מנהג אבותינו, ובזמן הבית היו מחויבים מן התורה בב' ימים מטעם ספק. אך כוונתו הוא להגזירה של ניסן אטו תשרי נתחדש בגלות.

והנה ראייתי להגאון בעל אור שמח והגאון רבי צדוק הכהן מלובלין שכתבו שהטעם של שני ימים בזמננו הוא משום מהרה יבנה המקדש, ועל פי דעת הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (פ"ה ה"ב) הלכה

סימן יז¹⁷

מנהג אמירת "כל נדרי"

לפני איזה מאות שנים התירו לטלטל הספר תורה מההיכל שלא לצורך. ועוד, המנהג של אמירת כל נדרי נזכר בספריהם של הראשונים הרא"ש (יומא פ"ח סכ"ג) והטור (או"ח ס"י תריט) שקדמו הרבה לגזירות ספרד.

הוא ענין התרת השבועה

ב) ולכן מתקבל יותר על הדעת שבאמירת כל נדרי שנתקדשה ונתחבבה בקהלות ישראל עוד בדורות קדומים, הכוונה היא להתרת השבועה של השכינה הקדושה הנזכרת בזוהר הקדוש (הנדפס במחזורים ואשר אומרים אותו בהרבה בתי כנסיות לפני כל נדרי), וזה לשונו "עביד בגין שכינתא דאיהי בגלותא ואם איהי באומאה הא אבא ואמא יכלין למעבד התרה" וכן היא בבבלי בבא בתרא ע"ד. ברבה בר בר חנה ששמע בת קול מהר סיני שאומרת "אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי" וכשבא לפני חכמים אמרו לו היה לך לומר מופר לך, הרי היה בת קול כזה מרחפת באויר דוגמת הבת קול הנזכרת בגמרא ברכות ג' ע"א "אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם" בת קול זו החוזרת בכל יום והנשמעת לכמה קדושי עליון ושעל ידם התפשט בכל ישראל.

רבים חקרו על מנהג אמירת "כל נדרי" כתפילה ראשונה של היום הקדוש יום הכפורים. אמירה זו שאין בה לא תפילה ולא בקשה אלא הצהרה לביטול השבועות והנדרים שבמשך השנה, בניגון וקול של התלהבות נפשית וגעגועים לאבינו שבשמים יותר מכל התפילות לשם מה היא מכוונת, אם כוונתנו באמירה זו כדי שלא נכשל חלילה באיסורי נדרים ושבועות שיפריעו לקבלת תפילותינו ביום הקדוש, הלא כבר הותרו כל הנדרים לפי המנהג בערב ראש השנה שלא בצבור ולמה מתירין עוד הפעם בערב יום הכיפור בצבור בניגונים מרעידים לב ונפש, וכן מה טעם להוצאת ספרי תורה מההיכל, הלא התרת נדרים אינה צריכה נקיטת חפץ.

נתקן בימי האינקוויזיציה

א) ויש מן המבארים שנוטים לומר שהמנהג נוסד בימי האינקוויזיציה בספרד, שהאנוסים אשר למראית עין המירו דתם ובשעת ההמרה נשבעו להכומרים, היו נאספים במחותרות ובהחבא לקיים כל דיני ומנהגי ישראל, ולכן התירו השבועה לפני יום הקדוש להתפלל עם העבריינים, והגם שהשערה זו מתקבלת על הדעת, בכל זאת קשה לשער שמפני הזכרון שאנו עושין להגזירה של

17. מודפס בקובץ בית כנסת (ביכ"נ הגדול בת"א שנה ג).

דנים בה ושהרשב"ם ב"ב ע"ד ע"א ד"ה שנשבעתי מפרש שהיא השבועה מן הגלות כדכתיב קראי טובא בנביאים, אם השבועה הזאת חלה גם עלינו שאיננו רשאים לצאת מן הגלות, או שהשבועה חלה רק כלפי מעלה שלא לסייע לנו בהעפלה אבל מצידנו לא חלה השבועה כלל ומותרים אנחנו להיות מעפילים ולקיים המצוה של ישוב ארץ ישראל.

ויש ראייה לסברא האחרונה מן הכתוב (במדבר יד, מא) ויאמר משה למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלה, ולא אמר אין אתם רשאים לעבור על השבועה, וכן יש להביא ראייה (כתובות קי, ב) מרב יהודה שאסר לצאת מבבל לארץ ישראל משום הכתוב (ירמיה כז, יב) "בבלה יובאו" ולא קאמר משום השבועה מכאן שאין השבועה חלה עלינו.

וכן מצאתי להדיא בפתיחה למדרש איכה "אמר הקב"ה אכבוש עיני ממנו ואשבע שלא אזקק עד עת קץ" והיינו השבועה שלא יסייע אותנו במעשה נסים עד קץ הימין, ולכן בעת צרה ליעקב כזמננו שהשליש היותר מובחר מטובי עמנו הושמדו באכזריות נוראה, ושארית פליטתנו הנדחים והמעונים מתגברים בשארית כחם להעפיל לארץ, וכחות אכזריים דוחים אותם לגלות המר וארצנו סגורה ומסוגרת בפניהם, עלינו להתאזר בשארית כחנו לקראת הימים הנוראים הבאים עלינו לטובה אשר על המדינות בו יאמר בתפלה ובתחנונים, ובאמירת כל נדרי נצליח להתיר השבועה של הגלות המרה, וד' יהיה בעזרנו לסול המסלה ולפנות דרך לעם ה' ויבואו לציון ברנה וישמע אך ששון ושמחה באהלי יעקב אמן סלה.

ולכן על סמך זה הונהג בכניסת יום הכפורים שכל ישראל מתאספים בבתי כנסיות לתפלה ואומרים, הבט נא עמך כולנו אחד לא נעדר באנו והתכנסנו בבית מקדש מעט לפני תפלות יום הכפורים הבאים במקום העבודה של הכהן הגדול ומבקשים על שיבת השכינה לציון וסדר העבודה לירושלים, ולכן לפני התקדש יום אומרים כל נדרי ומוציאים ספרי התורה לאמור כך כתבת בתורתך "לא יחל דברו" (במדבר ל, ג) אבל אחרים מוחלין לו, ומרבים בנגינה של השתפכות הנפש לומר "אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך", ועל ידי זה יהיה פתוח דהתירא דאדעתא דהכי לא נדרגא להתרת השבועה.

טעם למה נכתבה פרשת נדרים מאוחר בתורה

ג) וכבר ביארתי טעמו של דבר שכתבה התורה דיני נדרים יותר מאוחר מכל המצוות שבתורה בסוף ספר במדבר (פרק ט). והמפרשים כתבו משום הסמיכות לפרשה הקודמת (כט, ט) "לבד מנדריכם ונדבותיכם", אבל על טעם זה יש להקשות דנדרי קרבנות הרי המה נדרי מצוה ואין להתירם. אך לפי דברינו יש לומר דלכן נכתבה המצוה של התרת נדרים קודם כניסתם לארץ כדי שהשבועה שלמעלה "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחת" (תהלים צה, יא) תהא ניתנת להתרה, לכן בסדר מוטות שכתובים בו ההכנות של כניסתם לארץ וחלוקת הנחלות בעבר הירדן מזרחה הקדים הדין של התרת נדרים ונמסרה ההתרה לראשי המטות.

השבועה שלא לצאת מהגולה

ד) והנה יש לחקור השבועה של השכינה שאנו

סימן יח¹⁸

בענין חולה ביום הכפורים

רופאים בקיאים, לבד היכא שהחולה אומר צריך, אז מאכילים לו על פי עצמו אפילו הרופא אומר אינו צריך, משום לב יודע מרת נפשו, ומבואר בפוסקים

לרגל השאלות הרבות מאנשים שונים הפונים אלי בערב יום הכפורים להקל להם התענית מפני חוליים, ולפי המבואר בפוסקים מאכילים רק על פי

18. מודפס בקובץ הפרדס (שנה יב חוברת ז סימן לד).

להחם לו חמימי מפני פקוח נפש. הרי חזינן דדוקא לאחר המילה שכבר יש הסכנה אז מותר לחלל שבת עבורו, אבל קודם המילה אסור להחם עבורו, אף שבודאי תהיה סכנה לאחר המילה.

וכן משמע מדברי הרמב"ם הלכות שבועות פ"ה ה"כ שכתב נשבע שלא יאכל ז' ימים אין אומרים שימתין עד שיצטער שלא יוכל לסבול משום דהוי שבועת שוא, ומשמע דאם היה הדין של שבועת שוא אסור לו לאכול עד שלא יוכל לסבול, והר"ן (שבועות י, א מדפי הרי"ף) באמת סובר דלא הוי שבועת שוא בנשבע שלא יאכל ופסק שאסור לו לאכול עד שיהיה קרוב שיסתכן. הרי חזינן דמשום פקוח נפש לא הותר שום איסור עד שתהיה הסכנה לפנינו, ולא הותר מפני שהסכנה תבוא אחרי כן.

ביאור על פי זה בדברי הגמרא ביומא פ' ד' כגון שאמדוהו וכו'

(ג) ועל פי הצעה הזאת נראה לי גם כן פירוש דברי הגמרא יומא פ"ד: כגון שאמדוהו לתמניא יומי ויומא קמא שבתא מהו דתימא נמתין עד הערב, וכבר הקשו על זה המפרשים דאם נוכל להמתין ולא יהיה סכנה הלא מבואר דממתנין, ואם לא נוכל להמתין מאי נפקא מינה לכמה יומי אמדוהו. ולפי דברינו ניחא, דמיירי שהסכנה תבוא לאחר שמונה ימים, ונמצא דבשבת לשעבר, שלא היה עדיין סכנה, צריך להיות אסור החילול, לכן משמיענו הגמרא דאם אמדוהו לתמניא יומי, נמצא דההיתר של חילול שבת נעשה בעת הסכנה, רק הרפואה נמשכת שמונה ימים, ולכן מותר החילול, אבל לעשות רפואה היום לצורך סכנה שתהיה לאחר ח' ימים אינה מותרת, ועל זה בעינן אומד הדעת היכא דהסכנה איננה עוד, ולכן דייק הגמרא דאמדוהו לתמניא יומי, וכן ראיתי בשו"ת נודע ביהודה תנינא יו"ד סי' ר"י לענין אם מותר לעשות ניתוח במת כדי להתלמד לרפאות חולים אחרים, ומצדד שם להתיר היכא שנמצא חולה אחר במחלה כזאת הצריך לרפואה בשביל פקוח נפש, אבל אסור לנוול המת בשביל חולים שיתהוו אחר זמן.

(ד) והנה במסכת סנהדרין ע"ז. מבואר דאם כפתו בחמה וצנה ומת חייב משום רוצח, דנחשב כאילו

שלכתחילה נותנים להם פחות מכשיעור, והדינים מבוארים במשנה וגמרא וכל הפוסקים.

הבדל בין שבת ליו"כ בענין פיקוח נפש

(א) והנה נתתי אל לבי לעיין מדוע לענין חלול שבת פסקינן סתם שספק פקוח נפש דוחה שבת, וכל חולה שיש בו סכנה הרי השואל שופך דמים והנשאל מגונה, והגמרא והפוסקים נתנו לנו כללים דחולה במכה של חלל או באישתא צמירתא הוי חולה שיש בו סכנת נפשות ומחללין עליו את השבת על ידי גדולי ישראל, ואין מבואר כלל שצריך שאלה לרופא, רק בחולה שאין בו סכנה מבואר באו"ח סימן שכ"ח ס"ה שצריך אומד. ובהלכות יום הכפורים לא נזכר כלל דבחולה שיש בו סכנה מאכילין בלי בקיאים.

והגם שראיתי באיזה מגדולי האחרונים שרוצים להשוות הדינים של יום הכפורים ושבת, אך משמעות הפוסקים לא נראה כן, כי לא הזכירו כלל גבי שבת את הדין של אומד הרופאים. והרמב"ן כתב להדיא בספרו תורת האדם (הביאו מרן המחבר בסימן שכ"ח ס"ד) דחולה שיש בו סכנה מותר לעשות בשבילו אפילו דברים שאינם מעכבים רפואתו, וכמו לכבות עבורו הנר או להדליק וכדומה. וכן לא נזכר בשום מקום להזהר לבשל או לעשות מלאכה אחרת עבורו בפקוח נפש. וכן פסקינן לענין יום הכפורים ושאר מאכלות אסורות את הדין של מאכילים הקל הקל תחילה, ולענין שבת לא נזכר זה כלל, ואפילו היכא שיכול לעשות המלאכה על ידי עכו"ם וקטנים נעשה בגדולי ישראל.

חילוק אם נמצא כבר הסכנה או שעתיד לבוא

(ב) והנראה לי בזה, דהנה הא דפקוח נפש דוחה שבת ושאר איסורים שבתורה הוא דווקא היכא שעושה האיסור בעת שכבר נמצא הסכנה, וכדי להציל מן הסכנה הותר החילול שבת או חילול שארי איסורים, אבל היכא דהסכנה עדיין איננה, שהחולה עוד לא נחלה, אף שבודאי תהיה אחר זה סכנה, לא הותר חילול שבת. והגם שהדבר פשוט מן הסברא נראה להביא ראיה מדברי הרמב"ן גבי ההוא ינוקא דאישתפך חמימיה (עירובין סח, א) שפסק הרמב"ן דיכולים למולו ולאחר המילה יהיה מותר

ולכן לדעתי הטעם שמצינו חומרות ביום הכפורים לענין אומד ומאכילין הקל ופחות מכשיעור הוא לא מפני שיום הכפורים חמור, רק מטעם שהסכנה של רעבון עדיין איננה בעולם, דבעינן דוקא אומד ויתר הדינים.

ולפי זה יהיה נפקא מינה על החילוק הזה, היכא שהאכילה איננה מפני רעבון רק לשם רפואה אז לא בעינן אומד, וכן גם בשבת לחלל שבת לצורך אכילה להסיר הרעבון יהיה בזה כל החומרות של יום הכפורים.

שלמה דוד כהנא

רב בווארשא פולניא

הרגו בידים, אבל היכא דכפתו במקום שסוף חמה או צנה לבוא פטור, ולא הוי כרוצח משום שבשעה שכפתו לא היה עדיין הסכנת הריגה, ומבואר שם גם כן דאם כפתו ברעב פטור, ופירשו התוספות (ד"ה כפתו) שאפילו היה רעב כבר בשעה שכפתו מכל מקום פטור הכופתו, משום דמיתתו לא בא על ידי רעב הראשון רק שבכל שעה מתחזק רעב חדש שלא היה עדיין בעת שכפתו, והוי כמו סוף חמה וצנה לבוא. ועיין בספר יד רמ"ה שם שהסביר הדבר במה גרע מסוף חמה לבוא דההוא כפנא דמעיקרא לא היינו כפנא דקטליה, הרי חזינן מזה דסכנת רעבון שמת על ידה אינו אותו הרעבון שמרגיש בעת שצריך לאכול והסכנה איננה עוד בעולם.

סימן יט"ו

בענין תחומין ושעיר המשתלח

דכתב דשמעינן לרבי יהודה דאית ליה בסוגיא דספק עירוב דתחומין דאורייתא, ואחר העיון לא מצאתי לענ"ד בהסוגיא דחמר גמל (עירובין לה, ב) שום הוכחה ברבי יהודה דתחומין דאורייתא, דהגמרא מתרצת שם הקושיא מדרבי מאיר אדרבי מאיר דאית ליה דספק עירובין הוי חמר גמל ואית ליה בטומאה קלה דספיקו טהור, ועל זה מתרץ הגמרא דרבי מאיר אית ליה תחומין דאורייתא אבל בדרבי יהודה לא נזכר כלל דאית ליה תחומין דאורייתא, ובודאי כוונת הרא"ש היא כיון דרבי יהודה סובר כרבי מאיר דספק עירוב הוי חמר גמל וטעמיה משום תחומין דאורייתא לכן גם לרבי יהודה הוי תחומין דאורייתא, אבל באמת יש לומר דאפילו אם רבי יהודה יסבור דתחומין דרבנן גם כן יכול לסבור דספק עירוב אסור, דאיהו לשיטתו דאית ליה דסוגיא דשני שבילין דהיכא דבאו לשאול בבת אחת טמאין משום דחד בודאי טמא, ולהכי בספק עירוב דהשאלה הוי בבת אחת אם יש לו אלפים למזרח או למערב אם נתיר אלפים לשני הצדדים מטעם ספק דרבנן בודאי יעשה איסור לכן אזלינן לחומרא, וסברא כזאת כתב הר"ן פרק קמא דמגילה (ב, א מדפי הרי"ף) לענין קריאת המגילה

קושיית הנודע ביהודה למ"ד דתחומין דאורייתא (א) ביומא ס"ו: מביא הדרש "עתי" אפילו בשבת משלח את השעיר המשתלח, ופריך הגמרא למאי הלכתא ומפרש רש"י (ד"ה למאי הלכתא) איזה חילול שבת הוצרך להתיר ואי משום תחומין הרי הוי מדרבנן. והנודע ביהודה תנינא או"ח סימן מ"ז מביא קושיא לדעת הרמב"ם דאית ליה דתחומין של י"ב מילין הוי דאורייתא, ולרבי מאיר דאית ליה דמירושלים עד הצוק י"ב מילין היו, הרי שפיר איצטריך קרא לתחומין של י"ב מיל דהוי מן התורה.

והנה הנודע ביהודה מתרץ דהברייתא של עתי אפילו בשבת הוי מתורת כהנים, וסתם ספרא רבי יהודה, ורבי יהודא הרי אית ליה דמירושלים לצוק הוי רק י' מיל ואין כאן תחומין דאורייתא. וראיתי מקשים על הנודע ביהודה מדברי הרא"ש פ"ד דעירובין סי' ח' דכתב דשמעינן לרבי יהודה דאית ליה תחומין דאורייתא, ולפי זה אם הברייתא אתיא כרבי יהודה הלא נוכל לומר ד"עתי" מתיר תחומין אפילו בלא י"ב מילין. עיין במצפה איתן ותשובה של הגאון מטעפליק שליט"א (דברי אהרן סימן א).
(ב) והנה בחידושי דקדקתי על דברי הרא"ש

19. מודפס בקובץ הכרם (תל אביב, שנה א חוברת א).

אפילו בי"ב מילין והמנחת חינוך מצוה כ"ד מביא שגם הריטב"א כתב כן, לכן לא זכיתי להבין קושיית הנודע ביהודה.

והשאגת אריה סימן ע' מקשה גם כן קושייה זאת אבל באופן אחר, ואיהו מקשה דילמא הכתוב עתי קאי היכא שמוליקין את השעיר לצוק אחר שרחוק יותר מי"ב מילין או במשכן שילה שהיו יותר רחוק להצוק, אבל הנודע ביהודה אינו מקשה מצוק אחר דהא מתרץ דאתי כרבי יהודה דלא היו רק עשר מילין הרי מיירי מצוק זה.

ישוב על קושיית השאגת אריה

(ד) ובשבו של קושית השאגת אריה דילמא קאי הריבוי "עתי" משום איסור תחומין לצוק אחר, נראה לדעתי לומר, דהנה רש"י שם ביומא ס"ו: מפרש קושית הגמרא למאי הלכתא, דתחומין איסור דרבנן בעלמא שגזרו עליהן לאחר מתן תורה. וצריך עיון גדול בכוננת רש"י המדייק דהאיסור של תחומין נעשה אחר מתן תורה דהרי ודאי כל האיסורים שהחכמים תקנו לא היו בכלל דאורייתא אפילו אם היתה מציאות שנתקנו קודם מתן תורה וכל התקנות שתיקן משה אפילו אם נתקנו קודם גם כן הוין דרבנן.

(ה) לכן נראה לי לומר שרש"י בלשונו מכוון ליישב מה שיש להקשות למאן דאית ליה דתחומין של י"ב מיל הוין דאורייתא, הלא יש לומר ש"עתי" נצרך להתיר הולכת השעיר לצוק רחוק יותר מי"ב מילין כקושית השאגת אריה. אבל באמת גם לצוק רחוק לא צריך קרא להתיר דהא יכול להוליך השעיר על ידי עירוב דכמו דמועיל לדידן עירוב לתחומין של אלפיים כן מועיל מן התורה עירוב לתחומין של י"ב מיל. אבל מכל מקום אם כבר היה במתן תורה התקנה של תחומין לאיסור מדרבנן הילוך יותר מאלפיים אמה לא היה מועיל הנחת עירוב לסוף י"ב מיל אפילו מדאורייתא כיון דרבנן אסרו לילך למקום עירובו, ודמי לנתנו במגדל ואבד המפתח דאינו עירוב אם לא באירא דליבני, וכיון שאין יכול לבוא בין השמשות אפילו משום איסור דרבנן הוי כמו אבד המפתח וכמו נאבד או נשרף העירוב, וכבר עורר דין זה המנחת חינוך, לכן כתב

בספק מוקפין לקרות בשני הימים משום דאם ניזל לקולא לא יקרא כלל, וכן מבואר ביורה דעה סימן קי"א דאם נפל איסור דרבנן בשתי קדרות של היתר באדם אחד שתיהן אסורות, והפרי מגדים באו"ח סימן שמ"ו כתב דלהכי אסור להכניס לרשות היחיד ולהוציא לרשות הרבים מאיסקופה ד' טפחים ולא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, משום שאם נתיר להכניס ולהוציא בודאי יעשה איסור. ולכן לרבי יהודה אין הוכחה כלל דאית ליה תחומין דאורייתא. ומה שהוכחה הגמרא לומר דרבי מאיר אית ליה תחומין דאורייתא ולא קאמר דמשום הכי ספק עירוב אסור משום דהוי כמו שבאו לשאול בבת אחת ולא מצינו מהתנאים שיתירו אפילו בבת אחת, היטב העירני עמיתי הרה"ג רבי גרשון לפידות משום דרב ששת אית ליה לקמן נ"ב: דלרבי מאיר אפילו בודאי לא עירב הוי חמר גמל והאלפים של צד ביתו אין לו אפילו אם נאבד העירוב קודם בין השמשות, לכן שפיר פריך הגמרא דמטעם ספק תחומין דרבנן נתיר מצד העירוב השני אלפים ומוכח דאית ליה תחומין דאורייתא. ולפי זה עולה יפה תירוצו של הנודע ביהודה לשיטת הרמב"ם דתחומין של י"ב מיל הוי דאורייתא, דהברייתא הוי לרבי יהודה ואיהו אית ליה דלא הוי עד הצוק רק עשר מיל, וסובר דהרמב"ם אינו מדייק כהרא"ש דרבי יהודה סובר תחומין דאורייתא.

קשה להבין קושיית הנודע ביהודה

(ג) אמנם גוף הקושיא של הנודע ביהודה קשה להבין, דהרי ודאי דמאן דאית ליה תחומין של י"ב מיל הוא מן התורה היינו די"ב מיל הוי תוך התחום ורק חוצה לה אף אמה אחת הוי חוץ לתחום כמו דתחומין דרבנן כל אלפיים אמה הוי תוך התחום, ובפרט לפי הדרש של י"ב מילין מהכתוב "אל יצא איש ממקומו" ומחנה ישראל תלתא פרסי האיסור לצאת הוי חוץ לג' פרסאות, ולפי זה אפילו למאן דאית ליה שמירושלים עד הצוק הוי י"ב מילין גם כן מותר לילך עד הצוק ומה קשה לו מתחומין של י"ב מילין, ולא נוכל לומר דהקושיא הוי על השעיר שדוחפין אותו חוץ לי"ב מיל והבהמה הוי תחומה כרגלי הבעלים, דהמגן אברהם סימן ת"ד (ס"ק א) מביא דבהמה וכלים לכולי עלמא הוי תחומין דרבנן

מכ"ד מילין מהשיעור של עירוב, דהא לפי החשבון של הילוך אדם עשר פרסאות ביום, והמוספים על פי רוב קרבים בשש כמבואר בפרק תמיד נשחט ונמצא שבחצי היום מזמן שילוח השעיר אין מציאות להוליך יותר מכ' מילין היינו חמש פרסאות, ולכן אפילו לצוק רחוק יש תמיד היתר על ידי עירוב להוליכו, ולא בעינן קרא להתיר איסור תחומין של י"ב מיל, וזה ברור.

רש"י דאיסור של תחומין אלפים נגזר לאחר מתן תורה, ולא נוכל לומר ד"עתי" אתי להתיר תחומין של י"ב מיל, דהא אפשר על ידי עירוב כיון דתחומין דרבנן לא היו עדיין ואפשר להתיר על ידי עירוב עד כ"ד מיל ולא צריך קרא על זה, ומיושבת היטב קושית השאגת אריה בדקדוק נאה מרש"י ז"ל. ואי אפשר להקשות לומר דבעינן קרא של "עתי" להתיר הולכת השעיר למקום רחוק יותר

סימן כ²⁰

בדין לולב של אשרה

עכו"ם, וצריכים להבין את החילוק בין אשרה ובין שאר עכו"ם.

ב) והנראה לומר בזה, דהנה הרמב"ם בהלכות עבודה זרה פ"ז הי"א וכן בפירוש למשניות ע"ז פ"ג מ"ח בדין ד"לא ישב בצילה" פוסק ד"תחת עיקר האילן אסור לישיב אבל תחת השריגין והעלין מותר", ולפי הנראה מפרש הרמב"ם דצל צילה המבואר בגמרא דשריא, הכוונה על הצל של העלים והענפים. וצריך עיון בחילוק הרמב"ם בין העיקר לענפים, הלא הענפים גם כן נעבדו, אלא מוכרחים אנו לומר בכוונת הרמב"ם שהוא אזיל לשיטתו דפסק דנטעו ולבסוף עבדו אינו אסור, והאיסור של אשרה הוא רק בנטעו מתחלה לשם עבודה זרה, וכן כתב בפירוש דזו היא האשרה האמורה בתורה, ומיירי בנוטע יחור וחל על היחור שם עבודה זרה עוד בתלוש אף שלא עבדו עדיין, כדין עבודה זרה של עכו"ם דנאסרה מיד משנפסלה לעבודה זרה. אך עיקר האיסור של עבודה זרה הוא רק על היחור, דהיחור נעשה לשם עבודה, אבל הענפים והעלים שנתוספו אחר כך לא נאסרו כלל משום נעבד, ומכל שכן אם לא נעבדו כלל אחר נטיעתם, דאז בודאי אין שייך לומר שמוקצה יהיה חל על דבר שלא בא לעולם, כמו שאין הקדש חל על דבר שלא בא לעולם, ואם אפילו נעבדו אחר נטיעתם, מכל מקום הענפים שנתוספו אין נאסרים בעבודה

הרמב"ם בהלכות לולב פ"ח ה"א פסק דאם אחד מהד' מינים היה מאשרה הנעבדת, אף על פי שביטלו מלעובדה הרי זה פסול, היה אחד מהם של עבודה זרה לא יטול לכתחילה ואם נטל יצא.

א) מקור דברי הרמב"ם המה מהגמרא סוכה ל"א: דהקשה על המשנה "של אשרה פסול" והאמר רבא לולב של עבודה זרה לא יטול ואם נטל כשר", ומשני "באשרה דמשה עסקינן דכתותי מכתת שיעוריה" ופירשו בתוספות (ד"ה באשרה) דהחילוק הוא בין עבודה זרה דישאל דאין לה ביטול, ולכן עומדת לשרפה, ופסול משום דכתותי מיכתת שיעוריה, ולולב של עבודה זרה דיצא בדיעבד מיירי בעבודה זרה של עכו"ם דיש לה ביטול.

והנה דעת רבינו תם היא דאפילו עבודה זרה של נכרי קודם ביטול פסולה, ורק לאחר ביטולה יצא בדיעבד, אבל כמעט רוב הראשונים מחלקים בין של ישראל דאינו מועיל ביטול לשל נכרי דמועיל ביטול, אבל הרמב"ם הרי לא הזכיר כלל החילוק בין ישראל לעכו"ם, ואפילו אם נדחוק לומר דכוונתו הוא כן, כמו שרוצה לצדד הכסף משנה, הנה מלשונו דפוסל אפילו אם ביטל את האשרה משמע דפוסל אפילו באופן שמועיל ביטול, דאם אינו מועיל הביטול הרי אין שייך לכתוב הלשון שביטלו, ועל כרחק כוונת הרמב"ם היא לפסול אפילו היכא דמועיל ביטול, היינו באשרה של

♦♦

מפני שינקו מאיסורי הנאה, ומה שנתבטל אחר כך העבודה זרה זה מועיל רק מכאן ולהבא, אבל זה ברור שעד הביטול נשארו באיסורם. ולכן מה שנתגדל מהם בשעת איסורם נשארו אסורים אפילו לאחר שנתבטל גוף האשרה. ולכן שפיר מדויקים דברי הרמב"ם בלשונו הזהב שכתב ד"אם אחד מן הד' מינים היה מן האשרה הנעבדת אף על פי שביטלו האשרה מלעובדה", ולא כתב שביטלו ללולב, משום דהלולב לא הוי עבודה זרה כלל, ואין מועיל ביטולו, רק ביטולו לגוף האשרה, מכל מקום פסול, משום דביטולה של האשרה אינו מועיל לגדולים, ולכן פסול, אבל אם הלולב היה עבודה זרה עצמו, אם נטלו יצא, משום כיון דעבודה זרה של עכו"ם יכול להתבטל אינו עומד לשריפה ואינו פסול משום כתותי מיכתת שיעוריה, וזה ברור.

פירכא על הנ"ל

ג) אולם קשה לי על דברי שהעליתי שבגידולי אשרה לא מהני ביטול, מהמשנה בעבודה זרה סוף פ"ג "כיצד מבטלה נטל ממנה מקל או שרביט אפילו עלה הרי זו בטלה", ומשמע דאפילו על העלה והשרביט היה מועיל הביטול. ואפילו אם נדחק לומר דהביטול מועיל רק להתיר גוף האשרה אבל העלה והשרביט באמת לא ניתר על ידי הביטול, אבל בהשפיים מבואר להדיא בגמרא דאם שפיה של לצורכה גם השפיים מותרים, וכן פסק גם הרמב"ם, הרי מוכרח להדיא דגם הגידולים מותרים על ידי הביטול. ודוחק גדול לומר דשייפה לצורכה מיירי דוקא בגוף היחור. וצריך עיון גדול דין זה, שאפילו אם נימא שאין זה כמו שכתבתי שהגידולים אינם נאסרים מטעם נעבד, וגם עליהם חל האיסור של נעבד, אבל מכל מקום הרי גידולים גם כן נתהוו וינקו מן האילן הנעבד, ויהיה עליהם שני איסורים, א' מטעם נעבד, וב' מפני שינקו האיסור, גם כן תשאר התמיהה מדוע מותרים אחר הביטול, נהי דהאיסור של נעבד נתבטל, אבל מכל מקום הרי נשאר עליהם האיסור של יונק מן האיסור, ואמאי מותרים השפיים, וצריך עיון.

שלמה דוד כהנא

רב דפה ווארשא

מטעם מחובר, ואין שום משמעות לומר כיון שמתחלה היה על ידי מעשה מועיל מה שמתהווה אחר כך לענף המחובר, ואיסור האשרה הוא רק משום הנטיעה לעכו"ם.

בגידולי אשרה לא מהני ביטול

אך הביאור בזה הוא, דדעת הרמב"ם היא דאשרה האמורה בתורה הוא בנוטע יחור לשם עבודה זרה, והיחור נאסר בעודו תלוש, ולא פקע איסורו גם אחר שנטעו, והענפים והעלים שנתוספו אין איסורם כלל משום דגם המה נעבדו רק איסורם משום גידולי עכו"ם ויונקים מן עבודה זרה, והאיסור של גידולם הוא איסור בפני עצמו, שכל היונק מן האיסור אסור, אבל דיני עבודה זרה אין להם, בין לקולא בין לחומרא, והיונק יש לו רק הדין של איסור הנאה משום שינק מן איסורי הנאה, אבל אין לו הדינים המיוחדים של עבודה זרה, דהיונק אין נעשה עבודה זרה, ולכן שפיר פסק הרמב"ם דצילם של הענפים והעלים אינם נאסרים, כיון דהענפים שנתוספו אחר כך אינם נאסרים מטעם נעבד, רק מטעם גידולי איסור, ודינם כשאר איסורי הנאה שלא נאסר צילם, משום דהוי שלא כדרך הנאתן. וכן אין להם דין טומאת עבודה זרה, דגידולי עבודה זרה לא הוין עבודה זרה רק לענין איסור הנאה בלבד, וכן כתבו התוספות בפסחים כ"ו. דצל עבודה זרה אסור רק משום חומר עבודה זרה.

ומעתה יהיו מיושבים גם דברי הרמב"ם דפסק דלולב של אשרה פסול אפילו ביטולו, דהרמב"ם לטעמיה דפסק דאשרה האמורה בתורה היינו שנטעה מתחלה לכך, ומפרש גם לשון הגמרא באשרה דמשה, היינו באשרה שנטעה מתחילה לכך, ולא נאסר משום נעבד רק היחור ולא השריגים, והאיסור על הלולב של אשרה הוא רק משום גידולי עבודה זרה, ולכן כיון דכל ההיתר של עבודה זרה של עכו"ם ללולב הוא משום דיכול לבטלו ואינו עומד לשריפה, זהו דוקא בעבודה זרה ממש או משמשי עבודה זרה שיש להם ביטול, אבל גידולי עבודה זרה דאיסורם הוא רק משום שנולדו ונתהוו מאיסורי הנאה, בודאי אין מועיל להם שום ביטול, כיון שאינם עבודה זרה כלל, ונאסרו רק

יורה דעה

סימן כא¹

בענין הימזם בהמות לפני השחיטה

וגם אחר כך כשחזרו מדבריהם הקודמים בעתונים, הודיע לי הגאון הגדול רבי חיים עוזר שליט"א שאפילו אם ימצא צד להיתר יחליטו בזה רק רבני אשכנז, ובתוך כך נשאלתי מן המיניסטריום אם אמת הדבר שהרב וויינבערג נחוץ לבוא לפולניא אודות ועידה דתית, וכאשר תשובתי ותשובת הרב קאנאל היתה בחיוב, חשבתי לבטח שמעלתו יבוא למדינתנו ונתראה פנים אל פנים ונחליט יחדיו באסיפת רבנים, ומסיבה הזאת נתעכבה תשובתי.

והנני מברכו בשמחת החג הבא עלינו לטובה, אל תקרי חרות אלא חירות, ולראות בתשועת עמנו בשוב ה' שבות עמו ונחלתו על הררי קודש במהרה בימינו אמן.

מוקירו ומעריצו כרום ערכו הנעלה

שלמה דוד כהנא

ב"ה ועש"ק ערב שבועות תרצ"ד, ווארשא

כבוד הרב הגאון המפורסם החכם השלם איש האשכולות ד"ר יחיאל יעקב וויינבערג הי"ו

יסלח לי מעלתו על אשר לא השיבותיו עד כה על תשובתו הארוכה בת צ"ד עמודים אודות החששות על הימזם הבהמות קודם השחיטה, אשר מעלתו ברוב העמקה ובקיאות נפלאה בירר וליבן כל עיקרי חלקי הבניה והסתירה בענין זה.

בתשומת לב עיינתי בשני פרקים הראשונים מתשובתו, אודות ספק מסוכנת ובדיקתה ומסוכנת בידי אדם, ורשמתי איזה הערות בדבריו, וכפי שמקודם קבלנו מכתבים מאגודת הרבנים בפראנקפורט דמיין לבל להזדקק להשאלה הזאת,

סימן כב²

עוד בענין הנ"ל

עוד הרבה חששות והיסוסים של איסור נבלה וטרפה, ולכן דעתו בהחלט לאיסור גמור, לפי דברי הרב קארעליץ אלי כבר הודיע זאת הגאון רבי חיים עוזר למעלתו וליתר השואלים באופן מוחלט ומוכרע. אחרי הצעד הזה לא היה עוד שום מקום להעלות על שולחן ועד הרבנים דפה את השאלה הזאת בענין מסובך כזה.

יודיעני מעלתו אם כנים דברי הרב קארעליץ אודות החלטת הגאון רבי חיים עוזר, ואם השיג ממנו מכתב כזה.

ברוב כבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

ב"ה יום ה' ויחי י"ד טבת תרצ"ה, ווארשא

כבוד ידידי הרב הגאון הגדול רבי יחיאל יעקב וויינבערג הי"ו ריש מתיבתא בבית המדרש לרבנים בברלין

בתשובתי על דרישת כבודו לקיים הבטחתי להודיע לו חוות דעתי על דבר שאלת הימזם הבהמות במדינת אשכנז אתכבד להודיעהו, שזה לערך ששה שבועות בא אלי הרב רבי מאיר קארעליץ הגאבד"ק לאכאוויץ במשלחת מן הגאון רבי חיים עוזר גרודזענסקי להודיעני שאחר שהגאון רבי חיים עוזר הנ"ל עיין היטב בהתשובה של מעלתו, וכל הסברות לצדדי היתר, הנה נשאר

♦♦

1. מודפס בשו"ת שרידי אש (ח"ב סימן ד מכתב ל). 2. מודפס בשו"ת שרידי אש (ח"ב סימן ד מכתב לא).

סימן כג³**קול קורא בענין הימום בהמות לפני השחיטה**

מאיסורים חמורים ולהמשיך טהרת וקדושת ישראל.

ושומר ישראל ישמור את עמו ותורתו, ויבטל מעלינו גזירות קשות ורעות, ימהר לרוחנתו וישועתנו וישיב שבות עמו כמשאלות הכותבים וחותמים בחודש אייר "עזרתך" לפ"ק.

חיים עוזר גראדזענסקי - ווילנא
אלחנן בונם ווסרמן ר"מ בברנוביץ

שמעון יהודה הכהן שקאפ

חנוך העניך אייגעש - ווילנא

ברוך דובער ליבאוויץ ר"מ בקאמעניץ

אברהם צבי הירש קאמאי אב"ד ור"מ מיר

יצחק זאב בהגאון החסיד רשכבה"ג מרן רבי חיים הלוי זצוק"ל **סאלאוויציק** אבד"ק בריסק

חברי ועד הרבנים לעדת וורשא:

אברהם וויינבערג יצחק מאיר קאנאל

חיים יהושע גוטשעכטער

מנחם זעמבא חיים פויזנער

נח ראגאזניצקי

יעקב זילבערשטיין

שלמה דוד כהנא יעקב מאיר ביזערמאן

הנה על דבר ההימום בזרם עלעקטרי לפני השחיטה נשאלנו מכבר לרגל גזירת איסור השחיטה בלי הימום מקודם באשכנז, וכבר דגנו בזה ביחד עם כמה מגדולי הרבנים וראשי הישיבות והחלטנו על פי דעת תורה שיש בזה ספקות איסורי תורה חמורים של נבילות וטרפות ואין לזה שום היתר. וגם כבר כתבו וחתמו אשתקד יותר משמונה מאות רבנים ממדינתנו פולין שאין שום היתר בדבר מכמה טעמים.

עתה שמענו כי מאיזה מדינות ומירכתי צפון רוצים לפתוח הרעה חלילה ולהנהיג את ההימום לפני השחיטה, הננו מוצאים איפוא את עצמנו מחויבים בדבר לפרסם בכל תפוצות ישראל כי ההימום בזרם עלעקטרי לפני השחיטה הוא אסור על פי דין תורה כאמור.

והנה מאז ומעולם מסרו אבותינו ורבתינו את נפשם מדור דור על השחיטה ועל הזהירות ממאכלות אסורות שזהו מיסודות התורה וקדושת עם ישראל, והחובה על הרבנים הנכבדים ויחידים סגולה בכל מקום שהם לעמוד בפרץ למנוע

סימן כד⁴**בענין הימום בהמות לפני השחיטה**

יפה, קבלתי גם כן קונטרס מהרב יעקב ישראל זובער, שו"ב הראשי דשטוקהלם, מצד ההלכה בענין ההימום הזה שעל ידו מתעלפת הבהמה לזמן קצר ובהמשך זמן התעלפותה שוחטים אותה, צריך עוד להתבונן.

אבל לכאורה נראה שאין בזה חשש מצד הכשרות, אך יש חששות אחרות, שמא יכריחו מעתה בכל מקום לשחוט על ידי הימום זה דוקא, וזה יביא שינוי כללי בישראל בענין השחיטה, והרבה יש לחשוב על זה קודם שמסכימים.

ב"ה ירושלים ז' ניסן ה' תרצ"ח

לכבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כו' רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראש בית דין בווארשא

אחר דרישת שלומו הטוב.

עומדת לפנינו שאלה חמורה מאד, בשוועדן יצא זה קרוב לשנה חוק לאסור את השחיטה, והחוק הזה יוצא לפועל החל מחודש יולי הבא, הציעו הצעה לעשות הימום על ידי יסוד חנקי, כבר עשו כמה נסיונות בשטוקהלם, וכפי שמודיעים עלו

♦♦

4. מודפס בספר גפן ישראל (זובר סימן יח אות יז).

3. מודפס באגרות רבי חיים עוזר (ח"א סימן תעג).

להזדקק לזה לעיין מצד ההלכה, עד שלפחות תצהיר הממשלה עכשיו שהיא מסכימה להרשות לשחוט על ידי הימום זה, ואז יעיינו הרבנים בזה אם אפשר להתיר או לאו.

הזמן קצר מאד, מתי שיבוא הענין לפני הסינט בווארשא, צריך שיתיעצו גדולי הרבנים בפולין בסוד גמור על דבר שאלה זו ולהודיעני דעתם במוקדם האפשרי.

המצפה לישועה קרובה ידו מעריצו

יצחק אייזיק הלוי הרצאג

ועוד חששא גדולה, כי עתה ענין השחיטה עומד לדיון לפני הסינט הפולני, ועלולה ידיעה כזאת על דבר הסכמה מצד רבנים להימום על ידי יסוד מחניק, להחליש את חזית מלחמת המגן שלנו, אני כתבתי בנוגע לזה להגאון הרב חיים עוזר בוויילנא, ותוכן תשובתו היתה להימלך בענין זה עם הרב מונק מברלין השוהה כעת בארץ הקודש, נמלכתי אתו ועם עוד רבנים יוצאי גרמניה בעלי נסיון בהגנת השחיטה, ועל פי הצעתי הוחלט להשיב לשטוקהולם שהם יציעו לפני הממשלה, שענין ההימום חמור מאד ואין גדולי הרבנים רוצים

סימן כה

בענין הג"ל

לעשות הרבה נסיונות שמא על ידי זה ימצאו המחמירים מקום לאסור, גם הודיעני הרב קליין כי ברור אצלו שגם אם יתירו לעשות ההימום לא ירשו לשחוט באשכנז, ובמדינת שוועדן בכלל אין השאלה חמורה כל כך כי אפשר להביא בשר שחוט מקאפענהאגען.

אך בעיקר הדבר אם יתירו הימום איזה שהוא הרי זה סכנה גדולה חס ושלום לשאלת השחיטה במדינתנו, וגם צדקו דברי הסינטור טראקענהיים נ"י כמו שכתב כבוד תורתו במכתבו, ועל כן חלילה להעלות על הדעת להתיר וכן הנני כותב להרב הערצאג הי"ו.

ואומר שלום וברכה לרום מעלת כבוד תורתו כנפש ונפש ידו מוקירו ומכבדו הדורש שלום תורתו ומברכו בכל טוב סלה.

חיים עוזר גראדזענסקי

ב"ה, אור ליום ג' כ"ה ניסן תרח"ץ

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם כבוד שם תפארתו מורנו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א מגדולי המורים בווארשא

אחר דרישת שלום תורתו הרמה, יקרת מכתבו בצירוף העתקת מכתב הרב הגאון רבי יצחק אייזיק הערצאג שליט"א הגיעני היום, כן קבלתי מכתב מהרב הגאון הג"ל בחול המועד העבר⁵. והנה בעיקר הדבר ההימום על ידי יסוד חנקן שהשו"ב הרב יעקב ישראל זובר נ"י בשטאקהאלם עשה נסיונות בזה ורוצה להתיר, כבר הודיעני הרב הגאון מורנו הרב זאב צבי הכהן קליין הי"ו מורה צדק לעדת ישראל בברלין שעוד לא נשלמו הבחינות בזה. וראיתי את המשא ומתן בזה שהמציא אלי הרב קליין בזה מכתב מהנכבד רבי יעקב עטלינגער נ"י משטאקהאלם אשר בו יבאר כי אין רצונם

♦♦

רומעכ"ת, בודאי נכון הדבר שאין להעלות על הדעת להתיר הימום באיזה אופן שיהיה כי זוהי סכנה גדולה ח"ו לשאלת השחיטה במדינתנו וגם בכל תפוצות ישראל ואין לדבר מזה כעת כלל.

5. באגרות רבי חיים עוזר (ח"א סימן תפז) כותב להרב הרצוג באותו תאריך וז"ל: אחדשת"ה יקרת מכתבו הגיעני בימי חוה"מ כן קיבלתי היום מכתב מכבוד הרה"ג מוהרש"ד כהנא שליט"א מוורשא עם העתק מכתב

סימן כו⁶

עוד בענין הנ"ל

החושים לא מיפסלה הבהמה לשחיטה. אולם דין מסוכנת בודאי שיש לה להבהמה, כמו באדם הנכפה שחשבינן אותו למסוכן, כמבואר בט"ז יו"ד סוף סימן פ"ד בשם המהרש"ל, שנכפה הוא כמכה של חלל ומותר להאכילו שרץ וכן מבואר באיסור והיתר כלל נ"ט סימן ל"ה בשם המהרי"ל.

בדין נכפה אי הוא כמסוכן

(ב) והנה ראיתי להחתם סופר יו"ד סימן ע"ו שהביא ראייה מתשובת הרא"ש דנכפה לא הוא כמסוכן ממה שהעלה דנכפה הוא מום באשה לגרשה בעל כרחה מקל וחומר משפחה דהוי מום, ואם נימא דנכפה הוא מסוכן שפיר נוכל לומר דגבי שפחה הוא מום משום דאם תמות יפסיד מעותיו, אבל באשה אין לו הפסד אם תמות עיין שם. ולפי דעתי נראה כיון דקיימא לן דרוב חולים לחיים, ואפילו מסוכן הוא בכלל, רק בגוסס אמרינן רוב גוססים למיתה ולכן לא נחשב למקח טעות בקונה שפחה נכפה משום שמא תמות, דאזלינן בתר רובא, כמו דקאמר הגמרא דגנב וקוביוסטוס לא הוא מקח טעות משום דרובא הכי איתא ואין חושש למיעוט בשעת הקניה ולכן לא הוא המקח טעות משום החששא דמיתה, רק כמו שהסביר הרמב"ם בהלכות מכירה פט"ו הי"ג שהוא מפני הביטול ממלאכה ונפשו של אדם אוננת עליהם ואינה מתעסקת במלאכת אכילה, ולכן שפיר דן הרא"ש קל וחומר לאשתו, ואין לנו הוכחה כלל לדעת הרא"ש דנכפה לא הוא מסוכן.

בדין פירכוס

(ג) והנה מעלתו כותב שהפירכוס באלו הבהמות הוא כמו בבהמות בריאות בלי שינוי כלל, ומעורר אם יש לחוש לכתחילה להדין המבואר ביו"ד סימן י"ז ס"ג דגדולי החכמים לא היו אוכלים מבהמה שממהרים לשחוט אף על פי שפירכסה והרוצה להחמיר הרי זה משובח, והש"ך כתב דבהמת

ב"ה, יום ה' מ"ז למספר בני ישראל תרצ"ח, ווארשא כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם איש האשכולות ד"ר שמעון פדרבוש הי"ו הרב הראשי לפינלנדיא

קבלתי מכתבו אודות ההיתר של הימום הבהמות קודם השחיטה על ידי יסוד חנקי שנחוץ בזמננו לרגל הגזירה במדינתו ועוד מדינות שלא לשחוט שום בהמה קודם ההימום.

התבטלות החושים אינה מטרפת הבהמה

(א) ומעלתו מפלפל בצדק להביא ראייה מהמשנה חולין נ"ח: שהתבטלות החושים אינה מטרפת הבהמה. והנה לפי פירוש הרמב"ם על המצוננת שגברה עליה הליחה הלבנה עד שנתבטלו חושיה אם כוונתו היא גם על מעושנת אינו מבואר בדבריו, ואפילו אם לא קאי רק על המצוננת, מכל מקום הרי למדין מכאן דנטילת החושים וההרגשה לא הוי טריפה. וכן פירש הרמב"ם בפרק מי שאחזו קורדייקוס (גיטין פ"ז מ"א) הוא חולי ממילוי חדרי המוח ומתבלבל הדעת והוא מין מחולי הנופל, וכן בבולמוס בהמשנה יומא פ"ח מ"ד פירש הרמב"ם, שהוא מין חולי שנופל בו אדם ואינו מרגיש כלל, והוא המינים הנקראים נכפין.

ולכן אפילו אם נאמר בהיסוד חנקי שאינו דומה למעושן, מכל מקום כיון דלפי דברי מעלתו על סמך הנסיגות שנעשו, בכל האברים לא נעשה שום שינוי וריעותא, ונשאר רק הספק אם הימום ונטילת ההרגשה מן הבהמה גורם איזה טריפות בהבהמה, הגם שאין צורך לברר בראיות שאין לנו טריפות יותר ממה שמנו חכמים, אך כיון שכבר נחית כבודו להביא ראיות לזה נראה לי להביא גם כן ראייה ממה שמנה הרמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"ח הט"ז את הנכפה במומי אדם שהכהן פסול לעבוד מפני שאינו שוה בזרעו של אהרן, ומשמע מזה דבהמה נכפה כשרה למזבח אפילו אם השחיטה היתה בעת נפילתה לארץ. הרי חזינן דבנטילת

♦♦

6. מודפס בספר בנתיבות התלמוד (מהר"ש פדרבוש).

כעת לצאת בהיתר גלוי בענינים אלו. ולפני איזה שבועות קבלתי מכתב מהרב הראשי לארץ ישראל הגאון הרצוג, ועל האסיפה שהיה לי עם הצירים היהודים לבתי המחוקקים באו לידי החלט שהיתרים כאלו עלולים לגרום הפסד להמלחמת מגן שלנו בגזירה הזאת בפרט ובעוד גזירות נגד הדת בכלל.

והנני מרציף בזה העתק מכתבו של הרב הרצוג וגם מכתבו של הגאון הגדול רבי חיים עוזר מווילנא בענין זה, ובודאי גם מעלתכם ידאגו גם לטובתנו ולטובת יתר בני הגולה, ואם תחליטו בענין זה, לא תהיה באופן רשמי ומפורסם.

והעליון יסיר מאתנו כל שטן ופגע וישמע אך ששון ושמחה באהלי יעקב, כאוות נפש הדורש שלומו מכבדם בכל הידור הכבוד ומברכס בשמחת חג מתן תורתנו, ואל תקרי חרות אלא חירות במהרה בימינו אמן.

שלמה זוד כהנא

אחר כתבי הראוני שכבר דיברו בענין זה בשו"ת לבושי מרדכי תליתאה יו"ד סימן ג"א, תל תלפיות (וואיטצען, מחברת ל"ד מכתב י"ב), שו"ת שערי שמים (ניו יורק, תרצ"ז יו"ד סימן ב'), משפטי עוזיאל להרב עוזיאל מתל אביב יו"ד סימן א'.

ישראל אפילו מדת חסידות ליכא. והנה ב(יו"ד) סימן קט"ז (ס"ז) הזכיר המחבר חומרא זו בלשון אחר, דמסוכנת המדקדקים מחמירים על עצמם שלא לאוכלה. ונראה דאלו שני הדינים אינם שייכים זה בזה, דבסימן י"ז הקפיד על שממהרים לשחוט כהלשון כוס כוס, המבואר בגמרא חולין ל"ז: מקרא דיחזקאל, והטעם נראה משום דחוששים שמא מפני המהירות לא ידקדק היטב על הפירכוס או שאר דיני שחיטה, ומפני שעל פי דין אין לחוש לזה, לכן שייך זה רק לגדולי החכמים כמו ביחזקאל, אבל בסימן קט"ז נראה דהמדקדקים מחמירים משום מיאוס ושיקוף, כיון שהבהמה מסוכנת, ולכן שייך זה לכל המדקדקים.

ד) והנה בנידון שאלתנו באמת שני הטעמים אינם נמצאים כאן, דהשוחט אין לו צורך כלל למהר בהשחיטה, וגם מיאוס אין שייך בזה, ולכן בגוף הדין מן הראוי היה להזדקק להיתירא, אם כל הנסיונות כבר נעשו בכל הבהמות בין בריאות ובין חלושות גדולות וקטנות, אבל טעמים פוליטיים עומדים כעת על הפרק המונעים מלעיין בזה, כאשר ידוע שהשאלה הזאת הועלה במדינתנו על שולחנות בתי המחוקקים ושונאינו בנפש משתמשים בכל ענין וענין לחובתנו, ולכן אי אפשר

סימן כז

עוד בענין הנ"ל

שמתבטלים החושים של הבהמה הרי זהו בגדר נכפה שמאבד גם כן כל חושי ולאחר זמן חוזר לאיתנו, ונכפה פסול לעבודה בכהן משום שאינו שוה בזרעו של אהרן, אבל בבהמה נכפית לא מצינו שום פסול לכן גם בההימום אם לא נמצא אחר ההימום בבהמה שום ריעותא המטרפת מהלכות טריפות, אין לאסור השחיטה אחר ההימום.

ב) והנה לפי חוות דעת גדולי המדענים והמומחים ביותר עלו בהסכמה שההימום החשמלי שנתחדש כעת פועל בבהמה הסרת החושים לפי שעה מסוגו של נכפה שלפי הדין אינו מטריף את הבהמה ולפי הפרטי - כל של הועד בראשות

ב"ה, ירושלים כ"ט טבת תשי"ב

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי אברהם ישראל יעקבסאהן שליט"א הרב לעדת החרדים ישורון בשטוקהולם

שלום וברכה, על שאלתו דמר בנידון הימום הבהמות קודם השחיטה שמפני גזירת המלכות אין לשחוט בלי הימום תחילה, ואם יש הפרש בין ההימום שעושים על ידי סם כימי להנעשה מחדש על ידי חשמל הנקרא "שנקראיישאק".

א) הנה כבר כתבתי להרב פעדרבוב בשנת תרצ"ח, שלפי דעת הרמב"ם בפירוש המשניות שהמעושנת והמצוננת כשרה שהמחלה גורמת

לעשות הבדיקה פרטית ומדויקת בהמוח וקרומיו ואברים הפנימיים ד' פעמים בשנה, כמו הבדיקה שנעשה על ידי הועד בשעת הנסיונות. וגם יזהרו שלא לעשות שום פרסום להימום שיכול לגרום גזירות כאלה גם בשאר מדינות חלילה.

ויהי רצון שלא נכשל חס ושלום בשום זמן מחשש טריפות ונזכה שיבטלו כל הגזירות ויהיה בידינו לקיים דיני שחיטה כמנהג ישראל סבא.

החותם בכבוד והוקרה

מעלתו נבחנו על ידי הרבה בהמות ולא נמצא שום ריעותא כלל ושום שינוי משאר בהמות הנשחטות בלי הימום⁷.

לכן הריני להסכים למעלתו שכל זמן שהגזירה לא נתבטלה להתנהג על ידי ההימום החשמלי כדי למנוע אכילת נבילות בישראל ולסמוך על הבדיקות שנעשה על ידם באברי הבהמה, ולדעתי יש לחייב מעלתם שלא לסמוך על הבדיקה שנעשו עתה שתהיה עולמית מפני שמצינו בדיני טריפות חילוקים בד' זמני השנה, לכן יש לחייב את הועד

שבר או שף מדוכתיה. בהנתח חוט השדרה בהחלק הגוף לשני בתרים היו כל החוליות דבוקות כסדרן.

(ד) השוחט הלך בדק בדיקות פנים ומצא סרכות דקות מאוד כחוט השערה בין שפולי אונות, בין אונות לאונות ובין האונות לשומן הלב (חוץ מסרכות עבות שלא כסדרן דבוקות). כשעשינו בדיקת חוץ בחננו חוץ הסרכות ומצאנו שהיו ביניהן קלושות מאוד בייחוד הדבוקות לשומן הלב, וגם הם לא נתקו על ידי ההימום בדקנו את הריאה בתשומת לב לחשש נתוק סרכות שלהם חששו רבני אשכנז ולא מצאנו, לא נראו מראות משונות ולא שום צרירות דם מאשר שימצא בשחיתות בלי הימום.

(ה) בדקנו בבני המעינים אם יש סימן נחמרו או שינוים אחרים במראה ולא מצאנו שום סימן של נחמרו ולא שינוי מראה.

(ו) בדקנו במח ובקרומיו אחרי צרירות דם ואחרי נקבים. והנה כותב הפרטיכול שעסק בשחיתת גסות שלשים שנה בשוודיא ובנורווגיה ונקר קרומי המח מכל הבהמות השחוטות בהיות שהראש נמכר בזול לעניים, יש לו התמחות במראה המח ובקרומיו, ובבדיקת מוחות הנשחטים אחרי ההימום לא נראה לא צרירות הדם ולא נקבים במח, ומראה המח וקרומיו כמו בכל הנשחטים.

(ז) נשחטו עוד בהמות וגם עגל. בכל מקרי ההימום והנפילה והפרכוס שמנו דעתינו כאילו היה המקרה הראשון שנראה ובדקנו בבדיקות פנים וחוץ בכל האברים שבדקנו בהימום הראשון ובשום אחד לא מצאנו ריעותא ושינויים.

אברהם ישראל יעקבזאן

7. זה לשון הפרטי - כל: בדבר נסיונות שחיטה בהימום הלמי שנעשו בבית המטבחים העירוני בשטוקהולם בימים ט' וי' בטבת תשי"ב.

מבני ברית נוכחו: הרבנים י"ד וילהלם וא"י יעקבזאן (שטוקהולם) ל. זלמנוביץ (מלמה) השוחט הלב (מלמה) בתור נציגי עדת ישראל מר הירש ניסלוביץ ומר יוסף בירניק. מלא יהודים: הפרופסור סלשטט היועץ הווטרינרי בלום, מנהל בית המטבחים הד"ר ברנדט, נציגי הפועלים ועוד מעוניינים.

(א) פרה הוממה בהלם. זמן נתינת הזרם החשמלי היה שניה וחצי, חוזק הזרם 420 וואט שניות, הבהמה כרעה מיד כזה שהארכובות כרעו תחת השוק כשראשה שקוע, לא נשמעה חבטה ולא הפלה בכח כהרף עין שכבה בלי להתנועע ותיכף התחילה לפרכס בחוזק. הפועלים נטו אותה לשכב על צלעיה, כעבור ארבעה רגעים הוחלש הפרכוס ואחרי שלשה רגעים הרימה את ראשה נטתה על כרסה וכעבור עוד רגעים נוספים קמה מעצמה בלי עזרה ובלי מקל ועמדה בלי להראות שום חולשה ושינוי בתנועותיה אז הוחזרה לרפת.

(ב) הוכנסה בהמה שניה, הוממה כמו הראשונה ונשחטה על ידי השוחט הפרכוס היה חזק, אריכות הפרכוס היה כבהמה שנשחטה בלי הימום, בזנוק הדם גם כן לא ניכר שום שינוי לא בחוזקו ולא בצבע הדם.

(ג) אחרי פשיטת העור בדקתי בכל הגוף והאברים אם נראה סימן חבטה שבר או שף מדוכתיה, בהארכובות שנפגעו מהזרם החשמלי כזה שנפלה עליהם בעמדה על רצפת צמנט, לא נראה שום צרירות הדם, לא נמצא שום

סימן כח⁸**בענין ניקור בהמות**

החסרון עד חמשים אחוזים, ויש אומרים שרק חמשה עשר.

ג) לאיזה תשיש משתמשים בהחלב והגידים המנוקרים.

ד) כמה שעות מתארך הניקור של בהמה אחת אצל מנקר מומחה.

ה) כמה זמן יצטרכו השליחים שלנו להתמהמה בארץ ישראל עד שיגיעו לשלימות הראוי באומנות זו.

מפני גודל נחיצות ותכיפות הענין הריני מבקש להחיש תשובתכם בהקדם היותר אפשרי, ולהנחנו בעצה טובה וישרה האיך נוכל להגיע לשאיפתנו ומטרתנו, אם בירושלים או בתל אביב, וכל יתר הפרטים המסתעפים.

בחיכו לתשובתכם המהירה, הנני חותם ברוב כבוד והוקרה.

שלמה דוד כהנא

רשמים לתשובה (מהגרצ"פ זצ"ל):

א) מנקרים בירושלים רק גסות, ובמושבות מנקרים גם העגלים, רק עגל קטן מאוד אין כדאי לנקר.

ב) מן גסה בת חצי קנטר ומלאה יחסר ארבעים למאה, ומן קטנה וריקה יחסר עד ששים למאה.

ג) פה מוכרים להגויים, אבל אצלכם יוכלו לעשות מהחלב נרות, או לשלוח בבתי החרושת, ומהגידים המנוקרים מה שיעשו מהבהמות טריפות יעשו מהם.

ד) לפי גודל הבהמה, מן עשרה רוטיל זה שבעים פונט, יתארך הניקור שתי שעות ומחצה, ומן חצי קנטר חמשים רוטיל יתארך שמונה שעות.

ה) הלימוד של אומנות למי שיש לו ידיעה במקצוע זה לכל הפחות שלושה חודשים.

יום ב' י"ג למספר בני ישראל תרצ"ו

הוד כבוד הרבנים הגאונים הגדולים חברי בית דין הגדול לכל מקהלות האשכנזים בעיר הקודש ירושלים תובב"א, ובראשם הרב הגאון הגדול רבי צבי פסח פראנק שליט"א זיו אורכם כשחר יבקע עד בלי ירח אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתכם.

הנה בעטייה של הגזירה הידועה להגביל ולצמצם במדינתנו את השחיטה, נהיה נאלצים לאכול גם את חלק האחוריים, אשר עד כה נמנענו מזה.

במדינתנו נמצאים רק איזה יחידים שהנם מומחים בניקור החלק הזה, כי כמעט כל המנקרים לא הורגלו, ואינם יודעים איך לנקר את האחוריים, עכשיו נחוץ יהיה ללמד בהמון להמנקרים בעיירות הגדולות והשוביים בקהלות הקטנות טיב אומנות הניקור. במדינתנו כבד מאוד לימוד המקצוע הזה, כי הקצבים לא יסכימו לעת עתה לתת בהמותיהם על לימוד הניקור. ולכן נחלט אצל הרבנים בעירנו לשלוח (וכדכתב הרמ"א ב"יורה דעה סימן ס"ה ס"ח שאין ללמוד סדר הניקור רק במראית העין מן המומחה הבקי בניקורו) לארצנו הקדושה ב' או ג' אנשים לומדים ומומחים, לחקור ולהתבונן שם על סדר הניקור של הבשר הנ"ל, אשר הורגלו בהניקור מדורי דורות, ולהתלמד בתכלית השלימות את האומנות הזאת, כדי שיוכלו גם ללמד לאחרים, וכבר עושים ההכנות הדרושות לנסיעה הזאת.

והנני בזה לבקשכם, שתאבו נא להחיש להשיבני על הפרטים האלו:

א) אם מנקרים בעירכם את כל הבהמות הנשחטות, ואם מנקרים גם עגלים.

ב) כמה אחוזים מן חלק האחוריים יתחסרו על ידי הניקור. אצלנו יש מנקרים המשערים את

♦♦

8. מודפס בהר צבי רשמי שאלה (הלכות חלב סימן סד).

סימן כט⁹

בענין דם ומים שנמצאו בין הקרום למוח • אם מותר למול בנים מנישואי תערובת

ב"ה ערב ש"ק י' אדר"ר תרצ"ח ווארשא

כבוד הרב הגדול המפורסם רבי יעקב ישראל זובער נ"י מו"צ ושו"ב ראשי בשטוקהולם

בענין דם ומים שנמצאו בין הקרום למוח

א) בדבר שאלת מעלתו על גולגולות בהמות שנמצאים בהם נקודות דם בין הקרום להמוח והמוח היה שלם ויפה, ומעלתו פלפל בחכמה ומביא כל דעות ספרי האחרונים בענין זה¹⁰, ולפי הנראה הצדק עם מעלתו דם לא גרע בדין זה ממים. והנה בשלחן ערוך (יו"ד סימן לא) לא נזכר שום חילוק בין מים זכים למים עכורים, אך בספר "דעת תורה" ועוד ספרים, ממציינים כמה חילוקים בין מים זכים לעכורים, ובזה יש לחקור גבי דם אם יש לו דין צלול, דגבי כוליא מבואר ביו"ד סימן מ"ד (ס"ב) חילוק במים בין זכים לעכורים, ודם יש לו דין מים, ומשמע באיסור והיתר מובא בטורי זהב שם סק"ט דם אפילו צלול יש לו דין עכור, וגבי כוליא משום הכי מותר ולא הוי לקותא משום דכולה דם, ולפי זה במוח הוי דם כמים עכורים.

אך בסימן ע"א סק"י הביא הש"ך בשם הרשב"א, דשורייקא דדמא שבקרום המוח הוי כדם כנוס בתוכו, ולכן נוכל גם במוח לומר כמו בכוליא דהדם לא הוי לקותא רק הוא דם של השורייקא.

והנה מעלתו לא הזכיר במכתבו לאיזה צורך נעשה הבחינה, כי לפי הנשמע רוצים במדינתו להתיר ההימום קודם השחיטה באופנים שונים, והתעמולה נעשית על ידי הרב החכם עהרענפרייז, וכבר יצאו רבני מדינתנו באיסור נגד זה, ונמצא אצלי קונטרס מהרב הגאון וויינבערג מברלין [בעל

השרידי אש] שהתעניין מתוצאות הבחינות, וכותב שם, דכשבדקנו במוח הבהמה אחר שחיטתה מצאו מים בין קרום העליון והתחתון, וגם מצאו נקודות של דם בקרומי המוח, ולכן חושש אנכי אם לא נעשה על ידי הרופא איזה אמצעים של הימום קודם השחיטה בהגולגולת שנמצא בה הנקודות של דם. ואבקשו להודיעני מזה אם חזרו מדעתם להתיר ההימום.

אם מותר למול בנים מנישואי תערובת

ב) ועל דבר שאלתו אם יש למול ילדים הנולדים מנישואי תערובות, והאם היא נכרית ומסכמת על המילה בלי גירות וטבילה לשם זה. הנה השאלה הזאת היא עתיקה. ובשנת תרכ"ה היו ויכוח ופלפול גדול בזה בין הגאון רבי צבי הירש קאלישער הגאבד"ק טהארן והגאון רבי עזריאל הילדעסהיימער, והראשון החזיק בשיטתו שמצוה למול אותם, ומקור סמיכתו הוא על הדין המבואר ביורה דעה סימן רס"ח ס"ט דאם בא עכו"ם לחתוך ערלתו משום מכה אסור, אבל משום מצוה מותר. והגאון הילדעסהיימער החמיר לאסור את המוהל שיעיז למול ילדים כאלה, ופרטי טעמים ונמוקים מבוארים בארוכה בטוב טעם ודעת בתשובותיהם שנדפסו בספר היובל של הגאון רבי שלמה קארלעבאך שנדפס בברלין בשנת תר"ע, והגם שהטעמים של מעלתו צודקים מאד, בכל זאת מפני דרכי שלום אין לערער על המקומות שנוהגים למולם.

בכבוד הראוי

שלמה דוד כהנא

9. מודפס בספר זכרון יעקב (הרב זובר, עמוד קמג). 10. עיין בספרו גפן ישראל (סימן כא) ועיין להלן סימן מו.

סימן ל

בענין אם צריך לנפח ריאות שאין בהם ריעותא

ריעותא לסמוך על ניפוח הקצב כשהשוחט עומד על גביו, וגם הניפוח הוא בדרך עראי מעט, והגם שמסבירים בחומר המנהג זה משום שהספרדים דפוסקים כהבית יוסף בזה, ולדבריהם היה להם איזה פעמים הזדמנות למצוא נקב אחר הניפוח הגם שלא היה ריעותא בבדיקת פנים, לכן אם הבעלי בתים בעדתו מקפידים בזה יש להם מקום.

ובזה הנני ידוה הזורש שלומו ומצפה לשמוע אך טוב כל הימים.

ב"ה, כבוד מארי דארץ ישראל הגאון הגדול שליט"א¹¹ קבלתי מכתבו של הרב מילבסקי הרצוף בזה. וחושב אנכי שגם הרבנות הראשית יש לה הכרעתה בשאלה זאת ולפי השמועה נודע לי שבכל השחיטות בארץ מקפידים כל הריאות לנפח לכן אני מרציף מכתבו להדרת גאונו שליט"א

בכבוד והערצה

ב"ה, י" אייר תשי"י

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי אהרן מילבסקי שליט"א [רבה של אליטה - ליטא ואח"כ רבה של מונטווידאו].

שלום וברכה מכתב מעלתו מייב למספר בני ישראל קבלתי.

ובדבר שאלתו אודות ניפוח הריאות שאין בהם ריעותא, הנה מנהג ורשה בזה לא אוכל להודיעו שבשנים האחרונות שלפני המלחמה היו הרבה גזירות על השחיטה ובתוכם שלא לנפוח בפה רק בכלי מיוחד והטורח היה גדול מאוד, אך כאן בארץ חקרתי ונודעתי שהן בהשחיטה של הרבנות הראשית והן בהשחיטה המיוחדת של הרב דושינסקי זצ"ל מדקדקים לנפח בכל הריאות אפילו אין בהם ריעותא, ומקילים על הריאה שאין בה

סימן לא¹²**בדין שומן שנמס ובשר שנטחן לפני מליחה**

משקה נחשב חתיכה אחת כשהוא מחובר והנה באמת לפי דבריהם גם כל זמן שהשומן מנומס גם כן צריכה להיות מועילה המליחה, דמשקה כל זמן שהוא מחובר גם כן נחשב לחתיכה אחת כמו שכתב ברמ"א יו"ד סימן ע"ה (ס"א) דהביצה כל זמן שאין לה רק חלמון צריכה מליחה כבשר ומועיל לה המליחה, אף שהחלמון הוא רק דבר לח כשומן שנימס, וכן נפסק בסימן ע"ח (ס"א) שאם משח הבשר בשמן ובציר מועיל המליחה להבשר שבתוכו, הרי חזינן שבבשר לח גם כן מועיל מליחה, וחייבור של לח גם כן הוי חייבור, ומטעם זה הרבה מאחרונים מחמירים שאם נשפך

בדבר השאלה שפלפלו רבני ארץ ישראל ב"הפוסק" בשומן שנמס ואחר כך נקרש על ידי מקרר אם יועיל מליחה להשומן.

א) והנה הספקות שיש בזה הן משום כיון שנימס ונעשה כמו משקה אולי נחשבה כל טיפה לגוש בפני עצמו, וכיון שעל ידי מליחה אינו יוצא מחתיכה לחתיכה, הרי מצד הסברא כל זמן שלא נתקרר אינו מועיל המליחה, ולכן אפילו נתקרר אחר כך אולי נחשב לחיבור בידי אדם ואינו מועיל להחשב כחתיכה אחת רק יהיה לו דין כמו חתיכות הרבה שנתחברו על ידי דבק והמלח אינו מפליט מחתיכה לחתיכה.

♦♦

(הפוסק סימן מד, נה, ע, פד, וצד) זה מתיר זה אוסר ולכן נתבקש הרב הגאון זקן ההוראה לחוות דעתו וזו תשובתו.

11. הרב הרצוג זצ"ל.

12. מודפס בקובץ תורני הפוסק (שנה א - ב סימן קיט וסימן קלג) ושם כתוב: בשאלה שכיחה זו התוכחו רבנים

לענין כל הדינים שצריכים שיעור כזית או כביצה בודאי הוי דבק חיבור, כמו לענין טומאת אוכלין דסבירא ליה להרמב"ם פ"ח (מהל' טומאת אוכלין) הי"ג דאפילו ב' מינים אם דרכם לדוכן במשקין הוי חיבור, ועיין בהראב"ד (ס"ט) דבמין אחד אפילו שלא על ידי משקה, ושיעור הדביקה הוי בסתמא שיהיו מנשכות זה מזה כמו שכתוב במשנה (טהרות פ"א מ"ז) לענין מקרצות ולענין מן המוקף לחלה, ואף שבנידון דידן תלוי יותר בטבעיות של כח המלח להפליט הדם, בכל זה לדעתי נוכל לדמות זה להדין של איסור דבוק לענין חתיכה נעשית נבילה, דבודאי גם גבי אוכל שנדבק בידי אדם נחשב לדבוק להטעם שממהר להבליע, ויעיין רדב"ז ב' אלפים סימן ש"ח במתכת דקיימא לן חם מקצתו חם כולו וב' חתיכות מתכת הדבוקים זה בזה נחשב כאחד.

ולכן אף שאינני רוצה להתערב בהוראתי בארץ ישראל שיש להם קבלות בהוראה מגאוני ארץ שהיו בדור שלפנינו, מכל מקום הנני כותב חוות דעתי שאם היה שאלה כזאת באה לפני בקהילתי ווארשה, לא היה לבי נוקפי כלל להתיר השומן שנימס שנתקרה, ובלבד שלא נקרש.

ד) וכן מצד הסברא לענין מליחה בהשאלה אם בשר שנטחן בלי מליחה אם נתחברו אחר כך שיועיל להם מליחה, לדעתי יכולים למלוח אחר כך, רק אם נתחברו בביצים מבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן ע"ג (ס"ו) דאין מועיל לצלותם משום דביצים נקרשים ומעכבים פעולת הדם, אף דשם מבואר רק לענין צליה היינו דמליחת החיצון אינה מועילה להמילוי שבתוכה, אבל מליחה להמילוי בעצמו נראה דמועיל, אף שהוא גוש שנתחבר מכמה חלקים.

אם יש לחוש שעי' הטחינה הדם נפרש

ה) וראיתי ב"הפוסק" שהרב העורך שליט"א רוצה לאסור הבשר שנטחן וגם השומן שנימס משום שהדם נפרש לחוץ על ידי הטחינה וגם על ידי החיתוך. והן אף שלכאורה על ידי הטחינה צריך לומר שהוי כמו שחתך בסכין אחר ההדחה דצריך להדיחו שנית, ולפי דעת הרמ"א (יו"ד סימן ס"ט ס"א) אפילו בדיעבד אסור, אבל באמת העלו

חלב תחת קדרה של בשר צריכים ס' גם נגד הניצוק של חוץ לקדרה, משום דלח גם כן הוי חיבור, לכן נראה שהמליחה מועלת לשומן, ואף שנימס מחמימות החמה, ובודאי אין החמימות באופן שהיד סולדת בו, שיש לה דין של נתבשל בדמה, אבל המליחה בפועל אינה יכולה להתקיים מפני שעל ידי הכלי המנוקב שמולחים בתוכו יזוב השומן לחוץ.

ביאור לפי זה דברי הגמרא בחולין קי"ב בבי דוגי

ב) ובזה עולה יפה הגמרא חולין קי"ב. בבי דוגי שהתיקון הוא על ידי ב' גללי דמילחא שישקע הדם לתחתית הכלים, והרבה מלח יהא אסור לדעת הבעל הלכות גדולות בתוספות (ד"ה תרי) משום שהם בכלי שאינו מנוקב, אבל מכל מקום יש ראייה מגמרא זו דטבע המלח להוציא הדם לא נשתנה גם כשנימס והיה למשקה, ויש לומר כדמות ראייה דהמלח מפליט גם ממשקה, מהא דבעינן קרא שנסכים יין או שמן אין צריך מלח מנחות כ"א. ואם נימא שהמלח אין לו כח בדבר לח, למה לי המיעוט, ואף ששם לא צריך להוציא הדם מכל מקום לפי המבואר בגמרא המלח הניתן על הקרבן צריך לכל דיני מליחה של בשר לקדרה, ומשמע שהוא מטעם כחו להפליט.

ולכן אם נימא כן שגם כל זמן שהוא לח נחשב למחובר כחתיכה אחת, והחסרון למליחה הוא רק מפני שאי אפשר להשימם בתוך כלי מנוקב, בודאי לאחר שנתקרו ואינם זבים, בודאי יועיל המליחה אחר כך, אבל אפילו אי נימא שכל זמן שהם נימסים לא נחשבו על ידי הניצוק לגוש אחד ויהיה החסרון למלוח מפני שכל טיפה אינה מחוברת לחברתה כמו שכתוב סברא כזאת בביאור הגר"א למקואות (סימן רא ס"ק צא) דמשום הכי מקוה אינה מטהרת בזחילה מפני שאינם מתחברים, ואין כאן מ' סאה.

ג) מכל מקום לאחר שנתחברו על ידי המקרה, אפילו אם נחשב זה כחיבור בידי אדם, גם כן לדעתי נחשב חיבור לענין מליחה, ואינו דומה לדברי התוספות זבחים ק"ה: (ד"ה חיבור) לענין אתרוג שתחבו בקיסם, דהתם נשתנה מגידולו והוא בכלל מה שכתוב בטריפות שאינו חוזר להכשרו, אבל

שדם שפירש אינו אסור רק הנראה לעינים, ולפי זה אין בשומן שניתך וגם בבשר שנטחן שום חשש של דם שפירש כיון שלא נראה לעינים, וכן יש לחלק מהדין המבואר בשם כנסת הגדולה¹⁴ שאם נפרד העור מהעוף אף שנדבק בחזרה לא יועיל המליחה על העור היינו משום שאין הדבק מתקיים יפה, אבל בשומן שבאמת גם כל זמן שנימס לא נפרדו החלקים זה מזה והמקרה פועל רק לחזקם שלא יפרדו בודאי נחשבו כגוש אחד לענין מליחה.

הפוסקים האחרונים שדוקא על ידי דוחקא דסכינא יוצא הדם, אבל בטחינת השיניים של חתול¹³ וכדומה אין צריך להדחה שנית, ויש להביא ראייה אמיתית לזה מה דקיימא לן (יו"ד סימן סז ס"ב) דמותר בשר חי באומצא, אף שעל ידי הטחינה נלעסה לגמרי ולא חיישינן לומר שהדם שבאברים יצא על ידי הלעיסה, ועל כרחק צריכים אנו לומר או שהדם יוצא רק על ידי חתיכת סכין, או כמו שמביא הש"ך (סימן סט סק"ד) בשם האיסור והיתר

סימן לב¹⁵

בענין אכילת בהמת הז'בו

נצבים קוממיות. והנה בדקנו ואין לה שינים וניבים למעלה וגם היא מפרסת פרסה.

והנה לית דין צריך בשש אשר היא מותרת באכילה כמבואר בחולין נ"ט. וברמב"ם פ"א מהלכות מאכלות אסורות ובכל הפוסקים, אך את אשר נסתפקו אולי היא מין חיה ודמה צריך כיסוי, הקרנים בתוארם ובמראיהם החיצוני הם משונים רק בגודלם, ואם נצרך לבדוק אחר כרוכות וחרוקות וחדורות או מפוצלות, ראשית רבו הדעות והפירושים בזה. והשנית הלא הש"ך יו"ד סימן פ' סק"א מחמיר שאינו נאכל רק במסורה, ואם נחוש לדעת הבית יעקב המובא בפתחי תשובה שם סק"א אשר סימן קרנים הוא גם סימן טהרה לחיה ובלא זה אסורה גם באכילה, (ולכאורה משמע גם כן בתוספות שם דף נ"ט. ד"ה ואלו הן), אז נפל כל ההתירא בבירא, ואף כי הפתחי תשובה בעצמו דוחה דבריו וגם בהפרי מגדים במקומו מבאר דעת הש"ך כי סימני קרנים או המסורת הם רק להתיר חלבה ואין להם שייכות להיתר אכילה, בכל זאת מחמת חידושו של הענין הננו פונים אל מאור עינינו כבוד הדרת גאונו להורות לנו את הדרך ואת המעשה אשר נעשה, ואולי נוכל לבדוק גם החלב אם מתגבן ואז גם

ב"ה, ירושלים כ"ג ניסן תש"י

לכבוד מעלת כבוד גאונו הרב הגאון הגדול וכו' רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

שלום וברכה, הגיעה למרן הרב הראשי לארץ ישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א השאלה דלקמן מועד הרבנים החרדים דפאריז:

"הננו בזה להציע לפני הדרת גאונו שאלה קיומית, היות כי פנו אלינו סוחרי בהמות מפה אשר רצונם לשחוט באי מאדאגאסקר בעד מדינת ישראל, רק הבהמות דשם רובא דרובא משונים מעט בתוארם ובקומתם מהבהמות שלנו, לזאת שואלים ודורשים מאתנו קודם למעשה באשר שעד היום הזה כל מה שנשחט במדינת צרפת בעד מדינת ישראל הוא תחת השגחתנו, פנינו לגן הבהמות והחיות דפה ומנהל הגן הראה לנו את הבהמה דמאדאגאסקר בצרפתית היא נקראת zebu (ז'בו), ובאנגלית Indian ox (השור ההודי), ובספרי הזואולוגי שלהם היא נמנית בין הבהמות, כאשר ראינוה היא מעט גדולה מהבהמות שלנו, ויש לה חטוטרת בגבה רחוק מעט מן הצוואר גבהו של החטוטרת וכן ארכו ורחבו הם לערך עשרים צענטימטר, ועל החטוטרת גדלים שערות קשות

13. ראה חוות דעת סימן סט סק"ג.

14. ל"מ, אך כן כתב במגדל עוז להיעב"ץ (הלכות דם סימן ב).

15. עיין באריכות בספר פסקים וכתבים (הרצוג ח"ד סימן כ) קונטרס פני השור.

במדגסקר המשונים במראיהם מבהמות שלנו, ורוצים האחרים להביא לשחוט הבקר הזה למדינת ישראל, ושואלים הרבנים אם לחוש לדעת הבית יעקב שכתב שלהכשיר בשר החיות צריכים סימנים של הקרניים מלבד סימנים של הפרסת פרסה ומעלה גרה, וקשה לבדוק הסימנים של הקרניים, גם מסתפקים להצריך כיסוי הדם.

מצטרף אנכי לדעת הדרת גאוונו שליט"א שאין לחוש לחומרת הבית יעקב להצריך גם סימני קרניים באכילת בשר חיות ולא משמע כן מכל הלשון של השלחן ערוך שמתיר באין לה שינים ולא ניבים אם מכיר שאינו גמל, ולדעת הבית יעקב צריך גם להכיר שאינה ממיני החיות, והסימן ע"ט יש לו הכותרת "סימני בהמה וחיה טהורה" הרי מבואר שמלבד דיני חלב ודם אין צריכים סימנים אחרים רק המבוארים בסימן ע"ט, וכן לענין הסימן של שתי וערב שצריך שיכיר ערוד, וערוד הוא בודאי חיה הרי שאין צריכים סימנים אחרים, והנה בשנות המלחמה היה בארץ סוחר בהמות בפולין בשם הירש פאגל והיה לו התמונות מבהמות המדבר, ואינני זוכר אם מדגסקר או מקום אחר והשתדל לגדל בהמות כאלו גם בפולין, והפליג החלב שלהם, הגם שאין לסמוך על סוחרי בהמות אבל לא היה בדעתו כלל להסתפק שמא חיה, לכן הריני מסכים שדיים סימני התורה ואינם צריכים כיסוי.

החותם בכבוד והערצה

לדעת הבית יעקב יהיה די להתירה באכילה, אלה דברי הדורשים שלומו בכל אותות הכבוד ומצפים לתשובתו הרמה".

דעת מרן היא שאין לחוש כלל וכלל לספיקו של הבית יעקב ז"ל וכן מצא מפורש בספר יבין דעת של הגאון האמיתי רבי יהושע מקוטנא זצ"ל סימן פ' עיין שם שהיא דוחה בהחלט הכי גמור את חששת הבית יעקב הנ"ל כמו כן דעת הרב שליט"א שבעל חי זה מין בקר בייתי ודמו אין צריך כיסוי, ואולם היות וזה ענין לכל הישוב הרי הוא מבקש שכבוד גאוונו ישיב לנו בקצרה מה דעתו, והנה אם במשך ארבעה ימים מיום קבלת הרשימה הזאת לא תגיע אלינו התנגדות יחשוב הרב את העדר התשובה להסכמה.

יש לציין שמומחים מובהקים לזואולוגיה באוניברסיטה של ירושלים כבר אישרו את דעת הרב שזוהי בהמה בייתית בלי שום צל של ספק.

בברכת התורה ובכבוד רב

מ.א. אביצדק

מזכיר פרטי

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, י' למספר בני ישראל תשי"י

כבוד הגאון הגדול מארי דארץ ישראל שליט"א¹⁶

בקשר למכתבו של המזכיר בדבר הבקר

סימן לג¹⁷

שליחות בגט והרשאה • בענין מסורה בעופות • שריית בשר במים בלא מליחה לאחר ו' ימים מהשחיטה

דעיר הקודש ירושת"ו כבוד קדושת שם תפארתו מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה, הנני בצער גדול על עיכוב תשובת כבוד גאון תורתו הרמה על דבר האשה מרומניא, כי היא דופקת על פתחי יום יום,

בעזרת השם יתברך ב' מרחשון "חיים כבוד ברכה ושלוש" [תשי"ט] וצלר יצ"ו

החיים והשלוש וישע רב וכל טוב סלה אל כבוד הרב הגאון הגדול החרף ובקי פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור שלפנינו אבן פינה בבי דינא רבה

♦♦

16. הרב הרצוג זצ"ל.

17. מורפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן מה).

לשפשף בידיים כל מקום שנראה עליו דם בעין, והבשר תלוי בחדר המקורה השומר רטיבותו, והנה כמעט תמיד מנקרים אותם קודם הג' ימים וההדחה, אך לפעמים שוכחים לנקרו ומנקרים אותו אחר כך ומדיחים כנ"ל ואפילו ביום השישי הבשר עדין רטוב ונוח לניקור כאחר השחיטה ממש, כי הקרירות שומר על רטובותו ורכותו, לא לטעות בקרוש ככפור כי זה רק [חסר תיבה] וזה עתה באו שהיו להבעלי הבתים הרבה עופות, ונשאר להם בשר הרבה ביום [חסר] ורצו להשהותו עוד אחר הדחה השניה, והנה המחבר יו"ד סימן ס"ט סעיף י"ג כתב יכול להשהותו עוד ג' ימים אחרים פחות חצי שעה, נראה מזה דכבר מוכרחים לשרותו ולבשלו כי לשרות צלע שלימה ולהשהותה עוד אי אפשר, שיופסד הבשר כמובן, ולא שמעתי עדיין שהטבחים ישרו הבשר, ומשהו אותו למכירה, פעלתי אצלם רק שישפכו מים בשפע וישפשפו היטב, כמובא בפתחי תשובה (שם ס"ק כח) וכן משמע מהטורי זהב (שם ס"ק לג) והש"ך (שם ס"ק נג) דלא מהני כי אם בימים השניים, אבל יותר מו' ימים לא נזכר, אך מדברי הש"ך שכתב שאין להחמיר בדינים אלו מאחר שהיא רק חומרת הגאונים, ודוחק הגדול של המחנות כי בקושי גדול עולה לי שיביאו בהמות חיות שהאחריות גדול יותר מאם קונה בשר נחירה, ובעונותינו הרבים גם על בשר נחירה יש לו קונים למדי, וצועקים שאם אחמיר עליהם לא ישחטו לגמרי, בצירוף ההדחה הטובה וחדר המקורה אולי יש להקל יותר, אך להיותו אצלי דבר חדש שלא ראיתי אצל רבתי הגאונים הצדיקים נשמתם עדין וגם אני מחוסר ספרים, שאפילו שלחן ערוך יורה דעה אין לי וכל הוראותי בעל פה זחלתי ואירא לחוות דעת, ואבקש להודיענו דעתו בזה בכל זה וכל ענינים המסתעפים.

המצפה לרחמי שמים ולישועה כללית

הק' יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

בשולי המכתב אולי הרב הגאון הגדול רבי שלמה דוד כהנא אינו חס וחלילה בקו הבריאות, ואינו יכול להשיב תיכף אבקש למסרו לידי מי מחביריו הראויים להשיב.

בצעקות ובכיות, וכבר כתבתי עוד הפעם דרך צרפת, וגם על זה אין לי שום תשובה.

עתה הנני מרציף פה העתקת הרשאה מהגאבד"ק לודז, ועובדא הכי הוה, הבעל שדר בכאן נתודע שאשתו נמצאת בלודז, וכבר יש לה איש אחר, ואחר חליפת מכתבים עם הגאבד"ק לודז שלח לי הרשאה זו בצירוף בירור הלכה בחריפות ובקיאות איך לכתוב שמות המגרש והמתגרשת ואבותיהם, וראיתי דרב גובריה, ומאחר שרצה הוא עצמו לסדר הגט סמכתי שבודאי בקי בהלכות גיטין, אך עתה היה לי ענין גט הנשלח מפולין לאשה שבכאן ושלחתי אותם לפירד ושלחתי גם כן הרשאה הזאת להודיעני חוות דעתו כי בעיני היה דבר תימה דהרי זה כמו מילי דלא מימסרי לשליח, וקבלתי תשובתם שגם בעיניהם הוא דבר תמוה, אך כבר היא דיעבד וגם האשה ובעלה חפשים רחמנא ליצלן, ובקושי גדול וריצוי כסף קיבלה הגט, על כן יודיעני איך חוות דעתו בזה לענין לכתחילה במקום עיגון דבעל ובדיעבד.

מסורה בעופות

ב) על דבר עופות שבאו לפנינו ריקי נוצות הצואר, לא ראיתי כמוהם במקומותינו, והעיד לפני שוחט ובודק עופות והשוחט מחסידי ליובוויץ, שכשלמד מלאכת השחיטה ובדיקה בעיר קוטאליס מדינת גרוזיען רוסיא, היה שם הרבה ממין זה, והשוחטים ובודקים הישנים שהיו תלמידי חכמים גדולים וחסידי חב"ד שחטו אותם בלי פקפוק, והיות שהפרי חדש מחמיר מאוד בעדות על מסורה אבקש להודיענו חוות דעתו.

שריית בשר במים בלא מליחה לאחר ו' ימים מהשחיטה

ג) כבר כתבתי כמה פעמים על דבר הדוחק בבשר כשר ששורר במחנות, שהמטרה אינה מניחה לשוחט יותר מהתקציב שלהם, וכשעולה בידי הטבחים להביא בגניבה בהמות חיות, מוכרחים תיכף לשוחטם ועל ידי זה מונח הבשר לפעמים, שאי אפשר למוכרו בג' ימים הראשונים, ולימדתי אותם להדיחו בהרבה מים על ידי מעי גומע קישקע, שהקילו חזק ונכנס רטיבותו בבשר, גם

סימן לד¹⁸

עוד בענין הנ"ל

ב"ה כ"א מרחשון "חיים כבוד ברכה ושלו"ם" [תש"ט] משפסף בידיו כל הבשר הנידח.

ועוד כל הזמן תלוי הבשר בחדר המקורה שעל ידי זה הוא רטוב כבשעת השחיטה וזה נראה בחוש, והנה על ידי לחץ המשטרה שאין מניחין לנו יותר מהתקציב, אם באיזה פעם ישנו מציאות להכניס בהמות חיות, מוכרחים לשחוט כולם תיכף, ואינו יכול לימכר תוך השעה ימים, ורוצים להשהות עוד אחר הדחה שניה, והטבחים אומרים שבמקומם, גליל קראקא, שהו גם אחר הדחה שניה אם היה הבשר מנוקר, אך אני לא ראיתי כזה אצל רבתי ששמשתיים בהוראה, אמת שלא היו דוחקים כבזמן הזה, ואיני זוכר מי שמדבר מזה, אף כי הש"ך סתם שאין להחמיר בדינים אלו שאין להם שורש בש"ס אבל מיראי הוראה אני. על כן אבקש להודיעני חוות דעתו של עכשיו ציויתי למכור בתור אלהבא כי הבשר של עכשיו ציויתי למכור בתור טריפה [ועיין להלן סימן צה תשובת רבינו].

גלילי ידיו הקדושים מגי' חודש זה דרך פריס קבלתי ושמחתי מאוד בשמעי משלומי הטוב כי היה לי עגמת נפש גדול ממצב בריאות כבוד גאון תורתו הרמה ובודאי ישמע ה' תפילותינו וישלח לו רפואה שלימה ויאריך ימיו ושנותיו בנעימים אמן כן יהיה רצון, כפי הנראה כל מכתב שאני שולח מכאן נאבדים ואיני יודע הסיבה על כן אוכרח לשלוח גם זה המכתב דרך צרפת.

שריית בשר במים בלא מליחה לאחר ו' ימים מהשחיטה

על דבר בשר שנשתהה ג' ימים פחות חצי שעה כמובא ביורה דעה סימן ס"ט סעיף י"ג והדיחווה עוד הפעם וכן כתבתי שהנהגתי כאן שההדחה בשפע מים על ידי מעי גומע, שממלא המים בחוזק עד שנכנס בתוכיות הבשר, והנאמן משפסף ביד כל מקום שיש חשש דם דבוק בפרטיות, ובדרך כלל

סימן לה

אם יש להתיר בשר ששהה ג' ימים והודח ושוב שהה ג' ימים
• בשר ששהה במקפיא • כשיש חיובים האם יש להקל מלקרוא כהן ולוי
• האיך להתנהג בגרות שיודעים שלא ישמרו תו"מ

ב"ה, כ"א שבט תש"י
 אם יש להתיר בשר ששהה ג' ימים והודח ושוב שהה ג' ימים

א) בתחילת בואי לכאן ושומה עלי מטעם הרב הראשי מתל אביב לסדר ענין הכשרות באטליזים, שמעתי מאחד כי במקומו היה נהוג לא להתיר בשר ששהה ג' ימים פחות מעט והודח, להדיחו שוב קודם ג' ימים, והיה הדבר לפלא בעיני כי לא ראיתי מוזכר חומרא זו ואדרבה נראה מדברי הפוסקים. ובימים אלה נזדמן לידי ספר דבר שמואל שו"ת מהר"ש אבוהב (וונציאה שנת תבי"ק) ומצאתי שם סימן

שלוש וישע רב למעלת כבוד הרב הגאון המפורסם בתורתו והוראתו בקדושה וכו' כבוד קדושת שם תפארתו מוריני הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלום כבוד תורתו באהבה רבה, הריני מתכבד להגיש לכבוד תורתו מנחת ביכורים מפרי עבודתי על אדמת קדשינו אקווה לכבדו בקרוב בספרי השני מהרבי רבי פנחס מקוריץ זי"ע אאמין כי כבוד גאונו יקרא את ספרי בעונג.

בהזדמנות זו אבקשהו להשיבני בענינים הבאים.

♦♦

18. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן מו).

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה י' ניסן תשי"י

להרב הגאון המפורסם רבי מתתיהו יחזקאל גוטמן שליט"א

רוב תודה למעלתו בעד ספרו היקר ששלח לי מהבעל שם טוב הקדוש והיה לי רב עונג בקריאתו בהנופך של הסברה עסיסית של כבודו ומצפה כבר שיכבדני גם בספרו השני מהקדוש מקארץ.

יש להתיר בשר ששהה ג' ימים והודח ושוב שהה ג' ימים

א) ובדבר שאלותיו אם יש להחמיר בבשר ששהה ג' ימים שלא להתיר בהדחה אחר ג' ימים רק פעם אחת. אין המנהג כן ומתירין אפילו הרבה פעמים, ואמרינן דלא נתייבש הבשר רק בשהה ג' ימים שלימים בלי הפסק, ואם יש איזה הפסק של הדחה בינתיים אינו מתייבש. אך למעשה השאלה זאת לא שכיחא שאם הבשר לא היה במקום קר אינו מתקיים ה' ו' ימים, ואם הוא במקום קר עד להקרשה הרי מתירין בלי הדחה, וזהו ההיתר של משלוח בשר קפוי בקרח, והמקור באבן העזר סימן י"ז בבית שמואל סקע"ח שמתירין הכרה של מת אפילו לאחר ג' ימים להתיר את אשתו אם הנפטר היה במים או היה קרוש.

כשיש חיובים האם יש להקל מלקרוא כהן ולוי

ב) בדבר השאלה אם יש לקרוא לתורה בעלי חיובים במקום שיש כהן, ואם צריך הכהן לצאת מבית הכנסת. הנה המהרי"ק מובא בבאר היטב סימן קל"ה סק"ז כתב שאם מכרו עלית הכהן בשבת בראשית, הכהן צריך לצאת מבית הכנסת, ויכולים לכוף אותו לצאת, והכנסת הגדולה ופרי חדש כתבו דאפילו לא יצא הכהן יקרא ישראל, והכנסת יחזקאל חוכך בזה, וכן הוא גם כן הדין לענין חיובים.

האיך להתנהג בגרות שיודעים שלא ישמרו תו"מ

ג) אודות גירות של הידועים שאין מקבלים עליהם עול מצוות, הנה הגאון רבי אברהם יצחק קוק מאריך בזה בספר דעת כהן¹⁹ ומסקנתו אם אומרים בפה או בכתב שמקבלים עול מצוות, הגם

ש' נשאל על זה וכתב שלא מצא על זה שום בירור בספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים וסיים "לכן לא מחינו פה בימי החורף לשהות הבשר כמה ימים על ידי שריה כל ג' ימים פחות מעט".

והנה חילוקו בין חורף לקיץ לא שייך כאן כלל כי בקיץ אי אפשר להחזיק הבשר זמן רב אם לא שיהא נתון בקרח ודינו תמיד כימי חורף, ולפלא כי לענין ג' ימים לא חילקו בין חורף לקיץ ולא אשתמיט חד לומר כי בקיץ ממחר להתייבש בזמן יותר קצר.

וראיתי שם סימן שע"ג רוצה לדון דבשר הנתון בקרח (גייאצרה) ככבוש במים וזה בודאי לא שייך באיזוקאסטען [מקפיא] שלנו כי הקרח כשנמס אין המים מתעכבים רק זוחלים למטה בתיבה תחתית ואין על הבשר דין כבוש רק בשר שהודח.

מה הדין במקפיא שלנו

ב) ומה שצריך עיון רק באיזוקאסטען חשמלי ששם אין קרח על ידי מים כלל מכל מקום נראה לי ברור דאי אפשר להחשיב את הבשר כנתייבש, אדרבה החוש מעיד שהקור הגדול מחזיקו במצב טרי מלא לחות טבעית.

כשיש חיובים האם יש להקל מלקרוא כהן ולוי

ג) עוד זאת אשאל, ביום ב' וה' רגילים להמצא בבית הכנסת בעלי יארצייט ושאר חיובים כברית מילה וחתן ורובם ישראלים, היש חיוב לקרוא כהן ולוי או לסמוך על דברי הגאון מהרש"ם ז"ל בתשובה (ח"א סימן ריד) להקל במקום הצורך שאז אין זילותא והכל יודעים הסיבה המכרחת ואין צורך אפילו שיצא הכהן או לדרוש מחילתו.

האיך להתנהג בגרות שיודעים שלא ישמרו תו"מ

ד) איך להתנהג עם הבאים להתגייר שיודעים בבירור שאין מקבלים עול מצוות כלל וכלל.

ובזה אסיים הפעם ואברכהו באריכות ימים ושנים מאושרים ברוב תענוג ונחת מצאצאיו היקרים.

מוקירו בכל לב

מתתיהו יחזקאל גוטמן

♦♦

19. ראה יו"ד סימן קנג, שם אינו מאריך אך כתב בתוך הדברים שאם היתה קבלה בפה כראוי מועיל.

שידוע שלא יחזיקו אין מרחקין אותם בשעת הדחק. ומפני טרדות החג אקצר ומברכו בברכת חג שמח וכל טוב סלה.

סימן לו

הערה על האבן עזרא בתאריך פטירת משה רבינו • בדגי קארפין שיש בהם תולעים

מעמידין אנשים שביכולתם לבדוק אותם וליקח מהם התולעים, אבל בפה אין מי שביכולתו לבדוק והדבר שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בו מה נעשה. והאמרי יושר ח"ב סימן י"א מסיים בצריך עיון שמא מעלמא אתי או שמא מהדגים היה, ובחכמת אדם כלל ל"ח אות כ"ח כתב שבפראג נוהגין בהם איסור. ובספר חזון איש יו"ד סימן י"ד סק"ו דן בזה וכתב דצריך עיון, ודיברתי עמו בזה השבוע ואמר לי שכעת שמע שברור לו שבאים מעלמא מהמים ועל כן אסורים.

וראיתי בהצופה שהביא בשם אמרי יושר שיתן עליהם מים חמים ויפלו או שימלח אותם היטב ויהיו במלח, ואחר כך ירחץ אותם וכשר, ובאמרי יושר אין שום רמז ורמיזא בזה, רק זה הכותב כתב זאת מסברא דנפשיה ותלה עצמו באילן גדול באמרי יושר, אך העצה שלו אפשר שצריך לשאול בקיאים ורופאים טובים אפשר שעצה זו טובה או לרחוץ אותם היטב ביין שרף ועל ידי זה יפלו כל התולעים, וצריך למצוא היתר על זה בזמן הזה דאם נאסור אותם לא ישמעו לנו. נא לכתוב לי חוות דעתו הגדולה בזה²⁰.

הרב שמואל מאיר הכהן האללענדער

אבד"ק דארבאני וכעת חונה פה

ב"ה, יום ב' פרשת ואתחנן תש"ט

לכבוד הרב הגאון הגדול ארי שבחבורה רבן של כל בני הגולה צדיק נשגב סיני ועוקר הרים משירי כנסת הגדולה מוריניו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א רב בוארשא וכעת בירושלים

תאריך פטירת משה רבינו

א) וכדי שלא יהא האגרת שלי בלי דברי תורה על כן אכתוב מה שראיתי בשבת קודש זו באבן עזרא פרשת דברים א', ב' על הפסוק אחד עשר יום, שבאחד באדר (וספרים אחרים גורסין בשבט) מת משה. וזה פלא שאיתא בגמרא מגילה (יג, ב) ותוספתא סוטה פי"א ה"ב וקידושין ל"ח. שבז' באדר נולד משה ומת בז' באדר, וכן הוא בסדר עולם פרק י' ובילקוט שמעוני פרשת בשלח רמז רס"א. ובסידור בית יעקב של היעב"ץ אות י"ב מביא סדר תיקון היום לפי מנהג החסידים ומנהג ארץ ישראל ותוגרמא ואיטליא והוספת רבי שמואל אבוהב על יום זה שהוא מיתת צדיק משה רבינו. וצריך עיון על האבן עזרא שהביא להיפך.

דגי קארפין שיש בהם תולעים

ב) וגם אבקש מכבוד הדרת גאונו לכתוב לי מה נעשה בדגי קארפין שנמצא בפה ויש בהם תולעים. והנה בקראקא ובצאנו ובכל הגליל דשם היו

♦♦

מאת כמה תלמידי חכמים דארץ הקודש שבקיאים בבדיקה וניקור מהתולעים וניקל להסירם אולם גם מי שאינו בקי יכול להתנהג שיסיר הראש והסנפירים ויגרר היטב מן העור אשר הם כרוכים בו מאוד ויאכלו עננים וישבעו דפח"ח.

20. עיין עוד בספרו שו"ת שם הכהן סימן ל ושם כתב כך: ושאלתי להרב הגאון המובהק המפורסם זקן הרבנים הגאונים מוריניו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא וכעת הוא רב בירושלים, שהשיב לי [ה' תמוז תשי"א] והוטב בעיניו העצה שלי, אבל הוא כותב ששמע

סימן לז

בענין אבקת חלב נכרי

ב"ה, ז' טבת תשי"י לפ"ק

הש"ך (יו"ד סימן קטו סק"ח) דבחלב של עכו"ם איכא למיחש לתערובת מחצה על מחצה דבשלו לא שייך מירתת, וחששו לאיסור דאורייתא וגזרו על חלב עכו"ם, מה שאין כן חלב של ישראל שהופקד ביד עכו"ם שאין בו חשש איסור דאורייתא ובחזתם אחד סגי. ובאבקת חלב כתב הרב הגאון הנ"ל דמסתבר דגם החלב הטמא משתנה ומתהפך על ידי האש לאבקה דאם לא כן הממשות של החלב טמא להיכן אזל וכו', וממילא יש לדון דאבקה אסורה משום תערובת חלב טמא דנכללות בכלל גזירה של חלב עכו"ם דזיל בתר טעמא, עד כאן לשונו.

נמצא דלא שייך לומר באבקה סברת רבינו תם המובא בתוספות עבודה זרה ל"ה. ד"ה חדא שאין עכו"ם שוטים לערב חלב טמא מאחר שאינו עומד וכדעת הש"ך סימן קט"ו סק"ח וקרמ"א סוף סעיף א', וכתב הפרישה שחלב טמא אינו טוב לאכילה כחלב טהור שהוא טוב יותר, ורק לעצמו אינו מערב חלב טמא, ורק כשאנו יודעים שדעת העכו"ם היא לעשות גבינה מחלב אז מותר הישראל לעשות אחר כך גבינה ממנה, מה שאין כן כשדעת העכו"ם למכור החלב או לעשות אבקת חלב אז בודאי חוששין שמא עירב חלב טמא או כל האבקה נעשה רק מחלב טמא, נמצא שיש על האבקה ספק דאורייתא, ויש להעמיס זה בדברי הרמ"א שכתב סוף סעיף א' חלב של עכו"ם שנאסרה אינו מועיל אם יעשו אחר כך גבינות או חמאה ממנה אלא נשאר באיסורה וכל מה שנעשה ממנה אסור, היינו אפילו אבקת חלב ונדחה בזה סברת הרב הגאון הנ"ל שכתב דגם באבקת חלב אין חשש של עירובי חלב טמא דהעכו"ם קפיד שלא לערב בו חלב טמא ובידוע שאינו מערב בו חלב טמא.

לחלק בין אבקת חלב לשמן הנעשה מיין נסך

(ב) ומה שכתב הרב הגאון הנ"ל בשם החתם סופר יו"ד סימן ק"ז דבגזירת חלב אף אם תמצא לומר שנאסר במנין מכל מקום כשנשתנה ביד העכו"ם פקע איסורא דחלב וכו', והוא הדין באבקת

לכבוד הרב הגאון האמיתי זקן שבחבורה – מאוד בדינים נעלה – המפורסם לשבח ולתהלה – וכו' וכו' כבוד שם תפארתו מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א מלפנים ראב"ד בוורשה שלמה שמו ורב שלום לו

ראיתי תשובת הרב הגאון הזקן מרן הרב צבי פסח פראנק בנידון אבקת חלב הניקח מעכו"ם, בירחון רבני מרכזי מרחשון כסלו תש"ז, וכתבתי אז לבני הרב חיים דוד כהנא אשר כעת רב במגדל גד למסור להרב הגאון שליט"א הנ"ל מה שאני מתמה על תשובתו ועל ההיתר שנתן על האבקה, וכעת נודע לי שבני הנ"ל לא מסר מכתבי להרב הגאון הנ"ל, על כן יואיל נא כבוד הדרת גאונו לעיין בתשובתי ולכתוב לי אם כיוונתי לאמיתה של תורה, אף שדעתי גם כן לכתוב גם להרב הגאון הנ"ל אבל שמעתי שאינו בקו הבריאות השי"ת ישלח לו במהרה רפואה, ועל כן איני יודע אם אזכה לתשובה מידו הטובה, ואני מבקש מכבוד הדרת גאונו סליחה כי כתיבתי אינה כתב תמה, אבל אפשר לקרותה על ידי הדחק, וקשה לי לכתוב כתב אחר הפעם.

דברי ידידו השוחר שלומו וטובו המשתחוה אל מול הדרת גאונו ברגשי כבוד ומצפה לתשובתו הרמה מאהבה רבה וחזתם בכל ברכות שבתורה הקדושה

הרב מנחם כהנא

רב בית הכנסת "דבר טוב" חיפה

(א) ב"ה, בנידון אבקת חלב שהתיר מרן הרב הגאון צבי פסח פראנק שליט"א המובא בירחון רבני מרכזי כסלו תש"ז, כתבתי להנ"ל עיין יד אפרים יו"ד סימן קט"ו וזה לשונו עיין באר היטב (סי"ק א), ובתשב"ץ ח"ג סקמ"ג חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו אינו משום תקנה וגדר אלא ספיקא דאורייתא משום חלב טמא וכו'. גם יש לחוש שמא עירבו בידיים הרבה עיין שם, וכן דקדק הרב הגאון הנ"ל מדברי תוספות עבודה זרה ל"ה. ד"ה מפני שמעמידין דמשום איסור דרבנן לא גזרו, וכן דעת

נשתנה למין אחר טבעי בודאי לא יעלה על הדעת להתירו על ידי שינוי כזה, ואם כן יין שעשו ממנו יין שרף הא לא נשתנה היין למין אחר שהרי היין שרף אינו מין בתולדה רק בא ממינים אחרים טבעיים שנותנים להם צורה אחרת על ידי המלאכה הנעשה בידי אדם, בודאי אין להתיר על ידי שינוי כזה אף שיש כמוהו דבר המותר, עד כאן לשונו.

רק אם נשתנה טעמו וגם שמו אז מותר

(ד) ועוד בה שלישיה אשר אני מוסיף בזה, כי הלא בעינן שינוי טעם ושינוי השם ולזאת הצמח צדק הקדמון בסימן ע"ד אוסר בוורמיט יין והכי קיימא לן וכמו שכתב החכמת אדם (שער איסור והיתר כלל עה אות ט) ועוד אחרונים והאריך להעמיד פסק זה בסברות ברורות וראיות חזקות, ובתוך הדברים זה לשונו לכך נראה בווערמיט יין שלנו אף על גב דנשתנה טעמו לא מהני כאן כיון דלא נשתנה שמו אף על פי שאין קורין אותו יין סתם אלא יין ווערמיט הא לא מקרי שינוי השם עד כאן לשונו. ואלה הדברים גם ביין שרף נאמרים, כיון דשם יין עליו בשם הקודש שהוא עיקר השם, מה שאין כן בדינו של החתם סופר בשמן הנעשה מחרצנים איכא שינוי מעשה ושינוי השם שנקרא שמן, וכן בדין של רבינו יונה דמבשר נעשה דבש, דיש שינוי מעשה ושינוי השם, מה שאין כאן ביין שרף שעדיין שם יין עליו וכו', ובשו"ת מהרש"ם ח"ב סימן רל"ד ד"ה ויען מבואר גם כן דגם דבר שנעשה מסתם יינם בזמן הזה שהוא מדרבנן, בעינן לאלו התנאים שיהיה משתנה לגמרי בתוארו טעמו וריחו ומהותו עיין שם, עד כאן לשונו.

ואם כן באבקות חלב דיש בה טעם וריח חלב כמו שכתב הריב"ש ונתבאר באמרי יושר, גם לא נשתנה למין אחר שהוא סברת מהרש"ק ונתבאר באבן יקרה, ועוד שאין כאן שינוי השם כי עוד שם חלב עליה הרי הוא כעצמות האיסור של חלב עכו"ם ועל כן כתב הרמ"א וכל שנעשה ממנה אסור. וכעין זה בגמרא בבא קמא צ"ו. דגזל דיקלא וקטליה לא קנה וכו' דיקלא ועביד גובי וכו' השתא מיהת גובי דדיקלא וכו'.

חלב דמחמת שינוי זה מחלב לאבקה הרי גזירת חלב פקעה ממנה, (החתם סופר אינו תחת ידי), אבל ראיתי בשו"ת באר חיים מרדכי מהרב הגאון מניאמיץ רומניה ח"ב סימן ל"א שכתב אם כי החתם סופר יו"ד סימן ק"ז התיר בשמן הנעשה משקדים הגדלים בענבי החרצנים והם יין נסך, דכח היין שבחרצנים נתהפך ונעשה ממנו שמן, וכל דבר שנשתנה לדבר היתר מותר כגון בשר לדבש וכו', ועיין עוד בשו"ת אמרי יושר ח"ב סימן ק"מ וזה לשונו ובפתחי תשובה סקכ"ג הביא דברי החתם סופר הנ"ל וכתב דצריך עיון מהג"ה סימן קכ"ג סכ"ד דיין שרף שעושיין מיינן נסך מהזיעה אסור כמו היין נסך אף שנשתנה לדבר אחר ואין בו טעם יין וכו', מקור דברי הרמ"א מריב"ש סימן ת"ה וכו' אמנם הדבר נכון וזה לשון הריב"ש באמצע התשובה אבל אלו המים שעיקר הוא היין וגם טעם היין וריחו נשאר קצת, לזה אסורין אפילו בהנאה, ועל כן שפיר סתם הרמ"א לאסור אפילו לדידן וכו' כיון דלא נשתנה לגמרי, אבל בעובדא דהחתם סופר דנשתנה לגמרי לשמן שפיר יש לומר דשרי לדידן בסתם יינם וכו'.

רק דבר שמשנתנה למין אחר מותר

(ג) שנית הרב הגאון רבי שלמה קלוגר בספרו עבודת עבודה בעבודה זרה שם כ"ט ד"ה גמרא כיון דאחמיץ פקע ליה איסורא וכו' כתב דאך בענין אחר וגוף חדש אז הוי נשתנה לדבר המותר עיין שם, וסברתו בקיצור ביאר בארוכה בשו"ת אבן יקרה מהדו"ת סק"מ לדחות סברת השואל דיין נסך שנשתנה ליין שרף הוא בקו המשוה עם השמן שהתיר החתם סופר, וזה לשונו יפה כתב כבוד תורתו שאין בזה כדי סמיכה, דעד כאן לא נאמרו דברי רבינו יונה דאזלינן בתר השתא רק כשנשתנה האיסור למין אחר טבעי כבשר שנתהפך לדבש, שהדבש מין אחר בטבע היצירה והוא עם בשר ב' מינים שונים זה מזה בתולדה, ועל כרחק עלינו לומר שבשר נבילה אסרה תורה ולא דבש, וכן יין נסך שנתהפך לשמן דמיירי ביה החתם סופר דשמן הוא מין בפני עצמו ויין מין בפני עצמו אבל במין אחד רק שעל ידי מלאכה או מעצמו פשט צורתו שהיתה לו מתולדתו ולבש צורה אחרת אבל לא

אבקת חלב הוא שינוי החוזר

ה) ועוד נראה לי דאבקה שינוי דהדר לברייתא הוא דקיימא לן בחושן משפט סימן ש"ס ס"ה דאינו שינוי ולא קנה ובהג"ה שם ס"ו וזה לשונו ולא נקרא שינוי אלא אם כן נשתנה שם הגזילה מכח השינוי, ושמעתי שנותנים האבקה למים רותחין וחוזרת להיות חלב, ועל כן הרי היא כעצמות האיסור של חלב.

גם במקום שאין גמלים מצוים יש לאסור

ו) ומה שכתב הגאון הנ"ל בשם התשב"ץ ובשם הרשב"א דבמקום דלא שכיח גמלים לא גזרו רבנן, ומותר חלב של עכו"ם, וידוע שבארצות הברית לא שכיח גמלים וכו' עיין שם. כבר כתב התומים בכללי תקפו כהן ס"ק קכ"ד לענין טענות קים לי וזה לשונו, ובפרט דין שנזכר בשלחן ערוך והמחבר והרמ"א השמיטו דעת החולק וכו' אין לחוש לו וקיימו וקבלו חכמי הדור לשמור ולעשות ככל האומר במטבע הקצר שלחן ערוך והגהת רמ"א עיין שם. ואם כן הנידון דידן כיון דהמחבר והרמ"א לא כתבו דעת התשב"ץ והרשב"א הנ"ל ובכל המדינות אף שאין גמלים מצוים נוהגין באיסור חלב עד כאן לשונו, אין לצדד היתר על פי התשב"ץ והרשב"א הנ"ל, ובפרט לדברי הטורי זהב סק"י אשר זה לשונו ובבית יוסף בשם סמ"ק דלר"ת דפוסק דאיסור גבינות משום גילוי אסור גם האידנא ואף על גב דבמים לא גזרו האידנא משום גילוי, שאני התם דאין טעם אחר רק גילוי על כן ידעו הכל דבמקום שיש חשש גילוי יאסרו, מה שאין כן כאן שיש טעמים אחרים בגמרא הלכך אי שרית באין נחשים מצויים אתי למשרי גם במצויים וכו'.

ואם כן בחלב עכו"ם דגזרו גם משום גילוי כמבואר בירושלמי בשם ריב"ל ובתוספות עבודה זרה ל"ה. ד"ה משום ניקור דלדידן נמי אסרו משום גילוי, ואם כן אי שרינן במקום שאין גמלים אתי נמי למישרי גם בגמלים מצוים. ועיין טורי זהב שם סק"א דאפילו העמידו בודאי בעשבים אסור משום לא פלוג וכו' וכל שכן כאן מי יבחין לומר שהחלב

אסור כיון שהגבינה שנעשה ממנו מותר, וכן יש לחוש באבקה חלב. ובפרט ששולחין את האבקה למקומות שגמלים מצוים וקיימא לן בהג"ה שם בס"ג בחמאה אם הובאה ממקום היתר למקום האסור נמי אסורה אפילו שיש בה היכר ואם כן הוא הדין באבקה חלב. ועיין פרי חדש סימן קט"ז דמשום גילוי מתחילה לא גזרו במקומות שאין נחשים מצוים וזה לא שייך בגבינה משום דאלו במקומות שמעמידים בעשבים אפשר יבוא זמן שלא יעמדו בעשבים או לאיזה סיבה יעמידו גם הם בעור קיבת נבילה ומשום הכי לא פלוג רבנן במילתייהו, עד כאן לשונו.

וכן יש לחוש דבמקום דלא שכיחי גמלים אפשר יבוא זמן שיביאו גמלים גם לשם ועל כן לא פלוג רבנן ומטעם זה גם כן אין לסמוך על פיקוח ממשלתי שכתב הרב הגאון בירחון הנ"ל כי אפשר במשך הזמן לא יקפידו ולא יפקחו ולא יענישו את המזייף גם הרבה ענינים נעשים נגד חוקי המדינה, ועל כן נלענ"ד מכל הליון דאבקה חלב אסורה ואין להאריך.

לסמוך על פיקוח ממשלתי

ז) גם מה שכתב הגאון הנ"ל שיש לסמוך על פיקוח ממשלתי וכו', הלא בשו"ת נודע ביהודה תגינא או"ח סימן ס"ו שציין הגאון זה לשונו אטו אם השר יעמיד נתינה על הבשר ושלא ימכור רק הפקיד מהשר וכו' יהיו יהודים מותרים לקנות בשר וכו'.

ח) גם מה שכתב בשם רבינו תם דגבינות של עכו"ם מותרים מטעם ספק ספיקא עיין ב"ח שכן הבין גם הבית יוסף אבל הב"ח כתב שר"ת התיר החמאה של עכו"ם ודלא כמו שהבין הב"י דקאי על גבינה. עוד שם בב"ח שאנשי ארץ ישראל אוסרין החמאה של עכו"ם משום חלב שחלבו גוי ומשום בישול גוי ומשום תערובת של חלב טמא ואם כן הוא הדין באבקה.

דברי הרב מנחם כהנא

סימן לח

בענין מרגרינה שיש ויכוח האם נתערב בו חמאה

ב"ה, יום ג' י"ט אדר ב' תש"ח בריסל

שלום וכל טוב סלה לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון המובהק חריף ובקי טובא סיני ועוקר הרים נר ישראל עמוד הימיני המפורסם לשבח ולתהלה כו' כבוד שם תפארתו מורנו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א מלפנים רב בקהילת ווארשא וכעת חבר ועד הרבנים בעיר הקודש תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב ברגשי חיבה ויקר.

הרינו מרשים לנו בזה לבקש מאוד את כבוד הדרת גאונו שליט"א שיאבה נא ברוב טובו להשיב לנו בלי איחור חוות דעתו דעת תורה בהענין שנציע להלן.

(א) בעיר הסמוכה לכאן יש בית חרושת ששם עושים מארגארין תחת השגחת הבית דין דשם, היינו שמביאים שומן מאגוזי קאקוס מאפריקא בחביות סתומות, ומהשומן הזה עושים המארגארין תחת השגחת הנאמן שהוא שם מצד הבית דין הנ"ל.

במשך זמן רב היה המארגארין הזה מוחזק בכשרות בלי שום פקפוק וכעת קמו כמה מערערים על זה ועשו אנאליזע על ידי כעמיקורר בעיר הנ"ל על המארגארינע, וכפי האנאליזע יש בהמארגארין 7% חמאה.

(ב) הבית דין המכשיר בעיר הזאת לא רצו להאמין להכעמיקורר הזה באומרם שאיננו מומחה למדי ועשו אנאליזע אחרת והוכיחו שהוא נקי מתערובות שומן אחר. אחר כך לא נחה עוד דעתם של המפקפקים בכשרותו מפני שאין שום השגחה במקום הראשון שמשם מביאים השומן מהאגוזים של קאקוס, ושלחו עוד הפעם חבילה של מארגארין לעיר ציריך בשווייץ כדי לעשות שמה אנאליזע בלאבוראטוריום רשמי ומשם באה אנאליזע

שכמדומה יש בהמארגארין הזה לערך 30% עד 40% שומן של בהמה.

(ג) המורי צדק חברי הבית דין הנ"ל הציעו כל הענין הזה לפני פרופסור לעניני כעמיע [כימיה] בעיר אחרת במדינתנו והפרופסור הזה הביע דעתו שאין שום תערובות איסור בהמארגארין. בעירנו פה משתמשים גם כן במארגארין הזה ואין אנו יכולים לשית עצה בנפשנו איך לפסוק הדין להשואלים אחינו בני ישראל מפה, כי עד היום לא חפצנו לאמור לא איסור ולא היתר, וכעת דופקים על פתחנו לומר דבר ברור בזה, לכן בקשתנו שטוחה לפני כבוד הדרת גאונו שליט"א שיאבה נא להשיב לנו על אתר חוות דעתו כדי שנדע מה לעשות בזה, כיון דאין אנו חפצים להביע דעתנו בזה ועל כבוד הדרת גאונו קא סמיכנא.

אנא ישיב לנו כבוד תורתו תיכף ומיד דעתו בענין זה מפני שהוא דבר נחוץ מאוד עבור רוב הצבור מפה ובפרט עתה שימי הפסח הבא עלינו לטובה ממשמשים ובאים ורוצים להשתמש בזה גם לצורך הפסח כמובן.

בתקותנו שכבוד הדרת גאונו ימלא בקשתנו בהקדם היותר אפשרי הננו נותנים לו תשואות חן ותודה עמוקה מראש בעד טרחתו היקרה.

והננו חותמים ברגשי כבוד רב והוקרה ומברכים בברכת התורה ובהרמת קרן התורה וקרן ישראל במהרה בימינו אמן.

ידידי נפשו הדורשים שלום תורתו בלב ונפש חפצה ובברכות חמות

יצחק הלוי שטיינבערג

אבד"ק פה מלפנים רב אב"ד ק"ק יארסלב

עקיבא אשר הלוי ליפסון

דיין ומו"ץ דפה

[ראה דעת רבינו בענין זה לקמן סימן קח]

סימן לט

בענין הלכות נדה

מפני חולשת רחמה, והרופא המטפל ברפואתה עשה לה עד עתה שתי זריקות קודם טבילתה ולא נתרפאה מזריקות. עכשיו מציע לעשות לה איזה תיקון באינסטרומנט שיכניס בגופה לא בעומק מקום הרחם רק למעלה בראש הצואר, והרופא אומר שיכול להיות שעל ידי זה יצאו טיפות דם, ושואל מעלתו אם יש להתירו.

והנה השאלה הזאת יש בה שני ספיקות, (א) אם בכלל מותר להכניס אינסטרומנט לרחמה ולא לחוש להכלל שאי אפשר לפתיחת הקבר בלי דם. (ב) אם יצאו הטיפות דם אם נוכל לתלות שאינו מן המקור רק מחמת כאב של מכה.

והנה בשאלה הראשונה אם אומרים אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם אפילו בהכנסת אצבע או כלי, הנה בנודע ביהודה (יו"ד) תנינא סימן ק"כ מצדד להחמיר אבל רבים חלקו עליו, החתם סופר והבינת אדם, מובא בפתחי תשובה יו"ד סימן קצ"ד סק"ד וכן נוהגים להקל. וגם בהכנסת אינסטרומנט אם אינו עב ביותר מקילים ספרי גדולי האחרונים הכנסת המוטר שפיגל, לכן גם האינסטרומנט של הרופא יש להתיר אם אינו עב ביותר. אך כל זה אם הכלי אינו מוציא דם, אבל בנדון דידיה הרופא אומר שיכול להיות טיפת דם, צריכים לדעת אם יש לה מכה לתלות שהטיפה היא מן המכה. ואם הרופא יעשה לה חיתוך, צריכים לדעת אם החיתוך יוציא הדם. וכיון שהוא למעלה מן המקור יש לתלות, ויזהיר האשה שתהא מרגשת כדי להכיר הדם אם הוא מן המקור או ממקום אחר כיון שברוב פעמים האשה מרגשת.

היוצא מדברינו, להכניס האינסטרומנט מותר. ואם לא יהיה דם אין חשש כלל, אך אם יהיה דם צריך לשאול הרופא אם יש להם לתלות מאין הדם בא, והאשה אם לא הרגישה שהדם בא מן המקור.

ב"ה, י"ח טבת תשי"א הזורעים

לכבוד האי ישיא וקדישא הרב הגאון מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים עיר הקודש החתום למטה אבקש מכבוד קדושת שם תפארנו שליט"א להודיעני חוות דעתו הרמה בשאלה הרשומה למטה יוריני רבינו שליט"א הלכה למעשה.

אשה שאין לה ולד ואינה יכולה להתעבר מחמת חולשת רחמה ברפואות, דהיינו שיומיים לפני ליל טבילתה היא מקבלת זריקה אחת ושניה ביום שלפני הטבילה, אך עדיין אין תוצאות לטיפול הרפואי והרופא אומר שעליו לעשות תיקון קטן באותו מקום, דהיינו שיכניס שמה איזה מכשיר (אינסטרומנט) שעל ידו יעשה את התיקון אך לא יכניס את המכשיר בעומק המקור כי אם רק לפני כלשונו של הרופא "איך וויל איינע קליינע ריכטונג מאכען אין דער שאלע פארנע" ואת זה יעשה ביום הסמוך לטבילה שהוא ליל העונה, ועל שאלת הבעל אמר הרופא יכול להיות שעל ידי זה תצא טיפת דם, אבל את המכשיר אינו מכניס עד הרחם רק עד ראש הצואר (שאלע), לאשה יש לה וסת קבוע, ונשאלתי האם מותר לה לעשות את הרפואה שהרופא מציע ביום אחרון של ז' נקיים או לא.

נא להחיש תשובתו הרמה כי הענין נחוץ הוא מאוד ואחתום בברכה.

בכבוד רב והערצה

מרדכי שטיין

רב בהזורעים על יד יבנאל

תשובת רבינו זצ"ל: 21

ב"ה ירושלים כ"ו טבת תשי"א.

כבוד ידידי הנכבד הרב הגאון מרדכי שטיין שליט"א רב בהזורעים על יד יבנאל.

שלום וברכה, קבלתי מכתבו מ"ז טבת.

ועל דבר שאלתו באשה שאינה יכולה להתעבר

21. מודפס בספר בית מרדכי (חלק מכתבים עמוד רל).

שלמה דוד כהנא

וכל החילוקי דינים מבוארים בארוכה ביורה דעה
סימן קפ"ז.

(ראב"ד וורשא) רב בירושלים עיר העתיקה תו"ב
כעת בגן רחביה

והריני ידו החותם בכבוד וברכה

סימן מ

בענין צבע שעל השער או הצפורניים או כתובת קעקע אי הוי חציצה

בצבע אינו חוצץ, הוא מדברי הרשב"א שכתב הטעם
חדא כי נוי הוא להם אף על פי שצבע זה פשוט
בכל השער ורובו אף על פי שאינו מקפיד חוצץ,
כאן אינה מקפדת ורוצה להיות שם, והרי הוא
כאילו הוא מגופו של שער. ועוד שאין ממשו של
צבע בשער ועל הידיים אלא מראיתו ואינו דומה
לכתב שחוצץ שממשות הדיו בכתב, וכן הנשים
שמלאכתן לצבע נראה לי שאין אותו צבע חוצץ,
ודומה לדם שעל בגדיו של טבח ורוב שעל בגדו
שאינו חוצץ, עד כאן לשונו. וכן כתב הרא"ש וכן
כתב הרמב"ן (בתשו) סימן קכ"ד.

והנה בודאי מדבריהם מוכח דמה שכתב טעם
ב' שאין ממשו של צבע אלא מראיתו הוא רק לסניף
דהאמת כן הוא, אבל באמת אף על גב שיהיה צבע
שיש בו ממש, אם עשוי לנוי אינו חוצץ, דמה שכתב
לנוי או שמלאכתו בכך הרי כתב להדיא ראייה מדם
שבבגדו של טבח ורובו והוא מזבחים צ"ח: והתם
מיירי שיש ממש ואפילו הכי אינו חוצץ משום דאינו
מקפיד בכך ומה שכתב לנוי בודאי אינו מקפיד,
ואדרבא מחדשות אותו תמיד אלא על כרחך דאינו
אלא לסניף, עד כאן לשון תשובת בינת אדם.

ואם כן בנידון דידן בצבע שעל שערות ראשן
היה נראה שאין בו חשש חציצה בטבילתן כמבואר
להדיא בשלחן ערוך ובפוסקים שהבאנו לעיל.

צבע שעל הציפורניים

(ב) אמנם בצבע שעל ציפורני ידיהן שקורין
מאניקירען יש לפקפק מכמה טעמים. (א) כי בשלחן
ערוך לא מוזכר רק צבע שעל השער והידיים
והפנים, אבל בצבע מאניקיר שעל הציפורניים לא
נזכר להיתר. (ב) ועוד יש לפקפק בצבע שעל
הציפורניים לפי מה שכתב הש"ך סקכ"א וזה לשונו

ב"ה, א' פרשת משפטים תשי" לפ"ק – רעננה

שלמה רבא וחיי אריכא ייתי מן שמיא להאי גברא
רבא כבוד אדמו"ר הרב הגאון המובהק שר התורה
פאר הדור נזר הזמן צדיק יסוד עולם וכו' כבוד קדושת
שם תפארתו מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד
בעיר הקודש ירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתו הרמה
באתי בקידה והשתחוויה לפני הדרת גאונו, ונפשי
בשאלתי, בדבר הלכה, ילמדנו רבינו במה
שנסתפקתי במה שיש נשים שצובעות שערות
ראשן וצבע שצובעות צפורני ידיהן שקורין
מאניקירין אם הוי חציצה בטבילתן או לא.

צבע על שערות

(א) לכאורה היה נראה לפענ"ד לברר דין זה על
פי המבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן קצ"ח סי"ז וזה
לשון המחבר צבע שצובעות הנשים על פניהן
וידיהן ושער ראשן אינו חוצץ, וכן מי שהוא צבע
וידיו צבועות אינו חוצץ. ובש"ך שם סקכ"א וזה
לשונו אף על פי שחופה רוב השער או כולו והרי
הוא כגופו של אדם, ועוד שהמראה מן הצבע אין
בו ממש ואינו דומה לדיו שחוצץ דהתם יש ממשות
מן הדיו, וכן כתבו רבינו ירוחם והרמב"ן והרשב"א,
עד כאן לשון הש"ך שם. וכן איתא בחכמת אדם
כלל קי"ט הי"א וזה לשונו נשים הצובעות פניהן
וידיהן לנוי או שמלאכתה במלאכת הצביעה, ותמיד
נשארים ידיה צבועות, וכן הנשים העוסקות
בקצבות וידיהן מלוכלכות תמיד בדם, כיון שכל
אומנותן בכך אינן מקפידין, הוי כמיעוט שאינו
מקפיד ואינו חוצץ.

ועיין שם בתשובת בינת אדם וזה לשונו, נראה
לי דזה דומה למה שכתוב בסימן קצ"ח צבע
שצובעות [בו] הנשים אינו חוצץ, וכן מי שאומנותו

דבשער אינו חוצץ אליבא דכולי עלמא, ובצבע שעל הציפורנים גם כן אינו חוצץ לפי דעת החכמת אדם בתשובת בינת אדם, אבל לשיטת הבית חדש והבאר יצחק על הטהרת ישראל יש לאסור בצבע הציפורנים.

בדיעבד אין צריכה לטבול שנית

ד) אמנם בטבלה האשה ונמצא הצבע מניקור שעל ציפורניה שלא הסירה, נראה לי שאינה צריכה טבילה שנית. כי כדאי הם הפוסקים הנ"ל לסמוך עליהם בכהאי גוונא, וראיה מבית יוסף או"ח סימן תנ"ו ובחכמת אדם שבת כלל ט' הי"א דכל היכא דיש דעה אחת להתיר לכתחילה אין לאסור בדיעבד אף שעשה במזיד, ובקונטרס התשובות לספר טהרת ישראל (סימן לה סק"ב) מביא בשם המהרש"ם ח"ב סימן רי"ד בשם התוספות מגילה ה: ד"ה וביקש ובגליון שם דהיכא דיש דעה אחת להקל לא שייך בזה דבר שנאסר במנין עד כאן. ואם כן בנידון דידן אם טבלה ולא הסירה הצבע הנ"ל מעל ציפורניה אולי יש לסמוך על הפוסקים שמתירים לכתחילה גם כן.

אבל להלכה למעשה ילמדנו רבינו איך לקבוע הלכה זו למעשה אם נאמר בענין כזה, הנח להם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין ונסמוך על הפוסקים שנוטים להיתירא, או דילמא באיסור נדה צריכין לחוש לכל הני דאזלי לחומרא. ובזה הנני מסיים מכתבי ומחכה לתשובה מכבוד הדרת גאונו בקרוב.

דורש שלום תורתו באהבה רבה ממני המשתחוה לקראתו מרחוק הנני אוד מוצל מאש בחסדי עליון

משה מישל הלוי אדלער

מלפנים דומ"ץ דקהילת איגלאה הונגריה אחרי המלחמה אב"ד במחנה הפליטים בעיר בדגסטיין אוסטריא כעת אני פה במושבה רעננה בארצינו הקדושה

תשובת רבינו זצ"ל:22

בי"ה, ד' אדר תשי"י ירושלים

כבוד הרב הגאון רבי משה מישל הלוי אדלר שליט"א

ועוד שהמראה מן הצבע אין בו ממש ואינו דומה לדיו שחוצץ דהתם יש בו ממשות עד כאן. ונמצא לפי זה שכל ההיתר של שער ראשן הוא דוקא באופן שאין בו ממש ואם כן בנידון דידן בצבע שעל הציפורניים שקורין מניקירען כפי ששמענו הצבע זה יש בו ממש כמו גלזור ויש בו סמיכות ועבות שמדביקין על הציפורנים לפי זה אין לדמות ממש להיתר כמו בשער, כי יש חילוק בין צבע שעל השער שאין בו ממש מה שאין כן צבע הציפורנים יש בו ממש.

אמנם לפי מה שהבאנו לעיל בשם תשובת בינת אדם שכל שהוא לנוי אפילו יש בו ממשות אינו חוצץ והטעם הב' שהביאו הפוסקים הוא רק לסניף בעלמא, אבל באמת כל שהוא לנוי אפילו יש בו ממשות מותר, וראיה מדם שעל הבגד שמבואר בזבחים שאינו חוצץ כל שכן כשהוא לנוי בודאי אינו חוצץ אפילו יש בו ממשות, ואם כן בנידון דידן בצבע המניקור שעל הידיים אף על פי שיש בו ממשות כיון שעשאו לנוי שהרי הנשים מחדשות אותו הצבע תמיד על צפרניהן אולי שאפשר לדמות לצבע שעל השער ושעל הפנים והידיים שמבואר בפוסקים להיתר.

מחלוקת הפוסקים בזה

ג) אמנם בבית חדש משמע בצבע שצובעות הנשים צריכין דוקא שיהיו לנוי ורק חזותא, מה שאין כן כשיש בו ממש אפילו עשוי לנוי חוצץ, ובטהרת ישראל הביא גם כן לשון הפוסקים וזה לשונו שם צבע שצובעות הנשים וכו' אינו חוצץ וכן הצובעות שער ראשן אף על פי שחופה את רוב השער או כולו אינו חוצץ, ובהגהות באר יצחק על הטהרת ישראל ס"ק קע"ח וזה לשונו דהרי הוא כגופו של שער שאינו חוצץ והשער הוא כגופו של אדם, ועוד שהמראה מן הצבע אין בו ממש מה שאין כן בדיו דיש בו ממש חוצץ, עד כאן לשונו. ואם כן משמע מזה דעיקר ההיתר תלוי בחזותא ואם כן בצבע הציפורנים שיש בו ממשות היה נראה לאסור.

ואם כן מכל מה שנראה מהפוסקים הנ"ל

♦♦

22. תשו"ח לה"ה שמעון איצקוביץ נ"י נכד הרב אדלר זצ"ל שהמציא לנו מכתב זה.

נשים שהיו במחנות ויש להן כתובת קעקע לענין חציצה

ובהאי סברא דחזותא בלי ממש לא הוי חציצה, הוריתי בהשאלה שנשאלתי בהנשים שהיו במחנות הגרמנים שכל אחת היה לה חותם בבשרה בצבע חזק שמן הנמנע היה לרוחצם ולנקותם, ונשאלתי אם ההיכר של החותם אינו חוצץ בטבילה, ומטעם מיעוט שאינו מקפיד טעם ההיתר משום שאין ממש בהצבע רק חזותא ולכן לא הוי חציצה, ולכן מפקפק מעלתו בצבע הציפורנים דיש בהן ממש מלבד החזותא אם יש להתיר.

והנה השאלה הזאת היא עתיקה כי בכל עיר כמעט בזמננו הרבה נשים מקשטות עצמן במניקור ואינן רוצות לחתוך צפרניהן והמשגיחות על המקואות שואלות אם להניחן לטבול בלי קציצת הצפרנים, ובהיותי בורשה דנו בזה באסיפת הרבנות ונחלט להניח להן הטבילה במניקור, וכן שמעתי שגם רבני ירושלים נוהגים כן.

וד' יגדור פרוצות עמנו ומלאה הארץ דעה.

כעתירת נפש החותם בכבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

סימן מא

מי שנדרר ליתן ס"ת בעת הכנס בנו לעול תו"מ ונתנו קודם הזמן אי קיים נדרו

ושואל, הילד נהיה לבר מצוה לפני חודש, ובאותו הזמן שמסר הספר תורה לא סיפר לקהל ולהגבאים שזהו הספר שנדרר אז, האם הוא מוכרח לכתוב ספר שנית לצאת ידי נדרו, אבל מחשבתו בזמן הכתיבה והמסירה היתה לשלם נדרו, אבל לא אמר בפירוש, ומחמת שאין תחת ידי הספרים שנחוצים לי הנני מפחד לפסוק בזה אזי אבקש להורות לי הדרך שאלך בה.

אם אמר בעת נתינתו שנתנו עבור הנדר

ב) רק הנני רוצה להעיר בזה אם היה נותן הספר תורה בפירוש עבור נדרו אז בודאי יצא ידי חובת נדרו כמו שמבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן ש"ה ס"ג מי שפדה בנו בתוך שלושים יום בנו פדוי, אף להשיטה דאם אין המעות קיימים אין בנו פדוי הרי כאן הספר תורה קיים, אבל נוכל לחלק ולהגיד כי אצל הבכור אמר בפירוש שהמעות יהיו עבור פדיון בנו אבל כאן לא אמר בפירוש שהספר תורה יהיה עבור נדרו.

שלום וברכה, מכתב מעלתו קבלתי, ובדבר השאלה אם המניקור שעושות הרבה מהנשים וצובעות ציפורניהן אם חוצצות בטבילה, ומעלתו מביא דעת הפוסקים להתיר הטבילה מטעם מיעוט שאינו מקפיד ונשים שצובעות לשם נוי הרי אינן מקפידות ואדרבא עושות בכיון לשם נוי, אך יש מהפוסקים שמוסיפים טעם ההיתר משום שאין ממש בהצבע רק חזותא ולכן לא הוי חציצה, ולכן מפקפק מעלתו בצבע הציפורנים דיש בהן ממש מלבד החזותא אם יש להתיר.

והנה השאלה הזאת היא עתיקה כי בכל עיר כמעט בזמננו הרבה נשים מקשטות עצמן במניקור ואינן רוצות לחתוך צפרניהן והמשגיחות על המקואות שואלות אם להניחן לטבול בלי קציצת הצפרנים, ובהיותי בורשה דנו בזה באסיפת הרבנות ונחלט להניח להן הטבילה במניקור, וכן שמעתי שגם רבני ירושלים נוהגים כן.

טהראן, ח"י שבט תש"ט

לכבוד הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי ארץ הכהן הגדול מאחיו כבוד קדושת שם תפארתו מורנו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד ורשא כעת רב בעיר הקודש ירושלים ת"ו

כעת זכיתי לקבל מאת זוגתו הרבנית שתחיה הכתובת של כבוד תורתו ולשמוע משלומו הטוב ואין מילים להביע רגשי שמחתי והודות לה' יתברך על הבשורה הטובה, כן יתן ה' יתברך שנשמע ונתבשר בשורות טובות ברוך ה' שהחיינו וקיימנו לזמן גאולת עמנו ואדמתנו בארץ ישראל, כן ה' יעזור לנו הלאה שנוכה לראות בהשבת בנים לגבולם ולצאת מתוך הגלות המר על ידי משיח צדקנו ולבנין אריאל, ויזכה להטבת הנרות בחצרות ה' במהרה בימינו אמן.

א) לפני כמה שבועות נשאלתי מאדם אחד שנדרר לתת ספר תורה בזמן שבנו נהיה לבר מצוה, כי בנו היה חולה מסוכן בקטנותו, ה' יתברך נתן לו רפואה והוא כתב ספר תורה ומסר את הספר תורה לבית הכנסת לפני שנתים. כעת האדם הזה בא

מצדד דגם אם לא אמר קיים נדרו

ג) אבל נוכל להעיר מהא דאמרו בקידושין ס"ד: אפילו הכי לא שבק איניש מצוה דרמיא עליו ועביד מצוה דלא רמיא עליו. אבל זה תלוי אם חייל הנדר משעה שנדר או לא דאם נימא דחל הנדר משעה שנדר אזי נוכל להגיד לא שבק, ולפי מה שכתב הר"ן נדרים צ: דאיכא מאן דאמר דלא פליגי רבי נתן ורבנן אלא בתולה נדרו באם אפשר שלא יחול הנדר לעולם, אבל תולה נדרו בימים כיון שסוף איסורו לחול אף על פי שלא חל עדיין חל הנדר מיקרי וחכם מתיר עד כאן לשונו. ובכן אם היה האיש הזה בא להתיר נדרו היינו יכולים להתיר נדרו מטעם זה דנדרו תולה בימים וחל הנדר מיקרי מסתמא אמרינן דהנתינה היתה על מנת לשלם הנדר שחייל עליו אז.

נא להודיעני דעת תורה כי לא פסקתי עד שאקבל תשובתו.

נא להודיעני משלומי, ומשלום כבוד הרבנית הצדקת שתחיה ומשלום בניו היקרים מורנו הרב משה'לי וד"ר שמואל זאנוויל ומשלום בתו היקרה וכלותיו ונכדיו ה' עליהם יחיו.

החותם בברכה ובתפלה לצור ישראל קדושו וגואלו שאזכה בקרוב להתראות עם כבוד קדושתו בחצרות בית ה' ולבנין ישראל ואריאל

יצחק מאיר הלוי לוי

נשיא אוצר התורה באיראן

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ז' ניסן תש"ט

כבוד ידידי וחביבי הרב הגדול רב פעלים לתורה רבי יצחק מאיר לעווי נ"י

שלום וברכה, שמחתי מאוד על מכתבו מח"י שבט אחר ההפסק הגדול בחליפות מכתבים בינינו. והנה בעזר השם יצאתי שלם בגופי מעיר העתיקה אך כל רכושי וחפצי הבית והספרים היו למאכולת אש, וגם מצב בריאותי נלקה במדה מרובה, מלבד מחלת השי שמכבר המתחזקת, תקפה לי חולשה ברגלי וקשה לי מאוד ההילוך ומצפה לחסדי שמים להחלימני ולחזק את כחי. שמחתי מאוד על חידושי תורה ששלח לי בשאלתו אודות הנודר לכתובת ספר תורה ביום הבר מצוה וכל דבריו מתוקים מאוד ומפלפל כהוגן וכהלכה.

גם בלא אמירה מקיים נדרו

א) אך למעשה נראה לי כיון שדעתו היה בעת נתינת הספר תורה לשם נדרו יצא ידי נדרו הגם שלא אמר בפיו ואין דומה לפדיון הבן בתוך שלושים שצריך לפרש משום דבפדיון צריך דעת כהן הפוטר מחובת בכורה, אבל הכא הנודר אין צריך להסכמת הקהל להכי אין צריך להגיד בפניהם ודי במחשבתו, ובפרט שאפילו הנדר גופא מבואר ביו"ד סימן רנ"ח (סי"ג) ובחור"מ סימן רי"ב (סי"ח) אם חשב בלבו לתת לצדקה מחויב לדעה אחת לקיים מחשבתו והרמ"א כתב דהעיקר כדעה הראשונה דנדר חל במחשבה בלי דיבור, ולפי דעה זאת בודאי יצא ידי נדרו במחשבתו שחשב שיהיה לשם נדרו.

אולי תלוי מה היתה כוונת נדרו

ב) אך צריך לדעת האיך היה כוונת נדרו, אם כוונתו היתה לכתובת הספר ויהיה נשאר זכותה להכותב הגם שמעמידה בבית הכנסת הרי מבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן רנ"ט (סי"ב) ברמ"א שכשירצה חוזר ולוקחה וכשירד מנכסיו מותר אפילו למכור, ולכן באופן זה בודאי מועלת מחשבתו לשם נדרו ואינו זקוק כלל לבית הכנסת, אבל אם כוונת נדרו היה או שהגיד בפירושו שמקדיש הספר תורה לבית הכנסת לחלוטין יש איזה מקום לספיקו כיון שלא הגיד בשעה שנתן הספר תורה שהוא מחמת נדרו יש לחוש שכתב ספר תורה אחרת לנדבה מלבד הנדר.

חוקר בדין הרי עלי עולה והקריב סתמא אם יצא ידי חובתו

ג) והנה למצוא איזה מקור לשאלתו בהנדר לכתובת ספר תורה לחגיגת הבר מצוה, חקרתו האיך יהיה הדין באומר הרי עלי עולה ואחר כך הקריב עולה בסתם, אם אמרינן דבסתמא היא לתשלומין לנדרו או נימא שהעולה שהקריב היא נדבה אחרת ונדרו של הרי עלי עוד לא נתקיים עדיין.

והנה בהמשנה סוף פרק בית שמאי (ובחים מו, ב) מבואר דלשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח ולשם זובה, ומפרש רש"י לאפוקי שינוי קודש כגון לשם זבח אחר, ומסקנת המשנה דאם שחט סתם

ספר תורה שמחויב כל אחד מישראל מלבד הנדר, לכן לדעתי אם רק העמיד הספר תורה בבית הכנסת יצא ידי נדרו וגם קיים מצות כתיבת ספר תורה אך אם נתן והקדיש הספר תורה לבית הכנסת נדרו קיים אבל חסר לו מצות כתיבת ספר תורה ואם אין ביכולתו לכתוב ספר תורה אחרת ישתדל לקנות איזה אותיות בספר תורה שנכתבת על ידי הציבור שיש הרבה דעות שכתבת ספר תורה יוצאים גם בשותפות.

ומפני טרדות החג מוכרח אנכי לקצר והריני מברכך בשמחת החג וכל טוב סלה

ידידו

בלי שום כוונה כשר. והנה המשנה בודאי מיירי גם באמר הרי עלי עולה מכל מקום ההלכה שיוצא ידי נדרו אפילו בלא מחשבה וגם לכתחילה מקפידים רק שלא יהיה שינוי קודש לשם זבח אחר, ואין חוששין דילמא הוא נדבה אחרת ולא לתשלומי נדרו.

אלמא אמרינן דמן הסתם לתשלום נדרו הוא מכוון אפילו בלא מחשבה כלל, אם כן כל שכן הנודר ספר תורה והיה מחשבתו כשנתן לבית הכנסת לצאת ידי נדרו בודאי יצא ידי חובתו. אך אם נתן לבית הכנסת לחלוטין הגם שקיים נדרו אבל מכל מקום יש דעות שלא קיים מצות כתיבת

סימן מב

המסתעף מתשובה הנ"ל באומר הרי עלי עולה אם בשעת הקרבה צריך אמירה שמקריבו לשם נדרו

שמאי (זבחים מו, ב) לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח ולשם זובח, ומפרש רש"י (ד"ה לשם זבח) לשם זבח לאפוקי שינוי קודש היינו לשם זבח אחר ובדיעבד אפילו לא חשב כלל כשר ויוצא ידי חובתו. הרי דלא קפדינן לכתחילה רק על שינוי קודש ובדיעבד יוצא בלי מחשבה כלל ויוצא ידי חובתו הגם שהעולה היתה על ידי נדר הרי עלי, הרי מוכח משם שאפילו בסתם יכול לתלות שהעולה שהביא בסתם היא לשם נדרו ולא אמרינן שהקרבת שהביא הוי נדבת עולה אחרת.

כתבתי זאת כדי להזכיר גם שיחה של תורה במכתבי, מאוד אבקשו לשלוח לי ספריו על התוספתא שנשרפו אצלי בעיר העתיקה ובפרט ספריו החדשים על בבא קמא וזבחים החביבים עלי מאוד.

והנני ידידו המסור אליו בחביבות וידידות בברכת כהן לכל טוב סלה

סימן מג

בענין הנ"ל

כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

(א) אציע בזה לפני כבוד הדרת גאונו מה שנראה

ב"ה, י"ג ניסן תש"ט

כבוד ידידי הנעלה הגאון הגדול רב פעלים לתורה ודת מרן יחזקאל אברמסקי שליט"א

שלום וברכת החג, רוב תודה להדרת גאונו אשר הואיל לכבדני נגד זקני עמי לבקרני במעוני ולהביע לי ברכתו הנהדרה, כן יתברך גם מעלתו ומשפחתו החשובה בביאתם לארץ על ימי חגיגנו, יתן ד' שביאתו וביקורו תהיה בשעה מוצלחת לו ולמשפחתו ולכל עמנו וישמע רק ששון ושמחה באהלי יעקב סלה.

בדבר השיחה בדברי תורה שהיה בינינו, אודות חקירתי באומר הרי עלי עולה ואחר כך הקריב העולה בלי מחשבה והגדה לשם נדרו, אם יוצא ידי חובת נדרו או נוכל לומר שהקרבת שהקריב הוא לנדבה ובעד חובתו מחויב קרבן אחר.

נראה לי קצת ראייה מהמשנה בסוף פרק בית

בעזרת השם יתברך, מוצאי שבת קודש ב' אייר תש"ט ירושלים עיר הקודש ת"ו

כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון הגדול פאר הדור

אסיים בברכה ושלוש לכבוד הדרת גאונו ולכל הנלוים אליו המכבדו ומוקירו כערכו הרם

אהרן יעקב קלפפיש

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ג' אייר תש"ט

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי אהרן יעקב קלפפיש שליט"א

א) שלום וברכה. התענגתי מאוד בקבלת מכתבו החביב ובפלפולו הזך אודות חקירתו אם יצא ידי נדרו באומר הרי עלי עולה והביא קרבנו בסתם ולא חשב לנדרו. ומעלתו רוצה להביא ראיה מהגמרא נדרים ו. דמביא דין זה לראיה דבעינן ידיים מוכיחות, אך לדעתי נראה דהגמרא בסוגיא זאת לא קאי לענין הקרבן גופא אם חל הקדשו שאם הכוונה שהקדיש גופו של חטאת להקרבה הרי אין שייך זה לידות, אך הכוונה של הגמרא הוא דנהי שחטאת ואשם אינן באין בנדבה אבל התפסה הרי יש בהם כמו שכתב הרמב"ם פ"א מנדרים ה"י שאף על פי שאין באין בנדר ונדבה האומר הרי זו חטאת או אשם הרי אלו אסורין מטעם התפסה, ולכן מביא הגמרא ראיה מזה דבעינן ידיים מוכיחות מהלשון לא אמר כלום שלא נאסר מטעם יד אפילו אמר על פירות הרי זה חטאת או אשם ולמה לא אמר כלום ועל כרחך משום דלא הוי יד.

ב) ומדברי רש"י מוכח בפירוש דקאי לענין התפסה ולא לגוף ההקדש דהא רש"י כתב שם שאם אמר הרי עלי דבריו קיימים אפילו באינו מחויב חטאת ואשם, וזה אינו דלהדיא מבואר ברמב"ם פ"ד ממעשה הקרבנות ה"ח דבאינו מחויב בחטאת בין האומר הרי עלי והרי זו לא אמר כלום, ועל כרחך דכוונת רש"י דבאומר עלי חל להיות אסור משום התפסה ולכן אין לזה שייכות לחקירתו.

ג) ואולי נוכל בזה ליישב גם קושיית התוספות בתמורה כ"ו. ד"ה רבי יוסי שהקשו על רש"י דכתב בחציה עולה וחציה חטאת דלרבי יוסי החטאת תמות והקשו התוספות דהא לא חל כלל קדושת חטאת. ולפי דברינו נוכל לומר דרש"י סבירא ליה דנאסר מטעם התפסה ולא משום חטאות המתות. **ידידו החותם בברכה והוקרה**

לענ"ד להביא ראיה לכאורה דאם אמר הרי עלי קרבן ואחר כך הפריש קרבן סתם דלא יצא ידי נדרו, מגמרא נדרים ו'. הרי זו חטאת הרי זו אשם אף על פי שהוא חייב חטאת ואשם לא אמר כלום עד שיאמר הרי זו לחטאת ממש. והרי אנו רואין דאף דמחויב חטאת מכל מקום אם לא אמר בהדיא שהוא מפריש לשם אותה חטאת לא אמר כלום ורק בעולה דבריו קיימין לשם נדבה ואם כן גם באומר הרי עלי קרבן אף דהוא מחויב קרבן צריך להפריש הקרבן לשם נדרו ואם לא יצא רק הוא נדבה.

ב) אך יש לחלק ולומר דדוקא בחטאת ואשם דהתם כן הוא ההלכה שצריך להפריש לשם חטאו כדאיתא במשנה סוף פ"ד דזבחים והחטאת והאשם לשם חטא ופירש"י לשם חטאו שהוא מביאו עליו, לכן אם הביא סתם לא אמר כלום, אבל בנדרים אף דנדר הרי עלי קרבן לא נדר שייביא לשם קרבנו ולשם נדרו רק שייביא קרבן סתם ואם עשה כן והביא סתם קרבן יצא ידי נדרו, דנדר רק להביא קרבן סתם שהרי הביאו קרבן.

ג) אמנם לפי מה שכתבו התוספות נדרים שם ד"ה הרי זו חטאת דהטעם דלא אמר כלום משום דאין חטאת באה נדבה והוא כשהפריש סתם חטאת משמע שמתנדב חטאת אם כן גם בנדר הרי עלי קרבן נימא כשמפריש סתם קרבן כונתו הוא לנדבה ואם כן הביא עכשיו נדבה ולא יצא ידי נדרו. אבל יש לדחוק דגם כונת התוספות הוא משום דצריך להביא חטאת על החטא שלו ואם לא הביא רק סתם הוי נדבה אבל בשאר קרבן גם סתם הוי לנדרו ומשום דלא נדר רק להביא קרבן סתם.

ומה שמסבירים התוספות הטעם משום דאין באין נדבה היינו משום דהלכה זו דצריך להביא לשם חטא שלו הוא רק לכתחילה ובדיעבד השוחט חטאת דם לשם חטאת חלב כשר ועלה לו זבחים ד. לכן כתבו התוספות דכאן לא אמר כלום משום דכוונתו לנדבה, והיינו מדלא הפריש לשם חטאו, אבל בשאר קרבן שאפשר להביא סתם קרבן גם באומר הרי עלי קרבן כוונתו להביא סתם קרבן ואם הביא סתם קרבן יצא ידי נדרו, והכי מסתבר אף שאין לי ראיה לזה.

סימן מד²³

בענין ברכה על המילה ע"י אחר כשמל רופא ואינו רוצה לברך

ב) ולכאורה מכאן ראייה שלא נכון שמי שאינו המוהל, אפילו האב יברך על המילה, אבל אין זו ראייה, שהמוהל הוא שלוחו כמותו והוא כמו האב וצריך הוא לברך שהוא העושה את המצוה, ולכתחילה יברך הוא דווקא, אבל כשאין המוהל יודע לברך, יברך אחר, ויתכן שיותר נכון שהאב יברך במקרה כזה.

אבל כאן לפנינו ענין אחר שהרופא אינו מברך לא מפני שאינו יודע אלא מפני בעיטה בדת, ואם אין בידינו להכריח את האב לתת למוהל אחר למול, כנראה שמוטב שהרופא ימול, ולא ישאר הילד ערל. ויעויין ביורה דעה רס"ד ס"א, ואף על פי שיש חילוקי דיעות מכל מקום משמע למעשה, שאפילו אם מל עכו"ם אין צריך הטפת דם ברית, ועל כן יתכן שאינו נכון לבטל מילה בשמיני שדוחה שבת מפני שהאב מתעקש. ושיברך במקרה זה אחר אפשר לפקפק לכאורה, ואולם יש לומר שסוף סוף אנו ערבין גם בשביל פושעי ישראל. אבל מטעם אחר אני מהסס להנהיג שיברך אחר, והיינו שלא לתת יד לפושעים, כאילו אנחנו מסכימים, ודי למבין. ואמנם אם היתה היכולת בידינו אולי היה מהראוי למנוע המילה עד שייכנע האב, וכהא דיורה דעה הלכות נידוי בסימן של"ד ס"ו שגוזרין שלא למול את בניו, אבל אם אין בידינו כח למנוע את הרופא הבוועט, ואם כן צריך שהמוהל על כל פנים יעמוד וישגיח שימול כדין, אבל לענין הברכה אני מפקפק כיון שבוועט זה לא ישגיח בה כלל, ואין צריך לומר שלא יענה אמן, ועוד שעל ידי כך נראה כאילו אנו מסכימים שזה ימול, ומכל מקום עדיין יש להתישב בדבר. ואם אינו יודע לברך אזי הוא שלוחנו, ואנו שולחיו מברכים, אבל ביודע ובוועט, אם נדונו כמומר לכל התורה, הרי המגן אברהם בסימן קפ"ט סק"א פוסק שאין מומר נעשה שליח, ואם כן אין קשר בינו לבינינו בדין זה, אך אבן

ב"ה, מוצש"ק ויצא, תש"ט

לכבוד ידיד נפשי הגאון רבי שלמה דוד כהנא שליט"א אחר דרישת שלומו הטוב.

א) לכאורה הלא קיימא לן ר"ה כ"ט. שכל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא, חוץ מברכת היין וברכת הלחם, ובירושלמי ברכות פ"ג ה"ג איתא חוץ מברכת המזון וקריאת שמע ותפילה, ועיין בביאור הגר"א ז"ל סימן תקצ"ד, ומי שכבר יצא הלא אינו מחויב בדבר ואף על פי כן מוציא, וכי תימא שאני התם שקודם שיצא היה מחויב בדבר, שזהו דוחק, וכבר פירש רש"י ז"ל בר"ה שם (ד"ה אע"פ) שכל ישראל ערבין זה בזה, ועיין ברמב"ם הלכות ברכות פ"ה הט"ו ובהשגות שם, ואין כאן מקומו.

ועוד דהכא עדיף שהרי כל ישראל מצווין למולו, וגדולה מזו מצינו בברכות חופה וקידושין שנהגנו שהמסדר מברך ולא החתן, ואמנם הרמב"ם ז"ל פ"ג מאישות הכ"ג כותב שהחתן מברך, אבל אנו לא נוהגים כך. אמנם יש לחלק שברכות אירוסין ונישואין משמעותן ברכות על קדושת ישראל, ואין זה דומה לשאר ברכות המצוות, ועיינתי בערוך השלחן אה"ע סימן ל"ד ס"ח ומשמע מדבריו שאילולא הסברא הזאת, שאליה כיוונתי, לא היה נכון שאחר יברך, ואולם עיין ברמ"א יו"ד סימן רס"ה ס"א באם האב בכאן ואינו יודע לברך להכניסו שמברך אחר הואיל ובית דין מצווין למולו. ויש לעורר שהרי יש אומרים [ש"ך חו"מ שפ"ב סק"ד] שאם האב יודע למול אסור לו לכבד אחר, ואם כן יש לדקדק הלא היה צריך לנהוג כשהאב שם, שהוא יברך גם על המילה, הואיל והוא עיקר, ואין המצוה מוטלת על בית הדין כשיש אב ולא עבר יום השמיני, ועיין במנחת חינוך מצוה ב' אות ב' ובגליון מהרש"א יו"ד הלכות מילה סימן ר"ס ואין כאן מקומו.

23. מודפס בפסקים וכתבים (ח"ד סימן פה).

אפילו אם בידינו למנוע או להשפיע עליו שלא ימול, ורק אם יש סיכויים שאם כך יהיה ישבר ערפו הקשה של האב, אזי צריך להשתדל לשם כך.

(ד) אגב יש לעורר מענין ברכת השחיטה יו"ד סימן א' ס"ז בשו"ך וט"ז שם, ויש לחלק כנ"ל שברכת המילה שאני שאנו כולנו חייבים למולו, אבל אינו דומה לברכת אירוסין ונישואין ששם הרי אין מברכין אשר קדשנו וכו' על הקידושין, אבל כאן ערבין על המילה ממש.

ידידו עוז מברכו בכל הברכות, מוקירו ומכבדו כערכו הנשגב

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

הרב הראשי לארץ ישראל

העוזר שם חלק עליו, וזכורני שהאריך בזה באור שמח הלכות גירושין פ"ג הט"ו ואין לי לעיין, אך אם משום ערבות סוף סוף אנו ערבים לו.

(ג) ובדרך צחות יש לומר שאם הוא בועט בעצם הדבר אין אנו ערבים לו, אבל כשם שכשהלוה מבטל את הערבות, כלום יש בזה ממש, הרי חיובו של הערב כלפי המלוה לא נפקע, והקב"ה הרי לא מחל לו לבועט זה ועדיין אנו ערבים לו.

סוף דבר לכאורה עולה בדעתי שלא יברך אחר, ומהטעם הנ"ל, ואני רוצה לשמוע את דעתו הגדולה, אמנם מובן מאליו שעל בית הדין להשתמש בכל מיני שידולים וגם איומים להשפיע על האב, אבל כשהוא עומד במרדו שדווקא בועט זה ימול, נראה לכאורה שמוטב שנגיח לו למולו

סימן מה

ברית מילה על ידי סם הרדמה

געטראנק (סם הרדמה) זוכר אנכי גם כן שבירחוננים של הלכה נתעוררה פעם שאלה כזאת, אבל זה רק במילה של יום השמיני שהכאב של התינוק מועט, ובתיקונים חדשים הוא שינוי ממנהג של אלפי דורות, אבל בילדים גדולים ומבוגרים נעשה תמיד על ידי אמצעים של הרדמה להשקיט הכאב וכן נהגנו בורשה בילדים מבוגרים ובמילת גרים לעשות על ידי קלור פורם ואין לעשות שום שאלה מזה.

ידידו המברכו בשמחת החג וכל טוב סלה

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים מוצאי יום הכיפורים תש"ח

כבוד ידידי הרב הגאון רבי יואל הלפרין שליט"א

קבלתי מכתבו מכ"ו מנחם אב קודם יום הכיפורים, ונראה שהדואר אצלכם שלא בסדר וכבר עברו הרבה שבועות שלא נתקבל שום מכתב מכבודו, ויכול להיות שנאבדו, יקבל בזה ברכתי להשנה החדשה בהתאם להבת קול לך אכול בשמחה לחמך, צריכים אנחנו להיות מעודדים שנזכה בשנה זאת לישועה ונחמה כן יתן ד'.

בדבר שאלתו אודות מילה על ידי שלאף

סימן מו

בענין מילה על ידי רופאים • מילה לבני נישואי תערובת

מועמדים לעליה שיש להם בנים שלא נמולו עדיין מסיבות שונות, ויען שהבנים שצריכים להימלה המה כבר בגיל שש וההורים הדואגים לסיכון בריאות בניהם דורשים שהמילה תהיה על ידי רופא במעמד המוהל, ולפי מכתב הסניף הרבנים באוסטריה אינם מסכימים למילה על ידי הרופאים, ושואל הסניף אם לעכב העליה של בנים הללו או

ב"ה, ראש חודש מרחשון תש"ט

כבוד אגודת הרבנים באוסטריה ובראשם הרב הגאון ווייצנער שליט"א

שלום וברכה, אחר דרישת שלומך הטוב. הסוכנות היהודית בארץ מחלקת העליה נשאלה על ידי הסניף שלהם בזאלצבורג האיך להתנהג באיזה

ברובם אינם שומרי תורה ויש כאלו שדינם מבואר בשלחן ערוך שלדעת הרמ"א צריכים להטיף דם ברית אחרי שמלו, פרט לרופא אחד מנהל בית החולים של ד. פ. שבלינג' שהוא מאמין ומכבד את התורה ולומדיה, ומשום לא פלוג החלטנו שרופא לא ימול, וילדים למעלה משנה ימול מוהל מומחה בנוכחותו של רופא ותיכף אחרי המילה עושה הרופא שלו תופר עור הפריעה מחבש וכדומה, הד"ר הנ"ל שבע רצון מאוד מזה.

אודות ילדים שיש להם תעודת רופאים שסכנה להם לפי שעה לימול, המצב בכאן הוא כך: קודם העליה צריכים המועמדים לעבור בדיקה רפואית ואם יש רק איזה מחלה שהיא מעכבים הנסיעה ואם אפילו ילד אחד אינו בסדר עם הבריאות מעכבים יציאת המשפחה כולה, וממילא לא היו מקרים שההורים יביאו תעודת חולה. להבא אם יקרה כזאת החלטנו לשלוח רופא מטעם אגודת הרבנים, כי החשוד על מילה יכול להביא תעודה מזויפת.

הילדים מבני התערובות, אם האם היא ישראלית מלים את בנה וכבר היה מעשה שהאב הערל עשה בעצמו סעודת מצוה, וכשהאם נכריה אם רק ידוע זאת לא מלים.

כל מאמצינו בענין מילה לא הצליחו במדה מרובה עד כה, ורק עם העליה ההמונית העכשוית נתקבלה ומוצאה לפועל ההחלטה לבל ליתן לעלות לערלים, ואנשי השמאל אינם יכולים להשלים עם העובדא ורוצים בכל אופנים לבטל התקנה הזו, היה גם מקרה שאחד מהראשים שלהם איים עלינו "שהוא יתחשב עוד עם רבני אוסטריה בעד אכזריותם". השי"ת ירחם עלינו וביחוד על האובדים הנזכרים ונזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.

החותמים בכל רגשי כבוד והערצה ובברכת התורה

אגודת הרבנים שבאוסטריה

הנשיא הרב אהרן צבי ווייצנער

לא לעכב, והנה בגוף השאלה להכרעה נשלח להרב הראשי הרצוג שליט"א.

ונחוץ לנו לדעת הטעמים של הרבנים באוסטריה שאינם מסכימים למילה על ידי הרופאים אפילו בשעת דחק גדול, הן אמנם מבואר בשלחן ערוך (יו"ד סימן רסד ס"א) שיש להדר אחר מוהל היותר טוב וצדיק, אבל בשעת הדחק שאני - לעת עתה איני מחוה דעה כלל בשאלה זאת, ובודאי יש להרבנים טעמים חזקים שנחוצים לנו לדעת, לכן אבקש מעלתם להודיע לי באריכות המצב שהביא להחלטתכם.

ויש בעניני מילה להעולים עוד שאלות, האיך אתם נוהגים באותם הבנים שיש להם תעודת רופאים שסכנה להם לפי שעה המילה, וכן האיך אתם נוהגים בהבנים של נישואי תערובת, ובכל הידיעות הללו נחוצים לנו חוות דעתכם להלכה ולמעשה האיך אתם נוהגים.

בבטחון שאקבל תשובתכם בהקדם למען תקנת בני ישראל

בכבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

תשובת הרב ווייצנער זצ"ל²⁴

לינץ, י"ד חשוון תש"ט

מעלת כבוד הרב הגאון המפורסם פאר הדור מוריני הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב ושלומו תורתו הרמה, מכתבו הנכבד מר"ח מרחשון קבלנו ואנו מאיצים בתשובה שאמת שלא הסכמנו שרופא ימול מטעמים דלהלן:

א. הרופא אינו מוצץ וכפי שמבואר בש"ס שבת קל"ז: ובשלחן ערוך (יו"ד סימן רסד ס"ג) מוהל שאינו מוצץ מעבירים אותו.

ב. שאינם מברכים הברכות שהם מדינא דגמרא.

הטעמים הנזכרים הם רק בעד אנשי הסוכנות, אבל העיקר שלא פרסמנו הוא מפני שהרופאים

♦♦

24. תשו"ח להרב יואל ווייצנער שליט"א שמסר לנו מכתב זה שהיה מונח אצל זקנו הרה"ג רבי אהרן ווייצנער זצ"ל.

באגודת הרבנים באוסטריא, אך חושב אנכי לנכון שהחלטות בענינים אלו נתקבלו עוד בנשיאות מעלתם ובדאי יודע היטב הפרשה הזאת לכן אנכי כותב גם למעלתו בבקשה להזדרז להשיבני, יען שהשאלה הזאת בודאי נוגעת גם להרבנים בגרמניה, אבקשו להודע גם באגודת הרבנים במינכן האיך נוהגים במקרים כאלה וחוות דעתם גם לעתיד כדי שהרבנות הראשית תוכל להביע דעתה בכל השאלות הללו. במכתבי כתבתי כדלהלן [הוא המכתב דלעיל].

תשובת הרב אהרונסון זצ"ל:

ב"ה מחנה לכפלד שבגרמניה ערב שבת קודש לך יי מרחשון תש"ט

מעלת כבוד ידידי הגאון המפורסם עטרת תפארת רבני פולין וכו' וכו' פאר הדור כבוד שם תפארתו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב ושלום ירושלים תובב"א

במענה על מכתבו מראש חודש חשון שקבלתי היום אמהר בתשובה כרצון כבודו ופקודתו אמלא בזריזות. ואקדים: א) באמצע החורף תש"ח פניתי להסוכנות באוסטריא שאל יתנו לעלות לישראל ערלים ונכריות וקבלתי בזמנו תשובה ממנהל סניף הסוכנות בזלצבורג הסכמתו להעקרונים שבדרישתי, בבקשה להציג לפניהם רשימת המועמדים אי אלו שעליהם נדון. ב) בו בפרק פנו אלי מחלקת הבריאות מהג'וינט שהמוהלים לא יעשו מציצה, כמובן שיצאתי במחאה רק הזהרנו שיבדקו להמוהלים אם הם בריאים ובפרט ממחלאות הפה הריאה והידיים וכו' ושקטה תלונתם. ג) בתעמולה למען המילה שנהגתי כידוע לכבוד תורתו באוסטריא נמולו כמה וכמה נערים קשישים במעמד רופא וברוך השם שבמשך איזהו ימים נתרפאו וכולם בעזר ה' בריאים, ישנם באוסטריא ובאשכנז מוהלים מובהקים ומומחים כבימי קדם (לא אכחד שישנם אולי גם אחדים שאינם מומחים - כמובן עלינו לפרסמם בכדי להרחיקם מעבודתם), בשבוע העבר נמולו בנוכחותי במחננו שני נערים

תשובת הרב זצ"ל על הנ"ל:

ב"ה, ירושלים י"ד כסלו תש"ט

כבוד ידידי הרב הגאון כו' רבי אהרן צבי ווייצנער שליט"א

זה לא כבר קבלתי שני מכתבי מעלתו א' אודות מילה על ידי רופא לילדים קשישים וההורים מתעקשים דוקא שהרופא ימול מפני חשש בריאות. ומכתב ב' אודות גירות המונית של נשים נכריות בשביל עליה לארץ, ועדיין לא השבתי עליהם מפני שמלבד הצד הדתי יש בזה גם התענינות ציבורית.

השאלה הא' אודות מילת הרופאים, הרבנות הראשית בתחילה השיבה כדעת מעלתם שלא להרשות מילת הרופאים רק שהרופא יעמוד על גבי המוהל לעשות החיבושים, אבל הסוכנות ערערה על פסק זה שלפי דבריהם הרב הראשי המנוח הגאון קוק התיר באחד מבתי החולים למול על ידי הרופא, ולכן יכול להיות שישנו החלטתם במקרים של שעת הדחק.

ובדבר השאלה של גירות גם כן נחוץ חוות דעת של המעונינים בזה הן לחיוב והן לשלילה. ובימים הקרובים אודיע אם ירצה השם למעלתו דעת הרבנים אם לעשות איזה קולות בזה או להתחזק ביקוב הדין את ההר.

כן קבלתי מכתב בענין זה מהרב יזרעאל מוויין²⁵ המתאונן על הקהלה שכבר נתנה יותר מג' מאות תעודות גרות לנכריות בלי טבילה וקבלת מצוות בפני בית דין והרב הראשי שלח להם אזהרה נמרצה ומחאה עזה שלא לפעול בזה רק בפני בית דין חרדי.

בכבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

בענין הנ"ל כתב רבינו זצ"ל

אל הרב אהרונסון זצ"ל

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יהושע ארונסון שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב, אם אמנם כבר כתבתי מכתב בזה להרב ווייצנר ממלא מקום כבודו

25. עיין לקמן סימן מט.

בזה לפני שנתיים, והוד תורתו בתשובתו אלי אז נטה להיתרא מכל מקום לא חפצנו להחליט החלטה גמורה כי ישנם סברות לכאן ולכאן, אבל בלא הוראה למעשה מלו כבר המוהלים איזהו ילדים לשם גירות בזמן שאמותיהם רוצות להתגייר רק שהעיכוב הוא מהבית דין והן מתאמצות עליהם למול בניהן.

בהזדמנות הראשונה אתראה ואודיע לחברי ועד אגודת הרבנים במינכן ממכתבו דמר ותוצאות החלטתנו אודיע ישר להוד כבודו אם ירצה השם אם יהיה דבר מה לחדש בזה.

ובהיות שרובא דרובא משארית הפליטה עולים לישראל בעזר השם הנני מציע בכדי למנוע מכשולות להבא שהרבנות הראשית לארץ ישראל יקבע לרב אחד חרדי מכאן שיהיה בא כח הרבנות הראשית לפקח על ענינים כאלו בעינא פקיחא לעמוד בקשר תמידי עם מעלתכם והסוכנות דכאן ועל ידי זה תוכלו לעמוד בפרץ בעוד מועד להקל עבודתכם הקשה בקודש בכדי שלא להיות מהצועקים לשעבר.

ואם אמצא חן בעיניכם הנני מוכן לשרת אתכם ככל אשר תדרשו ממני לטובת הרמת הדת לבאי הארץ בעזר ה' יתעלה.

מאוד נכסוף נכספתי לדעת מצב בריאות הוד מעלתו ומאוד נצטערתי על הידיעה ממחלת רגליו וחולשת גופו ואני תפילתי לה' שיחזק גופו לעמוד על משמרתו משמרת הקודש להצלת העגונות וחיזוק הדת ישלח השי"ת לו רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל וימלא חסרונו בבנין ירושלים וגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.

בידידות נאמנה וברכת השלום לרבנן ולישראל בכבוד והוקרה

יהושע אהרנזאהן אבד"ק סאניק – לכפלד

בגיל 6-8 במעמד רופאים נכרים והביעו פליאתם על מהירות ונקיון מלאכתו של המוהל באופן שאין שום חשש ודאגה לסיכון בריאות הילדים חס ושלום והמוהל מומחה בזה יותר מהרופא, אולם אם היה הרופא מהדתיים לא היו מתנגדים.

טעם למה לא למול על ידי רופא

ודא עקא ומטעמים דלהלן אין אנו מסכימים למילה על ידי רופאים.

(א) הרופאים היהודים שבאוסטריה אין כהיום גם אחד מהם שיהיה שומר שבת ומאמין... מחללים השבת קודש בפרהסיא ועוברים רחמנא ליצלן על כל התורה (ישנו גם "רופא" אחד העומד בראש מחנה גדולה שהוא מומר לערלות), ודינם מפורש בש"ס ופוסקים ולענין מילה ברמ"א יו"ד סימן רס"ד ס"א ואין זה ענין של הידור גרידא רק מעיקרא דדינא.

(ב) אם נתיר על ידי רופאים לא דתיים, תתבטל מצות המציצה והברכות וזיו המאור שבקדושת המצות מילה זו שמסרו נפשם ישראל עליה וכל ענין המילה יהיה חס ושלום כעובדא דחול, מצוה אחת נשארה לכלל ישראל כולו שעדיין עושים בשמחה אז נעשנה לשם ה' יתברך ולא למען "הלאום".

האם לעכב את העליה לאלו שיש להם תעודה מרופא שסכנה להם המילה

על השאלה בנידון הבנים שיש להם תעודת רופאים שסכנה להם לפי שעה המילה - לדעתי הפרטית אין עצה לעכב עלייתם רק יש לדרוש שהתעודה תהיה נתונה מהרופא הראשי הרשמי דלא מרעי אומנותיה לשקר.

מילת בנים מנישואי תערובת

ובענין מילת בני תערובות דנתי בכובד ראש

סימן מז

אם מותר למול בן שאביו מישראל ואמו נכרית

אל כבוד הרב הכי נכבד מאוד המאור הגדול לממשלת התורה ומאיר לעמו בזכות נפשו כבוד שם תפארתו

ב"ה, יום ב' וארא כ"ג לחודש טבת תשי"א פה ברוסל יע"א

שמלין תחילה גם כן בזה הילד שדעת אביו מסכים בזה.

ואקוה שכבוד תורתו יחווה את דעתו בנידון זה הנני נותן תודתי בהקדם ובאהבה רבה. ממני הדורש שלומו הטוב ובשיבה טובה המכבדו ומוקירו כערכו הרם

חיים נחום בן רבי פסח שלמה הלוי ז"ל ראפפעלד

תשובת רבינו זצ"ל:

בי"ה, יום ה' שבט תשי"א
כבוד ידידי הנכבד הרב הגאון רבי חיים נחום הלוי שליט"א

שלום וברכה, מכתבו משאלת חכם מכ"ג טבת קבלתי. ובדבר שאלתו אודות אב שנולד לו בן מאשתו נכרית ורוצה למולו לשם גירות ולהטבילו כשיגדל, וכבודו ציין המבואר בסימן רס"ו (סי"ג) בולד של נכרית מישראל שאין מלין רק בשבת אבל בחול מלין, ובסימן רס"ח (סי"ט)²⁶ כתב הרמ"א דאסור למול נכרי שלא לשם גירות אפילו בחול אבל משום גירות שרי ולדעת הש"ך (סי"ק יט) בשכר מותר אפילו לצורך רפואה ולא לשם גירות.

ולכן בנידון דידן שהאב רוצה לגיירו ולהכניסו בדת ישראל בודאי מותר וגם יש מצוה למולו והטבילה אין צריך לחכות עד שיגדיל, דקיימא לן קטן מטבילין אותו על ידי אביו על דעת בית דין כאשר יהיה היכולת להטבילו, לכן הריני מסכים למעלתו למולו ולהשפיע על אביו לשמירת המצוה כמו ברכות וכדומה וד' יגדור פרצות עמנו²⁷.

כאות נפש המכבדו

מורינו ורבינו הגאון רבי שלמה דוד כהנא שליט"א רב בירושלים תובב"א

ממעמקי לבי הנני מודה לו על תשובתו לשאלתי, ובהזדמנות זו ארשה לי לבקשו שיפתור לי השאלה דלקמן.

גדרשתי מאב שנולד לו בן מאשתו אינה יהודית שנשאה על ידי חוקי הממשלה בעונותינו הרבים - למול את בנו שיש לו שבועות אחדים, ולא רוצה להשהותו ערל עד שיתגדל ואז ימול את עצמו כדין גר שרוצה להסתפח לעם ישראל, ואחר כך יבוא לקהלתנו על ידי טבילה לשם יהדות, מפני שהאב דואג שלאחר זמן כשיגדל הילד לא תהיה האפשרות למולו בנקל כמו עכשיו, ומחמת חשש הכאב יכול למחות אז, והאב הבטיחני שאם יהיה נימול יחנך אותו בדתנו לכשיגדל ויטבלהו לשם גירות להכניסו לקהל ישראל.

ועיינתי בהטור והשלחן ערוך יו"ד סימן רס"ו סי"ג יוצא מפורש דרך בשבת אין מלין ילד כזה כיון דהולד כמוה אבל בחול משמע דמלין דילד כזה יוצא רק מגדרי חובת הזמן של שמונת ימים למולו בשבת, אבל בחול יש לו דין ילד הנולד משפחה שנלקח על מנת שלא להטבילה לשם עבדות שנימול ביום שנולד סימן רס"ז ס"א.

על כן אל כבוד תורתו כוננתי שאלתי אם יכולני למלא את דרישת האב למול את בנו הנ"ל כדי להכשירו בזה שיוכל ליכנס על ידי טבילה לכשיגדל לקהל ישראל ויהיה כגר הרוצה להתגייר

סימן מח²⁸

בענין גירות קטן

קבלתי ברוב עונג איזה קונטרסים מספרו היקר על סוגיות הש"ס שרוצה להוציא לאור עולם בשם "פרי יהושע" ונהניתי מאד מהביאורים שהעלה ברוב חריפות ובקיאות בעומק ההלכות הללו,

בי"ה ירושלים עיה"ק תוי"ב

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם מעמיק בדבר הלכה רבי מנחם צבי אייכענשטיין שליט"א רב דסט. לואיס שלום וברכה.

26. שם נמצא בדברי השו"ע, הרמ"א כתב כן בסימן רסג ס"ה.

27. ראה לעיל סימן כט אות ב.

28. מורפס בספר פרי יהושע (בהקדמה).

לישראל ברבית ונתגייר, אפילו זקפו עליו גובה את הקרן ולא את הרבית שלא יאמרו בשביל מעותיו נתגייר. והקשה דלמה לא אמרין שלא ישלם להגירות הכתובה והקנס שלא יאמרו שנתגיירה בשביל מעותיה. ומעלתו כתב לתרץ באיזה תירוצים ישרים ונכונים.

[זה לשון החידושי הרי"ם בכתובות י"א. דהנה לכאורה יש להקשות אהא דמשני הש"ס לכי גדלה ונהגה מנהג יהודית או נותנין לה הכתובה והקנס וכתבו הפוסקים דזה הוא עיקר הגירות במה שמחזקת עכשיו כשהגדילה במנהג יהודית ע"ש. והנה בבבא מציעא ע"ב. איתא דהנכרי שלוח מעות מישראל בריבית כו' סבר רבי יוסי דהישראל גובה הקרן והריבית והטעם משום כדי שלא יאמרו בשביל המעות נתגייר זה שאם היה נכרי היה צריך לשלם הריבית ולכך תיקנו וכן בכל הדברים תיקנו כן שלא יאמרו בשביל המעות עיין שם והכי קיימא לן עיין שם. ואם כן לפי זה לכאורה קשה הכא כיון דבהיותה נכרית אין מגיע לה כתובה ולא קנס רק עכשיו שגדלה ונהגה מנהג יהודית חייב כתובה וקנס אם כן לא יתחייב גם כן מטעם הנ"ל שלא יאמרו בשביל המעות נתגיירה ולכך מחזקת במנהג יהודית ליקח הכתובה והקנס].

אבל לפי דעתי צריכים להבין טעמא דהאי דינא דפטור מלשלם הרבית שנתחייב, על פי כדי שלא יאמרו, והיינו בגדר לזות שפתים. והיכן מצינו שבשביל לזות שפתים מפסיד ממון המגיע לו ובפרט שלפי ההלכה הרי כתב הרמב"ם בגרי דוד ושלמה שאין מרחיקין אותן לפי זה אפילו אם באמת נתגייר בשביל ממון מכל מקום הוי גר ולמה הפסידו חכמים ממונו.

ג) לכן נראה לי לפי מה שכתב הרמב"ם פי"ג מאיסורי ביאה הי"ד בגר שבא להתגייר בודקין שמא בשביל ממון שנטל או בשביל שררה או פחד, לפיכך לא קבלו גרים בימי דוד שמא מן הפחד ולא בימי שלמה שמא מחמת שררה ומלכות. ומסיים מכל מקום היו הרבה בימי דוד ושלמה בפני בית דין הדיוטות ולא דחו אותם. והנה נמצא שמג' הדברים שבדקים להגר היינו ממון שררה ופחד,

והפליא לעשות להמציא סברות עמוקות לבידור כמה שיטות הראשונים וחילוקים הדק מן הדק שביניהם המאירים את העינים ומתוקים ללב השומעים ובסגנונו המשיב נפש ובהסברתו הבהירה הצודה נפש קוראיו לשתות בצמאון של מתיקות התורה ההלכות שמפלפל בהן, לכן אני סומך את ידי על חידושי הנעימים ברצינות ומזרזו לפרסם תורתו ודרך לימודו בדפוס ויהנו בו גדולי התורה ושמעתתיה יתבדרון בין כל תופשיה והוגיה.

כעתירת נפש המכבדו ומוקירו החותם למען כבוד התורה

שלמה דוד כהנא

ראב"ד ווארשא

ולמען תת לו אות אמת שעיינתי בדבריו אציע לו שתי הערות קטנות שעלו על רעיוני בעיוני בדבריו הנחמדים.

הגדילו יכולין למחות

א) בסימן ב' הביא דברי התוספות רי"ד בכתובות (יא, א) שכתב דוקא שלא הגיעו לכלל שתי שערות אבל אם הגדילו ולא מיחו אין יכולין למחות. והגדילו דרב יוסף היינו שבא לכלל דעת ועדיין לא בא לכלל עונשין. ומעלתו מפלפל בחכמה ליישב הסתירה בדבריו, דבתחילה משמע שיכול למחות עד שתי שערות ואחר כך כתב דהגדילו הוי בדעת הגם שלא באו לשערות.

ולדעתי מדויקים דברי התוספות רי"ד במה שדייק לכתוב דהגדילו דרב יוסף הוי בדעת. דרב יוסף אמר הגדילו יכולים למחות והגמרא אליבא דאביי ורבא קאמר שהגדילה שעה אחת שוב אינה יכולה למחות. ועל זה כתב התוספות רי"ד דהגדילו דרב יוסף הוא בדעת דיכול למחות אם הוא בנן דעת, אבל הגדילו בפירוקא דגמרא הוא בשיעור גדלות של שערות. והחילוק בהדינים אלו הוא כהסבר מעלתו דלענין למחות מקבלת הגירות יש לו הדין של בן נח שאינו תלוי בשנים.

קושיית החידושי הרי"ם

ב) באותה הסוגיא מביא כבודו קושיא בשם חידושי הרי"ם שהקשה על הדין בנכרי שהלוה

לה תוקף דין ולכן היכא שנטל תשלומין קבלתו בטלה ולא הוי גרות כלל.

וזה הטעם בהגמרא שלא יאמרו מחמת ממון קבל עליו המצוות וקבלתו פסולה, ויש לו עדיין דין עכו"ם ואין הישראל מחויב לשלם מספק הרבית, ולכן אין דומה זה לתשלומי הכתובה, דהתשלומין של הכתובה השייכא לדיני הנישואין אין להם הדמיון של הנוטל שכר לדון ואפילו אם יאמרו שנתגיירה מחמת נישואין, ותשלומי הכתובה אין שייך בזה הפסול של הנוטל שכר לדון.

ידידו הנ"ל

הביא ראיה רק לשנים היינו פחד בימי דוד ושררה בימי שלמה, אבל המניעה לגירות מחמת תשלומי ממון לא הביא הרמב"ם מקורו וגם לא הזכיר שאחר הטבילה אין דוחין אותו.

ולכן נראה לי שהפסול בגירות על ידי תשלומי ממון פסול אפילו בדעיבד ואין דומה לשררה ופחד בדעיבד אין דוחין אותו, דשם הוי רק משום דבעינן הגירות לשמה, אבל המתגייר מחמת ממון הוי הפסול משום דקבלת המצוות הוי דין והנוטל שכר לדון דיניו בטלים, וכמו שהבית דין אם נטלו ממון דינו בטל כן הגר שקבלת המצוות על ידו יש

סימן מט²⁹

בענין גירות פסולים

אותם להתגייר כי הג'וינט דפה נתנו (ונותנים עד היום) לכל יושבי היהודים דפה יהיה מי שיהיה בין עשיר ובין עני חבילת מזון בכל חודש וחודש, ומאחר שבשנות הראשונות אחר המלחמה היו המאכלים בוינא יקר המציאות, נתיחדו כדי ששיגו מזון הג'וינט, והנה הקהילה דפה היתה נאלצת (לפי דבריהם) לקבלם מסיבות פוליטיות ואף אם לא כולם אבל יותר מג' מאות נתקבלו, ומאחר שלא היה להם רב נעשה אצלם ההתגיירות בזה האופן, פקיד אחד של הקהלה (אשר לא קרא ולא שנה וגם אשתו היתה גיורת כזאת) היה ממונה על עניני הגירות, וכאשר פנו אליו הנכריות (או הנכרים) בבקשתם להתגייר, עשה חקירה ודרישה קצרה על חייהם הפוליטית לגבי שאלת היהודים בזמן הרשעות, והציע את חוות דעתו לועד הקהלה והם החליטו אם לקבלם אם לא, ואחר כך שלחו אותם

ב"ה, וינה יום א' לפרשת נח כ"ח תשרי תש"ט

ישע רב וכל טוב סלה לכבוד קדושת הרב הגאון המובהק בוצינא קדישא וכו' וכו' מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ורשה כעת איתן מושבו בירושתי"ו

בקידה חמש מאות מול כבוד הדרת גאונו שליט"א הנני לפנות – בעצת אגודת הרבנים שבמדינתנו – אל מרן שליט"א בשאלתי שלמטה ובקשתי שימחול נא להשיבני דבר ה' זו הלכה בנדון זה במוקדם האפשרית, כי נבוכ אני מאוד ואיני יודע לשית עצות בנפשי והי נחני במעגלי צדק אמן.

הנה פה בוינא אחר השחרור מתחת מלכות הרשעה ימ"ש נתרצו הרבה מבנות הערלות להתגייר ולהנשא ליהודים מטעם שנתיראו מחרון אף הכובשים שינקמו מהם, ובחליטתם לדת ישראל יהיו במקום מקלט בטוח. ועוד סיבה חשובה הגיעה

♦♦

29. מכתב נוסף בענין זה

ב"ה, כ"ט מרחשון תש"ט

מעלת כבוד הרב הגאון הגדול פאר הדור מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א
אחר דרישת שלומו הטוב ושלומו תורתו הרמה. מפאת העליה ההמונית התרבה מאד מועמדים לגיור במדינתנו ורובא דרובא לא ישמרו טהרת המשפחה והסוכנות מאיצה עלינו להחליט אם לגייר או לא, על כן אנו מבקשים שכבוד תורתו הרמה יודיענו דעתו דעת

תורה אם לגייר הנשים נכריות שדרות עם ישראלים או לא.

לתשובתו הרמה אנו מחכים, כדי שנוכל ליתן מענה להסוכנות.

בכל אותות הכבוד והערצה ובברכת התורה והגאולה

אגודת הרבנים באוסטריה

הנשיא הרב אהרן צבי ווייצנער

ד) אם תמצא לומר דנאמנת וטבלה הא לשיטת הרי"ף והרמב"ם אף הטבילה מעכבת שלא בפני ג' (אפילו הדיוטים).

ה) דלכתחילה אין לגיירם כיון שנתגיירו מחמת ממון או הפחד.

ו) נתגיירו לשם אישות ואין לגיירם כמבואר שם, ומכל שכן לסדר להם קידושין נלענ"ד דוודאי אסור משום נטען על הנכרית, וידוע הפלפול הגדול שהיה במדינתנו לפני כיובל שנים בין הרב הגאון מהרמ"ש גלבנר ז"ל (מקום מנוחתו בירושת"ו) אבד"ק קלויזנבורג בקונטרסו "חקור דבר" והגאון הצדיק בעל מעשי למלך זצ"ל אבד"ק ווייצען ב"תל תלפיות" (שנת תרס"א), על דבר יהודי וערלית שנשאו על ידי ציווילעעה ואחר כך רוצות להתגייר אם לקבלה, והגאון בעל מעשי למלך הראה את כוחו וידו החזקה בהאי הלכתא ואסר, והסכימו עליו כל גדולי דורו עד שהרב מקלויזנבורג הוכרח לשוב מדבריו עיין שם.

ז) והעולה על כולנה מה שאני חושש בהן שאף לאחר שנתגיירו עומדות במרדן ואינן מקיימות מצות והגן כגויות גמורות לכל דבריהן. והנה לשון המחבר שם שחוששים לו "עד שיתברר צדקתו" וכאן נתברר רשתתן ומוכח הדבר למפרע שלא נתגיירו לשם קיום המצות ואין בגרותם ממש ובכהאי גוונא אפילו אם נתגיירו בבית דין חשוב לא מהני, ודבר זה מבואר בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סימן ק' אות ט' דאם נתגיירו לפנינו ולבו בל עמו להחזיק במצות ואנו יודעים כוונתו שגם אחר כך יהיה בועל גדה רחמנא ליצלן ומחלל שבת קודש ואוכל נבילות וטריפות לא הוי גר כלל ולא שייך בזה לומר דברים שבלב אינם דברים, דזהו דוקא בדברים שבין אדם לחבירו אבל בקבלת עול מצות לא שייך זה דרחמנא ליבא בעי, ומביא ראיה לדבריו ממסכת עבודה זרה ס"ד: דגר תושב הוא שקבל עליו כל התורה חוץ מנבלה ואי סלקא דעתך דקבל עליו כל התורה חוץ מדבר אחד הוא גר אם כן אמאי יהיה רק גר תושב הא גר גמור הוא ועל כרחך דאף בדיעבד לא הוי גר יעין שם.

ובכן נפשי בשאלתי לפי דברינו אם גרי וינה

למורה אחת אשר לימדה אותן את חגי ישראל ופסוק שמע ישראל ועוד ענינים אחדים כאלה, ואחר שקבלו תעודה ממורה הזאת שכבר הם יודעים את "כל התורה כולה" שולחים לטבול במקוה, והאשה המשגיחה (דרך אגב שאינה בר סמכא כלל וכלל) נתנה לה אישור שטבלה בפניה ונתקבלה.

ורבות מהנה כבר נישאו לישראלים וילדו בנים ובנות ומובן מאליו שמקיום מצוות מאן דכר שמיה, והגן כגויות גמורות לכל דבריהן, ורבות מהן נתדבקו ביושבי מחנותינו ורוצות להינשא להם כדת משה וישראל, אמנם מחמת שאין באפשרותן להינשא להם בעליהם הפליטים גם בצאולעהם (כי אויסלענדער המזה) אינה יכולה הקהילה לסדר להם קידושין על ידי הרב הרשמי שלהם מטעם חוקי הממשלה, עלי היתה כולנה כי הקהלה דפה וגם הג'וינט מכריחנו להכיר תוקף גירותם ולסדר להם קידושין וקשה מאוד להשתמט מהם, ואוי לי אם לא אשמע בקולם ואוי לי אם אשמע לדבריהם כי סמר מפחד בשרי להזדקק להם, ופעם אחת כאשר לא היתה לי עצה להשמט מהם כי קצין אחד יהודי מצבא האמערקאי נשא גירות כזאת (ורצה דוקא להשיא אשה אצל רב אורטודוקסי). עשיתי בערמה שבשעה שבאו אלי להרשים נישואיהם הושבתי בית דין במשרדי וקבלה עול מצות בפנינו והודעתיה קצת מצות כמבואר ביורה דעה סימן רס"ח, ובעת שטבלה לפני חתונתה הושבתי גם כן בית דין בבית הטבילה ואמרו לה שתטבול גם כן לשם גירות ובאופן כזה נתגיירה עוד הפעם כדת וכדין, אבל גם בפעם הזאת לבי נוקפי וה' יצילנו משגיאות וממכשול רחמנא ליצלן.

והנני לבאר אחד אחד את החששות אשר אני חושש בגיורות הללו.

א) שלא קבלו עליהם עול מצות אפילו בפיהם.

ב) אם תמצא לומר שקבלו בפיהם עול מצות אם היה שלא בפני בית דין מעכבת אפילו בדיעבד כמבואר בסימן רס"ח.

ג) ספק טבלה ספק לא טבלה כי המשגיחה

אינה נאמנת.

אבל קשה מאד לטכס עצה בענין הכואב הזה, וכאשר מסרתי מכתבו להרב הראשי הגאון מורינו הרב יצחק הרצוג שליט"א החלטנו לשלוח אזהרה נמרצה להקהלה דשם, שלא לקבל גרים וגירות רק בפני בית דין של רבנים מובהקים, שעליהם תהא מוטל האחריות בדיני קבלת עול מצוות ודיני הטבילה בפני בית דין, והגם שכל החששות של כבוד הדרת גאונו שליט"א המה נכונים ואמיתיים על פי ההלכה, אך אין בידינו לדאבוננו להעמיד הדת על תילה, אף על פי כן בשעת דחק גדול יש להקל בדברים שאינם פוסלים בדיעבד, לפי מה שכתבו הפוסקים ז"ל דשעת הדחק גדול כדיעבד דמי, ולכן הגם שלבינו נוקפינו בידיעתינו שכל ענין גירותם הוא רק בשביל אישות או בשביל המנה, או עליה לארץ ישראל, מכל מקום ההכרח יאלצינו לקבלם אם יערימו עלינו שמקבלים עליהם באמת עול מצוות, והעיקר, הטבילה במקוה כשרה בפני בית דין חשוב, וכפי ששמענו הרבה מאחינו בני ישראל שניצולו מחרב רשע, היה על ידי אותן הגרמניות שמסרו נפשן עליהן להצילם, והיה בזה פקוח נפש ממש, לפי דבריהם, ואותם הניצולים מרעשים עולמות לגיירן כהכרת תודה על הצלתם, יהיה איך שיהיה, חסרון בית דין יפה לקבלת עול מצוות ולטבילה במקוה כשירה מעכב גם בדיעבד, וחלילה להקל בשום פנים ואופן כלל.

ואבקש את כבוד הדרת גאונו שליט"א להודיעני אם אינו מתיירא מהקהלה שירעו לו על שעורר על ענין כואב זה, ואנחנו נתקשר תיכף ומיד עם הקהלה דשם וגם עם מנהלי הזשאינט [הג'וינט] דשם שלא לצרף גרים וגירות אלו לקהל ישראל, ונכון שכבוד הדרת גאונו שליט"א יעמוד אתנו בקשרי מכתבים, ויודיעני אם נעשה דבר מה בשיפור המצב, ולטכס עצות ביתר הדברים הצריכין תיקון, ונא להודיעני את דעתו הרמה איך לתקן המצב באותן מאות גירות שכבר קבלו תעודת גרות מהקהלה דשם.

החותם בכבוד והוקרה ידידו הדורש שלום תורתו
שלמה דוד כהנא

הנ"ל כגרים יחשבו אם לא, לענין שיבואו בקהל ה' בלי התגיירות מחדש, ואם תמצא לומר דלא אם יש היתר לגיירם על מנת שינשאו ליהודים.

ובאמת דאבה עלי נפשי כי הקהילה דפה עומדת במרדה יחד עם הרב הפרעדיגער שלהם העומד בראשה, ומגיירים עוד בכל יום ויום בהמון יותר גדול על דרך הנ"ל כדי שיוכלו לעלות ארצה ישראל כיהודים גמורים לטמא רחמנא ליצלן את ארצינו הקדושה, כאותם שגזרו טומאה עליהם, וכבר פניתי על כך אל נציגות מדינת ישראל דפה לבלתי נתון להם לעלות אבל עד כה לא השגתי כלום והאסון הולך וגדול, ולענ"ד הוא בכלל מה שאמרו חז"ל (יבמות כד, ב) אין מקבלים גרים לימות המשיח כיון דאינם גרים גמורים וצריך להרעיש עולמות על כך. והגני לחלות את פניו הקדושים שימחול נא לחוות את דעתו הרמה בזה וד' יגדור פרצותינו אמן.

והנני חותם בכל חותמי ברכות שבמקדש ומברכו בברכת תורה וגאולה
הקטן והצעיר באלפי ישראל

אברהם מאיר איזראל הרב דפה

תשובת רבינו זצ"ל:³⁰

ב"ה ירושלים ב' כסלו תש"ח

כבוד ידידי בלתי מכירי הרב הגאון וכו' רבי אברהם מאיר יזרעאל שליט"א רב בווינה

שלום וברכה, מכתב מעלתו מיום א' חיי [שרה] קבלנו, ונדהמנו לשמוע מהקלות של הקהלה דשם לקבלת גרים וגירות בלי קבלת עול מצוות בפני בית דין וגם בטבילה שלא בפני בית דין.

וכבודו במכתבו הכואב מונה וחושב ז' פסולים בהגירות לפי סדר זה, יש מהן שהם פסולים לכתחילה, אבל יש גם פסולים בדיעבד, ושואל מאתנו איך להתנהג עמהם בענינים כאלה, ובאמת גם לבנו דוי על פרצות הדור ועל צרות עמינו שגרמו במדה מרובה לפרצות הדת הללו, ונתקיים בימינו מה שאמרו חז"ל יבמות מ"ז: קשים גרים לישראל כספחת, כפשוטו, רק נספחו על בית יעקב בשביל המנה של הזשאינט [הג'וינט].

30. מודפס בשו"ת ויען אברהם (סימן מט).

סימן נ³¹

בענין גירות לנשים נכריות נשואות

היו בסכנת נפשות, נמצא שמסרה נפשה היא וכל משפחתה להצילו, וארך זה ג' וד' שנים, ומצינו ברחב שהחביאה המרגלים על איזה שעות זכתה להתגייר אף שהיתה מז' אומות וגם היא ידעה מגדולת בני ישראל שאמרה (יהושע ב, ט) כי נתן ה' לכם את הארץ, דהוי ליה כעין שלחן מלכים, וכוונה בהמסירת נפש דהצלת המרגלים, בשביל הצלת נפשה, וכאן לא ידעה אז שיבוא הזמן שתרצה להתגייר, ולא מסרה נפשה אלא מצד רחמנות, וכיון דאמרו רז"ל (יבמות עט, א) בגבעונים דוד גזר עליהם אמר גמרא בישראל רחמנים, והני דלא מרחמי אין כדאין להידבק בבני ישראל, ממילא מדה טובה דמרוכה צריך להיות הני דרחמי על בני ישראל ובתחלה לא עלה דשישאנה כל שכן דראוין להדבק בבני ישראל.

גם הני דאות ב' אף ששם יש אשמה על הבעל דלא היה פיקוח נפש ממש, והיה לו לסבול הכל, ולא לחבק חיק נכרית, אך להיותם עמי הארצים והיו במקומותם יחידים שלא היה עם מי להתיעץ, גם המשטרה הטילה יאוש עליהם שישארו שם לעולם, יש ללמד זכות עליהם, ולהיפך מצד הנשים נראה רחמנות גדולה ליתן מפתה המצומצם לאיש נכרי לא מעמה וארצה, והניחו עליהם כחם ומאודם להעמידם מחליים ולהצילם מחרפת רעב שגרועים מחללי חרב, וכמה פעמים הצלה ממאסר עלה במסירות נפש ממש כידוע לי שהייתי במדינה זו אולי יש להם גם כן זכות הגירות, כמאמר רז"ל ביבמות (כז, ב) מי גר אתך בעניותך, יפול עליך בעשירותך.

אבל הנזכרים באות ג' נלע"ד לקיים בהם גזירת זקנינו עזרא שלא להניחם אל גבול ישראל עד אשר יבדלו מנשיהם הנכריות. כל זה דיברתי מהנוגע להגירות, ברם דא עקא שכל האנשים האלו בעונותינו הרבים, מחללי שבת קודש אוכלי טריפות

וי' טבת "חיים כבוד ברכה ושלום" [תש"ט] וצלר יצ"ו החיים והשלום וישע רב וכל טוב סלה אל כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון סיני ועוקר הרים נזר הרבנים משרידי גאוני דור שלפנינו אבן פינה בבית דין צדק דעיר הקודש ירושלים תו"ב כבוד קדושת שם תפארתו מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה, הנני לבקש להודיעני תיכף חוות דעתו. הנה דהיות בא כח מדינת ישראל לעניני עליה מהר"י ורפיל ג"י בישיבה עם ועד אגודת הרבנים שבמינכן הוסכם לבלי תת לעלות לארץ ישראל הפושעים שהושיבו נשים, וכן להיפך אנשים אשר לא מבני ישראל המה, ובעונותינו הרבים ישנה להמספחת בכל המחנות, ובהודעם באו וזעקו אלינו שרוצים להתגייר, הרבה מהם שבניהם (מנשיהם הראשונות הישראליות שנהרגו בעת זעם) עובדים בצבא הישראלי ודורשים במפגיע להעלות אבותיהם. והנה יש בהם ג' כתות.

(א) שנתחבאו בבית האיני יהודי בעת זעם, ונשאו בתו כדי להציל נפשו, וגם בבואם לכאן רצו הנשים להתגייר, ונוהגים בהרבה דיני ישראל, וכשילדו בן ולא הנחתי למולו, רצו לשחד את המוהל בסכום גדול שימול אותו.

(ב) שהיו ברוסיא במצב גשמי רעה, רעב, חולי ומאסר, ובהשתדלות הנשים או קרוביהם ניצולו ובבואם כאן רצו באמת להתגייר.

(ג) שלקחום מפריקת עול היהדות ויש שלקחו אשת איש ובני הגוי עם אמם או שלקחו כאן אשכנזיות ששפכו דם אחינו בני ישראל הי"ד.

והנה הגם שאמרו רז"ל רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים ואין מקבלים גרים לשלחן מלכים וכמו כן איש בשביל אשה ולהיפך כמבואר ביבמות כ"ד: מכל מקום בנידון דידן נלע"ד דאותן הנזכרים באות א', הנה ידוע דאותן שנמצא אצלם בני ישראל

31. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן מז).

שליט"א ושהוא בעצמו יכתוב חוות דעתו, כי הרבה מהג"ל הם לדאבונינו מן העומדים בראש, וישתדלו באמצעים שונים שהסוכנות תעלים עין מהם, אבל אם יהיה פסק דין מהרב הראשי יהיה כמו פקודה רשמית.

כה דברי הכואב ונאנח משבר חומת הדת ומצפה לישועה

הק' יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

אקוה כי זה יהיה מכתבי האחרון מאדמה הטמאה ובקרוב אזכה לראות ולהתראות פני הקודש אבקש להודיעני אנה אני צריך לפנות בבואי אם ירצה השם, ואולי יבקש כבוד גאון תורתו הרמה להביא עבורו מה מדברים השכיחים כאן כלי חשמל שונים שזולים בכאן והנני למשמעתו ככל אשר יעזרני ה'.

ונבילות אינם מניחים תפילין, ומסופקני מאד אם יש קיווי שיטיבו מעשיהם כי הם חפשים ופורקי עול במלוא מובן המלה, ואם כן איך נעשה שקר שתשמור הגירות הדת בעוד שבעלה הישראל מלידה אינו שומרו, ואם כן על ידי הגירות נגול עליהם אשמה רבה, שעד עתה לא היו נענשות על כל העבירות, וטובתינו תהפך להם לרעה, גם מסופקני אם יגדלו בניהם בדרך התורה, ויוכלו עוד חס וחלילה להיות לשכים³².

על כן אבקש מאד להודיעני במוקדם האפשרי חוות דעתו הגדולה, גם לענ"ד היה טוב שידבר מזה עם הרב הגאון מורנו הרב רבי יצחק אייזיק הרצוג

סימן נא³⁵

בענין הנ"ל • בענין עגונה • דאגה לשהות בימי חג הפסח בבית עולים

העגונה טאבע שהיתה אשת ר' יצחק קופיעץ ב"ר מנשה מעיר קראסניברעד דנסע מבוכארא לטשאקאלוב, ושם באמצע הדרך בתחנה אקטוביסק הגיע עד שערי מות רחמנא ליצלן, ומאז נשתקע זכרו, ואשתו ובתו שנסעו להוודע אודותיו, לא יכלו להשיג שום ידיעה, כי היה אז מגיפה רחמנא ליצלן ומפאת רוב המתים לא רשמו שמותם, גם קברו הרבה בקבר אחד באין הבדל ישראל או עכו"ם, ועל כן לא נשאר שום רושם ממנו.

ועתה אשתו שהיא צעירה לערך מ' שנה ולא היו לה עדיין בנים, הבת היא מאשתו הראשונה, רדופה להנשא ונזדמן לה איש הגון שרוצה לישאנה וידועין דברי החלקת מחוקק שבכגון זה צריכין להשתמש בכל צדדי ההיתר שנוכל, אבל מדינת רוסיא הסגורה נוהגין חומר בכאלה, ואף כי היו עוד ד' שנים בבוכארא ודרשו וחקרו אחריו גם היה לפי דבריה איש כשר שומר תורה ומצוות ובחיבה יתירה עם בני ביתו, מכל מקום לא אדע שום אופן להתירה.

כ"ו טבת "חיים כבוד ברכה ושלוש" [תש"ט] וצלר יצ"ו החיים והשלוש וכל טוב סלה אל כבוד הרב הגאון החריף ובקי סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור הקודם העוסק במצוה רבה דתקנת בנות ישראל אבן פנה בבית דין רבני דעיר הקודש ת"ו כבוד קדושת שם תפארתי מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

(א) אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה, לפלא בעיני שזה איזו שבועות כתבתי מכתב נחוץ מאד, על דבר הנשים נכריות שבאות להתגיייר ואיני יודע מה להגיד להן, כי לענ"ד היות כי בעליהם עוד גרועים מהם לא יוצאת מהם כי אם איסורין חס וחלילה, אך חלקתים לג' כתות, אולי איזה מהם יוכלו להקלט בקהל, אבל אין דעתי מכרעת בדברים העומדים בדרך כללי כמבואר בתוספות יבמות ק"ט: ד"ה רעה דלפעמים אפילו אין מתאמצין מקבלין, אבקש מאד להשיבני תיכף כי אני מכין את עצמי לעליה אם ירצה השם והם מעכבין אותי עד שאגיד להם פשר דבר.

(ב) הנני מרציף עוד פה גביית עדות על דבר

♦♦

33. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן (מח).

32. ע"פ במדבר לג, נה, והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם.

תרעומת ועגמת נפש שונות, וכדאי לדעת היאך מתנהגים רבני יתר המחנות כמו מינכן וברגן בלזן, וכבר היה לי חליפות מכתבים עם רבני אוסטריא והנח לבני ישראל שבני נביאים הם וכפי הבנתם יעשו.

ב) בדבר העגונה שבנסיעתו מבוכארא נחלה באם הדרך כמעט קרוב לגסיסה, ומאז נאבד זכרו והיו ד' שנים בבוכארא, וחקרו ודרשו אחריו ולא נודע מאומה, כי מפני רוב המתים אז במגפה לא רשמו שמות המתים, ונקברו בקבר משותף ישראלים ועכו"ם, והיה שומר מצוה ובחבה למשפחתו, דעתי להתיר האשה להנשא וכל טעמי ההיתר שייכים בעגונה זו וקשה עתיקא לפרטם כל אחד לכן יתירה מעלתו בלי שום חשש.

ג) אודות דאגת מעלתו בביאתו לארץ, שיתאכסן לפי שעה בבית העולים, אם לא יהיה לו מפריעים בזהירותו ובשמירתו בימי חג הפסח, כאשר יבוא אם ירצה השם לארץ יודיע לי במברק, ואשתדל אם ירצה השם להקל נדידו עד כמה שיהא באפשרות, ובודאי לא יהיו שום מניעות להזהירות שלו בימי החג כהרגלו תמיד, וד' יצליח דרכו להסתדר בפרנסה בדרך כבוד, ובצירופו של הרב הראשי נשתדל בזה אם ירצה השם.

אודות הצעתו במכתבו הקודם לקנות צרכי חשמל עבורינו אביע לו תודה רבה בשם הרבנית תחיה ומבקשת לעשות כל המאמצים לקנות כלים אלו ולהביאם לידינו, ותמורתם נשלם למעלתו תיכף ברוב תודה, הכלים הנחוצים כבר פרטנו במכתב הקודם.

והנני ידו החותם בכבוד והוקרה מרובה המצפה לביאתו במהרה

שלמה דוד כהנא

ואבקש מכבוד גאון תורתו הרמה שפתוחין לפניו כל שערי תשובה אולי ימצא לה תקנה שלא תוכרח חס וחלילה ליפול לידי עברייני שישא אותה באיסור חס ושלום.

המצפה לתשובה הק' יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

כפי הנראה תהיה עליתנו בשעה טובה ומוצלחת סמוך לחול המועד פסח, וכפי השמועה מתגלגלים בבית עולים עד שמשיגין דירה ויש לי עגמת נפש גדולה להיות בתוך עירבוב כזה בימים המקודשים, בשמירה וזהירות בכל פרט, השם יתברך ירחם עלינו ויושיענו בישועה האמיתית, שיוכל כל אחד לשמור קדושת היו"ט על כל פנים כהרגלו, ולא להצטער ממעשי שכינו בבית עולים, כמוכן שלא יחסרו שם פושעים ודי למבין. אבקש עוד הפעם תשובה תכיפה וברורה.

תשובת רבינו זצ"ל³⁴

ט"ו בשבט תש"ט

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי יצחק הוברמן שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו קבלתי.

א) ובדבר הנשים הנכריות שרוצות להתגייר כדי לזכות לעליה לארץ ביחד עם בעליהם היהודים, כבר כתבתי לכבודו ובודאי כבר נתקבל מכתבי מה ההכרעה בזה, ולעשות כללים מסוימים כבד ממני, וגם הרב הראשי שליט"א אינו רוצה להגיד הכרעתו.

ובנוגע לכבודו שבודאי במקומו אינם נמצאים במספר רב, לדעתי הפרטית אותם המתאמצות ביותר אין לדחותן אם מתחייבות עצמן בכל תוקף לנהוג בדת ישראל, הגם שלפי הבנתנו החיצונית לא יקיימו הבטחתן אבל מכל מקום על פי דין התחייבותם יש לה תוקף, ואם נסלקם לגמרי יצמחו

34. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן מט).

סימן נב³⁵

בענין גירות לאלו שהצילו יהודים בעת המלחמה • בענין עגונה שבעלה היה במרד גיטו ווארשא

ב"ה, ירושלים כ"ט חשוון תש"ח

המלחמה לצבא הפולני והאשה גורשה על ידי הנאצים לביאליסטוק, והרוסים שלחו אותה אחר איזה זמן למחוז וואלגדא, בתוך כך ניצל בעלה מהשבי ונשאר כל הזמן עד המרד בוורשה, הבעל הודיע תיכף לאשתו בביאליסטוק וגם לוואלגאדא, היה בקשר מכתבים אתה עד מלחמת הגרמנים עם הרוסים ומאז נפסקו המכתבים וכתב גם כן מכתבים לאחות אשתו בארצות הברית, אבל מזמן המרד אין שום ידיעה ממנו וחקרו אחריו גם על ידי הצלב האדום ונאבד זכרו. העתקתי כמעט כל מכתבו מפני שאותיות מחכימות.

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי יהושע אהרונסון שליט"א

שלום וברכה, קבלתי מכתבו מ"ז חשוון ובצירוף השאלה מהרב משטייאר אודות עגונה, ובקשתו לגייר נכריה שדר עמה. אך מעלתו כותב שבטח קבלתי מכתבו הארוך ומחכה לתשובה, אך לדאבוני לא קבלתי שום מכתב ממנו במשך שנת תש"ח רק ברכתו לשנה טובה בימי החג, לכן אם נחוץ מכתבי יכתוב לי עוד הפעם ואמהר אם ירצה השם להשיבו, שמח אני מפעולותיו הכבירות בעניני הדת כן יצליח בכל אשר יפנה ולעלות לשלום לארצנו.

והנה מסכים אנכי לצדד בפתחי דהיתירא עבודה כיון שידוע שנשאר בורשה עד זמן המרד, ורוב הנמצאים שמה לא נשארו בחיים, ובצירוף הרוב שהנשארים חיים באים או מודיעים כמו שראינו בתחילתו שהודיע תיכף לאשתו בוואלגאדא, ויש בזה שני רובי להיתירא כמו שהעלו הגאונים שלפנינו גאוני ווילנא והגאון מקובנה ובצירוף נאבד זכרו ועוד אומדנות יש מקום להתירה אם אינה זקוקה, והייתי רוצה שתחקור גם בוורשה ולודז להועדים או בעיתונים וכאשר לא תהיה ידיעה ממנו אצטרף אם ירצה השם להתיר.

בכבוד הראוי

שלמה דוד כהנא

כאשר הרב משטייער מתאונן על חוסר ספרי הוראה אני מודיעו שקבלתי מכתב מהגוינט באמריקה מחלקת התרבות שכל הרבנים הנצרכים לספרי הוראה יפנו להגוינט המקומי והמה יתנו הספרים הנחוצים לעניני הדת.

א) אודות לגייר את הנכריות שלפי דבריו הצילתו מהמרצחים הנאצים, הגם שהגרות הוא לשם אישות, ובכלל קשים גרים לישראל, מכל מקום כבר נהגו הרבנים לקבלם אם לפי ראות עיני הדיין מקבלים עליהם דיני ישראל, וביותר יש לחייבם דיני טהרת המשפחה, כי קודם הגרות האיסור גדה הוי רק מדרבנן, ולאחר הגרות הוא איסור כרת.

באלו הימים היה לנו שאלה כזאת מרבני קפריסין שבאה עם אחד מהמעפילים בספינה אשה נכרית מרוסיא וכאשר הממשלה לא נתנה לו הרשיון השליכה עצמה לים, ונשאלה השאלה מהרב הרצוג וכתב תשובה ארוכה להתירה, ולכן גם מעלתו יכול להתירה, ולפי דעתי צריכה ז' נקיים לאחר הגרות קודם התביעה להנשא, וגם שלשה ירחי הבחנה כדין, ובתנאי שהאיש אינו כהן.

ב) האשה שרה בת י. מ. שבעלה נלקח בתחילת

♦♦

35. תשו"ח להרב יואל ווייצנער שליט"א שמסר לנו מכתב זה שהיה מונח אצל זקנו הרה"ג רבי אהרן ווייצנער זצ"ל.

סימן נג

בענין ביטול גירות

מיבמות כ"ד: דאין מקבלין והקשו התוספות (שם ד"ה לא) ממעשה דהלל ורבי ותרצו שהיו סופן לשם שמים אלמא בהדיא מן התורה שצריך להיות בטוח שסופו יהיה לשם שמים, ואף על גב דפסק רב כולם גרים גמורים יש לומר כשאנו רואים שמישרים דרכיהם אף על פי שמתחלה עושים לשם אישות, עד כאן לשונו. ובנמוקי יוסף ביבמות שם (ה, ב מדפי הרי"ף) הלכה שכולם גרים דכיון שנתגיירו וקבלו עליהן חזקה דאגב אונסייהו גמרו וקבלו, (זה בסתם גר), אבל בנדון דידן לא תלינן לומר דמתחלה אגב אונסייהו נתגייר דודאי לא נתגייר לגמרי לשמור דת ישראל רק למראית עין וסופו מוכיח על תחילתו ובכלל לחרפה נחשבה לגר הנ"ל להיות נקרא יהודי יען הוא נתעלה במדרגת צורר היהודים, וידוע לכל מראש כי מעולם לא היתה כוונתו להתגייר לשם שמים אפילו על מצוה אחת מדתנו, אחרי שבעונותינו הרבים בזמן הזה רובא דרובא מדור החדש וגם הרבה מדור הישן פרקו עול מלכות שמים ומחללים שבת בפרהסיא ואלביא הדעות הנ"ל אפילו בדיעבד לא חל הגירות.

הנני דופק על פתחי תשובתו הרמה ובטוח אני שיעיין בהיקף שאלתי ויודיעני דעתו הרמה והצלולה ובזה אצא ואומר שלום למר ולתורתו הרמה.

המכבדו ומוקירו כערכו הרם והחותם ברגשי כבוד

חיים נחום בן רבי פסח שלמה הלוי ראפפאלד

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה

כבוד הרב הגאון ראפפאלד

מכתב מעלתו מיום י"ג בתמוז קבלתי. והשאלה שנשאלתי היא חמורה מאוד ואין לי לפי שעה שום עצה לבטל הגירות, לדבריה יודעת המקום שנסע לשם עם פלגשו היה נכון מאוד לדרוש ממנו מכתב שפוטרה ומצוה לגרשה, וכאשר יהיה מכתב דומה ממנו נסדר גט עבורה בנוסח של כתבו ותנו ונקל

ב"ה, יום ג' לסדר מה טובו אוהליך יעקב י"ג בתמוז תשי"א פה ברוסל יע"א

שפעת שלומים כטל ורביבים לכבוד הרב המאור הגדול המפורסם לשבח ולתהלה על ידי תשובותיו המפוארות כבוד קדושת שם תפארתו מוריני ורבינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א רב בירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב ושלוש תורתו הרמה, ברגשי כבוד ויקר ובבטחון רב ואמונה יתירה על ישרתו וזכות שכלו אבוא בזה לערוך שאלה אחת לטובת אשה אומללה וגלמודה.

בעיר הקרובה לברוסל, בחור אחד מאביו ישראל ואמו נכרית, נתן עיניו בנערה מבתולי ישראל וגם היא חשקה בו אך הוריה הגם שאינם מן החרדים מכל מקום חרפה היא להם בפני הבריות שבתם תנשא לערל הלך הבחור אל מוהל אחד ונימול על ידו ואחר כך עסק עמו הדיוט אחד וצירף אתו שני אנשים וטבלו את הבחור לשם גירות ואחרי זה סידר חופה וקידושין, הצמד חי בנחת שתי שנים ובינתיים נולד בן זכר ותכניסהו אמו בכריתו של אברהם אבינו עליו השלום, ועכשיו האשה ובנה נעזבו מגר הנ"ל יען הוא ברח עם פלגשו אל מדינת קאנגא ולא חפץ להתעניין במצב המרירי של אשתו ובנו הנשארים גלמודים ובלא משען, ובאה לפני האשה וסיפרה בתמרורים כאשר ברית נשואיהם לא נרשמת במשרד הרשמי של נשואין, ועכשיו יש לה הזדמנות להטיב מצבה על ידי קשר נשואין עם איש אמיד, ואם היא זקוקה לגר הנ"ל על ידי קידושין וצריכה ממנו גט פיטורין אין לה תקוה כל חייה, יען שחוץ שהוא פוחז וריק הוא גם כן שונא ישראל, ואמרת לא אשיב דבר עד שאציע כל הענין לפני הדרת גאונו.

עיינתי ברמב"ם איסורי ביאה פי"ג הי"ז וביורה דעה סימן רס"ח סי"ח ופסקו שצריכה ממנו גט פיטורין, אבל במסכת גרים משנה א' כל המתגייר לשם אשה, משום אהבה, אין זה גר, והמרדכי בפרק החולץ יבמות סימן ק"י גר הבא לפנינו להתגייר וידוע לנו שבשביל תועלת אין לקבלם וראיה

קבלת המצות ונכון לחקרו בתורת עדות או אולי
היו הקידושים שלא על פי דין כדי לצרף לסניף.
והריני בזה ידיזו החותם בכבוד והוקרה

עליה כל הקולות בהגט בצירוף הספק שהגירות
נעשה שלא בהכשר, לפי מכתב מעלתו נעשה
הטבילה על ידי הדיוטים, אולי לא דרשו ממנו

סימן נד

מכתב • בדין מחיקת השם מלוחות דפוס

מחיקת השם מלוחות דפוס

שאלה גם לפני בנוגע למחיקת השם, אמרתי
להתייעץ עם כבוד תורתו הרמה שליט"א. איש אחד
עסוק בעריכת בית דפוס לספרים קדושים וכהיום
מדפיסים על ידי צילום, היינו מצלמים הספר
עמודים עמודים, והכתב נעתק על לוחות עופרת
(בלייפלוטען) והלוחות מובאים אחר כך למכונת
הדפוס "אפסעט" או "ראטספרינט" ומכיון שהלוחות
עופרת הם יקרי המציאות וקשה מאוד להשיגם
מוחקים הכתב מהלוחות ומצלמים עליהם הרבה
פעמים וממילא מוחקים שמות שאינם נמחקים.

טעם ההיתר להפריד אותיות השם מלוחות

הגם שכפי דברי הבני יונה בשם החות יאיר בנוגע
למנהג ההיתר של מסדרי הדפוס שמפרידין ומפרקיין
אותיות השם מטעם שהאותיות מהופכין כחומר
חותם, וכמו כן יכולים היינו לדמות לזה שאלתינו גם
כן, אולם יש עוד סניף להיתר מטעם שנעשה
לפירוק כמו אותיות השם שעל הטבעות של פרקים.
אולם כאן אינו נעשה לפירוק וכל ההיתר יכול להיות
אך ורק מטעם אותיות מהופכין, הגם שברוב ספרים
ובכל הש"ס אין השמות נכתבים בפירוש אבל מה
לעשות עם הדפסת כ"ד ספרי נביאים וכתובים ואולי
שבכאן גם כן יכולים לדמות לפירוק מפני שבתחילה
הם נעשים למחיקה כעין תשובת הרמ"א (סימן קי"ט),
ילמדנו רבינו הדין, הדין לכתחילה.

ידידו הנאמן המצפה לראותו ולשמוח עמו פנים אל
פנים

דוד כהנא שפירא

פורש שלום וברכה לבני ביתו היקרים שליט"א

אחי הרב אברהם יחיה אומר שלום למר ולתורתו

ב"ה, ב' בשלח ח' שבט תש"ח פיורד יע"א

שפעת שלום רב וכל טוב לכבוד אהובי ורב חביבי הרב
הגאון האמיתי הכהן הגדול מאחיו משיירי כנסת
הגדולה כבוד שם תפארתו מורנו הרב רבי שלמה דוד
כהנא שליט"א ירושלים

אחרי הברכה, יקרת תשובתו מיום י"א תשרי שנה זו
קבלתי, תודה רבה למר בעד ברכותיו – ברכת כהן
לשנה החדשה, יתן ד' שנוכה השתא להגאולה וישועה
שלימה, ובימינו תושע יהודא וירושלים תשכון לבטח,
ונעלה לציון ברינה.

המעפילים שמסרו למר פריסת שלום הפריזו הרבה על
המדה בנוגע לשקידתי, וכן הפריזו על המדה בזה
שאינני מקדיש מעתותי לדברים ציבוריים³⁶, מעודי
אין דעתי נוחה לדבר מעבודתי ופעולתי אולם כדי
להצטדק מעט לפני אהובי ידיד נפשי ולבבי הרב הגאון
שליט"א נאלץ אני לגלות שהנני מקדיש בכל חודש
וחודש ערך שבועיים בעד הכלל, והעבודה זה - עבודת
הקודש – רבה אחריות הוא. יד ד' בעזרי שמצאתי
בדרך נס הספרים הנחוצים לי והנני מפיל תחינתי
תמיד לפני אדון כל שלא יארע חס ושלום שום מכשול
על ידי.

מה שלומו דמר ושלום בני ביתו היקרים יחיו דמיתי
שעד עתה כבר אהיה בארץ ישראל קרוב אליו להתענג
עם כבוד תורתו הרמה שליט"א באהבים אולם "מה
שהחשק חושק אפיסת היכולת עושק".

עתה אחר החלטת חבר הלאומים בנוגע ליצירת מדינה
יהודית תקותינו בד' חזקה שהבעיה הזו תיפתר מהרה
בחיוב בעד כל השארית הנדכאה. לעת עתה דאוגים
וכאובים אנו מאוד מהמצב השורר כעת בארץ, יש
לקוות שבעזרת השם יתברך כשתפסוק שליטת ותפיסת
יד האפוטרופוס תשקוטנה גם כן הרוחות והמצב
ישתנה מכל וכל הבה נקוה.

♦♦
36. עיין לקמן סימן קכד.

סימן נה³⁷

טעות סופר בספר תורה במקום עד נכתב עוד ותיקנו ע"י מחיקת רגל הד' והו' והמשיכה לד' ארוכה אי כשרה

המובא בפתחי תשובה שהרי לא נתקדש הד', ומביא בשם התפארת למשה דמיירי שהסופר כיון וידוע שקידשו, אך עדיין קשה להבין מה מועיל הקידוש של הד' לשם אזכרה כיון שאין שייך כלל לאות השם. ועוד יש חסרון מה שמרחיק - כיון שמוחק הה' האחרונה - בין תיבה לתיבה יותר מאות קטנה, ודוחק לומר שמייירי שעוד לא כתב תיבות גם את הה' ולא גרע קדושת הה' מהד' ואיך מותר למוחק, הלא יותר טוב לתקן על ידי מחיקת הקו של הה' ולהאריך גגו עד הד' ויהיה ה' ארוכה ומדלא כתבו עצה זאת על כרחך יש איזה פסול בזה. ונראה דהפסול הוי משום חק תוכות לפי המבואר בספר התרומה סימן ר"ה מובא בדברי חמודות על הרא"ש הלכות ס"ת אות פ"ב שאם כתב דל"ת במקום רי"ש או ב' במקום כ' אין תקנה למחוק התג משום חק תוכות, והד"ח מביא שם גם בשם הגהות מיימונית (פ"א) דין זה, ונמצא שהדין המובא במחבר שהזכרנו למחוק אות הה' ולא כתב העצה להאריך הה' הוא לשיטתו דיש בזה משום חק תוכות שגם הגג של הד' נפסל ואין מועיל מה שמחברו לה' דהוי חק תוכות.

ואם נימא כן גם התיקון שנעשה בהספר תורה שהיה כתוב בה עוד מות הכהן הגדול גם כן אינו עולה יפה, כיון דכל הו' נפסל כאות פסולה גם הגג נפסל ואין מועיל מחיקת הקו ולהאריך הגג עם הד', והגם שבטורי זהב או"ח סימן ל"ב סקט"ז כתב דהיכא שאינו גורר רק מוסיף אין בזה משום חק תוכות אבל מדברי המגן אברהם סקכ"ד משמע דסבירא ליה דגם בהוספה פסול משום חק תוכות וכן כתב להדיא ביד אפרים שם סקכ"ד בשם המהר"ם אלשקר ועוד, ונמצא שלדעת (הפוסקים) [הפוסלים] בהוספה בודאי התיקון לא יהני, ואפילו לדעת הטורי זהב אבל (בתיקונים) [בתיקוננו] מלבד

בשבת קודש פרשת מטות ומסעי שנת תש"ו מצאתי (בבית הכנסת הגדול "בית מאיר ואהל יצחק" בשכונת בני מחסה בירושלים העתיקה) בספר תורה אחת שהיה כתוב שם "כי בעיר מקלטו ישב הרוצח "עוד" מות הכהן הגדול" דהיינו במקום "עד" היה כתוב "עוד" בוא"ו (ובאמת התפלאתי שלא הרגישו בזה כל השנים המרובות שקראו בה), ואחר השבת תוקנו על ידי הסופר המומחה הרי"א ראטה נ"י על ידי שמחק רגל הד' ורגל הו' והמשיכה לד' ארוכה וכשסיפרתי על הדבר לפני הגאון הישיש חובב ומוקיר תורה ולומדיה הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א קבלתי ממנו מכתב וזה לשונו.

ראש חודש מנחם אב תש"ו.

לכבוד ידידי וחביבי הרב חר"ף ובקי העילוי מצוין ישעיה אפשטיין נ"י. כאשר נולדו לי הערות וספקות רבות בשיחתנו מיום אתמול אודות הטעות בספר תורה הריני מציע לפניו ואבקשו לאחר עיונו להחזיר לי כדי לעשות העתקה מזה ויציע גם כן לפני אביו הגאון שליט"א [הרב פנחס אפשטיין זצ"ל גאב"ד עדה החרדית] וכוונתי רק להתענג בשעשועי דאורייתא.

א) בשיחה של תורה שהיה בינינו בדבר הטעות בספר התורה שהיה כתוב: "בעיר מקלטו ישב הרוצח עוד מות הכהן הגדול" ומפני שלא תהיה הפסק בין הע' והד' על ידי מחיקת הו' נתקנה באופן זה שהו' צירפו להד' ועשו ד' ארוכה על ידי מחיקת הקו של הד' ולכאורה העצה הזאת נכונה מאד.

היה לו לכתוב את השם וכתב יהודה

ב) אך עומד אנכי בצריך עיון על המבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן רע"ו סי"ב היה לו לכתוב השם וכתב יהודה עושה ה' מהד' ומוחק ה' האחרונה, והנה בעצה הזאת של המחבר שמקורו בהגהות מיימונית יש כמה עיקולי ופשוטי. קושיא

♦♦

37. נדפס בקובץ הפרדס (שנה כג סימן עג).

יש ליישב לפי העולה בזכרוני ראיתי פלפול גדול בספר אבני נזר (או"ח סימן י) אם בחצי אות גם כן יש הפסול של שלא כסדרן ואם נימא כן יהיה מיושב מה שמצריך המחבר מחיקה של הה' ואינו נותן העצה להארכת הגג של הה' עם הד' משום שההארכה של מקצת הגג בין הד' וה' יהיה המקצת הזה שלא כסדרן במקצת אות, ובהזכרות סובר דבעינן מן הד' ה' הלא מבואר שאפילו אות אחת אסור לכתוב שלא מן הכתב והלא הד' נכתבה שלא מן הכתב שאינו כתוב שם ד' וצריך עיון³⁸.

שלמה דוד כהנא

ההוספה להאות השני צריכים גם למחוק (רק) [רגל] הד' ואחר כך לעשות ההוספה ולאחר המחיקה כבר נפסל הגג משום חק תוכות. ולפי זה כדי לצאת לכל הדעות היה יותר טוב למחוק לגמרי אות הו'.

בחצי אות אם יש פסול של שלא כסדרן

ג) אבל כדי שלא יקשה על דעת הטורי זהב והפרי מגדים שסוברים שבהוספה של כתיבה ליתנהו להפסול של חק תוכות, שהקשיתי למה מצריך המחבר בסימן רע"ו למחוק ה' של יהודא ולא נתן לנו העצה להאריך הה' בגגו של הד', אולי

סימן נו

תיקון בס"ת מאות ד' לעשותו ה'

ומה שכתב הבני יונה (מובא בפ"ת יו"ד סימן רעו סק"א) בשם כמה פוסקים בהתחיל האות שלא לשמה וגמרו לשמה סגי מטעם דבאותו אות עצמו הכל הולך אחר גמר צורתו, דהגמר הוא דמשוי ליה אות, מה שאין כן מאות אחד לאות אחר לא שייך זה. ונלענ"ד שזה גם דעת רבי עקיבא איגר שכתב ואפילו קידשה אינה קדושה מפני הפסק דלית ולא כמו שכתוב בדעת קדושים בזה הלשון הגם דיכול לתקן על ידי שיאריך הה' להדלית, הרי מוכח דעתו דבטעות לא נתקדשה אפילו היכא דיכול לתקן.

המכתב הזה התחלתי לכתוב בתאריך הנ"ל תשובה על מכתב כבוד תורתו מיום ט"ז אייר שנת תשי"י ועל ידי סיבה נעלם המכתב על כן אני שולח אותו כעת. והנה אני מודיעו ישועת ה' הטוב כי הייתי במחלה קשה ושכבתי בבית חולים מפורים עד סוף ימי פסח וגם כעת אני עוסק עוד ברפואות נא להתפלל בעדי להרופא הנאמן שמי מנחם בן סאסא שישלח לי רפואה שלימה במהרה אמן.

דברי הכותב ברגשי כבוד וחותרם בכל ברכות שבתורה הקדושה עבדו המשתחוה מרחוק

הרב מנחם כהנא

רב בית הכנסת "דבר טוב" חיפה

ב"ה, ל"ז למטמונים תשי"י עיר הקודש חיפה יצ"ו שפעת חיים - ואריכת ימים ושנים - לידיד אדון עולמים - הרב הגאון הולך תמים - משים לילות כימים - משיב דבר ה' לשואלים הגאון הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

יקרת תשובתו קבלתי. עיין מקדש מעט סימן רע"ו סק"ד וגידולי הקדש שם ל"א ול"ב דלא מהני לעשות מהד' ה' על ידי תליית רגל אלא אם כן כשכתב הד' נתכוין לקדושת השם שכתבה על דעת לתלות בה רגל ושכח וכתב ה' אחרת, דאי בשעת כתיבת הד' טעה וכתבה לשם יהודה לא נתקדשה ולא מהני לקדשה על ידי תליית הרגל לחוד. ובזה מתורץ מה שהקשה התפארת למשה ז"ל לשיטת הבני יונה ודעימיה דמהני מה שמקדשה בשעת גמר הה' על ידי תליית הרגל. אלא דמכל מקום כיון דבשעת כתיבת הד' כתבה על דעת יהודה רשאי למחקה אם טוב לו יותר ולכתוב במקומה ה', דקיימא לן דהשם כשר על הגרר ולא מהני לתקן לגרור דופן ימיני דה' אחרונה ולחבר גג הד' לגגה ויהיה הכל ה' ארוכה, כי שמא הה' לא נתקדשה, דמסתמא תחילת קידושו היה רק ד' אותיות דהשם ואף להבני יונה הנ"ל לא שייך בזה למחשבה לשמה על ידי הגמר.

38. סוף הקטע אינו מובן.

סימן נז³⁹

בענין איסור שריפת מתים • דין אכילות על מי שציוה לשרוף גופו • בדין עגונה

המקומי רואה בזה מיגדר מילתא למנוע ממעשים כאלה להבא, בודאי ראוי ונכון לעשות כל התיקונים בענין הזה. ובכל אופן שיחליט מעלתו בנידון זה, הנה הרבנים או ראשי הקהילה אין להם לקחת חבל בהזכרה או ההספד או התפילה בצבור, שלא יאמרו הרואים, אשר התירו הפרושים את הדבר.

ע"ד הבעל מיכל איצק טאפט כתבתי להרב ממאקאו, ועלתה בידו להשפיע עליו שיבוא אלי, ואחרי רוב דברים הגיד שמסכים לשלוח לה גט פטורין, באופן שתחתום על הפעלנאמאצניט [יפוי כח] הרצוף פה, שנותנת כח והרשאה לעו"ד בפה לעשות גט ציווילנע [אזרחי] בערכאות, וחתימת ידה תתאשר על ידי הקונסול הפולני. והגם שכבר היה גט בבית המשפט במדינתכם, אך לפי דבריו ביטלה אשתו את הגט הזה. וכמו כן דורש, שאשתו תתן קוויטונג [קבלה] מאושר על ידי הסאנד במחניכם שאין לה שום טענה אליו, ואז ישלח לה הגט. הקוויטונג והפעלנאמא'. המאושרת על ידי הקונסול תשלח על ידי אוירון, כי לפי דבריו יהיה במדינתנו רק איזה חדשים.

ברוב כבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

הבעל צריך לחתום על הפעלנאמא'. באותה השורה שנרשם ק' בדיו עופרת. ולא למטה בשלהי הגליון.

סימן נח⁴⁰

אם מותר לקצוץ אילנות של בית הקברות לצורך בנין בית המדרש

מאד ואין להם רק בית המדרש ישן שנחרב זה רבות בשנים ואין בכחם לבנות בית מדרש אחר רק

ב"ה, יום ה' א' דר"ח כסלו תרצ"ח ווארשא
כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א רב במלבורן

קבלתי מכתב מעלתו ושמחתי לראות שעוד לא אלמן ישראל ובכל מקומות נדודם נמצאים יחידי סגולה העומדים בפרץ להקים הדת על תלה ולגדור גדר נגד עושי עולה.

אודות האנשים השורפים המתים, הנה בשנת תרס"ד התעורר על דבר הענין הזה הרה"ג המנוח רבי מאיר לערענר ז"ל רב באלטונא והדפיס ספר חשוב, בשם "חיי עולם", הכולל תשובות מאיזה מאות רבנים גדולי הדור שאסרו לקבור האפר של המתים הנשרפים בבתי החיים, ונתקבל איסור והוראה זאת מכל קהלות היראים בכל תפוצות ישראל. וגם בעירנו, הגם שאין אצלינו קראמאטאריים לשריפת המתים, אך לפעמים מביאים האפר ממדינות אחרות, אין אנו מניחים לקוברם על הבית החיים.

אך אודות שאלת מעלתו אודות קדיש ואבלות ואם רשאים לסדר תפילות צבור אצל האבלים, הנה לדעתי, אם הנפטרים בעצמם ציוו לשורפם, בודאי יש להם הדין של פורשים מדרכי הציבור, שאין אוננים ומתאבלים עליהם, אבל אם הנפטרים לא ציוו אודות זה, ולפעמים היו אנשים ישרים, אך בניהם אחריהם פרשו מן הכלל, אין נכון לבזות את הנפטר בשביל מעשה הבנים. אמנם אם הבית דין

כבוד הרה"ג וכו' שליט"א

על שאלתו אם יש להתיר בקהלתו שהיא עניה

♦♦

39. מודפס בספר שנות דור ודור (חלק ה עמוד תע).

40. מודפס בקובץ בית אברהם (סאכאטשוב, תרצד סימן לב).

היתר מטעם ביטול ברוב

(ב) אך לענ"ד נראה להתיר האילנות מטעמים אחרים ולא נצטרך להיתר דביטול ברוב שיש לפקפק מפני שיטת המרדכי דאיסור הבא בתערובות אינו בטל ברוב.

הנה חבל אחרונים ובראשם החתם סופר מקשים על סתירת הרמ"א שבסימן שס"ד (סי"א) פסק כרבינו ישעיה דהעפר המונח על הקבר אסור בהנאה משום תלוש ולבסוף חיברו דינו כתלוש, ובסימן שס"ח (סי"א) הביא בלי שום חולק דמותר ליהנות מהעשבים ופירות שעל הקברות לצורך מצוה ומשמע דהאיסור הוא רק משום כבוד המתים, עיין חתם סופר יו"ד סימן שכ"ז ומשיב דבר סימן ז', ולפי דעתי הענייה דשני הדינים אלו אין תלויים כלל זה בזה דאפילו אם נפסוק כרבינו ישעיה דתלוש ולבסוף חיברו הוי תלוש ונאסר העפר בכל זאת הגידולים אינם נאסרים כלל דהחילוקים של תלוש ולסוף חיברו לענין כמה דינים כמו עבודה זרה, הקדש, הכשר, ושחיטה, לא הוי במציאות וטבע החיבור רק בחלות הדינים בהיותם תלוש, לענין איזה דינים אמרינן כיון שכבר חל על הדבר שם תלוש לא נפקע דינם כאשר מתחברים, ולענין שאר דינים אמרינן דנפקע דינם הקודם ונתהוה להם דין מחובר, אבל בעצם הדבר החיבור עושה אותם למחובר ממש ולכן סובר רבינו ישעיה דכיון דבעת שהניח העפר על הקבר היה העפר תלוש ונאסר מטעם ההקצאה להקבר לא נתבטל איסורם גם לאחר שנתחברו והוי כמו קרשי המת אף שגם כן נתחברו בקרקע אחר כך מכל מקום אסורים משום דנאסרו מקודם כמו דאמרינן גבי צינור שחקקו ולבסוף קבעו דפוסל המקוה הואיל והיה לו שם כלי בתלוש, אבל באמת עתה הוי העפר מחובר ממש ולכן שפיר העשבים והאילנות מן העפר הנ"ל יש לו דין מחובר גמור דהמה מחוברים וגדלים ממחובר ממש ואף שהעפר אסור בהנאה הוא משום שכבר נאסר או מפני שהיה ראוי להיות נאסר קודם חיבורם אבל הגידולים שלא היו מעולם תלושים יש להם דין מחובר גמור ואין נאסרים כלל מן התורה, ורק משום כבוד המתים אסורים.

על ידי שיקצצו האילנות של בית הקברות לצורך בנין בית המדרש והעצים חלק מהם ישימו בהבנין וחלק מהם ימכרו וכסף מחירתם יהיה לצורך הבנין.

טעם האיסור להנות מאילנות הגדלין בבית הקברות (א) הנה לפי משמעות הפוסקים נראה דהאילנות הגדלים בין הקברים איסורם רק משום כבוד המתים כמבואר ברמ"א ובבית חדש יו"ד סימן שס"ח, ולכן היכא דהולכים לדבר מצוה אין איסור בזה כמבואר (בתשו"י) חתם סופר יו"ד סימן שכ"ז ובעוד ספרים רבים, אך בעצים הגדלים על הקברים ממש דאיסור הנאה שלהם הוא מן התורה משום איסורי הנאה של קבר, ואף דקרקע עולם אינה נאסרת, ידוע שיטת רבינו ישעיה ז"ל (טור יו"ד סי' שסד) דתלוש ולבסוף חיברו דינו כתלוש ועל הקבר מונח הרבה עפר תלוש והאילן יונק מן עפר זה והוי דינו כמו גידולי הקדש דאף שאין מועלים בהן מכל מקום אסורים מדאורייתא ואין להשתמש בהם אפילו לצורך מצוה, אלא רבים מגדולי האחרונים ובתוכם הגאון בעל "באר יצחק" בתשובותיו (יו"ד סימן לא) מפלפלים להתיר גם האילנות העומדים על הקברים ממש מטעם דיניקת האילן מתפשט ט"ז אמה ורוב היניקה היא שלא ממקום הקבר, ואפילו היכא דהקברים המה רצופים מאד עד שרוב קרקע בית הקברות הוא מעל לקברים ממש, מכל מקום רוב היניקה הוא מקרקע עולם המחוברת מעיקרה ורק מיעוט מהעפר שהותלש והונח על הקבר ואפילו העפר שהונח על הקבר לשיטת רבינו רבי עקיבא איגר ז"ל בתשובותיו סימן מ"ה רק מיעוט עפר שעל פני המת ממש אסור מן התורה לרבינו ישעיה אבל יתר העפר שעושים שלא יפול הקבר מותר בהנאה עיין שם, ולכן מתירים האילנות אי משום בטול ברוב או משום זה וזה גורם דמותר, ולזה בשעת הדחק כזאת שצייר מעלתו שבקהלתו אין להם מקום להתפלל וגם אתם רוצים לעשות מהעצים גם גדר להבית הקברות וזהו בודאי רבים המתירים ואין זה שינוי כלל מקדושה לקדושה מסכימים אנחנו לדעת מעלתו להתיר קציצת האילנות לצורך בנין הגדר והבית הכנסת.

ואין נאסר מדאורייתא רק משום כבוד המתים ושפיר פסק הרמ"א דמותרים לצורך מצוה אפילו לרבינו ישעיה ז"ל.⁴¹

גם לצורך מצוה צריך מכירה ע"י ז' טובי העיר

(ד) אך פליאה בעיני שכל גדולי האחרונים שמפללים בענין זה להתיר קציצת הפירות או האילנות לצורך מצוה לא העירו כלל דבעינן במכירתם ז' טובי העיר דלדעת הרמב"ן והר"ן פרק בני העיר⁴² בית הקברות יש לו קדושת בית הכנסת, וכל החומר שיש בבית הקברות איסור הנאה של קבר וכבוד המתים זהו שלא יועיל בו אפילו תנאי ז' טובי העיר, אבל פשיטא דאפילו אם נמצא היתר להאיסור הנאה וכבוד המתים, אבל מכל מקום ישאר על האילנות קדושת בית הכנסת דאין לוקטין ממנו עשבים וכדומה מפני קדושת בית הכנסת שיש לבית הקברות ופשיטא דבעינן לזה ז' טובי העיר במעמד כל אנשי העיר כמבואר בהלכות בית הכנסת סימן קנ"ג.

ולכן אנו מצטרפים להיתרא רק באופן שימכרו הז' טובי העיר בפרסום דבכהאי גונא מיקרי במעמד כל אנשי העיר.

שלמה זוד כהנא

חבר בועד הרבנים לעדת ווארשא

בדין תלוש ולבסוף חיברו

ג) ואף שלפי דעתי הוא דבר ברור ואמת בכל זאת אפילו אם נתעקש לומר שתלוש ולסוף חיברו נחשב גם אחר החיבור לתלוש, גם כן לדעתי לא קשה כלל כיון דהאילן והעשבים יונקים מן העפר התלוש וגם מיתר העפר שמחוברים בעיקרון ולכן אפילו אם נאמר דהעפר שהניח על הקבר גם עתה הוא תלוש ולכן היו הגידולים צריכים להיות נאסרים משום דגם המה מחוברים לתלוש והוין כתלושים, אבל מכל מקום הרי מחוברים גם להמחובר מעיקרו ולענין שיעור של חיבור האילנות בקרקע קיימא לן כחכמים בעוקצין פ"ג מ"ח דיחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה אם יכול לחיות טהור ומועיל החיבור מעט שיש לו בקרקע להיות נחשב כמחובר, והכי נמי בנידון דידן העשבים והאילנות אפשר להיות גם בלי החיבור עם העפר התלוש ונחשבים כמעורים במקצת גם עם הקרקע ממש ונחשבים כמחובר גמור אף שהעפר שלמעלה הוי תלוש כנ"ל, ומעתה אין אנו צריכים לצדדי ההיתר שהבאתי בראש מכתבי מטעם ביטול ברוב או ההיתר דזה וזה גורם שיש לפלפל בהם הרבה, ולדברינו אפילו אם העפר המחובר בעיקרו הוא מיעוט גמור מכל מקום הואיל שעל ידי מועט הלז יכול לחיות נחשב מחובר ממש

♦♦

שעל ידי הקליפה יהיה אפשרות שיתחבר עוד הענף עם האילן ויתקשר היטב שבר אל שבר יחדיו ידובקו ואז כיון שיש חיות בקליפה זו להיות חזרת ונעורה להתחבר ממש עלי האילן להיות לאחדים להוציא פירות, נחשב מעתה אף שלא נתקשר עדיין - רק כיון שראוי להתקשר - למחובר, אבל לא מפני חיות הענף מחובר בקליפה לבדה להאילן יהיה נחשב למחובר לקרקע בשביל זה, זאת לא שמעינן רק מדרבי יהודה ואנן קיימא לן כחכמים שם. ובעת דברי עם מעלת כבוד הגאון רבי שלמה דוד הנ"ל זצ"ל הצעתי לפניו הערותי על דבריו והביא ראייה לדבריו ממשנה אחרת בעוקצין (פ"ב מ"ט) קישות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה עיין שם. הרי מפורש יוצא דהיכא דיונק מתלוש ומחובר דשדינן הגידולין בתר המחובר, והתם גם כן עיקר רוב היניקה מעציץ התלוש ורק מכיון שיצאה חוץ לעציץ ויונקה גם כן מהקרקע שדינן לעיקר בתר המחובר.

42. עיין שלטי גבורים סנהדרין טו, א מדפי הרי"ף.

41. בספר ישועת משה (להגרי"מ אהרונסון זצ"ל) ח"ג סימן קה כתב: לא זכיתי להבין הראיה של מעלת כבוד הרב הגאון זצ"ל מהא מתניתין דעוקצין (פ"ג מ"ח) כי לענ"ד שתי תשובות בדבר, חדא הא דאמרינן אם יכול לחיות חשיב כמחובר, פירוש שיחיה הענף, אך ורק מהאילן המחובר לקרקע בלי שום כח ותערובת זר מתלוש באמצע, שיחיה גם כן על ידו, מה שאין כן בנידון דידן דהגם שיכול לחיות גם רק מהמחובר מכל מקום הרי יונק עכשיו חיותו גם כן מהתלוש, ומהעפר התלוש שעל הקבר לבד גם כן היה יכול לחיות (ובאמת עיקר חיותו משם) והיכא דיונק מעפר תלוש ומעפר מחובר דשדינן העיקר בתר המחובר זה לא שמעינן כלל ממתניתין הנ"ל, כי שם לא איירי רק ביונק ממחובר לבד, והשנית יעויין בפירוש הרמב"ם והרב ברטנורא שפירשו בדברי חכמים אם יכול לחיות אם יקשרו ויחברו הענף עם האילן יחיה הענף ויוציא פירות וכו', והיינו דלחכמים לא משום שהיא מעורה בקליפה לבד נחשבת למחובר רק מפני שבעינן

סימן נט⁴³**בענין מאנומענט [מצבת זכרון] בבית קברות**

ראב"ד דווארשא וכעת רבה של העיר העתיקה עיר הקודש תבנה ותכונן, וסח לי שראה בוילנא בבית מדרשו של רבינו הגר"א זי"ע על יד ארון הקודש במקום קדשו עומדת מצבת אבן גדולה, וכמדומה לו שאיננה מחוברת אל הקיר אלא עומדת לבדה, ועליה חרות שזה היה מקום מושבו וכו'. ואם זה הותר בבית מקדש מעט, סמוך לפטירתו של הגר"א בוילנא, על אחת כמה וכמה שזה מותר בבית הקברות.

הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג זצ"ל נשאל בענין שהתעוררה בקהילה מסוימת להקים אסטול של אבן (מאנומענט) בבית הקברות לזכרון הקדושים הי"ד שנהרגו במשך המלחמה האחרונה ולא נודע מנוחתם איה. בהוספה לתשובה כתב: עתה אחרי גמרי את הקונטרס הזה נדברתי עם כבוד ידידי הגאון המפורסם רבי שלמה דוד כהנא שליט"א לפני

♦♦
43. מודפס בספר פסקים וכתבים (ח"ה סימן קנח בהוספה).

אבן העזר

סימן ס

לאשר היתר מאה רבנים גורף לבעלים שנשותיהן מורדות

• אותם שנתגיירו במתן תורה אי היה להם דין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי

אותם שנתגיירו במתן תורה אי היה להם דין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי שמח אנכי על הערותיו בגר שנתגייר¹, לפי דעתי על אותם שקיימו התורה עד שלא ניתנה כמו האבות ובוודאי גם משה ואהרן לא נשתנו בקבלת התורה כקטן שנולד, ומיושב הקושיא ממה שאהרן [האיך דנו דיני נפשות הלא גר אין דן דיני נפשות] וכן הקושיא מצלפחד [שהיה מיוצאי מצרים ירש את אביו חפר - הרי לן דהיה להם קורבה אף שנתגייר], נראה דהתם היתה הירושה גם כן בתורת חלוקה ולא ירושה ממש, דמשונה נחלה זו מכל הירושות.

והנני חותם בכבוד הראוי בברכת התורה ובנחמת ציון וירושלים

הרב שלמה דוד כהנא

ב"ה, ווארשא יום ה' מטות ומסעי כ"ט תמוז תרצ"ח
כבוד הרב הגאון המפורסם רבי אהרן מילאווסקי שליט"א רב ראשי במאנטעווידעא יע"א

לאשר היתר מאה רבנים גורף לבעלים שנשותיהן מורדות

קבלנו מכתב מעלתו אודות היתר של מאה רבנים להאנשים העזובים מנשיהם שמורדות עליהם או מזנות על בעליהן. בדרך כללי על כל המדינה אין אנו מוצאים לנכון להזדקק לזה, ולהגיד חוות דעתנו בענין מסובך כזה הנותן מקום לעלילות מצד הבעלים על נשותיהם. במקרים מיוחדים של זנות או המרה מצד הנשים אנו נוהגים להקל בלי מאה רבנים על ידי זיכוי גט על סמך פסק הרמ"א אה"ע סימן ק"מ ס"ד. ואת מעלתו הסליחה שלא השבנו לו עד כה ושנזכר תוכן מכתבו בעיתונים שלא באשמתנו.

סימן סא

היתר נישואים באשה שברחה זמן רב ולא נודע מקומה וגם סניא שמועתה

• בענין קבלת עדות שלא בפני האשה להתיר חרם דרבינו גרשום

למר על טובו וחסדו וטירחתי. תודה לקל שקבלתי גם הסכמה מהרב הגאון האמיתי מרן הגאון צבי פסח פראנק שליט"א הרב הראשי ואב"ד לירושלים לסדר חופה וקידושין למר י. ג. וגם לפ. ש. אבל עדיין לא עשיתי מעשה ואמרתי לפרש שיחתי, ולקבל עוד מכבוד תורתו הרמה הסכמתו.²

ב"ה, טוב סיון תש"ט לפ"ק עיר הקודש חיפה יצ"ו
לאהובי ידידי וחביבי הרב המאור ומאיר באור תורתו – ובכל אתר ואתר שומעים להוראתו – הרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ כבוד שם תפארתו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א רב בעיר הקודש ירושלים מכתבו מ"ב סיון קבלתי, ותשואת חן ואפריון נמטי

♦♦
1. עיין בספרו מנחת אהרן (סימן ב) וחלקת אהרן (סימן י).
2. עיין עוד בשו"ת הר צבי (אה"ע סימן י).

טורח נחשב כדיעבד

א) והיינו מאחר דקיימא לן ברמ"א חו"מ סימן כ"ח ריש סט"ו דאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין ואם קבלו שלא בפני בעל דין אין דנין על פיו, אבל נלענ"ד שיש לסמוך על הראב"ן וראב"ה שמכשירים כדיעבד ועל דעת מהרי"א המובא שם בבית חדש שגובין באונס, ובנידון דידן אין לך אונס ודיעבד גדול מזה, כי טורח גדול הוא כדיעבד עיין בית שמואל סוף סימן ס"ב סק"ד בשם תרומת הדשן (סימן קצז) ובתוספות גדה ו: ד"ה שעת הדחק דטורח גדול הוא שעת הדחק, ובתוספות פסחים כ"ה: ד"ה לא אפשר דטורח גדול הוא לא אפשר, וכן כתב במרדכי פ"ב דעבודה זרה סוף סימן תתט"ו וכעין זה בטורי זהב יו"ד סוף סימן קל"ח סקי"ד ועיין שו"ת הרמ"ע סימן כ"ז ובשו"ת נטע שעשועים סימן ע"ו בשם תוספות עירובין ו. ד"ה וספק דכל דבר שיש טורח לתקן חשוב כמו דיעבד, עיין ר"ן כתובות סוף פרק א', מגיד משנה פי"ח מהלכות איסורי ביאה הי"ג, בית שמואל סימן קכ"ט סק"א, כל דבר שאין לו תקנה חשיב כדיעבד, ואין כאן מקומו להאריך בזה.

ב) גם הרב הגאון הנ"ל כתב לי בזה הלשון, על דבר י. ג. עיקר העדות על פי הבעל בעצמו ועוד אשה אחת, ולא ביאר כבוד תורתו מה שיש לפלפל אם הבעל נאמן על ידי עצמו, וכן אם לסמוך על עדות אשה עד כאן לשונו. ונלענ"ד אף שכן כתב בהגהות מיימון פכ"ד מאישות שאין הבעל נאמן בזמן הזה דחיישינן שמא עיניו נתן באחרת, ועוד נראה שיש לנדות האוסר אשתו וכו' עיין שם, ועיין בדרכי משה סימן קט"ו סק"י שכן גם דעת המרדכי וכו', אבל המעיין בדרכי משה שם סקי"ז כתב בשם תשובת מהר"ם בכל עוברת על דת יכול לגרשה בעל כרחא דבכהאי גונא לא גזר רבינו גרשום, וכן כתב הרשב"א והביאו הבית יוסף דאפילו במקום שאינו אלא מנהג חסידות לגרשה בכהאי גונא לא גזר רבינו גרשום, וכן אם לסמוך על עדות אשה מבואר ברמב"ם פכ"ד מסנהדרין ה"א והמחבר שכתבו שאשה אפילו קרובה הואיל וסמכה דעתו לדבר זה שהוא אמת הרי זה חייב להוציא, ואם כן בנידון דידן שאשתו מרדה והבנים שלו אמרו בפני

שלא היה להם חיים נעימים ורגלים לדבר שנשארה לבדה ברוסיה וכל יוצאי חלציו נמצאים כאן, גם אמרו שאפילו תגיע לכאן בודאי לא תשב עמו והבעל טוען שנתייחדה עם ג. נ. הרבה פעמים ובתו כתבה לדודתה שאימה התחתנה עם פלוני ופלוני, אשר זה מילתא דעבידא לאגלוי ולא משקרי אינשי אשר מטעם זה גם כל הפסולים כשרים בעדות אשה וניכרים דברי אמת.

כל זה נלענ"ד, והרב הגאון הנ"ל הביא יסוד גם כן להתיר על פי מה שכתב בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק (ח"א) ס"א בעובדא דידיה שמצא ברמב"ן בשם זקנים הריטב"א והנמוקי יוסף דאי קים ליה להבעל בגוה דחשודה היא אין כאן לא חרם ולא שמתא, ובכן בנידון דידן הדין פשוט דאין כאן חרם דרבינו גרשום ויש להתיר לו לישא אשה, עד כאן לשונו בקצרה.

טירחה לזכות גט

ג) ומה שכתב כבוד תורתו לזכות לה גט, זה יעלה יותר מעשרה ל"י והנ"ל עני ובפרט לשלוח גט צריך לדעת שם השליח ושם האשה ואביה בדיוק, ושלא יהא השליח מפסולי עבירה מדין תורה עיין סימן קמ"א סל"ג, גם למסור לה הגט בפני בית דין של ג' עיין בהגה"ה סימן קמ"ב ס"ד אשר גם לזה נחוץ הוצאות וטירחות וזמן לכתוב ולקבל תשובה, והמופקרת לא תתענין בזה. אבל ליקח כתב שיתחייב לסדר לה גט אם יעלה בידה להגיע לכאן זה אקח מידו והוא ישלח גם שכר כתיבת הגט.

ד) ובנידון פ. ש. אמרו לי גם הקרובים שלו אשר אשתו הראשונה אהב בחיבה ואהבה יתירה, וכן שלח לה כסף להביאה אצלו, והותנה עם השניה שבאם תגיע הראשונה תקבל ממנו גט וסברה וקיבלה על עצמה לקבל ממנו את הגט, ועל כן אחכה שיסכים כבוד תורתו הרמה לסדר להם חופה כדין תורה.

אני מהרבנים הפליטים אשר בשנת תש"ח בז' ניסן הגעתי לחיפה ומחוסר ספרים אני, גם אני מקבל פרס מועד הקהל, ואני מטופל בז' ילדים ובית הכנסת דבר טוב על יד ביתי נוסד בשנת תש"ח

שהוא בעין, בנידון דידן מן הסתם אין לה מה ליטול כי מעת חתונתה זמן רב כי כבר להם בני בנים וברחו מביתם במלחמה ממדינה למדינה.

גם תמה אני על תשובת שואל ומשיב שם שמצא ברמב"ן שכתבו הריטב"א והנמוקי יוסף שלמדו מהך דסמיא דאמר ליה שמואל אי קים לך בגוה זיל אפקה, כי בקידושין ס"ו. איתא בזה הלשון אתא לקמיה דמר שמואל אמר ליה אי מהימן לך זיל אפקה וכו' וידידנו הרב הגאון רבי צבי פסח פראנק שליט"א העתיק הלשון של תשובת שואל ומשיב הנ"ל ולא הרגיש בזה גם כבוד תורתו לא העיר בזה. ומחוסר ספרים אי אפשר לעיין בריטב"א והנמוקי יוסף וברמב"ן, נא לעיין בזה ולהודיעני תשובה.

בשביל עולים חדשים, ולא שייך לקהילה וחסר לנו עוד הרבה הוצאות לסדר בית הכנסת הנ"ל.

ידידו הכותב בכל אותות הכבוד ומברכו בכל ברכות שבתורה הקדושה והמחכה לתשובה מאהבה

הרב מנחם כהנא

הוספה לזה מכ"ב תמוז תש"ט

אחרי דרישת שלום תורתו הנני בזה על דבר מה שכתב מי"ב סיון וזה לשונו, וגם ליקח מהבעל כתב התחייבות שאם תבוא האשה לתבוע דמי כתובתה ושאר תביעות יהיה מחויב לציית לפי ראות הבית דין עד כאן לשונו. תמה אני על זה הלא מבואר באבן העזר סימן קט"ו ס"ה וזה לשונו וכן הדין במי שזינתה או שיוצאת משום שם רע שאיבדה עיקר כתובה ותוספת וכו' ואף שנוטלת מה

סימן סב³

קונטרס בענין נישואים אזרחיים

ומבקש מהדרת גאונו לשום עינו עליו ולהודיע לי דעתו דעת תורה.

בכבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא
(א) בדבר הנישואין האזרחיים - אם צריך גט - הנה כבר טפלו בשאלה זו גאוני הדור שלפנינו וגאוני דורינו להקל ולהחמיר. ויסוד דבריהם, אי אמרינן מטעם דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות גמר ובעל לשם קידושין, וכיון שידוע לכל שדר עמה כאיש ואשתו, הוי כעדי יחוד. ודעת המקילין מסתמכת על תשובת הרדב"ז הובא במשנה למלך (גירושין פ"י הי"ח) דהיכא שבעל באיסור, כגון איסור נידות או איסור אחר לא אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

גם המחמירים המצריכים גט הוא רק מספק

והנראה לי דאפילו המחמירים ומצריכים גט הוא רק מספק, אולי בעל לשם קידושין. דהרי דעת

שאלה: אשה אחת, בת למשפחה חסידית חשובה מעיר וורשא, אומרת שבשנת ת"ש, כשפרצה המלחמה ברחה לבייליסטאק, שם היא נפגשה עם אחד שהכירה אותו מוורשא, בכדי להיות מוגנת על ידו נרשמה אתו במשרד הרשמת נישואים אזרחיים, וחתם כעד גיסה. לדבריה, לא חשבו אז שאלו יהיו להם נישואים ונדברו שכשישובו לפולין ויאותרו להיות איש ואשה יעשו נישואים כדת משה וישראל. אחרי שלשה חודשים נתפסו ונשלחו לסיביר, היא הצליחה להשתחרר ולהגיע לארץ ישראל עם הצבא הפולני, ממנו לא שמעה יותר, פנתה לכל המקומות כגון צלב אדום, וכל החקירות העלו חרס. מאז עברו שש שנים ויש להניח שהוא מת במאסר, ועתה היא מבקשת להתירה מכבלי העיגון, כי היא בטוחה שאיננו בחיים.

בהקונטרס הרצוף הנני מציע סניפי היתר

3. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן כט).

שהרבה עדים ידעו. דלענין לאסרה על הבעול בעינין רק בירור וידיעה, אבל לענין דניהוי כקידושין דהמה עדי קיום בעינין ידיעה שנבעלה לשם קידושין.

דבר הגלוי לכל הוי כעדים

ג) והנה יש לעיין על האי דינא של הרמ"א דדבר הגלוי לכל הוי כעדים, למה לא נפסול הקידושין מטעם נמצא אחד מהם קרוב או פסול, דהא גלוי להקרוב ופסול גם כן, וראיתי שהחתם סופר אה"ע ח"א סימן ק' העיר בזה וכתב דבאנן סהדי אין צריך כלל לדיני העדים, יעויין שם.

אך לדעתי מה דאמרינן הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה לא הוי מטעם אנן סהדי, דאנן סהדי המבואר בבבא מציעא (ד, א) לענין הילך קאי על בית דין, ובבית דין לא בעינן דיני עדים כמו בהרג הטריפה לפני בית דין דחייב (סנהדרין עח, א) ולא בעינן עדות שאתה יכול להזימה. אבל בעדי יחוד הא הוי מטעם עדים, דאף דלא ראו הביאה מכל מקום אמרינן דהיחוד הוא הביאה, ובעינן בזה דיני עדות, ולכן שפיר שייך בזה פסול דנמצא אחד מהם קרוב או פסול.

ועל כרחך צריכים אנו לומר דדעת המקדש הוי רק על הכשרים, וכמו שהעלה האבני מילואים (סימן מב) המובא בחתם סופר שם, והעלה שאפילו אם המסדר קידושין ייחד פסול בטעות גם כן אינו פוסל, משום שתלוי בדעת המקדש ליחד עדים.

לפי זה יש לנו עוד סניף להיתירא בנדון דידן, שהמקדש הביא להערכאות גיסה של האשה לשם עדות וחתם עצמו כעד, וגם הביאתו לביתה, נמצא שהמקדש והמתקדשת המה ייחדו פסול להנישואין שלהם, ובודאי שייך על זה גם פסול דנמצא אחד מהם קרוב או פסול. והריטב"א בקידושין מ"ג: וגיטין י"ח: דעתו דבקידושין בעדי ראייה לחוד בטלו הקידושין. ולשיטת הרמב"ם, רש"י, רשב"ם ורמ"ה אם הפסול כיון להעיד, אף שלא בא לבית דין מתבטל, ורק לשיטת התוספות והרא"ש גם בעדי קידושין לא מתבטלי בראיה בלא ידיעה.

ולכן מכל הני טעמי יש להחליט שאפילו לדעת המחמירין לחוש לנישואין אזרחיים ולהצריכם גט זהו רק מספק. ולכן בנדון דידן שדרו רק ג' חודשים

הרמב"ם בפ"י מגירושין הי"ח גבי גרושה מן הנישואין דבעדי יחוד הוי רק ספק מקודשת, ולכן אף הגאונים החולקים וסוברים דבכל אשה אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות מכל מקום לא אלים מיחוד גרושה לדעת הרמב"ם, דהוי רק ספק מקודשת. ואפילו היש מי שהורה, שמובא בהרמב"ם, דבבא על שפחתו הויא ודאי משוחררת משמע דרק לענין שחרור הוי כודאי, כדי שלא יבעול בעילת זנות עם שפחה, אבל ודאי קידשה לא נזכר בדבריהם.

ואולי הוי הטעם, דבביאת פנויה ישראלית לא אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וכשיטת הרב המגיד, דבאיסור דרבנן לא חייש לבעול לשם קידושין. וכבר הקשו על הרמב"ם למה חייש לשפחה לפי שיטתו, דשפחה הוי רק איסור דרבנן, ועוד דהרי לשיטת הרמב"ם (אישות פ"א הי"ד) הבא על הפנויה לוקה משום קדשה. ואולי יש לומר דנהי דאינו חושש לאיסור בעילת שפחה משום דהוי רק דרבנן אבל מכל מקום חושש לבעילת זנות כדי שהולדות לא יתייחסו אחריה, דולד שפחה כמותה, לכן תולין לומר דשיחררה אף שלא קידשה. ואין כאן מקום להאריך בזה.

ב) נמצינו למדין דאף במקום שחוששין לקידושין הוי רק קידושי ספק בעדי יחוד, ולהרמב"ם בעינן דווקא שיהיו שני עדים ביחד, והוא והיא רואים את העדים. ואם כן היכא שבעת היחוד לא ראו את העדים, יוכל להיות חשש של קידושין בביאה רק על יסוד דברי הרמ"א אה"ע סימן קמ"ט ס"א דהיכא שגלוי לכל הוי כעדים.

אולם מה נקרא גלוי לכל, כתב הרמ"א כגון שנשאה, וציין להר"ן בפרק כל הגט וכבר הקשה הבית שמואל (שם סק"א) דהא הר"ן קאי לענין גט ישן, ואם היה כאן נישואין הרי לא בעינן גם קידושין - אך נראה דהכוונה של המציין היא רק לומר דנישואי היתר הוי יחוד כודאי ביאה, אבל בלא נישואי היתר הוי היחוד רק מספק, ולא נקרא גלוי לכל שיהיה נחשב לביאה של קידושין בעדים.

ולא דמי למעשה דבת שבע - שראיתי לחכם אחד שמביא למקור להרמ"א - דפריך בגמרא כתובות ט. למה לא אסרוה, ופרש"י (ד"ה מפני)

הבטיח שיעשה יום משתה ושמחה כשיגדיל ויקדשנה מחדש. והנודע ביהודה לא הסכים לזה מפני שאמירה זו היה לאחר החופה וקידושין ולא קודם החופה. אך כל זה שייך בקידושי קטן לשיטתו שכוונתו בעת הקידושין שיחולו כשיגדיל, אבל בנדון דידן שדיברו ביניהם לעשות החתונה ביהדות קודם נישואי הממשלה, וגם קודם הבעילה, ולכן גם הנודע ביהודה היה מסכים שתנאי זה מסלק החשש של קידושי ביאה.

צד להיתר מטעם ספק ספיקא

ו) אולם אפילו אם נימא דיש לחוש להקידושין, מכל מקום יש לצדד להתירא מחמת שנאסר בעלה על ידי הרוסים ונשלח למקום הריכוז של הנאסרים במרחקי הסיביר הידועים בשם תאמ"י, והגם שבבתי האסורים שאצל הרוסים לא היה השמדה כללית כמו אצל הגרמנים, אבל מכל מקום ידוע שמפני העינויים וחוסר מזון והלכשה והקור האיום והעבודה הקשה בודאי הגם שלא היו רובם למיתה אבל מכל מקום חלק גדול של הנאסרים נפלו וגונו, וכבר עברו קרוב לשש שנים שנאבד זכרו ואין שום ידיעה ממנו. וידועים דברי התוספות בבבא מציעא ל"ט: ד"ה דילמא דבנשבו חיישינן טפי שמתו לפי שנעשה להן יסורין. הרי שאין לבעלה חזקת חי, ונמצא דהוי כאן ספק ספיקא, שמא לא היה כלל שום קידושין, כיון שדרה עמו בנדונה שלפי דעת הרדב"ז ורבים הסכימו לדבריו דלא אמרינן בכהאי גונא אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ועוד שהעדים שידעו מהיחוד היו קרובים ואפילו אם רק אחד מהם קרוב נתבטלה העדות. ונגד הספק הראשון יש לה חזקת פנויה, ורבים הסוברים להתיר אשת איש בספק ספיקא.

ואף הנודע ביהודה קמא אה"ע סימן מ"ג ומ"ד שהעלה דבחזקת אשת איש לא מהני ספק ספיקא רק ג' ספיקות, שעל ידי הספק הראשון הורע חזקת אשת איש וניתרת בב' ספקות האחרונים, ומקורו מהש"ך יו"ד סימן ק"י סקס"ד, אולם בנדונינו שאין כאן חזקת אשת איש שפיר מותרת בב' הספקות, וכן הפני יהושע והשב יעקב חולקים רק משום חזקת אשת איש. ואף דלדעת האוסרים בספק ספיקא

ביחד, ולפי דבריהם דבמקום שדרו שם היו רק מעט ישראלים, ובשעת הנידודים ממקום למקום הרבה בחורים ובתולות היו צפופים בדירה אחת, בודאי לא שייך כאן לומר שהיו עדי יחוד משום דהוי גלוי לכל. ולכן לדעתי גם זה נחשב לסניף, שלא לחוש להקידושין מטעם גלוי לכל. שוב ראיתי שגם הגאון מוהרי"ם חרל"פ בספרו בית זבול סימן כ"ז גם כן מצדד לפסול העדי יחוד מטעם זה.

ד) והנה הנודע ביהודה תנינא (אה"ע) סימן נ"ב העיר על הסתירות שבתשובות הריב"ש דבסימן קצ"ב מביא בשם הרא"ה דאם דר עמה כדרך איש ואשתו הוי כעדי יחוד, ובסימן ע"ו חלק עליו בשם כל הראשונים והצריך עדי יחוד. וכן תמה על הבית שמואל, דבסוף סימן ל"א מביא דעת הרא"ה והריב"ש החולק עליו, ובסימן קנ"ה ס"ק ל"ב כתב בפשיטות שאם דר עמה כדרך איש ואשתו הוי כעדי יחוד. ולכן מחלק הנודע ביהודה דבסימן ע"ו מיירי הריב"ש כשנשאה בנימוסי המדינה, בלי שום קידושי יהדות, ובזה חולק הריב"ש דלא חיישינן לקידושי ביאה. אבל בסימן קצ"ב מיירי הריב"ש בקטנה שהגדילה, ושם מודה הריב"ש להרא"ה דחיישינן לקידושין. והנודע ביהודה עצמו חלק על הרא"ה אפילו בקטנה שהגדילה משום דסובר דבקידושין צריך עדות בשעת קידושין, ואין מועיל מה שהעדים ידעו שבמשך איזה זמן בעל אותה, כיון דלא ידעו בשעת מעשה. ובקטנה שהגדילה החמיר מפני שקידושיה הראשונים חלו כשהגדילה. הרי דלדברי הנודע ביהודה אין שום חשש בלי עדי יחוד בעת מעשה.

עוד סניף להיתר

ה) ועוד יש לצדד סניף להתירא מה דלפי דברי האשה מפני המגיעות והקשיים להשיג קידושי תורה הוחלט ביניהם לעשות לעת עתה קידושי ערכאות, וחשבו לאחר איזה זמן לבוא חזרה לפולין ושם לסדר מחדש את נישואיהם בדיני ישראל. והנה בסימן נ"ב שם פלפלו עם הנודע ביהודה הגאונים בנו ר' יעקבא והגאון מזאברוש והרב רי"ח מאסטראה ורצו להקל בעובדא שלהם בקטנה שהגדילה והבעל נאבד, על סמך שאבי הכלה

מחמת ממון אין נאמנים, וכן פלוני בא על אשתי מאמינים על מחצית הראשונה שבעדותו שפלוני בא על אשתי איש ואין מאמינים שהיתה אשתו. אבל בנידון דידן הרי אומרת שלא היו שום קידושי יהדות, והאיך נוסף על דבריה מה שהיא מכחשת, ובפרט לדעת התוספות דבחד גברא לא אמרינן פלגינן דיבורא, ואם היה נוגע לפסול את בעלה היינו אומרים שדר עם אשה אחרת ולא היתה נאמנת על עצמה. [ראה לקמן סימן סה]

צד להיתר דכאיסור דרבנן אמרינן משים עצמו רשע (ח) ויש עוד לצרף דברי התומים (כללי מיגו אות קה) דלא אמרינן אין אדם משים עצמו רשע רק בעבירה שנפסל בה לעדות, ובפנויה מיוחדת בלא קידושין אינה נפסלת לעדות מדאורייתא דאין כאן רק איסור דרבנן. ואפילו לדעת הרמב"ם (אישות פ"א ה"ד) דיש בזה לאו דקדשה, כבר כתב הכסף משנה שהרמב"ם מסכים להראב"ד שאין איסור קדשה במופקרת, ובאיסור דרבנן אינה נפסלת לעדות אפילו מדרבנן בלי הכרזה.

ט) וגם יש לצדד שכבר האשה הנ"ל היא בעלת תשובה מהעבירה, ותחילתה הרי היה בכשרות, שהרי מעידה על נישואי ערכאות קודם שדרו ביחד, ושפיר נחשב זה לתחילתה וסופה בכשרות.

נאמנות מטעם עד אחד נאמן באיסורין (י) והנה עד עתה דיברנו אם נאמנת שהיו קידושי ערכאות מטעם מיגו, ועל זה חקרנו מטעם

באשת איש דלא עדיף ממים שאין להם סוף אבל לכל הפחות יש לה הדין שאם נשאת לא תצא, וכאן שהיא צעירה ורדופה להנשא ומחוסרת פרנסה יש לדעתי להתירה לכתחילה⁴.

נאמנות האשה לומר שהיו רק נישואים של ערכאות (ז) אך צריך לברר אם יש נאמנות להאשה במה שאומרת שהיו רק נישואין של ערכאות, ולכאורה לפי המבואר במשנה כתובות כ"ב. ובפוסקים דאם אין עדים שהיתה אשת איש ואמרה גרושה אני נאמנת מטעם מיגו. והנה הרי יודעים אנחנו רק על פיה שהיו לה נישואי ערכאות, וצריכה להיות נאמנת מטעם מיגו, או אולי אין לה נאמנות לעשות עצמה רשע שדרה עם בעלה בלא קידושין, והוי מיגו במקום חזקה, כמו שמבואר בכתובות י"ח: שאין העדים נאמנים לומר שכתב ידם הוא ואנוסים היו מחמת ממון שאין אדם עושה עצמו רשע.

אך יש להתבונן אם נאמר שאינה נאמנת לומר שדרה עם בעלה בלא קידושין, אם נאמר שאינה נאמנת כלל ונמצא שעדיין היא פנויה, ולא נתקדשה כלל, או נימא פלגינן דיבורא, היינו שדרה עמו בקידושי יהדות ולא בקידושי ערכאות, ואם נאמר כן נפל ההיתר שלנו, כיון שמאמינים לה על הנישואין ולא על נישואי ערכאות, או אולי אין שייך פלגינן דיבורא רק להאמין לה על מחצה מדיבורא, אבל לא להוסיף מה שלא אמרה כלל, דהיינו אנוסים גבי עדים מאמינים אנו אותם על מחצית הראשונה שבעדותם שהיו אנוסים, ומה שהוסיפו

4. בספר עמק הבכא (סימן ו) הובאה הערה מדברי רבינו על דברי הנודע ביהודה בתשובה זו. בנודע ביהודה שם משיג על הריב"ש וסובר דרוב עדיף אפילו משתי חזקות, וראיתו דרובא ילפינן מפרה אדומה דניחוש דלמא במקום נקב קא שחיט כדאמרינן בחולין (יא, ב) אתיא משחיטה עצמה דאמר רחמנא שחוט ואכול ודלמא במקום נקב קא שחיט. והנה מזה מוכח דרובא עדיף מתרי חזקה שאם במקום נקב שחיט ממילא אין השחיטה כלום דנקב בושט אף שאינו נבילה מחיים עכ"פ שחיטה לא מהני ביה והוי נבילה. ואיכ"ש לנו לומר בהמה בחזקת שאינה זבוחה עומדת ובמקום נקב קא שחיט ואפ"ה שבקינן לחזקה ואולינן בתר רובא מפרה אדומה דיש שם שתי חזקות ואפילו

הכי רובא עדיף. וכתב בספר עמק הבכא: והנה ידידי הגאון רש"ד כהנא שליט"א רצה לדחות דברי הנודע ביהודה וראיתו מפרה אדומה, כיון דשם איסור טריפה הוא מטעם דחטאת קרייה רחמנא, ובחטאת איסור טריפה הוא לפי דברי הרמב"ם (איסורי מזבח פ"ב ה"י) מטעם הקריבהו נא לפחתך שהוא הטעם של ממשקה ישראל וכל דבר שמותר באכילה אין בזה משום הקריבהו נא לפחתך, וכיון דבחולין אזלינן בתר הרוב כנגד החזקה היחידה שישנה ומותרת באכילה ממילא כשרה גם לגבי פרה אדומה אף ששם יש עוד חזקה, מפני שלא איכפת לן רק בזה שיהא מותר להדיוט, ואם כן אין ראיה למקום אחר דרוב עדיף משתי חזקות.

מכל מקום החשוד על הדבר הקל אינו חשוד על החמור, וצריכה להיות נאמנת מצד עצמה, כמו נאמנות באיסורין, ואפילו בגזלן דאורייתא דאין נאמן לעדות אשה כאן נאמנת, דהיכא דליכא חזקת אשת איש, היא רק ככל האיסורין.

גם יש לצדד מה שזמן רב מקודם סיפרה לחברתה במסיח לפי תומו, ובמסיח לפי תומו אפילו גזלן דאורייתא וכל הפסולים נאמנים בעדות אשה, וחזקת אשת איש אין כאן אפילו להאוסרים נישואין אזרחיים כמו שהעלה הנודע ביהודה קמא (אה"ע) סימן ל"ח דהיכא שאנו יודעים רק על פיה אין בזה חזקת אשת איש.

לכן מכל מה שהזכרנו ברור הדבר שנאמנת בעדותה שהיו רק קידושי ערכאות ומותרת להנשא בלא חשש כלל, בתנאי אם כבודו ינענע לי הסכמתו.

שלמה דוד כהנא

שאינ אדם משים עצמו רשע. אך יש לצדד דאולי נאמנת האשה גם בלי טענת מיגו, רק משום נאמנות עד אחד באיסורין, כמו שנאמנת על איסורי נידה מטעם וספרה לה, דהמהרי"ק שורש ע"ב דייק בלשון הגמרא ריש גיטין דאין עד אחד נאמן באיסורין באיתחזק אשת איש ודבר שבערוה אין פחות משנים, דדוקא תרתי בעינן לפסול נאמנותו חזקת אשת איש ודבר שבערוה, אבל היכא דליתא לחזקת אשת איש נאמנת האשה, או עד אחד, אפילו בדבר שבערוה, והלימוד הרי הוי דבר דבר מממון, וגבי ממון אינו נאמן רק להוציא מחזקת ממון, והתוספות ביבמות פ"ח. ד"ה מידי כתבו סברא אחרת, דאין דבר שבערוה הוה אמינא שהוא רק לאסור ולא להתיר.

ואם נאמר כן הרי בנדונינו שאין כאן שום חזקה, נאמנת מטעם עד אחד דנאמן באיסורין, בלי טענת מיגו, ולכן אפילו אם נאמין לה שדרה בלא קידושין

סימן סג⁵

השגות על קונטרס נישואים אזרחיים • הרב הרצוג זצ"ל

אשתו וכו', אין מקום לחזקה זו, והוי ספק, אבל כשכנסה לשם אישות, לחיות כדרך איש ואשתו, חזקה שבעלה (והוא איננו כאן לטעון כנגד החזקה) ורק ביבמה שאני מפני שהוא בוש ממנה, אבל בשהו שלשים יום חזקה שבעלה, דטפי מתלתין יומין לא מוקי אינש אנפשיה.

וכאן שהיו נשואים בחוק האזרחי שלשה חודשים לכאורה אפילו אם נאמר דכיון שהכניסה לא היתה ברשות התורה אין כאן חזקה אלימתא כל כך, אך במה דברים אמורים אם לא נתיחדו אלא זמן מועט, אבל אם נתיחדו כמה חודשים כבר יש לו חזקה שבעלה, ובעלה לשם קידושין, שלא לבעול בעילת זנות וכאילו יש כאן עדי ביאה.

(ב) ומיהו לעצם הענין של נישואין אזרחיים, כשחיו אחר כך כאיש ואשתו, לדעתי הכל תלוי

ב"ה, אור ליום ג' בשלח

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול רב דעיר העתיקה ירושלים עיר הקודש ת"ו, המפורסם רבי שלמה דוד כהנא שליט"א שלום וברכה עד העולם

בענין העגונה. הנה גברו הטרדות ורק עכשיו נפנית לעיין בקונטרסו, והמקום יאיר עינינו במאור תורתו תורת אמת ותורת חיים, וינחנו בדרך האמת.

יסודות קידושי ביאה בנישואים אזרחיים. קידושין בעדים מסופקים

(א) בענין הנישואין האזרחיים, כבר כל יקר ראתה עינו, ובסעיף ב' הוא מחליט שעל כל פנים אין כאן אלא קידושי ספק בעדי יחוד גרידא.

ולענ"ד יש בזה פקפוק גדול, שהרי כל כנוסה היא בחזקת שנבעלה, אלא שבעדי יחוד, כשלא היתה כאן כניסה לשם אישות, כגון בגירש את

5. מורפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן ל).

ונודדים, ועד שנתפרסם הדבר בודאי עבר זמן זמנים טובא.

ואם אין חזקה כזו (מפני שאלו היו נישואים של הממשלה) יש לומר שגם אם היו שלשים יום יחד אין כאן חזקה, אלא ספק. והיינו אפילו אם נניח שחזקתו שבעל, הרי לפי הכרתנו את הבריות בזמננו ספק גדול אם ידעו שביאה כזאת תופסת בתורת קידושין, שידוע להם שקידושין צריך להיות בעדים ובפרסום, ואפילו אם נניח שעלה על דעתם ענין קידושי ביאה, שזה רחוק מדעת בני אדם בזמננו, אין זה פשוט שבעל לשם קידושין, אפילו אם נחזיק שבעל.

ד) ועוד אפילו אם בעל לשם קידושין, מהיכי תיתי שיחזיקו הציבור שבאותו המקום שבעל לשם קידושין, שמא לא עלתה על דעתו כל הענין הזה של גלוי לכל, שזהו כעדים, ומכיון שכך, אם נניח שהקהל היהודי שבאותה העיר הם עדים, הרי היה ספק להם, לאותם העדים, אם בעל לשם קידושין.

ה) וידועה הגהת אשרי בסוף גיטין שבמה דברים אמורים בספק קרוב לה ספק קרוב לו, שהוא ספק קידושין, בשתי כיתות עדים, אבל כשהעדים עצמם לא ראו אם קרוב לה אין אלו קידושין כלל, שזהו כמקדש בלא עדים. ועל הגאונים ז"ל שחששו לא קשה מידי, שהם חששו לדעת הרשב"א והריטב"א ז"ל ביבמות ז"א. החולק על הגהת אשרי וסוברים שהוא ספק קידושין, אבל לפי הגהת אשרי אין כאן קידושין כלל, ונמצא שאף על פי שאין כאן ספק ספיקא ממש יש כאן צדדים להקל, היינו שמא הלכה כהגהת אשרי ז"ל, ואם תמצא לומר שאין הלכה כמותו, עדיין אין כאן אלא ספק קידושין.

וזה עדיף ממה שצייד כבוד גאונו שיש כאן ספק קידושין מטעם שאין כאן אלא עדי יחוד, שיש לפקפק כנ"ל, מאחר שישבו יחד שלשה חודשים, ואם נניח כדעת כבוד גאונו, ונצרף את סברותי, יש כאן ספק ספיקא ממש, שמא לא בעל כלל, ואם תמצא לומר בעל שמא הלכה כהגהת אשרי, שכיון שלהעדים הוא ספק אין כאן קידושין כלל, ואם תמצא לומר שאין הלכה כמותו, הרי גם אז אין זה אלא ספק קידושין אפילו אם בעל, ואם תמצא לומר

בטיבם של בני אדם הללו, היינו, אם הם חפשיים בדת הרי אצלם הנישואין הממשלתיים לא פחות חוקיים להבדיל מנישואין כדת משה וישראל, ונמצא קלותם קולתם, כלומר שאמנם גלוי לכל שחיים כאיש ואשה, לא בדרך זנות, אבל כל יודעיהם ומכיריהם מחזיקים שהוא בועל אמנם בדרך אישות אבל לא לשם קנין האישות, היינו שהוא בועל על דעת הקידושין הממשלתיים, ובהם אין שום חשש של קידושין, שכפי הידוע לנו בנימוסיהם אין שום מסירת חפץ ולא שטר מידו לידה, אלא הצהרה וחתומה בספר הרישום בלבד, וזה אינו כלום, אפילו אם נעשה בנוכחות עדים כשרים (ומכל שכן כשנצטרף גיסה לעד) ואם כך לא הייתי חושש כלל.

אבל כפי הנראה בני אדם הללו יהודים שומרי דת הם, וחזקה שהנישואין האזרחיים אינם חשובים בעיניהם, להבדיל, כנישואין שלנו, ואין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ויש לחוש שבעל לשם קידושין, היינו לקנותה בביאה זו, וכיון שיש עדים, מהצד שגלוי לכל, הרי יש לחוש.

ג) ואף על פי כן אני מסתפק מאד בזה מפני ב' טעמים, א. אפילו אם נניח שחזקת כנוסה בכל אופן שהוא היא שנבעלה, וכיון שהכניסה לשם אישות חזקה שבעל, וחזקה שבעל לשם קידושין, כנ"ל, הלא לא תיכף, בו ביום שכנסה, נתפרסם שכנסה - כי לא היו חופה וקידושין בעשרה מישראל כדרך נישואין כדת משה וישראל - ועד שנתפרסם ונעשה גלוי לכל אנו מחזיקים שכבר בעלה לשם קידושין, ואז בראשונה, כשלא היה הדבר עדיין גלוי לכל, היו קידושין בלי עדים, שלא היה מפורסם עדיין, ואחר כך מכיון שבעל פעם אחת לשם קידושין ודאי שלא כיון עוד יותר לשם קנין קידושין, אלא בעל כדרך איש ואשתו על דעת הביאה הראשונה, ואין כאן עדי קידושין כלל.

ומה שחששו הגאונים ז"ל יש לומר שהיה באיש ואשה תושבי המקום באופן שכל מעשיהם היו גלויים וידועים לכל מהשידוכין שקדמו בפרסום וכו', ותיכף בכניסה הראשונה נתפרסם הדבר, והוא כיש עדים. מה שאין כן בנידון דידן שהיו גולים

עומדים עדי יחוד מבחוץ, ואי גמר בדעתו לבעול יודע הוא שהעדים יודעים שאם הוא בועל כוונתו לשם קידושין, מה שאין כן בגדון דידן, חסרה להם ידיעה זו, שאין כאן חזקה וכו', שספק גדול הוא אם יעלה על דעתם שהגלוי לכל הוא בבחינת עדי קידושין, וכיון שספק הוא להעדים הרי לדעת הגהת אשרי אין אלו קידושין כלל, ולדעת הרשב"א והריטב"א ז"ל אין כאן אלא ספק קידושין.

ז) ולכאורה הוא קשה טובא על הגהת אשרי, שאם כן למשל, בנתן הוא ואמרה היא, ולא היה מדבר עמה על עסקי קידושין, הוי ספק קידושין. והלא בשעת מעשה הוא ספק לעדים אם אלו הם קידושין, והוה מקדש בלא עדים.

ואין לומר דבספיקא דדינא מודה הגהת אשרי, ורק לענין ספק במעשה אמר כך, שהרי הספיקא דדינא הוא שמסופק לחז"ל אם היתה כוונת הבעל לקדש מאחר שלא אמר כלום, והוה ספק בכוונה וכספק במעשה, שאותו הספק שהיה לחז"ל הוא ספק בעיני העדים.

אבל מהתם לא קשה מידי, דמאן לימא לן שאין הגהת אשרי סובר כהרי"ף והרא"ש והר"ן שאינם אלא קידושין דרבנן, וראו כאן רבנן להחמיר, ולא ילפינן מכאן.

ח) ולכאורה קשה גם כן מקידשה בתמרה קידושין י"ב. שו"ע אה"ע סימן ל"א ס"ד דהרי ספק להעדים אם שוה פרוטה במדי.

אך זה לא קשה, שיש בקידושין שלשה דברים: א. מעשה הקידושין, או הצורה החיצונית, מסירת דבר מידו לידה. ב. הכוונה לשם קידושין, שזהו יוצא מתוך אמירתו, או מתוך הנסיבות, כגון אם דיברו על עסקי קידושין. ג. עצם החפץ כמה הוא שוה.

ודעת ההגהת אשרי הוא שזו כמקדש בלי עדים אם יש ספק להעדים על המעשה עצמו, היינו אם היתה שם כלל צורה של קידושין, שאם הם מסופקים אם הגיעו הקידושין לידה, או קרוב לה, הרי זה ספק בצורה עצמה. אבל בשמעשה הקידושין נעשה בודאי, והצורה נתקיימה, אין זה

שעל כל פנים הוא ספק קידושין, ושמה אין הלכה כהגהת אשרי, הרי ספק שמא לא בעל כלל.

אלא שלדעתי אם נתיחדו במשך שלשה חודשים יתכן לדון חזקתו שבעל, אבל גם לפי זה יש כאן צדדים לקולא ועדיף מספק השקול ובפרט שזהו ספק בקידושין, ויש לה חזקת פנויה דקודם הנישואין האזרחיים.

שיטות הראשונים בתוקף הקידושין שיש לעדים ספק בהם

ו) ולכאורה יש לתמוה על הגהת אשרי, שאם כדבריו אמאי בעדי יחוד גרידא, בגירש את אשתו, הוה ספק קידושין, הרי כיון שספק להעדים, הוה כמקדש בלא עדים.

ואולם יש לומר שהתורה הקדושה קבעה קידושין גם בביאה, ואי אפשר שכיוונה ח"ו שיקדש בביאה בפני עדים, ועל כרחק שהכוונה היא בעדי יחוד בלבד, באופן שיודעים הם שנכנסו לחדר לשם קידושין ביאה, ואם כן בכל קידושי ביאה אין להעדים לראות יותר מהיחוד, וזה ראו גם כן בגירש את אשתו וכו', (ודמיון לדבר הא דחצי דבר, ואין מפרשין לחכם), אלא שכיון שלא היה ידוע לשם מה נכנסו לחדר ספק להם אם בעל, אבל הם ראו מה שבכלל אפשר להעדים לראות בקידושי ביאה, ועל כן הוה ספק קידושין.

ואם כן בשלא ראו אם היה קרוב לה, הרי לא ראו מה שהעדים צריכים לראות, שבקידושי כסף או שטר הם צריכים לראות מסירת הקידושין אל האשה, או הנחתם במקום שקרוב לה משלו, ואת זה לא ראו, והוה כמקדש בלא עדים, אבל בעדי יחוד הוה ברור להעדים בתוקף החזקה שאין אדם עושה וכו', שאם הוא בועל, לשם קידושין הוא בועל, אלא שאינם רואים, וזה אין להם לראות, היינו עצם הבעילה.

ובנידון דידן הרי ספק להעדים אם בעל לשם קידושין, וכנ"ל, אף אם בעל, ואף על פי שהם אינם צריכים לראות את עצם הבעילה, אבל צריך שתהא להם ידיעה של בעילה לשם קידושין, וידיעה זו חסירה להם. ששם בגירש את אשתו וכו' הרי

עדים, אלא שהגהת אשרי סובר דאין אלו אלא קידושין מדרבנן, וכנ"ל.

או שיש לומר בדרך אחרת, שהרי בכל ספק קידושין ראוי להיות רק קידושין דרבנן, שיש להעמידה בחזקת פנויה, ואמנם יש סוברים כן, אבל אפילו לדעת המחמירים שהוא ספק תורה, יש לומר במה דברים אמורים כשודאי שהתקיים מעשה הקידושין, וספק אם אלו קידושי תורה (ועיין כתובות כ"ג. ובתוספות שם ובפני יהושע וכו'), ובגדון דידן כיון שיש ספק אם נבעלה, ואפילו אם בעל יש ספק אם בעל לשם קידושין, לא איתרעה חזקת פנויה, שספק הוא אם נעשה כאן מעשה קידושין כלל, שבמה דברים אמורים שעל ידי עדי יחוד איתרעה חזקת פנויה כשאין כאן אלא ספק אם בעל, אבל אם בעל, ודאי לשם קידושין בעל, והיינו במגרש את אשתו וכו', שיש כאן עדי יחוד אצלם, אבל כשהיחוד אינו פועל אלא לעשות שני ספיקות, ספק שמא בעל, ושמא בעל לשם קידושין, אין זה מרע את החזקה דפנויה.

(י) ועוד יש לומר בפשטות, שזהו ספק ספיקא, שמא לא בעל כלל, ואם תמצא לומר בעל שמא לא בעל לשם קידושין, אלא שאין זה ספק ספיקא מתהפך, אבל יש לומר שזה מספיק שלא לערער את חזקת פנויה, או (ביתר דיוק) שהספיקות הללו (שמא לא בעל כלל, ואם תמצא לומר בעל שמא לא בעל לשם קידושין) מסייעים לחזקת פנויה.

ועוד יש לומר שאף החולקים על ההגהת אשרי לא נחלקו אלא כשיש להעדים על כל פנים ספק שקול, אבל כשיש להם ספק ספיקא אף על פי שאינו מתהפך אין זה בגדר ידיעה כלל, שהרי עדים צריכים להיות עדי ראיה, אלא שבקידושי ביאה החשיבה תורה עדות ידיעה כעדות ראיה, אבל ידיעה של ספק ספיקא אין זו ידיעה כלל להחשיבה כראיה, ובזה הכל מודים.

ותו יש לומר שיש שיטות הסוברות שמדאורייתא אין צריך ספק ספיקא המתהפך, וכיון שאין כאן על כל פנים אלא חששא דרבנן, הרי מלבד שיטת הגהת אשרי יש לצרף הידיעות שהזכיר כבוד גאונו על דבר תנאי החיים במאסר

כמקדש בלי עדים. וכאן המעשה נעשה, שמסר לידה חפץ ואמר הרי את וכו', אך שספק אם שוה פרוטה.

וכן יש לומר שהוא הדין לענין הכוונה, שאם הוא רק ספק בכוונה, אין זה מקדש בלי עדים. ולפי זה מיושב שוב הא דנתן הוא ואמרה היא, שאם הוא כיון לשם קידושין אין אמירתה מפסידה שוב, וכן לא יקשה לפי זה ממקדש על תנאי.

אלא שיש לפקפק קצת בהג"ל בענין הכוונה, שהאמירה היא בכלל צורת הקידושין, וכיון שהאמירה היא בספק, הרי יש ספק בעצם הצורה, וקשה מתנאי. וכן קשה מנתן הוא ואמרה היא, שהכוונה כאן כאמירה והוה ספק בצורת הקידושין.

אבל בנוגע לתנאי נזכרתי שכבר תירץ הנודע ביהודה ז"ל מהדו"ת (אה"ע) סימן נ"ד וקשה לי לעיין כעת, ואין כאן מקומו.

ומיהו לבד מה שאמרנו לעיל לא קשה מידי על ההגהת אשרי, שיש לומר שהגהת אשרי סובר שהן הן עדי יחוד וכו' הוא בגדר ודאי בעל, לא בגדר ספק, ורק לדידן קשה לפי מה שנפסק בשלחן ערוך בגירש את אשתו וכו' שהוא רק בתורת ספק, ומוכח שאנן סבירא לן כהרשב"א והריטב"א ז"ל.

ומכל מקום כדאי לצרף הגהת אשרי לסניף, שהרי הבית שמואל סימן ל' סק"ט מביאה כאילו היא הלכה פסוקה, ואמנם יש להקשות הרבה עליו, אבל סוף סוף הוא עמוד גדול.

(ט) ולגדון דידן, לפי מה שצידדנו לעיל שבספק בכוונה אין זה כמקדש בלי עדים, אין מקום להביא כאן דעת הגהת אשרי, שכאן הספק הוא בכוונה. ולענין המעשה לא איכפת לן במקרה זה, שלענין הביאה תמיד צריך להיות ספק לעדים, שמתברר להם מתוך חזקה בשידוע שכנסה לשם קידושין, ובלא ידוע, כגון בגירש אשתו וכו' כבר הסברנו הדבר לעיל, וכנ"ל.

אולם יש לומר שלא קשה מנתן הוא ואמרה היא, ולעולם הכוונה איננה בכלל עצם צורת הקידושין, ואם מסופקים בכוונה הוה כמקדש בלא

שבעל, ועצם הידיעה הודאית הזאת לכמה אנשים עושה אותם לעדים על הביאה, ומאחר שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות הרי יש כאן עדי קידושין. ואם כך כוונתו נתערער כל הבנין שלנו, אבל מכיון שלא מצאתי מי שיפרש כך אני תולה טעות בעצמי.

דעת החתם סופר באגן סהדי ושלא דנין בזה דין נמצא אחד מהם קרוב או פסול שכל העדות בטילה (יג) מטעם נמצא אחד מהם קרוב או פסול. והנה כבוד גאונו טוען שאגן סהדי שייך רק בממון, וזה שייך רק לענין ידיעה של הבית דין, ולבית דין אין דין עדות, אבל בעדי יחוד הוי מטעם עדים, ולא מטעם של אגן סהדי, ובעינין בזה דיני עדות. אולם מאין לנו שצריך עדים בקידושין, הרי זה רק מדבר [דבר] מממון, ובדין היה שההודאה היתה מספיקה, אלא משום דחב לאחריני, אבל במקום שברור לכל שבעלה לשם קידושין הרי זה כאומדנא דמוכח טובא, וכשם שמוציאין ממון על פיה כך הקידושין נגמרים באופן כזה, והרבה יש לעורר לענין אומדנא בקידושין במחלוקת המרדכי והרשב"א, ועל כל פנים אומדנא דמוכח טובא שאני.

יד) ומיהו דברי החתם סופר שהביא כבוד גאונו שבאגן סהדי לא שייך נמצא אחד מהם קרוב או פסול קשים להולמם, שמכיון שצריך עדים בקידושין, ואומדנא לדעת המרדכי מועילה היא כשהעדים ראו, אלא שלא ראו הנתנה ממש מידו לידה, ולא שייך אומדנא מוכיחה שנתן מידו לידה, ואז הם כעדי ראייה בכל הפרטים, אבל אגן סהדי אין זה יותר מעדי ראייה ממש, וכל שפוסל בעדי ראייה פוסל באגן סהדי, אבל צריך לומר כמו שאמר כבוד גאונו שכוונת המקדש היא לעדים הכשרים שבאגן סהדי, ומשום כך זה שגלוי לקרוב או פסול אינו פוסל הקידושין.

טז) ומיהו יש לעיין בתוספות יבמות פרק החולץ (מה, ב ד"ה מ) במי לא טבלה לנדוה וכו', שכיון שגלוי לכל [שטבלה כאילו עומדים שם דמי], והרי גם בדיינים צריך שיהיו כולם כשירים, ועיין בברכי יוסף חו"מ סימן ז' אות ל"א בשם תשובת הרשב"א כתב יד ומהרש"ך ומהר"ש ור"ש ברוך. וכאן לא

הסוביטי בצרוף אבד זכרו, להקל, שאמנם אני ממאן לקבל יסוד זה שמספיק לערער חזקת אשת איש וחזקת חיים, אך זה אם היה כאן ענין דאורייתא, אבל לענין דרבנן כבר יש לצרף הסברות הללו לעשות מכל זה ספק, וספיקא דרבנן לקולא, ובפרט במקום עיגון גדול כזה.

ולא תאמר שהרי יש מחמירים בספיקא דרבנן היכא דאיתחזק איסורא, במה דברים אמורים בחזקת איסור בתורת ודאי, כגון בטמא טומאה דרבנן וספק אם עלתה לו טבילה, וכדומה, אבל היכא שמן התורה הותר ומדרבנן נאסר מפני שרבנן מחמירים בספק ספיקא שאינו מתהפך לא היתה כאן תורת חזקת איסור ודאי אף מדרבנן, ויש להקל.

ביאור דברי הרמ"א אה"ע סימן קמ"ט

יא) בענין הרמ"א אה"ע סימן קמ"ט ס"א. הנה הטורי זהב ז"ל מחליט שטרדת הלימוד גרמה לרבינו ז"ל וכו', יעוין שם. ואולם אם נניח שכוונתו ז"ל היא ללמדנו שגלוי לכל הוא בבחינת עדות, הרי זה לכאורה סותר מה שכתב סימן כ"ו שאין חוששין לקידושין כלל בנישואי ערכאות של אנוסים אף על פי שדרו אחר כך כאיש ואשתו וודאי שבעל פעמים הרבה.

ואולם יש לומר כנ"ל ששם באנוסים כיון שהיו טמועים בין הגוים טעו לחשוב שאלו הם נישואין, וכל הבעילות היו על דעת קידושין הללו, מה שאין כן ביהודי שגדל בין יהודים גמורים שהכניס אשה לביתו על מנת שתהא לו אשתו, אף בלי חופה וקידושין, הגלוי לכל הוי כעדים, וחזקה שאינו עושה בעילתו בעילת זנות.

יב) ולכאורה יש לומר שכוונת רבינו ז"ל בהג"ה הנ"ל באומרו כגון שנשאה היא לא שנשאה בחופה וקידושין (דאז הלא היא אשת איש בלי שום ספק), אלא שכנסה לביתו לשם אישות בלי חופה וקידושין, ואז הגלוי לכל הוה כעדי ביאה ממש, ומציין להר"ן בענין גט ישן שכתב גט לארוסתו לומר שהנישואין הם בתורת ודאי שבעל, וכאילו יש עדים שבעל, וודאי ביטל את הגט, ואף כאן בחזר ובעל גרושתו יש לומר שהכניסה לשם אישות, אף על פי שלא קדמו לה חופה וקידושין, מהוה ודאות

לא ייחד עדים בקידושין ויש בין הקהל קרובים ופסולים הקידושין בטילים (וזה דלא כהאבני מילואים ודלא כהחתם סופר ז"ל), והוא מחלק, בדביני ממונות וכן בדביני נפשות אמרי למחזי קאתינא, תתקיים העדות בשאר, מה שאין כן בקידושין שאין העדות באה לאמת הדבר אלא אפילו אם יודעים בקושטא שקידשה אין לקידושין קיום בלי עדות וגזירת הכתוב הוא וכו' יעויין שם.

יט) ואמנם יש להבין היכן גזירת הכתוב זו, אם מדבר דבר מממון הרי זהו רק לאמת הדבר, שצריך עדים כממון (ובקידושין הודאת בעל דין לא מהני משום דחב לאחריני, והוא הדין בממון היכי דחב לאחריני וכהא דכתובות י"ט. וכו').

ואפשר היה לומר שהריטב"א ז"ל סובר שאנן גזירה שוה דרשינן, על פי שנים עדים יקום דבר ובאשה נאמר דבר, ואין זה לימוד מממון אלא דבר מדבר. ואמנם נאמר כאן דבר בשנים עדים, ונאמר שם דבר דבר ללמדך שבאישות צריך דווקא שנים עדים, ואף על פי כן יש לומר שבממון הודאת בעל דין כמאה עדים, זה לא משום דין עדות אלא משום התחייבות (תשובה מהרי"ן י' לב ז"ל הביאה בקצות החושן סימן ל"ד סק"ד) וזה לא שייך באישות, ולא שייך ללמוד דבר זה בגזירה שוה דבר דבר מממון.

וכי תימא אם כן דבריו נסתרים מהגמרא, שהרי חז"ל לא מצאו עצה אחרת אלא חב לאחריני, וזה אי אפשר, אומר אני שאין הדבר כך, חדא, שלפי רש"י ז"ל למדנו הודאת בעל דין בקידושין והוצרכו לסברא של חב לאחריני, ואזלא הסוגיא דקידושין בשיטה זו, והריטב"א ז"ל מצא בתלמוד יסוד לסברא האחרת שאמרה אחריני הרי"ן בן לב ז"ל דלא כרש"י ואם כן לא שייך כלל ללמוד הודאת בעל דין בקידושין מגזירה שוה דממון, ודון מינה ואוקי באתרה.

כ) ואולם בזה הפלגנו קצת מן הנקודה המרכזית ואליה נשובה, והיינו שאין דברי החתם סופר אליבא דכולי עלמא, ויש מקום לדון שבכל אופן כשלא ייחדו עדים כשרים, ואף בחופה וקידושין כדת משה וישראל בפומבי, הקידושין ספק, ומכל שכן בנדון שכזה, ודי לנו לומר בקידושין כהלכתם וכסדרם

שייך סברת כבוד גאוננו, שאיש זה כשטובל לקריו אינו מכוי לגירות, וכן אשה זו כשטובלת לנדתה, ועל כרחק שהתוספות חולקים על זה, ועיין שו"ת פני יהושע (חור"מ סימן צט) המוכיח מסנהדרין ל"ו. ומהרמב"ם סנהדרין פי"א ה"ז שבדיעבד דינן דין, יעויין שם, ועיין ברמב"ם עדות פט"ז ה"ה ובמשנה למלך ובמה שמביא שם מתשובת הריב"ש, ואין כאן מקומו.

טז) על כל פנים יש בנידון דידן סניף להקל ממה שהביאו קרוב להעיד בנישואין שמוכיח שהיתה דעתו על עד פסול.

ואולם אפילו לא היה כך, נראה לי שסברא זו שדעת הבעל היתה לשם עדים כשרים במה דברים אמורים בחופה וקידושין כדת משה וישראל, אבל במצב שכזה בנידון דידן כמדומה לי שאין כאן אומדנא שכיוונו דווקא לכשרים, אלא שחשבו כיון שידוע לכל, אין זו ביאת זנות, אבל שיכוונו דווקא לכשרים שבאנן סהדי, זה לא מסתבר לי כלל וכלל.

יז) וכמו כן אין מקום לדעתי לומר שמסתמא פסול לא כיוון להעיד, דאיזו עדות שייך כאן זהו רק ענין של ידיעה וגלוי לכל, ולא היה כאן מחשבה של עדות. וכל הענין הזה לא שייך אלא בחופה כדת משה וישראל שהכל יודעים שמקדשים בעדים, אבל שנדון זה באותו הסוג שבמצב כזה, כלום הוא מכוי לעדות כלל, הא אינו בועל לשם קידושין, אלא במחשבה שמאחר שהכל יודעים שכנסה לשם אישות אין זו זנות, וזה הוה כמקדש בפני עדים. אבל להחזיק שהוא מכוי שהכשרים דווקא יהיו העדים, זה אינו מסתבר כלל וכלל. וכן לא מסתבר, שבאנן סהדי מכוונים רק הכשרים. איזו כוונה יש כאן ואיזה עסק יש להם, זוהי רק ידיעה דממילא, ודי למבין.

יח) והנה ידוע דברי החתם סופר אה"ע סימן ק' ומה שכתב שם על פי דברי האבני מילואים. אבל בתשובת הרשב"א סימן אלף קפ"ט מפורש שכל שהוזמנו לעדים בטלה כל העדות, ודלא כהחתם סופר ז"ל שאין משגיחים בהזמנה, היות והחתן והכלה היתה דעתם רק לשם העדים הכשרים. והריטב"א ז"ל בחידושיו לקידושין מ"ג: סובר שאם

ביוחד באותו החדר, וזה ידוע ומפורסם, בתוקף הנישואין בנימוסי הנכרים) ועל יסוד הנישואין האזרחיים להבטיח את הקשר, שנעשו בשעת הדחק, בכונה לעשות בהזדמנות הראשונה נישואין כדת משה וישראל, נחזיק שחיו יחד כאיש ואשתו. זהו דבר שאין לו יסוד, ובפרט שהאשה ממשפחה חשובה מחסידי גור, וכנראה שגם האיש היה הגון.

ואולם ראיתי בסעיף ז' מדברי כבוד גאוונו שהוא מזכיר שהאשה אמרה שדרה עם בעלה בלי קידושין, ושמה הכוונה היא רק שחיו בבית אחד, אבל שנתחדו ממש לבדם כאיש ואשתו זה אינו יוצא מתוך הדברים הללו. וכבוד גאוונו שחקר את האשה הלא יודע מה אמרה, ואם היא אמרה שלא נתיחדו כדרך איש ואשתו, למה לא תהא נאמנת.

וכאן אם היא תהא נאמנת אין גלוי לכל כלום. דמה לן אם היה ידוע שנישאו בחוק האזרחי, הרי דווקא אם הישיבה ביחוד כאיש ואשתו גלוי לכל, אזי אמרינן שהגלוי לכל הוא עדים על היחוד, כלומר כשעל היחוד עצמו אין ספק, שבזה מודים, וצריך רק עדים, והגלוי לכל הוא כמו עדים. אבל אם עצם הדבר לא ידוע לנו אלא על פיה, והיא אומרת שלא נתיחדו כדרך איש ואשתו, כל היסוד נופל, ובבני אדם כשרים ושדעתם להנשא כדת משה וישראל אין עצם הנישואין האזרחיים מחזיק שנתחדו כדרך איש ואשתו, ואולם אם היא אומרת שנתחדו בחדר אחד בלילה כדרך בעל ואשתו, אז יש מקום לחוש ואז לכל היותר אין זה אלא ספק קידושין, וזה יודע כבוד גאוונו נ"י מפיה.

אם אינם נאמנים על נישואים אזרחיים מטעם אין אדם משים עצמו רשע

כד) והנה כבוד גאוונו דן אם אינה נאמנת לומר שחיו יחד על יסוד נישואין אזרחיים לפי שאין אדם משים עצמו רשע ופלגינן דיבורה, היינו שנתקדשו וחיו כדת משה וישראל.

אבל כלום יש סברא לומר שאם באה אשה לפנינו ואומרת שחיתה עם איש בלי קידושין יש לנו שלא להאמינה לפי שאין אדם משים עצמו רשע, וכי משום כך נחזיקנה באשת איש, זה בודאי לא עלה על דעת כבוד גאוונו.

שכוונת החתן והכלה היא רק לאלה הכשרים להעיד, אבל בנסיבות כאלה אין זה מתקבל על הדעת שהיתה שם שום מחשבה אלא שבעילה זו היא לשם התהוות קשר של אישות, ומכיון שהכל יודעים על דבר הקשר שביניהם לא יחזק דבר זה אצל העולם אלא באישות, לא כזנות, אבל שיכוונו שבין הקהל לא יהיו נחשבים לעדים רק אלה הכשרים זה נראה לי מוזר ורחוק מאד.

אם נאמנים לומר שלא נישאו נישואים אזרחיים לשם חיי אישות

כא) והנה כבוד גאוונו מוסר בשם האשה שמפני שלא יכלו אז לעשות חופה וקידושין כדת תורה עשו הנישואין הממשלתיים על מנת לעשות אחר כך חופה וקידושין כדין.

ולדעתי זוהי סברא אלימתא, שכיון שדעתם היתה מלכתחילה לשם נישואין כדת משה וישראל זה מחליש מאד את החשש שהיתה כאן ביאה, ואין צריך לומר קידושי ביאה.

ויודע אני ממקרים באנגליא וגם באירלנד שפעמים שאין יכולים לעשות הנישואין עד לאחר זמן, ומכל מקום צד אחד רוצה (או שני הצדדים רוצים) להבטיח שלא יינתק הקשר והם עושים הרשמה במשרד הנישואין הממשלתי (שזהו נישואין אזרחיים) עד שמגיע הזמן שיכולים להתחיל החיים המשותפים ואז הם באים בברית הנישואין כדת משה וישראל, ולא יעלה על דעת מי שהוא לחשוד שחיו יחד חס וחלילה.

כב) וכבר היה מעשה בבחור בחוץ לארץ שנשא נכריה בנישואין אזרחיים והוברר שכך הותנה ביניהם שתתגייר במוקדם וינשאו כדת משה וישראל ולא גרו יחד כל הזמן ונתגיירה אחר כך. והוריתי שאינה צריכה להמתין ג' חודשים אף על פי שהיו נישואין כנ"ל, ועיין (שלחן ערוך) אבן העזר סימן י"ג ובדגול מרובה שם, ואין כאן מקומו.

כג) ולא מצאתי מפורש בנדון דידן בדברי כבוד גאוונו שהאשה אמרה שהיו חיים בחדר אחד ביחוד כאיש ואשתו, ומאין לנו לחשוד בכשרים (אין זה ענין להא דהריב"ש והרא"ה וכו' כשלנים בכל לילה

הוא נישאתי כדת משה וישראל, ונמצא שאין אנו מחדשים דבר שלא אמרה. אבל אין אלו אלא דברי רוח ואין בהם לא טעם ולא ריח ואין כדאי להאריך יותר.

(כז) ועכשיו חוזר אני לעצם דברי כבוד גאונו שהרי כך הוא דן, שמאמינים לה שנתקדשה, אבל נתקדשה כדת משה וישראל (שאם לא כך איך חיו יחד) ופלגינן דיבורה. אבל אין אומרים פלגינן דיבורה אלא כשהפילוג יוצא לטובתה ולזכותה, שהרי היא אמרה שנשאת בערכאות (ועדיין לא שמעתי שכבוד גאונו יחזיק זה לאיסור שמי שעושה אותו משים עצמו רשע) ואם כן קם דיבור זה, ואחר כך היא אומרת שחיו יחד, ובזה אין מאמינים לה, ואם כן נשאר רק האמירה שנישאה בערכאות. ולמה נאמר שמאמינים לה שחיו יחד, אלא שאין מאמינים לה שנתקדשה בערכאות, מכיון שאמרנו שאין מאמינים לה שחיו יחד, מפני שזוהי עבירה, שוב נשאר דיבורה הראשון בתוקפו שהנישואין היו בערכאות. והרי זהו כל ענין פלגינן דיבורה שאין מאמינים אותו שהיה רשע, היינו שאין מקבלים אותו הדיבור הפוסל לאותה עדות, וממילא מאמינים לו על עיקר דיבורו, ואף כאן כך שאין מקבלים האמירה שמישים אותה רשעה, וגם ממילא נשאר דיבורה הראשון שנישאה בערכאות, ואם כך נאמר נופל כל הבסיס לאיסור שאם לא חיו יחד אין כאן כלום.

ואמנם מתוך דברי כבוד תורתנו אלו אני למד עכשיו שאמרה לו האשה שחיו יחד בתורת איש ואשה, ונמצא שהיא מודה שבעל אותה, ויש רק מקום לדון מצד העדים, היינו מצד הגלוי לכל, וכנ"ל, וגלוי וגיכר שאין בדעת כבוד תורתו להתיר על יסוד זה שאין מאמינים לה שחיו יחד.

(כח) ואמנם חוץ ממה שצייד כבוד גאונו הרי באומר דרך תשובה, לא שייך אין אדם משים עצמו רשע, ואם כן אין לבטל דיבורה זה שחיו יחד, שבאמת זה כאילו אומרת בדרך תשובה, שבאומר אשתך זנתה עמי הוא בא להעיד על האשה, ואגב הוא מוסר את כל הפרטים, ולא שייך להניח שבא לומר דבריו בדרך תשובה, מה שאין כן בנדון דידן

אלא שכאן יש ריעותא שאמרה מקודם שנישאה בערכאות, אבל בזה עצמו אין שום דבר שעושה אותה לאשת איש, ואפילו אם עצם הנישואין בערכאות היתה עבירה, לא היה שייך פלגינן דיבורה, שאין זה דומה לאשתך זינתה עמי שאין עמי נוגע לעצם העובדא של הזנות ביחס להאשה (מה לי אם זינתה עמו או עם אחר הרי זינתה), מה שאין כן בנדון דידן, שהדיבור השני הוא מגדיר את האמירה הראשונה, ומפר אותה, שאם הקידושין היו בערכאות אינם קידושין, בכגון זה לא אמרינן פלגינן, שהכל הוא דיבור אחד, ואו שאינה נאמנת כלל או שמאמינים הכל.

(כה) אלא שלכאורה יש לדון בזה מצד אחר והוא שעצם הנישואין בערכאות יש לומר שזהו איסור, וכהתדיינות לפני ערכאות של נכרים. ואף על פי שהנישואין אצלנו אינם בגדר דין כלל (ואין צריך לזה בית דין אלא עדים בלבד) אבל מה טעם האיסור לדון בערכאות, משום שמעדיף נימוסיהם להבדיל על תורת משה, או מייקר שם אלילים, והכי נמי הנישואין לפניהם הוא בגדר זה, היינו הכרה שנימוסיהם זוקקין איש ואשה מישראל, ואם כן ראוי שלא להאמינה כלל שנישאה בערכאות.

אבל בזה יש לפקפק שכיון שלא היתה אפשרות להנשא בדיני ישראל שאני, ויש שיטה האומרת שכיון שבזמן הזה אין כח בית דין של ישראל יפה, אין איסור תורה בהליכה לערכאות, ואין כאן מקומו. אבל בכל אופן כיון שלא נראה זה איסור בעיני ההמון במצב כזה שאין אפשרות לסדר נישואין כדת משה וישראל אין זה בכלל עושה עצמו רשע.

(כו) אכן די לנו בדברי כבוד גאונו, שכאן אם נאמר שנתקדשה כדין הרי אנו מחדשים דבר שלא אמרה כלל, ואין זה פלגינן דיבורה.

ואין לטעון שיש לדון כך, שאינה נאמנת לומר שחיתה אתו שלא כדין, ואין אנו מחדשים דבר שלא אמרה כלל, שתחלה אמרה נשאת אבל בערכאות, ואנו בכח הכלל שאין אדם משים עצמו רשע מיגז גייזינן לדיבורה זה בערכאות, ונשאר הדיבור הראשון נישאתי, וסתם נישאתי בפי אשה ישראלית

דלמא דבגשבו חיישינן טפי שמתו אין ראייה, ששם לענין הורדת קרוב לנכסים כבר כתבו התוספות שחששו חז"ל טפי, והיינו שלא יוכלו להוציא אחר כך מידו, ובנעשה שבו יצא מחזקת חיים ונעשה ספק, ואין שום הכרח לומר שהתירוץ האחרון של התוספות ז"ל איננו משלים את זה שלפניו, והיינו שבצירוף שניהם מתישב מה שחששו להוריד קרוב אף על פי שהברתא בודאי לא יצאה מחזקת חיים. ורחוק הדבר בעיני לומר שכאן איתרעה חזקת חיים של האיש ההוא.

לב) ואמנם מהרא"י (תרומת הדשן) בסימן קל"ט סמך על אומדנות שהיה האיש חשוב, והיו לו קרובים בהרבה מדינות, ולא נשמע ממנו כלום אחרי עבור שנים רבות, אך הוא ז"ל לא נתן שום תוקף לאומדנא זו אלא משום שהיה קלא דלא פסיק מזמן רב שנהרג, אלא שלא היו עדים על ההריגה (ולא התיר אלא לאחר שהתיר חכם על פי עדות נכרי שלא היתה במסיח לפי תומו שלא תצא) ועיין בשו"ת משאת בנימין סימן מ"ו שהעיר ששם היה סניף גדול דעת רבינו משולם ז"ל שעל פי קול בלבד מתירים לכתחילה.

וראיתי בספר שו"ת בן פורת יוסף להגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל ח"ב סימן ח' דף ל"ח שמביא שו"ת מהר"י ברונא סימן רט"ו, וזה לשונו, ומה שכתב מהר"י מורפורג יצ"ו דהכא איכא רוב להתיר, כיון דלא בא זה כמה שנים אזלינן בתר אומדנא דדעתא כדאמרינן גבי צורבא מרבנן קלא אית ליה, הכא נמי כן, קשיא לי טובא, שאני התם דודאי נפל למים שאין להם סוף ורובם לא סלקי, אזלינן בתר אומדנא, אבל עובדא דנא דליכא שום וודאי בעולם לא אזלינן בתר שום אומדנא כלל, והכי איתא בהדיא בתשובה באור זרוע בתשובת רבי אליעזר ב"ר שמואל (הוא לדעתי בלי ספק הר"א מוורדין) דדייק מדלא אמר אסורה לעולם, שעושה חזקה שאין אדם עובר על כיבוד אב ואם, וחזקה אין אדם עובר על שארה כסותה ועונתה, שכל אלו החזקות יש לנו לסומכן לרוב ספינות המוטבעות למיתה, ואפילו לרבי מאיר דחייש למיעוטא הכא לא שכיח, עד כאן לשונו.

שלא באה להעיד לחובת מי שהוא, אלא לספר כל מה שאירע לה, ולמה היה לה לספר שהיו יחד, הלא הכוונה היא שאין ברצונה להכשיל אותנו שלא נבוא להתירה על היסוד שלא היו כאן חיי אישות כלל. ובאופן כזה ודאי נאמנת, ולא שייך לומר שלא נאמין לה בדבריה אלה המכוונים להגיד את האמת בהרגישה שזה נוגע לדינא.

האומדנות שהבעל כבר מת

כט) ולענין מה שדן כבוד גאונו שמכיון שבעלה היה אסור בידי הרוסים ואבד זכרו אבד גם חזקת חיים שלו. לדעתי אין לקבל דבר זה לאיזה שהוא סמך, שפעמים שהרוסים אינם רוצים למסור על אסיריהם שום ידיעות. ואמנם ידוע שמהם מתו במאסר, אבל כמדומני שהם היו רק מיעוט, וידוע שכמה אנשים חלשים נשארו בחיים אחרי שהותם זמן רב בתנאים האלה, וחוששני מאד שמהחקירה אין ראייה כלל, שהרי יש להם שמירה חזקה ואין נמלט מהם, ורחוק הדבר שמי שיושב בבית האסורים שלהם ימלט, ועל כן כשאננם רוצים למסור ידיעות טוענים שאינם יודעים דבר.

ל) ובנוגע לנאבד זכרו, חושבני שזה לבדו לא מספיק לערער חזקת חיים וחזקת אשת איש (אם ישנה כאן חזקה כזאת) שבמה דברים אמורים באדם שכבר טבע בים הגדול, ורובם למיתה, ועל המיעוט הניצולים ברובם מתקבלת ידיעה, שהוא מילתא דתמיאה כשניצול מי שהוא מן הטביעה בים. ועיין במהר"י ברונא ז"ל (סימן ריז) שהתנגד בכל תוקף לומר שאבד זכרו בלבד מספיק.

וגם שאני באדם שנשא אשה כדת משה וישראל שמרגיש חובה להודיע שלא תתעגן אשתו מה שאין כן בנישואין כאלה שרוב בני אדם, חוץ מתלמידי חכמים בקיאים בשולחן ערוך, מחזיקים שאין בנישואין כאלה בשום אופן (אף אם חיו אחר כך יחד) איזה תוקף בדת ישראל, ולמה לו להודיע, ובפרט, וזה העיקר, מכיון שהושם במאסר אצל הרוסים, וכיון שאין ידיעה שהוציאוהו, מחזיקים אותו שעדיין הוא שבו אצלם, ומכיון שהוא שבו אצלם אין לו אפשרות להמציא שום ידיעה.

לא) ומדברי התוספות בבא מציעא ל"ט: ד"ה

אדם שנישאו בערכאות בכוונה שזה יהיה הנישואין ההחלטיים שלהם.

אבל מה שמביא מהנודע ביהודה לע"ד יש לחלק דהתם שאני ושאני. שצדדו הגאון ז"ל ובנו ז"ל בקטנה שאביה הבטיח לעשות משתה כשיגדל ויקדשנה מחדש, והבעל אבד וצדדו שאילו היתה האמירה קודם החופה היה מקום לעיין לקולא שהכוונה היא שם שהנודע ביהודה ז"ל הניח ליסוד שהקידושין חלים מן התורה לכשיגדיל כיון שהיתה דעתם בשעת קידושין שיחולו אז, וכיון שהותנה לפני החופה שכשיגדיל יעשו נישואין שניים, הרי לא היתה כוונתו שיחולו למפרע, וזהו צד הקולא. ואין זה ענין לכאן.

ואולי כבוד גאונו מפרש הכוונה שכיון שהתנו כך יש להחזיק שלא בעל בגדלותו כל זמן שלא עשו הנישואין השניים. ואם כך הכוונה, יש ענין לכאן לומר שלא בעל כל זמן שלא יסודרו נישואין כדת משה וישראל.

אבל כבוד גאונו נ"י אומר שכאן דיברו ביניהם וכו' קודם הנישואין הממשלתיים וקודם הבעילה, אם כן הוא מניח שבעל, ואם בעל שוב יש לנו החזקה שאין אדם עושה וכו' ובעל לשם קידושין. וקשה להניח שמשום שהיה עתיד לקדשה כדת משה וישראל לאחר זמן לא חש לבעול עכשיו בעילת זנות.

לה) והשתא אם האשה הזאת אומרת שלא נתיחדה אתו כלל באופן הראוי לביאה, אין צריך לומר שלא היתה שם ביאה, וודאי שהיא נאמנת, שהגלוי לכל הוא רק כשידוע, ושניהם פרסמו שנכנסו לחיי אישות, ואין ספק שנתיחדו, והגלוי לכל הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה, מה שאין כן כאן שהכל על פיה והיא החזיקה עצמה שנשאת בערכאות, והיא אומרת שלא נתיחדו באופן כנ"ל.

אולם אם היא אומרת שנתיחדו, אלא שלא בעל, באנו לענין של חזקת שלשים יום, והנודע ביהודה ז"ל קמא אה"ע סימן ס"א אמנם אומר לכתחילה, שאף על פי שאינה נאמנת, מידי ספיקא לא נפקא. ולפי זה יש לנו ספק ספיקא, שמא אין הגלוי

הרי לן שמה שעברו כמה שנים ולא בא, זה לבדו לא קיבל מהר"י ברונא בתור אומדנא להקל. וכאן זו אינה כל כך אומדנא כיון שלא היו נשואים בדת משה וישראל, ובדינינו אינם כלל בעל ואשתו, ולפיכך לא חש להמציא לאשתו או לאחרים ידיעה, ואין כאן אלא אומדנא מצד שלאחר החקירה לא נתקבלה אודותיו שום ידיעה, ואין זו סברא חזקה בהשקפה אל הנסיבות כנ"ל.

ומצד המאסר גם כן אין לדעתי יסוד ואין דעתי שאפשר לעשות זה אפילו לספק חי וכו' באופן שהבא עליה לא יהא אלא באשם תלוי, אם היתה אשת איש ממש. ואולי דעת כבוד גאונו שזה בצירוף עם העובדא שלא הושגה עליו שום ידיעה על כל פנים עושה אותה לספק אם היתה אשת איש ממש. ואין דעתי מתישבת בזה ורוצה אני לשמוע שוב מכבוד גאונו שליט"א על נקודה זו. ומכל מקום כדאי לעיין בפנים מהר"י ברונא ואולי יש שם במקורם דברי מהר"י מורפורק ז"ל ואולי יש ללמוד מהם לקולא בדרך כלל לצירוף ולסניף.

לג) ולענין התוספות בבא מציעא ל"ט: הנ"ל, הנה בדרך כלל אין מדמין ביסורים כשם שאין מדמין בטריפות, ואמנם נשתנו העתים, ומאסר בידי הגרמנים ימ"ש במלחמה האחרונה הוה בודאי הרבה מסוכן והרבה יותר נוטה למיתה ממאסר אפילו בידי חיילותיו של טיטוס הרשע. אבל בידי הרוסים הסוביטים, עד כמה שאני יודע, היה הרבה פחות בגדר סכנה משבי בימי חז"ל, וכבר אמרו שבי קשה מכולם, ועיין שם בבא מציעא ל"ט: והתוספות ז"ל, מכוונים לשבי בימיהם, ואין זה ממין הטענה. אך כמו שאמרתי בלאו הכי אין לנו כאן יסוד כדי סמיכה.

הספיקות נגד הכרת הנישואים בנידון דידן ככשרים על פי דין תורה. החזקה בימינו של אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות

לד) והנה הסברא של כבוד גאונו, שכיון שהיתה דעתם להנשא כדת משה וישראל אין כאן חזקה שבעלה, סברא אלימתא היא, שיש לנו להחזיקם בכשרות, מאחר שהיו מצפים להנשא כדת משה וישראל, ולהחזיק שלא חטאו. שאין זה דומה לבני

של רוב העם היום אל נישואין אודחיים כהיחס שהיה לפני, ושמחוייב מדין תורתנו הקדושה להיות תמיד.

והנה החזקה הנ"ל היא לא מכח זה בלבד שזוהי עבירה אלא שזה דבר מגונה מאד. ולהרבה מהעם היום יש אמנם הרגשה שזהו דבר שלא כדין לחיות חיי אישות על יסוד נישואין ממשלתיים, אבל איננה כבר בעיניהם בעילת זנות, שלא יאמר ההמון על מי שחי עם אשתו הנשואה לו בחוק הממשלתי שהם חיים חיי זנות, אלא שלא כדין ישראל, וכאילו עובר עבירה אחרת. ואמנם אדרבה במקומות שאין לנו יוריסדיקציה משפטית בעניני אישות, נישואי הממשלה הם יותר חזקים בעיני ההמון, שהם זקוקים לנישואין בתוקף המלכות, ולא נישואים שהמלכות אינה מכירה אותם.

ואמנם באמת אין זה גרוע מפילגש ומיוחדת, כי העיקר הוא שפילגש בלא קידושין, והאיסור ספק, שלדעת הרמב"ן ז"ל אין זה אסור, ואם איש זה הוא תלמיד חכם אפשר שידע את הרמב"ן, ואין כבר חזקה שבעל לשם קידושין, מחמת שלא לעשות בעילתו בעילת זנות, ושכשנתיחד עמה וגבר עליו יצרו נתישבה דעתו עליו שכדאי הרמב"ן ז"ל לסמוך עליו בשעת הדחק, ואם אינו בגדר זה של תלמיד חכם אין לו הרגש רתיעה מיוחדת מפני בעילות זנות אלא זה איסור בעלמא בעיניו, ובפרט שהיתה כוונתו לישאנה אחר כך בחופה וקידושין, אין שום חזקה שבעל לשם קידושין, אלא זה ספק קל מאד, ואוקמינן האי איתתא בחזקת פנויה, שחזקת אין אדם וכו' לאו דווקא משום דלא שביק התיירא וכו', שדבר גדול הוא להתקשר עם אשה לשם אישות, ובפרט בימינו שאסור לגרש בעל כרחה, ורק כדי שלא להכתים את עצמו בחרפת ובבושת הזנות המשוקץ ומתועב כל כך אף בין נכרים מכובדים, וקל וחומר אלף פעמים, להבדיל, בין ישראל, חזקה שבעל לשם קידושין, אבל לא להמנע מאיסור בלבד. ואפילו אם איננו בגדר זה שיחשוב שהנישואין הממשלתיים שווים, חס וחלילה, לנישואין כדת משה וישראל ובעל על דעתם, הרי כבר אין החיים של אישות אחרי

לכל כעדים (שהרי יש מחלוקת בזה) והספק של קרוב ופסול, וכמו שהביא כבוד גאונו עצמו. וכבוד גאונו מביא גם משם הנודע ביהודה ז"ל שאין זו עדות, ואם תמצא לומר שזוהי עדות על היחוד, שמא לא נבעלה, כיון שאומרת שלא נבעלה, ואם תמצא לומר נבעלה, שמא אין כאן עדים וכו'. ואולם לבסוף חוכך הנודע ביהודה בזה להחמיר יעויין שם. אלא שהוא דן להקל מצד אחר והיינו שאין כאן חזקת איסור אשת איש, שעל תחילת הקידושין אנו דנים ונאמנת לומר שלא נבעלתי, ומכל מקום על הביאה הראשונה הוא מודה שאינה נאמנת, יעויין שם.

אלא שיש לומר שחזקה זו שלא מוקים אינש אנפשיה הוא רק בנישואין כשרים, ואם כן יש לדון במקרה זה שנאמנת.

אכן אם היא מודה שנבעלה אזי יש לנו רק הספק שמא אין הלכה כהמחמירים, וגם הספק שעוררתי שאמנם הביאה הראשונה היתה לשם קידושין שלא תהא בעילת זנות, אבל אז אפשר שעדיין לא היה גלוי לכל, שהיו נודדים ולא היו עסקיהם ידועים תיכף לכל, ורק אחר כך נתחזקו, ואז הבעילות לא היו לשם זנות, אבל לא לשם קידושין שהוא כבר קידש.

(לו) וכן יש לצרף שיטת הרדב"ז שבגדה אין אומרים אין אדם עושה וכו'. וכן יש לצרף סברתי שהיה ספק לכל אם יש כוונה לקידושין, שהרי מהיכן יש לנו להחזיק שהם ידעו שהגלוי לכל הוא כעדים, ומאידך גיסא זה יודע כל הדיוט מישראל שאין קידושין בלי עדים, וחשבו שאין להם עצה להמלט מביאת זנות, ואם כן הוה לדעת הגהת אשרי כמקדש בלא עדים. ואפילו לדעת הרשב"א והריטב"א ז"ל מכל מקום כיון שיש ספק אם כיוונו לשם קידושין מהטעם הנ"ל, אין כאן אלא ספק קידושין. וגם יש לצרף הענין של קרוב ופסול שגם זה מכניס ספק נוסף.

(לז) ועכשיו עולה על דעתי שהחזקה של אין אדם עושה את בעילתו בעילת זנות הוקלשה בהרבה כשכבר היו נישואין ממשלתיים, שמחוץ לתלמידי חכמים ויראי שמים מובהקים אין היחס

ועוד שעלינו להבין שקשים גירושין לפני המקום לא מעצם נתינת ספר הכריתות, אלא מהתוצאה, שבזה הוא מכריחה לצאת מביתו ולחיות בלי בעל עד שתמצא מי שישאנה. ולפי זה כיון שזהו ענין מוסרי הרי קשים הגירושין של הפילגש יותר מגירושי האשה, שהאשה יוצאת בכתובה וזו יוצאת בלי כלום, לאחר שמסרה את עצמה לו בלי קידושין ובהשפלה להיות לו רק לפילגש בלבד, ושפיר מתפרש כאן המונח גירושין על התוצאה, היינו על המצב שחל עליה אחרי שהוא מוציאה, כלומר עצם השילוחים. ועיין רמב"ם פ"א מגירושין ה"ה (ואמנם במקרא לא מצינו המונח גירושין אלא שילוחים, ושלחה כתיב, ולא וגירשה, וחז"ל נקטו בלשון זה על שם התוצאה). ותו שאיך היה יכול לדבר בלשון אחרת מכיון שהכוונה היא על התוצאה, וכלום היה יכול לומר כמה קשה גט לפני המקום, ועוד כשנעיין בשמואל ב' כ' (פסוק ג) הרי ברור שדוד ריחם על הפילגשים שאבשלום הרס את חיייהן, ולא בא בחשבון כלל שיפקיר לגמרי את מצבם, ולא עליהם חל הדיבור כלל, שאותם בודאי לא רצה דוד להרחיק מכל וכל, שהמלך החסיד חשב זאת לעול אחרי האסון שקרה להן, ודי למבין. ובדעתו היה הדבר הזה יותר קשה לפני המקום מלגרש אחת מנשיו.

ותו יש לומר שמהכתוב עצמו מוכח שפילגש אינה בבחינת אשת איש, שהכתוב מעיד על אותו צדיק שלא בא עליהם. ואם תמצא לומר כדעת רבי חסדאי שפילגש היא אשת איש, אף בלי קידושין, משום מי איכא מידי, (ועיין מה שכתוב בריב"ש ז"ל), אלא שהוא ז"ל מודה שאין חייבים עליה מיתה, שאינה אלא באיסור עשה של ודבק באשתו ולא באשת חבירו, אבל מאין הרגלים לדון שלא נאסרה בבית איש מבלעדי אישה (והנה בקידושין י"ט. דרשינן איש אשר ינאף את אשת איש, פרט לאשת קטן. ועיין שם שמוקמינן באשת יבם בן תשע ועיין שם ברש"י ותוספות, ולפי ההנחה שקונה אותה מן התורה, כלום אמר מי שהוא שאשה כזאת אינה נאסרת על בעלה משום שאין כאן עונש מיתה), ואם כן מאי קמ"ל קרא שדוד לא בא חס וחלילה על סוטות, ועל כרחך שזהו החידוש, שהיה מותר לו

הנישואין הללו חיי זנות והפקר בעיניו, אלא דבר אסור בלבד ולצערנו מזלזלים ההמון בכמה איסורים בימינו.

נישואים אזרחיים מדין מיוחדת ופילגש. הוית והפקעת הפילגשות. אלמנת מלך - פילגשות. זיקת פילגשות כשהיה בדעתם אח"כ להינשא כדמו"י. מסקנת התשובה

לח) והנה מסרו לי בשם הגאון רבי יוסף רוזין מדווינסק ז"ל שהוא היה מחמיר בנישואין אזרחיים שכיון שמייוחדת לו, הרי בבני נח כהאי גונא היא אשת איש, ומי איכא מידי וכו'. כך מסרו לי בשמו, ולא ראיתי דבר זה בדפוס. (עי' שו"ת צפנת פענח (ווארשא) סימן כו - כז).

והדבר תמוה אצלי, שהרי בכגון זה כבר אמרו ישראל דבני כיבוש וכו', שם בסנהדרין נ"ט. שאין זה באותו הגדר של מי איכא מידי שלבן נח נאסר שאין להם קידושין.

אמנם כבר הובאה סברא כזו על ידי גאון מהראשונים הרב רבי חסדאי ז"ל הובא בריב"ש סימן שצ"ח ודחה הריב"ש דבריו בשתי ידים, ועיין שו"ת הרא"ש כלל ל"ב סימן א' ותשובות הר"ן סימן ס"ח.

לט) ועתה עיינתי בספרי אדמו"ר הגאון החסיד מליובאוויץ ז"ל בצמח צדק אה"ע סימן קל"ח וראיתי שמביא ראייה שפילגש צריכה גט, והוא שהרמב"ם ז"ל פוסק שפילגשים היינו בלי קידושין, והוא גם פוסק שי"ח נשים שהותרו למלך בכללן גם הפילגשים (ובזה דחה דעתו הראב"ד ז"ל מפסוק מפורש בדברי הימים, ואין כאן מקומו), ואם כן למה אמרו בסנהדרין כ"ב. כמה קשים גירושין לפני המקום שהרי לדוד התירו ליחד ולא התירו לגרש, הרי סתם לגרש הוא בגט, ואם תמצא לומר שפילגש אין צריך גט הרי היה יכול להוציא הפילגשים בלי גט יעויין שם.

אבל אין זו ראייה מכריחה. חדא, מאין לו שהאי אמורא סבר שפילגשים בלי קידושין, הרי מהירושלמי כתובות פ"ה ה"ב משמע שפילגשים בקידושין בלי כתובה.

על רצפה בת איה. אלא שבלאו הכי קשה הרי אסור לו לישא אפילו אלמנת מלך, ואיך נשאה. אלא שלרבי חסדאי אין זו הוכחה, שמשום שפילגש צריכה גט כללה בכלל נשי אדונך.

ומיהו לפי דרכנו למדנו שהאיסור לישא אפילו אלמנת מלך אינו בפילגש של מלך, או שאין איסור ליקח אלמנה לפילגש. ואולם יש לומר שנשאה לרצפה קודם שהומלך על כל ישראל כשעדיין היה בית שאול קיים והיינו לאחר שמת אבנר שלקחה וכמפורש בכתוב, ואחר כך היה מותר לו לקיימה כדין אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול, וכשם שקיים את אביגיל אשת נבל הכרמלי אף לאחר שמלך על כל ישראל.

(מב) ועוד יש לומר שכל עיקר הוכחת הירושלמי היא ממה שנאמר ואתנה לך את בית אדונך וגו' ועיין שם במפרשים, והיינו שלקחה על פי נביא, וכי תקשה אין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, אין זו קושיא שכל עיקר האיסור הוא משום כבוד המלכות, ואמנם מלך אינו יכול למחול על כבודו, אבל דבר כזה יוכל להיות ניתר על פי נביא, שכיון שהנביא מתיר על פי הדיבור אין זו פגיעה בכבוד המלכות ונאמן הוא הנביא על כך.

ועיין סנהדרין פרק כהן גדול י"ח. שחכמים דרשו שלא נאמר כלל נשי אדונך על נשיו של שאול. ועל כרחק שכל הוכחת הירושלמי היא אליבא דרבי יהודה, אבל לרבנן אין זה במשמע כלל, ומיהו על כל פנים לרבי יהודה היא מוכח אחת משתי אלה או שפילגשים בקידושין, או כדעת רבי חסדאי.

ואף על פי כן יש לומר שאין כאן הכרע, והיינו שבכל אופן לענין עריות גזרו בפילגש משום אשה דמיחלפי אהדדי. ואפשר שפילגש היתה צריכה גט מדרבנן, וזוהי ההוכחה שאם תאמר אשת חמיו אסורה דבר תורה היה אסור ליקח גם פילגש חמיו, ועל כרחק שאינה תורה ולא גזרו בפילגש.

(מג) שוב הביא ז"ל (שם בביאור הגר"א) ראיה מהמדרש (בראשית רבה לח, א) שאחיתופל התיר עריות. וגם זו אינה ראיה מכרעת, שמכל מקום מכיון שמדרבנן צריכה פילגש גט, הרי זה כאילו

לבוא עליהן, אבל מפני שנעשה בהן דבר מגונה נמנע מזה.

ואולי יש לפקפק שאין הכי נמי שהפילגש כאשת איש (וכדברי רבי חסדאי) אלא שאצלם אנסן אבשלום ואונס בישראל רחמנא שרייה, והא קמ"ל קרא שאף על פי כן נמנע מלבוא עליהן. ועיין כתובות ט'. במעשה דדוד אונס הוה, ועדיין יש לעיין.

ותו יש לומר שאשת מלך נאסרת אף באונס, ולא מטעם סוטה אלא מטעם כבוד המלכות, וקל וחומר מזה שאינו נושא אפילו אלמנתו של מלך, עיין רמב"ם מלכים פ"ב ה"ב והא קמ"ל קרא. ויש לעורר עוד וקיצרתי. ויש לעיין במפרשים בספר שמואל ואינם עכשיו לפני.

(מ) שוב יש להתבונן במה נפקע היחס של פילגשות. והנה בבני נח מפורש בירושלמי ריש קידושין בפילגש בישראל לא שמענו. ועל כל פנים נראה שאינו נפקס בכגון דא של דוד שהושיבם בבית משמרת, והיינו הוצאה מביתו לכלכלם שלא הפסיק מזונותיהם, שאם לא כן הרי כבר היה יכול לישא עשר נשים, והיינו לפי מה שהעלינו שאינן צריכות גט, ועל כרחק שהפסקה החלטית של היחס הוא בגירושין, אבל דוד שהושיבם בבית משמרת תחת השגחת פקידיו, וכנראה בארמונו, לא הפקיע היחס לגמרי. ואם לא תאמר כך אלא שזוהי הפקעת הפילגשות לדין, היא מוכח שצריכות גט מכח הא דסנהדרין הנ"ל. אבל הנראה שאין זו הפקעת הפילגשות באופן הנ"ל, ודי למבין.

(מא) והנה רואה אני עכשיו שהגאון החסיד ז"ל מביא (בביאור הגר"א) אבן העזר סימן כ"ו סק"ז עוד ראיה לרבי חסדאי מהירושלמי יבמות פ"ב ה"ד מובא בתוספות יבמות כ"א. ד"ה ומותר שאשת חמיו אינה תורה, שאם תאמר תורה, דוד איך נשא את רצפה בת איה. ומאי קשיא הרי היא היתה רק פילגשו, אך ראיתו אינה מכרעת אלא למאן דאמר פילגשים בלא קידושין, והירושלמי סובר פילגשים בקידושין. וזה מוכח מהירושלמי זה עצמו, שהרי הוא דורש זה מואתנה לך נשי אדונך בחיקך, ואם פילגשים בלי קידושין, לא שייך לומר נשי אדונך

מה) ועוד יש לי סברא אחרת, והוא שאמנם בדין תורתנו הקדושה אין שום היתר לעגונה משום אדעתא דהכי לא קידשה נפשה, אבל בפילגש אפילו לרבי חסדאי ז"ל יש אולי לדון כך. שהא דטב למיתב טן דו הוא רק כשהיא יושבת עם בעלה אחרי חופה וקידושין כדת, וזוכה בכבוד של עקרת הבית בישראל שיש לה בעל, אבל לא במצב של פילגשות, ואדעתא דהכי לא הסכימה. וזהו לסלק את החשש מצד דעת רבי חסדאי, אף שהיא כבר דחויה וכנ"ל.

ועוד יש לדון, אפילו אם נחוש שכדי שלא לעשות הבעילה בעילת זנות הסכימה לקידושין (ולא שייך אדעתא דהכי לא קידשה נפשה), הנה במה דברים אמורים כשהיתה יכולה אחר כן להתחזק בישראל כאשת איש, ושייך טב למיתב טן דו, אבל במצב שכזה, לא עלתה על דעתה, שתוכל אחר כן לבוא ולפרסם בישראל אני אשתו של פלוני בדת משה וישראל שנבעלתי לו בתורת קידושין ואיני צריכה עוד לחופה וקידושין, שגנאי הוא בעיני העם קידושין של ביאה. בכל אופן לא היתה מעיזה לפרסם על עצמה כך, ואין כאן טב למיתב טן דו.

מו) ותו, הרי היא אומרת שלא היתה שום כוונה לקידושין, ויש לה מיגו שהיתה יכולה לומר שלא נתיחדה אתו בשום פעם כדרך איש ואשה. מה תאמר שזוהי מיגו במקום חזקה, שחזקה שאין אדם עושה וכו', במה דברים אמורים בחזקה ברורה, אבל מכיון שיש ספיקות בחזקה זו, היינו שמא חשבה (וזה מסתבר מאד) שאין זו בעילת זנות, אלא איסור מפאת העדר החוקיות הישראלית, שוב היא נאמנת במיגו זו לומר שלא כיוונה לא היא ולא הוא לשם קידושין (וגם בו הרי יש אותו הספק) שחשב שאין זו זנות, וכמו שהסברנו לעיל.

מז) ולענין מה שאמרתי לעיל אל תשיבני שאם כן יתחדש בנתקדשה בביאה ונתעגנה אחר כן עיגון עולם, יהא חס וחלילה מקום לומר אדעתא דהכי וכו', שזה בורכא, שכשנתקדשה בפני עדי יחוד סברה וקיבלה שבאופן זה תתפרסם לאשת בעלה, מה שאין כן כאן.

התיר עריות. ועוד שבאגדה אין הלשון כל כך מדוקדק כבהלכה, ועריות לאו דווקא, שמכל מקום אף לדין שבפילגש לא היה האיסור של ודבק באשתו, ודאי שהיה אסור לבעול פילגש חבירו, משום ומלאה הארץ זימה שנמצא אח נושא וכו'.

והמדרש הנ"ל בדבר אחיתופל אין ראיה גם מצד אחר, והוא שהירושלמי סובר שפילגשים בקידושין, והמדרש הוא מחכמי ארץ ישראל.

מד) ועתה לענין דידן, אני חוזר לדלעיל, שאם זה היה תלמיד חכם, ידע שהרמב"ן ז"ל מתיר פילגש, וזה מערער את החזקה של אין אדם עושה את בעילתו וכו'. ואם לא, לא היתה בעילה זו זנות בעיניו, אלא איסור גרוע, וכיון שהיתה דעתו לישאנה כדת משה וישראל לא היתה מחשבתו לקדשה עכשיו בביאה זו (ולגרום אחר כך הזכרת שם שמים לבטלה בברכת אירוסין שזה איסור הידוע אף להדיוטות - ברכה לבטלה) ואין כאן חזקה שנתכוין לשם קידושין. ואפילו לדעת רבי חסדאי, במה דברים אמורים שנעשה קשר של אישות בפילגש (עד כדי להצריך גט) כשלא היתה דעתו אלא לקיימה ביחוד זה שמיחדה לעצמו, אבל כשדעתו לישאנה כדת משה וישראל לא חלה זיקת הפילגשות ואין צריך גט. אבל לאידך גיסא עד כדי כך לא נחזיק שידע, אפילו אם הוא תלמיד חכם (ותלמיד חכם גדול בודאי איננו) והיה די לו לידע שלפי הרמב"ן פילגש מותרת אף להדיוט. ואם לא ידע מזה והוא איש המוני היה די לו לסבור שביאה כזו איננה זנות, וכנ"ל.

ועוד יש לדון שאשה זו אף שגם לגבי דידה שייך אין אדם עושה וכו', לא היתה דעתה להתקשר אליו בברית הנישואין שלנו, שזהו דעת ההמון (כידוע לנו) שהנישואין הממשלתיים למרות כל תוקפם אינם זוקקים בדיני ישראל, ואם ייפרד בעלה ממנה תוכל להנשא בדיני ישראל במקום אחר, אבל אם תתקדש אליו (ובמצבם ההוא שהיו נודדים וצפויים לגלות אפשר שהוא ייגלה למקום רחוק) תשאר עגונה עולמית. וחוף מזה ידוע שבדיניהם אחר עבור זמן ידוע יכולה העגונה לקבל פטור, מה שאין כן בדיננו.

להנשא וסמכה דעתם ולא חלה עליה זיקת פילגשות.

(ג) סוף דבר. נטיית דעתי הדלה היא להקל ולא להחמיר בנדון זה, מפני הטעמים דלעיל, ובפרט, שכמה גדולים ובכללם הגאון רבי חיים עוזר ז"ל [בעל האחיעזר] והגאון ר' מלכיאל מלאמזא ז"ל [בעל הדברי מלכיאל] בעלי הוראה מובהקים פסקו שלא להחמיר כלל עם הנישואין האזרחיים אף על פי שחיו אחר כך יחד בקביעות כאיש ואשתו.

אבל לעת עתה אינני מחליט עד לאחר שיעביר כבוד גאונו נ"י את דברי בכור העיון שלו ואשמע ממנו שוב שנית ואז נחכם לה, בעזר השם. ואולם אם דעת כבוד גאונו שליט"א בפשיטות להתיר אין זה מעכב על ידו, כמובן, ורב גובריה לסמוך על דעת עצמו.

ובזה הנני ידיו מוקירו כרום ערכו ומברכו בכל טוב סלה, המצפה לישועת ישראל מציון במהרה בימינו
יצחק אייזיק הלוי הרצוג

מח) ואל תשיבני שמאחר שאמרתי שלא הופקעה חזקת חיים דידיה אם כן יש עדיין צל של תקוה שישוב אליה, שזאת אומרת, שעל כל פנים בדעתה נקבע שמת, ואם אנו נגזור עליה גזירת עיגון הרי זה יהא עיגון עולם (לדעתם, שלא ישוב עוד מקברו) וזהו אדעתא דהכי, לפי מה שהיא תחשוב.

מט) ומיהו לענין מה שדגתי לעיל שמא מודה רבי חסדאי שבאופן שהיה בדעתם להנשא אחר כך כדת משה וישראל לא חלה זיקת הפילגשות, אין זאת אומרת שכעת בנכרי ונכרית שנישאו זה לזה בכוונה שלאחר זמן יתגירו, לא חלה זיקת אשת איש של ודבק באשתו, ששאני אופן כזה שאין אחד מהם יכול לכוף את השני, ולא סמכה דעתה. ובלאו הכי אין הגירות בידם דמי יימר וכו', מה שאין כן בישראל וישראלית ששארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וחזקה שיתקיים ההסכם

סימן סד

אלו שדרות עם בעליהם בלי חופה וקידושין ונתפרדו אם צריכות גט

יחד כאיש ואשתו הוי כעדי יחוד והריב"ש בתשובה המובא בבית יוסף אה"ע סימן קמ"ט הביא שהוא רק דעת יחיד וגם צדדו דברי כבודו דבפריצים לא אמרינן שאין עושה בעילת זנות כמו המשמעות של לשון הרמב"ם פ"ב מגחלות שהחזקה היא שאין אדם מישראל הכשרים אין עושים בעילת זנות. הרי דכתב שדוקא כשרים. וכן הראיה שהביא מעלתו מדברי הרמב"ם בפילגש נעימה מאוד ואין מקום להאריך בזה.

אך בשאלה למעשה במקום עיגון בודאי נכון להתיר בכל אשה בפני עצמה לעיין בהגביית עדות של ענינה ולאחר שאומרת שבעלה היה מהפריצים.

ידידו המכבדו כערכו

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי מאיר פויערווערגר שליט"א

שלום וברכה, קבלתי מכתבו בשאלת חכם, איך להורות בהנשים הדרות בלי חופה וקידושין עם בעליהם בשנות המלחמה ולאחר השיחרור נתפרדו והוא התיישב ברוסיה והיא נשארה באירופא, ואין במציאות להשתדלות להשיג גט ממנו אם נוכל להתירה בלי גט ולא לחוש להסברא שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

וכבודו בבקאותו הרב ציין דעות הראשונים שמחולקים בזה. דעת הרמב"ם דלא אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות רק באשתו שנתגרשה או בקידש על תנאי, וקיימו בשיטתו הרשב"א והריטב"א והר"ן, ורק דעת הרא"ה דבדרו

סימן סה⁶**בענין נישואים אזרחיים**

באמירה הראשונה חזינן דמחמת שנאתה הוחזקה למשקרת, או במומר שעזבה דאנן סהדי שאינה יכולה לחיות עמו וכמה ראשונים החליטו ביבם מומר לומר אדעתא דהכי לא נתקדשה, ובפרט אם נסכים למה שהזכרתי דגם בלי הגדתה יש מקום להתירה.

ההערה של רב בורשה על נאמנות לומר פנויה אני נגד הרוב נשים שהם נשואות יש לה מקום לדעת השב שמעתתא (ש"ו פ"ה) החולק על הפני יהושע (קידושין סג, ב) וסובר שעד אחד אינו נאמן נגד הרוב, והחתם סופר אה"ע סימן ב' הראה דהפני יהושע עצמו סותר דבריו וכתב דמשום הכי אין נאמן לומר כהן אני משום שרוב אינם כהנים אבל מכל מקום הרי בהמשנה מבואר שנאמנת, וצ"ל או כסברת הדר"ג משום רוב התלוי במעשה או משום סמוך מיעוט לחזקת פנויה ואיתרע ליה רובא.

החששא של הדרת גאונו אולי בנישואין אזרחיים אין בזה החומר בסופה הנה בתוספות בבא בתרא ל"ב. ד"ה אנן כתבו דגם בתרי ותרי שאינה יוצאת מבעלה ג"כ יראה לעמוד בטענת ברי נגד עדים ויש לה חזקה שאינה מקלקלת עצמה.

מכל הלין טעמי למעשה לדעתי אין לפקפק בהיתרא של האשה הנ"ל.

בכבוד והערצה

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים כ"ה אייר תש"ז

כבוד הגאון הגדול הרב הראשי שליט"א [הרב הרצוג זצ"ל]

כבר הודעתי ע"י הטלפון הסכמתי להתיר האשה מקפריסין להנשא, אם כבודו הקפיד להצטרך הסכמת ג' רבנים. ולדעתי השאלה אינה צריכה לפנים, שבקידושי ערכאות רבים מגדולי אחרונים מתירים במקום עיגון באותם שאינם זהירים בטהרת בנות ישראל, דלא אמרינן בהם שכווננו לקידושין ובפרט בצירוף ספק מיתת בעלה, ולכן אפילו אם לא נתן לה נאמנות, ספק מיהו הוי כיון שהיה במקום שרוב היהודים הומתו.

ולענין נאמנות שלה לומר שהיו רק נישואי אזרחיים, אם ע"פ דין לא היה נישואין, הלא היא ממש אמירת פנויה אני - הגם שפקפקתי במקום אחר [לעיל סימן סב אות ז] אם נאמנת לומר פנויה אני ונבעלתי באיסור - אך כעת נראה לי מהסוגיא דכתובות (יג, ב) ראוה מדברת והיינו נבעלה ואמרה מאיש פלוני וכהן הוא פליגי אם נאמנת להנשא לכהן, ולא מסתפקי כלל אולי נבעלה לשום קידושין ומשמע אפילו ראו שנים, חזינן שנאמנת לומר שנבעלה באיסור.

וגם אם נאמנת לומר מת בעלה לאחר שנתגרשה ואם הגירושין נחשב לקטטה אין לנו להוסיף על דברי השלחן ערוך דרק בהוכחשה

סימן סו

בענין עגונה שנישאה בלי חופה וקידושין • ובעיות הגיור במחנות

עגונה שנישאה בלי חופה וקידושין

(א) שלום וברכה בהדרת הכבוד. מעביר אני בזה לרום מעלת כבוד תורתו גביית עדות⁷ בנידון שאלת עגונה האשה ח. בת ש. פ. ממונקאטש, לפי דעתי

ב"ה, א' בשלח ז' שבט תש"ט לכפלד

מעלת הוד כבוד עטרת תפארת רבני פולין וכו' וכו' הגאון הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א בירושלים תובב"א

ואתא קדמנא האשה ח. בת ש. פ. מכפר קרעצניו (רומניא) וכעת בפה מחנה לכפלד, והעידה לפנינו בזה

6. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן ד).

7. זה לשון הגביית עדות: במותב תלתא כחדא הוינא

ולכאן ולא בחדא מחתא ניהו והענין דחוף מאוד כי אי אפשר לדחותם בלך ושוב, הייתי במינכן במרכז הרבנים והצעתי למסור הענין לכבוד הרבנות הראשית לארץ ישראל, ועל פי זה נכתב המכתב בשבוע שעבר מועד הרבנים במינכן לכבוד הרב הראשי הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א בבקשה לשלוח לכאן רב מובהק חכם שיסדר כל הענינים הנוגעים לעליה על פי דעת והוראת הרבנות הראשית לישראל, הלא מצער שאלתינו כי הרבה שליחים מכל המפלגות באים ושבים מתמן להכא, ואולם נתבקשתי להעיר את הוד גאונו שליט"א שהרב השליח יהיה איש אי מפלגתי בכדי שכל הקיבוץ הדתי לכל מפלגותיו (ישנם בינינו קנאים מהונגריה) יסמכו עליו בכל השאלות הדתיות הצריכים ומחכים לפתרון בקשר לחיסול המחנות.

מקווה שנקבל תשובתכם הנכבדה עד מהרה ודעת תורתכם הברורה בענין קבלת הגרים ואדגיש עוד הפעם כי מספרם רב מאוד.

מאוד נכסוף נכספתי לדעת מצב בריאות גופו, השי"ת יחזקהו ברפואה שלמה למען יוכל לעמוד על משמרתו הקודש בשיבה גדולה זו של תחיית האומה והארץ שתבנה ברוח התורה והמסורה עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

כברכת ידיו מכבדו ומוקירו כרום ערכו הדורש שלומו באהבה ובכבוד הראוי המצפה לראות פני כבוד גאונו בשמחה

יהושע אהרונזון אבד"ק סאניק

איו געווארען ארעסטירט, אין יאנואר 1946 איו מיר גיבוירען פין איהם סצווייטע יונגל. ביז פורים 1946 האב איך בעקומען פין איהם בריף אין ידיעות פונם ארעסט הויז ביי די הויפט קוואטיר אין גרויסווערדיין (הונגריה) צווישען אנדערס האט ער מיר געשריבען כזאל פערלאזען אונגארען בין איך אהער געקומען קיין דייטשלאנד ווי כהאב ביז צום היינטיגן טאג קיין ידיעות פין איהם נישט, טראץ דעם וואס כהאב זיך נאכגעפרעגט בריפליך ביי שכנים און בעקאנטע אין אונגארען. כל זה העידה לפנינו בתורת אם לא יגיד ונשא עונו כנהוג. ט"ו טבת תש"ט לכפלה.

הפעוטה היות שבעלה הוא במאסר בהונגריה או בסיביר שברוסיה יעצתי אותה לפנות להממשלה ההונגרית או להשלטונות דבית הסוהר בגרוסורדיין, אולי יעלה להשיג ממנו גט על ידי כתבו ותנו בכתב ידו על כל פנים בשעת הדחק, או שיתברר שמת או נאבד זכרו, אולם הדבר קשה מכאן אולי יש אפשרות מישראל באופן רשמי.

אולם להיות ששעתא דחיקא לה טובא עם שני ילדים במחנה, ההיתר היחידי יכול להיות דעת הרדב"ז (מובא במשנה למלך פ"י מגירושין הי"ח) דבביאת נדה לא אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ובדין זה כבר נחלקו גדולי המורים האבני מילואים (סימן ל"ג סק"א) מביא תשובת הרשב"א בהיפך ייעיין בפתחי תשובה אה"ע סימן קמ"ט סק"ב וברמ"א שם סימן ל"ג, ולכן אבקש להודיענו הלכה למעשה בשריותא דהאי איתתא.

שאלתי אותה מדוע לא קיבלה קידושין כדת השיבה שבפעסט היו צריכים לשלם אז סכום גדול להקהל עבור סידור חופה וקידושין. על שאלתי אם בעלה התנהג בענינים אחרים על פי הדת השיבה כן הניח תפילין והתפלל. אולם את חוקי הטהרה לא שמרו.

בעיות הגיור במחנות

ב עתה באתי בענין העומד על הפרק שאלת הגרים, כי לסיבת עיכוב עליית הנכרים, רבים המה מאוד הרוצים להתגייר, וישנם כמובן צדדים לכאן

הלשון: איך האב געלעבט אהן חופה וקידושין מיט מ. ק. פין מונקאטש אין יאהר 1942, נאך 2 - 3 חרשים בערך איו ער אוועק אין מונקאטאבור (מחנת עבודה) קיין באר (יוגאסלאוויען) איך האב פון איהם געבוירען א זאהן אין יאהר 1943, אין יאהר 1945 מערץ איו ער געקומען פין באר א פערואונדעטער קיין בודאפעסט אין שפיטאל, איך האב איהם דאן געבעטען מיר זאלען חתונה האבען האט ער גיענטפערט דאס "ער האט נאך צייט" נאך פסח 1945 האבען מיר אנגעהויבען צו האנדלען און לעבען צוזאמען ווען מיר זענען איינמאל קיין ... האבען די רוטען אונז גיכאפט מיט סחורה - שמוגל איך בין אנטלופען, ער

סימן סז⁸**בענין נישואים אזרחיים****• אם מותר לשנות רצועה של תפילין של ראש לשל יד**

ב"ה, ירושלים ג' אדר תש"ז

מהמחנה בברגן בלזן כבר הותרו על ידינו מאות עגונות, וכמעט בכל שבוע עומדים אנחנו בחליפת מכתבים, ולפלא בעיני שמן האיזור האמריקני לא נראה עד עתה פעולה רבנית בענין עגונות.

לשנות רצועה של תפילין של ראש לשל יד

ג) שאלתו השניה אם מותר לשנות מהרצועה של ראש לשל יד, אם אינה ראויה עוד לשל ראש, הגם שפרטי השאלה אינו מובן, היאך יניח השל יד בלי השל ראש רק אם יש לו שני תפילין של ראש הוי המציאות של השאלה, אך בדרך כלל בשעת הדחק גדול יש לסמוך על הטורי זהב או"ח סימן קנ"ד (סק"ז) דהיכא דאינו ראוי לקדושה הראשונה, עדיף טפי לשנות לקדושה קלה מלגזוז, הגם שרבים חולקים עליו.

אודות ספרים שמבקש, אשתדל אם ירצה השם לשלוח לו איזה ספרים שיעלו בידי.

ידידו הדורש שלומו ומצפה לשמוע ממנו ומכל המחנה בשורות טובות

שלמה זוד כהנא

כבוד הרב הגדול רבי יצחק הכהן הוברמן רב בועטצלער שליט"א

קבלתי מכתבו מכ"ח טבת שנשלח אל הישיבה שפת אמת, והנני ממחר להשיבו.

א) אודות קדושין אזרחיים במדינות רוסיא "זאקס" הגם שאין בידינו להוציא פסק כללי לביטולם, וצריך דיון על כל מאורע בפני עצמו ולא כל המקרים שוים, אך בדרך כלל נכונים דבריו שאצל עוברי עבירה יש לצדד שלא נימא דבועלים לשם קידושין, כמו שהביא המשנה למלך בפ"י מגירושין בשם הרדב"ז וכבר האריכו בזה בספרי תשובות, ובמקום עיגון בספק של מיתת הבעל בודאי יש לצרף לסניף גדול להתירה.

ב) ואבקש מעלתו לטפל בעגונות בנות ישראל הנמצאות בהמחנה, ולעשות גביית עדות מהגדת האשה העגונה מה שיודעת בעצמה, ומה שיודעים אחרים, ולשלוח אלינו ומציון תצא תורה לפתרון,

סימן סח⁹**בענין עגונה • נישואים אזרחיים • נישואים בימי הספירה**

ב"ה, ירושלים כ"ז ניסן תש"ז

יהודא זיידן גם כן מעיד שה' פ. הנ"ל היה בשנת 40 בטאשקענט, ובשנת 41 נענש לעשר שנים מאסר, ומפני מחלתו הרצינית יצא לחופש מבית האסורים ונתגייס להצבא ומאז לא נשמע ממנו. ברוך טענענבויס מעיד שהיו לו שני אחים שנשארו בפולין, ומה נעשה עמם איננו יודע. חיים טענענבויס מעיד ששמע בעומדו בתור לקנות לחם בטאשקענט ספרה אשה אחת שזה עכשיו היתה החתונה בין פ.מ. עם בתו של ישעיה ליבל'ס ויש לו¹⁰ אשה ושני בנים.

כבוד הרב הגאון הנעלה יצחק הכהן הוברמן שליט"א רב בוצלר

שלום וברכה, הריני מאשר בזה קבלת מכתבו החביב מכ"ט אדר, על דבר העגונה ה.א. ורצופים בו ה' גביית עדות.

א) האשה ה. עצמה מעידה שבעלה פ.מ. נתגייס לצבא הפולני בשנת 42 ומאז נאבד זכרו, ואין שום ידיעה ממנו, וכן הגידה האשה עלקא שווארץ על פ. הנ"ל שנלקח לצבא הפולני ולא חזר משם, העד

♦♦

10. היינו לאיש פ. נשארו שני בנים מאשתו הראשונה, כן מבואר בהמשך.

8. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן כט).

9. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן ל).

העזר שולח אנכי לו לפי שעה חוברת של אחד מרבני ירושלים הטור והבית יוסף של סימן י"ז מאבן העזר הנוגע לתקנת עגונות, וגם הקונטרס לעגונות של הרב ראלער שנפטר בירושלים, וגם חיבור ליקוט על הלכות שחיטה וגם חוברת בת עמי על עגונות מהרב טולידנו הרב הראשי בתל אביב. ואבקש לסדר גביית עדות מכל העגונות הנמצאות בעירו והסביבה ולשלוח אלי ומציון תצא תורה לאורה.

אחר גמר מכתבי קבלתי גם מכתבו הקודם מיום כ"ב אדר, והתענגתי על הבקאות של מעלתו בגמרא ורמב"ם וראשונים הגם שלפי דבריו אין לו שום ספר, ובודאי זכותו של האדמו"ר מסאכטשוב זצוק"ל עמדה לו שדברי תורה יהיו משוננים בפיו כן יזכה לבוא אל המנוחה ואל הנחלה בארצינו ללמוד וללמד מתוך הרחבה אין סוף.

נישואים אזרחיים

(ד) אודות שאלותינו, הנה הענין של נישואין אזרחיים, המה דברים עתיקים, וגדולי הדור מתנגחים בזה עשרות בשנים, הרבה מהם מקילים על סמך סברת מעלתו שיסודו מדברי הרדב"ז המובא במשנה למלך שאותם שאינם מקפידים על טהרת בנות ישראל של נדה וזבה, אין חוששין לביאה של קידושין, ויש מחמירין מטעם אולי היה הרהור תשובה באיזה ביאה, וגם יש איזה דעות מיחידים המחמירים לומר שהביאה לשם אישות אפילו של חולין גם כן הוי קידושין היכא שמייוחדת רק לו, וקודם המלחמה נשלח לכל הרבנים בחוזר מהגאון שפירא הרב מקובנה הי"ד הצעה לאספה של גדולי הדור להחליט בזה ברוב דעות, אך האספה לא נתקיימה, ובאמת לא כל המדינות שוות, כי היו מדינות שגם בחוקי האזרחים דרשו טבעת קידושין, ולפעמים היו גם עדים כשרים, אך בנשואי זאקס של הרוסים אין החשש זה, ובכל זאת היכא שאין בזה משום עיגון ובנקל לסדר גט כדאי להשתדל בזה, אבל במקום עיגון שאין ידוע מקום הבעל, או שמסרב ליתן גט דתי, יש להקל אחר התבוננות של אופני הקידושין וטיבם של המקדשים, ואם על פי אומדנות גדולות לא היה

ומעלתו במכתבו שואל אם יש להתירה על סמך שיפרסמו בעיתונים שכל מי שיודע ממנו ומאחיו יודיעו זהו תורף שאלתו.

והנה לדעתי בנוגע להזיקה של חליצה לאחר הפרסום בעיתונים ולא יהיה ידיעה מהאחים יש לפוטרה מהזיקה, כיון שהאחים נשארו בפולין, ורובם של הנשארים שם הושמדו, וכיון שאין שום ידיעה מהם יש להם הדין כמו אותם שנטבעו במים שאין להם סוף שלענין איסור יבמה לשוק רוב גדולי האחרונים מתירים ואית להו דהאיסור של מים שאין להם סוף שאסרו חכמים שלא תנשא, הוא רק לענין איסור אשת איש שהיא איסור כרת.

וגם שלפי הנראה מהעדויות של חיים טענענבוים בשם אשה אחת שפ. הנ"ל שנשא בטאשקענט בתו של ישעיה היה לו מקודם אשה ובנים, ולכן יש לצרף גם הספק אולי בניו מאשתו הראשונה נשארו בחיים לאחר מיתתו, ואינה זקוקה לחליצה.

(ב) אך גוף העדות ממיתת בעלה אינה מספקת, ואם אמנם משתדלים אנחנו להקל באותם שנאבד זכרם במדינת פולין, מפני שהיו נמצאים במקומות השמדה שרובם הושמדו, ובצירוף שנאבד זכרם, ואם היו בחיים היו מודיעים, ועל סמך תרי רובי, גדולי האחרונים שלפנינו כמו הגאון בעל קהלת יעקב מקארלין והגאון מקובנא בספרו עין יצחק צדדו להיתרא, אבל אותם שנאבד זכרם בארץ רוסיה אין לנו הצדדים הנ"ל כי בצבא לא היו רובם למיתה, ואין לנו רק הרוב שאם היה חי היה מודיע, אבל בארץ רוסיה גם חזקה זאת אינה מתקיימת, כי העיתונים שם אינם מפרסמים את הנשארים בחיים, וגם הבי דואר אינו תמיד בסדר, לכן אבקש לכתוב לי כל הפרטים הנוגעים לאבדן הבעל, מתי היתה החתונה שלהם, ואם דרו בשלום, ובאיזה מקום נשארה האשה כשנפרדו, ואם היה בתחלה חליפת מכתבים ביניהם, ומתי נפסקו, ואם החתונה שלהם היה בטאשקענט, ובאיזה אופן, ואם העדי קידושין היו כשרים, ואולי היה להם איזה ידיעה פרטית מהם, וכאשר יתבהרו כל הפרטים נטפל אם ירצה השם בענינה.

(ג) במכתבו הראשון ביקש ממני לשלוח לו אבן

לומר שלא היה קידושי ישראל במיגו שהיתה יכולה לומר פנויה אני, ואם תקיים דבריה לנהוג בדיני ישראל כדאי לסדר לה קידושין.

(ב) האשה הנכרית שרוצה להתגייר ובעלה הדענטיסט [רופא שיניים] מחלל שבת, וכבר יש לה שני ילדים ממנו, בודאי צריך לגיירה וביותר צריך לדקדק שתקבל על עצמה טבילה כי כל זמן שהיתה נכרית לא היה עליה איסור גדה ולאחר הגרות תכשיל בעלה באיסור כרת, וגם שתתרצה לגייר גם ילדיה ואם המה זכרים למולם ולטובלם כדין.

נישואים בימי הספירה

(ג) אודות נשואין בימי הספירה לאותם שמהגרים, הגם שמכתבי אליו יבוא לאחר ימי הספירה או בסופן, דעתי בשעת הדחק יסדר להם החופה וקידושין בלי סעודה של פרסום ובלי ברכת מזל טוב בעיתונים [עיין לעיל סימן יב].

כן אבקשו לשלוח אלי כל הגביית עדות של העגונות, הן אותם שצריכים להיתר, והן העשרות שכבר הותרו לפי דברי מכתבו, ומשתוקק אנכי שתהיה אצלינו סטאטיסטיקה מלאה מכל עגונות המלחמה ויתפרסם בחוברת מיוחדת כל פעולות הרבנים במקצוע זה, לזכרון לדורות, וכן אבקש ממעלתו שכל חבריו הרבנים יעשו כן ומציון תצא תורה, וד' יגדור פרצות עמנו וירחם על שארית פליטתנו להביאם אל המנוחה ולא יוסיפו עוד לדאבה וישמע אך ששון ושמחה באהלי יעקב.

כוונתם לקידושין יש לצדד להיתרם, ובפרט היכא שיש עוד צדדים להתירה כגון ספק מיתת הבעל או השמדתו.

(ה) ובהסוג הראשון של מעלתו היכא שהכתובה היתה רק פיקציה כדי לעבור הגבול או לצורך סרטיפיקט ולא היה כלל יחוד בינם, בודאי הצדק עם מעלתו שאין בזה חשש קידושין, אך מפרז על המדה לאוסרה לכהן מפני גזירה שנגזור מעצמנו שלא נזכרה בשום מקום, ואין לנו אלא מה שאסרו חז"ל, וקודם המלחמה שהיו תעודות מזויפות של נשואין ולשם עליה לארץ ישראל, ולאחר שבאו לשם נסדרו באמת גיטין של פיקציה בעד הממשלה היינו חוששין לכהן, כיון שיש לה שם גרושה, אבל היכא שמתירין לה בלי גט הרי לא גרע מקידושי תנאי שמוותרת לכהן.

(ו) אך הסוג השלישי בדבריו היכא שבאו למקום אחר והוחזקו לאיש ואשתו שלשים יום, היא באמת שאלה חדשה שלא נתעוררה בספרי התשובות עד עתה, ואפריון נמטי ליה בעד הערתו המחוכמת הזאת ואם ירצה השם אעיין בזה ואתייעץ עם הרב הגאון הרצוג ואכתוב לו מסקנתו ביחוד.

(ז) על השאלות למעשה:

(א) האשה בלומה מהומיל שמבקשת לסדר לה קידושי ישראל עם בעלה השני ומתחייבת עצמה לנהוג בטהרת בנות ישראל, אם ניכרים הדברים לאמת שלא היה רק כתיבת זקס עם הראשון והלך לצבא ונשתקע שמו במשך ג' שנים, דעתי שנאמנת

סימן סט¹¹

בענין עגונה • נישואים אזרחיים

לפעולות הרבנים למען תקנת בנות ישראל בימי השואה האיומה, ולמרות יסורי עצמם של הרבנים, מסרו עצמם לתיקוני עדתם הזמנית.

הנמוקים וטעמי ההיתר שציין מעלתו בקיצור מזכרונו בלי שום ספר ראויים לשבח מופרז, כבר שלחתי לו איזה ספרים משומשים, אבן העזר עם

ב"ה ירושלים כ"ב תמוז תש"ז

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יצחק הכהן הוברמן שליט"א

(א) קבלתי מכתבו מכ' סיון. רוב תודה למעלת כבוד תורתו על טרחתו וטיפולו לשלוח לי הגביית עדות מהעגונות שכבר הותרו שיהיה לחומר חשוב

11. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן לד).

איני מדקדק אם נכונים לכל הדעות, אמנם מה שכותב שאמירת העד שראה הריגת בעלה הוא הכחשה לדבריה שנתגרשה, לדעתי לא הוא בזה הכחשה דנוכל לפרש בעלה שהיה כבר כמו בגיטין מ"ב. עבדי שהיה כבר, וגם העד לא ידע מהגט.

מילתא דעבידא לגלויי כשהבי"ד אינן בחיים

מה שמשיג על סמיכתי על תשובת מהרש"ם כיון שהבית דין כבר אינו בחיים, לא הוא מילתא דעבידא לגלויי, הגם שדבריו צודקים בסברא, מכל מקום יש בתיקי הרבה שאלות מנשים כאלו, שלפי דבריהם היו להם תעודות מגיטין, וקרעו על הגבול מחמת יראה, ואני מצדד בדינם דהוי מילתא דעבידא לגלויי דשייך גם מצד דייקא ומינסבא, כמו שכתבו התוספות בבא בתרא ל"ב. ד"ה אנן דאפילו בתרי ותרי יראה שמא יוזמו או יופסלו בגזלנות, וגם הכא יראה שמא יבוא בעלה ויכחישה ויש לי אריכות בזה.

אי אמרינן בחרם אי עביד לא מהני

גם מה שכתבתי במכתב מט"ו סיון [לעיל סימן יג אות ג] להוסיף סניף לביטול גישואין אזרחיים, ולא אמרינן דבעל לשם קידושין, משום דעל ידי הקידושין עובר על איסור חרם, ובלי קידושין אין כאן חרם רק איסור זנות של פנויה, ובמיזחדת לו דהוי דין פילגש אין איסור לדיעות איזה מהראשונים, ומעלתו גם כן הסכים לומר דבעילה כזאת לא היתה כוונתו לשם קידושין, ומה שרציתי לומר דשייך על זה אי עביד לא מהני גם כן יש מקום לומר כן, ואין דומה למקדש שתי אחיות דאי לאו טעמא שאין מסורין לביאה היתה אחת מקודשת ולא ידעינן איזו, והרי חזינן דהגמרא תמורה (ה, ב) מקשה מאלמנה לכהן גדול דלא יהני קידושין, ומתריץ מהקרא דלא יחלל, אך יש לדחות דחרם הוא כמו איסור שבדא מלבו דלא אמרינן אי עביד לא מהני וכותב אני בחפזה בלי עיון.

והנני ידידו הדורש שלומו ומצפה לבשורות טובות ממנו

שלמה דוד כהנא

באר היטב, איזה סדרי משניות, ספר של מחבר חדש על שחיטה וטריפות וקיצור שלחן ערוך, ומפני שהשילוח מהארץ אסורה מסרתי החבילה להג'וינט והמה הבטיחו לשלוח דרך פאריז, לכן איני יודע מתי יגיעו ליד כבודו, כאשר יודיעני מקבלתם אשתדל לשלוח לו עוד איזה ספרים.

בקשה לסרטיפיקט

ב) בדבר בקשתו לסרטיפיקט בכל נפשי הייתי רוצה לסייעו בזה וגם הרב הרצוג שליט"א נכון לעשות עבורו, אבל לעת עתה המצב מעורפל, ואין שום סיכויים להשתדלות פה, אולי ישתנה המצב נעשה כל האפשר ישתדל מעלתו אצל הועדים המקומיים, כי הממשלה מעונינת להוציא העקורים מהמחנות, המחנה בברגן בלזן כבר קיבלה שלש מאות רשיונות, והרב הלפרין כבר יש לו רשיון, אך מאחר ביאתו מפני רצונו להשאיר ממלא מקום על הרבנות שלו, ויש תקוה שגם המחנות בסביבתו ישיגו איזה מספר רשיונות, וישתדל מעלתו להיות מהראשונים, ואם נצרך לו המלצה גם מצידנו יודיע לנו הכתובת של הועדים שיהיו הבעלי דבר בזה.

ג) ועתה קבלתי עוד מכתבו מב' תמוז עם עוד איזה גביית עדות שכבר הותרו והנני אסיר תודה בעד זה.

מיצר אנכי על שעייכב את הנשואין של ה.א. מה שכתבתי במכתבי השני לפרסם הוא מפני שלא ידעתי שהענין דחוף, ובזכרוני שבמכתבו הראשון היתה שאלת כבודו, אם להתירה לאחר הפרסום בעיתונים, אבל אדעתא של עכבת נשואין לא כוונתי, לכן אני מבקש ממעלתו לסדר לה הנשואין אחר ימי בין המצרים ולא לחכות על תוצאות העיתון.

הפתקא של אביה העברתי להאדמו"ר שליט"א [מגור בעל האמרי אמת זצ"ל] וגם זכות תפלתו יעמוד לנו שבהפתקא מבקש אביה גם למחר ההיתר.

ד) הערותיו המחוכמות על איזה ממכתביי הגם היכא שההיתר ברור בלאו הכי ואני מוסיף סניפים,

סימן ע"ב¹²**בענין נישואים אזרחיים**

והנה כאן ענין הג' שהזכרתי מאז במכתבי, שדרו בכאן יותר משנה כל אחד ואחד, גם יש להם ילד בן ד' שנה, אך כנ"ל שהוא והיא בני עוולה מופקרים עמומים מכל זיק יהדות רחמנא ליצלן, מהיכי תיתי לחוש בהו לקידושי ביאה, וליותר תוקף דברתי עם הזאב והוא עם הארץ גמור, כמעט אינו יודע להתפלל, וגם שיכור דאמרו רז"ל (יומא עה, א) כל העריות דומין עליו כמישור וכל משך דיוורם אחר הכתיבה בזאקס היו בקטטות ומריבות וגם הכו זה את זה, גם יש עדים קרובים שלא היה אצלם קידושין אלא כתיבה בזאקס דמרעי לחזקה דאישות, ואף דאין עדותם נחשב, הוא באמת מילתא דעבידא לגלויי שנוכל לכתוב להאנדעוויטש, ואם כן אינו רק גילוי מילתא בעלמא בפרט שגם לנו ידוע שבאותו זמן לא היו שם ישראל עושים נישואין כדת משה וישראל אפילו מיעוטא דמיעוטא, ואפילו בבוא אביה ר' בנימין התלמיד חכם וירא שמים לא עלה על דעתו שיפעול אצלם לעשות חופה וקידושין כדת משה וישראל, על כן אם יסכים כבוד גאון תורתו הרמה לפוטרה בלי גט כריתות יודיע תיכף, ואם ההכרח להפרידם על ידי גט כריתות אוכרח להשתדל אולי יעזור ה' ויצליח בידינו, על כל פנים שנוכל לעשות על ידי שליח כי היא כבר גילתה דעתה שהיא לא תרצה לקבל בעצמה הגט.

ובזה אקצר ואומר שלום הדורש שלום תורתו ומצפה לשמוע בשורות טובות

הק' יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

בעזרת השם יתברך טו"ב טבת "מחיית עמלק" לפ"ק [תש"ח] פה וצלר יצ"ו

החיים והשלום וישע רב וכל טוב סלה אל כבוד קדושת ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון הגדול סיני ועוקר הרים פאר הדור פטיש החזק עטרת הרבנים משרידי גאוני דור הקדום העוסק במצוה רבא דתקנת עגונות אבן פינה בתוככי ירושת"ו מרן רבי שלמה דוד שליט"א כהנא

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה, גלילי ידיו הקדושים מן ה' דחנוכה קבלתי, קלני מראשי ומזרועי מגלות וצער בזה דמטרוניתא ירא ה' וימתק הדינים וטרם יבוא חבל יולד זכר חסדו הפשוטים דלית שמאלא בהאי עתיקא קדישא ויחיש עת פדיון תיכף במהרה אמן.

שולחני רצוף פה גביית עדות על דבר האשה לאה ב"ר בנימין רופאת ילדים שנתקשרה עם האיש זאב אומנות קצב, כמובן שניהם בלתי דתיים, בפרט ששניהם מארץ רוסיא ומי שהיה על משרות כאלו שם אפילו היה רוצה להתנהג כדין תורה לא בנקל היה יכול, וגם במשך השנה שדרים פה לא נשמר אצלם שבת ויו"ט, טהרת המשפחה, מאכלות אסורות, ושאר דיני ישראל רחמנא ליצלן, ובאמת לא היו כדאי להטפל באנשים כאלה, אך להפצרת אביה ר' בנימין שהוא תלמיד חכם גדול למד בישיבות סלובודקא מיר וירא שמים גדול, ובכה לפני במר נפשו על גורלו המר מצרת הבת שנתפרדה מהזאב בלי גט כריתות ואצלה אין מעכב לדור עם אחר בלי גט כריתות, ואיך יוכל להניח בני בניו ממזרים רחמנא ליצלן.

סימן ע"א

בענין נישואים אזרחיים • הגעלת כלים בכלי אלומיניום • אבקת ביצים

הרב הגאון הגדול החרוף ובקי סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור הקדום תורה וענוה אצלו צמודים העוסק בתקנת בנות ישראל איש

בעזרת השם יתברך אור ליום שנכפל בו כי טוב ה' אדר שני "מחיית עמלק" לפ"ק [תש"ח] פה וצלר יצ"ו החיים והשלום וישע רב וכל טוב סלה אל כבוד קדושת

12. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן לט).

גם אמרו לי שכשמניחין משקה בתוכן ניכר אחר כך רטיבות במקום עמידת הכלי, והיינו דאמרו רז"ל פסחים ל': חזינא להו דמדייתי שהיא סימן כלי חרס, ועל כן לבי מהסס בהיתר הגעלה לכלים הללו בפרט לפסח שחמץ במשהו, ועל כן אבקש להודיעני אם קודם המלחמה הגעילו כלי אלומיניום, ואיך לנהוג עתה. מעיר אני שרוב כלי הבעלי בתים מזה המין ולא הכל ישמעו לקנות כלים אחרים ואם לא נתיר להגעילם ישתמשו בלי הגעלה.

אבקת ביצים

ג) כמו כן עפרורית ביצים (איינער פולווער) הנשלח מאמריקא חתום בקופסאות, ויש אומרים שהביצים ממינים טמאים או משרץ הטשעראפאכע המטיל ביצים, אולי יש לו איזה ידיעה מזה, כמו כן המארגארין שכתב עליו "סקים מילק סאלידס" באנגלית ויש אומרים שהכונה חלב פשוטה, ואם כן אסור להשתמש עם כלי בשר, ויש אומרים שהיא חלב שקדים או אגוזי קאקוס ומותר להשתמש בכלי בשר. ואני מרציף במכוון פתקא הדבוקה על הקופסא למען תוכלו להודיע ולהודיעני דבר ברור. כדי שלא להטריד הרבה אחתום בברכת פורים שמח באמת.

הדורש שלום תורתו בלב ונפש חפצה ומצפה לישועה שלימה

יצחק הכהן הוברמן

אכפול בקשתי להשיב תיכף

סימן עב¹³

במי שהיתה נשואה לקומוניסט בנישואים אזרחיים וברח ורוצית לינשא עכשיו לכהן

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה ובכבוד, הנני לבקש לכתוב לי חוות דעתו על דבר העגונה שרה רבקה ב"ר כתיאל נ"י שוארץ, הדרה עתה בעיר יפו, ועובדא הכי הוה, אחר המלחמה בשנת 1945 בחודש דצמבר הכתיבה את עצמה

האשכולות אבן פינה בבית דין רבה דעיר הקודש ירושתיו מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה, גלילי ידיו הקדושים מכ"ג אדר ראשון בהסכמת היתר מיום כ"ה כסלו עתה הגיעני, ונפלאות בעיני שבינתים היה לי תשובה על מכתבי מראש חודש שבט וכבר מכתבי אחר על דבר אותה העגונה שחשבתי שנאבד אותו המכתב מכ"ה כסלו.

א) ועתה חדשות אני מגיד בגביית עדות הרצוף פה, על דבר האשה ר.ג. מעיר ורשא שהכתיבה עצמה עם איש בזאקס ודרו בלי חופה וקידושין - אף כי היו אז רבנים בחארקוב - ובלי טהרת המשפחה, אכלו נבילות וטריפות ולא שמרו שבת ויו"ט ואפילו יום הכיפורים ואכלו חמץ בפסח רחמנא ליצלן, חפשים במלוא המובן, ומחמת חוליו נפרדה ממנו, ועתה רצונה ליקח בעל שיתנהג בדרכי ישראל בחופה וקידושין וטהרת משפחה ולהתנהג בבית כבתי בני ישראל הכשרים, ומאחר שבעלה הראשון נשאר ברוסיה שאי אפשר להשיג ממנו גט בשום אופן הוי ליה מקום עיגון ושעת הדחק, ובהכרח לסמוך אדעת הנני פוסקים דמקילין בכתיבת הזאקס דלא למיחש להו, ואבקש להודיעני תיכף חוות דעתו בזה שאוכל לסדר להם קידושין עוד קודם חג הפסח הבא עלינו לטובה.

הגעלת כלים בכלי אלומיניום

ב) עתה אבקש להודיעני על דבר כלי אלומיניום שראיתי בעיתון מדעי שהיא האלומיניום מין טיט,

ב"ה ה' יתרו תש"י לפ"ק שכונת אריה יצ"ו

החיים והשלום וכל טוב סלה אל כבוד קדושת הרב הגאון הגדול סיני ועוקר הרים עטרת הרבנים משרידי גאוני דור שלפנינו אבן פינה בהרבנות דעיר הקודש ירושתיו מרן רבי שלמה דוד שליט"א כהנא

מחשבה לשם קידושין כמאמר רז"ל בשבת צ"א. כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה.

יוצא מזה ב) דכל השכנים גם כן יודעים דיחוד שלהם על פי הזאקס וממילא אינם עדי ביאה לשם קידושין, דלא סלקא דעתן שיכוונו לזה ועל ידי זה אפילו נימא דכוונו פעם אחת לשם קידושי ביאה הרי הם קידושין בלי עדים ואין בהם ממש.

ג) כבר כתבתי כמה פעמים דבעמי הארץ שאין יודעין מהות קידושי ביאה דרובם סוברים דרק טבעת או מעות תחת החופה עושה קידושין אין לומר שהיה לו כונה בביאה לשם קידושין.

ד) דברי המשנה למלך בשם הרדב"ז דבאין שומרים טהרת המשפחה אין אומרים בהם אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וידועים דברי החלקת מחוקק דבבת בנים ורדופה לינשא צריכים להקל ולסמוך אפילו על דעה יחידית בפרט דהמקילים בנישואי האזרחים לאו יחידאי נינהו, מכל זה נלע"ד בעזרת השם יתברך דשריותא דעליבתא דא ברור בלי שום פקפוק.

ברם דא עקא, דהרוצה לישאנה הוא כהן ואי נימא כהרדב"ז דבעילת הראשון היה בעילת זנות, הלא זונה אסורה לכהן, אבל זה טעות דאין פירוש בעילת זנות לעשותה זונה, רק שאין הביאה זו קונה, אבל אינה נעשית בזה זונה ליאסר לכהונה, ואין סתירה לדברי משו"ת מהרש"ם ח"ב סימן ל"ג דבקידושי הערמה שצריכה גט, מיפסלא לכהונה, דשם היה קידושין גמורין בעדים מיוחדים לשם כך רק שהיו יודעים בההערמה, נוגע זה בדברים שבלב, וגם חומרת הרמ"א אבן העזר סימן מ"ב ס"א דבקידושין לא אמרינן אומדנות ואמתלאות, מה שאין כן כאן שבאמת לא היה שום קידושין, ואדרבה בשאט נפש רצו טומאות, מאין לנו לחשוש שפעם אחת נהפך דעתם, היפך ממה שראינו מעשיהם כל הזמן שלא הטיבו דרכם, ואז גם השכנים היו יודעים כדי שנוכל לומר הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה בודאי זה לא ניתן להאמר.

ומעתה אם היא רוצית לינשא לאיש כהן כשר שתוכל להנהיג דת ולהוליד בנים כשרים צריכים

בזקס, בעיר לעמבערג עם קצין חייל רוסיא האלמן יצחק ה. ובשנת 1946 בא עם משפחת אביה לגרמניה למחנה וצלר שהייתי רב שם, והנה היו אז הרבה משפחות ששבו מרוסיא, ולא היה שם האפשרות לישא בחופה וקידושין כדת משה וישראל כידוע מנימוסי מדינה זו, והעירותי למוסר אוזנם שאסור לשהות כך, ועשרות משפחות עשו חופה וקידושין, וכשדיברתי עם ר' כתריאל הנ"ל מדוע אינו רואה שבתו תעשה חופה וקידושין השיב לי שכל הזמן קטטות ומריבות ביניהם שהיא ילדה בת כ"ח שנה והוא למעלה מחמישים, אבל באותו זמן המשונה שהיה תיכף אחר בואם מהמחבוא לא היתה בדעת שלימה לחשוב התוצאות וכידוע שאיש חייל בפרט קצין יש לו כח להכניס אהבתו בלב צעירה הכתיבה את עצמה עמו ובאמת נתחרטה תיכף כי אין דעותיהם שוים, גם הוא קומוניסט אינו הולך אפילו ביום כפורים לתפילה, ומעשן בשבת קודש ואנסה בנדוטה ועל כן אינה דרה עמו ומצפה ליפטר ממנו. נתתי להם מכתב להרב הגאון מפירד שיסדר להם גט פיטורין וטען ה. הנ"ל שתחזיר לו כסף ותכשיטין שנתן לה אז, והחזירה לו תיכף, אז התחיל לצחוק מכל ענין הגט, ולא רצה לגרש בשום פנים, באמרו שהוא ישיג אשה אחרת בלי גט גם כן, וכך הוה שנסע לעיר וואסער אלפונגען גם כן בגרמניה, ונשא שם אשה ונסע עמה לאמריקא, ולא נודע מקומו, ועתה באתה לפני ודמעתה על לחיה על גורלה המר, גם אביה רבי כתריאל הנ"ל אמר לי שהרבה קופצין לישאנה גם בלי היתר, אבל הוא הסביר לה שבאם תנשא באיסור תוכרח ליקח קומוניסט כראשון, ושוב לא יהיה לה מנוחה חס וחלילה, תכלית הדבר על כן פנו אלי להיותם מכירים אותי ממחנה וצלר ואמת שהמצוה גדולה מאד ועל כן נזקקתי להם וזה החלי בעזרת השם יתברך.

יסודי ההיתר לענ"ד. א) כבר נתברר אצלנו כמה פעמים דבקומוניסטין שכל מגמתם לעבור על דת ומשום זה אפילו יכולין לעשות חופה וקידושין כדת משה וישראל אינם עושים, רק כתיבה בזאקס, אין לחשוש אולי אחר כך באיזה ביאה היה לו

אם יש בכח כבוד קדושתו לכתוב לי נימוקי ההיתר שלו באריכות ולחוות דעתו על נימוקים שלי אבקש מאד, כמו כן לשלוח ההסכמה ויוכל להיות הכל ביחד.

דורש שלום הרבנית תחי' על ידי בעלה מותר, שוי"ע אבהע"ז סימן כ"א ס"ו.

אנחנו להתירה, וכמו שאמר ליה הקב"ה למשה רבינו עליו השלום שמות רבה כ"ז ב' על יתרו אדם זה לשם שמים בא קרבהו ואל תרחקהו.

הצעיר לבית ישראל יצחק הכהן הוברמן
אבד"ק וצלר ועתה דומו"צ בשכונת אריה

סימן עג

בענין נישואים אזרחיים

נשאר שם. והיא באה לכאן לאוסטריה, והשאלה יען שהוא מקום עיגון, כי אי אפשר להשיג משם גט, אי מותרת להנשא ולא אמרינן באנשים כאלו אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וגם יש ספק אם היה שם עדים כשרים כלל לומר הן הן עדי יחוד. בבקשה מאד להודיענו חוות דעתו דעת תורה.

ואנו בזה הדורש שלום תורתו הרמה ומברכים בכתובה וחתומה טובה

הנשיא: אהרן צבי ווייצנער

לינץ, ט"ו אלול תש"ח

מעלת כבוד הרב הגאון הגדול פאר הדור וכו' שליט"א
הרינו מעבירים בזה שאלה בענין הנישואין האזרחיים שלא כדת מושה וישראל רק נכתבו ב"הזאקס".

באה לפנינו אשה שרוצה להנשא כאן כדת משה וישראל, ואחר החקירה נודע לנו שכבר היה לה בעל בלא חופה וקידושין רק נכתבה עמו בהזאקס ברוסיה, וגם שם נתפרדה החבילה כי עוד בהיותה שמה ברוסיה לא דרה עמו זמן ארוך, והוא

סימן עד

אשה שאמרה שנישאה בחופה וקידושין ושוב אומרת שלא היתה נשואה ונותנת אמתלא לדבריה • מקור לעיכוב עלייתם של פסולים

לה מפי אחי בעלה י. ק. שבעלה ש. חי בטרנפול ולקח לו אשה אחרת, ולכן גם היא לקחה בזאקס הרוסי בעל אחר את י. הנ"ל, וגם הוא הודה לזה, כמובן עכבתי עלייתם עד שיפרדו זה מזה כדת תורה.

אבל אחר כך באתה לפני ואמרה שהיא לא נשאת כלל בחופה וקידושין לש. ק. גם לא בזאקס, רק דרו ביחד בביאת זנות רחמנא ליצלן כמנהג רוסי, ונותנת אמתלא כי מפני הבושה אמרה כן, כי לדעתה היה נחשב יותר לחרפה לדור בלי שום התקשרות, ממה שסיפרה שנשאת לשני טרם נתפרדה מהראשון, והביאה עד אחד שמעיד שלא היו נישואין בחופה וקידושין מהראשון.

(ב) ומקום הספק אם נאמנת לפסול בנה הוא

ב"ה, ב' אדר תש"ט לכפלד

מעלת הוד כבוד פאר הדור שלשלת היוחסין וכו' הגאון המפורסם הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א
שלום וברכה בכל הדרת הכבוד. מכתבו הנכבד מתאריך ח"י שבט קבלתי אתמול, בדבר קבלת הגרים נבחרה ועידה רבנית ונאסוף להתייעצות אם ירצה השם ביום ז' י"ח אדר הבאה עלינו לטובה, והחלטות -אם נקבל- אודיע.

אשה שאמרה שנישאה בחופה וקידושין ושוב אומרת שלא היתה נשואה ונותנת אמתלא לדבריה

(א) באתה לפני פ. ק. הדרה ביחד עם י. ז. ויש לה ממנו בן ואמרה שבשנת 1940 נשאת בחופה וקידושין לש. ק. בטרנפול ובשנת 1942 נלקח לצבא הרוסי והיה אצלה בשנת 1944 בטשאלבינסק והולידה ממנו בן (גם הוא בפה) ובשנת 1945 נודע

להודיעני חוות דעתו הגדולה כי המה מרעישים עולמות דטפלי תלויין בהם.

מקור לעיכוב עלייתם של פסולים

ג) ובעיקר דמילתא אם לעכב הפסולים לישראל מזקנים נתבונן מעזרא ובקידושין ריש ס"ט: איתמר אביי אמר עלו מאליהם תנן ורבא אמר העלום תנן וכו' מר סבר אפרושי אפרושינהו ומנפשייהו סליקו ומר סבר בעל כרחיהו אסוקינהו יעיין שם ובפרש"י שם. וגם בעיקר קבלת הגרים לשם עליה. ופלא מדוע לא גייר עזרא הנשים הנכריות רק הפרישם ויש לי הרהורי דברים בזה ואקצר.

יהושע [אהרונסון]

כעת אבד"ק אוגסבורג ומחנה לכפלד

פלוגתת רבי יהודה וחכמים במשנה קידושין ע"ח:, ואם אסורה עליו מהא דנדרים צ': טמאה אני לך אין ראייה לכאן כיון שאין משועבדת כלל בנידון דידן להשני בין כך ובין כך. ומיהו שויתה נפשה חתיכה דאיסורא כהא דקידושין ס"ה..

ויש לעיין אם מהני אמתלא כיון שאמרה בבית דין יעיין בטורי זהב יו"ד סימן קפ"ה סק"ב, וביוורה דעה סימן א' סי"ג, ובאבן העזר סימן ו' סי"ג, ובסימן קט"ו ס"ו ברמ"א שם אם רגלים לדבר וכו', וכבר האריכו כגון דא הראשונים והאחרונים בתשובותיהם, אולם עלינו חובת הבירור בזה אם החוב על בית דין להפרידם, וממילא לעכב על כל פנים עלייתם לישראל, ועל זה אבקש מהוד מעלתו

סימן עה

מי שמוחזק שהוא כהן ונתן אמתלא שאינו כהן

מלוויות, והאיש הזה מבקש היתר להתחתן עם הגרושה כדת משה וישראל. ודרשנו וחקרנו היטב בדבר ובאו לפני בית הדין שני אנשים ואלה הם דבריהם.

ג) הראשון אמר לפני בית הדין ששמו נטע ב. והוא כהן ואף על פי שהחזן גם כן השתמש בשם ב. שמו הנכון הוא מ. והוא אחיו מאם אבל לא מאב, כי אמו התחתנה ראשונה עם איש ששמו מ. שלא היה כהן ונולד הבן הזה, ואחר שמר מ. הלך לעולמו, התחתנה עוד הפעם עם אביו והוא נולד מהנישואין האלה, ואמר (מר נטע ב. הנ"ל) שבילדותו בעיר וורשה כשהוא היה עולה עם אביו לדוכן כמנהג בעיר וורשה, אחיו לא היה עולה, וכמובן הגם שאח זה פסול לעדות אבל בירור דברים יש כאן.

ד) השני נתן עדות כדלהלן, שמו יעקב ריבאק נולד בוורשה וגר בשכונה אחת עם משפחת ב. והיה יוצא ונכנס אצלם והולך אתם לבית הכנסת, והעיד שידוע היה ששני האחים היו אחים רק מהאם ולא מהאב ושהאח הגדול לא היה עולה לדוכן כשהאח הקטן היה עולה עם אביו, והוסיף שהנשים בעזרת

ב"ה, ל"ג בעומר תש"ט

להוד כבוד ידידנו הרב הגאון המובהק רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

שלום וברכה.

א) הנה באה לפני בית דין צדק דפה שאלה בענין יהודי אחד ששימש בקודש בתור חזן בשני בתי כנסת במדינה זו משך עשר שנים, וכל עשר שנים הללו החזיק עצמו לכהן. ואף על פי שאף פעם לא פדה בן ולא נשא כפיו (כי כידוע החזן אינו נושא את כפיו) מכל מקום קראו אותו ראשון לתורה.

אחר עשר שנים הללו חשקה נפשו באשה גרושה והתפטר ממשרתו והתחתן איתה אצל הרפורמים ובה לפי דעתנו נתחזקה חזקתו שהוא כהן.

ב) והנה שנה שלימה אחרי זה בא האיש הנ"ל לפני בית הדין וטען שבאמת אינו כהן, ונתן אמתלא לדבריו שבתור חזן לא רצה ללכת לבית החיים ומה לכהן בבית הקברות, ולא עוד אלא שהביא לבית הדין איש אחד מורה בעברית שאמר שהוא שנתן לו את העצה לומר שהוא כהן כדי להתפטר

נאמן, גם פסול נאמן כמבואר ברמב"ם פ"ה מעדות אבל כאן הנאמנות של קרוב אינה מדין עדות, אלא מדין נאמנות בעלמא אין לו להצטרף עם הכשר להיות כשנים, ואף דקיימא לן דעד אחד נאמן באיסורין, אבל בפתחי תשובה שם מביא בשם הנודע ביהודה דהיכא דאיתרעא החזקה עד אחד נאמן, וסברא היא, כיון שנפל בה הספק איתרע חזקתו זו ואולי אפשר דעל ידי האמתלא איתרע חזקה הוא כדי להאמין לעד אחד. ד. בררנו שהחזן הנ"ל אף פעם לא נשא כפיו ואף פעם לא פדה בנו של ישראל.

ומאחר שכל זמן שהוא מוחזק לכהן היה באיסור עם אשתו וחייב על כל ביאה וביאה, אפשר שיש למצוא צד היתר לבטל החזקה שהוא כהן ולהתיר לו להתחתן אתה כדת משה וישראל.

בכבוד רב ובדרישת שלום

לוי יצחק רבינוביץ

רב הראשי דק"ק יוהניסבורג והמדינה

נשים שלא ידעו את הפרטים היו תמהות איך זה שאח אחד עולה ואח שני לא היה עולה.

והעיקר הוא שניכרים דברי אמת שבאמת הוא איננו כהן, אלא מה שקשה להבית דין דפה להחליט הוא, אם יש בעדות זו כדי לבטל את החזקה שהוא כהן היות וכל כהונה בזמן הזה הוא רק ענין של חזקה.

ה) והנה בפתחי תשובה אה"ע סימן ו' מביא כעין ענין זה מתשובת חוט השני באיש אחד שהיה מוחזק לכהן ט"ו שנה וכו' ונתן אמתלא לדבריו ופסקו שמה להחמיר, אבל כשנשווה את הנידון דידן להנידון ההוא נראה שיש צדדים להיתר כאן מה שאין שמה. א. האמתלא יותר מבוררת מפני שבא לבית הדין אחד שאמר שהוא שנתן לו את האמתלא. ב. נוסף על האמתלא יש כאן עד אחד, ואפשר שעד אחד יכול להצטרף עם האמתלא לבטל את החזקה. ג. אף על פי שבמקום שעד אחד

סימן ע"ד¹⁴

שביות במלחמת העולם אם מותרות לכהנים • המתעקשים לייבם ולא לחלוץ

הימים תמכתי יסודותי בזה שנאמנת לומר נשבית וטהורה אני במקום שאין מכירין כשיטת השער אפרים סימן ק"י ותרצתי מה שהקשו עליו מתשובת הרא"ש ומר' זכריה בן הקצב, ובררתי החילוק בין שבויה לנחבשה ומהמשנה של עיר שכבשוה כרכום, והארכתני בביאור ההלכה מה נקרא אונס אם דוקא התקפה או איומים גם כן אונס הם, ובשיטת הרמב"ם.

גם צרפתי לומר כל דפריש מרובא פריש כיון שמקרי אונס היו מועטים גם פלפלתי לומר שעל פי שיטת החמדת שלמה (אה"ע סימן לח לט) לדעת כמה מהראשונים אונסא כמאן דלא עביד היינו כמו שלא נבעלה כלל ורק באשת כהן אסורה לבעלה מוהיא לא נתפשה הא נתפשה בעל כרחא אסורה אבל איסור טומאה אין בהן והבאתי סימוכים לדעה זו.

ב"ה, ירושלים י"ז מרחשון תש"ז

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי ישראל זובער שליט"א

קבלתי שלשה מכתבים ממעלתו מימי החג ולאחריו, וכן גם קבלתי תשובתו הארוכה אודות החשש של שבויה שעוררתם, ושמת אנכי מאוד על הבקיות הרבה בהרבה ראשונים וגדולי האחרונים שציינ מעלתו בדין זה ויהיה לי לתועלת גדולה, כי אנכי מצדי הנני בארץ מחוסר הרבה ספרים, וגם כבדה עלי היגיעה של חיפושם.

שביות במלחמת העולם אם מותרות לכהנים

א) וכבר הזכרתי לכבודו במכתבי הקודם שאין דעתי נוחה להחמיר על הבתולות להצריכם בדיקה של רופאים רק על אלו שיש עליהם חשד, והתשובה אשר ערכתני אנכי שאשלח לו באלו

♦♦

ולדעתי המקרים שמזכיר כבודו במכתבו שהאשה לא ידעה כלל ולא הרגישה כלל בודאי יש לצדד דהוי כמו שלא נעשה העבירה כלל וכאשר יקבל קונטרסי נפלפל בזה אם ירצה השם.

אודות המתעקשים דוקא לייבם

ב) אודות הרוצים ביבום, הגם שעל פי דין אין איסור ביבום, ובמקום שאי אפשר בחליצה כגון בקיטע ברגליו וכדומה התירו גדולי האחרונים. מכל מקום מפני שהוא מילתא דתמיה ודבר כזה יש לו פרסום ותמוה אין כדאי להרבנים לטפל בזה רק

להיות בשב ואל תעשה לא להתיר ולא למחות, אך אותם שכבר דרים ביחד ואם ביבום לא בעינן עדים הרי כבר נתייבמה ואם אפילו בעי עדים אמרינן עדי יחוד הוי עדים, ונמצא שאי אפשר בחליצה רק בצירוף גט יש להתירם ולסדר להם המאמר בלא פרסום, וכן הסכים גם הרב הראשי הגאון הרצוג שמיום בואו הוא מתעניין בכל מכתבי מעלתו ומהתשובות מצידו. [וראה עוד לקמן סימן קמד אות ו]

בכבוד ובברכה

שלמה דוד כהנא

סימן עז

בקשת חידוש היתר הוראה • אם מותר להוציא זרע לרפואה • אם מקבלים גרים בזמן הזה • אם מותר למול בן מנכרית ואביו מישראל

בעזרת השם יתברך אי שמות ט"ז טבת תש"ח לפ"ק רב חייא ורב חסדא ושלוש וכל טוב סלה לכבוד הרב הגאון המפורסם חריף ובקי מופלא בכל חדרי התורה אחד משרידי קברניטי הוראה מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ה' יאריך ימיו ושנותיו ובכל טוב

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה, מאוד שמחתי לקראת מכתב תורתו בתשובותיו עם הרבנים דשארית הפליטה ותודה לאל שהשאיר לנו בדור יתום כזה עמוד ההוראה תלפיות תל שהכל פונים אליו בעניינים כלליים ובענייני העגונות בפרט מדברים העומדים ברומו של עולם להאיר לנו הדרך אשר ילכו בה.

ועתה הנני פונה לכבוד תורתו להזכירו בדבר הנוגע לענייני, היות שאני משמש כעת ברבנות בועד הרבנים דק"ק פראנקפורט – ציילסהיים, ובשנת תרפ"ח בחודש סיון השגתי היתר הוראה מהרב הגאון רבי יחזקאל צבי מיכלזאהן הי"ד ומהרב הגאון רבי יצחק מאיר קאנאל הי"ד הרב מבלעשקי חבירו מרבנים לעדת ווארשע, ומהרב הגאון רבי מרדכי דוב איידעלבערג אב"ד דק"ק פלאצק מחבר ספר חזון למועד ושאר ספרים.

רבנים הגאונים הנ"ל וקבלתי אז היתר הוראה וסמיכת חכמים.

דודי נפטר בשם טוב והובא לקבר ישראל בין כסה לעשור שנת תש"ב בווארשע ולא נשאר ממשפחתו רחמנא ליצלן כי אם אחד מנכדיו אשר נמצא בארץ ישראל. עיר מולדתי היה פלאצק ושם למדתי בישיבה והייתי תלמיד מובהק להרב הגאון רבי מרדכי דוב איידעלברג הי"ד ומשם לקחו אותו הרצחנים לגרמניא למחנה מרכז בוכענוואלד שמו ידוע, ואני לבדי נשארתי רחמנא ליצלן מכל משפחתי הגדולה, ובימי עניי בעת היותי נע ונד במחנות שונות לקחו ממני המכתבים הנ"ל ולא נשאר אצלי לזכרון כלום ומאוד נכסוף נכספתי ומשתוקק אני שיהיה לי לשעשועים אישור וקיום מכבוד תורתו הרמה בנדון היתר הוראתי כי כבוד תורתו ראה וקרא בעצמו את היתר הוראה שלי מהרבנים הגאונים הנ"ל, וכעת אני יושב על מדין ברבנות בבית דין צדק של פרנקפורט – ציילסהיים עם הרב הגאון רבי משה אליעזר פראמאוויטש שליט"א ומאוד יהיה לו זאת לחשיבות ויקרת גדול בעיניו שיואיל בטובו לשלוח לי כתב הוראה ובטוח אני שימלא כבוד תורתו בקשתי.

ובהזדמנות אשאל לכבוד תורתו הרמה איזה שאלות להראות לי חוות דעתו לכבדני בתשובותיו כדלהלן.

אם מותר להוציא זרע לרפואה

א) איש אחד דר עם אשתו כמה שנים והם חשוכי בנים רחמנא ליצלן, ועצת הרופאים היא

ובכדי לציין ולסמן את כבוד תורתו באיזה אופן באתי לפני כבוד תורתו לעטרנו בסמיכת חכמים, באתי אז עם דודי יקירי מורינו הרב רבי שמואל זושא רודרווער מווארשע רחוב טוארדא 4 תלמיד מהרב הגאון רבי יושיעלע צ"ל מקוטנא מחבר ספר ישועות ישראל ושאר ספרים, וכבוד תורתו הרמה הסכים והצטרף עם

אם מקבלים גרים בזמן הזה

ב) בזמנינו שכיח הרבה פולניים שהצילו בנות ישראל בזמן המלחמה ונישאו עמהם, והם רוצים להתגייר, וגם יש להם בנים עמהם ורוצים לקבל דת יהודית, איך חוות דעתו בזה למשפחות האומללים ודעתם גם לעלות לארצנו אם מקבלים גרים בזמן הזה.

אם מותר למול בן מנכרית ואביו מישראל

ג) אם מותר למול בני נכריות שבעליהן ישראלים והאבות רוצים שבניהם יתגדלו ישראלים בדת יהודית אם הם נאמנים על זה, והנני חושש שלא תצא חס ושלום למכשול ולפוקה ודין זה דומה שלנכרי אסור למכור טלית מצויצת בציצית שלא יטעו בו, ובזה אין דעתי לבנים מזרע אשכנזיות כי עליהם יש חרם מרבנים דשארית הפליטה.

והנני אסיים בפריסת שלום ואתן תודה למפרע ממני המצפה לתשובתו ולישועת ישראל

לייבל געליבטער

מפלוצק כעת בועד הרבנים פרנקפורט - ציילסהיים

שיבחנו הזרע במיקראסקאפ אם המניעה מצידו או מצידה, כי הרופא מומחה לאותו דבר החליט שהאשה בקו הבריאות בשלמות ויש לה אורח כנשים ואין רואה אצלה דבר שלא כסדרן, ולזאת חוששים שהמניעה אצלו רק בו, ונתאחדו כמה רופאים ומציעים להבחין הזרע שלו בכלי המוכן לזה, אם לעשות כן אם יש חשש של השחתת זרע או אם יכולים לדמות דין זה למה שהובא בבית שמואל סימן כ"ה סק"ב וזה לשונו אם נמצא דם בעד של אשה ויש ספק אם הדם ממנו או ממנה, נראה לכאורה דמותר לאיש להוציא זרע, כדי לברר אם הדם ממנו הוא דהא אין איסור לשמש להוציא זרע וכו'. וגם כבוד תורתו יכתוב לי חוות דעתו בנידון זה ובנידון שאלה שדרו יותר מעשר שנים וכפי המובא באבן העזר סימן קנ"ד ס"י נשא אשה ושהתה עמו י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה, וכעת הוא רוצה לידע על בוריה אם המניעה היא ממנו ומחויב לגרשה בכדי לקיים מצות פריה ורבייה, שמעתי שהרב הגאון מורנו הרב ישראל יצחק מקאמינקא זצ"ל בספרו על הלכות גדה [טהרת ישראל] פותר ואין תחת ידי לעיין בו.

סימן עח

עוד בענין הנ"ל

להרשות לרופא לקחת ממנו שכבת זרע אם אין בזה משום איסור השחתת זרע.

תשובה: א) מקור איסור הוצאת זרע לבטלה הוא מימרא דרבי יוחנן גדה י"ג. וממה שלמד איסור זה ממעשה ער ואונן, משמע שרק כמעשה ער ואונן אסור אשר שחתו ארצה כדי שלא תתעבר תמר, אבל לצורך כגון לרפואה אין כאן איסור, וזה לשון התוספות יבמות ל"ד: ד"ה ולא כמעשה וכו' עוד אמר ר"י דלא חשוב כמעשה ער ואונן אלא כשמתכוין להשחית זרע וכו' ואף להמחמירין שם ואוסרין ביאה שלא כדרכה אפילו באקראי אולי מודים במקרה שלפנינו שאינו עושה מחמת תאוה אי טבעית כי אם לצורך רפואה.

ב) בתוספות יבמות י"ב: ד"ה שלש כותב ר"ת

ב"ה ה' מנחם אב תש"ט הזורעים תוע"א

לכבוד קדושת שם תפארתו הרב הגאון הגדול פאר הדור ותפארתו וכו' אדמו"ר מורנו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

באשר כבוד קדושת שם תפארתו שליט"א הראה לי אות אהבה בהשיבו על שאלותי בהלכה הנני מרהיב עוז בנפשי להציע גם הפעם לפני כבוד קדושת שם תפארתו שליט"א ומצפה בצפיה שלא ישיב פני ריקם.

שאלה: זוג צעיר אחד שהם נשואים כשלש שנים ועדיין לא זכו לבנים נגשו אל רופא, הרופא מטפל באשה לרפאותה אך הוא טוען שעליו לבדוק גם את האיש לקחת ממנו שכבת זרע לבדוק ולברר אם לא ממנו החסרון, ואחרי אשר יברר ויאבחן את חוליו יטפל גם ברפואתו, עד אשר יהיה ראוי להוליד. ועתה בא האיש ושאלני אם מותר לו

יצרה. ואם כן בנדון שלפנינו ודאי שיש להביא ראייה להתיר מהגמרא דפרק הערל.

הערה: דכירנא שפעם ראיתי תשובה העוסקת בענין זה בספר שו"ת שבט סופר (אה"ע סימן א) מהגאון שמחה בונם סופר זצוק"ל ראב"ד דק"ק פרעסבורג אבל לדאבוני הרב אין הספר תחת ידי.

מובן מאליו שכל מה שכתבתי הוא רק כתלמיד הדין לפני רבו ולא להורות הלכה למעשה קאתינא, ובקשתי שטוחה לפני כבוד קדושת שם תפארתו שליט"א להודיעני מה אשיב לשואלי דבר, יוריני המורה הלכה למעשה בנדון שלפנינו.

ועוד אוסיף לבקש להחיש מעשה התשובה כי נחוץ ודחוף הענין באשר הרופא קבע את זמן הבדיקה בעוד שבועיים.

בטחוני עזה בטובו וחסדו של כבוד קדושת שם תפארתו שליט"א שלא ישיב פני ריקם ויחזירני בתשובה במוקדם האפשרי, ואחתום בקידה והשתחויה ובדרישת שלומו ושלומו תורתו.

מרדכי שטיין

רב בהזורעים דואר יבנאל

אשה לא הוזהרה אהשחתת זרע דלא מיפקדה אפריה ורביה עד כאן. משמע שאיסור השחתת זרע הוא משום ביטול פריה ורביה, אבל מי שעושה כדי לקיים מצות פריה ורביה כלומר כדי להירפא מחוליו המונע ממנו כדי להוליד אין בו שום איסור, ואפילו לשיטת רש"י שנשים מוזהרות אהשחתת זרע אין הטעם שיש באיסור השחתת זרע איסור עצמי בלתי קשור במצות פריה ורביה אלא משום להשחית זרע הוקשו (נשים) לאיש לכל עונשין שבתורה כלשון התוספות בנדה י"ג. ד"ה ונשים.

ג) הבית שמואל סימן כ"ה סק"ב כותב אם נמצא דם בעד של אשה ויש ספק אם הדם ממנה או ממנו נראה לכאורה דמותר לאיש להוציא זרע כדי לברר אם הדם ממנו וכו' ויש להביא ראייה מש"ס פרק הערל יבמות ע"ו. וכו' ויש לדחות וצ"ע עד כאן. נראה ברור שכוננת הבית שמואל לדחות הראיה מפרק הערל ורק שם התיירו כדי לברר אם מותר לכרות שפכה זה לבוא בקהל ולקיים לשבת יצרה, אבל בנדון של הבית שמואל הלא אף אם יוכרח לגרש אשה מסיבת שהיא רואה דם מחמת תשמיש הלא עוד יכול לישא אחרת ולקיים עמה לשבת

סימן עט

קונטרס העגונות

על פי הדין צד היתר להתרת העיגון מהנשים שנשארו בחיים אשר נאבד זכר בעליהם במקומות ההשמדה והכליון ד' ינקום דמם.

אם יש לדמות את האנשים שהיו בשבי לטביעה במים שאין להם סוף

א) והנה בראש יש לנו לחקור על דבר האנשים שנשארו בשבי האזרחי של הצר הצורר כיון שנתברר שרובם נאבדו במיתות משונות ואכזריות ומעט מאוד הוא מספר הניצולים אם יש לדמות דינם כדין טביעה במים שאין להם סוף ויהיה הדין לפחות שאבדו חזקת חיים ואם נשאת לא תצא ובאומדנות גדולות או סניף אחר להיתר תנשא לכתחילה או נאמר שיש חילוק בין אונס הבא בידי שמים לאונס הבא בידי אדם, דבאונס הבא בידי אדם יש יותר יכולת להצלה כמו ההוה אמינא

לרגל האסון הנורא של דם ואש ותמרות עשן שעבר על עמנו בששת שנות מלחמת העולם השנייה אשר בו נשפך דמנו כמים על ידי הצר הצורר ואשר עלה לנו במיליונים קרבנות של אנשים ונשים וטף מאחינו שנהרגו ונשרפו במיני מיתות משונות, מרוב רובם של אחינו בארצות הגולה נשארו מאוד מוצל מאש רק יחידים שרידים בודדים ממשפחות שלימות, והמה תרים ומחפשים ודורשים אחרי קרוביהם הוריהם אחיהם ואחיותיהם, בעליהם ונשיהם ואין קול ואין קשב.

והנה כתוצאה מזה עומדת שאלת העגונות הרבות במלוא תוקפה, ויש צורך לברר האיך לדון את דינם, ומה לעשות לאחותינו ביום שידובר בה, לכן אמרתי אאזור כגבר חלצי ולעבור על פרשתא דנא לרדת לעומקה של הלכה ולברר אם יש מקום

היינו קברתיו, כמו שהעלו הפוסקים דגם הזזה וראיה טובה הוי גם כן קברתיו, אלא ודאי מיירי שראוהו נופל בחרב או תחת המפולת ואפילו הכי כתב שאם נשאת לא תצא ומוכח שכל שרובם למיתה הרי הוא כמים שאין להם סוף ולפי זה על כרחך שהקללה של נשיכם אלמנות מיירי באופן שלא יהיו רובם למיתה.

אם יש לאותם אנשים חזקת חיים ודין דכבשוה כרכום (ג) ועוד נראה לומר דבנדון דידן הארצות שנכבשו על ידי הנאצים וגזרו עליהם גזירת כליון והשמדה המה בחזקת שאינם חיים יותר מנטבע במים שאין להם סוף ואפשר שיכולים אף לכתחילה להתיר נשותיהם והוא על פי המבואר באבן העזר סימן קמ"א סעיף ס"ט דעיר שכבשוה כבר אפילו חיל מאותו מלכות או עיר שהקיפוה חיל ממלכות אחרת וכו' נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתיים. ומקור דין זה הוא מירושלמי גיטין פ"ג ה"ה דחיל מלכות אחרת הרי הם כליסטים.

והנה האיך הדין בהני שנותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתיים, דעת הריב"ש הובא בבאר היטב סימן י"ז ס"ק קי"ג שאם נשאת תצא, ואף שהמחבר שם מדמהו לספינה שטבעה בים כתב הבאר היטב דמיירי שלא שהה שם ומשום הכי תצא. אבל הרבה פוסקים סבירא להו דגם בכבשוה כרכום אם נשאת לא תצא, והב"ח מדמה כבשוה כרכום ויוצא ליהרג לדין מים שאין להם סוף ולא תצא, והגם שהחלקת מחוקק תמה עליו אבל הבית שמואל כתב דבדין של היוצא ליהרג איכא פלוגתא בפוסקים ואזלינן להקל.

והנה בירושלמי מדמה כבשוה כרכום ושטפה נהר ונפלה עליו מפולת, ושטפה נהר הרי הוי מים שאין להם סוף דבודאי לא תצא, ואולי מיירי שלא כיסוהו עדיין המים, אבל הלא במפולת מבואר גם כן ברמב"ם ושלחן ערוך דדמי לטבע בים הגדול דאם נשאת לא תצא, ובודאי גם כבשוה כרכום כך הוא הדין מדכללם יחד וקורא אותם דברים שרובם למיתה. ובהקיפוה חיל מלכות אחרת שאינם חיים על יושביה בודאי אם נשאת לא תצא, דהא הרבינו ירוחם כתב בנתיב כ"ד ח"ג דבחזקת מתיים הם ואין

בגמרא כתובות ל'. דיעקב אזהר לבניה על אריה וגנבי ולא על צנים ופחים דבידי שמים.

וגם יש לומר דבמים שאין להם סוף אסרו חכמים רק לכתחילה משום דהוי מיעוט דלא שכיה, והמיעוט הזה בא רק על ידי מעשה, דבלי המעשה של הצלה על ידי גלים או על ידי דף, הרי ממילא ימות במים לאחר שנפל לים, ולכן אפילו במקום דחשו רבנן למיעוט אבל מכל מקום המיעוט במקום שחשו לו לא עדיף מרוב במקום שחוששין לו ואפילו הכי מבואר בבכורות כ'. דעת רבינא דלא אזלינן בתר רובא במקום דתלי במעשה, משום שכנגד הרוב יש חזקה שלא נעשה המעשה, ואם כן מינה דכל שכן במקום דחיישינן למיעוט אם המיעוט תלוי במעשה בודאי שאין חוששין לו ומהאי טעמא אמרינן במים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא, דאף שחיישינן למיעוט אבל מכל מקום הרי המיעוט תלוי במעשה הצלה ויש חזקה נגד המיעוט, אבל בנידון דידן הרוב שהומתו הרי מיתתם לא בא ממילא רק על ידי מעשה של הליסטים ואם כן יש לומר דבזה יהיה על פי דין חמור יותר ולא ניזל בתר רובא ונחוש למיעוט הניצולים אפילו בנשאת.

וגם לכאורה יש לומר דמשמע כן מהגמרא דבבא מציעא ל"ח: שדרשו על הכתוב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותן ופירש רש"י שילכו בשבי ויהיו נשותיהם אלמנות לעולם. ולכאורה אמאי יהיו אלמנות לעולם אם נאמר שחרב ושבי הם כמים שאין להם סוף, ואם נאבד זכרו אם נשאת לא תצא, ולדעת הר"א מוורדין מותרת לכתחילה ואם כן לא יהיו אלמנות לעולם, אבל לדברינו ניחא.

ביאור בדברי הרמב"ם בעד אחד אומר ראיתי שמת במלחמה

(ב) אולם מהרמב"ם פי"ג מגירושין הי"ט שכתב עד אחד אומר ראיתי שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא בדברים אלו שרובן למיתה לא תנשא ואם נשאת לא תצא. והנה על כרחך מה שכתב בלשונו שמת במלחמה או במפולת, ודאי לא מיירי שראוהו מת ממש, דאם כן

להם סוף אסורה רק לכתחילה, אבל בדיעבד אם נשאת לא תצא, מדלא הוציאו מבעלה אשת חסא דאינסיבא לה ולא אמרו לה מידי, הלא יש לומר דמשום הכי לא הוציאו אותה משום דחסא גברא רבה הוא דאפילו לכתחילה מותרת לדידיה אבל בלאו צורבא מרבנן אפשר דאפילו אם נשאת תצא עיין שם.

וכתבתי בישוב קושיא זאת דאם ההיתר שלא הוציאו היה מטעם דקלא אית ליה בודאי לא היו מתירין אותה תיכף לאחר הטביעה רק היו ממתניין לו זמן שיכול הקול לבוא לכאן, ואם היתה הטביעה במקום רחוק צריך זמן יותר גדול שיוכל הקול לבוא לבית דין כמבואר בבבא בתרא פרק ג' ל"ח. במחאה שלא בפניו דצריך זמן שיבוא הקול מאספמיא, ואשר מטעם זה צריך לחזקה שלש שנים, ובהאי עובדא דחסא משמע שהיה תיכף בשעת הטביעה, דרב נחמן אמר אכלו כוורי לחסא ומפרש רש"י דלהכי אינסיבא על סמך דיבור זה משום שלא אמר רב נחמן מי יתן שיעלה וינצל, ועל כרחך היה המעשה רק בתוך ג' ימים שעוד היה יכול להינצל, דאחר ג' ימים אינו חי רק במעשה נסים משום דלא ניים כמבואר שם, והוי תפילת שוא כמו שמבואר בפרק הרוואה (ברכות נד, א) שאם היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שיהיה זכר הוי תפילת שוא, אף שעל ידי נס מצינו בדינה שנתהפכה לזכר אין מזכירין מעשה נסים, ולפי האמור אין שייך שם ההיתר משום קלא אית ליה ועל כן התירו לה מטעם הטביעה עצמה, ועל כן שפיר דייק רב אשי דעל כרחך הטעם הוא משום דבדיעבד לא גזרו.

(ה) אולם התרי רובי שלפנינו אין לדמותם להרוב שאם היה חי היה בא או מודיע שהגאונים הנ"ל מפלפלין עליו מפני שאינם באים בבת אחת, משום דהרוב ההוא אינו גורם חדש למיתת הבעל, רק מוסיף אומדנא שבודאי מת מהטביעה והרי הוא רק כשאר אומדנות, ולכן להסוברים שאין סומכין על אומדנות במים שאין להם סוף לא נתוסף רוב חדש שיגרום לו מיתה.

אבל בנדון שלפנינו הרי נתוסף לו עוד רוב הגורם לו מיתה ממש, הכיבוש והמלכות אחרת

להם חזקת חי כלל, והגם שהקרוב נתנאל על הרא"ש בגיטין (פ"ג סימן ה אות ט) תמה עליו דלא עדיף משטפה נהר או מפולת. הנה תמיהתו הוא רק על לכתחילה, אבל בנשאת גם בנהר ומפולת לא תצא.

ואפילו לדעת הרשב"א שמפרש דבכרכום של מלכות אחרת הוי יותר בחזקת חיים משום שיראים במדינה אחרת ואינם שקטים ופנויים להרוג אבל בנידון דידן הגרמנים במלחמתם עם הפולנים התחילו תיכף במעשי ההרג והיו שלווים ובטוחים בנצחונם. ונמצא לפי זה דתיכף בשעה ראשונה שהביאו עיירות פולין במצור אפילו קודם הכיבוש אבדו החזקת חיים רק לחומרא נתנו להם חזקת חיים ולאחר הכיבוש נשלל מהם עוד פעם החזקת חיים מטעם הכיבוש אפילו של אותה מלכות. ונמצא דתרי רובי למיתה נעשה כאן, הא' משום הכיבוש אפילו של אותה מלכות. והב' מטעם הגייס של מלכות אחרת. והמה שני גורמים למיתה אשר בכל אחד בפני עצמו היה רובו למיתה, ובתרי רובי כבר העלו האחרונים בתשובותיהם להתיר גם לכתחילה כמבואר בתשובת בית יעקב קהלת יעקב בשם הגאון רבי חיים מולוז'ין ובעין יצחק ובעוד הרבה מגדולי המחברים.

בדין תרי רובי

(ד) והנה הגאונים הנ"ל דנים בתשובותיהם דרוב השני הוא שאם היה חי היה בא, ועל זה יש שרוצים לחדש דהיכא דתרי רובי אינם באים בבת אחת אין מתירים, ויסוד חידושם זה הוא ממה שאוסרים בצורבא מרבנן אף דאם איתא דסליק קלא אית ליה, והתרי רובי בזה הוא הא' שרוב הנטבעים אינם ניצולים והב' שרוב הניצולים מהצורבא מרבנן קלא אית ליה והיו שומעים אם היה ניצול, והרוב הזה בא לאחר זמן בשיעור שהיו יכולים להוודע.

תירוץ קושיית האור שמח

ובחידושי תירצתי בזה קושית הגאון האור שמח שהקשה כאן (גירושין פ"ג ה"כ) דרב אשי סבירא ליה ביבמות קכ"א. דבצורבא מרבנן מותרת להנשא במים שאין להם סוף משום דקלא אית ליה, והאיך קאמר רב אשי בעמוד ב' שמע מינה דבמים שאין

ואחר איזה זמן שהרכנות תמצא לנכון להיות נחשב כנאבד זכרו.

אותם אנשים שהיו במחנות השמדה יש להם דין של היוצא ליהרג

אבל באותם היהודים שידוע שהובלו למקומות הגאזים וההשמדה באושבנצ'ים מיידאניק טרבלינקה ודומיהן, ברור וידוע שיש להם מלבד הדין של כרכום, גם דינו של היוצא ליהרג כאשר נתודע עתה מהתעודות הרשמיות שנמצאו לאחר השחרור שהמפקדים הגבוהים של האויב הוציאו חוק להרוג ולשרוף את כל האנשים שהובלו לכיוון בלתי ידוע. וכאשר הוצאו מהרכבות הועמדו לצד שמאל ליהרג. וללישנא קמא דגמרא בגיטין כ"ח. יוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם כד חתום פורסי שנמג הוא בחזקת מת, והרא"ש פסק כלישנא קמא, ומסבקא ליה אם הלישנא בתרא פליג על לישנא קמא. וכבר הזכרנו דעת רבינו ירוחם דהוי כליסטים ובחזקת מתים הם, ומה שתמה הקרבן נתנאל הלא אינם מצווים בלא תחיה כל נשמה אינה תמיה כלל, בנדון דידן שבאמת היתה פקודת השמדה, ואפילו לדעת הרמב"ם (גירושין פ"ו הכ"ט) דפסק וכן המחבר סימן י"ז סעיף ל"ו שגם ביוצא ליהרג נותנים עליהם חומרי מתים וחומרי חיים, הרי על כל פנים נתוסף עוד רוב שלישי ואין לחוש למיעוט ניצולים רק בדרך נס אמיתי ואין מזכירין מעשה נסים, ובפרט שהטור סימן קמ"א פוסק כהרא"ש שהיוצא ליהרג בדיני עכו"ם חשוב כמת, והבית יוסף כתב שם דלהרא"ש משיאין את אשתו ביוצא ליהרג בדיני עכו"ם.

והבית שמואל חולק על החלקת מחוקק וכתב דאזלינן לקולא ואם נשאת לא תצא, ומה שתמה החלקת מחוקק וכי עדיף יוצא ליהרג ממגיד וצ'לוב דאין משיאין את אשתו, נראה לי דעדיף ועדיף דהמגיד וצ'לוב יש לו חזקת חיים כל זמן שהוא חי, רק שהרוב שמתים על ידי זה מבטלין החזקה אבל אי לאו הרוב מתים היה נשאר החזקת חי ונמצא שהרוב והחזקה סותרים זה לזה ורובא עדיף, ומכל מקום החמירו חכמים לכתחילה, אבל ביוצא ליהרג שנידון תחילה למיתה אזי תיכף כשנגמר דינו אבד

שכל אחד מהם רובו למיתה, ובתרי רובי הממיתים נוכל לומר דלא גזרו בזה, ודמי לטבע במים וגם נפל עליו מפולת וכמו שמבואר במשנה יבמות קכ"א. באחד ששלשלוהו לים מן הארכובה ולמעלה תנשא.

ואף שבשלחן ערוך סימן י"ז סעיף ל"ב כתב שהתירוה אחר י"ב חודש וההיתר הוא רק מטעם טריפה אינה חיה, ומקור פירוש זה הוא מהרב המגיד בשם הרמב"ן והרשב"א ולפי זה מתירין כל טריפה אפילו לא טביעה לאחר י"ב חודש.

אולם המהרש"ל בים של שלמה פסק שאין מעידין על הטריפה בלא טביעה אפילו לאחר י"ב חודש ולפי זה על כרחך מה שהתירו בארכובה מיד התירו אף בשעת טביעה מטעם דיש כאן תרי רובי הממיתים, ואשר מטעם זה מצדדים גדולי האחרונים בתשובותיהם להתיר היכא שנפל להמים ממקום גבוה שנתוסף גם טריפת הנפילה להטביעה, גם בחידושי הרא"ג על משניות כתב דכל הפוסקים לא הזכירו בהיתר ארכובה ולמעלה דהוא דוקא לאחר י"ב חודש, ולשיטתם מותרת מיד. והירושלמי מפרשים לה בניחותא עיין שם. ועל כרחך צריך לומר דההיתר הוא מטעם תרי רובי דכמו שמצינו דתרי מיעוטי מבטלים להרוב כמבואר בר"ן באלו טריפות (חולין כא, ב מדפי הרי"ף) על קושיית הגמרא האיך לוקחים ביצים מן העכו"ם ואין חוששין לגבילות וטריפות ניחוש שמא מעוף טמא והקשו התוספות הלא עופות טהורים מרובים מטמאים ותירץ הר"ן דתרי מיעוטי, מיעוט טמאים ומיעוט טריפות מצטרפים והוי פלגא, ובודאי דכמו כן תרי רובי מצטרפים לבטל המיעוט.

(ו) היוצא לנו מדברינו כי אותם היהודים שהיו בפולין ובשאר מקומות הכיבוש ובהמחנות אף שלא היו בהם תאי גאזים ושאר מכונות השמדה יש לדון בדינם מטעם התרי רובי של הכרכום ושל המלכות האחרת שהזכרנו, ובצירוף דלאחר הנצחון של בנות הברית הרי יכולים היו לבוא ולהודיע שנחשב להרבה גדולים לעוד רוב ובצרוף כל זה יש מקום להתיר נשותיהן אחר החיפוש והחקירה ודרישה

להיתר בית דין כמבואר בהאשה רבה ובשני עדים לשון המשנה נשאת בלא רשות בית דין משום דלא בעינן היתר בית דין, ובית דין אינם יכולים לדון רק בראיה ולא בידיעה והיכא שכבר נשאת אינה צריכה לבית דין ולכן לא תצא, אבל בשני עדים שאין צריכה היתר בית דין תנשא לכתחילה במים שאין להם סוף.

וסברתו זאת תשמש סניף גדול לעגונות המלחמה בזמננו בידיעת שני עדים שהגידון היה במלחמה.

והנני מבקש בזה מהרבנות הראשית ושאר גאוני דורינו להביע חוות דעתם דעת תורה ודעת נוטה בזה ובאתי רק לעורר.

בדין יבם שאבד זכרו

(ח) אחרי כל האמור הנה השאלה הדחופה ביותר ואשר צריכים אנו להכרעה תכופה היא האם לדון בדין העגונות שבעליהם מתו קודם המלחמה ונשארו זקוקות לחליצה מיבמיהן שנשארו באלו הארצות ולמרות כל החיפושים והדרישות אין ידיעה מהם ואינם נמצאים ברשימת הניצולים, אם להתירם להנשא לשוק לומר שמה שהחמירו חכמים במים שאין להם סוף שלא תנשא לכתחילה הוא רק באיסור כרת כלשונו של הרמב"ם בפ"ז מנחלות (ה"ג) אבל ביבמה לשוק שהוא רק איסור לאו לא החמירו בזה ותנשא לכתחילה, או אפשר דאמרינן מה לי איסור לאו ומה לי איסור כרת.

והנודע ביהודה קמא אה"ע סימן ס"ו השיב להשואל שרצה להקל בסימנים אמצעים במיתת היבם כאן זהו רק איסור לאו, והנודע ביהודה השיב לו דלדעתו כוונת הרמב"ם לחלק בין איסור כרת לממון ירושה, אבל בין לאו לכרת הוא מחלוקת ביבמות קי"ט. ורבא שהוא בתרא סובר שאין חילוק בין לאו לכרת ומציין לעיין בנודע ביהודה קמא או"ח סימן כ"א ושם לענין חמץ מצדד להתיר משהו בערב פסח שהוא רק בלאו כיון שהוא רק משום הרחקה, ודעת רש"י דבהרחקה לא אמרינן מה לי איסור לאו ואיסור כרת.

ונראה שהנודע ביהודה החמיר רק לענין

החזקת חיים (ומה שגמרו במשנה שהן בחזקת קיימין היינו שעדיין חיים מפני שיוצא לידון ועדיין לא נידון אבל אין להם חזקה שיועיל גם להבא למאן דאית ליה דלשמא ימות חיישינן) והסברא נוטה לומר דאפילו לא יצא דינו שמחויבין להורגו רק שמותר גם כן אבד חזקת חיים.

ולפי האמור יחודש לדעתי דין ברוצח שיצא מעיר מקלטו כיון שגואל הדם יכול להרגו בלא עונש אין לו חזקת חיים, וכן רודף אחרי חבירו להרגו הנרדף יש לו חזקת חיים והרודף אין לו חזקת חיים והגט שלו אין נותנים לאשתו כל זמן שהוא רודף, מפני שמותר להרגו, וזהו לדעתי כוונת המדרש המובא ברש"י (בראשית ד, טו) גבי קין שאמר והיה כל מוצאי יהרגני ואין לו חזקת חיים.

(ז) ולולא דמסתפינא היה נראה לי לחדש מטעם זה דבהמה העומדת לשחיטה אין לה חזקת חיים ויהיה מיושב בזה קושית החתם סופר יו"ד סימן כ' שהקשה על המבואר במשנה (חולין פ"ב מ"ו) וברמב"ם (מאכלות אסורות פ"ד ה"ט"ו) שאם שחט מסוכנת בלילה ולא ראה אם זינקה הרי זו ספק נבילה והקשה דנעמידנה על חזקת חיים ומתה לאחר השחיטה, אבל לדברינו ניחא דאין לה חזקת חיה משום שעומדת לשחיטה, והתוספות בבא קמא מ"ו: ובכתובות ע"ו. שהקשו גבי מחליף פרה בחמור דנעמידנה בחזקת חיים היינו בבהמה שאינה עומדת לשחיטה.

ואם כנים אנחנו בסברא זאת מיושב היטב תמיתה החלקת מחוקק ושפיר נוכל לקיים דעת הראשונים הסוברים דביוצא ליהרג משיאים את אשתו.

ולתועלת הענין אמרתי להביא כאן דברי הצפנת פענח הלכות תרומות עלה כ"ו כ"ז שמצדד דבשני עדים משיאים לכתחילה במים שאין להם סוף ודייק מלשון הרמב"ם שבשני עדים בהלכה ט"ז אינו מזכיר אבד זכרו, דבאבד זכרו משיאין לכתחילה, ומסביר בטעם החילוק שהמניעה שאין משיאין בעד אחד לא הוי מטעם החשש של המיעוט שאם החשש מטעם המיעוט היו חוששין אפילו בדיעבד, רק הטעם הוי דבעד אחד צריכים

איש לפי דעת הירושלמי הסובר דאפילו למאן דאמר יש זיקה אם מתה היבמה או היבם פקעה הזיקה למפרע, ולפי דעה זו הזיקה של אישות חלה רק כשיבוא אחר כך לחליצה או יבום, ובגמרא דילן גם כן נזכרת סברה זו ביבמות י"ח: בהוה אמינא סלקא דעתך הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה פקעה לה זיקה קא משמע לן.

והגאון בעל אור שמח מאריך בזה בקונטרס הזיקה וקובע מסמרות בשיטה זו וכן הגאון בעל עמק יהושע על הירושלמי, ואם נאמר כן שפיר נוכל לומר דבמים שאין להם סוף לא החמירו ביבמה משום שאם מת נתבטלה הזיקה למפרע ולא היה חזקת זקוקה כלל, ואף דבשלוש הסוגיות שהזכרנו מוכח דזקוקה יש לה חומר אשת איש משום שבא מאיסור אשת איש, הוא רק כשיבוא לחליצה או יבום מהאי דבבא מציעא בשטרי חליצה, הרי בא לכלל חליצה, וכן בשולח גט ממדינת הים דחיישינן שמא מת ונופלת ליבום ויבוא לכלל חליצה ויבום, וכן בבבא בתרא שמסופקים אם יש לו אחים ויבוא לכלל חליצה, אבל אם נפל היבם למים שאין להם סוף שרובם הם למיתה, ובמת היבם הלא נפקע מזיקה למפרע ולא היה לה חזקת איסור כלל, אין שייך כלל לומר דיש לה החומר של קודם מיתה בעלה, דאם מת היבם הלא נפקעה הזיקה ולא היה לה חזקת איסור כלל.

והגם שהדינים של הזיקה הם לענין איסור בקרובים והיבמה אסורה לשוק אפילו אם אין זיקה, אבל החזקת איסור שהסביר המהרש"ל משום שנאסרה, שייך רק אם היתה זקוקה ליבם מטעם זיקה דהוי ככנוסה, ואם נתבטל למפרע אין כאן זיקה לאיסור.

והגאון רבי חיים עוזר מחדש דבנאבד זכרו לא החמירו ביבם וסומך עצמו על הגאון אלפנדרי בתקנת עגונות שמתיר לכתחילה להנשא היכא שטבע היבם במים שאין להם סוף, וכן ראיתי בספר אור הישר על בכורות להגאון רבי שמואל יצחק הילמאן שפשוט לו דבמים שאין להם סוף היבמה מותרת לכתחילה על סמך דברי הנודע ביהודה דביבמה לשוק לא הוי איסור ערוה ועל סמך דברי

סימנים אמצעים דאי פסקינן סימנים לאו דאורייתא ולא סמכינן רק לענין ממון משום הפקר בית דין גם באיסור לאו מחמירין, אבל בחומר מים שאין להם סוף דרק משום איסור מיתה וזכרת החמירו במיעוט שאינו מצוי, הוי כמו גדר הרחקה שיש להקל באיסור יבמה לשוק.

חומר איסורו של יבמה לשוק

ט) והנה הרש"ש ביומא נ"ה: והגאון רבי חיים עוזר בספרו אחיעזר ח"א סימן ל"ו מביאים מתוספות יומא נ"ה: שכתבו להקשות אהא דפריך הגמרא על הטעם שלא היו שופרות לקיני חובה מפני התערובות של מתו בעליה, דבגיטין מבואר דמקריבין חטאת שנשלח ממדינת הים בחזקת שהוא קיים ולא חיישינן למיתה, והקשו בתוספות הלא בהגיע לגבורות חיישינן ותירצו דדוקא בגט חיישינן משום חומר אשת איש.

וכן משמע מגמרא בבא בתרא קל"ה: היכא דאמר בשעת מיתה שאין לו אחי ואמרו בני העיר שיש עדים במדינת הים דידעו דאית ליה אחי ומדמה רב יוסף לעדים בצד אסתן ותאסר ופריך אביי אם הקילו בשבויה נקל באשת איש ומסיק הגמרא לחוש לה. ומפרש רשב"ם דאשת איש הוא איסור חנק, ושם גם כן הבעל כבר מת ואין כאן רק האיסור יבמה לשוק ואפילו הכי יש לה החומר של אשת איש, ומפרש המהרש"ל שם דכאן דקודם שמת היה לה איסור אשת איש ולכן אף לאחר מיתתו עדיין בחומר האיסור הקודם עומדת.

וכן מביאים מתוספות בבא מציעא כ': גבי חיישינן לשני שוירי ופשיט מכל מעשה בית דין הרי זה יחזיר ופריך היכי פשיט איסורא מממונא וכתבו התוספות דבאשת איש החמירו כמו במים שאין להם סוף, ושם הרי מיירי בשטרי חליצה, הרי מוכח דביבמה לשוק יש לה החומר של אשת איש משום איסורה הראשון כמו שהסביר המהרש"ל בבבא בתרא.

ביבם לא החמירו בדין מים שאין להם סוף

י) ולדעתי נראה דבמים שאין להם סוף וכן בכל מקום שרובם למיתה אין ביבמה לשוק חומר אשת

הרי דיש להבעל קנין בגוף באשתו ומשועבדת לו, והאיך יכולה להתקדש לאחר, הלא בודאי כל מוכר דמכר שדהו לאחר אינו יכול למכרו לשני משום דהוי אינו שלו וגם אין לה יד כלל לקבל קידושיה, דיך אשה כיד בעלה, דאפילו גיטה שיכולה לקבל הוא רק מטעם גיטה וידה באין כאחד והאיך נאמר שתוכל לקבל קידושין מאחר.

וכבר נזכרה סברא כזאת בספר פני יהושע (גיטין לח, א) שכתב דחצי שפחה וחצי בת חורין שהיא באיסור לאו לאחר אירוסיה מכל מקום לא יתפסו קידושי אחר אף שאינה מחייבי כריתות מטעם שכבר שייך גופה לראשון, ומיישב בזה קושיא דלא חשיב בהעריות שפוטרות צרותיהן אשת שני מתים.

והאבני מילואים (סימן מד סק"ד) משיג עליו מסוגיא דקידושין הנ"ל שהטעם שאינו תופס הוא מטעם חייבי כריתות ולא מטעם הקנין שיש לו עליה, אבל לא הסביר שום טעם למה באמת צריכים להיקש דרבי יונה תיפוק ליה מטעם שהיא כבר קנינו.

ומצאתי באמת בצפנת פענח הלכות תרומות עלה י"ט שכתב כדברינו דבאשת איש לא תפסי קידושין מלבד איסור כרת גם מטעם שהיא של אחר.

ישוב לזה דהוי כמורדת שפקע זכות הממון של הבעל והנראה לי ליישב על פי המבואר בחולין קל"ט. דתרנגולת של הקדש שמרדה, לרב פקעה קדושתה ושמואל אית ליה דכל היכא בי גזא דרחמנא איתא, וכתבו התוספות (ד"ה כיון) דעופות של חולין אם מרדו וברחו מבעליהם נעשו הפקר כח הבעלים וכל הקודם זכה בהם, וכן פסק השלחן ערוך (חוי"מ סימן רנט סעיף ז).

ומעתה נוכל לומר דעל ידי פשיטת ידה לקבל קידושין מאחר הוי כמורדת ופקע חזקת וזכות הממון של הבעל ולכן הצריכו ליסוד שאין קידושין תופסין באשת איש מהיקשא דרבי יונה, ודוגמא לזה מצינו בנזיר ס"ב: בעבד שעבר מכנגד פניו פליגי אם שותה יין, ורוצה הגמרא לומר מטעם הפקר פקע זכות האדון אם נימא דאין צריך גט

הגאון רבי אליהו ראגולער בספרו יד אליהו שאם נטבעה האשה במים שאין להם סוף מותר הבעל לישא אחות אשתו, ומזכיר שהאריך בתשובתו בביאור הלכה זו.

עוד סברא דביבם לא החמירו דמה שייך לומר אם נשאת לא תצא הלא כל פעם האיסור הוא לכתחילה יא) והנה יש לדעתי למצוא עוד סברא חזקה דביבמה לא החמירו במים שאין להם סוף, דהנה יש להתבונן בכל הני שאמרו לכתחילה לא תנשא ואם נשאת לא תצא ובפשטות הוא גדר של לכתחילה ודיעבד, הן במים שאין להם סוף והן בשארי ספיקות בקידושין וגירושין, וכן בכל האיבעיות שלא נפשטו בגמרא פוסק הרמב"ם שלא תנשא ולא תצא, האיך שייך על זה לומר שאם נשאת הוי דיעבד, הלא האיסור לא הוי בהנשואין, דממה נפשך אם מת הרי הוי נשואי היתר, ואם הבעל חי הלא לא תפסי הנשואין כלל והאיסור הוי כל פעם לכתחילה. ואפילו אם נימא כיון שכבר נבעלה ועברה על האיסור, נחשב לדיעבד גם הביאות דלהבא מכל מקום עדיין לא יתיישב דהא פשוט דהא דאמרינן אם נשאת לא תצא הוא אפילו בנכנסה לחופה ולא נבעלה דעדיין לא נעשה שום איסור, והרשב"א הובא בתוספות יו"ט פ"ב דיבמות כתב דבהני משניות בנטען וכדומה גם אם נתקדשה הוי כמו נשאת ולא תצא.

הרי רואין אנו שאפילו אם לא עברה שום איסור כיון שקיבלה קידושין גם כן לא תצא, וצריך הסבר מאיזה טעם מקילין בנשאת ונתקדשה.

למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר

יב) והנראה לי לומר, דהנה בקידושין ס"ח. יליף בגמרא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין מאחות אשה ואשת איש דיש לה היתר לאיסורה ילפינן מהיקשא דרבי יונה.

וקשה לי לכאורה למה צריך לימוד שאינו תופס באשת איש מפני האיסור כרת, תיפוק ליה כיון שכבר נתקדשה לאחר ונחשבת לקנינו שמטעם זה אשת כהן אוכלת בתרומה, וכן מבואר ביבמות ס"ו. דילפינן מכהן שקנה נפש קנין כספו אשה ועבדים,

שבמים שאין להם סוף לא יזכה מקבל המתנה משום החזקת ממון של הנותן ולא אזלינן בתר רובא שרוב הנטבעים מתים.

ולפי טעם זה אין שייך לאסור בנטבע היבם שתינשא אפילו לכתחילה לפי סברתינו שהוא מטעם שעבודה להבעל וזכות ממון שלו כיון שהיבם אין לו זכותים ושעבודים על יבמתו, וידה אינה כיד היבם ולכן שפיר מותרת להנשא לכתחילה.

(ג) האמנם מצינו גם דעות האוסרים וסוברים דגם ביבמה לשוק החמירו במים שאין להם סוף שלא תנשא לכתחילה, ובראשם מאור הגולה המהר"ם מלובלין סימן ק"ל.

והנה באבן העזר סימן י"ז סוף סעיף ל"ד כתב הרמ"א דדוקא בנשאת על פי חכם או בטעות לא תצא, והצמח צדק הוסיף שדוקא על פי חכם מוחזק בהוראה, ומקור דין זה הוא מהמרדכי סוף יבמות.

ויש להתבונן האיך משכחת שהמומחה להוראה יתירה להנשא נגד הדין ומגדין אותו עבור הוראתו, ואם מיירי שהחכם טעה שהמים יש להם סוף, הרי זה בכלל טעות של האשה ואין חילוק בטעות של האשה או הטעות הוי מצד החכם או טעות אחר ולמה מגדין אותו בטעה, הא מבואר בגמרא (יבמות קכ"א, א) במעשה דרב שילא שהוא המקור לדין הנידוי וחשיב מיטעא טעינא וקרי עליה רב לא יאונה לצדיק כל און, הרי בטעות של החכם אין מגדין, ועוד הרי ביחיד שעשה בהוראת בית דין בטעות הוא חייב בחטאת והבית דין פטורין ולא מצינו כלל שמגדין אותו ולמה גרע מים שאין להם סוף משאר איסורי תורה.

ביאור בדברי הרמב"ם למה לא מנה בהלכות ת"ת שחכם שהורה להשיאה לכתחילה מגדין אותו

והנה הרמב"ם פי"ג מגירושין (ה"כ) כתב החכם שהורה להשיאה לכתחילה מגדין אותו, אבל בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה דחשב כ"ד דברים שבית דין מגדין עליהן לא חשיב זה.

והקשה עליו הראב"ד למה לא חשב זה, והכסף משנה כתב לתרץ דלא חשיב רק דברים שנוהגים

שחרור, ומסיק הגמרא דמיירי שלא נתייאש האדון כמו שפירשו התוספות, הרי רואין אנו דבריהם חשוב כהפקר.

ומעתה נוכל לומר דזהו החילוק בין לכתחילה ודיעבד דאם נשאת לא תצא בכל ספיקי בעיות הגמרא לדעת הרמב"ם, וכן בשנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת דאם אומרת ברי לי לא תצא, דהיכא דשנים אומרים מת כבר איתרע החזקת אשת איש או כמו שכתבו התוספות דדייקא ומינסבא מרעי לחזקת אשת איש, ובאומרת ברי לי היתה צריכה להיות מותרת להנשא, אבל מכל מקום כיון שיש להבעל חזקת ממון ושעבוד על אשתו ולהפקיע מחזקה זו אין מועיל הברי שלה לכן הדין הוא שאסורה להנשא, דחזקת שיעבוד הבעל מהני גם לאיסור אשת איש, ולכן לכתחילה לא תנשא, אבל בדיעבד אם נשאת לא תצא משום דעל ידי הנישואין נעשית מורדת ופקע זכות ממון מהבעל. וחזקת אשת איש אין כאן מפני הטעמים שהזכרנו. ולכן גם במים שאין להם סוף נוכל לומר כן, דמה דלכתחילה לא תנשא אף שרוב הנטבעים למיתה והוי רק מיעוט הניצולים מכל מקום לענין הזכות קנין שיש לו על אשתו אין מועיל הרוב להפקיע ממנו מטעם שאין הולכין בממון אחר הרוב ואם נשאת לא תצא משום דעל ידי הנישואין לאחר פקע זכות השעבוד של הבעל ואיסור אשת איש הותר מטעם רוב.

ואף הרמב"ם פוסק בפ"ז מנחלות (ה"ג) דבמים שאין להם סוף יורדים היורשים לנחלה הרי דממון קיל מאיסור אשת איש שיורדין לנחלה ואין משיאין, אך שם לא הוי הטעם משום שהולכין אחר הרוב מתים רק משום דשם הנכסים שאין בעליהם כאן, אין שום איש מוחזק בהם וליכא בזה משום המוציא מחבירו, וגם דאם יבוא אחר כך מורישם יתנו לו הנכסים בחזרה ואין בזה משום הוצאה מרשות הבעלים, אבל זכות הבעל שיש לו על אשתו לא יוכל להחזיר שהלא תהא אסורה עליו.

ואם כנים אנחנו בסברא זאת יהיה הדין שדוקא היורשים יורדים לנחלה אבל היכא שהבעל נתן נכסיו במתנה לאחר מהיום ולאחר מיתה יהיה הדין

כן גם בספק איסור היכא דקים ליה להחכם ואין לבו נוקפו יכול להתיר לכתחילה כל זמן שלא נאסרה מחכמים אחרים, ובפרט לפי מה שהעלינו שהחומרא שלא תנשא לכתחילה הוי משום חזקת שעבודו וקנינו בה ובדיני ממון הלא מהני היכא דקים ליה בגווה, וכן מה שנשאת לאחד מעדיה באומרת ברי לי לפירוש רש"י שהוא אין לבו נוקפו דלא תצא, הוא גם כן לדעתי מטעם קים ליה בגווה שהעד אומר זאת.

וזוהו לדעתי הכוונה של הר"א מווארדין המובא במרדכי סוף יבמות דין מים שאין להם סוף תלוי בחכמי הדור ולפי הבנתם באומדנא וסומך דבריו שלא נאמר אסורה לעולם, היינו מטעם קים ליה בגווה מהאומדנות והבנתם, ויוצדק בזה מה שאיזה מגדולי האחרונים השבות יעקב ועוד רוצים לצדד בשעת הדחק כמו ברדופה וצעירה לימים מתירין להנשא לכתחילה משום דבשעת הדחק כדיעבד דמי, ולכאורה אין לזה שייכות כדיעבד כמו שכבר הזכרנו דכל ביאה הוי לכתחילה ולא הוי דיעבד כלל, וההיתר של אחר נשואין הוא רק משום שאין להוציאה מבעלה משום חששא, אבל שעת הדחק מה יועיל בזה.

ולפי דברינו ניחא שכשם שמתירים לה לאחר נשואין לדור עם בעלה אף שכל ביאה הוא ספק איסור, ומכל מקום מתירים לה וסומכים על אומד דעתם לאחר נשואין, כמו כן בשעת הדחק יותר.

מסקנת הדין

טז) היוצא לנו מזה דבמים שאין להם סוף אף שחכמינו במשנה אסרו מכל מקום ניתן לחכמי הדור כח להבנת הענין ולמצוא אומדנות המוכיחות שמת להתירה ומועיל היתרם לפחות שאם נשאת לא תצא, וכן בעכו"ם שמסיח לפי תומו פסק הרמ"א סימן י"ז סעיף ט"ו בשם מהרא"י שאם החכם התירה והיו אומדנות והוכחות לא תצא ושם לא נזכר שמנדין את החכם, חזינן שיש כח ביד החכם לדון על סמך אומדנות, והחלקת מחוקק כתב שאפילו אין עדות כלל מועיל התירה במקום אומדנות, והחכם מתירה הגם שההיתר מועיל רק

גם בנשים, ובשם ספר הבתים מביא שהיו מונעים עצמם לנדות תלמיד חכם, והמגדל עוז כתב שהרמב"ם חולק על דין הנידוי ולא הסכים כן בפ"ג מהלכות גירושין ונראה שהיה לו גירסא אחרת בהרמב"ם.

והנראה לי לומר בישוב דברי הרמב"ם שלא הזכיר בהלכות תלמוד תורה במים שאין להם סוף משום שסובר שהנידוי אינו בעד ההיתר של מים שאין להם סוף, רק מיירי ששאלה לחכמים אחרים ואסרו והוא התיר מנדין אותו מפני שמחזיק במחלוקת נגד הרבים כמו שנידו את רבי אליעזר בבבא מציעא נ"ט. ואף שהרמב"ם לא חשיב בהלכות תלמוד תורה גם המחזיק במחלוקת כבר כתב הכסף משנה שהוא בכלל המבזה תלמיד חכם, ומיושב קושית הראב"ד שלא חשיב איסור מים שאין להם סוף.

ולפי זה אם לא שאלה לחכמים אחרים ולא נאסרה מקודם אין בזה איסור לחכם המתיר, ומה שלא החמירו בשאר איסורים לנדות חכם המתיר נגד חבריו הרבים, היינו משום דבשאר איסורים יכולים לתקן גם אחר כך הוראותיו של החכם המתיר לבטל דינו אבל במים שאין להם סוף שאין לתקן לאחר הנשואין, שאם נשאת הרי לא תצא אף לדעת האוסרים לכן נחשב למחזיק במחלוקת ובר נידוי הוא, אבל הוראתו הוי הוראה והאשה מותרת באמת להנשא על פי הוראתו אפילו אם יודעת שחבריו חולקים עליו.

טעם הדבר שהוראתו של חכם המתיר יש לה דין הוראה אף שהיא נגד הדין

יד) ובטעמו של דבר למה הוראתו של החכם המתיר יש לה דין הוראה אף שהיא נגד הדין, נראה לי לומר שכל היכא שהאיסור הוי משום חששא בהמציאות כגון הכא שחששו שמא הוי מועיל היכא שהחכם שהתיר הוי קים ליה בגווה וכמו שמצינו בכתובות פ"ה. דרבא האמין לאשתו לפסול התובעת משבועה ולהוציא ממון על ידי שבועה שכנגדה וכן לפסול שטר שלא לגבות בו אף שעל פי הדין אינה נאמנת מכל מקום היכא דקים ליה בגווה יכול לסמוך עליה מטעם אומדנא.

אלו ולהתבונן בכל ענין וענין בכל העובדות המבהילות שעברו עליהם עד שנעלם זכרם, ובוודאי ברובם תהיינה אומדנות וראיות מוכיחות שבעליהם ויבמיהן אינם בחיים וכח ההכרעה על האומד ינתן לרבנים הראשיים בארץ ישראל בצירוף גדולי הדור שליט"א.

ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, וד' יאיר עינינו שלא נכשל בדבר הלכה ונזכה לראות בתשועת עמנו ובנחמתם אמן ואמן.

לאחר הנשואין, ואולי מטעם זה נהגו הגאונים בתשובותיהם בעניני עגונות להקפיד שיסכימו ג' רבנים מומחים אף שבשאר עניני איסור לא הקפידו משום שברוב ההיתרים מצטרפים הרבה אומדנות ואומד בית דין צריך להיות בשלושה, ולכן בזמננו שהתרת האודים המוצלים מאש ההשמדה מקצת מן העגונות שזכו להשאר בחיים ועדי מיתה וקבורה אינם יכולים להיות כלל במציאות, חוב גדול על כל היושבים על מדין להתעמק בהלכות

סימן פ¹⁵

בענין הקונטרס הנ"ל

להכריע כדעת הסוברים שלענין איסור זיקת יבום לא החמירו חז"ל באיסור של מים שאין להם סוף - והנה הקונטרס שלי נתאשר בעיקרו על ידי הרבנות הראשית כאן, וביחוד התעניין בו וכתב קונטרס ארוך הוספה לדבריי הגאון הגדול רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א והיה בדעתי להדפיסו, אבל הסכמתי לדעת ידידי הגאון הגדול רבי יחזקאל אברמסקי שליט"א שכתב לי התנגדותו לדון על ענין זה באופן כללי, רק כל שאלה בפני עצמה על המאורע הנידון, וכבר נמצאים במשרדי יותר ממאה בקשות של עגונות אומללות, הן מהנמצאות כבר בארץ, והן מאותן שנמצאות עדיין במחנות באיטליה גרמניא ופולין, וכל שאלה צריכה ביאור הלכה עמוק, הנשלחות למשרדינו על ידי רבני הקהילות והמחנות בצרף גביית עדות מדויקת, ובחסדי השם חלק חשוב כבר הותר על ידינו בצירופו או הסכמתו של הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א שלמרות טרדותיו הרבות הרי הוא מעורר השחר באשמורת הבוקר לעיין בדינם ולהמציא צדדי היתר לפי האפשרות כיד ד' הטובה עליו.

והיות שאני מטפל בעניני עגונות עוד מהמלחמה הקודמת, ובנסיוני יודע אנכי שלפעמים גביית עדות מעגונה אחת יכול להיות לתועלת להרבה עגונות,

ב"ה ירושלים ה' תמוז תש"ו

כבוד הרב הגאון רבי יעקב ישראל זובער שליט"א רב בעדת ישראל בשטוקהולם

שלום וברכה. קבלתי הקונטרס לתקנת עגונות שנסדר על ידי מעלתו ברוב בהירות והבנה ובבקיאות מצוינת בהלכות אלו בראשונים ואחרונים, והפליא לעשות בציוניו ומראה מקומות כל צדדי ההיתרים שהמציאו הגאונים בדורות שלפנינו והקודמים, והריני מביע למעלתו הכרה ותודה עמוקה בעד עבודתו וטיפולו למען העגונות, בברכה שיזכה לראות בתשועת עמנו ונחמתם ונקמת דמם אמן סלה.

אותם שהובלו לתאי הגאזים דינם כטביעה

והנה גם אנכי ערכתי קונטרס בענין זה, ואשר בו העליתי בהוכחות חזקות וברורות שאותם שהובלו לתאי הגאזים ושאר מקומות ההשמדה שרובם הגדול חוסלו הי"ד ומעט מאד מספר הנצולים בדרך נס, יש להם לכל הפחות הדין של מים שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא (הגם שיש מקום גדול לצדד שיש להם הדין של היוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם בתר דחתים פורסי שנמג, ואשר לדעת כמה מהראשונים משיאין את אשתו) ובצירוף עוד סניפים וצדדים אחרים לכל עגונה ביחוד, יש להזדקק להתירם לכתחילה.

ביכם לא החמירו חז"ל באיסור מים שאין להם סוף והארכת הרבה אודות הזקוקות לחליצה,

שלא היה לי עד עתה הכבוד להכירם, עם מעלת כבוד תורתו אם זכרוני אינו טועה, היה לי חליפות מכתבים איזה שנים קודם המלחמה אודות הגזירה של הימוס קודם השחיטה.

בבטחון שתעמוד עמדי בקשר תמידי הריני חותם בכבוד וברכה ממרום הר ציון

שלמה דוד כהנא

לכן אבקש ממעלתם שהגביית עדות שיהיו נעשים אצלכם תשלחו העתק גם אלי ובפרט להעגונות מפולין חושב אנכי לחובתי להטפל בהם, וגם נחוץ לנו לדעת מספר הסטאטיסטי של העגונות שניצולו מחרב ההשמדה.

דרישת שלום והוקרה להרבנים ארלינגר ויעקובזון

סימן פא¹⁶

השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל

בידי שמים אם באים פורענות על האדם גזירת המלך היא ואריה וגנבי בידי אדם שלא מגזירת המלך עיין שם, ואטו מי שנפל למים שאין להם סוף הוא מגזירת המלך שלא יהיה יכול להנצל.

ב) ועוד דעיקר החילוק דאם הפורענות בא מגזירת המלך קשה להנצל ממנו מה שאין כן אם הוא רק מבני אדם אפשר להנצל שלא יפול לתוך הפורענות, ולכן הזהיר יעקב רק על זה שיראו שלא יבוא עליהם פורענות שבידי אדם, אבל כשכבר נפל בידי אדם שהמה בעלי בחירה אז אדרבה קשה יותר להנצל מהם כמו שכתבו האור החיים והרמב"ן על הפסוק (בראשית לו, כא) וישמע ראובן ויצילהו מידם שאף על גב שהפילו לבור שהיו בו נחשים ועקרבים עם כל זה מיקרי הצלה שהציל אותו מידי בעלי בחירה, וכן כתב שם בזוהר הקדוש (ח"א קפה, א) יפיל בר נש גרמיה לאשא או לגובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי דכיון דיתמסר בידא דשנאוי דרעותא דלהון לקטלא ליה זעירין אינון דיכולין לאשתזבא עיין שם. ואם כן אם במים שאין להם סוף דההצלה היא על ידי גל או דף וליכא בעל בחירה נגדו ויש יותר יכולת להנצל ועם כל זה קיימא לן דאם ניסת לא תצא מכל שכן בנפל בידי אדם דמיעוט ההצלה הוא נגד בחירה של אדם בוודאי אם ניסת לא תצא, וזה ברור.

ג) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו דמים שאין להם סוף מיעוט ההצלה בא על ידי מעשה דבלי

ב"ה ב' קרח תש"ו, שטאקהאלס יצ"ו

שלום וישע רב לכבוד הרב הגאון המובהק המפורסם על פני תבל וכו' כבוד שם תפארתו מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק וארשא וכעת יושב ראש במרכז לעניני עגונות בעיר הקודש ירושלים ת"ו

אחר דרישת שלום תורתו ושלומו הטוב כראוי. לנכון קבלתי לבערגען בעלזען יקרתו בצירוף הקונטרס בעניני עגונות ומרוב טרדותי בשם ומחוסר ספרים לא יכולתי לעיין בדבריו היקרים. וכעת שהנני במדינה זו והנני יוצא ונכנס בבית עקד הספרים של המלוכה עברתי על כל הקונטרס בעיני וארשום מה שהרעישו רעיוני להעיר כדרכה של תורה להיות סותר ובונה כיד ד' הטובה עלי ואבוא על סדר דבריו.

ביאור ההבדל בין אונס הבא בידי אדם לאונס הבא בידי שמים

א) באות א' כתב כבוד הדרת גאונו אם יש לדמות נידון דידן כדין טביעה במים שאין להם סוף ויהיה הדין לפחות שאבדו חזקת חיים ואם נשאת לא תצא ובאומדנות גדולות או סניף אחר להתיר תנשא לכתחלה, או נאמר שיש חילוק בין אונס הבא בידי שמים לאונס הבא בידי אדם דבאונס הבא בידי אדם יש יותר יכולת להצלה כמו ההוה אמינא בגמרא כתובות ל'. דיעקב אזהר לבניו על אריה וגנבי ולא על צינים ופחים דבידי שמים, עד כאן דבריו.

והנה רש"י פירש שם החילוק דצינים ופחים

במעשה דלא נוכל למילף משאר דוכתא דאזלינן בתר רובא דשאני התם שאין להמיעוט מעלה יותר על הרוב, אבל כשיש להמיעוט מעלה אחרת שאין בהרוב אזי הרוב והמיעוט שווין ואין הולכין אחר הרוב, עד כאן תורף דבריו.

ואם כן מכל שכן בנידון דידן שמיעוט ההצלה היה תלוי במעשה רבה כנודע לכל מי שהיה תחת האכזרים בכל משך המלחמה וניצל מידם בחסדי השי"ת וכל אחד אשר הוא אוד מוצל מאש יספר נפלאות את אשר עבר עליו וגודל התחבולות לאין שיעור שעשה בכל משך הזמן עד שזכה להשאר בחיים, ואדרבה פעולות ומעשי ההצלה היו בכבודות ובחכמות יתירות מאשר היתה מעשה הרשעים בהריגתם שהיה הכל מוכן ומזומן במקומות ההשמדה, ואם כן ככהאי גונא שפיר אזלינן בתר רובא ולא שייך כלל לדון מכח רובא דתלוי במעשה, וזה ברור ופשוט.

(ה) ועוד לפי מה שכתב התוספות בבכורות כ'. ויבמות קי"ט. לענין רוב נשים מתעברות ויולדות דדבר ההוה ורגיל בטבע העולם לא נחשב כמעשה עיין שם, וכבוד קדושת זקיני הגאון הקדוש מסיגעט ז"ל בספרו שו"ת אבני צדק אה"ע סימן כ"ב כתב לתרץ בזה הא דחיישינן לשאלה אף דהוי רובא דתלוי במעשה כיון דזה דבר ההוה ורגיל בטבע העולם להשאל כלים זה לזה לכן לא נחשב למעשה עיין שם.

ואם כן בנידון דידן דאצל האכזרים הרשעים הללו ימח שמם וזכרם דהרציחות וההריגות של אחינו בני ישראל נעשה אצלם כדבר ההוה ורגיל בטבע העולם שעשו זאת בלי שום מוחה ומפריע ובושה מכל העולם אם כן ככהאי גונא בוודאי לא נחשב כלל כרובא דתלוי במעשה, וזה ברור.

ביאור למה במעשר הולכים בתר רוב אף שזה תלוי במעשה

(ו) ועוד לפי מה שכתב זקיני הגאון הקדוש הנ"ל שם דהא דדמאי הוא רק מדרבנן דרוב עמי הארץ מעשרין הם אף על גב דתלוי במעשה ההפרשה, משום דאיכא חיוב מצוה לעשר אמרינן דבוודאי

מעשה של הצלה על ידי גלים או דף הרי ממילא ימות במים שנפל ולכן אסרו חכמים רק לכתחלה להנשא דלא עדיף מרוב דסבירא ליה לרבינא בבכורות כ'. דלא אזלינן בתר רובא דתלוי במעשה משום שנגד הרוב יש חזקה שלא נעשה המעשה ואם כן מינה דכל שכן במקום דחיישינן למיעוט אם ניסת לא תצא דנגד המיעוט איכא חזקה שלא נעשית המעשה, מה שאין כן בנידון דידן הרוב שהומתו הרי מיתתם לא באה ממילא רק על ידי מעשה של הלסטטים אם כן יש לומר דבזה יהיה על פי דין חמור יותר ולא ניזל בתר רובא וניחוש דאפילו בניסת תצא, עד כאן דבריו.

כבר קדמו בגוף הסברא כנודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סימן י"ט שכתב בזה הלשון, ואשה שנפל בעלה למים שאין להם סוף שהיא מותרת מן התורה מטעם רוב אף שיש לה חזקת איסור אשת איש מכל מקום מה שצריך להוציאה מחזקת אשת איש הוא מיתת בעלה וכיון שנפל למים אין המיתה מחוסרת מעשה אדרבה אם אנו רוצים לומר שחי צריכין אנו לומר שיצא מן המים אנו אזלינן בתר רובא שנשאר במים ולא עלה וממילא כבר מת עיין שם. ובהג"ה מבין המחבר העיר מתוספות בכורות כ': ד"ה חלב דמקשים הך קושיא במים שאין להם סוף ומתרצים דהמיעוט לא שכיח ולא תירצו לחלק בין רוב המחוסר מעשה לשאר רוב, וכתב דדברי הנודע ביהודה הם לשיטת רש"י עיין שם, ולזה העיר אותי גם כן אחי הרב הגאון הצדיק אבד"ק מאיוואר שליט"א.

בדין רוב הבא על ידי מעשה

(ד) אכן לענ"ד כמה תשובות בזה. חדא לפי מה שכתב הרשב"א בחולין י"ב. דהא דלא אזלינן בתר רובא דתלוי במעשה הוא דוקא אם הרוב בא על ידי מעשה והמיעוט בא בלא מעשה אז שבקינן רובא דתלוי במעשה עיין שם, וכן כתב הר"ן חולין (בסוגיא דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הם) דאם גם המיעוט תלוי במעשה אז אזלינן גם בתר רובא דתלוי במעשה עיין שם, וכן כתב הראש יוסף חולין שם, ובשו"ת בית אפרים אה"ע סימן י"א מסביר שיטה זו דהטעם דלא אזלינן בתר רובא דתלוי

כאילו כבר עשוי, והוא הדין כל היכא שבידו לעשות לא נחשב רובא התלוי במעשה עיין שם.

ואם כן הוא הדין בנידון דידן שאחינו בני ישראל היו בידם של הרוצחים האכזרים הללו והיה ביכולתם לעשות עמהם כרצונם הרע בלי שום מפריע אמרינן שבוודאי עשו ולא חשוב רובא התלוי במעשה, וזה ברור.

אם כבר נעשה המעשה אזלינן בתר רוב התלוי במעשה

(ח) ועוד לפי מה שכתב השואל ומשיב קמא ח"א סימן ז' בהא דקידושין נ"ה. בהמה שנמצאת בירושלים זכרים עולות ופירש"י משום דחיישינן שמא מירושלים יצאת ורוב בהמות היוצאות ממנה זבחים הם עיין שם. וקשה כיון דהרוב שהוא קדשים תלוי במעשה והמיעוט לא תלוי במעשה שחולין הם מעצמותם אם כן בכהאי גוונא שהמיעוט לא תלוי במעשה עדיף מהרוב דקדשים תלוי במעשה, וכתב לתרץ בזה הלשון, אמנם בלאו הכי אין מקום להקושיא דאטו אנו דנין אם נעשה מעשה שהרוב תלוי בו או לא וכאן אנו דנין על הרוב ומיעוט שכבר נעשה המעשה ובזה לא שייך רוב ומיעוט דאנו דנין אם הוא כבר קדשים או שהוא חולין והרי בירושלים יש רוב שהוא כבר קדשים וכבר נעשה בה מעשה הקדשים ודו"ק, עד כאן לשונו. הרי כלל חדש דדוקא אם אנו מסופקים אם נעשית המעשה אמרינן כיון דבעי מעשה לא הוי רוב מעליא אבל במקום שהמעשה בוודאי נעשית רק אנחנו מסופקים על זה אם הוא מהרוב או מהמיעוט אז אזלינן בתר רוב כיון שיש כאן וודאי מעשה ולא שייך לומר שמא לא עשה המעשה כלל, ואם כן הוא הדין בנידון דידן הרי זאת ידענו בבירור דמעשה הרציחה נעשית על רוב אחינו בני ישראל על ידי הרוצחים הללו והספק הוא רק על זה שאנו דנין אם הוא מהרוב שכבר נעשה או מהמיעוט הניצולים לכן בכהאי גוונא אזלינן בתר רוב כיון שבוודאי נעשית המעשה, וזה ברור בסייעתא דשמיא.

רק במיעוט גמור לא אזלינן בתר רוב התלוי במעשה (ט) ועוד לפי מה שכתב הפרי מגדים בראש יוסף

נעשית המעשה וכן מהאי טעמא חיישינן לשאלה דזה גם כן בכלל מצות גמילת חסדים דבכהאי גוונא אזלינן בתר רובא אף על גב דתלוי במעשה עיין שם, וכן כתב בחתן סופר בכללי הרוב חלק ד' אות מ"ו דמהאי טעמא נדר מקרי דבר שיש לו מתירין משום שמצוה לאתשולי לכן לא חשוב מחוסר מעשה, ומהאי טעמא דמאי רק מדרבנן דרוב עמי הארץ מעשרין מכח המצוה עיין שם, וכעין זה בתוספות בכורות י"ח: ד"ה אקנויי דבמצוה אפילו בלא קנין קני דגמר ומשעבד נפשיה, ועיין באבני מילואים סימן ל' סק"ג, ובמנחת חינוך בהשמטות למצוה של"ז מחדש בזה דבאיכא מצוה נקנה בדברים בלא קנין עיין שם, ובקול אריה סימן קכ"ג דהריטב"א כתב הטעם דלא מהני קנין דברים דכיון דאתי דיבור ומבטל דיבור ומצי לחזור לכן ליכא סמיכת דעת ומהאי טעמא בכסף או משיכה מהני דלא אתי דיבור ומבטל מעשה, וממילא באנן סהדי דגמר ומקנה ולא יחזור קנה בדיבור בעלמא בלא קנין, וממילא במצוה דאיכא סמיכות דעת דיקיים דיבורו מהני בקנין דיבור עיין שם, ובשואל ומשיב רביעאה ח"ב סימן קפ"ז האריך גם כן בסברא זו עיין שם ובשו"ת מהר"ש בכמה דוכתי העיר בזה.

ואם כן הני האכזרים שעשו מעשה ההריגה הרי קיימו בזה מצות ופקודת הרשעים הראשים הממונים עליהם ולא היה כלל בידם לברוח משם לבלי לעשות מעשיהם כי עונש מות היה מגיע להם אם לא היו שומעים לקול הראשים אם כן בוודאי לא שייך לומר דחשוב רובא דתליא במעשה, וזה ברור.

כל שבידו לעשות לא נחשב רוב התלוי במעשה

(ז) ועוד לפי מה שכתבו המפרשים לענין שבוייה דאסורה דאמרינן רוב עכו"ם פרוצים בעריות הם ולא חשוב רובא דתלוי במעשה כיון דהיא חבושה תחת ידם ויש ביכולתם לעשות בה כרצונם בוודאי עשו ולא נחשב לרובא דתלוי במעשה, ועיין בשו"ת בית אפרים אה"ע סימן י"א לתקנת עגונות שהביא ראייה לסברא זו מקידושין ס"ב. דכל שבידו לאו מחוסר מעשה הוא, ובתשובות הרא"ש כלל פ"ו סימן ט"ו שכל מה שביד האדם לעשות חשבינן ליה

אלמנות לעולם אם נאמר שחרב ושבי הם כמים שאין להם סוף ואם נאבד זכרו אם נשאת לא תצא ולדעת הר"א מוורדון מותרת לכתחילה ואם כן לא יהיו אלמנות לעולם ועל כרחך שמעינן מזה דשבי וחרב גרע ממים שאין להם סוף, עד כאן תורף דבריו.

ולענ"ד אין כאן ראייה דהא הגמרא קאי לענין לינשא לכתחילה שנשותיהם מבקשות לינשא ואין הבית דין מניחין אותן לינשא והרי הוא ממש כדין מים שאין להם סוף דאין מתירין לינשא, וזה ברור.

ישוב על הקושיא לר"א מוורדון דמתיר לכתחילה בנאבד זכרו מהא דבבא מציעא

(יב) ועיקר קושיתו לשיטת הר"א מוורדון דמתיר לכתחילה בנאבד זכרו ואיך כתב רש"י בלשונו שיהיו אלמנות לעולם. ולענ"ד גם זה לא קשה דהא הר"א מוורדון כתב בעובדא דידיה שנתעגנה שבע שנים ובמרדכי העתיק ארבע שנים עיין שם. והגם שהרבה פוסקים כתבו דנאבד זכרו השיעור י"ב חודש כמו שכתב המבי"ט ח"א סימן שכ"א וזכר לדבר נשכחתי כמת מלב עיין שם, ובבן פורת ח"ב סימן ח' ודבר אליהו סימן נ"ט הביאו מקור לזה מברכות נ"ח: שאם לא ראה את חבירו י"ב חודש יברך מחיה המתים עיין שם, אכן בחתם סופר ח"א סוף סימן צ"ג כתב דהואיל וחזינן דחז"ל החמירו במינקת ולא חשו לעיגון של ב' וג' שנים על כרחך מסתייא שתמתין ב' שנים עיין שם, ובשו"ת עמק שאלה סימן ד' ה' ובשו"ת ברכת רצ"ה (סימן פז) העלו להמתין י"ח חודשים עיין שם, ואני מצאתי בשו"ת גינת וורדים הספרדי כלל ג' סימן י"א בשם מהר"ם גלאנטי דבעינן ג' שנים כדין חזקה שאפילו היה בסוף העולם היה נשמע ממנו עיין שם, וכן כתב בספר נטפל לקודש מגאון ספרדי סימן ה' בשם הרב מטה שמעון במירא דכיא סימן ט' דיש להמתין ב' וג' שנים עיין שם.

ואם כן מהגמרא לא קשה דיש לומר דהקללה היא שעל כל פנים יהיו אלמנות איזה שנים ולא יניחו אותן לינשא ומלשון רש"י שכתב לעולם אין להקשות דהא בלאו הכי כל חכמי דורו חלוקין על הר"א כמו שכתב הבית יוסף (אה"ע סימן יז) דהגס

בחולין י"ב. ובפני יהושע חולין ג'. דדוקא במיעוט גמור לא אזלינן בתר רובא דתלוי במעשה אבל במיעוטא דמיעוטא אף ברובא דתלוי במעשה אזלינן בתר הרוב עיין שם, וכבר נודע ונתפרסם דבעונותינו הרבים לא נשארנו בחיים רק מיעוטא דמיעוטא אם כן שפיר אזלינן בתר רובא אף על גב דתליא במעשה, וזה ברור.

במקום שחיישינן למיעוטא אין נפ"מ אם המיעוט תלוי במעשה

(י) ובלאו הכי מה שכתב כבוד הדרת גאונו דלהכי במים שאין להם סוף בדיעבד לא תצא ולא חיישינן למיעוטא משום דתלוי במעשה ההצלה. לענ"ד זה אינו דבמקום דחיישינן למיעוטא אין נפקא מינה אם המיעוט תלוי במעשה או לא דסוף כל סוף צריכין לחוש להמיעוט, ושוב מצאתי שכן כתב בשו"ת עין יצחק ח"ב סימן א' להגאון רבי יצחק אלחנן ז"ל והוכיח כן מתוספות קידושין ג': ד"ה ה"ג דאף דרובא מסבלי והדר מקדשי חיישינן למיעוטא אף דהמיעוט תלוי במעשה הקידושין שעשו מעשה לקדשה אפילו הכי חשו למיעוטא ועל כרחך דאין לחלק ולומר דמשום הכי במחילה של דגים לא חיישינן למיעוטא משום דתלוי במעשה עד כאן דבריו. הרי דליכא למימר דמשום הכי לא חיישינן במים שאין להם סוף למיעוטא משום דתלוי במעשה דהא היכא דחיישינן למיעוטא אין שום נפקא מינה אם תלוי במעשה או לא.

ובאמת מפורש כן בהרמב"ם ובשלחן ערוך אה"ע סימן י"ז סל"ג עד אחד אומר שראהו מת במלחמה או שטבע בים הגדול וכיוצא בדברים שרובם למיתה וכו' לא תנשא ואם נשאת לא תצא עד כאן לשונו, הרי דאין חילוק בין רוב של טביעה לרוב של נהרגים במלחמה על ידי מעשה, וזה ברור ופשוט לענ"ד בסייעתא דשמיא.

(יא) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו ראייה לסברתו מבבא מציעא ל"ח: שדרשו על הכתוב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותן ופירש"י שילכו בשבי ויהיו נשותיהם אלמנות לעולם. ולכאורה אמאי יהיו

שיתכוונו וישכילו על המאורע בדור ובשו"ת מבי"ט סימן קפ"ז הגירסא 'באדם' עיין שם, ונראה מזה דהר"א גופא התנה שרק על ידי הסכמת חכמי הדור שיתכוונו וישכילו על ענין המאורע יהיה בכחם להתיר וזה מדייק הגמרא שהקללה יהיה שבאמת חכמי הדור לא יניחו אותן לינשא וממילא בכהאי גונא גם להר"א מוורדון אין כאן היתר וממילא ישארו אלמנות לעולם, וזה ברור.

שוב ראיתי בקהלת יעקב סימן ו' מבעל משכנות יעקב שהעיר דמגמרא הנ"ל מוכח דלא כשיטת המבי"ט הנ"ל דבנאבד זכרו לחוד יצאה מחזקת אשת איש מן התורה דאם כן איך דרשינן מקרא דיהיו עגונות לעולם הא על כל פנים מן התורה יצאה מחזקת חיים עד כאן דבריו. ואם כן כמו כן יש להוכיח מלשון רש"י דלא סבירא ליה כשיטת הר"א מוורדון, אבל באמת אין חילוק בין שבי וחרב למים שאין להם סוף, כן נראה לענ"ד ברור בסייעתא דשמיא.

ביאור בדברי הרמב"ם שכתב בעד אחד אומר ראיתיו שמת במלחמה

טז) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו דמהרמב"ם פי"ג מהלכות גירושין הי"ט שכתב עד אחד אומר ראיתיו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא בדברים אלו שרובן למיתה לא תנשא ואם נשאת לא תצא, ועל כרחך מה שכתב בלשונו שמת במלחמה או במפולת וודאי לא מיירי שראהו מת ממש דאם כן היינו קברתיו כמו שהעלו הפוסקים דגם הזזה וראיה טובה הוי גם כן כקברתיו אלא וודאי מיירי שראהו נופל בחרב או תחת המפולת ואפילו הכי כתב שאם נשאת לא תצא ומוכח שכל שרובם למיתה הרי הוא כמים שאין להם סוף ולפי זה על כרחך שהקללה של נשיכם אלמנות מיירי באופן שלא יהיה רובם למיתה, עד כאן דבריו.

ולענ"ד זה אינו דאף שאומר העד שראהו מת ממש מכל מקום כיון שלא אמר קברתיו חוששין לבדדמי כיון דרובן למיתה יתלה שגם הוא מת אם לא שהיה הזזה דחשוב כקברתיו.

ומצאתי שכן כתב בשו"ת בית אפרים תקנת

לבו בהוראה על פי אותה תשובה עתיד ליתן הדין עיין שם, ואם כן יש לומר דרש"י גם כן לא סבירא ליה כהר"א, אבל אין להוכיח מזה דחרב ושבי גרוע ממים שאין להם סוף, וזה פשוט.

ביאור בדברי רש"י שכתב "לעולם"

יג) ואולי יש לומר דבכוונה הוסיף רש"י תיבת לעולם דהא הר"א מוורדון עיקר הוכחתו מדלא קתני אסורה לעולם רק אסורה סתמא ולהכי מדייק רש"י לעולם דאם היה הקללה רק לזמן שיאבד זכרו אף שימשך איזה שנים מכל מקום אין זה קללה כל כך, לכן מדייק דלהלכה בכהאי גונא אסורה לכתחלה לעולם כמו במים שאין להם סוף, כן נראה לענ"ד.

יד) ואולי יש לומר דמרש"י יהיה עוד ראיה לשיטת הר"א מוורדון דרש"י מדייק שלא ידעו בניהם אם חיים אם מתים והיינו שיהיה רק ספק השקול ספק מת ספק חי, וכבר כתב בשו"ת מהר"ם מלובלין סימן פ"ט שגם הר"א מוורדון מיירי שהיו עדים שנטבע במים שאין להם סוף ורק מחשש דרבנן סמך לצרף מה שנאבד זכרו והיו הרבה הוכחות וחזקות שמת אבל היכא שאין כאן שום עדות על ההריגה גם להר"א מוורדון אין להתיר על ידי אומדנות ונאבד זכרו עיין שם, וכן כתב בשו"ת הר"י מברונא סימן רט"ו שהר"א לא סמך עצמו על היתר זה רק בצירוף אל הרוב של מים שאין להם סוף עיין שם, וכנראה מהמבי"ט דבנאבד זכרו לחוד הוי רוב למיתה על כן בצירוף רוב דמים שאין להם סוף סמך להקל דהוי כמו תרי רובי, ואם כן הכא דמיירי דליכא שום עדות על ההריגה והוי ספק השקול ספק מת ספק חי לכן יהיו אלמנות לעולם דבכהאי גונא גם הר"א מוורדון מודה דאין להתיר על ידי נאבד זכרו, וזה ברור.

ביאור בדברי הגמרא בבא מציעא

טז) ועוד יש לומר דלכאורה קשה לשון הגמרא ואין מניחין אותן ופירש"י שאין הבית דין מניחין אותן לינשא ואמאי תלה העיכוב בבית דין, ועיין מה שכתב בזה בתורה תמימה שמות כ"ב אות קצ"ז עיין שם. ויש לומר דהר"א מוורדון כתב שם וכן נראה שתלו רבותינו על גדולי הדור ויראי שמים

צריך שיאמר קברתיו, עד כאן לשונו. ועוד דהרי עיקר הקללה שלא יהיו להנשים עדים שנפל בחרב ואם כן אף אי נימא דרובם למיתה מכל מקום כיון שלא יהיו עדים על זה בוודאי לא תנשא והרמב"ם הרי מיירי דהיה על כל פנים עד אחד על זה, וזה ברור.

והנה יש לי עוד הערות הנוגעות להלכה בהקונטרס של כבוד הדרת גאונו שליט"א ועוד חזון המועד.

ואסיים בזה בדרישת שלום תורתו בלב ונפש חפצה המכבדו כערכו הרם ומצפה להרמת קרן התורה וישראל במהרה בימינו

הק' צבי הירש מייזליש

אבד"ק בערגען בעלזען ורב הראשי באיזור הבריטי

עגונות סימן ל' בד"ה וראיתי וזה לשונו, וביאור דברי הרמב"ם נראה לענ"ד דכוונתו דוודאי עדות על דברים שרובם למיתה לא מיבעיא כמו שכתב שם הט"ו, אך כאן בא להשמיענו דין עד אחד במלחמה וכיוצא בו והוא מיירי שאומר שראהו מת ממש אלא שאומר סיבת מיתתו היה על ידי מלחמה או מפולת או טביעה בים הגדול דמים כמלחמה דמי, ומיירי שאומר שראהו מת וכדמוקי הש"ס דאסקינהו קמן או כעובדא דדגלת דאסקוהו אגישרא, והלכך כיון שהנך רובם למיתה מבעיא ליה בש"ס דדילמא חוששין לבדדמי שסובר שמת כיון שעל פי הרוב כן הוא ודילמא באמת לא מת וניצל על ידי איזו סיבה כגון במלחמה דעביד סמתרי וכן במים ובמפולת אפשר בהם ההצלה ולכך

סימן פב¹⁷

המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל

תצא, ולשיטת הרבינו ירוחם דבמלכות אחרת הם בחזקת מתים, ואף הקרבן נתנאל מתמה רק על לכתחילה דלא עדיף משטפה נהר או מפולת אבל לענין דיעבד הרי גם בנהר ומפולת לא תצא, ואפילו להרשב"א דבמלכות אחרת הוי חזקת חיים משום שיראים ואינם שקטים ופנויים להרוג אבל בנידון דידן הגרמנים במלחמתם עם הפולנים התחילו תיכף במעשי ההרג והיו שלמים ובטוחים בנצחונם, ונמצא לפי זה דתיכף בשעה ראשונה שהביאו עיירות פולין במצור אפילו קודם הכיבוש אבדו חזקת חיים ולאחר הכיבוש נשלל מהם עוד הפעם החזקת חיים מטעם הכיבוש אפילו של אותה מלכות ונמצא דתרי רובי למיתה נעשה כאן הא' משום הכיבוש אפילו של אותה מלכות והב' מטעם הגייס של מלכות אחרת והמה שני גורמים למיתה אשר בכל אחד בפני עצמו היה רובא למיתה, ובכהאי גוונא להרבה פוסקים מתירין אף לכתחלה, וכל זה להיהודים שהיו בפולין ובשאר מקומות הכיבוש אף שלא היו בהם תאי גאזים ושאר מכוונות השמדה אבל באותן היהודים

ב"ה ג' פנחס, תשי"ו בערגען בעלזען יצ"ו

שלום תנינא ורב חסדא וחינא למעלת כבוד הרב הגאון העצום המפורסם בעולם וכו' כבוד שם תפארתו מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא וכעת בעיר הקודש ירושלים ת"ו

אחר דרישת שלום תורתו ושלומו הטוב באהבה.

לנכון קבלתי יקרתו ותרב שמחתי בראותי שישרו בעיניו הערותי במכתבי הקודם, ולמלאות רצונו הטהור ארשום בזה מה שהעירותי על עיקר ההיתר שבקונטרס כבוד הדרת גאונו אשר לענ"ד אחרי העיון דבריו צריך עיון טובא להלכה.

בהיתר דתרי רובי ובדין כבשוה כרכום

(א) כבוד הדרת גאונו יצא להתיר אף לכתחילה להמבואר בשלחן ערוך אבן העזר סימן קמ"א סעיף ס"ט דעיר שכבשוה כבר אפילו חיל מאותו מלכות או עיר שהקיפוא חיל מלכות אחרת נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים ומקורו מירושלמי גיטין פ"ג ה"ה), ולהריב"ש בהני אם ניסת תצא, ולשיטת הבית חדש דומה למים שאין להם סוף ואם ניסת לא

17. מודפס בשו"ת בנין צבי (ח"ב סימן נב).

שלהם לאבד ולהרוג את כל היהודים שתחת ידם ובפרט בכמה מדינות כמדינת אונגארן לא כבשו כלל בדרך מלחמה רק המלכות שבתוכה נהפכה והניחו אותו לכבוש בלי שום מלחמה ואם כן איך שייך לומר דעל ידי הכיבוש נאבד הרוב ולעשות מזה ג' רובי, א' על ידי המצור קודם הכיבוש. ב' לאחר הכיבוש. וג' כשהובילו למקום השמדה, הלא ידענא דבאמת לא נאבדו הרוב רק באושוויץ וכדומה מקומות ההשמדה אבל על ידי המצור והכיבוש לא נהרגו עדיין רק מיעוטא דמיעוטא חוץ מאיזה עיירות בפולין שנודע לנו שעל פי איזה סיבה מגודל רשעתם הרגו תיכף במקומן כל אנשי העיר ולא הובילו כלל למקומות ההשמדה ולעיר כזה בוודאי יש לדונם כעיר שכבשוה כרכום מאותו מלכות וממלכות אחרת דכבר היו שם אזרחים ולא חייסו כלל.

הגם שיש לאנשים הללו דין כבשוה כרכום עדיף לדונם כיוצא ליהרג

ג) ונראה לענ"ד דהגם דמקומות השמדה באמת יש להם דין כבשוה כרכום דמבואר בירושלמי גיטין פ"ג ה"ה איזהו כרכום כגון זוגין ושלשליות ואוויין ותרנגולין ואיסרטיות המקיפים את העיר ובקרבת עדה שם ששמו זוגין ושלשליות של ברזל שישמעו קול כשירוץ איש עליהן ואיסרטיות המה חיילות משמרין סביב העיר עיין שם ובבבלי כתובות כ"ז: עיר שכבשוה כרכום מוקי לה דמהדר למתא שושילתא וכלבא ואוואז וגוואז עיין שם, ועינינו ראו שמחנה אושוויץ היה ממש כעין זה שהיה מוקף מכל הצדדים בשלשלאות עם זרם עלעקטרי ולמעלה היו סובבים הרשעים בכלי חרב וסביבם כלבים גדולים אשר ממש לא היה מציאות לצאת משם אף על ידי נס גדול כנודע.

עם כל זה יותר טוב לדונם ליוצא ליהרג דללישנא קמא בבית דין של עכו"ם הרי המה בחזקת מת ובנידון דידן לכולי עלמא המה בחזקת מת וכאשר כתב כבוד הדרת גאון, אכן לעשות מזה ג' רובי דהיינו שלשה גורמים למיתה ולהתיר מכח זה אף לכתחלה אין דעתי נוחה בזה דהא סוף כל סוף ידענו דהרוב נהרג רק כשהגיעו למקומות

שידוע שהובלו למקומות הגאזים והשמדה באושבנצים, מאידאנעק, טרעבלינקא ודומיהן הרי יש להם גם דין של יוצא ליהרג ונתוסף עוד רוב שלישי ואין לחוש למיעוט ניצולים רק בדרך נס אמתי ואין מזכירין מעשה נסים, על כן יש להתירם אף לכתחלה, עד כאן תורף דבריו.

ב) ולדעתי הצעירה לבי מהסס מאד בדרך זה דהא מפורש בבבא בתרא קנ"ג: דספינה שרובן ליאבד נותנין עליהם חומרי חיים וחומרי מתים וברש"י שם דהוא הדין עיר שכבשוה כרכום הוי רובן ליאבד עיין שם, וכן מפורש בהגהות מרדכי קידושין קס"ח וזה לשונו, עיר שכבשוה כרכום לא פסלינן אלא כהנות ואף על גב דרובן לאיבוד דגרסינן בגיטין (כח, ב) שלשה דברים אמר רבי אלעזר יוצא ליהרג וספינה שאבדה בים ועל עיר שכבשוה כרכום ומדכייל להו בהדי הדדי משמע דכולהו בחד סגנון הוו ובבבא בתרא גרסינן עלה ספינה שרובן לאיבוד עד כאן לשונו, (ובנודע ביהודה מהדו"ת סימן מ"ג תמה על הריב"ש שכתב דבספינה שאבדה אף על פי דרובן לאבד לא אזלינן בתר רוב משום דאיכא תרי חזקות כנגד הרוב וכתב הנודע ביהודה שלא ידע מנא לן להריב"ש דהוי רובן לאבד דילמא הנך ג' דרבי אלעזר בן פרטא לא הוי רובא אלא ספיקא בעלמא עיין שם, כבר כתב בשו"ת בית אפרים תקנת עגונות סימן ל' ובמחילת כבוד תורתו אישתמיט ליה ש"ס דבבא בתרא הנ"ל שמבואר להדיא כדברי הריב"ש דהוי רובן לאיבוד עיין שם, וכן כתב הגאון רבי חיים מוואלאזין ז"ל בשו"ת חוט המשולש סימן ו' שהריב"ש כיון לגמרא דבבא בתרא ולהכי מדייק הריב"ש לשון הגמרא דרובן לאיבוד עיין שם).

ואם כן בנידון דידן הרי בזה שהובאו העיירות במצור כדרך סתם מלחמה ולא נהרג אז עדיין הרוב וכן אפילו אחרי הכיבוש הא נודע שבשתי שנים הראשונות כשכבשו עיירות בפולין וגאליציא טרם שנכנסו ארצות הברית להמלחמה עוד לא הרגו היהודים רק מעט מזעיר לפרקים רק אחר כך בראותם בחוש שקרוב יום מפלתם וצווחו שכל זה גרמו היהודים שבארצות הברית אז הוציאו החוק

יצחק הנ"ל סימן כ"ב בספינה שפרצה בה שריפה ואחר כך נטבעה איכא תרי רובי דהרוב הראשון מברר שנשרפו ורוב השני שנטבע וכדין ספק ספיקא שבעינן שלא יהיה משם אחד עיין שם, וכן כתב באמרי יושר ח"ב סימן כ"ד בנפל מגויד למים שאין להם סוף דאיכא תרי רובי שאינו מענין אחד (א רוב שנטבע ב) שמת אחר י"ב חודש מחמת המכה, וכעין זה במרדכי חולין פרק הזרוע סימן תשל"ז דלא חשוב מיעוטא דמיעוטא רק בתרי עניני עיין שם.

ומעתה בנידון דידן שייכים כל הני טעמים דעל ידי רוב השני איכא סיבה חדשה שמחמתה מתו הרוב ולא נמלטו לחיים, וגם הוא רוב מעליא לא כרובא מחמת קלא ומהני בכל התורה, וגם חשוב באים בבת אחת דכעת אחרי המלחמה נודע לנו בפעם אחת שהמיעוט שנשארו בחיים הוכרחו לעבור התרי רובי להנצל, הרוב שנשרפו תיכף והרוב שמתו אחר כך על ידי סיבות שונות, וכל משך המלחמה לא היו דנין כלל להחזיק הרוב הראשון, וגם אינם מענין אחד דהרוב הראשון מברר שנשרפו ורוב השני שמתו והרי זה תרי רובי מעליא, וזה ברור לענ"ד.

הערה חדשה להתיר דרק מה שנמצא בחז"ל בפירוש יש להחמיר

(ה) ואמינא עוד הערה חדשה לדינא בסייעתא דשמיא, לפי מה שכתב הגאון רבי יצחק אלחנן ז"ל בעין יצחק סימן כ' כ"ב ובח"ב סימן א' ובבאר יצחק סימן ס"ח ענף ח', בספינה שנפל בה דליקה גדולה ואחר כך נטבעה דיש להתיר מטעם דדווקא במה שמצינו בפירוש בדברי חז"ל דגזרו שלא לסמוך על רוב מחמירין, אבל באופן דלא נמצא בפירוש להחמיר אין לנו להחמיר מדעתנו וסמכינן על דבר תורה ואזלינן בתר רוב, ורוב כזה שנפל באש לא מצינו בפירוש בחז"ל להחמיר על כן יש להתיר ככהאי גונא והאריך בראיות לזה עיין שם.

ומצאתי כדבריו בשו"ת גינת וורדים הספרדי כלל ג' סימן ו' וזה לשונו, אף על גב דאשכחן בתלמוד דמחמירי טפי גבי אשה אף על גב דהוי איסורא דרבנן, מכל מקום הבו דלא לוסיף עלה

ההשמדה ולא על ידי המצור ולא על ידי הכיבוש, וזה ברור לענ"ד.

(ד) ונראה לענ"ד דבנידון דידן איכא תרי רובי באופן אחר ועל זה נאמר אינו דומה שמיעה לראיה כי מי שהיה באושוויץ יודע דרכם של הרשעים האכזרים ימח שמם וזכרם דתיכף בהגיע אחינו בני ישראל לאושוויץ ושאר מקומות השמדה בחרו הרוב והובילו אותם בצד שמאל ונשרפו על ידי בתי הגאז רחמנא ליצלן ואחר כך מאותן המיעוט שנשתלחו למחנה העבודה מתו הרוב אחר כן מרוב העבודה והכאות האכזריות ועל ידי הרעב ומיני חולאים רעים רחמנא ליצלן ובכהאי גונא איכא לדון מכח ב' רובי. א' הרוב שנשרפו תיכף על ידי בתי הגאז. ב' הרוב שמתו במשך זמן העבודה והני תרי רובי מהני לכולי עלמא.

טעמים למה לא מהני התרי רובי בצורבא מדרבנן

ואקדים החילוקים שנאמרו בפוסקים אמאי לא מהני התרי רובי בצורבא מדרבנן. בשו"ת צמח צדק החדש בסימן ס"ח ס"ט כתב ג' טעמים. (א) דרוב השני דאם איתא דסליק קלא אית ליה אין רוב זה פועל ומוסיף בענין טביעתו כמו רובא קמא דמים שאין להם סוף דהמים גורמים טביעתו ממש אלא שיש מיעוט שנמלטים ואין הרוב השני מוסיף כח שמחמתו היה בלתי אפשרות להמלט בפועל, ורק אם תוכל לומר שאפילו אם תמצא לומר שהוא ממיעוט הנמלט עדיין יש סבה שמחמתה מוכרח למות על פי הרוב ולא יכול להנצל אלא אם כן על צד המיעוט אז חשוב תרי רובי. (ב) דרוב צורבא מדרבנן יש להם קול לא הוי רוב מעליא כל כך כמו שכתב תוספות בכתובות ט"ז. לענין רוב הנישאות בתולות יש להם קול עיין שם. (ג) משום לא פלוג שאין חילוק זה גלוי לחלק בין צורבא מדרבנן לאיניש אחרינא מה שאין כן ברוב ממש הרי בכל התורה אזלינן בתר רוב. (ד) בשו"ת עין יצחק להגאון רבי יצחק אלחנן ז"ל האריך בכמה תשובות דהטעם משום דאינם באים כאחת, דרוב הראשון שרוב נטבעין למיתה הוא תיכף ורוב השני דאם סליק קלא אית ליה בא לאחר זמן ובכהאי גונא לא מצטרפין לתרי רובי כמו בספק ספיקא. (ה) בעין

דאינו נוח להמיתו בנגיפה עיין שם ובזבחים קט"ז. בתוספות ד"ה ודילמא דאדם כיון שיש לו מזל אפשר לטריפה לחיות יותר מי"ב חודש עיין שם, ואם באדם כשמותר להרגו אבד חזקת חיים מכל שכן בכל בהמה אין לה חזקת חיים כלל וזה צריך עיון לענ"ד.

חידושו של הצפנת פענח דבשני עדים משיאין לכתחילה

(ז) ומה שהביא דבר חדש בשם הגאון האדיר מדווינסק ז"ל בצפנת פענח הלכות תרומות דף מ"ז דבשני עדים משיאין לכתחילה במים שאין להם סוף, ודייק כן מלשון הרמב"ם שבשני עדים בהלכה ט"ז אינו מזכיר אבד זכרו דבאבד זכרו משיאין לכתחילה, ומסביר בטעם החילוק שהמניעה שאין משיאין בעד אחד לא הוי מטעם החשש של המיעוט שאם החשש מטעם המיעוט היו חוששין אפילו בדיעבד, רק הטעם הוי דבעד אחד צריכין להיתר בית דין כמבואר ביבמות פ"ז: ובשני עדים לשון המשנה נשאת בלא רשות בית דין משום דלא בעינן היתר בית דין, ובית דין אינם יכולים לדון רק בראיה ולא בידיעה, והיכא שכבר נשאת אינה צריכה לבית דין ולכן לא תצא, אבל בשני עדים שאין צריכה היתר בית דין תנשא לכתחילה במים שאין להם סוף, עד כאן דברי הגאון. ומזה יהיה סניף גדול לעגונות המלחמה בזמננו בידיעת שני עדים שהנידון היה במלחמה וכבוד הדרת גאונו מבקש מגאוני דורנו להביע חוות דעתם דעת התורה בזה, עד כאן דבריו.

והנה הצפנת פענח הנ"ל אינו תחת ידי לעיין בו וצעיר אנכי לימים לחלוק על גאון אמיתי שבדורנו אכן לא אוכל להאמין שהגאון הנ"ל כתב דבר זה להלכה שהוא היפך מכל הראשונים וכן מפורש ברמב"ם פ"א מהלכות נחלות ה"ג הביאו המחבר בחושן משפט סימן רפ"ד ס"ד בלי שום חולק דמי שנטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו אף על פי שאין משיאין את אשתו לכתחילה יורדין לנחלה עיין שם. וכן הוא לשון הטור בסימן י"ז ראוהו שנפל למים שאין להם סוף וכו' אין מעידין עליו ואם עד אחד מעיד וכו',

ודווקא במקומות שהוזכרו בתלמוד להדיא הוא דמחמירין אף על גב דהוי ספיקייהו מדרבנן מכל מקום היכא דלא איתמר לא מחמירין, עד כאן לשונו.

ואם כן בנידון דידן אשר רובא דרובא נשרפו על ידי תאי הגאז באופן מכוער כזה אשר לא נשמע מעולם כמוהו ולא מצינו בחז"ל שום אופן כזה, אם כן בוודאי יש לומר דבכהאי גונא אוקמא אדין תורה דאזלינן בתר רובא, כן נראה לפענ"ד בסייעתא דשמיא.

(ו) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו דביוצא ליהרג שנידון תחלה למיתה אז תיכף כשנגמר דינו אבד חזקת חיים, ומה שאמרו במשנה שהן בחזקת קיימין היינו שעדיין חיים מפני שיוצא לידון ועדיין לא נידון, והסברא נוטה לומר דאפילו לא יצא דינו שמחוייבין להרגו רק שמותר להרגו, אבד גם כן חזקת חיים וממילא ברודף אחר חבירו להרגו שמותר להרגו אין להרודף חזקת חיים והגט שלו אין נותנים לאשתו כל זמן שהוא רודף כיון שמותר להרגו ומחדש דמהאי טעמא בהמה העומדת לשחיטה אין לה חזקת חיים ומתרץ בזה קושית החתם סופר יו"ד סימן כ', עד כאן תורף דבריו.

ולענ"ד הוא צריך עיון דבמשנה קתני ביוצא ליהרג נותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים ואף על גב דרובן לאבד כמבואר בבבא בתרא קנ"ג: כתב הריב"ש סימן שע"ט דאיכא תרי חזקות נגד הרוב, ואף להנודע ביהודה דזה חשוב חד חזקה ושאיין כאן רוב לאבד מכל מקום הא מודה דעדיין איכא חזקת חיים עיין שם, ואי נימא דביוצא ליהרג כבר אבד החזקת חיים טרם שיצא ליהרג אם כן הדרא קושיא לדוכתה דאמאי לא ניזל בתר רוב כיון דאין כאן חזקת חיים.

וכן ברודף כל זמן שרואים אותו שהוא חי אף על גב דמותר להרגו אמאי לא יהיו נותנים הגט, וגם לסברתו לא משכחת כלל חזקת חיים לבהמה דאפילו באינה עומדת לשחיטה מכל מקום הא מותר להרגו וגרוע מאדם דמבואר בבא קמא ב': שאני אדם דאית ליה מזלא ופרש"י שיש לו דעת לשמור את גופו, ובלישנא אחרינא פירש רש"י

הטעם משום דבעד אחד צריכין היתר בית דין ובית דין אין דנין בדיעה ובדיעבד אינה צריכה לבית דין, לא הבנתי דאם מצד המיעוט צריכין לומר דתצא אם כן הרי צריכין התרת בית דין גם לדיעבד שלא נימא דתצא.

ועוד דזה דבעד אחד צריכין היתר בית דין אינו מבואר ברמב"ם כלל והרמ"א בסעיף ל"ט הביאו מתשובת הרשב"א ועיין שם בחלקת מחוקק ובבית שמואל, ובחתם סופר סוף סימן מ"ח כתב דטעם בית דין להתירה לא ידענו, ודוקא לקבלת עדות בעינין בית דין ולא להתירה, מכל מקום הואיל ונפיק מפומיה דגברא רבה לא ישנה עיין שם.

שוב מצאתי בצפנת פענח מהדורא תנינא דף ס"ה: שמדבר גם כן בענין חילוק בין עד אחד לתרי עדים במים שאין להם סוף, וכתב באמצע בזה הלשון "אבל בב' עדים במים שאין להם סוף הוי רק תקנה דאסורה להנשא" עד כאן לשונו, הרי דלא עלתה כלל על דעתו של הגאון הנ"ל להתיר להנשא לכתחילה בתרי עדים בנפל למים שאין להם סוף, ורק שמחלק בין איסור בעצם לאיסור מצד תקנה כדרכו בקודש עיין שם.

ובכן לענ"ד הדבר ברור דאין כאן מה לצדד להקל בנידון דידן אם היו ב' עדים ואין כח לשום גאון אף בצירוף כל גדולי הדור להקל נגד דין המפורש ברמב"ם ובשלחן ערוך להחמיר בלי שום חולק, וזה ברור ופשוט לענ"ד.

ואסיים בזה בדרישת שלום תורתו בלב ונפש חפצה המכבדו כערכו הרם

הק' צבי הירש מייזליש

אב"ד בערגען בעלזען ורב הראשי באיזור הבריטי

הרי דמקודם מייירי בשני עדים אף על פי כן אין מעידין עליו, וכן מדייק בשו"ת ברית אברהם סימן כ"א אות ד' מלשון הטור שכתב לקמן גיסת על ידי שהעידו עליו במים שאין להם סוף לא תצא דהיינו בב' עדים דנאמנים מן התורה לא תצא אבל בעד אחד שהוא רק מדרבנן תצא, וכן מוכח מהרי"ף והרא"ש בסוגיא דעד אחד במלחמה לענין אי בתרי עדים חיישינן לבדדמי עיין שם, וכן מפורש בהלכות גדולות נפל למים שאין להם סוף "בשני עדים" וודאי מימת מיית לגבי ממון נחתינן יורשין לנכסיו לגבי אשה אחמרו בה עיין שם. ועוד דלא מצינו במשנה חילוק רק בין נפל למים שאין להם סוף למים שיש להם סוף, ולפי דברי הגאון הנ"ל הרי איכא חילוק במים שאין להם סוף גופה בין עד אחד לתרי עדים ואמאי לא קתני חילוק זה במשנה כדמצינו במשנה כמה חילוקים בין עד אחד לתרי עדים לענין תצא מזה ומזה ולענין רשות בית דין, ועל כרחך דאין חילוק, וכעין זה הוכיח בתשובת מהר"ם מרוטנבורג סימן תתקע"א דאין חילוק אם שיש באמצע הים סלעים וטרשים ומכשולים ועיקולים שדוחקים אותו לעומק ומפרקין גופו לנתחים דהא חז"ל לא חילקו רק בין מים שאין להם סוף ליש להם סוף אבל בשאין להם סוף גופייהו לא פלוג רבנן כלל עיין שם. וכן יש להוכיח מלשון המשנה שלשלוהו לים ולא עלתה בידם הרי דנקט לשון רבים. ואחי הרב הגאון הצדיק אבד"ק מ'איוואר שליט"א הראה שכן מפורש במרדכי יבמות הובא בבית יוסף אה"ע סימן י"ז ובחלקת מחוקק ס"ק ס"ה ובבית שמואל ס"ק ג"ז דאפילו בתרי עדים לא תנשא לכתחלה עיין שם.

וגם גוף הסברא דאם היה החשש מצד המיעוט היו צריכין לחוש שתצא אף בדיעבד ועל כרחך

סימן פג¹⁸

המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל

בוודאי איתרע חזקת חיים עיין שם, וכן כתב בבית אפרים סימן י"ט עיין שם, ובלבושי מרדכי אה"ע סימן כ"ד כתב דבמלחמה כבידה בשנת תרע"ד גם הברית אברהם מודה עיין שם.

ומצאתי בשו"ת לרבינו יהודא בן הרא"ש סימן צ"ב שכתב בזה הלשון, והא דאמור רבנן מים שאין להם סוף הני מילי לכתחילה אבל אם נסיבת לא מפקינן לה מיניה התם במים שאין להם סוף אמרינן בבבא בתרא קנ"ג: רוב הספינות לאיבוד וכל שכן במקום שראינהו טובע וסמכינן בדיעבד ארובא להקל אבל רוב בני אדם במלחמה אינן נהרגין הלכך מוקמינן ליה מספיקא חזקתו חזקת חי ואם נשאת תצא, עד כאן לשונו, הרי מפורש הטעם דמוקמינן בחזקת חי במלחמה משום דרוב בני אדם במלחמה אינן נהרגין ומהאי טעמא לא דמי למים שאין להם סוף.

ואם כן בנידון דידן דאנו דנין נגד הרציחות והריגות שבאחינו בני ישראל שבעונותינו הרבים נהרגו הרובא דרובא ובפרט שבאמת לא היה מקום לברוח בוודאי אין לדון מכח חזקת חיים, וזה ברור לענ"ד.

עוד סברא דאין כאן חזקת חיים דרובם היו חולים (ג) ועוד נראה דאין לדון מכח חזקת חיים בנידון דידן לפי מה שכתב הפני יהושע גיטין כ"ח. דחזקת חי הוא מטעם רוב דרוב בני אדם המה בריאים כדאמרינן בקידושין ע"ט: ובשו"ת שואל ומשיב מהד"ת (ח"א) סימן צ"ד ומהדורא תליתאי (ח"א) סימן ק' וסימן קי"ח מצדד לפי זה להקל היכא דנפצע ראשו ואפשר לחוש שנפצע מוחו דלא שייך לדון מכח חזקת חי דכבר איתרע חזקתו, וכמו שכתבו התוספות כתובות כ"ג. ד"ה תרווייהו בספק קרוב לו ספק קרוב לה דכיון שהיה יכול להיות קרוב לה איתרע חזקתו, ואם כן היכא שהיה יכול

ב"ה א' ואתחנן תש"ו בעלזען בערגען יצ"ו

החיים והשלום למעלת כבוד ידידי וידיד כל חי הרב הגאון הגדול המפורסם על פני תבל וכו' כבוד שם תפארתו מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא יצ"ו וכעת בעיר הקודש ת"ו

אחר דרישת שלום תורת כבוד הדרת גאונו בכבוד וכראוי, יקרתו הארוך קבלתי לנכון, ואשר כתב באריכות שלדעתו הרמה ברור שהך דינו של כבשוה כרכום דאבדו חזקת חיים הוא אפילו אם באמת לא היו רובם למיתה רק כיון שהיה להם רשות ונימוס להרוג אותם אבדו חזקת חיים שלהם, והאריך בזה לחזק סברתו דאיכא בנידון דידן תרי רובא עד כאן תורף דבריו.

אם היה רשות להרוג אם נחשב כרובם למיתה

(א) ולענ"ד כפשטות הגמרא בבבא בתרא קנ"ג: דרובן לאבדן והיינו איבוד ממש ולא על ידי שיש להם רשות לאבדן טרם שאבדו הרוב. ובלאו הכי עיקר תמיהתי הוא דאיך נוכל לעשות תרי רובא להתיר אחרי שידעינן דעיקר הריגת הרוב היה רק במקומות ההשמדה ולא בשעת הכיבוש וכן לא מטעם הגייס של מלכות אחרת.

אין כאן חזקת חיים כיון שנהרגו רובא דרובא

(ב) אכן גם אני הארכתי בקונטרס שלי דבנידון דידן לא שייך לדון מכח חזקת חיים כיון דנתברר שנהרגו רוב מאחינו בני ישראל שהיו תחת יד הרשעים ימח שמם, דבאמת כבר האריכו גדולי הפוסקים בכל יוצא למלחמה אי איכא חזקת חיים, דדעת הכתר כהונה סימן ס"ה דאיתרע חזקת חיים וחזקת איסור שלהם, ובשו"ת אברהם סימן ס"ח וסימן ע' חולק בזה דבסתם מלחמה יש לחוש שמא ברחו מן המלחמה עיין שם, ובשו"ת אחיעזר סימן ס"ז האריך בזה ודעתו דאם אפשר לברוח מהמלחמה איכא חזקת חי עיין שם, ובסימן ט"ז כתב דהכל לפי המקום, אבל כשהלכו רבים לאיבוד

♦♦

גאוננו שהצפנת פענח קאי היכא דנאבד זכרו דאז משיאין לכתחלה במים שאין להם סוף בתרי עדים כיון דלא בעינן היתר בית דין יכולין להתיר על ידי אומדנא ורק בעד אחד דבעינן היתר בית דין לא מתירין על ידי אומדנא, והצפנת פענח בעצמו מעורר מדברי הרמב"ם בהלכות נחלות שהזכרתי שמפורש דמיירי באבד זכרו ושני עדים ועם כל זה אין משיאין לכתחלה ועל זה כתב בצפנת פענח דאבד זכרו לא קאי על עדותם דהיינו שהעדים לא העידו שאבד זכרו רק שטבע, עד כאן דבריו.

ולדעתי הצעירה לא אוכל להבין חילוק זה דמה נפקא מינה לענין נאבד זכרו אם זה היה בתוך עדותם שנאבד זכרו או שנאבד זכרו בלא עדותם סוף כל סוף אם נאמר דבאיכא תרי עדים במים שאין להם סוף ואיכא אומדנות על ידי נאבד זכרו בלא עדותם היה מקום להתיר.

ואדרבה בהא שכתב הרמב"ם וכן האשה שהעיד לה עד אחד שטבע בעלה במים שאין להם סוף ואבד זכרו הרי זו לא תנשא, כתב הרב המגיד בזה הלשון ואין בזה חילוק בין אחד לב' דבכל גוונא שאין מעידין על המיתה אלא על הטביעה במים שאין להם סוף אשתו אסורה לכתחלה ואם נשאת לא תצא עד כאן לשונו, הובא גם כן בבית יוסף סימן י"ז עיין שם, וכן כתב בלחם משנה ד"ה עוד כתב דבמים שאין להם סוף אין החששא דפסול לכתחלה משום דהעד אמר בדדמי אלא משום דאנן חיישינן שמא יצא ממקום אחר הא מחמירינן וכיון שכן מה לי תרי וכו' ואפילו תרי לא מהני דאנן חיישינן דילמא עלה ממקום אחר עיין שם, הרי מפורש דגם על הך בבא דנקט הרמב"ם אבד זכרו אין לחלק בין חד לתרי, וזה ברור.

ו) וכעת בא לידי בשאלה הצפנת פענח על הלכות תרומות ואעתיק לשונו שכתב בקיצור כדרכו בקודש וזה לשונו, על כל פנים בית דין היכא שצריכין לפסוק צריך אפילו דבר ברור או אומדנא גדולה שאי אפשר לזה שום סיבה וכו', ולכך במים שאין להם סוף בעד אחד אף אם היתה אומדנא גדולה שמת אי אפשר להתיר על פיו כמו שכתב רבינו בהלכות גירושין פי"ג ה"כ, וגבי שני עדים שם

להיות נפצע מוחו לא שייך חזקת בריאות ואבד חזקת חי לסברת הפני יהושע, עד כאן דבריו.

ואם כן הרי נודע לכל מי שהיה במחנה ההסגר באושוויץ וכדומה שרובא דרובא היו חולים מפאת ההכאות והיסורים וגודל העבודה ברעב ובצמא ששרר אז, ממילא לא שייך לאוקמי אחזקת חי כיון דבכהאי גוונא לא שייך לומר דרוב בני אדם המה בריאים, וזה ברור לענ"ד.

ד) ויותר נראה לענ"ד לפי מה שכתב בהגהות אלפסי דבהוכה ונעשה טריפה לא מוקמינן אחזקת חי כיון דעומד למות תוך י"ב חודש ובתוספות סנהדרין ע"ח. ד"ה ההורג דאף למאן דאמר טריפה חיה עם כל זה ההורגו פטור כיון שבלאו הכי עומד למות עיין שם, ובספר שערי עזרה סימן י"ז ס"ק מ"ו הביא בשם השואל ומשיב דכל שצריך לפעולה לכוות ולחיות אם כן טרם שנעשה הפעולה לא שייך לאוקמי אחזקת חי כיון שצריך מקודם לעשות פעולה לרפאותו עיין שם.

ומעתה בנידון דידן דנודע לכל שאם היה המלחמה נמשכת עוד איזה חודשים לא היה נשאר חי אף איש אחד חס וחלילה כי ממש רובם ככולם היו כחולה שיש בו סכנה ולא היה שום מציאות בעולם אף להשתדל ברפואות בעודם תחת הרשעים האכזרים, ואף אחרי החירות היה קשה מאד להמציא רפואות לפי ערך הצורך להחולים, וכנודע שבמחנה בערגען בעלזען מתו בערך עשרים אלפים מאחינו בני ישראל הי"ד בחודש הראשון אחרי כלות המלחמה וכן היה ביתר מחנות אחרי שכבר היו בחזקת מסוכנים רחמנא ליצלן ולא היה שום אפשרות להיטיב מצבם על ידי רפואות כלל, ואם כן הדבר ברור שכל מי שהיה במחנה ההסגר עד ימי החורין היה בבחינת טריפה שהיו צריכים כולם לעשות פעולות לכוות ולהחיות ובעונותינו הרבים להרבה אלפים ורבבות לא עלתה שום רפואה, אם כן ממילא טרם שנעשו בני חורין כמעט כולם אבדו החזקת חיים שלהם ואין לנו לדון בנידון דידן מכח חזקת חיים, כן נראה לענ"ד ברור בסייעתא דשמיא.

בדברי הצפנת פענח באבד זכרו

ה) ומה שכתב כבוד קדושת דודי זקיני הדרת

הרמב"ם דלענין להתיר לכתחלה אין שום סלקא דעתך להתיר אף בנאבד זכרו וכשיטת רוב הראשונים החולקים על הר"א מוורדון שמתיר אף לכתחלה בנאבד זכרו, ורק בהלכה כ' שמירי מדין דיעבד דלא תצא הוא מזכיר מנאבד זכרו וקא משמע לן בזה דהא דדיעבד לא תצא הוא מפני צירוף האומדנא דנאבד זכרו דאילו היה חי היה נודע ממנו, וכמו שכתב הגר"א ס"ק ס"ה בשם הפוסקים דהטעם דמים שאין להם סוף אם נשאת לא תצא משום דאומדנא דמוכח דטבע ולכך גובה כתובתה ומפרש בזה הרמ"א שם דביעבד לא תצא אם יש ראיות ואומדנות שמת עיין שם, דאם נימא דלרבנותא דלכתחלה נקטיה דאף על גב דנאבד זכרו אין משיאין לכתחלה היה לו יותר להזכירו לעיל בהלכה ט"ז דשם כתב דין דלכתחלה וכאן הרי בא רק להשמיענו דין דיעבד דעל הלכתחלה מסיים כמו שביארנו. ושוב מצאתי בשו"ת בן פורת ח"ב סימן ח' עמוד ל"ח שמפרש כן לשון הרמב"ם דהשמיענו דשריותא דדיעבד הוא רק מפאת האומדנא דאבד זכרו עיין שם. הרי דיש להוכיח מלשון הרמב"ם להיפך דאף בתרי עדים אין משיאין לכתחלה אף בנאבד זכרו, וזה ברור לענ"ד.

מבאר דברי הצפנת פענח

ה) וכדי להצדיק דברי הצפנת פענח נראה דכוונתו למה שכתבו גדולי הפוסקים להתיר בעגונה בתרי רובא אך בתנאי כשהתרי רובא באים בבת אחת אבל אם אינם באים בבת אחת לא מהני, ומהאי טעמא לא מהני תרי רובא בצורבא מרבנן במים שאין להם סוף דהרוב השני של אי סליק קלא אית ליה למילתיה בא זמן רב אחר הטביעה, וכמו שכתב כבוד קדושת דודי זקני הגאון הקדוש ז"ל באריה דבי עילאי אה"ע סימן ז' ובבאר יצחק סימן י"ח ועין יצחק סימן כ"א וכ"ב, והעלה לפי זה להלכה דאם נעשית הגביית עדות מהטביעה לערך ארבעה חודשים אחר הטביעה באופן דכבר יש רוב השני דאם איתא דסליק קלא אית ליה חשוב תרי רובא בבת אחת, דקודם הגביית עדות ליכא שום לידת ספק ובחזקת איסור קיימא וכשנעשית הגביית עדות באים התרי רובא בבת אחת עד כאן

בהלכה ט"ז לא כתב דאבד זכרו ונשתכח שמו, ואף דבהלכות נחלות פ"ז ה"ג כתב על ב' עדים גם כן זה דאבד זכרו, שם לא קאי אעדותם, עד כאן לשונו. וכל הרואה יראה שמכח דיוק בלשון הרמב"ם הוכיח הלכה חדשה דבהלכה כ' שמירי מעד אחד מזכיר אבד זכרו ובהלכה ט"ז שמירי מב' עדים אינו מזכיר אבד זכרו והוכיח מזה דדעת הרמב"ם דבתרי עדים ואבד זכרו דאיכא אומדנות מותר אף לכתחלה.

ולדעתי הצעירה שבוודאי לא נאמרו דבריו להלכה ולמעשה לחדש דבר כזה מכח דיוק זה, דאם היה דעת הרמב"ם דבתרי עדים משיאין אף לכתחלה היה לו להשמיענו דין כזה בפירוש לא רק מכח דיוק שלא זכר שמירי באבד זכרו. ועוד דאטו מפורש בהלכה ט"ז שמירי בתרי עדים ורק הוכיח מלשונו שכתב "ראוהו" שנפל וכו' "אין מעידין" עליו ולא כתב בלשון יחיד.

אין להביא ראיה משינוי לשון הרמב"ם

ז) אכן לענ"ד אין להוכיח כלל משינוי לשון הרמב"ם דהרי באותה הלכה כתב בזה הלשון ואם נפל למים מקובצים כגון בור או מערה "שעומד ורואה" כל סביביו ושהה כדי שתצא נפשו ולא עלה "מעידין" עליו שמת, הרי שפתח בלשון יחיד "שעומד ורואה" ומסיים בלשון רבים "מעידין", ובהלכה י"ח כתב בזה הלשון "ראוהו" צלוב וכו' "אינו מעיד" עליו ואם ראו העוף אוכל וכו' הרי זה מעיד עליו עיין שם, הרי שפתח בלשון "ראוהו" ומסיים בלשון יחיד "מעיד", ואם כן כמו כן בהלכה ט"ז יש לומר דאינו מוכח דכוונתו על ב' עדים וממילא דאין להוכיח דין חדש מדלא הוזכר שם אבד זכרו.

ואדרבה לענ"ד יש לדייק מלשון הרמב"ם להיפך שכתב בהלכה כ' ואבד זכרו ונשתכח שמו הרי זו לא תנשא על עדות זו "כמו שבארנו" עד כאן לשונו, וכוונתו על הלכה ט"ז שרק שם בהלכה ט"ז כתב דין מים שאין להם סוף דאין מעידין שמת שמא יצא במקום אחר, הרי מפורש דבהלכה ט"ז היה כוונתו דאף באבד זכרו אין מעידין שמת, והא דלא הוזכר בהלכה ט"ז מאבד זכרו נראה דדעת

לתרי רובא אבל באיכא תרי עדים ואומדנות אפשר דלא היה יוצא כלל נגדו.

תרי רובא מהני רק בב' עדים ולא בעד אחד (ט) ולענ"ד יש להעיר גם כן לחלק דתרי רובא מהני רק בתרי עדים ולא בעד אחד, דהנה הטעם דתרי רובי מתירין בעגונה כתב בעין יצחק הנ"ל לפי דברי הריב"ש סימן שע"ט דתרי חומרא בדרבנן לא מחמירין, ומהאי טעמא במגוייד במים שאין להם סוף מותרת להנשא לכתחלה דאיסור מגוייד הוא דרבנן ואיכא בהו חד רוב ובמים שאין להם סוף שהאיסור הוא גם כן רק מדרבנן ואיכא בהו גם כן רוב ותרי חומרא בדרבנן לא מחמירין, והוא הדין בכל תרי רובא איכא תרי חומרא בדרבנן עיין שם, וכן כתב באמרי יושר ח"ב סימן מ"ט נ' עיין שם. וגם כתבו הפוסקים הטעם דעל ידי רוב גטבעין למיתה אדאא החזקת אשת איש מן התורה על כל פנים ועל ידי רוב השני מתירין אפילו לכתחלה, ועיין בצמח צדק החדש סימן ס"ח אות ז' ואות י' עיין שם.

וכל זה היכא דאיכא עדות שמועיל עדותן מן התורה, מה שאין כן אם הוא רק עד אחד ולהפוסקים דעד אחד אינו נאמן רק מדרבנן אם כן לא שייך ההיתר אף בתרי רובא דהא מן התורה אין כאן עדות כלל ולא חשוב תרי חומרי בדרבנן ולא נסתלק החזקת אשת איש מן התורה, ועיין בשו"ת ברית אברהם סימן כ"א שהאריך בזה דלהפוסקים דעד אחד אינו נאמן מן התורה לא יועיל עדותו במים שאין להם סוף אף על דיעבד, וכתב כיון דעל כל פנים מאומתין אצלנו דברי העד כב' עדים דאין שום גריעותא בנאמנות העד במים שאין להם סוף יותר מעדות שמת בעלה לכן בדיעבד לא תצא עיין שם.

(י) ומעתה יש לומר לפי מה שכתבתי בספרי בנין צבי סימן י' לחדש דאם העד בא להעיד להאשה ממיתת בעלה אינו נאמן רק מדרבנן להספרי דיליף נאמנות עד אחד דדרשינן אבל קם לעדות אשה וכמו דעד אחד אינו קם לשבועה בטוענו ספק על פי עד הוא הדין לענין הילפותא דאבל קם לעדות אשה הוא דוקא אם האשה טוענת ברי שמת רק כיון דאשה אינה נאמנת דאינה בגדר עד אז העד

תורף דבריהם, ובשו"ת אמרי יושר ח"ב סימן כ"ד מצרף סברא זו לסניף להקל עיין שם.

ומעתה יש לומר דהצפנת פענח כוונתו גם כן באופן דכשנעשה הגביית עדות בבית דין כבר היו האומדנות גדולות והיה תרי רובא בבת אחת, אכן מחלק בזה דבעד אחד שצריכין הבית דין לפסוק על פי דבר ברור ואומדנא גדולה שאי אפשר לזה שום סיבה לכן אף אם היה התרי רובא בבת אחת עם כל זה כיון דהבית דין צריכין לדון ולצרף האומדנא לכן לא מהני להתיר לכתחלה על ידי תרי רובא, מה שאין כן בתרי עדים דאין צריכין לפסק בית דין ובשעת עדותם כבר איכא האומדנא והוי תרי רובא שפיר מהני אף לכתחלה, ובהלכות נחלות מדייק הרמב"ם מי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו והיינו דבשעת עדותן עוד לא היה אבד זכרו ואם כן אינם באים התרי רובא בבת אחת על כן שפיר אין משיאין לכתחלה, וזהו כוונת הצפנת פענח "לא קאי אעדותם" היינו שבשעת עדותם עוד לא היה נאבד זכרו רק הוא ענין בפני עצמו שלאחר זמן רב נאבד זכרו.

ולפי זה יוצמח עוד חומרא לפי דברי הצפנת פענח דבעד אחד אפילו בתרי רובא שבאים כאחת גם כן אין מתירין לכתחלה כיון דתלוי בהוראת בית דין ודלא כשיטת הפוסקים הנ"ל דבתרי רובא בבת אחת מהני ולא חילקו בין עד אחד לתרי עדים.

ועיין בשו"ת בית יוסף דין מים שאין להם סוף שאלה א' שהביא תשובת המבי"ט שסמך עצמו על הר"א מוורדון לסמוך על אומדנות, והבית יוסף הרבה להשיג על המבי"ט ועל הר"א ושם היה המעשה שעד אחד ניצול והעיד מהמעשה וגודל האומדנות שהיה שם, ובאליה רבה שער א' דף ל' כתב דהא דהבית יוסף הפריז כאן על המדה לכתוב בלשון מוזר נגד הר"א מוורדון אף שאין זה דרך הבית יוסף שכל זה נגרם מחמת שהמבי"ט פסק בהשאלה הנ"ל להקל וסמך עצמו על דברי הר"א וכנודע שהיה ביניהם מלחמות בדבר ההלכה עיין שם. ולהנ"ל יש להוסיף דכיון דהמעשה היה בעד אחד לכן חלק הבית יוסף דאין לצרף האומדנות

בעלה וכו' ואבד זכרו הרי זו לא תנשא, והיינו דבכהאי גונא שהעיד לה שהאשה לא ידעה ממיתת בעלה ואז העד אחד אינו נאמן רק מדרבנן לכן אין להתיר אף על ידי תרי רובא ואין משיאין לכתחלה אף בנאבד זכרו ואתי שפיר בסייעתא דשמיא. ויש לי עוד בכל זה אריכות ועוד חזון למועד בעזרת השם יתברך. ואסיים בזה בדרישת שלום תורתו בלב ונפש חפצה המכבדו כערכו הרם והנשגב.

הק' צבי הירש מייזליש

אב"ד בערגען בעלזען ורב הראשי באיזור הבריטי

נאמן מן התורה, ותיצתי בזה סתירות הרמב"ם בענין זה דבהלכות עדות כתב שמעיד לה שמת בעלה היינו שגם האשה בעצמה לא ידעה ממיתת בעלה לכן אין העד נאמן רק מדרבנן, ובהלכות גירושין כתב כגון זה שהעיד שמת פלוני היינו שלא אמר להאשה כי ידעה שמת בעלה ואז שפיר נאמן העד מן התורה והארכתי בזה הרבה עיין שם.

ומעתה יש לומר דהרמב"ם בהלכה כ' מדייק

בלשונו וכן האשה "שהעיד לה" עד אחד שטבע

סימן פד¹⁹

המשך השגות על קונטרס העגונות • הרב מייזליש זצ"ל

נפקע הזיקה ולא היתה לה חזקת איסור כלל, עד כאן תורף דבריו.

גם כשמת היבם היא בחזקת איסור

א' ולענ"ד כיון דעד שנטבע היבם היתה בחזקת איסור וזקוקה ליבם אף על גב דפקעה הזיקה מכל מקום מקרי נגד חזקת איסור דסוף כל סוף הרי נתחזקה לאיסור מקודם, וכעין זה כתב בשב שמעתתא שמעתא ו' פרק ד' בהא דיבמות פ"ח. מידי דהוי אטבל והקדש דאמר עד אחד דאיתשל מאריה דהוי נגד החזקה אף על גב דבאיתשל הרי החכם עוקר הנדר מעיקרו ואם כן לדברי העד לא אתחזק איסורא כיון דלפי דברי העד לא היה אסור מעולם ולשיטת תשובת מיימוני סימן ג' בכהאי גונא עד אחד נאמן, ועל כרחך צריך לומר כיון דעל כל פנים גם לדברי העד קודם דאיתשל היה אסור שוב חשוב נגד חזקת איסור ואמרינן דלא איתשל ועדיין הוא בחזקתו עיין שם.

ובמקום אחר כתבתי דבזה יתורץ גם כן הא דפריך שם מעד אחד שנאמן בעדות אשה ולפי שיטת רש"י שבת קמ"ה: ותשובת הרשב"א דעד אחד נאמן מטעם אפקעינהו אם כן לפי דברי העד נעקרו הקידושין וחזקת אשת איש מעיקרו ואמאי לא יהיה נאמן, ולהנ"ל ניחא דהא העד מודה

ב"ה תצא תש"ו בערגען בעלזען יצ"ו

שלום וישע רב למעלת כבוד ידיד נפשי הרב הגאון המובהק חמדת הימים המפורסם בעולם וכו' כבוד שם תפארתו מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא יצ"ו

אחר דרישת שלום תורת כבוד הדרת גאונו. יקרתו בתשובה מאהבה קבלתי לנכון, ואשר האריך האיך לדון בדין העגונות שבעליהן מתו קודם המלחמה ונשארו זקוקות לחליצה מיבמיהן שנשארו באלו הארצות ולמרות כל החיפושים והדרישות אין ידיעה מהם ואינם נמצאים ברשימת הניצולים אם להתירם להנשא לשוק לומר שמה שהחמירו במים שאין להם סוף הוא רק באיסור כרת כלשונו של הרמב"ם בפ"ז מנחלות אבל ביבמה לשוק שהוא רק איסור לאו לא החמירו, או דאמרינן מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, והעלה סברא חדשה לפי שיטת הירושלמי הנודעת דאפילו למאן דאמר יש זיקה אם מתה היבמה או היבם פקעה הזיקה למפרע ולפי דעה זו הזיקה של אישות חלה רק כשיבואו אחר כך לחליצה או יבום, ואם כן בנפל היבם למים שאין להם סוף שרובם הם למיתה ולא היתה לה חזקת איסור כלל אין שייך להחמיר מכח החומרא של קודם מיתת בעלה דאם מת היבם הלא

19. מודפס בשו"ת בנין צבי (ח"ב סימן נד).

אין לה יד לקבל קידושין דיד אשה כיד בעלה, וניחא ליה להמבואר בחולין קל"ט. דתרנגולת של הקדש שמרדה פקעה קדושתה, ואם כן יש לומר דעל ידי פשיטת ידה לקבל קידושין מאחר הוי כמרדה ופקע חזקת וזכות הממון של הבעל ולכן צריכין לימוד דלא תפסו קידושין באשת איש והאריך בזה לחלק בין יבמה לאשת איש, עד כאן תורף דבריו.

ולענ"ד זה אינו דאחרי דאין להאשה יד וידה כידו ונחשבת כמוכר שכבר מכר לאחר אם כן לא חשובה מרדה כלל בקבלת הקידושין מאחר דמעשיה כלא נחשב כאילו היה מקדש את בעלה דידה כידו, וזה פשוט.

ביאור בדברי הרמב"ם למה לא מנה בהלכות ת"ת שחכם שהורה להשיאה לכתחילה מגדין אותו

(ד) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו לתרץ שיטת הרמב"ם שבהלכות גירושין כתב דחכם שהורה להתיר לכתחילה במים שאין להם סוף מגדין אותו ובהלכות תלמוד תורה דחשב כ"ד דברים דמגדין עליהם לא חשיב זה, וכתב שהנידוי אינו בעד ההיתר של מים שאין להם סוף רק מיירי ששאלה לחכמים אחרים ואסרו והוא התיר מגדין אותו מפני שמחזיק במחלוקת והוא בכלל מבזה תלמידי חכמים שחשוב שם, ולפי זה אם לא נשאלה לחכמים ולא נאסרה מקודם אין בזה איסור לחכם המתיר, והא דלא החמירו בשאר איסורים לגדות חכם המתיר נגד חבריו הרבים היינו משום דיכולין לתקן גם אחר כך הוראתו לבעל דינו מה שאין כן במים שאין להם סוף דאם גיסת לא תצא לכולי עלמא הרי זה נחשב למחזיק במחלוקת ובר נידוי הוא אבל הוראתו הוי הוראה והאשה מותרת באמת להנשא על פי הוראתו אפילו ביודעת שחבריו חולקים עליו, עד כאן דבריו.

ולענ"ד הוא דבר תמוה להעמיס כזאת ברמב"ם מה שבפשיטות לשונו מפורש להיפך שסתם וכתב בהלכות גירושין דחכם שהורה להתיר במים שאין להם סוף מגדין אותו ואנחנו נאמר שכוונתו רק מטעם שכבר נשאלה לאחרים ובכלל מבזה תלמידי חכמים ובמורה סתם אין איסור, ועוד דאם כן היה

דהיתה אסורה עד עכשיו והיתה בחזקת אשת איש רק לפי עדותו נפקעו הקידושין למפרע הרי זה חשוב דעדו הוא נגד חזקת אשת איש ושפיר פריך.

ואם כן הוא הדין הכא לענין זיקה אף על גב דכשמת היבם פקעה הזיקה עם כל זה הרי היתה עד כה בחזקת איסור זקוקה שייך שפיר להחמיר משום שבאה מאיסור וחזקת אשת איש, וזה ברור.

ספק מסיח לפי תומו אם יש היתר

(ב) ובזה יש להעיר גם כן על מה שכתב הגאון רבי יצחק אלחנן ז"ל בעין יצחק ח"א סימן כ"ז להתיר בספק מסיח לפי תומו להפוסקים דהוא מטעם אפקעינהו דלא שייך להחמיר משום חזקת אשת איש דהוי כמו ספק בגוף הקידושין עיין שם שהאריך בזה, ולפי דברי השב שמעתתא אף בכהאי גוונא איכא חזקת אשת איש דסוף כל סוף הרי היתה מוחזקת בחזקת אשת איש.

וכן יש להעיר על מה שכתב הגאון מבערזאן ז"ל במשפט שלום סימן רל"א בקונטרס תיקון עולם אות י"א דחזקת אשת איש חשוב חזקה שלא נתבררה בשעתה כיון דמצינו כמה גווני דאפקעינהו רבנן לקידושין אם כן חשוב החזקת אשת איש שלא נתבררה בשעתה דשמא יופקעו הקידושין למפרע ולא הוי אשת איש כלל ולא נתבררה למפרע עד שעת גירושין ממש ומפרש בזה דברי התוספות גיטין י"ז. דהרי גרושה לפנינו, עד כאן תורף דבריו, ולפי דברי השב שמעתתא הנ"ל זה אינו דאף אם יופקעו הקידושין על ידי אפקעינהו עם כל זה הרי החזקת אשת איש היתה מתבררת דעד שעת אפקעינהו הרי היתה מוחזקת בחזקת איסור, והארכתי עוד בזה ואין כאן מקומו להאריך.

למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר

(ג) ומה שכתב כבוד הדרת גאונו הערה חדשה בקידושין ס"ח: דילפינן דבאשת איש לא תפסי קידושין דלמה לי קרא תיפוק ליה כיון שכבר נתקדשה לאחד ונחשבת לקנינו דבעל איך יכולה להתקדש לאחר הלא כל מוכר שדהו לאחד בוודאי אינו יכול למכרו לשני משום דכבר אינו שלו וגם

לכתחלה מכח חומר אשת איש ולכן נשארה בחזקת איסור כשעת הטביעה ולא מהני מה שאחר כך נאבד זכרו, מה שאין כן בנידון דידן דבשעה שנטבע אחי בעלה לא היו עוד הנישואין ולא היה נפקא מינה לנו לדון בטביעתו ובשעה שנשאת עם אחי היבם כבר היה נאבד זכרו יש לומר דבכהאי גוונא לכולי עלמא תלינן שכבר מת היבם ולא חל עליה מעולם חזקת איסור מהיבם כיון שכבר היה נאבד זכרו.

וכה ראיתי בשו"ת בר לואי אה"ע סימן כ"ג שנשאל בזה וכתב סברא הנ"ל, ועוד מטעם דאפשר לומר דאדעתא דהכי לא קידשה נפשה ולא נחא לה שתהיה אסורה לעולם דדוקא אם נטבע היבם אחר מיתת בעלה שכבר נתרצית בזה היבם קודם שנפלה לפניו, ומסיים דאם יסכימו עמו שני רבנים גדולים דעתו מצטרף עמהם להתיר.

ואסיים בזה בדרישת שלום תורתו בלב ונפש חפצה המכבדו כערכו הרם והנשגב.

הק' צבי הירש מייזליש

אב"ד בערגען בעלזען ורב הראשי באיזור הבריטי

מקומה של הלכה זו בהלכות תלמוד תורה לא בהלכות גירושין, וגם לא אבין מדוע נחשב במים שאין להם סוף מחזיק במחלוקת משום דלכולי עלמא לא תצא הלא אדרבה לענין דיעבד אינו מחזיק כלל במחלוקת כיון דלכולי עלמא לא תצא ועל לכתחלה יכולין לתקן שיודה דאסור לכתחלה, וזה ברור.

כשנאבד זכרו של היבם קודם שנישאה עם אחי היבם

(ה) והנה כבוד הדרת גאונו דייק דהשאלה הדחופה ביותר בעגונות שבעליהן מתו קודם המלחמה והיבם נאבד במלחמה, כבר היו לי שאלות שמת הבעל אשר היבם נאבד במלחמה עוד קודם שנישאה עם אחי היבם, ובזה יש מקום לצדד להקל אף לשיטת הפוסקים והמהר"ם לובלין סימן ק"ל בראשם דגם ביבמה לשוק מחמירין לכתחלה במים שאין להם סוף עם כל זה בכהאי גוונא שנאבד זכרו יש להקל, דהא דלא קיימא לן כהר"א מוורדון דבמים שאין להם סוף ונאבד זכרו מתירין אף לכתחלה היינו כיון דבשעה שנטבע במים שאין להם סוף ולא היה נאבד זכרו הרי החמירו להנשא

סימן פה²⁰

השגות על קונטרס העגונות • הרב עוזיאל זצ"ל

לפי סדר קונטרסו, ובה' שמתי מבטחי, כי ינחני בדרך לאמתה של הלכה. ואען ואומר.

תשובה זאת מסתעפת לשלשה סעיפים. א. אנשים ונשים שנשארו בעיר מגוריהם תחת שבט הנוגש של הצר הצורר במדינות שלטונו ובמדינות כבושו שנכלאו במחנות הסגר, או בגיטאות מיוחדים גדורים ובצורים לבלי מוצא מחוץ לגבוליהם. ועתה נמצאים הרבה נעלמים שלא נודעה אחריתם ולא נזכרים בשמותם עלי אדמות לפי שרוב גדול של חבריהם נספו בחרב, נשרפו באש או מתו מכפן ועגווי גוף ונפש מרובים, ובאלה השאלה עומדת אם יש מקום להתיר נשותיהם, מטעם דאזלינן בתר

י"ד שבט תש"ו

לכבוד מעלת הרב הגאון המפורסם סבא דמשפטים סיני ועוקר הרים כמוהר"ר שלמה דוד כהנא יצ"ו רב מורה צדק בירושלים תו"ב

שלום וברכה ברוב חבה. נתכבדתי מאז בקבלת קונטרסו החשוב לתקנת עגונות של גזרות השמד והמלחמה שנתכו עלינו ושכלו אלפי רבבות מישראל, ומעלת כבוד תורתו שליט"א חשף זרוע עוזו גליה לדרעיה ונפל נהורא למצוא פתח היתר לאלמנות חיות אלה, ומרוב ענותנותו בקשני לעיין בקונטרסו ולחוות דעתי בעצם שאלה חמורה זאת שדורשת פתרונה ותקונה. ולעשות רצונו היקר בעיני, הנני נכון לו בחפץ לב, וכותב בשאלה זאת

20. מודפס בשו"ת פסקי עוזיאל (בשאלות הזמן סימן ע).

ודקדוקא שהרי מה שאמרו אם שהה עד כדי שתצא נפשו הוא בטבע במים שיש להם סוף, ולכן משיאין נשותיהם לכתחלה וכדתנן ביבמות קכ"א. מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו את נשותיהם, ועלה אמרינן בגמרא אי הכי מים שיש להם סוף נמי ליחוש למחילה של דגים, במים שיש להם סוף מחילה של דגים לא שכיחא, שמע מינה דבמים שאין להם סוף אפילו אם שהו כדי שתצא נפשו אסורה דחיישינן שמא יצא למקום אחר ולא ראו אותו.

וכן פסקו הרמב"ם גירושין פי"ג הט"ז ושו"ע אה"ע סימן י"ז סעיף ל"ב, ובית שמואל ס"ק צ"ה זה לשונו ראוהו שנפל לים אפילו טבע בים הגדול אין מעידין עליו שמת שמא יצא במקום אחר. ואם נפל למים מקובצים כגון בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו ושהה כדי שתצא נפשו ולא עלה מעידין עליו שמת ומשיאין את אשתו. וכן כתב הרמב"ן ז"ל, דאם טבע ולא עלה ושהו עליו עד שתצא נפשו לכולי עלמא במים שיש להם סוף תו לא צריך מידי ומותרת להנשא לכתחלה עיין משנה למלך שם. מכאן מוכח ברור ומחזור דבמים שאין להם סוף לא מהני מה ששהו עד כדי שתצא נפשו ואפילו אם נשאת תצא, ובמים שיש להם סוף ושהו עד כדי שתצא נפשו משיאין את אשתו לכתחלה לדברי הכל.

אולם אחרי העיון נראה שדברי הריב"ש נכונים בטעמם שהוא סובר שלא אמרו במים שאין להם סוף אם נשאת לא תצא אלא אם יש עדות שטבע ושהו עליו וכמו שכן פסקו הרמב"ם ומר"ן ז"ל אה"ע סימן י"ז סעיף ל"ב והוא הדין לטבע במים שאין להם סוף לא אמרו אם נשאת לא תצא אלא בשהו עד כדי שתצא נפשו. ולפי זה מתפרשים דבריו שפיר במה שכתב, וספינה שאבדה אין זה כטבע במים שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא, והוא כגון שעד אחד מעיד שטבע ושהה שיעור שתצא נפשו ואז הצלתו על ידי מחילה או שיצא למקום רחוק הוא מיעוטא דמיעוטא דלא שכיח ומשום הכי אמרו שאם נשאת לא תצא וכו', ומזה יוצא לדין דספינה שאבדה בים כיון שלא ראינו טביעתם של

רובא, ועיינו רואות שרוב גדול של חבריהם מתו ואינם ולכן יש לדון על כל אחד ואחד מהם שנספה עם הרוב והותרה אשתו במיתתו.

וזאת תשובתי:

ספינה שאבדה בים

א) תנן התם גיטין כ"ח. שלשה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו, על עיר שהקיפוה כרקום, ועל הספינה המטורפת בים, ועל היוצא לידון שהם בחזקת קיימים, אבל עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים. מכאן למדנו שאין לחלק בין ספינה שטבעה או שאבדה שהוא אסון בידי שמים ושהוא בא שלא על ידי מעשה לאסון שבא על ידי אדם כגון כרקום או יוצא לידון וליהרג, אלא כל שלשה נידונות אלה שוים במהותם ודינם, דאף על פי שהם נכללים בכלל רובן למיתה, נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים אפילו לענין אכילת תרומה ואין צריך לומר לענין היתר אשת איש לעלמא שהיא באיסור מיתת בית דין. ובכל אלה אסורה האשה להנשא, ואם נשאת תצא.

וכן כתב הריב"ש סימן שע"ט זה לשונו, והגהו תלת דרבי אלעזר בן פרטא שנותנין עליהם חומרי חיים וחומרי מתים נמי אם נשאת תצא, ואף על פי שרובן לאבד דכיון דאפשר בהן הצלה אין הולכים בהם אחר הרוב, אלא אחר החזקה וכו' אלמא דבהני דרבי אלעזר בן פרטא אם נשאת תצא, ואף על גב דחד מינייהו ספינה שאבדה בים, אין זה כטבע במים שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא, דטבע במים שאין להם סוף מעיד שטבע בים ושהה שיעור שתצא נפשו ואז הצלתו על ידי מחילה של דגים או שיצא במקום אחר הוי מיעוטא דמיעוטא ולא שכיח ומשום הכי אמרו שאם נשאת לא תצא. ואם כן לפי מה שכתבתי היכא דלא אשתהי אם נשאת תצא ואף אם יש ספק אם אשתהי אם נשאת תצא. פירוש דבריו שספינה שאבדה בים שבדברי רבי אלעזר בן פרטא אם נשאת תצא, היינו אפילו אם שהה עד שיעור שתצא נפשו, ולפי זה גם עיר שכבשוה כרקום ויוצא ליהרג נמי, אם נשאת תצא.

ומכל מקום דברי הריב"ש צריכין עיונא

והנה התוספות ז"ל יבמות ל"ו: ד"ה הא נמקו הלכה זאת דבמים שאין להם סוף יש מיעוט מצוי שחי כמו בגוססין, הלכך אין הולכין אחר הרוב, ושמה משום ערוה החמירו. ולטעם זה נמי אם נשאת תצא משום שהוא מיעוט מצוי החמירו באיסור ערוה וכן מוכח מדברי הרמב"ם גירושין הי"ט - כ' ומרן ז"ל בשו"ע שם סעיף ל"ג - ל"ד שכתבו ראוהו שנפל לים וכו' אין מעידין עליו שמת וכו', עד אחד שאמר שראוהו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול, אם אמר קברתיו נאמן ואם לא אמר קברתיו לא תנשא, ואם נשאת לא תצא, וכן האשה שהעיד לה אחד שטבע בעלה במים שאין להם סוף ולא עלה ואבד זכרו ונשתכח שמו, הרי זו לא תנשא על פי עדות זו כמו שנתבאר, ואם נשאת לא תצא. דוק ותמצא שלא כתבו אם נשאת לא תצא אלא בעד אחד של טביעה ולא עלה ואבד זכרו ונשכח שמו. וכן כתב מרן ז"ל שם סעיף ל"ו עיר שכבשה כרקום וכו' אין מעידין שהם בספק, ונותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים, ואם היה גט אחד מהם בידי שליח אינו נותנו לאשתו, ואם נתנו לה הרי זו ספק מגורשת שו"ע אה"ע סימן קמ"א סעיף מ"ט, דון מינה שאם לא נתנו לה גט, ודאי שהיא ספק אשת איש ואם נשאת תצא.

והנה הבית שמואל שם ס"ק ק"ב כתב והב"י כתב בשם רבינו ירוחם כל הגי דתנא אין מעידין המורה בהם היתר מנדין אותו אפילו היכא דהיא לא תצא משמע דלא כהריב"ש דהא להריב"ש כל הגי תצא. ואין דבריו נהירין לע"ד שהרי כבר כתבתי בדעת מרן שהוא סובר כהריב"ש בהנהו שלשה דברים דרבי אלעזר בן פרטא וכן בטבע במים שאין להם סוף ולא אמר מרן אם נשאת לא תצא אלא בעד אחד שהעיד שטבע ולא עלה ושהה עד שתצא נפשו (עיין ב"י) וכו', הם הם דברי הריב"ש. והלכך מה שכתב בשם הרבינו ירוחם היינו לומר שכל מקום שאמרו אם נשאת לא תצא אם הורה חכם להתיר לכתחלה משמתין ליה. וכן כתב בכנסת הגדולה (הרח"ש בקונטרס עיגונא וכנסת הגדולה אה"ע סימן י"ז הגה בית יוסף סימן תקנ"ט) ומה שכתב כל מקום שאמרו אין מעידין אם נשאת תצא מדברי ר"י בשם הרמ"ה נראה שהוא חולק בדבר, ואין זה הכרח שחולק עם

הנמצאים בתוכה, הרי זה כלא ראינו דאשתהי או ספק אשתהי דכיון דלא ידענו זמן הטביעה אי אפשר לדעת זמן השהיה עד כדי שתצא נפשו ולפיכך אם נשאת תצא.

והנה מכל דברי הריב"ש למדנו דלא אמרו בטבע במים שאין להם סוף אם נשאת לא תצא אלא בשהו עד כדי שתצא נפשו. וכן כתב המגיד משנה בדעת הרמב"ם ז"ל, והכסף משנה הסכים לדבריו גירושין פי"ג הי"ט, ובית יוסף אה"ע סימן י"ז ועיין עוד בתשובות תורת אמת למהר"א ששון סימן י"ב) ובפתחי תשובה סימן י"ז ס"ק קמ"ד. על כל פנים מדברי הריב"ש למדנו דבשלשה דברים של בן פרטא, וביניהם עיר שהקיפוה כרקום וכו' אם נשאת תצא, ומטעמא דידיה דכל דאפשר בהצלה אין הולכין בו אחר הרוב, וספינה שאבדה בים אפשר בהצלה על ידי גלי הים עצמו וכדאמרינן ביבמות קכ"א. אימור גלי הים אשפלוהו.

מכאן אני תמה על הבית שמואל שם ס"ק ק"כ שכתב בשם הריב"ש לאו דוקא בטבע במים שאין להם סוף אלא כל מקום שעל פי הרוב הוא מת לא תצא אם נשאת על פי חכם או בטעות אבל אלו דתנן במתניתין אין מעידין אם נשאת תצא וכו'. ולע"ד נראה שדברי הריב"ש ברור מללו דבכל אלה שאמרו אין מעידין או אסורה להנשא אם נשאת תצא, וכן כתב אף על פי שרובן לאבד כל דאפשר בהצלה אין הולכים אחר הרוב. ולפיכך אין מעידין לפי שאין בעדותם כלום, הלכך גם אם נשאת תצא. ובאמת הרמב"ם ומרן נקטו בלשונם ראוהו שנפל לים אין מעידין עליו לומר לך שאין בעדותם כלום ולכן נשאת האשה באיסור אשת איש וגם אם נשאת תצא.

ולפי זה צריך לומר דמה שאמר רב אשי בגמרא יבמות קכ"א: הא דאמור רבנן מים שאין להם סוף אסורה הני מילי לכתחלה אבל אי נסיב לא מפקינן מיניה, היינו דוקא ביש עד טביעה בים וגם אבד שמו וכעובדא דרב נחמן מאן איכא בי חסא טבע חסא ואכלוהו כוורי, אבל באין עדות טביעה, אלא עדות שנפל לים וכלישנא דמתניתין גם אם נשאת תצא.

כתובות כ"ז. אבל כרקום של מלכות אחרת רצונם להשחית עיר הכבושה תחת ידם, והלכך הורגים ככל הבא לידם והרי הם כליסטים.

ובאמת הרא"ש ז"ל הביא דברי הירושלמי אמתניתין דהכא לומר לך שגם לענין היתר אשת איש לעלמא שהוא באיסור מיתת בית דין כרקום של מלכות אחרת כליסטים דמין. והרשב"א ז"ל גיטין כ"ה: כתב עיר שכבשוה כרקום וכו' ירושלמי רבי זעירא וכו' ועוד הוסיפו עליהן את שגררתו חיה ואת ששטפתו נהר ואת שנפלה עליו מפולת. מדבריו משמע ברור, שהוא מפרש את הירושלמי אסיפא דמתניתין דגיטין, וכן כתב רבינו ירוחם נתיב כ"ד ח"ב ודוקא של אותה מלכות אבל מלכות אחרת דינה כלסטים אם כבשוה בחזקת מתים ע"כ. ובקרוב נתנאל גיטין פ"ג סימן ה' אות ח' כתב ודבריו תמוהין מאד, וכי מצווים הם על לא תחיה כל נשמה שנעמידהו בחזקת מתים אפילו לקולא יותר משטפו נהר או מפולת או גררתו חיה. ואני תמה על תמיהתו דאם כן תיקשי על הירושלמי דכתובות דתני האי חילוקא בדין כהנות וכי מצווים הם לבעול כל הנשים. אבל באמת קושיא מעיקרא ליתא דכיון דהרי הם כליסטים כלומר שהם מופקרים בידם ואין מידם מציל, נעשה כנפל לחפירה מלאכה נחשים ועקרבים, שמעידים עליו (יבמות קכא ושו"ע אה"ע סימן יז סעיף כט) וליסטים הרי הם כנחשים ועקרבים שהם מזיקים וממיתים, וגריעי משטבו נהר או נפלה עליו מפולת וגררתו חיה, דכל אלה ודאי ממיתים, והוא הדין לליסטים.

אולם דברי הירושלמי צריכים עיונא ודקדוקא מדיהיב טעמא לכרקום של מלכות אחרת משום שהרי הן כליסטים, ובאמת ליסטים גופא אין גדונים כמתים וכדגרסינן התם יבמות קט"ו. נפלו עלינו ליסטים נפלו עלינו עכו"ם הוא מת ואני נצלתי נאמגת, התם כדרב אידי דאמר אשה כלי זיינה עליה, ופירש כיון דמלחמה קטנה היא דאיהי הוה בהדה לא אמרה בדדמי. מכאן מוכח דעד אחד נפלו עליהם ליסטים אינו נאמן עד שיאמר מת משום דאמר בדדמי, וכן כתב מוהר"ם לובלין בתשובתו סימן קכ"ח, ואם איתא דליסטים הוו כולן

הריב"ש. מכל האמור ומדובר למדנו, דלא שני לן בין טבע במים שאין להם סוף לבין עיר שכבשוה כרקום וכיוצא, אלא כללא דמילתא הוא בדין דכל מקום שהרוב הולכין לאבד ואפשר בהצלה אין מתירים את נשותיהם להנשא, ואם נשאת תצא.

עיר שכבשוה כרקום

(ב) ועתה הבה נא נבוא לדון בשאלה דנידון דידן לאור הלכה זאת. והנה בהשקפה ראשונה נראה שנידון דידן הוא דינא דמתניתין עיר שכבשוה כרקום גותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, שהרי מקומות של מחנות הסגר הם במדינות ששלטון המדינה היה תחת ידם או שכבשוה בכח צבאם ונשקם, הלכך גותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, ואם נשאת לא תצא. ובירושלמי גיטין פ"ג ה"ד גרסינן רבא בר זבדי ר"י בר חקולאי בשם רבי יודן נשייא ובלבד כרקום של אותה מלכות, אבל כרקום של מלכות אחרת כליסטים הם.

מסתם דברי הירושלמי משמע שחלוקה זאת עלה דסיפא דמתניתין דעיר שכבשוה כרקום קאי דמה שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים הוא בכרקום של אותה מלכות, אבל של מלכות אחרת הרי הם כלסטים שאין הצלה מידם, הלכך הרי הם בחזקת מתים ומתירים נשותיהם. אבל בקרבן העדה פירש דחלוקה זאת איירי אמתניתין בכתובות פ"ב ה"ט דעיר שכבשוה כרקום, ולענין כהנות שבתוכה, דבכרקום של אותה מלכות אין עליהם אימה ויש להם פנאי לבעול, אבל כרקום של מלכות אחרת שאימת מלכות שבאה בגבולה עליהן אין להם פנאי, והרי הם כלסטים. ובאמת חילוק זה נאמר בירושלמי אמתניתין דעיר שכבשוה כרקום כל הכהנות וכו' (ירושלמי כתובות פ"ב ה"ט, ועיין פני משה, וקרוב העדה, ועיין כתובות כז, א תוד"ה כא). אבל אין זה מוכרח דחילוק זה לא נאמר גם אדינא דמתניתין דגיטין, ועל כל פנים אפשר ללמוד מדין שביות לדין היתר עגונות, דכרקום של מלכות אחרת כליסטים דמיין והרי הם בחזקת הרוגין מטעמא דאין להם פנאי או מטעמא דרש"י דכרקום של אותה מלכות אין רצונם להשחית, וכשכובש עיר הסמוך לממשלתו שומרה והיא לו למס עובד

לא היה כאן גט, הרי היא ספק אשת איש, ואם נשאת תצא. וכן מוכח מדברי הטור אה"ע סימן י"ז שכתב עיר שהקיפוח כרקום וספינה המטורפת בים והיוצא לידון, הרי הם בחזקת חיים, לפיכך אין מעידין על אחד מאלו שמת להתיר את אשתו ואפילו על מי שבעיר שכבשוה כרקום נמי אין מעידים שהם בספק חיים ונותנים עליהם חומרי מתים וחומרי חיים. ודבריו ברור מללו, שעיר שכבשוה כרקום דינה כמי שהקיפוח כרקום לענין איסור אשת איש שאין מעידין עליהם להתיר נשותיהם, זה, משום שהיא בחזקת ודאי אשת איש, וזהו, כבשוה כרקום, מפני שהיא ספק אשת איש.

והנה הב"ח שם כתב אבל ספינה שטבעה ממש בים ושהה ועמד עד כדי שתצא נפשו וכו' אם נשאת לא תצא. ונראה דהוא הדין נמי בעיר שכבשוה כרקום והיוצא ליהרג דדמיין ליה. ובתשובת הריב"ש סימן שע"ט נראה שחולק על זה, ולענין מעשה צ"ע. ודבריו לא נתבררו אצלי דאם ראוהו שמת ושהה עליו עד שתצא נפשו גם בספינה שטבעה אם נשאת לא תצא, ואם לא ראוהו שמת גם בעיר שכבשוה כרקום אם נשאת תצא, וכך הוא דין ספינה שטבעה במים שאין להם סוף כדין עיר שכבשוה כרקום ואין כאן מחלוקת בין הרמב"ן והריב"ש, וכן כתבו בחלקת מחוקק סימן י"ז ס"ק ס"ו ובית שמואל ס"ק ק"ה.

ולענין מלכות אחרת כתב הטור אה"ע סימן קמ"א עיר שכבשוה או שהקיפוח חיל ממלכות אחרת וכו' אם גט של אחד מאלו ביד השליח לא יתנהו לאשתו, ואם נתנו הוי ספק מגורשת. ומרן ז"ל שם סימן קמ"א סעיף ס"ט הוסיף וכתב ואם נודע שמת הבעל קודם שיגיע גט לידה אינו גט. מדבריהם מוכח שהם מפרשים דברי הירושלמי ארישא דמתניתין עיר שהקיפוח כרקום וכו', הרי הם בחזקת חיים, ובלבד כרקום של אותה מלכות, אבל של מלכות אחרת הרי הם כליסטים ודינם כעיר שכבשוה כרקום שנותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים. ולפי זה אין מחלוקת בין הירושלמי ותלמודין דשניהם סברי דנפלו עליהם ליסטים ונתנין עליו חומרי חיים ואשתו היא ספק אשת איש,

למיתה ומעידין עליהם אפילו שלא ראו במיתתה וכדכתב הירושלמי לא היינו צריכים לטעמא דאשה כלי זיינה עליה. לכן נראה לע"ד דתלמודין פליג אירושלמי בענין היתר אשה לעלמא דמשום חומרא דאשת איש אין להתירה אפלו בכרקום של מלכות אחרת כמו שאין מעידים להתיר בנפלו עליהם ליסטים ולכן לא פסק הרי"ף להלכה דברי הירושלמי, וכן כתב הרא"ש ז"ל דהרי"ף לא פסק כהירושלמי משום דסתמא דתלמודין רמי מתניתין אהדי ותרצם כדרב מרי שם כ"ז. מכאן דתלמודין לא סבר לחלק בין כרקום של מלכות זאת לכרקום של מלכות אחרת (הרא"ש כתובות פ"ב סימן ל, קרבן תנאל אות ר, ובהר"ן כתובות כז א).

הדרן לדינא, מכל האמור ומדובר יוצא לשאלה דנידון דידן שהיא שינוי במחלוקת שלתלמוד הירושלמי דסבר בכרקום של מלכות אחרת, הרי הם כלסטים ומעמידין את כולם בחזקת מתים, הוא הדין בנידון דידן אף על גב שהכרקום הוא במדינת מלכותם, כיון שהוא מכוון להמיתם כמו שהוכח ממעשיהם, והתאמת עוד יותר בתעודות של פקודות ופריטכילים שנשארו אחריהם, ועוד שהכרקום נשאר זמן ארוך שהיה להם פנאי להרוג בשקט ובלי כל אימה ובהלה, הרי זה ככרקום של מלכות אחרת ומחזיקים אותם למתים להתיר נשותיהם, ולתלמודין דסבר שגם בכרקום של מלכות אחרת שכבשו את העיר, אין מחזיקים אותם כמתים, הוא הדין לנידון דידן אף על גב שידענו שרצונם וכוונתם היתה להרוג ולהשמיד לא עדיפי מלסטים ואין דנים אותם כמתים להתיר נשותיהם אלא בעדות מיתה כדין עדות במלחמה.

ולהלכה פסק הרמב"ם גירושין פ"ו הכ"ט זה לשונו עיר שכבשוה הגוים וכו' ומי שגררתו חיה או שטפו נהר או נפלה עליו מפולת נותנים עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, ואם היה גט אחד מהם ביד השליח אינו נותנו לאשתו, ואם נתנו לה הרי זו ספק מגורשת. מכאן מוכח שהרמב"ם פוסק כהרי"ף שאין לחלק לענין איסור אשת איש בין אותה מלכות למלכות אחרת, אלא בכל ענין נותנים עליהם חומרי חיים ואם נתן לה השליח גיטה הרי זו ספק מגורשת, והוא הדין או כל שכן הוא שאם

רובי להיתרא שהרי כל זמן שהיתה פולין במצור כל הנצורים היו בחזקת חיים מדין דאורייתא ולא משום חומרא, וכשכבשוה יצאו מחזקה זאת ונכנסו בספק שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים כדין כל ספק דאורייתא לחומרא שרוב הפוסקים סוברים שהוא דאורייתא, ולכן איני רואה פה מקום כלל וכלל להיתר מדין תרי רובי.

וכדי להשתעשע בפלפולא דאורייתא אדברה נא בדברי הגאון אור שמח שרמי ארב אשי מדידיה אדידיה דאיהו אמר יבמות קכ"א. דבצורבא מרבנן הואיל ואי סליק קלא אית ליה משיאין את אשתו בטבע במים שאין להם סוף והוא אמר בסמוך (שם ע"ב) בעובדא דחסא שמע מינה מדרב נחמן הא דאמרו רבנן מים שאין להם סוף אסורה היינו לכתחלה אבל אי נסיב לא מפקינן לה מיניה. ומאי שמע מינה הלא יש לומר דמשום הכי לא הוציאו אותה משום דחסא גברא רבה, ואי סליק קלא אית ליה.

ומעלת כבוד תורתו תירץ שאם ההיתר היה מטעם דקלא אית ליה, בודאי לא היו מתירין אותה תיכף לאחר הטביעה רק היו ממתנינן לו זמן שיכול הקול להגיע לכאן, ובהאי עובדא משמע שתיכף בשעת הטביעה אמר רב נחמן אכלוהו כוורי לחסא, ופירש"י מדלא אמר מי יתן שיעלה וינצל, וזה היה בתוך שלשה ימים דאם אחר שלשה ימים אינו מתקיים דהא לא ניים וכמבואר בסוגין, ועל כן שפיר דייק רב אשי דהתירו לה משום הטביעה עצמה.

ולע"ד עדיין לא איפרקה האי קושיא, שגם אם נאמר שדברי רב נחמן נאמרו בסמוך לטביעתו של חסא אין זה מוכרח שהיא נשאת תיכף שהלא מן הדין צריכה הבחנה כדין כל אלמנה ואם קידשה בתוך תשעים יום היו מנדין אותו, ויש אומרים שצריך שיגרש (שו"ע אה"ע סימן יא סעיף ז). ובודאי אשה זאת של חסא לא נשאת אלא אחר זמן ההבחנה ובזמן זה מספיק היה הקול להגיע למקומו ואין להחזיק אדם מישראל לעבור על גזרת חכמים זאת ולהתחייב בנידוי. ולפי זה הקושיא במקומה עומדת.

אבל תם אני ולא אדע מה מקום לקושיא

ואם נשאת תצא עד שיעידו עליו עדות מיתה שראוהו שמת, ושהה עד כדי שתצא נפשו. ומכאן אנו לומדים בשאלה דנדון דידן שאין מעידין להיתר נשותיהם ואם נשאת תצא.

והנה חזיתיה למעלת כבוד תורתו יצ"ו שכתב ללמוד מהירושלמי שדימה עיר שכבשוה כרקום לשטפו נהר או שנפלה עליו מפולת לומר לך דבכולם אם נשאת לא תצא שהרי במים שאין להם סוף דהיינו שטפו נהר ודאי אם נשאת לא תצא, ואם תמצא לומר ששטפו נהר מיירי שלא כסוהו עדיין המים אבל הלא במפולת מבואר בהרמב"ם ושלחן ערוך דדמי לטבע בים הגדול דאם נשאת לא תצא ובודאי גם כבשוה כרקום כך הוא הדין מדכללם יחד, וקורא אותם דברים שרובם למיתה.

ולענ"ד נראה שאדברה מדברי הירושלמי מוכח שכבשוה כרקום ושטפו נהר ומפולת דינם שוה שנותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, ואם נשאת תצא. ומדברי רמב"ם ושלחן ערוך נמי אין ללמוד, שהרי מה שאמרו אם נשאת לא תצא הוא דוקא בעדות מיתה שכן כתבו עד אחד אומר ראיתיו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא בדברים אלו שרובם למיתה וכו' אם לא אמר קברתיו לא תנשא ואם נשאת לא תצא, והמגיד משנה והכסף משנה כתבו בדעת הרמב"ם גירושין פי"ג הי"ט שהוא סובר שבעינין ששהה עד כדי שתצא נפשו וכן מתפרשים דברי מרן ז"ל בשו"ע אה"ע סימן י"ז סעיף ל"ג וחלקת מחוקק ס"ק ס"א ולא נחלקו הפוסקים אלא בעדות מיתה בלא שהיה עד יציאת הנפש שיש אומרים שעד אחד במלחמה שאמר מת משיאין אשתו לכתחלה (עיי' מגיד משנה שם) אבל בלי עדות מיתה ליכא מאן דאמר דמעדידין עליו שמת ולכל הדעות אפילו נשאת תצא. וכבר כתבתי לענ"ד שרוב ככל הפוסקים פסקו להלכה שאפילו בעיר שכבשוה כרקום של מלכות אחרת נותנין עליו חומרי חיים, ואשתו היא בספק אשת איש.

תרי רובי להיתרא

ג) תו חזיתיה למעלת כבוד תורתו שצדד להיתר מטעם תרי רובי להיתרא, ואין אני רואה כאן תרי

כמו רוב גוססין. הא למדת דתרי רובי למיתה כגון צורבא מרבנן שוה בדינו לרוב גוססין למיתה, והיינו טעמא משום שהוא מיעוט המצוי ומשום חומרא דאשת איש וכמו שכתב התוספות יבמות ל"ו: (ד"ה הא) או כמו שכתב הריב"ש משום דאפשר בהצלה. הלכך כשאין עדות של מיתה אסורה להנשא ואם נשאת תצא, ובעדות של מיתה ולא שהה עד שתצא נפשו אם נשאת לא תצא. ובאין עדות של מיתה כלל, אם נשאת תצא, אף על גב דאיכא תרי רובי שבאים בבת אחת משום דמיעוט חיים הוא מיעוטא דשכיחי.

באומר הוא מת ואני נצלת

(ד) ובנדון דידן מוצא אני עוד צד להחמיר מדאמרינן התם יבמות קט"ו. עישינו עלינו בית עישינו עלינו מערה, הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת, שאני התם דאמרינן לה כי היכי דלדידך איתרחיש ניסא לדידיה נמי איתרחיש ניסא. ופירש"י שאני התם דהכי קאמרה דכשנתמלא עשן ברחיה ולא המתינה עד שתראהו מת, ואי משום עשן כי היכי דלדידך איתרחיש ניסא וכו'. ודין זה פסקוהו הרמב"ם ומרן ז"ל שו"ע אה"ע סימן י"ז סעיף ג"ב וסעיף ג"ד וכתבו אמרה עישנו עלינו בית או מערה, הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת כשם שנעשה לה נס כך נעשה לו, אמרה נפלו עלינו עכו"ם או ליסטים הוא נהרג ואני נצלתי נאמנת שאין דרכם להרוג נשים כדי שנאמר כשם שניצלה היא כך ניצל הוא.

ולפי זה בנדון דידן שאנשים ונשים היו באותם מחנות הסגר וגיטאות צפויים להרג ונהרגו אנשים ונשים באין הבדל, אם לא אמרה האשה שמת או אם לא יש עדות מיתה אין מתירין האשה להנשא, ואם נשאת תצא, מכיון דראינו אנשים ונשים מועטים שנמלטו אמרינן על כל אחד מהנעלמים כי היכי דלדידם איתרחיש ניסא לדידיה נמי איתרחיש הכי.

אי סליק קלא אית ליה

(ה) אולם יש צד היתר לנשים העגונות דנדון דידן מסוגיא דגמרא יבמות קכ"א. אמר רב אשי האי דאמרי רבנן מים שאין להם סוף אשתו אסורה הני

מעיקרא דהא רב אשי סמיך אלישנא קמא דרב נחמן דאמר אכלוהו כוורי לחסא, ולשון זה מוכח בודאי שסמך על עדות טבע חסא כלומר שעצם עדות טבע חסא הוא שטבע ומת, שאם לא כן היה אומר רב נחמן כלישנא דאיכא דאמרי אמר חסא גברא רבה וכו', ובודאי הגמור שלא נחלקו שני לשונות אלה אלא בשמועה דעובדא זאת דללישנא קמא לא ידע רב נחמן דחסא גברא רבה הוא, אבל אין לומר שנחלקו בדין קלא דגברא רבה.

והואיל ואתא לידן נימא בה מילתא בהאי סוגיא. דהנה לישנא דגמרא קשה טובא, דאמר רב נחמן האלקים אכלוהו כוורי לחסא, ושבועה זו נראית תמוהה, וכן כתב המרדכי הגהות מרדכי יבמות סוף פי"ב, ואם תאמר והיכי אישתבע רב נחמן שמת, והרי אשתו אסורה, ויש לומר דרובם מתים ואפילו בדיני נפשות אזלינן בתר רובא, אלא שבכאן החמירו חכמים ואמרו שלכתחלה לא תנשא ורב נחמן לא כיון להתיר האשה אלא מתאונן היה על מיתת חסא. ולעג"ד קושיא קא חזינן ולא פירוקא, דסוף סוף גם אם לא כיון רב נחמן להתירה, אלא שהיה מתאונן הטביעה למה, והלא גם בכל מקום שהולכים אחר הרוב אין זה בודאי אלא גזרת הכתוב היא ללכת אחר הרוב להתיר (חולין יא, א). אולם לפי מה שכתבתי דרב אשי לא אמר במים שאין להם סוף, אי נסיבה לא מפקינן לה מיניה אלא בשהה עד שתצא נפשו, אם כן מה שאמר ההוא גברא טבע חסא היינו שראה שטבע ועמד עד כדי שתצא נפשו ולא עלה, ואם כן אם היינו סומכין על עדותו היינו משיאיין את אשתו, אלא שמדין תורה אין להתיר אשת איש לכתחלה אלא באמר קברתיו, ולפיכך אם נשאת לא תצא. לכן שפיר אמר רב נחמן האלקים אכלוהו כוורי שהוא סמך בהחלט על עדות טבע חסא והיינו שמת, ועל סמך עדות זאת אמר האלקים אכלוהו כוורי לחסא לומר לך שאם נשאת לא תצא.

ובעיקר הדין נראה לע"ד דבאיסור אשת איש החמור אין להתיר מדין תרי רובי, ואמינא לה ממה שכתב התוספות יבמות קכ"א. ד"ה ולא אף על גב דרובייהו צורבא מרבנן אי סליק קלא אית להו, מכל מקום לא חיישינן לאותו רוב ולא תנשא לכתחלה,

אדם בינוני אם איתא דחי הוא עדיין אית ליה קלא, טפי וטפי מקלא דצורבא מרבנן בזמן חכמי התלמוד שהיו ישראל עם רב בכמה מקומות.

ובגדון דידן נמי הכי הוי דכיון שכל היהודים שנמצאו באותו מקום הוכנסו למחנות הסגר אלה, במזימה רעה להשמידם עד כלם, ואלה שנמלטו ממות בדרך נס יש להם קול ובודאי שאם נעלמים אלה היו חיים קלא אית להו. ועוד זאת דבגדון דידן רבים מאד אלה שמתו וזהו רוב דאיתיה קמן והנצולים הם מיעוטא דמיעוטא, אם כן הוו רובא דשכיחא טובא ומיעוט שאינו מצוי שכל אחד מהנשארים נצול בדרך נס מכמה הרפתקאות מיתה דעדו עלייהו שכל אחת מהן רובן למיתה ומכל שכן כשהצטרפו כולן יחד רעב וכפון, עבודת פרך וסיגופים קשים ומרים, מחלות משונות וממאירות והריגה ורציחה למאות ואלפים יום יום, ובהצטרפות כולם הרי יש כאן רוב גמור ומוחלט והוא רובא דאיתא קמן שהולכין בו אחר הרוב בכל איסורי התורה ודיניה ומשפטיה.

אולם אף על פי שאני דן להתיר עגונות אלה מדין הלך אחר הרוב, וכיון שאנו רואים שרובא דרובא הם מתים הדין נותן לומר שזה הנעלם הוא מכלל רוב מתים דשכיח ולא ממיעוטא דמיעוטא שנמלטו. מכל מקום נראה לי להצריך זמן ידוע להתירם משום שאפשר לברר ע"י החיפושים הנעשים ע"י חברות ההצלה היהודיות ובכל מקום דאפשר לברר בעדות, אין הולכים אחר הרוב. ואמינא לה מדגרסינן בבבא מציעא פ"ג. תניא איסי בן יהודה אומר אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא יש רואה יביא עדים ויפטר, ההוא גברא דהוה קא מעבר חביתא דחמרא בריסתקא דמחוזא, ותברה בזיזא דמחוזא, אתא לקמיה דרבא אמר ליה ריסתקא דמחוזא שכחי בה אינשי זיל איתי ראייה והפטר כמאן כאיסי בן יהודה דסבירא לן כוותיה. וכן פסק מרן ז"ל חו"מ סימן ש"ה סעיף א' אם השומר טוען שנאנסה אם במקום שעדים מצויים יביא עדים ויפטר או ישלם ואם אין עדים מצויים ישבע שהוא כדבריו ויפטר.

מכאן למדנו שאף במקום שהאמינה תורה

מילי באיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא, דאי סליק קלא אית ליה, ולא היא לא שנא איניש דעלמא ולא שנא צורבא מרבנן דיעבד אין לכתחלה לא. וכן גרסינן התם (ע"ב) לא שנא גברא רבה לא שנא לאו גברא רבה דיעבד אין לכתחלה לא. ונראה לי ברור דלא נדחה דינו של רב אשי אלא מן הסתם שלא היו עוד אנשים אתו ואנו באים להתירו מטעם זה דאם איתא דסליק קלא אית ליה בזה הוא דאמרינן דלא שנא, אבל אם היו עוד אנשים בספינה ויצא קול על אחדים מהם שניצלו ולא יצא קול זה על אחרים מהם, ודאי שלדברי הכל אמרינן אי איתא דסליק קלא אית ליה, כמו שהיה קול זה לאחרים שעמו.

ובגדון דידן שאחרי כיבוש כל המדינות שהיו תחת יד האויבים הארוורים נתפרסמו שמותיהם של הנצולים ונתגלו גם אלה שהיו נחבאים במחבואים וביערות ונתפרסמו שמותיהם בתפוצות ישראל ואלה שלא נודע מהם בודאי שהיו בין המתים מכפן ועבודה קשה או הרוגים ונשרפים, שאם לא כן היה יוצא קול שהם בחיים. זאת ועוד אחרת, שבגדון דידן יש חיפוש מיוחד למצוא את היהודים שנמצאו בחיים מצד חברות העזרה היהודיות כדי להצילם מרעב וממות ולהודיע על הצלתם לקרובים ומכירים, וכן להודיע לנצולים עצמם על קרוביהם ומכריהם, ואם אחרי כל זאת נשכח שמו ואבד זכרו הרי זה נראה כטבע במים שאין להם סוף ולא עלה ונשכח שמו ואבד זכרו שאם נשאת לא תצא. וכיון שכן בעבר זמן רב ולא נודע מתירין להשיא את אשתו אפילו לכתחלה.

וראיה לדבר מדכתב מהרא"י (תרומת הדשן כתבים ופסקים סימן קלט) זה לשונו, מכל מקום הא נמי איכא להתיר כיון דנפיק קלא דלא פסיק שרבי יצחק הנ"ל מת ונהרג או טבעוהו בים ובעל שם היה ויש לו קרובים הרבה בכמה מדינות, וזה כמה שנים שנשתקע שמו ואבד זכרו. ובעוונותינו הרבים עכשיו בגלותינו אנו מפוזרים ומפורדים מעט בכל מקום, ואלו היה חי ברחוק מאתים או שלוש מאות פרסה היה נודע ונשמע לנו וכי האי גוונא מיקרי רובא דשכיחי וכו'. ונראים הדברים שבזמננו אפילו

להו ואלה שאין להם קול זה מתו. הלכך משיאים את נשותיהם לכתחילה.

ב. אנשים ונשים שהובלו למקומות ההשמדה כגון כבשונות האש או תאי הגאזים וכדומה, שהם מקומות נועדים להריגה או שריפה, ויש עדים שראו אותם כשהם מובלים למקומות אלה.

דין היוצא ליהרג

א) בדין יוצא ליהרג בבית דין של גוים נאמרו תרי לישיני בגמרא, איכא דאמרי קמא סברי דבבית דין של גוי כיון דגמיר ליה דינא לקטלא קטלי ליה, הלכך משיאין את אשתו לכתחלה. ולא יכא דאמרי בתרא בבית דין של גוים נותנין עליו חומרי חיים משום דשקלי שוחדא. והרא"ש ז"ל גיטין פ"ג סימן ה' כתב אפשר דלא פליגי תרי לישיני. דלישנא בתרא בדלא חתים פורסי שנמג, ואף אם פליגי הלכה כלישנא קמא לקולא כיון דתניא כותיה, בבית דין של ישראל ובלבד שיהיה ישראל מעיד שיוצא ליהרג, וכן פסק הטור אה"ע סימן קמ"א. והרמב"ם ז"ל כתב והיוצא ליהרג מבתי דיני עכו"ם וכו' נותנין לו חומרי חיים וחומרי מתים, וכתב בכסף משנה ופסק כלישנא בתרא דרב יוסף. וכן נראה שהיא דעת מרן ז"ל שכתב באה"ע סימן י"ז סעיף ל"ו והיוצא ליהרג אין מעידין שהם בספק חיים ונותנין עליו חומרי מתים וחומרי חיים, וסתם היוצא ליהרג היינו בין בדיני ישראל ובין בדיני עכו"ם והיינו כלישנא בתרא דגמרא וכפסק הרמב"ם ז"ל. וכן כתב באה"ע סימן קמ"א סעיף ס"ט בפירוש והיוצא ליהרג בדיני כותים וכו' נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים וכו'.

והנה בחלקת מחוקק ס"ק ס"ו כתב שדין זה לא נאמר אלא לענין אכילת תרומה וגט, אבל לא לענין משיאין את אשתו דאיך יהיה יוצא ליהרג עדיף מנפל לגוב אריות וצלוב ומים שאין להם סוף, ויש פנים מסבירות לדבריו ממה שהרמב"ם לא כתב דין זה אלא בהלכות תרומות פ"ט ה"ג ובהלכות גירושין פ"ו ה"ט, אבל מדברי מרן מוכח להדיא שהוא סובר שדין זה נאמר אף להשיא את אשתו. והבית שמואל (ס"ק ק) הוכיח מדברי הרא"ש שדין זה נאמר אף להיתר עגונה להשיא לכתחלה.

בשבועה, כשאפשר לברר אין מאמינים אותו אלא בעדים, ומינה אתה דן גם בכל מקום שמתירים על ידי רוב אם אפשר לברר אין סומכין על הרוב. וכן מצאתי הדבר מפורש בדברי הרדב"ז ח"ג סימן תקמ"ב זה לשונו, דכל דבר הרגיל במקום עדים אמרינן ליה אייתי ראייה, דגרסינן בפרק השוכר את האומנין איסי בן יהודה אומר וכו', הא קמן דאף על גב דהוא פטור מדינא כיון שהוא במקום רואים אמרינן ליה שיביא ראייה וכיון שלא הביא ראייה משלם. וקיימא לן נמי רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הם ואפילו הכי כל דאפשר לברורי מבררין, וכן כתבו כל בעלי החדושים, וכל שכן לגבי חומרת אשת איש ואשה פרוצה ואפשר לברורי מילתא מבררין, ואם לא הוברר הדבר לא מעגנינן לה ומתירין אותה להנשא ולא מחמירין עלה לשלוח שליח אחר שליח לברר הדבר.

דון מינה למקום שמתירין על סמך הרוב כל היכא דאפשר לברורי מבררין, לפיכך בנדון דידן שאנו רואים שחודש בחודשו נתוספים ברשימות מודפסות מצד חברת הג'וינט רשימות נוספות של שמות הניצולים, נעשה זה כמקום יש רואים ואין להתיר אלא על ידי עדות. אולם אין הדברים אמורים אלא לשם זהירות הואיל ואם ימצא שבעלה חי תצא מזה ומזה ובניה ממזרים, אבל אין לעגנן לעולם משום כך, דכל שלא נתגלה על ידי חברה זאת או אחרת הרי הוא בחזקת מת, שלא יתגלה לעולם, וכדכתב הרדב"ז לא מעגנינן לה טובא, והוא הדין לנדון דידן הואיל ומעיקר הדין היא מותרת וכדאמרן אף על פי שאפשר שיתברר אין מעגנין אותה טובא.

לכן נלע"ד להתיר נשואיהן של עגונות אלה אחרי י"ב חודש מיום שנכבשה המדינה מידי האויבים האכזרים על ידי ממלכות הברית, שמאז הותרו כל הנחבאים והכלואים לצאת ממחבואם וניתנה להם האפשרות להודיע בכל הדרכים האפשריות על מציאותם בחיים. וכיון שלא נודע במשך זמן זה אנן סהדי שמתו אי משום דאזלינן אחר הרוב הגדול של אלה שהיו אתם בגורלם שמתו ואבד שמם ואי משום דכל הנצולים קלא אית

ישראל כיון דנפק דיניה לקטלא הרי הוא כמת ולא חיישינן שימצאו לו זכות משום דלא שכיח, ולפיכך שפיר פסק בהלכות ערכין, דמי שנגמר דינו בבית דין והניחוהו בבית הסקילה היינו בבית דין של עכו"ם שהזכיר בריש הלכה זאת, אבל בבית דין של ישראל משנגמר דינו הרי הוא כמת, וכמו שכתבו הרמב"ם ז"ל והכסף משנה הלכות ערכין פ"א הי"ג ולישנא דגמרא דאיך כדברי רבנו שהרי ללישנא קמא דרב יוסף אמר כיון דמגמר דינא ומפרש דהיינו לבתר דחתם פורסי שנמג. ולפי זה גם לישנא בתרא דאמר לא שנו אלא בבית דין של אומות העולם היינו אחרי גמר דין נותנין עליו חומרי חיים אבל כשהכניסוהו לחדר הסקילה גם לישנא בתרא סברי דהרי הוא כמת, ויש עוד אסמכתא לכך מדכתב הרא"ש גיטין פ"ג ס"ה ז"ל ובבית דין של עכו"ם אפשר דלא פליגי הני תרי לישני דלישנא בתרא בדלא חתים פורסי שנמג.

מכאן אנו לומדים דבחתים פורסי שנמג לדברי הכל הנידון ליהרג בבית דין הרי הוא כמת, ואם אמנם הרא"ש כתב בדרך אפשר היינו בנגמר דינו למיתה אבל בהכניסוהו לבית ההריגה ודאי שלכל הדעות הרי הוא כמת וכפסק הרמב"ם ז"ל. ואם כנים אנו בזה הלכה רווחת בשאלה דנדון דידן דכיון שיש עדים שראו קרונות המות סגורות ונעולות נוסעות למקומות ההריגה בתאי מחנק הגאזים או כבשונות האש, הרי הם כמתים ומשיאים נשותיהם, הואיל וכבר ידוע מתוך המעשים שקרונות אלה היו סגורות ונעולות שאי אפשר היה להמלט מהן אלא בדרך נס ומיעוטא דמיעוטא. וכיון שהיו מכוונים ללכת אל חדרי המיתה של שריפה בכבשונות האש או חניקה בתאי הגאזים, הרי זה ממש כדינו של הרמב"ם שאם הכניסוהו לבית הסקילה הרי הוא כמת.

ועוד נראה לי דלא נחלקו בגמרא אלא ביוצא ליהרג כלומר שנגמר דינו להריגה, ועדיין לא ידענו שנהרג, אבל בנדון דידן הרי ידענו שהכבשונות בערו ותאי הגאזים פעלו את פעולתם ואלפים ורבבות נשרפו או נחנקו ומתו, אין כאן ספק אם הוציאו גמר דינם לפועל אלא הספק הוא אם

אולם מה שכתב מעלת כבוד תורתו והסברא נוטה לומר דאפילו לא יצא ליהרג אלא שהותר דינו להריגה משיאין את אשתו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, ועל כל פנים לדין שקבלנו הוראות מרן ז"ל בשלחן ערוך אפילו ביצא ליהרג על ידי בית דין של גויים נותנין עליו חומרי חיים ואם נשאת נמי לא תצא. אולם אין הדברים אמורים אלא ביצא ליהרג, אבל נדון דידן שהובלו אנשים אלה אל מקומות המיתה נראה שלדברי הכל משיאין את נשותיהם לכתחלה.

בדין הניחוהו בבית הסקילה

ב) ואמינא לה ממה שכתב הרמב"ם ז"ל תרומות פ"ט ה"א אבל מי שנגמר דינו בבית דין והניחוהו בבית הסקילה ליהרג הרי זה בחזקת מת ולא תאכל אשתו בתרומה, והכסף משנה כתב דמדברי הרמב"ם שכתב הרי הוא בחזקת מת, כלומר, מת ודאי ולא מצד חומרא, ואיכא למידק על מה שכתב והניחוהו בבית הסקילה, דבגמרא לא הזכירו אלא גמר דין בלבד, ויש לומר שטעמו משום שעל כרחק לומר שגמר דין שאמרו בגמרא לאו דוקא וכו' עיין שם.

מדבריו מוכח שהוא מפרש דברי הרמב"ם אלה בבית דין של ישראל. ולע"ד לא נראה כן שהרי בהלכה זאת לא הזכיר הרמב"ם בית דין של ישראל, ועוד דהרמב"ם פסק כלישנא בתרא ולישנא זה אפילו ביוצא ליהרג נמי לא חיישינן דחזו ליה זכותא. הלכך לא מספקינן בהכי (גיטין כט, א ורש"י ד"ה תו לא). ואם כן מה שאמרו בגמרא כיון דנפק ליה דינא הוא דוקא. לכן נראה לי שדין זה שחידש רבנו הרמב"ם ז"ל הוא אף בבית דינם של עכו"ם וסובר הרמב"ם דאם הניחוהו בבית הסקילה ליהרג אין נותנין עליו חומרי חיים אלא דינם אותו כודאי מת, דכיון שהכניסוהו לבית הסקילה נעשה כנפל לחפירה של נחשים שודאי מת, ובזה מתורצת קושית המשנה למלך ממה שכתב הרמב"ם ז"ל מי שנגמר דינו בבית דין של ישראל והעריכו אחר אינו חייב כלום שהרי הוא כמת, ואם כדברי הכסף משנה היה לו לבאר דהיינו שהעמידוהו בבית הסקילה וכמו שכתב כאן (משנה למלך שם), ולפי מה שכתבנו ניחא שהרמב"ם פוסק כלישנא בתרא דבבית דין של

אינה נאמנת להתיר עצמה לעלמא מזיקת יבום, הוא משום דדילמא סניא ליה ומשקרא, וכדאמרינן התם יבמות צ"ג: כי תיבעי לך למישרי יבמה לעלמא, מאי טעמא דעד אחד משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר הכא נמי לא משקר או דילמא טעמא דעד אחד משום דדייקא ומינסבא והא לא דייקא ומינסבא דמיסנא הוא דסניא ליה,

דון מינה דדוקא בעד אחד הוא דמבעיא לן משום דיש לומר טעמא דעד אחד משום שהוא מילתא דעבידא לאיגלווי אבל אשה שמעידה על עצמה פשיטא לן דטעמא הוא משום דייקא ומינסבא לפיכך ביבמה דיש לומר מיסנא הוא דסניא ליה פשיטא לן דאינה נאמנת וכדתנן במתניתין שאין האשה נאמנת לומר מת יבמי, ובאמת מטעמא דסניא ליה אינה נאמנת אפילו באומרת מת בעלי דכיון ששונאתו היא משקרת. וכן כתבו התוספות יבמות קט"ז. ד"ה איכא כי לעולם יש לחוש שתשקר כיון ששונאתו. ומסוגיא דגמרא מוכח נמי להדיא דטעמא דאין היבמה נאמנת להתיר עצמה להנשא הוא פשוט דחיישינן דילמא סניא ליה דאיבעיא לן ביבמות קי"ח. המזכה גט לאשתו במקום יבם מהו כיון דסניא ליה זכות הוא לה וכו' או דילמא כיון דזימנין דרחמא ליה חוב הוא לה וכו' תנינא וחוששין לדבריה, אלמא דחוששין לחומרא דמרחמא ליה או דסניא, ומינה נדון לדינא דסיפא שאין האשה נאמנת לומר מת יבמי מטעם זימנין דסניא ליה, הילכך אינה נאמנת, ולטעם זה שפיר כיילא מתניתין דין אשת אח ואחות אשה שאין האח נאמן אפילו שהוא מילתא דעבידא לאיגלווי משום דמרחמא לה לאשת אחיו או אחות אשתו ועביד לשקר, ועל כל פנים, ממתניתין מוכח דטעמא דאין אשה נאמנת לומר מת יבמי אין זה משום דשמא קל בעיניהו איסור לאו, שהרי גם באיסור אחותה לא האמינו אותה לומר מתה אחותי שתכנס לביתה, והרי אחות אשה היא איסור חייבי כריתות.

והנה הרמב"ם ז"ל יבום פ"ג הי"א כתב אף על פי שהאשה נאמנת לומר מת בעלי ותנשא או תתיבם אין היבמה נאמנת לומר מת יבמי שתנשא לזר, הואיל והוא איסור לאו שמא יהיה קל בעיניה והנה דברי הרמב"ם נובעים ממתניתין יבמות קי"ח: שאין האשה נאמנת לומר מת יבמי שתנשא ולא מתה אחותה שתכנס לביתה ואין האיש נאמן לומר מת אחיו שייבם אשתו ולא מתה אשתו שישא אחותה. ומדכיל במתניתין בחדא מחתא, יבמה שהוא איסור לאו עם אשת אח ואחות אשתו שהן איסורי מיתה משמע דכולהו חד טעמא אית להו והיינו שלא אמרו חכמים להאמין את האשה על עצמה אלא במקום היתר עגונה ומשום דדייקא ומינסבא כדי שלא יהיו בניה ממזרים ושלא תצא מזה ומזה.

נעלמים אלה שאנו דנים עליהם היו בין ההרוגים המרובים למאות ולאלפים או בין אלה הנמלטים שהם מיעוטה דמיעוטה לעומת הרוב הגדול של הנהרגים. בזה ודאי לית מאן דפליג דמשנכנסו לקרונות המות להולכים למקום ההריגה ומכל שכן אלה שהוכנסו למקומות המיתה והם נעלמים דינם כמתים להתיר נשותיהם להנשא לכתחלה.

אלא שבכל זאת היתר זה אינו אלא מדין רוב גדול שהמיעוט שכנגדו הוא מיעוטה דמיעוטה שאינו מצוי, לכן חוזר הדין דכל היכא דאפשר לברר מפי רשימות הניצולים של חברת הג'וינט והסוכנות צריכים אנו להיות מתונים בדין משום מדת זהירות וכדי למנוע אפשרות של תצא מזה ומזה ובניה ממזרים, ראוי ומחוייב שלא להתיר נישואי נשים עגונות אלה לכתחלה אלא אחרי בדיקה וחקירה ברשימות הניצולים ואחרי י"ב חודש מיום כבוש גרמניה על ידי ממלכות הברית כנ"ל בסעיף א', ובמקרים מיוחדים שיש בהם משום שעת הדחק להצלת עגונות כאלה מרעב המביא לידי הפקרות צריך לעשות שאלת חכם לפני גדולי הרבנים הגאונים המפורסמים ומוחזקים לבעלי הוראה, ועל פיהם יקום דבר.

זקוקות ליבם שנעלמו יבמיהן. אשה שאמרה מת יבמי (ג) הרמב"ם ז"ל כתב בהל' יבום פ"ג הי"א אף על פי שהאשה נאמנת לומר מת בעלי ותנשא או תתיבם, אין היבמה נאמנת לומר מת יבמי שתנשא לזר, הואיל והוא איסור לאו שמא יהיה קל בעיניה. והנה דברי הרמב"ם נובעים ממתניתין יבמות קי"ח: שאין האשה נאמנת לומר מת יבמי שתנשא ולא מתה אחותה שתכנס לביתה ואין האיש נאמן לומר מת אחיו שייבם אשתו ולא מתה אשתו שישא אחותה. ומדכיל במתניתין בחדא מחתא, יבמה שהוא איסור לאו עם אשת אח ואחות אשתו שהן איסורי מיתה משמע דכולהו חד טעמא אית להו והיינו שלא אמרו חכמים להאמין את האשה על עצמה אלא במקום היתר עגונה ומשום דדייקא ומינסבא כדי שלא יהיו בניה ממזרים ושלא תצא מזה ומזה.

ומסוגין דגמרא מוכח דטעמא דאשה עצמה

עד אחד ביבמה

ד) לענין עד אחד ביבמה פסק הרמב"ם ז"ל יבום פ"ג ה"ח נאמן עד אחד להעיד ליבמה שמת בעלה ומתייבמת על פיו, או שמת יבמה או שניתן בן לבעלה להתירה לזר וכו' כמו שמעיד באשת איש להתירה.

מכאן למדנו ששקדו חכמים על אשה הזקוקה ליבם להתירה מעיגונה באותה המדה ששקדו להתיר אשה שהיא באסור אשת איש, ולכן האמינו בהן עד אחד של מיתה, ולא עוד אלא שהחמירו באשת איש במקום קטטה משום שכיון שהחזקה לשקרנית חיישינן שהיא שכרה את העד להעיד שקר (רמב"ם שם), אבל עד אחד ביבמה שהיא חשודה לשקר משום דסניא ליה, אינה חשודה לשכור עד שקר הואיל ולא החזקה שקרנית האמינו עד אחד משום שהוא דבר דעביד לאיגלווי ומשום דדייקא פורתא (עיין לחס משנה שם).

וכן מוכח ממה שכתב התוספות יבמות דף צ"ד. ד"ה כי תיבעי, שלא האמינו רבנן אלא במיתת בעלה לאפוקה מחזקת איסור אשת איש משום עיגונא אבל לאפוקה מחזקת איסור ליבם לא רצו להאמינה אף על גב דדייקא שפיר, ויש להאמינה על ידי עד אחד. והסבר דבריהם הוא דכשאמרה מת בנה ואחר כך מת בעלה כיון שאפשר לה לצאת מעיגונה על ידי חליצה אין כאן עיגונא דומיא דאשת איש, לפיכך לא רצו חכמים להאמינה, אבל עד אחד ביבמה האמינו חכמים משום דייקא, ושהוא מילתא דעבידא לאיגלווי, ומשום היתר עגונה, שאם לא נאמין את עד המיתה הרי היא אסורה לעלמא וליבמה.

והנה הרא"ש ז"ל חולק על זה וסובר שאין עד אחד נאמן להתיר יבמה לזר על פיו. וכן כתב רבנו ירוחם וגם הטור סובר כן עיין טור ובית יוסף אה"ע סימן קנ"ח.

אולם אין ללמוד מדבריהם דסבירא להו לחלק דבאיסור אשת איש שהוא בכרת הקלו רבנן וביבמה שאינה אסורה אלא בלאו לא הקלו בה. שהרי בגמרא יבמות צ"ד. מפורש להיפך מדאמרינן רבא אמר עד אחד נאמן ביבמה מקל וחומר, לאיסור כרת

שמה עיניו נתן בה, ואין האשה נאמנת לומר מתה אחותי שתכנס לביתה ואין האיש נאמן לומר מתה אשתי שישא את אחותה עד שיעידו שני עדים שמתה אחותה שלא האמינו עד אחד אלא משום התרת עגונה. הרי שהרמב"ם חילק דין המשנה לשלשה טעמים.

וקשה דלמה צריכים שלשה טעמים אלה, בטעם האחרון סגי לכולהו, ובאמת הטור והשלחן ערוך אה"ע סימן קכ"ח ס"א נקטו לשון המשנה כצורתה, מזה מוכח דסבירא ליה דכולהו חד טעמא שלא האמינו חכמים את האשה אלא במקום אשת איש ומשום עיגונא, ודברי הרמב"ם בטעמיו צריכים ישוב.

ויש לתרץ דהרמב"ם סובר דגם ביבמה יש בה משום עיגונא, דכך הוא עיגון משום איסור מיתה דאשת איש כאיסור לאו דעיגונא, הלכך מטעם זה היה מן הדין להאמינה כמו שהאמינו לאשה האומרת מת בעלי, אלא דמשום שהוא איסור לאו וקל בעיניה לא האמינו אותה. ובאמת אחיו נמי מן הדין היה להאמינו משום עיגונא אלא לא האמינוהו משום שמה עיניו נתן בה, אבל במתה אשתו כדי לישא את אחותה אף על פי שיש לומר שלא האמינוהו משום שמה עיניו נתן בה כמו שאמרו ביבם האומר מת אחי נקט הרמב"ם טעם עדיף יותר שלא האמינו חכמים עד אחד אלא משום עיגון ובמתה אשתו אין כאן עיגון שהרי אחותה יכולה להנשא עם כל איש אחר.

אולם קושיתנו הראשונה במקומה עומדת דתיפוק ליה משום דשמה סניא ליה ליבמה. כמו שדומה לזה כתב בעדות האח שמת שאחיו אינו נאמן משום שמה עיניו נתן בה. לכן נראה לי דעיקר טעמו של הרמב"ם הוא משום דחשודה לשקר הואיל וסניא ליה ליבמה, אולם הואיל ומצד שני יש לומר דזימנין דמרחמא ליה, אין זה דומה לקטטה בינו לבינה שאינה נאמנת משום שהחזקה שקרנית (עיין הלכות גירושין פ"ג ה"א), אבל ביבמה אף לצד דסניא ליה, בכל זאת לא החזקה שקרנית כדי לבטל נאמנותה. לכן הוסיף הרמב"ם ז"ל טעם זה דשמה קל איסור לאו בעיניה שהוא מצטרף אל טעם דסניא ליה להפסידה מנאמנותה.

אפילו לכתחלה כמו שכן כתב הרמב"ם ז"ל נחלות פ"ז ה"ג מי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו אף על פי שאין משיאין אשתו לכתחלה הרי היורשין נוחלין על פיהם, וכן אם באו עדים שראו שנפל לגוב אריות ונמרים וכו' יורדים לנחלה על פיו, אף על פי שאין משיאין את אשתו שאני אומר שלא החמירו בדברים אלו מפני איסור כרת וכו'.

דוק ותשכח שכתב בדבריו מפני איסור כרת, משמע הא כל שאינו באיסור כרת כגון יבמה הרי זה כדיני ממונות שנוחלים על פיהם לכתחלה, וכן יבמה נשאת על פיהם לכתחלה, הואיל ואינה באיסור מיתה, ואפשר לומר שגם ביבמה חששו למיעוט המצוי. הלכך אפילו היו עדי טביעה לא תנשא לכתחלה וכדאמרינן בגמרא יבמות קי"ט. מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו.

והנה חזיתיה למעלת כבוד תורתו יצ"ו שיצא לחלק דחומר מים שאין להם סוף שלא תנשא לכתחלה אינו מן הדין אלא משום חומרא דאיסור אשת איש, הלכך הרי זה בגדר הרחקה מדרבנן ובזה שפיר אמרינן לאיסור כרת חששו לעשות הרחקה ובאיסור לאו לא חששו לעשות הרחקה, ושוב נשא ונתן בהלכה זאת בפלפולא דאורייתא כיך ה' הטובה עליו.

ולע"ד נראה שמה שחששו חכמים למיעוט המצוי אין זה מפני חומר אשת איש אלא בכל איסור תורה אף על פי שאין לתא דערוה חששו לכך. איברא דהתוספות בבא מציעא כ: ד"ה איסורא, כתבו דבאשת איש החמירו במים שאין להם סוף דלא תנשא לכתחלה אף על פי שרובם מתים, מכל מקום אין זה מוכרח שהרי התוספות ביבמות ל"ו: (ד"ה הא לא) כתבו ואור"י דחיישינן למיעוט מצוי כזה כמו במים שאין להם סוף דאשתו אסורה, וגוסס שאין מעידין עליו להשיא אשתו אף על גב דהתם שמא משום ערוה החמירו, מכל מקום כיון שמיעוט של נפלים מצוי מחמירים ביה ומחמירים שלא לאכול בהמה תוך ח' ימים וכו'. מכאן מוכח דסבירא ליה להתוספות דאיסור נשואין לכתחלה במים

התרת לאיסור לאו כל שכן, אלא טעמיה דהרא"ש ודעימיה הוא כדאמרינן התם איהי מאי טעמא לא מהימנא כיון דזמנין דסניא ליה לא דייקא ומינסבא עד גמי וכו', וכן כתב הרא"ש בדבריו יבמות פ"י סי' י"ד, אבל פשיטותא בתרייתא דחי הש"ס משום דמסתבר דלא מהימנינן עד אחד כי היכי דאיהי לא מהימנא, הלכך קשה הדבר להקל.

ולהלכה פסק מרן ז"ל (שו"ע אה"ע סימן קנ"ח ס"א) כהרי"ף והרמב"ם ורבים דעימיהו וכתב נאמן עד אחד להעיד ליבמה שמת בעלה ומתיבמת על פיו או שמת יבמה שתנשא לשוק וכו', ורמ"א בהג"ה כתב ויש אומרים דאין עד אחד נאמן לומר שמת יבמה להתירה לעלמא, וכתב הב"ח ומה שכתב בהגהות השלחן ערוך ויש אומרים וכו' אלמא דחוששין לחומרא כהרא"ש ובנו רבינו והרבינו ירוחם והרמ"ה, נראה דודאי לא בא הרב אלא לגלות דאיכא רבוותא דמחמירים, ולכן יש להיזהר שלא להקל לכתחלה היכא דאפשר להשיג עדות אחרת על ידי טורח, אבל במקום עיגון ודאי דיש להתיר כהני רבוותא דמקילין שהם רוב בנין ורוב מנין (ב"ח ש"ס). וכן כתב בבית שמואל סימן קנ"ח סק"ב בשם כמה מרבוותא גדולי הפוסקים שכולם מסכימין שבשעת הדחק ועיגון דיש להקל ולהתיר יבמה לעלמא על פי עד אחד כמו שנאמן במיתת הבעל.

עדות טביעה במים שאין להם סוף להתיר יבמה

(ה) מכל האמור ומדובר תורה יוצאת בשופי ובלא כל ספק שאין לחלק בין איסור אשת איש שהוא במיתה לאיסור כרת שהוא בלאו אלא אדרבא מדהתירו באיסור כרת אנו למדין בקל וחומר להתיר איסור יבמה שהוא בלאו לענין עד אחד, והוא הדין או וכל שכן הוא לענין מים שאין להם סוף ובאיכא עדות מיתה, והכי מסתברא שהרי מן הדין היה להתיר אפילו באיסור אשת איש מדין הולכין אחר הרוב אלא שמשום שהוא מיעוט מצוי או משום דאפשר בהצלה כמו שכתב הריב"ש סימן שע"ט אמרו שלא תנשא לכתחלה והוא הדין ביבמה שהוא איסור לאו, ואפשר שביבמה התירו להנשא

להם סוף. משום שאם כן יתירו גם באשת איש, ואי לא הא לא קיימא הא.

ומכל מקום בנדון דידן נראה שיש להתיר גם היבמות העגונות מלפני המלחמה מטעמים שכתבתי לעיל (בסעיף א' וב') משום שהוא רוב דאיתיה קמן שהרי אנן סהדי שמתו אלפים ורבבות מאלה שהיו כלואים ואסורים בגטאות או במחנה הסגר, ומאלה שהובלו למקומות המיתה, ובה אין כאן מיעוט מצוי אלא הצלה נסית לפליטי מות שהם פדויי ה'. ולכן כל הנעלמים שאבד זכרם הם בכלל הרוב שמתו והרי הם בחזקת מתים ומותרות נשותיהם או הזקוקות ליבום להנשא לכתחלה.

אלא שמשום מדת זהירות וכדי שלא לבוא לידי לעז וקלקול במקרה שימצאו יבמיהם חיים וכדי שלא ילמדו להתיר גם באשת איש, נראה לי להמתין להתירן של זקוקות ליבום אלה י"ב חודש מיום כבושה של גרמניה, ואחרי זמן זה להתירן אחרי בדיקה מעולה ברשימות הנצולים.

וצור ישראל יראנו בנחמה בישועת עם ישראל בארצות מגוריו, ובשיבתו אל ארץ נחלת ה' בהתרוםמות קרנה של תורה, ושיבת שופטינו כבראשונה ויועצינו ככתחלה, ובבנין אפריון ואריאל. והנראה לע"ד כתבתי.

שאינן להם סוף אף על גב דעיקרו משום חומרת אשת איש החמירו בו גם בשאר איסורים. ודבריהם אלו פירשו אותם במקום אחר (יבמות ק"ט, א תוספות ד"ה מחורתא) וכתבו והא דאמר רשב"ג כל ששהה שלשים יום באדם שאינו נפל הא לא ששה ספיקא הוי וכו' וקיימא לן כוותיה, אף על גב דרוב אינם נפלים וכן תוך ח' ימים בבהמה אסר אותם ולא אזלינן בתר רובא, התם משום שלא יבואו להקל בערוה והצריכוה חליצה במת תוך שלשים יום ולא רצו לסמוך על הרוב להתירה לשוק בלא חליצה, שלא יאמרו העולם שפיהק ומת ויבואו לידי לעז וקלקול, גם לענין אבלות פטור שלא יבואו להקל בערוה וכו' ואמרו כמו כן בבהמה דגזרו בהמה אטו אדם, דאי לא הא לא קיימא הא.

הא למדת שגם ביבמה לא רצו לסמוך על הרוב להתירה בלא חליצה משום שלא יבואו לידי לעז וקלקול ופטרו מאבלות משום שלא יבואו להקל בערוה, כלומר להתיר בלא חליצה, ואסרו בהמה מתוך ח' אטו אדם שלא יבואו להקל בערוה, מכאן למדנו מפורש שיבמה נמי אף על פי שהיא באיסור לאו ערוה מקרי ודינה כאשת איש שהחמירו בה חכמים במיעוט המצוי, ולכן חוכך אני טובא להתיר נשואי יבמה לכתחלה בעדות טביעה במים שאין

סימן פ"א²¹

השגות על קונטרס העגונות • הרב הרצוג זצ"ל

דין אלה שהוכנסו לתאי הגאזים של הנאצים ימ"ש ובשיטת הרמב"ם ביוצא ליהרג

(א) לא כל המקרים שוים, אלה שבאה אודותם ידיעה מספיקה שהוכנסו לתאי הגאז הרי דינם ודאי לא פחות מדין מים שאין להם סוף, וזה דומה לנפל לתוך כבשן האש ונפול לתוך כבשן שהוא עמוק ואינו יכול לעלות משם, שכאן אין אפשרות שיצא שהיו סוגרים את הדלת ולא היתה אפשרות אלא שיוציאוהו משם הרשעים עצמם. והנה ביוצא ליהרג בדיני ישראל כיון שנגמר דינו לא חיישינן

ב"ה, מוצש"ק ג' דחנוכה תש"ו

הוד כבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם רבי שלמה דוד כהנא שליט"א הרב בעיר העתיקה, ירושלים עיר הקודש ת"ו

שלום וברכה, אפריון נמטי לו שהתחיל בהצלת העגונות, וגם אני התחלתי לכתוב קונטרס ארוך זה שבועות אחדים ועדיין לא גמרתי מרוב הטרדות.

ענותנותו תרביני להעיר על קונטרסו שמפני הטרדות העצומות לא נפנית לעיין בו אלא בערב שבת קודש וביום שבת קודש, והנני מעיר על הסדר.

♦♦

21. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"א סימן כה).

דין עדיף ותינשא לכתחילה. ועל כל פנים בצירוף אבד זכרו תינשא לכתחילה.

מי שהוברר או הובא למיתה

(ב) ואולם יש עוד סוג והוא שהיו מקרים שחילקו את היהודים לשתי קבוצות ימין ושמאל, הימין להישלח לעבודת פרך והשמאל להישלח להשמדה. ואם אין ידיעה אלא שהבעל היה בקבוצה האחרונה, ודאי לא עדיף מיוצא ליהרג, ויש לומר שעוד גרוע, כי ביוצא ליהרג לא היה חשש שברח, שהיו שומרים אותו והוא רק איש אחד, אבל באלה שהיו מוליכים אותם אלפים בקרונות וידוע לנו שהיו מקרים מועטים שקפצו מעל הקרון וניצלו. ואף על פי כן ודאי שרובם למיתה ובצירוף דעת הר"א מוורדון ז"ל, יש לצדד להקל, אחרי שבימינו נתחזקה האומדנא. והיינו לאחר שיעבור זמן מרובה, ולאחר שחיפשוהו בכל האמצעים, וגם שאין ספק שמא נמלט לרוסיה הסובייטית, כי שם קשה לחפש, כידוע.

רוב ומיעוט התלויים במעשה

(ג) והנה כבוד גאונו מעיר כאן ספק עצום שאפשר שמה שבמים שאין להם סוף לא תצא הוא משום שהמיעוט תלוי במעשה, אבל כאן, אדרבה, הרוב תלוי במעשה, ורוב התלוי במעשה לא אמרינו. אלא שאם כן אמאי ביוצא ליהרג תינשא (ללישנא קמא בבית דין של עכו"ם וללישנא בתרא בבית דין של ישראל) ואמאי, הרי זה רוב התלוי במעשה, וכי תימא דמיעוט הניצולים תלוי במעשה שמצאו לו זכות והודיעו על ידי הסודרין, ואלה המחמירים הוא רק מפני שמספקא להן הלכה כמאן אי כלישנא קמא אי כלישנא בתרא, הלא סוף סוף כיון דרוב זה תלוי במעשה אין כאן רוב למיתה מן התורה.

ואמנם זה עצמו אם רוב התלוי במעשה אין לו תורת רוב, אם זהו דאורייתא, הוא דבר המפוקפק, ועיין רשב"א חולין ט. ועיין רמב"ם הלכות בכורות פ"ד ואין רצוני להאריך. והנראה שהרי התוספות ז"ל (יבמות קיט, א ד"ה רבי מאיר) חילקו דרך בתשמיש דבהמה אמרו כך משום דפעמים שהבהמה צריכה

לדילמא חזו ליה זכותא, משום דלא שכיח. ובזה עוד יותר לא שכיח שהם יחזרו בהם ויוציאוהו, שבודאי היו מצווים שלא להוציא משם. ואפילו למאן דחייש לשתי הלשונות של רב יוסף ומחמיר, הכא לא יחמיר. ששם הוא רק יוצא ליהרג, וכאן הוכנס כבר להריגה והתחיל מעשה ההרג ואם לא יוציאוהו ברור שימות ברגעים אחדים, כידוע.

ואמנם בהלכות תרומות פ"ט ה"ב הוסיף הרמב"ם ז"ל על לשון הגמרא וכתב, והניחוהו בבית הסקילה הרי זה בחזקת מת. ולכאורה נראה שכוונתו ז"ל היא לתרץ קושית התוספות גיטין כ"ט. דהרי הסוס רץ וכו', והיינו שכיון שהניחוהו בבית הסקילה שוב אין נזקקין להחזירו, אבל אם כך קשה ללישנא קמא כיון דחזו ליה זכותא. ואולי יש לומר שהוא ז"ל משהו את המחלוקת ומפרש שללישנא בתרא מיירי באופן זה שהוא כבר בבית הסקילה, ובזה מודה אף לישנא קמא, ואולם הדבר מוטל בספק אם זוהי כוונת רבינו ז"ל. ואפשר שגם מבית הסקילה מחזירים אותו, אלא שזה מיעוטא דמיעוטא, ובהכי מיירי רב יוסף אבל לא בסתם יוצא ליהרג, אבל על כל פנים בנדון דידן הרי הוא כבר בבית הסקילה ועדיף מהתם, כמובן.

וכי תימא הרי הרמב"ם אינו אומר בפירוש בשום מקום (עיין הלכות גירושין פ"ו הכ"ט) שבבית דין של ישראל תינשא, אלא שבבית דין של עכו"ם מטיילין עליה חומרי חיים וחומרי מתים. והנראה שהוא חושש להחמיר לענין גישואין להתירה לכתחילה, ובהלכות תרומות הוא אומר הרי זה בחזקת מת ולא תאכל בתרומה.

ויפה העיר כבוד גאונו נ"י שדבריו צריך עיון. ואני אמרתי שכוונתו שלא תאכל, היינו בבת ישראל לכהן, בתורת איסור ודאי, וחייבת קרן וחומש. אבל כעת ראיתי במרכבת המשנה שהוא מפרש הרי זה בחזקת מת, היינו בבת ישראל לכהן שאסורה מן התורה, ולא תאכל, היינו בזו שהיתה אוכלת קודם הנישואין, היינו בת כהן לישראל, שאף על פי כן לכתחילה לא תאכל משום דחייש ללישנא קמא דרב יוסף, יעויין שם. אולם על כל פנים כאן בנידון

להרביעה, אבל לא בתשמיש דאדם. ועל כן ברוב למיתה דיוצא ליהרג, לא שייך לומר דהוא רובא דתלוי במעשה לפי שחזקתו ליהרג, ואין צריך למעשה מן החוץ להפעיל אותם שימיתוהו. ואין כאן אלא החשש של המיעוט הניצולים, והא לא שכיחא.

אמאי לא התירו חכמים עגונות ביתר

ד) והנה כבוד גאונו נ"י מעיר מבבא מציעא ל"ח: ועדיפא הוה ליה להעיר מאבות דרבי נתן פרק ל"ח ששם מפורש, בכרך ביתר שלא נשאר מהם איש להעיד על אשה ונשארו אלמנות לעולם, ולכאורה זוהי פירכא להר"א מוורדון ז"ל. ודוחק לומר שהכוונה שלא בא אלינו אחד מהם להגיד לנו שהרגו את הכל והוא ניצול בדרך פלא, ואם כן מספקא לן הא גופא אם כשנכנסו לכרך ביתר הרגו כל מי שנפל לידם ולא היה דרך להמלט אלא באופן פלאי. אבל לא קשה מידי כמפורש כאן בבבא מציעא (ועיין ברש"י) שהיה ידוע שנלקחו מהם בשבי, ואם כן לא שייך האומדנא של הר"א ז"ל, שהוליקום הגוים למקומות רחוקים שבויים כבולים והושיבו אותם בבור השבי לכל ימי חייהם, או שמכרום לעבדי עולם ולא היתה להם אפשרות להודיע לנשותיהם.

ה) כבוד גאונו שליט"א הביא מהרמב"ם גירושין פי"ג הי"ט בעד אחד שאמר ראיתו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת, וכיוצא בדברים שרובם למיתה אם לא אמר קברתו לא תנשא ואם נשאת לא תצא. ולדברי כבוד גאונו אין הכוונה שראהו מת ממש, דאם כן היינו קברתו, אלא שראהו נופל חרב ותחת המפולת.

אבל אין משם ראיה, שאפילו נניח ככבוד גאונו שהרמב"ם סובר שהיכא שאמר שהסתכל בו יפה, שזה כאומר קברתו, מה שאינו ברור כלל, הרי סוף סוף העד אמר ראיתו מת, אלא שאנו חוששין שאומר בדדמי, שלא ראה אותו כך אלא שהוא תולה מפי האומדנא שמת, ועל כרחק כיון שלא אמר קברתו, או (נניח) שכיון שלא אמר שהסתכל בו יפה, לאחר שמת, לכתחילה לא תינשא, ואם נשאת לא תצא (שהרי אמר מת, ובדדמי אינו אלא

בעדות משאל"ס יש הבדל בין עד אחד לשני עדים ו) ואמנם בקונטרסי עוררתי שבהלכות גירושין הוא אומר עד אחד שאמר נפל לים הגדול וכו', ומשמע דאילו אמרו שנים תינשא, והרי הוא מים שאין להם סוף, ועל כרחק שכוונתו הוא באבד זכרו שכך הוא אומר ואבד זכרו, והיינו שכל עיקר נאמנות העד אחד הוא משום עיגונא אקילו רבנן, ועל כן אין מצרפים סברת הר"א מוורדון ז"ל, אבל בשנים מצרפים סברא זו.

ואולם בהלכות נחלות פ"ז ה"ג הוא אומר העידו עדים ואף על פי כן לא תינשא לכתחילה, אכן יש לומר שכוונתו היא שבמים שאין להם סוף בדיעבד אם נשאת לא תצא, הוא דווקא באבד זכרו, ובמה דברים אמורים בעד אחד, אבל בשני עדים אפילו אם לא אבד זכרו לא תצא, אבל לכתחילה לא תינשא אפילו בשנים ואפילו אבד זכרו, באופן שתצא מכאן חומרא חדשה, שבעד אחד אי לא אבד זכרו תצא, ודוקא באבד זכרו לא תצא. והארכתי בזה ואין לי הפנאי להעתיק הדברים.

הקיפוח כרכום

ז) שוב דן כבוד גאונו על פי הירושלמי שלא לה שנותנים עליהם חזקת חיים וחזקת מתים הוסיפו שטפו נהר ונפלה עליו מפולת וכו' ואליהם מדמה כבשונה כרכום, ומשמע שדין אחד להם שבשטפו נהר הוי מים שאין להם סוף ואם נשאת לא תצא, אבל הלא הלשון מעיד שלא אמרו נפל למים שאין להם סוף או לים, ועל כרחק ששטפו נהר שאני, וכן

ליבם. אבל באמת זה אינו דאטו חזקת אשת איש מעידה שלא מת, הרי היא אינה אלא צירוף להחליש את כח ההיתר על יסוד הרוב וכיון שחזקה זו איננה כבר במציאות, הרוב נשאר בתוקפו, ואף על פי כן מסופקני אם דברי יעמדו, שלא הביאותים עדיין בכור הבחינה, ואולם כמדומה לי שבתוספות יו"ט גיטין פ"ג מ"ד דעתו שחומרי חיים בספינה שאבדה בים אינו אלא מדרבנן לפי שרובם למיתה, שכתב שם דסתם ים מים שאין להם סוף הוא עיין שם, וגם זה יסוד גדול להקל, בצירוף סברת הר"א מוורדון ז"ל, וצריך עיון.

הגדרת הקיפוח וכבשוה במלחמת הנאצים

ט) ומיהו כבוד תורתו דן שכאן יש תרי רובי, שבעיר שהקיפוח כרכום של מלכות אחרת איתרע חזקת חיים, ואחר כך כשכבשוה הוא שוב רוב למיתה, והרי תרי רובי ותינשא לכתחילה. והנני מתבונן על איזה צד דן כבוד תורתו, אם על הצד שבהקיפוח חיל מלכות אחרת נותנין עליה חומרת חיים רק מדרבנן, שיש כאן רובא למיתה, יש מקום לדבריו שהיכא שידוע שהבעל היה בעיר גם אחר כך כשכבשוה נוסף עוד רובא. אבל אם נניח שהמובן הוא שבהקיפוח כרכום חומרי חיים הוא מן התורה בגדר ספיקא דאורייתא, אין כאן אלא חד רובא ולא תרי, ועדיין לא נתברר לנו שלכל הפוסקים בהקיפוח כנ"ל חומרי חיים אינם אלא מדרבנן. ואף על פי כן אינני דוחה דבר זה בהחלט, שיש לומר שכיון שאיתרע החזקה כבר מספיק רוב אחד להתירה אפילו אם לא איתרע לגמרי עד שלא יהא עליה אלא איסור דרבנן, שיש לומר שזה שהחמירו חז"ל שלא לסמוך על הרוב באשת איש הוא רק בשיש חזקת חיים, אבל היכא שהחזקת חיים נעשית מסופקת, אפילו ספיקא דאורייתא באופן שהבא עליה באשם תלוי, לא החמירו.

ואולם עצם היסוד מפקפק בעיני, שהנאצים שנכנסו לפולין, לא באו לכתחילה להשמיד את התושבים אלא לכבוש את הארץ וכשהקיפו את ווארשא, למשל, לא היתה כוונתם להרוג את האוכלוסים, אלא לקבל הכנתם וידוע שבשעה שכבשוה השאירו הרוב בחיים, וזמן רב השאירו גם

רשום בזכרוני שכך העיר במראות הצובאות וגם בערוך השלחן מחלק בכך.

אלא שכבוד גאונו מביא ממפולת שאם נשאת לא תצא, ומוכח שגם כבשוה כרכום כך, אבל אין הדבר כך, שדווקא במעיד שמת תחת המפולת לא תצא אבל במעיד רק שנפלה עליו מפולת תצא.

ח) ואולם החילוק בין מלכות אותה המדינה ובין מלכות אחרת יש מקום לדון וכמו שהעיר מרבינו ירוחם, שבהקיפוח מלכות אחרת, שאינם חסים על יושביה, הם בחזקת מתים ואין להם חזקת חיים כלל, ועדיין לא עיינתי בפנים. אלא שבשלחן ערוך המשמעות היא שער שהקיפוח חיל ממלכות אחרת כעיר שכבשוה חיל מאותה מלכות שנותנים עליהם גם חומרי מתים, אבל לא נתפרש שער שכבשוה חיל ממלכות אחרת לא תצא אם נשאת, ואפשר שתצא מדרבנן, על כל פנים, ואף על פי כן יש מקום לדון כך, מכיון שלא נתפרש שאפילו אם כבשוה חיל ממלכות אחרת נותנין עליו שתי החומרות, משמע לכאורה שבכבשוה כרכום לא תצא שחזקתו שמת, ומיהו באבן העזר סימן י"ז סעיף ל"ו סתם המחבר וכתב ואפילו מי שהוא בעיר שכבשוה כרכום וכו' ולא חילק בין חיל לחיל ומשמע שהיינו הך.

ויש לומר ששם סימן קמ"א סעיף ס"ט השאלה היא לענין אם נתן לה השליח את הגט, וכיון שניתן לה גט, כבר איננה אשת איש, והשאלה היא רק לענין יבום וחליצה, וכיון שאין כאן אלא חזקה אחת, היא חזקת חיים דבעל, רובא עדיף מחזקה ואנו דנים שמת וצריכה חליצה בודאי, ולאידך גיסא מותרת להתיבם שאין כאן אלא חזקה אחת, ורובא עדיף, ומחזיקים שמת מה שאין כן בהא דסימן י"ז שיש כאן שתי חזקות חיים וחזקת אשת איש, ועל כן אף אם נשאת תצא.

ואמנם יש לפקפק בזה, שהרי איך אתה דן שבטלה חזקת אשת איש מרוב שאפילו אם הוא חי הרי נתגרשה, אבל אם נתגרשה היא מותרת לשוק, ואיך אתה בא לאוסרה לשוק על יסוד הגט, וכן לענין יבום איך אתה מתירה ליבם משום שהופקעה החזקה של אשת איש והרי אם הגט הוא גט אסורה

תירוץ קושיית בעל אור שמח על הגמרא יבמות קכ"א (י) ומיהו לענין קושיית האור שמח מהא דחסא, הנה קושייתו יש לישב מלבד מה שישב האור שמח בעצמו בטוב טעם לאלה מהפוסקים ז"ל שמפרשים הא דלא שנא צורבא מרבנן וכו' שהוא משום לא פלוג, לאו משום שתרי רובי אינם מועילים אלא בבת אחת. וכיון שהוא משום לא פלוג מוכח שהיא בדיעבד לא תצא בכל אופן, שאם היה הדין שבאינש דעלמא תצא שוב גם כן צריך לומר לא פלוג, לגבי זה שתצא אף בדיעבד, וכיון שרב נחמן לא התירה מוכח שהוא סובר לא פלוג, וזה פשוט.

תרי רובי

(יא) ואולם אם משום הכלל של תרי רובי אינם מתירים אלא כשחלו בבת אחת, (חידושו של הגאון רבי יצחק אלחנן ז"ל), הנה הוא עצמו מודה שאין זה יסוד חלק, וכמעט שדעתו נוטה לומר שבצורבא מרבנן העיקר הוא משום לא פלוג, ובאמת קשה להבין סברתו שמה לן אם חלו בבת אחת או בזה אחר זה, והרי בהרוב הראשון כבר הותרה מן התורה ולמה לא יועיל הרוב השני להתירה גם מדרבנן, וכלום נפסק שהיא אסורה מן התורה מספק, ושאינו מספק ספיקא ששם היכא שהספק הראשון יצא באיסור מטעם ספיקא דאורייתא לחומרא, הרי יצא לחומרא מן התורה ונשאר על החזקת איסור דאורייתא מה שאין כן כאן, ועל כרחק דהא דצורבא מרבנן הוא משום לא פלוג, והיינו שחששו להתיר בצורבא מרבנן, שהרי צריך לבדוק בכל מקרה אם זה היה צורבא מרבנן עד כדי כך דפקיע שמיה, וחששו לתת דבריהם לשיעורין.

והנה עיקר יסודו הוא מהא דגיטין ב': דלרבי מאיר כיון שרוב ספרי דדייני מיגמר גמירי ליה אמאי לא יהא עד אחד נאמן אחרי שהרוב הוא להיתר, ועל כרחק מכיון שיצא הדבר באיסור מחשש המיעוט שוב אין עד אחד נאמן ועיין שם בעין יצחק ובבאר יצחק, אבל הדבר אינו כל כך מוכרח, שהרי עיקר יסודו הוא המהרי"ק שהיכא שאין חזקת אשת איש עד אחד נאמן מן התורה, והגע בעצמך שאם יש שתי כיתי עדים והוא ספיקא דאורייתא והבא עליה באשם תלוי, עד אחד נאמן

את היהודים בחיים בתוך הגיטו, ורק אחר כך גזרו גזירת ההשמדה, ואילו היו האומות פותחים שעריהם היו הגרמנים נותנים להם לצאת, כידוע. ורק אחרי שראו שאין ריסון מצד העולם גזרות כליה. ובהא דעיר שהקיפוח וכו' היינו שאנו יודעים שהקיפוח, ואין יודעים מה היה סופה, אבל לא בנדון דידן, ואם כן אין כאן אלא הרוב מהזמן שגזרו השמדה על היהודים והתחילו להשמיד ואין כאן תרי רובי, וגם מצד אחר הדבר מפוקפק, שאפילו בעיר שכבשוה והתחילו תיכף להרוג את היהודים לא הכירו כולם שהם יהודים עד שכנסום לתוך הגיטו, והיו כאלה שהשתמטו מהם והתחפשו כנוצרים, ואפילו לאחר שכנסום לתוך הגיטו לא הרגו ברוב המקרים על המקום כשהעיר מוקפת מחיילותיהם אלא הוציאו למקום אחר הרחק מן העיר ושוב יש מיעוט שברחו, ועל כל פנים מפוקפק מאד אם יש כאן תרי רובי. ותו דהרי בכרך ביתר ידוע שצרו תחילה על העיר ונמשך המצור זמן רב ואף על פי כן לא התירו גשותיהם אף לאחר הכיבוש.

ותו דבמים שאין להם סוף התרי רובי הם משני שמות, היינו רוב הנטבעים במים שאין להם סוף מתים, ואחר כך עוד רובא שאבד זכרו, שזה מוכיח על כרחק שמת משום שלא שכיח שאדם ינצל מן המים ולא יישמע ממנו כלום אחרי עבור זמן רב, מה שאין כן כאן שהוא המשך אחד שהתחילו להרוג כבר כשהקיפו העיר והמשיכו להרוג עוד יותר אחר כך, וכן בטבע במים שאין להם סוף והנפילה היתה באופן כזה שרובם למיתה אף בלי הטביעה במים אית כאן תרי רובי, מה שאין כן בנדון דידן. ועל כן לדעתי קשה לסמוך על יסוד זה שחידש כבוד גאונו שליט"א.

שוב ראיתי שכבוד גאונו דן ממש להפך והוא שהיכי שהתרי רובי הם משני שמות מחמירים על שלא באו בבת אחת אבל היכא שהתרי רובי הם משם אחד כגון בנדון דידן של הקפת הכרכום והכיבוש עדיף ששניהם מעידים שנהרג, ולע"ד אין הדבר כך שזהו בדמיון ספק ספיקא משם אחד, וצריך עיון עוד.

והיינו שיסודו הוא שבעד אחד הוא היתר בית דין, ובית דין אינם יכולים לדון על יסוד ידיעה בלי ראייה, ובמים שאין להם סוף אף באבד זכרו אין כאן ראייה אלא ידיעה, אבל כשכבר ניסת לא תצא שאז אינה צריכה לבית דין, ובשני עדים שאין צריך היתר בית דין משיאין לכתחילה.

ושמעתי ולא אבין. דהרי למה צריך היתר בית דין בעד אחד, משום שכל ההיתר הוא על יסוד תקנת חכמים, והם אמרו והם אמרו, היינו שהם אמרו להתיר בעד אחד והם אמרו שלא להתיר אלא בבית דין (וכל בית דין הנוקקין לזה הם שלוחי דקמאי וכאילו עכשיו במקרה זה מתקנים התקנה משום עיגונא). אבל אם כן היה ראוי להיות שאף בדיעבד תצא במים שאין להם סוף, כיון שהם לא תיקנו אלא בהיתר בית דין, ובית דין אינם יכולים להתיר, כדבריו ז"ל, מפני שאינם יכולים לפסוק בידיעה בלא ראייה, ומה שייך לומר שכיון שניסת אינה צריכה בית דין, הרי ניסת שלא בתקנת חכמים ומדאורייתא אין עד אחד נאמן והיא בחזקת אשת איש.

מה תאמר, שלא הצריכו היתר בית דין אלא לכתחילה, אם כן נפל כל היסוד שלא תינשא לכתחילה משום שאין בית דין יכולים להתיר, דלמה אין בית דין יכולים להתיר, משום שאין זה אלא היתר מכח התקנה להאמין עד אחד, והוא אינו עד ראייה על עצם המיתה. אבל מכיון שבדיעבד מותרת (מפני שהתקנה היתה כך), הרי בעצם האמינו עד אחד (אף בלי בית דין) והאמינוהו שטבע במים שאין להם סוף, וזוהי ידיעה שמת, ואף על פי כן גדר גדרו שלכתחילה לא תינשא, ואם כן הוא הדין בשני עדים מאן לימא לן שלא גדרו שלא תינשא לכתחילה, שאם תאמר שהיתר בית דין צריך מעצם הדין, שלא תיקנו להאמין עד אחד אלא כשמעיד בבית דין, אם כן אין כאן נאמנות שטבע הבעל כלל, ואף בדיעבד תצא, ועל כרחך שהאמינו עד אחד בכל אופן, אלא שלכתחילה גדרו שלא תינשא בלי רשות בית דין ולפיכך בדיעבד לא תצא אף שבית דין לא היה כאן, (אף אם העיד בבית דין) שנאמן הוא העד אחד אף שלא ניתן רשות בית דין,

אם יבוא ויאמר שנתגרשה אחר כך בודאי, ואם אין כאן איסור דאורייתא כלל אלא איסור דרבנן לא יהיה נאמן, ועל כרחך שאין זה ממין הטענה דאין עושין ספק לכתחילה, ואפילו ברוב היכא דאיכא לברורי מבררינן אלא היכא שהוא טורח גדול, דהוה כדיעבד, וזה שהוקשה להגמרא, לרבי מאיר למה לא תיקנו לכתחילה שיביאו שני עדים, ואם כן אין זה ענין לכאן, ויש להאריך עוד וקיצרתי.

יב) ובנוגע לדעת הר"א מוורדון ז"ל קשה לי דעיקר יסודו הוא מהא דלא אמרו אשתו אסורה לעולם. וצריך עיון מהא דאיך היו אומרים לעולם, שאז היה מקום לטעות שאפילו בדיעבד תצא, ומיהו להר"א מוורדון ז"ל מוכח שבצורבא מרבנן לא החמירו אלא משום לא פלוג שאם לא כן איך הוה צורבא מרבנן פירכא לדעתו, שהרי הוא אינו מודה בחילוק הנ"ל, ואולם יש לדון עוד שהלא עיקר יסודו הוא שרב אשי רצה להתיר בצורבא מרבנן ודחו דעתו משום לא פלוג, אבל באינש דעלמא לא שייך לא פלוג, והרי יש לומר שבצורבא מרבנן בשעה שטבע במים שאין להם סוף התענינו בו הרבה, ואם עלה אחר כך היה הדבר מתפרסם ממילא, מה שאין כן באינש דעלמא. ויש לי לעורר הרבה אבל הטירדות אינן מרשות.

סברת אבד זכרו ודין שני עדים במשאל"ס

יג) כבוד גאון מביא חידוש גדול מספר צפנת פענח בפ"ז מהלכות תרומות שבשני עדים ואבד זכרו במים שאין להם סוף תינשא לכתחילה. והנה בעצם הדבר חדאי נפשאי שבקונטרס שחיברתי בענין העגונות ביום כ"ה תשרי יום אשכבתא דמר אבא זצ"ל, נתעוררתי על שהרמב"ם כשהוא מדבר במים שאין להם סוף ואבד זכרו מדבר רק בעד אחד, ודנתי שבעד אחר כבר הקלנו קולא גדולה, משום עיגונא, ולא מקילין עוד במים שאין להם סוף שעל עצם העובדא אין לנו אלא עדות עד אחד, אבל בשני עדים שעצם העובדא ברורה מקילים באבד זכרו, והנחתי בצריך עיון, ותודה לקל שכיוונתי לדעת הגאון האדיר ז"ל.

אבל יסודו של הגאון ז"ל לא מסתבר לי, ובתורה דכתיב בה אמת אין נושאים פנים לגדול.

אמרתי שלדינא דעתי הקטנה נוטה לדעתו אך לא מטעמו.

הרחקה באיסור לאו

טז) לענין מה שדן על יסוד הגודע ביהודה שבהרחקה מחלקים בין לאו לכרת, הנה התוספות ז"ל במנחות לא אמרו אלא לענין עשה, שבעשה לא עשו הרחקה, אבל בלא תעשה לא שמענו למאן דאמר לא שנא איסור לאו לא שנא איסור כרת, שאין עושין הרחקה לאיסור לאו כמו לאיסור כרת, והרי בבבא מציעא צ'. אמרו לענין אמירה לעכו"ם לא שנא איסור סקילה לא שנא איסור לאו, ושם כל האיסור של אמירה לעכו"ם הוא משום הרחקה שלא יבוא הישראל לעשות בעצמו, ואף שיש נותנים טעם אחר משום שליחות וכו', אבל העיקר הוא שזהו משום הרחקה, ואם משום שליחות, שיש שליחות לעכו"ם לחומרא, מאי איבעיא להו לחלק בין סקילה ללאו. ובכל אופן אינני קובע בזה מסמרות שיש פוסקים לקולא בהא דבבא מציעא צ'. ועיין שם ברא"ש וראב"ד וכו' ואין כאן מקומו.

אם באיסור יבמה שייך איסור אשת איש

יז) כבוד גאונו מביא מתוספות יומא נ"ה: ד"ה והתנן, ומבבא בתרא קל"ה. ומתוספות בבא מציעא כ': דמשמע מהמקומות הללו שאף באיסור יבמה לשוק שייך חומר אשת איש, ובאמת קשה הדבר לאומרו, שאיך שייך שם חומרא דאשת איש. (וקצת יש לומר על פי המהרי"ט שמחזיקין מאיסור אשת איש לאיסור יבמה לשוק וכאילו יש כאן המשך, אבל זה רחוק).

ולכאורה עולה על הדעת שכל זה אליבא דמאן דאמר (יבמות צב, ב) שאין קידושין תופסין ביבמה לשוק, ונמצא שהיא כאשת איש ומיחלפא באשת איש, ועל כן החמירו, אבל למאן דאמר שקידושין תופסין ביבמה לשוק לא שייך חומרא דאשת איש ולא הוצרכו להחמיר. ולדין דמספקא לן, אין לנו להחמיר כל כך, אבל דא עקא, שהרמב"ם והטור ושלחן ערוך פוסקים לחומרא אף על פי שלדין מספקא לן.

ואמנם המהרש"ל פירש שכיון שמקודם היה

ועל כן לכתחילה לא תינשא אפילו בשני עדים, שכיון שבעצם האמינו עד אחד הרי הוא כשני עדים, ומה שחילקה המשנה בין רשות בית דין וכו' הוא לענין קרבן שנשאת בהוראת בית דין פטורה מקרבן שהיא כאנוסה שבית דין הורו לה להינשא.

יד) ומיהו לפי סברתי יש מקום לחילוק זה מטעם אחר, שבעד אחד במים שאין להם סוף צריך תרי קולי, להאמין עד אחד על הטביעה ולקבוע שמת, מה שאין כן בשני עדים כיון שלעצם נאמנות הטביעה אין בזה קולא, מקילים באבד זכרו, במים שאין להם סוף, ועל כל פנים לעצם הדין דעתי הדלה נוטה שבשני עדים תינשא לכתחילה (ואם באשת איש כך ביבמה קל וחומר היכא שטביעת היבם ידועה על פי שני עדים) וכדומה, באופן שמדאורייתא נקבעה העובדה של הטביעה, ובאבד זכרו.

אמאי הצריכו חכמים היתר בי"ד בעיגונא

טז) ולעצם ענין בית דין, כלום זהו דיני ממונות או מלקות ונפשות, וכלום זהו ממש בגדר קבלת עדות מפני שמוציאים אשה מבעלה, והבעל הוא הבעל דבר, שאם כן אף בשני עדים נצריך בית דין, ומה שצריך בית דין בעד אחד זהו חלק מתקנת חז"ל על היסוד של עבידא לאגלווי, שבבית דין הוא מירתת יותר לשקר, מה שאין כן בחוץ לבית דין יכול היה להשתמט, פחות או יותר, ולומר שלא הגיד בהחלט גמור אלא שנראה לו שהבעל מת וכדומה, ואנן אמנם קיימא לן כרבי עקיבא, דלא כרבי טרפון שבעי דרישה וחקירה משום דדמי לדיני נפשות, ואף על פי כן גם רבי טרפון מודה שעד אחד נאמן שאינו ממש דיני נפשות, ורבי עקיבא סובר דלא בעינן דרישה וחקירה משום שדומה לדיני ממונות הואיל ואיכא כתובה למישקל, אבל לא משום שמוציאים אשה מבעלה, וכאילו מוציאים ממנו ממון. ועל כל פנים מה שצריך בית דין הוא לא מטעם זה, ואין זה דומה לדיני ממונות שצריך בית דין של ג' ואין צריך לומר לרב נחמן שצריך כ"ג, ולא שייך כאן גדר בית דין שבעדות דיני ממונות או דיני מלקות ונפש. וקשה לסמוך על דברי הגאון ז"ל מפני נימוקו, אלא שכבר

גמורה, ואנו מחזירים לה השטר ועושים אותה פנויה, ואפשר שהיא אשת איש.

בעילה אחר המיאון אם עושה קידושין

ומיהו יש לומר שאפילו עכשיו שמחזיקים אותה לממאנת לא יצא חורבא, שאם נבעלה כשגדלה על כרחך היא אשת איש דלא שאני מהמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק ובעלה שהיא מקודשת, והכי נמי מקודשת ואין עושים אותה לפנויה, ואין חשש בנתינת השטר לידה. אך יש לפקפק בזה, דשאני התם שהגירושין אינם עוקרים את הקידושין למפרע, ואמרינן שכיון שהיתה אשתו עד הגירושין בעלה לשם קידושין, מה שאין כן במיאון, שהקידושין נעקרים למפרע, כדאיתא ביבמות י"ב: וכו'. אך יש לשדות נרגא שאין הדבר כך שהרי כל עיקר הטעם של בית הלל הוא שמסתמא כיון דגייסי זה בזו בעל לשם קידושין, והכי נמי על כל פנים חיו יחד בתור איש ואשה עד המיאון, ואם כן ודאי בעל לשם קידושין ואין אנו עושים אותה פנויה. אבל מכל מקום משמעות הש"ס היא שבמיאנה אין הבעילה שאחר כך עושה קידושין.

איסור יבמה לשוק אי הוה איסור עשה

יט) והנה לענין יבמה במים שאין להם סוף יש לצרף דעת הראשונים שאין בזו אלא איסור עשה, שלא תהיה היא לא יהא הוייה, לא ללאו, ונמצא חומרה קולה שאם אין קידושין תופסים בה אינו אלא איסור עשה. ונמצא שלפי דעה זו, אנן דמספקא לן, אין לוקין על יבמה לשוק, שמא הדין כדעה זו שלמאן דאמר שאין קידושין תופסים בה אינה אלא בעשה, וכבר העלה המשנה למלך ז"ל שבמקום שאין לוקין לא אמרינן מה לי איסור לאו וכו', ואף שהוא לא אמר אלא בלאו שאין בו מעשה או בניתק לעשה, שבעצם אין בזה עונש מלקות לכל הדעות חוץ מרבי יהודה בלאו שאין בו מעשה, ואין הלכה כמותו, אבל זיל בתר סברא, שלמה אין עושין הרחקה ללאו כזה משום שאיסורו אינו כל כך חמור, שאין לוקין עליו, הרי גם בנדון זה למעשה הוא כך, שאם היו לנו היום בית דין סמוכין לדון דיני מלקות לא היו מלקים על איסור יבמה

עליה איסור אשת איש עדיין בחומרת האיסור הקדום היא עומדת וזה אינו נתפס כל כך בשכל הפשוט. ובהסבר הדבר יש לומר שזהו על פי מה שדנו על יסוד רש"י והמהרי"ט שהזיקה היא המשך של הקידושין של הבעל המת, והיינו נישואין הראשונים מפילים אלא שהאיסור הוקלש, ועל כן היא במובן ידוע בבחינת אשת איש, ואף על פי שהאיסור הוקלש, מכל מקום הולכין אחרי המקור.

אולם לדעתי יש לומר שאין הנ"ל נוגע לענין מים שאין להם סוף ביבמה שכן אלו המקומות שמצאנו בש"ס בשולח גט ממדינת הים ובבבא בתרא קל"ה. התם החמירו כיון שהדבר עלול להתברר, שהשליח שהביא הגט יחזור ויברר אם הזקן חי, ואם מת מתי מת, ובית דין ישלחו ויחקרו אם יש אה, אבל להשאירה עגונה עולמית כגון במים שאין להם סוף זהו ענין אחר.

סוגית בבא מציעא כ. מצא שטרי חליצה ומיאון

יח) ומבבא מציעא כ': אין הראיה מובנת לי, שרצו לפשוט לענין גט מהא דכל מעשה בית דין הרי זה יחזיר, ופריך מי קמדמית איסורא לממונא, והקשו התוספות אדרבא הרי בממונא מחמירים טפי ותירצו דשאני אשת איש דחמיר ועל כן אין לפשוט משם לענין גט. וממה שאמרו תרדא שטרי חליצה ומיאון תנן, מוכיח כבוד גאון שביבמה יש חומר אשת איש, שהרי בשטרי חליצה אין כאן אלא חשש של יבמה לשוק (ושמא התם הקילו ואיך פשוט לענין גט) ועל כרחך דהיינו הך.

אבל אין זו הוכחה, כי אפשר לומר שפשוט מדתנן שטרי מיאון הרי זה יחזיר, ומי לא מיירי היכא שהגדילה הקטנה ובעל אחר כך, שישבו יחד, ועל ידי שטר מיאון זה תותר בלי גט, וחליצה נקט כלשון המשנה, אבל ההוכחה היא משטרי מיאון, שהפירכא היא משטרי מיאונים, ונקט לשון המשנה שטרי חליצה ומיאון, ויש כאן נפקא מינה לדין אשת איש והיינו שאם בא עליה אחר שהביאה סימנין היא מקודשת מן התורה, (והיינו לפי דעת כמה פוסקים ז"ל משום שגמרו קידושין הראשונים) והשתא אם השטר הוא של אשה אחרת הרי זו בחזקתה שלא מיאנה, ונמצא שהיא אשת איש

שטרי חליצה ומיאונין, ועצם ההוכחה היא משטרי מיאונין ששם באמת יש מקום לחומרא דאשת איש, והיינו כנ"ל שאם בא עליה אחר שהביאה סימנין היא מקודשת מן התורה. (או משום שחזקה שבעל לשם קידושין, או משום שגמרו הקידושין דקטנות), ואיך מחזירים השטר של מיאון, שמא נבעלה לאחר שגדלה, ועל ידי החזרת השטר אנו מחזיקים אותה לממאנת, (ואז אפילו אם נבעלה אין בכך כלום), אבל שמא אין זה שטרה ואם נבעלה היא אשת איש דאורייתא ונמצא שיש כאן חומרא דאשת איש ואם תמצא לומר שכל שלא שמענו שנבעלה אחר כך אין חוששין לכך, אבל למה לא נחוש, כיון שהחזקה נשואה לאיש זה (ושאני אשה גרושה שאין חוששין מסתמא שמא נתיחדה ונבעלה למגרש, שהתם ידוע לנו בבירור שנתגרשה, מה שאין כן כאן), ועוד שהמשנה מדברת בסתמא, ומשמע שאף בידוע שנבעלה כשגדלה מחזירים ומחזיקים אותה שמיאנה מקודם, ומכיון שמיאנה שוב לא שייך שגמרו קידושין ולא שייך שחזקה שבעלה לשם קידושין, ויצא שאנו נחזיק אותה כפנויה.

(ואמנם בעצם הדבר אני חוזר להתבונן. בנבעלה בגדלותה, אחר המיאון שבקטנותה, למה לא יהא זה כדין גרושה שנבעלה בפני עדים שמקודשת ודאי, משום חזקה שאין אדם וכו', והיינו משום דגייסי, (ובפנויה אין הדברים כך, ודברי הרמב"ם כנגד הגאונים ז"ל ידועים), והרי הכא נמי גייסי, ואם תמצא לומר ששאני הכא שהמיאון עקר הנישואין למפרע, שמותרת באבי בעלה, וכדרמי בר יחזקאל, הרי זהו רק ענין של דין, אבל מצד הטבע הרי הוי גייסי עד המיאון, ואין להאריך, ומיהו אין לנו הוכחה גמורה שהמשנה מדברת אף באופן זה, ואפשר דאין הכי נמי שאם ידוע שנבעלה אין מחזירין את השטר, ומסתמא אין חוששין).

אך בלאו הכי אין מכאן ראייה שהרי התוספות תירצו תירוץ אחר משום לעז, וזה שייך גם ביבמה לשוק. ויש לומר שזוהי כוונתם שמתחילה בנו על היסוד שהמשנה מדברת בסתמא, אף בידוע שנבעלה, ויש כאן מקום לחומרא דאשת איש, ואחר כך חזרו בהם כנ"ל, ואין כאן מקום לחומרא דאשת

לשוק משום הספק שמא אינו אלא איסור עשה, הרי סוף סוף אין האיסור כל כך חמור. ואמנם יש לפקפק בזה הואיל ויש כאן ספק ספיקא לחומרא שמא הדין הוא שהקידושין תופסין ביבמה לשוק, ואז הכל מודים שלוקין על איסור זה, ואם תמצא לומר שהדין הוא שאין קידושין תופסין שמא אין הלכה כשיטה זו, ויש לומר שמלקין על איסור זה, שיש אומרים שבספק ספיקא לחיוב מוציאים ממוון, והוא הדין שמלקין, ואין רצוני להאריך בזה.

מתי לוקין על ביאה בלי קידושין

(ב) (אגב יש לעורר, שאם אין קידושין תופסין ביבמה לשוק, הרי הוא בועל בלי קידושין, ולדעת הרמב"ם על ביאה בלי קידושין לוקין, ושוב יש כאן איסור לאו. ועל הראשונים הנ"ל לא קשה שהם דנו רק מצד יבמה לשוק, או שאינם מודים להרמב"ם בזה, אבל אם אנו באים להקל מצד שאין למלקות מציאות בפועל, הרי יש מלקות ממה נפשך.

אבל באמת דא בורכא, שהרמב"ם לא אמר אלא בבעל לשם זנות, מה שאין כן בבעל בקידושין לשם אישות, אף על פי שאין הקידושין תופסין בודאי (ואין צריך לומר אם תופסין מספק) הוא מיהת מתכוין לאישות. תדע, שאם לא כן, איך משכחת ליה לדינו של הרמב"ם שבחייבי לאוין אינו לוקה אלא אם כן קידש תחילה, הרי אם לא קידש תיפוק ליה שלוקה מטעם אחר, מטעם בועל שלא לשם אישות. ועל כרחק שהרמב"ם מיירי באופן שבעל בכוונה לקדשה אחר כך לו לאשה. ואין רצוני להאריך הואיל ואינו לענינא דידן).

(ג) והנה כבר חילקתי בין מים שאין להם סוף להיכא שיש אפשרות לברר, אבל פש לן עדיין לברורי הא דתוספות בבא מציעא כ': שכתבו דבאשת איש החמירו כמו במים שאין להם סוף, ושם הרי מיירי בשטרי חליצה, ומשמע דיבמה כאשת איש. ואומר אני שגם שם שייך החילוק הנ"ל, שהרי שטר חליצה הוא מעשה בית דין, ואפשר לברר בחקירה אם זוהי האשה שחלצה לפי עדות שטר זה.

אבל אני חוזר לדלעיל, ואומר אני שאין זה ממין הטענה כלל. שהש"ס נקיט לשון המשנה

יש לחוש שמא לא מת והזיקה קיימת. ומדברי כבוד גאונו יוצא שלפי שיטת הבבלי יבמות י"ח: שאין הזיקה נפקעת למפרע על ידי מיתת היבם, יש כאן חומר אשת איש, דהיינו שאפילו אם מת היתה עד עתה בחזקת חומר אשת איש, אבל אם נאמר שמת הרי היא מותרת ואין כאן כלום והרובא מוכיח שמת, אלא שהחומר של אשת איש שנשאר עליה אף במות בעלה גורם לנו לחוש שמא לא מת יבמה. והוא הדין לשיטת הירושלמי שכלום אנו צריכים כאן להפקעת הזיקה למפרע, זה שייך רק לענין אם נתקדשה בינתים, הלא סוף סוף עד מיתת הבעל היה היבם חי וחל חומר אשת איש וזה החומר גורם לנו לחוש שהיבם לא מת ואסורה להנשא, שמא הוא חי ולא פקע כלום.

והנה בבבא בתרא (ס) קרוב לומר שאין שם יבם, ואילו החומר של אשת איש שנשאר אף לאחר מיתת הבעל, אזי לא היה לנו לחוש לעדיה בצד אסתן והיתה מותרת לשוק, ושם החזקה היתה להיתר, והשמועה של עדים בצד אסתן באה לעקור את החזקה, והרי על הצד שאין עדים אין חומר כלל, שהיא בחזקתה, אלא שמכיון שהענין הוא כל כך חמור, היינו הענין של זקוקה ליבום שיש בו לתא דאשת איש, חוששין לדבר רחוק, הרי דבכל שאלה של היתר יבמה לשוק מחמירים בה כמו באשת איש וקל וחומר למים שאין להם סוף, שהרי אפילו אם נניח שהזיקה נפקעת למפרע, אם מת, הרי היא הוחזקה באיסור עד שמת, היינו בפועל היו מחזיקים אותה לזקוקה, ושייך לדון רק אם טבע היבם בחיי הבעל, ובזה בודאי לא החמירו. אבל בחומר אשת איש מטה כלפי דין לחוש שלא מת ועל זה עצמו אנו דנים אם מת.

יבם שאין בה שתי חזקות לאיסור יש צד לקולא במשאל"ס

(ג) ואולם בכל זאת גברא רבה אמר מילתא, נימא בה מילתא אחרינא. כבוד גאונו דלה לנו מרגניתא ואנא אשכחנא אחריתא תותה. והוא שעל פי תשובת מיימוני הידועה שבמה דברים אמורים בדבר שבערוה שהחזק לאיסור צריך שנים להתיר כשהעד מודה בחזקה אלא אומר שחל מעשה היתר

איש מצד שטרי מיאון, ועל כרחק שהנקודה דכאן היא שטרי חליצה ושם אין משום החומרא דאשת איש, אלא משום לעז, ונמצא שמכאן אדרבא ראייה לסתור, ודי למבין.

מת היבם פקעה הזיקה למפרע לשיטת הירושלמי

(כ) ועתה לענין היסוד שחידש על פי הירושלמי שכשמת היבם הזיקה נפקעת למפרע, ולא אמרו חומר אשת איש אלא היכא שיבוא לידי חליצה או יבום, מה שאין כן במים שאין להם סוף שחזקתו שמת ולא שייך להמשיך החומרא של קודם מיתת בעלה, שאם מת היבם הלא נפקעה הזיקה ולא היה לה חזקת איסור כלל, זהו תוכן סברתו. ולע"ד אין בזה בכדי לסלק את החומר, שהרי אם מת היבם אין לנו צד של חומר כלל (שיבם אין כאן) וכל החומר יסודו בפקפוק שמא לא מת, שחוששין למיעוטא, והרי קודם שטבע היה קיים ההמשך של חומר אשת איש, ועכשיו שטבע, לזה עצמו אנו חוששין שמא לא מת ונשאר החומר של אשת איש, שזקוקה ליבום יש עליה חומר אשת איש (וזוהי עילה לחוש שלא מת) ומה זה יושיענו שאם מת פקעה הזיקה למפרע, הרי על צד זה שמת אין אנו דנים כלל, אלא על צד הספק שמא לא מת, ומשום פקפוק זה יש לנו להמשיך חומר אשת איש, שבכל מקום שיש חומר אשת איש אין מתירים במים שאין להם סוף, שהרי כמו באשת איש שאם מת במים שאין להם סוף ודאי אין כאן אשת איש אלא שאנו מחמירים יתר על דברי תורה, שמא לא מת, הואיל והיתה בחזקת אשת איש עד שטבע, והכא נמי היא היתה בחזקת חומר אשת איש עד שטבע היבם, ולא יועיל לנו לענין לכתחילה הא דרובם למיתה.

והרי שם בבבא בתרא קל"ה. לפי היסוד שאין חוששין לעדיה בצד אסתן, יש להעמידה בחזקת היתר לשוק ואין כאן יבם כלל, וזה עדיף מהפקעת הזיקה למפרע, אלא שחוששין שמא יש יבם, הואיל ובענין יבמה יש חומר אשת איש, החומר דאשת איש גורם לנו לחוש שמא יש יבם. והכי נמי אותו החומר ממריצנו לחוש שמא היבם חי, שאם מת אין יבם כלל במציאות, אלא שמשום חומר אשת איש

ולומר שאף המחמירים לא החמירו אלא קודם שאבד זכרו (שהרי הרמב"ם ז"ל גם כן מחשיב אבד זכרו ובקונטרסי העליתי כנ"ל שבאבד זכרו הוא מתיר לכתחילה במים שאין להם סוף כשיש שני עדים על הטביעה וזה אף באשת איש) אבל באבד זכרו לא נחלקו.

חומרת משאל"ס שונה מחומרת הרחקה

ועוד יש לומר שאין חומר זה במים שאין להם סוף בגדר הרחקה, שהרחקה שייך רק בדבר הודאי (וכגון בשעות דרבנן בערב הפסח שחששו שאם העם יאכל עד הזמן דאורייתא ימשיכו לאכול, וחששו שאם יאכלו עופות מבושלים בחלב יבואו להקל גם בבשר בהמה, וחששו שאם יוציאו מרשות היחיד לכרמלית או לחצר שאינה מעורבת יוציאו גם לרשות הרבים וכו'), שכל אלו דברים המצויים יום יום). ועוד שדברים אלו שחששו בהם משום הרחקה מסורים לכל אדם, מה שאין כן היתר עגונה שמסור על כל פנים לחכמים גדולים (וכדרך שאמרו (פסחים יב, ב) חמץ לכל אדם מסור, עדות מסורה לבית דין) אלא שזהו בגדר חומרא דאשת איש, כלומר שכיון שהמקרים של טביעה מצויים ובפרט בימיהם (ומובן שאין לנו לבנות יסוד כל שהוא על זה שנשתנו העתים ומקרי טביעה בספינות לא מצויים כל כך שזה נאמר רק להסביר חומרתם ודבריהם ז"ל אבל גזירותיהם וסייגיהם חיים וקיימים לעד, ברוך שבחר בהם ובמשנתם) והם ז"ל חששו שיצאו חורבות שנתיר ותינשא ויבוא אחר כך הבעל ממרחקים. ואם זה יקרה פעם ביובלי יובלים, אין לחוש לכך, אבל אם זה יארע לעתים לא כל כך נדירות, היום כאן ואחרי שנים אחדות שם וכו' וכו', זה יגרום להחליש, על כל פנים במקצת, בעיני המוני בית ישראל את הפחד מפני האיסור האיום של אשת איש, ועוד שזה יערער את אמונת חכמים של ההמון, הנה הם התירו וכו', ומי כרבותינו בעלי המשנה והתלמוד ז"ל חכמים מכל חכמי תבל לשמור על קדשי ישראל ועל טהרת האומה ואמונתה.

ונמצא שזה לא כדעת ידידי כבוד גאונו, שהוא מטעם הרחקה ובהרחקה אפשר לחלק בין לאו

והותרה, אבל אם לפי דבריו לא היתה כאן חזקה מעולם שאני, ונאמן עד אחד. והכי נמי דכוותיה שהרי הרוב מעיד שאדם זה מת ונאמר שהרוב הוא כעד המעיד שהבעל מת, ומצינו שחז"ל רצו לסמוך על הרוב ספרי דדיני וכו' בהחזקה אשת איש, וקשה לכאורה מאי שנא ממים שאין להם סוף, וכבר תירצתי מסברא דנפשי על פי דברי הריב"ש ז"ל שבמים שאין להם סוף יש שתי חזקות (ומצאתי שכוונתי לדעת הפני יהושע ז"ל ותהלה לחונן דעת) ואם כן כל החומר הוא משום שנוסף על חזקת אשת איש יש חזקת חיים של הבעל, והרוב באשת איש איננו מעיד שחזקה זו לא היתה קיימת מעולם אלא שפסקה מכאן ואילך, מה שאין כן ביבם שטבע במים שאין להם סוף אף שיש כאן שתי חזקות, א' חזקת זקוקה של האשה, וב' חזקת חיים של היבם, אבל לפי העדות של הרוב לא היתה כאן חזקת זקוקה מעולם, שנעקרה למפרע, וכאילו עד אחד מעיד שהיה תנאי בקידושין באופן שבטלו למפרע, ועל כן אין צריך להחמיר כל כך.

וידעתי שאין זה דומה ממש להא דתשובת מיימוני, אבל די לנו לחלק בסברא כזו בדבר שאינו אלא חומר בלבד. ומכל שכן באבד זכרו, ובזמננו שיש מקום לומר שאף החולקים על הר"א ז"ל היו מודים היום הואיל ונתחזקה האומדנא כל כך, וסוף סוף באומדנא דמוכח מוציאים ממון ומתירים אשת איש, ואשה שאמרה לבעל גרשתני כלום אין זה אלא אומדנא חזקה שאין אדם מעיז כל כך, וכלום לא היו אז מיעוט נשים מחוצפות, ורק בזמן הזה נתקלקלו כל כך בנותיו של אברהם אבינו, הלא על כרחך שהסברא כל כך אלימה עד שאין חוששין למיעוט קטן, ואף זה כך בצירוף אבד זכרו. ואף אם לא נחוש באשת איש לסמוך על הר"א מווארדון, אף בזמנינו, לא נחוש ליבמה לשוק שכמה וכמה גאונים מקילין.

כד) ועתה אני חוזר לדון בראיות ששייך ביבמה חומר אשת איש, ואומר אני שאין לנו אלא דברי רבינו הגדול ז"ל שדקדק כל כך בפ"ז מנחלות לומר איסור כרת, שמע מינה שכל שאין איסור כרת אין להחמיר. ועולה על דעתי למעט את המחלוקת

בשום סברות אלא שזהו ענין החומר דאשת איש כמו שאמרת עכשיו, היינו בגלל הדמיון שיש בין יבמה לאשת איש ואין לנו להחמיר אלא במה שמצאנו מפורש בתלמוד והוא שם בבבא בתרא קל"ה הואיל ויצא מפי רבותינו ז"ל, אף שאפשר שזה רק אליבא דמאן דאמר שמצות יבום קודם לחליצה, או שעל כל פנים מניחים ליבם, מה שאין כן לדידן.

ואמנם משום סברא זו לא ישתנה הדין המפורש ברמב"ם ושלחן ערוך אבן העזר סימן קנ"ז ס"ח וזה ודאי נשאר בתקפו שיש להמתין עד שישיגו עדים, אבל אין זו גזירה כוללת, שיש לחלק, שהתם הצריכו להמתין ולברר אם יש עדים בצד אסתן וכנ"ל, ויש להעיר ששם לא נאמר סתם אסורה אלא תמתין עד שיבואו עדים וישאלו והיינו שיש אפשרות לברר הדבר, ועוד שיש לומר שהחשש מצד השמועה שיש עדים יותר חזקה מהחשש בזה שטבע במים שאין להם סוף ואבד זכרו ונשתכח שמו, שנחוש שמא פתאום יבוא לביתו, ומה דאשכחן מפורש בש"ס ובפוסקים ראשונים יש לומר אשכחן ומה דלא אשכחן, לא אשכחן. ועל כן בדבר כזה שאינו אלא חומרא לכתחילה מותר לסמוך על סברתנו.

סוגית הגמרא בב"ב קל"ה עדים בצד אסתן

(כז) והנה כעת עולה בדעתי שכל הענין אינו מבוסס ואין כלל כונת רז"ל שם לדון בזה משום חומר אשת איש, והוא שאביי בבבא בתרא קל"ב. הזכיר לו מה שאמר בגדון של רב חסדא בקידושין יב: היינו חזר על דבריו, והיינו שלא להקל באשת איש על היסוד של הא דרבי חנינא דשבויא אינה אלא איסור דרבנן, ולא היתה הכוונה שכאן הוא איסור אשת איש, אלא ששם היתה בעצם הכוונה אם הקילו בשבויא שאפילו אם באו עדים לפנינו שנשבת אינה אסורה מן התורה, איך נקל באיסור תורה, שאם יבואו עדים שיש לו אח אסורה מן התורה לשוק אלא שהענין שם קידושין היה של אשת איש ואמר שם אביי בלשון של זו ואין צריך לומר זו, היינו שאין ראייה משם לשום איסור תורה, ואין צריך לומר לאיסור חמור כזה.

לכרת, אלא שזהו מסוג אחר לא הרחקה במובן הרגיל, אבל מאותו הטעם כבר אין להחמיר כל כך הואיל ויבמה לשוק סוף בעיני העם אין כאן ענין של אשת איש, (שהבעל לא ישוב עד שיחיו המתים) והמקרים של זקוקה ליבום גם כן נדירים, בערך, (שרוב נשים יולדות זרע של קיימא, ושיהיה רק יבם אחד, ושהוא ייטבע במים שאין להם סוף, והוא ישוב אחר כך), ושעל ידי כך יזדלזל במשהו בעיני העם הענין של אשת איש, זה רחוק מה שרחוק.

(כה) ואיני יודע למה כבוד גאונו חושש כל כך ומבקש כל כך כרכורים, די לנו שיש מקילים בדבר שאינו אלא חומרא. ונראה לי שהם לא החמירו אלא כשעדיין לא אבד זכרו ונשתכח שמו, היינו שלא החמירו אלא בענין שעל ידי חומרא זו לא יוחלט לעגנה עיגון עולם, והשבות יעקב ז"ל דן, על כל פנים להלכה, באשה צעירה שעלולה חס וחלילה לבוא לידי פרצה אחרי שישבה עגונה משום מים שאין להם סוף שנים מספר, להתירה שאין לך דיעבד גדול מזה, ועל כל פנים אפשר לצרף דעה זו לסניף ביבמה במים שאין להם סוף שרבו כל כך המקילים.

דין יבם שנפל למשאל"ס, בצירוף אבד זכרו, בזמן שאין מיבמים

(כו) ועוד נלע"ד שהמחמירים החמירו במקומות שמצות יבום קודמת, (ואז יש בעיני ההמון דמיון לאשת איש ששם חליצה לא שכיחא והיבם לוקח אותה בתורת אשתו שהקנו לו מן השמים), ודמיא לאשת איש בעיני העם, (והיינו לפי סברת כבוד גאונו שחומרא דמים שאין להם סוף בגדר הרחקה שחששו לקולות מצד העם ודלא כדעתי הנ"ל), אבל לאחר שכבר הנהיגו שלא ליבם אין כאן בעיני העם שום דמיון לאשת איש ואין מקום לחומר דאשת איש, ויש לומר שהסוגיא דבבא בתרא קל"ה הנ"ל אזלא על פי השיטה שיבום קודם, ושייך חומרא דאשת איש קצת.

ואמנם יש לעיין עוד בנקודה זו, ולקצר באתי, אבל על כל פנים אצלנו שאין מניחים ליבם אין מקור לחומר דאשת איש שאין דעתי מתישבת

איש מותר בדיעבד, מה שאין כן כאן שאם ישתרש שאין חוששין למיתה יבטלו קידושין כנ"ל, ואין דעת חכמים לבטל כיון שענין אשת איש חמור מאד אף על פי שמדינא דאורייתא אין לחוש למיתה, דעתם לחוש בזה בזקן למעלה משמונים, היכא שאשתו קבלה קידושין מאחר, ואם נשאת תצא בגט, שאין מיתה בגיל כזה לא שכיח כמו מים שאין להם סוף.

הסברה של אדעתא דהכי לא קידשה נפשה לגבי נידון דידן

(כט) ועוד יש לעורר שהרד"ך והב"ח מקבלים במדה ידועה את הסברא של אדעתא דהכי וכו' אף בלי מים שאין להם סוף אלא במומר וכדומה, ויש לצרף זה על כל פנים במים שאין להם סוף ואבד זכרו אף שגערו על הסומכים בזה על הנ"ל, אבל הם לא קטלי קני באגמא אלא פוסקים מובהקים וראוי לצרפם על כל פנים לסניף.

(ל) והנה כבוד גאונו נ"י יצא לידון בדבר החדש, ותחילה הקשה מאי שנא נשאת, הרי זה גם כן לכתחילה בכל ביאה וביאה. ולא הבנתי דבריו, שהוא מקשה ממה נפשך אם הבעל חי הרי לא תפסו הנישואין כלל, ואולם באמת מחזקינן שמת, ורק משום חומר אשת איש לא תינשא, אבל בדיעבד הרי הקידושין תפסו בהחלט והבא עליה, מחוץ לבעלה, בחנק, ואין קידושי אחר תופסין בה כלל, אלא שיש כאן חומרא שלא תינשא לכתחילה, ועל כן בדיעבד אין מוציאים אותה. ומאי שנא מעדי כיעור שלא תצא, הרי גם כן יש לנו הרהור דברים שזינתה ואסורה, אלא שכיון שאין זה דין גמור לא תצא.

ענינים כספיים הנובעים ממצב עיגון וקניני איש באשתו

(לא) ועתה אני בא לעצם חידושו בקצרה הוא שלהתיר אשת איש הוא להפקיע השעבוד שיש לבעל על האשה, ואין הולכין בממון אחר הרוב ולפיכך לכתחילה לא תינשא, אבל בדיעבד הרי מרדה ופקע השעבוד. (והנה זכורני שראיתי באחרונים ז"ל שבהיתר עגונה יש משום הפקעת שעבודו של הבעל ואיני זוכר לעת עתה מקומם,

והרשב"ם על כרחך מכווין לכך כאן בבבא בתרא, שאינו מתקבל על הדעת כלל שהוא ז"ל, שדרכו לבאר כל כך בהרחבה, יקצר כאן ולא יפרש מאי שיאטיה דחנק לכאן, הרי שהוא אינו אלא חוזר להא דקידושין ומפרש המאמר המקורי של אביי, והכוונה העיקרית היא שאין מביאין ראיה להקל מאיסור דרבנן לאיסור תורה, וכל שכן לאיסור חנק. אבל לא שכאן יש חומרא דאשת איש, ונפל כל היסוד.

מהתוספות יומא נה, ב אין ראיה שאיסור יבמה הוא משום איסור אשת איש

(כח) ובנוגע לתוספות דיומא נ"ה: ד"ה והתנן שם באמת קשה שאומר שלכן חששו בהגיע לגבורות משום חומר אשת איש, והרי איסור האשת איש פקע ממה נפשך על ידי מיתה או על ידי הגט אם הוא חי. וגם כן קשה לקבל שהתוספות סוברים באמת שיש כאן חומר דאשת איש ואינם מפרשים כלל כוונתם. אבל נלע"ד שכוונתם ז"ל היא שאם נתיר בלי חליצה, הרי החזקנו שאף בזקן שהגיע לגבורות, כל שלא נודע שמת, אין חוששין למיתה כלל, מכח החזקת חיים דידיה, כיון שאין זה אלא איסור יבמה לשוק, שאם היינו חוששין היתה צריכה חליצה, ויתכן שלענין אשת איש תצא מזה חורבה שבמקרה שלא שלח גט והיא תקבל קידושין מאחר, היות ופטרנו, במקרה ששלח גט, בלא חליצה אם כן כבר הוחזק שאף זקן בגיל זה של גבורות בחזקת חי קאי, בלי צל של ספק, ויאמרו שהקידושין מהשני בטלים לגמרי, ובאמת משום חומרא דאשת איש ראוי היה להחמיר שמא מת בינתים וקידושיה מהשני תפסו, על כל פנים כדי להצריכה גט מהשני, דהרי מיתה בזקנים איננה כל כך לא שכיחה, וגם במקרה זה בעצמו אם תקבל קידושין קודם מסירת הגט משום חומר אשת איש יש לומר שמא מת והקידושין תפסו (וזה לא יתוקן בממה נפשך ששמא מת בינתים, ואמנם מצדו של הבעל האשה מותרת לעלמא), ועל כן אסור לנו להתיר בלי חליצה, שאם נצריך חליצה ידעו כל העם שאנו חוששין למיתה. מה שאין כן במים שאין להם סוף שאין לחשוש שאם נקל ביבמה יבואו לומר ודאי מת, ויקלו באשת איש, הרי גם באשת

שמחזיקים שמת, ועל כן אותם הורדנו מפני שבדינם לא שייך אין הולכין בממון אחר הרוב, אבל שהיא תגבה מהם כתובתה כבר שייך אין הולכין בממון אחר הרוב, שמא הוא חי, והוצרך הגר"א ז"ל לומר שהרוב הזה הוא אלים, לפי שיש בעל דין לפנינו, היינו היורשים הטוענים אותנו החזיקו בנכסים, אבל מכיון שהוחזקו בנכסים אייתי ראייה שמת בעלך, ומצד הרוב אין את יכולה להוציא שאין הולכין בממון אחר הרוב להוציא ממון. מה שאין כן לענין השיעבוד של הבעל, היכן בעל הדין והיכן חזקת ממון שלו, הרוב מעיד שכבר מת, ואינו מעיד להוציא ממון מחזקתו היינו האשה, אלא מעיד שמת, וכעד אחד שמעיד באופן שלפי דבריו היתה חזקת אשת איש, (וקצת יש לעורר מהא דהוחזק בעד אחד שיטת הרמב"ם על פי הירושלמי, ואין כאן מקומו).

תדע שבריש גיטין היה נוחא להש"ס שעד אחד נאמן בגט משום דרוב ספרי דדייני מיגמר גמירי ותינשא לכתחילה, ולא עלתה על הדעת לדון בזה מטעם הפקעת שיעבוד הבעל, ושלא תינשא לכתחילה מטעם שאין הולכין בממון אחר הרוב. וכן בסוף יבמות דימה רבי עקיבא הא דעדות אשה לממון הואיל ואיכא כתובה למישקל ולמה לא ידמה זה לממון מעצם הדין של הפקעת שיעבוד הבעל, והכתובה הרי אינה אלא פרט והשיעבוד הכללי נובע מעצם האישות ולפיכך אין צריך דרישה וחקירה, ועל כרחך שזה אינו.

בסוגית הגמרא בקידושין דף סח בלימוד שאין קידושין תופסים באשת איש

לב) ואין לי פנאי להאריך בחידושו של הצפנת פענח ז"ל, אבל מוחי אינו סובל זה שאין קידושין תופסים באשת איש מטעם שהיא כבר מכורה לאחר, שכבר מפורש בירושלמי כתובות שאין האשה כעבד, שאין גופה קנוי אלא משועבד לדברים ידועים, ומה שקנתה אשה קנה בעלה הוא רק לענין פירות, אבל הגוף נשאר שלה.

וכל עצם החקירה למה הוצרכו בקידושין ס"ח. ללמוד שאין קידושין תופסים באשת איש מאחות אשה, תיפוק ליה שהיא כבר מכורה לאחר, אינו

אבל סוגיות מפורשות שאלמוהו רבנן לשעבודיה דבעל לענין נדר ולענין נכסי מלוג והר"ן ז"ל בסוף נדרים ידוע).

אולם מה סברת מאן דאמר שאין הולכין בממון אחר הרוב, הרי היא מפני שחזקת ממון אלים (אף על פי שבכל מקום רובא עדיף) ובמה דברים אמורים כשבעל הממון לפנינו ומוחזק ממש, אבל כשהרוב מעיד שכבר איננו בעולם, מה שייך לומר חזקת ממון, הלא זה מה שמעיד הרוב שאין כאן בעל, ואם בעל אין כאן, שיעבוד אין כאן, וכהא דתשובת מיימוני הנ"ל.

(אלא שיש להתבונן למה אם כן להוריד לנחלה הצריך רבינו הגדול ז"ל אבד זכרו, תיפוק ליה שיש לילך בזה אחר הרוב, אבל יתכן שלא הצריך הרמב"ם דבר זה אלא בעד אחד מעיד, שעצם הרוב מוטל בספק, אלא שחז"ל תיקנו להאמין עד אחד משום עיגון, ולמאי דלא תיקנו לא תיקנו. ודוקא באבד זכרו, שזה מסייע להעד, והאומדנא כל כך חזקה. אולם יש לכאורה פירכא שהרמב"ם ז"ל מדבר שם בפ"ז ה"ג מנחלות בעדים, אבל זה אינו שכבר השריש לנו המשנה למלך ז"ל בהלכות סוטה פ"ג הכ"ג (ד"ה ודע אליבא דרבינו כו') שבמקום שהאמינו עד אחד מדברים בעדים סתם, והכי נמי הרי כבר הנחנו שהרמב"ם מתיר לכתחילה במים שאין להם סוף בשני עדים ואם כן על כרחך אינו מדבר כאן אלא בעד אחד וקרי ליה עדים כנ"ל שהאמינו לעד אחד וכאילו היו כאן עדים והרי הוא אומר שאף על פי שאשתו לא תינשא לכתחילה, אפילו אבד זכרו זה רק בעד אחד וכנ"ל. ראה פי"ג מגירושין הל' י"ט כ').

ואולם לענין גביית כתובה במים שאין להם סוף כבר ביאר הגר"א ז"ל בסימן י"ז בסעיף ל"ה ס"ק קט"ז שאף דקיימא לן כשמואל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ברובא דשכיחא אף שמואל מודה, וגובה מהיורשים שכבר הורידום לנחלה, ואף על פי שלא שייך כאן בהורדת יורשים אין הולכים בממון אחר הרוב, וכנ"ל, ולא קשה קושית הגר"א, שהרי אין כאן בעל הממון כלל ועל יסוד זה הורדנום לנכסים ומהיכן באו להם הנכסים, על כרחך מפני

האשה כולם נובעים מהקידושין שאסר לה אכולה עלמא כהקדש, ולא מתורת קנין אף על פי שחכמים קראו לזה קנין ולמדו גזירה שוה משדה עפרון, וזה כל מקור האיסור, שכיון שלקחה קידושין נאסרה על כל העולם ונתיחדה לו, בהחלות הכי גמור והכי חזק, והבא עליה בחנק הוא לא מפני שגזל את חבירו, שעל גזלה אין חנק, ואף על גזילה דהקדש אין ממיתין, וגונב את הקסוה, זה רק דין של קנאים פוגעים בו, ויש מחלוקת גם אם חייב מיתה בידי שמים אף על מעילה, והוקשה זנות אשה למעילה, ונאמר בה כי תמעול, וגזל לא נקרא מעל, אלא אם כן נשבע וכיחש לשמים גם כן. ועל כל פנים אינה חמורה, מצד הקנין, ממעילה דהקדש, והשעבודים נובעים מהמצב הזה של איסורה לכל העולם והיתירה לאיש זה.

וקצת יש לדמות ענין זה למעילה ולדבר בגזל הקדש, אבל גם שם העיקר הוא האיסור ומזה צומח ענין הגזל דהקדש, ויש להאריך בזה ואין כאן מקומו, ועיין בבא מציעא פ"ז: בתוספות לענין רעך ולא של הקדש ואין כאן מקומו, ועל כן אין מקום לומר שלהתיר אשה לבעלה הוא בגדר ממון, ומעולם לא דיברו חז"ל על היתר עגונה בעד אחד מצד עדות להפקיע ממון ולא דיברו על זה אלא מפני שאיתחזק איסורא דאשת איש אבל לא מצד הממון, ואין זה ענין להא דהר"ן בסוף גדרים. ובאמת לא ידעתי אלו זכויות יש לבעל שהן בגדר ממון מדאורייתא ופירות בנכסי מלוג מדרבנן, והשעבוד לשמשו גם כן איני יודע לו מקום מדאורייתא, ומעשי ידיה גם כן דרבנן. והשעבוד להשמע לו בענין העונה זה בודאי לא בגדר ממון, שהרי אמרו בדבר שבממון תנאי קיים, שמע מינה שעונה אין זה דבר שבממון מצד הבעל להאשה וכן להיפך.

לג) ובכלל מאן לימא לן שבזכות שעבוד שאינו אלא דרבנן, שאינו הוצאת ממון ממש אלא הפקעת שעבודא דרבנן, אין הולכין אחר הרוב, ובפרט ברוב אלים כזה, שעל כל פנים הזכות שיש לבעל להנ"ל אין זה בגדר הוצאת ממון, וקל הפקעת שעבוד מהוצאת ממון, שהקדש מפקיע מידי שעבוד, אבל

מוצא מקום במוחי הצר, שכלום אין אדם יכול למכור שדהו לשותפים, והיה מקום לטעות שאשה יכולה להקנות את עצמה לשנים בבת אחת ואף בזה אחר זה שתאמר חציי מקודש לך (ועיין בקידושין דף ה, א) וזהו רק אליבא דאמת שאיתתא לבי תרי לא חזייא, אבל מהסברא החיצונית לא הייתי יודע, ואף אם בזה אחר זה לא היה אפשר בלאו הכי, היה אפשר בבת אחת, (אלא שיש לעורר קצת מקידושין שלא נמסרו לביאה, שעל כל פנים שניהם היו אסורין בה משום איסור אשת איש) ולא היה שייך כאן כל שאינו בזה אחר זה וכו' שאם משום שמכורה כבר אינה יכולה למכור עצמה לאחר, הרי זהו מפני שמכרה את עצמה כולה ולא משום שאי אפשר לשתי רשויות לתפוס בה, ואם לכתחילה היתה משיירת בעצמה או מוכרת עצמה לשנים היתה מכורה כדין עבד שיכול למכור את עצמו לשנים אף על פי שאם מכר את עצמו לאדם אחד שוב אינו יכול למכור עצמו לאחר.

ואין זה ענין להא דכל שאינו בזה אחר זה, ששם באשה ואחותה מה שאינו יכול לקדש אחר כך אחותה הוא לא משום שהוא כבר תפוס, שהוא יכול לישא אלף נשים, אלא שהתורה מנעה את זה ואמרה שמי שיש לו אשה, אפילו גירשה, אין קידושין תופסין לו באחותה, שאי אפשר לשתי אחיות להיות נשיו של איש אחד בחיי שתיהן, אלא אם כן מתה האחת יכול הוא לישא את אחותה. וממילא אי אפשר גם בבת אחת שהרי זה ניגוד מתוכו שתהיינה שתי אחיות חיות מקודשות לאיש אחד, שלא מפני שכבר תפוס בעל האחות אין מקום לשניה. אבל בענין שהדבר אינו בזה אחר זה לא משום ניגוד פנימי אלא משום שהמקום כבר תפוס לא שייך כל שאינו בזה אחר זה. ועל כן באומר תמורת עולה ותמורת שלמים ביחד אפשר לשתי הקדושות להתפס, שהרי מפני מה אינם בזה אחר זה מפני שכיון שכבר קנתה קדושת עולה, כבר המקום תפוס, אבל בבת אחת אפשר שאין זה מפני שלא יתכן שיהיו קדושת עולה וקדושת שלמים בגוף אחד, (ועיין תוספות זבחים ל, א).

ובעצם הדבר הנה השעבודים שיש לבעל על

השעבוד, ואיני מבין איזה מרד יש כאן, כלום בעלים יש כאן, והרי התורה מתירה לה להנשא, ואם מרדה מרדה בחז"ל שאסרו להנשא, אבל בבעלה לא מרדה שבעל אין כאן מן התורה, ואם נאבד אדון במים שאין להם סוף יאמר כבוד גאונו שהעבד לא יצא לחירות הואיל ואין הולכין בממון אחר הרוב, וכאן התורה מחזיקה שאדם זה מת, ואין מתירים לה להנשא לפי דעת כבוד גאונו משום שעבודא דבעל, והיא הלכה ונשאת הרי גזלה ממנו שעבודו אם הוא חי, אבל בסוג מרד איננו, וכלום זה ענין להא דתרנגולת של בדק הבית שמרדה (בסוף מסכת חולין) כמובן שלא פגע ולא נגע. וסברת כבוד גאונו היא שמצד איסור מחזיקין שמת, אבל לענין הממון אין זה מועיל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ובנשאת כבר מרדה, ולדעתי מכיון שמצד האיסור אשת איש אין עליה כלום, אזי אין כאן שוב גדר של מרידה, וזה פשוט.

לה) ולא אדע מה כאן הדין של נזיר ס"ב: שהרי שם הפירוש הוא לפי ההוה אמינא שכיון שברח מעל פניו מסתמא נתיאש האדון, כלומר שבעט בו בפניו וברח ולא היה בכח האדון לתפסו, ועיין בתוספות שם, אבל כאן אם הבעל חי הוא מקוה לשוב לביתו ואינו מתיאש מהשעבודים, ואיני יודע אם שייך כאן יאוש, ולא שייך אלא מחילה, אם הוא חי מהיכן לנו להחזיק שנתיאש, מחמת שמרדה בו, ואם מפני שכשישוב תהיה אסורה לו, הרי נאסרה לו אם הוא חי ונפקעו השעבודים בכח התורה. וממה נפשך אם הוא מת אין כאן שעבודים, ואם הוא חי פקעו השעבודים בכח התורה, ושוב על יסוד רובא מותרת לישב תחתיו, ולא מטעם שמרדה, ולא אדע למה הוצרך כבוד גאונו לסברא של מרדה, אלא שכבוד גאונו רצה לתרץ אף בנתקדשה שלא נאסרה, ולא הפקיעה תורה את השעבודים, אבל אם כן למה יתיאש הבעל על הצד שרק נתקדשה, הלא כשישוב תהא שוב אשתו. ואולם כבוד גאונו כנראה סומך על רש"י ז"ל שם בנזיר שלא אמר הטעם של נתיאש, אבל סוף סוף הוא רק הוה אמינא, ובמסקנא מפרש רש"י הכא כיון דלא הפקירו, אלא שברח מאליו, לא יצא לחירות, ומה ראייה משם לכאן.

אינו מפקיע מידי ממון. ולדעתי לא עדיף חזקת זכות שעבוד כזה מחזקת מרא קמא, שלדעת השב שמעתתא שמעתתא ד' פרק כ' מועיל רובא.

ובכלל לא אבין שהרי זה שאין מוציאים ממון בעד אחד כבר כתוב באורייתא דמשה, ואילו שאין הולכין בממון אחר הרוב שמואל אמרה, אבל רב סובר שהולכין אחר הרוב אפילו רוב כמו הרוב של מים שאין להם סוף, ולמה האמינו עד אחד, למאן דאמר שאינו נאמן מן התורה בעדות אשה, הרי משום שסברא היא שאין משקרים במילתא דעבידא לאגלוי, אבל כלום אין שקרנים בעולם, וכלום אין מי שמעיז, ובפרט שאפשר שלעולם לא יתגלה, שאפשר שנשבה לבין העכו"ם ולא יוכל לחזור לעולם, ואפשר שנשא אחרת ואינו רוצה שיוודע, ואפשר שלא ישוב ולא יודיע לעולם אפילו אם הוא חי, והרי עד אחד נאמן אף קודם דאבד זכרו, ועל כרחק רק משום הסברא הנ"ל, והרי זה גם כן לא עדיף מרוב אלים כזה של מים שאין להם סוף, ואינו אומדנא דמוכח שמוציאים ממון על פיה, שאם כן אין זה מתקנת חז"ל אלא דאורייתא ממש, דדבר דבר מממון למדו, ואם על פי יסוד הרוב הנ"ל מפקיעים חז"ל שעבוד הבעל, ולא חששו לזה שאין הולכין בממון אחר הרוב, למה לא יפקיעו על פי הרוב של מים שאין להם סוף, ואם אמנם נאמר שבאמת בשני עדים תינשא לכתחילה, יש לומר שבעד אחד כיון שעצם הדין חידוש שהרי אין מוציאים ממון בעד אחד וכו', ודומה למה שאמרתי לעיל, שלא הקילו בתרי קולות בעד אחד במים שאין להם סוף, אבל אם נאמר, כמו שרגילים לחשוב שאפילו בשני עדים לא תינשא לכתחילה במים שאין להם סוף ולפי דברי כבוד גאונו גם בזה הטעם יהיה משום שאין הולכין בממון אחר הרוב, יהיה באמת קשה, וכי הולכין בממון אחר עד אחד, וכנ"ל. ואמנם יש לדבר עוד להגן על סברתו של כבוד גאונו נ"י אבל לא ירד בני עמו.

סותר הסברא שבגלל שעבודים של הבעל לא תינשא אשתו אף בעיגון של רובא למיתה, וכשנשאת בדיעבד, מרדה ונפקע השיעבוד
 (ד) ועתה לענין סברתו שבניסת מרדה ונפקע

בענין היתר חכם דווקא, וכו'. ולא הספקתי לעיין עוד כי הטרדות דוחקות, אבל בעצם הדבר דעתי כדעתו שודאי אין להוציא היתרים סיטוניים ויש לדון בכל מקרה ומקרה, וצריך לקבוע בתי דינים מיוחדים, כמובן, לשם כך, אבל יש לתת לבתי הדינים הוראות כלליות על פי החלטת גדולי הוראה.

ובדרך כלל צריך לסדר את העגונות בסוגים ידועים, ודעתי הדלה נוטה שבשים לב לאסון האיום ששליש מזרעו של אברהם אבינו נכרת בעונינו, צריך להתאמץ בכל הכחות להתיר עגונות ולהשתמש בכח האומדנא שלנו על יסוד הנסיבות וכמו שכתב מהר"י מינץ שלהתיר עגונה יש להשתמש בצירוף כל עילה שהיא, עד כמה שאפשר על פי ההלכה ויש לנו להניח שסברת הר"א מוורדון נתחזקה פי אלף בדורנו, אך על אבד זכרו בלבד בלי יסודות מוצקים בהלכה חלילה להתיר, וכל זה אחרי שישוב העולם לתכונתו ולאחר שיעשה החיפוש הכי גדול, וודאי שמהרא"י ורמ"א (סימן יז סעיף טו) והחלקת מחוקק עמודים גדולים הם, וגם במהר"י ברונא יש יסוד ואם ירצה השם בקונטרס עגונות שחיברתי יבואר יותר.

ועבד כהן שברח אוכל בתרומה, ועבד שגלה לערי מקלט גם כן אינו יוצא לחירות אף שרבו לא ילך אחריו, ורק עבד שברח מחוץ לארץ בו נאמר לא תסגיר וזוכה בחירותו בזכותא דארץ ישראל.

(ל) וכבוד גאונו נ"י הביא שאשה אוכלת בתורת קנין כספו, כמפורש ביבמות ס"ו. ובתורת כהנים, אבל אין זאת אומרת שגופה קנוי לו, אלא קנויה לו בענין האישות, שכל אדם אסור בה, ובמובן זה היא קנינו, וקנין זה בא על ידי כסף הקידושין, וגם בעבד נאמר קנין כספו אבל לא הרי זה כהרי זה, וכי משום שנאמר כי יקח איש אשה, וגזירה שוה משדה עפרון, נאמר דאשה היא כקיסה דשדה.

ואגב מה שכתב כבוד גאונו שלהוריד היורשים שאני שאין מוציאים ממנו שאם ישוב הוא חוזר לנכסים, הנה החכם צבי ז"ל סימן כ"א אינו אומר כך אלא שזה כהוצאת ממון, ועל כל פנים במה דברים אמורים בקרקע אבל בממון שיוורדים לירש הרי זה ודאי הוצאה ממש כיון שניתן להוצאה, והיה ראוי שיופקד בבית דין ועל כרחך שאין הבדל והולכין אחר הרוב הואיל והוא אלים, או הואיל והרוב מוכיח שאין בעל הממון בעולם.

מסקנה כללית בסידור היתרי עגונות השואה

(ז) בסוף ראיתי שכבוד גאונו נ"י נושא ונותן

סימן פז²²

השגות על קונטרס העגונות • הרב כץ זצ"ל

ואף על פי שאין דרכי להכניס עצמי בענין חמור כזה של אשת איש, אבל חוב גדול על רבני ישראל המובהקים להכניס עצמם בתקנות עגונות, כדברי חז"ל בהרבה מקומות וברמב"ם סוף הלכות גירושין שכתב זה לשונו, לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה, כדי שלא תשארנה בנות ישראל עגונות עד כאן לשונו. וזהו להכניס כל פרט ופרט לעיון היטב ולמצוא איך להתיר על פי יסוד נכון מש"ס ופוסקים, אבל לעשות בזה ענין כללי להתיר

ב"ה יום י"ב אדר ראשון תש"ו פתח תקוה

לכבוד ידידי הרב הגאון המובהק הישיש שמו מפאריס יקר יקרים וכו' כבוד שם תפארתו מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א רב בעיר העתיקה ירושלים עיר הקודש, ומקודם ראב"ד בוורשא

אחר דרישת שלומו הטוב כבוד תורתו באהבה רבה

קבלתי את מכתבו היקר מיום ב' אדר ראשון עם הקונטרס בענין עגונות, שנתרבו בעונותינו הרבים לרגל האסון הנורא בתקופה זו רחמנא ליצלן, ובקשתו להשיב דעתי בזה.

♦♦

22. מודפס בשו"ת דגל ראובן (ח"ג סימן לו).

לא ניזל בתר רובא, וניחוש למיעוט הניצולים ואפילו נשאת תצא, אלא שהרמב"ם פי"ג מהלכות גירושין משמע שראהו נפל במלחמה או במפולת או טבע בים הגדול וכו', שרובם למיתה אם נשאת לא תצא מפני שרוב למיתה והוי ליה כמים שאין להם סוף, ולכן יצא כבוד תורתו לומר, שהמקומות שכבשו הנאצים ימ"ש, וגזרו על היהודים גזירות כליה והשמדה, המה בחזקת שאינם חיים, ולכן מותר אפילו לכתחלה להנשא (להלן נדבר בזה).

בענין מיעוט התלוי במעשה

ב) לדעתי איני מודה לדברי כבוד תורתו לא על החומרא ולא על הקולא, כי מה שרצה לומר שמטעם זה מקילין במים שאין להם סוף, שאם נשאת לא תצא, משום דהוי מיעוטא התלוי במעשה, כבר ביארתי בספרי דגל ראובן ח"א סימן כ"ו דרק ברוב התלוי במעשה אמרינן דלא אזלינן בתר רובא כזה להחליט ולברר כדין רוב, בזה אמרינן דברובא התלוי במעשה לא אזלינן, אבל בחשש מיעוטא כמו לרבי מאיר דחייש למיעוטא דשכיח, דבזה רק חששא ולא בירור, בחששא חוששין אפילו במיעוט התלוי במעשה.

אלא הטעם הא דבדיעבד לא חיישינן למיעוט הניצולים, הוא משום דבדיעבד אזלינן בתר רוב שנטבעין במים שאין להם סוף מתים, אבל לא מחשש מיעוט התלוי במעשה, ועיין בתוספות בכורות שם וביבמות קי"ט. שכתבו דתשמיש אדם לא חשוב תלוי במעשה כמו תשמיש בהמה, דבהמה צריך להרביע עיין שם, אם כן הצלת אדם בנפש גם כן לא חשיב תלוי במעשה, שהוא עצמו משתדל בכל אופן לינצל, ואפשר גם על ידי עצמו, במקרים ידועים לשוט לאיזו אניה או חוף אלא שאין חוששין בדיעבד למיעוט והולכין בתר רוב בדיעבד.

ואני הקשיתי על ש"ס קידושין פ'. תינוק שנמצא בצד העיסה ובצק בידו וכו', וחכמים מטמאין וכו' מפני שרוב תינוקות מטפחין ומיעוט אין מטפחין, ופירש רש"י מטפחין באשפה טמאין הן ושורפין לרבנן, וקשה הא הוי רוב התלוי במעשה לומר שהתינוק טפח באשפה, ולא אזלינן בתר רוב התלוי במעשה, ולפי דברי התוספות הנ"ל יתורץ

כפי הקונטרס ששלח אלי כבוד תורתו הרמה שיחיה אין דעתי נוחה בזה, כדברי הגאון מרן רבי חיים מוולוז'ין זצלה"ה, שאמר לרב אחד שסידר קונטרס להתיר עגונה בימיו על פי יסוד קושיתו בתוספות יבמות, ואמר להרב הנ"ל כי מקושיא לא מתים (פון א קשיא שטארבט מען נישט) שהיסוד של היתר עגונה הוא שהבעל מת או נהרג, ואילו אתה רוצה בתוקף קושיא זו לומר שהבעל מת, הרי מקושיא לא מתים, כי אפשר שהבעל בכל זאת חי, ואלא משום הקושיא הרי לכך יתכן וימצא תירוץ, ואף אם נאמר כי הקושיא תשאר קושיא, הרי גם אז מקושיא לא מתים ודי למבין. לכן כל פרט ופרט צריך לדון בהוכחות אם אמנם על פיהם אפשר לסמוך על זה, ולא בדרך כלל לדון על כל העגונות בכלל שנשארו בזמן הזה בעונותינו הרבים, ועתה אשיב לכבוד תורתו הרמה על דברי התורה שלו בקונטרס, וזה החילוקי.

אם יש לדמות את האנשים שהיו בשבי לטביעה במים שאין להם סוף

א) כבוד תורתו רצה בתחילה לחקור על האנשים שנשארו בשבי של האויב הצר הצורך, כיון שרובם נאבדו במיתות משונות ואכזריות, ומעט מאד הוא מספר הניצולים, אם יש לדמות כדין טביעה במים שאין להם סוף, ויהיה הדין לפחות שאבדו חזקת חיים, ואם נשאת לא תצא, או נאמר שיש חילוק בין אונס הבא בידי שמים לאונס הבא בידי אדם, דאונס הבא בידי אדם, יש יותר יכולת להצלה, וגם יש לומר דבמים שאין להם סוף אסרו חכמים רק לכתחלה, משום שהיה מיעוט דלא שכיחא, והמיעוט בא על ידי מעשה, דבלא מעשה הצלה על ידי גוים או על ידי דף, הרי ממילא ימות במים לאחר שנפל לים, שכן אפילו במקום דחיישינן למיעוט לא עדיף מרוב דאזלינן בתריה, ואפילו הכי מבואר בבכורות כ'. דעת רבינא דלא אזלינן בתר רובא במקום התלוי במעשה, ואם כן מכל שכן במקום דחיישינן למיעוט, אם המיעוט במעשה בודאי שאין חוששין לו, ומהאי טעמא אמרינן במים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא, אבל בנידון דידן, הרוב שהומתו הרי מיתתם לא בא ממילא רק על ידי מעשה של הליסטים, ואם כן יש לומר דבזה

משום דהא איתא בבכורות כ'. דרובא התלוי במעשה לא הוי רובא, אם כן כל שכן מיעוטא דתלוי במעשה, דהסברה נותנת דלא ניחוש להך מיעוטא, והתם במחילה של דגים בחשש שמא נעשה שם מעשה של המחילה, על כן ברובא למחילה לא שכיח והמיעוט הוא תלוי במעשה לא החמירו חז"ל שם, כן יש לכאורה לדון. אבל זה אינו דהא מצינו בקידושין נ': בתוספות ד"ה ה"ג מקדשי וכו', שכתבו דאף ברובא מסבלי והדר מקדשי גם כן חיישינן למיעוט, אף דיש רוב וחזקה וכו', והתם הא המיעוט תלוי במעשה הקידושין שעשו מעשה לקדשה, ואפילו הכי חשו למיעוט, וגם הא התם לא אתחזיק איסורה מעולם ומכל מקום חשו למיעוטא אף דתלוי במעשה, על כן אין לחלק, דשאני מחילה של דגים משום דתלוי במעשה, עד כאן לשון הגאון הנ"ל, הרי דגם הוא דחי לחששא למיעוטא אף בתלוי במעשה חיישינן כסברה הנ"ל, דרק לבירור רוב אז אמרינן דרוב התלוי במעשה לא אזלינן בתריה אבל בחששא דמיעוטא במקום שחיישינן, גם במיעוט התלוי במעשה חיישינן כדביארנו.

אם כבר נעשה המעשה אזלינן בתר רוב התלוי במעשה

(ד) וכן להיפך מה שרוצה לומר בתחילה, דלכן לא אזלינן בתר רובא שתלוי במעשה משום דמיתתם לא בא ממילא אלא על ידי מעשה של הליסטים, ולכן לא אזלינן בתר רובא בזה, ולפי הנ"ל הרוצחים שהם רוצחים בעצמם ודרכם בכך לא הוי רוב התלוי במעשה כנ"ל, ועוד דכאן אין השאלה אם עשה מעשה הרציחות אלא השאלה היא אם ברציחות אלו נהרג האדם הזה והמעשה של הרציחה כבר נעשה שירו על האנשים ורובם מתו בזה, בזה לא שייך לומר רובא התלוי במעשה שהמעשה כבר נעשה, כמו בזורק אבנים לגו במקום שיש הרבה אנשים, ומיעוט מהם ניצל, אם נחשוב על כל אחד, אם הוא מהרוב שנהרגו בזה שפיר אמרינן דאזלינן בתר רובא בלא דין קבוע, אלא שילפינן מקרא דבמקרה כזה יש דין קבוע ולא אזלינן בתר רובא, אם כן גם כאן שהרוצחים כבר עשו מעשה והרציחות שהרוצחים עשו לא היו צריכים לכל אחד ואחד להרוג ביחוד, אלא

קושיא זו, מכיון שטבעו של תינוק לטפח מעצמו, לא מיקרי התלוי במעשה כנ"ל, וכן ראייה מדרוסה שקיימא לן כשמזאל חולין נ"ג. שחוששין לספק דרוסה בארי שנכנס לבין השוורים, דשם גם כן הוי כך שרוב אריות דורסין ומיעוט לא, אזלינן בתר רוב ולא אמרינן דהוי רוב התלוי במעשה שלא הולכין בתר הרוב, אלא כיון שטבעו כך לדרוס לא מיקרי תלוי במעשה, ועל כל פנים לחששא במיעוט היכא שחוששין אפילו במיעוט התלוי במעשה חוששין כאמור לעיל.

ראיה דבמיעוטא חיישינן גם אם תלוי במעשה

(ג) וראיה ברורה לדברינו דלחששא חיישינן אף למיעוטא התלוי במעשה, אם לא אזלינן בתר רוב, מהא דבכורות כ'. דילדה בתוך שנתה מחלוקת רבי יהושע ורבי עקיבא אם חוששין לטינוף עיין שם, וכתוב בהלכות בכורות להרמב"ן ז"ל ומסתברא לן דכי אין חוששין לטינוף משום דהוא מיעוט ולמיעוטא לא חיישינן, דוקא לגבי בכור גופא לאכשוריה למזבח ולמלקא עליה וכו', אבל לאפוקי כהן מינייהו דבעלים לא מפיך דקיימא לן אין הולכין בממון אחר הרוב וכו', עד כאן לשונו עיין שם, ועיין בתוספות שם ד"ה ורבי יהושע, הרי דאף על פי דהחששא דילמא טנפה מקודם הוה דבר שתלוי במעשה דעלה עליה זכר, דאי אפשר לטנוף מקודם בלא עלה עליה זכר מקודם, והרוב כאן כנגד, דלא עשה מעשה דלא טנפה מקודם, ולא עלה עליה זכר מקודם, ובכל זה לענין ממונא דחיישינן למיעוטא חיישינן דילמא טנפה מקודם ועלה עליה זכר מקודם, אף על פי שהוא מיעוטא התלוי במעשה, ושם גופא מביא הרמב"ן שלא אזלינן בתר רובא התלוי במעשה לענין עלה עליה זכר עיין שם, הרי להדיא דרק להחליט מדין רוב לא אזלינן בתר רוב התלוי במעשה, אבל על ענין החשש היכא דלא אזלינן בתר רובא, כמו בממון חיישינן למיעוטא, אף על פי שתלוי במעשה, דלמיחש מיבעי.

אחר כך מצאתי בספר עין יצחק אבן העזר ח"ב סימן א' אות ב' שרצה לומר דלהכי סמכו ביבמות קכ"א. להקל בחשש מחילה של דגים דלא שכיחא,

ה"ד על המשנה שלשה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו, על עיר שהקיפוה כרקום ועל הספינה המטורפת בים, ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימים, אבל עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מיתים, בת כהן לישראל ובת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה, איזהו כרקום ר' בא בשם ר' חייא בר אשי כגון זוגין ושלשלויות וכלבים ואוזין ותרנגולים ואיסטרטיות המקיפין את העיר, ואמר רבי בא בשם רבי חייא בר אשי מעשה היה וברח משם סומא אחת, היתה פירצה אחת מצלת את הכל, היתה שם מחבואה צריכה, עד כאן לשון הירושלמי. ופירשו בקרבן עדה היתה שם בעיר מחבואה אחת שיכולה אשה להסתתר בתוכה שלא יכירו בה האויבים, מיבעי לן אם מצלת על הכל דכל חדא וחדא אמרינן היינו הא, או לא אמרינן הכי וכולן אסורות, עד כאן לשונו. וקשיא מאי שייך הכא הך דינא של פירצה ומחבואה אחת שמצלת על הכל זה שייך בהך דינא דכתובות פרק ב' על מתניתין עיר שכבשוה כרקום כל הכהנות שבתוכה פסולות, על זה איתא גם כן בירושלמי איזהו כרקום ר' בא בשם ר' חייא בר אשי כגון זוגין ושלשלויות וכלבים ואוזין ותרנגולין ואיסטרטיות המקיפין את העיר, ר' בא בשם ר' חייא בר אשי מעשה היה וברחה משם סומא אחת, היתה שם פירצה אחת מצלת היתה שם מחבואה צריכה, פירוש מספקא לן אם מצלת על הכל או לא עיין שם, ובשיטה מקובצת כתובות כ"ז. אם כן שם שייך הך דינא אם מחבואה אחת מצלת כולן משום ספק ספיקא כמבואר בראשונים, וכן בהרמב"ם איסורי ביאה פי"ח הכ"ז כתב עיר שבאה במצור ונכבשה אם היו העכו"ם מקיפין את העיר מכל רוחותיה, כדי שלא תמלט אשה אחת עד שיראו אותה ותיעשה ברשותן, הרי כל הנשים שבתוכה פסולות לכהונה כשביות שמא נבעלו לעכו"ם וכו', ואם היה אפשר שתמלט אשה אחת ולא ידעו בה, או שתהיה בעיר מחבואה אחת אפילו אינה מחזקת אלא אשה אחת הרי זו מצלת על הכל עיין שם, (ובראשונים יש דעות שסומכים אפילו אם לא אמרה טהורה אני, ומהרמב"ם משמע שצריכה לומר טהורה אני), על

בתותחים ירו במאות אלפים אנשים והרגו אותם בכולל, ומי שברח ניצל, אם כן מעשה הרציחה נעשה אלא שהשאלה היא אם האיש הזה שאנו דנים עליו אם גם הוא נהרג ברוב הרציחות שנעשו או נשאר בחיים כמו יתר המיעוט שנשארו בחיים, אם כן בזה לא מיקרי רובא התלוי במעשה.

לא שייך לדון מדין רוב כי יש כאן קבוע

(ה) אלא שבאמת לא שייך דין זה גם להרמב"ם שכתב במת במלחמה או במפולת דאזלינן בתר רובא ואם נשאת לא תצא, דשם המעשה באיש הזה שאפשר להרג בזה, כמו במלחמה או במפולת נפלה עליו, לכן אזלינן בתר רובא, אבל כאן יש בזה דין קבוע עליו, דהא מיעוט ניצל בכל עיירות שכבשו הנאצים, אם כן יש מיעוט שלא שלטו עליו הרציחות שלהם, והוי ממש כמו בזורק אבנים לגו דדיינינן בו אם אבן נפל עליו או לא, דאמרינן דזהו דין קבוע דילפינן מארב ולו וקם עליו דלא אזלינן בקבוע בתר רוב, וגם כאן דיינינן אם הרוצחים הרגו אותו האיש כדי להתיר את אשתו או לא, ויש מיעוט שנשארו בחיים שלא רצחו אותם או שהוא נמלט מהם וברח מהם, אם כן יש בו דין קבוע דלא אזלינן בתר רובא משום דהוי כקבוע כנ"ל, דכאן לא דמי למה שכתב הרמב"ם במת במלחמה או במפולת דשם לכל הפחות בודאי הוא נפל במלחמה, שאפשר להיהרג או במפולת אף על פי שלא ראהו שמת ממש, אבל רוב הנופלים במלחמה או במפולת מתים וכן במים שאין להם סוף הוא נפל בים דרוב הנטבעים מתים, אם כן ליכא בזה דין קבוע, אבל כאן ספק אם הרגו אותו האיש בכלל אף על פי שיש רוב אנשים שהרגו הנאצים שם, אבל יש גם מיעוט שלא הרגו שיש בו דין קבוע שלא אזלינן בתר רובא, ואם כן כשיש עדות רק שהבעל היה גר בארצות הכיבוש שכבשו הנאצים ימ"ש, אף על פי שרוב היהודים הרגו, אבל כיון שמיעוט נשארו באופנים שונים, יש על זה דין קבוע שהדין הוא כמחצה על מחצה מן התורה, ולא אזלינן בזה בתר רוב, ואי אפשר להתיר אשת איש בעדות זו, ולהלן יתבאר עוד.

(ו) וראיה לדברינו כנ"ל מהירושלמי גיטין פ"ג

נפשך אם נחבא על המקום במחבואה הוי דין קבוע דלא אזלינן בתר רוב, ואם ברח הוי כפורש מהרוב אם כן בודאי חי ולא נהרג בין הרוב כמובן.

עדיין אי אפשר לסמוך על ההיתר של אבד זכרו (ז) על דבר ההיתר של אבד זכרו, ידוע שלעת עתה אי אפשר לדעת בבירור אם עדיין ישנם או אבד זכרם כי הרבה עדיין נשארו ברוסיה ואין קשר אתם, והרבה מתאמצים לצאת משם ומשנים שמם וזכרם, כי מרוסיה לא נותנים רשות לצאת משם, גם בפולין ועוד מקומות שינו שמם וזכרם, ויש שהתחבאו אצל גויים לכן אין עכשיו סניף ההיתר של אבד זכרם המובא באחרונים, ועיין באחיעזר אה"ע סוף סימן י"ז. ובכלל ידוע שאבד זכרו לא עשו בזה האחרונים רק סניף להיתר אבל מעולם לא התירו אשת איש בזה שאבד זכרו כידוע בכל האחרונים.

בענין תרי רובי שאבדו חזקת חיים

(ח) ומה שכבוד תורתו כתב שבארצות שנכבשו על ידי הנאצים ימ"ש וגזרו עליהם גזירות של כליון והשמדה, ובפרט להיהודים, המה בחזקתם שאינם חיים שאבדו חזקת חיים שלהם, הרי גם בעיר שכבשוה חיל מלכות אחרת במתניתין גיטין כ"ח: וברמב"ם גירושין פ"ו הכ"ט שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים, ומבואר ברוב הפוסקים שפסקו להחמיר שגם אם נשאת תצא, וזה לשון הרמב"ם אבל עיר שכבשוה הגוים והובקעה וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג מבית דין של עכו"ם, ומי שגררתו חיה או שטפו נהר, או נפלה עליו מפולת, נותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, עד כאן לשונו.

אלא שכבוד תורתו כתב בזה דהוי תרי רובא למיתה האחד משום ככיבוש אפילו של אותה המלכות והשני משום הגייס של מלכות אחרת, והמה שני גורמים למיתה אשר בכל אחד בפני עצמו הוי רוב למיתה, ובתרי רובא כבר העלו האחרונים להתיר גם לכתחילה כמבואר בתשובות בית יעקב ובעין יצחק, עד כאן לשונו. דבר זה הרבה כבוד תורתו להפריז על המידה לעשות תרי רובא למיתה מאותו הכיבוש, שמתחילה הוי

כל פנים שם שייך דינא דפירצה ומחבואה שמצלת על כולן משום ספק ספקא ובשבויה הקילו, אבל כאן במתניתין בגיטין כ"ח: לענין חזקת חיים למסור הגט לאשתו, שנותנים לו חומרי חיים וחומרי מתים, מה שייך כאן דברי הירושלמי שפירצה ומחבואה מצילין.

אלא מוכח להדיא מזה הירושלמי שגם כאן אם יש פירצה ומחבואה שיכולין אפילו מיעוט להנצל יש על זה דין ספק מן התורה כקבוע, ואסורות מן התורה מספק, כמו ששם הפירצה והמחבואה מצלת את כולן מאיסור שבויה לכהן מפני שנעשה ספק ספקא להיתר, והרוב לאיסור נתבטל, לכן מותרת לכהן, כן הכא נעשה על ידי הפירצה והמחבואה ספק על כולן ונתרע הדין רוב, לכן יש על כולן ספק אם הם חיים כמו בקבוע דהוי כמחצה על מחצה, וזהו שמביא הירושלמי בגיטין גם דין זה שאם יש פרצה או מחבואה שאפשר לצאת ולהנצל אז הדין שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים ספק מן התורה כדין קבוע, דהוי כמחצה על מחצה ונתבטל הדין רוב, אף על פי שהרוב נהרגו, כיון שיש מיעוט שניצולו ואפשר להנצל על ידי המחבואה, נעשה ספק על כולם.

והרמב"ם לא מביא הירושלמי הזה בפ"ג ממסכת גיטין, מפני שהרמב"ם פסק בין כה וכה שהוא ספק מן התורה, דזה לשונו שם (פ"ו מגירושין הכ"ט), אבל עיר שכבשוה הגוים והובקעה ספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג מבית דין של עכו"ם וכן גררתו חיה או שטפו נהר או נפל עליו מפולת נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, ואם היה גט אחד מהם אין נותנים לאשתו, ואם נתנו הרי זו ספק מגורשת כו' שמשמע דסבירא ליה דהוי ספק מדאורייתא וכו' וכיון שהוא פסק על כל פנים שזהו ספק, לכן אינו מביא הדין שיש פירצה או מחבואה הרי זה ספק ומבטל רוב, על כל פנים מהירושלמי הזה ראייה לנידון דידן שבמקום שכבשוהו הנאצים שתמיד היה פירצה ומחבואה שאפשר להינצל ונצלו מיעוט בחיים, לכן הרי זה ספק דאורייתא כדין קבוע ואסורות הנשים לינשא, נגד ההיתר של מעלת כבודו שיש רוב שנהרגו כדבארנו, דממה

וכו' וזהו קבוע ממש שהוא כמחצה על מחצה והוי ספק מן התורה, ובפרט בעריות של אשת איש שאי אפשר בשום אופן להתיר לנשותיהן על פי היתר הנ"ל באופן כללי כדברי כבוד תורתו, ועל דבר הענין של אבד זכרו כבר כתבנו למעלה שעכשיו אי אפשר עדיין לדעת מזה, וגם מעולם לא התירו מזה שאבד זכרו רק עשו סניף להיתר אם יש היתר על פי דין.

משיג על מה שרצה ליישב קושיית האור שמח

(ט) והנה הגאונים בתשובותיהם דנים דרוב השני הוא שאם היה חי היה בא, דכיון דהתרי רובא אינם באים בבת אחת אין מתירים, ויסוד חידושם הוא ממה שאוסרים ביבמות (קכא, א) בצורבא מרבנן דאף אם איתא דסליק קלא אית ליה והתרי רובא (א) שרוב הנטבעין אינם ניצולים, (ב) שרוב הניצולים מצורבא מרבנן קלא אית ליה והוי שומעים אם הוא ניצל, והרוב הזה בא לאחר זמן בשיעור שהיו יכולים להודיע, וכבוד תורתו מתרץ קושית הגאון באור שמח שהקשה כאן ביבמות קכ"א. דרב אשי סבירא ליה דצורבא מרבנן מותרת להנשא במים שאין להם סוף, משום דקלא אית ליה, והאיך אמר רב אשי בעמוד ב' שמע מינה דמים שאין להם סוף אסורה רק לכתחילה, אבל בדיעבד אם נשאת לא תצא מדלא הוציאו מבעלה אשת חסא דאונסא ולא אמרו לה מידי, הלא יש לומר דמה שלא הוציאו אותה משום דהכא גברא רבה הוא דאפילו לכתחילה מותרת לדידיה, אבל בלא צורבא מרבנן אפשר שאפילו אם נשאת תצא. וכתב כבוד תורתו בישוב קושיה זו דאם ההיתר שלא הוציאה היה מטעם דקלא אית ליה לא היו מתירין אותה תיכף ומיד לאחר הטביעה והיו ממתנינים לו זמן שיוכל הקול לבוא, ובעובדא דחסא משמע שהיה תיכף בשעת הטביעה דרב נחמן אמר אכלו כוורי לחסא ולא אמר מי יתן שיעלה וינצל, ועל כרחך היה המעשה בתוך ג' ימים שעוד היה יכול להנצל ולא הוי תפילת שוא ולפי זה לא שייך שם ההיתר מטעם קלא אית ליה, ועל כן התירו מטעם הטביעה עצמה דבדיעבד לא גזרו, עד כאן תורף דבריו.

אתפלא על כבוד תורתו הלא בגמרא אחר כך

ככיבוש של מלכות אחרת ואחר כך ככיבוש של מלכות זו, דהוי באמת רק רובא אחד מאותו הכיבוש כמו שכתבו בתוספות כתובות (ט, א ד"ה ואי בעית) לענין ספק ספיקא דשם אונס חד הוא, ולא דמי לשתי רובא שכתבו האחרונים שהוא בשטפה נהר ונפלה עליו מפולת דהוי שם שני דברים גורמים למיתה כמו במתניתין יבמות קכ"א. בשלשלוהו לים מהארכובה ולמעלה, וכן אינו דומה למה שכתבו הגאון עין יצחק והקהלת יעקב שכתבו בשם הגאון מוהר"ח מוולז'ין דשם שני דברים גורמים כמו הרוב של נטבעין במים שאין להם סוף והרוב דנפילה, המובא בבאר יצחק סימן י"ח ובעין יצחק, אבל כאן דבר אחד של הכיבוש גורם ההיתר והוי רק גורם אחד ואי אפשר לעשות מזה הכיבוש שני גורמים כנ"ל.

(ומה שכתב כבוד תורתו כמבואר בר"ן באלו טרפות על קושית הגמרא האיך לוקחים ביצים מעכו"ם ואין חוששין לנבילות וטריפות שמא מעוף טמא הם, והקשו הלא עופות טהורין מרובין מעופות טמאין, ותירץ הר"ן דתרי מיעוטא מיעוט טמאים ומיעוט טריפות מצטרפין והוי פלגא ופלגא, ולכן כתב כבוד תורתו דכמו כן תרי רובא מצטרפין לבטל המיעוט עד כאן לשונו. לדעתי אינו דומה זה לזה, דתרי מיעוטא חוששין דהוי כפלגא ופלגא שאסור מספק, אבל בתרי רובא להתיר בתורת ודאי לא מהני דסוף סוף אם חוששין באשת איש למיעוט גם בתרי רובא חוששין כמו שחוששין למיעוטא לכתחילה במים שאין להם סוף, ופשוט הוא).

ולכן מה שכתב באות ו' זה לשונו, היוצא לנו מדברינו כי אותם היהודים שהיו בפולין ובשאר מקומות הכיבוש ובמחנות אף שלא היו בהם תאי גאזים ושאר מכונות השמדה יש להם לדון בדינם מטעם התרי רובא של הכרכום ושל מלכות האחרת שהזכרנום ובצירוף כזה יש להתיר נשותיהן אחרי החיפוש והחקירה ודרישה ואחר איזה זמן שהרבנות תמצא לנכון, להיות נחשב כנאבד זכרו, עד כאן לשונו. ולפי דברינו הנ"ל אי אפשר להתיר בשום אופן מטעם תרי רובא כנ"ל, ויש בזה ספק דאורייתא כי יש מיעוט שניצלו לא בדרך נס, אלא שהסתתרו במחתרת ועוד מצאו מקלטים אצל גויים

שאשתבע אזלה דביתהו ואינסבה ולא אמרו לה ולא מידי, אמר רב אשי מזה מוכח דבמים שאין להם סוף דאמרו בדין אשתו אסורה הוא רק לכתחילה אבל בדיעבד לא מפקינן מיניה, ולכן בצורבא מרבנן מותרת אפילו לכתחילה, ושפיר לא אמר לה מידי, אבל אם בעלמא אפילו בדיעבד תצא, אז בצורבא מרבנן רק בדיעבד לא תצא, אבל לכתחילה אסורה שלא ילמדו בעלמא ותצא תקלה מזה, ואיכא דאמרי דאנסבה רב נחמן לדביתהו אמר בפירוש חסא גברא רבה אם איתא דסליק קלא אית ליה, ולכן מותרת לכתחילה, ומסיק הגמרא ולא היא לא שנא גברא רבה, ולא שנא לאו גברא רבה בדיעבד אין לכתחילה לא, ומיושב קושית אור שמח הנ"ל (אבל רש"י פירש אחרת).

אם אותם אנשים היה להם דין של היוצא ליהרג

(י) ועוד יצא כבוד תורתו באות ו' להלן דהיהודים שהובלו למקומות הגאים באושווינצים במאידינק בטרבלינקא, ברור שיש להם מלבד הדין של כרכום גם דינא של יוצא ליהרג, דללישנא קמא בגיטין כ"ח: יוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם כדחתום פורסי שנמג הוא בחזקת מת, והרא"ש פסק כלישנא קמא, ומוסיף שבנידון דידן היתה פקודת השמד, והטור אה"ע סימן קמ"א פוסק כהרא"ש שהיוצא ליהרג בדיני עכו"ם חשוב כמת, והבית יוסף כתב דלהרא"ש משיאין את אשתו ביוצא ליהרג בדיני עכו"ם, ואפילו להרמב"ם דפסק בפ"ה מהלכות גירושין וכן המחבר שגם היוצא ליהרג נותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, הרי על כל פנים ניתוסף עוד רוב שלישי, ואין לחוש למיעוט ניצולים בדרך גס, עד כאן תורף דבריו.

לפי דברי כבוד תורתו יוצא דכיון שהגרמנים ימ"ש הוציאו פקודת השמדה, על כל היהודים, הוי כל היהודים שהיו בכיבוש שלהם בחזקת מתים, כמו היוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם דחתום פורסי שנמג, ידידי! דברים אלו לא ניתנו להאמר, דבגמרא שם מפורש וזה לשונו כי שקלי מקמיה דלחתום פורסי שנמג לבתר דמחתם פורסי שנמג לא שקלי, ובתוספות שם פורסי שנמג פירש ר"ח דיין גדול שלהם, היינו, שיצא דין מבית דין של עכו"ם על

יש איכא דאמרי אנסבה רב נחמן לדביתהו, אמר חסא גברא רבה אם איתא דסליק קלא אית ליה למילתיה, ומסיק ולא היא, לא שנא גברא רבה לא שנא לאו גברא רבה בדיעבד אין לכתחילה לא, עיין בגמרא שם, ולדברי כבוד תורתו שלהיתר קלא אית ליה צריך זמן רב אחר כך שהקול יגיע לבית דין, ושם משמע שאנסבה לדביתהו מיד, אם כן איך אמר באיכא דאמרי שרב נחמן עצמו אנסבה לדביתהו משוס שחסא גברא רבה עיין שם, הרי ברור שלקול בצורבא דרבנן לא צריך זמן רב כמבואר. ועוד דהא על כל פנים צריך לחכות שלשה חודשים ימי הבחנה כדין, ודי לקלא בבית דין ואין זה מעשה נסים דיכול לצאת בתוך ג' ימים, ולהודיע אחר כך, על כל פנים צריך ג' חודשים ימי הבחנה שמספיק להקול להודיע בבית דין, ושפיר הקשה האור שמח כנ"ל, והאור שמח אמר דבר חכמה דגברא רבה המפורסם הטביעה נתפרסם עם ההצלה, אבל צורבא דרבנן ההיתר הוא משום שיודע אם נשאת לא תצא, לכן יראה לפרסם הדבר שלא יצא תקלה מזה, אם כן אם אמרת דצורבא מרבנן שאני, ומותרת לכתחילה, ממילא מוכח דבמים שאין להם סוף לא תצא משום שצורבא מרבנן יראה לפרסם שלא תצא תקלה על ידו, ומזה ראייה שאם נשאת לא תצא, עד כאן תורף דבריו.

אבל מלשון הגמרא דרב אשי אבל צורבא מרבנן אי דסליק קלא אית ליה, משמע דצורבא מרבנן גם כן ההיתר משום דקלא אית ליה אם סליק, ולא משום שהוא מתיירא פן יצא תקלה על ידו כדברי האור שמח, ולי נראה דבאמת רב נחמן אמר האלקים אכלו כוורי לחסא שנשבע שאכלו כוורי לחסא, ולכן אמרו שם מדיבוריה דרב נחמן אזלה דביתהו דחסא ואינסבה, כיון שנשבע מסתמא פסק דמותר לכתחילה, ובגליון הש"ס מביא שהקשה איך נשבע הא אמרינן אשתו אסורה אלמא מספקא ליה, ותירץ דרובא אין ניצולין ורב נחמן שפיר אישתבע דאפילו בדיני נפשות אזלינן בתר רובא, אלא דבעריות מחמרינן לכתחילה עיין שם, ויש לומר דרב נחמן אישתבע משום דחסא צורבא מרבנן, וסבירא ליה כרב אשי דאם איתא דסליק קלא אית ליה, לכן אישתבע שפיר, ולכן מדברי רב נחמן

חזקת חיים שלו עד כאן לשונו. מרא דאברהם! האם לקח כבוד תורתו מכל היהודים את חזקת החיים חס וחלילה בשביל גזירת היטלר ימ"ש, אין זה דינא של עכו"ם, ואין זה דין חתום פורסי שנמג, שלא נפסק כלל פסק דין אפילו אצל הגרמנים על יהודי שאנו דנים להורגו כמו פסק דין שיש על אחד שיצא דינו להורגו אצל דיני עכו"ם, אלא היתה מלחמה של הגרמנים על היהודים, והיו גם שיצאו למחותרת שהרגו את הגרמנים כידוע, על כל פנים יש אחוז יותר שנשארו בחיים מאחוז שנפל במים שאין להם סוף שעד אחד ראה שנטבע בים, והים כיסה אותו, ובכל זה אסרוה להנשא לכתחילה על כל פנים, ועיין ברמב"ם פי"ג מהלכות גירושין (היי"ז) ראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים, וכיוצא בהן, אין מעידין עליו, אפשר שלא יאכלוהו, עד כאן לשונו עיין שם.

בדברי הצפנת פענח דבשני עדים משיאין לכתחילה במים שאין להם סוף

(יב) ומה שכבוד תורתו מביא מצפנת פענח הלכות תרומות דבשני עדים משיאין לכתחילה במים שאין להם סוף מפני דבשני עדים אין צריכים את הבית דין לכן מותרת לכתחילה, אבל בעד אחד שצריכים את הבית דין כמבואר בהאשה רבה, ובית דין אינם יכולים לדון רק בראיה ולא בידיעה, והיכא שכבר נשאת לא צריכה בית דין ולכן לא תצא, אבל לא מטעם המיעוט לא תנשא, דאם מחשש המיעוט היו חוששין אפילו בדיעבד, ומסיק דסברה זו תשמש סניף גדול לעגונות המלחמה בזמננו בידיעת שני עדים שהנידון היה במחנה הנ"ל.

לדעתי אין הנידון דומה לזה, ראשית הלא ידוע דעת רוב האחרונים בענין מים שאין להם סוף אפילו בדיעבד בעינן שיהיה על פי היתר בית דין כמבואר במהר"ם מרוטנבורג מובא בקרבן נתנאל סוף יבמות זה לשונו, הא דאמרו רבנן במים שאין להם סוף אסורה הני מילי לכתחילה אבל אם אינסבה לא מפקינן מיניה, היינו שאינסבה על פי הוראת בית דין שטעו או על פי דיבור אדם גדול כדאמר מדברי רב נחמן אזלה דביתהו דחסא ואינסבה, אבל אם במרד ובמעל נשאת בזה

יהודי שיש אצל בית דין של עכו"ם דין על זה ולא שקלי שוחד אחר כך, אבל בנידון דידן שחלק מן הגרמנים ימ"ש גזרו שמד על כל היהודים בלית דין ודיין, נגד כל דיני עכו"ם של כל העולם, והגרמנים עצמם ידעו שזה לא דין ולא פסק דין על איזה חטא שעשו היהודים, רק גזירה ורציחה סתם ממש וכולם קיבלו שוחד, ועל ידי זה ניצלו הרבה והרבה יהודים, לאלפים אנשים ונשים כידוע, האם על זה נאמר שיש עם זה דין פורסי שנמג שלא קיבלו שוחד, ונתיר כל הנשים בכלל שבעליהם נלקחו בשבי או במקומות אלו, הלא אפילו במים שאין להם סוף יש מחלוקת שלא מתירין אפילו בדיעבד, רק אם העיד העד שראה שנפל במים והמים כיסו אותו, אבל אם רק העיד שהאניה נשברה אפילו בדיעבד מוציאין כדברי הקרבן נתנאל בסוף יבמות ורמ"א סימן י"ז סל"ד וזהו מיעוט המצוי יותר ממים שאין להם סוף שניצלו על פי מקרים שונים על פי השגחה וגם על ידי שוחד וכו' איך נתיר בכלל באשת איש, ובפרט שהרמב"ם וכל הפוסקים גם שם אומרים שנותנים להם חומרי חיים וחומרי מתים, וכן פסק הגר"א אה"ע סימן י"ז ועיין בשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל חדשות סימן מ"ז מביא מחלוקת הפוסקים במים שאין להם סוף בלא שהה אם הוא ספיקא מן התורה ואם נשאת תצא, וכן בספינה שנשברה או טבעה אם הוא בחזקת מתים מן התורה, ואם נשאת לא תצא, שהשיטה מקובצת הוציא מפירוש המשניות להרמב"ם פ"ג מגיטין דאם נשאת לא תצא, ומדברי הרשב"א המיוחסות להרמב"ן משמע דבלא שהה אפילו נשאת תצא, ומדברי תשובות הריב"ש סימן שע"ט נראה שאף מן התורה היא ספק אשת איש כל שלא שהה עד שתצא נפשו עיין שם היטב.

משיג על מה שתירץ קושיית החלקת מחוקק

(יא) כבוד תורתו מביא דברי החלקת מחוקק שתמה וכי עדיף יוצא ליהרג ממגויד וצלוב שאין משיאין את אשתו, וכבוד תורתו מתרץ מפני שאין לו חזקת חיים ביוצא ליהרג על פי דיני עכו"ם, וכתב זה לשונו שהסברא נוטה לומר שאפילו לא יצא דינו שמחויבין להורגו רק שמותר להורגו גם כן אבד

שראו שהבעל היה במקומות המוליכים לטרבילינקא או לאושווינצים או להמחנות הידועים, או שהיה בתוך הגיטאות שהוקפו כו' הרי ידוע שמיעוט נשאר בחיים וניצלו, אי אפשר להתירם כדבארנו לעיל, ומכל שכן כשהעדות רק שהבעל היה גר בארצות הכיבוש שכבשו הנאצים במלחמה, ולא ידעו מהנעשה אתם, אלא שלא חזרו עד היום, שאף על פי שיש ידיעות כלליות שהרגו את יהודי העיר, בכל זאת כיון שיש מיעוט שנשארו בחיים ונמלטו מהם יש על זה דין קבוע, ואי אפשר להתיר, שאפשר שנמלטו לרוסיה, שעדיין אין קשר משם לדעת מי נשאר שם וגם בפולניה ובשאר ארצות יש עדיין הרבה שמתיראים לצאת ולהגיד שמם וזכרם, כידוע, לכן לעת עתה אין לנו להתיר לפי ההיתר של אבד זכרו, ועיין ברמב"ם פי"ג מהלכות גירושין ה"כ שכתב זה לשונו וכן האשה שהעיד לה עד אחד שטבע בים או במים שאין להם סוף ולא עלה ואבד זכרו ונשתכח שמו הרי זו לא תנשא על עדות זו כמו שבארנו עד כאן לשונו, הרי שאפילו במים שאין להם סוף לא מהני להרמב"ם אבד זכרו, ומה שמביאים משו"ת אחיעזר ח"א סימן ט"ז דבעיר שהקיפוה חיל ממלכה אחרת שנותנים עליה חומרי חיים וחומרי מותים איתרע חזקת חיים אליבא דרב, הוא רק איתרע חזקת חיים שיש להקל על פי סימני כלים דלא מושלי, אבל לומר בלא סימן הכלים שלו, רק מטעם שאין לו חזקת חיים לא ניתן להאמר, דרק איתרע חזקת חיים אמרינן, ושעל ידי סימנים אחרים מובהקים כמו כלים אפשר להתיר ולא על ידי זה לבד, עיין שם.

רוצח שיצא מעיר מקלטו אין לו חזקת חיים

(יד) והנה אתפלא על כבוד תורתנו שיצא להרחיק ללכת שלדעתו דין ברוצח שיצא מעיר מקלטו כיון שגואל הדם יכול להורגו בלא עונש, אין לו חזקת חיים, וכן רודף אחר חבירו להורגו, אין לו חזקת חיים, והגט שלו אין נותנים לאשתו, כל זמן שהוא רודף, מפני שמוותר להורגו, וכן בהמה שעומדת לשחיטה, אין לה חזקת חיים להעמידה על חזקתה, ולכן בשחט מסוכנת בלילה, ולא ראה אם זנקה, הרי זו ספק נבלה, עד כאן לשונו ממש,

משמתינן להו עד שיוציאה בגט, מהר"ם מרוטנבורג, עד כאן לשונו. הרי דלא מהני אפילו בדיעבד בלא הוראת בית דין דלא כהגאון בעל צפנת פענח, וכן כתב הרמ"א סימן י"ז סעיף ל"ד ובהגר"א שם.

ושנית הא דמהני לפי דברי הצפנת פענח בשני עדים במים שאין להם סוף היינו שראו הטביעה ממש שהמים היו מכסין אותו, אבל אם מעידין רק שראו שהספינה נשברה ודומה לזה אפילו בדיעבד מפקינן מיניה, שאנו אומרים שניצל על ידי קרש וכמעשה דרבי עקיבא ורבי מאיר בגמרא כמו שכתבו הקרבן נתנאל שם והרמ"א בסימן י"ז וכאן במחנות אפילו שני עדים מעידים שהיו במחנה ולא ראו שהרגו אותם או שהכניסו אותם בכבשן האש כו', אלא רק שראו שהיו במחנות והרבה מקרים היו שניצלו דהא גם השני עדים בעצמם ניצלו ועליהם היה גם כן הגזירה של ההשמדה והיו במחנות ובכל זאת ניצלו, במיעוט כזה בודאי חיישינן יותר מבמים שאין להם סוף, והוי כמו שנפל בגוב אריות ונמרים כמו שכתב הרמב"ם הנ"ל שאין משיאין את אשתו, ובפרט שאין כאן דין רוב על פי דין תורה שיש כאן דין קבוע דכמחצה על מחצה דמי כמו שבארנו שבודאי אי אפשר להתיר אשת איש על פי זה, כנ"ל.

אם יש עד אחד שראה שהכניסו את האיש לתאי הגזים מתירין את אשתו

(ג) אמנם אם יש עדים או אפילו עד אחד שראו שהכניסו את האיש להגזים בטרבילינקא או באושווינצים כו' אז הוי כמו שנפל לתוך כבשן האש שמעידין עליו ומתירין את אשתו להנשא כמבואר ברמב"ם ובשלחן ערוך אה"ע סימן י"ז סעיף ל' נפל לתוך כבשן האש כו' מעידין עליו, אף על פי שבירושלמי (מובא בתוספות קכא, ב ד"ה אין) שאמרו שאין מעידין שמא נעשה לו נס כחנניה מישאל ועזריה, אבל הפוסקים פסקו כהבבלי כמו שכתבתי, עיין בחלקת מחוקק ובב"ח ובית שמואל, ושם אי אפשר היה לברוח שהיו סגורים ושוטרים השגיחו שלא יברחו ואין מוצא משם לכן כשיש עדות שראו את הבעל שהכניסוהו לתאי הגזים ולכבשנים אפשר להתיר לאשתו להנשא, אבל כשאין עדות רק

הא באשה יש להבעל זכות קנין ממון, שמטעם זה אשת כהן אוכלת בתרומה, דיד אשה כיד בעלה דמי, ולמה צריך קרא שאינו תופס קידושין באשת איש, משום איסור כרת דרבי יוחנן, תיפוק ליה שיש להבעל קנין הגוף באשה ואי אפשר לאחר לקדשה, (ועיין באבני מילואים סימן מ"ד סק"ד שדחה דברי הפני יהושע שרצה לומר בזה מהגמרא קידושין הנ"ל), ולכן תלה כבוד תורתו זה במה שכתוב בחולין קל"ט. בתרגומות של הקדש שמרדה דלרב פקעה קדושתה, והתוספות כתבו דבעופות של חולין, אם מרדו, כל הקודם זכה, ולכן בפשטה ידה וקבלה קידושין מאחר הוי כמורדת, ופקע קנין ממון של הבעל באשה, ולכן הצריכו ללמוד שאין קידושין תופסין באשת איש מקרא דרבי יוחנן, ולכן במים שאין להם סוף הקנין ממון נשאר, דאין הולכין בממון אחר הרוב, ורק בהקנין איסור הולכין אחר הרוב, ולכן לכתחילה לא תנשא משום הקנין ממון, ואם נשאת לא תצא דהוי כמרדה ופקע גם הקנין ממון, עד כאן תורף דבריו. ואתפלא על כבוד תורתו שרצה לצדד בדברים כאלו שאינם נכונים כלל, ראשית אין קנין לבעל באשה, דרק בעבד יד עבד כיד רבו דמי, אבל לא באשה, כמבואר בגיטין ע"ז: ורק בחצרה אמרינן דחצרה וגיטה באים כאחד, אבל בידה יש יד לאשה שתקבל גיטה. ושנית בקדושת הגוף, אפילו בקדשי מזבח, לא אמרינן בבהמה שמרדה כשיש עליה קדושת הגוף שפקע קדושתה, כמבואר בחולין קל"ט. ובאשה יש לבעל קדושת הגוף כמפורש בנדרים כ"ט. אמר ליה רבא מי קמדמית קדושת הגוף לקדושת דמים, קדושת הגוף לא פקעה בכדי כו', ואשה כקדושת הגוף דמי, ולא פקע במרדה כמובן לכל, אלא דבאמת אין באשה להבעל קנין הגוף של ממון, אלא רק קנין איסור, ולכן בלא גזירת הכתוב לא ידעינן שאינו חל קידושין של אחר באשת איש, ומה שאשה אוכלת בתרומה באשת כהן הוא לא מטעם קנין הגוף שהוא קנין כספו, אלא מטעם ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו, שזהו על אשת כהן שאוכלת בתרומה, כדאיתא בתורת כהנים ומובא ברש"י ויקרא כ"ב, י"א עיין שם, ועבד אוכל מדין קנין כספו, אם כן אשה לא הוי קנין כספו של הבעל בכלל, ולכן צריך קרא

אם כן איך אמרינן ביבמות ק"כ: בשחט שנים ורוב שנים שכותבין ונותנין גט לאשתו, מפני שחי הוא, ויש לו חזקת חיים עדיין, ופריך הגמרא, מהא דשחט שנים מעידין על אשתו, ומשני חי הוא, אלא שסופו למות עיין שם, הרי דמייירי שלא ראינו שהוא חי עדיין, אלא שסומכין על חזקתו, שעדיין חי, ולכן כותבין ונותנין גט לאשתו, אלא שמעידין על אשתו, משום שסופו למות, לכן מעידין להתיר לאשתו, שסוף סוף ימות בודאי, אבל חזקת חיים יש לו עדיין לכתוב גט לאשתו, ואיך רוצה כבוד תורתו לומר שגם קודם שידעו ששחטו אותו, אלא רק שמותר לו לשחוט כבר, אין לו חזקת חיים, כמו ברודף או בגואל הדם או בבהמה, ומשם גופא ראייה, שרק אחר ששחט שנים, מעידין על אשתו, משום שסופו למות בודאי, אבל קודם ששחטו, אין מעידין על אשתו, אף על פי שהלכו רוצחים לשחוט אותו, משום שיש לו חזקת חיים כל זמן שלא שחטוהו, ומשמע שאפילו עשו אותו טריפה כל זמן שלא שחטוהו שנים, אין מעידין עליו על אשתו.

מה שייך לומר אם נשאת לא תצא הלא כל פעם האיסור הוא לכתחילה

טו) וכבוד תורתו שאל (אות י"א) דיש להתבונן בכל הני שאמרו, שלכתחילה לא תנשא, ואם נשאת לא תצא במים שאין להם סוף, ובכל הני ספיקות שלא נפרטו בגמרא, שהרמב"ם פוסק לא תנשא ולא תצא, היאך שייך לומר על זה, שאם נשאת בדיעבד לא תצא, הלא האיסור לא הוי בנשואין, דממה נפשך אם מת הרי זה נשואין של היתר, ואם חי הלא לא תפסו קידושין כלל, שאין לומר משום שכבר נבעלה ועברה על האיסור נחשב לדיעבד, דהא גם בנכנסה לחופה ולא נבעלה, דעדיין לא נעשה שום איסור, רק שנתקדשה גם כן מובא בתוספות יום טוב פ"ב דיבמות מהרשב"א, דהני משנשאת בנטען וכדומה, שרק נתקדשה הוי כמו נשאת, ולא תצא, ושאל מאיזה טעם מקילין בנשאת ונתקדשה.

למה צריך ילפותא דבחיבי כריתות לא תפסי קידושין תיפק"ל דכבר נתקדשה לאחר

(ויצא לתרץ בדבר שלא ניתן להאמר, שהקשה

מינה הא דאמרו רבנן מים שאין להם סוף אשתו אסורה אם נשאת לא תצא, סוגיא דרובא דעלמא דהיינו אם עברה על דברי חכמים ונשאת לא תצא, ואפילו שמותי לא משמתינן לא לדידה ולא לדידה, ונראה לי שטועין הן, דאם כן כל אשה שתדע דין זה תלך ותנשא כדי שלא תתעגן, ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתם לומר שלא תנשא לכתחילה שאנן סהדי שכולן ינשאו, וטוב היה שלא יאמרו חכמים דמוטב שתהא שוגגת ולא מזידה להנשא בעבריות ובמרד, ואני ראיתי אחת שנשאת בענין זה ולא נעשה עמה דבר, והיה במקומנו אדם גדול מצרפת והתירוהו לקיימה והיה לבי מהסס, ואחר כך נתתי אל לבי שבכלל לא יתכן דאי הכי הוי דינא, לא לישתמיט דליתני בחד דוכתא ואם נשאת לא תצא כדקתני בכמה דוכתי ביבמות ובכתובות, ועוד מדלא איבעיא הך מילתא דדיעבד, אלא אעובדא דחסא, שמע מינה דוקא כהאי גונא הוא דאמר לא תצא דגרסינן אמר רב נחמן האלהים אכלוהו כוורי לחסא אזלא מדיבוריה דרב נחמן ואיתנסיבא ולא אמר לה ולא מידי, אמר רב אשי שמע מינה מים שאין להם סוף אי אינסבה לא מפקינן מיניה, וכיון דרב אשי לא דקדק הך אלא מדברי רב נחמן דוקא כהאי גונא כגון על פי חכם כעובדא דדיבוריה דרב נחמן אטעיתה, כי היתה סבורה אחרי שרב נחמן אמר שמת דודאי שריא, אבל מי שנשאת בעבריות ובמרד שלא על פי חכם תצא כו' דאפילו לחכם המתיר היו משמתינן כל שכן להבעל שהיה יכול לישא אחרת, ועתה מקוימים דברי חכמים שאם נשאת היו משמתינן ליה עד שיוציא ואין לחוש נמי שמא אחד מקרוביה התירוהו לינשא דחכם המורה כרב נחמן או כרב שילא בעינן, ועוד כיון דחכם המתיר משמתינן ליה לא חיישינן וכו', עד כאן לשון המרדכי שם.

אם כן הדין שבדיעבד לא מפקינן מיניה, הוא רק משום הוראת בית דין מומחה וזה נקרא בדיעבד דדבר הנעשה על פי הוראת בית דין ונתקדשה צריכה גט להוציא מבעלה השני מיקרי דיעבד ולא מפקינן מיניה, כי בדברים שחז"ל אמרו לא מפקינן מיניה נאמר על זה כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, ובפרט

שאינן תופסין קידושין באשת איש מהיקשא דרבי יוחנן, ואם כן לא הועיל שום דבר בתירומו, מדוע בדיעבד לא תצא במים שאין להם סוף.

ומה שכתב הרמב"ם פ"ז מהלכות נחלות ה"ג דבמים שאין להם סוף יורדים היורשים לנחלה, הוא משום דלא החמירו בממון כמו באשת איש שהוא בכרת, כמו שכתב הרמב"ם שם בענין סימנים, דרק באשת איש שהוא בכרת החמירו, אבל בממון הולכין אחר רוב במקום דליכא חזקה להוציא, כמו באבידה שכתבו בתוספות בבא מציעא כ"ג. (ד"ה והא) ובבא בתרא כ"ג: (ד"ה חוף) וכאן גם כן ליכא החזקה ממון נגד הרוב, דהא הספק הוא אם הוא חי או לא, אם כן הספק הוא גם כן על החזקה ממון, אם ישנה או אינה, ובמקום דליכא חזקה ממון נגד הרוב בודאי שהולכין אחר רוב גם בממון כמבואר, לכן אתפלא על כבוד תורתו שכתב וזה לשונו, והדין של הרמב"ם יהא דוקא היורשים יורדים לנחלה, אבל היכא שהאיש נתן נכסיו במתנה לאחר, מהיום ולאחר מיתה, יהיה הדין, שבמים שאין להם סוף, לא יזכה המקבל מתנה משום חזקה ממון של הנותן, ולא אזלינן בתר רובא הנטבעים, עד כאן לשונו. מרא דאברהם, ממה נפשך אם תולים שהנותן נטבע במים שאין להם סוף, הרי שייך המתנה להמקבל במהיום ולאחר מיתה שנתן, ואם חיישינן שעדיין חי אם כן שייך להנותן ולא להיורשים, אלא דאמרינן, דהיכא שיש ספק אין על זה דין המוציא מחבירו עליו הראיה דהחזקה ממון של הנותן בספק, ואזלינן בתר רוב בזה גם בממון, אם כן גם המקבל מתנה יזכה מדין רוב כמו היורשים, וזהו ברור).

ביאור אחר בענין אם נשאת לא תצא

טז) ועתה נבוא לעיקר הדין במים שאין להם סוף, שאם נשאת לא תצא, ויתיישב גם תמיהתו איך מועיל בדיעבד, שרק נתקדשה כנ"ל, דהא עוד יותר מוקשה הדבר, דכל אשה במקרה שהבעל נאבד במים שאין להם סוף, תנשא לאחר לעשות דיעבד, אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם, שבמים שאין להם סוף אסורה להנשא, ומצאתי קושיה זו במרדכי סוף יבמות ואעתיק לשונו ממש, אמר רב אשי שמע

כבוד תורתו שמייירי רק ששאלו לחכמים אחרים ואסרו והוא התיר שמנדין אותו מפני המחזיק במחלוקת נגד הרבים כמו שנידו את רבי אליעזר בבא מציעא נ"ט, דהא הרמב"ם בהלכות גירושין הנ"ל כתב סתם חכם שהורה להשיאה לכתחילה מנדין אותו, ולא הזכיר כלל שאחרים אסרוהו מקודם, אלא כמו שכתבנו לעיל שהחכם הורה במזיד נגד חז"ל שאסרוהו לכתחילה, והוא בכלל המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים שמביא הרמב"ם שמנדין אותו כנ"ל).

מסקנת הדינים

יז) היוצא מדברינו. א. שבמים שאין להם סוף שדינא בגמרא הוא לכתחילה לא תנשא, ואין שום כח לבית דין להתיר לכתחילה, ואם בית דין מומחה ימצא היתר והיא תנשא, אז לה הדין בדיעבד לא תצא הכתוב בגמרא, ויש על זה דין חז"ל אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, כמו שכתב רש"י בשבת קמ"ה: בעד מיתה שהקילו משום תקנות עגונות, וכמו שכתב ברמב"ם בסוף הלכות גירושין, אבל זהו דוקא במקום שחז"ל אמרו להתיר בדיעבד כנ"ל.

ב. בנידון דידן להעגונות שבעליהן היו רק בכיבוש של הגרמנים, בכלל אין על זה דין מים שאין להם סוף, אלא רק כדין כיבוש מלחמה, ואין על זה דין היוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם ומיחתם פורסי שנמג, כדבארנו, ואי אפשר להקל בזה.

אך אם יש עד שראה שהוציאו את האיש מהעיר ביחד עם אותם שהוציאו להורג במקום שהרגו אותם, אז אפשר להתיר, דאז שמרו שלא יברח, וגם לא היה מחבוא שאפשר להנצל, אף על פי שהיה גם בזה יוצאים מן הכלל כידוע.

ג. להאנשים ששלחו אותם לטרבלינקי ולאושוינצ'ים, יש להם הדין בכלל, כמו ראוהו שנפלו לגוב האריות ונמרים וכיוצא בהן, שפסק הרמב"ם שאין מעידין עליו, שאפשר שלא יאכלוהו וינצל באיזה סיבה, ואף על פי שיש רוב שהרגו אותם, בכל זאת כיון שיש מיעוט שניצלו יש על זה חשש דין קבוע כנ"ל, ובזה צריך בית דין מרבנים מובהקים לדון בכל אחד ואחד.

בחשש של מים שאין להם סוף, שהכא רוב מתים, ורק באיסור חמור של אשת איש חשו למיעוטא ולכן כשנעשה על פי הוראת בית דין הקידושין נקרא דיעבד ואפקיעו רבנן לקידושין מיניה דראשון, לכן חל הקידושין על כל פנים ושפיר מיקרי דיעבד כנ"ל.

והא דכתב הרמב"ם פי"ג מהלכות גירושין דחכם שהורה להאשה לכתחילה להנשא מנדין אותו, היינו במזיד שהורה שלא כהלכה אז מנדין אותו ומוציאין מיד הבעל האשה, אבל אם הורה על פי טעות בבית דין חשוב אין מנדין אותו, דגם אם הורה מאיזה מקור אפילו בטעות בית דין חשוב יש על זה דין הוראה ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, כדין עד אחד ואשה בעדות אשה שכתוב ברש"י שבת קמ"ה: על הגמרא אין עד מפי עד כשר אלא לעדות אשה בלבד לומר לאשה מת בעלך, דאקילו בה רבנן משום עיגונא דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, עד כאן לשון רש"י. אבל זה דוקא שנעשה על פי הוראת בית דין שעל זה אמרו חז"ל שאם נשאת לא תצא יש על זה דין אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, אבל אם נעשה בעבריות ובמרד אין על זה דין אפקעינהו רבנן לקידושין.

ולכן גם אם נשאת תצא ומשמתינן ליה כדברי המרדכי הנ"ל, ולפי זה סרה תמיהת כבוד תורתו הנ"ל אל נכון, וזהו דברי הרמ"א אה"ע סימן י"ז סעיף ל"ד שכתב דדוקא בנשאת על פי חכם, או בטעות, לא תצא, והצמח צדק הוסיף שדוקא על פי חכם מוחזק בהוראה, שהמקור הוא מהמרדכי שבאופן זה יש הדין של אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה מדין חז"ל כנ"ל, ומה שכתב הרמב"ם פי"ג מהלכות גירושין ה"כ וחכם שהורה להשיאה לכתחילה מנדין אותו במים שאין להם סוף, מייירי שהורה במזיד נגד הדין שלכתחילה אסורה להנשא בזה מנדין אותו, והוא בכלל המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים שמנדין אותו שהזכיר הרמב"ם בפ"ו מהלכות תלמוד תורה בכ"ד דברים שמנדין אותו, כי מי שהורה להתיר במזיד הם נגד דברי חז"ל. (ומיושב בזה הערת הראב"ד שם שלא הזכיר במיוחד זה בכלל המנדין אותו, ולא כמו שכתב

מהמשנה בגיטין דמקריבין חטאת שנשלחה ממדינת הים בחזקת שהוא קיים ולא חיישינן למיתה, שהקשו בתוספות הלא בהגיע לגבורות חיישינן, ותרצו דדוקא בגט חיישינן משום חומר אשת איש, הרי דאף שאין שם רק איסור דיבמה לשוק דאיסור אשת איש נותר על ידי הגט או על ידי מיתת הבעל ממדינת הים ואין כאן זיקת איסור דיבמה לשוק, אפילו הכי אמרינן דיש בה משום חומר אשת איש, ושכן משמע מהגמרא בבבא בתרא קל"ה. דאמר אביי אם הקלו בשבויה נקל באשת איש, ומפרש רשב"ם דאשת איש הוא איסור חנק ושם הבעל כבר מת, ואין כאן רק איסור יבמה לשוק, דיש עדים במדינת הים שאית ליה אחים, ומפרש המהרש"ל דכיון דקודם שמת היה לה איסור אשת איש, ולכן אף לאחר מיתתו היא עדיין בחומר איסור הקודם, וכן מביאים מתוספות בבא מציעא כ': גבי חיישינן לשני שוירי ופשיט דכל מעשה בית דין הרי זה יחזיר, ופריך היכא פשיט איסורא מממונא וכתב התוספות דבאשת איש החמירו במים שאין להם סוף, ושם הרי בשטרי חליצה מיירי, הרי מוכח דיבמה לשוק יש לה החומר של אשת איש, ועיין ברבי עקיבא איגר סימן קכ"ד קכ"ה שכתב דגם יבמה לשוק מיקרי דבר שבערוה, וגם מביא ממרדכי פרק מצות חליצה זה לשונו, וגם היתר דיבמה הוי ערוה כרב ושמואל דאמרי תרוויהו בעניותינו צריכים גט כו', וצריך עדים בחליצה כמו בדבר שבערוה, אף על פי שהוא מחייבי לאוין, ועיין בנודע ביהודה תנינא (אה"ע) סימן ס"ו שחקר אם סמכינן על סימנים ביבמה, ומסיק דלא דוקא באיסור כרת כאשר איש, או דאמרינן מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, כלשון רבי ביבמות קי"ט. שדעת הנודע ביהודה במהדורא (קמא) (תנינא אה"ע סימן סו) שהחמיר בזה דלא סמכינן על סימנים ביבמה כמו באשת איש, ורק לענין ממון משום הפקר בית דין הפקר סמכינן על סימנים, והרש"ש ביומא נ"ה: והגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בספרו אחיעזר ח"א סימן ל"ו מביאים מתוספות יומא נ"ה: ד"ה והתנן שכתבו להקשות אהא דפריך הגמרא על הטעם שלא היו מקריבין קיני חובה מפני התערובות של מתו בעליה,

ד. אם יש עדות שראו שהכניסו את האיש לתאי הגאזים ולמשרפות הכבשנים מעידין עליו להתיר אשתו, וזהו כמו שנפל לתוך כבשן האש שמעידין עליו להתיר את אשתו, כמבואר ברמב"ם ובשלחן ערוך אה"ע סימן י"ז כהבבלי שאין חוששין שמא נעשה נס כחנניה מישאל ועזריה.

ה. ובעונותינו הרבים באסוננו עכשיו הרגו גם הנשים, ועוד יותר מהגברים, מפני שהנשים היו חלשות מכדי להמלט מהם, או להסתתר במחתרת, אפשר להתיר על פי הידיעות הנכונות, וישא אשה אחרת, אם יש עדות שנשותיהן היו בכיבוש של הגרמנים שהרגו בעירם, אף על פי שאין עדות עליהן, ביחוד שהביאו אותם למחנות, ואצלינו במשרד הרבנות נוהגים גם להניח גט לאשתו על ידי שליח, ושטר של הכתובה, ואז מתירין אותו לישא אשה, וזהו מפני שלא יאמרו התירו פרושים את הדבר, בענין צורך חליצה נדבר אחר כך, וזהו שאמרתי שבכלל אי אפשר להתיר על פי היתר של כבוד תורתו, בהקונטרס בכללי העגונות ששלח אלי, אבל צריך לדון כל מקרה ביחידות, בפני בית דין של שלשה רבנים מומחים ומובנהקים, לקבל עדות, ולדון כל פרט ופרט להתיר ביחידות בעזרת השם יתברך.

בענין יבם שנאבד זכרו

טו) ועתה נדבר על דבר העגונות שבעליהן מתו קודם המלחמה ונשארו אחים וזקוקות לחליצה מיבמיהן שנשארו באלו הארצות, ואין שום ידיעה מהם אם להתירם להנשא לשוק כיון שהוא רק איסור לאו ולא איסור כרת כאשר איש, או דאמרינן מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, כלשון רבי ביבמות קי"ט. שדעת הנודע ביהודה במהדורא (קמא) (תנינא אה"ע סימן סו) שהחמיר בזה דלא סמכינן על סימנים ביבמה כמו באשת איש, ורק לענין ממון משום הפקר בית דין הפקר סמכינן על סימנים, והרש"ש ביומא נ"ה: והגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בספרו אחיעזר ח"א סימן ל"ו מביאים מתוספות יומא נ"ה: ד"ה והתנן שכתבו להקשות אהא דפריך הגמרא על הטעם שלא היו מקריבין קיני חובה מפני התערובות של מתו בעליה,

במים שאין להם סוף אין ביבמה לשוק חומר אשת איש

יז) ולכן יצא כבוד תורתו בדבר חדש, דנראה לו דבמים שאין להם סוף, וכן בכל מקום שרובם למיתה אין ביבמה לשוק חומר אשת איש, לפי דעת הירושלמי, דסובר דאפילו למאן דאמר יש זיקה אם מתה היבמה או היבם, פקעה הזיקה למפרע, ולכן בהסוגיות שהוזכרו למעלה בדקוקה ליבום, יש לה חומר אשת איש, הוא רק כשיבוא לחליצה או ליבום

דלא מחמת חומר הזיקה היא בחזקת האיסור הקודם, אלא מחמת שהיתה אסורה מקודם באיסור אשת איש ואסורה לשוק להנשא עדיין, ועדיין היא באיסורה עומדת כל זמן שלא חלצה או שמת היבם.

מביא דברי בית הלוי בדין זה

(ט) ומצאתי בבית הלוי ח"ג סימן י"א אות ג' שחקר בזה, אם חיישינן למיעוט במים שאין להם סוף ביבמה שנפל היבם, ומביא ראייה מתוספות יבמות ל"ו: דאמר שם רבי שמעון בן גמליאל כל ששהה שלושים יום באדם וכו' אינו נפל הא לא שהה ספיקא, והקשו בתוספות אמאי לא אזלינן בתר רובא דרוב נשים ולד מעליא ילדן, ואומר ר"י דחיישינן למיעוט מצוי כזה, כמו במים שאין להם סוף דאשתו אסורה, וגוסס שאין מעידין עליו להשיא את אשתו אף על גב דשמא התם משום ערוה החמירו, מכל מקום כיון דמיעוט נפלים מצוי מחמירין בו, והרי חששא דנפל הוא לענין אם פוטר אשת איש ביבום ומכל מקום כתוב בתוספות דחיישינן למיעוט כזה, כמו דחיישינן למיעוט במים שאין להם סוף, הרי דמדמין הני שני מיעוטין והביאו ראייה זה מזה, רק אחר כך דחו זה, דילמא מים שאין להם סוף שאני דמשום ערוה החמירו, על כל פנים חזינן בהתוספות שהסתפקו בהך במים שאין להם סוף אם חוששים גם ביבום וכו', עד כאן לשון הבית הלוי, ועיין שם בספר באר יצחק אה"ע סימן ה' מה שכתב בזה.

מביא דברי האחיעזר בדין זה

(פ) אמנם הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בספרו אחיעזר מחדש דבנאבד זכרו לא החמירו ביבם וסומך על הגאון אלפנדרו בתקנות עגונות שמתיר לכתחילה להנשא, היכא שהיבם נטבע במים שאין להם סוף כאשר הביא כבוד תורתו, אבל זה דוקא כשנטבע במים שאין להם סוף, שעל פי דין הוא רוב גמור, דרוב מתים כשנטבעים בים, והיבם נטבע רק דחיישינן במיעוט באשת איש, לכן ביבם שגם נאבד זכרו לא החמירו כנ"ל, אבל בנידון דידן אנו חוששין לדין קבוע כי יש מיעוט שניצלו מהגרמנים במקומות הכיבוש שכבשו, ואנו דנים על היבם הזה,

כמו בשטרי חליצה בבבא מציעא, שהרי בא לכלל חליצה ויבום, וכן בשולח גט למדינת הים דחיישינן שמא מת ונפלת ליבום ויבואו לכלל חייבי לאוין וכן בבבא בתרא אם יש לו אחים ויבוא לכלל חליצה, אבל אם נפל היבם למים שאין להם סוף וכו', שרובם למיתה ומת היבם הלא נפקע זיקה למפרע, ולא היה חזקת איסור כלל, אין שייך לומר שיש לה החומרה של קודם מיתת הבעל, דאם מת היבם הלא נפקע זיקה למפרע, ומסיק דאף על פי דהדין של הזיקה הוא רק לענין איסור לקרובים, והיבמה אסורה לשוק אפילו אם אין זיקה, אבל החזקת איסור שהסביר המהרש"ל משום שנאסרה שייך רק אם היתה זקוקה ליבם, מטעם זיקה דהוי ככנוסה, ואם נתבטל למפרע אין כאן זיקה לאיסור, עד כאן תורף דבריו שם בדיוק.

יח) לענ"ד הענין זיקה של הירושלמי לא שייך לזה כלל, ולא קרב זה אל זה, ובתחילה אשאל לכבוד תורתו, מדוע במים שאין להם סוף אומר שבטל איסור דאשת איש, משום דהכשמת היבם נפקעה הזיקה למפרע, ולא היה חזקת איסור כלל, לכן אין בזה חומרא דאשת איש, ובבבא בתרא בספק אם יש לו אח כלל במדינת הים, אמרו שם דחששו משום חומר דאשת איש, הלא אם אין למת אח, בודאי אין זיקה כלל, ומדוע כתב המהרש"ל דכיון דקודם שמת היה לו איסור דאשת איש, לכן אף לאחר מיתתו, עדיין בחומר האיסור הקודם עומדת, הלא אם אין אח אין זיקה כלל כמובן, אלא דהאמת הוא מה שחששו ביבמה, הוא מטעם דאמרינן בגמרא יבמות בדברי רבא, מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, דגם יבמה לשוק היא באיסור ערוה, ורק דחייבין עליה בלאו ולא בכרת, לכן חיישינן גם ביבמה למיעוט כמו באיסור אשת איש, וכל זמן שלא נודע שמתו האחים או שחלצו, עדיין באיסור אשת איש עומדת, דמחזיקין מאיסור אשת איש לאיסור יבמה לשוק ויש לה חזקת איסור, לכן כתב המהרש"ל בבבא בתרא דעדיין בחומר האיסור הקודם עומדת, רצונו לומר בחזקת איסור שאסורה לשוק, והענין של זיקה אי ככנוסה דמיא או לאו לא שייך לזה כלל וכלל,

שנחבאו במחבוא, ויש על זה חשש של קבוע אפילו אם לא ברח מהמקום, כדבארנו.

והי' יצילנו ויאיר עינינו שלא נכשל חס וחלילה בדבר הלכה, ויוציא כאור משפטנו, לישועת עמו ונחלתו, לקבץ שארית הפליטה בארצנו הקדושה, בגאולה שלמה, כעתירת ידידו עוז, דורש שלום כבוד תורתו, מכבדו ומוקירו כערכו הרם.

ראובן בהר"ש כ"ץ

אבד"ק פתח תקוה

אם הוא מהניצולים או מהנרצחים, ויש רוב שנרצחו ומיעוט שניצלו, בהא יש חשש דין קבוע ליבם, שצריך עיון רב, אם אפשר לסמוך על הרוב מן התורה, כדבארנו לעיל, וזה ספיקא גמור שאינו דומה למים שאין להם סוף, ובפרט שההיתר של אבד זכרו בימים אלו אין כמו שכתבתי לעיל, לכן במקומות שלא שלחו לאושווינצים או לטרבלינקי, אלא רק שנכבשו על ידי הנאצים אי אפשר לסמוך אפילו ביבם כי יש חזקת איסור ומיעוט הניצולים

סימן פח²³

השגה על קונטרס העגונות • הרב פיינשטיין זצ"ל

הוא רק מיעוט היה לו לחשוש אף שהוא נגד חזקת חיים, אלא הוא מחמת דבלא אפשר לא חייש רבי מאיר. הנה מה יעשה כבוד גאונו על זה שרבי מאיר הא לא חייש למיתה אף בתרומה שנחשב אפשר וזה ודאי לא מסתבר כלל לומר דאביי סובר שגם בתרומה נחשב לא אפשר דלא כרבה.

אבל הנכון בזה לע"ד הוא דמה שהוא ספק בעצם אף שהוא ספק השקול ממש אמרה תורה שניזיל בתר חזקה בדין ודאי, דהא אף בתרי ותרי הלכה דאוקמה אחזקה מדאורייתא כדין ודאי בין לקולא בין לחומרא כדאיתא ביבמות דף ל"א. ואם כן לא עדיף מיעוטא שחושש רבי מאיר מספק השקול שאזלינן בתר חזקה, אבל הוא רק על הספק שעליה היא החזקה כגון הספק שמא מת שהחזקה היא שהוא חי וספק שמא נבעלה לפסול לה שחזקת כשרות הוא שלא נבעלה אלא לכשר, שלכן אף שהוא ספק גמור אין לפוסלה מספק כפירוש רש"י בכתובות י"ג, אבל כשהספק אינו בענין החזקה כגון הא דהיתה לה חמות במדינת הים דלא שייך חזקה שלא ילדה דהא נשים מתעברות ויולדות לכן הוא ספק בהכרח מצד ספק זה דאין לנו לידון כמו שלא נסתפקנו בזה, אך שמכל מקום בדין היוצא מזה שהוא שלכן תהיה אסורה לשוק יש לה חזקה

ט"ז מרחשון תש"ח

מעלת כבוד ידידי הרב הגאון הגדול מוריני הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

מנהל עניני עגונות בירושלים תובב"א ומלפנים ראב"ד ווארשא

הנה הראה לי ידידי הגר"מ שוחטמן שליט"א תשובת כבוד גאונו בזקוקה ליבם שנאבד זכרו והיא חביבה עלינו אף שיש מה להעיר באיזה דברים.

בספק השקול שהולכים בתר חזקה אי הוי מדין ספק או מדין ודאי

(א) חדא בהא דמוכיח כבוד גאונו מתירוץ רבה בגיטין דף כ"ח תרומה אפשר גט לא אפשר דהוא כדאמר הגמרא בחולין י"ב. לרבי מאיר דחייש למיעוטא שהיכא דאי אפשר לא חייש, ואם כן הדבר ספק בעצם אך שבלא אפשר הלכה שאין לחוש, ולכן ניחא ליה לכבוד גאונו מה שביבמות קי"ט. אמר רבא לרבי מאיר דבעינן חזקה לשוק ורובא לשוק דהוי ליה מיעוטא דמיעוטא אבל בחזקה ופלגא לשוק לא היתה ניתרת משום דהיה רק כמיעוטא וחושש אף נגד חזקה, ובגיטין לא חיישינן לשמא מת לרבי מאיר גם כן אף שודאי איכא בעצם חשש מיתה דהא מיתה שכיחא ואף אם

♦♦

הרב כהנא, ואמנם רוב הדברים שציין הגר"מ מובאים גם בקונטרס דלעיל, אך יש כמה נקודות שדן בהם הגר"מ שאינם מופיעות בקונטרס שלפנינו סימן עט.

23. מודפס בשו"ת אגרות משה (אבן העזר ח"א סימן מב). מתוך תשובת הגר"מ מבואר שאינה מתייחסת לקונטרס העגונות המובא לעיל אלא לתשובה אחרת של

מדרבנן ורק משום עיגונא ובמקום מצוה דאכילת תרומה לא חששו וגם כן כוונתם דהוא מחמת שדמו לחולה וזקן שיש קצת טעם לחוש מדרבנן כיון שנשבו. ובתירוץ ב' סברי דאף מדרבנן לא חששו אף בחולה וזקן אף שלא במקום עיגונא ומקום מצוה ורק בנשבו חיישינן טפי מחולה וזקן, וכיון שאינו החילוק בין אפשר ללא אפשר ודאי אין לומר דכוונתם גם מדאורייתא אלא מדרבנן, ואם כן אין שייך להקל ולעשותו ספק להקל אף במקום עיגון כדלעיל.

האיך פוסקים לענין שמא מת חיישינן או לא

(ג) ועוד במה שכתב כבוד גאונו שלא מבואר להדיא בפוסקים אם הלכה כאב"י דלרבי יהודה אף שמא מת חיישינן או כרבא דשמא מת לא חיישינן לכולי עלמא. תמיהני הא איפסק ברי"ף ורא"ש ורמב"ם דנותנין לה בחזקת קיים אף בהגיע לגבורות והטור והשלחן ערוך הביאו שיטה שבגבורות חיישינן, על כל פנים נפסק בכל הפוסקים דשמא מת לא חיישינן, והא דשמא ימות חיישינן הוא מוכרח מהא דפסק הרמב"ם ריש פ"ט מתרומות דהרי זה גיטך שעה אחת קודם למיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד שלאב"י שלא מחלק סתרי אהדדי ואם כן הוא כרבא.

(ד) ועוד מה שכתב כבוד גאונו אליבא דהירושלמי דאם לא בא לידי חליצה ויבום ומת היבם נפקע הזיקה למפרע שלכן בכל קידושין של יבמה לשוק הוא ספק שמא ימות ויפקע הזיקה למפרע. תמיהני איזה היתר הוא דעל כל פנים אף שחלו הקידושין יהיה אסור בה וגם פשוט שילקה על כל ביאה להשיטות דקידושין אין מפקיעין הזיקה, דהא ודאי אף להירושלמי יש מלקות ביבמה לשוק ולא נחשב ספק איסור כל זמן שחי דלא נמצא בזה מחלוקת.

ועיין במגיד משנה פ"ב מיבום הי"ח שהוא פשוט שלוקין, ולהרמב"ם אינו לוקה אלא דוקא בקידוש ובעל כשיטתו בכל חייבי לאוין דהא אפשר תפסי קידושין ולכן מצריך לענין מלקות דוקא קידוש עיין במנחת חינוך סוף מצוה תקצ"ז, ואם כן מוכרחין לומר אף להירושלמי שכל זמן שחי היבם

שמותרת לשוק, בזה נחשבו החזקה והספק כסתרי אהדדי אך שמכל מקום חזקה עדיפא משום דסמוך פלגא לחזקה ואיתרע פלגא השניה ונחשב כמיעוט ולכן לרבי מאיר דחייש למיעוטא היתה אסורה והוצרך דוקא לזה שהוא גם רובא לשוק כדי שיחשב מיעוטא דמיעוטא. ולכן כיון שבחזקה נידון כליכא ספק כלל צריך לפרש בדעת רבה שחושש למיתה בתרומה דהוא רק בחולה וזקן והוא רק מדרבנן.

ואף שבלא אפשר דרבי מאיר יש שסוברין דהוא מדאורייתא, מכל מקום בתירוץ רבה הוא מדרבנן כיון דזה ודאי דחזקה הוא מן התורה אף באפשר כדחזינן שמכשירין אף פנויה להנשא לכהן מצד חזקת כשרות אף שודאי אין קפידא כל כך אם נאסור אותה לכהן ויש להחשיב אפשר וכן בכמה דברים אין מספר ולא יפלוג שם רבה. ולפרש שרק בחולה וזקן היתה הלכה מסיני לחלק בין אפשר ללא אפשר ודאי אין מקום לומר זה כלל, לכן מסתבר לפרש לכולי עלמא שהכא הוא רק מדרבנן ומדאורייתא אף לרבה הוא בחזקת קיים אף בתרומה שאפשר, ודמיון אב"י לבקיעת הנוד אף דלא איירי בנוד רעוע הוא מחמת דהתם הוא שמא ימות ומדמה שמא מת דחולה לשמא ימות דנוד בריא, וכעין דפירש התוספות לענין זמן מרובה עיין שם. ונמצא שבחזקת חיים הוי דין החזקה נידון כליכא ספק כלל וממילא אף במקום עיגון אין לו דין ספק אלא כודאי חי.

האם למסקנא נשאר החילוק בין אפשר ללא אפשר

(ב) ועוד במה שכתב כבוד גאונו דמדברי התוספות בבא מציעא דף ל"ט: (ד"ה דלמא) משמע שגם להמסקנא נשאר החילוק בין אפשר ללא אפשר. תמיהני הא התוספות שם כתבו דגבי גט משום עיגונא וכן בשביל אכילת קרבן ותרומה הוא בחזקת קיים, והא תרומה נחשב אפשר דודאי לא מסתבר שיפולגו במסקנא ויחשבו גם לתרומה לא אפשר דמנא ליה דבר כזה לתוספות שיהיה בזה מחלוקת. ולכן ברור ופשוט דאין כוונת התוספות לתירוץ רבה אלא תירוץ עצמם בעלמא מהא דחוששין למיתה לעניני ממון דאולי יש לחוש

סוף דף ע"ד (ע"ב ד"ה והא) דתירצו שבשלח חטאתו ממדינת הים ניחא מה שלא התירו בלא סמיכה כיון שיש עדיין ספק בדבר שצריך להקריבו בחזקת שהוא קיים שראיה שהוא ספק. הנה פשוט וברור שאין כוונת התוספות דנידון כספק דהא דין חזקה הוא שדנין כודאי, אבל כוונתם הוא דכיון דרק מחידוש התורה נידון כודאי אבל בעצם הוא ספק אין ראוי להתיר עוד בלא סמיכה שרק מדוחק התירו שיעשו שלא כדין דלכתחלה, ואחרי שרק מצד חידוש התורה בדין חזקה שלא נחשבהו לספק מקריבין, אין ראוי להתיר אלא כשיעשו כדין ממש שהוא בסמיכה דוקא, אבל ודאי לא ניתן להאמר כלל דהתוספות יסברו שנידון כספק היפוך המבורר ומפורש בכל מקום שדנין כהחזקה בדין ודאי כדלעיל.

צירוף דברי הבית מאיר בספק זקוקה ליבום

(ז) ועוד מה שכתב כבוד גאונו ממה שהגאונים רבי חיים עוזר בספרו אחיעזר והגאון מאוסטראבצי מצרפים בספק זקוקה שיטת הבית מאיר בשם הרשב"א ועוד ראשונים דקידושין מפקיעין הזיקה. הנה הוא דבר רחוק מאד דהא לעומת זה יש ספק שמא אין קידושין תופסין ביבמה לשוק ואם כן לא שייך שיפקיעו הזיקה ואף אם קידושין תופסין שמא הלכה כתוספות ורמב"ם ורוב ראשונים וכפשוטן הסוגיות שלא מפקיעין הזיקה, וגם באחיעזר שם לא סמך על זה אף לסניף אלא בסוטה עיין שם. וגם על האחיעזר אני תמה שהזכיר רק שהוא נגד התוספות ולא הזכיר הרמב"ם שמפורש בו רק בקידוש ובעל לוקה אם כן ודאי לא הפקיעו, ולכן ודאי שקשה לסמוך על זה אף בספק זקוקה.

(ח) וסברת כבוד גאונו שאף לתוספות אפשר לעשות בשתי פרוטות באחת שתתקדש עתה ובאחת לאחר שאגרשיך שזה לא נחשב בידו לגרשה כיון שאין בידו לגרשה מקידושין השניים. היא סברא דחוקה וקשה לסמוך על סברא כזו בלא ראיה, ובפרט שהתוספות לא כתבו בדף ט"ז בידו לגרשה אלא שאפשר לתקן והרי על כל פנים אפשר לתקן, וכן משמע מתחלת דבריהם דכתבו דבאחות אשה אין שום תקנה משמע דאם אך יש תקנה לא

הוא איסור ברור. ואף שצריך עיון בטעם הדבר דלא שייך בזה תירוצי התוספות בגיטין דף ל"ג. (ד"ה ואפקעינהו) על מה שלוקין בנזיר וחיבין מיתה אף באשת איש אף שאפשר שיפקע למפרע על ידי שאלה ועל ידי ביטול גט מכל מקום מוכרחין לומר שהוא איסור ברור, ואם כן לא נראה בזה שום ספק להיתר.

בדברי האור שמח דחזקת חיים בזמן מרובה הוא משום דדייקא

(ה) ועוד מה שכתב כבוד גאונו סמוכים לסברת האור שמח פ"ח מתרומות דבזמן מרובה שנותן לה בחזקת שהוא קיים הוא משום דדייקא ויודעת שהוא חי, מהא דהרמב"ם פ"ו מגירושין הכ"ט כתב בעיר שכבשוה כרקום וכדומה שאם נודע שמת קודם קבלתה אינו גט, ומשמע לכבוד גאונו הא אם נודע שמת ואין ידוע אם קודם הקבלה או אחר כך כשר, והוקשה לכבוד גאונו מטורי זהב יו"ד סימן שצ"ז דסובר מדהשתא מת מעיקרא נמי מת ולכן פירש שהוא מצד דייקא. תמיהני טובא הא אדרבה משמע מהרמב"ם דבלא נודע הוא בדין הראשון שכתב שם שהיא ספק מגורשת, ועל זה לא קשה כלום מהטורי זהב שגם בעובדא דהטורי זהב סובר שרק לא נידון בחזקת חי על זמן הקודם כשעתה מת והוי ספק שבאבלות הוא להקל עיין שם, ולכן אדרבה קשה קצת על האור שמח אך שיש לתרץ שהתם לא שייך דייקא כל כך, על כל פנים ראייה ודאי ליכא.

ובאמת סברת האור שמח קלושה מאד, ואולי גם הוא לא אמר זה אלא כשעבר זמן מרובה כל כך שלא ראינו מי שחי כזה כהא שעברו יותר ממאה שנה, וגם בזה הוא כמו מופרך מהא דהגיע לגבורות סובר רבא שחוששין וכן מאה שנה הוא משום דאיפליג ואם כן איך אומר בזה סברת עצמו נגד הגמרא, ולכן ודאי אף בזמן מרובה כשהוא עדיין פחות מגבורות לכולי עלמא לדינא הוא בחזקת קיים ואין צריך להא דדייקא.

בדברי התוספות בשלח חטאתו ממדינת הים דבעי סמיכה

(ו) ועוד מה שכתב כבוד גאונו מתוספות זבחים

גם קלא דלא פסיק שמת לאו דוקא דהא הקול יצא שם על ידי עכו"ם בלא מסיח לפי תומו שאינו כלום אלא ודאי דלאו דוקא אלא זה לבד שנאבד זכרו בזמננו שאיכא קלא אף לאדם בינוני, ואם אמר כן בזמנו והחתם סופר בסימן ס"ה כתב בזמנו דקביעי דואר ושיירות מצויות מאד ויש צייטונגען (עתונים) קרוב לודאי שמת וכולי עלמא הווי כצורבא מרבנן, כל שכן בזמננו שאפשר להשיג ידיעות מכל העולם בימים וגם שעות וצייטונגען ישגם לאין מספר, ונוסף לזה כל אחד מבקש קרובים ובפרט הקרובים שבאמעריקא, ולכן כיון שלא נשמע ממנו יש רובא שמת וביבם הא יש להתיר ברובא כדלעיל.

וזהו אולי גם כוונת כבוד גאון במה שכתב שהרוב אינם מנתקים כל השייכות עם ההורים והאחים, וגם בזמננו יש חוקרים ודורשים ועושים חיפושים ועל זה יש מקום לסמוך, ואם ידוע שהוא ברוסלאנד שהרוב נעשו שם בעונותינו הרבים מצד הגזרות למחללי שבתות ועוברים על כל התורה וגם כופרים בה' ובתורתו אולי יש להקל להמתירין ביבם מומר, אך בזה אם היא אינה צדקנית גמורה אין שייך טעם מהר"מ.

ידידו מוקירו כרום גאון

משה פיינשטיין

מפקיע ואם כן משמע דלא כסברת כבוד גאון. סוף דבר איני רואה לע"ד דבר הראוי לסמוך עליו אף שלא ידוע ממנו זמן מרובה.

ביבם שהיה במקומות השמד יש לילך בטר רוב

(ט) אבל כל זה הוא באם ידוע שהיה היבם במקומות השלום, אבל באם ידוע שהיה היבם במקומות השמד שהרוב נהרגו בעונותינו הרבים פשוט שיש למיזל בטר רובא ביבם דלא מצינו שגזרו ביבם, וכפשטות לשון הרמב"ם פ"ז מגחלות ה"ג שרק באיסור כרת החמירו וכל שכן במקומות השמד שנשארו רק מיעוט קטן ואין לבדות חומרות מעצמנו מה שלא מצינו בדברי חז"ל וגדולי הפוסקים, וזה יש להתיר אף בזקוקה ודאי ליבם. ובספק זקוקה ליבם יש אולי להתיר גם כשלא ידוע באיזה מקום היה דאפשר שהיה במקומות השמד שהיו ספק ספיקא.

והנה לפי זה שדין מים שאין להם סוף ושאר חומרות לא אמרינן ביבם, יש מקום להתיר ביבם שנאבד זכרו זה כמה שנים בזמננו לפי מה שכתב התרומת הדשן בפסקים סימן קל"ט דזה גופא שכמה שנים שנשתקע שמו ואבד זכרו הוי כרובא שמת וכמים שאין להם סוף. ומה שכתב שהיה שם

סימן פט²⁴

השגות על קונטרס העגונות • הרב כהנא שפירא זצ"ל

לכבוד הגאון הגדול מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה.

אבוא בזה לכתוב לו אודות קונטרסו בענין היתר העגונות של אחיותינו מארצות ההריגה הי"ד. והשאלה בנידון זה, שהיא שאלה כללית כמעט לכל אחיותינו העגונות שרידי החרב והשמד, היא שאלה חמורה מאד, וכבוד תורתו כתב על זה תשובה גדולה ומסיק בה להתירן להנשא לכתחילה, ולענ"ד היסודות שעליהם מבסס כבוד תורתו את הוראתו יש כמה פקפוקים עליהם, ולכן אמרתי לכתוב

בענין תרי רובי

(א) הנה תמצית יסודי ההיתר של כבוד תורתו הוא כך. לפי דעת הטור דהקיפיה כרקום של מלכות אחרת נותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים, ובאלו שנותנין עליהם חומרי חיים וחומרי מתים כתב

לכבוד הגאון הגדול מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה.

אבוא בזה לכתוב לו אודות קונטרסו בענין היתר העגונות של אחיותינו מארצות ההריגה הי"ד. והשאלה בנידון זה, שהיא שאלה כללית כמעט לכל אחיותינו העגונות שרידי החרב והשמד, היא שאלה חמורה מאד, וכבוד תורתו כתב על זה תשובה גדולה ומסיק בה להתירן להנשא לכתחילה, ולענ"ד היסודות שעליהם מבסס כבוד תורתו את הוראתו יש כמה פקפוקים עליהם, ולכן אמרתי לכתוב

הבדל גדול בהוראה זו דתרי רובא להיתרא בין הגר"ח לבין הגאון רבי יצחק אלחנן.

גם אלו שהתירו מטעם תרי רובא הוא רק בדיעבד

דהנה על היסוד הזה של תרי רובא יש סתירה גלויה לכאורה מהדין שאפילו צורבא דרבנן שטבע במים שאין להם סוף אין מתירין אשתו וכתבו שם בתוספות ואף על גב דרובייהו דצורבא דרבנן אי סליק קלא אית להו מכל מקום לא חיישינן לאותו רוב ולא תנשא לכתחילה וכו', הרי שגם בצרוף רוב שני אין משיאין. והנה הגר"ח כתב שאין הכי נמי שלהתיר לכתחילה לא מהני צירוף דתרי רובא (אפילו ברוב כזה של נפילה) וכל מה שהביא להתיר על סמך דתרי רובא הוא להוציא מידי איסור דאורייתא בלא שהו עד שתצא נפשו, שלפי הריב"ש אף על גב דאיכא רוב אסורה מן התורה, ולזה מהני הרוב השני להוציא כהאי גונא מידי איסור דאורייתא. אכן הגאון רבי יצחק אלחנן בא לחדש דיש הבדל בין באו תרי רובי בבת אחת או בזה אחר זה, דאם לא באו בבת אחת הרי מיד שהיה לנו הרוב הראשון לא הועיל להתיר ושוב אינו מועיל להצטרף עם הרוב השני שבא אחר זמן, ומדמי לה לדין ספק ספיקא שכתב הרמ"א כהאי גונא, וזהו אחד היסודות העיקריים שבהיתרי עגונות של הגאון רבי יצחק אלחנן, וחוזר על זה בכל ספריו כמה פעמים, והסברה שכתב כבוד תורתו לחלק בין רובא דצורבא מדרבנן קלא אית להו לרוב שהוא גורם לעצמו על מיתת הבעל לא השתמש בה הגאון רבי יצחק אלחנן אם כי מובאת פעם אחת בספרו, ועל כל פנים חזינן דתרווייהו עסקי ברוב כזה ודעת הגר"ח שאפילו בכהאי גונא אין מתירין לכתחילה.

אם יש להם דין של כבשזה כרכום

ב) ועתה אבוא לעצם הענין. והנה יסוד ההיתר של כבוד תורתו בנוי על שלש הנחות. שהקיפוח כרכום של מלכות אחרת נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, ושבאלו שנותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים אם נשאת לא תצא, ואחר זמן כשנכבשה העיר הוי שוב רוב להיתר ומשיאין לכתחילה. ולדעתי יש לעמעם טובא על ג' הנחות אלו ואין הן מבוססות כלל וכלל.

כבוד תורתו שהלכה למעשה שאם נשאת אשתו לא תצא, ואף על פי שהריב"ש פסק דאם נשאת תצא, הנה הרבה פוסקים חולקים עליו, וכבוד תורתו מכריח כוותייהו מדנכלל במשנה ובתוספתא עם שטפו נהר ונפלה עליו מפולת, ובאלו פשוט לו לכבוד תורתו דלכולי עלמא אם נשאת לא תצא, ונמצא דעל ידי זה כבר הוי בחזקת מת, רק לחומרא נותנין עליו חומרי חיים, ועל כן אחר כך כשכבשוה הכרקום הוי שוב רוב למיתה והוי כאן תרי רובא, ובתרי רובא הורו כל האחרונים שמתירין לכתחילה, וכאן עוד עדיפי מדידהו ודמי לאחד ששלשוהו לים מן הארכובה ולמעלה תנשא, ואף על פי שבשלחן ערוך פסק דלא תנשא (עד י"ב חודש) אבל הרי לפי המהרש"ל צריך להיות דתנשא משום תרי רובא.

ולענ"ד עיקר היתרו אינו מבוסס ואין כאן מכל הצדדים תרי רובא להיתרא, אולם קודם שאגש לנידון רצוני לברר קצת בנוגע להיתר דתרי רובא, שכתב כבוד תורתו על פי האחרונים שמתירין על פיהן לכתחילה, וגם חילק בין מה שדנו הגאונים האלו לחלק בין רוב שאילו היה חי לזה של רוב דהוי גורם למיתה כאופן שלפנינו, ולדעתי אין דבריו מדויקים בזה. הנה כבוד תורתו הביא הוראת הגאון רבי חיים מולוז'ין על פי מה שמובא בקהלת יעקב לתלמידו הגאון רבי יעקב מקרלין, והנה שם מובא הדבר רק ברמז קצר, אבל באמת כבר נדפסה התשובה שעליה רמז בקונטרס ענף עץ אבות שבסוף הספר מקור מים חיים להגרי"ם מבריסק ושם מובאות שתי תשובות של הגר"ח בענין זה ושתי תשובות של הגאון בעל מנחת אהרן, ותשובות הגר"ח נאספו משם ונדפסו בחוט המשולש. ובתשובה הג"ל מובא שהוראת הגר"ח היתה בנידון צירוף תרי רובא של נפילה וחיבטה עם רוב דטביעה, ובשאלה כזו ממש היתה גם הוראתו של הגאון רבי יצחק אלחנן והוא חידש מעצמו ההיתר של תרי רובא ורק אחר זמן מביא שראה כן בקהלת יעקב בשם הגאון רבי חיים מולוז'ין, וכפי שנראה מדבריו שם בבאר יצחק ומכמה תשובות בעין יצחק שלא ראה גוף דברי הגר"ח, ובאמת יש

ולפי זה הרי אי אפשר לומר דיש כאן תרי רובי דמצרפין רוב של הקיפופה כרקום לרוב של כבשוה כרקום שהרי דא ודא חד הוא, דהחשש בהקיפופה הוא שמא כבר כבשוה. ועוד נגיע בעצמינו, הרי ידענו בהדיא שבשעת מצור השונאים הרוצחים ימח שמם לא נהרגו רוב היהודים שבמדינה, ואפילו לא מיעוט המינכר כידוע לכל, ואיך נוכל להניח שרוב היהודים נהרגו בשעת המצור, ומהמיעוט הנשאר נהרג הרוב אחרי הכיבוש, והרי ידוע לנו בעליל שהרוב הראשון אינו נכון.

באותם שנותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים מה דינם אם נשאת

ג) והנה כל זאת בנוגע למה שכתב לסמוך על תרי רובא, אבל באמת קשה עוד יותר, שמכל דבריו נראה שעל כל פנים זה פשוט לו דאם נשאת לא תצא, והיינו דעל כל פנים מידי איסור דאורייתא יצאנו גם בלא תרי רובי, אלא גם ברוב אחד או משום הקיפופה כרקום או משום כבשוה, וכבוד תורתו חותר רק להתיר לכתחילה משום תרי רובא. אבל באמת זה אינו, וודאי יש כאן חשש איסור דאורייתא.

והנה כבוד תורתו הביא הריב"ש שבהני שנותנין עליו חומרי חיים ומתים, אם נשאת תצא אלא שכתב שהרבה פוסקים סבירא להו דבכבשוה כרקום אם נשאת לא תצא, והביא מה שכתב הבית חדש שמדמי למים שאין להם סוף, והגם שהחלקת מחוקק תמה עליו אבל הבית שמואל כתב דבדין היוצא ליהרג יש מחלוקת בין הפוסקים ואזלינן להקל. אמנם דבריו אינם מדויקים, וממילא אינם נכונים לענ"ד להלכה. שבאמת לא אשכחן מי שיחלוק על הריב"ש חוץ מהבית חדש, וגם הוא מסתפק בזה, וקושית החלקת מחוקק היא חמורה, והבית שמואל לא מיירי כלל בישוב דעת הבית חדש אלא חולק על דבר אחר שבחלקת מחוקק, שהחלקת מחוקק מחדש שאפילו במה שאמרו בגמרא דנגמר דינו למיתה שאין מטילין עליו חומרי חיים, כל זה רק לגבי אכילת תרומה, אבל לאיסור אשת איש הוי ליה כראוהו צלוב, ועל זה דחה הבית שמואל ופסק דאשתו מותרת, ואחרי זה הביא שכיון

והנה הדין של הקיפופה כרקום של עיר אחרת שנותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים הוא דין היוצא לפי פירוש כמה ראשונים בירושלמי, אולם בשו"ת מהרי"ט הרבה לתמוה על פירוש זה, וגם מבלי להאריך בפרטי דבריו שם הנה עיקר קושיתו קשה מאד בהבנת הדברים, דמה בכך שהכרקום של עיר אחרת, שהרי מה שהקיפופה כרקום הוי בחזקת קיים משום שלא כבשו לעיר ואם כן מה בכך שהכרקום של עיר אחרת, וכי בדידהו תלי מילתא הרי כל זמן שלא נכבשו חומות העיר מה הבדל בזה מי הוא הכרקום שרוצה לכבוש, אם הם כרקום שהם כליסטים או לא. ועיין שם במהרי"ט מה שכתב ביאור אחר בירושלמי.

והנה בפשטות נראה כוונת הראשונים (הלא הם הרשב"א והרא"ש והטור ועוד) שפירשו הירושלמי כך משום שאף על גב שהקיפו כרקום ואין אנשי העיר ברשותן עדיין בחזקת חיים הם, אבל באמת יש לחשוש כיון שבאו לכבוש העיר שמא יכבשוה, והנה בהניחו חולה נקטינן דרוב חולין לחיים, אבל זה נראה להיות דוחק לומר שקיימא לן לחז"ל שרוב כרקום שמקיף אותו כובש אלא באמת יש להסתפק שמא יכבשוהו, אלא דכאן יש ספק אחר שכל זמן שלא כבשו העיר יש לומר שאנשי העיר יכנעו תחתם ולא יהרגום כיון שהם באים לא להרוג רק להכניע, ועל כן אם כבר כבשו העיר אז לא יקבלו הכנעתם, אבל כל זמן שלא כבשו, מכח חזקת חיים יש לומר שיכנעו. וכל זה רק בכרקום של אותה מלוכה שבא רק להכניעם אבל כרקום של מלכות אחרת שהוי כליסטים שבאים להרוג בהם יש לחשוש שמא יכבשו העיר, ואם כי אין זה אולי ספק דאורייתא אבל ספק דרבנן הוי בזה. ועיין בבבית אברהם מה שהאריך בדברי המהרי"ט וכתב ביאור דומה לזה.

ועל כל פנים זה פשוט וברור מעצמו דכל זמן שלא נכנסו הכרקום לעיר אי אפשר כלל לומר שיש על אנשי העיר מחמת ההקפה עצמה חזקת מתים אפילו מספק, וכל מה שיש להסתפק הוא רק שמא כבשוה, דלא ניתן כלל להעלות על הדעת דמיד שהוקפה העיר נעשו אנשי העיר בחזקת מתים.

רבי יצחק אלחנן בבאר יצחק כתב לבאר הגמרא כאן על פי חילוקו בין תרי רובא שבאו בבת אחת או בזה אחר זה, אבל על כל פנים שהביאור כאן הוא משום תרי רובא זה ודאי אי אפשר להאמר. ובאמת מהריב"ש מוכח שחולק על היסוד דתרי רובי ויתבאר עוד להלן. ומה שכתב בישוב קושית האור שמח על רב אשי על פי היסוד של תרי רובא בבת אחת, הנה רבי יצחק אלחנן גופא בעין יצחק מביא הקושיא (שהיא גם קושית בעל מראות הצובאות ועוד) ומיישב בתירוץ זה ממש.

והנה במה שכתב להתיר באותם שידוע שהולכיכם למקומות ההשמדה מדין יוצא ליהרג בדיני עכו"ם, ואפילו להרמב"ן דגם בדיני עכו"ם נותנין עליהם חומרי חיים ומתים גם כן מתירין, דכאן איכא עוד תרי רובי דהקיפיה כרקום וכבשוה כרקום והוי תלתא רובי. והנה להג"ל הקיפיה כרקום אפילו של מלכות אחרת אינו יכול להצטרף להיתר, אמנם גם ברובא של כבשוה כרקום לכאורה אחרי שידוע שהובילו למקום ההריגה מכח בית דין של מלכות אם כן שוב הרי נתבאר שלא נהרג מכח רובא דכרקום ואם כן אין לפנינו רק רוב של נגמר דינו. אבל באמת זה אינו, אלא שפיר מהני הצירוף של הני תרתי להיתרא ועוד יתבאר להלן.

משיג על מה שתירץ קושיית החלקת מחוקק ההבדל בין יוצא ליהרג לראוהו צלוב

(ד) אמנם מה שכתב על קושית החלקת מחוקק דאי אפשר להתיר ביוצא ליהרג יותר מראוהו נצלב, והנה הבית שמואל הביא ראייה שלא כדבריו אבל תירוץ על קושית החלקת מחוקק לא כתב, וכבוד תורתו כתב דמגויד וצלוב יש לו חזקת חיים כל זמן שהוא חי רק שהרוב שמתים על ידי זה מבטל את החזקה אבל אי לאו הרוב היה נשאר החזקת חי וכו', אבל יוצא ליהרג תיכף כשנגמר דינו אבד החזקת חיים וכו'.

והנה כבוד תורתו חושב לישב חומרא זו על נקלה ואני שותא דמר לא זכיתי להבין משום מה אבד חזקת חיים והרי חי וקיים הוא ואין בגופו שום דבר שעל ידי זה נימא דאתרעי חיותיה ורק שעל ידי מה שנדע מכח רוב נהרגין ידעינן שודאי ימות,

שבאיזה בית דין נגמר דינו הוי כמת פליגי בזה הראשונים לכן אזלינן בזה לקולא בתרווייהו, ולא מיירי כלל בדברי הבית חדש.

מקשה על הבית חדש בדין זה

והנה הקושיא על הבית חדש היא בתרתי, חדא דדבריו נסתרין מהריב"ש וגם מהרמב"ן שהרי כתב להדיא שבספינה שטבעה בים שמטילין עליו חומרי חיים וחומרי מתים אם נשאת תצא, וכן נפסק על פיו בשלחן ערוך וכתב שם להדיא שכל שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים אם נשאת תצא, ועוד שגם מעצם הדבר קשה עליו שאיך הוא מחלק בין ספינה לכבשוה כרקום כיון שהכל בחדא מיתניה שמטילין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, וכיון שבספינה מודה שאם נשאת תצא כפי שפסק בשלחן ערוך איך הוא מחלק דין כבשוה כרקום מדין ספינה שטבעה. ומה דיש מהראשונים דפליגי על תשובת הרמב"ן הג"ל הנה זה רק על הביאור של טבעה ספינה, אבל בכל אופן לכולי עלמא מה שכתוב במשנה ספינה שטבעה, לכולי עלמא אם נשאת תצא, ולקמן עוד אדבר בזה. אבל על כל פנים קושית החלקת מחוקק עצומה, וודאי דדברי הב"ח נדחין לפני הרמב"ן והריב"ש, בפרט שלדידהו הוי ספק דאורייתא ואזלינן לחומרא, ועיין ברשב"א במחלוקת בגמר דין דבית דין דישראל ועכו"ם דאזלינן לחומרא בתרווייהו, משמע דסבר דהוי מן התורה.

והנה כמו כן נראה לי שלא מדויק מה שכתב להוכיח ממעשה באחד ששלשלוהו לים מן הארכובה ולמעלה דתנשא משום תרי רובא, ובאמת זה תמוה מאד שאדרכה מכאן יש קושיא על עצם היסוד של תרי רובא, דהרי הגמרא פריך מכאן על רבי שמעון בן אלעזר דאין מעידין על המגויד, ואם תרי רובא שאני מאי קושיא הרי רבי שמעון בן אלעזר לא מיירי שגם טבע במים. ומה שאליבא דאמת מעידין שמת בכהאי גונא לפי דעת המהרש"ל, הנה זה רק לפי המסקנא בגמרא שמיא מרזו מכה ורוצה לומר שמה שמגויד אפשר להרפא הוא ביבשה אבל כשנחתך במים המים גורמים שימות מהר, וכן כתב המהרש"ל בפירושו. והגאון

בנוגע לאיסור של קרובים ולא לגבי איסורה לשוק, ואפילו הכי כתב דהחזקת איסור הוא משום שנאסרה וזה שייך רק אם יש זיקה.

ולענ"ד אין הדברים מובנים, דאמאי לא שייך לומר דיש חזקת איסור לשוק גם אם אין זיקה, שענין הזיקה הוא איזה חלות שהיא של אישות ביניהם, אבל מה שאסורה לשוק ומה שיש חזקת איסור לשוק אינו כרוך כלל וכלל בענין זה של זיקה, והאם לא יודה כבוד תורתו דשומרת יבם שעברה על לאו דלא תהיה ואחר זמן מת היבם שהיא לוקה ונאסרת לכהונה.

מביא ראה על מה שחידש דמלבד איסור אשת איש יש ענין ממון הבעל

ו) והנה כבוד תורתו בא עוד לחדש דבאמת במים שאין להם סוף פקע איסור אשת איש ורק דיש כאן מלבד איסור אשת איש גם ענין של ממון דבעל דהיא שייכת לבעל מגדר דקנין ובממון אין הולכין אחר הרוב וחוששין למיעוט, ולהכי דוקא כשפשטה ידה ונתקדשה דאז הוי כדין תרנגולת שמרדה דפקע קנין הבעלים. והנה באמת כל הדבר בעצמו הוא מילתא דחידושה שנימא דיש דין ממון עד כדי כך שלא ניזול להתיר בטר רוב ושדין ממון מהני לאוסרה, ויש הרבה לדון בדברי הפני יהושע והאבני מילואים וכבר דיברו הרבה בזה ואין כאן מקומו להאריך, ואעיר רק שכיסוד זה ראיתי בשו"ת הגאון רבי יהושע ליב דיסקין שהסביר לפי זה מה שחשש מים שאין להם סוף הוא רק באשת איש ובשאר עריות כאחות אשה לא אשכחן, וכתב להסביר בטעם אחד שרק היכא שיש איזה צד קנין של בעל באשה גזרו חכמים עיין שם, והביאור בדבריו אמנם הוא שאם יש צד של קנין חששו לאיסור דאשת איש, ולא דהקנין הוא הוא האיסור והחומרא דאשת איש כאיסור באמת בטל, אבל על כל פנים יש מדברי הגאון הנ"ל קצת ראייה לדברי כבוד תורתו.

משיג על החידוש דאם קיבלה קידושין מאחר הוי כמורדת

אבל מה שכתב דאם קיבלה קידושין מאחר יש כאן דין של תרנגולת שמרדה זה כבר אינו מתקבל,

אבל לצד המיעוט שחיינ גם לאחר גמר דין כמו שכתב בגמרא אם כן גם כן נימא דלא איתרע חזקת חיים, והרי זה דומה ממש לראוהו נצלב וגם התם עומד למות ואפילו הכי מכח חזקת חיים חוששין למיעוט, ולדעת הריב"ש הוא מן התורה, ואין כל שמץ סברה לומר שגם בלא הדין של רובן למיתה (של הנגמרים דינם) כבר אין לו חזקת חיים ולאחר זמן מתירין מכח רוב, אלא דא ודא אחת היא, שאין לפנינו לדון בזה אלא רק מכח רוב, וזה פשוט מאד. ותמהני על כבוד תורתו שנסתפק בזה.

וגם עיקר הנחתו שעל ידי רצונו עומד הדבר לזה ובטלה חזקה דמעיקרא צריך עיון גדול להבינו ולבססו, דאמאי נימא דעל ידי שגמר בדעתו לשחוט הבהמה בטלה מיד חזקת חיים שלה ולא נימא להפך שמכח חזקת חיים עומד הוא לבטל דעתו, וכן בספק גירושין הרי מפורש שמעמידין בחזקת אשת איש אף שודאי זרק לה הגט ורוצה לגרשה. סוף דבר ישובו על קושית החלקת מחוקק עדיין צריך עיון והקושיא עדיין במקומה עומדת, אלא שעל כל פנים להלכה הכריע הבית שמואל שלא כוותיה והביא הוכחה מהסוגיא שם, ועל כן אם כי גם צריך עיון ליישב קושית החלקת מחוקק אבל על כל פנים להלכה יש לנקוט כהבית שמואל ולהלן עוד יבואר בזה.

ומה שכתב מהצפנת פענח שטבע במים שאין להם סוף על פי שני עדים משיאין את אשתו לכתחילה, הנה אחרי שדבריו אלו הם נגד כל הפוסקים כולם אין לצרף זאת להלכה למעשה.

גם כשמת היבם היא בחזקת איסור

ה) ומה שמצדד אחר זה להתיר יבמה שנאבד יבמה בארצות השמד, והביא המובא דגם איסור יבמה לשוק מיקרי איסור אשת איש ואסורה במים שאין להם סוף, אלא שכבוד תורתו מחדש שלפי האמור בירושלמי שאם מת היבם פקעה הזיקה למפרע אם כן יש לומר דרק אם יש ספק על הנפילה ליבום הוי ליה חומרת אשת איש, אבל אם הספק שמת ובטלה הזיקה למפרע כהאי גונא מיקרי דלא היתה חזקת איסור כלל. והנה כבוד תורתו גופא מתעורר לזה שדין דזיקה הוא רק

ונחזור לעיקר הנידון, הנה נתברר מכל הנ"ל שאין יסוד להתיר לא רק מדרבנן אלא עדיין איסור דאורייתא קיים, שהרי אין כאן אלא דין כבשוה כרקום ולדעת הפוסקים הוא ספק איסור דאורייתא.

אמנם אחרי שברור לנו שבעליהן של עגונות עלובות אלו שלא נשמע עליהם דבר מאז, נהרגו ביד הצר הצורר ימח שמם, ה' ינקום דמם הטהור, באשר גם שכוננו לכתחילה לעשות רצח מעשיהם באופן שלא ישאר שריד ופליט ולא יהא מי שיופיע ויעיד עליהם, הנה ודאי מהחובה להזדקק ולמצוא יסוד של היתר לעלובות אלו על פי דין תורה, ובאשר אין כאן עדות כל שהוא ולא מסיח לפי תומו הנה אין לנו אלא לדון בדין של כבשוה כרקום.

כבשוה כרכום הוא ספק דאורייתא

(ח) והנה האי משנה בגיטין כ"ח: ג' דברים העיד ר' אליעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו על עיר שהקיפיה כרקום וכו' אבל עיר שכבשוה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים וכו'. הנה מה שהעיד דיש בכל אלו איסור מספק מבואר מהראשונים דהוי ספק דאורייתא וכמו שכתבתי לעיל מהרמב"ן והרשב"א והריב"ש וכן הוא בביאור הגר"א וכן מוכח מבבא בתרא קנ"ג: בהיא מתנת שכיב מרע שהיה כתוב בה כד הוה קציר ורמי בערסיה ולא כתב בה ומגו מרעיה איפטר לבית עולמיה, אמר רבה הרי מת והרי קברו מוכיח עליו, אמר ליה אביי השתא ומה ספינה שרובן לאבד נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים, חולין שרוב חולין לחיים לא כל שכן. והשתא אם נימא שמה שאזלינן בספינה להחמיר הוא חומרא דרבנן באיסורין מאי פריך להו התם לגבי ממוז, ועל כרחך שהוא ספק מן התורה. ולפי זה פשוט דכמו בספינה הוא הדין גם בכרקום וגמר דין דהכל עדות אחת, וכן מפורש בהגהות מרדכי קדושין דכבשוה כרקום נמי רובן לאבד עיין שם.

טעם אף שיש כאן רוב למיתה אין הולכין בתר רוב אמנם בביאור הדבר צריך עיון שאחרי דיש כאן רובא למיתה אמאי לא אזלינן בתר רוב, וכבר העיר בזה בריב"ש הנזכר וכתב לחדש מכח זה שאף על

חדא דקנין שפקע על ידי מרידה הוא רק כשאינו ברשותו ואינו יכול לכפותו, אבל כשעבד מורד ויכול לכפותו פשיטא דלא פקע כלום מקנינו ועיין בגיטין י"ב: דעבד שברח אין זה מרידה דפקע קנינא ויש כאן רק צד של יאוש, וכאן האשה לפנינו ושומעת לקול בית דין וגם אין ברצונה למרוד, ועוד דאינו נכון דאמירה גרידא תיהוי מרידה, ועוד דמוכח מהלשון דאם נשאת דרך בנשואין לא תצא ולא בקדושין, (וכמדומה שהבית מאיר דן בזה אם דוקא נשואין). ועוד דאם כן גם בזנתה יהא כן. וגם גוף הדין של תרנגולת שמרדה צריך עיון להלכה למעשה. ובגוף דברי הפני יהושע הנה דבריו מוסבים לגבי תפישת קנין אחרי שחל כבר קנין לבעל, אבל שהקנין יועיל לאסור זה לא מבואר בדבריו ואין כאן מקומו להאריך יותר.

משיג על מה שחידש שדין מנדין לחכם שהתיר במים שאין להם סוף הוא רק אם חולק על חבריו

(ז) ומה שכתב כבוד תורתו שדין מנדין לחכם שהתיר במים שאין להם סוף הוא רק אם חולק על חבריו ומתיר כנגד הוראתם אבל מתיר בלא מחלוקת אין מנדין, הנה מהמעשה דרב שילא (יבמות קכא, א) מוכח להפך שאחרי שאמרו לו הדין קיבל עליו ואפילו הכי רצו קודם לנדותו גם אם לא היתה מחלוקת ולא נזכר שם שום ענין של ביזוי חכמים על ידי רב שילא. ועיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (הני"ל) שכתב ביאור נאה לדברי הרמב"ם שהביא כבוד תורתו וישב דברי המגדל עוז שכתב שהרמב"ם סובר שאין מנדין ותמוה דמפורש בהלכות גירושין דמנדין, וכתב דעיקר מה שמנדין יש לומר או מחמת שזה מיוחד להוראה זו שהורה שלא כדין או יש לומר משום שהוי מכשיל באיסורין שמנדין על זה כמו שכתב הרמב"ם שם, וכתב דהנפקא מינה היא אם מיד שהורה מנדין או אחרי שנשאת, שאם מצד הוראה להתיר אין נפקא מינה מה שעדיין לא נשאת אבל אם משום דמכשיל באיסור צריך דוקא שתנשא. וכוונת המגדל עוז לומר שעל הוראה לחוד אין מנדין ולהכי לא כתבה הרמב"ם כאן שכיון שמנדין רק מפני שמכשיל זה הרי כבר כתב, ומה שכתב בהלכות גירושין הוא על סמך הדין שמנדין המכשיל באיסור.

כרקום אין זה דין מוחלט לעולם ובכל מקום, שבזמן הזה שידוע בבירור שאין רובא למיתה אין כאן הדין של חומרי מתים, ואם כן פשיטא שהוא הדין לאידך גיסא דהיכא שיש רוב ברור למיתה שוב אין כאן הדין של חומרי חיים ואין כאן ספק איסור מן התורה, כך נראה ברור לפי פירוש הגר"ח במשנה שלא כהריב"ש. ולפי מה שהוכיח שם בתשובתו הנה גדולי הראשונים רש"י והרמב"ן והרשב"א ועוד פליגי על היסוד של הריב"ש דרובא לא עדיף מתרי חזקות, ולדידהו בעל כרחך צריך לפרש שכאן אין רוב גמור, וממילא יוצא לדידהו במקרה שיש רוב אמיתי שוב אזלינן בתריה לקולא. והנה בנידון דידן הנה זה ברור לכולי עלמא שרוב ישראל בכל עיר ועיר ובמדינה כולה נהרגו בעונותינו הרבים על ידי המרצחים ימח שמם, ובכרקום זה איכא רובא למיתה וכהאי גונא אין מטילין עליהן חומרי חיים אלא אזלינן בתר רוב.

והנה דבר זה שיש לפנינו רוב גמור ומכריע למיתה פשוט הוא וידוע ומפורסם לכל ולא רק מצד האומדנא, שמערים ועיירות גדולות נותרו רק יחידים בודדים ממש ונער יכתבם, אלא אפשר שהדבר יקבע בתורת עדות הן על ידי היחידים שרידי החרב והן על ידי ערכאות.

בנידון דידן גם הריב"ש יודה שאין כאן איסור דאורייתא

(ט) והנה אחרי כל זה נראה שגם להריב"ש אין כאן חשש איסור מן התורה, שהרי מה שהריב"ש מחלק בין ספינה שטבעה שאסורה להנשא מן התורה לבין טבע בים שאם נשאת לא תצא, הוא דבטבע בים הוא רוב גדול יותר והמיעוט מיעוט שאינו מצוי וכהאי גונא עדיף גם מתרי חזקות עיין שם, ואם כן אחרי שמבורר שבנידון דידן רק מיעוט קטן נותר בחיים שוב יש לכרקום כזה עדיפות מתרי חזקות ומותר מן התורה כמו במים שאין להם סוף, דגם הכא נראה שדומה לה שרק על ידי מקרים בלתי מצויים היה אפשר להנצל מגזירת השמד כפי שהיה ובאופנים הידועים, ולמקרים לא מצויים אין חוששין, ועל כל פנים איסור מן התורה אין כאן גם להריב"ש.

גב שבכל מקום קיימא לן רובא וחזקה רובא עדיף, אכן כנגד שתי חזקות נשאר הדין בספק, והכא איכא חזקת חיים וחזקת איסור אשת איש נגד הרוב, והנה מלבד מה שצריך עיון שהריב"ש מנה כאן שתי חזקות ולכאורה הרי דא ודא חד היא, שחזקת אשת איש תלויה בחזקת חיים, הנה גם עצם יסודו דתרי חזקות עדיפי כרוב צריך עיון מכמה מקומות שנראה שלא כוותיה, וזה לשון הגאון רבי יוסף דוב בבית הלוי ח"ג סימן י"א וכבר האריכו האחרונים והראו מכמה דוכתי בדברי הראשונים שחולקין עליו בזה וסבירא להו דרוב עדיף גם מתרי חזקות, ולדידהו בעל כרחך ההכרח לומר כמו שכתב מרן זקני הגאון מורינו הרב חיים זצ"ל דהך רובן לאבד דספינה אינו רוב גמור, וכיון דאיכא חזקת איסור נגדו הוי פלגא ופלגא. וביאור זה של הגר"ח מובא בתשובה שלו שהזכרתי לעיל, והוא מדמה לה לרוב תינקות מטפחין שכתבו בתוספות שאין זה רוב גמור ולהכי אין שורפין על זה.

ביאור מה נקרא רוב שאינו גמור

והנה האי רוב שאינו גמור צריך ביאור מה הכוונה בזה, דהרי מעולם לא אשכחן דיש שיעור עד כמה יהא הרוב מרובה מן המיעוט אלא כל רוב איזה שהוא אזלינן בתריה מן התורה, ואם כן מהו הביאור של רוב שאינו גמור, ואם נימא שאין כאן רוב אם כן אדרבה נוקמיה אחזקה. ועל כרחך פשוט שרצונו לומר שאין זה מוחלט לחז"ל שאמנם כך הוא הרוב אלא ספק הוא לדידהו אם הוא רוב או מחצה על מחצה, ולהכי הוא הדין בספק רוב ונשאר הדין בספיקא נגד חזקה ולהכי אין שורפין על זה תרומה, וזהו שהעיד רבי אלעזר בן פרטא שבכל הני לא הוחלט לחז"ל דיש כאן רוב גמור למיתה ועל כן הדין דהוי ספק איסור.

בכבשוה כרכום ויהא מבורר שרובו למיתה אזלינן בתר רוב

ולפי זה יוצא דכבשוה כרקום כל דין ספק שבו הוא משום שאין לפנינו רוב ברור למיתה, אבל אם יהיה בבירור כרקום שמבורר רובו למיתה הנה חזר הדין כמו בכל התורה דאזלינן בתר רוב. ובלאו הכי כתבו הפוסקים (עיין בברייתא אברהם ועוד) שדין כבשוה

לכתחילה, דהנה הובא לעיל מה שכתב החלקת מחוקק שאפילו למאן דאמר בגמרא דין למיתה הוי בחזקת מת אין זה רק לתרומה אבל לא להשיא אשתו דלא עדיף מראוהו צלוב, והבית שמואל חולק עליו וכן הוא בבאר היטב שם עיין שם, ובאמת זה מוכרע להדיא מדברי התוספות שם ומהרא"ש דמתירין את אשתו, אכן קושית החלקת מחוקק היא גדולה מאד דמה עדיפותיה מראוהו צלוב, ובאמת מסברא הרי זה גרע טפי דהתם כבר הותחל המעשה בגופו שצלבוהו על העץ ואילו הכא הרי בגופו לא נעשה כלום ואם כן אדרבה הכא נצטרך ליחוש יותר למיעוט דחיי.

והנראה בזה דבאמת על מה שכתב הריב"ש שעיקר הטעם דרבי אלעזר בן פרטא הוא משום תרי חזקות נגד הרוב יש לעיין, הרי איכא חזקה דמסייעת לרוב והיא חזקה דאשה דייקא ומינסבא, וכבר הוכיחו התוספות בכתובות דמכח חזקה זו בטלה חזקת אשת איש. אמנם נראה פשוט דמבואר ביבמות דבמלחמה לא אמרינן חזקה דדייקא משום דאמרה בדדמי, ומפרש שם סלקא דעתא בכל הגי דאיקטול הוא פליט, ואם תמצא לומר כיון דשלום בינו לבניה נטרה עד דחזיא זמנין דמחו ליה בגירא או ברומחא וסברה ודאי מת ואיכא דעביד סמתרי וחיה, מבואר דבמלחמה דמה דיש לחשוש הוא למיעוט דחיי (שכל הגי שאמור שם הוא מיעוט גמור) ולמיעוט זה אין אשה מדייקת לברר, והוא הדין במים שאין להם סוף דכמלחמה דמי כמו שכתוב ביבמות ולא דייקא ופשוט הוא. והנה בדברי רבא מבואר דיש חילוק בין נפל ריעותא דמיתה בגופו או לא, דמחלק בין ראתה דמחו לו בגירא או לא, דאם לא חזתה אף על גב שראתה שרובן נהרגו (עיין ברמב"ן שם דבכל אופן יש כאן רוב למיתה) מכל מקום דייקא לברר מה היה לו, בשלום בינו לבניה.

והשתא נראה דאדרבה בזה שיוצא ליהרג גרע מראוהו צלוב בזה שלא נעשה בו דבר, משום הכי יש לומר דכאן יש לסמוך על זה שאשתו דייקא ומינסבא ולא נימא שתסמוך על הרוב וכמו שאינה סומכת על הרוב שנהרגין במלחמה אף על גב שראתה בעיניה, מה שאין כן כשראוהו צלוב הרי

ברובא דאיתא קמן לא חוששין גם לכתחילה למיעוט (י ועוד טעם נראה לחלק בנידון דידן ויועיל אולי גם לאפוקי מאיסור דרבנן על פי המבואר בקדושין פ'. דאין שורפין תרומה על החזקות ומפרש שם דהיינו בתינוק שנמצא בצד העיסה אף על גב שרוב תינוקות מטפחין מכל מקום לא אזלינן בתר רוב לשרוף, אבל ברוב שרצים בבית שורפין. וכתב רש"י (ד"ה אם רוב) משום שכאן רובא דאיתא קמן, וכן הוא ברמב"ן, ואם כי הרמב"ן כתב עוד טעם הנה אינו חולק על הסברה דרש"י. וכן הביא דעת רש"י בפרק בתרא דיבמות (ועיין במאור). ועיין בתוספות יבמות ס"ז: (ד"ה אין חוששין) דברובא דאיתא קמן לכולי עלמא אין חוששין למיעוטא, וכן הוא בתוספות הרא"ש שם ובמרדכי חולין סימן תשל"ז, ועיין מה שכתב הרשב"ם בבבא בתרא צ"ג. ד"ה דהוא גופיה, ובתרומת הדשן סימן שי"ד בשם הריצב"א דגם אליבא דמאן דאמר דאין הולכין בממון אחר הרוב מכל מקום ברובא דאיתא קמן אזלינן, ואם כן לא רק לשיטות הסוברות שרק במיעוט המצוי אסרו, אלא גם לשיטת התוספות בבכורות כ': דבמים שאין להם סוף הוי מיעוט שאינו מצוי ואפילו הכי החמירו רבנן, מכל מקום הרי הוכיח בבאר יצחק אה"ע סימן י"ח ענף ח' י' ובעין יצחק אה"ע סימן כ"א כ"ב שגם לשיטה זו מוכח מכמה מקומות שלא בכל רוב שאינו מצוי החמירו חז"ל, אלא רק במקום שמצינו מפורש, ואם כן יש לומר שברובא דאיתא קמן שלא אשכחן שגזרו חכמים שלא להתיר לכתחילה על פיה. והנה בנידון דידן כפי האמור שאפשר לקבוע מדיני עדות שרוב יהודי העיר או המדינה נהרגו, הנה על כל מי שיפול עליו הספק יש לנו לילך בתר הרוב, ודוקא בעיר שכבשוהו כרקום וכו' שאין לנו עדות אלא על זה שכבשוהו ומכח זה אנו דנים שמצינו שרוב להריגה ובזה יש דינא של רובא דליתא קמן חוששין למיעוט, אבל היכא שנתברר שהרוב שבעיר נהרגו ברובא דאיתא קמן, בזה אין חוששין גם לכתחילה למיעוט.

ביוצא ליהרג באופן שאין איסור דאורייתא דייקא ומינסבא

(יא) ונראה לי עוד יסוד להתיר על פיו

ואומרת ברי, הרי מפורש דנשאר ספק דאורייתא ולא אמרינן חזקה דדייקא. והתוספות שכתבו דחזקה דדייקא מהני בזה הוא רק על מה שהקשו דלמאן דאמר תרי ותרי ספק דרבנן ומן התורה סמכינן על חזקה אם כן הכא איכא חזקת אשת איש, ועל זה כתבו דחזקה דדייקא אלימא מחזקת אשת איש, אבל לאידך גיסא שעל ידי חזקה זו נימא שתנשא או שעל כל פנים אם נשאת לא תצא, לזה לא מהני חזקה זו בספק איסור.

ביאור למה חזקה דדייקא ומינסבה לא אלימא מחמת עצמה

ואם כי לכאורה הדברים צריך ביאור דכיון דחזקה זו אלימא מחזקת אשת איש אם כן כמו שניחא לתוספות בתרי ותרי ד[לא] סמכינן על חזקת אשת איש, כמו כן נימא לאידך גיסא דמכח חזקה דדייקא נתירנה כמו שהביאו התוספות דסמכינן עלה כשאין עדים כלל נגד חזקת איסור דאשת איש. אבל באמת החילוק ברור, שחזקה אשה דדייקא ומינסבא מחמת עצמה אין בה כל ענין של ברור בשעה שמתעורר הספק ורק שעל ידי חזקה זו עלינו להניח שהאשה תדע האמת כשתרצה להנשא, ואשר על כן כשהאשה באה להנשא ואומרת מת בעלי הנה על ידי חזקה דדייקא יש לנו להניח שודאי דבריה נכונים (ובאמת יש הרבה לדון אם יש על האשה תורת עד כשאר פסולי עדות שכשרין להתיר אשה מחמת זה או רק ראייה מכח החזקה ותו לא ואין כאן מקומו להאריך). אבל כשנולד לפנינו הספק אם מת והאשה אינה יודעת עתה אין לצרף חזקה זו שכשתרצה להנשא חזקה שתדע האמת להכריע הספק שיש עתה לפנינו, ורק שהתוספות חידשו דבזה על כל פנים מהני סברא זו של החזקה שדייקא שלא נניח מספק על חזקת איסור דמעיקרא ויחול עליה בודאות איסור אשת איש, שעל ידי שיש חזקה שתדייק ולא תנשא באיסור נשארה בספיקא ולא הוכרע על ידי חזקה דמעיקרא שיסודו הוא שכל זמן שאין ברור בעדים אי אפשר להוציא מחזקתו, אלא כאן עומד הדבר מיד שיתברר לאשה כשתנשא, ועל כל פנים אין חזקה זו מכריעה הספק שלפנינו להתירה כל זמן שאין האשה טוענת מת בעלי, וממילא נשאר

לא דייקא לברר אם מת או לא אחרי שסומכת על זה שהצלובים מתים, ולהכי כאן יש חשש למיעוט אבל אם האשה דייקא מהני להתיר לכתחילה, ולהכי ביוצא ליהרג באופן שאין כאן ספק איסור מן התורה מותרת גם לכתחילה, ואם כן הכי נמי בנידון דידן שהותרה מכח רובן לאבד יש לסמוך על דייקא ומינסבא אם שלום בינו לבינה.

מבאר שאין זה סותר לדברי הריב"ש

(יב) אכן לכאורה מהריב"ש מוכח סתירת כל הדברים הנ"ל, שהרי לדבריו בכל כבשוה כרקום ובכל יוצא ליהרג איכא רוב למיתה ואפילו הכי אסורה מכח תרי חזקות, ואם כן חזרה קושיתנו דהרי איכא חזקה דדייקא ומינסבא, ובשלמא בספינה שטבעה הרי החשש הוא שטבע ואפילו הכי ניצול ובכהאי גונא לא תידוק, אבל באלו קשה כנ"ל, אלא על כרחך מוכח מזה דגם בהנהו ליכא חזקה דדייקא ומינסבא.

אבל באמת זה אינו, שהרי מדברי הרמב"ם מוכח שחשש שאשה לא דייקא במלחמה הוא חשש מדרבנן, שהרי פסק בהחזיקה היא מלחמה בעולם דבעיא בגמרא אם נאמנת במיגו ופסק דלא תנשא מספק ואם נשאת לא תצא, ועל כרחך מוכח שאין כאן ספק מן התורה שאם לא כן הוי ליה למימר דתצא. (ומה דהרא"ש חולק וסובר דתצא יש לומר משום דבספק איסור דרבנן גם כן יש לומר דתצא, וגם גוף הדבר שלהרא"ש תצא אין זה מוכרח עיין שם בבאר היטב בשם הכנסת הגדולה, ובאמת לשון הרא"ש עבדינן לחומרא ניתן להאמר רק שאסורה, ועיין מה שכתב בשלחן ערוך לעיל גבי תובעת כתובה ועיין במפרשים). ועל כל פנים דעת הרמב"ם מפורש שאין כאן רק חששא לכתחילה ומדרבנן, והרי להריב"ש על כל פנים הוי ספק דאורייתא גמור ואם כן שוב תקשה כנ"ל.

אבל באמת הדבר ברור שאין כאן קושיא על הריב"ש מצד אחר, שחזקה דדייקא ומינסבא אינה מועילה להכריע ספק דאורייתא, וגמרא מפורשת היא, והיינו אותה סוגיא עצמה בכתובות, שהרי מפורש שם בתרי ותרי לא תנשא ואם נשאת תצא וחיבת אשם תלוי, חוץ מאם נשאת לאחד מהעדים

לן דגם בשני עדים כן, אכן נראה דעד כאן לא אמרינן דבתרי עדים לא תידוק דוקא כשהם מעידים בפירוש על מיתת הבעל, אבל היכי דמעידים על טביעה במים שאין להם סוף נראה דלכולי עלמא חזקה דמדדייקת ובדומה למה שכתב תוספות בתרי ותרי ויש לחלק.

ומה דיש לעיין בזה הוא, חדא דהרמב"ם הביא הטעם דבמלחמה אין אשה נאמנת הטעם הראשון שבגמרא דאמרה כולי עלמא נהרגו וכו' וכן הריטב"א לקמן באיבעיא דעד אחד במלחמה כתב דהחשש שבאשה משום שמא פגע בו גירא, ועד כאן ודאי שתדייק ורק אם מת מזה לא תדייק, ובאמת נראה דגם הרמב"ם מודה לזה, דבאמת נראה דמפרש הגמרא לא שכיון שנהרגו רבים ודאי גם הוא נהרג, אלא הרמב"ם מפרש שראתה השורה שלפניו והשורה שלאחריו נהרגים ממילא סברה שגם מי שהוא באמצע על כרחך גם הוא נהרג עמהם, אבל אם ראתה סתם בני אדם נהרגים אפילו ליד בעלה אין חוששים שלא תדייק, וממילא בעל כרחך זה שייך בראתה ממש אבל במה שאנו קובעים שתדייק הרי החשש יתכן שיודע לה שמחו ליה בגירא.

קיצור הדברים יש לומר הטעם בנגמר דינו שמתירין לכתחילה ואין חוששין למיעוט שאינו מצוי משום דעל זה סמכינן דהאשה תדייק אחרי שחשש המיעוט ענינו שלא נעשה שום דבר בגופו ועל כן תדייק מה שנעשה בו. מה שאין כן בראוהו צלוב כיון שנתברר שצלבוהו שוב לא תדייק מה היה בסופו. ואם כן הוא הדבר יש לומר גם בכבשוה כרקום באופן שיש רוב להתיר מדאורייתא ורק חששא דרבנן שמא מן המיעוט הוא, על זה סמכינן על האשה שתדייק מה שנעשה בו.

שוב ראיתי להגאון רבי יצחק אלחנן בעין יצחק שמוכיח מגמרא זו שמתירין אשה לכתחילה דאין חוששין למיעוט רק במה שאמרו חז"ל במפורש אבל מה שלא הוזכר בגמרא לאיסור אין חוששין לאסור גם לכתחילה, ומבסס על פי זה מה שכתב בכמה מקומות היתר דתרי רובא שהביאור הוא דעל ידי צירוף שני רובי הוי מיעוט כזה שלא מצאנו

הדין של ספק איסור מן התורה, ובאומרת ברי לי הנה באמת להריב"ש גם בכל ג' עדויות אלו אם נשאת לא תצא כמו בתרי ותרי אפילו הוי ספק מן התורה, אכן כל זה לדידה אבל כיון דלדידה אסור ממילא תצא, ובדידה נראה לכאורה דלא מהני אמירת ברי לי כפי שיטת רש"י בכתובות ואין כאן מקומו להאריך.

מיישב קושיית החלקת מחוקק

יג) נחזור לדברינו שכיון שאחרי שמתירין לה להנשא נקטינן שהאשה עוד תדייק עד שתנשא, להכי ביוצא ליהרג אף על גב דיש מיעוט שאינו מצוי שלא נהרג, על מיעוט זה סמכינן שהאשה כשתדייק אם מת תדייק על מעשה המיתה, ודוקא באופן שעל התחלת מעשה המיתה יש לנו ראייה והחשש הוא שאפילו הכי אירע המיעוט שאינו מצוי ולא נגמרה מיתתו על זה אנו חוששין שהאשה אחר שתדייק על מעשה המיתה שנעשה לו שוב לא תדייק יותר, אבל אם על מעשה המיתה אין לנו עדות ורק מכח גמר דין למיתה, הנה האשה כשתדייק תדייק על מעשה המיתה וממילא יתברר לה גם חשש המיעוט שאינו מצוי, ולהכי סמכו על זה להתירה לכתחילה ולא חששו לעכבה להנשא מחשש מיעוט שאינו מצוי כמו בצלוב, ומיושבת קושית החלקת מחוקק, ואשר על כן אותם הדברים שייכים גם בכבשוה כרקום באופן שלפנינו, שמאיסור דאורייתא יצאה מכח רוב גמור ורק דיש לאוסרה לכתחילה מחשש המיעוט שניצולים, הנה על זה סמכינן על דייקא דאשה כיון שלפי דברי רבא אם שלום בינו לבינה לא תסמוך על זה שרוב נהרגים, ואפילו לסלקא דעתך דרבא הנה יש לומר דזה רק כשראתה בעינייה שנהרגו הרבים ולפי דעתה תחשוב שזה שראתה הוי ראייה על בעלה, אבל במי שלא ראתה וצריכה עתה לדייק מה שהיה, יש לומר דבזה נניח שכשתדייק תדייק על המעשה שנעשה בבעלה ועל כן אפשר להתיר לכתחילה.

והנה חששא שתתקלקל איתא בריש האשה רבה שהוא בהותרה על פי עד אחד אבל על פי שני עדים פליגי תנא קמא ורבי שמעון, ולהלכה קיימא

עשו חכמים כאילו היה רוב במקרה, אבל בנגמר דינו שהוא ענין שברצון האדם גם כהאי גונא אזלינן בתר רוב, עיין שם שהאריך בראיות וביאורים על פי יסודות אלו. אולם תמהני דעיקר קושית החלקת מחוקק הוא מראוהו צלוב וגם זה פעולת אדם בכונה ואפילו הכי אין מתירין. והנה לדעת הריב"ש שבצלוב אסור גם בדיעבד אין בכלל קושיא על נגמר דינו, אבל כל הקושיא היא לדעת רבינו ירוחם (וכן נראה מהרמב"ם) שגם בצלוב אם נשאת לא תצא, הרי שאין זה אלא חשש מדרבנן ואם כן קשה טובא מאי שנא בין ראוהו צלוב לנגמר דינו, ואין כאן מקומו להאריך יותר. והנראה לע"ד כתבתי.

ואחתום בכרכה להדרת גאונו ולכל אשר לו

אברהם כהנא שפירא

לחז"ל שאסרוהו. והנה גם לפי דבריו יש לומר דכרקום שיש רוב גמור לא אשכחן שאסרו חז"ל על סמך חשש למיעוט.

חילוק בין רוב בעצם הדבר או רוב הבא במקרה

עוד ראיתי בספר נר אהרן להגאון רבי אברהם אהרן מטווריג (סימן א) שמיישב קושיית החלקת מחוקק על פי מה שהניח ליסוד לחלק בין רוב בעצם הדבר או רוב שבא במקרה, ורצה לומר שיש חילוק בין רוב שדנין בו על עצם הדבר מה ומהיכן הוא, מהרוב או מהמיעוט, ובין רוב שדנין בו אם קרה מקרה לדבר. וברוב במקרה לא אזלינן בתר רוב, ועל זה חידש דבדבר התלוי ברצון האדם שעושה פעולה בכונה, אזלינן בתר רוב גם ברוב במקרה, ועל פי זה מפרש שבמים שאין להם סוף

סימן צ

בענין עגונה • סניפים להיתר

קל"ד כתב גם כן שראוי לדון באבד זכרו, וגם הנודע ביהודה והחתם סופר גם כן מצרפים האבד זכרו לסניפים, גם האחיעזר סימן ט"ז סומך עצמו על נאבד זכרו, ובקונטרס באר חיים מרדכי מביא כמה ראיות לסמוך אפילו להתיר לכתחילה, ואף שגם החולקים רבים מכל מקום יש לסמוך על דעת גדולי המתירים לפחות שאין בזה איסור דאורייתא.

תרי רובי

(ב) הידיעה מהצבא הרוסי שנאבד בלי ידיעה, והנה אם נאבד איש מהצבא יכול להיות אם על ידי בריחה או על ידי מיתה, והתוספות בכתובות ט': (ד"ה כל) כתבו שסתם של האינם שבים הוא על ידי מיתה והרב הראשי הגאון הרצוג דייק מלשון תוספות שכתבו סתם שהוא יותר מרוב כמו שמצינו בגיטין ב': סתם ספרי דדייני מיגמר גמירי, וכתבו תוספות (שם ד"ה סתם) דהוי כמיעוטא דמיעוטא ואפילו אם נאמר דהוי רק רוב, בודאי בריחה הוי דבר שאין שכיח כלל בצבא הרוסי, ואם כן לפחות הוי תרי רובא, הרוב מה שנעדר הוי מחמת מיתה, ומה שלא שב אחר כך הוי גם כן מהרוב למיתה ומת אחר כך, ובתרי רובא מתירים גדולי האחרונים

ב"ה, ז' אדר א' תשי"א

כבוד הגאונים חברי הרבנות הראשית שליט"א

שלום וברכה, קבלתי מכתבכם אודת העגונה רעגינא ל. עם הגביית עדות, ואם אמנם השאלה חמורה וצריכה לפנים בכל זאת לדעתי הענייה ונסיוני המרובה בטיפול במספר קרוב לשלש אלפים ענייני עגונות, השאלה אינה צריכה לפני ולפנים ויש הרבה סניפים להתירה.

אבד זכרו

(א) אפילו אם לא היה לנו שום ידיעה שנאבד ברוסיא, גם כן היה לנו לדון על ידי מה שנאבד זכרו זה שמונה שנים שלכל הפחות נאבד ממנו חזקת חיים ויצאה מאיסור דאורייתא על פי שיטת הר"א מורדון דבמים שאין להם סוף אינה אסורה לעולם, והגם שרבים חולקים עליו והבית יוסף גער בגזיפה שלא לסמוך עליו, מכל מקום רוב הפוסקים סומכים עליו ובשו"ת הלכות קטנות סימן רכ"א כתב שאם נשתקע שמו יצאה מאיסור תורה, ובתרומת הדשן מעדיף האבד זכרו של זמננו מהצורבא דרבנן בזמן התלמוד, ובשו"ת מים חיים אה"ע סימן כ"א הסתמך על אבד זכרו, והמראות הצובאות סימן י"ז ס"ק

מכתב של הרוסים רק האשה אמרה כן ויש לתלות שהיו להם ידיעות יותר ברורות.

במקום שאי אפשר שיהיו עדים סומכין על אומדנא

(ה) דעת הבית חדש ח"א סימן ע' וע"ב ובחדשות סימן נ"ט העלה שבמקום שאי אפשר להיות עדים מתירין על פי אומדנא משום תקנת עגונות, והסמך לזה ממשיאין על פי בת קול (יבמות קכב, א) וכתב רש"י (ד"ה בשעת) שלא תמצא אחר ותשב עגונה.

וכן יש להאריך בעוד הרבה סניפים אך כבר כתבתי בהרבה תשובות וקשה עתיקא, לכן מכל הלין טעמי יש לדעתי העניה להתירא להינשא כדין אלמנה.

בבאר יעקב וקהלת יעקב בשם חכמי וילנא ובצירוף של הגאון רבי חיים מוואלאזין והגאון רבי יצחק אלחנן בספרו עין יצחק התיר כמה מאות עגונות בהסברא של תרי רובא.

לסמוך על הודעת הצבא

(ג) גם במלחמה הראשונה היו הרבה גדולים שהתירו על סמך הודעת הצבא שנאבד בלי ידיעה כי הודעה כזאת משמעותו של מיתה אך לא ירשם בספריהם כי נעדר מחמת בריחה לא שכיח כלל וגם ידוע שברח.

(ד) בתעודת האזרחים מקרקוב כתב בפירוש שמת ולא שנעדר, וגם אין כתוב שסומכים על

סימן צא²⁵

בענין עגונות שבעליהן היו בגיטאות ואין ידוע אם היו מהרוב שנשמדו או מהמיעוט שניצלו ע"י מחבוא או שנלקחו לעבודה

חיים ונותנין עליהן חומרי מתים וחומרי חיים, ועוד עדיפים מיניה דהתם רק סתמא אמרינן שמא נהרגו אבל הכא ודאי נגזר עליהן מיתה, ואף שיש לפקפק דהתם כל אנשי העיר עומדין ליהרג אלא דאפשר שיצולו על ידי מחבואה או על ידי ניסה כהאי מעשה דמייתי בירושלמי גיטין פ"ג ה"ד לפיכך איתרע חזקת חיים מכולם דשמא לא נתרחס ליה ניסא, מה שאין כן כאן שלא היה גזירת איבוד על כל היהודים הנמצאים שם כי כמה אלפים מהם שמצאו אותם מוכשרים יפה לעבודה החיו להם והובילו אותם למחנות עבודה ולא להשמדה ואם כן על כל אחד ואחד יש ספק שמא הוכשר לעבודה ודמי ליוצא לידון דלא איתרע חזקת חיים כלל, מכל מקום לא נראה לענ"ד לחלק בהכי כיון שנתברר דרובן לא הוכשרו לעבודה הרי איכא נגד חזקת חיים רובא שלא הוכשרו לעבודה ואזלי לאיבוד.

ובפרט לפי מה שכתב הפני יהושע בגיטין כ"ח. דחזקת חיים אתיא מכח רובא דעלמא דבחזקת בריאים קיימי עיין שם ואם כן כאן שאנו רואים

לכבוד הרב הגאון הגדול המפורסם עמוד ההוראה שר התורה מו"ה שלמה דוד כהנא שליט"א אב"ד בעיה"ק ירושלים העתיקה תובב"א ומלפנים ראב"ד דק"ק ווארשה יצ"ו

בדבר העגונות אשר קשה למצוא להן עדי מיתה על בעליהן אך זה ידוע שהיו בגיטאות בפולין בשעה שיצא עליהם הגזר דין להשמיד ולהרוג ומאז אבד זכרם, ויש ספק אם בעלי הנשים היו בכלל הרוב שנשמדו או שמא הוא מהמיעוט דמיעוטא שנצולו על ידי מחבואה או שממנו ניקח לעבוד עבודה במחנה ריכוז ונשאר בחיים, והנה לברר הדבר כשמלה קשה עלי מחמת שאני מחוסר ספרים אך אכתוב מה שראיתי להעיר בזה וכבוד הדרת גאונו שליט"א יראה ויבין אם כנים הדברים.

אלו שהיו בגיטאות אם יש להם חזקת חיים

(א) הנה דא מילתא דברירא לענ"ד שכל אותן האנשים שהיו בגיטאות ויצא עליהן גזר דין הנ"ל כבר יצאו כולם מחזקת חיים ודמי לעיר שכבשוה כרקום דקיימא לן בסימן י"ז סעיף ל"ו שהם בספק

25. מודפס בשו"ת דבר יהושע (ח"ה אה"ע סימן ד).

קיימו הפקודה רק בשביל שהיה עליהם אימת המלכות ומסתמא אילו היו יכולין להשמש מהפקודה ושלא יודע הדבר למלכות היו משתמטין וכמו שידוע באמת שהרבה מהם עשו ככה וכל שכן אם היו נותנים להם שוחד.

אין להם חזקת חיים מטעם חזקה ששליח עושה שליחותו

ג) והלום ראיתי עוד טעות אחר ביד רב מפורסם ממדינת אונגארין הוא בעל המחבר ספר פרדס רימונים שדן בנידון זה מחמת דחזקה שליח עושה שליחותו, ודבר זה מביא לידי גיחוך דודאי בשולח להרוג את חברו ליכא חזקה שגם השליח יהיה אכזר כל כך ויהרוג אדם רק בשביל להיות עומד בשליחותו. הן אמת דכל עכו"ם חשיד אשפיכות דמים וכתב בתשובות בית יצחק אה"ע ח"א סימן ס"ט אות ד' משום דרובן רוצחים גינהו ודייק כן ממשנה דריש פרק אין מעמידין (עבודה זרה פ"ב מ"א) דשפיכות דמים ורביעה בחדא מחתא מחתינהו וכיון דרביעה על כרחך משום דרובן חשודין דלענין איסור אין חוששין למיעוט הכי נמי בשפיכות דמים על כרחך רובן רוצחין, אלא שכתב דבזמן הזה שכתב בתשובות חוות יאיר סימן ס"ו דעכשיו מותר להתייחד עמהן על כרחך לא היו רובן רוצחין, עד כאן דברי הבית יצחק והשיג בזה על הנודע ביהודה סימן מ"ט עיין שם, אכן טעמו של החוות יאיר מבואר שהוא משום דעכשיו הורגין על הרציחה ועונשין עליהן כעין מה שכתב הבית יוסף ביו"ד סימן קנ"ג לענין רביעה ואם כן בנידון דידן דהתיר מלכות הרשעה דמם של ישראל בעונותינו הרבים ואדרבה היה מעניש את מי שאינו עושה רצונו בזה שוב הדרינן לכללא קמא דרוב עכו"ם רוצחים.

אבל מכל מקום ודאי יש מיעוט שאינן רוצחין בטבע ואותן המיעוט ודאי אילו היו יכולין להשמש מלקיים שליחות מפקדם ודאי היו עושין כך, ואף מאותן הרוב שהן רוצחין בטבע אינו ברור אם עשו שליחותן אלא חזקה דאתיא מכח רובא דשליחים עושין שליחותן, אבל יש מיעוט מהם שאין עושין שליחותן אף על פי שהן רוצחין בטבע שמא קבלו שוחד או נכמרו רחמיו עליו על פי סיבה ואם כן הוי

דלגבי אותם הרוצחים היו רוב ישראל אינם בריאים וחזקים עד כדי כך שיהיה שוה להניחם לצרכי עבודה שלהם, ואם כן מאי אהני הא דרובא דעלמא לגבי מיתה טבעית ובריאים הם ואינם עומדים למות אחרי אשר לגבי מיתה זו שעשו הרוצחים אנו רואים שרוב ישראל שבאותו מקום לא היו בריאים, ואין לומר דמכל מקום איכא רובא דעלמא שם חיים, זה אינו דבמקום הזה יצאו ישראל שבאותה מדינה מכלל רובא דעלמא, כיון שרק עליהם היה הגזירה ושוב אית לן למיזל בתר רוב ישראל שבאותה מדינה דשאר רובא דעלמא לא נכנסו בכלל הספק.

ולפי זה היה אפשר לצדד ולומר שבנידון דידן אין חזקת חיים כלל מתנגד להרוב שהלכו לאיבוד וממילא דמי רק לספינה שטבעה בים דקיימא לן אם נשאת לא תצא כמו שכתב בתשובת הרמב"ן סימן קכ"ח, ואפשר לצרף גם דעת הב"ח שכתב דבכל עיר שכבשוה כרקום אם נשאת לא תצא אף על פי שהיא תמוה כמו שכתב בחלקת מחוקק סוף ס"ק ס"ו מכל מקום בכהאי גוונא יש לומר דגם החלקת מחוקק מודה.

אלא שגוף דברי הפני יהושע הנ"ל לא ברורין לי ומחמת שאין הפני יהושע תחת ידי כעת וגם שאר ספרים אינם תחת ידי קשה לי לפלפל בדבר. מכל מקום זה ברור דעל כל פנים חזקת חיים איתרע מכח הרוב הנ"ל.

אם יש להם דין של יוצא ליהרג

ב) ולכאורה בהשקפה ראשונה עולה בדעתי לדמות האי מילתא להיוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם דלפי הלישנא קמא בגיטין כיון דגמיר ליה דינא לקטלא קטלי ליה וכמו שראיתי לאיזה רבנים שליט"א מצדדין בזה, אבל במחילת כבוד תורתם טעות הוא בידם, חדא שהרי חזינן דעל כרחם המיעוט ניצולו, ועוד דלא דמי ליוצא ליהרג על פי דין שלהם דודאי הורגין דלא חזו ליה זכותא ולא מקבלי שוחדא, אבל בנידון דידן שהוציא ליהרג לא מחמת דנתחייב בדינא אלא מחמת שגזר עליהם מלכות הרשעה שלא בדין ואותם שהוציאו הפקודה לפועל גם כן ידעו שהיא שלא כדין והרבה מהם

שנהרגו בהעיר, אלא אף מדרבנן דמחמרינן ונותנין עליה חומרי חיים יש לומר דבכהאי גוונא לא מחמרינן כלל כיון דמיד שנכבשה העיר יצא מחזקת חיים אלא נותנין עליו חומרי חיים שמא הוא מהמיעוט שנשארינן בחיים גם אחר הכיבוש אבל עכשיו שלא נמצא בין החיים מהיכי תיתי לחוש שנשאר בין החיים וברח והטמין עצמו שלא נדע מקומו מאחר שלא היה לו שום סיבה לברוח אחר שכבר שקטה המלחמה ומסתמא מוקמינן ליה בחזקת מתים.

אמנם בנידון דידן שלא נשארו אנשי המקום על מקומן אלא הוציאו אותן מן העיר והובילו אותם למקום אחר ושם הפרישו מיעוט מהם לעבודה ורובן להשמדה וספק בבעל האשה הזאת אם פירש לחיים או למיתה, נראה לענ"ד לדמות למאי דאיתא בזבחים ע"ד. אמר רב טבעת של עבודה זרה שנתערבה במאה טבעות ופרשו ארבעים למקום אחר וששים למקום אחר וכו' דאמרינן איסורא ברובא איתיה, והכי פסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות ע"ז ה"י, וכן כתב השאלות מובא ברא"ש פרק גיד הגשה סימן כ"א רובא לחדא דוכתא ומיעוטא לחדא דוכתא אמרינן איסורא בתוך רובא איתנהו, וכיוצא בזה כתב הרמ"א ביו"ד סימן ק"ז ס"א בעירה דגים קטנים ומצאו דג טמא בקערה לא חיישינן שמא נשאר הדג טמא עם מיעוט אחרונות, והוא שיטת הר"ש והוא בבית יוסף וטעמא משום דאיסורא ברובא איתיה כמבואר בטורי זהב וש"ך שם.

אמנם הראב"ד השיג על הרמב"ם שם מזבחים (שם ע"ב) דקאמר רב אושעיא חבית של תרומה וכו' ולא אמרינן איסורא ברובא איתיה, (בראב"ד שלפנינו לא מוזכר רב אושעיא אלא רב יהודא אך כנראה טעות סופר הוא ובבית יעקב דכתב לשון הראב"ד הביא רב אושעיא וכן כתב בלחם משנה כאן עיין שם), וגם הפרי חדש השיג על הר"ש מהאי טעמא עיין שם, והנה הלחם משנה כתב לתרץ דכי קאמר רב אושעיא רק היכא דליכא אלא חד ספק כי התם דלא הוי רק חד תערובת אבל היכא דאיכא תרי ספיקי שהם ב' תערובות ודאי דאמרינן איסורא ברובא איתיה, אבל עדיין שיטת הר"ש צריך ישוב.

מיעוטא שלא עשו שליחותן ועדיף מהחזקה כמו שכתבו הראשונים גבי רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן, וגם כי עיקר הדבר דייק הבית יצחק הנ"ל מהמשנה דרוב רוצחין נינהו, על פי הטבע יש לפקפק בו טובא שגם ברביעה לא אמרו שרוב עכו"ם רובעין אלא שחשודין והיינו ספק אבל רוב לא שמענו, ועוד תדע דהא רבינא סבירא ליה דרק לכתחילה אין מעמידין בהמה בפונדקאות אבל בדיעבד לוקחין מהם בהמות לקרבן ואף שהתוספות בעבודה זרה כ"ג. ד"ה רבינא העלו דאף לרבינא יש חילוק בין בהמה שלו לבהמה של ישראל מכל מקום משמע דגם בהמה של ישראל אם עבר והעמידה בפונדק של עכו"ם כשרה לקרבן בדיעבד והיינו מטעם שפירש"י שם דלשמא ירבע לה חיישינן לשמא רבע לה לא חיישינן, ועל כרחך משום דמוקמינן בהמה בחזקת כשירה לקרבן ואי נימא דרוב עכו"ם רובעין איך מהני חזקת כשרות בהמה במקום רוב, אלא על כרחך דליכא רוב רק ספק וממילא הוא הדין הא דעכו"ם חשודין על שפיכות דמים נמי לא הוי רק ספק, ועל כן אין בידינו לדמות נידון דידן אלא לעיר שכבשוה כרקום שאיתרע חזקת חיים ונותנין עליה חומרי מתים וחומרי חיים.

אם יש לדמותם לכבשוה כרקום מכיון שפירשו ממקומם

ד) איברא זה דוקא אם כשאנו באים לדון בדבר שעדיין כולם בין המיעוט החיים בין שנהרגו הרוב המתים במקומן במושבות בגיטאות אלא שאין אנו יודעין אם בעל האשה הזאת הוא מהרוב המתים או ממיעוט החיים דבכהאי גוונא אמרינן בעיר שכבשוה כרקום, ודבר זה דייקא לשון השלחן ערוך שכתב ואפילו מי שהוא בעיר שכבשוה כרקום וכו' משמע נמי דמיירי שאנו דנין עכשיו על אשה שבעלה בודאי בהעיר הנכבש אלא דלא ידעינן אם חי או מת, אבל היכא דאחר שנכבשה העיר ושקטה המלחמה באנו להעיר ולא מצאנו בעל האשה בהעיר בין החיים ונודע שרבים מבני העיר נהרגו ודאי אלא שלא ראינו אם גם זה נהרג או יצא מן העיר אחר שכבר נכבשה, נראה דודאי מדאורייתא לא תלינן דיצא ממקומו אלא תלינן שהוא מהרוב

דמייתי סיעתא מהא דאחד ממ' אוסרת אחד מס' אינה אוסרת נמי תיובתיה דהרי התם ב' תערובות בעינן ואיך יאמר הר"ש אפילו תערובת אחת, ואף דשיטת הר"ש יש לקיים אם נאמר דסבירא ליה כמו שרצה הבית יוסף ביו"ד סימן ק"י להעמיס על הטור ורשב"א שכתבו אלא המיעוט שפירשו מותרין דסבירא להו אפילו אם לא נתערבו באחרים מותרין, מכל מקום דעת הרמ"א שתפס דברי הר"ש להלכה וגם הדברי חמודות עצמו סמך על דעת רמ"א בזה עיין שם לא יתישב בכך שהרי אנן קיימא לן בסימן ק"י דאפילו ב' תערובות לא סגי אלא ג' תערובות וכל שכן דלא הותר תערובות ראשון, וגם קושית הפלתי על הפרי חדש תקשה על הדברי חמודות ועל הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם.

לכן נראה דדברי חמודות נחמדין מאד דהוא סבירא ליה טעמא דאיסורא ברובא איתא הוי דכל דבר שנחלק לשנים מיעוט בצד אחד ורובא בצד אחר אזי תלינן דמה שדנין עליו סתמא נגרר אחר הרוב, ולכך קאמר דהכא על ידי פרישת המיעוט מן הרוב הוא כלומר שמחמת שנפרש מיעוט מן הרוב אמרינן דאיסורא ברובא איתיה שהאיסור הולך אחר הרוב, מה שאין כן רב הושעיא דלא מיירי בפירשו זה מזה לכך סבירא ליה דאוסרין אפילו תערובות שני, אבל בפירשו מודה לרב דעל כל פנים תערובות שני מתיר, והא דאסר רב תערובות ראשון הוא דעל זה אין לו ביטול כמו שכתב הש"ך שם, מה שאין כן הר"ש דמיירי שהוכר הדג ואין צריך ביטול רק טעמו וכמו שתירץ הפלתי עיין שם.

ראיה דטעם הדבר אינו משום כל דפריש

ויש להביא ראיה דאיסורא ברובא איתיה לאו מטעם כל דפריש הוא מהא דפריך בזבחים ע"ג: נכבשינהו דניידי ונימא כל דפריש מרובא פריש ומשני רבא גזירה שמא יבואו עשרה כהנים בבת אחת ויקרבו, ופרש"י דהשתא דאשתכח דקריב רובא בבת אחת ואיכא למיחש דאיסורא ברובא איתא וכו', אמר ליה האי מרבנן אלא מעתה מגיסא אסירא ופירש"י כלומר וכי מאחר שמשכו ולקחו אחד אחד לבדו ובנדנדו כל חד אמרן דמרובא

אכן נראה לענ"ד הטעם דמחלקינן בין תערובת ראשון לשני משום דבתערובת ראשון כל זמן שלא פירש המיעוט מהרוב הוי כאילו ודאי איסור מדרבנן דעשאוהו כודאי, אך זה דוקא אם נודע התערובות וחל על כל התערובות שם איסור, אבל כשלא חל על התערובות שם איסור כנידון הר"ש שהדג טמא פה לפנינו אלא שאנו מסתפקים על שעה שעירה אם היה בין הרוב או בין המיעוט ודאי אמרינן איסורא ברובא איתיה. ומעתה גם בנידון דידן אמרינן שהמיעוט שפירשו מהרוב לחיים אין ביניהם בעל האשה הזאת אלא הוא נשאר בין הרוב דאזלי למיתה והטעם דאיסורא ברוב איתיה.

טעם הדבר דאמרינן איסורא ברובא איתיה

והנה בטעמא דמלתא דאמרינן איסורא ברובא איתיה, כתב הפרי חדש בסימן ק"ז שהוא משום דכל דפריש מרובא קפריש ומכח זה ישוה שיטת רב אושעיא עם שיטת רב, דרב אושעיא מיירי כשכולן מונחין במקומן אלא שנחתך רובן מה שאין כן רב דמיירי בפירשו למקום אחר אמרינן דהמיעוט שפירש היה מהרוב היתר והאיסור נשאר ברוב שלא פירש. אלא דאכתי קשיא מה עם שיטת הר"ש דלא יתישב בהכי, ונראה כוונתו דבנדון הר"ש הוי ליה למימר להיפך דאיסורא לא פירש עם הרוב אלא שנשאר עם המיעוט שעדיין לא פירש, אך הפלתי שם השיג עליו דאי משום דכל דפירש הוא הא לא מהני כשנודע הספק ופירש לפנינו ועיין שם מה שכתב.

אכן בדברי חמודות פרק גיד הנשה אות קס"א שיכל את ידיו שאף הוא כתב כעין דברי הפרי חדש אלא בסגנון אחר, שהביא שם שיטת הר"ש וכתב עליו וזה לשונו, והאי דפרק התערובות דכתב רבינו לעיל דלא אמרינן איסורא ברובא איתיה אינו ענין לכאן דהכא על ידי פרישת המיעוט מן המרובה וכהאי גוונא אמרינן איסורא ברוב איתיה כדאיתא התם בהתערובות גבי אחד ממ' אוסרת אחד מס' אינה אוסרת עד כאן לשונו, והנה אם נאמר שכוונת הדברי חמודות כפשוטו שמתעם כל דפריש מרובא קפריש קאתי עלה אכתי תיקשי שיטת הר"ש דהא הר"ש מיירי כשהרוב פירש מן המיעוט וגם מה

המיעוט כיון דליכא למימר איסורא במיעוטא איתיה ממילא לא אמרינן כל דפריש וכו', וממילא אתי שפיר דברי הפרי חדש דקאמר כל דפריש כיון שזה ממש סברת איסורא ברובא איתיה, אבל אם נדקדק זה לא יתכן כלל דאם כן אמאי איירי בעשרה כהנים בבת אחת אפילו כי משיך כל חד לחוד נמי מאחר שפירשו מחצה לכאן כד הדר ונסיב חדא ויהיב ליה לצד המחצה שפירשו אית לן למיחש דהאי איסורא היא כיון שכבר לא נשאר הרוב אלא הרוב פירש ועל כרחך צריך לומר דלא משום דרוב התערובת נשאר אלא דכל חדא וחדא דפריש דיינינן ליה בפני עצמו ואמרינן דהאי דפריש מהיתרא קפריש כיון שבתערובות זה רוב, ולכך אף אם נשאר מיעוט התערובות מכל מקום יש בו רוב היתר.

עוד יש להעיר מהא דאמר ביומא פ"ד: אמר שמואל לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב וכו' לא צריכא דפרוש לחצר אחרת וכו' איני והאמר רב אסי אמר רבי יוחנן ט' כותים וישראל אחד באותה חצר מפקחין, בחצר אחרת אין מפקחין, לא קשיא הא דפרוש כולהו הא דפרוש מקצתייהו, וכתבו התוספות (ד"ה הא) נראה לפרש דפרוש כולהו לחצר אחרת ויצאו גם משם ולא נשאר בהם עד אחד שנפלה עליו מפולת וכו' הא דפריש מקצתייהו שלא פירש מכאן לאותה חצר אחרת אלא אחד עד כאן לשון התוספות, ולכאורה קשה אי יצאו כולם ולא נשאר רק אחד למה לי טעמא דמפקחין משום דלא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב תיפוק ליה דכל קמא וקמא דנפיק מהאי חצר מרובא דעכו"ם קפריש וישראל נשאר משנים האחרונים, ועל כל אחד משנים האחרונים כבר יש רק ספק השקול אי עכו"ם אי ישראל וממילא האחד שנשאר הוי ליה בספק ולפיכך מפקחין. ועל כרחך צריך לומר דמיירי דנפיק כל הט' בבת אחת והאחד נשאר דבכהאי גוונא הוי ליה למימר דזה שנשאר הוא מהרוב עכו"ם וישראל ברובא שיצאו איתיה קא משמע לן דלא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב, ואי נימא דלא אמרינן איסורא ברובא איתיה רק בנשאר הרוב והמיעוט פריש ומטעם כל דפריש וכו' הדרא קושיא לדוכתיה הלא כאן הרוב פירש, אלא ודאי

קפריש וכו' חוזרים ומצטרפין להיות רוב ולהאסר, ומשני משום שמא יבואו י' כהנים בבת אחת ויקחו, פירש"י ויקחו מתוך התערובות וכיון דרובא נסבי כי הדדי איכא למיחש דאיסורא ברובא איתיה עכ"ל. הרי מוכח מכאן שהא דאיסורא ברובא איתא לאו משום דנשאר במקומו ואמרינן דהמיעוט דפריש מרובא קפריש אלא היא סברא בפני עצמה דהאיסור נגרר אחר הרוב ולכן היכא דהרוב פירש מן המיעוט נהי נמי דאית לן למימר גם בהא כל דפריש מרובא דהיתרא קפריש והאיסור נשאר מכל מקום מאחר שהרוב פירש למקום אחר איכא נגד סברת כל דפריש וכו' הסברא דאיסורא ברובא איתיה, מה שאין כן לפי סברת הפרי חדש הנ"ל דאיסורא ברובא וכל דפריש וכו' חד מילתא הוא קשה אמאי כתב רש"י דאיכא למיחש דאיסורא ברובא איתיה דמשמע רק משום ספק חיישינן לה, הלא ממה נפשך אי המיעוט לגבי הרוב חשיב פריש ודאי אית לן למימר איסורא ברובא אשתאר שהרי כל דפריש מהני גם להקל ודיינינן לה כודאי, ועל כרחך למחשב פריש רק דבר הנפרש ממקומו דבזה תלוי הכלל דכל דפריש וכו', ואם כן אפילו בפריש רובא כיון שהמיעוט נשאר במקומו מפני מה חיישינן כלל דאיסורא ברובא הוי ליה למימר דהאיסור נשאר במקומו כיון דכל דפריש וכו' ואין כאן שום ספק. אלא ודאי דתרתיה סברות איתנייהו שאם המיעוט נפרש והרוב נשאר אז דיינינן בודאי האיסור נשאר בהרוב מכח ב' טעמים, א' משום כל דפריש וכו', והב' משום דאיסורא ברובא איתיה, אך אם הרוב נפרש והמיעוט נשאר במקומו אז ב' הסברות מתנגדות זה לזה דסברת כל דפריש וכו' אומרת שמה שנפרש מותר והאיסור בהמיעוט נשאר וסברת איסורא ברובא איתיה אומרת שמה שנפרש אסור והמיעוט הנשאר מותר לכך דיינינן ליה דין ספק.

ולכאורה היה אפשר לומר דלעולם כל דפריש וכו' ואיסורא ברובא איתיה מחדא טעמא קא אתיין אלא לא שאיסורא ברובא איתיה הוא מטעם כל דפריש אלא אדרבה כל דפריש זה מחמת הסברא דאיסורא בתר רובא גריר, וקצת משמע כן מלשון רש"י הנ"ל ולכך שפיר היכא דפריש הרוב מן

לומר שפירש מן המיעוט שנשארו במחנה וכיון שפירש שוב אזדא לה הסברא דכל דפריש למיתה מרובא קפריש ובעלה נשאר במקומו שהרי לא נשאר אלא פירש ושוב אפשר דפירש למיתה וממילא ליכא סברא המתנגדת להא דאיסורא ברובא איתא ותלינן שהוא מהרוב המתים, ועל כל פנים אם נשאת לא תצא, וממילא יש לצרף שיטת הר"א מזורדין, וגם שיטת המבי"ט דבנמצא הרוג תלינן שנאבד והכי נמי הרי ידעינן ודאי שהרבה נהרגו ומסתמא גם זה שנאבד ביניהם.

כל זה כתבתי בלי עיון וחיפוש בספרים רק מה שהעירו רעיוניי לפום ריהטא כי מחמת טרדת הכנסת כלה בתי שתחיה אי אפשר לי לברר הדברים כשמלה ותן לחכם ויחכם עוד, ואבקש מכבוד הדרת גאונו שליט"א שישים עיונו על הדברים ויודיעני מה מצא בהם.

ידידו הדורש שלומו הטוב

הק' יהושע מנחם עהרענבערג מקראקא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, כ' טבת תש"ז ירושלים

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יהושע מנחם עהרנברג שליט"א

הקונטרס שהעריך אלי בערב שבת קודש וישב קבלתי לנכון והתענגתי מאוד עליו הן בהשקפתו הבהירה להוראה למעשה והן בפלפולא בחידושי הלכה והנני להעביר לו איזה הערות בדבריו.

לדמות לדין כבשוה כרכום

(א) כבודו העלה בצדק דכל אותם שהיו בגיטאות יש להם הדין של כבשוה כרכום שאבדו החזקת חיים אבל זה אינו מועיל עוד להתיר נשותיהן להינשא, דהא יש להם גם חומר חיים ולכלל היותר יש להם רק הדין של מים שאין להם סוף שלכתחילה לא תינשא.

ואנכי כתבתי בקונטרסי שיש לדון בזה משום תרי רובי לפי המבואר בשלחן ערוך דכרכום של מלכות אחרת אפילו בהקיפוה ולא כבשו, גם כן כבר יצא מחזקת חיים וחומר חיים ובכבשוה אפילו כרכום של אותו מלכות, ובנדון דידן הרי יש רוב למיתה משום מלכות אחרת אפילו שלא נכבשה

דאף אם הרוב פירש אמרינן איסורא ברובא איתיה והוי ליה הכי נמי למימר דישראל ברובא איתיה ועל כן צריך לטעם משום דלא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב. ובזה יש לבאר גם סוף דברי התוספות הא דפריש מקצתייהו וכו' שנתקשה בהם בתוספת יום הכפורים ואין כאן מקומו להאריך.

ודע עוד שבתשובת הרשב"א סימן שנ"ה מבואר כדברי הפרי חדש דהסלקא דעתך מטעם דכל דפריש וכו', אך אין מזה סתירה לדברי הדברי חמודות דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי שהרי הרשב"א לא קאמרה אלא בטעמא דרב בפרק התערובות וכיון דלרב סגי בהסבר טעמא דמילתא משום כל דפריש וכו' לא נחית הרשב"א לטעמא אחרינא, מה שאין כן הדברי חמודות שבא להסביר שיטת הר"ש צריך ליתן בו טעם אחר ואין אלו הטעמים סותרין זה את זה דשניהם כאחד טובים. ועיין במעדני יו"ט בפרק גיד הנשה על דברי השאלות שהביא הרא"ש בסימן כ"א שכתב וזה לשונו לא קשיא דהוי ליה למימר אמרינן כל דפריש וכו' דהך לישנא איתא נמי בגמרא עד כאן לשונו, ורצונו לומר דבנידון השאלות שייך הב' טעמים הנ"ל אלא דנקט חד מתרי.

והנה בנידון דידן נראה דאמרינן סדנא דארעא חד הוא וכל הנשארינן לחיים הוי ליה נשארינן במקומן רק אותן בני אדם שמתו חשובין פירשו, ועיין ביורה דעה סימן ק"א ס"ז ובטורי זהב שם סקי"ד דכל שנשתנה מקדמותו הוי ליה פריש ואמרינן כל דפריש מרובא קפריש, ואם כן כיון שבעונותינו הרבים הוציאו רוב המדינה להריגה ורק מיעוט נשארו בחיים הרי יש לפנינו ב' סברות מתנגדות, אחד שבעל האשה הזאת שאנו דנין עליו הוא בין הרוב שפירשו למיתה משום דאיסורא ברובא איתיה, אבל לעומת זה עומד לנגדנו הסברא דכל דפריש מרובא קפריש וממילא אותן שפירשו למיתה לא היה בעלה עמהן אלא מהרוב אנשים שאינם בעלה של זו.

אלא דמכל מקום יש לומר דהא תינח אם היה הספק לנו אם נשאר בחיים במקומו אבל היכא דלא נמצא בין החיים שנשארו הרי על כרחך אתה צריך

איסורא ברובא איתיה. וגם מתעמק בחכמה בגוף הסברא של איסורא ברובא איתיה.

ולפי דעתי נראה לומר בדברי הגמרא זבחים ע"ד: דאיסורא ברובא איתא, דאין הכוונה לומר שהטבעת של עבודה זרה הוי בודאי בהששים ולא בארבעים, דאם כן היה צריך להיות מותר אפילו בלי תערובת אחרת מהארבעים. רק הכוונה הוי לענין דין קבוע דכל הדברים שאינם מתבטלים יש להם הדין של קבוע דרבנן, והיכא דפירש אחד מהן שלא בפנינו אותו שפירש מותר משום שנתבטל הקביעות.

והנה היכא שפירשו כולם בזה אחר זה מבואר בשלחן ערוך דהיכא דלא גזרינן שמא יקח מן הקבוע רק שנים האחרונים אסורים והיכא שנעקרו כולם במקום אחד בודאי יש להם דין קבוע אפילו בעקירתם כיון שהם כולם ביחד, אבל האיך יהיה הדין אם נתפזרו כולם לשני מקומות, על איזה גושים המפוזרים אמרינן דנשאר עליו דין קבוע, ואיזה פיזור יהיה לו דין פירש, כמו בהדין המבואר בגמרא שנתערב במאה דנאסרו כולם מטעם קבוע ואחר כך נתפזרו ביחד לשני כלים בכלי אחד ששים ובכלי אחד ארבעים, על איזה מקום נימא שנשאר עליו דין קבוע ועל איזה מקום דין פירש, על זה קאמר הגמרא דאיסורא היינו האיסור של קבוע הוא על הרוב של התערובת והארבעים שהם המיעוט יש להם הדין של פירש, ולכן שפיר קאמר הגמרא שאם נתערבו הששים אסורים כיון שהם נחשבו לקבוע, ואם נתערבו מהארבעים אינם אסורים מפני שיש להם דין פירש שלא מן הקבוע ולכן אינו שייך זה להחביות של תרומה דשם החמישים חביות נשארו במקומם ולא פירשו כלל והוי כמו השנים האחרונים שנאסרים.

ולפי הבנתי הוא טעם נאה מאוד ומיושבים כל הקושיות, וקצת דקדוק יש לזה גם מלשונו הזהב של הרמב"ם שכתב דין זה ודייק לומר שאני אומר אותה טבעת האסורה ברוב הוא, ובהדין הקודם באותה ההלכה כתב שאני אומר אותה הטבעת ולא כתב האסורה משום שכבר הזכיר בראש ההלכה טבעת של עבודה זרה ולמה הצריך לכתוב הלשון

ומשום הכבישה שאפילו בכרכום של אותו מלכות וגמצא שבשעת ההיקף כבר יצאו מחזקת חיים על ידי הכרכום של מלכות אחרת, ולאחר הכיבוש נתוסף עוד רוב, ובתרי רובי רוב גדולי קדמאי ואחרונים מתירים אפילו לכתחילה.

לדמות לדין יוצא ליהרג

ב) כבודו כותב שהדמיון בדין זה ליוצא ליהרג הוא טעות, מפני שיוצאים ליהרג שלא כדין. רק לדעתי אין בזה משום טעות, וגם אנכי כתבתי בקונטרסי שאותם שהועמדו בצד שמאל הוי דינם כיוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם כיון שידוע שהיה פקודה מהפקידים הגבוהים להשמדה, הגם שנמצאו יחידים מועטים שנצולו המה רק בדרך נס ואין מזכירים מעשה נסים, ודברי הגמרא שלאחר החתימה אין מקבלים שוחד הוא גם כן רק מטעם רוב אבל היו גם אז יחידים שניצולו.

לדמות לדין דמבי"ט דאיהו הוא שנאבד איהו שנמצא

ג) כבודו מצדד לצרף להתיירא הסברא של המבי"ט שאם מצאו הרוג על הדרך אמרינן איהו הוא שנאבד איהו הוא שנמצא ולכן כיון שאנו רואים המשרפות הגדולה אמרינן ששם נמצא הנאבד. אבל אינו דומה להמאורע בזמננו שרבים הלכו בדרך הזה ואין ידוע אם הקבר הוא של איש זה או של אחר.

ואנחנו משתמשים לצרף עוד רוב מה שנאבד זכרו ורוב הנשארים באים או מודיעים, וכבר העלה הגאון הרצוג שליט"א מהתוספות כתובות ט': ד"ה כל דסתם של האינם שבים הוא מחמת מיתה בקשר להתוספות גיטין ב': ד"ה סתם דסתם הוי יותר מרוב.

בענין שאנו אומרים דאיסורא ברובא איתיה

ד) ובאותו ענין כבודו מפלפל ברוב חריפות על הקושיא שהוקשו על הרמב"ם ע"ז פ"ז ה"י דפסק דאמרינן איסורא ברובא איתא גבי טבעות של עבודה זרה שנפרשו ששים למקום אחד וארבעים למקום אחר, ובסק גם כן גבי תרומה שאם נפתחו מאה חביות החמישים הנותרים אסורים ולא אמרינן

כל דפריש מרובא פריש אינגו רוב מצד עצמו רק מבטל הקבוע שהוא כמחצה וממילא בטיל ברוב, אבל דבר זה אינו שייך בעגונות ביטול ברוב מלבד המחלוקת באחרונים אם האיסור אינו מבורר אם יש לו דין קבוע.

והנני בזה ידיו מכבדו כערכו

שלמה דוד כהנא

טבעת האסורה, ומוכח מזה דכוונתו האסורה מטעם קבוע ואינה מתבטלת הוא בהרוב וכמו שבארנו דהשם קבוע על הרוב ועל המיעוט הוי הדין של פירש.

דין כל דפריש וכו' בעגונות

(ה) מה שכבודו רוצה לצרף בזה סברת כל דפריש מרובא פריש, לדעתי דבר זר הוא דלדעתי

סימן צב

בענין עגונות

מצריך להנאמנות של האשה מטעם של מגו שלא היתה נשואה זה שלא לצורך שהאשה נאמנת מטעם עדות בלי מגו כמבואר בשלחן ערוך סעיף ח' שאם אחד אמר לאשה מת בעלך אין צריך שוב לעדות.

(ב) העגונה ב. פ. אשת יוסף פ. אשר נשלח מקודם מקראקא לטרנוב ובשנת 1943 נשלח כאשר היה חולה במצב רע נשלח לטראבלינקא ונאבד זכרו והעדים ה. כ. ומ. פ. מאשרות שהיה חלוש ותואר פניו רע ונשלח עם שאר חולים וזקנים לטרעבלינקא ויודעת ששום אחד מטראנספורט זה לא נשאר בחיים יש להתירה.

(ג) העגונה ד. ד. ר. מטאמשוב הכותבת שבעלה נשלח בשנת 1943 לטרעבלינקא ויהודי אחד שהיה בפוליציי הגיד לה שיודע שהטראנספורט זה כולם הלכו לפערניכטונג, יש להתירה ואבקש מעלתו לחקור על כל העגונות אודות בנים ואחים ועל פי רוב היה להם אחים וצריכים לגביית עדות גם על האחים.

עגונה מרוסיא

(ד) העגונה מ. פ. מלודז שבעלה ישראל ראובן מלודז נשלח בשנת 1940 או 1941 מלודז לרוסיא ואין שום ידיעה ממנו, והנה בודאי הצדק עם מעלתו שאותם שהיו ברוסיא אין לתלות בהם הקולות שאנו תולים במחנות הריכוז של הגרמנים שרובם היו לכליון והשמדה, וגם החזקה שהיו באים או מודיעים אינה עדיין ברוסיא שלא נתארגנו שם ועדות לחיפוש וכדומה.

ב"ה, ירושלים כ"א אלול התש"ו

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם יעקב ישראל זובער שליט"א רב בשטוקהולם

שלום וברכה אחר דרישת שלומו הטוב, בטח כבר קיבל מעלתו מכתבי אודות העגונות ל. וג. שהצטרפנו לדעת מעלתו להתירן. ביחד עם מכתבי שלחתי גם הקונטרס שלי ואקווה שיגיע במועדו. והנה היום קבלתי מכתבו מיי אלול ובו מתייעץ מעלתו אודות ד' נשים עגונות וממחר אני להודיעו חוות דעתי בענין.

טבע במים במחנות

(א) העגונה ר. פ. ממארקשעוו אשת אברהם מ. אשר לפי עדותה לקחו את בעלה ממארקשעוו באוגוסט שנת 1941 ושלחוהו למיידאנק, ובשנת 1943 נשלחה גם היא לשם וכאשר חקרה ודרשה מה נעשה בבעלה הגידו לה אנשים שהיו עמו, שהוא נספה בעבודתו במים. וכבודו מפלפל בחכמה שאין בזה החשש של מים שאין להם סוף משום דאפילו אם גלי אשפלינהו (יבמות קכא, א) גם כן לא יכול להנצל מפני השומרים סביב הנהר וגם הלשון ער איז אומגעקומען משמעותו שמת בודאי, ויש גם כן לצרף דעת הטורי זהב (סימן יז ס"ק קמח) דבספק של מים שאין להם סוף או יש להם סוף בעד מפי עד אזלינן לקולא, וכן מה שכתב דהיכא שמשמעות דברי העד מורה שיותר קרוב למיתה גם כן אזלינן לקולא בעד מפי עד מובאים דבריו בבאר היטב ס"ק ק"ח, וגם מלבד זה הוי תרי רובי למיתה הטביעה והשהיה במיידאנק, מלבד האומדנא מה שלא נמצא ולא הודיעו. לכן מצטרף אנכי למעלתו להתירה אם אין בזה חשש של זיקת חליצה. ומה שמעלתו

רימו אותה, ובודאי אם נשלח על ידי הגרמנים נשלח לאיזה מחנה שלהם ולא לרוסיה, ששילוח כזה היה מן הנמנע לגמרי, ואם השערתי תהיה נכונה אז ישתנה דינה ויכול להיות שחפץ ד' בידינו יצלח למצוא צדדים להיתרא, ואפילו אם ברח מעצמו לרוסיה גם כן יהיה מקום לתלות שברייחתו לא הצליחה, ונורה על הגבול או באמצע הדרך. ולבי אומר לי שבחקירה החדשה יתבהר המצב לטובתה. והריני חותם בכבוד וברכת שנה טובה למעלתו ולכל הנלוים אליו ותהא השנה החדשה שנת גאולה וישועה לעמנו כעתירת נפש ידיו

שלמה זוד כהנא

אך לפי חשבונני יש איזה טעות בעדותה של האשה כי לפי ידיעתי בשנת 1940 או אפילו 1941 היו אז הגרמנים בשלום עם הרוסים כי המלחמה נגדם היתה בשנת 1942 ועד שנת 1942 לא יכלו הגרמנים לשלוח שם אנשים ושבויים לרוסיה, ויכול היה להיות בריחה מרצון לרוסיה על ידי הברחת הגבולים שהיו גם כן בסכנה גדולה, ולכן נחוץ שמעלתו יחקור עוד הפעם את האשה אם בעלה ברח בעצמו לרוסיה, או נשלח לשם על ידי הנאצים כמו שכבודו כותב בהגביית עדות שנשלח מהגיטו, ועל ידי מי נשלח, ואם נשלחו עוד יהודים, ומאין יודעת שנשלח לרוסיה, מי הגיד לה מקום שילוחו אולי

סימן צג²⁶

בענין עגונה

שהיו עמו באוירון ההוא, לא עלתה בידם למצוא שום רושם על אחריתם.

על יסוד זה נתן השלטון הצבאי תעודה רשמית להאשה מרת קערבעל, שבה נאמר כי בעלה יעקב קערבעל מפארט-עליזאבעט נהרג במלחמה, בתעודה נאמר בלשון כזה שמשמעותה היא לכאורה, שרק השערה היא בידם לאמר שנהרג, אבל ידוע הדבר שכך מנהגם לכתוב על כל מי שלא נמצאו לא גויתו ולא קברו, ואין זאת אומרת שאין זו אלא השערה לבד, ומיתתו בעיניהם היא ודאית, ועל יסוד התעודה הרשמית ההיא נתן בית המשפט פה להאשה הנזכרת תעודת מיתה רשמית להעיד על בעלה הנזכר שמת במלחמה והיא מותרת על פי החוק להנשא לאחר, ועכשיו באה אל הבית דין לבקש רשיון להנשא כדת משה וישראל.

והנה בנוגע לשריותא דאיתתא דא מצד הדין, אילו היה אפשר לברר את הדבר, שאמנם נפל האוירון מאיזו סבה שהיא למים, היה זה ענין של נפל למים שאין להם סוף, שכבר דשו בו האחרונים והעלו להיתר, על יסוד דברי בעל שבות יעקב זצ"ל ח"ג סימן ק"ט שהתיר באשה "ילדה ורדופה

בעזרת השם, יום ה' פרשת ואתחנן תש"ו, יואהנסבורג באה לפני הבית דין דפה אשה צעירה אחת הרדופה להינשא, וכבר הגבילה את זמן חתונתה ואף עשתה את כל ההכנות הדרושות לזה, ובידה תעודה רשמית מהשלטונות הצבאיים פה, האומרת כי בעלה יעקב קערבעל מפארט-עליזאבעט, שהיה עובד בצבא והיה טס באוירונים, יצא באוירון יחד עם עוד אנשים אחדים, במלאכות צבאיות לעבור את הים התיכוני לאירופא, ומני אז נעלמו עקבותיו ועקבות האנשים האחרים שהיו עמו באוירון ההוא, ולא נודעו עוד יותר בין החיים ולא נשמע מהם דבר עד היום הזה.

אחרי שנגמרה המלחמה שלחה הממשלה המקומית ועידה מיוחדת לאירופא, לחקור במקומות המלחמה אחרי כל האנשים שנאבדו במלחמה באיזה אופן שהוא, שמספרם הגיע ליותר משתי מאות איש, ואחרי חקירה ממושכת במשך של תשעה חודשים עלתה בידי הועידה ההיא, למצוא איזה רשמים או הוכחות שונות על מיתתם או הריגתם באיזה אופן שהוא, בנוגע לרובם ככולם של הנאבדים, ורק בנוגע למספר מועט של עשרים וכמה איש, וביניהם החייל הנזכר והאנשים האחרים

26. מורפס בשו"ת שאלת יצחק (קוטובסקי, סימן ט - ע).

תשובת רבינו זצ"ל:

אלול תשי"ו, ירושלים.

על דבר השאלה אודות העגונה קערבל מיוהניסבורג, הגם כיון שלא היה שום ידיעה שקרה איזה אסון של נפילה לים או למקום מסוכן ביבשה על ידי חבלות של מלחמה, ונשארה לנו רק האומדנא כיון שאין שום ידיעה ממנו ומהאירון שנסע בו, ורוב הניצולים באים ומודיעים, וגדולי האחרונים ובתוכם הגאון מקובנה צדדו להיתר רק בתרי רובא, דהיינו במים שאין להם סוף וכדומה שרובם למיתה, גם לולא האומדנא שלא בא, שנתוסף אחר זה לרוב שני, מכל מקום יש הרבה גאונים מהדור שלפנינו שטרחו ויגעו במלחמה הקודמת לפתוח צדדי היתר גם לאלו החיילים שנאבד זכרם והשלטונות הרוסים הודיעו בלשונם "פראפאל בעז וויעסטי", היינו שנאבד בלי ידיעה, ומצדדים שהגם שרובם של החיילים הלוקחים חלק במלחמה אינם מתים, אבל רובם של הנאבדים במלחמה המה על ידי מיתה ולא על ידי בריחה וזה מוכח ביחוד מההודעה הממשלתית שמשמעותה קרוב לודאי, ולכל הפחות שעל פי רוב מקרה כזה הוא למיתה, ולכן שפיר יש לנו גם במאורע זה שני רוב, א. שנעשה תיכף בשעה שנאבד ב. לאחר שעברה שנה מכלות המלחמה שנאבד זכרו ולא הודיע.

ובהקונטרס דברים אחדים (אות מג) מהגאון הרב אליהו קלצקין מביא שו"ת מהגאון רבי שמחה זעליג מבריסק, שידוע ומפורסם שהגאון רשכבה"ג הרב רבי חיים מבריסק סמך עליו בכל השאלות, שצועק ומבקש להתיר עגונה כזאת, מפני הטעמים הנ"ל והאומדנות הגדולות, בצירוף שיטתו של הר"א מווארדאן והראשונים שהסכימו אליו, והרב רבי אליהו הנ"ל הסכים לו והותרה במקום עיגון על סמך השבות יעקב שמעלתם הזכירו, וכן בסימן ס' בחוברת שם תשובה ארוכה מהגאון (גראבארד) בעל חבלים בנעימים.

ובנידון דידן הלא האומדנות יותר גדולות וחזקות על ידי שהיה משלחת מהממשלה ועובד בצבא וחזקה שעושה שליחותו ומצפה לשכר

להינשא ויש לחוש פן תצא חס וחלילה לתרבות רעה", ובפרט אחרי שכבר עברו שתי שנים מאז נאבד האיש ועקבותיו לא נודעו. וידוע מה שכתב בזה בחתם סופר אה"ע ח"א סימן נ"ח על יסוד דברי הגר"א מווארדאן זצ"ל, ואין כל צורך להאריך בזה.

אבל דא עקא כי בנידון דידן הלא אין מי שיעיד על זה, שאמנם נפל האיש למים, ובכן מי יודע מה קרה עמו, ואולם מאידך גיסא, הלא כל אירון היוצא לדרכו סופו לנוח באיזה מקום שהוא, ואם לא נח ביבשה בודאי נפל לים מאיזו סבה שהיא, או על ידי יריות האויב שירו בו, או מצד איזה אסון של קלקול המכונות ונפילת דליקה בו, הלא אי אפשר לו להשאר באויר. ובכן אחרי שחקרה הועידה הנזכרת אחרי האירון ההוא, ולא נמצאו עקבותיו שהגיע ליבשה באיזה מקום שהוא, אין כל ספק כמעט בדבר, שבודאי נפל לים. ואם כן הדבר אזי יש להתיר את האשה יותר מאילו נפל למים שאין להם סוף, שהרי כל אירון שירו בו או נפל מעצמו מצד קלקול המכונות או דליקה שנפלה בו, אזי כל הנוסעים האומללים שהיו בו קרובים למיתה יותר מן החיים, והם "בחזקת מתים" (כלשונו של רבינו ירוחם ז"ל לענין כרכום של מלכות אחרת, המובא בקרבן נתנאל בגיטין סימן ה' אות נ' בפרק כל הגט), ואין לחוש להם שמא יצאו ליבשה במקום אחר והלכו להם, שהרי בודאי נהרגו בטרם עוד הגיעו למים, ואין להסתפק במיתתם כלל.

דעת הבית דין שלנו היא להתיר את האשה הנזכרת, שיש בה כל התנאים שהזכיר הרב בעל שבות יעקב זצ"ל בתשובתו הנ"ל, ואולם לחומר הנושא הוחלט אצלנו להציע את הדבר לפני מעלת כבוד גאונו שליט"א בתקוה כי למען תקנת בת ישראל עלובה יזרזו בודאי להחיש את תשובתם, וד' יתקננו בעצה טובה ויאיר את עינינו בתורתו הקדושה.

קצרתי בדברים מפני דחיפות הענין, ואין בידי להאריך כעת בזה, ובפרט אחרי שמסרנו דברים בידי ידידנו הגאון שליט"א הנוסע לשלום לארצינו הקדושה, והוא ימסור את פרטי הדברים לכבוד גאונו שליט"א ויחישו נא את תשובתם אלינו למען המצוה.

יצחק קוסובסקי

ולמעשה מהגאון הרב רבי יחזקאל אברמסקי מעין מעשה כזאת בספינה שלבסוף טבעה שכותב גם כן שהלשון משמעותו השערה קרובה לודאי, ואולי עוד מיתה ממש, רק אין להם הרשות לכתוב בלשון מת בודאי רק כשמוצאים הגויה או הקבר.

ויען שהרב... והרב... אינם בירושלים, התייעצתי עם הרב הישיש רבי חיים מרדכי ראלער [מחבר ספר באר חיים מרדכי] מגדולי הרבנים ברומניא שבא לפוש חודשיים לארץ, והרב הנ"ל מומחה ומפורסם גדול בעניני עגונות והדפיס כמה ספרים בשאלות עגונות, והגאון רבי מאיר אריק בעל אמרי יושר נושא ונותן הרבה עמו, וסמך ידו עליו בשנת תרפ"ב להתרת בתו העגונה של הרב אריק, ובצירוף עוד רב התרנו את העגונה קרבל והצטרפנו למעלת כבוד תורתו ובית דינו.

כבוד

שלמה דוד כהנא

והכרה של פטריטיזם בעד מלוא שליחותו ולעונש בעד בגידה, ומה גם שועד החקירה והחיפוש של ממשלתו במשך הרבה חודשים עשה כל מיני חיפושים ולא מצאווה וגם האוירון לא נמצא בודאי נפל לים בלי שום יכולת להצלה, ואם היה האוירון באיזה מקום ביבשה שכל הארצות נושאות פנים למצוא חן בלאנדון בודאי היו שמחים להחזיר לאנגליה האוירון שלה, ולפי מה שביארתי בקונטרסי בהקיפיה כרכום של מלכות אחרת כבר נאבד מדאורייתא החזקת חיים, ויש לו רק חומר חיים ומתים, ונמצא שתיכף כאשר נסעה המשלחת לים התיכון שהיה מוקף על ידי צבא הצי של הגרמנים והאיטלקים, נסעו תיכף למקום סכנה ואבדו החזקת חיים שלהם, לכן מכל הני טעמי ועוד טעמים ואומדנות הננו מסכימים לדעת הבית דין שלכם להתיר האשה מכבלי העיגון, אם אינה זקוקה לחליצה, ויעויין בחוברת שו"ת להלכה

סימן צד²⁷

בענין עגונה

כיון שלא הגיד על מיתתו של בעלה רק שנשבה, ולא התכוין להתירה, נחשב למסיח לפי תומו, וידוע שהיהודים השבויים רובם היה למיתה, ובצירוף מה שנאבד זכרו ורוב הנצולים מודיעים, יש להתירה להנשא.

ב) האשה מלכה וואקס אשר בעלה פרץ וואקס נאסר בתור פושע מדיני על ידי הרוסים, וכבודו במכתבו כותב או שהומת על ידי הרוסים או שנשבה בידי הגרמנים, אבל בהגביית עדות כתוב שהאשה יודעת שנשלח לסיביר, ובמאסרים של סיביר אין לנו רוב למיתה, וגם החזקה שאם היה חי היה מודיע אין לנו, כי הרוסים אינם מרשים להאסירים לשלוח מכתבים, לכן אין בידי לעת עתה פתחי היתר עד שיבורר לנו עוד איזה פרטים.

אבקש מעלתו לפי הנראה ממכתבו המחנה שלו סמוכה לפירד ושם משמש בתור רב ידידי הרב הגאון רבי דוד שפירא כהנא שבשנת תש"ו היה חליפת מכתבים של

ב"ה, ירושלים כ"ה מנחם אב התש"ז

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי יצחק הוברמן שליט"א

מכתבו מד' מנחם אב קבלתי לנכון, כבודו מתאוונן על מניעת מכתבי אך האשמה היא ממני והלאה כי אנכי מזדרז תיכף להשיבו ובטח כבר קיבל המכתבים המשרכים דרכם בני דואר, ובטח השבתי לו על כל שאלותיו במכתביו הקודמים, וגם כבר שלחתי לו איזה ספרים על ידי הגוינט שהבטיחו לי לשלוח דרך פאריס.

ועל ג' העגונות במכתבו האחרון דעתי כדלהלן:

א) האשה רחל מאיער שבעלה שלמה ישראל מאיער נתגייס לצבא הרוסי בשנת 41 ובשנת 45 שמעה ממכירה נוצרי, שהוא נשבה על ידי הגרמנים ביחד עם בעלה והיהודים השבויים הועמדו לחוד והבעל הגיד לו, שיודע שלא יחיה ודואג רק לאשתו ובניו, ונאבד זכרו, הגם שאין מבואר במכתבו שהגדת הנכרי היתה במסיח לפי תומו מכל מקום

27. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן לה).

אודות השאלה של השחיטה מפני מניעה של מחלוקת, יתייעץ עם רבנים מיתר המחנות האיך המה נוהגים ותהיה החלטה משותפת ביניכם.

ידידו המצפה לשמוע ממנו אך טוב ומברכו לשנת גאולה וישועה

שלמה זוד כהנא

ידידות בינינו, ומשנת תש"ז לא קבלתי שום מכתב ממנו, ודואג אנכי לשלומי, אבקשו למסור לו פריסת שלום ולהביע לו תמיהתי שלא כתב לי זה זמן רב.

אודות ההשלשה עבור הגט אם הסך שהבטיחו לו היה רק בתור פיצוי בעד הגט אינו מגיע לו כיון שויתר אחר כך, אבל אם היה לו גם תביעות אחרות שיש להם מקום בדין, נכון לפשר ביניהם.

סימן צה²⁸

בענין עגונה הנ"ל סימן צד • בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה

הרבנים השואלים ימטא שיבא באחריות עיני סנהדרין ז': וגם על פי דין אין מקום למעשה בית דין בלי רשות הרב המקומי בעיר אחרת, ויכול מעלתו ליתן תעודת היתר מבית דינו ולהזכיר גם צירופי להיתר.

בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה

(ב) בדבר שאלתו אודות בשר השמן ששהה ג' ימים בלי מליחה וניקור, והטבח הדיח היטב בתוך ג' ימים (כך הבנתי ממכתבו) והשאלה היא אם להחמיר כדעת הטורי זהב יו"ד סימן ס"ט ס"ק ל"ג דבעינן שריה קצת, הנה אם כבר בשלו גם לדעת המנחת כהן מותר, והבשר של השאלה בודאי כבר נתבשל וגם נאכל, אך להלכה להבא בודאי לכתחילה צריך להזהר בכל החומרות ושלא לזלזל, אבל בדיעבד ובפרט בשעת הדחק של המחנות בודאי הטיב מעלתו לחלק בדברי הטורי זהב בין שריה שטחית, לרחיצה טובה, וגם הקור של המקור הוא מקום גדול להיתר, וכן היינו נוהגים לפסוק בורשא בימות החורף שהיה נגלד הבשר להתיר אחר ג' ימים ומבואר באחרונים וכן מצינו גבי הכרת המת לאחר ג' ימים שאם היה בכפור עומד במראיתו גם לאחר ג' ימים [עיין לעיל סימן לג].

והנני לברכו ממרום הר ציון בברכת השנה שיכתב ויחתם לשנה טובה וחיים בארץ החיים וגאולה וישועה לכל הנלוים אליו.

ידידו

שלמה זוד כהנא

ב"ה ירושלים י"ב אלול תש"ז

כבוד ידידי הרב הגאון כו' רבי יצחק הוברמן שליט"א שלום וברכה, מכתבו מז' מנחם אב קבלתי זה עשר ימים, אך מפני מניעות של בריאות נתאחרה תשובתי, שמח אנכי שכבר נתקבלה החבילה של הספרים ששלחתי ואשתדל גם אודות האנציקלופדיא ועוד איזה ספרים, התמונות שלו ושל הרבנית קבלתי בזמן, אך שילוח סרטיפקט מפה לפי שעה הוא מן הנמנע, יכתוב לי שם המוסד המחלק הסערטיפיקאטן במקומו, ואשתדל לשלוח לו המלצה מן הסוכנות והמלצה כזאת ביקש ממני גם הרב פראמאווויץ מצעלסהיים לכתוב להמשרד במינכען, ואם כבודו גם כן שייך למינכן, אשתדל לשלוח שתי המלצות.

(א) העגונה מלכה וואקס על סמך הגביית עדות החדש מיהודא שטיינפלד המעיד ששמע מנכרים היודעים שבעלה פרץ וואקס נהרג על ידי הגרמנים, מסכים אנכי להתירה הגם שהגדת הנכרים היתה על ידי שאלה ולא במסיח לפי תומו מכל מקום ידועים דברי התרומת הדשן המובא ברמ"א סימן י"ז סעי' ט"ו שבצירוף אומדנות גדולות יש להתיר גם בעדות עכו"ם שלא במסיח לפי תומו, ושעת הדחק כדיעבד דמיא, וכבר הארכנו בשאלה כזאת בתשובה אחרת.

אך בקשת כבודו לשלוח תעודת היתר בעד כל עגונה הנותרת, כבדה ממני, כי בתיקי כבר נמצאים י"ב מאות עניני עגונות ממוחנות ומקומות שונים, וטורח גדול לסדר תעודות, וגם רוצה אנכי שגם

28. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן לו).

סימן צו²⁹**בענין עגונה הנ"ל סימן צד שעד אחד מעיד שנהרג ועד אחד מעיד שנשבה**

מכל מקום הרי מעיד שהובל ביחד עם עוד יהודים שבויים לכוון אחר וידוע שרוב השבויים היהודים נהרגו על ידי הנאצים, ובצירוף מה שנאבד זכרו ורובם של הנשארם שבים או מודיעים למשפחתם ויש בזה הסניף של שני רובי שגדולי המחברים בדורות שלפנינו התיירו (הבית יעקב וקהלת יעקב, וגדולי וילנא בהסכמת הגאון רבי חיים מוואלוז'ין, והגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא בספריו באר יצחק ועין יצחק ועוד).

אך דא עקא מה ששני העדים מכחישים זה את זה ואפילו באחד אומר מת ואחד אומר נהרג גם כן רבים מחמירים. וכל שכן בנידון דידן דהיה הכחשה גדולה בגוף המעשה, ויותר נוטה הדעת להאמין את הנכרי שהוא הרואה והעד הישראלי מעיד רק על פי שמיעה קלושה, ומכל מקום הוי הכחשה בין שני עדים וצריך עיון מיוחד בשאלה זאת, ומקוה שפתחי היתר בענינה לא ינעלו, עוד אכתוב לו אי"ה בזה, לעת עתה יודיענו מעלת כבוד תורתו אם אינה זקוקה היינו אם יש לה בנים ואם יש לבעלה אחים.

והריני חותם בברכה והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

סימן צו³⁰**עוד בענין הנ"ל סימן צד • ובענין לסמוך על רופא בענין נדה**

אומר מת ואחד אומר נהרג ששניהם מעידים על זמן אחד והוי שפיר הכחשה שהאומר מת אומר שלא נהרג וכן האומר נהרג אומר שלא מת, אבל בנידון דידן יכול להיות ששני העדות המה מכוונים שמתחילה נשבה ואחר כך נורה והוי רק הכחשה אם הומת על ידי הרוסים או על ידי הגרמנים, וזה אינו שייך לגוף הענין והוי רק הכחשה בבדיקות מי הרגו וזה לא נחשב הכחשה, ולכן יכול מעלתו שפיר להתירה.

ברוך השם, ירושלים ראש חודש חשוון תש"ח

כבוד ידידי הרב הגאון רבי משה אליעזר פראמויץ שליט"א

שלום וברכה, מכתבו מט"ו אלול קבלתי בימי החג, ותיכף שלחתי מכתבו להסוכנות בצירוף מכתב המלצה מצדי שימלאו בקשתו וצירפתי בבקשתי גם המלצה עבור ידידנו הרב הגאון הוברמן מוועצ'ר והיום קבלתי המענה מאתם שאני ארציף פה שהעבירו מכתבי בצירוף בקשה מצידם למשרדס במינכן.

אודות העגונה רחל אשת שלמה ישראל מאיער אשר לפי דברי העד מפי עד אברהם אהרן רובינשטיין בעלה שלמה מאיער נורה על ידי קאפיטן של הצבא הרוסי מפני שרצה לברוח, בשם נכרי מסיח לפי תומו מעיד ששלמה מאיער הנ"ל היה בשבי הגרמנים והיהודים שהיו בשבי ובתוכם שלמה מאיער הובלו על ידי הגרמנים למקום אחר ולפי השערותו כולם נהרגו. והנה על סמך עדותם של כל אחד מהם יש בזה כדי להתירה. דבעדות של הישראלי שנורה על ידי הקצין הרוסי הרי יש עד מיתה ממש ולא היה בחזית המלחמה שנצריך אמירת קברתי, והעדות של הנכרי המסיח לפי תומו הגם שאין מעיד על מיתתו רק בהשערה, אבל

ברוך השם, ירושלים טו"ב כסלו תש"ח

כבוד ידידי הרב הגאון רבי משה אליעזר פראמויץ שליט"א

שלום וברכה, מכתבו מיום ה' חיי [שרה] קבלתי.

(א) ובדבר העגונה רחל מאיער כוונתי לא היתה לערער על היתרה חלילה רק לברר כל הצדדים והחששות שיש בזה, ובגוף הדין אני מסכים להתירה כי באמת אינה דומה הכחשה זאת לאחד

♦♦

30. מודפס בקונטרס תפארת משה אליעזר.

29. מודפס בקונטרס תפארת משה אליעזר.

לסמוך על רופא בענין גדה

(ב) ועל דבר שאלתו ביולדת שראתה שתי פעמים בשעת תשמיש והיה לה כאב גדול ורופא מומחה אמר שהוא מחמת תפירה של קרע באותו מקום.

הנה עיני מעלתו שפיר חזי בדברי רבני קשישאי מה שכתבו בזה ומובאים כל הדעות בפתחי תשובה יו"ד סימן קפ"ז סקכ"ט ולדעת הנודע ביהודה סימן מ"ט הגם שמחמיר להצריכה טבילה דהוי ספק

איסור כרת אבל לא תהא נאסרת לאחר ב' ראיות לבעלה, דלפי דבריו הוי רק חששא דרבנן ולענין איסור דרבנן בוודאי יש נאמנות להרופאים, ועייין במהרש"ם ח"א סימן כ"ה שהעלה דבראיה בכלי הבטה נאמן הרופא מטעם עבידא לגלויי.

וד' יגדור פרצות עמנו וישמע אך טוב באהלי יעקב.

כעתירת נפש ידיו החותם בכבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

סימן צח³¹

בענין עגונה הנ"ל סימן צד

דצלסהיים [הרב פראמאוויטש] שכבוד גאון תורתו הרמה כתב לו פקפוק על היתר דהאשה מלכה ואקס שכבוד גאון תורתו הרמה במכתבו י"ב אלול תש"ז הסכים להתירה, ואם חס וחלילה היה פקפוק מדוע לא כתב אלי? וגם הרב הגאון הנ"ל לא שלח לי גושפנקת ידיו הקודש, כי אם שפקפק על הסתירה שעד אחד אמר שנהרג על ידי יריה מקאפיטן רוסי ועד אחד אמר שנשבה על ידי העמלקים ימח שמם, בטח שהיא שגיאת הכותב דזה הוי בעדות העגונה רחל מאיער שגם כן הותרה מכבוד גאון תורתו הרמה במכתבו הנ"ל, אבל כבר היה לי פלפול בזה עם ידיד נפשי הרב הגאון הישיש אבד"ק שארמאש וכעת בפוקינג [הגאון רבי נפתלי הירצקא העניג זצ"ל] והשבתי לו, חדא מבואר במחבר עד אומר מת ועד אומר נהרג מפני ששניהם מעידים שאינו קיים אין זה הכחשה, ותו דנוכל לומר גם כן שאין כאן שום הכחשה אלא שנשבה על ידי הנאצים ימח שמם והובל למיתה, ובדרך נפלו עליהם הרוסים ושבנו כולם ואז רצה לברוח מהרוסים ונהרג ביריה, וזה דבר המצוי במלחמה באופן שלדעתי מכיון שיצא ההיתר מתחת ידו אין חס וחלילה לפקפק ולהרהר אחריו.

ועל דבר הספרים שכתב כבוד גאון תורתו הרמה תודה רבה על התענינו, אבל האדונים הללו

ב"ה, ט"ו כסלו שנת "מחיית עמלק" [תש"ח] פה וצלר יצ"ו

החיים והשלום וכל טוב סלה אל כבוד קדושת הרב הגאון החרוף ובקי סיני ועוקר ההרים נור הרבנים משרידי גאוני דור הקדום העוסק בתקנת בנות ישראל אבן פינה בבית דין רבא דעיר הקודש ירושת"ו כו' כ"ק מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

(א) אחר דרישת שלומו הטוב בכבוד והערכה, הנני שולח רצוף פה גביית עדות על דבר העגונה ש.ו. מביאליסטוק, ואף כי לענ"ד הענין דעדותה שראתה בעלה עם ישראלים אחרים מובלים להתנור (קרעמאטאריום) רחמנא ליצלן ועמדה אצל השער ולא יצאו משם, הרי זה כמת וקברתיו דנאמנת, כמו כן על דבר הזיקוק ליבום הואיל ולא הוחזקה באחים, כי אם על פיה, הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ועוד שהוחזקה בבנים, וכפי עדות הרופא קאצנעלסאן נשרפו בקרעמאטאריום באושוויץ ששה חודשים אחר שריפת בעלה, אלף וב' מאות הילדים שבתוכם היה ילד שלהם, אם כן אינה זקוקה ליבם, אך מי אנכי ליקח חבל בענין חמור כזה בפרט שאין אומן בלי כלים, אבקש לעיין בדבר ולהודיע חוות דעתו הגדולה.

עד אחד אומר נהרג וע"א אומר נשבה

(ב) הנני מעונין במה שכתב לי ידיד נפשי הרה"ג

31. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן לו).

עמהם ובזה אסיים.

עבדו המשתחוה מול הדרת גאון קדשו

הק' יצחק הכהן הוברמן

רצוף פה פתקא ויהיה בטוב אשר על ביתו למחול ולהגיעה אל כבוד קדושת אדמו"ר שליט"א מגור [בעל האמרי אמת זצ"ל] ותודה למפרע.

מתנהלים בכבידות כל כך שאקוה להיות בארץ ישראל בעזרת השם יתברך עד אשר ישלחו הספרים, הלא הענציקלאפעדיע דהגר"מ ברלין שהבטיחו עוד בקיץ תש"ז לשלחה לי עדיין לא זכיתי לראותה, ומה ששלח כבוד גאון תורתו הרמה השגתי תיכף, אף על פי כן בלי נדר אנסה לדבר

סימן צט³²

היתר עגונה

א) אבל בהשאלות שלפנינו הן העגונה ווייטץ שלפי הגבי"ע זכה בעלה להיות אוד מוצל מאש בתוך מאה וחמישים נפש ממספר אלפים וארבעים שנהרגו בטארנוב ובהריכוזים ובשנת 43 הובלו גם להמחנה בפלאשאוו קראקא ועבדו בחיטות עד סוף 44 ובחודש אקטאבער הובל לגראס-רוזן והיה שם תנור אש ומאז לא נשמע ממנו שום אות חיים. וידיעה זאת כבר פותחת דרכי היתר על ידי תרי רובא, שרוב היהודים מהמחנות שהיו בהם משרפות נשמדו ורוב הנשארים בחיים כתבו לביתם או מודיעים, והיתר זה נזכר בספרי גדולי האחרונים הבאר יעקב וקהלת יעקב בשם גדולי וילנא, והגאון ר' יצחק אלחנן בהרבה מתשובותיו והברית יעקב ועוד גדולים מפורסמים. ובנידון דידן נתוספו עוד עדים, קבלת מכתב ששמעו שבעלה מת בגראס-ראזען, וגם מהעד דניאל פערשטענדדיג מטארנא שהגיד להאשה (אמר לה שבטארנא אומרים שבעלה מת), וגיסה ישראל ראט כתב לה ששאל לשני ראזענבום ומאשרים כבטח גמור שאיננו, והקאמיטעט היהודי בחתימת היו"ר והמזכיר מאשרים שהוא קיבל המיתה בגראס-ראזען, אחר כך קבלה גם תשובה על דרישתה מהיודישע רעליגיאנס-געמיינשאפט בטארנא גבי"ע משני עדים, דרוקער ובליוויס, שהעידו בחתימת ידם שבעלה יעקב ווייטץ מת במחנה גראס-ראזען בשנת 1944, ולמרות כל הברורים הנזכרים מטיל כבודו חששות להסתפק.

ב"ה, ירושלים כ"ב טבת תש"ח
כבוד הרב הגאון המפורסם רבי מרדכי יעקב ברייש האב"ד בציריך שליט"א
שלום וברכה, אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתו. מפני טרדות העל אנושיות של הרב הגאון הרצוג שליט"א בעניני הצלה ועניני הישוב והצבור לא היה ביכולתו לבוא לפני כבודו באריכות ולהשתעשע בדבריו הנעימים כדרכה של תורה בדבר השאלה של שתי העגונות העלא ווייטץ וחנה (אנקא) זינגער, שכבודו הריץ אליו במוצש"ק וישב. ולכן על גוף השאלה כבר שלח הכרעתו במברק להיתר שתי העגונות הנזכרות להנשא.

ויען שאנחנו מטפלים בשאלות כאלה מימי המלחמה הראשונה וגם מהמלחמה וההשמדה האחרונה כבר נמצאות בתיקנו קרוב לשמונה-עשרה מאות גבי"ע הנשלחות לנו על ידי רבני המחנות בגרמני, שועדיא, קפריסין, ועוד מדינות כמו פולין ורוסיה, מצרף אותי הרב הראשי שליט"א לכל השאלות הנשלחות אליו אל משרדו, וכן כתבתי לו גם דעתי העניה והריני מעתיק למעלתו דברי מכתבי. לדעתי העגונות ווייטץ וזינגער שהרב שואל עליהן אינן צריכות לעגן והיתרו ברור ואפריון נמטי להרב שהאריך כיד ד' הטובה עליו בכירור כל השיטות מהפוסקים והחילוקי דעות שביניהן בהוספות חידושי דינים יקרים שיהיו לנו לתועלת רב בשאלות עגונות אחרות מסובכות.

32. מודפס בשו"ת חלקת יעקב (אבן העזר סימן מז).

א. מטעם חסרון אמירת קברתיו.

ב. מפני החשש של הרמ"א שמא הגדת העדים הוא על סמך הקול.

ג. חסרון קיום.

ד. שמא העדים המה מהריקים ופוחזים שפסולים גם לעדות אשה.

הנה לפי חששות אלו אין שום מקום להתרת העגונה במלחמת ההשמדה האכזרית, כי שום אחד מהמיליוני נאבדים לא זכה לבוא לקבורה וגם נמצאים ונרשמים אצלנו גבי"ע מיחידים שנקברו חיים וניצולו. ועיקר יסודי ההיתר בזמננו הוא משום שאותן שנלקחו לכבשן היה להם דין של היוצא ליהרג ובצירוף רובי ואומדנות, ואם כבודו יחשוב אולי הוי הגדת העדים על סמך קול אין שום גבי"ע שלא יהא בו חשש זה, כי ההריגה ממש לא ראה שום איש, רק אותם שנשרפו.

ב) כן החשש שמא העדים המה פסולים גם כן הוא נגד הרוב ונגד חזקת כשרות. היה ויכוח של הלכה בספרי הגאונים שלפנינו, אם חיילים כשרים לעדות משום חששות של חילול שבת שלא לצורך פקוח נפש או אכילת טרפות לרצון, אבל בזמננו זמן של השמדה כללית, זמן שהרבה מהקדושים מסרו נפשם על קידוש השם באמירת וידוי ושמע ישראל על שפתותיהם אין לנו לחוש חששות כאלה [אינו מובן, הלא על עדים שהם בחיים אנו דנין, ובעונותינו הרבים הרבה מחללי שבת - הערת בעל החלקת יעקב]. וגם הדין של קיום ידוע דעת הרמב"ם שכתב ישראל אין צריך קיום, וגם החתימה של הגיס ישראל ראט בודאי מכירה האשה, וגם יו"ר של הקהלה גם כן אישר לקיים החתימות.

ג) כן ברור ההיתר של העגונה חנה המכונה אנקא זינגער מלודז, ששניהם הובלו בסוף שנת 1944 לאושוויץ ונדבר ביניהם שכל מי שישאר בחיים יודיע למקום מגורתו והעד ראזנטאל מכירו מעיד שהיה ביחד עמו ג' שבועות בבירקנוי, שהיה שם בית מוקד הנקרא ציגיינער-לאגער [מחנה צוענים] ורובם נמסרו למיתה, והעד ברוך לאזער העיד בפני הר' קובלסקי שליח הבית דין, שעבד ביחד עם איש יהודי במשך שמונה ימים בעבודת

המסילה וראה אותו חולה שוכב במטתו ופניו נפוחים וגופו מנוגע, והחולה הגיד להעד שמו פינחס זינגער בעל חנות פירות מלודז, ולאחר חודש שמע שמת יהודי בהריכוז, ושאל מי מת ואמרו כולם שפינחס זינגר מת. ובשאלה זאת חשש כבודו מה שלא הגיד העד שם עירו וגם העד הודה לפני בית דין שאינו זהיר בהנחת תפילין אבל זהיר מחילול שבת, והגם שמסקנתו להתיר אבל רק מטעם שלא תצא לתרבות רעה בצירוף של השבות יעקב (ח"י סימן קב) דשעת הדחק כדיעבד דמי. ובאמת החששות של מעלתו המה מופרזות, כי אי זהירות בהנחת תפילין אינם פוסלים לעדות וכל שכן בעדות אשה, וגם חסרון שם עירו אינני רואה, כי פינחס הנ"ל הרי הגיד להעד שהוא בעל חנות של פירות בלודז וכיון דשם משפחתו הוי כשם אביו הרי יש כאן שמו ומשפחתו ועירו וגם מקצועו, ואם לחוש אולי היה עוד פינחס אחר חולה באותו מקום, הלא העד אמר שהיה מונח במטה האחרונה, לכן ראוי ונכון שכבודו יתיר העגונה לא מטעם דיעבד, רק לכתחילה מותרת להנשא בלי ערעור כלל.

והנה גם בגוף החידושי תורה החשובים מאד גם כן יש איזו הערות "בקבוע וסמוך מיעוטא לחזקה" וגם אנכי פרסמתי בשנת תש"ד קונטרס בדינים אלו על מכונם, ושלחתי לגדולים מכירים וגם הרב הראשי שלח לי הרבה קונטרסים גדולים בבירור הלכות אלו, שלא נדפסו עדיין ועוד נפגש אי"ה למען תקנת עגונות.

והנני ידיו החותם בכבוד והוקרה מרובה.

שלמה דוד כהנא

אעתיק פה גם המברק, שהרב הגאון שלמה ד. כהנא מזכיר בתחלת המכתב שלמעלה:

ראבבינער ברייש, יודישע געמיינדע, עריקאשטראססע 8 ציריך.

אני מסכים לדעת כבודו והרבנים ווינבערג מאנטרה, כהנא ווארשא-ירושלים, גלאזנער, להתיר העגונות העללא ווייטץ וחנה אנקא זינגער ויושיב בית דין שלשה ויתירן. כשאתפנה אם ירצה השם אפלפל בקונטרסו המצוין.

שלום וברכה לו ולהגאון וויינבערג. הרצוג הרב הראשי לארץ ישראל

סימן ק

בענין עגונה • אבד זכרו

רכא) כתב נמי דהיכי שנשתקע זכרו עדיף מנטבע במים שאין להם סוף, ואם כן כבר נודע מה שכתב בשו"ת משאת בנימין (סימן מד) ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ק) דהיכי דילדה ורדופה לינשא ויש לחוש לתרבות רעה מתירים לכתחילה. ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן קצד) למורי הגאון ז"ל הביא משו"ת תשב"ץ (ח"א סימן פ), דהיורד למלחמה במקום סכנה ואחר כך נאבד זכרו הוי רובא למיתה וחומרא דרבנן היא שלא תנשא עיין שם והארכתי בזה בכמה תשובות.

ג) וגם כבר האריך כבוד הדרת גאונו בקונטרסו היקר להתיר באותם שנודע שהובלו לתאי הגזים כמו בנידון דידן על פי דברי הרבינו ירוחם דביוצא ליהרג על ידי עכו"ם הוי כלסטים ובחזקת מתים וודאי הם, וגם הוי כתרי רובא רוב היוצאים ליהרג על פי דברי הבית שמואל והבית חדש הנ"ל ורובא דכבשוה כרקום, ובתרי רובא כבר העלו הפוסקים ובראשם בשו"ת בית יעקב סימן ט' דמהני בעגונה.

על כן מכל הלין טעמי היה נלענ"ד להתיר העגונה הזאת, וכל זה אני כותב להלכה ולא למעשה עד שיכריע כבוד הדרת גאונו ולו משפט הבחירה כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים תובב"א.

כותב וחוטם בברכת התורה משתחוה מרחוק מול הדרת קדשו מוקירו ומכבדו כערכו הרם ומצפה לתשובתו הרמתה על ידי מברק

הק' אלקנה זאבערמאן

אבד"ק וואלבזוך ומלפנים אבד"ק יארדאנוב

ב"ה, עשרה בטבת תש"ח לפ"ק פה וואלבזוך יע"א

שלום וכל טוב סלה כבוד הרב האי גאון שר התורה פאר הדור וכו' כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא וכעת בירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה כמשפט. הנני בזה לבקש כבוד גאון תורתו הרמה למען המצוה לעיין בהיתרא דהעגונה האומללה ילדה ורדופה לינשא, בגביית עדות הלטה פה וימחול להשיב על ידי מברק בהקדם האפשרי.

א) והנה ההיתר בנידון דידן כבר הארכתי בכמה תשובות לכבוד הדרת גאונו ואכתוב כעת בקיצור על פי דברי הפוסקים באבן העזר סימן י"ז סעיף ל"ו דביוצא ליהרג הוי כמים שאין להם סוף כמו שכתוב בבית שמואל ובבית חדש שם, ואם כן הרי כבר נודע דברי הר"א מוורדין דהא דאמרינן במים שאין להם סוף אשתו אסורה לא אסורה לעולם אלא כל זמן שיש חשש שמא על ידי איזה סיבה ניצל וחי, אבל אם יש אומדנא דמוכח שמת כגון שעבר ימים רבים ולא שב לביתו מותרת לכתחילה להנשא ועל כן התיר שם בעבר ד' שנים ולא שב לביתו עיין שם.

ב) לפי זה בנידון דידן שזה נמי ד' שנים מזמן הגביית עדות יש להתיר לפי דבריו, והגם שרבים חולקים על הר"א מוורדין ולא סמכו על זה לבד כנודע, אמנם לפי מה שכתב בתרומת הדשן סימן קל"ט דהיכי שאבד זכרו כמה שנים רובן למיתה, ובשו"ת מבי"ט ח"א סימן קל"ה כתב שזה שאבד זכרו עדיף מנטבע, ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן

סימן קא³³

בענין לקבל עדות לעגונה ממחללי שבת • קבלת גרים • מקוה הנעשה מקרח

ב"ה, ירושלים כ"ט שבט תש"ז

בענין עגונה

ב) העגונה ד"ר ב. אשת מ. ה. מרובנה יש להתירה אפילו אם לא נצרף עדות הנכרים על סמך הגדתם של ישראל אלטקאווסקי ויוסף שורטמן שה' מ. ה. היה בהרשימה של ה' אלפים יהודים שהוצאו חוץ לעיר ולפי השמועה נהרגו כולם ובצירוף מה שנאבד זכרו יש בזה תרי רובי רוב של היוצאים הוי להריגה ורוב של היהודים שניצולו באים או מודיעים ורוב הגאונים שהיו לפנינו מתירים בתרי רובי והאריך בזה העין יצחק, ואם נצרף גם עדותם של הנכרים קוולסקי והנכרית שסיפרה להגברת ליפשיץ, שעדותו של קוואלסקי להרבה דעות נחשב למסיח לפי תומו מפני שהשואל לא הזכיר שמו, ואפילו אם נאמר שלא נחשבו למסיח לפי תומו מכל מקום במקום אומדנא כזאת יכולים לצרף עדותן לפי דעת הרמ"א שהזכרתי למעלה ואין כאן המקום להאריך בכל צדדי ההיתר ויכול מעלתו לסדר להם החופה וקידושין אם אינה זקוקה לחליצה אם יש לו בנים או אין לו אחים.

קבלת גרים

ג) אודות טבילת גרים. מפני הטעמים של קשים גרים לישראל וכו' היינו מזדקקים בורשה לזה רק בנחיצות גדולה כמו אותם שהיו להם נשים ישראליות או לישראל נשוי נכרית והיו מאיימים שאם לא נקבלם ילך הצד הישראלי להמיר דתו וכדומה וצריך לזה קבלת מצות ומילה וטבילה לאנשים בפני שלשה ואם צריך לזה רשיון מהממשלה לא היינו מזדקקים בלי רשיון והכל לפי ראות עיני הבית דין.

בדין מקוה הנעשה מקרח

ד) אודות עשיית מקואות מקרח וגליד. ידועים

כבוד ידידי האהוב הרב הגאון המפורסם רב פעלים רבי יהושע אהרנזון שליט"א

הריני לאשר בזה קבלת מכתבו מז' שבט. שמחתי מאוד מבשורתו שבעזר השם נפל חלקו בנעימים להתקשר עם עזר כנגדו לפי רוחו וחכמתו יתן ד' שימצא נחומים ומרגוע אחר שנות נדודיו הרבים ויתקיים שאיפתו לבוא במהרה לארץ בהצלחה רבה ואנכי אזכה להיות השולח של הסרטיפיקאט הנחוץ.

כן שמחתי בהודעתו שמארגן פעולה של מרץ בעניני עגונות. ובאמת היה פלא בעיני שלא ראיתי שום פעולה בזה מהמחנות באוסטריה בעוד שממקומות אחרים היינו ברגן בלזן, שטוקהולם ובלגיה ושאר מקומות כבר טפלנו באיזה מאות עגונות, וברוך השם תשעים אחוז מהם נדונו בפתרון חיובי. ומפני שמעלתו רוצה לדעת פרטי ההיתר היסודי הנני שולח לו הקונטרס שערכתני בזה בשנת תש"ד, אך אז היו רק קווים כללים להלכה אבל עכשיו ההוראה למעשה צריך עיון מיוחד על כל עגונה ועגונה לעצמה ומציון תצא תורה לפתרון בסיוע הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א שלמרות טרדותיו הרבות מונע שינה מעיניו לביורר ההלכה לפי דעת תורה ונוטה. ואהיה לו אסיר תודה כאשר אקבל הגביית עדות מבית דינו ואשתדל להשיבו במשך איזה ימים על ידי אורון ובענינים דחופים גם על ידי מברק.

לקבל עדות ממחללי שבת

א) החשש של כבודו בעדים מחללי שבת וכדומה בל יעכבו מלעשות הגביית עדות גם מעדים כאלו אך יזכיר במכתבו את פסולם, הן אמת שגזלן דאורייתא פסול לעדות אשה אבל מלבד הדין שאין לפוסלם בלי גביית עדות על פסולם ובההשמדה של עמנו תחת כיבוש הצד והאויב שיש אומדנות גדולות מצרפים אנחנו דעת הרמ"א בסעיף ט"ו שאפילו נכרי נאמן בלי מסיח לפי תומו שלא תצא ויש גם מתירים לכתחילה.

♦♦

33. תשו"ח להרב רבי אליהו מיכאל אהרונסון שליט"א שמסר לנו בעין יפה מכתב זה.

ידי אדם לא הוי במה שמפשיר ומביא לדעת החתם סופר.

אודות המחאה להגיונט שאינם שולחים מאכלים כשרים יפנה הרב הראשי להם ואולי טוב יותר שלא להזכיר שמו של מעלתו רק לכתוב להם סתם שקבלנו ידיעה כזאת.

והנני חותם בכבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

דברי החתם סופר יו"ד סימן ר' ורי"ג להביא הקרח בסלים מנוקבים כדי שלא יתעכבו בהכלי ג' לוגים מים שנימוסו מהקרח קודם שיתהווה מ' סאה ולא להפשיר את הקרח במים רותחים שאובים רק בטסים של ברזל או על ידי העמדה בהמקוה מיחם (סמוואר) שיפשיר את הקרח, ואם תעשו את ההפשרה בטסים חוץ למקוה נחוץ שיביאו המים להמקוה דרך המשכה ג' טפחים בקרקע והויה על

סימן קב

בענין עגונה • עדות ערכאות • עדות גוי המסיח שלא לפי תומו

נזדמן עכשיו לאשה הנ"ל שידוך הגון והיא רוצה להשתחרר מכבלי עיגון ולפי גביית עדות הנ"ל, והיות שכבר עברו כד שנים מעת ששמעה ממנו אין שום ספק שבעלה אינו בחיים ועל כן בדעתי להתיר אותה מכבלי עיגון אם הדרת גאונו יצטרף בזה (היא איננה זקוקה ליבום), גם כתבתי לגאון מרן יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א הרב הראשי לישראל שגם הוא יצטרף להתירה.

היות והענין דחוף אבקשו שיואיל נא לטלגרף את הסכמתו ושילח את נמוקי היתרו בדואר אויר.

והנני ידיו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן - אוסטרליא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה ז' אלול תשי"י

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה. בדבר העגונה רבקה בת משה הכהן למשפחת ה. שלחתי מברק למעלתו שמותרת להנשא. הרב הראשי שליט"א [הרב הרצוג זצ"ל] איננו בירושלים נסע להבראה לכן לא נתקבלה תשובתו.

נאמנות הערכאות לעדות אשה

טעמי ונימוקי להתירה הם. א) מפני ההודעה של המשדך שמת בבית החולים של האסורים וכבר הסכים החתם סופר (יו"ד סימן קעה) וכל גדולי הדור

ב"ה, כ"ג מנחם אב תשי"י מלבורן

הוד כבוד ידידי הגאון המפורסם מרן שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

אחר דרישת שלומו הטוב. באה לפנינו האשה רבקה בת משה הכהן למשפחת ה. והעידה שגרה יחד עם בעלה מאיר למשפחת ה. ברוסיה, בפרוץ המלחמה נסו יחד לקטוביץ פולין ואחר כך לורשה משם שבו לסמיטין אוקריינה מקום הולדת בעלה, כאשר הרוסים נתנו רשות לפולנים לארגן צבא פולני מיוחד במצביאותו של גנרל אנדערס, בעלה הנ"ל רצה להירשם בצבא הפולני, אבל הרוסים אסרו אותו ואשמו אותו בבגידה נגד המדינה (היות והיה לו דרכון רוסי ורצה ללכת עם הפולנים) ויחד עם אשתו נשלח לבוכרה משם הובל לטשקענט ונאסר בבית האסורים דשם.

אשתו באה אחריו לטשקענט וקבלה עבודה באחד מבתי החורשת דשם, ובכל שבוע ושבוע שלחה לבעלה בבית האסורים חבילות של מזון, אבל בתאריך 27 לאוגוסט 1943 הוחזרה חבילתה, היא הלכה לבית האסורים ופקיד אחד אמר לה שתפנה למשרד ממשלתי, במשרד הודיעו לה שבעלה מת בבית החולים שעל יד הבית האסורים אבל לא קיבלה רשות לראות את גופו היות והוא היה "בוגד", באותו הזמן יצא איש אחד מבית האסורים והעיד בפניה שהיה יחד עם בעלה הנ"ל בבית חולים והיה באותו החדר כשהוא מת, גם בין היהודים שהיו במחנה הריכוז בבוכרה נתפרסמה הידיעה שבעלה מת.

על העכו"ם אפילו שלא במסיח לפי תומו, ואומדנא גדולה מה שבכל שבוע הכניסה האשה מזונות עבור בעלה ובפעם האחרון השיבו לה המזונות בחזרה.

נאבד זכרו כמה שנים בזמנינו יש להקל

ג) הוא מה שנאבד זכרו זה כמה שנים וכבר הסכימו גדולי הפוסקים שבזמננו שבי דואר נמצאים בכל מקום וגם ראדיו, ואם לא נשמע ממנו כלל גם הבית יוסף יסכים להר"א מוורדון שהנאבד זכרו נאבד ממנו חזקת חי. לכן מכל הלין טעמי הסכמתי לדעת מעלתו להתיר האשה רבקה הנ"ל ובודאי גם הרב הראשי אם היה בירושלים היה מצטרף להחיתר.

והנני ידידו המברכו בכתיבה וחתימה טובה לשנה הבאה עלינו לטובה ולשמוע בשורות טובות כל הימים כעתירת נפש המכבוד

שלמה דוד כהנא

להתיר נאמנות הערכאות לעדות אשה, והרבה פוסקים אית להו דאפילו אם הגידו בעל פה אמרינן דלא מרעי נפשייהו וכן הסכימו השואל ומשיב (קמא ח"א סימן קמח) וש"ת בית יצחק (אה"ע סימן פד) שעל ממוני המלך שייך החזקה דלא משקרים.

כשיש אומדנא יש לסמוך גם על עדות גוי המסיח שלא לפי תומו

ב) לפי הגדת האיש שהיה עמו יחד בבית החולים שבפניו מת, והגם שלא נזכר במכתבו שהאיש היה יהודי, ולפי הנראה היה עכו"ם ולא נזכר שהגיד כמסיח לפי תומו, יש לתלות שהגיד לפי תומו כמבואר בשלחן ערוך אה"ע סימן י"ז ס"ט"ז לדעת המהרי"ק בעד מפי עד דתלינן שהעד הראשון הגיד לפי תומו וכן בתשובת מהריב"ל המובא בפתחי תשובה שם ס"ק ע"ט, ואפילו אם נחוש לדעת המחמירים הרי היכא שהאומדנות מוכיחות שמת מבואר ברמ"א (שם סעי' טו) שסומכים

סימן קג³⁴

בענין עגונה • אם צריך כשיש ב' עדים בית דין של ג' להתיר עגונה

כ"ב מרחשון התש"ז ב"ה ק"ק רומא יע"א, משרד הרבנות להרב הגאון אריה מרדכי רבינוביץ עיר הקודש ירושלים ת"ו

אנחנו החתומים מטה, לייבוש בן אברהם וואסערמאן ז"ל ומלכה קליין נולד בעיר ראדימישל, גר כעת בצינוצנטא, מחנה לפליטים ברומא, ואברהם בן שמחה דיללער ז"ל ובריינדל גרינגעס, נולד בעיר סאניק, גר כעת במחנה הנ"ל, מעידים קדם בי דינא דק"ק רומא, באחריות מלאה ובשבעת התורה, כי הכרנו באופן אישי את דוד שמואל בן ברוך קלמן הורביץ - שטערינפעלד וגולדה לעבקוביץ, נולד בעיר פילץ, בעלה של הנדל מלכה בת אריה לייב גרינשטיין ז"ל ורחמה אייבשיץ נולדה בעיר פילץ, גרה כעת ברומא רחוב פרינציפי

ב"ה יום א' וישב תש"ז לפ"ק לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול זקן הרבנים וכו' מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א רב בעיר העתיקה יע"א אחר דרישת שלום תורתו הרמה.

בדבר העגונה האשה הנדל מלכה בת אריה ליב גרינשטיין מעיר פילץ פולין, אשת דוד שמואל בן ברוך קלמן הורביץ - שטערינפעלד (הרב מעיר פילץ) אשר היא נמצאת כעת ברומא רחוב פרינציפי די פיעמאנטע 202, ולוטה פה הגביית עדות של משרד הרבנות דק"ק רומא, אשר עדים מעידים שראו בעיניהם איך הרוצחים הגרמנים הוציאוהו אותו יחד עם עוד הרבה יהודים במחנה עבודה ברעדומסק (פולין) וירו אותו יחד עם עוד הרבה יהודים ומת מפצעיו וכו', וגם המכתב ממשרד הרבנות אלי, גם כן רצוף פה:

34. מודפס בספר קרני ראם (סימן יד).

החמיר הרמ"א, דלא תנשא אלא ברשות בית דין של ג', אבל בב' עדים דמעידין שמת, וקיימא לן להלכה דבשנים אפילו לא אמרו קברנוהו נאמנים, (ובפרט בההשמדה של הנאצים ימ"ש לא היה האפשרות להביאם לקבורה בלי פקודתם), ואם כן יש לומר שאין צריך בית דין של ג' להתירה, וכיון שהיה בית דין של ג' בגביית עדות יספיק.

ב) ואפשר לומר דבזמן הזה אפילו ב' עדים בעדות אשה אין האשה מותרת אלא מדרבנן, כדאיתא בסוף יבמות דאין עדי מיתה צריכין דרישה וחקירה, משום דאיכא כתובה למשקל, והוי דיני ממונות, מכל מקום הרי מתירין אשת איש לעלמא אם כן הוי דיני נפשות, ותמה על עצמך במקום שיש דיני ממונות ודיני נפשות אטו לא צריכין דרישה וחקירה, ומשום הכי כתב הרמב"ם בסוף הלכות גירושין, דהא דאין צריך דרישה וחקירה הוא כדי שלא תישארנה עגונות, יעיין שם, ואם כן כל עיקר ההיתר אף בב' עדים בלא דרישה וחקירה הוא רק מדרבנן, ועיין בנימוקי יוסף פרק אחד דיני ממונות שכתב כן להדיא, לכן יש לומר דצריכין בית דין של שלשה אף לענין התרה.

ג) ושוב עלה בדעתי לומר, כיון שבנידון דידן שנאמר בגביית עדות שהעדים אמרו עדותן "בשבועת התורה" אפשר שזאת חשוב כחקירה ודרישה, אך אפשר להוסיף כיון שיש פוסקים שמה שהקילו רז"ל בעגונה הוא מצד טעם הפקעת קידושין צמח צדק סימן פ"ח לכן על כל פנים למען שיהיה קמי שמיא גליא שאין בזה שום מכשול עבירה, יש צורך אף בב' עדים בישיבת בית דין של שלשה להתירה, ולא ראיתי למי שמעיר בזה, ואבקש את כבוד תורתו הרמה שישבנו חוות דעתו בזה, ואם שדעתו גם כן להצריך בית דין של שלשה להתירה גא לצרף עוד ב' וליתן התרה, ויען כי אני דודה של האשה הנ"ל לא אצטרף לזה.

ידידו הדורש שלום תורתו הרמה באהבה רבה

אריה מרדכי רבינוביץ

די פיעמאנטע 202, וראינו כמו עינינו איך הרוצחים הגרמנים הוציאו אותו יחד עם עוד הרבה יהודים ביום 4 ליאנואר 1943 במחנה עבודה בראדומסק, וירו אותו יחד עם עוד הרבה יהודים ומת מפצעיו, את בנו הקטן שהיה יחד אתו, הרגו כעבור בערך שבועיים אחרי מיתתו.

ואנן סהדי לפני בית דין הנ"ל אחרי איום והסברה את גודל האחריות שאנו לוקחים על עצמינו מצד הדיין הרב יצחק פרייליך שליט"א ומה שראינו וסעדנו מאשרים בחתימת ידינו לתתא.

לייבוש וואסרמאן - אברהם דיללער

במותב תלתא בי דינא כחדא הוינא, ואסהידו קדמנא הני תרי סהדי דלעיל, את כל האמור לעיל, ומה שראינו ונעשה בפנינו אשרנו וקיימנו כדחזי.

דוד בן אהרן יהונתן פראטו אב"ד - יצחק בלאאמו"ר אברהם יעקב פרייליך ז"ל, דיין - משה בן שבתאי - דיין - חותם הבית דין המאושר מהממשלה.

אם צריך בית דין של ג' להתיר עגונה

א) ולמען שלא יהיה מכתבי בביאה ריקנית, אמרתי להעיר ולשאול את כבוד תורתו חוות דעתו, מרן החתם סופר אה"ע סימן מ"ח כתב וזה לשונו, ואמת טעם ישיבת בית דין של שלשה שכתב רמ"א לא ידענא, וצדקו דברי החלקת מחוקק. בתשובת חכם צבי סימן קכ"ד כתב וזה לשונו וכבר נודע כחו של הרב בעל חלקת מחוקק בהוראה כי גדול הוא כאשר אבותי הקדושים נשמתם עדן סיפרו לי, וביחוד אבא מארי הרב ז"ל הרבה לספר באזני מעוצם גדולת הרב נ"ע, אשר אין לזוז מדבריו, ועיין עוד בסימן קמ"ה שחזר וכפל שם בשבח הגאון הזה, יעיין שם. ואף על גב שהבית שמואל החזיק בעד הרמ"א היינו לקבל עדות בשלשה, אבל להתירה בשלשה לא ידענא, מכל מקום הואיל ונפיק מפומיה דגברא רבא לא ישתנה תפקידו, עד כאן לשונו. ובאמת נראה דכל זה בדעת הרמ"א דצריכין גם בית דין של שלשה אף להתירה, הוא רק בעד אחד דאז

תשובת רבינו זצ"ל:

בי"ה ה' מקץ תשי"ז

ליב גרינשטיין מעיר פילץ, מותרת להנשא לכל גבר, ולשלוח למשרד הרבנות של ק"ק רומא.

ידידו הדורש שלום תורתו

שלמה דוד כהנא

לידיד הרב הגאון מורנו הרב אריה מרדכי רבינוביץ שליט"א

נ"ב, בענין שהעיר אם בב' עדים צריכין גם כן בית דין של ג' להתירה, הארכתי בזה הרבה וקשה לי העתקה מזה כעת ואתו הסליחה.

יקבל נא כבוד תורתו הרמה את ההיתר על ידי בית דין של שלשה, האשה הנדל מלכה בת אריה

סימן קד-35

בענין עגונה

נפל למקום הקרח דיש לזה דין מים שיש להן סוף, שהזכיר גם כבודו.

בי"ה, ירושלים, כ"ד מרחשון תשי"י.

כבוד ידידי בלתי מכירי הרב הגאון כו' דוב בעריש צוקערמאן שליט"א

ב. על סמך ההיתר של חכמי ווילנא שאפילו אם לא נטבעו תיכף יש כאן הטריפות של נפילה כיון שנפלו על חתיכות הקרח, על פי המבואר ביורה דעה סימן נ"ח שכל דבר קשה על גופו דינו כנפילה, עיין פתחי תשובה שם ומותרת לאחר י"ב חודש.

שלום וברכה, קבלתי מכתב מעלתו החביב מיי מרחשון על ידי ידידנו הרב הגאון שמואל אהרן שזורי מזכיר הרבנות הראשית, בדבר עגונה פלונית, וממהר אנכי להשיבו לגודל דחיפות הענין.

ג. מבואר באחרונים דהיכא שהשונא רודף אחר הנטבע לא תלינן להצלה, וכל שכן בנידוננו שירו בחצים כדי להמיתם (בספרי הגאון צירילסון ונר אהרן ועוד) ובתשובה אחרת כתבתי לצרף לסניף חידושו של הגאון בעל צפנת פענח ברמב"ם הלכות תרומות עלה י"ז שחידש דבשני עדים על נטבע היכא שעל פי אומדנא לא ניצל, במים שאין להם סוף מותרת, והסביר בסברא עמוקה דבעד אחד צריכה האשה היתר בית דין, ובית דין אינם יכולים לדון על פי אומדנא, לכן אסורה לכתחלה. אבל בשני עדים שאינה צריכה להיתר בית דין, כמבואר במשנה פ"י מ"א דיבמות דנשאת שלא ברשות היינו שני עדים שאינה צריכה רשות, והיכא שאינה צריכה בית דין יש להתיר גם על פי אומדנא, ולכן בנדוננו אם נאמנת גיסתה ששמעה מאנשים רבים, יש לצרף להיתרה של האשה גם סברת הגאון הנ"ל.

הנה מעלתו בכותרת "רשומי דברים בעלמא" כבר ציין בבקיאותו הרבה כל צדדי וסניפי ההיתר של עלובתא דא ואין לי לחדש דברים מחודשים בזה, רק לחזור עוד הפעם בפתחי דהיתרא הנזכרים אולי בשינוי איזה סגנון.

כמה צדדי היתר למה לא לחוש למשאל"ס

א) הנה על סמך העדות שכתבה אחות בעלה ששמעה מאנשים שהיו עם אחיה באחת מערי גאליציא והיו חבורה שלימה ונגמר ביניהם לעבור הגבול מהרוסים להגרמנים דרך נהר סאן, ונתחלקו לב' כתות הכת האחת עברה בשלום ועל הכת השנייה ירו הרוסים עליהם והנהר שהיה אז מכוסה בקרח נשבר הגליד והומתו ביריות החצים וגם נטבעו כולם בהנהר, יש להתיר את האשה הזאת להנשא לכתחלה ולא לחוש שמים שאין להם סוף לכתחלה אסורה.

ובמקום עיגון גדול שצעירה רכה בשנים רדופה להנשא יש לצרף גם סברת השבות יעקב [ח"ג סימן

א. על סמך ההיתר המבואר בהטורי זהב אה"ע סימן י"ז ס"ק מ"ה ובתשובת הב"ח סימן ק"ד שהתירו בבית דינו של המהרש"א היכא שהנטבע

עגונות מטעם תרי רובי, היינו רוב אינם ניצולים והמיעוט בניצל על פי רוב מודיע או בא. ולכן בנידון דידן כיון שרוב היהודים הושמדו, ויש עוד רובא שרוב הנשארים בחיים באים או מודיעים, ויעיין תוספות כתובות ט': ד"ה כל שכתבו דסתם של אינם באים מהמלחמה המה מחמת מיתה. והיטב דייק בזה הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א דלשון התוספות סתם כוונתם לדברי התוספות גיטין ב: ד"ה סתם דסתם הוי יותר מרובא שהמיעוט הוי מיעוטא דמיעוטא, בוודאי יש לצרף בזה היתרו של המשנה למלך להאמין אחות בעלה שהעידה בשם אנשים רבים.

גם סברת מעלתו שבימי השמדה וכליון של כל ישראל נפסקו כל השנאות בין איש לרעהו, גם באלו הד' נשים ניתן להאמר, ודומה לזה מצדד המהרש"ם בתשובתו (ח"א סימן נו) שלאחר הרבה שנים כבר בטלה שנאתם ואהבתם.

ובשיחה של תורה עם הרב הראשי הגאון הרצוג נתקבלה הדעה שבענין שנאת הד' נשים נשתנה הטבע בזמננו, והגם שאין אנו רשאים להורות נגד המשנה, אבל במקום שיכולים לתלות שבאופן זה לא כווננו חז"ל יש לתלות.

וגם באמת מלבד העד אחות בעלה שהספק בנאמנותה, הלא האשה בעצמה מעידה שחקרה ודרשה בקאטאוויץ וסאסנאווצא ונודע לה שמכל משפחתה ומשפחתו של בעלה לא נשאר אחד, והרי גם בעלה בכלל, וכן העיד הבחור מפינטשוב שכל אנשי העיר נשמדו. ויש עוד הרבה להאריך בזה ועוד חזון למועד.

ולכן הריני מסכים שיתיר מעלתו את העגונה הנ"ל כדין אלמנה אם אינה זקוקה לחליצה, ולא לעכבה.

בברכה והוקרה

שלמה זוד כהנא

ק"ב] דשעת הדחק כזה שלא תשב בעיגון כל ימי כדיעבד דמי.

אך יש ריעותא בהגדת העדות שהעדים לא אמרו בפירוש שהבעל נמצא בחבורה הזאת. העדים רק אמרו שהבעל החליט לילך בחבורה זאת, אבל אינו ידוע אם הלך עמם, מכל מקום יש לדמות זה להדין של עשרה שיצאו בקולר (יבמות קכב, א), ולפי פירוש רש"י קולר הוי חבורה, ולכן כיון שנגמר אצל הבעל לילך בחבורה זאת, לא חיישינן שמא לא הלך, ובפרט שהבטיח במכתבו לאשתו שילך בדרך זה כדי להיות ביחד עמה, וגם יש לתלות שהאנשים הגידו בפירוש שהוא היה בחבורה, ורואים אנו שעודדה את גיסתה להתחזק, בוודאי הגידו שבעלה היה בחבורה.

נאמנות אחות בעלה

ב) אך עוד נשארה לנו השאלה היותר חמורה לענין הנאמנות של אחות בעלה, כיון שהיא מהחמש נשים שאינן נאמנות להעיד, וכבר הזכיר מעלתו דעת המגיה במשנה למלך פי"ג מגירושין הט"ז דרק הצרה אינה נאמנת במסיח לפי תומה אבל הד' נשים נאמנות, אבל על מעלתו להביא גם המשנה למלך (הקודם) דיצאת מאיסור תורה גם בלי הגדתה מצד שנאמנת אפילו בלא מסיח לפי תומה. ובנידון דידן יצאת מאיסור תורה גם בלעדי הסיפור מהיריות על הנהר.

א. על ידי מה שנאבד זכרו זה עשר שנים, דעת החתם סופר (אה"ע סימן מח) שבזמננו על ידי הרדיו ועתוננים כל (הני עדים) [הנעדרים] יש להם דין של צורבא מרבנן.

ב. דעת הבאר יעקב והקהלת יעקב בשם רבני וילנא בצירופו של הגאון רבי חיים מוואלאזין פסקו להיתר בתרי רובי, והגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא בספרו עין יצחק התיר הרבה שאלות

סימן קה³⁶**בענין היתר עגונה באבד זכרו**

ירושלים, י' שבט תשי"א.

כבוד הרב הגאון רבי יעקב ברייש שליט"א הרב אב"ד בציריך, שלום וברכה.

היות שבא לפנינו ה' פסח ממיט ובקש מאתנו להתיר את העגונה בערטא רומאשקאוסקי הנמצאת כעת בציריך (250 באדענער סטריט) ולפי דבריהם הוצא בעלה ביחד עם קבוצה גדולה של יהודים בשנת 1942 ע"י הגרמנים מאנטוורפן למקום בלתי ידוע ומאז לא נשמע ממנו מאומה, ולפי השמועה כל אנשי הקבוצה נאבדו ולא בא שום איש בחזרה. ועל סמך הידיעות הנ"ל קיבלה תעודה מהמיניסטריום בבריסל שהכירו את בעלה לשאינו חי, ועל סמך זה מבקשת היתר נשואין.

לכן אבקשו להזמין את האשה הנ"ל ולקבל ממנה עוד כמה פרטים אם ישנם ולשלוח אלינו ואז נשתדל למענה בהסכמת מעלתו.

בתקוה כי כבודו ישתדל בזריזות למען גודל המצוה להתרת בנות ישראל מעיגון.

הנני ידו המצפה לתשובתו המהירה.

שלמה דוד כהנא

(אגב אבקשו לשלוח שני ספרים מספרו החשוב שיצא זה עתה לאור, הנ"ל).

תשובת הרב מרדכי יעקב ברייש זצ"ל

ב"ה. כבוד הרב הגאון המובהק זקן הרבנים הגדולים המאיר לארץ ולדורים בתורתו והוראתו הנאמנה וכו' וכו' מרנא ורבנא רבי שלמה דוד כהנא הראב"ד דק"ק ורשא וכעת בירושלים תובב"א.

אחדשה"ט בכבוד והערצה מרובה כערכו הרם.

הנני בתשובה על מכתב הג"א אודות אשה העגונה מרת בערטא רומאשקאוסקי מפה עיר ציריך (באדענערסט. 250).

שלחתי תיכף אחריה ולאחר דו"ח רצינית כך היא עובדא דמילתא.

בעלה לוי (לעאן) ראמאשקאוסקי בן ברוך יליד סוועניגארדא (רוסיה) הוצא באמצע הקיץ 1942 על ידי הגרמנים ימ"ש לעבודת פרך מביתו מאנטוורפן לעיר הסמוכה קאלעע צרפת ומשם הובל למחנה בירקענוי אושוויץ. באמצע הקיץ 1943 כשהיא האשה כבר היתה בשווייץ קיבלה מבעלה מכתב ממחנה בירקענוי הנ"ל (מכתב הלזה כתב הבעל לשפחתו אי - יהודית באנטוורפן והיא השפחה שלחה מכתב הלזה להאשה לשווייץ) ושם נאמר בקשה מהשפחה לשלוח לו חבילות אוכל וגם אם יודעת מה מאשתו, כמה שורות נמחקות היו מהצענזור, ומשם ואילך לא נשמע ממנו מאומה. חיי המשפחה שלהם הי' באהבה וחיבה יתירה יש להם בן יחיד וגם יש להבעל הרבה קרובים ממשפחתו, פרטים יותר אין לה להוסיף. האשה הנ"ל דרה בפה ציריך משנה הנ"ל עד כעת, אשה חרדה גם בנה חינכה לחרד ומבקשת במר נפשה להתיר לה להינשא כי אי אפשר לה לישוב עזובה וגלמודה בשום אופן ודמעתה על לחיי' מאין הפוגות.

האישור מהממשלה באנטוורפן הוא שבעלה לעאן בן ברוך ראמאשקאוסקי יליד מוועניג-ראדקא הדר באנטוורפן מת באושוויץ פולען, ביום שמן 1 נאוועמבר 1942 עד 1 יוני 1943. כך נרשם בפנקס המתים שלהם.

אלו שהיו במחנות אבדו חזקת חיים

א) בתשובה לעיל סימן מ"ג ומ"ב הארכתי לברר וללבן דכל האנשים שהיו במחנות תחת יד הגרמנים ימ"ש אבדו חזקת חיים ועדיף הרבה יותר ממים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא, ועיקר השאלה בנידון דידן לענין לכתחילה - דבדיעבד ודאי מותרת, וזה אמת ויציב, והלכה זו ברורה אצל כל הרבנים העוסקים בהתרת עגונות.

היתר לכתחילה

ב) צדדי ההיתר לענין לכתחילה, בדרכי משה

36. מודפס בשו"ת חלקת יעקב (אבהע"ז סימן מט).

בעצמו לחבול כגון בין כתפיו וכיו"ב וליכא אחר עמהם הרי זה נוטל בלא שבועה ואפילו יש אחר עמהם אי ברור לעדים שאותו אחר לא חבל בו כאילו אין עמהם אחר ונוטל בלא שבועה - ומקורו משבועות מ"ה. ובתוס' שבועות ל"ד. ד"ה דאי דזה אפילו לרבנן דפליגו על ר' אחא בגמל האוחר בין הגמלים באומדנא כזה אפילו רבנן מודו ואף לענין דיני נפשות, וזה נקרא אומדנא מבוררת.

ובאבן העזר סימן מ"ב ס"ד ברמ"א לענין אם לא ראו העדים הנתינה בשעת קידושין דלא אזלינן בתר אומדנא והוכחות לענין קידושין, מביא הבית שמואל שם סקי"ב בשם המרדכי דיכול להעיד אם ראה דבר המוכיח כאילו ראה גוף המעשה, והאחרונים השוו דברי הרשב"א שהם דברי הרמ"א שם עם המרדכי, דבאומדנא מבוררת גם הרשב"א מודה להמרדכי.

ועיין בחתם סופר אה"ע ח"א סימן ק' שהאריך בזה ומביא דברי הר"ן בסוף גיטין שהעלה בשיטת הרי"ף והרמב"ן ורוב הראשונים דלרבי אליעזר אף עדי חתימה כרתי, דהכוונה לא שעדי חתימה בכתבם יועילו כמו עדי מסירה בפנינו דזה אינו, אלא כל שהגט יוצא מתחת ידה מחותם בעידי חתימה שאין בו חשש זיוף כי מן התורה נחקרה עדותן בבית דין הרי אנחנו כולנו עידי מסירה כיון שכולנו יודעין שבא מיד בעלה לידה אף על פי שלא ראו עדים המסירה כאילו נמסר בפני עדים, ומסיים החתם סופר הרי מתירים אשת איש לעלמא על אומדנא מבוררת הלז כעין אומדנא דחובל ונחבל ומביא בשם תשובת הריב"ש סימן תע"ט כעין זה דבאומדנא מבוררת מהני גם לענין קדושין עי"ש בארוכה ובסימן שאחר זה סימן ק"א.

מכל הנ"ל חזינן דאומדנא מבוררת נקרא בגדר ידיעה בלא ראיה דמהני לענין ממון ולשיטת התוספות הנ"ל אף בדיני נפשות ולשיטת הפוסקים הנ"ל אף לענין קידושין ואשת איש, א"כ מכל שכן לענין עדות אשה דלא בעי עדות גמורה דמהני ידיעה בלא ראיה. וכאמור דאומדנא מבוררת היא

אבן העזר סימן ז' ס"ק י"ג לענין נחבשה ע"י נפשות דאסורה אף לבעלה ישראל לפי פסק הרמ"א כתב וז"ל, אמנם בגזירת אוסטריך הותרו על פי גדולים גם לבעליהן וכו' ולי נראה דאפשר דהגדולים שהתירו לאו מדינא אלא משום צורך שעה שראו שיש לחוש ח"ו לעתיד שאם ידעו שלא יחזרו לבעליהן שלא יקלקלו ולכן הקילו ואין להקשות מנא לן לומר כן דיש להקל באיסור דאורייתא נ"ל דסמכו אהא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ויש כח ביד ב"ד לאפקועי קידושין מיניהו והוי כפנויות ואף אם זנו מותרות לבעליהן, עכ"ל דרכי משה. ובחת"ס אה"ע סימן כ"א וז"ל, ואפשר לומר דמסתם סתים בשו"ע ודעתו להתיר לעולם אפילו בכל זמנים מטעמא דאפקעינהו (ועי' בתשובה לעיל סימן מ' 37) רואין אנו גודל הדחק וצורך השעה היכי שנוגע הדבר לרבים דיש חשש קלקול עד שהתירו איסור תורה מטעם אפקעינהו, א"כ בנידון דידן דבדיעבד ודאי לא תצא, א"כ משום חשש קלקול דאם נאסור כל האלפים והרבבות נשים שלא יקלקלו (ובפרט בדור פרוץ שלאחר מלחמה הלזה) ואין לך שעת הדחק יותר מזה וכדיעבד דמי ויותר אף לכתחילה וכמבואר בשבות יעקב ח"ג סימן ק"ב, ואף המפקקים על פסקא דשבות יעקב להתיר רדופה לינשא מטעם שעת הדחק אבל נידון דידן דיש כח ביד ב"ד אף לאפקעינהו לקידושין, אף אם נאמר דבדור יתום כזה אין להבית דין ליטול עוז לעצמו כח הלזה להתיר איסור תורה, אם כן אדרבה שעת הדחק עוד יותר גדול והוי כדיעבד, ואף באשה חרדה יש לדונה לשעת הדחק שלא תהיה כהנת כפונדקית, ובפרט אל תאמין בעצמך כתיב וגם מוריא היתר כיון דלפי דעתה ודעת העולם בטח שאינו חי (ועי' שדי חמד קונטרס הכללים מערכת דל"ת סימן ס"א ציין כמה מקומות דשעת הדחק כדיעבד דמי).

מה נחשב כאומדנא מבוררת

ג) מבואר בחושן משפט סוף סימן צ' לענין נחבל דאם יש הוכחה שזה חבל בו שאי אפשר

מדקדקים על חיי האישות שיהיה בסדר - א"כ זה מיקרי אומדנא מבוררת ובגדר ידיעה בלא ראייה דמהני לענין ממונא דבעינן עדות גמורה וגם לענין קידושין מכל שכן לענין עדות אשה - ובפרט דכל החשש הוא רק לענין לכתחילה, דבדיעבד ודאי דלא תצא, וכאמור.

ד) אנו רואין דכמה רבנים התירו לקבל גירות לשם אישות, אף דלכתחילה אסור וגם משנה מפורשת הנטען על הגויה לא ישאנה לכתחילה ואם כנס לא יוציאנה ונפסק גם בשו"ע אה"ע סימן י"א ס"ח ואפילו הכי סמכו עצמם על פסק ד[שו"ת] טוב טעם ודעת סימן ר"ל להתירם ועל תשובת הרמב"ם פאר הדור סימן קל"ב וז"ל, ואף כי הנטען על השפחה ונשתחררה לא ישאנה לכתחילה אכן כאשר פסקנו באלו הדברים (שיגרש וישא) ופסקנו כך מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו וסמכנו על אומרם ז"ל עת לעשות וכו' ויכול לישאנה והאל הטוב יכפר עלינו כאשר דיבר ואסירה כל בדיליך עכ"ל וכן סוגיין דעלמא, אף ברבנים חרדים, כשידוע ברור שמקבלת על עצמה עול היהדות באמת ומתירין האיסור דלכתחילה.

אם כן בנידון דידן נמי דבדיעבד ודאי דמותר ואם נאסור כל נשים שבעליהם היו במקומות הללו יוצמח מזה קלקולא רבה לכמה נשים ואנו צריכין לדון על הכלל, וממילא אף החרדות מותרות שלא תהא כהנת כפונדקית כדלעיל, ואל תאמין בעצמך כתיב גם אצל חרדות, וגם י"ל דמוריא התירא כיון דלפי דעתה ודאי מת והיא בטענתה אילו היה קיים היה בא, וכרש"י כתובות כ"ג. ואף די"ל משום חומר אשת איש חמיר נידון דידן מהאי דגירות - זה אינו דזה רק הטעם מה שאסור לכתחילה וכסברת התוספות בכמה מקומות במים שאין להם סוף דאסור לכתחילה מטעם זה אבל סוף כל סוף אין האיסור רק לכתחילה, ואדרבה גבי גירות חמיר דיש תרי לכתחילה, גירות לשם אישות ונטען על הגויה דלכמה שיטות אסור אף בדיעבד, עיין לחם משנה פ"ד מיבום הלכה י"ז ופתחי תשובה יו"ד סימן ע' סק"ה בשם הרדב"ז, וכיון דלדעת השבות יעקב

בגדר זה, וכנ"ל בחושן משפט סימן צ' דאפילו איכא אחר אי ברור לעדים שאותו אחר לא חבל בו, דודאי אין הכוונה שאין שום מציאות בעולם שאותו אחר יחבול בו דא"כ פשיטא דהוי כמו דליכא אחר ומה זה מסתברא דאפילו איכא אחר אי ברור לעדים וכו' דקאמר הרמ"ה בשם, עיין בטור שם, ועל כרחך דאפילו כשיש מציאות שהאחר יחבול בו שאינו חולה או גוסס, רק שברור להעדים לפי שכל האנושי שהוא לא חבל בו כגון שהאחר הוא ת"ח וצדיק מופלג עי' סנהדרין פ'. להדיא שנים שהיו עומדים ויצא חץ מביניהם והרג שניהם פטורין, ואפילו אבא חלפתא ביניהם, ופרש"י שם שהכל יודעים שהוא חסיד ולא זרקו לא מחייבינן לאידך - וצ"ע מתוספות שבועות ל"ד. ד"ה דאי, דאף בנידון דידן יש אומדנא, וצ"ע אי רבי יוסי פליג על תנא קמא מדקתני אמר רבי יוסי ולא רבי יוסי אומר עיין תוס' יבמות פ"ג. ד"ה ברי' עי"ש ורמב"ם פ"ד דרוצח וכו"ב שעל פי שכל האנושי אותו האחר לא חבל בו דאותו האומדנא מקרי ידיעה בלא ראייה ומהני.

אם כן בנידון דידן נמי כיון דידעינן שהבעל היה במחנה בירקעגוי שהיה נקרא בשם "ציגיניער לאגער" [מחנה צוענים] שהיו הראשונים לכליון וכבר עבר וחלף קרוב לשמונה שנים שאבד זכרו, הכי יעלה על דעת אנושי שאיש שיש לו אשה אהובה ובן יחיד אהוב ועוד משפחה שלא ישתדל לידע מה מהם, ואף כשהוא חולה ומעונה מיסורים הלא כמה מוסדות יש שמחפשים ומסייעים ועוזרים לאנשים כאלו - ואף החשש דילמא איתילד ליה מומא ומחמת כיסופא ערק ואזל לעלמא המבואר ביבמות קט"ו. ג"כ לא שייך בנידון דידן לפי שכל האנושי, אדרבה אי איתילד ליה מומא כל שכן דצריך להמוסדות ו"הרויטען קרייץ" [הצלב האדום] שיעזרו לו, שמטרתם לזה, ובודאי היה ידוע להם, וגם חשש דכיסופא לא שייך רק באסון הבא על אדם בודד ולא באסון הבא על כל כלל ישראל וגם על נכרים - בקיצור לפי שכל האנושי אי אפשר לומר דזה האיש חי, וגם הערכאות באנטוורפן החליטו אותו למת, וכידוע דהערכאות שלהם מיוסד קצת על אמונה שלהם שג"כ

דבלאו הכי לא מקיימי מצות סוכה כלל, וכן בהא דעירובין הנ"ל שהיו מעלין ס"ת בכדי לקרות בו מגג לחצר הא מבואר בראש השנה ל"ב: דשופר של ראש השנה לא רוכבין על גבי בהמה ולא שטיין על המים בכדי לתקוע, הרי דאין עוברין אף על גזירה דרבנן כמו רוכבין ושטיין (דהאיסור דשמא יחתוך זמורה או יעשה חבית של שייטין, עיין סוף ביצה) בכדי לקיים מצוה דתקיעת שופר, ואף שהיא שעת הדחק שאין להם שופר אחר, וא"כ הכי נמי דאי נימא דיש איסור דרבנן להעלות מגג לחצר האיך עברו על איסור דרבנן בכדי לקרות בספר תורה - אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה, כיון דהיא שעת הסכנה ונוגע לרבים שלא יקיימו כלל מצות סוכה וקריאה אין כלל שום איסור דרבנן אף לכתחילה, דדוקא כשנוגע שעת הדחק רק להיחיד אף שיתבטל מחמת זה ממצוה דאורייתא אסור לעבור אף על גזירה דרבנן ואם עבר לא יצא אף מדאורייתא וכסברת התוס' הנ"ל (ואף לציבור כשהיא רק באקראי דינו כיחיד, עי' שו"ע) אבל בשעת סכנה דהדבר נוגע לכל הכלל שגזרו העכו"ם על המצות אין כלל גזירה דרבנן בזה - הרי לך דבדבר הנוגע לכל הכלל לא גזרו כלל רבנן שיתבטל בגלל זה דיני תורה וקצת ראייה לנידון דידן.

ויש לעיין בהא דכתובות ג': בגזירה דשקדו מה סכנה אי לימא דכל הנשאת ברביעי תיהרג נהגו לגמרי ניעקריה דמשמע קצת דגזירה דרבנן חלה אף במקום סכנה וצריך למיעקריה - אכן רש"י מדייק שם, וניעקריה ונתקן להם ימים אחרים, משמע דעיקר הקושיא לתקן להם ימים אחרים, שיתקיים על כל פנים קצת גזירה דשקדו - עיין רש"י שם ד"ה ובשני.

סימן ק"ב ודאי דמוותר דאין לך שעת הדחק יותר מזה, וגם לר"א מוורדין מובא במרדכי סוף יבמות בנשתכח זכרו מותר אף לכתחילה במים שאין להם סוף, בואו ונסמוך על היחיד להתיר עגונה לעלמא, א"כ בצירוף כל הנ"ל נלפע"ד להתיר להאשה הנ"ל - רק בתנאי כפול כשיסכים כבוד הגאון לזה. ואשמח מאד לראות פסקו וטעמו ונימוקו של כבודו הגאון. ואחתום בכל הכבוד והערצה כיאות לערכו הרם. ציריך, כ"ד שבט תשי"א.

הבדל בין שעת הדחק ליחיד לבין רבים

בשולי הגליון. והנה יש להביא קצת ראייה להא דביארנו לעיל דשעת הדחק דנידון דידן כיון דנוגע להכלל עדיף הרבה יותר משעת הדחק הנוגע רק ליחיד, מגמרא סוכה י"ד: אמר רבי יהודה מעשה בשעת הסכנה שהביאנו נסרים שהיו בהם ד' וסיכנו על גבי מרפסת וישבנו תחתיהן אמרו לו משם ראייה אין שעת הסכנה ראייה - והדבר תמוה מאד, מה דעתיה דרבי יהודה להביא ראייה משעת הסכנה. וכן בעירובין צ"א. אמר רבי יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ס"ת מחצר לגג ולקרפף לקרות בו אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה - ג"כ תמוה כנ"ל.

ונראה לי בזה כוונה נאותה עפ"י המבואר בתוספות סוכה לעיל ג'. סוד"ה דאמר, דאם רבנן פסלו לסוכה משום איזו גזירה, לא יצא ידי חובת סוכה אף מדאורייתא, ומייתי רבי יהודה שפיר ראייה מהא דבשעת הסכנה שסיכנו בנסרים שיש בהן ד', ואי תימא דיש בזה פסול משום גזירת תיקרה א"כ ממילא אין יוצאין ידי חובת סוכה אף מדאורייתא, אם כן למה ליה כל הטירחא לסכך המרפסת כיון

סימן קו

בענין עגונה • ונישאה בנישואים אזרחיים

כבוד שם תפארנו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא וכעת רב אבד"ק ירושלים

הנה מחמת שכבוד גאונו שליט"א כתב לי שלא הגיע לידו שאלתי ובקשתי, על כן הנני כותב בקוצר

ב"ה, יום ב' פרשת תבוא תש"ח לפ"ק

כתיבה וחתימה טובה בספר חיים טובים ושנה טובה מבורכת לכבוד רב האי גאון הגדול החריף ובקי צנא מלא ספרא רבן של כל בני הגולה סיני ועוקר הרים וכו'

גדול שלהם. ופירש בתוספות שם דרק (בקטלי) [כשמעיד שכבר מת] עכו"ם נאמן בעדות אשה בספינה המיטרפת ולא ביוצא למות או ליהרג. וכן כתב בפסקי תוספות שם ובקיצור פסקי הרא"ש בפ"ג דגיטין שבדיני עכו"ם אחר פסק דין חשוב כודאי מת, ובלבד שיהיה ישראל מעיד שיוצא ליהרג. על כן לפי זה האשה גם כן נאמנת שאומרת כבר מת ולא שיוצא ליהרג.

וברמב"ם פ"ג מגירושין הכ"ט אבל עיר שכבשוה עכו"ם וכו' נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים, ובשלחן ערוך אה"ע סימן קמ"א סעי' ס"ט עיר שהקיפוה חיל ממלכות אחרת וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג בדיני עכו"ם נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים. ובתשובת ברית אברהם סימן ע"ד בדין זה בעיר שהקיפוה חיל שנותנים עליהם אם אפשר חומרת שניהם לענין גט וחליצה. ובכתר כהונה סימן ס"ב שלא בא להתיר רק על פי כתבי אגרת שחי ובלאו הכי נותנים עליו חומרי מתים כמו שכתוב בדוד עם בת שבע, וכאן שהיה גם כן שהקיפוה חיל ממלכת הרשע על כן בלאו הכי ספק מת, ובפרט שנגמר דינו ליהרג, והיו מוליכין אותו ליהרג ולא היה אפשר לברוח על כן יש ראייה יותר שנהרג.

ב) ובשלחן ערוך אה"ע סימן י"ז סעי' ל"ו הביא בעיר שכבשוה כרכום והיוצא ליהרג נותנים עליהם חומרי חיים ומתים וכתב הבאר היטב ס"ק ק"ד בשם הריב"ש אם נשאת תצא, ובסימן י"ז סעיף מ"ג והוא משנה ביבמות קי"ד: ובכתובות כ"ב. ובמתניתין פ"א מעדיות מי"ד שאשה נאמנת לומר מת בעלה ותנשא או תתייבם ונותנים לה עיקר כתובה, ובסעיף ג"ד איתא אמרה נפלו עלינו עכו"ם או לסטים הוא נהרג ואני נצלתי נאמנת שאין דרכן להרוג הנשים כדי שנאמר כשם שהיא ניצלה כך ניצל הוא, ובגמרא יבמות קט"ו. אשה כלי זיינה עליה. עיין מה שכתב זקני החכם צבי סימן צ"ה אך לפי מה שכתב התוספות בעבודה זרה כ"ה: צ"ע דבריו.

האיסור הוא רק בדרבנן

וברמ"א סעיף מ"ח איתא כל שאומרת מת או נהרג רחוק מן המלחמה מהימנא, דלא שייך לומר

עוד הפעם בשאלה שבא לידי. באשה אחת שהיא שמה מ. בת ר' יוסף מעיר וויניצא בארץ רוסיא שבאה לטראנסמסטער בגולה, ואמרה שבעלה נהרג ולקחה בעל מק"ק דארבאני בלא חופה וקידושין ויש לה בנים ממנו, וכעת שהייתי שם רב ואב"ד שלחתי לקרוא להאשה הנ"ל ואמרה לי שידוע לה שבעלה נהרג, כי לקחו כל העיר אנשים נשים וטף להרוג ולא נשאר מהם כלום, רק היא ניצלה באמרה שהיא עכו"ם והיתה בקיאה היטב בלשונם, וגם היה לה בן מבעל הראשון, ולא מלו אותו כי היה קאמניסט והיה אסור להם לימול את בניהם, על כן היתה לה ראייה שהיא עכו"ם כי לא מלו את בנה על כן ניצלה, וגם אמרה ששמעה מהעכו"ם שם שבעלה נהרג, וגם אמרה שאם הוא חי היתה שומעת ממנו שזה שש שנים שהיה הריגה הנ"ל ולא שמעה ממנו כלום אף על פי שהיתה דרה בעיר הזאת וויניצא אחר כך, לאחר שבאו הרוסים לשם ולא שמעה ממנו כלום, וגם אמרה האשה שהיתה עם בעלה הראשון גם כן בלא חופה וקידושין, כי היה אסור להקאמניסטין אז לישא אשה בחופה וקידושין, ולפי זה היתה דרה עם הבעל השני גם כן בלא חופה וקידושין, כי לא היה ברצון לרב ליתן לה חופה וקידושין, וכעת אם יאמר לה רב לישא לבעל בחופה וקידושין תעשה כן, על כן נפשה בשאלתה אם מותרת לישא בחופה וקידושין לזה הבעל שהיא דרה עמו כעת ויש לה בנים ממנו באין לה שום עדות רק הכל מפיה. ואבקש מכבוד הדרת גאונו שליט"א תשובה על זה.

א) הגה אכתוב בזה מה שנראה לפענ"ד בקיצור, דאיתא בגמרא גיטין כ"ח: ובמתניתין שם, ג' דברים העיד רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו, על עיר שהקיפוה כרכום, ועל ספינה המיטרפת בים, ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין, אבל עיר שכבשוה כרכום וספינה שאבדה בים ועל היוצא ליהרג נותנים עליו חומרי חיים וחומרי מתים. ובגמרא שם כל זה בבית דין של ישראל, אבל בבית דין של עכו"ם כיון דגמר דינו לקטלא מיקטל קטלי ליה, [ואע"ג דמקבלי שוחדא], אבל לאחר דמיחתם פורסי שנמג לא שקלו, וכתב תוספות ד"ה פורסי פירש ר"ח דיין

מלבוב, והבית חדש בתשובה שם דוחה סברתו וכתב דיש לתלות דברי המבי"ט דאם איתא שניצל היה נודע מקומו, על כן ראה אם נשאת לא תצא. ויש לומר בנידון דידן להתיר אפילו מדרבנן משום שלא נשאר אפילו אחד מכל האנשים שלקחו להריגה רק האשה, והאשה כלי זיינה עליה. ובשו"ת שמן רוקח שם דגם בתשובת מהרי"ק שורש קכ"א ובתשובת מהרי"ו סוף סימן ע"ט כעין סברא זו, וגם בשב יעקב בתשובה הוסכם לסברת המבי"ט, ובתשובות נודע ביהודה סימן מ"ב³⁸ איתא בספר שארית יהודא של הגאון רש"ז מלאזנא ז"ל (בסוף הספר סימן ב' ו'ג) שהוכיח בראיות ברורות שאין לצדד כלל מכח שיטת הר"א מווארדין והמבי"ט. (ובספר מדבר קדמות מערכת הנ"י סימן י"ג בשם המקובל הרב רבי אהרן חיינו ז"ל שנטפל בדין זה [עגונות] שהוא תיקון לשכינה באותו חלק פרטי שהיא בחינת אשה).

אם משיאין על פי קול הברה

(ד) ובתשובת הר"ן סימן ג' אות ד' הביא דלא בעינן קברתיו ממש אלא כל שהן דברים שאין לה להסתפק בהם שאומר בדדמי, כגון באומר אני נגעתי בו וכיוצא בהם בדברים האלה וכן כתב החלקת מחוקק ס"ק ק"ג בשם הריב"ש סימן שע"ח, ובקונטרס עגונות מבאר חיים מרדכי מהגאון אבד"ק ניאמיץ אות מ"א הביא בשם המבי"ט שכל מה שהחמירו הגאונים בהתרת נשים הוא רק במים שאין להם סוף, אבל בלאו הכי יש להקל בהם כמו שכתב הרא"ש ז"ל, ובפרט שנאבד זכרו י"ב חודשים, ורמז מהא דכתיב נשכחתי כמת מלב זה הוא י"ב חודשים.

ויש להתיר אפילו מקול הברה בעלמא, אף על פי שהבית יוסף סימן י"ז מחודש ה' כתב על תשובת רבינו משולם שהתיר לאחר י"ב חודש שנאבד זכרו ממנו כי הרמב"ן והתרומת הדשן חולקים עליו, וכן כתב בכנסת הגדולה אות ט"ל שהביא בשם מהר"י ור"מ אלשקר ור"מ מטרנאני דעתם מסמיך על זה ולעומתם יש הרבה גאונים שלא לסמוך על זה אלא

בדדמי אלא באומרת שמת או נהרג במלחמה ממזם אבל שלא במלחמה אפילו הלך שם למערכת המלחמה לקנות שלל נאמנת, עיין מה שכתב במרדכי פרק האשה בתרא בשם ראבי"ה אפילו בעד אחד אומר ראיתי שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא בדברים אלו, אם לא אמר קברתיו לא תינשא ואם נשאת לא תצא עיין שם, וזה היה גזירה גדולה במים שאין להם סוף שלא תנשא ואיתא שזה הוי רק מדרבנן, וראה מיבמות בסופו שהיה על פי מעשה, על כן בשאר דברים דהיינו בכהאי גוונא דנידון דידן לא היה הגזירה כי ידוע שנהרגו שם מישראל ובכל דברים אלו סמכינן ארובא, ולא על מיעוטא דמיעוטא שהוא חי כי יש ראייה שמת עם ששה מליון מאחינו בני ישראל.

בצירוף כמה ספיקות יש להקל גם כדרבנן

(ג) ובשו"ת המבי"ט סימן ל"ז במי שיושב עם אשתו והלך לסחורה ולא חזר לביתו אף על פי שיש לה חזקת אשת איש אפילו הכי תיכף ומיד נולד עליו חזקת מת עיין שם. על כן ביש כמה ספיקות בעיר שכבשוה כרכום ממלכות אחרת ועמדו להרוג וזה הגזירה רק מדרבנן על כן יש לומר בכהאי גוונא ספק דרבנן לקולא, וכן כתב בפחד יצחק (הלכות עגונה) והוא מה שכתב הרא"ש לענין אם נפל לים הגדול אם איתא דנפיק איך אפשר שלא ישוב לביתו לשמח לב אשתו ובניו.

ובהגהות מהרש"ם בספר אורח חיים החדש סימן ס"ח שהביא בשם זקיני החכם צבי על הטורי זהב סימן י"ז דבדרבנן סמכינן על סניף אחד. וזה איתא גם כן במבי"ט ובתשובות בית יצחק. וגם הר"א לא קאמר כי אם דיש לפנינו דבר למיתלא ביה הרי הוא כספינה שנטבעה ולא נודע מה נעשה עמו, שהוא לפי מה שכתב הבית יצחק לדעת המבי"ט שאין איסור בזה רק מדרבנן אבל מדאורייתא מותרת. ובשו"ת שמן רוקח ח"א סימן נ"ב אות ד' כתב דכעין סברת המבי"ט כתב הבית חדש בתשובה סימן ע"ב בשם הגאון רבי קאפיל ז"ל

לישא בחופה וקידושין, כי לא ישמע לי להיפרש ממנה כי יש לו בנים ממנה. והארכתי ב"ה הרבה בענין זה רק שאין לי פנאי להעתיק אותם לגמרי ואבקש מכבוד הדרת גאונו למחול ולהשיב לי תשובה בקרוב.

ואברכו בכתיבה וחתימה טובה בספר חיים טובים ובשנה טובה

דברי הק' שמואל מאיר הכהן האללענדער

רב מצרנאוויטץ ואבד"ק דארבאני וכעת בתל אביב

למה מברכין שלא עשני עבד

ואגב זה אכתוב לכבוד תורתו הרמה שאלה קטנה שקשה לי וברצוני לידע, מדוע מברכין בכל יום בזמן הזה שלא עשני עבד, דהא היום אין שכיח עבדים, וכמו שכתבו (באר היטב או"ח תקנד ס"ק יא) שבתשעה באב וביום הכיפורים לא יברך שעשה לי כל צרכי דאינו לובש מנעלים, על כן מדוע יברך בזמן הזה שלא עשני עבד כי היום אין שכיח לקנות עבדים וצ"ע.

הנ"ל

תשובת הרב זצ"ל³⁹:

בי"ה, ירושלים כ"ד אלול תשי"ח

כבוד הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין מגזע קדושים רבי שמואל מאיר הכהן הולנדר שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו מיום ב' כי תבוא קבלתי.

אודות האשה מ. בת יוסף מוויניצא שדרה עם איש אחד מדארבאני בלי חופה וקידושין ויש לה בנים ממנו, ולפי דבריה בעלה הראשון שדרה עמו בוויניצא ונולד לה בן ממנו נהרג ביחד עם כל אנשי העיר אנשים נשים וטף ולא ניצל שום איש רק היא בעצמה נשארה בחיים שסברו שהיא נכרית על סמך שבנה לא נימול, וכן שמעה מנכרים שבעלה נהרג, ולפי דבריה לא היה שום קידושין בינה לבין בעלה הראשון מפני שהיה קומוניסט וחופה וקידושין דתיים היה אסור להם, ומתנצלת עצמה שלא עשתה חופה וקידושין גם עם הבעל השני

כשיטת הרמב"ן ובתרומת הדשן, וכן כתב להלכה כהרמ"א שם סעיף ג', ובשם תשובת מהרשד"ם ז"ל סימן פ' כתב שאין סברא לפרש דשמע רק בקול הברה, אלא חידוש רבינו משולם דליכא עד שיאמר שמעתי מפלוני מיוחד או מאנשים מיוחדים אלא ששמעו אנשים מדברים ואומרים שנהרגו. והביא עוד בשם מהריב"ל ור"ש חיון ועוד שבאו לעמק השוה שאין משיאין את האשה בקול הברה בעלמא, והא דתגן משיאין על פי בת קול היינו כפירש"י בששמע קול זעקה בעיר פלוני מת, אבל בקול ההברה בעלמא שאומרים האנשים יצא קול שמת פלוני ולא נודע מי האומר ומבטן מי יצא הקול שאין משיאין על פי קול הברה, עיין שם באריכות כל פרטי הדינים.

ותשובת רבינו משולם בן רבנא קלונימוס ז"ל היא בתשובות הגאונים בתשובות המיוחסות להרא"ש, וזה הסברא איתא גם כן ברש"י כתובות כ"ב: על הא דאומרת ברי לי פירש רש"י אין לבי נוקפי שברי לי אילו היה קיים היה בא, כן פירשו האלפסי ומהר"ם שיף בכוונת רש"י, ובר"ן על האלפסי ובשיטה מקובצת בשם הרא"ה והריטב"א ז"ל חולקים על פרש"י באומרת ברי שמת, כמו שכתב באבן העזר סימן י"ז סעיף ל"ז ועיין שם בבאר היטב ס"ק קמ"ז ובפתחי תשובה ס"ק קנ"ז ולא מצינו שחלקו על זה רק שלא לסמוך על זה בלבד היכי דאיכא חששא דאורייתא, רק לסניף חזי לאיצטרופי עיין שם ראיותיו. והביא ראייה מירושלמי ביבמות פרק האשה שלום ה"א ובא מעשה לפני רבי ואמר מאן דנשאת לא תצא ומאן דלא נשאת לא ישא, והרמב"ן במלחמות שם והרשב"א בחידושו יבמות קט"ו כתב על הירושלמי דשמא בדדמי אומר.

והנה יש עוד סברא דדמי בנידון דידן לנחשים ועקרבים שמעדין עליו, וגם מה ששמעה מן העכו"ם שנהרג יש לסמוך על זה ובפרט שנשאת ויש לה בנים עמו לא תצא, ובפרט שידוע שנהרג כי הרגו כל העיר, על כן יש להתיר אותם בדיעבד

♦♦

39. תשו"ח לה"ה אייזיק המאירי נ"י נכד הרב הולנדר זצ"ל שהמציא לנו תשובה זו.

ישראל ושמירת שבת ולהתנהג ככנות ישראל הכשרות, ויען שלפי חוקי ארץ ישראל הרשות לסדר קידושין ואישור נישואין היא רק להרבנות הראשית נחוץ להתחשב גם בדעתם והסכמתם בזה.

עיינתי בהעברה בחידושי תורה של מעלתו וביסוד דבריו בהלכה זו ויש בהם הרבה סניפי היתר נחוצים אך יען שגם אנכי כתבתי קונטרס גדול בדעות הראשונים, וגם עם הגאון מניאמיץ [מח"ס באר חיים מרדכי] שכבודו מביא דבריו פלפלתי הרבה פה בארץ קודם פטירתו והשתתפנו בהיתרן של עשרים עגונות מאנטוורפן ולבנות הרב הקדוש האדמו"ר מכובב זצוק"ל [בעל הקדושת ציון], קשה לנו לחזור על הדברים העתיקים שכבר כתבנו הרבה פעמים, ולפלא בעיני שכבודו לא הזכיר כלל בצדדי ההיתר אמירתה שלא היה לה קידושין מבעלה הראשון, כן יש להשתדל אם בנה מבעלה הראשון שלא נימול נמצא בארץ ולהשתדל למולו. והנני חותם בכבוד הראוי ובברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה הבאה עלינו לטובה שתהא שנת גאולה וישועה לעמנו בארץ וחוצה לה.

כעתירת ידיו

שלמה דוד כהנא

מפני שהרב לא רצה ליתן לה קידושין, וכעת מבקשת להכשיר אותה לסדר לה חופה וקידושין כדת וכדין.

והנה על פי דין נאמנת האשה להעיד שבעלה מת, הגם שבתשובת רבי עקיבא איגר סימן ק"ל מסתפק אם היא נאמנת לאחר שנשאת לומר מת בעלה משום דליכא בזה החומר שהחמרת עליה בתחילתה. אבל מכל מקום כיון שידוע שרוב היהודים שנמצאו בערי ישראל ברוסיא נהרגו על ידי הגרמנים והאוקריינים ויש להם חומרי מתים וגם חומרי חיים, ורוב גדולי האחרונים תופסים דחומרי חיים הוי רק מדרבנן ואם נשאת לא תצא, וכן ראיתי בספר זכר יצחק סימן כ"ו מהגאון האדיר רבי איטשלי מפאנאוועז שהעלה בראיות ברורות בדעת הרמב"ם שמן התורה המה כמתים ממש, ובפרט שלפי דבריה לא היה לה חופה וקידושין גם עם בעלה הראשון, ואם יש לה מיגו לומר שלא נשאת נאמנת גם על זה, וכבר העלו גדולי האחרונים שבעלי עבירה דהיינו בועלי נדות לא אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, לכן מצד הדין יש מקום לצדד להתירה להנשא אבל ראוי ונכון לחייב אותה לקבל על עצמה טהרת בנות

סימן קז

בענין עגונה • בדין קידושי קומוניסטים

לכבודו שאלה אחת שעומדת על הפרק ועדיין לא החלטתי בה ואחכה על תשובתו הרמתה.

ועוד נמצא כאן איזה שאלות בענין נישואין ואזרחיים ברומעניא שהקאמוניסטען שהיו שם לא נהגו בקידושין כדת משה וישראל, אף על פי שהרבה קאמוניסטען לא חששו למנהגם מחמת שהוריהם היו מבקשים אותם שיקדשו כדת, אבל יש שלא חששו לכבוד הוריהם ולא עשו קידושין כלל רק בערכאות, מה דעתו באלו, ולא דמי לקידושי ערכאות ברוסיא דהתם היו קצת אנוסים שלא יכלו לעשות קידושין בפרהסיא, מה שאין כן ברומעניא לא היה שום אונס רק מחמת שלא רצו בדת משה וישראל עשו כן והחילוק מבואר בשו"ע.

ב"ה

לכבוד ידידי הרב הגאון המפורסם מוריני הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

קבלתי את הפתקא אשר כתב אלי, והאמת אגיד לכבוד הדרת גאונו שליט"א כי קשה עלי להציע לפניו כל השאלות העולים בכאן מאחר שרובם דחופים ואין פנאי להמתין עד שיבוא תשובה מכבוד הדרת גאונו שמחמת המצב שמה מתעכבים לכמה שבועות, ועל כן מוכרח אני לאזור כגבור חלצי ולהורות בהם כפי מה שגלענ"ד, ובפרט כשרוב השאלות עכשיו כבר יצאה הוראה בישראל מכל רבני הדור שליט"א וכיון שהחלטתי ההוראה מובן שאין נכון לחזור ולפלפל בהם, אך למען כבודו ציויתי להבית דין שעורכים הדברים לפני שיכתבו

וחידושים רבים מהפונים אלי גדולי תורה הנאחזים בשיגרא "מציון תצא תורה" שיצא ההיתר דוקא מארץ ישראל, וכן עשו פרטיכל באסיפת רבנים בראשית המלחמה שהתקיימה בוורשא בהשתתפות הרבנים הפליטים שנמצא אז במספר גדול מאד איזו מאות הי"ד להדר שההיתרים יצאו דוקא מן הארץ.

בדבר קידושי קומוניסטים אנו נוהגים לדון באומדנות בכל מאורע ומאורע. אם המה עוברי עבירה כל ימיהם שאין חשש להרהור תשובה מקילים בצירוף בית דין מומחים, אבל רק במקום עיגון דהיינו במקום יבום שלא להצריך חליצה, ולהתירה בלי גט, משתדלים להשיג לכל הפחות מכתב מן הבעל שפוטר, שעל פי תורה מכתב כזה שמשמעותו "הרי את מותרת לכל אדם" הוי גט מן התורה. מכתב כזה לפי הרוב כולם מסכימים לכותבו. אמנם בדרך כלל בכל השאלות הללו כל מאורע ומאורע זקוקה לדיון בפני עצמו. אמנם קשה לעשות כללים בין נישואי רומניא לנישואי רוסיא. ולפעמים הסברא להיפך שברומניא לא נתרחקו עדיין כל כך מאבותיהם.

אודות האשה ק. שלחתי העתקה ממכתב הרב הירשהארן⁴⁰ לכבודו. לפי דבריו אין מניעה לחליצה רק הקושי הוא כיצד לסדר את הנסיעה. ולעת עתה לא מצאתי עדיין בשום ספר שיסכים לפסוק לענין חליצה לחשוב מחללי שבת למומרים, רק יציאה מן הדת ממש בהמרה.

אודות השאלה החשובה⁴¹ של האשה העגונה חיה ק. הגם שבתחילה הסתייגתי להחזיק הנאבדים

ועל אודות האשה ק. שצריכה חליצה מקאנאדה הרחמנות גדול מאוד מאוד, ולפי דיבורה כל האחים של בעלה אשר בשם הם חפשיים ולא ירצו לעשות שום מעשה כדי לחלוץ ונכון להתודע את זאת אם אמת יש לחתור חתירה בענין זיקת מומר אף על פי שקשה עלי להורות הוראה זו אלא יסכימו גדולי הדור שליט"א, על כן אני מבקשו שיעשה כל מה שאפשר בכדי שיודע הדבר במוקדם כי אם לא נמציא לה היתר להינשא למי שרוצה עכשו לנושאה יש לחוש שתצא לתרבות רעה או תתעגן לעולם.

ידידו הדורש שלומו הטוב

יהושע מנחם עהרנברג

רב הראשי לקפריסין

תשובת הרב זצ"ל:

ב"ה ירושלים ח"י שבט תש"ח

כבוד ידידי רבי מנחם יהושע עהרנברג שליט"א שלום וברכה.

שמחתי מאוד על מכתבו ושלומו הטוב וביותר שמח אנכי כי כבר גם כן בא לידי הכרה שכחה דהיתרא עדיף ובפרט בזמננו שהיא שעת הדחק והעיגון גדול מצד אחד ופירצת הדור מצד אחר, ואין אנכי דורש שמעלתו יחכה בהכרעתו עד שיבואו דברי ובפרט לרגלי המצב בבתי הדואר, אבל הייתי שבע רצון אולי כבודו יצוה לעושי רצונו לשלוח לי העתקה מן השאלות והפסקים כי משתוקק אני לסדר סטאטיסטיקא שלימה בשאלות עגונות. וגם בחליפת מכתבים מתעוררות אומדנות

♦♦

40. זה לשון המכתב: ב"ה ד' ויצא תש"ח מאנטריאל.

איחוד הרבנים עולי פולין מחלקה לעניני עגונות תחת הנהלת הרב הגאון המפורסם וכו' מוריני הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים תובב"א אחדשה"ט הנני באישור קבלת מכתבם ע"ד העגונה שפרה ו. מבית בעלה ק. הזקוקה ליבם בעירנו והיא כעת בקפריסין, אודיע בזה כי דברתי עם היבם והוא אין לו חשק כלל כי תבוא האשה לכאן, אחרי רבות הדברים מצדי הסכים שכאשר יתבהר המצב הפוליטי או יסע בעצמו לארץ ויחלץ לה.

לדעתי אין להפציר בו כעת טרם באה האשה מקפריסין לארץ הקודש. אחרי שתשתחרר מגלותה

נראה מה לעשות. אולי תבוא בעצמה לכאן ע"י ויזה זמנית שלא על מנת להשתקע כאן וזה תוכל להשיג בנקל, וכשתבוא אז בודאי תפטר מזיקתה.

הרב פרייס שמעלתם כתבו אליו בראשונה כתב אלי שאילו היה אפשר להקל בחליצה ע"י שליח היינו נחלצים בזה מן המיצר... השבתי לו כי מי מאתנו יוכל להרים ראשו להקל בדבר נגד רבותינו. וידועים דברי שו"ת מהרש"ם [ח"א סימן י"ד] ואחרונים ובכל זאת אין בידינו אלא הלכה מוסכמת שאין חליצה ע"י שליח.

ואשאר בזה בברכה למרנן ורבנן ובתקות הגאולה. יהושע הלוי הירשהארן חופ"ק

41. ז"ל הגביית עדות: במותב תלתא כחדא היונא

והגביית עדות של ק. נעשה בבהירות ומשכנע ולכן אבקש לשאול את האשה מאין יודעת שהלך לחופשה לאחר ששמע שנמצאות ברוסיה ואם כנים הדברים, אומדנא שסיכן עצמו כדי למצוא אותה, הוי אומדנא חשובה שאם היה עדיין בחיים מוצאם ומודיע, ובצירוף העד מברנוביץ שידוע את כל הנשואים בחיים מברנוביץ והוא אינו בחיים יש כאן תרי רובי של יסודי ההיתר בצירוף נאבד זכרו ואציע השאלה לפני הרב הראשי שליט"א ובטוח אני שיסכים עמנו להתירה.

ברוסיה לדונם כנאבד זכרו מפני האנדרלמוסיה ששררה שם, ורבים הנמצאים במדינה אינם רואים זה את זה אבל לגודל העיגון שנתרבו גם ברוסיה והרב מאדעסא כותב לי שנמצאו שם רבבות עגונות ושלמרות האופי החילוני דופקות על דלתי בית דין יום יום מאות עגונות בדמעות שלישי, החלטנו לפי ראות עיני הבית דין להזדקק גם לעגונות של רוסיה בהיתרא של תרי רובא דרוב היהודים שנמצאו במקום כיבוש הגרמנים נשמדו ורוב שאינם שבים ולא מודיעים אינם חיים.

♦♦

איבערן גורל פין זיין חבר ק. וואס זיי זענען גיוועזין צוזאמען מאבאליזירט אין די רוסישע ארמיי. אין יאהר 1941 האט מען מיר אזויפיעל געזאגט דאס נאר די ערשטע טעג האט מען אים גיזעהן. אונד מער האט מען אים נישט גיזעהן. דאס האבע איך געהערט פין יוסף דעם שיסטער, איך האבע אים גיפרעגט אפשר האבען זיי קיין גיט לעבען געהאט אונד דעריבער איז ער נישט צריך געקומען האט ער מיר גיזאגט דאס זיי האבען גיט גילעבט ע"ז באתי על החתום נפתלי הערץ ב"ר יחיאל מיכאל הלוי

עוד בא לפנינו ר' יצחק בן ארי' ליב טוכמאן והעיד אודות בעלה של האשה ק. וזה לשונו: איך האבע גיהערט פין יוסף דעם שוסטער דאס ער איז גיוועזין צוזאמען מיט איר מאן אין מיליטער אין איין פאר טעג נאך די מלחמה אויסברוך מיט דייטשלאנד איז ער פערשווינדען גיווארען אין מען ווייסט נישט אויף וואס פאר אופן וויפיעל באראנוויטשער מען האט גיפרעגט אויף איהם האבען זיי נישט געוויסט צו זאגען דאס ער זאך ערגיץ לעבען. ע"ז באתי על החתום יצחק ב"ר אריה טוכמאן.

עוד בא לפנינו ר' יוסף בן אברהם אלטמאן מעיר באראנוויטץ והעיד שמכיר את האשה חיה ק. וגם בעלה ויודע שהיה בצבא הרוסי ונאבד וגם שאל אודותיו בכל המקומות מאנשי באראנוויטץ. ולא ידעו כלום ממנו. ע"ז חתמתי בעש"ק בא ה' שבט

ואח"כ בא לפנינו עוד הפעם ר' יוסף ב"ר אברהם אלטמאן והגיד וזה לשונו: מיר באראנוויטשער יודען ווייסען פין אללע באראנוויטשער יודען וואס לעבען אין אללע לענדער אין פין ק. ווייסט קיינער נישט ער זאל ערגיץ לעבען דאס זאג איך אלץ אויף מיין יודיש נאמנות. ע"ז חתמתי ביום ג' בשלח ט' שבט.

כל זה נעשה בפנינו ב"ד בחתומים מטה ג' בשלח ט' שבט תש"ח לפ"ק פה קפריסין. ישראל נח בריסק אליהו יאקוב אברהם חיים מאיראוויטץ

ואתת לקדמנא האשה חיה בת שלמה א. אשת א. י. א. ק. והגידה אודות מיתת בעלה וזה לשונה: אין יאהר 1940 האבע גיהייראט אין 1941 אין מיטען טאג חוה"מ פסח האט מען איהם אף מינעווער איין געריסען צום מיליטער אויך האבע גיהערט פין איינעם יוסף דאס ער וואאר מיט מיין מאן צוזאמען אין איין אפטיילונג אין דאס מיליטער איז געשלאפען האבען אינץ די דייטשען ארויסגענימען אין וויא ער אליין איז ניצול געווארען ווייסט ער נישט. נאר נאך דעם ווען די דייטשען האבען פערנימען באראנוויטץ איז ער געקומען קיין באראנוויטץ, איך בין גיווען אין רוסלאנד 4 יאהר אין דראסנא - וואסק איך האב עמיך נאכגיפרעגט שאענדיג אין רוסלאנד אויך אין דייטשלאנד פוילין אונד קיינע אנטווארט. מיר האבען גיט גילעבט אזוי ווען ער וואלט גילעבט וואלט ער מיך אויפגעזוכט. ע"ז חתמתי ביום עש"ק בא חיה ק.

ועוד הפעם באת לפנינו האשה הנ"ל והגידה אודות מיתת בעלה וזה לשונה: אויף די פראגע וואס מען האט זי גיפרעגט פין וואס זי ווייסט איבער ציציגען דאס ער לעבט נישט האט זי גיענטפערט פאלגענדעס, דאס אזוי ווי ער האט גיהערט דאס איך בין אוועק נאך רוסלאנד, האט ער זיך גילאזט גייען מיר זוכען אונד ווייל דער וועג דענסמאהל איז גיועהן זעהר אין איין סכנה פין די דייטשען האט מען אים ווארשיינדליך דענסמאהל געהארגעט, אונד ער האט אויך געוויסט דאס איך האבע איין שוועסטער אין ארץ פין לאנגע יאהרען וואלט ער גיפרעגט אויף מיר, ער האט אויך גיהאט 2 שוועסטער קיין ברידער האט ער נישט גיהאט, אונד די שוועסטער אין ארץ האט זיך אויך נאכגיפרעגט אויף איהם אונד זי האט מיר געשריבען דאס איך האבע נישט וואס צי ווארטען אויף איהם. ע"ז חתמתי יום ג' ט' שבט חיה ק. עוד בא לפנינו נפתלי פרענקיל והעיד בתורת ואם לא יגיד ונשא עונו וזה לשונו: זייענדיג אי פוילין אונד אין דייטשלאנד האט זיך יוסף א שיסטער נאך גיפרעגט

אחר גמר מכתבי היה אצלי תלמידו הרבני שלאנג והראה לי מכתבו המעורר אודות הגיטין והבטיח לי להביא הסופר והעדים ואתאזר אי"ה גם אנכי לסדר הה' גיטין הנמצאים אצלי לשלחם למעלתו על שם השליח שני אברהם חיים בן עזרא מייראוויטץ כמו שכתב במכתבו לתל אביב.

ידידו הנ"ל

למה כבודו אינו אוזר ישראל בגבורת התורה לסידור הגיטין בקפריסין הנחוצים מאד שלא להצטרך לסידור של כתבו ותנו והרב הראשי יסכים לנוסח שיעשה.

והנני ידידו המצפה לישועה וחותם בכבוד וברכה

שלמה זוד כהנא

המשך להנ"ל

חבירו יש לו מניעות. והגם שהגאון בעל דברי מלכיאל בסוף חלק רביעי מתיר גם בהרשאה כזאת וגם הדפיס בספרו נוסח ההרשאה, בכל זאת אין כדאי להקל כל כך, ויותר ראוי וכשר שמעלתו יעשה הנוסח לכתובת הגט בקפריסין והרב הראשי יאשר פעולתו ובמכתב כבודו לתלמידו שפרונג כותב שהמניעה לסידור גיטין הוא הדיו ובדאי המניעה זאת היא מוגזמת כי הדיו הוא רק לכתחילה למנהגיו וגם נשלח לו דיו היותר מהודר. אם כבודו יסדר להם גיטין בקפריסין ההרשאות הנמצאות אצלי יתבטלו ואם יבוא לארץ איזה גברת שלא נסדר לה גט עדיין יהיה יכולת לסדר לה על סמך ההרשאה בלי בעלה.

העגונה חיה ק. מסכים הרב הראשי שליט"א להתירה.

ידידו הדורש שלומו ומצפה לשמוע ממנו אך טוב כל הימים

שלמה זוד כהנא

ב"ה כד שבט תש"ח ירושלים

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יהושע מנחם עהרנברג שליט"א

שלום וברכה

בשבוע דגן שלחתי מכתב למעלתו בהבטחה לסדר חמש גיטין בקפריסין שנמצאת אצלי ההרשאות של כתבו ותנו. ובאמת יגעתני בכל כחי לסדרם לתלמידו מר שפרונג, טרחתי הרבה להביא הסופר והעדים, וגם אספתי לצורך הסופר והעדים התשלומים בעדם עשרה לירה שני לירה לכל גט, אך לדאבוני לא עלה בידי בפני שעד אחד מהנרשמים בהרשאה אברהם בן שלום עסוק כעת בעבודת החברה קדישא ולא יכול לבוא. ולפי דברי הסופר אם ההרשאות יהיו נכתבו בלי הזכרת שם העדים רק מינה לכל אחד מישראל הרואה כתב זה, אז יהיה בנקל לסדר הגט אבל אם נפרטו שמות העדים קשה לזווגם כי בשעה שאחד מוכן לבוא

סימן קח

בענייני עגונות • כשרות המרגרינה

היה לבעלה אחים מלבד יוסף שנאבד זכרו יש להתירה.

(ב) אודות העגונה דבורה ו. אשת מ. מ. ר. שמעידה שבעלה נשלח לבית החולין במיידאנק שמשם לא שב בחיים שום איש ומאחי בעלה שמעה שנהרגו כולם, והגם שאם אין לה בנים על פי דין אינה נאמנת היבמה להעיד על מיתת יבמה ומעלתם אינם מזכירים במכתבם אם יש לה בנים,

ב"ה, ירושלים כ"ו אלול תש"ז

כבוד הרבנים הגאונים בקפריסין

(א) אודות ההיתר של הרב יעקבסון שנתן להאשה רבקה ל. יש לסמוך על הרב הנ"ל ותמיד עומד הוא איתי בחליפת מכתבים מהשאלות. וגם בלי ההיתר שלו אנחנו מתירים אותה כיון שלפי הגביית עדות מת בעלה על מטתו בורשא והעד היתה על לויתו. אך הוא מזכיר בהיתר שלו תנאי של חליצה ושם אם לפי הגביית עדות שלכם לא

כלל לאסור והבטיח לשלוח לכם דעפושע של היתר כמו שנהגתם עד עתה על ידי ביטול של ס'.

במכתבכם הקודם בקשתם מחזורים ושופרות הריני להודיע לכם שהגיוינט שלח עבורכם 2300 מחזורים ו250 שופרות וגם 250 אתרוגים ויהיה לכם סיפוק בעיני תפילת החג.

יתן ה' שתפילות ישראל יתקבלו ברצון ונכתב ונחתם לשנת גאולה וישועה שלימה וקרובה.

נפש ידידכם המעביר ברכה לשארית פליטתינו ממרום הר ציון

שלמה זוד כהנא

מכל מקום באופן אם יש לה מיגו להגיד שהיו לה בנים אחר מיתת בעלה נאמנת.

ג) אודות המרגרינה, כבר כתבתי למעלתם שעל סמך האנאליזא ותעודת משרדים שאין שום תערובות מבעל חי יש להתיר להשתמש בהם לפחות בעד החלשים כמו שהיו נוהגים עד הנה. ודברתי עם הרב הראשי והגיד לי שהאיסור שכתב לכם היה על סמך מברק מהרב גורביץ ממעלבורן ששמע ממקור נאמן שיש תערובות מבעל חי, אך האנאליזא היא יותר מוסמכת מהשמועה של הרב והרב הראשי הגיד שלאנשים חולים לא היה בדעתו

סימן קט

המשך להנ"ל ולמכתב הקודם • בענין זיקת מומר לחילול שבת

כן לא משום מיגו להגיד וכו' אלא משום שהפה שאסר וכו' קאתינן עלה, על כן הדבר צריך אצלי תלמוד, ויען ששאלה כזו שכיחי טובא ימחול נא כבוד גאונו שליט"א להעמידני על דעתו הרמה.

והנני בזה הדורש שלומו הטוב ומברכו בכל טוב סלה
יהושע מנחם עהרנברג

ואגב נזכרתי עוד ממילתא חדתא שכתב כבוד גאונו שליט"א אלי ביום י"ח שבט תש"ח על אודות נשואי קומוניסטן בלי חופה וקידושין שיש להשתדל שישגו מכתב מהאיש שפוטרה "שעל פי תורה מכתב כזה שמשמעותו הרי את מותרת לכל אדם הוי גט מן התורה" עכ"ל ודבר זה מרפסין איגרא הלא חסרה לה כתיבה לשמה ושליחות ועדים, ובל אפונה דלא מיירי באופן שיתקן כל הני, ואף אם יתקן אומר אני בענ"ד מוטב להתיר אשה זו בלי שום מכתב ולא לעשות מילתא דנפיק מינה חורבה.

ושם באותו תשובה כתב ע"ד זיקת מומר בחליצה שלא מצא בשום מקום שהמחלל שבת בפרהסיא יהיה כמומר לענין זה שרק בנשתמד דיברו עד כאן דבריו. יעיין בתשובת חתם סופר אה"ע ח"א סימן צ"ג וימצא כמבואר שאפילו אם לא

ב"ה

לכבוד ידידי הגאון הישיש זקן הוראה מוריני הרב רבי שלמה זוד כהנא שליט"א

בפתחי היום אמתחת הכתבים אשר כבוד גדולתו השיב לשואליו בכאן קפריסין ראיתי מכתב אחד אשר כתב לפני בואי לכאן כ"ז אלול תש"ז לפ"ק להועד הרבנים שבכאן וז"ל, אודות העגונה דבורה ו. אשת מ. מ. ר. שמעידה שבעלה נשלח לבית החולים במיידאנק שמשם לא שב בחיים שום איש ומאחי בעלה שמעה שנהרגו כולם, והגם שאם אין לה בנים על פי דין אינה נאמנת היבמה להעיד על מיתת יבמה ומעלתם אינם מזכירים במכתבכם אם יש לה בנים מכל מקום באופן אם יש לה מיגו להגיד שהיו לה בנים אחר מיתת בעלה נאמנת על פי דין עכ"ל כבוד גאונו שליט"א.

ותמהני מאוד מה ראה לומר כן הלא אין האשה נאמנת להגיד שהיו לה בנים אחר מיתת בעלה להתירה לשוק לפי המסקנא דסמוך מייעוטא לחזקה כמבואר בבית שמואל, ובל אפונה דלא מיירי בידוע שהיו לה בנים אחר מיתת בעלה דאם כן הוי ליה לכתוב שיקבלו עדות על זה ובאמת לא שכיח שיהיה עדים על זה במדינת הים, ועוד דאם

שאים ינשאו לפורקי עול אף אינהו ימשכו אבתרייהו ולא תעמוד בצדקתה מודה החתם סופר שהבעל הראשון אשר קידשה נוח לו לעשות ב"ז ממה שיגרום להחטיא את האשה ודו"ק.

ומה שכתב עוד שם לענין נשואי קומניסטן שלא נראה לו לחלק בין הקומוניסטן שברוסיא לקומוניסטן שבשאר ארצות דיש לומר דאדרבה בשאר ארצות קשורים יותר באבותיהם עד כאן דבריו. לא אבין אטו בקשורים באבותיהם הדבר תלוי אין הדבר תלוי אלא אם הם אנוסים על הדבר או לא כמבואר באבן העזר סימן כ"ו וסימן קמ"ט, וא"כ ודאי מסתבר דדוקא ברוסיא יש לומר מאחר שהיה הדת נאסר לפי החוק שלהם הו"ל כאנוסים מה שאין כאן בשאר ארצות שלא אנסם שלא יעשו חופה וקידושין כדת משה וישראל ופשוט. הנ"ל

נטמע בין העכו"ם רק שמחלל שבת בפרהסיא נמי לאו אחיו הוא, אכן לפי הטעם של מהר"ם דמשום דאדעתא דהכי לא נתקדשה אין המומר זוקק, מצדד החתם סופר בחלק ב' סימן ע"ג לומר דדוקא המרה ממש משום שאי אפשר בשום אופן שיחזור לדתו וקרוב לודאי שהיא תמשך אבתריה אבל מי שיכול בקל לשוב בתשובה שמא לא אמרינן דאדעתא דהכי לא נתקדשה דאדרבה היא תשפיע עליו שיחזור בתשובה עיין שם בחתם סופר שאף לדעת מהר"ם הדבר רק בספק אצלו. ולפענ"ד לדון על פי זה דעד כאן לא נסתפק החתם סופר רק בנשים הכשרות שבזמנו שהיו חזקים באמונתם והיה מקום לקוות שאף אם ינשאו לפורקי עול ישפיעו עליהם לטובה ועל כל פנים לא ילכו אחרי הבעלים מה שאין כן בנשים שבזמן הזה שנכנסה בהם ערמומית ודעתן קלות ביותר קרוב לודאי

סימן קי

בענין עגונה

לאחר המלחמה חקרה עליו אצל ההייסא והצלב האדום ולא נודע לה שום ידיעה על ידם, האשה בטוחה שאם היה בחיים היה מודיעה וכותב אליה, זהו תוכן הגדת האשה ועדותה.

והנה בנידון דידן יש בזה הרבה צדדים להיתר, א. שהגרמנים החליטו להרוג את כל היהודים ולחסלם ולמעשה ידוע שששה מיליונים מאחינו בני ישראל נרצחו באכזריות ד' ינקום דמם, וניצולו על ידי נס ועל ידי תחבולות שונות להשיג תעודת אריים רק מספר קטן, ובפרט בארץ פולין שנשארו הניצולים רק חלק קטן והמה רק בגדר מיעוטא דמיעוטא, והמהרש"ם ח"א סימן צ"ג העלה שככל כפליים הוי מיעוטא דמיעוטא, והריטב"א קידושין פ'. כתב דאחד ממאה בודאי הוי מיעוטא דמיעוטא ובמאורע שלנו שנשארו בחיים ולא הודיעו המה פחות הרבה משיעור זה, ושיטות רבות שבמיעוטא דמיעוטא מתירים לכתחילה והובאו דעות אלו בשואל ומשיב מהדורא קמא ח"א סימן קצ"ה ובשול"ת אבני צדק ובאר יצחק אה"ע סימן י"ח.

ב. חבל גאונים סמכו להתיר עגונה על סמך תרי

ב"ה, ז' תשרי תשי"א

קבלתי מכתביה של הגברת לאה ז. מיום י"ח תמוז וי"א אלול הנמצאת בניו יארק ומבקשת למצוא ולהמציא עבורה צדדים להתירה מכבלי העיגון מבעלה יצחק בן חיים ו. אשר נשאת לו בשנת תרצ"ט קודם חג הפסח ודרו יחד בשלום איזה שבועות עד קודם חג השבועות שנה הנ"ל, שבהיותה אזרחית אמעריקאניש מפני הידיעות והשמועות של מלחמה נסעה לאמעריקא, בעת חתונתם דברו שיסעו לאמעריקא והבעל ידע שאשתו לא תשאר בפולין וכן נדבר ביניהם קודם נסיעתה ופרידתה שבבואה לאמעריקא תשתדל להשיג עבורו וויזה לבוא לאמעריקא.

האשה בבואה לאמעריקא עוד קבלה מבעלה מכתב והשיבה לו וגם שלחה לו חבילה של עתונים, אבל יותר לא שמעה ממנו מאומה, לאחר הבאמבאדירונג [הפצצה] בווארשה שאלה אודותיו בהקונסלאט האמריקני וקבלה תשובה שהוא חי ונמצא בווארשה, אך זה היה בתחילת המלחמה ואחר כך לא נשמע עוד ממנו.

ולדעתי יש לצרף עוד סניף להיתר מה שדיברו קודם הנשואין שהמה נעשו כדי לנסוע לאמריקא, וכמו שמבואר בגמרא [קידושין נ]. דזבן אדעתא לנסוע לארץ ישראל ולבסוף לא יכלו לנסוע הוי מקח טעות והמכירה בטלה, כן יש לומר שהקידושין בטלים והגם שבנשואין אמרינן [יבמות ק"ז]. שאין תנאי בנשואין ואמרינן דמחלה להתנאי וצריכה גט, אך זה רק מחמת ספק שמא מחלה והרמ"א [אה"ע סימן ל"ח ס"ה] פסק דאם קידשה אחר צריכה גט משניהם, וכיון דיש ספק שמא לא מחלה ונתבטלו הקידושין יש לצרף זה לסניף שתהא מותרת מטעם ספק ספיקא שמא נתבטלו הקידושין ושמא אינו בחיים, וכתבתי זה רק לסניף אבל עיקר ההיתר הוא משום ההוכחות הרבות שאינו בחיים כמו שבארתי למעלה.

רובי, כמו הגאון בית יעקב סימן ט', והגאון רבי חיים מוואלזין המובא בקהלת יעקב בשם חכמי ווילנא, והגאון רבי יצחק אלחנן בכמה תשובות התיר מאות עגונות על סמך זה, ותרי או יותר מתרי ותלתא רובי נמצאים בנידון דידן שהרוב נרצח ונשרף בכבשן ומאלה שנשארו בלתי נהרגים הרוב מתו מחמת מחלות ורוב הניצולים מודיעים לביתם ומשפחתם.

ג. יש בזה ההיתר שנאבד זכרו המובא במרדכי [יבמות סימן צ"ב] בשם מהר"א מוורדון, והגם שהבית יוסף [אה"ע סימן י"ז] כתב שאין לסמוך על זה, כבר העלו גאונים מפורסמים שבזמנינו שבי דואר וראדיא ועיתונים נמצאים בכל מקום גם הבית יוסף יודה שאם נאבד זכרו ולא נשמע ממנו מאומה במשך הרבה שנים ויש וועדים המחפשים בכל מקום בודאי ואומדנא גדולה שאינו בחיים.

סימן קיא

בענין עגונה • בענין ראוהו מגוייד

והסניפים לזה המה דברי התוספות ביבמות [ק"כ: ד"ה למימרא] דטריפה וגוסס מעידין עליו הובא בבית שמואל [סימן י"ז סקצ"ד], ולדעה אחת גם מגוייד וגוסס, ואף שאי אפשר לברר אם נעשה טריפה יכולים אנו לצרף שעל ידי שחיקת השראפנעל יש לו הטריפות דנפולה כמו נפל עליו אבן [יו"ד סימן נ"ח ס"ב], ובצירוף הטריפות דנפילה כבר הסכים להיתרא הגאון מקאוונא בספרו באר יצחק [אה"ע סימן י"ח], אך לא מצאנו הכרעה ברורה אם נחוץ לדין גוסס דוקא הסימנים של הרמ"א [אה"ע סימן קכ"א ס"ז] שיעלה ליחה בגרונו. אם יש למעלתו איזה חידושים בענין זה יודיעני למען תקנת בנות ישראל.

רצוף בזה בילעט עבור מעלתך לחתונת בתי שתחי' אי"ה ביום א' תמוז, ובבטחון שמעלתו יקח חלק בשמחתי לכבדני בטעלעגראמע של ברכה הנני הדוי"ש מכבדו כרום ערכו

שלמה דוד כהנא

ב"ה, יום ו' ערב שבת קודש בהעלותך

כבוד ידידי הנכבד הרב הגאון המפורסם איש האשכולות כמר שמואל יצחק הילמן שליט"א ראש בי דינא רבא בלונדון

רוב תודה למעלתו על ספרו הנכבד והיקר שהואיל לכבדני בו, התענגתי עליו הרבה לראות שלא הניח שום מקצוע בעניני המסכתות הש"ס בלי הערותיו העמוקות ומשולבות בבקיות רב, וברוך ד' שלא השבית גואלים לתורתנו גם במדינות המערב, יש לי כמה הערות להשתעשע בדברי מעלתו בכמה עניינים, אך מפני טרדותי אסתפק כעת להודיע לכבודו שדבריו היו לי לתועלת בעגונה אחת להלכה למעשה שאנו עסוקים בו כעת, אשר לפי הגביות עדות בבית ועד הרבנים דפה ראה העד את בעלה של העגונה מגוייד על ידי שראפנעל במלחמה ונקרע ממנו הכתף וחתיכה מן הצוואר און ער האט קוים קוים געזיפעט ולפי דבריו היה גוט גוסס כמעט ווי טויט לשונו ממש.

סימן קיב

בענין עגונה

שהוצאתי לאור במחנה ברגן בלזן (ושלחתי לכבוד הדרת גאוונו שליט"א).

והנני רק להעיר דבנידון דידן יש עוד להוסיף מה שהיה חולה על שתי עיניו שהוא בכלל חולה שיש בו סכנה כמבואר באורח חיים סימן שכ"ח ובעבודה זרה כ"ח: ובררתי בקונטרס דבעבודה לא היה שייך הך רובא חולים לחיים ובפרט כשנעשה כבר סומא בשתי עיניו בשנת תש"א וכבר ידוע בבידור שלא הניחו אותו בחיים מבלי שיכול לעבוד, וזה אצלי ידיעה ברורה כעדים שמקורו בתשובת הרא"ש והירושלמי כאשר הארכתני בהקונטרס (אות ו' ז' וח').

וגם יש לצרף מה שכתבתי (באות מ"ג) בשם שו"ת באר יצחק מקאוונא, דזה יותר מרוב שלא יחזור מהבטחתו ומצטרף לתרי רובא עיין שם, והוא הדין הכא שגמרו בהבטחה גמורה לכתוב לשיקאגו בוודאי לא היה חוזר מהבטחתו.

ובפרט אחרי כל החקירות והחיפוש בכל מיני רשומות וכשכבר עברו עשרה שנים בוודאי יש מקום להתירה.

והיות שהאשה היא צנועה ונזדמן לה כעת שידוך הגון על כן אחלה נא פניו להודיעני דעתו הרמה בזה.

והנני בזה ידידו דורש שלום תורתו בלב ונפש חפצה ומברכו בגמר חתימה טובה ונזכה לשנת גאולה אמיתית בכלל כל ישראל.

הק' צבי הירש מייזליש

נ"ב. היות שהנני עומד הכן להדפיס שו"ת מקדשי השם והמה קיבוץ שו"ת מהגאונים שנהרגו על קידוש השם שלא נדפסו עדיין ואפשר שיש ביד כבוד הדרת גאוונו שליט"א איזה תשובות להלכה ולפלפולא מה שכתבו לו עוד קודם המלחמה הגאונים הנ"ל, אבקשו שיאבה נא לשלחם לי ואם ירצה השם אדפיסם ואם ירצה שאחזירם לו אחזירם תיכף אחר העתקה.

ידידו הנ"ל

ב"ה, ד' דעשרת ימי תשובה תשי"ב

גמר חתימה טובה וכל טוב סלה לכבוד ידידי וידיד נפש כל חי הרב האי גאון המפורסם על פני תבל פאר הדור כבוד שם תפארתו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלום תורת כבוד הדרת גאוונו שליט"א אחלה נא להשיבני דבר ה' זו הלכה למעשה בעגונה מפה, אשר לענ"ד יש מקום להתירה.

האשה מווינען אשר בעלה ר' ש. נשלח מווינען לעבודה לפולען בשנת תש"א ולא בא חזרה כאשר נגבה עדות מהקהל דווינען והממשלה דשם, והאשה בעצמה עשתה כל מיני חקירות בפראטעקציע גדולה ולא עלתה שום ידיעה, וגם העידה שבהיותם ביחד בווינען עם בתם היחידה, קיבלו כתבי עפידעוועט לאחי בעלה משיקאגו, רק הקאנסאל אמר שאינו טוב לשלשתן רק לאחד, על כן גמרו שהאשה ובתם יסעו ללאנדון והבעל נשאר עם הכתבים בווינען והמתין לקבל הוויזאם ליסע לאמעריקא, וטרם התפרדו גמרו בהבטחה גמורה שלאחר כלות המלחמה יכתבו לאחי בעלה לשיקאגו להתוודעות זה מזה, ואחר כך קבלה מכתב מקעלץ פולען שהיה רק חתימות ידו וכותב שמצבו רע מאוד שאין לו לאכול ושאינו יכול לראות על שתי עיניו ולעולם לא יראה יותר ומאוד משתוקק לראותה ובתם אכן השי"ת היודע עתידות יודע אם יזכה לזה ושיש שעם כל זה ניצולו מהרשעים.

כן תוכן דברי העדות.

ואין מהצורך להאריך דכבר נתברר מהגאונים דכל אותן שהיה בעבודה יצאה מחזקת אשת איש מן התורה ואיכא כמה רובא להתירה, ובפרט כשעברו עשרה שנים מעת שנעשה הגביית עדות, ואני בעניי הארכתני הרבה בקונטרס תקנת עגונות

תשובת רבינו זצ"ל:42

ב"ה כ"ג תשרי תשי"ב, ירושלים תובב"א

כבוד ידידי המאוד נעלה הרב הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים רבי צבי הירש מייזליש שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו החביב מיום ד' תשרי קבלתי.

והנה בדבר העגונה שבעלה הובל לפולין מוויען זה עשר שנים ולא בא בחזרה והאשה חקרה ודרשה אחריו בהמוסדות לחיפוש הנעדרים ולא נודע לה מאומה, האשה קבלה מכתב שהוא היה חתום עליו וכתב שמצבו רע מאד מחוסר מזונות ועבודה קשה ונעשה סומא על ב' עיניו ומעלתו העלה להתירה מפני טעמים רבים שמציין מקונטרסו היקר שהדפיס זה איזה שנים.

והנה מסכים אנכי למעלתו להתיר האשה הנ"ל הן מהטעמים של כבודו והן ממה שנאבד זכרו זה עשר שנים וכבר האריכו גדולי האחרונים ורבני קשישאי לצדד שבזמנינו גם הבית יוסף יודה כיון שיש בכל מקום בי דואר ועתונים ורדיו והמוסדות חוקרים ודורשים כל הנשואים בחיים, ובנידון דידן הבטיחו הזוג שכל הנשאר בחיים יודיע לאחי הבעל בשיקאגו ולפי דברי הגאון מקובנא ז"ל סומכים על הבטחה זאת שאינו בחיים, ובפרט שהחזקת חיים

כבר נתבטלה משעה שנאסר על ידי הנאצים ומדלא בא ולא הודיע בוודאי אינו בחיים, והתוספות בכתובות ט': ד"ה כל כתבו שסתם האינם שבים מהמלחמה הוא מחמת מיתה, והיטב דייק הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א בהלשון סתם שהוא יותר מרובא כמו שכתבו התוספות בגיטין ב': ד"ה סתם דסתם ספרי דדייני מיגמר גמירי דהוי כמו מייעוטא דמיעוטא, ובפרט שנעשה סומא ואינו ראוי למלאכה וידוע שהחולים לא השאירו הנאצים בחיים, ויש הרבה להאריך בצדדים להיתר ובטיפולי במספר קרוב לשלשת אלפים עגונות הארכתי הרבה וקשה עתיקא לחזור על כל צדדים וסניפים להתירא.

והריני מסכים להתיר האשה הנ"ל להנשא כדין אלמנה.

ידידו מוקירו כערכו הרם ומברכו בכל טוב סלה

שלמה דוד כהנא

בווארשא נמצאים בתיקי הרבה תשובות מהגאוניס הקדושים בהרבה שאלות שפנו אלי, אך לדאבוני נשארו בוורשה ביחד עם החידושים והכתבים שלי שיראתי לקחתם אתי ונשרפו לכן אין בידי לשלוח ל⁴³ - ואבקש מעלתו לשלוח לי שנית קונטרסו לשאלות עגונות אחרי שהראשון נשרף בעיר העתיקה ביחד עם הספרים שהיו לי שם שנשרפו על ידי הערבים. **ידידו הנ"ל**

סימן קיג

בענין עדות עגונה כשחוזר ומגיד באמתלא • בדיקת תקינות הזרע

במותב תלתא בית דין כחדא הוינא כד אתא לקדמנא האשה.... והעידה לפנינו בתורת אם לא יגיד ונשא עונו בזה הלשון.

מיין מאן ירחמיאל העכט בן מנחם פין זאווערטשע איז ארויסגעפאהרען דעם 30/6 1947 נאך האנובער דארט איז ער געזעהן געווארען פין אברהם יארטשין אום 2 אוהר מיטאג אויף די אויערשטראסע ביים יודישען קאמיטעט ווי ער איז איינגעשטיגען אין וואגען אריין צו פאהרען קיין

ב"ה, יום א' לסדר "גם ברוך יהיה" כ"ו חשון תש"ט לפ"ק

כבוד הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי ארץ לשבח ולתהלה כבוד שם תפארתו מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד דק"ק ורשה וכעת רב בירושלים תובב"א

שלמא רבא למר ולתורתו, הננו פונים בזה אל כבוד הדרת גאונו בשאלת עגונה בנדון דלהלן:

(א) העתק מהגביית עדות של האשה העגונה.

♦♦

43. קטע זה הוספה מכתב יד.

42. מודפס בשו"ת בנין צבי (ח"ב סימן סה).

העתק מהגביית עדות של רופא השיניים העד פישעל:

במותב תלתא כחדא הוינא כד אתא לקדמנא העד פישעל ברבי בנימין זוסמאן מעיר זארנאוויצע והעיד לפנינו בתורת אם לא יגיד ונשא עונו בזה הלשון. איך קען דעם מאן ירחמיאל העכט פין קאצעט שפעטער האב איך איהם ציריק געזעהן אין לאגער פעהיראט אין ער האט געהאלטען ביי אוועקפאהרען איז ער געקומען צי מיר זיך מאכען די צעהן, אייניגע וואכען שפעטער איז געקומען די פרוי צי מיר אז דער מאן איז נישטא און מ'האט זי גערופען צי אלייכע מ'האט איהר געזאגט אז פין דער גאנצע לייכע איז נור דא עפעס פון קאפף אין עפעס פון די צעהן, מ'האט איהר געזאגט אז טאמער האט זי דעם וואס האט איהם געמאכט די צעהן זאל זי דעם ברענגען ווייל דער וועט קענען פעסטשטעלען, איך בין געפאהרען צו דעם פראפעסור עס איז שוין נישט געוועהן דער גאנצער קאפף נור טייל, איינער ארבייט פון די צעהן וואהר דאביי, אום זיך גענוי צי אריענטירען האב איך פונאנדער גענומען אין דאס וואס איך האב געזוכט האב געזעהן, דאביי איז געלעגען נאך איינע ארבייט די ארבייט איז נישט געוועזען פין מיר, איך בין דעמאלס צופריעדען געוועזען דאס עס וואר אויך ניכט מיינע ארבייט אום נישט דארפען פעסטשטעלען אז דער איז עס ווייל די פערזאנלעך וואר צו גרויס אבער היינט ווען ער איז שוין אנדעט האלבען יאהרען פארביי קען איך מיט איין גאנץ רוהיג געוויסען זאגען אז דער איז עס געוועזען ווייל אין זיינע צעהן איז געוועזען עטוואס אנדערס אריינגעגעבען ווי אין אנדערע צעהן ווייל איך האב זיי זעלבסט געמאכט, דען עס איז געוועזען זעהר אייליג, די אנדערע ארבייט וואר דער טייל נישט אז איך האב נישט געקענט קאנטראלירען צו עס געהער דערצו, ער האט אויך געהאט אנדערע ערזאץ צעהן פין פריהער איך האב אויך דאמאלס אין זיך געהאט פעסטגעשטעלט אז דער איז עס נור איך האב נישט געוואלט זאגען איך האב דערקענט ביי איהם א צאהן מיט א קראנע ווי

בעלזן. פון דעמאלט האב נישט געהערט קיין שום נאכריכט, האב איהם געזוכט ביי פאלעציי קיין אנטווארט האב נישט געהאט צי ער געפינט זיך ערגיץ, נאך 4 וואכען האב באקומען אצייטונג אז מ'האט געפאנען אטוידטען אין (וועג) האנובער - עססעל - וויטענבערג - הויפער, קרייז פעלינג - באסטאף, בין געפאהרען קיין צעללע אין דער פאליציי האט מיר געזאגט אז די לייכע איז שוין בערדיגט נור עס איז געוועהם דער פראטאקאל אין קליינע שטיקלעך פין די קליידער מ'האט מיר געוויזען אין איך האב עס דערקענט אז עס איז פין מיין מאן, מ'האט מיר געוויזען א רינג אין דעם רינג זענען געוועזען בוכשטאבען גראווירט פין דעם קען איך זיך דערמאנען אז דאס איז דער רינג פין מיין מאן ווייל די אייזעלען שטימען (נעמליך) L R D B אין די פאסען צי אונדזער נאמען דאס הייסט ירחמיאל ליבא בוטניק ווען מיין מאן האט דעם רינג געקויפט האב איך איהם געזאגט אז מ'דארף נור איבער ארבייטען די אויף א ל וועט זיין אונדזער פילער נאמען, דאן האט מ'מיר געזאגט אז עס געפינט זיך אין האנובער אפשר האט זיך מיין מאן ערגיץ געמאכט ציין קען איך דעם צאהן ארצט פערשטענדיגען ער זאל מיט מיר מיטגיין, האב גענימען דעם דענטיסט פישעל ביי וועלעכען מיין מאן האט זיך געמאכט ציין אין בין געגאנגען דאס אבקייען אין פישעל איז דא (העתק מהגביית עדות של העד פישל בסוף).

ועוד בא לפנינו אחי האשה הנ"ל מנחם בוטניק בן יואל ע"ה מעיר זאווערטשע והעיד לפנינו בזה הלשון. איך בין געוועזען מיט מיין שוואגער ירחמיאל אין האנובער צום לאזען איבערארבייטען די בוכשטאבען פין דעם רינג און מ'האט אונז געזאגט אז עס דארף לאנג דויערן האט מ'איהם דארט נישט איבערגעלאזט, נאך 3 טעג בין אוועקגעפאהרען קיין פאריז אין ערשט נאך אהאלב יעהר בין צוריקגעקומען צו דער לייכע פין דעם ערמארדעטען האט זיך ביזן האנטיגען טאג קיין שום אנדערע מענטש נישט געמאלדען. עד כאן.

ולתגיד ובפרט כשנותן אמתלא ומה גם [שמה] שאמר אז לא היה כלל לענין איסור והיתר.

סימן מובהק

ולענין הסימן שיש לו על ידי החוט שנתן בשיניים שלא נתן אז לשום אדם אחר מסופקני אם זה הוי סימן מובהק אם יכולים לסמוך על דבריו ששום אומן אחר לא עשה כך.

אך הסימן של הטבעת עם האותיות שאמרה האשה בעצמה, נראה דהוי סימן מובהק דאף דאות אחת לא הוי סימן כיון דיש כמה אנשים שיש להם אותיות דומות בראשי שמם מכל מקום בצירוף כמה אותיות בודאי דלא שכיח כלל עוד טבעת אחת באותם האותיות בעצמם וכענין שכתבו האחרונים לענין צבע הבגדים דבצירוף כמה בגדים הוי סימן, וכאן עדיף עוד דלא כל אחד חותם את שמו בטבעת.

אם חיישינן לשאלה בטבעת

אך יש לעיין לענין חשש שאלה לשיטות הסוברים דחיישינן לשאלה כפסק השלחן ערוך ואף דטבעת לא מושלי אינשי דכמעט כל הפוסקים הסכימו דלא חיישינן לשאלה בזה דלא כשיטת הבית יוסף, מכל מקום הא כתב בתשובת נודע ביהודה שהובא בפתחי תשובה סימן י"ז ס"ק צ"ה דזהו דוקא בטבעת שחותמים בה ולא בטבעת עם אותיות בפנים, גם יש כאן חשש מכירה כיון שמצוי במדינות הללו שקונים ומוכרים טבעות.

אך לשיטת המהר"ל מפראג שהובא בבית שמואל שם דהיכא דיש סימן מובהק בבגדים וסימן אמצעי בגופו מותרת מכח ממה נפשך, אם כן גם כאן אף אם נאמר שהסימן של השיניים לא הוי סימן מובהק מכל מקום מכח הצירוף של הסימן בטבעת יש להתירה, ובפרט דהרבה פוסקים סוברים דלא חיישינן לשאלה כלל ובצירוף שאר אומדנות סומכים עליהם כמו שכתבו האחרונים שהובאו בפתחי תשובה שם, ואף דלפי מה שכתב הבית שמואל שם טבעת הוי סימן רק היכא דהוא לבוש על ידו ולא נמצא סמוך, הרי הרבה אחרונים חולקים על זה כמו שכתב בפתחי תשובה שם

אויך ארבייט וואס איך האב דארט אריינגעגעבען וואס איך האב ביי איהם דאס ערשטע מאל געמאכט אין אנדערע דענטיסטען מאכען גישט אזוי. עד כאן לשונו.

והנה כפי המובן מהגביית עדות של העד פישל אז בפעם הראשונה כשנקרא על ידי האשה העגונה אל המשטרה בכדי להכיר על ידי השיניים אם זהו בעלה אמר שהשיניים אינם מעידים על זה שזהו בעלה בכדי להשאיר עוד בלב האשה האומללה שביב של תקוה אולי בעלה הוא חי ומפני זה היה שבע רצון כשמצא עילה על ידי שיניים האחרים שמצא לתלות שההרוג איננו בעלה, ואולם עכשיו שכבר אבדה כל תקוה שבעלה הוא חי הוא מחליט מה שכבר אז חשב בלבו שההרוג היה בעלה על ידי הסימן שהיה לו בשיניים וכפי דבריו הוא סימן מובהק ומה שמצא שם גם שיניים אחרים הוא מפני שכשכאן אצלו כבר היה לו שן תותבת מקודם.

חוזר ומגיד ע"י אמתלא

ובהשקפה ראשונה נסתפקתי אם יכול לחזור מדבריו מה שאמר בפעם הראשונה שאיננו מכיר שזהו בעלה דאף שנותן אמתלא לדבריו הרי לפי מה שכתב המהרש"א בדברי התוספות ביבמות קי"ח, א דאמתלא מועלת רק לדון בשתיקה מתחילה ועד סוף אבל לא היכא שאנו צריכים לעדותו האחרונה, אך באמת נראה שזהו שייך רק היכא דשייך לומר שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא דכיון שהועיל דיבור הראשון לאסור אזי דיבור השני מועיל רק לבטל את הדיבור הראשון אבל לא שיועיל להתיר, אבל בעד המעיד חוץ לבית דין הרי יכול לחזור מדבריו אף בלי אמתלא וכמו בדיני ממונות דיכול לחזור ממה שאמר חוץ לבית דין ולומר מבודה הייתי ואף באיסורין ובעדות אשה דאינו צריך להעיד בבית דין מכל מקום יכול לחזור ממה שהעיד חוץ לבית דין מטעם דאין אדם מדקדק בדבריו מה שאומר חוץ לבית דין כמבואר כל זה בשב שמעתתא שמעתתא ו' פי"ג בשם תשובת הר"ן, וכיון שכן מה שאמר העד הנ"ל בערכאות שלהם אף אם נכתב כן בהדוקומנטים בודאי דלא חשוב כבית דין לענין זה ויכול לחזור

ובפרט כאן די ש' לומר דבשעה שמצאו אותו היתה הטבעת על ידו. ולפי מה שכתב בתשובת מבי"ט שהובא בשב שמעתתא שמעתתא ז' פי"ז דהיכא שנאבד יהודי בדרך שהלך ממקום פלוני למקום אחר ואחר כך באותו דרך נמצא הרוג מן התורה תלינן שזה הוא הנאבד ועדיפא ממים שאין להם סוף, אם כן גם כאן יש לומר דיצאה מחשש איסור תורה, ואף שהשב שמעתתא שדי בה נרגא בדינו של המבי"ט מכל מקום יש לומר דכאן עדיף כיון שנתפרסמה הודעה בעיתון שנמצא הרוג בדרך בכדי שמי שנאבד לו מי מקרוביו יבוא ויראה ולא בא שום אדם כפי מה שהעיד אחי האשה הנ"ל ובעלה של זו הלך על דעת לחזור באותו יום ולא חזר אם כן הדעת נותנת דהוא שאבד הוא שנמצא, ובפרט דכבר עברו שנה וחצי ואבד זכרו מכל וכל ואילו היה חי אף אם היה נתפס למאסר בודאי שהיה מודיע לאשתו ואם כן יש כאן אומדנא דמוכח על ידי עדות האשה ורופא השיניים.

ובזה הצעתי לפני כבוד הדרת גאונו מה שעלה מהרהורי לבי בענין הנ"ל וכעת נבקש מאת כבוד הדרת גאונו להורות לנו להלכה למעשה את חוות דעתו הרמה בשאלה הנ"ל.

ובזה הנני חותמים בברכת התורה ורב שלום ברגשי כבוד

בדיקת תקינות הזרע

ג) ועוד זאת אשאלה, באיש ואשה שלא זכו להבנות זה עשר שנים והאשה בדקה עצמה ברופאים ואמרו שאין רואים בה שום חסרון רק שצריך לבדוק את זרע האיש אולי החסרון הוא ממנו ואז אפשר יהיה לרפאות אותו, והבדיקה תהיה על ידי שימש פעם אחת על ידי גומי שמיוחד לכך באופן שהזרע יכנס לתוך הגומי ותיכף אחר התשמיש יובא הזרע אל הלבטורטורים לבדיקה, אי שפיר למיעבד הכי, ונודע מה שכתב הבית שמואל סימן כ"ה סק"ב שצידד להתיר להוציא זרע בכדי לברר אם הדם ממנו או ממנה, ואף שהניח שם דין זה בצריך עיון מכל מקום נראה דכאן יש יותר סברא להתיר כיון שעושה כן לצורך רפואה בכדי שיוכל לקיים מצות פריה ורביה אין זה בגדר השחתה דהוי כעין מקלקל על מנת לתקן דשם תיקון עליה וכמדומני שהאחרונים מחולקים בזה. בבקשה מכבוד תורתו הרמה להודיעני הלכה למעשה.

ב) ועוד אחרת נשאלה, באשה שהיתה ברוסיה בעת המלחמה ובעלה נשאר תחת ממשלת הרוצחים הגרמנים ימח שמם ואין לה שום ידיעה מה שאירע לו, רק זאת ידוע שעד שפרצה המלחמה בין הרוסים והגרמנים היה במערב אוקראינה במחוז לבוב תחת הרוסים ועמד בחליפת מכתבים עם אשתו והשתדל לשחרר אותה מן הסיביר שנשלחה שמה ולהביא אותה אצלו ומעת שפרצה המלחמה והגרמנים ימח שמם כבשו את המקומות הללו נשתתק ואבד זכרו מכל וכל, וידוע שבמקומות הללו אחד מני אלפי אלפים שניצול והוא היה אז כבן ששים שנה ובגיל כזה כמעט אין אחד שניצול, וגם יש הוכחה ברורה שאיננו חי מכיון שהשאר אשה בנים ובנות ואילו היה חי בודאי שהיה מחפש חיפוש אחר חיפוש על ידי העיתונים למצוא את

ובזה הנני חותמים בברכת התורה ורב שלום ברגשי כבוד

הק' יצחק גליקמאן

תשובת רבינו זצ"ל: 44

ב"ה ירושלים, ה' כסלו תש"ט

כבוד הרבנים החשובים בית דין צדק בברגן בלזן ובראשם הרב הגאון רבי יצחק גליקמן שליט"א

שלום וברכה, מכתבם מכ"ו חשון קבלתי וממהר אני להשיבם על ג' שאלות שהציעו לפני כדלהלן.

א) האשה ליבא בת יואל בוטניק מזאוירצא שבעלה ירחמיאל העכט נסע ביום 30.6 שנת 47 להאנאוור לרגל עניניו על מנת לחזור תיכף, ואחד ממכיריו ראה אותו בשעה 2 בצהרים שעלה לרכבת מהאנובער לבעלזן, אבל לא שב לבית ולא היה שום ידיעה ממנו, אשתו הודיעה להמשרה לחקור עליו

דעלמא דמקומות אלו הם מוגבלים לנסיעה רק ברשיונות בודדות, והוי כמו שנמצא בין ההרים בזמן הגמרא. ואין לי כמעט מה להוסיף על דבריו, ויש לצרף גם מה שנאבד זכרו שלפי דעת גדולי האחרונים הוי השיעור של שנה.

חוזר ומגיד ע"י אמתלא

ומה שכבודו מסתפק אם יכול העד הדנטיסט לחזור מדבריו מה שאמר במשטרה שאינו מכיר זהות המת על ידי שיניו הגם שאומר אמתלא ומפקפק על פי דברי המהרש"א שאמתלא מועיל רק לבטל דבריו הראשונים אבל אינו מועיל לדין נאמנות לדבריו השניים. הנה בנידוננו שהעד לא אמר בתחילה שההרוג אינו בעלה רק שאמר שאינו מכיר שהוא בעלה, הרי דין זה מבואר ברמ"א חו"מ סימן כ"ט דאפילו אמרו אין אנו יודעים ונתנו אמתלא חוזרים ומגידיים הואיל ולא אמרו בהיפך. אפילו אם נתפוס שההגדה בפני המשטרה הוי מטעם ערכאות כמו הגדה בפני בית דין גם כן מועיל אמתלא, והאמתלא של הדנטיסט שירא להגיד מפני האחריות הוי אמתלא טובה כמו שמובא בפתחי תשובה שם סק"ה שמפני פחד הגם שמשוי נפשיה רשיעא הוי אמתלא משום דהוי שב ואל תעשה.

ביאור כוונה אחרת בדברי המהרש"א

וגם בגוף דברי המהרש"א יש להסביר כוונה אחרת שבכמה מקומות מוכח שאמתלא מועלת גם לענין נאמנות כמו בטבח שאמר שטריפה ונאמן לומר שכשרה הגם שצריכים להגדתו, ואפילו נאמר שמטעם נשחטה הותרה אין צריכים להגדתו, הרי מבואר שם דגם להיפך מכשרה לטרפה גם כן נאמן באמתלא, וכן מאמתלא של נדתה דצריכה אחר כך לומר טהורה אני, ואין כעת מקום להאריך בזה. והיוצא מדברינו שמצטרף אנכי למעלתם להתיר האשה ליבא הנ"ל להנשא כדין אלמנה.

היתר על יסוד תרי רובי

(ב) בהשאלה השניה בדבר האשה שנשלחה ממחוז לבוב שהיה אז בידי הרוסים לסיביר, ובעלה נשאר שם ועד המלחמה של הגרמנים עם הרוסים עמד בחליפות מכתבים עם אשתו והשתדל

ולא ידעו מה נעשה עמו, ולאחר ד' שבועות היתה ידיעה בעתונים שבדרך האנאווער עסעל וויטענבערג נמצא גווית מת.

האשה הלכה לראות את המת בהמשטרה בצעללא והגידו לה שהמת כבר נקבר, אך נשאר איזה חתיכות ממלבושיו וחלקים משיניו המלאכותיים וטבעת שהיו חקוקות עליו ד' אותיות לועזיות, במלבושיו הכירה האשה שהמה של בעלה והטבעת נזכרה האשה שבעלה קנה הטבעת והאשה אמרה שנחוץ לתקן האות ד' מהד' אותיות לרשום אות ה' ויהיה בזה כל הד' אותיות התחלת האותיות של שמה ושם בעלה.

וכדי להכיר את השיניים בא הדענטיסט פישל זוסמן, ולאחר שבחן את השיניים והיו גם איזה שיניים שלא נעשו על ידו, ולא אישר על סמך זה בהמשטרה שהמת הוא בעלה של האשה.

אך עכשיו בא העד הנ"ל לבית דין ומאשר בכל תוקף שהמת הוא בעלה של האשה שמכיר את חלקי השיניים מעבודתו שנעשו אז על ידי המהירות באופן אחר משני אנשים אחרים שעשה ודענטיסטן אחרים אינם עושים כן. כן הכיר ה"קראנא" [כתר] ו"הדראט" [חוט] שהכניס בו שעשה באופן זה רק לזה וגם רופאי שיניים אחרים אינם עושים כן, ומתנצל שגם בהמשטרה היה משוכנע כן, רק סירב לקבל האחריות על עצמו, וכעת לאחר שכבר עבר שנה וחצי, מצפוננו משפיע עליו להגיד קושט דברי אמת של הכרתו.

כן העיד אחי האשה שבכל הזמן ממציאנו של המת לא בא שום איש אחר לדרוש אחריו ולהכירו. זהו תוכן השאלה.

והנה התענגתי לראות שכבודו מפלפל בכל צדדי השאלה כדין וכהלכה לא נשמט ממנו שום דבר גדול וקטן בהיתרא דעלובתא דא שלא הזכירם, ונכונים כל דבריו הן בבירור הדעות אם חיישינן לשאלה והן בביאור ההלכה של סימן מובהק וסימנים אמצעים וצירופם, ומעל לכולם דעת המב"ט דאמרינן זהו שנאבד הוא הנמצא, ובפרט שהעיתון שפרסם הידיעה הוי כהכרזה ושום נאבד אחר לא נמצא במקומם ואין לחוש לרובא

מפני היראה שהיה ברוסיא לכתובת מכתבים, אך לאחר ששופר המצב ברוסיא ומכתבים באים בסדר, התחלנו להזדקק גם ברוסיא, אבל אולי גם האשה כבר בגיל הזקנה לא נחשב למקום עיגון גדול, לכן יכתבו לי עוד הפעם ולפרט שם האשה ושם בעלה, ואם אולי נדבר ביניהם בשעת הפרידה באיזה מקום להודיע אחד להשני.

בדיקת תקינות הזרע

ג) בהשאלה השלישית בבחינת הרופאים של הזרע כדי לרפאות אותו להוליד ודורשים שישימש פעם על ידי גומי כדי לשלוח תיכף להלבארטאריום, השאלה היא עתיקה וטפלו בה הגאונים הקודמים וגם בהדור שלפנינו ואין בזמננו הכח להכריע בין האוסרים והמצדדים להיתר, וכאשר הוטל עלי הוראות אלו בהרבנות בעיר ואם בישראל וורשא החרבה היינו נוהגים לסמוך על הכרעת המהרש"ם [ח"א סימן נ"ח, ח"ג סימן רס"ח] והסכימו עמו עוד גדולי רבנים להתיר בהגומי בכסוי דק שמכניסים הרופאים בהרחם של האשה דהוי דרך תשיש כמו במעוברת דגם כן המקור סגור, הגומי הזאת נקראת במהרש"ם בשם פעסאיריא, ובאמריקה בשם ראבער, אבל אין מתירים להלביש גומי על אברו של האיש דלא הוי דרך תשיש ואין הזרע נכנס לגופה כלל, והיכא שלא קיים עדיין פריה ורביה יותר חמור האיסור לדעת רבינו תם בספר הישר שמצדד דהיכא שכבר קיים פריה ורביה אין עליו איסור השחתת זרע והרמב"ן חולק עליו.

והנני יודים המצפה לשמוע בשורות טובות מכל תפוצות ישראל בארץ ובגולה החותם בכבוד ובהוקרה

שלמה דוד כהנא

לשחררה ולהביאה אצלו, אך כאשר פרצה המלחמה והגרמנים כבשו המקומות הללו נאבד זכרו לגמרי, וידוע שהגרמנים השמידו כל היהודים שמצאו בדרכם, ומעט מאד שניצולו בדרך נס והוא כבר היה אז בן ששים, ובגיל זה אין כמעט אחד שניצל והשאיר אשה ובנים ובנות, והבנים חקרו אודותו ולא נודע ממנו מאומה.

וכבר התרנו בענינים דומים על סמך הרבה תשובות בספר עין יצחק להגאון מקובנא שמסכים להתיר מטעם תרי רובי דרוב הנשארים במקומות ההשמדה נשמדו ואינם בחיים ורוב של המיעוט הניצולים שבים לביתם או מודיעים, ורוב זה מובא גם בתוספות כתובות ט': ד"ה כל דסתם שאינם שבים ממלחמה הוי מחמת מיתה. והיטב העיר בזה הרב הראשי הרצוג שליט"א דהלשון סתם הוי יותר מרובא כמו מיעוטא דמיעוטא, דכן כתבו התוספות גיטין ב': ד"ה סתם.

וההיתר של תרי רובי מקורו ברבני קשישאי, ומובא בקהלת יעקב בשם גדולי ווילנא שהתירו למעשה בהסכמת הגאון מוואלוזין, והגאון מקובנא מפלפל אם בעינן שהתרי רובי יבואו בבת אחת, והסכימו גדולי הדור שלפנינו הגאון בעל ברית יעקב משעדליץ ועוד גדולי תורה שאפילו אם אינם באים בבת אחת מתירים.

והנה גם אנחנו התרנו הרבה עגונות במקום עיגון גדול שנאבדו בעליהן במקומות ההשמדה ובתחלה הסתייגנו עצמנו להזדקק באלו שנאבדו ברוסיא מפני אי הסדר שהיו בכי דואר והיה ספק אם נוכל לחשוב הרוב שאם היה חי היה מודיע

סימן קיד⁴⁵

בענין להזדקק לעגונה שלא תשמור טהרה אלא פעם אחת • בקשה לפעול בענין עלייתו לא"י

או נשואי בעלים פולנים, והיות שלהאשה ל. לא היה לה שום תעודה הכתיבה את עצמה עם איש בפירוש רק לשם העברת הגבול, אך היא והוא, אנשים חפשים במלא מובן המילה. גם יש לו אשה בורשא עם ילדה בת כמה שנה, ואין אפטרופוס, היה ביניהם התקרבות יתירה ובכואם למחנינו נפרדו זה מזה בכל העת, וכבר היה זמן שהוא רצה ליפרד בגט כריתות והיא לא רצתה ונתן הענין לעו"ד וכבר עבר על כך בית דין האמריקאים והאשכנזים, ואין בידם לעשות פירוד לאומי כנהוג בין העמים, היות הצדדים בני בלי מדינה, ועתה נהפך שהיא רוצה ליפרד וכבר באו איזו פעמים לבית דין והגבלתי להם זמן, והוא חזר בו ואינו רוצה לגרשה בשום אופן, וכבר דיברתי עמו רכות וקשות, ואי אפשר לפעול מאומה, והיא בוכה עלי יומם ולילה שנזדמן לה הגון ורוצה לינשא כדת משה וישראל, ואם לא אמציא לה היתר אגרום שתנשא בלי היתר, ואף כי אינני בטוח אם תטבול יותר מפעם הראשונה, שרצונה שאסדר לה חופה וקידושין כי היא חפשה ולמלאכתה מילדת שהנשים האלה גם קודם המלחמה לא שמרו טהרה, אולי גם בעד פעם אחת כדאי להתירה, ואולי יעזור השם יתברך באם תשיג היתר על ידי ותחתום בבית דין לשמור טהרה, באמת תשמור.

והעיקר שלא היה כתובה לשם אישות, כי אם להעברת הגבול שזה הוסכם אצלינו עוד קודם המלחמה שהיה כתובה כזאת גם בפולין על דרך זכות הסרטיפיקאטים כידוע, ולא היה שום מערער להצריכם גט בכואם לארץ ישראל. ועל כן אבקש מאוד לעיין היטב בשריותא דעלובתא דא, ולהודיענו חוות דעתו הלכה למעשה, גם בדבר ר. ג. הנ"ל ובכלל איך לנהוג הלאה בענינים האלו כי תוצאות החומרות לא עלו יפה.

בעזרת השם יתברך כ"ב מנחם אב "בנין ירושלים" [תשי"ח] פה וצלר יצ"ו

יזכה לנחמה בעיר ה' שמה ולשמחה בכפלים בירושלם ירושלים הרב הגאון סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור הקדום אבן פינה בבית דין צדק דירושתי"ו העוסק בתקנת בנות ישראל כבוד קדושת שם תפארתו מרן שלמה דוד כהנא שליט"א

א) אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ועצומה ובכבוד הראוי, הנני לאשר קבלת גלילי ידיו הקדושים מ"ב מנחם אב, ובטח ישיג כבוד גאון תורתו הרמה בינתיים כל מכתבי הישנים וגם החדשים, והנני מוכרח לתאר לפני כבוד גאון תורתו הרמה המצב איך שהוא. במינכן יושב ערב רב בשמו לדראון ד"ר... וכל מי שפונה אליו מסדר חופה וקידושין בלי שום חקירות ודרישות, או לנו שכך עלתה בימינו, וכבר פניתי עשרות פעמים לאגודת הרבנים דמינכן ודי למבין. וחוזק להפקירות שלו הוא עם הארץ פשוט ורצוף פה כתובה שלקחתי מאשה שיש לה בעל בכאן שדרו יחד ערך ב' שנים, ועתה אומרים שהיו בלי חופה וקידושין ובלי שום דרישה וחקירה סידר להאשה חופה וקידושין עם איש אחר, והכתובה בטעותים שאפילו סנדלר אין ראוי לכתוב טעותים כאלו, ובאופן כזה אין לתמוה אם האשה ... שכבוד גאון תורתו כתב אודותיה בכ"ב סיון שהוא ענין קשה כבר נשאה בלי היתר שלנו, והאשה ... שגמגם כבוד גאון תורתו הרמה בהתירה דרה עם בעלה בלי חופה וקידושין ובלי טהרה. מכתב כבוד גאון תורתו הרמה אודותה היה ג' ניסן תש"ח בנוגע לביטול הכתיבה הראשונה בזאקס.

ב) ואחר אחרון אני בא, האשה ג.ל. מעוכבת עוד בסיבה שקודם הנסיעה מרוסיא הוצרכו כל ילידי פולין להראות תעודות המעידים שהם ילידי פולין,

45. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן מג).

ולהמציא לי המלצה, אשר לדאבוני לא עשתה הפעולה הדרושה כי פה רק .. ואיש כמוני מחבורת אבני ורבא אין לו למי לפנות ועל כן מוכרח להטריח את כבוד גאון תורתו הרמה עוד הפעם לדבר עם הרב הגאון רבי יצחק אייזיק שליט"א הרצוג או עם מי שבידו דבר זה, לשלוח תעודה מיוחדת על דבר עליותינו במוקדם האפשרי, הננו רשומים בועד העליה במינכן.

בטחוני חזק בטובו בגודל השפעתו לטובת עליותינו ובזה אסיים בתודה למפרע ובברכת כתיבה וחתימה טובה לאלתר לחיים טובים בכלל הצדיקים גמורים המשתחוה מול הדרת קדשו.

הק' יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

ג) אגב ראיתי להעיר שבימים האחרונים קבלתי מכ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויץ [מוהריי"צ] שו"ת צמח צדק מזקיננו הגאון הקדוש ומצאתי שם בסימן קל"ח דשקיל וטרי בענין הנוגע לנשואין כאלו ומביא מסוגיא דגדה פרק בא סימן נ"א: ג"ב. ומכמה מקומות דאף אם דר עמה שנים רבות כאיש ואשתו אין צריך שום גט כלל, ובסיום כל דבריו שכתב, אין בידי דבר ברור לא היתר ולא איסור, כתבתי עוד הפעם ומכל מקום מסוגיא דגדה הנ"ל משמע דלא בעינן גט כלל ובודאי ידועים הדברים לכבוד גאון תורתו הרמה.

ד) עתה אבקש גם אני לצרכי, היות שיקרתי בעיני כבוד גאון תורתו הרמה לטרוח בשבילי

סימן קטו

בענין עגונות של התקפת גשר זיו

אבל בנדונו הרי אין כאן הרוב הראשון שאין ידוע לנו בהתקפות אם רובם למיתה, ואם נדמה ההתקפה למלחמה ידוע שהידיעות ממטה הצבא שאיש חיל נאבד לא נחשב זאת לעדות של מיתה, משום דרובם של החיילים נשארים בחיים, ונשאר לנו רק הרוב שכל הניצולים מודיעים או באים וברוב אחד למיתה דמיא למים שאין להם סוף שלכתחילה לא תנשא.

ב) בשלחן ערוך חו"מ סוף סימן מ"ו מבואר דגם בעד אחד אמרינן דהוי כנחקרה עדותן בבית דין, אבל בלי חתימה כלל משמע דלא הוי הגדה. ואולי יש להידיעות שלהם דין ערכאות ולכן נכון לקבל עדות מהם, וגם אולי יש להם אומדנות פרטיות על ב. הנ"ל. אך אם קבלת עדות מהם תהיה נמנעת יש לגבות עדות מאשתו העגונה אם ידעה ממשלחתו, ומה נדבר ביניהם בשעת פרידתם, ואם אומרת ברי לי שאינו בחיים. ויען שלפי מכתבו מציע להתירה בסיון תש"ח אם מפני שתופס שיעור של ב' שנים לנאבד זכרו או מפני שסובר שהשיעור של י"ב חודש יתחיל מיום הפרסום, ועוד חזון למועד, לכן איני ממחר מפני הכבוד להודיע לו חוות דעתי ואוסיף לכתוב לו אם ירצה השם עוד הפעם לאחר התייעצות עם הרב הגאון הרצוג שליט"א.

ב"ה ה' מנחם אב תש"ז ירושלים

כבוד הרב הגאון המובהק רבי אברהם ליב זילברמן שליט"א רב הראשי בצפת והגליל

שלום וברכה מכתבו החשוב מכ"ז תמוז קבלתי. אודות העגונה אשת יעקב ב. אשר כפי שנתפרסם בעיתונים בחודש סיון תש"ו היתה התקפה במעברות גשר זיו ונעדרו ארבע עשר איש מהמתקיפים ונמצאו שם אברים מרוסקים בלי פרסום שמות הנעדרים, אך בתש"ז לאחר השנה נתפרסמו שמות הנעדרים ותמונותיהם וביניהם גם התמונה של יעקב ב. והאשה צעירה לימים ודופקת על פתחי בית דין להתירה.

א) אם אמנם נוהגים אנחנו בהסכמת הרב הראשי הרצוג שליט"א ועוד גדולים המטפלים בשאלות עגונות להתיר נשות הנעדרים במקומות השמדה של הצר הצורר שנאבד זכרם אחרי התבוננות בכל מאורע בצירוף אומדנות רבות, אבל עיקר יסודו של ההיתר הוא מטעם שנידונים הנעדרים כדין של היוצא ליהרג על ידי בית דין של עכו"ם, וגם בצירוף ההיתר של תרי רובי שרוב הנמצאים במקומות השמדה הומתו, בצירוף שרוב הניצולים היו באים או מודיעים.

אחר כך להעיד בבית דין משום שערער חוץ לבית דין. בפשוט הוי חילוק בין עדות להתיר מלאסור דנאמנות עד אחד כתרי הוי רק להתיר. ידידו החותם ברוב כבוד והוקרה שלמה דוד כהנא

ג) בשולי המכתב כבודו נשאר בצריך עיון על דעת הראשונים (ע"י תוספות יבמות קיח, א וריטב"א שבועות לב, ב) דבעדות אשה גם הגדה שלא בבית דין הוי הגדה לענין שאינו חוזר ומגיד, מדינו של מרן (אה"ע סימן י"ז ס"כ) שאם ערער על אשה שהוא יכול

סימן קטז

מכתבים נוספים בענייני עגונות

בו חצים דכאן העדים מעידים שנורה על ידי חצים ותופסים משמעות עדותם שהומת ממש ולא מצריכין גם לקברתיו וכיון שתופסים עדותן לודאי מת אין לנו לחוש שמא מת באיחור דהיכא דידעינן שמת אין לו חזקת חי לתלות שמת באיחור כדעת הטורי זהב ביורה דעה באבילות (יו"ד סימן שצו סק"ב).

ג) בקשתו שהסוכנות תשלח המלצה עבורו להמשרד הארץ ישראלי במינכן נמלא אך כאשר לפי הנראה חסר חלק ממכתבו שלא בא לידי כי במכתבו נרשם בעלה ב' וג' וחסר ההתחלה עלה א' ובודאי שם היה כתוב שמו ויחוס משפחתו וגילו ומקום כהונתו ברבנות לכן אבקשו להודיעני מכל הנ"ל וטוב שכבודו בעצמו יכתוב בקשה למר ר' משה שפירא נציג פועל המזרחי בהסוכנות שהוא היושב ראש במשרד העליה וישלח אלי ואנוכי אמסור לו מכתב כבודו בהמלצתו וגם אצרף בקשה של הרב הרצוג ובודאי ישלח המלצה כזאת אבל צריך להשתדל במינכן שיתחשבו עם ההמלצה.

אם ישלח לי העתקות מהגביית עדות שנמצא אצלו אהיה לו אסיר תודה ואם נצרך לזה הוצאות יכתוב לי ואשלח על ידי הגיונט ברוב תודה.

ידידו המצפה לשמוע משארית פליטתנו אך טוב סלה

שלמה דוד כהנא

ב

ב"ה יום ב' שמות שנת תש"ח לפ"ק, פה וואלבזוך יע"א שלום וכל טוב סלה לכבוד הרב האי גאון המפורסם שר התורה זקן הרבנים פאר הדור וכו' כבוד קדושת

א⁴⁶

ברוך השם, ירושלים ה' מנחם אב תש"ז

כבוד הרב הגאון רבי משה פראמוויץ שליט"א

שלום וברכה. מאוד נעים היה לי בקבלת מכתבו הראשון, כי עד עתה לא היו לי קשרים עם הבית דין צדק של פראנקפורט, ומעוניין אנוכי ושואף לסטאטיסטיקא שלמה של עגונות השואה היהודית ושמות הרבנים שטיפלו להיתרם כדי שישאר לזכרון לדורות.

א) העגונה העניא אשת ר' פנחס מראציק הותרה על ידי אבל הקשיים להיתרה לא היו מצד מיתת הבעל דלענין מיתתו בודאי מספיק עדותו של משה מארק, שהיה חולה ונוטה למות ושמע שמת והגם שכבודו מפלפל ברוב חכמה אם בסתם שמע אם חיישינן לקול בעלמא היינו לדעתי באדם בריא אם מת הוי מילתא דתמיה ומתפשט הקול, אבל בחולי שלפי חז"ל מוציא דבה הוא כסיל נזהרים אנשים שלא להזכיר שם מיתה בלי ידיעה ברורה ולא חיישינן לקלא. אבל החומר בהיתר זה היה מצד הזיקה לחליצה שהיה לבעלה אח שנאבדו כל הידיעות ממנו ומפני העיגון הגדול צרפנו להיתרה מה שאמר הבעל קודם מיתתו שנשאר יחידי מכל המשפחה⁴⁷.

ב) העגונה בלומא אשת פנחס הערבערט בודאי יש להתירה לאחר הגביית עדות שהובא באחרונה שהילד נמסר להגיסטאפו איזה ימים לאחר בעלה, אם גם לפי הגביית עדות הראשון לא היה לנו לחוש שמא נשאר הבעל חי לאחר היריה ואין דומה לירו

♦♦

46. מודפס בקונטרס תפארת משה אליעזר.

47. עיין לעיל סימן יב.

ועל זה באתי על החתום יום א' פרשת שמות תש"ח פה וואלבוך

ב) והביאה בפנינו עד אחד חסל קאמיסאר מתגוררת בוואלבוך ואמרה בפנינו בתורת אם לא יגיד ונשא עונו: אין יאהר 1945 האב איך זיך באגעגענט מיט מיין בעקאנטען א געוויסען נוססענמאן אין עפעלבוים פין מיין שטאדט וולאדזומער האב איך זיך געפרעגט איבער מיין קוזין ב. האבען זיין מיר געזאגט דאס זיין ווייסען נישט ווי ער איז אוועקגעקומען נור וואהרשיינליך לעבט ער נישט.

ועל זה באתי על החתום יום א' פרשת שמות תש"ח פה וואלבוך

ג) עוד עד הב' שמעון וויינבערג בן ה' משה העיד בפנינו בתורת אם לא יגיד ונשא עונו: דאס צוריקמענדיג פין פראנט אלס ראוונער האב איך זיך נאכגעפרעגט וועגען מ. ב. דער מאן פין פ. א. האבען מיר אלע ראוונער געזאגט דאס מ. ב. איז נישט דא.

ועל זה באתי על החתום יום א' שמות תש"ח פה וואלבוך.

תשובת רבינו זצ"ל: 48

ב"ה, ירושלים ראש חודש שבט תש"ח כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המובהק רבי אלקנה זאבערמאן שליט"א שלום וברכה

מכתב מעלתו מב' שמות קבלתי היום, ובו מזכירני גם מגביית עדות שנשלח לי מקודם, בודאי כוונתו להעגונה פ. 49 שכבר השבתי לו זה ב' שבועות לערך על ידי מברק להתירא.

אין ביז יעצט איז יעדער לעבענס צייכען נאך איהם פארשוואנדען.

איך אינטער שטרייך דאס איך האב מיך אינפארמירט אין געזוכט אין אלע יודישע קאמיטעטען אינפארמאציע ביוראס אין קיין שפור איז וועגען איהם נישט דא.

ועל זה באתי על החתום יום ב' פרשת ויחי תש"ח לפ"ק פה וואלבוך.

בפנינו בי דינא רבא הוגבה העדות הנ"ל הק' אלקנה זאבערמאן אברפק"ק הנ"ל

שם תפארתו מוריני הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד ווארשא וכעת בירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה. הנה בשבוע העבר עלינו לטובה שלחתי לכבוד הדרת גאון תורתו הרמה גביית עדות ומבקש אני מאוד עוד הפעם להודיענו חוות דעתו הגדולה. וכעת באתי בשאלה.

ילדה ורדופה להינשא אשה מאוד חשובה מנשים באוהל תברך פ. א. אשת מ. ב. ורצוף פה הגביית עדות, ומבקש אני מכבוד גאון תורתו הרמה לעיין בהיתירא דהאי עלובתא, כנודע דברי הבית חדש ז"ל דכל מי שמתיר עגונה אחת כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים כמבואר בפתחי תשובה סימן י"ז ס"ק ק"ג, ועל זה אמר שלמה המלך עליו השלום ראיתי דמעת העשוקים ואין להם מנחם עיין שם.

על כן תמחלו לעיין בהיתירא דהך איתתא ולהודיע על ידי מברק משפט שתי העגונות והשם יתברך יעזור שנזכה להיות בירושלים הבנויה ולהושע בתשועת עולמים במהרה בימינו אמן.

מחכה ומצפה לתשובתו הרמתה על ידי מברק.

כותב וחותם למען המצוה משתחוה מרחוק מול הדרת קדשו

הק' אלקנה זאבערמאן אברפק"ק הנ"ל

גביית עדות

א) במוטב תלתא הוינא כחדא ואתת קדמנא פ. א. אשת מ. ב. בת אברהם א. מעיר לאדז ואמרה בפנינו בזה הלשון: אין יאהר 1939 האט דיא רוסישע מאכט מאביליזירט מיין מאן מ. ב. אין ראוונע צו מיליטער אין זייט דאמאלס איז פין איהם יעדער שפור פארשוואנדען איך אינטערשטרייך דאס איך האב א זיהן פין 16 יאהר.

48. תש"ח להרב אליעזר זאבערמאן שליט"א שמסר לי את תשובת רבינו לזקנו זצ"ל.

49. זה לשון הגביית עדות: במוטב תלתא הוינא ואתת קדמנא האשה פ. פ. אשת אנשיל א. פ. בת ה' הירש וו. מעיר ווארשא כעת מתגוררת בעיר וואלבוך רחוב סטאלינא מספר 8 ואמרה בפנינו בזה הלשון: אין יאהר 1943 איז מיין מאן א. פ. געווען אין ווארשעווער געטא נאכהער בייא דער ליקוידאציע פין ווארשעווער געטא האט מען מיין מאן א. פ. אויסגעזידעלט קיין פראשקאו וויא עס האט זיך געפינען א קרעמאטאריום

באים עוד הפעם בשאלת העגונה מרת פ. ק. ממחנה שפייער, היא רוצה לינשא ומחמת שבתשובת הדרת גאונו לא היה בפירוש להתיר הערכנו גביית עדות מהאשה הנ"ל ואנו מעבירים אותו ביחד עם העתק תשובת כבוד תורתו הרמה להרב הגאון רבי יהושע אהרנסון שליט"א הנשיא לשעבר. בבקשה מאד ליתן לנו תשובה.

בכל אותות הכבוד והערצה ובברכת התורה

הרב אהרן צבי ווייצנער

נשיא אגודת הרבנים באוסטריה

גביית עדות:

במותב תלתא בי דינא כחדא הוינא ואתת לקדמנא האשה מרת פ. בת א. ק. מעיר קראקא והעידה לפנינו בזה הלשון: אין יאהר 1938 אין מאנאט פעבער [פברואר] האב איך חתונה געהאט מיט שמעון דוד בן יעקל הכהן פין טארנאו מיר האבען נאך די חתונה געוואינט אין קראקא אין מיר האבען געהאט א שורם פאבריק מיט פיער מאשינען, מיר האבען געלעבט בשלום ובשלוה ביז אין קריג.

אין יאהר 1943 האט מען איהם אוועקגענימען אין לאגער פלאשוב אין פיאנקע און אין יאהר 1944 בין איך געגאנגען קיין אוישוויץ (אשוויענצום) דארט האב איך געטראפען פרויען וואס זענען געקומען פין פיאנקע, האבען זייא מיר געזאגט אז מיין מאן איז אויך געקומען פין פיאנקע, האבען זייא מיר געזאגט אז מיין מאן איז אויך געקומען מיט זייער טראנספארט קיין אשוויענצום. אין פין דעמאלס אן האב איך פין איהם מעהר קיין ידיעה נישט געהאט.

איך בין א וועק פין אוישוויץ קיין דייטשלאנד אין לאגער ראווענסבוק אין פין דארט קיין מאלכהאף אין יאהר 1945 אין מאנאט מאי האבן אונז די רוסען בעפרייט. בין איך מיט פיער וואכען שפעטער צריק קיין קראקא איך האב נאך געהאפט צי טרעפען מיין מאן שמעון דוד אינדערהיים, ווייל מיר האבן זיך אבגעשמיסט אז נאכן קריג זאלן מיר זיך טרעפען אין קראקא, אבער איך בין געווען נאכן קריג אנדערהאלבען יאר אין זדאנסקא וואלא אין

אך השאלה האחרונה בדבר פ. א. היא יותר מסובכת ונחוצים לי עוד איזה ידיעות ואבקשו למלאותם. א) אם יש לו דברי שבח גם בעד הבעל מ. ב. כגון אם היה בר אוריין ושומר מצוה. ב) ואם חיו באהבה בלי קטטה. ג) בהעדות של שמעון שטיינברג שהיהודים מרובנא הגידו לו "אלע ראוונער האבין מיר געזאגט דאס מ. ב. איז נישט דא" אם הכוונה שאינו בחיים או שאינו נמצא הגם שאינם יודעים בבירור מכל מקום אם לפי הגדתם של היהודים מרובנא אינו בחיים בודאי יש להם אומדנות לזה וכאשר רוב היהודים שנפלו אצל הגרמנים נשמדו. יש לצרף הרוב של האינם שבים ומודיעים הוא מחמת מיתה כתוספות כתובות ט: ד"ה כל ואם האשה יש לה אומדנות בפרטים תוסיף גם כן להגביית עדות ונשתדל אם ירצה השם להתירה.

כבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

ג

ב"ה, כ"ג אדר תש"ח

כבוד הרב הגאון רבי יהושע אהרנסון שליט"א

מכתבו מי"ג אדר קבלתי. אודות השאלה מהרב משטייער אודות פ. ק. שבעלה שמעון דוד ידוע שנשלח לאושוויץ ולפי הידיעה קודם ביאת הרוסים שלחו אנשי אושוויץ לגרמניה סמוך לברלין, והאשה חקרה ודרשה אחריו אבל לשווא. הנה הגם שאין כאן רק התרי רובי שרוב היהודים הושמדו, ורוב הנצולים שבים או מודיעים, בכל זאת לרגל העיגון הגדול יש להשתדל להתירה. ואולי ימצא מעלתו עוד איזה אומדנות אם נדברו ביניהם איזה הבטחה להודיע זה לזה או אומדנות אחרות ועוד אוסיף אם ירצה השם לכתוב מענין זה.

ידידו

שלמה דוד כהנא

ב"ה, לינץ ג' תמוז תש"ט

לכבוד הרב הגאון פאר הדור זקן הרבנים מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א מלפנים ראב"ד ורשה וכעת בירושלים

אחר דרישת שלומו הטוב ושלומו תורתו הרמה. הננו

תשב"ץ ח"א סימן פ"ה ביורד למלחמה ומקום סכנה ונשתקע זכרו דאם נשאת לא תצא, ולא דמי לחולה שרוב חולים לחיים אבל הכא דהוי במקום סכנה ובצירוף נשתקע זכרו עיין שם. וגם לפי מה שמבואר בתוספות כתובות ט: ד"ה כל שסתם מי שאינו חוזר מן המלחמה אינו חוזר לפי שמת כמו שהעיר כבוד גאון תורתו הרמה בעצמו בתשובותיו. וגם אם לא יורד למלחמה והלך מביתו על מנת לבוא בחזרה ועבר אחר כך שבע שנים שנאבד זכרו ולא נודע מקומו הוי גם כן רוב כמו שכתבו הפוסקים, אם כן בנידון דידן הוי תרי רובא וכבר הארכתי בזה בכמה תשובות. ועם כל זה ההיתר קשה על כן חפצתי מאוד לדעת חוות דעתו הגדולה של כבוד הדרת גאונו ולעיין בהיתר העלובה הזאת דהוי כבונה אחת מחורבות ירושלים, והשם יתברך ירחם על עמו ישראל ובמהרה יקבץ פזורי ישראל וישמיענו בשורות טובות ובזמירות יעלנו לציון ברינה ויחדש ימינו כקדם בהרמת ארצינו בית קדשינו ותפארתנו.

ידידו הדורש שלומו מוקירו ומכבדו כערכו הרם מצפה ומחכה לתשובתו הרמתה על ידי מברק המשתחוה מרחוק מול הדרת גאונו

הק' אלקנה זאבערמאן אבדפק"ק הנ"ל

גביית עדות

א) במותב תלתא כחדא הוינא ואתא לפנינו האשה מרת ה. בת ר' אבנר ה. אשת המנוח מו"ה ש. מעיר קראקא רחוב יאזעפא 13 וכעת מתגוררת בעיר וואלבזוך ואמרה לפנינו בזה הלשון: אין יאהר 1941 האט מען מיין מאן ש. ש. מאבליזירט אין דער רוסישע ארמע אריין אין דער שטאד באריסלאוו אין נאך דעם באלד האב איך פערלאזט די שטאד אין געפארען קיין טיעף רוסלאנד אין פין איהם נישט געהאט קיין שום ידיעה מעהר.

על זה באתי על החתום היום יום א' צו תש"ח

ב) והביאה לפנינו את העד מו"ה שלמה אסטמאן ב"ר משה מעיר באריסלאוו וכעת מתגורר בעיר וואלבזוך נאמיסלאווסקעגע 12/9 ואמר לפנינו בזה הלשון בתורת אם לא יגיד ונשא עונו:

יעדער וואך בין איך געפאהרען קיין קראקא, מיך אינפארמירען וועגען מיין מאן, איך בין אויך אלע מאל געגאנגען צו דעם גוי וואס מיין מאן האט איהם געגעבען צו באהאלטען 2 מאשינען, אין סחורה, געוואויר ווערען וועגען מיין מאן, אבער דעם מאשינען זענען געבליבען ביים גוי ער האט געטענה'ט אז די מאשינען וועט ער נור צורקגעבען מיין מאן, וואל ער האט זיין אים איבערגעגעבן איידער ער איז געגאנגען אין לאגער פלאשוב אין ער האט נישט קיין רעכט צוגעבען דיא מאשינען נור מיין מאן, אבער איבער דיא גאנצע צייט פין דיא אנדערהאלבן יאהר איז ער צי דעם גוי אויך נישט געקומען.

אין ענדע יאהר 1946 בין איך געקומען אין לאגער (ד.פ.) אין שפייער (עסטרייך) האב איך דארט געטראפען א יוד פין קראקא א געוויסען קליינמאן יעקב האט ער מיר דערציילט אז ער האט אין אשווינענצים געטראפען מיין מאן - ער דער קליינמאן האט מיך אין מיין מאן גיט געקענט פין קראקא - אויך האט קליינמאן מיר דערציילט אז א געוויסען טאג איז מיין מאן געגאנגען - אין אשווינענצום - צי דער ארבייט אין ער איז מעהר נישט צוריקגעקומען פין דער ארבייט. עד כאן לשונה.

על זה באנו על החתום יום ה' לסדר פדה תפדה ג' תמוז תש"ט פה ליניץ - עבעלסברג

ד

ב"ה יום ג' צו תש"ח לפ"ק פה וואלבזוך יצ"ו שלום וכל טוב סלה לכבוד הרב האי גאון הגאונים שר התורה זקן הרבנים כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ראבד"ק ווארשא וכעת בירושלים תובב"א

אחר דרישת שלומו הטוב כראוי וכיאות לאיש כהן גדול מאחיו כמוהו ירבו בישראל.

הנני בזה לבקש מכבוד גאון תורתו הרמה לעיין בהגביית עדות של העגונה הרצוף פה ילדה ורדופה לינשא.

ומקורי ההיתר הוא לפי מה שכתב בשו"ת

מטה היום יום א' צו עשרה ימים לחודש אדר פה
וואלבוזך יע"א

הק' אלקנה זאבערמאן אבדפק"ק הנ"ל

הק' יחזקאל הלוי גרובנער רב דפה"ק

הק' מרדכי ליעזער

תשובת רבינו זצ"ל: 50

ב"ה, ט' ניסן תש"ח פה עיר הקודש ירושת"ו
כבוד ידידי הרב הגאון המובהק רבי אלקנה זוברמן
שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו מג' צו קבלתי.
ובדבר העגונה ה. ה. אשת ש. ש. מקראקא שלפי
דברי הגביית עדות נתגייס בעלה בשנת 1941 בצבא
הרוסי בכריסלב והיא נסעה אחרי זה לרוסיא
הרחוקה ולא קבלה שום ידיעה ממנו.

העד שלמה אסטמן העיד שהיה ביחד עם
בעלה בהמגויסים בערך ב' חודשים ובפרסקראב
היה המלחמה הראשונה והמה היו לב' חיילים
שאחר מלחמה אכזרית נשארו בהמחנה 16 אנשים
מהפלוגה של 32 וש. ש. כבר לא היה ביניהם,
וכבודו ממליץ להתירה מטעם תרי רובי, ובודאי
כוונתם לא בהרוב בפלוגה שנשארו 16 מ32 דלא
הוי רק מחצה ולא רוב אבל רוב היהודים בכלל
שנשארו במקום הכיבוש של הגרמנים הושמדו ולא
נשארו בחיים ומכל שכן השבויים.

אבל מכל מקום נחוץ להרבות יותר באומדנות
היינו כמה שנים דרו יחד אחרי חתונתם, אם היו
להם בנים או בנות, ואם הבטיח לשלוח מכתבים
בשעת הפרידה, ואם חקרה ודרשה אחריו במטה
הצבא או בוועדים אחרים ובעתונים. ואם היו לו
הורים או קרובי משפחה והם גם כן אין יודעים
מאומה ובאיזה אופן אינה זקוקה אם על ידי בנים
או חוסר אחים וכדומה. וכאשר אקבל הידיעות
הנוספות נצטרף לפתרונה החיובי.

בכבוד והוקרה וברכת חג הגאולה לו ולכל עדתו
מוקירו הנאמן

שלמה דוד כהנא

איך בין מאבליזירט געווארען אין יאהר 1941/6/23
אין דער שטאד באריסלאוו מען האט מיך צו
געטיילט צו אמיליטערישען פאנקט ווי עס האט
זיך געפינען דער מאן פין דער פרוי ה. ה. מר ש.
ש. דארט האב איך מיך מיט איהם גיט בעקענט אין
געוועהן צו זאמען מיט איהם 2 חודשים ביז מיר
זענען געקומען נאך שבעה מדורי גיהנום קיין
פראסקאראוו דורט האבען מיר געשטעלט
אוידערשטאנד, נאך דעם ווידערשטאנד זענען מיר
ווייטער געגאנגען אין מען האט בעציילט דעם
עולם וואס איז פערבליבען אין ש. ש. איז שוין
מעהר צווישען אונז די לעבעדיגע נישט געוועהן,
וויא ער איז אהין געקומען האב איך נישא גיזעהן,
נאר צו ווישען די לעבעדיגע איז ער נישט געוועהן.

על זה באתי על החתום יום הנ"ל

ב) והוסיף העד הנ"ל עוד שבמחלקה הצבאית
היו שלושים ושנים אנשים ומהם נשארו בחיים
ששה עשר, אונזער באטעריע איז בעשטאנען פון
32 מענטשען אין מיר זענען געוועהן ענטווערנט
פון דייטש 70-60 מעטער דאס באשיסען איז
געוועהן זעהר אין אגרוזאמען אופן אזוי אז עס איז
נישט מעגליך אז ער איז געבליבען לעבען אין
אפילו טויזענטעס פאל אז ער איז געוועהן
פארוואנדערט איז ער אריינגעפאלען צום דייטש
איז ער זיכער נישט געבליבען לעבען.

ג) והביאה לפנינו עוד עד האשה מרת לאה
האפטמאן בת רבי שלמה לייב בערעגשטיין מעיר
באריסלאוו וכעת מתגוררת בעיר וואלבוזך רחוב
שאפענא 6/3 ואמרה לפנינו בזה הלשון בתורת אם
לא יגיד ונשא עונו: איך קען די פרוי ה. ה. אין איהר
מאן ש. ש. זעהר גיט איך איך ווייס אז זיי האבען
צווישען זיך זעהר גיט געלעבט אין ווען ער זאל
לעבען וואלט ער זיכער געוועהן געקומען צוריק.

על זה באתי על החתום יום א' צו התש"ח פה
וואלבוזך

כל זה העידו בפנינו בית דין צדק החתומים

♦♦

50. תשו"ח להרב אליעזר זאבערמאן שליט"א שמסר לי את תשובת רבינו לזקנו זצ"ל.

כבוד הרבנים הגאונים הבית דין צדק בברגן בלזן שליט"א

שלום וברכה, מכתבכם מח' אלול תש"ח, בדבר העגונה רחל בת יוסף דוד פילצער מבענדין, שלפי הגביית עדות שנסדר בבית דינכם מפי בעלה שלום וואלף רבכי שלמה מקראקא, נשלח ביחד עם אשתי הנ"ל בשנת 42 לעיר פלאשעוו והיו שם לעבודה עד שנת 44 ואז נשלחה האשה לאושוויץ ולפי שמיעתה מהחבר של בעלה הוכל בעלה למאטהויוזן והועמד להשלח לטרנספורט אחר.

ולאחר השחרור בהיותה בברגן בלזן הגיד לה מכר אחד מפלאשעוו שמהטרנספורט הזה לא נשאר שום אחד ונאבד זכר בעלה. יש לבעלה דודה באמערקא שבעת פרידתם נדבר ביניהם שמי שישאר מהם בחיים יודיע להדודה הנ"ל.

והדודה גם מצדה התקשרה עם הרבה ועדים צבוריים לחקור אחריו ולא נודע שום ידיעה ממנו, האשה בעצמה נסעה בכמה מקומות לחפשו אך בלי שום תוצאות.

מעלתם מסתפקים אם האשה נאמנת לומר שכל הטרנספורט נאבד אם לא חיישינן שאמרה בדדמי כמו במלחמה. זהו תוכן שאלתם.

אך לדעתי כבר הסכימו גדולי המחברים שההשמדה שהיתה במליוני היהודים הי"ד אין להם דין מלחמה רק דין ליסטים או דינו של יוצא ליהרג בבית דין של עכו"ם שאינם מקבלים שוחד ולא שייך בזה החשש של בדדמי שהרי גם היא אומרת שאינה יודעת, והסניפים להיתרה הרי היתה התרי רובי שרוב היהודים שהיו במחנות נהרגו והרוב מהמיעוט שנשארו בחיים שבים לביתם או מודיעים כמבואר בתוספות כתובות דף ט': ד"ה כל ובצירוף דעת הר"י מזורדין מה שנאבד זכרו אם נשאת לא תצא ובנידון דידן שנדבר ביניהם להודיע להדודה באמריקא והדודה חקרה ודרשה ואין שום ידיעה

♦♦

ממנו והגאון מקובנא בספרו עין יצחק מצרף הבטחה כזאת לאומדנא גדולה שאינו בחיים.

ובפרט בזמננו שיש רדיו ובתי דואר והמברקים שפרסמו שמות הנמצאים והניצולים בכל התפוצות לכן הריני מצטרף עם מעלתכם שלא לעגן את האשה הזאת ולהתירה להנשא כדין אלמנה.

וד' יאיר עינינו שלא להכשל בדבר הלכה וישמע אך טוב באהלי יעקב.

הכותב בכבוד והוקרה וברכת גמר חתימה טובה
שלמה דוד כהנא

ן

האשה שיינדיל בת יעקב ברוך ק. על שם הבעל ק. מעיר פראמפאל באה לבקש שיעיינו בדינה ולהתירה מכבלי העיגון וזה לשונה. איך שיינדיל בת יעקב ברוך ק. אויפין פאטערס נאמען ק. פין פראמפאל האב חתונה גיהאט מיט הבחור דוד בן גדליה ק. פין ייאנאו לאבעלסקי אין 1939 די חתונה איז פארגיקומען אין ליבאוונע - וואלין נאך דעם אנקימען פין די רוסען האט מען אונדז ביידען אפגעשיקט קיין קיעוו, אין קיעוו זענען מיר געוועהן א יאהרצייט מען האט אונדז ניט ערלויבט צו זיין אין שטאט, האבען מיר זיך איבערגיקליבען קיין טאראשטשע לעבין קיעוו, דארטין האבען מיר געוואינט איין יאהר צייט, אויך האבען מיר גיבארין א זון אין טאראשטשע וועלעכע איז ברוך השם דא א תלמיד אין ישיבה.

אין יאהר 1941 מיטין אנקימען פין דייטש ימ"ש זענען מיר גילאפען ביז קיין לינגראד אפזיענדג לערך פינף חודשים אין סטאלינגראד האט מען צוגענימען מיין מאן אין דער ארמיע, מיר האבען זיך דיא גאנצע צייט געשריבען בריף איינער צום צווייטען, ווען דער דייטש ימ"ש האט זיך דערנענטערט צו סטאלינגראד בין איך אנטלאפען קיין אמאנגאנד, פין אמאנגאד האב איך געשריבען קיין סטאלינגראד צו אונדזער בעל הבית'ה אויב עס איז גיעווען א ידיעה פין מיין מאן, האט זי מיר גיענטפערט אז פין עם איז אויך דא א בריף און ער

שווייבישאל לעבין שטוטגארטין האב איך ווייטער גישריבען קיין מאסקווע, אין קיינע ענטפער ניט געקומען. דאס האט אזוי לאנג אנגעהאלטען ביז דעם יאהר 1948 אלעס אן ערפאלג, אין יאהר 1948 האב איך ערהאלטען א בריף פון מיין שוועסטער פון קיעוו אז בארע מיינער א קוזין א מיליטער מאן איז געוועהן אופין פלאץ אין סטאנציע פאקראווקע, די שוועסטער מיינע שרייבט מיר מיט דער שפראך בארע איז גיוועהן אין פאקראווקע אין מען ווייסט דארטין גארניט אווי ער איז אהין געקומען פילייכט איז ער שווער קראנק זאלסטו זיך האלטן מיט דיין שוועסטער צו זאממען אין זאלסט פאהרין ווייטער.

אויך גי זי צו אז הרב איטשע האבערמאן וועלעכע איז אין ארץ ישראל רב אין שכונת אריה ווייס וועגען דעם ענין ווייל זיי האבען אין דייטשלאנד געוואינט בשכנות, מעגלעך אז ער ווייסט נאך פרטים.

הרב לוי בן ציון רובינשטיין

אב"ד דשטעטטין פוילן

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ג' דחנוכה תשי"א

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי לוי בן ציון רובינשטיין שליט"א בן הקדוש רבי הילל זצוק"ל הי"ד

שלום וברכה. מכתב מעלתו בדבר העגונה שיינדל בת יעקב ברוך ק. קבלתי במועדו, והנה באמת השאלה חמורה מאוד כאשר אין שום ידיעה מהסיבה של העדר ידיעה מבעלה דוד ק. שהיה יליד יאנוב לובלסקי ושכל מפקדי הצבא שנשאלו על ידי האשה לא נתקבל שום תשובה, והנה יש מגדולי הרבנים המחליטים שבמדינת רוסיא המסוכך במסך הברזל והמדינה גדולה ורחוקה אין לתלות סגף ההיתר של נאבד זכרו ולומר כיון שאין שום ידיעה ממנו במשך שנים בודאי אינו בחיים. אך לדעתי כל זה בילידי ונתיני רוסיא בודאי אין לתלות מה שלא נשמע מאומה ממנו לסימן שאינו בחיים, אבל ילידי ונתיני פולין כאשר ידוע שלאחר המלחמה פקדו הרוסים על כל נתיני פולין שישובו לביתם ונתנו רכבות בחנם, בודאי יש לתלות שאם

פרעגט זיך נאך צו וויסען מיר אין וועלכין ריכטונג מיר זענען גיפאהרען מיט אונדזער אדרעס, ביידער בריף זענען זיך צו זאממען געקומען אין די בעל הבית'ה האט עם אפגעשיקט מיין אדרעס אין מיר זיין אדרעס אזוי ארויף האבין מיר זיך ווייטער צו נויף גישריבען איינער מיט דעם צווייטען, אין אזוי האבין מיר זיך צונויף געשריבען ביז דעם פברואר אדער מערץ 1945 ער האט זיך געפונען לעבין מוסקבה סטאנציע פאקראווע קלינסקיא ראיאן, דעם לעצטין בריף האב איך ערהאלטען פון עם אין פברואר אדער מערץ 1945 אין פון דאן אן איז אפגעהקט געווארען פון עם אלע ידיעות.

איך האב געשיקט בריף מיט טעלעגראמעס אין דער קאנצעליאריע פון זיין שטאב אסאך מאל, נאר קיין ענטפער האב איך נישט ערהאלטען, איך האב אויך געשיקט אין זעט פע פע (ZFF) אין מאסקווע אין וועלכען ער האט זיך פאהר רעגיסטרירט דארטען אלעס פוילישער בירגער, איז אויך קיין ענטפער נישט גיקומען, אויך דער זעט פע פע פון אמאנגאנד האט געשריבען קיין ; און קיין ענטפער נישט באקומען, פאהרלאזענדיג רוסלאנד בין איך גיקומען קיין ביטאם אין האב זיך גיווענדעט צום רוסישען שטאב, זיי האבען צו געזאגט צו נאך פרעגען אבער אן ערפאלג, איך האב דאן כמעט יעדען טאג גישריבען אין גיט ליעגראפירט קיין מאסקווע, אין קיין ענטפער ניט ערהאלטען, דאן בין איך אריין צום רוסישען קאנסולאט אין קאטאביץ, אין האב עם דערציילט מיין לאגע האט ער מיר גיזאגט אז ער האפט אז פון זיין שרייבן וועט מעגליך זיין ענטפער, אין קיין ענטפער איז ניט געוועהן.

דאן האב איך פארלאזט פוילן אין יאהר 1946 און געקומען קיין דייטשלאנד אין וועצלאר, און ווייטער געשריבען קיין רוסלאנד אין מאסקווע, און צו מיינער א שוועסטער וועלעכע זי איז געבליבען אין קיעוו. פון מאסקווע איז קיין ענטפער ניט אנגעקומען, אין די שוועסטער האט גענטפערט אז עס איז אלעס אן ערפאלג איבערקלייבענדיג, אין א צווייטע שטאט אין דייטשלאנד מיטין נאמען

שנים ששמעה מבעלה אין שום ספק שהוא אינו בחיים ועל כן בדעתי להתירה מכבלי עיגון אם הדרת גאונו יצטרף עמדי. כתבתי גם כן על זה לידידנו מרן הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א.

היות ונזדמן לה עכשיו שידוך הגון אבקשו שיואיל נא להודיעני את החלטתו על ידי מברק ואת הנימוקים על ידי מכתב בדואר אויר כי הענין דחוף מאוד.

המצפה לשמוע אך ידיעות טובות מציון וירושלים ידו עוז הדורש שלום תורתו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן – אוסטרליא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, טו"ב לחודש אדר שני תשי"א

כבוד ידידי הרב הגאון יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה. קבלתי מכתבו מיום ה' אדר ב' בדבר העגונה דבורה בת דוד נ. שלפי הגביית עדות בעלה אהרן בן חיים וואלף נאסר בעיר לידא ביחד עם עוד 69 יהודים שנאשמו בהספקת כלי זין להפרטיזנים וכל הנאשמים נהרגו בחוץ לעיר ודרשו מהיודנראט לקבור את ההרוגים וקצין המשטרה בגיטו הגיד להאשה שבין הנהרגים ראה את בעלה שהכיר אותו היטב.

ושלחתי היטב מברק לכבודו להתיר את האשה להנשא שהרי יש כאן עד מיתה וגם קבורה בקצין המשטרה, ובטח גם הרב הראשי יסכים להיתר, לעת עתה הרב אינו בירושלים ונסע באיזה מקום להבראה. אך אפילו אם לא ישיג תשובת הרב הראשי גם כן לא יעכב הנשואין.

ובזה הנני ידידו הדורש שלומו הטוב ומברכו בברכת חג שמח וכל טוב סלה

לפני איזה שבועות קבלתי על ידי הרב הראשי שליט"א סך 25 לירות תמיכתו בעד המוסדות שלי והריני מביע לו תודתי העמוקה ותקותי גם לימים הבאים שלא ימנע ממני תמיכתו.

שלמה דוד כהנא

היה בחיים היה גם הוא מהשבים לביתם או היה מודיע על ידי השבים למה הוא לא חזר, וגם כיון שעמד אתה כל הזמן בקשר המכתבים יש לתלות שמה שפסקו הוא מפני שאינו בחיים, אך באמת יש כאן ריעותא גדולה שלאחר כל דרישותיה ממפקדי הצבא לא בא שום תשובה מה קרה אתו ואולי נאשם באיזה עבירה פוליטית ולכך אין ידיעה ממנו. ובכל זאת אמינא דיש לצרף דעת התוספות בבא מציעא ל"ט: דשבוי אבד ממנו חזקת חי ולכן אם מעלתכם מצדד להתירה אז גם אני מצטרף.

ז

ב"ה, ה' אדר ב' תשי"א מלבורן

לכבוד ידידי הגאון המפורסם זקן הוראה מרן שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

שלום וברכה. באה לפני האשה העגונה דבורה בת דוד והעידה שנולדה בורשה בשנת 1920 ובשנת 17/11/39 באה בכרית נישואין עם אהרן בן חיים וואלף למשפחת נ. בעיר לידא גם הוא יליד ורשה, שם דרו יחד עד 1/5/1942, כשבעלה נאסר יחד עם עוד 69 איש על ידי הגרמנים ימ"ש ונאשמו בהספקת כלי זין לפרטיזנים, בתאריך 21/5/1942 הוצאו מחוץ לעיר ונהרגו, אחר כך באו הגרמנים אל ה"יודענסראט" בלידא וצוו אותם שישלחו אנשים יהודים אל היער הסמוך לקבור את ההרוגים, קצין המשטרה היהודית בגיטו בא אחר כך אל האשה הנ"ל ואמר לה שבין ההרוגים שנקברו ראה את בעלה, הקצין ההוא הכיר היטב את האשה ואת בעלה.

ביולי 1942 האשה ברחה אל יערות נוליבוקי והתחברה עם הפרטיזנים של בילסקי, והיתה שם עד יולי 1944 כשהרוסים שחררו את המחוז ההוא, אז נסעה לנובוגרודק איפה שהיא עבדה בבית חולים רוסי ובספטמבר 1945 נסעה לורשה שם היא עבדה בועד היהודי עד 16/2/1947 ואז נסעה לפריז ב 7/8/1949 היא עזבה את פריז בדרכה למלבורן.

לפי גביית עדות הנ"ל והיות שכבר יותר משבע

לפי דעת הגדולים האומרים שנישואין אזרחיים אינם נישואין כלל, הלא האשה הנ"ל יכולה להינשא לכתחילה, ולפי הגדולים האומרים שנישואין אזרחיים הם נישואין בעינן גט פיטורין, אזי לפי גביית עדות הנ"ל אין שום ספק כלל שהאיש הנ"ל נהרג במלחמה, היות וכבר 12 שנה מעת ששמעה ממנו, ובודאי אינו בחיים, לכן בדעתי להתירה להנשא, אם הדרת גאונו יצטרף עמדי, ואבקשו שיואיל נא לשלוח את תשובתו בדואר אויר (היא אינה זקוקה ליבום) גם כתבתי בענין זה לידידינו מרן הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א.

והנני ידידו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו שהשיית יאריך ימיו ושנותיו ויאמצהו בכל מעשי ידיו

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליה

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ערב שבת וחג השבועות תשי"א

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

מכתב מעלתו מכ"א אייר קבלתי במועדו ובדבר העגונה חנה ג. שבעלה א. ל. למשפחת ש. שבשנת 1939 נתגייס להצבא הפולני ונשלח לחזית לובלין ומאז נאבד ולא נודע ממנו מאומה וחקרה ודרשה עליו במשרדים פולנים ובאשכנז ולא שמעה ממנו מאומה, ומעלתו רוצה להתירה להנשא על סמך שלפי דבריה נשאת לבעלה בלי חופה וקידושין בנישואין אזרחיים בוורשה בשנת 1936 ודרו בוורשה עד פרוץ המלחמה, והרבה מגדולי הרבנים סוברים שבנישואין אזרחיים אינה צריכה גט ובצרוף מה שנאבד זכרו שיש הוכחה גדולה שאינו בחיים.

והנה להלכה דבריו צודקים אך מפקפק אנכי בדבריה יען שבוורשה ובכל קונגרס פולין לא היו בכלל נשואין אזרחיים, ואם נאמר שדבריה המה שלא בדקדוק בנשואין אזרחיים, שלא היו בוורשה רק במדינה אחרת שהיו שם, ואחר כך דרו בוורשה 4 שנים, גם כן אני חושש שבהיותו בעיר ואם

מכתבו של מזכירות הרב הראשי

הרב הרצוג זצ"ל:

ב"ה כ"ו אדר ב' תשי"א

כבוד הרב הגאון וכ"ו רבי שלמה דוד כהנא שליט"א שלום וברכה. כבוד הרב הראשי מרן שליט"א דעתו נוטה להתיר את העגונה דבורה בת דוד למשפחת נ. אבל לרגלי מחלתו הוא מבקש לדעת חוות דעת כבוד תורתו בזה שלא לעכב את התשובה.

בכבוד רב וביקרא דאורייתא

מ. א. אביצדק

תשובת רבינו זצ"ל:

לכבוד הגאון הגדול מארי דארץ ישראל שליט"א

הריני מתכבד להודיע שהמכתב של הרב גורוויץ קבלתי גם אנכי בזמן שהרב הראשי שליט"א לא היה בירושלים, וכאשר השאלה אודות דבורה נ. אינה צריכה לפנים כי הקצין המשטרה היהודית בלידא הוא עד על המיתה של בעלה וגם על הקבורה של בעלה אהרן בן וואלף נ. לכן שלחתי לו מברק שמותרת להנשא ובמכתבו אליו הודעתי לו שבודאי ישיג הסכמה גם מהרב הראשי שליט"א.

בהערה וברכת החג ורפואה שלמה

ח

ב"ה, כ"א אייר תשי"א

לכבוד ידידי הגאון המפורסם זקן ההוראה מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א שלום וברכה וכל טוב סלה.

באה לפני האשה חנה בת מענדל למשפחת ג. והעידה שבאה בכרית נישואין אזרחיים עם א. ל. למשפחת ש. בוורשה ב 28/11/1936 בלי חופה וקידושין. הם גרו בוורשה עד פרוץ המלחמה, וב 6/9/1939 גייסו את האיש הנ"ל לצבא, ונשלח לחזית לובלין, ומאז ועד היום לא שמעה ממנו דבר. אחרי המלחמה היא חקרה ודרשה אודותיו במשרדים שונים בפולין ובאשכנז, אבל איש לא ידע ממנו מאומה. האשה הנ"ל חפצה עכשיו להינשא לאיש.

תעודת זיהוי נוצרית על שם "סאפיא דאבראוואלסקא" ובה היתה רשומה בתור "רווקה" וכאשר קבלה באוסטריא את הויזה האוסטרלית מהקונסול הבריטי הוא רשם על סמך תעודת הזיהוי שלה "רווקה" בויזה, אבל היא אמרה לו שהינה אלמנה, ובקשה ממנו שיתקן זאת, והוא מחק את המילה "רווקה" ורשם במקומה "אלמנה", והיא הראתה לי את התעודות האלה.

האשה באה לאוסטרליא על שמה הפולני "סאפיא דאבראוואלסקא" ואם היתה חפצה לזיף דבריה הלא היתה לה האפשרות לבוא בתור "רווקה" ואיש לא היה מטיל ספק בדבריה.

ולפי שחקרתי ודרשתי אותה "ניכרים דברי אמת" ולכן לא היה לי שום ספק בדבר שהנישואין היו רק באזרחיים.

והנני ידידו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליא

בישראל ובודאי היה בא בימי מועד להתפלל יש יותר לחשוש שכוון לשם קידושין.

אבל לדעתי הדלה אם היה אהבה ורעות ביניהם יש להתירה גם בלעדי הספק של נישואין אזרחיים כיון שנאבד זכרו יותר מעשר שנים ואם היה בחיים היה בא ומודיע לה, כמו שהעלו רבני קשישאי שבזמננו שבית דואר המה בכל מקום הוה נאבד זכרו הוכחה גלויה שאינו בחיים, וכל שכן בזמן האחרון שנתרבו מכשירי הרדיו ומשרדים ממשלתיים וציבוריים המחפשים ורושמים הנשואים בחיים ויש כאן יותר מתרי רובי שהתירו הגאונים שלפנינו והגאון מקובנא, לכן מסכים אנכי להתיר האשה חנה ג. להינשא כדין אלמנה ואם תהיה ביד האשה לפרש דבריה שנישואין שלהם היו אזרחיים יודיעני מעלתו הגם שלמעשה אני מסכים להתירה מפני ההוכחות שאינו בחיים.

ידידו החותם בכבוד ובברכה

שלמה דוד כהנא

תשובת הרב גורביץ לענין הנ"ל:

ב"ה, כ"ב סיון תשי"א

כבוד ידידי הגאון זקן הוראה מרן שלמה דוד כהנא שליט"א

שלום וברכה, תודה רבה על מכתב הדרת גאונו בדבר העגונה חנה ג. אשת א. ל. למשפחת ש. וברצוני לברר להדרת גאונו על שום מה החלטתי שהיו אצלם רק נישואין אזרחיים.

הם עבדו יחד במשרד של פירמה גדולה בוורשה, ובאותו הזמן שחפצו לבוא בברית נישואין, החליטה הפירמה שתפטר מהמשרות שלהן את כל הנשים הנשואות שעבדו שם, ולכן האשה הנ"ל ובעלה לא רצו שהפירמה תדע על נישואיהם. וב 28/11/1936 נסעו לעיר קטוביץ, ושם באו בברית נישואין אזרחיים, ושבו תיכף לוורשה, עדי הנישואין היו שתי נשים - מכרי הבעל והאשה.

שנית, בעלה היה חופשי עד למאוד ולא הקפיד כלל על חופה וקידושין.

בעת המלחמה, האשה הצילה את נפשה בעזר

ט

ב"ה, ד' תמוז תשי"א

הוד כבוד ידידי הגאון המפורסם זקן ההוראה מרן רבי שלמה דוד כהנא

שלום וברכה

באה לפני האשה בילא בת גרשון הכהן למשפחת פ. והעידה שנישאת בחופה וקידושין כדת משה וישראל בעיר ביאליסטוק בחודש מאי 1939 לאיש ט. בן א. י. הלוי למשפחת ג. שהיה חברה מעת ילדותה. הם גרו יחד בביאליסטוק עד פרוץ המלחמה, ובגטו דשם עד 1943 כשבעלה הובל למחנה השמד מיידנק איפה שבעלה נהרג על ידי הגרמנים. מהנישואין האלה לא היו להם בנים, ולבעלה היו אחים, אבל גם הם לפי דבריה נהרגו באותו הזמן במיידנק.

האשה הנ"ל הביאה שני עדים - פישל בן אברהם למשפחת רבינוביץ ואשתו מגוחה - שניהם ילידי ביאליסטוק והכירו היטב את האשה ובעלה, הם העידו שהיו במיידנק יחד עם בעלה הנ"ל

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, כ' תמוז תשי"א

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו מד' תמוז קבלתי. ובדבר העגונה בילא בת גרשון הכהן שהיתה נשואה לט. ג. ולפי הגביית עדות בעלה הובל למיידנק ונהרג על ידי הגרמנים בשנת 1943 וגם אחי בעלה נהרגו באותו זמן במיידנק.

אבל האשה הנ"ל לפי דבריה אחר השחרור הכירה באיטליא איש אחד בשם ד. וחיה אתו בלי חופה וקידושין ונולדה לה בת ממנו שהיא כעת בת שש שנים והאיש ד. הנ"ל עזב אותה בלי גט פיטורין ואינה יודעת איפה נמצא עכשיו.

והנה על פי דין כנים דברי מעלתו אם דבריה אמת אין לחוש בזה לומר שמא בעל לשם קידושין כיון שהמה אנשי הפקר, ומה שכינתה עצמה לד. אין בזה מקום גדול לחשד של קידושין שאם היתה נתקדשה לו לא היתה רושמת עצמה לאלמנה. ויען כי הדבר בחשד בעיני מעלתו צריך דרישה וחקירה יתירה ובודאי היה לה מכירים גם באיטליא ואולי יודעים האיך היה דירתה עם ד. ונקל להיוודע מהם בתורת עדות.

והריני חותם בכבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

י

בענין עגונה מרוסיא שהבעל היה נתין זר - הוכחת תשלומים מהצבא

ב"ה, ו' מנחם אב תשי"א

כבוד הגאון הגדול מארי דארץ ישראל שליט"א [הרב הרצוג זצ"ל]

שלום וברכה, מכתב הדרת גאונו בדבר העגונה ק. ק. קבלתי. ולדעתי הדלה ונסיוני נחוץ להתיר העלובתא דנא על סמך שנתגייס בעלה למלחמה ואחר השחרור כל אלה שנשארו בחיים שבו לביתם ומבעלה אין שום ידיעה, וברור שאם היה בחיים היה שב לאשתו כי חי בשלום עמה ועם בניו ויש בזה תרי רובי, הרוב שבחיים שבים או מודיעים ורוב היהודים שהיו תחת הגרמנים נהרגו, ובתחילת

ושראו איך שהובילו את בעלה לכבשן האש, הם גם כן אמרו שידעו מפי השמועה שאחי הבעל נהרגו במיידנק באותו הזמן, על פי העדות הנ"ל הייתי מצדד להתיר את האשה מכבלי עיגון - אבל זה לא הכל.

אחרי המלחמה נסעה האשה הנ"ל מביאליסטוק למחנה ריכוז באיטליא ושם הכירה איש אחד בשם ד. וחיה אתו כאיש ואשתו, אבל היא טוענת, בלי לבוא בברית נישואין - לא באזרחיים ולא בחופה וקידושין, אחר כך הוא עזב אותה בלי גט פיטורין, ואיננה יודעת איפוא הוא נמצא עכשיו. יש לה בת ממנו שהבת עכשיו בת 6 שנים. האשה באה לאוסטרליא לפני 2 שנים.

אם נניח שתנאי החיים בזמן המלחמה ואחר כך במחנה הריכוז גרמו לחיי הפקרות, אזי נוכל לומר ש"עושה אדם בעילתו בעילת זנות עד שיפרש שבעל לשם קידושין" (אבן העזר סימן קמט סעיף ה), ונראה לי שהיא אינה מקפידה ביותר על דברים אלה כי אמרה לי שאם לא תוכל להינשא בחופה וקידושין, אזי תחיה בלא כך. רק עובדא אחת מעכבת אותי מלחוות דעתי להתירה, וזה הוא שהיא באה לאוסטרליא בתור "מרת ד." - אלמנה" לולי היה בדעתם להינשא מדוע שינתה את שמה המשפחתי מג. לד., היא אמרה ששינתה את שמה משום שמכרים במחנה יעצו לה לעשות ככה. אבל אני מפקפק אם זאת היא הסיבה האמיתית, ואם לא אמרה זאת בכדי שתוכל להינשא עוד פעם בלי גט פיטורין מד..

לכן הנני מבקש את הדרת גאונו שיואיל נא להודיעני את חוות דעתו בענין זה. כתבתי גם כן לידידנו מרן הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א.

והנני ידידו עוז הדרוש שלום הדרת גאונו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליא

נ.ב. לפעני"ד לא הייתי מתירה כי כל הענין חשוד בעיני מאוד בכל זאת החלטתי להיוועץ עם הדרת גאונו.

מהמטרה הצרפתית ששמעו שבעלה ניסה לנוס מהמחנה והגרמנים ירו בו והרגוהו. אחרי המלחמה היא חקרה ודרשה במשרדים השונים, אבל שם בעלה לא היה בין שמות החיים. ב-21/3/1946 היא קבלה תעודה מהמיניסטרוני הצרפתי לענין חיפוש, שבעלה הובל לגרמניה ב-14/5/1941 ולמרות חיפושיהם אחרי המלחמה, לא מצאוהו.

האשה הנ"ל אינה זקוקה ליבום, והיות שאין שום ספק שבעלה אינו בחיים, החלטתי להתירה מכבלי עיגון אם הדרת גאונו יצטרף עמדי. גם כתבתי בענין זה לידידנו מרן הרב הראשי לישראל שליט"א.

והנני ידידו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו שהשיית יאמצהו ויחזקהו להמשיך את עבודתו עבודת הקודש

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, י"ב מרחשון תשי"ב

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם מיופה כח בעניני עגונות רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו בדבר העגונה צביה מרים למשפחת ר. קבלתי בזמנו.

והריני מסכים למעלתו להתירה מכבלי עיגון על סמך שנאבד זכרו זה עשר שנים וכבר האריכו גדולי המחברים שבזמננו שבי דואר נמצאים בכל מקום וראדיו ועיתונים המפרסמים הנמצאים בחיים וועדות דורשים ומחפשים משיאין על סמך שנאבד זכרו.

וגם כל יתר סניפי היתר היינו תרי רובי ויוצאים ליהרג בבית דין של עכו"ם ישנם גם בנידון דידן, וגם יש כאן עדות של נכרים ששמעו שרצה בעלה לברוח מהרכבות והרגוהו ביריה וקול כזה מהני להתיר, וכן כתוב בשו"ת משאת בנימין [סימן מ"ו] דהיכא שהוא חסר ויש קלא שנהרג מתירין את אשתו והמטרה הצרפתית בודאי יש להם דין ערכאות, לכן מצטרף אנכי למעלתו להתיר האשה צבי מרים ר. להינשא כדין אלמנה.

המלחמה עד סטאלינגראד היו יד הגרמנים על עליונה, ולפי דברי האשה היה לה ידיעה מהצבא שבעלה "פראפל בעז וויעסט" והנוסח הוא רשמי שכל אלה שמתו ונפלו חלל ולא נרשמו בשמותם, ובפרט שהצבא נתן תשלומים לאשתו ובניה, והרב הראשי דתל אביב מפקפק בהוראה של התשלומין משום שגם להנעדרים נותנים תשלומין אבל זה רק להנעדרים מחמת סיבת המלחמה כגון שבנים וכדומה, אבל לא שנעדרים מחמת בריחה, ואם היה שבנים הרי בודאי נהרג על ידי הגרמנים שהיו הורגים כל היהודים וכל שכן חיילים.

וגם מה שנאבד זכרו ולא נשמע ממנו מאומה גם כן נאבד החזקת חיים שלו, ויש מן הגדולים הסוברים שבנעדרים רוסיא אין להקל מטעם נאבד זכרו משום שהיא מדינה סגורה וחליפות מכתבים אינם כסדר, אבל לפי דעתי כיון שלאחר הנצחון של רוסיא נשלחו כל היהודים למקומם, והרוסים נתנו רכבות בחינם, יש לתלות בודאי שאם היה בחיים היה שב לביתו או היה מודיע, ובודאי בהמספר של מאה וחמישים אלף יהודים היה גם מכרים שלו והיה יכול להודיע, ולפי דברי האשה בעלה נעדר ביחד עם החבורה של חיילים על ידי פצצות ואפילו אם לא נאמין ששרי הצבא כתבו כן נראה לפחות שהיה הקול כן.

יא

ב"ה, כ"ט תשרי תשי"ב

הוד כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הגאון המפורסם זקן ההוראה מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א שלום וברכה.

באה לפני האשה העגונה צביה מרים בת אשר בן ציון למשפחת ר. והעידה שנולדה בעיר לוביץ, אחר כך גרה בוורשה ומשם נסעה לפריז. בחודש ניסן תרצ"ז באה בברית נישואין עם הבעל י. בן ש. למשפחת ק. (שנולד בוורשה) בפריז.

הם דרו יחד בפריז עד פרוץ המלחמה, וכשבאו הגרמנים ימ"ש לפריז, היא נחבאה אבל בעלה נתפס ונאסר והושם במחנה הסגר בצרפת. ב-1941 בעלה הובל למחנה בגרמניה. באותה שנה הודיעו לה

ולפני זמן מה גמרה את עבודתה. לפי שחקרתי ודרשתי היטב אין שום פקפוק אצלי שבעלה נהרג ויש להתירה מכבלי עיגון, היות וניכרים דברי אמת. היא באה לאוסטרליא בתור "פנויה" על שם משפחת אביה ו. ולא על שם ה. ובאוסטרליא אין לה שום קרובים ומכרים, ואילו רצתה היתה יכולה לומר שהיא "פנויה" למרות זה היא באה והעידה את הנ"ל בכדי שתוכל לקבל "היתר עגונה" כדין תורה. היא אינה זקוקה ליבום היות ולא היו אחים לבעלה רק שלוש אחיות, ולכן החלטתי להתירה אם הדרת גאונו יצטרף עמדי בזה. גם כתבתי בענין זה לידידנו מרן הראש הראשי לישראל שליט"א.

והנני ידידו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, י"ב טבת תשי"ב

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המובהק מיופה כח לטיפול עגונות המלחמה הרב יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו בדבר נעגונה נוצי בת פ. למשפחת ו. קבלתי בזמנו, ולפי דברי המכתב בעלה י.ל. ה. שדר ביחד עם אשתו בלעמברג בגיטו נתפס לבית האסורים בנאוועמבער והיה אסור כחודש ימים והיה ביניהם מכתבים וגם שלחה לו מזון, ולאחר חודש כשסגרו הגיטו בלעמברג הרגו את בעלה וזה נתוודע על ידי שוער בית האסורים שספר למכרה מר ווילענסקי שהיה נוכח בשעת ההריגה ומר ווילנסקי הודיע להאשה תיכף, וכן לאחר איזה שנים בהיותה כאחות בפלדפינג שמעה משני רופאים יהודים היודעים שבעלה נהרג על ידי הגרמנים בסוף שנת 1942.

והנה על פי דין לפי הנראה השוער הגיד זאת למכירו ווילנסקי שלא על ידי שאלה וגם לא הגיד לו ווילנסקי שתגיד להאשה והוי מסיח לפי תומו ממש וגם שני הרופאים היהודים הגידו שיודעים שנהרג בעלה בשנת 1942 ובודאי המה עדים כשרים. וגם יש בענין זה כל צדדי היתר שנאבד

וד' יצליח דרכו והנהגתו לחיזוק התורה והדת במדינה זאת.

ידידו הנאמן

שלמה דוד כהנא

יב

ב"ה, י"ט כסלו תשי"ב

הוד כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הגאון המפורסם זקן ההוראה מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א שלום וברכה.

באה לפני האשה העגונה נ. בת פנחס הלוי למשפחת ו. והעידה שנולדה בצ'רנוביץ ואחר כך גרה בעיר למברג. שמה פגשה את האיש י. ל. למשפחת ה. שנולד בצ'כיא ונתגדל בלמברג. היא אינה יודעת את שם אביה היות והוא מת בעת שהנער היה עוד קטן, והוא בעצמו לא ידע כבר את שם אביו. ב-19/10/1938 באו בברית גישואין, והרב לוין סידר להם חופה וקידושין בלמברג.

אחרי הגישואין גרו כששה חודשים בוורשה ואחר כך שבו ללמברג, וגרו יחד עד פרוץ המלחמה. עד 1942 היו בגיטו, ובנובמבר באותה שנה תפסו את בעלה ושמו אותו בבית האסורים. הוא היה אסור כחודש ימים ואשתו באה במגע איתו על ידי מכתבים וגם שלחה לו מזון. אבל בדצמבר 1942 כשסגרו את הגיטו בלמברג הרגו את בעלה. זה נודע לה באותו היום כי שוער בית האסורים סיפר למכרה מר וילנסקי, שהיה שמה בעת שהרגוהו ומר וילנסקי הודיע לה תיכף ומיד. היא נחבאה בין מכרים לא יהודים, ובעזרתם עלה בידה לנוס לאוסטריא בתחילת 1943 על ניירות שהיא "פולנית". היא נשארה בהופגסטיין אצל זלצבורג עד סוף המלחמה. אז נסעה לפלדפינג גרמניא ועבדה שמה כחמש שנים בתור אחות רחמניה. בפלדפינג פגשה שני רופאים מכרים יהודים מלמברג, ד"ר פיש וד"ר לייטנר, וגם הם אמרו לה שידעו שבעלה נהרג על ידי הגרמנים בסוף 1942.

האשה הנ"ל באה לאוסטרליא בחודש מאי 1949 על "רשיון עליה על תנאי" שאם תעבוד בעד הממשלה במשך שנתיים אזי ירשו לה להישאר פה.

זכרו ולא בא, ולכן מסכים אנכי למעלתו להתיר את האשה נוצי בת פ. ו. להנשא כדין אלמנה.

ידידו הנאמן והמסור לו

שלמה דוד כהנא

יג

ב"ה, כ"ט כסלו תשי"ב

הוד כבוד ידיד ה' וידיד נפשי הגאון המפורסם זקן ההוראה מרן שלמה דוד כהנא שליט"א

שלום וברכה

באה לפני האשה העגונה פרומא בת שלמה למשפחת ס. והעידה שנולדה בעיר לודז' בשנת 1919, עד פרוץ המלחמה היא גרה בלודז', והיה לה מכר מימי ילדותה בשם אליעזר למשפחת ה. וגם הוא נולד בלודז'. את שם אביו היא אינה זוכרת, לאליעזר ה. היו הרבה קרובים ומכרים בעיר קובנה בליטא, ובשנת 1940 החליטו לנוס מלודז' ולעבור את הגבול הרוסי, אמו של אליעזר הנ"ל רצתה שיבואו בברית נישואין קודם שיעזבו את לודז' וכן היה, ובחודש אוקטובר 1940 סידרו חופה וקידושין כדין תורה אבל הכל נסדר בסתר בכדי שהגרמנים לא ידעו דבר ואפילו לא כתבו "כתובה", אחרי זמן מה עלה בידיהם לבוא לקובנה, וגרו שם עד שהעיר נפלו בידי הגרמנים, בסוף הקיץ 1941 הגרמנים שמו אותם בגיטו דשם.

ביום אחד דרשו הגרמנים 535 איש "אינטליגנטים" לעבוד בארכיון, ובעלה הנ"ל היה בין אלה שהלכו, ומאז לא שמעה ממנו דבר, אחרי זמן באה ידיעה לגיטו שכל ה-535 איש נהרגו באותו יום שנלקחו. מהגיטו בקובנה שלחו אותה במחנה הסגר בקיידן ושמה שמעה שרוצים לשלוח אותם למחנה אחר, אז החליטה עם עוד יהודים אחדים לנוס מקיידן. הם מצאו מחסה בין הפרטיזנים ביערות עד 1944 כשהרוסים לכדו את ליטא, ואז היא שבה לקובנה. היא עשתה בקובנה יותר משנה אחת, כי חפצה להיוודע מה קרה לבעלה. לקובנה שבו יהודים ממחנה השמד בדכאו וספרו לה שד"ר אלקס (מי שהיה יו"ר ועד היהודים בגיטו בקובנה) קודם מותו בדכאו קרא אליו את יהודי קובנה שהיו שמה וציוה עליהם שיגידו אם ישו בו לקובנה שכל

535 האנשים נהרגו ב"פורט 7" בקובנה באותו היום שהגרמנים לקחו אותם מהגיטו. ב-1946 היא נסעה ללודז' ואחרי חודשים אחדים באה לברלין, שם נודע לה שבן דודה ד"ר גרינהויז הינו יו"ר ועד היהודים במינכען ונסעה אליו (עכשיו הוא נמצא בניו יורק), הוא היה מזכירו של ד"ר אלקס הנ"ל בועד היהודי בגיטו בקובנה, וגם הוא העיד בפניה שכל היהודים הנ"ל נהרגו על ידי הגרמנים ב"מבצר 7" בקובנה ביולי 1941.

האשה הנ"ל באה לאוסטרליא ב-1947, והיות שנזדמן לה עכשיו שידוך, היא באה אלי לקבל "היתר עגונה". אין שום ספק שבעלה אינו בחיים לפי גביית עדות הנ"ל, והיות שאינה זקוקה ליבום החלטתי להתירה מכבלי עיגון אם הדרת גאונו יצטרף עמדי בזה. גם כתבתי בענין זה לידידנו מרן הרב הראשי לישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א.

והנני ידידו עוז הדורש שלום הדרת גאונו ומברכו בכל טוב סלה

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליא

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ח' טבת תשי"ב

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המובהק מיופה כח לטיפול עגונות המלחמה רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו בדבר העגונה פרומא בת שלמה למשפחת ס. אשר בעלה אליעזר ה. שנשאת לו בעיר לודז' בשנת 1940 בחודש אוקטובר והחליטו לעבור אל הגבול הרוסי לעיר קובנה ואחר איזה נדודים הצליחו לבוא לקובנה וגרו שמה עד שנת 1941 שהעיר נכבשה על ידי הגרמנים שהושיבו את הזוג בהגיטו דשם.

אחר איזה זמן דרשו הגרמנים ליתן 535 אנשים אינטליגנטים כדי לעבוד בארכיון והלך גם אליעזר בעלה של פרומא בין המספר האנשים הנ"ל וכאשר הלך לא נשמע מהאנשים הנ"ל מאומה ואחר איזה זמן באה ידיעה שכל ה-535 אנשים נהרגו באותה יום שנלקחו, והיא התחבאה עצמה ביערות של

ברוסיא ששם אי אפשר להשתמש בסברת אילו היה חי היה בא או כותב או נשמע מאחרים שראוהו, ושם יכולים לשלוח למדברות כאלה שאין שום התקשרות מכתבים, וישראלי אחד בין אלפים גוים, שאז מסתתר לגמרי שלא יודע שהוא ישראל כידוע.

נוסף לזה שאחד מבני משפחתה קצין צבאי מצבא רוסיא נסע במכוון למקום שהיה בעלה בגלילות מוסקבא ששם אין דריסת הרגל רק לקציני צבא, ובא חזרה ואמר בזה הלשון "דוד זאל צוריק קומען איז קיין האפענונג" [שדוד יחזור אין סיכוי] נראה מהלשון הזה שנשלח לארץ גזירה שכל באיה לא ישובון, או שברח ולא נודע עקבותיו דבאם מת או נהרג היה אומר בפירוש שאינו בחיים, דהלא דיבר עם אביו שהוא אחי או גיסה של שיינדיל, וכיון ששמעתי ממכתב זה עוד בהיותי בוצלר הפסקתי מלעסוק בזה, אך מפני שהיא עוד בגיל הלידה ורבים קופצים לישאנה גם בלי היתר, וידועים דברי החלקת מחוקק דבכגון דא יכולים לסמוך אפילו על דעה יחידית בקשתי מהרב הראשי שיפרסם מודעה עם תמונות בעתונים שבארץ ובחוץ לארץ אולי יעזור ה' ונצליח להוודע איזה פרטים, שיעזרו לפתוח קשרי עיגונה ולא נענו לי, על כן בהכרח משכתי ידי מזה, גם עתה דעתי לפרסם בכל עתוני העולם תמונת הזוג והמקום האחרון שממנו נאבד ונשתקע שמו, אולי נשיג איזה ידיעה, גם צריכים להודיע לכל הרעליעץ (קאמיטעטעין) דעיר פראמפאל וינוב הנמצאים בכל הארצות, אולי ברח אחר כך וימצא שמו. יותר אין לחדש.

המברכו ברפואה שלימה ובבריאות הגוף ובחיים נעימים ארוכים עד ביאת הגואל צדק.

הקטן מקטני תלמידיו

יצחק הכהן הוברמן חופ"ק

דרישת שלום וטובה להרבנית תחיה על ידי בעלה מותר ולכל בני ביתו, רצייתי לכתוב איזה דבר תורה אבל היות שזמן יציאת הדואר לירושלים, אינני רוצה לעכב תשובתי מפני הכבוד.

הפרטיזנים ובשנת 1944 שהרוסים כבשו עיר קובנה נסעה האשה לקובנה כדי להוודע מבעלה והיתה שמה שנה אחת ושמה סיפרו לה היהודים ששבו מדכאו שראש מועצת היהודים ד"ר אלקס הגיד לפני מותו וביקש להודיע שכל המספר 535 שנלקחו על ידי הגרמנים נהרגו בו ביום במבצר 7, ואחר כך כשנסעה לברלין מצאה שם במינכן את בן דודה ד"ר גרינהויז מזכירו של ד"ר אלקס וגם הוא הגיד שכל האנשים נהרגו במבצר הנ"ל ביולי 1941.

והנה השאלה פשוטה להתיר האשה הנ"ל על פי שני העדים הנ"ל ודין זה דומה לעשרה היוצאים בקולר והגידו הנכרים שכולם מתו משיאין אשתו של מי שהיה ביניהם [שו"ע אה"ע סימן י"ז סי"ז] וכאן הרי אשתו מעידה שבעלה היה בין הנהרגים לכן הריני מסכים להתיר את האשה פרומא הנ"ל להנשא כדין אלמנה.

י"ד 52

בענין עגונה מרוסיא

ב"ה, כ"א כסלו תשי"ב

אל כבוד קדושת הרב הגאון החר"ף ובקי סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים משרידי גאוני דור שלפנינו שמן נודף מסוף העולם עד סופו ידיד ה' וידיד נפשי כבוד קדושת שם תפארתו מרן שלמה דוד שליט"א כהנא

שלום וברכה, אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה ובעתרת הכבוד הנני מאשר בזה קבלת גלילי ידיו הקדושים מ"יט דנא, ושמח אני מאד לשמוע משלומו הטוב ושעוסק בענינים החמורים דבעי צילותא, בודאי מוסרת הרבנית תחיה בכל פעם היותי לבקר אצל כבוד גאון תורתו הרמה, ומה אעשה שכמה פעמים שאני בירושתי"ו אין עיתותי מספיקים לחכות עד שאזכה לראות פני קדשו, אבל בכל פעם היותי אני מבקר בבית כבוד גאון תורתו הרמה ודורש שלומו ואת כבוד גאון תורתו הרמה הסליחה, ועתה אשיב.

הנה בענין עלובתא דא כבר כתבתי לכבוד גאון תורתו הרמה בהיותי בוצלר גם היה לי משא ומתן בזה עם ידיד נפשי הרב הגאון חי בן ציון שליט"א עוזיאל הרב הראשי לישראל, הנדון נשתקע שמו

♦♦

52. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן נא).

אשר השיב לי. האיננו יהודי לא אמר לי מקום ההריגה, רק אמר לי שנהרג והולכנו לווארשא ולא יותר. וכתבתי עוד הפעם לאגודת הרבנים בווארשא שלפי דעתי אין שום סתירה בדברי העדים כי למר צבי שטערען לא אמר האיננו יהודי מקום ההריגה, ומה שכתוב בהגביית עדות "אין איך מיט איהם זענען אוועק גיגאנגען אויף דער פאזיציע. אין ער איז גיהרגית גיווארין" אין הפירוש שנהרג שמה על הפאזיציע, רק האיננו יהודי סיפר ששניהם הלכו למערכות המלחמה, אבל איפוא נהרג לא אמר האיננו יהודי רק הכוונה שנהרג אחר כך, במקום שנהרג.

וזוהו תשובתם: אחרי שכבוד תורתו חקר ודרש עוד הפעם את העד היהודי וראה שאין סתירה בדבריו מפי הנכרי לדברי הנכרי בעצמו הננו מסכימים שכבוד תורתו יושיב בית דין של שלשה כדין אשה הניתרת על פי עד אחד להתיר את הנשים שהעיד עליהן הנכרי המסיח לפי תומו ממיתת בעליהן.

ברוב כבוד והוקרה יו"ר הלשכה

שלמה דוד כהנא

אני חושב באלו הימים כשיחדלו הגשמים להיות בירושתי וואזכה לבקרו אם ירצה השם ברוב נחת, אם לא יקשה לכבוד גאון תורתו הרמה יואיל בטובו לצוות להעתיק לי מכתב הרב הגאון השואל ומה חידש בשריותא דידה.

טו 53

ובמכתבם הראשון שאלוני וזה לשונו, על דבר ענין השאלה הנה לפי הנראה יש סתירה בין דברי האיננו יהודי בעצמו לדברי עדותו של היהודי בשמו לענין מקום ההריגה.

כי מדברי האיננו יהודי נראה שהיריה היה בהוואגאן [בקרונ] שנסע לווארשא, ומדברי העד היהודי נראה שהיריה וההריגה היו על החזית, ולכן אף שבגוף ההלכה הננו מסכימים עם כבוד תורתו להושיב בית דין של ג' להתיר את הנשים הנ"ל, מבקשים אנחנו לכתוב לנו עוד הפעם בדיוק אם העדים סותרים את עצמם בדברי עדותם על אודות מקום ההריגה, או ששניהם למקום אחד כווננו.

ברוב כבוד והוקרה יו"ר הלשכה

שלמה דוד כהנא

ושאלתי שנית את העד מר צבי שטערין, וזה

סימן קיז

בדין מי שקידש אשה בטבעת של כסף והכלה חשבה שזו טבעת של זהב

של זהב, וזו הכלה לא ידעה מזאת שקידשה רק בטבעת של כסף, ובכל המקומות בעולם ואפילו בתל אביב מקדשים בטבעת של זהב, על כן מסתמא היתה בדעת הכלה שמקדשה בשל זהב כי כן המנהג בכל העולם, ומחמת שמכסין פני הכלה לא ידעה אם קידשה בטבעת של כסף, רק בבוקר שקמה ממטתה ראתה שקידשה בטבעת של כסף, על כן צריך עיון בזה אם לא הוי קידושין בטעות ואם צריך לקדשה עוד הפעם את הכלה בפני עדים בטבעת זו דהיינו שמקודם תתן הכלה בחזרה

ברוך השם יום ב' פרשת וארא שנת תשי"ג לפ"ק תל אביב

שלוש וברכה לכבוד קדושת הרב הגאון שר התורה וזקן הרבנים רבן של כל בני הגולה עמוד התורה והוראה עטרת תפארת ישראל וכוי כבוד שם תפארתו מורנו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א

(א) הנה באתי לבקש מכבוד קדושת אדמו"ר למחול ולהשיב לי על השאלה הזאת, בבתולה שנתקדשה בירושלים אשר בשם המנהג לפי הנשמע שמקדשין רק בטבעת של כסף ולא בטבעת

♦♦

53. מודפס בשו"ת ליקוטי יקותיאל (מלמוד, סימן יד) בתשובה לעגונה אחת כתב להתיר ובלבד שיסכימו לזה עוד שני רבנים מובהקים. וכתב "ושלחתי את השו"ת הנ"ל ללשכה המרכזית לעניני עגונות שעל יד אגודת הרבנים בווארשא".

דברים שבלב אינם דברים וכו' אבל י"א כיון דאין רגילים לקדשה בשל נחושת הוי כמפרש והדבר צריך עיון, רשב"ץ, וכל שכן משיראי וטבעת שיש בו אבן לסברא האחרונה משום שרגילין לטעות בה כל שכן בכהאי גוונא, ודברי הרשב"ץ שהניח בצריך עיון הוא לסברא ראשונה ושניה אבל לסברא אחרונה כל שכן הוא דאינה מקודשת אלא דאנן חיישינן לסברא ראשונה ושניה כמו שכתב שם.

וכתב זקיני הטורי זהב סק"ג שמכל מקום כדי לצאת ידי ספק ראוי שיחזור ויקדשה ואפילו באותו טבעת כן כתב בשם הרשב"א, על כן יש לומר שכמו שאין מקדשין בטבעת של מרגלית ואבן טובה משום שתטעה לומר ששוה יותר הרבה ממה ששוה ויהא קידושי טעות, כך צריך לחוש לקידושי טעות כיון שהיתה סבירה לה שהיא טבעת של זהב כמו שהמנהג בכל המדינות ובתל אביב ששוה הרבה יותר מטבעת של כסף, על כן כדי לצאת ידי ספק קידושין יקדשה פעם נוספת בטבעת של כסף ולהודיע לה שהיא של כסף.

וברמב"ם פ"ח מאישות ה"א איתא המקדש בדינר זה של כסף ונמצא של זהב, של זהב ונמצא של כסף וכו' בכל אלו והדומה להן אינה מקודשת עכ"ל, וכמו שכתוב בפרק האומר ובפרק האיש מקדש. וכתב בהגהות מיימוניות בשם מהר"ם בתשובה (תשובות מיימוניות נשים סימן כ) באחד שקידש בטבעת שהיתה נראית באותה שעה בפני עדים של זהב וגם בעיני הצורף היתה נראה של זהב וקרוב לחצי שנה אחר כך נראה ונמצא של נחושת, ודמוהו להתקדשי לי במנה ונמצא חסר דינר או דינר של נחושת דאינה מקודשת וכו', ונהי דשיראי לא צריכי שומא מ"מ היכא דשמוהו ואשתכח דלא שוי כולי האי אינה מקודשת בפרק קמא דקידושין ז': חמשין ולא שוו חמשין הא לא שוו, וכל שכן זהב ונחושת דנחושת לא שוו כזהב, ועוד דשני מינים הם, ואפשר לומר שאם ידעה מזה לא היתה רוצית לכתחילה בזה, ואפילו הכי לא היה רוצה לעשות מעשה להפקיע בלא גט.

והטור בסימן ל"א הביא בשם רבינו תם דאין מקדשין בטבעת שיש בו אבנים טובים ומרגלית

במתנה את הטבעת של כסף מה שקידשה בלילה ואחר כך יקדש אותה בב' עדים בזו הטבעת של כסף כי כעת ידועה לה שהטבעת של כסף הוא, או שאין צריך לקדש אותה עוד הפעם, רק שקידושיו קידושין כי מסתמא נקנה לו אפילו בטבעת זו וצ"ע. וגם ברצוני לידע הטעם מדוע מקדשין בירושלים רק בטבעת של כסף ולא בטבעת של זהב כמו בכל העולם וצ"ע.

ב) ואכתוב בזה בקיצור לפי מה שנראה. במתניתין קידושין ס"ב. המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לוייה, לוייה והיא כהנת, עניה והיא עשירה וכו' הרי זו מקודשת מפני שלא הטעתו, וכן כתוב בקידושין מ"ח: בשל כסף ונמצא זהב או של זהב ונמצא כסף, על מנת שאני עשיר ונמצא עני אינה מקודשת ורבי שמעון אומר אם הטעה לשבח מקודשת, ובגמרא מוקי כגון שאמרה לשליח צא וקבל דינר של כסף והלך ונתן לו דינר של זהב, מר סבר קפידא ומר סבר מראה מקום היא לו.

קידשה בסתם ונמצא נחושת

ג) ובשלחן ערוך אה"ע סימן ל"א ס"ב ברמ"א אם קידשה בטבעת שיש בו אבן או בסתם טבעת ונמצא של נחושת אף על פי שאין דרך לקדש בכך חיישינן לקידושין (בית יוסף בשם תשובת הר"ש בר צמח ומרדכי פרק קמא דקידושין) וכו', ומכל מקום נוהגין תחת החופה לשאול אם הטבעת שוה פרוטה כדי שתדע הכלה שאין מקדשין רק בשוה פרוטה וגם נוהגין שמכסין פני הכלות הצנועות ואינן מקפידות במה שמקדש אותן. וכתב בחלקת מחוקק סק"ז אם כן אפילו נמצא הטבעת של נחושת אין כאן קידושי טעות ואין חילוק בין מקדשה בשל נחושת ממש או בשל זהב ונמצא נחושת. אבל הבית שמואל סק"ה כתב שאף על גב דשואלים לעדים אם היא שוה פרוטה מכל מקום יש לומר דלא סמכה דעתה וכו' ויש לומר שהיתה סבירה לה ששוה יותר משוה פרוטה לכן מכסין פניה עיין שם.

אבל בביאור הגר"א סק"ו שבסתמא אפילו שוה פרוטה מקודשת אף על פי שהיא סברה שהוא של כסף כיון שלא אמר לה של כסף לאו כלום הוא

דברי המצפה לתשובתו הרמה במוקדם ברגשי כבוד והנני נותן לכבוד תורתו הרמה תשואות חן חן במוקדם

הק' שמואל מאיר הכהן האללענדער רב מצרנוביץ החונה פה תל אביב

תשובת רבינו זצ"ל:

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין רבי שמואל מאיר האלענדער שליט"א

(א) שלום וברכה, קבלתי מכתבו החביב בדבר השאלה שהנשואין היה בטבעת של כסף והכלה סבורה שהיא של זהב אם צריך לקדשה עוד הפעם ולהודיע לה שהיא של כסף. אבל באמת אין לי מה להוסיף על דברי מעלתו, ובדיעבד יש לסמוך על החלקת מחוקק שנשים שלנו אינן מקפידות והבאר היטב בסימן ל"א מביא רק דעת החלקת מחוקק ואין מזכיר כלל דעות החולקים, ואם נרצה להחמיר שצריכה קידושין שנית גם כן קשה להכריע אם צריכה להחזיר הטבעת של כסף והוא יתן לה עוד הפעם.

לחלק בין כסף לנחושת

(ב) בירושלים שמעתי שהמהדרין מדקדקים בטבעת של כסף כדי שלא יהיה חשש של שומא. ולדעתי נראה דהדעות החולקים אם צריך לקדשה שנית הוא בטבעת של נחושת דהמראה של נחושת דומה לשל זהב ויש לחוש שלא ידעה שאינו זהב והוי קידושי טעות אבל של כסף שהמראה אינו דומה כלל לשל זהב אין חוששין דתלינן שבודאי ראתה וידעה שהיא של כסף ולכן הזכירו הפוסקים דין זה רק בטבעת של נחושת.

ומפני חולשתי אקצר ואומר שלום וברכה למעלתו וכל הנלוים אליו.

שאר בקיאים בשומתם ופעמים טועין בהו הרבה, וכתב הבית חדש בשם הרא"ש דאם אין לו רק טבעת שיש בו אבן נהגו להסיר האבן וכן כתב הר"ן, וכתב הבית יוסף שאפילו קידשה בטבעת כסף שאינו מצופה זהב תהא ספק מקודשת עד כאן, מכל מקום לצאת ידי ספק ראוי שיחזור ויקדשה ואפילו באותה טבעת ואפילו לא יטלנה ממנה דהוי ליה כפקדון ואפילו אי שתקה מקודשת, וכתב הפרישה בשם המרדכי (פרק קמא דקידושין סי' תפח) שאין צריך לקדש עוד הפעם, אבל הבית יוסף כתב שצריך לקדש עוד הפעם דדילמא הקידושין הראשונים לא הוי קידושין שלא יבעל אותה בלא קידושין.

אם אומרת שנתרצית בטבעת של כסף

(ד) ואפילו הכלה אמרה אחר כך שמרוצה לקידושין אפילו היה טבעת של כסף, אפילו הכי יש לומר שצריך לקדשה שנית, דדברים שבלב אינם דברים כמו שכתוב בקידושין ג': וברמב"ם פ"ח מאישות ה"ב ובשלחן ערוך אה"ע סימן ל"ה סכ"ד שכתב וכן אם הטעתו אפילו הוא אומר בלבי היה לקדשה אף על פי שהטעתה אותו אינה מקודשת, והרמב"ם מסיים לפי שדברים שבלב אינם דברים.

לצאת ידי ספק שיקדשה עוד הפעם

(ה) אף על פי שראיתי ברשב"א בתשובה וכן נפסק להלכה בטור ושלחן ערוך אה"ע סימן ל"ח סכ"ד בנתן לה כוס ואמר לה הרי את מקודשת לי בטבעת זו שהיא מקודשת, וכן פסקו בחלקת מחוקק ובית שמואל.

על כן נראה לי כדי לצאת כל הספיקות שיקדשה עוד הפעם בזה הטבעת של כסף על ידי שני עדים.

ע"כ אבקש מכבוד תורתו הרמה לכתוב לי חוות דעתו הגדולה בזה.

סימן קיח

נישאת לאחר בטעות שחשבה שבעלה מת והנישואים היו רק בזאקס האם צריכה גט מהשני

קבלתי. ובדבר שאלתם באשה שחשבה שבעלה הראשון מת במלחמה ונשאת לאיש אחר בשם א. ק. ודרה עמו שלש שנים וביום שגודע לה שבעלה חי נתגרשה מבעלה הראשון, והשאלה היא אם צריכה גט פטורין גם מא. ק. בעלה השני, ולפי דבריה לא היה שום טקס קידושין עם א. ק. רק נקשרו בהזאקס הרוסי, והנה אם הבעל א. ק. נמצא במקומם או במקום סמוך שיהיה נקל להשיג גט ממנו בודאי החיוב לעשות כל השתדלות שיתן לה גט דזהו הדין המבואר במשנה דצריכה גט מזה ומזה, אבל אם מקום הבעל אין ידוע ואי אפשר לקבל גט ממנו, יש לצדד כיון שלא היו הנשואין עם א. ק. רק בהזאקס ורבנים בדור שלפנינו וגם גדולי זמננו מחולקים אם להצריך גט בנשואי אזרחיים, ובמקום עיגון גדול נוהגים גם אנחנו להתיר נשואי אזרחיים בלי גט אפילו באיסור אשת איש ממש כל שכן בהדין של הצרכת גט מבעלה השני דהוי רק קנסא בודאי יש לנו לסמוך על הדעות שנשואי אזרחיים אינם צריכים גט ולהתירה בלי גט פטורין מן א. ק. הנ"ל.

והנני יודים הדורש שלומם ומברכם בשנת ברכה והצלחה ואריכות ימים ושנים כעתירת נפש המכבדם

שלמה דוד כהנא

בעזרת השם, יום ג' אלול תש"י
לאחוד הרבנים עולי פולין מחלקה לענייני עגונות המלחמה בהנהלת הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים
שלום רב וברכות כתיבה וחתימה טובה.

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה, הננו פונים אליכם בשאלה הנוכחית.

הנה איש אחד בשם א. ק. נשא אשה במדינת רוסיה בלי ידיעה שהיא אשת איש, באשר האשה בעצמה חשבה שמת בעלה הראשון במלחמה, ואחר כך חזר בעלה הראשון ונתן לה גט פטורין כדת. והנה האיש א. ק. הנ"ל דר עמה שלש שנים לפני המצא הבעל הראשון, ולפי דבריו לא נשא אותה על ידי חופה וקידושין רק התרשמו במשרד הזקס במדינת רוסיה. עתה השאלה אם האשה הזאת צריכה גט מן האיש השני שדר עמה בלי חופה וקידושין לפני שוב בעלה הראשון מהמלחמה.

ועד אגודת הרבנים מינכן

המזכירות: יחזקאל ניסענבוים

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה ט"ו אלול תש"י

כבוד הרבנים הגדולים ועד אגודת הרבנים במינכן שליט"א

שלום וברכה מכתבם החשוב מיום ג' אלול

סימן קיט⁵⁴

מינה שני שלוחין בהרשאה של כתבו ותנו ואחד השלוחין מת

האשה נפרדה מבעלה שנשאר ברוסיה במקום שלא היה רב, "דא עקא שאחד משני השלוחים שמינה הבעל נעדר ואין לפנינו כי אם שליח אחד, העיגון גדול ואם לא יתירוה בודאי תבקש את תפקידה בלי היתר" - ממכתב השואל.

כבוד הגאון הגדול הרב הראשי לארץ ישראל שליט"א רצוף בזה העתק מכתבו של הרב בלודז אודת השאלות של כתבו ותנו - וגם העתק מהתשובה שדעתי להשיבו - ומחכים אנחנו לחות דעת והכרעה של הדרת גאונו בכבוד ובברכה.

שלמה דוד כהנא

54. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן סז).

ב"ה, י"ד אייר תש"ז.

דהבעל נותן שכר הסופר, לכן בודאי אין כוונת המגרש בהרשאה שהוא בעצמו יכתוב.

ואם נפרש כן כוונת ההרשאה, נגענו רק בהפסול של אומר אמרו, ואף זה מבואר בסימן ק"כ ס"ד דהוי ספק מגורשת, וידועים דברי מהרש"ל דבמקום עיגון ושעת הדחק יש להקל אפילו לכתחילה, וכמה רבני קשישאי מסכימים עמו כמו שמוזבא בפתחי תשובה ס"ק י"ח.

אם העד השליח נאמן להעיד על חתימת הבעל

ג) והנה יש לספק אם העד השליח נאמן להעיד על חתימת הבעל, שלפי הנראה ממכתבו לא נתקיים חתימתו רק על ידי העד השליח. והנה מהרא"ש ריש גיטין משמע שהשליח נאמן לומר שנעשה שלוחו של הבעל בלא עדים כלל, וכן כתב בהגהת הב"ח לדעת הרא"ש, וכן דעת הרמב"ם בפ"ו מגירושין ה"ד דשליח להולכה אין צריך עדים. אבל משמע דהטעם הוי משום שהגט בידו. אבל אם שייך ליתן לו נאמנות על כתב יד הבעל אינו מוכח, דשטר בעדים אמרינן דהוי כנחקרה עדות, אבל בחתימת כתב יד שלו על הרשאה אין שייך זה, וכן כתב הש"ך סימן מ"ו סק"י ובסימן ס"ט סק"ב בהני קולות דמקילין בקיום שטרות משום דרבנן הקילו רק בחתימת העדים, ולא בכתב ידו, ומביא ראיה מרבינו שרירא גאון המוזבא בבית יוסף. ואם כן הרי אין לנו קיום על ההרשאה, דהשליח שהוא עד אחד אינו נאמן.

אך הפתחי תשובה מביא דעות רבנים קשישאי החולקים על הש"ך, וכן ראיתי בספר תפארת יעקב לחושן משפט שתמה על הש"ך ולפי דבריו קיום שטרות אינו תלוי כלל בנחקרה עדותן בבית דין, ולפי דבריו קיום שטרות דרבנן משום דלא חשיד לזיף, כמו שמפורש ברש"י גיטין ג'. ד"ה נעשה ולפי זה גם על חתימת יד הבעל היה נאמן עד אחד משום עיגונא.

לסדר גט בלי עדי חתימה

ד) אך כל זה ניתן להאמר אם נפרש כוונת ההרשאה על ציווי הכתיבה והחתימה, אבל אם יסודר הגט בלי עדי חתימה הרי מבואר בסימן

א) בדבר שאלת הרב דלודז אודת העגונה ש' מ' שבעלה צבי הירש נתן כח הרשאה בחתימת ידו וגם הגיד בעל פה בפני ב' עדים שהמה השלוחים בזה הלשון: אני מוסר כח הרשאה לסדר גט בבית דין להאשה ש' מ' את ר"מ בן אברהם ואת ר' מרדכי בן אברהם דוב להיות שלוחים לכתוב ולחתום ולהוליך לה הגט כמו שיסדרו הבית דין על פי תורתנו הקדושה. הערש ב"ר אהרן מ', ועכשיו נמצא במקומו רק שליח אחד.

והרב הנ"ל תופש כוונת הבעל שנתן רשות וכח לשני העדים שיכתבו ויחתמו ויתנו - ולכן אם היו שניהם לפנינו היה אחד כותב, ושניהם חותמים, והיינו נוגעים להמחלוקת של חתם סופר ועד. אבל כיון שלא נמצא אלא אחד ואין כאן עדי חתימה, מסתפק אם לסדר הגט בלי עדי חתימה, כדעת הבית שמואל בסימן ק"ל ולא לחוש להמשכנות יעקב ועוד אחרונים המחמירים שהגט בטל. זהו תוכן הספק.

והנה הרב הנ"ל לא הזכיר במכתבו אם השליח יכול לכתוב בכתב אשורית או דעתו להתיר גם בכתב משיטא.

כוונת ההרשאה שעשאו שלוחים לסדר הגט

ב) אך לפי דעתי יותר נוטה לפרש כוונת ההרשאה שעשאו שלוחים לסדר הגט, היינו לצוות לכתוב ולחתום, דכן מוכח הלשון לסדר גט בבית דין, ובסופו מסיים כמו שיסדר הבית דין על פי תורתנו הקדושה והלשון סידור אין במשמעותו לא הכתיבה ולא החתימה, ובפוסקים נקרא הרב מסדר הגט מסדר הגט הגם שאין כותב מאומה, רק מצוה ומעייין על הכתיבה כדן, דבלשון זה כתוב בשלחן ערוך בסדר הגט סעיף ד' ס"ק נ"ד אם הסופר או החכם המסדר הגט וכן ברמ"א סעיף ב' שלא יהיו העדים והסופר קרובים להרב המסדר הגט ועוד הרבה מקומות, הרי מוכח דהכתיבה והחתימה אינם נקראים סידור, ובפרט שבודאי גם השליח זה אינו כותב אשורית, וידוע לכל שגיטין נכתבים על ידי סופר מיוחד, ובמשנה מבואר

שליח אחד לפנינו, ויגרע כחו להרבה דעות הראשונים, ומטעם זה צריכים אנו לפרש הכוונה לשליחות וציווי.

עצה לצאת ידי כל הדעות

ו) וכדי לצאת כמה שאפשר לכל הדעות, לדעת יסדרו הגט באופן זה, אם השליח יכול לכתוב אשורית יכתוב הגט בבית דין, ויצווה על פי בית דין גם לשני עדי חתימה לחתום הגט. אך בכל זאת ימסור השליח הגט ליד האשה קודם חתימת העדים, בעדי מסירה, ויאמר: אני כתבתיו כדי לצאת דעות הפוסלים באומר אמרו. ולאחר שתזכה האשה בהגט תתן בחזרה ליד הבית דין לזכות בו עבור הבעל, והשליח יצווה להעדים לחתום אותו, והשליח ימסור עוד הפעם ליד האשה בחתימת העדים באמירת בפני נכתב ונחתם כדי לצאת מהחשש של שינוי בהשליחות וחסרון הקיום. העצה הזאת נזכרת בתשובת מהרש"ם ח"ג סימן שנ"ב הלכה למעשה בהסכמתו והסכמת הגאון האדר"ת מירושלים.

ז) אך אם השליח אינו כותב אשורית, מוכרחים אנו לסדר שני גיטין, אחד בכתבתו של סופר, וחתימות שני עדים, והשני בכתבת השליח בכתב משיטא, ובלי עדי חתימה. על הגט הראשון יאמר השליח בפני נכתב ונחתם, ועל השני: אני כתבתיו. וסדר זה מבואר בתשובות בית אפרים אה"ע סימן ק"ו. ובעצה זאת יתוקנו כמה חששות. ומה שאי אפשר לתקן יש במקום עיגון גדול כהנידון להתירם. וגם הרב הראשי שליט"א סמך ידו עלי בשאלה דומה שהיתה פה לסדר באופן זה.

שלמה דוד כהנא

קמ"א סי"ב דרק כשמוסר הגט בעדי חתימה אין צריך עדים על השליחות, אבל בלי עדי חתימה ואין עדים על השליחות הוי רק ספק מגורשת. היוצא מדברינו שאם נפרש הכוונה של ההרשאה שהמה בעצמם יכתבו ויחתמו יהיה בזה הרבה פקפוקים.

א. דעת המהרש"ל והמשכנות יעקב ועוד דחושים אפילו בדיעבד לפסול בלי עדי חתימה.

ב. מה שהבעל הזכיר גם החתימה אולי הוי שינוי בהשליחות.

ג. אם השליח אינו כותב אשורית רבים מפקפקים על כתב משיטא, כמבואר בבית אפרים (אה"ע סימן קו).

ד. מה שאין כאן רק קיום של עד אחד על השליחות, שלפי השולחן ערוך הוי רק ספק מגורשת.

ואם נפרש כוונת ההרשאה לצוות לכתוב ולחתום, ישאר לנו רק החסרון של אומר אמרו, שרבים מקילים במקום עיגון. לכן לדעתי צריכים אנו לפרש שכן הוא כוונת ההרשאה, מלבד שכן מוכח הלשון לסדר בבית דין, שהזכרתי למעלה.

ה) אך אפילו אם יהיה ספק שקול בכוונתו, כבר הארכתי בתשובה אחרת בענין דומה לזה להכריע על פי המבואר בחושן משפט סימן מ"ד ס"ט שהגם שבספק בלשון השטר אמרינן יד בעל השטר על התחתונה מכל מקום היכא שיתבטל על ידי זה כחו של השטר לא אמרינן יד בעל השטר על התחתונה, והתומים הכריע שאפילו אם רק יתבטל במקצת מכח השטר גם כן אמרינן דהכוונה לקיום שלא לביטול, ולכן גם בנידון זה אם נפרש הכוונה לכתוב בעצמם יתבטל על ידי זה כחו של השטר כיון שרק

סימן קכ"ה⁵⁵

תשובה על הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל

והנה באומר לעשרה, כתבו גט וחתמו ותנו לאשתי, אחד מהם כותב ושנים חותמים. הרי ברור שכיון שלא אמר כולכם חתומו אין כאן קפידא שכולם יחתמו, אלא שנתן לכל אחד מהם כח לכתוב, ולכל שנים מהם כח לחתום, ואף על פי שמכשירים בדיעבד גט בלי עדי חתימה, אלא בעדי מסירה, אין זה מוכח ממה שמצריכים ששנים יחתמו שיהא פסול אם לא יחתמו, שקפידא הוא מצדו שיהיו שנים חתומים, אלא שהרי לכתחילה תמיד צריך עדי חתימה.

אבל אין זה ברור לגמרי, שאפשר בזה שאמר כתבו וחתמו הקפיד שיהא הגט חתום בעדים, ואולי כוונתו שהוא חושש שמא ימותו עדי המסירה או ילכו להם למדינת הים, ואז יהיו עוררין על הגט שבידה, ועל כן הוא מצווה שיהא חתום. ואם נאמר כנ"ל אין תקנה לעלובה זו.

ואולם משמע שאין זו קפידא, תדע שהרי מכשירים בלי עדי חתימה בדיעבד, על כל פנים בנישאת, והמחמירים לא דיברו אלא מהטעם שהוא נגד התקנה, וגם משום שכיון שנהגו כולי עלמא לחתום עדים איכא לעז, יעויין בפתחי תשובה מה שהביא מהים של שלמה וכו', אבל לא הזכירו שמאחר שנהגים בסידור הגט שהבעל אומר שהוא ממנה פלוני ופלוני לחתום הרי יש כאן קפידא, ואיך מכשירים בשלא חתמו, והיה להם לאותם הפוסקים ז"ל להתנות, במה דברים אמורים שלא אמר חתמו, אבל אם אמר חתמו הגט פסול או בטל, מאחר שהוא קפידא, שמע מינה שאין זו קפידא, אלא כיון שנהגו בעדי חתימה הבעל מינה עדי חתימה, אבל לא איכפת לו כיון שהגט יכשר בלאו הכי.

(ד) והנה כבר ביאר רבינו הפרי חדש ז"ל בריש סימן ק"כ שמספיק אם אומר כתבו ותנו ואין צריך לומר חתומו, שכתובה כולל חתימה, יעויין שם. ודבר ה' אמת בפיהו, ומכיון שכך, יש לומר לכאורה

ב"ה אור ליום ה' לסדר נשא תש"ז ירושלים עיה"ק ת"ו.

לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים שלום עד העולם בתשובה למכתבו מיום י"ד אייר תש"ז, הנה שאלה קשה לפנינו, ונתחיל ונדון בה בעזרת השם, והמקום יאיר עינינו.

כוונת ציווי הבעל, ואם יש לומר שבכל מה שציווה התכוון להקפדה

(א) לשון ההרשאה: אני מוסר כח הרשאה לסדר גט בבית דין להאשה ש' מ' את ר"א בן אברהם ואת ר' מרדכי בן אברהם דוב להיות שלוחים לכתוב ולחתום ולהוליך לה הגט כמו שיסדרו הבית דין על פי תורתנו הקדושה, הירש בר"ב א' מ'.

והנה לא נמצא במקומו רק שליח אחד, והספק הוא אם כוונת הבעל היתה שנתן כח ורשות לשני העדים הנ"ל לכתוב ולחתום ולמסור, וכיון שלא נמצא אלא אחד ואין כאן עדי חתימה הספק הוא שמא נסדר את הגט בלא עדי חתימה כלל כדעת הבית שמואל בסימן ק"ל והיינו שזה שנמצא במקומו יכתוב הגט.

(ב) והנה כבוד גאונו מעיר שהרב השואל לא הזכיר אם זה השליח הקיים יכול לכתוב אשורית או רק משיטא. ואמנם בנוגע לזה דעתי בהחלט להקל, וכבר עשינו מעשה כאן בעיר קדשנו תבנה ותכונן, בגט שכיב מרע ונכתב משיטא שלא הספיק הזמן להביא סופר ויצא בהיתר על פי בית דין שבירושלים בהסכמותי.

(ג) ואולם מלבד החשש לדעת המחמירים ז"ל בגט בלי עדי חתימה, הרי יש להסתפק כאן שמא הוא קפידא שיחתמו שניהם. והן אמנם הגט כשר לרוב הפוסקים בלי עדי חתימה, אבל הכא שאני שאמר לחתום, וכבר ערערו על הבית שמואל ז"ל.

55. מורפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן סח).

חזקתה, אלא שלא יצאה מחזקתה כלל, ואינו כשני כתי עדים ספק קרוב לו ספק קרוב לה, שבספק קפידא ספק מראה מקום, מעיקרא קודם שהתחיל מעשה הגירושין נולד הספק).

אבל כאן הרי יש לנו לתלות ששיגרא דלישנא הוא, שכך דרך כל ההרשאות, וכך המנהג מהתקנה שחותמים עדים, ולמה ישנה מן הרגיל, אבל לא שזה קפידא, שהרי מוכח מהענין שרצה לגרשה כדי לפוטרה מן העיגון, ותתגרש כל היכא דתתגרש, אלא שכתב בנוסחא הרגילה.

ואם נאמר שכוונתו היתה שמה ימותו עדי מסירה, הרי פשוט מתוך הענין שנתכוין לטובתה, ואם לכך נתכוין, ודאי שנתכוין שאם ימותו עדי החתימה או יעדר אחד מהם, שזה הרבה יותר גרוע, שימסר הגט בלי עדי חתימה, והרי כל הענין הזה של קפידא אינו אלא אומד הדעת.

ח) ועוד שכבר עמד על זה התרומת הדשן סימן רל"ב הובא בדרכי משה בסימן ק"ל שעכשיו שנוהגין שקורעין את הגט אין בזה תיקון כלל, וכתב הטעם לאפוקי נפשיה מפלוגתא דרבי מאיר, ואם כן קפידת הבעל היתה יכולה להיות רק לשם כך, ומאחר שכוונתו היתה שאם ישגן העדים לא יסדרו הגט בלי חתימתם שמה יבואו לפקפק מצד שיטת רבי מאיר ולא תצא לגמרי מעיגונה, הרי יש לנו לומר שהיתה דעתו שאם לא ימצאו העדי חתימה, יעשו הגט בלי העדי חתימה, שהרי זה יהיה הרבה יותר גרוע, שהרי רוב הפוסקים מכשירים בלי עדי חתימה, ואם יעמדו על זה שלא לסדר הגט משום קפידתו הנ"ל תישאר עגונה לעולם, ומה גרוע יותר, להתירה בגט שרוב הפוסקים מכשירים אותו על כל פנים בדיעבד, או לעגנה לעולם משום קפידא דידיה, ודאי שלא היתה קפידא בכך מצדו, אם יהיה כך, ועכשיו אמדינן לדעתו שלא הקפיד.

ט) ומה שהביא מהרי"ק ז"ל ממעילה כ"א. הנה לכאורה יש לומר שמשם אין ראייה כלל, שכל עיקר השליחות שם חידוש הוא, בכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה, וכאן חידשה תורה שיש שליח, אני אומר שבשינוי כל זה הוא בטלה השליחות,

שאם אמר לשנים כתבו וחתמו קפידא הוא, וצריך דווקא שיחתמו, שלמה היה לו לטפויי לישנא ולהוסיף חתמו, הרי הרשות לחתום נכללת ממילא במילת כתבו, ומלישנא יתירא מוכח קפידא (ויש דוגמאות כאלה בש"ס).

אבל באמת נלע"ד שאין זו קפידא, כיון שכך נהגו, והוא כעין שופרא דשטרי, וידוע לכל העולם שכך נוסחת כל הרשאה כתבו וחתמו, ולא לקפידא נתכוין.

ה) ועוד שבנידון דידן הוא הוסיף לכתוב כמו שיסדרו הבית דין על פי תורתנו הקדושה, והרי סמך על הבית דין איך שימצאו על פי תורתנו הקדושה, וכיון שהם מוצאים על פי תורתנו הקדושה שאין דרך אחרת אלא בלי עדי חתימה, שעד אחד אינו יכול לחתום על גט, אין כאן קפידא בשום פנים.

ו) אלא שיש לחוש לדעות הסוברים ז"ל שהוא קפידא, ובתשובת ברית אברהם סימן צ"ז אות י"ג רואה אני שפשוט אצלו שזוהי קפידא, וכן הוא מביא מתשובת מהרי"ק ז"ל שורש כ"ז.

ואני מעיין ורואה שמהרי"ק ז"ל לא דן בענין כזה אלא בענין אחר, ומה שהוא אומר הוא שכל שינוי מדברי המשלח מבטל את השליחות, וראיה לדבר, התקבל לי גט במקום פלוני, וקיבלו במקום אחר אינה מגורשת, דקפידא הוא, אף על פי שיש לנו לומר, מה לה במקום זה מה לה במקום אחר, וכן הבא לי מן החלון והביא מן הגלוסקמא שהשליח מעל (מעילה כא, א) אלמא דבשינה כל זה הוא בטלה השליחות.

ז) אבל אם לדין יש תשובה, שבכל אלו לא שייך מנהג ונוסח רגיל, ואם כן למה פירשה ממקום פלוני, מסתמא יש לה טעם בדבר, שאינה רוצה שיתפרסם ענין זה עדיין במקום אחר. ואפילו תימא שזהו ספק קפידא ספק מראה מקום (וזה יותר מסתבר שלא להרחיק הפלוגתא כל כך בין רבי אליעזר לחכמים (גיטין סה, א) שלרבי אליעזר ודאי מראה מקום ולרבנן ודאי קפידא) הרי זה ספק אם חל הגט כלל, ועל כן מעמידין אותה בחזקת אשת איש, (ובכגון זה לא אמרינן, כיון שהוא ספק, איתרע

רידב"ז סוף סימן ב' שכתב וז"ל, ותמה אני על מהרש"ל ז"ל שפסק כן לדינא (היינו להחמיר בלי עדי חתימה) דבזמן הזה שקורעין הגט לא שייך כלל התקנה וכו', וכן דעת הגר"א ז"ל בסימן קל"ג דלא כתרומת הדשן ז"ל הנ"ל וכן יעויין שם, וכל עיקר החשש כאן משום שהזכיר חתימה, ועוד שבעובדא דידן, הרי הוסיף מלים וכתב, כמו שיעשו הבית דין על פי תורתנו הקדושה, הרי סמך על דעת בית דין, כיון שהוא בעצמו אינו בר סמכא להחליט איך יוכשר הגט, סמך אדעתא דרבנן, וודאי שאין כאן בית מיחוש, ולא היתה שום קפיידא מצדו, אלא שרבנן יעשו כפי התורה, כאשר ימצאו לנכון, וכיון שאנחנו מוצאים לנכון לסדר בלי עדי חתימה מפני הסיבה הנ"ל ודאי ניחא לו, וכתורה נעשה.

(יב) ועתה לענין דעת כבוד גאונו שליט"א, הנה לקושטא דמילתא דעתי נוטה לדעתו שכל אדם יודע בימינו שכל גט נעשה בבית דין, ולשונו כבר מוכיח שלא כיון שאלה השנים יכתבו הגט בעצמם או שיחתמו בעצמם, שידע שיש על זה סופר ממונה מטעם בית דין, ועדי חתימה מיוחדים שרגילים ומאומנים לחתום אשורית, ונוסח לשונו משמעותו שהיתה כוונתו שהם ידאגו לכך שהגט ייכתב ויחתם וינתן כדת של תורה, ומה שאמר שאני מוסר כח והרשאה וכו' זהו רק שימסרו הכל לבית דין, וכעין זה מצינו באומר לרבים שיכתבו וכו', שמפרשים שאין כוונתו שכל אחד יכתוב מעט, הואיל וידוע לכל שאחד יכתוב הגט, ומלשונו משמע שהכל הניח לבית דין, והלשון מוכיח להיות שלוחים לכתוב ולחתום, בלשון מקור שההדגשה היא על הפעולה לא על הפועלים, ולענין הנתניה הרי ימסור השליח בבית דין, וממה נפשך טוב, שאם נפרש שכיוון שהוא יכתוב וימסור, יכתוב במשיטא (או אשורית, אם יודע) ולא יחתמו עדים, וימסור בעצמו, ואם הכוונה שהבית דין ימנו, ימנו אותו הבית דין לכתוב ולמסור, שעל כרחק נסמוך על מהרש"ל.

(יג) אלא שאפשר גם לפרש פירוש שלישי. היינו שלענין הכתיבה יודע כל אדם שיש סופר בית דין מיוחד לכך וכיוון לו, וכפי שדנתי כשכתב ידו לפני

ודווקא כשנתקיים הלשון שאמר. ומה שהביאו בכתובות צ"ח: וצ"ט. ראיות ופירוכות ממעילה לענין שליחות, היינו שאם הוא כמעביר על דבריו בעל הבית אמאי מעל, היינו שכיון שבכל התורה כולה יש שליחות מעצם הדין הכללי, הרי זהו שינוי, ונקרא מעביר על דבריו ובטלה השליחות, קל וחומר שבטלה השליחות במעילה שחידוש הוא, אבל להפך אין לדון, כלומר ממה מצינו שבמעילה בטלה השליחות יהא מוכח תמיד שבטלה גם בכל התורה כולה שמעילה שאני, ובשינוי כל דהוא בטלה השליחות.

(י) שוב הביא מהרי"ק ז"ל ראייה מפחות משתות, אף על גב דבעלמא הוה מחילה, ומשאר מקומות (קידושין מב, ב) שיכול לטעון לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, אך זהו כשיוצא לו הפסד, ואנו אומרים שאינו רוצה לסבול שום הפסד על ידי שלוחו, שדרכו של אדם למחול בכיוצא בזה כשהוא בעצמו טעה והאחריות עליו, אבל לא כשהטעות או העיוות, אף על פי שהוא קל, בא על ידי מי שסמך עליו, אבל היכא שלא יצא מזה שום הפסד לו, צריך שיהא מקום לדון שיש כאן קפיידא וצריך שיהא טעם לזה.

(יא) ועוד שאילו היה זה גירושין דעלמא אולי היה מקום לדון שרוצה דווקא באופן זה, ומקפיד שלא יהא אחר כך פקפוק שמא אינה מגורשת ותהא אגיידא ביה, משום הפקפוק, ובזה איננו רוצה. אבל היכא שמהנסיבות מוכח שלא כתב ההרשאה אלא כדי שלא תשאר עגונה, וכגון במפרש ויוצא בים שאף על פי שלא אמר אלא תנו, ובנסיבות אחרות לא היתה זו שליחות כלל, סמכינן על אומדנא חזקה וכותבין ונותנין, לפי שברור שכוונתו להצילה מן העיגון, ותולין שקיצר בלשונו מפני הבהלה והחפזון.

וכאן שברור מתוך הענין מה היתה כוונתו, שלא לעגנה בעיגון עולם, ודאי שלא נאמר שהיתה קפיידא מצדו לחוש לדעת רבי מאיר ולעגנה בעיגון עולם, ולא לסמוך על דעת גדולי הדור כשימצאו לנכון לפסוק לתת הגט בלי עדי חתימה כשלא תהא אפשרות של עדי חתימה, ועיין בתשובות בית

טז) ואולם יש לעיין ברשב"א ז"ל ריש גיטין ד"ה והא דקאמרינן הוי דבר שבערוה דמשמע משם שאף בגט היכא שזהו עיגונא בהחלט וגם יש חומר עליה בסופה יש להקל בעד אחד משום עיגונא.

ויש לומר לכאורה שגם זה דנידון דידן כך, במקום עיגון גדול עולמי, שהיו שנים, אלא שאחד איננו ונשאר רק אחד, יש להאמינו משום עיגונא ולהקל, שיש כאן חומר בסופה.

אבל אין דברי הרשב"א ז"ל מפורשים וברורים למדי, ויעויין בספר פתח הבית (בדיני נאמנות עד אחד סימן י) שדקדק בדברי ר"ת ומה שהביא שם מהפני יהושע, אבל כל זה לא יועיל שהוא רק לפי הסלקא דעתך.

יז) ואולם היטב אשר דיבר בזה כבוד גאונו שליט"א להקל על פי דברי החולקים על הש"ך ז"ל שהעיקר הוא שקיום שטרות דרבנן הוא משום שלא חשודי אינשי לזיוף, כמפורש ברש"י גיטין ג'. ד"ה נעשה ומה גם בענין כזה להתיר אשת איש לעלמא שהוא דבר חמור כל כך אף בעיני הדיוטות ובורים, ולמה נחוש שמי שהוא זיף את חתימת הבעל, והרי אין אדם חוטא ולא לו, ואין לנו אלא לחוש שזה נעשה על פי האשה עצמה ששכרה מי שהוא זיף. אבל איך זה היה מועיל לה, הרי העדים שעל שמם נכתבה ההרשאה יכחישוה, וצריך לומר ששכרה אותם, והרי לפנינו עד אחד זה, ואי אתה יכול להוציא מחזקת כשרותו על פי חשד כזה, ומה רחוק הוא כאן החשש של זיוף.

יח) והנה כבוד גאונו שליט"א כותב וזה לשונו, אך כל זה ניתן להאמר אם נפרש כוונת ההרשאה על ציווי הכתיבה והחתימה, אבל אם יסודר הגט בלי עדי חתימה, הרי מבואר בסימן קמ"א סי"ב דרק כשמוסר הגט בעדי חתימה אין צריך עדים על השליחות, אבל בלי עדי חתימה ואין עדים על השליחות הוי רק ספק מגורשת, עד כאן לשונו.

אומר אני שאין זה ענין לכאן כלל, שהתם כשמביא גט שחתומים בו עדים, אף על פי שאין קיום על חתימתם אין צריך עדים על שליחותו והכתב מוכיח כדאמרינן בעלמא, והוא בעצמו נאמן

הסופר אין כאן אומר אמרו, עיין להלן, ולענין הנתונה מינה אותו עצמו שליח, אם כן ימסור הוא בעצמו, ואפילו אם לא נפרש כך אלא שהכל מסר לבית דין, הרי אנו מוכרחים לסמוך על המהרש"ל או על הסברא שלי.

יד) ומיהו אם לא היתה השאלה אלא על הנתונה כבר היה הדבר יותר פשוט לפי דעת מהר"מ גלאנטי ז"ל, והגאון רידב"ז ז"ל כבר העלה בירושלמי בתוספות הרי"ד גיטין פ"ג שבשליחות הנתונה, אפילו נעשית קודם כתיבת הגט, אין כאן מילי, ורשאי לעשות שליח שני על הנתונה, אך זה אינו ענין לכאן. אלא שכאן באנו לחשש של אומר אמרו, שזה כאומר להם אמרו, על פי בית דין, לסופר לכתוב ולעדים לחתום, ובמקום עיגון גדול סומכין על מהרש"ל ז"ל. ולהלן נדבר מהעצה של כבוד גאונו שליט"א.

החשש של עד אחד על חתימת הבעל

טו) ומעתה אנו באים לחשש הגדול שאין כאן אלא עד אחד על חתימת הבעל. והנה בריש גיטין (דף ב, ב בתנוד"ה עד אחד נאמן באיסורין) הקשה ר"ת ז"ל הלא גופו של גט מוכיח שצריך לחותמו בשנים, ומתרץ דהכי קאמר דעד אחד נאמן באיסורין היכא שעיקר הגט כבר נעשה, ואין צריך אלא גילוי מילתא לידע אם לשמה נכתב.

והסברתי כבר כוונתו ז"ל, שעכשיו אין אנו דנים על ההיתר של האשה (שהגט עוד לא נמסר) אלא על כשרות השטר, ובזה עד אחד נאמן שהגט הזה נכתב לשמה, וממילא מכיון שנאמן על זה והגט יוצא בחזקת כשר, שוב אפשר לגרש בו, שזהו כאיתחזיק היתירא ודומה לאיתחזיק איסורא בעד אחד.

ונהירנא שראיתי אחר כך לרבנן גאוני קשישאי מהאחרונים ז"ל שמפרשים כך. אך דא עקא, שאין הענין דומה לגמרי, ועוד שהגמרא דוחה סברא זו, והיינו שכיון שאין שום חלות לשטר זה אלא לצורך זה שינתן להאשה להתגרש בו, תיכף אנו נוגעים בהיתר אשת איש, ונמצא שבעדותו מתירים אשת איש, ואף כאן כך, שבעדותו של זה מתירים אשת איש, ואין עד אחד נאמן על כך.

שיכתבו ויחתמו בעצמם, וזה לא היה עומד להבטל מעיקרא, שאם היו שניהם לפנינו היה הדבר יוצא לפועל, אלא שקרה מקרה ואחד איננו, אבל כותב השטר לא העלה זה על הדעת, וסבר שהשלוחין יזדרזו לעשות שליחותם ויוציאו את הדבר לפועל שניהם ביחד.

ואף על פי כן דעתי נוטה לדעת כבוד גאונו שליט"א מן הסברא שידע הכותב דרך סידור גיטין, ומלשון השטר עצמו כנ"ל, שלא כיוון שיכתבו ויחתמו בעצמם, ואין כאן אלא חשש אומר אמרו.

פ) על כל פנים לתקן בכל מאי דאפשר יעשו שני גיטין, אחד על פי דעת הבית שמואל ז"ל בכתבת יד השליח באשורית (או במשיטה, אם איננו יודע לכתוב אשורית) בלי עדי חתימה, רק בעדי מסירה, כדעת הבית שמואל ז"ל, בהסתמכות על הנ"ל שאין כאן חשש קפידיא.

והשני בחתימות עדים, בהסתמך על סברת כבוד גאונו שליט"א ובצירוף סברתי שאין כאן אומר אמרו, כדאי מהרש"ל ז"ל לסמוך עליו, משום עיגון.

ובענין הקיום, אינני רואה איך תועיל חתימת עדים עכשיו, שכפי שאמרתי הא דסימן קמ"א סי"ב אינו שייך לכאן, אלא בהסתמך על שטר השליחות שאין חוששין לזיוף ומשום עיגונא נקל בזה, וכנ"ל.

הקדוש ברוך הוא יחזקהו ויברכהו באורך ימים ושנים בזכות המצוה הגדולה של היתר עגונות שהוא עוסק בה. ידיד עולם מוקירו ומכבדו כערכו הנשגב

יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי לארץ ישראל
שבתי והתבוננתי ולחומר הענין אני מתנה שישכים עמנו עוד רב בעל הוראה מובהק ומפורסם בעיר קדשנו תבנה ותכונן או במקום אחר בארץ הקודש. י' א' ה' ה'

שאם לא נעשה שליח איך בא הגט לידו, ורוב אינשי אינם גנבים וזייפנים, אבל כאן אין לנו אלא עדותו שנתמנה שליח ואנו מסדרים גט ואנו מחתימים עליו עדים, מה יועילו עדי החתימה הללו. וזה פשוט.

אך כאן הוא ענין אחר, שיש בידו שטר שליחות, ואם אנו מחליטים שהוא נאמן שזוהי חתימת הבעל, הרי זה כאילו אנו סהדי שזהו ציווי הבעל, ומה לנו שלא יחתמו עדים על הגט, ולדעתי אין האי דסימן קמ"א סי"ב שייך לנידון כלל.

וכפי שיזכור כבוד גאונו דנתי בתשובה בענין ההרשאה מאיטליא (בשביל מלכה מלוינה קרעמער) שכשהבעל כותב בעצמו יש לדון שאין כאן חשש של אומר אמרו, שהוא כאילו מדבר אליהם, שהרי הכתב מדבר אליהם כיון שרואים כתב ידו ומתברר להם על פי בית דין שזהו כתב ידו וכאילו מצווה אליהם ישראל. ועל כל פנים במקום עיגון עולמי בצירוף סברתי הנ"ל יש לסמוך על מהרש"ל ז"ל ולא לעגנה לעולם, שבתשובה הנ"ל הראיתי שהרמב"ן ז"ל שמחמיר במינוי שליח שלא בפניו בכתבת הגט, מקיל בכתב יד הבעל, ועל כרחק כנ"ל.

יט) שוב ראיתי שכבוד גאונו נ"י מביא מהא דחושן משפט סימן מ"ב ס"ט שהיכא שיבטל השטר לגמרי (או אפילו במקצת) אמרינן שהכוונה לקיום ולא לביטול.

אבל מסופקני אם זה שייך לכאן, שבמה דברים אמורים שזהו בעצם הכוונה מעיקרא, איך כיוון כותב השטר, שאם נפרש כוונתו בדרך אחת יצא לנו שכיוון לדבר בטל מעיקרא, ואם בדרך אחרת יצא שהוא קיים, אבל כאן הרי אפשר לפרש שכוונתו

סימן קכא⁵⁶**הרשאה רעועה אם עולה לגילוי דעת בגירושין**

הכוונה על כל הפעולות המוקדמות - וצ"ע למה במשנה הקודמת (גיטין סה, ב) כתוב שאם אמר כתבו גט ותנו לאשתי יכתבו ויתנו, למה צריך לומר כתבו ותנו, כיון דדי בתנו לחוד, אבל מכל מקום משמע דהולך גט לאשתי אין בלשון זה כלל הכתיבה וחתימה, ויש בזה רק גילוי דעת שרצונו שהבית דין יכתבו הגט.

ב) אבל מכל מקום בהפתקה השניה שכתוב בה שאליה בן נתן נעשה שליח מיד צבי בן דוד להסופר אברהם בן אברהם לכתוב גט על אשה סילקא בת שמואל וחתימים שני עדים, ואם פתקה זאת ניתנה להשליח בפני הבעל ובציווי יש לדון בה דהוי כשליחות של אמרו לסופר, ואם נסכים לדברי השליח שאברהם בן אברהם הוי כפלוגי בן פלוני, וזה ניתן להאמר, מפני שסופר בשם אברהם בן אברהם לא שכח, ואינו מצוי כלל, ואם כן היא כוונתו, נמצא שיש לנו שליחות של אמרו לסופר על הכתיבה, ושליחות מפורשת על הניתנה בפיתקה הראשונה, והגם שלא נזכרה בשני הפיתקות החתימה, נראה דיש לתפוס שהפליטים ברוסיה כאשר נפקד עליהם לחזור למקומם היה להם הדין של היוצא בשיירה, ודעת התורת גיטין (המובא בפתיח תשובה סימן קמ"א סק"ח) שהעדים יחתמו אפילו אמר כתבו לחוד.

היוצא מדברינו שאם השליח יגיד בתורת עדות שהפיתקה השניה ניתן לו מיד הבעל, או מיד העדים בציווי הבעל, ויעיד על הלשון שאמר לו הבעל בעל פה, ואם יצטרף הרב הראשי להתיר במקום עיגון כזה אומר אמרו, כדעת הרש"ל ודעמיה, אז יהיה אפשרות להזדקק לסידור גט זה, ובפרט אם נצרף גם סברת הגאון ר"א קלאצקין בהרבה מספריו דהיכא דידוע לנו שהבעל רוצה לגרש יש לסדר גט מטעם זכיה⁵⁷.

שאלה: בעל הנמצא ברוסיה ורצה להציל אשתו מעיגון עולמי מינה שליח לסדר לאשתו גט, בניסוח ההרשאה הוא סמך על אחד שחשבו לתלמיד חכם ולשון ההרשאה גרועה מאד. אולם מאחר שמתוכה עולה המשמעות של רצון לגרש שמא יש ממש בהרשאה זו ואפשר לסדר גט על פיה, מאחר - כאמור - שזה ענין של עיגון עולמי.

בהשאלה השניה מלודז, שבהרשאה שחתום עליה הבעל ושני עדים כתוב בזה הלשון, אני החתום מטה צבי בן דוד נתתי הרשאה לר"א בן נתן ליקח הגט מיד הבית דין וליתן לאשה מוסרת כתב זה סילקא בת שמואל, זמן, וחתימת הבעל, ושני עדים.

ויש עוד פיתקא אחת וכתוב בה, אני אלי' בן נתן נעשיתי שליח מיד צבי בן ד' להסופר אברהם בן אברהם לכתוב גט על אשה סילקא בת שמואל. וחתימים שני עדים, והשליח מפרש כוונתו שיש לו רשות לצוות לכל מישהו לכתוב גט, ואברהם בן אברהם היינו כמו פלוני בן פלוני וכותב עלג לשון כתב זאת.

א) הגנה אם נדון מכח פתקה הראשונה של הבעל והעדים, הרי עשה לאלי' בן נתן רק לשליח ליקח הגט מיד בית דין וליתן ליד האשה, אבל אין בלשונו שום יפוי כח לכתיבת הגט, לא בעצמו ולא לצוות לכתוב.

אפילו ביוצא בשיירה דמחמת פחדו אומר רק מלה אחת מועיל רק כתבו בכוונה גם כן לנתינה, אבל בנידון זה שאמר רק להוליך מיד הבית דין אין שום יפוי להכתיבה וחתימה.

ובאמר תנו לשנים או לשלשה דפליגי (גיטין סו, א) אם יכתוב בעצמו או יאמר לאחרים, דתנו הוי

♦♦

56. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן ט).

57. ועיין בשו"ת שרידי אש (ח"א סימן צ) שאמר לו רבינו זצ"ל שבווארשא עשו מעשה כדעת הר"א קלאצקין.

ואולי נמצא בעירו סופר בשם אברהם יהיה רצוי שהסופר הזה יכתוב הגט, הגם שאינו בן אברהם, יכול לפרש כמו בניו של אברהם אבינו, שזה הסימן שלמה דוד כהנא שליט"א.

שלמה דוד כהנא

סימן קכב⁵⁸

תשובה על הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל

שליחות יכולים לכתוב אף שלא בפניו, ואין חוששין לשינוי הרצון אלא בחזקתו הוא עומד, וכהא דתוספות ריש פרק השולח.

גילוי דעת באופן שמוכח שרצה להצילה מעיגון

ג) ועתה נבוא לענין דידן. הבעל כתב שאתה פלוני בן פלוני תיקח הגט מיד הבית דין, ובכתב זה אמנם לא נאמר לשון של שליחות, אבל יש לנו לדון על פי הענין שאדם זה כיוון להציל את אשתו מעיגון עולם כשנפרדו זה מזה, והוא נשאר ברוסיא והיא שבה לפולין.

ד) והרי במסוכן, או ביוצא בשיירא, ומפרש ויוצא בים, ולא אמר אלא כתבו, אין כאן שום לשון של שליחות על הנתינה, ואף על פי כן כותבין ונותנים אף על פי שלא אמר תנו, מפני שכוונתו מוכרחת מתוך המצב, ואנן סהדי. ואף זה כך, שניכר שלא ידע איך לעשות וסמך על איזה יהודי עם הארץ, שחשבו ליודע, וכתב שנתן הרשאה לפלוני בן פלוני שיקח הגט מיד הבית דין ויתן וכו'.

והרי זה מוכח מהלשון, הגט, הבית דין, שניהם בה"א הידיעה, שקדם דיבורו על הגט, שאם לא כן היה כותב תיקח גט מיד בית דין, (שאז הייתי טוען שמא זהו בור גמור שחשב שבבית דין מוכנים גיטין ונכנסים שם ולוקחים גט, אף על פי שזה רחוק מן הדעת ואין בימינו בורים כאלה), אבל מכיון שכתב שנתן הרשאה ליקח הגט מיד הבית דין, מוכח שדיבר מקודם ואמר שייעשה גט בבית דין והשליח יקחנו וימסרנו לאשתו, ואנו דורשין לשון הדיוט כבבא מציעא ק"ד. וכו', ונלך בעקבותיו של הלל הזקן. וצריך לחקור את השליח, ובודאי יאמר כך - שהדעת נותנת שכך היה. ובשום לב למצבו, אפילו

לכבוד ידיד נפשי הגאון הרב שלמה דוד כהנא שליט"א בדבר השאלה השניה מלודז. הנה כבוד גאונו נ"י תופס בפשיטות שלפי הפיתקא הראשונה אין כאן יפוי כח לכתובת הגט אלא לנתינה בלבד, ואין כאן אלא גילוי דעת דניחא בלבד, וזה לא מספיק בגט, ואם כן לפי פיתקא זו אין תקנה לאשה זו. ואף על פי כן ראוי לנו משום עיגונא להתעמק יותר בענין זה.

גילוי דעת

א) והנה כל ענין שליחות למדנו מגט, ובגט צריך רצון הבעל, וגם ציווי מצדו (קולו) אבל ציווי זה הוא כדי לגלות רצונו בהחלט שיכתבו לה גט לשמו.

וכך יוצא מתוך דברי התוספות ז"ל בגיטין ע"ב. ד"ה קולו ויש לומר דמסתברא דהרכנה דמתניתין מהני כמו קול, כיון דקים לן שמתרצה לא בעינן שמיעת הקול, כמו תן גט זה לאשתי אם היה זכות לה לא היה יכול לחזור בו ואף על פי שהיא אינה אומרת כלום (והרי נאמר ושלחה מלמד שהיא עושה שליח) כיון שהיא מתרצה בלא שמיעת קולה הוי שלוחה וכו' יעויין שם.

ב) ובגט מעושה כדין מספיק כשחובטין אותו שיאמר רוצה אני, ולא דווקא שיאמר הריני ממנה או מצווה, אלא כל שאומרים לו נכתוב גט לאשתך ואומר רוצה אני, שאנו מאמינים שבאמת הוא רוצה, אלא שכיון שגט אינו זכות לו צריך שיאמר בפירוש כתבו וכו', או כששואלים אותו והוא משיב רוצה אני, אבל גילוי דעת בלבד אינו מועיל שמא אחר כך חזר בו, אלא כשמדבר דברים ברורים של

♦♦

58. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן ע).

מאיטליה שהחשש שמא אומר אמרו פסול מן התורה, לא שייך בכתב ידו, שהכתב כאילו מדבר ישר אל השליח, והוא כקולו, שהרי מה טעם אומר אמרו פסול מן התורה, משום מילי לא מימסרי לשליח, והנה במתנה לכמה פוסקים ז"ל כשר אומר אמרו, ומה ראו לחלק בין גט למתנה, הלא עיקר שליחות מגט למדנו, ועל כרחך שהשליחות ישנה, אבל החסרון הוא בלשמה.

(ז) ומטעם זה פוסל הרמב"ן ז"ל במינוי שלא בפניו, הואיל ואשה אינה מצויה להתגרש, ולא סמכה דעתם בענין לשמה, כיון שלא שמעו מפי הבעל, והיינו לשיטתו אומר אמרו, והיינו מינוי שלא בפני השליח.

אבל כבר הבאתי בתשובה בענין ההרשאה האיטלקית שמוכח מהרמב"ן שמינוי בכתב כשר, שזהו כמדבר ישר אליו, שהכתב לפניו נכתב כדיבורו.

(ח) ועל כן אני אומר שאפילו אם לא נכתב אלא בלשון אמרו לפלוני בן פלוני וכו' והבעל חתום, כיון שהכתב לפניהם, הרי זה כמדבר לשלשה בלשון נסתר, שלשה אלה יכתבו ויחתמו ויתנו גט לאשתו, ולא איכפת לן בלשון נסתר, כיון שהוא כשומע את קולו. ובאומר כל השומע קולי יכתוב הלא זה גם כן בלשון נסתר, וכשר.

(ט) ועוד, שלפי הסברו של הרמב"ן ז"ל הפסול הוא משום שחסר סמיכות הדעת מצד השליח, מאחר שאשה לאו לגירושין עומדת, ואין זה ברור אצלו כשכותב הגט שהבעל יוציא לפועל, כיון שלא אמר לו בעצמו, שהדיבור שאדם מוסר על ידי אחר לשני שיעשה מעשה, אינו כל כך החלטי כדיבור הבא ממנו ישר אל זה שהוא מצוהו לעשות המעשה. אבל במצב כזה שבנידון דידן ברור למי שציווה לו, אפילו על ידי אחר, שהדבר יצא לפועל, ושלא יחזור בו הבעל, ושהיא אמנם עומדת לגירושין, והכתיבה שלו אינה לקוייה בנוגע ללשמה, וידוע שהרמב"ן ז"ל אינו מצריך כלל שליחות לכתיבה אלא משום לשמה, ובאומר אמרו יש שליחות אבל לקוי בלשמה, מה שאין כן כאן מפני הטעמים דלעיל.

אם לא אמר אמור לבית דין שיכתבו ויחתמו לי גט, אלא תדאג לזה שיסודר לה גט בבית דין, הרי זה כאומר אמור לבית דין וכו', שרצונו ברור מתוך הנסיבות ללא היסוס לפוטרה מכבלי העיגון, וקים לן שהוא התרצה בהחלט גמור. ואילו כתב לו, תן גט לאשתי, הרי היה במשמעותו שיכתוב ויתן, שזהו מובן מאליו, רק שלא כתב כך אלא, נתתי לו הרשאה ליקח הגט מן הבית דין וליתן לאשתי.

ואילו כתב סתם, הולך גט לאשתי, היינו דנים כמו שדן כבוד גאונו נ"י, אבל הוא כותב שנתן לו הרשאה ליקח הגט מן הבית דין וליתן, הרי זה כאילו כתב, תסדר שיעשה גט בבית דין ותקחנו ונתנו לה, והרי זה כאומר אמור לבית דין.

וזהו אם לא היינו דנים אלא על פי הכתב בלבד, אבל אנו למדים מן הכתב שקדם דיבור, ומוכח שהדיבור היה שיסדר כל הדרוש, שיעשה הגט בבית דין כדת, ותקחנו משם ותמסרנו ליד האשה, וזה כולל גם כן שהבית דין נעשו שלוחיו למסור הגט לידו להוליך להאשה, וכל כהאי גוונא כיון שדינו כדין המסוכן וכו' שאמר כתבו כאומר ותנו, היינו כאומר שהבית דין יכתבו ויתנו לידי השליח הזה למוסרו להאשה.

(ה) והנה אני הוספתי שישאלו, והשליח יאשר שקדם הדיבור כנ"ל. ולכאורה הלא אינו אלא עד אחד בדבר שבערוה, אבל הרי כבר כתב הנודע ביהודה ז"ל אה"ע סימן נ"ד שברגלים לדבר נאמן. ועוד דהיכא דרובא מסייע ליה, מפורש דנאמן (ויש מהפוסקים ז"ל בסימן קנ"ו שניתן לו בן או שכלו לו חדשיו). והכי נמי לשון הפתקא רגלים לדבר שציווה שיעשה לה גט בבית דין, ורובא מסייע, היינו רוב ישראל יודעים שאין בית דין עושין גט אלא על פי רצונו המוחלט של הבעל, וכיון שמזכיר בית דין אמרינן שמכיון שהוא בכלל הרוב ודאי הקדים דיבור שיתן כח לבית דין לעשות הגט וכו', ועל כל פנים לשון הכתב הוא רגלים לדבר.

בדין אומר אמרו

(ו) אלא שמכל מקום אנו נתקלים בקושי של אומר אמרו, או אומר אמור, במקרה זה. וכדי לצאת מזה, נראה לי כמו שכבר דנתי בדבר ההרשאה

את הראשונה, וכדין העושה שליח אחר שליח שביטל השני את הראשון. אך יש לומר שאין זה דומה, שלאחר שמינה את ראובן, למה מינה אחר כך את שמעון, מסתמא חזר בו מאיזה טעם הידוע לו. אבל במצב כזה בנידון דידן ברור שאדיר חפצו היה להצילה מעיגון עולם, ולא ידע מסכן זה איזו דרך ישכון אור, שמא דרך זו יותר טובה או דרך זו, וארכבה אתרי ריכשי ליפות את כחה, אבל כוונתו אדעתא דרבנן, תתגרש באיזו דרך שתתגרש, ואם הדרך השנייה לא תתכן לא היתה כוונתו לבטל את הראשונה.

טו) וכנראה שאין אנו יודעים איזו פיתקא קדמה, ואם אי אפשר לברר, יעשו שני גיטין (ולצאת מכל ספק) אחד בתוקף הכתב שממנו מוכח שנתן יפוי כח לעשות הגט, ושליח זה ימסרנו לאשה.

והשני בתוקף הפיתקא שאנו מכנים אותה שנייה, וכאן אומר אמרו ממש, ומוכרחים לסמוך על מהרש"ל ז"ל. אך בעשיית שני גיטין הרווחנו שאם זוהי דרך נכונה יצאנו מחשש אומר אמרו.

ואולם העיקר נלע"ד שלא ביטל זו את זו, וכנ"ל. ודמיון לדבר בכתובות מ"ד: בשני שטרות היוצאין ביום אחד יעויין שם. ומה גם שיש לנו עמוד ברזל רבינו המהרש"ל ז"ל להכשיר באומר אמרו.

לא שייך אומר אמרו כשזה בכתב

טז) ויש לי להוסיף עוד שלע"ד שאמר אמרו משום חורבא, בכתב לא שייך חשש זה, שאנו לא מכשירים אלא בכתב ידו, ובעל פה לא נכשיר, ואם כן אין לחוש שתשכור עדים, שתמיד הכתב מוכיח, ורק אם נכשיר בעל פה יש לחוש לשמא תשכור עדים.

לא חיישינן בכה"ג משום כיסופא

יז) וגם משום כיסופא לא שייך היכא שכתב סתם בלי הזכרת שמות הסופר והעדים, שבפירש שמות יחושו לכיסופא של הסופר שלא החשיב אותו הבעל להיות עד, אבל באופן סתמי מאי שייך כיסופא שלא החשיב אותו הבעל להיות עד. ועל כל פנים סוף סוף יש לנו דעת מהרש"ל.

ויש לצרף גם כן דעת אלה מהראשונים

י) והנה ראיתי להגאון ברית אברהם ז"ל בתשובותיו בסימן צ"ז אות י"ג שדחה בשתי ידיים סברא של לגירושין עומדת בעובדא דידיה, ואף על פי כן אינני זו מסברתי, שבמה דברים אמורים שאין הגט כשר משום שמסתמא עומדת לגירושין, כשכותבין גט לאשה שזינתה מבלי שליחות כלל מצד הבעל ויעויין תוספות ריש זבחים, אבל כאן, הרי שליחות ישנה (וכנ"ל) אלא שהלשמה איננו ברור וכל שאינו ברור אין זה גט, שספק לשמה אינו כלום - ולזה אומר אני מהני הסברא של עומדת לגירושין לסלק הפקפוק בענין לשמה.

אבל גם בלי סברא זו יש יסוד מהנ"ל שבכתב יד הבעל אין חשש של אומר אמרו.

אם צריכים הבית דין לחתום בעצמם

יא) אלא שיש לחקור אם צריכים הבית דין בעצמם לכתוב ולחתום. אך גם בזה נראה, שמאחר שברור שלא אמר בלשון שהבית דין יכתבו ויחתמו, והכל יודעים שהבית דין עצמם לא כותבים ולא חותמים, אלא מסדרים, הרי היו דבריו מכוונים כלפי הסופר והעדים, והסופר והעדים כשרואים כתב זה, ובצירוף ההוכחה כנ"ל, מתברר להם שנתן להם כח לכתוב ולחתום, ושפיר דמי, והרי זה כאומר אמור לבית דין שיאמרו לסופר וכו', ואין כאן אלא דינא דאומר אמרו, וכיון שהכתב מוכיח, ועדות העד איננה אלא לפרשו, נסתלק החשש של אומר אמרו, ומכל מקום עדיין יש להתישב בדבר.

יב) ומשום החשש של משיטא לית לן בה, וכבר נעשה מעשה להקל בשעת הדחק.

יג) ואולם אף על פי שדגתי כנ"ל, לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה על סמך זה בלבד, ועדיין אנו צריכים לפיתקא השנייה.

וקודם כל דבר עלינו לחקור שזה לא אמר אלא שיתן הגט, אך אם משום זה אין מה לחוש כל כך שדינו כדין המסוכן וכו', ואין צריך שיאמר תנו, ודי בכתבו גט לאשתי, ומובן שכוונתו שהשליח יתן. ועוד כפי שדן כבוד גאונו ג"י לצרף תן שבפיתקא הראשונה.

עושה שליח אחר שליח

יד) אלא שיש לעיין שמא באה השנייה וביטלה

סימן קכ"ב שבהרמב"ם ז"ל כמעט מפורש שכיון שאמר להם כתבו ותנו כיוון לגרשה, ואם אבד הגט כותבים גט אחר, ורק בלא עשאן שליח לגירושין אמרינן שאין כותבים גט אחר. ועיין בערוך השלחן סימן קכ"ב.

והוא הטעם, שכיון שאמר כתבו ותנו כוונתו לגרש את אשתו על ידם, אלא היכא שאין ציווי אף על פי שאמר רצוני לגרש את אשתי, זה לא מספיק לזכות לו ולכתוב גט לשמו, שמהדברים הללו (כיון שלא אמר כתבו וכו') עדיין אין זה ברור על רצונו המוחלט, ואין כאן לא שליחות, וגם חסר בלשמה.

מילי לא מימסרי לשליח

והוא הדין בהא דמילי לא מימסרי לשליח, הרי ששם הרי ברור שרצונו בגט, שהרי אמר לראשונים כתבו וכו', ואפילו אמר כל הרוצה לכתוב לא מהני, שבדבר שכזה - לגרש את אשתו - אין זה מספיק לגילוי רצונו ההחלטי, ובטעם מילי לא מימסרי, יש לומר שלא מסר להם אלא ציווי לעשות ואין גילוי גמור שרצונו שיעשה מי שיעשה על פיהם (אלא דווקא שמוסר להם גט, שהוא כבר מעשה, זה מאלם את גילוי רצונו עד כדי כך) ושמא אין רצונו אלא שדווקא הם יכתבו הגט - והכל סובב על הציר של גילוי הרצון המוחלט.

ובאומר אמרו - לדעת המכשיר - כשר, הואיל וברור שהוא מרוצה שיעשו האחרים את הגט, וכאילו מצווה להם. ולמאן דאמר שזה פסול צריך לומר שזהו משום חסרון בלשמה כל שלא דיבר אליהם הבעל.

ולדעת הרמב"ן ז"ל יש לומר שכל עיקר פסול מילי הוא משום שכל שהסופר והעדים אינם שומעים מהבעל לא סמכה דעתם וחסר בלשמה. ואפילו בשכיב מרע, שידוע שאם לא יתן גט תשאר עגונה לימים רבים, מכל מקום אם רק אמר רצוני ליתן גט לאשתי, עדיין אין גילוי של החלט גמור ברצונו, שמא בלבו פנימה תקוה מפעמת שישוב לאיתנו, כי עמוק ועקוב הלב מכל ומי ידענו.

(ב) ואולם בעצם הדין של מילי עולה בדעתו לכאורה דרך חדשה. שבתורתנו הקדושה נאמר,

המכשירים במינני שלא בפניו בעל פה, שאין זה לדעתם אומר אמרו, ואף כאן על פי הפיתקא (שכינה אותה כבוד גאונו הראשונה) מוכח שהביע רצונו שהגט יעשה בבית דין, וידוע שכל בית דין בישראל יש לו סופר קבוע, ועדים הרגילים לחתום על הגיטין, ומינה אותם. ודווקא מזה שלא כתב שהרשה אותו שיאמר לבית דין לעשות מוכח שאמר באופן עצמאי שנותן כח לבית דין וכו', היינו לסופר ולעדים שלהם, ולמי שקבוע אצלם בתור שליח, והיינו שזה יודע להם על ידי השליח שלו.

יח) ולסוף אני מסכים לדעת כבוד גאונו ג"י שהכוונה היתה אברהם בן אברהם היינו לאיזה אדם מישראל שידוע לכתוב גט, ומילתא דמסתבר הוא.

וכן אני מסכים לדעת כבוד גאונו שאין כאן ריעותא גמורה מצד חסרון תן בפיתקא המכונה השנייה מטעמא דידי, וגם מטעמו של כבוד גאונו, שמצרפין שתי הפיתקאות, ושבעצם לא היתה כוונה שזו תבטל את זו אלא ליפות את כח האשה ולטובתה.

ואולם לאחר כל הטורח הזה לבי נוקפי בענין חמור זה, ואני מתנה תנאי כפול שיצטרף אלינו עוד רב בעל הוראה מובהק ומפורסם בעיר הקודש ת"ו, או במקום אחר ובלבד בארץ הקודש ת"ו שדעת כבוד גאונו תסמוך עליו, ואם יסכים להיתר אני מצטרף, ואם לאו, כל דבריי בטלים ומבוטלים, ואני מסולק מן הענין. ה' יאיר עינינו במאור תורתו ויראנו מתורתו נפלאות ויצילנו משגיאות.

ידידו עוז יצחק אייזיק הלוי הרצוג

הרב הראשי לארץ ישראל

תוספת לתשובה. (א) ומדי עיוני נתעוררתי, כיון שעיקר הוא גילוי רצון הבעל לפטר את אשתו בגט, אמאי באמר להם נפאתה והעדים כתבו תפאתה, אמר רבה דאי כתבו סהדי גט מעליא ואבד עשו עדים שליחותם (גיטין סג, ב) והרי ברור שרצונו בגט, ואם כתבו כדין היו נותנים לה מבלי להמלך בו כלל, ולמה בכתבו גט כשר ואבד אמר רבה שעשו עדים שליחותם.

אבל באמת אין הלכה כך ועיין בפרי חדש אה"ע

ובית דין מוסרים לאחרים, סמכי דעתייהו יותר. ויש לעיין עוד בזה.

וגם יש לומר שדיבור בפני בית דין כמעשה דומה, ויש מה למסור, כאילו נותן הגט לשליח שעושה שליח, ויש לעיין עוד. ויש לעיין בקושית התוספות מעד מפי עד ובקצות החושן סימן רמ"ג וכו' וכו'.

ג) ומה מאד הייתי חפץ להשתקע בענין זה ולברר הא דניחא ליה, ושליחות, ומילי וכו', אבל מה אעשה ועולי כבוד מאד. אכן אני לא נתכוונתי לדון כאן, בנידון דידן מטעם ניחא ליה במעשה הבית דין, שזה לא מספיק בגט, משום שבגט, שעל ידי זה הוא מפסיד אשה שאין לה ערך בדמים, לא מספיק גילוי נחותא לברר רצון החלטי גמור.

אבל אני דנתי בנידון דידן שלשון הכתב מוכיח שקדם דיבור בסגנון של שליחות, וכתוב הגט, וכעין מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו, הכי נמי דיבורו הקודם ניכר מתוך מכתבו.

ובאמת איך אפשר לומר שאדם זה הביע רק נחותא, שהרי כתוב שנתן הוראה לשליח ליתן הגט, הרי ברור שרצה להתירה מעיגונה, ורצונו ההחלטי מוכח למדי.

ואולם כבר הגדתי, ואני חוזר ומגיד, שמפני חומר הענין אינני מצטרף אלא אם כן ימצא כבוד גאונו לו חבר רב בעל הוראה מובהק ומפורסם בעיר הקודש או במקום אחר ובלבד בארץ הקודש ת"ו, שיסכים - לא שיסתמך עלינו - אלא אחרי העיון הראוי ובדעה עצמית.

ידידו עוז יצחק אייזיק הלוי הרצוג

וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו ויצאה מביתו, ומושלחה דרשו רז"ל שעושה שליח, ושהשליח עושה שליח. והיינו שהיה מספיק לומר ויצאה מביתו.

ולכאורה הרי ושלחה רחוק מוכתב לה, ונמצא שזה יהא תלוי אם מקרא נדרש לפניו, ומנלן שמועיל שליח לכתבת הגט, ואם תמצא לומר למדנו מנתינה, יש לומר ששאני נתינה, שכבר כתב הבעל הגט ונעשה מעשה. ועל כרחך שעצם הדין של שליחות לכתבת גט למדנו מתרומה ומפסח ששלוחו של אדם כמותו, ועיקר הדרשה דכאן היא שהשליח עושה שליח, וזה נאמר רק בקשר עם ונתן, אבל לכתב אין זה מועיל, ולמאן דאמר דלית ליה מילי לא מהני סובר שמקרא נדרש לפניו ולפני פניו. ויש לעיין בזה עוד וקיצרתי.

ובזה מובן שרבי יוסי לשיטתו דסבר אין מקרא נדרש לפניו (ראש השנה ט, ב) ורבי מאיר כמדומה לי שמוכח שסובר שנדרש לפני פניו ועל כרחך אין פסול משום מילי, ורק אם אינם בית דין חוששין שמא כוונתו שדווקא הם יכתבו.

ומיהו לפי הרשב"א ז"ל וכן המאירי ז"ל, שלרבי מאיר בבית דין מילי מימסרי, צריך להבין הסברא, וכלום זהו ענין שבסמכות של בית דין כגון הודאה וקבלת עדות, והנראה שלרבי מאיר אין ריעותא במילי אלא משום שאין אשה עומדת לגירושין, וכל מי שלא שמע בעצמו מפי הבעל אין דעתו סומכת שחזקתו שיגרש את אשתו, והלשמה - היינו לשם גירושין - רופף אצלו, אבל כשאמר הבעל לבית דין,

סימן קכג

תגובה על הנ"ל

הנמצאות בלודז, ורב תודה למעלתו בעד יגיעתו והתעמקותו בהלכה זאת להתרת בנות ישראל.

א) אך התנאי של הדרת גאונו שיסכים עוד רב גדול אחד בארץ ישראל והסכמתו תהיה מדעת עצמו לא באופן שסומך על דברינו הוא אצלי בגדר

ב"ה, ירושלים כ"ט סיון תש"ז

כבוד הגאון הגדול מארי דארץ ישראל הרב יצחק אייזיק הרצוג שליט"א

קבלתי היום שני הקונטרסים של הדרת גאונו בהשאלות של כתבו ותנו אודות שתי העגונות

והנה ברמב"ם פ"ג מעדות ה"ה ובשלחן ערוך חו"מ סימן כ"ט ס"א פוסקים שאין העד חוזר ומגיד אפילו נותן אמתלא להגדתו הראשונה, ומקור הדין הוא מהגמרא סנהדרין הנ"ל דלא נפטר הנידון על ידי חזרת העדים, הגם שנתנו אמתלא להגדה הראשונה, ומוכח שהדין מיתה לא נתבטל הוא מפני שאין העדים יכולים לחזור מהגדתם.

אבל מכל מקום צריך בירור לשון הגמרא "שכבר נגזרה גזירה" ולפי הטעם שאין חוזרים ומגידים אפילו קודם פסק דין ולא נגזרה הגזירה גם כן היה הנידון למיתה, ומלשון הגמרא משמע שאין יכולים לפוטרו ממיתה מפני שכבר היה הפסק דין, ומצאתי לרבינו יונה על סנהדרין שהקשה זאת, ורוצה לתרץ בפירוש רש"י שכתב שנגזרה בגמר הדין הכוונה לגמר (הדין) [העדות].

ולדעתי נראה כוונה אחרת. דהנה רש"י בסנהדרין שם מפרש בקושיית הגמרא ומי מהימני כיון שהגיד שוב אין חוזר ומגיד הוי, למה הותר לחשוך את העדים ולומר שהקולר תלוי בצוארם, הרי אין מקום לחשוך כלל, ומשני הגמרא דיהבי טעמא למילתייהו הרי על ידי האמתלא נעשו חשודים בגוף ההגדה שלהם, והתוספות בסנהדרין ל"ב: והר"ן שם מהמרדכי מפרשים דבדין מרומה ודאי הלכה כהסוגיא שבועות ל"א. שלא יאמר שיהיה הקולר בצואר העדים רק יסלק עצמו מהדין, ומשום הכי שפיר קאמר הגמרא כבר נגזרה גזירה, אבל קודם גמר דין היו מחויבים הדיינים לסלק עצמם ולא לומר הקולר תלוי בצואר העדים כיון שעל ידי האמתלא נעשו חשודים והוי דין מרומה ודאי.

עוד ביאור בגמרא הנ"ל

ד) ועוד עלה בדעתי להסביר דברי הגמרא שכבר נגזרה הגזירה. דהנה יש להתבונן היכא שהעדים אומרים מבודים אנחנו, נהי שהגדתם אי אפשר לבטל משום כיון שהגיד, אבל הרי מודים שהעידו שקר, והמעיד עדות שקר הרי פסול לעדות, ונמצא שהדין בטל משום שהעד כבר היה פסול, ונהי דמבואר ברמב"ם ושלחן ערוך שאין נאמן לפסול עצמו משום שאין משים עצמו רשע, אבל הרי שני העדים כל אחד מעיד על חברו

תנאי שאי אפשר לקיימו, כי כמעט כל גדולי ארץ ישראל המפורסמים אינם מזדקקים להוראה למעשה, ואם בזמן הגמרא לא נחשב זה לבידו משום מי יימר דמזדקק ליה חכם (שבת מו, ב) כל שכן בזמננו ובארץ, ולכן חושב אנכי דבהשאלה השניה שהדרת גאונו התנה בתנאי כפול וקודם חתימת ידו בהתשובה וגוף הענין מסובך ביותר, שלא להשתמש בהיתר לעת עתה.

חכם שכתב פסק דין להיתר וחזר בו אין לשמוע לו (ב) אבל בהשאלה הראשונה של האשה ש. מ. שהדרת גאונו בתשובה לא הזכיר תנאי זה, רק אחר החתימה כתב שאחר התבוננות אינו מחליט עד שיצטרף רב שלישי. לדעתי הוי זה חזרה כיון שתכף בחתימתו יצאו להיתר ואולי אין חזרתו מועלת כמו בכל פסקי דינים שאין הדיין יכול לחזור לאחור שהורה להיתר אם לא בטעות הניכר. וראיה לזה דהא מבואר (שו"ע אה"ע סימן י"ז סל"ט) שאם התירוה על פי עד אחד שאמר מת, ואחר כך בא אחר ואמר לא מת לא תצא מהיתרה, ומשמע אפילו הדיין חוזר מהוראתו, ובדאי הוא חוזר, כיון דמאי חזית לסמוך על הראשון, והרי מוכח שאין יכול לחזור, וכיון שכבר הותרה אין נאמן השני לפסול ההיתר.

ועובדא ידענא שהגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה התיר בית חרושת ליין שרף באודיסא לפי הצעת הרב אבעלסון, ואחר כך חזר מההיתר ולא השגיחו על החזרה ופרסמו היתרו גם אחר החזרה, וגם גוף השאלה אינה חמורה כל כך ואין לפקפק על העצה משני גיטין, חושב אנכי שהדרת גאונו לא יקפיד אם הגט יהיה נסדר על ידי הרב מלודז בהסכמתו, ונעים יהיה לי לשמוע חוות דעתו בחידושי זה שהתירוה להינשא הוי אפילו אם המתיר חוזר אחר כך.

ביאור בדברי הגמרא שאמרו חכמים להחזירו אי אפשר

ג) ובהאי ענינא קשים לי דברי הגמרא סנהדרין מ"ד: בהמעשה בבנו של שמעון בן שטח דאמרו החכמים להחזירו אי אפשר שכבר נגזרה גזרה. למה אי אפשר היכן מצינו שקודם ההריגה אם נתברר הטעות אי אפשר לחזור משום שכבר נגזר.

מעדותו, נוכל לומר דקודם גמר דין לא נחשב להנאה מה שפוסל העדים, דבטוח הוא שהבית דין יפסקו לזכותו, שיודע שאינו חייב ואלוקים נצב בעדת קל, ולכן קודם גמר דין היה מתבטל ההגדה על ידי שנפסלו, אבל לאחר גמר דין שפיר קאמר הגמרא שכבר נגזרה הגזירה, והיינו הגזירה מן השמים שנפסק שלא כהלכה והוי נהנה שישאר לחיים על ידי פסולם של העדים, ולכן שפיר אינו יכול הגידון להצטרף לפסול העדים, אבל קודם הגמר דין היה מצטרף והיה ניצול על ידי הפסול של העדים.

והריני חותם ברוב תודה וברכה להדרת גאונו ולהנלוים אליו

שלמה דוד כהנא

סימן קכד

כתיבת גט על ידי כתבו ותנו

להציע הענין לפני גדולי ישראל, ואבקש מרום מעלתו שליט"א למחול בטובו להודיעני עד מהרה איך היו נוהגים בווארשא קודם המלחמה, ואיך נוהגים כעת בבית דין הגדול שבירושלים, ואיך הסכמת כבוד גאונו שליט"א להלכה ולמעשה במקום עיגון ודוחק כזה, אם לסדר גט על ידי כתבו ותנו סתם (לא במפרש סופר ועדים פלוני ופלוני). כמוכן לא אעשה מעשה בלי הסכמת ועד אגודת הרבנים המסדרים גיטין במדינת אשכנז, וכמנהג חכמים אמסור להם תשובת הוד כבודו. ראש מסדר גיטין הוא ידידינו הרב רבי דוד שפירא שליט"א חתן הרב חיים יהושע גוטשכטר ז"ל מווארשא (הוא מתבודד בתורה וביראה יומם וליל⁵⁹).

ובאם לא יסכים כבודו לסדר הגט אולי יש עצה לחפש אחר הבעל הנ"ל בארץ ישראל הרי הרב מווארשא (קאץ) כתב שנסע מפולין לישראל ולכופו שישלח גט פטורין על צד היותר טוב.

בבקשה להעלות זיכרונו לטובה בתפילותיו הקדושים בימים הקדושים על מקומות הקדושים.

יהושע משה בן פויגל יוכבד [אהרונסון]

ווגתי מלכה רחל בת פיגל

ונמצא שיש עד אחד על כל אחד שהוא פסול. והפתחי תשובה חו"מ סימן ל"ד סק"מ מביא בשם המרדכי דהיכא דיש עד אחד גם הוא מצטרף לפסול עצמו, והוי פסול בשעת הגדה, ולמה קאמר הגמרא להחזירו אי אפשר.

וגם עוד יש להקשות למה אין מצטרף גם הגידון למות עם העד לפסול כל אחד את חבירו כמו שמבואר (סנהדרין כה, א) במעשה דבר ביניתוס דאוזיף ברביטא, ומבואר ברמ"א [חוי"מ סימן ל"ד סכ"ו] דהוא הדין הנגזל יכול להעיד על הגזלן וקושיתי חזקה למה אי אפשר להחזיר הדין.

ולכן נראה לפי המבואר ברמ"א שם בשם המרדכי שהגידון יכול להעיד רק אם אין לו הנאה

ב"ה, כ"ו אלול תשי"ח מחנה לכפלד גרמניה

הוד כבוד הגאון הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד בירושלים העתיקה

שלום וברכת כתיבה וחתימה טובה בהוקרה. בטח קיבל כבוד גאונו כרטיסי בזמנו. ועכשיו הנני בענין דחוף שנתבקשתי מהרב מבערלין שליט"א להשתדל בדבר העגונה הצעירה מברלין כעת היא במחנה לכפלד, שינא לאה דמתקריא לאה המכונה ליאניא בת אברהם חיים, שבעלה יעקב בן מנחם עזב וברח לפולין, ומשם שלח כתב הרשאה על ידי הבית דין דווארשא שכל הרואה חתימתי יכתבו ויחתמו ויתנו, והיות שהענין הזה אם לסמוך בפקח על כתב ידו הוא דבר המסובך מאוד בפוסקים, ובפרט בגידון דידן שאין הבעל מכיר לא את הסופר ולא את העדים, אינם רוצים הרבנים מסדרי הגיטין דפה וגם לא ועד אגודת הרבנים באשכנז לקבל עליהם האחריות להזדקק לסדר גט כזה על ידי כתבו ותנו. ולהיות שהוא במקום עיגון ודוחק גדול וצעירה מאוד, ותוכל חס ושלום להשאר עגונה כל ימיה.

והגם שאינני מתערב בעניני גיטין מכל מקום מפני שהאחריות כעת עלי מפני דירתה פה אמרתי

♦♦

סימן קכה⁶⁰

הרשאה סתמית לגירושין

כ"ח אייר תש"ו

דעת המתירין באומר אמרו לא הוי מטעם שאמירת השליח מועיל כאמירת הבעל, דהא אית ליה דמילי לא מימסרי לשליח, רק דאמירת הבעל לשליח בפני השליח הוי מינוי, ומה שאמר לשליח שיאמר לסופר הגט הוא רק שנותן לו נאמנות על המינוי של הבעל שלא בפניו, והוא הדין אם יבואו עדים אחרים שיעידו ששמעו שהבעל עשאו לשליח גם כן יכול לכתוב הגט, וכאן שבהרשאה כתוב שימסור נייר ודיו להסופר הגט בהוראה שיכתוב לשמו ולשמה, זה גופא הוי מינוי של שליחות לסופר הגט, ולכן אפילו אם השליח אינו בפניו העדי קיום שקיימו חתימתו המה המעידים שהבעל מינה להסופר בצווי לכתוב הגט, ולהרמב"ן דסובר דכל זמן שלא שמע מפי המגרש הוי חסרון של לשמה, על כרחך לומר שאין הכוונה שישמעו קולו ממש רק שיהיה להם ידיעה ברורה שהמגרש מינה אותו, וכן כתב הגט פשוט בשם הרד"ך דכתב ידו המוכר להסופר הוי כקולו והרד"ך מביא ראיה מהפוסקים שהתירו על פי כתב יד של הפקח.

ולי נראה ראיה מפורשת מהמשנה דגיטין כ"ב: דחרש שוטה וקטן כשרים לכתוב גט, ופריך בגמרא דלאו בני דעה גינהו, משום דמיירי בחרש שאינו שומע ואינו מדבר, אבל בחרש המדבר דהוי בן דעה כשר לכתוב הגט. ואם נימא דבעינן דוקא קולו הרי פסול לכתוב הגט משום לשמה ועל כרחך מיירי במבין על ידי הרכנה או על ידי כתב והוי כקולו, כן מצאתי סברא זאת והראיה דחרש כשר לגט מהמשנה, בגבעת פנחס סימן ל"א להגאון בעל הפלאה יעיינן שם.

ולכן גם להרמב"ן לא בעינן לענין הכתיבה שהשליח יהיה לפניו לכתוב הסופר, דהשטר המקוים הוי כעדים שהבעל מצוהו לכתוב, ונמצא שלגוף כתיבת הגט לא בעינן כלל שהשליח יהיה לפניו, ולקנות בעד המגרש כלי הכתיבה בודאי לא

(א) בדבר השאלה שנתעוררה ברבנות הראשית אם יש לסדר גט להאשה מ' פ' על סמך ההרשאה של בעלה שיש בידה ונסדר על ידי הבית דין בטריעסט [באיטליה] אך בנוסח ההרשאה אינו מבואר מי הוא השליח שנתמנה מבעלה למסור לה הגט ולומר להסופר שיכתוב, רק כתוב סתם הנני מצוה עליך, ונחלקו הדיעות בזה, הרב הראשי נוטה לומר (עיין שו"ת היכל יצחק ח"ב סימן עא-עג) שההרשאה נותנת יפוי כח לכל הרואה כתב זה, ומה שלא כתבו בפירוש הרואה כתב זה, היא מפני שחששו שמא יאבד כתב הרשאה על ידי חיפושי המשטרה של הצבא ועוד נימוקים. ואם נימא כן הרי כל אחד שקורא ההרשאה יכול להיות שליח לצוות להסופר לכתוב הגט, ולהיות שליח להולכה על מסירת הגט ליד האשה.

ואף שעדיין נשאר הפסול של אומר אמרו, מצדד הגאון ברוב העמקה ובקיאות לסמוך במקום עיגון כזה על דעת המהרש"ל המתיר באומר אמרו בהוספת עוד הרבה סניפים לסדר לה הגט.

(ב) אך הרב הגאון [רבי יעקב] קלמס נוטה להאומדנא שההרשאה ניתנה לייפות כחו של השליח להביא ההרשאה הנ"ל ליד האשה, וכיון שהשליח אינו בכאן נמצא שההרשאה אין לה תוקף, כיון שהבעל נותן היפוי כח בין על צווי להסופר ובין על שליחות להולכה רק להאיש שאינו לפניו.

(ג) והנה לדעתי נראה שאפילו אם שטר ההרשאה נכתבה להשליח שאינו לפניו יהיה רק מניעה לנתינת הגט ליד האשה, דבעינן שליחות, ובלי שליחות הוא כטלי גיטך מעל גבי קרקע. אבל לענין כתיבת הגט, בין לדעות הראשונים דבעינן שליחות בהכתיבה ובין להדעות דלא בעינן שליחות, רק בלי שמיעה הוי חסרון משום לשמה,

60. שו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן עד).

ומה דהוי דבר שבערוה, הלא דבר שבערוה דבעינן שנים ילפינן מממון כמו שמבואר ברש"י גיטין ב' ד"ה ואין וכיון דמועיל להוציא ממון הוא הדין דבר שבערוה, וגם לדעתי דבר שבערוה הוי בשעת נתינת הגט, שניתרת על ידי זה, אבל הכתיבה לא הוי עדיין דבר שבערוה.

ועוד לדעתי אין שייך להחמיר בזה שלא להאמין להרב המסדר על כוונתו בהרשאה משום דבר שבערוה דבעינן שנים על פי דברי הרשב"א בגיטין ב' דהקשה דבגמרא יבמות נדחה הסברא של דבר שבערוה דמשום עיגונא אקילו רבנן, ותירץ בתירוצו השני דבשליחות הגט לא הוי משום עיגון כיון דבידו לשלוח על ידי שני שלוחים, אבל בנידוננו הוי עיגון גמור, ואין לו החומר של דבר שבערוה.

ז) היוצא מדברינו הנ"ל שיכולים לסדר הגט על סמך ההרשאה הנ"ל ולפרש הכוונה של היפוי כח לכל הרואה ולכל בית דין.

ויש עוד להוסיף סניף כיון שביארנו למעלה שעל כתיבת הגט די לנו מה שנזכר בהרשאה שהבעל מצוה להסופר לכתוב ולא בעינן שליחות לאמירה זאת.

ח) רק עיקר השאלה היא לענין הנתינה ליד האשה דבעינן שליחות, דהא החתם סופר אה"ע ח"א סימן י"א מביא דעת הגאון מקראטשין לענין הגט שמשלישים בנשתטית אף דלא מצי איהו למיעבד ואין חל השליחות מכל מקום יכולים למסור לה הגט מטעם זכיה. והמרכבת המשנה חולק על זה משום דזכין מאדם לא אמרינן, והחתם סופר מסכים להגאון מקראטשין ובספר דבר הלכה מילואים להגאון ר"א קלצקין בסימן צ"ג ובסימן קכ"ב הסכים הרב הנ"ל והגאון רבי מאיר אויערבאך למעשה במקום עיגון לסמוך עצמם על סברא זאת שבית דין ימנו שליח להולכה היכא דמת השליח, ולכן גם בנדון שלנו יש להוסיף גם צד זה להיתרא למסור לה הגט שבודאי הוא זכות להבעל אחר שגילה דעתו שרוצה לגרשה והרחיק נדוד.

לכן זכות גדולה הוא להרבנים הראשיים

בעינן שליחות, וכל אדם יכול לזכות עבור המגרש, דהא זכין לאדם שלא בפניו.

ד) אך כל חומר השאלה הוא על הנתינה ליד האשה, אם נימא שהכוונה של ההרשאה על כל הרואה, יש לנו שליח להולכה לנתינת הגט, ואם הכוונה היא רק לאותו האיש שנמסר לו ההרשאה, חסר לנו שליח לנתינת הגט.

ה) והנה מלבד מה שהאומדנא נוטה יותר לומר שכוונתו להרואה הכתב, משלא הזכיר שמו, וגם בגוף הכתב האשכנזי לא כתיב הנני מצוה עליך רק זיא שהעתקתו הנכונה היא, הנני מצוה עליו ולא עליך (והגם שב'לשון אשכנז הוי מנהג של כבוד לדבר בלשון נסתר, אבל בעניני גיטין בודאי נזהר הבית דין לדבר בלשון הפשוט יותר ולכן כל הסידור של הגט הוי בלשון אתה אף שבדרך כבוד מדברים ליחיד נכבד בלשון אתם ולכן בודאי יותר נוטה לומר שהבית דין שכתבו בלשון נסתר כווננו להאלמונים שיראו הכתב), ולדברינו שלסידורו של הגט לא בעינן שליחות, שהסופר יכול לכתוב על סמך אמירת הבעל, או כתיבתו, שהסופר בגט יתנוב וזה הוי מינוי, והוזכר סברא זאת גם בדברי הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל שליט"א וכחו של השטר הוא רק לנתינה של השליח ליד האשה, וכח זה חל רק לאחר הכתיבה, ונמצא לפי זה שהשטר בטל לגמרי, ובודאי הדין לפרש הכוונה שלא יתבטל השטר, היינו שהכוונה של הבית דין היתה על כל הרואים וכן אישר הרב שסידר ההרשאה לפני הרב הראשי.

ו) הגם שהרב הראשי מסתפק אם הוא נאמן כיון שהוא רק עד אחד, לפי דעתי הדיין נאמן בזה על פי דברי הב"ח בטור חושן משפט סימן כ"ג גבי נאמן הדיין אם יש בידו פסק דין, ומפרש הב"ח דבפסק דין כתוב סתם אתה זכית בלי שמו, וכל אחד טען שהוא הזוכה, נאמן הדיין לפרש שהזוכה הוא זה שהפסק בידו. וגם הש"ך (שם סק"ב) מביא דברי הב"ח אלו. והיינו ממש כנדוננו, שהמשמעות של ההרשאה יכולה להתפרש להשליח הראשון, ויכולה להתפרש לכל הרואה לטובת האשה שבידה ההרשאה, ונאמן הדיין לומר שהכוונה היתה למורשה זה שתופס השטר בידו.

חתמו העדים הוי שינוי בשליחות.

והנה בנדוננו הגם שלא הזכיר חתימת העדים מכל מקום הזכיר לסדר גט שיתאים לכל הדרישות, ובודאי חתימת העדים היא אחת מן הדרישות, ולכן לדעתי כיון שההרשאה נעשית בזמן המלחמה והיהודים בטריעסט היו נחפזים ובהולים לצאת משם יש להמגרש דינו של המפרש בים ויוצא בשיירא שאומר כתבו גט לאשתי נותנין לה. וכתב התורת גיטין (מובא בפתחי תשובה סימן קמ"א סק"ח) שהעדים יחתמו אף שלא אמר רק כתבו, וכן משמע במתניתין גיטין ס"ו: באם אמר לעשרה כתבו אחד כותב ושנים חותמין ובגמרא מספקא לן אם כתבו הוי כתב הגט או חתימת ידן.

לכן לדעתי יותר טוב לסדר שני גיטין הראשון בלי חתימת עדים, לחוש אולי לא ציוה על החתימה ויהיה פסול של מזויף מתוכו, ואחר כן עוד גט שני אולי גם חתימת העדים בכלל ציוויו וכדי לצאת מחשש לעז של הים של שלמה.

שלמה דוד כהנא

ששקדו על תקנת בנות ישראל להציל האשה העגונה מכבלי העיגון כדין וכהלכה.

ט) אך יען שראיתי בדבריהם שמצדדים לסדר הגט בלי עדי חתימה מפני שלא נזכר בההרשאה של הבעל כלל חתימות העדים ועל פי דעת הרמ"א בסימן ק"ל ס"ח בשם הרמב"ם וכן המחבר בסימן קל"ג ס"א ועוד ראשונים להכשיר גט בעדי מסירה בלי עדי חתימה, מכל מקום המהרש"ל בים של שלמה חושש ללעז, ולפי דבריו אפילו כבר נתגרשה כל זמן שלא נשאת צריכה גט אחר שלא במקום עיגון, ובסימן קמ"א סעיף י"ב כתב המחבר שאם השליח נתמנה בלא עדים ומסר לה הגט בעדי מסירה בלי עדי חתימה הרי זו ספק מגורשת, וכיון דחתימת הבעל בההרשאה אינה מבוררת הגם שאנחנו מפרשים כוונתו אולי לא נחשב זה למינוי בעדים.

וסברא כזאת ביאר גם הרב קלמס דמה שאינו מבורר לכל לא נחשב לבריור, והפתחי תשובה בסימן קל"ג סק"ג מביא בשם המשכנות יעקב דהמצוה לכתוב כוונתו על כל הדינים, ואם לא

סימן קכו⁶¹

בענין אם בית דין יכול לעשות שליח לגירושין

שליח", גם כן אית ליה שהבית דין יכולים לעשות שליח, והבאתי ראיה לזה, ממה שהרא"ש מדחה פירושו של רש"י בגיטין כ"ט: לענין אם עושה שלא בפניו שליח, דרש"י מפרש שלא בפני הראשון, והקשה הרא"ש אם דוקא בפניו יעשה שליח שליח, למה צריכים בית דין, אבל בגוף הדין אינו חולק ומודה שהבית דין יכולים לעשות שליח, וכן פוסק הרא"ש בענין המובא בגמרא גיטין כ"ד. דאמר לה הווי שליח להולכה עד דמטית לבי דינא, ומשוי שליח, היינו הבית דין. ומהראיות שהבאתי עוד, מוכח שכל הראשונים מסכימים לדינא, שמלבד השליח יכולים גם הבית דין למנות שליח. רצוי שכבודו יבוא אלי להשתעשע בבירור הלכה זו.

והנני חותם בברכת שנה טובה, גאולה וישועה

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים העתיקה כ"ח אלול תשי"ה

כבוד הרב הגאון וכ"ו חיים אבא יפה שליט"א

קבלתי מכתבו מיום כ"ה דנא, אודות הגט שמת השליח השני ושמתתי על דבריו בבירור הלכה הזאת. והנני להודיעו ששאלת חליצה אינה בנידון זה, משום שיש לה בת מבעלה. והשאלה היא רק, האם יכולים לעשות שליח שני על ידי הבית דין, גם אנכי סומך את עצמי בדבר זה על דברי הרמב"ם ז"ל פ"ז מגירושין הכ"א שכתב שהבית דין עושין את השליח, אך לא הרגשתי כלל בשינוי הגרסאות, והנני מודה לו שעוררני והפנה תשומת לבי לחילופי הגרסאות.

ברם לעצם הענין נראה לי דאפילו להרא"ש שלפי דברי כבודו גירסתו היא "שהשליח עושה

61. מודפס בספר יפה לבשמים (סימן נג).

סימן קכז⁶²**בעובדא שהבעל כתב להרב שיתן גט לאשתו והרב נפטר לפני שהגט נכתב**

אין מועיל עסוקים באותו ענין, לא נזכר בשום מקום.

ג) ולולא דמסתפינא הוי אמינא דהא דמבואר בגמרא זבחים ב': דגבי גירושין סתמא לאו לשמה משום דסתם אשה לאו לגירושין עומדת, והתוספות ד"ה סתם כתבו דאפילו זנתה לא הוי סתמא לשמה משום דיכול לגרשה בגט אחר או שאינו מחויב כלל לגרשה. ומשמע, דלתירוץ השני אפילו כיון לגרשה בגט אחר גם כן, אם סתמא כשר דהוי לשמה, ולכן כיון דכל היוצא למלחמת בית דוד גם כן כותב לאשתו וגם בזמננו נוהגים כן, והרבנים הכריזו בהמלחמה שכל החיילים ישאירו גיטין לנשותיהם, שפיר נוכל לומר דכל היוצא למלחמה או למקום סכנה יותר, סתמא לשמה קאי. ולכן גם בנידוננו, כיון שנשלח למקום סכנה אשתו לגירושין עומדת ואפילו אם לא כיון לגרשה במכתבו, מכל מקום סתמא מיקרי ויש מקום לומר שתתגרש בגט זה, לכל הפחות מדאורייתא, ושפיר נוכל לצרף זה לסניף לפחות לענין החשש של זיקנה, אולי אחד מהיבמים נשאר בחיים, כמו שנדבר עוד מזה בהמשך דבריני.

ד) והנה, בעיקר השאלה החלטתכם לסדר גט חדש ברור שהיא כדת וכהלכה (והגם שהרב הרצוג שהראיתי לו מכתבכם החביב עוד לא הגיד דעתו מפני טרדותיו הרבות בימי החגים, אבל יודע אנכי דעתו והכרעתו משאלות דומות רבות שכבר היה לנו בארץ שנסדר להם הרשאות של "כתבו ותנו" ונעשו שינויים בהסופר או העדים וסדרנו להם גט על ידי אנשים אחרים שלא נזכרו בההרשאה, ובדאי תיכף אחר החג יכתוב לכם בעצמו טעמיו ונמוקיו כיד ד' הטובה עליו).

אך מה שמצדד הגאון ר' משה פיינשטיין בפלפולו העמוק שכתבת הגט ונתינתו יהיה מטעם

אודות הגט מקולומביה אם לצרף לסניף להיתרא מכתב הבעל שכתב בו שטר שליחות להרב ר' ישראל לסדור הגט ולאחר המכתב הוסיף שחושב אותה למגורשת ממנו ומותרת לכל אדם, ולומר שהשורה הזאת יהיה נחשב לגט פטורין.

א) בודאי נכונים דברי הגאון רבי משה פיינשטיין שליט"א דהוי ידים שאינם מוכיחות, הגם שיש מצדדים בדעת הרמב"ם בחבורו פ"א מגירושין ה"ד שפוסק דלא כר"י ובהרי את מותרת לכל אדם לחוד בלא "ודין" גם כן כשר, וכן כתב הר"ן, אבל רוב המפרשים מצדדים שהרמב"ם גם בספר היד סובר כמו בפירושו להמשנה (גיטין פ"ט מ"ב) שהלכה כר"י. ובנדון דידן לכאורה גרוע יותר, שמוכח ממכתבו שלא כיון לגירושין במכתב זה רק בהגט שיסדר הרב, ומוכח גם מדבריו שכתב שאין יכול לגרשה בעצמו שאין כוונתו לגרשה רק על ידי הגט של הרב.

ב) והנה הגם שלדינא של סידור גט אחר אין אנו צריכין לעשות סניף מזה שכתב הבעל, מכל מקום רעיוני דוחפים אותי לאיזה הערות בהמחלוקת של ידים שאינם מוכיחות. וצריך להתבונן, אם הדין הוי דבעינן כוונה לגרשה בכתיבה זו ובלי כוונה אינה מגורשת אפילו נכתב כהוגן, אם כן מה מועיל אם יהיה הדין דידים שאינן מוכיחות הוי ידים. אבל באמת הרי הוי ספק היאך היתה כוונתו, אם לגרשה בגט זה או באמירה, ולמה לא נחוש אולי באמת לא כיון לגרש בגט זה ונמצא דאפילו אם נימא דהוי ידים ואין כאן חסרון בכתיבת הגט, אבל מכל מקום הרי ספק בכוונתו ובלי כוונה לא הוי גט, ודוחק לומר דאמירתו "הילך גיטך", מברר כוונתו, ונשאר ספק רק על הכתיבה אם מוכח מתוכו, דהא במדבר על עסקי גיטה לא בעינן אמירת "הא גיטך", ולחדש דבידים שאינן מוכיחות

♦♦

אגרות משה (אה"ע ח"א סימן קיז) שעליה מסובב תשובה זו.

62. מודפס בספר היובל קרנות צדיק (עמוד רנג). נראה שהתשובה הוא אל הרב שוחטמן זצ"ל. עיין בשו"ת

הבית דין לזכות לה גט, דלהבעל הוי זכות שיגרש את אשתו הרחוקה ממנו. והחתם סופר (אה"ע סימן יא) חיזק דברי הגאון מקראטאשין שכתב ליישב קושיית האחרונים דהאיך מועיל השלשת גט לנשתטית, הלא לא מצי עביד, והאיך משוי לשליח, וכתב שמועיל שליחותו מטעם זכיה. והחתם סופר האריך בפלפול גדול ומסכים עמו. ויעיין בספרי הגאון רבי אליהו קלצקין במלואים סימן קכ"ב ובדברים אחדים (סימן מד) במעשה שבא לידו שהיה גילוי דעת מצד הבעל שהלך למלחמה שרוצה לגרש את אשתו, והורה בצירופו של הגאון רבי מאיר אריק הלכה למעשה לזכות לה גט. וכל שכן בנדוננו, שכתב במכתבו להרב ר' ישראל לסדר לה גט, וכוונתו (גם לדעתכם) שאינו מקפיד שהרב יכתוב בעצמו, רק יסדר, ובזה בודאי אין קפידא אם רב זה יסדר או רב אחר, והגאונים הנ"ל התירו במקום עיגון אפילו היכא דלא איתרע חזקת חיים של הבעל, ומכל שכן בנדוננו שהבעל נדון לעשר שנים מאסר, שלפי דעת התוספות בבא מציעא (לט), בשבוי איתרע חזקת חיים, ונאבד זכרו זמן רב. ובספר בית אפרים (אה"ע סימן פ) האריך בתשובה ארוכה בדבר זכיה בגט, והגם שהחמיר בתחילה אבל שני רבנים מפורסמים השואלים, דעתם היה בפשיטות לסידור הגט מטעם זכיה ובפרט בעגונות המלחמה בזמננו שאיתרע החזקת חיים שלהם ע"י השמדה של ששה מיליון קדושים הי"ד, והעיגון הוא על כל ימי חייהם, אין להחמיר כלל היכא שבעליהם גילו דעתם שרצונם לגרש.

ז) יש לי הערה בהחלטתכם לסדר הגט בעדי חתימה, הגם שבמכתב הבעל נזכר רק כתיבה ומסירה ולא חתימה. ולדעתי אם היה הרב ר' ישראל בחיים והיה מסדר הגט בעצמו על סמך מכתב הבעל ולא היינו זקוקים להיתר של זכיה, בודאי היינו מחמירים שהרב יכתוב בעצמו הגט וימסור לה בעדי מסירה דלחוד, כמבואר ברמ"א (סימן קי"ל ס"ח) ובהמחבר (סימן קל"ג ס"א) דכשר הגט בלי עדי חתימה, ובחתימת העדים אם לא כוון להם יהיה החשש של מזויף בתוכו.

הרב שלמה זוד כהנא

זכיה לא להבעל רק שיזכו בעד השליח, זהו חידוש מפתיע ולא נמצא בשום מקום זכיה כזאת, ומסופק אנכי אם שייך בזה זכיה, דהא חזינן דהגמרא גיטין ל'. מסתפק אם השליח ראשון יכול לעשות שליח שני בבית דין שלא בפני השליח השני, ואם מועיל בזה זכיה מאי קמיבעי ליה ולמה צריכים כלל להשליח ראשון שיעשה השליח ראשון את השליח שני, הלא יכולים לזכות עבורו גם שלא בפניו. וכן בהגמרא חולין י"ב. שאם עשה שליח לתרום ותרום אחר, לא הוי תרומה, ולמה אינו מועיל תרומת השני מטעם זכיה. וגם אם נימא שלהבעל הוי חובה, רק להשליח ראשון יהיה זכות, שייך בזה דין של תופס לבעל חוב בחב לאחרים, כמו שמפלפל הנודע ביהודה (אה"ע קמא סימן ב) בקדושין על ידי שליח.

ה) לכן נראה, שאפילו אם השליח ראשון הוי בחיים גם כן, אין ברור דיהיה שייך בזה זכיה, ואפילו אם נימא דבעודו בחיים מועיל גתינת הגט על ידי אחר מטעם זכיה, קשה למצוא איזה סברא שיועיל זכיה לאחר מיתתו של הראשון, שכבר בטלה שליחותו קודם שזכה השליח שני. ולתלות שהראשון קודם מיתתו מסר כחו לכל הרוצה להיות שליח במקומו, לפי דעתי אפילו אם השליח הראשון יאמר בפירוש בפני בית דין שכל הרוצה יהיה שליח במקומו, גם כן נתבטלה האמירה במיתתו. ואינו דומה לממנה שליח בבית דין ומת קודם שנודע להשליח שני מהתמנותו, דשם נעשה תיכף לשליח, וידיעת השני אינו מעכבת, אבל היכא שהראשון לא מינה את השני והשני בעצמו מטעם זכיה גם כן לא זכה, בודאי נתבטלה שליחות הראשון במיתתו.

ומה שאנחנו מסכימים לסדר גט שני, דעתינו שהסופר והעדים יהיו השלוחים של הבעל מטעם זכיה, דבודאי זכות הוא להבעל מצד עצמו שלא יהיה עליו החרם לישא אחרת ולפטור ממזונותיה ושאר החיובים של הבעל, ואין מפסיד בגירושין כלל כיון שאין לו שום תועלת במה שהיא קשורה בו.

ו) ועיין בספר בית ישראל להגאון הקדוש מקאזניץ שהעלה, דבאשת מומר או מי שעיגן את אשתו אמרינן סתמא לגירושין עומדת ויכולים

תשובת הרב פיינשטיין זצ"ל⁶³

ט"ז מרחשון תש"ח

מעלת כבוד ידידי הרב הגאון הגדול כבוד שם תפארתו מהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א

מנהל עניני עגונות בירושלים תובב"א ומלפנים ראב"ד ווארשא

את מכתב כבוד גאונו בדבר הענין מקאלאמביא הראה לי ידידנו הגאון רבי מרדכי שוחטמן שליט"א ונהיגתי שבעיקר הענין לסדר גט בתורת זכיה הסכים גם כבוד גאונו, ולמעשה אין חילוק אם מצד זכיה להבעל או זכיה לשליח ראשון, אבל מחמת שכבוד גאונו השיג עלי ראיתי קצת לחובה לבוא במכתבי זה לפני כבוד גאונו דאף שאינו נוגע בענין זה אפשר להיות נוגע בענין אחר ולא יאמר מדאישתיק לגאון ככבוד גאונו אודויי אודי.

א) מה שהוכיח כבוד גאונו שלא שייך זכיה לשליח ראשון מהא דמסתפק בגמרא גיטין ל'. כי משוו בית דין שליח בפניו או שלא בפניו ואם מועיל זכיה מאי קא מיבעיא ליה ולמה צריכים כלל להשליח ראשון שיעשה את השליח שני הא יכולים לזכות עבורו גם שלא בפניו. הנה פשוט שלא איירי שם באופן שתשאר עגונה, דרק בזה הוא זכות להשליח ראשון מצד שמחוייב להשתדל שלא תהיה עגונה כיון שרק בידו הוא להתירה וגם יש בזה עונש גדול כמפורש לענין אביה בירושלמי (פרק בתרא דיבמות) ולרב אמי שם אף רק בגרם עיין שם וממילא הוא לו זכות גדול, אבל שלא במקום שתשאר עגונה כרוב גיטין דאדרבה חוב הוא לאשה אין כאן שום זכות להשליח ורק בזה נסתפק הגמרא שם.

ב) ומהא דהוכיח כבוד גאונו מחולין מאם עשה שליח לתרום ושמע אחר ותרם שלא הוי תרומה ולמה אינו מועיל מטעם זכיה, אינו מובן כלל איזה זכות יש בתרומה להשליח, ואם כוונת כבוד גאונו הוא שהוא זכות להבעלים היא קושיא לכולי עלמא ואין שייך לדידי, אבל לא קשה כלל דבתרומה לא נחשב זכות כדכתבו התוספות בכתובות דשמה

רוצה לתרום פחות או יותר ואף שעשה שליח בסתם אולי סמך רק על הראשון שידע איך לאמוד אותו כמה רוצה לתרום ולא על אחרים, ואף אם בפירוש אמר לשליח כמה יתרום ושמע אחר ותרם כמה שאמר נמי אולי רק לראשון רצה לההנותו במעשה המצוה ובהברכה ולא להשני, ולכן אף להר"ן נדרים דף ל"ו דלגבי תרומה מהני גילוי דעת בלחוד נמי לא קשה מהא דחולין משום דאף גילוי דעת ליכא לגבי אחרים.

ג) ומה שהקשה כבוד גאונו עלי דאם רק לשליח הוא זכות ולא להבעל שייך בזה דין של תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים. הנה פשוט לע"ד דחסרון של חב לאחרים בעינן שיהיה חוב גמור ולא מה שחוששין שמא קצת חוב לו, וראיה לזה ממזכה גט לאשתו במקום יבם אף שאפשר שהוא חב להיבם אלא הוא משום דאינו ברור שהוא חוב לו, וכל שכן בכאן שאינו יודע היכן היא שאף אם יש לחוש שמא אם היה יודע שלא נתגרשה לא היה רוצה לגרשה אלא היה רוצה לבקש אותה ולמוצאה מכל מקום אינו ברור זה ואדרבה יותר נוטה שלא היה רוצה לחכות ולכן אין זה חוב גמור שיהיה בו דין חב לאחרים, וגם אולי בכזה הוא מאלו שכופין להוציא כיון שאי אפשר לו למוצאה בקל ובקרוב ואם כן ודאי אין שייך חסרון דחב לאחרים דכיון דחייב להוציא הוא כהלוח שהחב לו אינו כלום, אבל להעשות שלוחו של הבעל מצד זכיה הא צריך זכות גמור כדאיתא בתוספות כתובות י"א. ואולי אינו זכות גמור דאפשר שהיה רוצה לחכות עד שימצאנה, ולכן אמרתי שיעשה שלוחו של שליח הראשון שלו הוא זכות גמור להתירה מעיגון שאז כיון שחוב גמור ליכא להבעל יש בזה דין זכיה.

ד) ומה שמפקפק כבוד גאונו דכיון שמת שליח הראשון בטלה אמירתו אף אם היה אומר בפירוש קודם מיתתו שכל הרוצה יהיה שליח במקומו, ולא דמי למינה שלא בפניו ומת קודם שנודע השני משום דעדיין לא נעשה וכוונת כבוד גאונו הוא רק מחמת שחושב זה כעשה תנאי באם ירצה וכשנודע

63. מורפס בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן קיח)

דמי לעובדא דידהו שעדיין הוא במלחמה שבשביל זה גילה דעתו, ולכן יש לסדר הגט מצד זכיה להר' ישראל שאותו עשה הבעל שליח שלו ודאי הוא זכות גמור כדבארתי.

(ז) ובדבר החתימה הנה פשוט שכיון שכל ההיתר הוא מחמת שתלינן שלא היתה כוונתו שהר' ישראל יכתוב הגט בעצמו, אלא שדיבר בלשון בני אדם בזמן הזה שרק אצל הרב כותבין גט כדבארתי בתשובתי, ואם כן יש בלשון הזה כל עניני הגט שצריך שהוא גם חתימה כמו שעושה הרב בכל גט ואין לתלות כלל שהיה קפידא ממנו דוקא בלא חתימה דאם כן היה גם קפידא שדוקא ר' ישראל יכתוב ואין לנו שום עצה, ואם כן חזינן שגם כבוד גאונו הסכים שלא נתכוין בקפידא דוקא להר' ישראל ובודאי הוא מטעם שבלשון בני אדם נקרא הרב הכותב הגט כיון שתחת השגחתו נכתב, אם כן ברור שגם חתימה בכלל, שדבריו להר' ישראל היה רק שיעשה כבכל סידור הגט שיאמר לסופר לכתוב ולעדים לחתום וימנה שליח למסור הגט להאשה.

ועדיף עוד מעובדא דהתורת גיטין שלא נחית לסברא זו אלא אף בזמן הגמרא שלא גרשו דוקא בבית דין רק מחמת שהיה בהול דבזה יש לחלק ממה שבלא אמר תנו נותנינן כדאיתא החילוק בתורת גיטין ומכל מקום מסיק דגם חותמין משום דודאי היה דעתו גם שיחתמו כיון דלכתחלה צריך עדי חתימה ותלינן שהיה בהול, וטעמו שייך גם בעובדא דידן דגם כן היה בהול.

ומה שלא שמעו אמירת הבעל אינו כלום לענין סברת התורת גיטין, ומה שצריך שישמעו בסעיף כ' הוא משום דבכל גט צריך שישמעו מפי הבעל דוקא, שזה אינו חסרון בעובדא דידן מטעם דבארתי. וכן גם לטעם כבוד גאונו שהוא מצד זכיה. אבל באמת אין צריכים לסברת התורת גיטין מטעם שהוא בהול אלא מטעם שלשון בני אדם הוא שהרב כותב הגט ואם כן היה בלשונו ממש גם שיחתמו עליו עדים.

(ח) ולכן פשוט וברור שצריך גם לחתום עליו עדים כבכל גט לדידי מצד זכיה להר' ישראל השליח ולכבוד גאונו מצד זכיה להבעל. ובזה

ורצה הרי כבר מת. הנה אף באמר כל הרוצה גם כן הוא מינוי מעכשיו ולכן מה לנו שהתנאי נתקיים אחר מיתתו, ולכן איני רואה בזה חסרון.

ועוד אף לכבוד גאונו אם היה ממנה קודם מיתתו את כל ישראל הכשרים לשלוחיו שלא היה שום תנאי ודאי היה מועיל ואם כן הא מצד זכיה אנן סהדי דהוא כעבד כדין שיועיל ואם כן הוי כאמר קודם מיתתו שעושה את כל ישראל הכשרים שבכל העולם שלוחים לכתוב ולחתום וליתן להאשה.

(ה) ומה שהעלה כבוד גאונו שהוא זכות להבעל. לע"ד יש לבקפק טובא כיון שבעינן שיהיה זכות גמור ואם כן אולי זמנין דרחים לה טובא שהיה רוצה לחכות עליה עד שימצאנה. ומה שהביא כבוד גאונו מספר בית ישראל להגאון הקדוש מקאזניץ דבמי שעיגן את אשתו ובמומר יכולים לזכות לה גט בלא הבעל משום דגם להבעל הוא זכות לגרש אשתו הרחוקה ממנו, הוא דבר תמוה אצלי והספר אין בידי לעיין בו. והחתם סופר שהביא כבוד גאונו לא אמר אלא ביש לו אשה אחרת כשתשתפה שזה ודאי זכות הוא לו כדי שלא יהיה עליו חרם רבינו גרשום מאור הגולה אבל במתה או נתגרשה אשתו השניה כשתשתפה שאין עליו אחרים ואין כאן זכיה לא יתן לה השליח כשליטתא שם הבעל, וסתמא כתב החתם סופר שמשמע אף אם הוא במקום רחוק מטעם דעל כל פנים אינו זכות גמור, ואם כן אדרבה ראייה קצת מהחתם סופר שלא נחשב זכות, אך ראייה גמורה ליכא דאפשר איירי דוקא כשהבעל הוא במקום קרוב רק איננו בפנינו, אבל יותר משמע שבכל אופן אמר זה החתם סופר ואם כן ראייה שלא נחשב זכות גמור כל זמן שאין לו אשה אחרת, ואם כן בעובדא דידן אפשר שלא נשא אשה אחרת עדיין ולכן אין ברור שהוא זכות לבעל.

(ו) ומצד הגילוי דעת של הבעל שהביא כבוד גאונו מהגאון רבי אליהו קלאצקין ומהגאון רבי מאיר אריק שיש לזכות לה גט, הנה בעובדא דידן שכבר עברו איזה שנים הא אפשר שכבר עבר הטעם שרצה לגרשה דאולי כבר יצא לחפשי או שנשאר רק זמן מועט שעל זה לא גילה דעתו ולא

מכולן שכתבו התוספות בבא מציעא ל"ט: שאפשר איתרע חזקת חיים לפי שעשו להן יסורין עיין שם, דהכא ליכא חשש זה וממילא אף שהיה במאסר לא איתרע החזקת חי שלו, וגם הא שני תירוץ איכא בתוספות ואם כן אפשר שהלכה כתירוץ א' שאינו ספק כלל ולתירוץ ב' על כל פנים הוא רק ספק, ולכן ודאי שיש לצרף גם מה שיש ספק שמא היבם אינו חי לא מיבעיא כשידוע שהיה במקומות ההרג אלא אף בלא ידוע באיזה מקום היה נמי הוא ספק ויש להתיר מדין ספק ספיקא כאשר גם כבוד גאונו כתב כן, ולכן באשר העיקר שיש לבעל חזקת חיים ואין אנו צריכין להספק ספיקא רק לרווחא דמלתא דאף אם היבם היה ודאי חי באיזה מקום רחוק גם כן היינו מתירין במקום עיגון לא היה לן להזכיר זה.

ידידו מוקירו בלב ונפש

משה פיינשטיין

תמיהני על כבוד גאונו שכיון שמתיר שנכתוב גם אם כן תולה גם כן שלא היה קפידא מהבעל שדוקא הר' ישראל יכתוב וכדכתב כבוד גאונו בפירוש, אם כן איך מצריך כבוד גאונו שרק יכתבו ולא יחתמו והוא כסותר דעת עצמו, לכן בזה חושבים אנחנו לשנות מדברי כבוד גאונו שגם יחתמו עליו עדים כבכל גט ואין צורך לעשות העצה שכתב כבוד גאונו למסור קודם החתימה ולחתום ולמסור עוד פעם שאיננו רואים בזה שום ספק.

ט) ומה שלא הזכרנו מחשש יבום אולי הבעל איננו בחיים והיבם בחיים, הוא משום דיש להבעל חזקת חי גמור דיודע לבאי מרוסלאנד (מרוסיה) ואני גם כן מהם, שדרכם לייסר ביסורין רק קודם שנידון אבל אחרי שכבר נידון למאסר אין עושין לו יסורין ואדרבה ברוב הפעמים מוציאים לחפשי עוד קודם הזמן שקבעו ולכן לא דמי לשבי שקשה

סימן קכח

בענין הנ"ל

במקומות ההריגה על זה כבר דנו והחליטו להקל בזה, ואם על יבם שנעלם רק מאחינו במקומות שהצר לא פשט ידו זה כבר נזכר בשו"ת של הרב מקאוונא כמה פעמים ויש תחת ידי בענין זה כעשרות קונטרסים ומסרנו הדבר לתשובה להרב פיינשטיין ותשובתו רצוף פה בכתב ידו, אבל בפרטות אבקשו לבאר לי עוד הפעם עצם החקירה.

כעת על דבר היבם הנמצא לפי דעתכם כבראנקס שלחתי כמה פעמים אחריו ואין בשם איש כזה אולי נפל איזה טעות באדריסה או בשמו בטובו לשלוח את הענין ביותר דיוק ואשתדל למצוא אותו.

וכעת יש לנו דבר חשוב מאוד בשביל שומרת יבם אשר בכאן שמה ב.ח. ק. בעלה נהרג בפיעטרקאוו ועל זה יש די הוכחות, אבל יש לו לבעלה שני אחים בארץ, היא באה בטענה שבעלה

ב"ה יום ועש"ק לסדר חיי שנת תש"ח נואיארק

כבוד הרב הגאון המפורסם זקן ההוראה הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

חייב אני לו תשובה על שני כתובים שבאו כמעט כאחד. ראשית אנחנו מודים לכבוד תורתו על עזרתו לנו בדבר העגונה מקולומביא, כבר ערכנו כל החומר לסידור הגט בשליחות הבעל, וזה היה גם הצעת ענ"ד במכתבי. הגט יסודר שם בקולומביא באשר שם יש האורגיןל של כתב יד הבעל וגם קיום עדות על כתב ידו, כעת על דבר חידושו לסדר הגט בלא חתימת עדים נשאתי ונתתי בדבר זה והמסקנא היתה עם חתימת עדים כאשר הרב פיינשטיין מבאר זה במכתבו לכבוד תורתו⁶⁴.

כעת על דבר חקירה יסודית בדבר יבם שנאבד זכרו ביררנו הדבר בישיבה מיוחדת, באמת כשאני לעצמי אינני מבין עצם החקירה אם על יבם שהיה

♦♦
64. עיין עוד לעיל סימן קכו.

הדין והשנית לקרוא לאנשים הללו אשר ידועים היטב בין בעלי הסתדרות ולדבר עמהם על דבר החליצה ראשית הוויזא מכאן לשם ושנית הוצאות. אחיה הסופר מר ד. א. דופק על פתחינו בטענה שלולא הוא כבר היתה נשאת לאיש ורק הוא מעכב בידה ועל כן צריכים להחיש ולקרוב הדבר.

יש לי תקוה לעלות לארץ על חג הפסח הבא עלינו לטובה.

ידידו אוהבו ומכבדו כערכו הרם

הרב מ. שוחטמן

היה סריס אבל אחר החקירה נתוודע שהיה סריס אדם, כלומר עשה לו ניתוח על מחלה ווענירית ובזה נעשה מה שהיה, אבל היה לו שעת הכושר. כמובן אמרתי לה שהיא זקוקה לחליצה על פי דיני התורה. והיות שיש לה בכאן אח סופר מפורסם והוא דוקא איש חרד אבל דרש ממני שאפנה בזה לרבני ירושלים אולי יוכלו למצוא היתר, באשר ענין של החליצה קשה מאוד מכמה אופנים, ראשית מהכא להתם הוויזות והוצאות הנסיעה. ושנית מסופקה אם אחי בעלה יחלצו לה באשר הם שמאלים יותר מדי, ועל כן אבקשו ראשית מצד

סימן קכט

בדין גט מוטעה

הבעל אינו דורש שום בטוחות על הכספים רק התנאי בהגט, כיון שנוהגים כל בתי דינים בישראל על פי המבואר ברמ"א סימן קמ"ה דאין לגרש על תנאי רק בשכיב מרע וכהן המגרש, אין כדאי להזדקק לעשות גט על תנאי בשביל עקשנות של איש אחד, ובודאי גם המגרש לא יסכים רק בעשיית בטוחות קודם, והגט יסודר כמו בכל הגיטין בלי שום תנאי, וכמו שנהוג בכל הגיטין לומר שהמגרש בלי אונס ובלי תנאי רק סומך על ההשלשה שביד בית דין, ואם הבית דין יטעו את המגרש ולא יקיימו כפי ההשלשה הוי גם כן שאלה גדולה בספרי האחרונים שחוששין לגט בטעות.

חילוק אם מחויב לגרשה

א) אך לדעתי אם המגרש הוא מעגן את אשתו שלא כדין ולפי הפסק בית דין מחויב לגרשה הרשות ביד בית דין לכופו אפילו על ידי עכו"ם ונמצא דמה שמטעים אותו לא גרע מכל כפיה ומותר לרמות אותו, דהרי הרא"ש בפרק מצות חליצה הסביר הטעם דבחליצה מוטעת כשרה וגט מוטעה פסול הוא משום דבגט יש דיני תנאי ובחליצה אין תנאי דלא הוי על ידי שליח.

אבל אם לא נעשה תנאי הוי גט כמו חליצה דהטעיה אינה פוסלת ובפרט אם התביעה הוי שלא כדין, ובזכרוני שיש תשובות בזה בבית שלמה לאבן העזר ובבית יצחק ועוד ספרים.

ב"ה, ה' אלול תש"ח

כבוד ידיד בית ישראל הגאון מוריני הרב יצחק אייזיק הרצוג שליט"א הרב הראשי לארץ ישראל

שלום וברכה

תנאי בגט אם יאמר התקבלתי אי הוי מוטעה

א) בדבר השאלה של הרב רודנר שהבעל אינו רוצה לגרש את אשתו רק בתנאי שתתן שלש מאות ל"י להשיבה, אם יש בזה לומר שאמירת ראש השיבה שיאמר התקבלתי או מחולים לך מהני לקיום התנאי, או נימא דמכל מקום הוי גט מוטעה ולא הוי גט.

לכאורה יותר נראה לומר דהריני כאילו התקבלתי מועיל רק אם המתנה מוחל אבל לא במחילת אחרים דכן משמע לשון המשנה נדרים ס"ג: דחכמים סבירא להו דיכול להתיר שלא על פי חכם לומר כאילו התקבלתי, משמע שאם הבן יאמר שמוחל לא מהניא דבעינן דוקא מחילת הנודר, ובגט בעינן מחילת המתנה ואין מועיל מחילת המקבל, וכן משמע קצת מלשון הגמרא גיטין ע"ד. הרי זה גיטך אם תתני לי מאתים זוז ומת, רבן שמעון בן גמליאל סבירא ליה דנותנת לקרובים, ומשמע דנתינה ממש בעינן ואין מועיל מחילה.

אין מגרשין על תנאי

ב) אך גוף העובדא אינה מבוררת בפרטיה, שאם

מאומה שפסל את הגט⁶⁵.
 הקיצור מדברינו שנכון לדעת כל פרטי סידור
 הגט והדברים שנדברו והבטוחות שנעשו כדי
 להשיב דבר ברור.
 בכבוד וברכה מרובה
שלמה דוד כהנא

ועל פי השמועה ידוע שהגאון רבי יהושע
 ליב דיסקין זצ"ל שברח מבריסק לארץ ישראל
 היה גם כן במעשה כעין זה שנתגרשה אצלו
 אשת מומר והרב הבטיח שנשלש אצלו י"ב מאות
 רובל בעד הגט ואחר כך נתן לו רק ט' מאות
 ונמסר המשפט לקטיגור הממשלה ולא נשמע

סימן קל⁶⁶

בענין גט שחתם עליו רק עד אחד

בשעת הדחק להקל בעד אחד

א) בדבר הגט שנחתם עליו רק עד אחד, אם יש
 במקום עיגון סניפים להתיר. הנה הרש"ל בספרו ים
 של שלמה (פרק השולח) העלה דהגם דפסקינן כרבי
 אלעזר דעדי מסירה כרתי אין הכשר הגט לכתחילה
 בלי עדי חתימה נגד תקנת רבן גמליאל, והוא תקנה
 גמורה ולא רק עצה טובה, והאור זרוע שכתב
 להכשיר הגט בלי עדי חתימה הוא רק בדיעבד,
 מובא בפתחי תשובה אה"ע סימן ק"ל סקי"א אף
 דהמחבר פסק בסימן קל"ג דאם היו עדי מסירה
 בלא עדי חתימה כשר, מבואר שזהו דווקא בשכבר
 ניתן הגט. ובנידון דידן אפילו אם הגט כבר ניתן
 העלו הברית אברהם סימן צ"ז אות י"ג והמשכנות

ב"ה יוס' ה' י"ח מנחם אב תרצ"ט ווארשא

כבוד הרב הגאון רבי יוסף ליפמאן גורעוויץ שליט"א
 רב במלבורן

הריני מקיים בזה הבטחתי והנני שולח בזה את
 תשובתי בענין הגט שחתם עליו רק עד אחד, כפי
 מה שעלתה במצודתי בעזרת השם יתברך.

ומקרב לבי אברך אותו בכתיבה וחתימה טובה לשנה
 הבאה עלינו לטובה ויתבטלו מעלינו כל גזירות קשות
 ורעות ונזכה כולנו יחדיו לראות במהרה בישועת עמנו
 על הררי ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

ברוב כבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

שהיות והובטח לו שכבר הושלש על דעת כך הוא חולץ
 ואפילו התנה וכפל תנאו, אין זה פוסל. מה שאין כן
 בגט.

ב. ומה שדן שרשות בידינו לכופו, וגם זו כפייה, הלא
 בכפיה כדין כשר רק משום שאמר רוצה אני אנו
 מחזיקים שאגב אונס המכות גמר ומגרש, מה שאין כן
 כאן שלא כפוהו אלא הטעוהו.

ג. ואולם הגאון רבי שלמה דוד כהנא שליט"א מביא
 מעשה רב מהגאון רבי יהושע ליב דיסקין ז"ל שנתגרשה
 אצלו אשת מומר והגאון ז"ל הבטיח שהושלש אצלו י"ב
 מאות רובל, ואחר כך נתן לו רק ט' מאות רובל שלא
 הושלש אצלו יותר ונמסר המשפט לממשלה וכו'.
 ובסיבה זו ברח הגאון ז"ל מבריסק לארץ ישראל, ולא
 נשמע מאומה שפסל את הגט.

הנה זו ראייה אלימתא שהגאון מבריסק ז"ל סמך
 במקום עיגון על דעת המקילים, מהר"ם אלשיך ז"ל וכו',
 כנ"ל, אבל לא שסמך על זה שהיה הדין נותן לכופו
 לגרש.

66. מודפס בקונטרס תשובת מכתבים (עמוד לה).

65. בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן מט) מעיר
 על דברי רבינו וזה לשונו: א. על דברי הגאון רבי שלמה
 דוד כהנא שליט"א והנה הוא שליט"א בסבת חולשתו
 הזמנית (מהרה יחזקהו ה' ויחלימהו) קיצר מאד, ותוכן
 דבריו הוא שאם המגרש הוא מעגן את אשתו שלא
 כדין, ולפי הפסק בית דין מחוייב לגרשה, הרשות ביד
 בית דין לכופו אפילו על ידי עכו"ם. ונמצא דמה
 שמוטעים אותו לא גרע מכל כפייה, ומותר לרמות אותו
 וכו', דחליצה מוטעת כשירה וגט מוטעה פסול הוא
 משום דבגט יש דיני תנאי ובחליצה אין תנאי דלא הוי
 על ידי שליח. אבל אם לא נעשה תנאי הוי גט כמו
 חליצה דההטעאה אינה פוסלת, ובפרט אם התביעה הוי
 שלא כדין. ודבריו שגבו ממני, שהרי על זה אנו דנים,
 אם זה כמו תנאי, שרק על דעת כן הוא נותן גט.
 וחליצה מוטעת כשירה שאין תנאי בחליצה, והיינו מפני
 שבחליצה המעשה הוא העיקר, ואין משגיחין אלא
 בכונתו, וכמו שהסברנו לעיל, וכיון שאין תנאי פוסל,
 אין הטעאה פוסלת, שלא איכפת לן שחלץ על תנאי.
 ואפילו אם הבטיחו לו שכבר מושלש הסך, ואפילו פירש

♦♦

דעת הפוסקים המתירים ראיתי במשכנות יעקב הנ"ל סימן כ"ז שכתב בהחלט דאפילו אם העדים חתמו לאחר זמן גם כן הוי שינוי בשליחות והגט בטל. והגם שעל איחור הזמן אינו מביא שום ראיה, וגם על הראיות שהביא על גוף דינו דהוי קפידא של הבעל שיחתמו העדים יש לדחות, דמה שהביא ראיה מהגמרא וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, נוכל לומר דהתם הוי מזויף מתוכו, כיון דכתב על גבי סיקרא לא הוי כתב, ונמצא דלא חתם כלל הוי זיוף גמור דמודה רבי אלעזר דפסול, וכן בכולכם חתומו הוי קפידא כיון דלא בעינן רק שני עדים, אבל בנידון דידן הוא אומר רק מה שמצוים לו לומר, ואין שום הוכחה על קפידתו, מכל מקום מסתפינן לחלוק על המשכנות יעקב בהוראת היתר.

אולי לא מהני מטעם דנסתלקה עדותו

(ד) ועוד מסתפק אנכי אם מועיל חתימת העד השני לאחר זמן רב אפילו בפני עד הראשון, כיון דעדי הגט אין חותמין אלא זה בפני זה, והעד הראשון כבר חתם מקודם, ונמצא דעדו כבר נסתלקה, ואינו מצטרף כלל עם השני, ומקרי זה שלא בפני זה, וזה בפני זה הוי רק כששני העדים עסוקים באותו ענין, ועיין בחידושי הרשב"א שהביא בשם הראב"ד דבכולכם הוו עדים בעו כולם למיחתם ביומיה וזה בפני זה.

בעדות גיטין וקידושין בעינן ראייה כאחד

(ה) ועוד נראה לחדש דגיטין וקידושין כדיני נפשות דמיין לענין הדין דבעינן ראייה כאחד, וכן הגדה כאחד, דמקשינן הגדה לראיה, ופשוט אשר בקידושין דבעינן שיקדש בפני שני עדים, דאם קידש ב' פעמים, וכל פעם היה רק עד אחד, דהוי עדות מיוחדת, וכדיני נפשות דמיא, ולא יצטרפו רק אם העדים יראו כאחד, כמבואר בשלחן ערוך אה"ע סימן מ"ב, וכמו כן לענין חתימתם על גט או שטר קידושין, כיון דקיימא לן דעדים החתומים על השטר נעשה כמו שנחקרה עדותן בבית דין, בעינן שיחתמו כאחד, ואם חתם כל אחד ביום אחר הוי עדות מיוחדת ולא מהני עדותן. והגם דבגמרא גיטין מבואר דהא דבעינן זה בפני זה הוי רק מדרבנן משום גזירה דכולכם, נוכל לומר דהגזירה דכולכם

יעקב סימן כ"ז דאם ציוה הבעל לסופר לכתוב ולעדים לחתום והעדים לא חתמו הגט בטל מדאורייתא, מובא בפתחי תשובה סימן ק"ל סקי"א, והברית אברהם הסביר משום דהוי כמו תנאי מצד הבעל ששני העדים יחתמו, ומביא ראיה מהרמב"ם הלכות גירושין פ"ט הכ"ז שאם אמר לעשרה כולכם חתומו ומת אחד מהם הגט בטל. ולפי דעה זו בודאי אין להתיר הגט שבא לידינו רק בחתימת עד אחד, ולפי דעתם הוי בטל מדאורייתא.

אם מהני להחזיר את הגט ויחתום העד השני במעמד עד הראשון

(ב) אך העצה השניה שהזכיר מעלתו, לשלוח הגט בחזרה ויחתום עליו עתה עד השני במעמד הראשון, הנה לכאורה באופן זה יהיה רק החשש של מוקדם, כיון דהגט נגמר רק בחתימת עד השני, כמבואר ברש"י גיטין י"ח: דהיכא דחתים תרי מינייהו ביומיה ואינך מכאן ועד עשרה ימים ומאן דאמר משום עדות פסול דלא הוי עדות שלימה עד שיחתמו כולם והוי ליה מוקדם, והנה מוקדם במגרש על ידי שליח משמע מדברי התוספות י"ז: שהקשו אמאי פסול נחתם בליה הא אית ליה קלא, ותירצו דקלא הוא רק כשמגרש על ידי שליח, דעל ידי שליח כשר בנכתב ביום ונחתם בלילה, ואם כן בגט על ידי שליח יהיה כשר אפילו מוקדם. וצריך עיון בדעת רש"י שכתב דהוי מוקדם, דהא על כרחך מיירי על ידי שליח, דאם מסר לה הבעל בעצמו הגט בודאי פסול אף אם נימא דהוי משום תנאי, דהא מכל מקום נמסר לה הגט לאחר עשרה ימים.

והנה הבית שמואל סימן קכ"ז סק"ו כתב דלדעת תוספות ורא"ש דוקא כשנכתב ונחתם בכשרות כשר על ידי שליח, אבל במוקדם בכתובה או בחתימה אינו מועיל על ידי שליח, אך מביא דעת הרשב"א דאפילו מוקדם ממש נמי כשר על ידי שליח, והפתחי תשובה סק"ו מביא בשם מהרי"ט דהרשב"א סותר עצמו מחידושיו לתשובתו, ונמצא דגם משום חשש מוקדם השאלה חמורה מאד.

(ג) ואפילו אם נזדקק במקום עיגון לסמוך על

באופן שיש עיגון גדול יש להתיר שיכתבו גט חדש אולם אם יהיה באמת מקום עיגון גדול נראה להזדקק להתיר באופן שהסופר והעדים והשליח יכתבו ויחתמו גט אחר, על סמך שבסדר הגט הגיד המגרש, שנותן כח אפילו עד מאה גיטין (אם נותן אומן להרב ק. שעשה כמבואר בסדר הגט), ובעצה הזאת משתמשים לכל מקום ספק בגיטין, כמבואר בכמה תשובות מגאוני קשישאי, ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ג סימן כ"ז שמביא שמצא מפורש עצה הזאת בתשובות הרמב"ן והרשב"א ופני יהושע ח"א ובכמה מגדולי המחברים, והסופר יזכה לבעל את הנייר על ידי אחר ואחר שיבוא לידו הגט השני ימסור ליד האשה מקודם את הגט הראשון בחתימת עד אחד או כפי העצה השניה ואחר כך יתן הגט השני שנסדר שלא בפני הבעל, יכוון השליח שתתגרש בגט שהוא כשר על פי דין. (חפץ אני לדעת האיך כתב הרב ק. ההרשאות, ואם השליח ראשון הגיד בפני נכתב ונחתם או רק בפני נכתב). זהו מה שעלה בידי לחדש בענין זה.

בעינינו להצריך החתימות זה בפני זה, אפילו היכא דחתומים יותר משני עדים דמשום הגדה כאחד לא בעינן רק בשני עדים, וכן מורה משמעות לשון רש"י בגיטין שם דקאמר הגמרא רווחא שביק למאן דקשיש מיניה, כדגש פירש רש"י שהיו שם ישראלים זקנים עמו, הרי היו הרבה עדים, וכן לשון הגמרא דחתם ישראל לבסוף, ולא קאמר שני, ולכן ביותר משני עדים הוי האיסור משום כולכם, אבל בשני עדים בעינן מדינא שיחתמו זה בפני זה משום הגדה כאחד, וצריך עיון בדין זה.

ו) ולכן מכל הלין טעמי גם העצה השניה שהעד יחתום עתה איננה ישרה בעינינו, ופשיעה גדולה היא מצד הרב ק. שסידר הגט וההרשאות, ובוודאי קרא אותו ושאל להעדים אם חתמו לשמה, כמבואר בסדר הגיטין, ולא הרגיש שהעד השני לא חתם הגט, וזהו קלות גדולה מצידו וראוי לנזיפה. ונכון לעשות חקירה נמרצה אם הבעל באמת נסע משם, ולפי דעתי וידיעתי אותו יתרצה לכתוב גט אחר אם יפטר אותו מתשלומין.

סימן קלא⁶⁷

אם לסדר גט של מופקרת על ידי שליח קבלה

גט, אפילו אם אינה רוצה, מטעם זכין שלא בפניו דזכות הוא לה שתהיה פנויה, ושם יש דעות אם גם היא ניתרת בזיכוי זה, אבל אם היא רוצה ועשתה שליח בודאי הוא גט גמור, והתקנה שלא לעשות שליח לקבלה, במקום עיגון אין חוששין לה, מעלתו מעורר שאין רואה זכות לה כיון שגם אחר הגט הולד ממזר מדרבנן, ובודאי כוונתו על הבנים שיתעברו לאחר הגט, כי העובר שכריסה בין שיניה שנתעבר קודם הגט הוי ממזר גמור, אבל הולדות שיהיו לה אחר הגט לא יהיו ממזרים אפילו מדרבנן, ואינו דומה לדברי התוספות ביבמות פ"ז: ד"ה הולד שציינן כבודו, שכבר הביא הבאר היטב סימן י"ז ס"ק קס"ז בשם הרלנ"ח דדוקא היכא שנשאת בטעות של מת בעלה משום דלא דייקא, אבל זנתה או

ב"ה, ירושלים כ"ט סיון תש"ז

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון רבי יצחק הכהן הוברמן שליט"א

אני מאשר בזה קבלת שני מכתביו מיי"ט אייר ומערב ראש חודש סיון, בצירוף התמונה לצורך סרטיפיקט, והרב הראשי הרצוג שליט"א ציין אותו ברשימתו, אבל לעת עתה הסיכויים חלשים מאד אולי ישתנה המצב ונשתדל אם ירצה השם לטובתו.

הפתקא להאדמו"ר מגור שליט"א [בעל האמרי אמת זצ"ל] שלחתי אליו, והוספתי מצדי שבחו שלא בפניו פעולותיו הכבירות להרמת הדת בין הפליטים.

השאלה אם לסדר הגט של המופקרת על ידי שליח קבלה, אינה צריכה לפנים כי לפי המבואר בשלחן ערוך אה"ע סימן ק"מ במופקרת מזכין לה

67. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים סימן לג).

לא לבועלה שאסורה עליו משום ונטמאה. מביע אני בזה תודתי בעד רשימת העגונות מרוסיה, שהותרו על פי דין מכבר, והרשימות הנ"ל נחוצות לי בהפיצם אור בהמצב מנדוד אחינו ועיננים ברוסיה, ומשתוקק אנכי לסטאטיסטיקא שלמה של עגונות המלחמה, ופעולותיהם הכבירות של הרבנים בטיפולם, שיהיה נדפס לזכרון לדורות פעולות הרבנים במקצוע זה, וטוב שישפיע גם על חברי הרבנים ביתר המחנות לשלוח לי רשימתם. אודות הספרים החסרים לו אשתדל להשיג רשיון לשלוח לו איזה ספרים.

והריני חותם בכבוד וברכה מרובה

שלמה דוד כהנא

נשאת במזיד אין הולד ממזר לאחר הגט אפילו מדרבנן, ובודאי זכות הוא לה שלא תעבור על איסור אשת איש שהוא במיתה, הגם שעדיין ישאר האיסור לבועל, ולכן יזדרז מעלתו לסדר הגט.

אך אינני מבין למה מסכמת על שליח לקבלה ולא על שליח להולכה, ואולי יסדר כבודו את השליח שיהיה לו ב' הכחות של קבלה והולכה כמו שנוהגין בגט מומר, ולהתיר להבעל בודאי די קבלת השליח, וכאשר תרצה גם היא תעודת גירושין ימסור לה השליח הגט בתורת שליח להולכה, נוסף על מה שכבר קיבל בתורת שליח קבלה, אך לדעתי אין לדקדק בקפידה זאת, ואך תעשה שליח לקבלה בפני עדים, והבית דין יכולים להתיר גם אותה, אך

סימן קלב⁶⁸

הערות בכתובת וסידור גט

בהרשאה. הגה אף שמבואר בדברי המחבר סימן קמ"א סכ"ו דנהגו להקנות לעושי שליח, מכל מקום בסדר הגט מהרב רבי מיכל רבי יוזפס לא הוזכר כלל מנהג זה וכן בהרשאה לא נזכר כלל שיהיה בקנין וכן בסדרי הגיטין של מחברי האחרונים לא הוזכר מנהג זה ואין נוהגים בשום בית דין במדינותינו. ונראה דמשום הכי אין נוהגין לעשות הקנין משום דמבואר ברמ"א סימן קל"ד ס"ד דאם קיבל קנין לגרש מתירין לו כדי שלא יהיה בזה חשש גט מעושה, ואף שמשביעין אותו שלא לבטל הגט, ביטול הגט הוי מילתא אחריתי שנשבע שלא לבטל ואינו נשבע לגרש אבל קנין להשליח אם הקנין מועיל הוי קנין לגרש על ידי שליח ויש בזה משום חשש מעושה.

אך באמת כתבו הבית שמואל והגר"א מדברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות מכירה דהקנין אינו חל כלל לכן פסקו דאין בזה חשש עישוי, אבל בזמנינו שנותנין שכר לשליח בעד הולכת הגט ובפרט כשהוא לעיר אחרת ונמצא דחל הקנין על השליחות דהוי כדן פועל וכיון דחל הקנין יש

ירושלים, כ"ו אדר תש"ד

כבוד ידידי הנכבד הרב הגאון המפורסם מוריניו רבי אברהם שור שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב, התענגתי מאוד על הקונטרסים מחיבורו הגדול שביבי אש ששלח לי לעיין בהם ושמוציא לאור לעת עתה החלק על הלכות גיטין הנחוץ ביותר לכל רב ומורה, והרבה הקפידו חכמינו ז"ל בדיני הכתיבה והסידור ובזמנינו שאחינו בני ישראל נפוצים בכל קצות העולם סידור הגט הוא על פי רוב ענין דחוף ואי אפשר להרב המסדר לעיין בכל הספרים הרבים להורות כדן וכהלכה, לכן כבודו שעמל לאסוף כעמיר גורנה מכל הראשונים, דעתם והכרעתם בכל השאלות והספיקות בדינים אלו היא בכלל מזכי הרבים, והגם שכבר נמצאים ספרים כאלו, חפן ה' בידו הצליח לשכלל חיבורו ולהדרו ביתר שאת ויתר עז.

והנני רושם בזה איזו הערות שעלו ברעיוני עת עברו עיני בדבריו הנעימים.

האם יש לקבל קנין סודר מהבעל על מינוי השליחות (א) בדף ה' מזכיר שצריך ליזהר לעשות בקנין סודר מהבעל על מינוי השליחות ולכתוב גם כן

68. מודפס בספר שביבי אש על אבן העזר (מהרב אברהם צבי שור) בהערות.

אבלים מן המנין משום דאינו שייך להברכה שמברכין את האבל והאבל בעצמו מברך ברכה אחרת, וכיון שאינו שייך לאותה הברכה אינו יכול להצטרף למנין עשרה כמו לענין תפילה שמי שפטור מן התפילה שגם כן אינו מצטרף אבל לענין גט בודאי אי הטעם משום פרסומא מילתא לפרסם שנתגרשה והואיל והבעל אינו נאמן לומר שגרש את אשתו רק מכאן ולהבא מטעם מגו לכן אינו מצטרף להפרסום ובקידושין הוא שייך להברכה לכן מצטרף, וגם אפילו להסוברים שבקידושין גם כן הטעם משום פרסום נאמן המקדש על עצמו מטעם שוויה אנפשיה חתיכה דאיסורא ולכן שייך להפרסום ומצטרף דנאמן על עצמו ליאסר בקרובותיה.

לפי זה יהיה הדין בכהן המגרש שגם כן נאמן על עצמו להאסר באשתו שיצטרף להעשרה.

כתיבת תיבת "פטורין" בלי י'

ד) כבודו מכריע לכתוב בגט גט פטורין בלי יוד אחר הפ' מפני שכן דעת רוב חכמי ופוסקי האשכנזים, ולפי דעתו בארץ ישראל נעשה המנהג בטעות על ידי שהגט הראשון שנכתב על ידי האשכנזים נסדר בהעתק מן הגיטין הקודמים שנתקנו על ידי רבני הספרדים, אבל עדיין בעי טעמא באיזו סברא מתחלקת הדעה של הספרדים מן הדעה של הפוסקים האשכנזים.

כתבתי ההערות האלו כדי להשתעשע בדבריו והנני מברכו שחידושו ושמעתתו יתבדרון בעלמא בין לומדי תורה להגדיל תורה ולהאדירה, כעתירת נפש החותם בכבוד ובברכת החג ולבשורות טובות מאחינו שבגולה ולגאולה קרובה.

שלמה דוד כהנא

לדעתי בזה חשש של עישוי והיינו טעמא שלא נוהגין בתי דיני של מסדרי גיטין לעשות קבלת קנין על השליחות.

אך לפי זה צריך עיון מה שבסדר הגט של רבי מיכל סידר שהשליח יאמר בלב שלם גמרתי לעשות דבר זה ולא הזכיר שהבעל יאמר כן ובזכרוני שבספר קב ונקי הגיה שגם הבעל אומר כן.

הגביה הבעל את הדין והגיר פחות מג' טפחים

ב) כבודו מצדד להתיר אם הגביה הבעל הדין והגיר מהסופר פחות מג' טפחים משום שאין לבוד להחמיר. ולי נראה דאין שייך בזה לבוד להחמיר משום כי איתשיל לאו להגט איתשיל רק אם קנה הניר או לא ואי נימא דלא קנה הוי קולא להנותן ולא להחמיר.

אך בכלל לא שייך הדין של לבוד רק כשמגביה מן הקרקע אבל הניר ויתר מכשירי הכתיבה הסופר נותן להבעל מידו ואין שייך בזה לבוד. והמחלוקת של הראשונים היא כמה הוא השיעור של הגביה כמו במשיכה יש גם כן שיעור כמה יש עליו למשוך וההסבר מטעם לבוד אינו אלא לראיה שפחות מג' לא חשוב מקום אחר ממקום שהיה קודם.

במנהג להצריך עשרה לסידור הגט ואין המגרש מן המנין

ג) מעלתו מעורר על הספר ברכת המים שנוהגין להצריך עשרה לסידור הגט והמגרש אינו מן המנין, ולפי הטעם של המנהג משום היקש יציאה להויה הלא חתנים מן המנין, ומביא גם טעמים למה שאבלים אינם מן המנין.

והנה ברש"י מגילה כ"ג: מבואר היטב שאין

סימן קלג⁶⁹**כתיבת שם המקום בגט במחנות קפריסין**

הוחזקה לסידור גיטין, וכן היינו נוהגין בורשה שסמוך לה חוץ לתחום היה הבית חולים היהודי, הגם שהיו הולכים שם בשבת בהיתר על ידי בורגנין, אבל היה לו שם מיוחד "ציסטא" והיינו צריכים לסדר שם גיטין לעתים תכופות לחולים מסוכנים מפני חשש יבום, והיינו מסדרים בבית החולים בציווי של הבעל לכתוב ולחתום, והיינו שבים לעיר וכותבים וחותמים כבעיר, ואחר שנגמר כתיבתו, באנו עוד להבית חולים ומסר הגט לאשתנו. אבל בנידונו שבעיר הגדולה אין דרים שם יהודים ולא נסדר מעולם שום גט בעיר הזאת למה לנו לטרוח בשמות של העיר הגדולה שאינה צריכה לנו כלל ועלינו לסדר רק השמות של המחנה.

אם אסור לו לצאת למחנות ליכנס לעיר

ג) ועוד יותר יש לומר שאפילו אם בעיר הגדולה עומדת תוך עיבורה לא יהיה להדרים בהקטנה הדינים של העיר הגדולה, כיון שמפני חוקי המלכות אינם רשאים לצאת מהמחנות וליכנס לעיר הגדולה, והוי דירה בעל כרחו ואינם שייכים כלל לעיר הגדולה, לכן נראה ברור שהתיקון להסידור צריך להיות דוקא להמחנה.

ידידו הנאמן לו

שלמה דוד כהנא

קבלתי מכתב חדש מרבני קפריסין וכותבים ששם העיר כדי לסדר גיטין אין בידם לברר כי הם נדחים בגדרי תיל, בכתובות הם כותבים מחנה ישראל בקפריסין או אצל דקלייא.

ב"ה, ירושלים כ"ח תמוז תש"ז

כבוד ידידי הרב הגאון הרב יהושע מנחם ערינברג שליט"א

ראיתי בשימת לב קונטרסו הנפלא⁷⁰ בדבר סידור גיטין בהמחנות של קפריסין היאך לכתוב שמות המחנות, ואם יש לכתוב הסמוכות לעיר הגדולה פאמאגוסטא שם העיר הזאת, ומעלתו ברוב בקיאותו הצליח למצוא ראיות חדשות ממקומות שונים בש"ס ופוסקים בשאלה זאת.

תוך עיבורה של עיר נחשב כמותה

א) והנה בגוף החקירה כבר הציבו לנו גבולים רבני קשישאי, והגט פשוט סימן קכ"ח סוף אות כ"ז סיכם דבתוך עיבורה של עיר כשר לכתוב שם העיר, והביא ראייה מגדרים נ"ו: שהנודר מן העיר מותר בעיבורה מהכתוב בהיות יהושע ביריחו, וכן מביא מתשובות מהר"י ווייל סימן ע"א חוץ לעיבורה ותוך התחום לכאורה פסול אך מביא בשם רבינו שמשון דמכשיר מהא דראש השנה ל'. לענין תקיעה בשבת דתוך התחום חשוב כמותה, וכן בחולין^{ק"י}. גבי כחלי ומהא דהתחום קולט בערי מקלט מכות כ'. ובספר בנימין זאב סימן ק"ה כתב להקל אפילו חוץ לתחום אם כתב שם העיר.

מנהג וזאראש בכתיבת גט בחוץ לתחום

ב) אך לדעתי די ש לזה מקום אם בעיר הגדולה מסדרים גיטין מכבר וסמוך לה נבנית עיר חדשה אז מפני הקשיים לסדר גיטין במקום חדש מפלפלים אם לכתוב שם העיר הגדולה שכבר

69. תשו"ח למכון גנזי דבר יהושע והעומד בראשו הר"ר נחמיה בלושטיין שליט"א שמסר לנו תשובה זו.

70. עיין בספרו שו"ת דבר יהושע ח"ה סימן טז.

סימן קלד

בגט שאות אחת נכתבה באופן שנכנסה לתוך חלל שבין ב' אותיות**• כשכתבו שם האשה בשורה השביעית****• בנוסח שכותבין בגט דיתבא על מים הנמשכים**

הדק היטב לסדר שמות הנהרות כראוי וכיאות בכתיבת הגיטין בעירכם, אולם דא עקא שעל ידי אריכות כזה בשמות הנהרות יוגרם אשר תמיד יהיה שם האשה בהשורה השביעית אשר לכתחילה בודאי שאין לעשות כן. האמנם שבספר ברכת המים אות ע"ד הביא שאף קודם הנתניה ושלא בשעת הדחק יכולים למסור הגט שנכתב בו שם האשה בשיטה השביעית, אולם לכתחילה לתקן מנהג קבוע ומסוים ששם האשה יהיה בכל הגיטין בשיטה הז' אין דין צורך בושש שלא נכון זה, והגם שכל הדין הזה הוא מהלבוש סימן קנ"ד סמ"ג בשם יש אומרים, והפנים מאירות ח"ג סימן מ"ז כתב שאיננו יודע מקור לזה, הנה הפתחי תשובה על סדר גיטין אות ע"ד מביא סמך לזה מהגמרא גיטין ט"ו. והברכת המים בעצמו שם הקדימו בזה והדברי אמת בקונטרס ד' מביא מקור לזה מהפסיקתא פרשת תצא ד"ה כי יקח.

ואם יתעמל הסופר לדחוק הכתב בששה שורות הראשונות למען שישתרע שם האשה בשורה השישית, הנה גם זה אין נכון כי מבואר בסדר הגיטין דהכתב של הגט צריך להיות שוה.

נוסח הגט דיתבא על מים הנמשכים

ג) ובאמת גוף הנוסח של דיתבא על מים הנמשכים הוא נוסח חדש שלא נמצא בשום גט מהקדמונים, והגם שמבואר כן בתשובת משיב דבר ח"ד סימן נ"ז הנה לפי הנראה לא נתקבלו דבריו באדעס כי בהגיטין הבאים משם נכתב גם כעת דיתבא על כיף ימא ועל מי בארות ומבואר בגט פשוט סימן קכ"ח סקכ"ב דבעיר אפענהיים לא נסדר שום גט משום דהבאר של העיר בא על ידי צינורות ולא רצו להחליט איך לכתוב, והגט פשוט משיב על סברא זאת ולדעתו אם הצינור בא מן הנהר צריך לכתוב שם הנהר ומשמע דמים

ב"ה, ווארשא יום ה' פרשת שלח כ"ו סיון תרצ"א

הוד כבוד ידידי הרב הגאון המובהק החכם השלם ערוגת הבושם מוריניו הרב רבי יצחק אייזיק הלוי הערצאג שליט"א הגאבד"ק דובלין והמדינה

הריני לאשר בזה קבלת הגט בצירוף ההרשאות של הבעל אפרים המכונה פרנק בן ישראל לגרש בו את אשתו מטל דמתקריא מניא בת שרגא פייבל דמתקרי פייבט, הגט נמסר ליד האשה בשני בשבת בשלשה ועשרים יום לירח סיון תרצ"א.

בברכה והערצה רבה הנני להודות לו בעד שקידתו לפתח חרצובות האשה האומללה שישבה כבולה בעבותות העיגון זה כט"ו שנה אשריו ואשרי חלקו שנתגלגל זכות על ידו להוציא ממסגר נפשה, האבי יתומים ודיין אלמנות חיות יטה אליו חסדו ואמתו להריק לו שפע ברכה וישע רב.

א) ואחרי שכבודו הואיל להראות במכתבו את חילו לאורייתא, וכפטיש יפוצץ סלעי הריעותות שנמצאו בהגט והשתעשע בחידושי תורה להעלות מרגגיתא בטעמים ונימוקים נכונים וישרים להכשירו בשעת הדחק, הננו גם אנחנו לחוות לו דעתנו שהריעותא היותר גדולה היתה מה שראש האות ל' של תיבת פייבל נכנסה לתוך החלל שבין האותיות ב - ק שבתית ושבקית, אולם אחרי שרוב האחרונים מחמירים לפסול בדיעבד רק היכא שנכנסה בתוך אות ד' או ר' שהוא בתוך חלל האות ממש ונשתנה צורת האות על ידי זה, אבל בשאר אותיות ניכר שאיננו ק' ולכן הזדקקנו למסור הגט לגודל העיגון.

כשכתבו שם האשה בשורה השביעית

ב) ומה שכבודו מבאר לנו הגות לבו בכתיבת שם הנהרות, הגם שענין זה איננו נוגע לנו ואין לנו להרהר אחרי הנוסח שסידר מעלתו ובודאי דייק

הנמשכים על ידי צינורות אינם חשובים בעצמם לכתוב על סיפוקם "דיתבא".
 והערצתי לכבודו והנני חותם ברוב כבוד והוקרה
 יו"ר הלשכה לתקנת העגונות
 כתבתי לו הערותי רק למען להביע לו בזה את תודתי
שלמה דוד כהנא

סימן קלה

מספר שאלות ממוחנה בקפריסין

עתה. נראה לי דכדאי הם הרא"ש והים של שלמה והחמדת שלמה ועוד אריות שבחבורת האחרונים לסמוך עליהם בשעת הדחק, ואולי בהמשך הזמן תעלה לה ארוכה על ידי תרופה, ואם לא נתיר אז יבוא לגרשה פה בגירוש קפריסין ותשאר גלמודה ועזובה ותסבול מזה עוד יותר בתחילת בואה לארץ ישראל ותהא בבחינת שה אובד, ואמינא בה טעמא בכחא דהיתרא עדיף כי מה שהחמירו לשמש במוך יען שהוא מוציא זרע לבטלה, ברור לכל מבין שזה רק כשעושה הדבר בשאט נפש כדי לבטל מפריה ורביה רחמנא ליצלן, שלא להוליד תולדות והוא והיא ראויים להוליד, מה שאין כן כשעל פי חולי אי אפשר להוליד הרי זה לדעת הרא"ש כעקרה וזקנה, וידענא שעל פי הזוהר והמקובלים לכאורה אין מקום לסברתי בכל זאת אפשר לדחוק בזה.

במחנות בקפריסין אם מותר להשמיט בגט מקום נתינת הגט

ג) על דבר השאלה בכתיבת שם מקום נתינת הגט במחנות. נראה לי דאם אין רצון המורה להכריע בעצמו בדבר החדש אז נכון להשמיט מקום עמידת העדים, שכן כתב בבית שמואל ריש סימן קכ"ח דכשר ומה דלא ראינו גט בלא כתיבת שם המקום אין לא ראינו ראייה, ועדיין לא היינו במצב כזה שיהיה צורך בדבר לרבים, ותמיד בכל ענין שיש נחיצות לחדש להקל לרבים בפרט בעניני עיגון בודאי שיכול לחדש ועל זה נאמר "יודעי בינה לעתים...." בפרט כשיש פה קבוץ של שלשה רבבות ישראל ויש לחוש לתקלה ודי למבין.

אמנם אם אין לב המורה לבוא בדבר החדש, הרי יש עמודי ברזל שהובאו בפתחי תשובה דכל עיבורה של העיר אפילו חוץ לתחום נקראת על שם

ב"ה, ח"י אדר ב' תש"ח גירוש קפריסין

יראה בבני ארצינו, ובישועת עמינו כבוד הרב הגאון המפורסם הוראתו בקדושה כדת וכהלכה כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א אחר דרישת שלומו הטוב הנני מבקש ממעלת כבוד תורתו הרמה לעבור בטובו על השאלות המוצעים בכאן ולהשיב חוות דעתו כיד ה' הטובה עליו, חושבני שכבוד גאונו בטח יודע את שמי על ידי הספרים השונים שחיברתי מאז עמדתי בקשרי ידידות עם גדולי פולין זצ"ל ביחוד עם הגאון רבי צבי יחזקאל מיכלזוהן מפלונסק, הגר"י לווינשטיין מסראצק, הגר"י ארנער מנאשלעסק, הרב מקאלביעל ועוד הרבה, באתי לכאן עם הספינה "מדינה יהודית" ואני מצפה לישועה קרובה לעלות לציון ברינה בשמחת עולם וישועה כללית בטחוני כי כבוד גאונו ישיב על כל הפרטים להלכה ולמעשה ומורין כן.

ואסיים בברכה יחזקהו ה' ויאמיץ כוחו לתורתינו הקדושה וירוח רוב נחת מצאצאיו.

מוקירו כיפע"ת חין ערכו הרם

הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן

בתפילין כתוב תשמעו במקום שמע אם יש לזה תיקון
 א) על דבר השאלה בתפילין שנמצא כתוב בהם "אם תשמעו תשמעו" נראה לי מסברא דכיון דיש כאן לפנינו תיבת "שמע" מוחק היותרת שבראש ובסוף וכשר, ומצאתי הדבר מפורש בשלחן ערוך או"ח סימן ל"ב סכ"ג "ואם יתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרר אותה אם היא בסוף תיבה או בתחילתה" וברור דגם כשיש ב' יתרות בתחילה ובסוף גם כן כשר בגרירה דמאי שנא העיקר תלוי בזה שנמצא אותיות התיבה שצריכה להכתב. שוב ראיתי בקסת הסופר סימן ט' סקי"ג מבואר בשם הפרי מגדים כסברתי עיין שם היטב ודו"ק.

שימוש במוך

ב) על דבר השאלה בשימוש במוך בשעת הכרח גדול, ואם לא נתיר נצטרך להפריד הזוג שנישאו

פי הכרח אין מזכיר שם המקום יש גם כן לכתוב "למנין שאנו מונין" ורק תיבות כאן ב.. ישמיטו, ועיין בפתחי תשובה קכ"א ל"ד ובסדר הגט סימן ק"ז ודו"ק.

בשר ששהה ג' ימים בלי הדחה במקפא

ז) על פי רוב שולחים לכאן הבשר אחר ששהה ג' ימים בלי הדחה אלא שניתן באייזענקאסטענס והבשר טרי (פריש) כביום שחיטתו. נראה לי דאף על פי שלא נוקר ולא הודח כשר, דלא שייך בזה חששת הגאונים "שנתייבש דמו בתוכו" כי עין רואה תראה שלא נתייבש כלל וכלל, ועדיין יש להרהר אולי זב קצת מים במשך הזמן על הבשר והוי ככבוש קודם מליחה, וחקרתי ונודע לי כי הבשר ניתן בהאל גדול (חדר) בלא קרח עליו אלא שבתחבולה עושים בהאל קור גדול [עיין לעיל סימן לג ו-צה].

בענין עירוב במחנות בקפריסין

ח) בנקודה שאנו שרוים ועצורים יש לנו (שמונה) מחנות סמוכים זה אל זה, ביניהם ישנם אחדים שמופסקים בהפסק גדר תיל בפני עצמו, אולם כולם עתה פתוחים זה לזה בצורת הפתח וכל היום הולכים חפשי ממחנה למחנה על ידי הפתחים, וישנם בהיקף שני מחיצות גדרי תיל זה אל זה גבוהים למעלה מעשרים, אלה המחיצות עשו בתחילה להיקף דירה של העצורים, והם סובבים ומקיפים את כל המחנות יחד, המחנות יש שבהם אהלים מיריעות ויש שיש בהם צריפים מפחים, היש צורך לערב או שנדון זה כנתנוהו בדיר או בסהר, וכשיירא שהקיפוח מחיצה (אוי"ח סימן שס). באחרונה קמו איזה צעירים ובלא רשות מהשלטונות זרעו רק באחת המחנות זרעוני גינה (שומים ובצלים) הירקות האלה עשויים ערוגות ערוגות ויש הילוך ביניהם בשביל צורך הניכוש, וגם לפי שהם מתנועות שונות (מזרחי, השומר הצעיר ועוד) הפסיקו ביניהם בשביל רחב להבדיל בין של זה לזה ועשו סימן השייך לכל אחד ואחד.

וגם אילו היה הכל יחדיו בלי הפסק מקום המה מיעוטא דמיעוטא אפילו במחנה האחת היתכן לומר בזה זרעים מבטלים מחיצה.

העיר, ומקאזמירר הסמוך לקראקא אין ראייה לסתור, כי מאחר שיש לרחוב או למחוז הסמוך שם ידוע בפי הכל, בודאי צריך לכתוב שם זה ופסול בשוני, אבל כאן במחנה העצורים שאין שום שם מיוחד, וכל הענינים שלנו נחתכים על פי השרים והפקידים של פאמאגוסטא או עיר אחרת למחנות הקיץ, וכל המכתבים הבאים והיוצאים יש עליהם חותם עיר זו ולא שום שם מיוחד של המחנה, כי למחנות אין שום שם וכינוי, כי נעשו רק דרך ארעי לצורך העצורים שהוא רק ענין זמני ובעבור הזמן יבטלו המחנות, בודאי הסברא מחייבת שגם על הגיטין יהיה נכתב שם זה ואין בזה שום פקפוק, וזה בודאי עדיף יותר מלסדר הגיטין בארץ ישראל על ידי כתבו ותנו שיש בזה כל כך קשיין ולפעמים יארע על ידי זה עיגון חס ושלום.

באשה שלא שמעה מבעלה זמן רב ונישאה לאחר בלא חופה וקידושין ובא בעלה הראשון ונתגרשה ממנו אם מותרת לשני

ד) על דבר אשה שבעלה במלחמה זמן רב ולא נשמע ממנו ודרה האשה עם אחד בלא חופה וקידושין ואחר כך בא בעלה, צריך עיון אם בעלה הא' מגרשה אם מותרת להב' שדרה עמו יחדיו באישות, על פי סברא דהיא חשבה שמותר לה אחר שלא נודע מבעלה כמה שנים או דינה כבסימן י"ז סנ"ו ויש לדונה בדינא דכשם שאסורה לבעל אסורה לבעל.

כתיבת שם "פאמאגוסטא" בגיטין

ה) בענין שם עיר הבירה פאמאגוסטא (Famagusta) בלא כתב א' אחר המ' נראה לי דכשר בדיעבד, ואין צריך לכתוב השמות שהיו לה מימי קדם, מאחר דבינתיים פסק משם יישוב ישראלים כתשובת מהרי"ם בפתחי תשובה סימן קכ"ח סקי"ז.

כשאין כותבין מקום כתיבת הגט אם צריך לכתוב "למנין שאנו מונין"

ו) מפתחי תשובה שם סק"ב נראה דהקריאה בגט "למנין שאנו מנין כאן ב..." ולע"ד ברור דצריך לומר למנין שאנו מנין רצונו לומר שאנו בני ישראל מנין בעולם כולו סתם, ואחר כך מתחיל דיבור חדש כאן עיר פלוני והוא ענין בפני עצמו לכן גם כשעל

עירוב בספינה יהודית

ט) הנוסעים בספינה ויש בה מחלקות שונות, תחתיים ושניים הצריכים לערב, השאלה בספינת המעפילים שהם של ישראל ואין שום חדר ומחלקה מושכר לאדם רק יד כולם שוים.

דקראקא. ונראה לי דכיון דבזמן הזה אין דרך להניק כ"ד חודש וכבר עברו ט' חודשים מזמן שגמלתו יש להקל בשעת הדחק והכרח גדול לאחר י"ח חודש ויעיין תשובות מים חיים סימן י"ג וי"ז ודו"ק.

בגט ששם הבעל דוד שבתי ובפי כל נקרא שבתי וכתבו דוד דמתקרי שבתי

בגט שנמצא בו אותיות גדולות וניכר שנעשה כדי להעביר על טעויות שהיו

י) אחד שמו מלידה דוד שבתי ובפי כל נקרא רק שבתי לחוד וסידרו בגט דוד דמתקרי שבתי. כבר האריך בזה הפתחי תשובה סימן קכ"ט סקל"ו ובסדר הגט סקט"ז האם יש לסמוך על המקילים לכתוב בהאי גוונא דוד דמתקרי גם שבתי, ואף על פי שהגט עדיין לא נמסר להאשה מכל מקום כיון דיש קושי גדול לסדר מחדש נראה לי להקל למוסרו, האיש הזה היו לו שלשה נשים פה אשה אחת נתגרשה כבר על ידי גט שנסדר בסגנון הנזכר כעת מונחים עוד שני גיטין שלו בשביל שתי נשים אחרות, ואם נחמיר באלה הרי נוציא לעז על הגט הראשון, בכך יורינו הדרת גאונו מה לעשות.

יג) עוד זאת אדרוש להודיע חוות דעתו על דבר גט שנמצא בו במלת "בידיכי" כ' גדולה מאוד כי טעה וכתב אותיות אחרות ולכן העביר עליהם דיו ועשה כ' גדולה, ובגט אחר נמצא תיבת "מנאי" באותיות גדולות וניכר שהיה כתוב תיבה אחרת ולכן העביר עליהם באותיות גדולות, ולא ידענו מתי תיקן, ומסתמא עלינו להחזיק שנעשה באופן הכשר, אך אין על זה קיום וכפי שראיתי רגילין לתקן על דרך זה כל הטעותים קודם החתימה בלי קיום.

דורש שלום תורתו הרמה בכבוד רב

מתתיהו יחזקאל גוטמן

אשה שנתגיירה מספק אם צריכה גט מבעלה הראשון לפני שנתגיירה

תשובת רבינו זצ"ל: 71

ב"ה, ב' ניסן ה' תשי"ח פה עיר הקודש ירושלים כבוד ידידי בלתי מכירו הרב מתתיהו יחזקאל גוטטמאן שליט"א

יא) אשה אחת מכולגרייא נישאה פה בחופה וקידושין ליהודי אחר זמן נתהוה מחלוקת ביניהם, וצעק הבעל כי היא באמת גויה ולא יכלו לברר הדבר, כי העדים הכחישו זה את זה. ובכך החליט הרב הגאון [רבי יהושע מנחם] עהרנברג שתתגייר, והוא הוציא דבר התגיירותה כדת. עתה רצונה להינשא לאחר האם צריכה גט מספק מבעלה הראשון שנישאה לו קודם הגירות.

שלום וברכה, מכתבו הלבבי מי"ח אדר ב' קבלתי לנכון, והיה לי עונג רב להודע שנתוסף לנו אחד מגדולי התורה למחנה ישראל בקפריסין הפרוודור להטרקלין של הארץ, יצליחו ה' לבוא במהרה לארצנו ברננה וברינה של תורה נשתעשע יחד במיטב נגן אם ירצה השם, הריני ממחר להשיב לו דעתי על השאלות שהציע ברוב בהירות ושימת לב על כל פרטי העניינים, וינעם לי מאוד להיות בחליפות מכתבים מכתבי תורה בתמידות בשאלות שיעמדו על הפרק.

אם יש להתיר למינקת לאחר י"ז חודש להינשא

בתפילין כתוב תשמעו במקום שמע אם יש לזה תיקון א) באות א' כותב להכשיר תפילין או מזוזה שכתב הסופר בטעות שני פעמים "תשמעו" "תשמעו" על ידי מחיקת הת' בתחילה והו' בסוף,

יב) צעירה אחת נתגרשה מבעלה כדת בימי עיבורה, אחר כך הולידה והניקה 8 חודשים וגמלתו. עכשיו כבר עברו י"ז חודש והיא צעירה וגלמודה על כן דופקת על פתחינו להתירה להנשא קודם כלות כ"ד חודש, ועיין בתשובת בית יצחק מלכוב אה"ע סימן נ"ח ובסוף סימן נ"ט בשם הבד"ץ

♦♦

71. תשו"ח להרב מנחם מנדל מרגליות שליט"א מבני ברק נכד הרה"ג רבי ישראל נח בריסק זצ"ל רב בקפריסין שהמציא לנו תשובה זו.

בשם רבי עקיבא אייגר סימן קי"ד וברית אברהם סימן צ"ה דאומר מותר לא הוי אונס, וגם אינה נאמנת כלל בלי מיגו שסברה שמותר.

בשר ששהה ג' ימים בלי הדחה במקפא

(ד) השאלה ז'. בדבר בשר ששהה ג' ימים במקרר. מובא באחרונים שמתירים בקרוש בכפור ומביאים ראייה ממה שמתירים הכרת טביעת עין לאחר ג' ימים המבואר בבית שמואל סימן י"ז סקע"ה. בורשה היינו נוהגים להתיר לפי ראות עיני הבית דין וכן מובא בספר מלמד להועיל סימן י"א.

בגט ששם הבעל דוד שבתי ובפי כל נקרא שבתי וכתבו דוד דמתקרי שבתי

(ה) בשאלה י'. בנקרא בהעריסה דוד שבתי, ובפי כל שבתי, ונכתב בהגט דוד דמתקרי שבתי, וכבר נסדרו הגיטין אך לא נמסרו עדיין, עיני מעלתו שפיר חזו בפתחי תשובה כל הדעות בזה, ואם יש לפי ראות עיני הבית דין קשיים לסדר גיטין חדשים יש להכשיר, אך אם ימצאו לנכון [לכתוב] מחדש דעתי לכתוב שבתי לבד, כי לפי הנראה ממכתבכם נשתקע השם דוד, ואין בזה לעז להגט הראשון היכא שהכשירו שם אחד, דלא הוי רק בשינוי, וכן כתב גם כבודו בשם פאמאגוסטא.

אשה שנתגיירה מספק אם צריכה גט מבעלה הראשון לפני שנתגיירה

(ו) בשאלה י"א. האשה מבילגוריא דספק אם היא יהודית או נכרית ונתגיירה אם צריכה גט. בודאי אין ספק שצריכה גט, חדא מטעם ההכחשה, ואפילו אם נתברר שהיתה נכרית יש בזה לומר מי לא טבלה לנדונה, ואינה נאמנת לומר שלא טבלה וגם היא שויתה אנפשה חתיכה דאיסורא.

בגט שנמצא בו אותיות גדולות וניכר שנעשה כדי להעביר על טעויות שהיו

(ז) בדבר גיטין שנמצא בהם איזה אותיות יחידות גדולות וניכר שנכתבו כדי להעביר איזה אותיות שנכתבו בטעות, וכבודו כותב שרגילים בקיום. הגה בסימן קכ"ה סעיף י"ט כותב המחבר ועכשיו נהגו להחמיר שלא לקיים מחק בגט. וכן נהגנו גם אנחנו בורשא מפני מהירות הכתיבה היה

על סמך המבואר בשלחן ערוך סימן ל"ב והפרי מגדים מובא בקסת הסופר, הגם שהצדק כדבריו יש להסתפק אולי דין זה שייך רק באותיות ותיבות שאין משנין משמעות המילה, אבל תשמעו במקום "שמע" הרי משנה המשמעות והסופר בטעותו הרי כיוון לכתוב תשמעו, ונמצא שכתב שלא לשמה ולא נתקדשה תיבה זאת לתפילין, דוגמא בהגמרא שבת ק"ד: בנתכוין ליהודה והחסיר הד' צריך להעביר קולמוס משום שלא נתקדש השם, ויש להכשיר לפי דעת הרמ"א דלא בעינן לשמה רק באזכרות, אבל להדעה דבעינן בכל הכתיבה לשמה והטור פוסל אם לא עשה כן, יש לומר דהתיבה שמע נכתבה שלא לשמה והוי כמו שכתב הטור יו"ד סימן רע"ג דפסול.

במחנות בקפריסין אם מותר להשמיט בגט מקום נתינת הגט

(ב) על דבר מקום כתיבת הגט במחנה, הגה בשנים כתיקונם היה קפידה גדולה לא לסדר גיטין במקום חדש, רק בהסכמת גדולים בפלפולים על כל אות מהמקום והנהר, ולא בשעת חירום ושעת הדחק של זמננו מפני גודל המכשולים יש לסמוך על הבית שמואל והגט פשוט שכתבו שבמדבריות וספינות כשר בדיעבד בלי כתיבת מקום העדים, בקפריסין היה דעתי בעצמי לכתוב אחר המקום דדקליא ולא בפאמאגוסטא כיון ששם גם כן לא נכתב עד עתה שום גט, למה לנו ליכנס בפרצה דחוקה להתיר בחוץ לתחום מהעיר הגדולה שאין שייכות כלל ליהודי המחנות, אבל אם כבר סידרו שם איזה גיטין כבר הוחזק המקום והשם והוי כהכרזה ל' יום.

באשה שלא שמעה מבעלה זמן רב ונישאה לאחר בלא חופה וקידושין ובא בעלה הראשון ונתגרשה ממנו אם מותרת לשני

(ג) באות ד' מסתפק באשה שבעלה במלחמה זמן רב וסברה שמת ודרה בלי קידושין עם אחר אם מותרת לבעול או דינה כבסימן י"ז סקנ"ו. הגה הדין הזה הוא רק בנשאת לשני ומשום גזירה, אבל בלא קידושין אסורה לבעול כאשת ישראל שזינתה, ואם סברה שמותר לזנות מבואר בסימן קע"ח דאסורה לבעלה וכן לבעול ויעיין בפתחי תשובה שם סק"ט

כל העיר. ובספר אבן יקרה או"ח סימן ט"ו פסק שבגנות שבתוך העיר כדאים הפוסקים לסמוך עליהם בשעת הדחק שהזרעים מבטלין הקרפף ולא בעיר, ופסקו כן למעשה בקראקא ושאר מקומות. ובספר מלמד להועיל להרב הופמאן מפראנקפורט מביא בסימן ס"ה באריכות כל דעות המקילין.

עירוב בספינה יהודית

יא) השאלה של עירוב בספינות המעפילים שיד כולם שוה בכל החדרים, נאה מאוד, ויותר נוטה לומר שאין צריכים עירוב ובודאי אין לברך.

שימוש במוך

יב) השאלה של שימוש במוך הדברים עתיקים אם בזמנינו משתמשים באמצעים אחרים למניעת הריון, ובתשובת מהרש"ם ח"א סימן נ"ח מפרט איזה סוגים שלדעתו יש להתיר וכאלה שאין להתיר.

ומפני טרדת ערב החג ההכרח לקצר והנני לברכו בברכת חג גאולה שמח בבטחון לישועה קרובה וגאולה שלימה
בידידות

שלמה דוד כהנא

מזדמן טעותים כאלה, והיינו מקפידים שהמגרש יצוה לתקן אבל אינו מעכב.

יש להתיר למינקת לאחר י"ז חודש להינשא

ח) בשאלה הי"ב. במינקת גרושה וגמלתו להולד וכבר עבר י"ז חודש. נוהגים היינו בשעת הדחק גדול לסמוך על הפני יהושע [קו"א לכתובות סימן ק"ט] שמתיר לאחר ט"ו חודש בצירוף עוד סניפים, ובפרט בגרושה יש להזדקק להתירה.

בענין עירוב במחנות בקפריסין

ט) בשאלה ח'. לענין עירוב במחנות. בודאי אין להמחנה דין שיירה, כיון שיש לכל משפחה חדר לשינה, וגם אין אוכלין ביחד, כמבואר שם, וצריכים עירוב.

אי זרעים מבטלים מחיצות

י) הזרעים הנמצאים שם, בספרי האחרונים יש הרבה קולות שאינם מבטלים המחיצה, בספר תיקון עירובין להרב הורביץ מקראקא [תשובה א' חלק ד'] מצרף איזה אופני היתר בשם הדבר שמואל וחכם צבי דזרעים בעיר אינם מבטלים ההיקף. עוד צירף סברא דאין זרעים של יחידים מבטלין ההיקף של

סימן קלו

לסדר גט לחולה נפש

בהבנה מספיקה כדי לסדר הגט ולהשיג איזה הבטחות הסכמתו, וכיון שהיא צעירה לימים מאוד תצפה לרחמי שמים שיזמין לה ד' שעת הכושר לגיטה ואם ירצה השם שבודאי יבואו.

בכבוד והערצה

שלמה דוד כהנא

עובדא ידענא שבשנת תרנ"ה וחותני הגאון רבי זנביל [קלעפיש זצ"ל] עוד היה בחיים הוזמן לנסוע לפאריז לסדר גט לחולה רוח ממשפחת המליונר ברודצקי, מובן שעשו הרבה הוצאות והשתדלות לסדר הגט, אך למרות שחותני שהה לצורך כך קרוב לחודש ימים לא עלתה בידו לסדר הגט ושב לביתו מאוכזב, אך לאחר שנה באו לבית דינו של חותני בורשה הבעל השוטה ואשתו וסידרו הגט בורשה בשקט ושלוה, וכן לבי אומר לי שיוגמר גם הענין של ש.

ב"ה, ג' טבת תשי"א ירושלים עיר הקודש

כבוד ידיד בית ישראל הגאון הגדול מרן דארץ ישראל שליט"א [הרב הרצוג זצ"ל]

שלום וברכה, קבלתי מכתב הדרת גאונו אודות העגונה אשת ש. וכל החליפות מכתבים של הרבנות בחיפה, אך לדאבוני אין לעת עתה שום עצה להתירה. והיטב משתדלים הבית דין בחיפה להשיג גט מבעלה והקילו כל הקולות בכתיבת הגט ובנתינתו שאפשר להקל, אבל בלי גט כלל אין שום מקום לצדד בזכותה, ואפילו אם בשעת סידור הגט יהיה בספק אם דעתו צלולה לגמרי, בתשובת עין יצחק כתב להתיר בספק ספיקא שמא דעתו צלולה ושמה גם בשעת קידושין לא היה דעתו צלולה - והגם כיון שדרה עמו בדרך אישות במשך עשרה חדשים בודאי לא היה שוטה גמור - ואם לא היה בבית החולים בודאי היה מסוגל יותר למצוא אותו

סימן קלו

אם מותר לגרש מעוברת כשחושש לקיום הולד

שאצלו הוא דבר וודאי שתהרוג את הוולד. ב) שהיא לא תמתין שיעור הנקה כ"ד חודש מפני שהיא מהכת שאינם מאמינים בתורת משה עליו השלום. גם יש לצדד שאפילו אם לא יגרשנה תנשא לאיש אחר בלא חופה וקידושין, או אפשר שלא תקבל ממנו גט ותעגן אותו כל ימיו. כשבאתה לבית הרב העיזה פניה שלא כדרך בנות ישראל הכשרות והסכמתי בדעתי לעכב אותם זמן מה עד שאפנה דבר זה לגדולים, בקשתי שטוחה לפני הדרת גאונו למחר הדבר בכדי שלא יבוא לידי איסורים הנ"ל.

ידידו דורש שלומו ושלום תורתו והמברכו בשיבה טובה

לוי בן ציון רובינשטיין

אב"ד דק"ק שטשעטשין

הרב זצ"ל כתב על המכתב בזה הלשון:

נשלחה תשובה בט"ו טבת תש"ח שלא לעכב

הגט.

שלמה דוד כהנא

בעזרת השם יתברך, זאת חנוכה תש"ח

לידידי הרב הגאון המפורסם והמופלג בתורה ובמדות ירא אלוקים באמת מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א רב בירושלים עיר העתיקה תובב"א

שלום וברכה, אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה, אחר ברכת שהחיינו על אתחלתא דגאולה שיהיה במהרה בימינו, אבוא בשאלתי על דבר אשה אחת שטוענת מאוס עלי בעלי מפני שהוא אינו משמש כדרך כל, ובעלה טוען ששקר בפיה וראיה לדבר שהרי היא נתעברה ממנו, והיא טוענת אמת שנתעברתי ממך זה כשלשה חודשים אבל שימושך קשה עלי ושבתו והלכה מביתו, עתה הוא בא והביא ראיה לדבריו שענינה נתנה באחר, אבל מכל מקום מכיון שאינה דרה עמו וגם ביישתו בפני כל הוא מרוצה ליתן לה גט פיטורין רק שחושש שמא תהרוג את הוולד על ידי תחבולות הרופאים שמוציאין הוולד בכלי אומנות קודם זמנו.

ושאלתו מתחלקת לב' אופנים, א) אם מותר

לגרשה אחר שטוען שחושש לקיום הוולד מפני

סימן קלח⁷²

ספק זקוקה ליבום שלא ידוע מי מת קודם האב או הבן

להורג, שלפי דעתו יש להם הדין של מים שאין להם סוף שלכתחלה לא תנשא, ומתיר על סמך הערכאות והתעודה שניתן לה.

אם ניתן לסמוך על עדותו של הצלב האדום

א) לפי דעתי אם נדייק במכתב של הרב שוסטר שכותב בפירוש שתעודת הצלב האדום ניתנה להאשה על סמך החקירה של ד"ר דע האסס, שעליו סומכים הערכאות והצלב האדום, מפני שודאי הוא מת, וקרוב לודאי שהומת תיכף אחר בואו להמחנה בגלל גילו, אין לדון בזה דין ערכאות, ויותר טוב לסמוך על חקירתו של דע האסס שנאבד

ב"ה, ירושלים י"ט אייר תש"ז

בדבר השאלה של הרב שוסטר באמסטרדם, אודות העגונה שבעלה הובל ביחד עם בנו למחנה המות, ושניהם נאבד זכרם, לפי החקירה נצולו מכל המחנה רק שתי נשים, והצלב האדום נתן להאשה תעודה על מיתת בעלה בתאריך יום שמת בו, והספק הוא אם צריכה לחליצה כיון שאין ידוע מי מת קודם.

והרב הראשי שליט"א [הרב הרצוג זצ"ל בספרו שו"ת

היכל יצחק ח"ב סימן ע"ט] מפקפק אם יש להתיר לכתחלה את האשה על סמך שרוב המחנה הוצא

♦♦

72. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן פ).

מחזיקין מאיסור לאיסור

ובגוף הקושיא של מחזיקין מאיסור לאיסור יש יותר לצדד (וכבר עורר בזה גם הגאון הרב הראשי, והאור שמח הלכות שחיטה (פ"א הי"ג) האריך בזה) לומר שמחזיקין מאיסור ליבם שגם בחיי הבעל היתה אסורה עליו משום אשת אח נוסף על איסור אשת איש ושפיר שייך לאיסור על היבם מטעם איסור אשת אח שהיה גם בחיי הבעל, וכיון שמטעם חזקה דאורייתא על היבם אסורה שפיר צריכין לומר שלא תחלוץ דהוי כערוה ודאי על היבם מטעם חזקה ואיסורי כריתות אין זקוקין לחליצה, ועל כרחך מוכח שהדין שחולצת הוי רק מדרבנן אפילו לדעת הרשב"א דאית ליה דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא, אבל במקום חזקה היתר בודאי הוי רק גזירה דרבנן, וקרוב לומר שאם נשאת לא תצא כמו במים שאין להם סוף דאמרינן דגזירת חכמים נגד הרוב גזרו רק לכתחילה כמו כן גזירה נגד החזקה הוי האיסור רק לכתחילה, ובפרט לדעת התוספות שמחזיקין לאיסור רק היכא שנוטה יותר לאיסור בודאי צריכין אנו להחזיק איסור על היבם שמצד הגיל של אביו יותר נוטה שהוא נהרג מקודם ואסורה ליבם מטעם ודאי וממילא פטורה מן החליצה כמו חייבי כריתות דאמרינן כל שאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה. והבית מאיר אה"ע סימן קמ"ג ס"ו כתב שאפילו להרשב"א הוי רק ספק דרבנן יעויין שם.

היוצא מדברינו שיש מקום לומר דנידון דידן הוי הדין של חליצה רק לכתחילה, והיכא דהוי שעת הדחק ברדופה להנשא דעת השבות יעקב הוי כדיעבד, ובצירוף חידושו של הגאון רבי חיים עוזר [שו"ת אחיעזר ח"א סימן ל"ו] שמסכים להבית מאיר שלדעת רבים מהראשונים קידושי יבמה לשוק מפקיעין הקידושין והוי ספיקא דדינא מותרת משום ספק ספיקא.

(ד) והנה הרב הראשי שליט"א אין דעתו נוחה לצרף דעה זאת מצד ערעורו של התורת חסד ז"ל, וגם מקשה על זה דהוי ספק ספיקא לאיסור שמא הלכה שאין קידושין תופסין כלל ואפילו אם תופסין אולי אין מפקיעין הזיקה.

זכרו דהוי תרי רובי, ויש להם הדין של היוצא ליהרג, שלדעת רבינו ירוחם והרא"ש משיאין את אשתו.

(ב) אבל מה לעשות בהשאלה של יבום, והנה אם היינו סומכים על התעודה של הצלב האדום לענין יום המיתה של הבעל, סברת הרב הראשי שליט"א חזקה כברזל, כיון שידוע יום מיתת הבעל ואנו מסתפקים רק על זמן מיתת הבן, יש לנו לאחר מיתתו מטעם חזקת חי.

הגם שהטורי זהב יו"ד סימן שצ"ז סק"ב חידש דהיכא דודאי מת אין אנו מעמידים על חזקת חי לאחר מיתתו ולחייבו באבילות, אבל הנקודות הכסף ורבים מרבני קשישאי חולקים עליו.

אבל לפי הנראה הצלב האדום כותב התאריך רק על סמך החוקים שלהם, ונחזי אנו על פי דיני התורה.

(ג) הנה ביבמות ל': אית ליה לרבה דבספק גירושין של הערוה צרתה מותרת משום חזקת היתר לשוק, ואינה צריכה חליצה אפילו לחומרא משום חשש שתבוא לידי יבום, ועל קושית הגמרא מנפל הבית עליו ועל אשתו שחולצת לחומרא ולא אמרינן שאם אתה אומר וכו', מתרץ הגמרא דמפולת לא שכיחא.

והנה אם היה הלכה כרבה, בנידוננו לא היתה צריכה חליצה כלל משום שאם אתה אומר וכו' במפולת שלנו בשריפת הכבשונות של הצר הצורר שנשרפו אבות ובנים הרי שכיחי ושכיחי.

אך הרי"ף והרא"ש והפוסקים פסקו כאב"י ור"ב דגירושין הוי כקדושין וספק חולצות, אך בודאי הוי רק משום חומרא דרבנן דלא נוקים על החזקה, דמן התורה אזלינן בתר חזקה, ואין לומר דלית להו דאזלינן בתר חזקה דהא אב"י ור"ב בעצמם מפלפלים בחולין בהלימוד של חזקה מנגע. וגם כן אין לומר דפליגי אם מחזיקין מאיסור לאיסור דזהו קושיית התוספות שם ד"ה אשה ותירצו דבספק השקול לא אמרינן מחזיקין מאיסור לאיסור רק בדרוסה שיותר נוטה לאיסור מלהיתר.

מי"ב שיטות כתב להכשיר רק במקום עיגון מארץ רחוקה ואין שיירות מצויות, והפתחי תשובה [סקכ"ב] מביא כמה דעות מחמירות דבעינן עיגון ממש, ומשמע דאם שיירות מצויות הגם שארץ רחוקה ויהא זמן רב עד שיבוא הגט האחר, לא הוי הזמן שיתארך משום עיגון, והנודע ביהודה תנינא (אה"ע) סימן ע"ה בהשאלה של קידושין בעד אחד והמקדש הלך לבית אביו בדרך של מ' פרסאות, כתב דנחשב זה לעיגון ולפי דבריו אין צריכים לשאול אותו רק אם הוא בפנינו. אך לא כל השאלות והמאורעות דומות זו לזו.

לדעתי טוב לשאול את היבם הנמצא בארץ (כיון שהפסק הוא במקום שהיבם לפנינו) אם רוצה ליתן חליצה ואם יש אפשרות לזה, ואם יהיה לו דרך לחליצה במשך ג' חודשים נכון להשתדל בזה ואם יסתלק מזה נכון להתירה באופן ברור שלא תצטרך לחליצה אחר זמן, שאין בזה דרכי נועם.

ו) ואולי יש לקיים הספק של הרב שוסטר שמא מתו שניהם בבת אחת שיש להסתפק אם המיתה מפלת בשעת מיתה ממש או כמו במתנת שכיב מרע דאמרינן דחלה לאחר מיתה, ואם נימא דשעת מיתה מפלת היכא דיציאת נשמתם היתה בבת אחת אם אפשר לצמצם נמצא דבשעת מיתה היה הבן עדיין חי ואינה נופלת ליבום ושפיר הוי ספק ספיקא שמא מת האב קודם ושמא יצאה נשמתם בבת אחת, וספק ספיקא כזה מבואר בתוספות חולין כ"ח: הנ"ל בשם הר"ש, ומלשון הגמרא מיתה מפלת משמע בשעת מיתה ממש. וכתבתי רק לעורר אולי יש עוד איזה סניף.

ז) אחר גמר מכתבי הראה לי הרב גרוסברג הריטב"א בקדושין ס"ח. שכתב דיש איסור עשה ביבמה לשוק⁷³.

ברוב כבוד והערצה

שלמה זנוד כהנא

והנה מלבד שאולי נחשב זה לשם אונס חד הוא (דמה שאין קידושין תופסין אין נפקא מינה לנו רק ממילא אין מפקיעין הזיקה, ונמצא דיש לנו שני סברות לאי הפקעת הזיקה הא' משום שלא תפסו כלל הקידושין, וסברא ב' אפילו תפסו אין מפקיעין משום שבידו לגרשה אבל מכל מקום הוי רק ספק אחד), גם נוכל לומר שאם קידושין אינם תופסים אולי הלכה כרב שאין איסור כלל ביבמה לשוק.

אם יש איסור עשה ביבמה לשוק

והרב הראשי שליט"א עורר זה, אך מביא בשם תוספות וראשונים דאפילו לרב יבמה לשוק אסורה באיסור עשה יבמה יבוא עליה ולא אחר. ובענייני לא ראיתי בשום מקום חידוש זה דביבמה לשוק יש איסור עשה ולפי פשוט לדעת רב אין איסור כלל ביבמה לשוק רק אין תפיסת קידושין ולהאוסרים פילגש בהדיוט הוי רק האיסור משום פלגש.

ה) ולגודל הדחק במסקנא מתיר הרב הראשי שתנשא בלא חליצה מטעם שעת הדחק ועיגון של זמן מרובה באיסור דרבנן להתיר היכא שהספק להיתרא נוטה יותר לאיסורא. וכן כתבו התוספות חולין כ"ח: ד"ה לפי אם ההיתר מצוי יותר מן האיסור אפילו בספק תורה מותר.

ויען שיש להסתפק האיך יהיה הדין אם תנשא על סמך היתר זה ובמשך הזמן יזדמן שהיבם יסע לצורך עסקיו על איזה זמן לאמסטרדם, או להיפך שהיא תבוא לארץ, אם נחייב אותם לחלוץ, ואם נחייב אותה להצריכה שתתגרש קודם החליצה, או שנסמוך בדיעבד על הדעה שהקידושין הפקיעו הזיקה אפילו כשהיא אפשר בחליצה.

מה נקרא זמן מרובה

וגם גוף החידוש שעיגון לזמן מרובה הוי עיגון צריך בירור כמה הוי הזמן שנקרא מרובה, דהנה הרמ"א בסימן קכ"ה סי"ב בגט שהוסיף או החסיר

73. עיין אנצ"ת ערך יבמה לשוק הע' 40 41 דכן הוא בעוד ראשונים.

סימן קלט⁷⁴

מומר המחזיק עצמו לנכרי אבל לא המיר דתו על ידי כומר ומסרב לחלוץ ליבמתו

לדעת החתם סופר דמצריך דווקא המרה על ידי הכומר.

מחזיק עצמו לגוי נחשב מומר

(ב) אבל בדעתי נראה ליסוד חזק להחשיבו למומר מה שעוד מחזיק עצמו לאינו יהודי על ידי התעודה הארית, שעוד מחזיק עצמו להתפרסם בשם זה. יסודי על פי המבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן קנ"ז ס"ב דאסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגוהו, ומותר לו רק לשנות מלבושין או לומר לישראל דמשתמעא לתרי אפי. הרי מבואר דאמירה שהוא עכו"ם הוי בכלל עבודה זרה ממש והדין דיהרג ואל יעבור, וכדי למצוא זכות על הרבה יראי שמים שעשו כן מבואר ברמב"ם וברמ"א שם שאם עבר ולא נהרג לא קיים קידוש השם אבל מכל מקום נקרא אנוס ופטור. ויעויין בספר משנת חכמים (מובא בפתחי תשובה סק"ב) שהפטור הזה, באם עבר דפטור מטעם אנוס, הוא רק כשהנכרי כופהו לעבוד עבודה זרה ואם לא יהרגוהו, אבל היכא שהנכרי רוצה להורגו והוא רוצה לעבוד עבודה זרה כדי להנצל יש דעות דלא מיקרי אנוס וחייב מיתה או מלקות על העבירה, רק בעבודה זרה הוי הפטור משום דעובד מיראה דפטור (סנהדרין סד, א) וזה הוא גם כן הפטור של אותם שקבלו תעודות שהמה נכרים, אף דהוי כקבלת עבודה זרה מכל מקום פטורים ממיתה ומלקות משום עבודה מיראה.

אך כל זה הוא כל זמן שהם אנוסים, אבל אם פסק האונס מבואר ברמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"ד אם יכול למלט נפשו ולברוח ואינו עושה כן הרי הוא ככלב שב על קיאו ונקרא עובד עבודה זרה במזיד ונטרד מעולם הבא ויורד למדרגה התחתונה של גיהנום. וכן פסק הרמ"א שם. וברא"ש (בעבודה זרה פ"ב ס"ה, שממנו מקור דין זה) כתב דישראל האומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרג הוי כופר בעיקר,

ט"ו טבת תש"י

כבוד הגאון הגדול מארי דארץ ישראל רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א

שלום וברכה. רבים ממכירי מוורשה מייגעים אותי להזדקק להיתרה של אשה צעירה לימים עגונה נשארה זקוקה ליבום לאחי בעלה שנשאר בחיים על ידי תעודה ארית שהשיג שהוא אינו יהודי, ביקשה גיסתו ממנו שיתן לה חליצה וסירב לדבר אודות זה, שום השתדלות (של רבנים) אצלו לא עשו שום פעולה.

העידו לפני שלשה אנשים נאמנים ומדייקים בעדותם ומכירים אותו היטב שהוא ניתק כל קשריו עם היהודים, אינו נפגש אתם בשום פעם, אינו בא לבית הכנסת בשום חג, מחלל שבת בפומבי, הן במלאכתו והן בעישון וכתובה ושאר חילולי שבת. נולד לו בן ולא מל אותו!.

למרות שרוב היהודים כבר החליפו שמותיהם לשם יהודי, וגם אחותו שנמצאת יחד אתו כבר ביטלה התעודה הארית שהיה לה, והוא עוד מתפרסם בשם ק' (שמו הגויי) בלבד.

מחלל שבת אי דינו כמומר לחליצה

(א) והנה הזכירו הרבה מגאוני האחרונים אם יש לתפוס הקולא של חליצת מומר למחלל שבת בפרהסיא שהוא על פי דין כמומר לעבודה זרה, והחתם סופר (ח"י סימן נו) סגר עלינו את הדרך שלא לדון למחלל שבת דינו של מומר לענין חליצה, וכדעתו נמצא גם בספרי גאונים אחרים, מלבד איזה גדולים יחידים כגון הגאון בעל כוכב מיעקב (סימן מא) והבית יוסף החדש של הגאון [רבי עקיבא יוסף] שלעזינגר, מתירים בפירוש מחלל שבת בפרהסיא הקולא של מומר לחליצה, ובודאי גם מומר לערלות בניו גם כן לא הוי מומר לחליצה

74. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן פח).

פעם שאינו מומר בחילול שבת וטריפות ומילת בניו, צריכים אנו לומר שהודאת בעל דין כמאה עדים ויש לו כל הדינים של מודה בעבודה זרה גם לענין חליצה.

ג) והנה השאלה הזאת לעת עתה היא רק להלכה ולא למעשה כי עוד אעשה הרבה מאמצים להשפיע ואולי יעלה בידי להביאו לידי חליצה. אך גוף חידושי שחיוב גמור לעורר כל התופסים התעודות נכרים להחליפם כדי שלא יהיו לעובדי עבודה זרה ומודה בדתם, והריני מציע לפני הדרת גאונו ואחכה לתשובתו ודעתו הרמה בכתב או לפחות בעל פה.

בהוקרה והערצה

שלמה דוד כהנא

וכשאומר שהוא עכו"ם הוא מודה לדתם ומקבל אליל שלהם.

והנה לפי דברי הראשונים הנ"ל בודאי אמירת ישראל שהוא עכו"ם כל זמן שאין סכנה לפניו ליהרג בודאי לא גרע מהזאת הכומר, כלשונו של הרא"ש שמודה לדתם ומודה לאליל שלהם.

בכל זאת יש ללמד זכות על אותם שלא שינו עוד התעודות שלהם, אם מחמת יראה או מחמת רשלנות, אבל באים לתפילה בבית הכנסת ושומרים הדת מחילול שבת ואכילת טריפה, ומראים בזה שהתעודה האריית היא רק מחמת יראה, ועשיית המצוות המה הכחשה לאמירתם.

אבל ביכם שאנו דנים עליו שאינו מראה בשום

סימן קמ⁷⁵

תשובה בענין הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל

על פי ששם היה מן הנמנע שיחלוץ הואיל והכנישתא הפרביסלבית אסרה עליו לחלוץ והיתה זאת לו סכנה, מה שאין כן בנידון דידן, שאפשר, אם כי רחוק הוא, להשפיע עליו במשך עוד שנים אחדות.

ב) אך דא עקא, כי גם בין המתירים שבגאונים הראשונים היו שהתירו דווקא אם המיר לפני הנישואין של אחיו, ובמקרה הזה שלנו כנראה לא יצא מהדת אלא לאחר זמן.

בעברה ונשאת אי הוי איסור תורה

ג) ואולם הרמ"א ז"ל סימן קנ"ז ס"ב כתב מיהו אם עברה ונשאת בלא חליצה כי לא ידעה שהיה לה יבם לא תצא, ומשמע מזה שהוא סובר שאין כאן איסור תורה, שהרי הוא פוסק שלא תצא, וזה ברור. ואם כי הוא ז"ל התנה שלא ידעה, אבל אם לא כך תצא, ודאי שתצא זה הוא מדרבנן, כי מדאורייתא אין מקום לחלק בין שוגגת למזידה.

אך דא עקא שהרמ"א מביא אחר כך, ויש אומרים דווקא אם חלץ לה לבסוף. אבל ידוע

לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם עמוד להוראה כבוד שם תפארתי רבי שלמה דוד כהנא שליט"א לפני רב"ד דוורשא

אחר דרישת שלומו הטוב, בנוגע לענין שלפני כבוד גאונו נ"י מובן שצריך לעשות כל טצדקי שתתקיים החליצה, אבל יש לעיין במקרה שכל ההשתדלויות לא יועילו.

בשעת הדחק לסמוך על המתירים

א) והנה אפילו אם היה זה מומר ממש, עדיין אין הדבר פשוט.

אלא שיש אצלי קונטרס מהרב אבעלזאהן ז"ל מאודיסה שהתיר בענין מומר, והסכימו אתו גאונים מפורסמים ובכללם הגאון רבי יוסף זכריה שטרן ז"ל משאוויל [בעל הזכר יהוסף], ובשעת הדחק של עיגון עולמי ובאשה צעירה לימים הייתי סומך עליהם. (והרד"ך ז"ל הורה כך להלכה ולא למעשה בעובדא דידיה, שהמומר הרחיק נדוד ולא היה אפשר ליבמה לבוא למקומו, אך הוא סיים, ובלבד שישכימו שאר גדולי הדור, ולא מצינו שהסכימו).

ומכל מקום הייתי סומך על הגאונים הנ"ל אף

75. מורפס בשו"ת היכל יצחק (אה"ע ח"ב סימן פט).

כשנשאה אחיו, היא זקוקה ליבום ולחליצה, ואחר כך היה לו לומר, ויש מי שמתיר וכו' ואין לסמוך עליו, ומשמע שאין זה החלטי שאם נישאת תצא, כלומר שאין זה ברור שמן התורה הדין כך, והיינו שהוא ספק, ובדאורייתא מחמירים.

ושוב אני מדקדק שמה הוא זה שכתב, ואין לסמוך עליו, היה לו לומר, ואין הלכה כמותו, וזה נותן לנו ידים לחשוב שלא דיבר מרן אלא מנישואין לכתחילה, שאין לסמוך עליו לכתחילה, ולפי זה הדקדוק השני עוד עדיף מהראשון, שזה מגלה שלא דיבר כאן הבית יוסף אלא מלכתחילה.

והנה גם הרמ"א ז"ל אם היה תופס בדברי הבית יוסף שאסורה להנשא מן התורה, היה לו לומר ויש חולקין ואומרים וכו', ומזה משמע שלא בא לחלוק אלא לפרש את דברי מרן ז"ל, והיינו שכך הוא פירוש דבריו, שלכתחילה לא תנשא אבל בדיעבד לא תצא, ונמצא שאף הוא מפרש בבית יוסף שאין לפנינו איסור דאורייתא.

ז) אך שוב דא עקא שחסמו לפנינו את הדרך במקרה כזה, שלא דיברו אלא מאם היה מומר כבר בשעה שנשאה אחיו.

ועיין בביאור הגר"א שם שהעמיד ביאורו על היש אומרים, והיינו כיון שדין זה שאם נישאת תצא, אינו אלא מדרבנן אפילו במקום זיקה דאורייתא, בשל סופרים הלך אחר המיקל ואם חולצת תחת בעלה לא תצא, והיינו כשחלץ לה יבמה, והוא ז"ל אומר דסבירא ליה כדעת השולחן ערוך, היינו המחבר ז"ל, שהמומר זוקק, אבל בכהאי גוונא שחלצה אפשר לסמוך על המקילים.

ומיהו מכאן מוכח לכאורה אחת משתי אלו, או שהגאון ז"ל הבין בדעת השולחן ערוך שמן התורה אינו זוקק ואם חלצה לא תצא, או שהוא ז"ל הבין שזה נשאר אצל הבית יוסף ז"ל בספק, וגם בספק של תורה, כיון שהאיסור לשבת עם בעלה אחרי החליצה אינו אלא מדרבנן, לא תצא.

והנה אם נאמר כלשון הראשון, הענין יותר קל בשעת הדחק כזו, כמובן. ואפילו נאמר כלשון השני הרי זה ספק שמא הלכה שאין זה קולא מדרבנן,

שהרמ"א כשמביא בסתם, ואחר כך הוא מביא יש אומרים, הרי הוא תופס הראשון לעיקר.

תלוי בטעם המתירים

ד) אך שוב דא עקא שהבית שמואל מפרש שהרמ"א קאי על שהיה כבר מומר בשעת נישואי אחיו. אך זה תלוי כנראה בטעמים של המתירים, אם הוא משום אדעתא דהכי וכו', או מטעם שלא אחיו הוא שנאמר, כי ישבו אחים יחדו וצריך ישיבה יחדו ביהדות, או משום שנאמר בתורה, להקים לאחיו שם בישראל, והמומר אינו מקים שם בישראל.

ה) והנה הטעם השני קשה מאד, ועיין בערוך השולחן. ואם משום אדעתא דהכי וכו', הרי כשהיה האח מומר בשעת הנישואין גרע טפי, שידעה שיש אח מומר ולא באה לשאול לסדר לה קידושין על תנאי וכו' שהיתה צריכה לחוש שמא ימות בלי זרע של קיימא ותיפול לפני המומר. ואם כי אין זה הכרח גמור שסברה וקיבלה, שאפשר שדימתה שיוכלו לפתותו בשידול דברים או בריצוי כסף או שירחם עליה, אבל כבר אין זה ברור.

ולמאן דאמר שהוא משום כי ישבו אחים יחדו, הלא כאן היתה ישיבה בעולם יחדיו ביהדות.

ונשאר לנו רק הטעם משום שנאמר, להקים לאחיו שם בישראל, ולכאורה יש כאן ספק ספיקא לחומרא, היינו שמא הלכה כדברי האומר שמומר אפילו כשהיה מומר בשעה שנישאת זוקק מן התורה, ואם תמצא לומר שהלכה כדברי האומר שאינו זוקק, שמא זה הוא דווקא כשהיה מומר בשעת נישואין, ואם תמצא לומר שזה לאו דווקא, שמא הלכה כדברי הפוסק שהוא זוקק בכל אופן וכו'. ונחסמה לפנינו הדרך לגמרי.

ו) אכן יש לנו לדקדק בדברי מרן הבית יוסף ז"ל אה"ע סימן קנ"ז שהוא קובע, נפלה לפני יבם מתנכר יש מי שמתיר אם היה מתנכר כשנשאה אחיו, ואין לסמוך עליו.

והנה יש להתבונן, אילו היה מרן ז"ל סובר שהדעה הזאת לגמרי בטילה, היה לו לומר, יבמה שנפלה לפני מתנכר אפילו אם היה מתנכר

היינו מדרבנן, ומה שלא טבלו אני אומר שהטבילה הזו היא אינה לכל היותר אלא מדרבנן, וברור שהם אינם מחזיקים את עצמם למומרים ואין דינם כעבריינים, כיון שהם שוגגים בדבר זה. ואף באלה שאינם משנים עוד את התעודות שלהם דן כבוד גאונו לכף זכות שאולי מחמת יראה או מחמת רשלנות.

יא) ואיני מבין כל כך מה זו יראה, שהם כבר בארצות החופש. ואולי נשתבשה דעתם עליהם וחוששים שמא יתהווה שוב גורל היהודים מה שהיה תחת הנאצים ימ"ש. אך אם כן גם עליו יש ללמד זכות, שאינו מל את בניו שמא כנ"ל ומוטב לו שלא יהיו ניכרים בתור יהודים, ולפיכך פירש מישראל, שלא יתעורר עליו חשד שהוא יהודי, אך כל זה כל כך רחוק מן הדעת, אך בנוגע להם אפשר שאינם יכולים לקבל אזרחות ונשארים באזרחות הקודמת בפספורט (דרכון) שלהם, אבל הם שומרים תורה ומצוות, מה שאין כן אדם זה שעובר על כל התורה כולה, אפשר שהוא כמודה בעבודה זרה. אך בזה אני מסתפק אם אומרים כאן הוכיח סופו על תחילתו אבל תחילתו מה היתה.

לפי מיטב ידיעותי עשו את עצמם לאריים לאו דוקא לנוצרים, וכלום אי אפשר היה לאריים להיות כופרים בעבודה זרה, אלא שאינם שייכים לגזע היהודי, ומשום זה בלבד איני יודע בבירור שנקראים מודים בעבודה זרה.

ומה שמפורש בשולחן ערוך וכו', שאני שבימיהם לא היה במציאות גוי שאינו מודה בעבודה זרה, ואם לא היה מודה היו הורגים אותו, וכיון שאמר שהוא גוי הרי הודה בפיו בעבודה זרה, וכך הבין הגוי שהיה מוכן להורגו. מה שאין כן בימינו שבודאי היו כבר אז הרבה אריים טהורים - כלומר טמאים - שלא היו משתעבדים לדת, אלא שיש לומר שכיוון שרובם של הגויים השתייכו לדתם, הרי זה כמודה בדתם, ועדיין יש להתבונן בזה.

ומכל מקום איני דוחה יסוד זה אלא שצריך עוד להתיישב בדבר, ובפרט שיש כאן תרתי לרעותא: א. שעדיין לא נתברר שיש לו דין מומר ממש. ב. אפילו

כדמשמע מהרמ"א ז"ל, וספק שמא הלכה שמוטר לגמרי.

ח) ועל כל פנים אין זה כל כך חמור כאשר איש, ויש לדון, ואי"ה עוד נדון, ויתכן שנמצא להקל. ובפרט שיש לנו הכרעת גאוני בתראי ז"ל במעשה דאודיסא, ומעשה רב.

אבל הלא סוף סוף לא דיבר הבית יוסף אלא מעובדא של מומר בשעה שנישאת, ומשמע שאם המיר אחר כך אין הוא מוצא שום צד קולא.

והבית שמואל הבין שהרמ"א גם הוא לא דיבר אלא באופן כזה, ושוב נגעלו שערי ההיתר לפנינו.

אגב עיינתי שוב בדברי הגר"א ז"ל ונתאשרה השערתי שהרמ"א בלישנא קמא סובר כדעת הגאונים, ואין זה אלא דרבנן, ועיין שם. אך כל זה כשהיה מומר כשנישאת לאחיו וכנ"ל.

ט) ואולם המעשה דאודיסא שיצתה בהיתר מהגאון ר' אברהם יואל אבעלסאהן ז"ל והסכימו עמו גאונים מובהקים ובכללם הגאונים רבי שמואל מוהליבר ורבי יוסף זכריה שטרן ורבי חיים אלעזר וואקס [בעל הנפש חיה] וכמדומה לי גם הגאון מקוטנא ז"ל, היכם כבר התנצר לפני הנישואין של אחיו, (וכמדומה לי שגם הגאון מקאוונא ז"ל הסכים בתחילה להיתר אלא אחר כך חזר בו, וכפי בעל הקונטרס חזר תחת לחץ), ועל כל פנים צריך לעיין בקונטרס עצמו, כנ"ל, שמא היה עוד סניף להיתר.

אנשים שנשארו עם שמות ותעודות אריים אי נחשבים כמומרים

י) ועתה נדון אם זה הוא מומר בכלל, והנה מה שנתע כבוד גאונו מה נעשה לאלה היראים שהשתמשו באותה ההערמה לקבל פספורטים (דרכונים) בתור אריים, אין הדבר כל כך קשה, שתשובה מועילה אפילו למומר שהיזו עליו המים הטמאים, ואלה השומרים שבת ונזהרים בכל האיסורים, ומתענים בכל אופן ביום הכיפורים, כבר הם בעלי תשובה ונתכפרו, שהם לא חטאו במזיד אלא שטעו שדבר זה מותר במקום סכנת מות.

ואם כי מומר צריך טבילה (שו"ע יו"ד רסח ס"י"ב)

כך הלא חלתה ההמרה לאחרי הנישואין של אחיו. ועוד חזון למועד אם ירצה השם.
 וכדי שתהא תשובתם גמורה. ובזה הנני ידידו עוז מכבדו ומוקירו כערכו הנשגב, מברכו בכל טוב סלה.
 יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי לישראל

סימן קמא⁷⁶

עוד בענין הנ"ל מאת רבינו זצ"ל

מומר כבר חלה עליו הזיקה, ולא נפקע בהמרה אחר כך. ובבית שמואל שם פסק דהלכה כחכמים דמיתה מפלת, ומפני שהגמרא מפלפל שם אליבא דרבי אלעזר אף שאין הלכה כן, חוששין הראשונים לכתחלה.

אחר כך ראיתי להרב אבעלסאן בספר הנ"ל ועוד גדולים המובאים בספרו שכתבו גם כן שדין המרה הקודמת תלוי בנשואין הראשונים אם מפילין.

והנה רוב דעות המובאים בספר מחליטים שאין חילוק מתי היתה ההמרה.

וגם בנידון דידן היתה ההמרה מקודם, אך ההמרה הקודמת היתה עוד מחמת יראה, ונוכל לומר דהוכיח סופו על תחילתו שהיה גם בתחילה ברצון והשם הוי שם מאמונה הקטולית ולא רק שם ארי כמו שהדרת גאון לימד זכות וחושש מחמת ספק ספיקא לאיסורא, אבל כבר הזכרנו כמה פעמים מדעת הבית מאיר הרבה ראשונים תופסים כקושית התוספות דקידושי יבמה לשוק מפקיע לגמרי הזיקה, והגאון רבי חיים עוזר [בעל האחיעזר] והאדמו"ר מאוסטראוויצא [רבי מאיר יחיאל הלוי] מתירים בעוד ספק אחד משום ספק ספיקא. ולכן נוכל לצרף גם ספק זה לספק זיקת מומר ומכל הלין טעמי אם יסודי שהפאספארט / (דרכון) הקאטולי יש לו דין מומר אין להחמיר במקום עיגון גדול משום שההמרה היתה קודם הנישואין.

החותם בכבוד והערצה

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים י"ג שבט תש"י
 כבוד ידיד בית ישראל הגאון הגדול מארי דארץ ישראל הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א

שלום וברכה. ברוב עונג קבלתי מכתב הדרת גאון מיום ה' שבט, ונהניתי מאד מהבהירות ומתיקות דברי מעלתו בענין זיקת יבם מומר, ואם בעיני דוקא שיהיה מומר בשעת נישואי אחיו כמו שהעיר הבית יוסף, ומעלתו בהסברתו העמוקה מסביר הטעמים של הדעות.

ונחשבה אצלי הקריאה במכתבו החביב כאילו הייתי נוכח בשעורי הלכה של ערב שבת קודש ומתענג במתיקותם.

והנה באמת צריך הסבר גדול למה צריך ההמרה הקודמת לנשואין, והבית יוסף לא גילה לן טעמו. ודברי הבית שמואל שמה שפסק הרמ"א דבדיעבד לא תצא, גם כן כוונתו אם ההמרה היה קודם, אינם מוכרחים. וכן משמע מהרמ"א שהביא דעת מהר"ם ומהרא"י ומהרי"ק בשני אחים, גדול מומר וקטן ישראל, ונחלצה מן הגדול המומר אפילו בדיעבד לא מהני, ולא הזכירו כלל שההמרה היה מקודם, ולכן קרוב לומר שהתנאי של המרה הקודמת הוא רק חומרה לכתחילה. ובאור זרוע הגדול שהזכיר גם הדרת גאון בסוף מכתבו מביא התנאי של המרה קודמת בשם הישיבה של מתא מחסיא והטורים כתב שאין יודע החילוק.

וחפץ הייתי לומר שדין זה תלוי בהמחלוקת (יבמות קט, א) אם מיתה מפלת או נשואין הראשונים מפילין, שאם נימא נשואין מפילין אם לא הוי אז

סימן קמב⁷⁷**עוד בענין הנ"ל מאת הרב הרצוג זצ"ל**

אלא במעוף עין בלבד, אבל בתשובות הגאונים שהשיבו להרב הנ"ל ז"ל אני לא מצאתי עוד שפשוט בעיניהם להתיר אף בשקדמו הנישואין לההמרה. ואשוב לעיין בעזרת השם.

אך זאת עלי להעיר שכבוד גאונו טוען שהשם שקיבל בוורשה בשעת השמד הוא שם קאתולי לא סתם ארי, ואין כוונתו ברורה לי, כלום יש שמות מיוחדים לקאתולים, כלומר שמות שכל הקורא לעצמו שם זה מוכח מתוך השם שהוא דבוק באמונה הנוצרית הקאתולית, זהו שם משפחה פולני מובהק, אבל הוא כשלעצמו איננו מוכיח כלום, וכלום לא נקראו משפחות יהודיות חרדיות בשמות משפחה מובהקים של הגויים, וכבר בימי חז"ל היו ישראל שקוראים לעצמם בשמות עכו"ם מובהקים, ואין לי עכשיו פנאי להאריך בזה.

בברכת כל טוב סלה ובברכת שבת שלום ידו עוז מוקירו כערכו הנשגב
יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי לישראל

ט"ז שבט תשי"י
לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם עמוד להוראה כבוד שם תפארתו רבי שלמה דוד כהנא שליט"א לפנים ראב"ד דוורשה

שלום עד העולם, יקבל נא תודתי על מכתבו הנעים. אני מצטער מאד על שכבוד תורתו עדיין אינו יכול לבוא לשיעורי ההלכה, אך היד ה' תקצר.

לעצם הענין, הנה לא נעלם ממני שחלקו בהא דאם נישואין הראשונים מפילים או מיתה מפלת, ובקונטרסי הגדול שחיברתי זה מספר שנים דנתי בזה, והלא כבר הגאונים הראשונים ז"ל בעצמם דיברו מזה וכמבואר הכל באור זרוע הגדול. ועדיין אני מקוה שההשתדלות תצליח להשפיע על בן אדם זה לחלוץ, אבל אם יעבור זמן ג' חודשים ולא נצליח, זכור יזכור כבוד גאונו שעלינו יהיה לעיין שוב בזה, בעזרת השם.

ועתה אני מודה לו על החוברת של הרב אבלזוהן ז"ל, עדיין לא הספקתי לעיין בה כראוי,

סימן קמג⁷⁸**עד אחד ביבמה**

אמנם באשתו ההיתר הוא משום דדייקא ומינסבא, ואם כן יש לכאורה מקום לומר דגמר ההיתר הוא בשעה שהאשה נישאת, ואם כן יוצא דרך אחרי שנישאת האשה יש היתר ליבמה ולא קודם ודבר זה לא יתכן.

אך פשוט לענ"ד דאף על פי דההיתר הוא משום דדייקא, מכל מקום האשה מותרת עכשיו.

ביאור הסברא דאשה דדייקא ומינסבא
סברא זו דאשה דדייקא ומינסבא, נראה לכאורה פירושה, כי לא תינשא האשה עד שנתברר לה

בעזרת השם, ג' במנחם אב תשי"ו
להגאון רבי שלמה דוד כהנא שליט"א בירושלים

א) וחזותם אני בהערה קלה לענין עד אחד ביבמה, דהרמ"א בסימן קנ"ח מביא דעת הרא"ש להחמיר, ואמנם בשעת עיגון סמכינן על רוב הפוסקים להקל כמובא בבית שמואל שם אך בעובדא דידן נראה לי שאין צורך בכך מפני שיעדות העד אחד הועילה לענין אשתו להתירה, ובכהאי גוונא פשוט הדבר בעיני דגם הרא"ש יודה דכיון דנאמן לגבי אשתו להתיר איסור מיתה, נאמן גם לענין יבמתו להתיר איסור לאו.

77. מודפס בשו"ת היכל יצחק (אבן העזר ח"ב סימן צא).

78. מודפס בשו"ת שבט מיהודה (סימן יח).

לומר שקר מפני שהאשה תדייק אחר כן ותתאמץ לחקור ולמצוא האמת, ולכן ירא לומר דבר שאינו ברור לו שמא יתבדה.

(עד כאן נמצא)

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ירושלים י"ב במנחם אב תש"ו

כבוד ידיד בית ישראל הרב הגאון הגדול רבי איסר יהודה אונטרמן שליט"א הרב הראשי לקהלת יפו ותל אביב

שלום וברכה, ברוב עונג ונעימות קיבלתי את מכתבו הלבבי שהיה לי למשיבת נפש בהוכחי קיום דברי כמים הפנים לפנים כן לב האדם גם בזמננו. והגם שאיני חפץ להטרידו וראוי לי לקיים הוקר רגלך מבית רעך אפילו במכתבים, אך יען שמעלתו פתח בשעשועין דאורייתא בחקירה בבירור של החזקה של אשה דייקא ומינסבא, והעלה על זכרוני בדרך הניתוח שלו השיעורים של הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל אין לי כוח המעצר מבלי לקחת חלק בפטופטי דאורייתא שהקב"ה חדי בהם.

מתי מתברר חזקה דדייקא ומינסבא

א) כבודו מעורר חקירה מתי מתברר החזקה דדייקא ומינסבא, אם בשעה שבאה לבית דין ומתירין אותה, או רק בשעת נישואין. והיא באמת חקירה נאה ועמוקה, ואם נימא שהחזקה חלה רק בשעת נישואין, יהיה מיושב מה שהקשיתי בקונטרסי שכתבתי בעניני עגונות המלחמה הרצוף בזה [עייין לעיל סימן עט], בדין של מים שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא דהוי גדר של לכתחילה ודיעבד. והקשיתי, הלא הנישואין אין בהם איסור, רק כל יחוד ויחוד אסור, ומה חילוק יש בין קודם הנישואין לאחר הנישואין, ובקונטרסי הלכתי בזה בדרך אחרת.

אך אם נימא דהחזקה היא רק בזמן הנישואין, מיושב היטב החילוק שלא תינשא, משום דהחזקה שעל סמך זה אנו מתירין אותה נתחזקה רק אחר הנישואין, ונמצא שאין שום קולא בגוף הדין מקודם הנישואין לאחר הנישואין רק הטעם שמקודם אין לנו החזקה.

ראיה מדברי האור שמח

ב) וראיתי קצת כסברא זאת באור שמח הלכות

בהוכחות מספיקות שמת בעלה, נוסף על מה שהעיד העד על זה, ואמנם לסברא זו קשה, מה מועילה חזקה זו במקום תרי ותרי (שפירשו התוספות ביבמות פ"ח: ובכתובות כ"ב: דחזקה דאשה דייקא מרעא לחזקת אשת איש ולכן אינה בחטאת אלא באשם תלוי עיין שם), הא אפילו אם תשמע האשה מאנשים שונים, ואפילו משני עדים לא מהני כנגד חזקת אשת איש, דהא איכא תרי סהדי דאמרי לא מת, ותרי כמאה. וכבר נזכרת קושיא זו בספרי אחרונים ועיין מה שכתב בזה בספר עין יצחק אה"ע ח"ב סימן ל"ו עיין שם.

חזקה זו היא רק ריעותא בחזקת אשת איש

ב) אולם לענ"ד נראה לומר דחזקה זו אינה כלל בתורת הוכחה והכרעה לצד זה שאומרים מת, דהא לא שייך לומר כאן הכרעה כיון דתרי כמאה, אלא דחזקה זו היא כמו ריעותא בחזקה דאשת איש, כמו בזרק לה גט ספק קרוב לו ספק קרוב לה דאמרינן דאיתרעא החזקה על ידי מעשה הזריקה (ובמהרי"ט האריך בזה ואין כאן מקומו), כן גם היכי דנשאת אמרינן דפעולה זו של נישואין היא כמו ריעותא בחזקת אשת איש, דהרי אשה אינה מאמינה בנקל להינשא, מפני חומר שהחמרת בסופה, ולכן כשהיא נישאת נעשה ריעותא בחזקת אשת איש שלה והוה כמו תרי ותרי בלא חזקה ודו"ק.

אולם לפי סברא זו הבירור נעשה רק אחרי נישואיה, ואז אמרינן כיון שנישאת לאחר הרי זו הוכחה ברורה לנו, כי כבר חקרה ודרשה ונתוספו לה בירורים והוכחות עד שנתאמת הדבר אצלה, אבל לפני נישואיה עדיין אין כאן בירור. ופשוט לכאורה כי אם מצרפין אנו נאמנותו של העד לדייקא של האשה, נמצא דכל זמן שאין לנו ראיה שהדייקנות שלה הביאה להוכחות על מיתתו אין כאן בירור.

ג) אולם כנראה משמעות הדברים אינה כן, ועיין בתשובות רבי עקיבא אייגר שתפס בפשיטות כן להלכה, עיין שם שהסכים בזה לדברי הגאון מהר"י מליסא ז"ל שהחליט גם כן בפשיטות, ומזה נראה כי פירוש הענין דייקא ומינסבא הוא, כי העד ירא

אותה כיון שלא נשאת, ומוכח מזה שבשעת ההיתר
הוי בחזקה דדייקא.

עד אחד ביבמה

ג) ובגוף השאלה בעד אחד ביבמה הבתי דינין
בישראל מתירין במקום עיגון על סמך הפוסקים
המובאים בבאר היטב ובפתחי תשובה שאין
חוששין במקום עיגון לדעת יחיד, ומעלתו רצה
לצרף עוד סניף למען הגדל תורה ולהאדירה.

אך בעבודתי לתקנת עגונות - עגונות הנשלחות
אלינו מהמחנות וגם בארץ נמצאות הרבה עגונות -
ראיתי שיש לצדד בהיתרם על סמך עדותן של
העגונות שהיו נוכחות כאשר בעליהן נשלחו
לקראמאטאריום או שנורו בפניהם. ועל פי רוב היה
לבעליהן אח או אחים והמה מעידין גם על האחים,
ועל פי דין הלא מבואר במשנה ובשלחן ערוך (אה"ע
סימן קנ"ח ס"א) שאין היבמה נאמנת לומר מת יבמה,
ויש שהיו להם גם בנים שגם הם חוסלו אך אין ידוע
מי מת קודם האב או הבן. ויש להסתפק אם להתיר
מטעם ספק ספיקא אולי האח אינו בחיים ואולי
נהרג האב ואחר כן הבן ולא נפלה ליבום, וגם אלו
שלא היו להם בנים, אך לא הוחזקה במחנה אם יש
לבעלה אחים, אולי יש להאמינה במגו שהיתה
אומרת שאין לו אחים, וכן הרבה ספיקות כאלה
בכל גביית עדות של עגונה שצריכים לברור של
הלכה.

תקוותי חזקה שכאשר יתיישב בהצלחה על כסא
הרבנות בתל אביב אם ירצה השם, אזי יפריש חלק
מעשר מטרדותיו הרבות לפחות שעה אחת בכל שבוע.
(עד כאן נמצא)

יבום פ"ב שמתרץ בזה קושיתו על ה"דב"ז שפסק
במים שאין להם סוף ונישאת ומת שמוותרת
להינשא לאחר לכתחילה, כיון שכבר הותרה
לבעלה הראשון, והקשה מדברי הרמב"ם שפסק אם
מת הולד בתוך שלושים דמותרת לבעלה אם
נישאת לכהן, ואם מת אחר כך אסורה להינשא בלי
חליצה, ולא אמרינן שכבר הותרה לבעלה הקודם,
ומיישב האור שמח כיון שההיתר של עד אחד הוא
משום דדייקא, והיכא שנטבע בית דין מתירין אותה
רק שלא תצא לאחר שתינשא, ולכן כאשר נישאת
נתחזקה החזקה דדייקא, ולכן אם מת מותרת
להינשא אפילו לכתחילה, אבל בספק נפל לא שייך
הטעם דדייקא.

ונראה מדבריו שהוא תופס שרק במים שאין
להם סוף אז חלה החזקה לאחר הנישואין ולא
בשעת ההיתר, משום שההיתר הוא רק לאחר
הנישואין שלא תצא, אבל בעד אחד אומר מת
דמתירין לכתחילה חלה החזקה בשעת היתרא.
ולפי דעתי מוכח כן מכמה סוגיות הגמרא יבמות
ק"ז: דבאחד אומר מת ואחד אומר לא מת, אמרינן
אין דבריו של אחד במקום שנים, אפילו אם רק
התירוה להינשא, ואם נימא דקודם הנישואין
ליתניהו לחזקה דדייקא, הלא קודם הנישואין לא
נחשב עדיין לשנים, ולמה אינו מועיל ההכחשה של
השני, וכן בגמרא יבמות צ"ב. אמר ליה לרבי יוחנן
שאם התירוה להנשא וזנתה גם כן פטורה מקרבן
משום דאמרה אתון שוויתין פניה, ואם נימא
דהחזקה היא רק בשעת הנישואין הלא לא עשו

סימן קמד

בענין עגונות • עד אחד ביבמה • מי שמתעקש דוקא לייבם • יבם שרצה לייבם ומעיד על מיתת אחיו ושוב הסכים רק לחלוץ אם נאמן

שבעלה (לא נזכר שמו) נהרג וכן יתר הבני בית
נהרגו על ידי הנאצים והיא ראתה אותו הרוג
והספידה אותו. בגוף הדבר יש בו כדי להתירה,
וכבודו היה צריך לשאול אותה גם על הקבורה כיון
שהיה מוטל הרוג בביתם בודאי קברו אותו, אך
בהתאריך בודאי יש טעות גדול שכבודו כותב זה

ב"ה, ירושלים כ"ז מרחשון תש"ז

כבוד הרב הגאון רבי יעקב ישראל זובר שליט"א

מכתבו מח"י חשון קבלתי ובטח כבר נתקבל אצלו
תשובתי על מכתביו הקודמים וכעת על של עתה באתי.

א) אודות האשה מ. ה. מביאלאב רזוגא פולין

הומתו, וצריך לחקור אם הבעל ידע כתובת אשתו או קרובים אחרים לתלות שאם היה בחיים היה כותב אליהם כדי שיהיה לפחות ב' רובי שהוא אחד מהסניפים הגדולים.

מתעקש לייבם

ו) אודות שאלתו אם יש למחות ביד המתעקשים ורוצים דוקא ביבום כבר כתבתי לו במכתבי הקודם [ראה לעיל סימן עו] שהראיתי מכתבו להרב הראשי הרצוג שליט"א והוא הסכים שאם מתעקשים ליבום מפני טעמים להשאיר זכרון להאח שנהרג יש להזדקק לו בשעת הדחק.

יבם שהוא העד המעיד על מיתת אחיו וגילה דעתו לייבם ושוב הסכים לחלוץ אם נאמן

ז) אודות חקירתו בזמן שהיבם הוא העד ממיתת אחיו וגילה דעתו לייבם ואחר כך הסכים לחלוץ, לדעת המקילים היכא שמעיד כדי לחלוץ אם לפסול עדותו מפני שהגיד בגילוי דעת של יבום זהו באמת שאלה כבדה. לדעתי יועיל סילוק לבית דין אחר תיכף לשם חליצה.

והנני ידו החותם בכבוד הראוי
שלמה דוד כהנא

תשובה הרב זובר זצ"ל:

ב"ה, ט' כסלו תש"ז שטוקהולם

כבוד ידידי הגאון המופלא הנודע רבא דעמיה כו' כו' מוריני הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א

א) שלום וברכה, מכתבו מכ"ז מרחשון הגיעני. על דבר האשה ה. מביילא ברגוזא שהעידה לפנינו שבעלה נהרג בשנת 1939 וכבוד תורתו העיר בצדק שזה אינו מתאים שאז לא היו הנאצים עוד בפולין. אמנם היא אומרת שזה היה בתחילת המלחמה אבל אינה זוכרת בבירור התאריך בכל אופן מחזקת היא בדבריה שהיא בעצמה ראתה אותו הרוג יחד עם שאר קרוביה שהיו בבית ונהרגו אתו יחד חמשה נפשות, וגם היתה בקבורתם.

ב) ועל דבר שאר האנשים שכבוד תורתו העיר באיזו דברים כתבתי להם שיבואו לפני ואחקור עוד. בכל אופן רצוני רק להעיר שהתאריך לפעמים אינו מתאים כל כך מפני שהם כל כך מבולבלים בזה,

היה בחודש מרץ 1939 וזה היה איזה חודשים קודם המלחמה ואז לא היו עוד שום נאצים בפולין לכן יודיעני מעלתו מקור הטעות.

ב) אודות העגון י. מ. ממאגלונקא שאשתו ל. ש. נשלחה בשנת 1939 להגאזים בטרעבלאנקא, גם כן אינו מתאים עם המציאות מפני שבשנת 1939 אפילו בסוף השנה, שכבר היה כיבוש הגרמנים, אבל טרעבלאנקא עם תאי הגאזים עוד לא היו רק לאחר זמן.

ג) האשה ל. ו. מפאביאניץ שבעלה (לא נזכר שמו) נלקח לאושוויץ בשנת 1944 ועשו חוזה להודיע להקרובים בארץ ובפרט לאחיו ואין שום ידיעה ממנו כאשר נראה ממכתבו שאחי בעלה נמצא בארץ, ובתם היחידה נלקחה על ידי הגרמנים בשנת 1942 ויש לחוש שגם היא אינה בחיים וזקוקה לחליצה מאחי בעלה.

ד) העגון ק. ז. שאשתו נשלחה לאושוויץ ב-1944 וחקר על ידי ארגונים שונים ולא נמצאת בשום מקום, יש להתירו וגם פה חסר שם אשתו ואנחנו נוהגים לחפש ברשימות הניצולים קודם ההיתר.

עד אחד ביבמה

ה) האשה ז. א. בת אברהם שעד אחד ירא וחרד (חסר שמו) העיד שהיה עם בעלה שמואל בן דוד א. במחנות ובתחילת שנת 1945 נחלש ונשלח לבית החולים, והעד ביקר אצלו כמה פעמים ובפעם האחרונה מצא אותו במצב רע מאוד, ולאחר איזה זמן ביקר אותו עוד הפעם ולא מצאו ומאז לא שמע ממנו מאומה. ואחי בעלה רצה לייבמה ומסכים לחלוץ לה ומעלתו שאל אם בנדון דידן יש לסמוך על דעות המקילין בעד אחד ביבמה.

ואנכי אינני מבין חקירתו דדעת הרא"ש המובא ברמ"א (אה"ע סימן קנח ס"א) דמחמיר בעד אחד ביבמה היינו להעיד שמת יבמה אבל להעיד שמת בעלה להתיבם וכל שכן לחלוץ לכולי עלמא דנאמן. אך מה שמסתפק אם עדותו של העד - שלא הזכיר שמו - מספקת ורוצה לצרף מה שרוב חולים באושוויץ הומתו, לפי מכתבו לא היה באושוויץ רק בלאנדסבערג [וצריך לחקור] אם שם גם כן [רובם]

שהביא הבית שמואל סימן קנ"ח סק"ב דיש להקל בשעת הדחק גם בעד מפי עד וכו' אמנם כל זה בעדות ברורה אבל לא בעדות כזו שהמשמעות הוא כיון שלא באו ולא נשמע מהם משום זה באומדנא חושבת שמתו, ובכלל דבר זה צריך בירור בנאבד זכרו אם יש להקל לענין יבם, כשאין אנו יודעים באיזה מקום שלחוהו ובאיזה לאגער היה כי אם רק מזה שעדיין לא שמעו מהם.

ג) אליעזר בן ישראל ז. מזדונסקי וואלע העיד לפנינו על דבר אשתו ר. בת משה ר. מו. שבשנת 1942 שלחו אותה יחד עם הרבה אנשים ונשים זקנים וחלשים לבעליזין, וכפי ששמענו אז האבידו את כולם וכל מי שנשלח לשם לא נשאר בחיים עד כאן לשוננו. יואיל נא הדרת גאוננו להודיע חוות דעתו והסכמתו להתירו.

חליצה על ידי שליח

ד) והנני בזה להודיע לכבוד תורתו שקבלתי תשובה על דבר ענין אחד מלודז, ובתוך המכתב העיר לפני הרב יוסף ברוך ראכנווארגער אב"ד דלודז וזה לשוננו, מה מאוד היינו מחלים פני הדרת גאוננו וכו' לבוא בשאלה לפני הגאונים הגדולים שליט"א לדון בכובד ראש שאלת האפשרות לחלוץ על ידי שליח שחקרו בזה המהרש"ם (ח"א סימן י"ד) ושדי חמד, ואם שדחו את זה האחרונים בשתי ידיים, אבל בשערוריה הזאת שאנחנו בה אולי הוועד הרבני לתיקון העגונות ידונו בשאלה זו בכובד ראש ולשאת ולתת בהלכה דחוויה זאת עם גדולי ישראל עד כאן לשוננו. מובן שאינני רוצה להביע שום חוות דעת בזה אבל אני מוסר הדברים הנ"ל לפני הדרת גאוננו ואם ימצא שכדאי להציע לפני הגדולים יעשה כדעתו הרמה.

ובזה אומר שלום בברכה מרובה

ידידו מוקירו כערכו הרם

הרב ישראל זובער

שקשה לסמוך על פרטי התאריך, אמנם אני רואה שהדרת גאוננו שליט"א כמתרעם מעט עלי על זה צריך אני לדקדק יותר בזה.

ג) על דבר האשה ז. בת אברהם א. שעד אחד העיד לפני וכו' העיר כבוד תורתו - חסר שמו - תמה אקרא האם זה לעיכובא שעלי לכתוב שם העד. אמנם רצונו של חכם וכו' שם העד הוא אלחונן א. מלודז.

האם יש הבדל בין המחנות לענין תרי רובי

ד) וכן מה שכבוד תורתו כתב לענין מה שרצוני לצרף שרוב חולים באושוויץ הומתו והן בעלה של ז. הנ"ל היינו שמואל בן דוד א. לא היה באושוויץ כי אם בלאנדסבערג כו' עד כאן לשון כבוד תורתו. גם זה אבין לא אוכל האם רק החולים באושוויץ הומתו הלא אנו מחזיקים שכל מי שהיו בידי האשכנזים שהיו חולים רובם ככולם הומתו ואיזו נפקא מינה יש בין אושוויץ ללאנדסבערג. ואם הזכרתי אושוויץ לדוגמא האם זה כדאי לעורר.

ובענין שאלתי בעד אחד ביבמה במכתבי השני בארתי יותר שאלתי ובטח כבר קיבל הדרת גאוננו שליט"א את זה ואחכה לתשובתו.

ה) וכעת באתי באיזו שאלות והם.

א) ק. ל. בת חיים מלודז העידה לפנינו שבעלה אלימלך בן יונה למשפחת ש. בשנת 1942 מת בהגעטא בלודז, והיא היתה גם כן בלודז ובעצמה ליותר אותה לקבורתו עד כאן לשוננו. פשוט שיש להתירה.

עדות עד מפי עד ביבמה

ב) ועל דבר אחי בעלה הראתה לפנינו מכתב מדודתה - אחות אביה שהיא כעת בלודז וכותבת ששום אחד מאחי בעלה לא נמצאו בחיים, האם יש לסמוך על זה כי אפשר שאפילו לדעת הפוסקים

סימן קמה⁷⁹**בענין יבם שאין ידוע מקומו ונפסק הקשר עמו**

ב"ה, ירושלים ז' כסלו תש"ח

המשרפות שיש להם לפי דעתי הדין של היוצא ליהרג בידי עכו"ם לאחר שחתם הפורסי שנמג, ובשעה שאין עדות כזאת אנו סומכין בעיקר על התרי רובא שהגאונים בוילנא בצירופו של הגאון רבי חיים מואלוזין התירו למעשה, מובן שאנחנו מצריכים מקודם חקירות וחיפושים בהמחנות והועדים הישראליים בכל אתר, וחפץ ה' יצלח בידינו שלא להכשל בדבר הלכה וגם קונטרסו היקר יהיה לי לעינים ותועלת רבה.

כבוד ידידי הנערץ הרב הגאון המפורסם רבי אליעזר ואלדינברג שליט"א

שלום וברכה, הריני לאשר בזה קבלת מכתבו החביב בחידושי הלכה בהסוגיא של עיר הנדחת [עיין שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סימן י"א], וכן קבלת מכתבו השני קונטרסו הגדול לתקנת עגונות של זמננו, ובאמת הפליא לעשות בבירור עיקרי הדיעות של הראשונים, וכן אסף וליקט מרגניתא מגאוני הדורות שלפנינו שצדדו בכחא דהיתרא למצוא תרף מכבלי עיגונא דאיתתא, ואפריון נמטיה ליה בעד עבודתו בקודש זאת.

עכשיו אבקשו לעיין בשאלה של הלכה יסודית ולהודיעני חוות דעתו.

כאשר על פי רוב העגונות שנאבדו בעליהן נאבדו גם יבמיהן ובניהם, ומובן שאם היבמים נשארו במקום ההשמדה ולא נודע מהם שום ידיעה יש לפוטרים מזיקה כמו שרוב האחרונים מתירים ביבם במים שאין להם סוף, אבל יש לי שאלות כאלו שהיו לבעליהם אח או אחים אבל זה שנים רבות נפסקו קשרי המשפחה ביניהם ואין להם ידיעה כלל לא על מקום מגורם ולא אם נמצאו בחיים, וכדי שלא ישארו בעיגונם כל ימיהם ובזמננו בדור פרוץ הוא מסוכן מאד, סדרתי תשובה ועוררתי ספק אם הדין שמעמידין בחזקת חי אפילו לזמן רב הוא מטעם ודאי או ספק מיהא הוי כדי להתיר בצירוף עוד ספק כמו אולי נשאר הבן בחיים, או איזה ספק אחר, וגם אם יש לצרף ספיקו של הגאון רבי חיים עוזר בשם הבית מאיר בשיטת הרבה ראשונים שנישואי יבמה לשוק מפקיעין הזיקה.

והנה אנכי בטיפולי בענינים אלו עוד מימי המלחמה הקודמת והיה לי נסיון גדול בצרופם של גדולי הגאונים רבי חיים עוזר גראדזענסקי זצוק"ל והגאון מאוסטרובצא והגאון רבי אליהו קלאצקין ועוד, וכאשר נשארנו בדור יתום זה באבדן כל גאוני התורה באירופא והשמדת שלישי מעמנו פרסמתי גם אנכי קונטרס קטן לטכס עצה בשאלת העיגון בשנת תש"ד כאשר הגיעה לאזנינו השמועה האיומה מאבדן עם ד', וגם אנכי הבאתי דעות הרבות מפתחי התירא בשעת הדחק ועיגון כזה, והנני מרציף [מצרף] בזה העתק מקונטרסי מאז.

בבטחוני שמעלתו יזדקק להודיעני דעתו הרחבה הריני חותם בכבוד ובהוקרה

אך יען שלאחר השחרור מהמלחמה התחילו לזרום אלי מרבני המחנות שאלות מאלפי עגונות וכבר נמצאות בתיקי בערך של אלף וחמש מאות שאלות עגונות ויש מהן שאלות מסובכות ביותר שהנני מפלפל עליהן בצירוף שאר גדולי ישראל וביחוד מסייע לי הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א לכן להרחיב הדברים בשיטות אלו המה לי בבחינת קשה עתיקא לחזור על כל הדברים בכל שאלה, אנחנו בעיקר גם כן סומכין על אלה שנלקחו לצד

שלמה זוד כהנא

(ראב"ד וורשה) רב בירושלים עיר העתיקה

79. מודפס בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סימן כו).

תשובת בעל הציץ אליעזר

ב"ה, י"ט לחודש כסליו תש"ח לפ"ק ירושלים עיר הקודש תובב"א

שלום וברכה וחיי אריכא אל הוד כבוד ידידי החשוב הרב הגאון הגדול פאר הרבנים וכו' כבוד שם תפארתו מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א לפניכם הראב"ד דוורשה וכעת הרב דירושלים עיר העתיקה ת"ו

שלום ורוב ברכה. ארי נעשה שואל לפנות אלי ברוב ענותנותיה לחות את דעתי הדלה בענין החמור של עיגונא דאיתתא, ואנכי ידעתי גם ידעתי את ערכי הדל, אבל למען לא המרות את פי הדרת גאונו כמצוה עלינו לא לסרב לגדול הריני ניגש בכבוד ראש להציע את הנראה לפענ"ד בזה בעזרת השם כפי אשר עלתה בידי מדי התבונני בספרי גדולי הפוסקים.

צירוף דברי הבית מאיר שנישואי יבמה לשוק מפקיעין הזיקה הוא רק בעברה ונשאת

ואען ואומר. (א) בנוגע לדיונו השני של כבוד תורתו הרמה אם יש לצרף ספיקו של הגאון רבי חיים עוזר בשם הבית מאיר בשיטת הרבה ראשונים שנישואי יבמה לשוק מפקיעין הזיקה, לא אדע לענ"ד מקום לצרף זה כשאנו באים לדון להתיר את היבמה לכתחילה להנשא, הרי הבית מאיר על אבן העזר סימן קנ"ט וביותר בחידושו על יבמות צ"ב: מבאר בהדיא שכל דיונו הוא רק בעברה ונשאת, אבל יש איסור מפורש לעשות זאת, וכמו שזה מובן מעצמו שזהו האיסור של לא תהיה החוצה לאיש זר, ואף אם עבר וקידש כל זמן שעוד לא עשו הנשואין מבאר שם הבית מאיר שמהראוי שיגרשנה המגרש מקודם ובתור הכי תחלוץ, עיין שם, ואיך אפשר לבוא בחשבון צירוף כזה אפילו בתור סניף כשאנו באים לדון על היתר לכתחילה, ועיינתי באחיעזר להגאון רבי חיים עוזר זצ"ל (אה"ע סימן ב) וראיתי שכותב בהדיא שיש לצרף זה לסניף רק בעברה ונישאת, כן ראיתי בשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב סימן ע"ו שכותב גם כן לצרף לספיקות ההיתר דעת הבית מאיר שבנישאת לאחר פקעה הזיקה לגמרי, אבל גם כן רק כשהנידון הוא כשכבר עברה ונישאת עיין שם, ובנוגע ביהודה מהדו"ת אה"ע סימן ק"נ ראיתי שמראש כתב מעצמו לחדש לדון כדברי הבית מאיר הנ"ל שהנשואין מפקיע הזיקה אבל אחר כך דוחה את זה מכמה וכמה ראיות

ומסיק שלא מפקיעין הזיקה עיין שם, ועל כל פנים נראה לענ"ד ברור שאין לצרף זה אפילו לסניף כשאנו באים לדון להתירה להנשא לכתחילה בהיתר בית דין.

חזקת חי בזמן מרובה אי הוי מדין ודאי או מדין ספק

(ב) ואבוא לדיונו הראשון אם הדין שמעמידין בחזקת חי אפילו לזמן רב הוא מטעם ודאי, או ספק מיהא הוי כדי להתיר בצירוף עוד ספק, והנה לכאורה גם ספק זה אינו, כי ברור הדבר שחזקת חיים היא חזקה מעליא כי הרי מצינו שמתירין בשביל חזקה זו אפילו אשת איש לעלמא, כדאיתא במשנה בגיטין כ"ח. המביא גט והניחו זקן או חולה נותן לה בחזקת שהוא קיים וכו', ופירש"י ולא חיישינן שמא מת ובטל שליחותו ומדאורייתא נפקא לן בהכל שוחטין י': העמד דבר על חזקתו, ובגמרא איכא רק פלוגתא בין אב"י ורבא בזקן שהגיע לגבורות אי גם כן מעמידין בחזקת חי, ואף בזה דעת הרבה פוסקים לפסוק כאב"י דגם כן מעמידין בחזקת חי, עיין ברשב"א שכותב דקיימא לן כאב"י וכסתמא דמתניתין ומתניתא, ושכן נראה גם מדברי האלפס שמביא רק החילוק בין גוסס לחולה ושייריה להגיע לגבורות, ומביא דברי הירושלמי שאפילו הניחו בן מאה שנה ועשה בדרך מאה שנה נותנו לה בחזקת שהוא קיים, עיין שם. וכן הרמב"ם בפ"ו מהלכות גירושין הכ"ח מחלק גם כן רק בין חולה לגוסס, וכותב המגיד משנה דהיינו משום דקיימא לן דבזקן אין חילוק בין הגיע לגבורות ללא הגיע, ובשלחן ערוך אה"ע סימן קמ"א סעיף ס"ח מובא שתי הדעות המחולקות עיין שם, גם עיין בתוספות יומא נ"ה: ד"ה והתנן שכותבים לומר בחד תירוצא שאפילו רבא שמחלק בין הגיע לגבורות ללא הגיע הוא דווקא במביא גט משום חומר דאשת איש אבל בשולח חטאתו אין חילוק בין הגיע ללא הגיע עיין שם, ועיין גם במשנה למלך פ"ד מהלכות פסולי המוקדשין הי"ד עיין שם, ולפי זה הוא הדין גם בעלמא לענין להקל אין חילוק בין הגיע ללא הגיע משום שהחילוק הוא רק משום חומר דאשת איש.

וכן ראיתי באמת בשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב

עיין שם. יוצא ברור מתירוצם זה של התוספות שהחזקת קיים אינה חזקה ברורה וודאית, ובגט אמרינן אותה רק בשביל תקנת עגונות להקל עליה, ומשום הכי מפני שאינה חזקה ודאית החמירו בנכסי יתומים להחזיק במתה, ואם כן לפי זה צריך להיות ביבמה ההיפך, לא להחזיק אותו בחזקת קיים ודאית, משום עיגונא, בכדי להקל עליה שנוכל לצרף את הספק הזה לעוד ספק.

וכדברי התירוץ הזה שהחזקת קיים הוא בכדי להקל משום עיגונא, משמע בהדיא מדברי הגמרא בגיטין שם שמשני על הקושיא מתרומה אגיטין, תרומה אגיטין קא רמית תרומה אפשר גט לא אפשר, ומפרש"י גט לא אפשר למיחש למיתה דאי חיישת אין לך שולח גט לאשתו והן עגונות, הרי בהדיא שהחזקת חיים בגט הוא משום תקנת עגונות, ועיין בתוספות שם ד"ה תרומה אפשר שמקשים דוכי לא היה יודע המתרץ מתניתין דתרומה ואיכא לאקשיי תרומה אתרומה. והקושיא הזאת היא באמת גם על התרצן דוכי לא היה יודע מתניתין דתרומה ושבתירוצו זה לא תתורץ הקושיא דתרומה אתרומה, אבל לפי התירוץ הזה שבתוספות הנ"ל בבא מציעא יש ליישב שהש"ס הביא את כל זה בכדי להשמיענו שהחזקת קיים שנותנים היא לא חזקה ודאית אלא רק משום דלא אפשר ומשום תקנת עגונות, וממילא נבין שגם החזקת קיים שנותנים בתרומה ואכילת הקרבן הוא גם כן משום תקנה, אבל לא בתורת ודאות של חזקה ברורה.

ואם ירצה מי שהוא לדחות ולומר שדווקא בנכסי יתומים כתבו התוספות להחמיר לחוש לשמא מתה דנכסי יתומים שאני, אבל בעלמא החזקת קיים היא חזקה ברורה (אף על פי שבהדיא לא משמע כן מדבר התוספות וכנ"ל), אנהיר לעיין בקצות החושן סימן קכ"ד סק"א שמשתמש בסברא זו של התוספות שדווקא גבי גט אמרינן בחזקת שהוא קיים משום עיגונא, אבל בעלמא חיישינן למיתה, על הדין שנפסק שם בשלחן ערוך שהלוה יש לו רשות שלא לפרוע חוב המלוה לשליח המלוה אפילו אם יש עדים שעשאו שליח להביאו לו, מטעם שיש לחוש שמא ימות המלוה קודם

סימן ע"ח שכותב מסברא דנפשיה מבלי להביא דברי התוספות ביומא הנ"ל שאפילו להחד שינויא בש"ס דהגיע לגבורות לא, הוא פשוט דהיינו להחמיר שלא יתן הגט להאשה בחזקת שהוא קיים, אבל פשוט שאין לסמוך להתיר אשת איש או יבמה לשוק על זה ואפילו ודאי איסור איכא דמוקמינן לאיתתא מספיקא אחזקת איסורא קמייתא והבא עליה באיסור אשת איש בחטאת קאי או במלקות דלא תהיה אשת המת החוצה עיין שם, וכן בחתם סופר שם סימן ס"ז ד"ה נחזי מה דקמן כותב בנידונו דאף על פי שכבר עברו כ' שנים שלא נשמע ונראה מהם דבר מכל מקום מוקמינן להו בחזקת חיים.

וכן בשו"ת יעב"ץ ח"א סימנים ל' ל"א מבאר שחזקת חיים היא חזקה מעליא שאין להסתפק בה, וכן ראיתי בשו"ת דברי חיים מצאנז ח"ב אה"ע סימן ק"ע שמבאר בהדיא שחזקת חי הוא אלים ולא חיישינן כלל לשמא מת ואין לצרפו אפילו לספק ספיקא, וכן מבאר שם בתשובה שלאחריה בסימן קע"א שחזקת חיים הוי כמו עדים ממש עיין שם.

ואם כן לפי כל זה גם ספיקו זה של כבוד תורתו הרמה בחזקת חיים אינו בא לכאורה בחשבון לצרפו לספק ספיקא או לסניף.

יש להתיר כשיש ספק ספיקא

ג) אבל לאחר העיון נראה לענ"ד שכן יש מקום לדון להתירא במקום עיגון מכח ספק הנ"ל של חזקת חיים בזמן מרובה שעורר כבוד תורתו הרמה בצירוף עוד ספק, שביחד יצטרפו לספק ספיקא.

דהנה התוספות בגיטין שם ד"ה והניחו זקן מקשים על חזקה זו דמעמידין אותו בחזקת קיים, מהא דבבא מציעא ל"ט: גבי ההיא סבתא דאישתבאי איהי וחדא ברתא דאמרינן דילמא שכיבא סבתא דילמא שכיבא ברתא, ומתרצים דלענין יתמי החמירו טפי, ועוד דבשביות חיישינן טפי למיתה. ובבבא מציעא שם בד"ה דילמא מתרצים וזה לשונו ויש לומר דגבי גט דווקא אמרינן בחזקת שהוא קיים משום עיגונא וכן בשביל אכילת הקרבן ותרומה, אבל הכא אדרבה החמירו בנכסי יתומים להחזיק הסבתא וברתה במתה וכו'

על כך דהרי מעמידין בחזקת קיים עיין שם, אבל לפי הנ"ל מובן דברי הכנסת יחזקאל שפיר, וכן עיין בספר נחלת שבעה סימנים מ' ע"ז ע"ח ע"ט פ' מה שדן בדברי המהרי"ל שכתב שאין לברך החולה בעיר אחרת שמא מת או הבריא והוי ליה תפלת שוא, וכן מה שכתב בזה בחידושי חתם סופר גיטין כ"ח, אבל לפי הנ"ל מובן דברי המהרי"ל בפשוטו, והיינו משום דחזקת חיים לא חזקה אלימתא היא.

וכזה מצינו גם ברדב"ז ח"ד סימנים צ"א צ"ג שמצרף להתיר גם מטעם מפני שאבד זכרו ולא נודע מקומו איה, ואם מת הוא או חי, ובהטעימו שאין כאן חומרת אשת איש אלא לאו דיבמה לשוק עיין שם, (עיין בזה בבבא בתרא קל"ה. וברשב"ם ד"ה נקל באשת איש ובחכמת שלמה שמבאר שנמשך עוד זיקת אשת איש, אבל עיין במהרי"ט ח"ב אה"ע סימן י"ח שמאריך לבאר שקידושי ראשון הופקעו לגמרי במיתתו של ראשון והשתא ליתא אלא בלא תהיה אשת המת החוצה, והגמרא בבבא בתרא הנ"ל מבאר מטעם דמחזקינן מאיסור לאיסור עיין שם, וכן מוזכר גם בשיטה מקובצת עיין שם, ועיין בעונג יום טוב סימן ק"פ מה שכתב בזה עיין שם), וכן בשו"ת מהר"י מינץ סוף סימן י"ד כשמתיר שם בנידונו מכמה טעמים, כותב בסוף דברי תשובתו, ואפילו נודע בודאי שהיה לה יבם רק שאינו ידוע שעדיין הוא חי דעתי נוטה שאפילו הכי אינה צריכה חליצה וכו' עיין שם, ואף החתם סופר אה"ע ח"ב סימן פ"ט ד"ה ובנידון שלפנינו מזכיר גם כן לצרף מפני שלא נודע מקומו איה ואפשר שכבר מת, עיין שם.

לכן מכל הנ"ל נראה לענ"ד ששפיר יש מקום לצרף לעוד ספק גם הך ספיקא דשמא כבר מת בנעלם מקום האח איה זה שנים רבות, אחרי הבירור היותר אפשרי בפרסומים בעתונות העולמית וכדומה, ובפרט בזמננו (כפי שכבר נזכר זה בפוסקים בענין עגונות) שיש קשרי דואר וטלגרף סדירים, שאי האפשרות בכל זאת להודע בשום אופן אם הוא חי הוי הוכחה יותר ברורה להטלת ספק בחיותו של אח זה ואיתרע חזקת חיים שלו.

שיתן לשליח ואם נאנסו בדרך יהיה חייב לשלם ליורשין כיון שלא נתנם לו עד שמת המלוה עיין שם. הרי שלא רק ביתומים כי אם גם בעלמא לא מחזקינן החזקת קיים לחזקה ברורה, ואף על פי שיש לחלק בין שמא מת לשמא ימות עיין בתוספות קידושין מ"ה: אבל הקצות החושן שמשמש בכאן בסברת התוספות בבבא מציעא הנ"ל חזינן מזה בהדיא שסובר בדעת התוספות שרק גבי גט אמרינן בחזקת שהוא קיים משום עיגונא, אבל בעלמא לא.

עוד ראיות שחזקת חי אינה חזקה גמורה

ד) גם בדברי הפוסקים מצינו ששדו תכלא בהך חזקה של חזקת קיים. הטורי זהב יו"ד סימן צ"ח סק"ב מבאר דחזקת קיים גריעא משאר חזקות משום דשאני במיתתה דכל חי עומד למות והוא מועד לכך בלי ספק, וכן מבאר החכם צבי בתשובה סימן ג' דחזקת חי לא הוי חזקה גמורה, עיין שם בנקודות הכסף ובנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סימן נ"ב ובמהדו"ת יו"ד סימן ר"ח, ואף דנידון הטורי זהב שם הוא כשהשתא ודאי מת והשאלה היא להחזיקו מתוך כך גם למפרע בחזקת מת, אבל על כל פנים למדים אנו מזה דהך חזקת קיים לאו חזקה אלימתא היא כשאר החזקות, וממילא יש מקום לדון גם להקל בהך חזקה בהצטרף לזה עוד ספק, וכן ראיתי באמת בשו"ת בית אפרים אה"ע סימן קל"ב בד"ה ולכאורה היה אפשר לומר שכותב לומר שלפי דעת הטורי זהב דחזקת חיים לאו חזקה אלימתא היא דעשויה להשתנות (עיין שם בבית אפרים בסימן קל"ג ד"ה ונראה לענ"ד דרמב"ן סבירא ליה, שמבאר שכן הוא גם דעת הרמב"ן דחזקת חי גרע משאר חזקות, וכן מביא בשם הפני יהושע בגיטין כ"ח) אף דבעלמא אזלינן בתרה, מכל מקום באיכא עוד ספיקא חזו לאצטרופי הך ספיקא דשמא מת גם כן (ורק בנידונו שם שהספק הראשון הוא שמא מעולם לא הוו ליה אחים כותב לפקפק על הך ספק ספיקא משום דהוי ליה משם אחד) עיין שם.

ועל פי זה יובן גם דברי תשובת הכנסת יחזקאל שבשו"ת יעב"ץ ח"א סימן כ"ט שמצרף לספיקותיו להתיר בנידונו גם הספק שמא מת דמיתה שכיחה, והיעב"ץ בתשובותיו סימנים ל' ל"א מתקיף אותו

לומר מת שמא מת לאחר מיתת האב אלא שבכהאי גוונא הספק ספיקא אינו מתהפך, אבל הרי ידוע דעת הרבה פוסקים להתיר אפילו בספק ספיקא שאינו מתהפך, גם עיין בבית חדש בטור אה"ע סוף סימן ק"ע בד"ה כתב הרמב"ם שכותב בהדיא לדון ביבום ספק ספיקא כזה שאינו מתהפך עיין שם.

ספק ולד חליצתה רק מדרבנן

ז) ואנהיר גם לעיין בספר עטרת יצחק להגאון ר' יצחק אייזיק משאוול זצ"ל סימן ק"ג שכותב לחדש דכיון דבקרא כתיב וכן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה, משמע דדווקא בודאי אין לו אז לא תהיה חוצה, אבל בספק ולד אין איסור ומותרת מן התורה לשוק, ורק מדברי סופרים חולצת עיין שם, ולפי זה יוצא שכל שלא ברור לנו בודאי שאין לו בן אין איסור מן התורה כי אם רק מדברי סופרים, ואזי מובן שיותר קל כבר לצרף עוד ספק בכדי להתיר, ואף שאם כשהספק הוא אם מת הבן אין הדבר כל כך ברור לדמות זה לדברי העטרת יצחק הנ"ל לומר שאין זה נקרא דודאי אין לו, מכיון שזה ספק שיכול עוד אולי להתברר, אבל כשהספק הוא אימת בכבשני האש שם קודם או לא, הספק הזה בודאי שלא יתברר כבר לעולם, ואין זה נקרא בודאי וכן אין לו בשעת מיתה, ושפיר יש לדמות זה לדברי העטרת יצחק הנ"ל, ועיין בשו"ת מבי"ט ח"ב סימן פ"ז.

מובן שהרבה דרישה וחקירה צריכים לעשות אחרי כל עובדא כזאת הבאה לפנינו לדין, בנוגע לכל פרטי הדברים.

זהו הנראה לפעני"ד להציע בנידון שאלתו זאת, ואל ה' בקשתי שלא אכשל בדבר הלכה. והנני בכבוד רב ובברכה מרובה ידידו דורש שלום תורתו באהבה רבה ונאמנה

אליעזר יהודה וולדינברג

ולכן אם בנידון השאלות שכותב כבוד תורתו הרמה יש גם מקום ספק לשמא לא מת הבן, או לשמא מת האב תחילה שפיר יש מקום לצרף לספק הזה הספק שמא מת, ולעשותו ספק ספיקא, והוא גם ספק ספיקא המתהפך כמובן, כי יש להתחיל הספק ספיקא מכל הצדדים.

יש להתיר כי שמא לא מת הבן

ה) עוד נראה לענ"ד מקום לדון להיתרא כשיש ספק שמא לא מת הבן אפילו מבלי שנצטרך לצרף לעשות ספק ספיקא, והוא דמכיון שיש ספק שמא לא מת הבן, הרי גם לבן יש חזקת חיים וזה הרי לא מצינו שחילקו חז"ל בין חזקת חיים לחזקת חיים, שנאמר שהחזקת חיים של האח יותר עדיפה מהחזקת חיים של הבן מכיון שהבן היה במקומות ההשמדה והאח לא, כי הרי אפילו זקן או חולה מעמידין על חזקת חיים כמו בריא, ואם כן איכא למימר אוקי חזקה להדי חזקה, מול חזקת חיים של האח את חזקת החיים של הבן, ואוקי איתתא בחזקת היתר לשוק, וביותר שלצד חזקת חיים של הבן יש גם החזקת היתר לשוק של האשה שהיה לה הן בהיותה פנויה והן בהיותה כבר אשת איש עם בנים, עיין במהרי"ט ח"א סימן פ"ב ובנודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סימן קמ"ה ובשו"ת דברי חיים ח"ב אה"ע סימנים קס"ח קע"ב בענין חזקת היתר של האשה לשוק, וכן בבית אפרים אה"ע סימן קל"ב ובשו"ת חתם סופר אה"ע ח"ב סימן פ"ט ד"ה שלפנינו והדברים ארוכים.

כשלא נודע על הבן יש להתיר מדין ספק ספיקא

ו) ובכלל כשלא נודע לנו על הבן אם נהרג ומתי נהרג, הרי יש לנו לדון להתיר מדין ספק ספיקא בבן עצמו מבלי שנצטרך כלל לצרף ספק של חיות האח, והיינו ספק שמא לא מת הבן, ואם תמצא

סימן קמו⁸⁰

תשובת רבינו זצ"ל בענין הנ"ל

ב"ה ירושלים ג' דחנוכה תש"ח

הדחק כדיעבד דמי ומה שצריך לגרש לכתחילה הוא רק בספק אחד וגם זה רק מדרבנן.

יודע אנכי שיש מחמירים בזה ובכללם התורת חסד בתשובותיו לחלק אבן העזר, אבל הגאון רבי חיים עוזר והגאון מאסטורובצא והגאון רבי אליהו קלאצקין מצרפין זה לספק. ואם ירצה השם כאשר אבוא לביתי עוד אחזור על פרשתא דא. והנני חותם ברוב כבוד וברכה ידידו הנאמן

שלמה דוד כהנא

(ראב"ד וורשה) רב בירושלים עיר העתיקה

תשובת בעל הציץ אליעזר:

ב"ה, ו' ערב שבת קודש כ"ט כסלו תש"ח ה' דחנוכה, ירושלים עיר הקודש תובב"א

אל הוד כבוד ידידי עוז הרב הגאון הגדול זקן שקנה חכמה וכו' כבוד שם תפארתו מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א לפניס ראב"ד דוורשה וכעת הרב דירושלים עיר העתיקה ת"ו

אחר דרישת שלום כבוד תורתו הרמה כיאות וכראוי. זה עתה קבלתי מכתבו היקר, ושמחתי על סמכו ידו על דברי תשובתי בכללותה, ובנוגע להערותיו הקצרות על דחייתי לציירוף ספק על פי הבית מאיר שהגשוואין מפקיעין הזיקה, ועל הספק ספיקא שכתבתי לדון כשיש גם ספק מי מת קודם האב או הבן, הנני להשיבו בקצרה כדלהלן.

(א) מה שהספק ספיקא אינו מתהפך, כמו שכותב כבוד תורתו הרמה, הערתי בזה בעצמי בדברי וסמכתי יסודתי על הרבה פוסקים דסבירא להו דלא בעינן שיהא בכלל ספק ספיקא המתהפך, וכן על הבית חדש שכותב מפורש לדון גבי יבום ספק ספיקא שאינו מתהפך.

ספק ספיקא משם אחד

(ב) מה שמוסיף כבוד תורתו הרמה לומר דשם

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם רבי אליעזר יהודה וולדינברג שליט"א

שלום וברכה. ברוב עונג קבלתי היום מכתבו החביב מיי"ט כסלו, ואפריון ימטי ליה בעד דבריו המחוכמים ובקיאותו הנפלאה בביאור שיטה הזאת, והנה אנכי כעת בתור פליט מעיר העתיקה והנני מחוסר ספרים בכל זאת מפני חביבות דבריו אשתעשע מעט בגורמותם.

(א) המקורות שציין כבודו לצרף לספק שמא מת מהפני יהושע בגיטין והבית אפרים וכנסת יחזקאל ועוד הרבה ספרים וביחוד המהר"י מינץ שפוטר גם לכתחילה מחליצה יהיו לי לתועלת רב, אך מה שכבודו מצדד לומר שבספק מי מת קודם האב או הבן יש להתיר אפילו בספק אחד מטעם ספק ספיקא שמא חי ושמא מת לאחר האב. הנה מלבד מה שעורר מעלתו שאינו מתהפך, נראה דשם מיתה חד הוא אם לא מת כלל או באיחור, וכן מה שכותב דהחזקת חיים של הבן עומד נגד חזקת חיים של היבם גם כן קשה להסביר דהא הבן יש לו הדין של כבשוה כרכום דיש לו גם חומר מתים ואיתרע החזקת חיים.

כן דבר חדש הוא לי החידוש שמביא בשם עטרת יצחק סימן ק"נ להגאון משאויל דבספק ולד אינה צריכה חליצה רק מדברי סופרים, זהו בנוגע להספק השני.

(ב) אבל מה שמדחה מעלתו לגמרי לצרף הספיקא דדינא שמביא הבית מאיר בשם הרמב"ן והרשב"א דקידושי יבמה מפקיעין הזיקה, אינני עדיין משוכנע, כבודו כותב בשם הבית מאיר סימן קנ"ט שזה רק בעברה ונשאת, בודאי לכתחילה יש איסור לבטל מצות יבמים אבל האיסור של יבמה לשוק נפקע לדעה זאת והיכא שהאיסור הוא רק מדרבנן הרבה מגדולי אחרונים מצדדים דשעת

♦♦
80. מודפס בשו"ת ציץ אליעזר (שם).

התוספות, דאף דלהיפך איכא ספק ספיקא, דהיינו ספק כשהיא קטנה ואם כן בודאי ליכא רצון, ואף אם תמצא לומר זינתה כשהיא גדולה מכל מקום שמא באונס הוי, מכל מקום הוי ספק ספיקא שאינו יכול להתהפך עיין שם, ולפי זה לדעת הפוסקים שדנין ספק ספיקא אף שאינו מתהפך, וכפי שהבאתי דן הבית חדש מפורש כן גבי יבום, דנין אפילו ספק ספיקא כזה של שם אונס חד הוא, ויש הרבה לדון ולהוכיח, אך אין הפנאי מספיק כעת.

להעמיד חזקה נגד חזקה

ג) מה שכתבתי לדון להעמיד חזקה נגד חזקה, חזקת חי של הבן נגד חזקת חי של האב אף שאיתרע חזקת הבן בהיותו בארצות הכיבוש ויש לו דין כבשוה כרכום דיש לו גם חומר מתיים, הרי אני בעצמי הרגשתי בזה, ולכן הוספתי לומר מפני שלצד חזקת חיים של הבן יש גם החזקת היתר של האשה לשוק.

בצירוף שיטת הבית מאיר

ד) בדבר מה שכותב כבוד תורתו הרמה לחזק לדון לצרף לספק שיטת הבית מאיר דנשואין מפיקיעין הזיקה משום דודאי לכתחילה יש איסור לבטל מצות יבמים, אבל האיסור של יבמה לשוק נפקע לדעת זאת והיכא שהאיסור הוא רק מדרבנן הרבה גדולי אחרונים מצדדים דשעת הדחק כדיעבד דמי עד כאן. ולא אבין לענ"ד, דכל זה נכון וצודק היכא שכבר עברה ונשאת, אבל כשהאשה באה לפנינו בשאלה להתירה להנשא, הרי איסור תורה של יבמה לשוק עומד לפנינו, ואף כשמצד שארי הספיקות ישאר לנו רק איסור יבמה לשוק מדרבנן הרי גם כן לא נתיר להפקיע הזיקה על ידי איסור, ועד כאן לא אמרו דשעת הדחק כדיעבד דמי, אלא כשלא צריכים פעולת מעשה להפקיע האיסור ורק שבדיעבד מדינא הוא שמותר, דומיא דהשבות יעקב גבי מים שאין להם סוף, דשם דינא הוא דאם נשאת לא תצא מצד שמעמידין אז בחזקת שמת, אבל כשצריכים לפעולת מעשה להפקיע האיסור, והפעולה כשלעצמה אסורה היא, כבנידוננו ביבמה, וכמו שהבאתי בדברי הקודמים בשם הבית מאיר עצמו, בכהאי גוונא שפיר הדין נותן לומר

מיתה חד הוא אם לא מת כלל או באיחור, אין הדבר כל כך ברור אצלי, דהרי סוף סוף חילוק יסודי ביניהם, כאן לא מת, וכאן מת ולו יהא באיחור, ואף דלנו נוגע רק ספק אחד אם חי אחר מיתת האב או לא, אבל במציאות הרי יש כאן ספק ספיקא נפרד, אולי הבן חי לגמרי, ואפילו אם מת שזהו ההיפך מהספק הראשון, אולי מת אחר כך, ואין זה דומה למה שכתב התוספות בכתובות ט'. ד"ה ואיבע"א דשם אונס חד הוא, דשם כל ציר הספק ספיקא מוסב על דבר אחד, שהיתה אנוסה, אבל כאן ציר הספק ספיקא מוסב על שני דברים נפרדים, על חזקת חיים, ועל שמא מת לאחר מיתת האב. וזה עתה ראיתי בספר שער אשר בסוף ח"ב סימן ל"ה שכותב בהדיא להתיר בלי חליצה מכח ספק ספיקא זה שכתבתי, שמא לא מת הבן, ואם תמצא לומר שמת שמא מת אחרי מיתת האב עיין שם.

ובכהאי גוונא לחלק מנידון התוספות בכתובות שכתבו דשם אונס חד הוא, ראיתי כעת במנחת יעקב (בקונטרס הספיקות בתורת השלמים אות כ) שמביא בשם תרומת הדשן סימן ק"ל לדון לענין בכורה ספק ספיקא שמא לא יצא ראשון ואם תמצא לומר יצא ראשון שמא הלכה כמאן דאמר חלב פוטר, אף דהוי כספק ספיקא משם אחד ושלא דמי לדברי התוספות בכתובות, ומסביר המנחת יעקב שלכן לא דמי לדברי התוספות, משום דדווקא התם גבי ספק באונס ספק ברצון הוי ליה חד ספיקא משום דפיתוי קטנה אונס הוא ואם כן איך אתה אומר ספק ספיקא ספק שמא באונס, ואם כן בכלל זה גם כן פיתוי קטנה, ואחר כך תאמר אם תמצא לומר ברצון ואם כן שוב ליכא לאסתפוקי כלל בקטנה דבקטנה לא שייך כלל רצון, ועל זה כתבו תוספות דווקא דלא מיקרי רק חדא ספיקא עיין שם, ואם כן לפי זה גם בנידון דידן הוי ליה שפיר ספק ספיקא, כמובן, דומיא שדן התרומת הדשן גבי בכורה, עיין שם במנחת יעקב שמרבה להוכיח כהתרומת הדשן שדנים ספק ספיקא בכהאי גוונא אף שעיקר הספק חד הוא עיין שם.

כן עיין שם במנחת יעקב שכותב על דברי

ליושב מרום שיאמר כבר לצרות עם ישראל די ונזכה להגאל במהרה בגאולתנו השלימה.
בכל הכבוד והיקר ידו דורש שלום תורתו באהבה רבה ונאמנה
אליעזר יהודא וולדינברג

שלא שייך לומר דבשעת הדחק כדיעבד דמי, מכיון שצריכים פעולת מעשה להפקיע והפעולה אסורה היא, ודו"ק בזה כי הוא חילוק מסתבר.
בהתקרב קדושת השבת אסיים בזה כעת ובתפלה

סימן קמז

להתיר יבמה לשוק כשאבד זכרו של היבם - בצירוף עוד כמה ספיקות • אלו שחזרו מהמחנות האם מותרות לכהונה

לחשוש שמא היבם הוא מומר

(ב) מה שרצה הדרת גאונו לדון שמא הוא מומר. וכונתו בלי ספק שהעובדא היא שיש רגלים לדבר או שהיבמה אומרת כן, דאי לאו הכי מהיכי תיתי להסתפק על אדם מישראל שיצא משום מה מהדת רחמנא ליצלן, וזה עוד יותר רחוק מאשר לחוש למיתה. והנה אם אפילו עד אחד אומר כן אינו נאמן כלל להוציא אדם מחזקת כשרות ובפרט היבמה עצמה ודאי שאינה נאמנת דלא עדיף מאם היתה אומרת בפירוש מת יבמי דאינה נאמנת כמבואר בשלחן ערוך סימן קנ"ח ס"א ועיין ב"ש שם סק"ב ואיך יצורף זה לספק.

ובודאי הנידון הוא שידענו בלעדיה שיש לה יבם, דאי לאו הכי הא יש לה מיגו דאי בעי אמרה לא היה לי יבם מעולם, ואף דהוי מיגו במקום חזקת כשרות, אולי הפה שאסר הוא הפה שהתיר עדיף ממיגו ומהני גם נגד חזקה, וגם זה גופא ספק הוא דאולי אמרינן מיגו נגד חזקה ויעיין בחתם סופר שם, ושפיר יש כאן מקום לצרף זה לספק.

וכן על כרחך הנידון הוא שידוע בעדים שבניה מתו דאי לאו הכי אף שאין להם חזקת חיים ודאית כדין עיר שכבשוה כרכום באבן העזר סימן י"ז סל"ו מכל מקום ספק מיהא הוי, ואם כן מצד עצמו הוי ספק ספיקא שמא עדיין חיים שם ושמא מתו אחר הבעל ואם באנו לדון דהוי ספק ספיקא משם אחד, אם כן גם הספק ספיקא שהזכיר הדרת גאונו שמא מתו אחר הבעל ושמא היבם מומר הוי גם כן משם אחד דהיינו אם היא זקוקה ליבום או לא אף דיש לחלק קצת, ויעיין בשער אשר סוף ח"ב שעשה ספק ספיקא כזו.

ה' אדר א' תש"ח

כבוד הגאון המפורסם מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

אחר דרישת שלום תורתו ירשה נא לי הדרת גאונו בתור אחד משומעי הרצאתו ב"בית זבול" בשבת קודש משפטים להרצות לפניו מה שבלבי כתלמיד צעיר הדן לפני רבו, ואם שגיתי יעמידני על האמת.

יבם שאבד זכרו

(א) מה שיצא הדרת גאונו לדון שמא מת היבם מאחר שלא שמענו ממנו עשרות בשנים. לא אבין דהא ודאי כונת רש"י והתוספות בגיטין ובבא מציעא ל"ט: שכתבו דגבי גט דוקא אמרינן בחזקת שהוא קיים משום עיגונא אין כונתם דמשום עיגונא הקילו חכמים אלא כונתם דמשום עיגונא לא החמירו וזה ברור, ואם כן גם לאביי שם ליכא שום ספק דמוקמינן כל איש בחזקת חיים. ועיין בחתם סופר ח"ב סימן ס"ז בד"ה ניחזי מה דקמן שכתב גם כן דאף שכבר עברו כ' שנה ולא נשמע ונראה מהם (המדובר הוא שם מהיבמים) מכל מקום מוקמינן להו בחזקת חיים וזה פשוט עד כאן לשונו. ובחתם סופר שם מסיק דבזמנינו דאיכא בי דואר פשוט שמצריכים לכתוב פעמיים ושולש למקום שהאח נמצא לחפש אחריו, ואם ימצא שם הדין פשוט שהיא צריכה לילך אחר היבם לחלוץ. ובסימן ע"ח כתב דאף דמשמע בגיטין כ"ח. דמיום שנעשה בן פ' איתרע חזקת חי שלו, היינו לחומרא שלא יתן הגט לאשה בחזקת שהוא חי, אבל פשוט שאין לסמוך להתיר אשת איש או יבמה לשוק על זה ואפילו ודאי איסור איכא דמוקמינן לה אחזקה ושם מיירי גם שנאבד זכרו, עיין שם.

ודרוש וקבל שכר, עד שעוד מעט וכלו המשיבין רחמנא ליצלן, וילך נא הדרת גאונו בדרכו זו גם להבא לשתף בכל דבר את חוג בני הישיבות שרבו ביניהם גדולים ויש בכחם לתרום הרבה לבירור וליבון שאלות מסובכות.

והנני בכל הכבוד וההערכה הראויה להדרת גאונו

שמעון יה'וק

מאה שערים – חצר שטיינברג

א. נ.ב. והנה באמת מוכרחים אנו בנידון זה לדון עליה שהיא פסולה לכהונה מצד שבוייה, דאי לאו הכי אף אם נברר שהיבם שלה חי, לא תוכל לקבל חליצה, כי שמא יבורר אחר כך שהאמת היא שבניה מתו אחר מות בעלה, ונמצא אתה מצריכה כרוז לכהונה ובשביל זה ראויה היא להתעגן לעולם כמו שכתב התוספות בשבת קל"ו: ד"ה ואם, ואף דבאחרונים דנו להשביעה שלא תנשא לכהן, כבר דחה זה בספר עטרת חכמים אה"ע סימן כ"ה בשתי ידים עיני שם. ועל כרחך אם נבוא לדון להתירה על ידי חליצה מוכרחים אנו לומר להלכה שבין כך ובין כך פסולה היא לכהונה מצד שבוייה ואם כן שפיר יש לדון כנ"ל שלא להצריכה חליצה מטעם ספק ספיקא וכנ"ל.

האם בנות ישראל שחזרו מהמחנות מותרות לכהונה

ב. ובאמת כבר דגנו מזמן בין בני הישיבות כי כל נערה החוזרת מן המחנות פסולה לכהונה⁸¹, אם לא שתבוא ותאמר נשביתי וטהורה אני, ויתכן שכדאי ללמד את בנות ישראל החוזרות מן המחנות שתבואנה לבית דין מיד בעלותן ארצה ותאמרנה נשביתי וטהורה אני. אך יש לדון מה נעשה עם אלה שיש להן מספר על בשרן בכתובת קעקע ואי אפשר להן להעלים שהיו במחנות הסגר כשבויות חרב אך אין כאן המקום לדון על זה.

הנ"ל

להתיר מטעם ספק ספיקא שמא מתו בניה אחר הבעל וספק שמא זינתה

ג. ועתה הנני להציע לפני הדרת גאונו מה שעלה ברעיוני לצרף סניף לספק הראשון דשמא מתו בניה אחר הבעל והוא, דהנה באשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי נפשות דעת הרמ"א (אה"ע סימן ז ס"יא) דאסורה אפילו לבעלה ישראל, דחיישינן שמא נתרצית להם כדי שלא יהרגוה, ואם כן בנידון זה אף דאילו היה בעלה חי היינו מתירין אותה לבעלה אף שנחבשה על עסקי נפשות, והיינו סומכים על מה שכתב הרמ"א שם דבשעת הזעם והרג רב מתירין לבעלה ישראל כסברא הראשונה, מכל מקום עתה שאין הבעל חי ואינו נוגע לו אם נאסרנה עליו ודאי יש לנו להחמיר ולהסתפק שמא נבעלה ברצון בחיי בעלה, ואם כן היא נאסרת על בעלה כדין סוטה שטומאה כתיב בה כעריות, ואז היא פטורה גם מחליצה לדעת המחבר סימן קע"ג ס"א ושפיר יש כאן לעשות ספק ספיקא שמא מתו בניה אחר מות בעלה, ושמא הלכה כהמחבר דבזינתה ברצון פטורה מחליצה, ואף דבספק זינתה צריכה חליצה לכולי עלמא, היינו רק מספק אבל סוף סוף ספק מיהא הוי, שמא זינתה ברצון וספק ספיקא המתהפך הוא.

אגב ירשה לי הדרת גאונו להביע לפניו בשם הרבה בני תורה את רגשי הערכתנינו להדרת גאונו שהחזיר עטרה ליושנה להציע בבית המדרש שאלה חמורה כמו שהיה נהוג בזמן הש"ס, ואמנם ראיתי בכמה אחרונים שהיו מסיימים "ובלבד שיסכים על היתר זה אחד מראשי הישיבות" כי בית המדרש הוא המקום בו מרוכזים טובי הכוחות הרעננים והפורחים והוא המקור לליבון ובירור הצדדים השונים של הנידון, והלואי וילכו בעקבות הדרת גאונו כל גדולי הדור ועל ידי זה ישיגו מטרה כפולה, א' בירור הלכה לכל צדדיה ופרטיה והצעות שונות בדרכים שונים לאיסור והיתר. ב' על ידי זה יכניסו שוב את הלימוד להלכה למעשה שנמוג ונגוז מהישיבות שכל לימודם הוא רק לפלפול

סימן קמח

בענין הנ"ל • כמה ישובים על דברי הרמב"ם בהלכות יבום • זיהוי מת על ידי תעודת זהות

וסוברים דעל כל פנים מדרבנן בעי חליצה, ואפילו להש"ך שם הסובר דאביי ורבא פליגי לגמרי על רבה, וסוברים דהיכא דאיתילד ריעותא מחיים לא מוקמינן אחזקה, מכל מקום מסיק גם הוא דבהפסד מרובה יש לסמוך על המתירין, ואם צדקתי בזה נמצא דכל צריכות החליצה בנידון שלפני הדרת גאונו הוא רק מדרבנן, ועל דרבנן שפיר מהני ספקתי שמא מסרה עצמה ברצון והוי סוטה דפטורה מחליצה ויבום.

קושיא על הרמב"ם בהלכות יבום

(ג) אך במה שהגדיל הדרת גאונו בפנותו אלי הדל והציע קושיא עצומה על הרמב"ם פ"ג מיבום ה"ד הנה אין ספק בעיני כי הדרת גאונו אין צריך לי ולדכוותי, ורק מרוב חביבות לתלמידי חכמים ומתוך רצונו הטהור להראות לי קרבתו הציע לי זה כדי לחדדני ולהעסיקני בדברי תורה ואסיר תודה אני מאוד להדרת גאונו על חסדו זה עמי.

ואם כי על הרמב"ם אינה גדולה קושייתו, עם כל זה תיפול הערתו בכל הכובד על דברי המגיד משנה שם שהזכיר בפירוש באשת איש דמשום הכי חולצת משום דרוב בעילות אחר הבעל ולדבריו אי אפשר כבר לאוקמי שהבעל הוא במדינת הים, והנה בעניי לא העליתי עדיין שום תירוץ על זה, ומרוב בוששה שתקתי עד עתה, ומה גם שבזכרוני כי נפגשתי בהערה זו באיזה מהספרים אך טרם עלה בידי להזכר היכן זה, ובכל זאת אנסה להציע להדרת גאונו כמה אופנים, שאם כי עדיין אינם מתרצים את חומר הקושיא אך נוטלים הם קצת מעוקץ הקושיא והם:

א. דכיון שהוא אומר ברי שממנו, מכריע נגד הרוב דקיימא לן הלכה כרבן גמליאל כתובות י"ד. דאפילו ברוב פסולין נמי מכשיר דאלים ליה ברי, ואף דהתם איכא נמי טעם דבודקת ומזנה, היינו כדי

ל' אדר א' תש"ח

כבוד הגאון המפורסם מרן רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

אחר דרישת שלום תורתו, ענותנותו הרבה וחביבותו לדברי תורה הרהיבני לפנות שנית להדרת גאונו אם כי מי אני שכבוד הדרת גאונו יזכני בדבריו היקרים.

(א) אחר שקבלתי יקרתו נפקחו עיני, כי אמנם הפרזתי קצת על המידה ברצותי לצרף להיתר גם באשת ישראל, אם כי כונתי היתה להסתפק שמא מתוך רצונה להציל את נפשה הציעה בעצמה את גופה, מבלי שאנסוה להתרצות לזה, ובכהאי גוונא הוי רצון גמור, ובאופן זה אין להוכיח נגד זה מהגמרא שהזכיר הדרת גאונו.

גם התקשיתי בהבנת דבריו שציין להרמ"א אה"ע סימן כ' ס"א דאטו כל אשת ישראל שנאנסה מותרת משום שעל ביאה זו אינה חייבת מיתה, הא הפטור הוא משום אונס ולא משום דליכא חיוב מיתה על ביאה זו, וכוונת הרמ"א שם להורות את ההיפך דבמקום שהיה ברצון גמור ובכונה מצדה עם כל זה לא נאסרה, כיון דאין זו ביאה כלל מדאינה חייבת מיתה עליה.

(ב) אך חוזרני עתה לעצם שאלת הדרת גאונו. והנה בלי ספק כשניגשים לשאלה מעין זו יסוד היסודות היא הגמרא ביבמות ל"א. נפל הבית עליו ועל בת אחיו חולצת ולא מתייבמת, ורבה סובר שם דמדאורייתא מוקמינן אשה זו אחזקת היתר לשוק, וכל חליצתה היא רק מדרבנן. ולדבריו הכי נמי בנידון דידן אין צריכה חליצה מדאורייתא כי אם מדרבנן, ואי אביי ורבא שם פליגי על רבה בזה כבר דן בזה הש"ך יו"ד סימן ג' סק"ג והביא דיש סוברים דלא פליגי על רבה בעצם יסוד זה, דמדאורייתא מוקמינן אחזקה גם היכא דאיתילד ריעותא מחיים, ורק בזרק לה גט ספק קרוב לה פליגי על רבה

דרוב הנשים הנבעלות אינן נבעלות אלא לבעליהן עיין שם. והא דכתב הרמב"ם סתמא ולא ביאר זה משום דזה פשוט דכשהבעל לפנינו אמרינן דמהבעל הוא זה ומיירי באשת איש דומיא דפנויה שאין הבעל לפנינו.

הנני מסיים לעת עתה מאפס עוד מה להוסיף בזה והנני מקוה כי הדרת גאונו יענני אם יש משהו תוכן בדברי אלה.

זיהוי מת על ידי תעודת זהות

ד) אגב ברצוני להעיר להדרת גאונו למצב שנוצר בארץ לרגל הפרעות שהרבה נהרגים באופן שאי אפשר לזהותם אחר כך, והזיהוי נערך על ידי תעודת זהות, או על ידי טביעת עין בכלים, ואין מי שיעורר כי זיהוי זה אינו מספיק כלל לקבוע שזהו באמת בעל האשה שנהרג, ובינתיים נרשם הדבר בחברא קדישא כי איש פלוני מת וקברוהו, וגם הרופא נותן תעודת מות על שם זה שלפי השערת המזהים הוא האיש שנמצא, וכשתבוא האשה לינשא אחר כך לא יעלה על דעת מי שהוא כי יש כאן שאלה מסובכת, אם באמת נהרג בעלה, ומה גם כי על פי רוב, העדים הם פסולי עדות ואינם נאמנים כי אם במסיח לפי תומו, ולא כל אחד בקי בדינים אלה, ולכן היה מהראוי שכבוד הדרת גאונו בטיפולו בעניני עגונות יעורר את הדבר לפני ראשי הרבנים בארץ ישראל וידרוש כי ישתדלו לסדר שבעת הזיהוי יהיה רב אחד ועוד ב' אנשים עמו כדי שיוכלו לקבל עדות בשעת מעשה, טרם נעתק הדבר מהזכרון, ובמקרה מפוקפק לרשום לפנייהם כי אשה זו אין להתירה לינשא כי אם אחר חקירה מדוקדקת ומקיפה.

והנני חותם ברכה להדרת גאונו ורפואה שלימה במהרה המודה לו מקרב לב על התענינותו בי ובדברי הצעיר שמעון יה'וק

מאה שערים בית שטינברג

שהברי יכריע נגד הרוב להתיר צריך גם טעם דבודקת ומזנה, אבל הכא להחמיר לאסור יבום סגי בטעמא דברי לחוד נגד הרוב, וזהו כונת המגיד משנה דאפילו בפנויה אין סומכין על ברי שלו לכתחילה לפטור מחליצה דכשם שזינתה וכו' וכל שכן באשת איש דרוב בעילות אחר הבעל דודאי אין לסמוך על ברי לפטור מחליצה ומכל מקום להתיר ליבום בודאי חיישינן לברי אפילו נגד הרוב. והא דכתב הרמ"א אה"ע סימן ד' סכ"ו דאם האשה אומרת של פלוני הוא ממזר הוא אין חוששין לדבריה, אפשר דמיירי שהבעל מכחיש ואומר שממנו והאשה אין לה דין יכיר, ואפשר דגם הבועל אינו מודה, אבל בנידון דידן דהבעל אינו יודע כלום והבועל אומר ברי שממנו הוא חוששין לו.

ב. עוד יש לומר על פי מה שכתב התוספות בכתובות י"ד. ד"ה ההוא דמודה דקאמר מיני היינו שבא עליה ביאות הרבה והוא רגיל אצלה תמיד וכדאמרינן רוב בעילות אחר הבעל, אם כן איכא כאן רוב נגד רוב והוי ספיקא, וזהו שקאמר המגיד משנה דאפילו בפנויה אין סומכין על רוב זה לכתחילה דכשם שזינתה וכו' וכל שכן באשת איש דאיכא רוב בעילות וכו' נגד רוב זה, דודאי אינה פטורה מחליצה, אבל להתיר להתייבם ודאי חיישינן לרוב של הבועל.

ג. עוד יש לומר על פי מה שכתוב בפתחי תשובה אה"ע סימן קנ"ח סק"ג מהמנחת עני סימן נ"ב דאף בהלך בעלה למדינת הים ואישתהי יותר מי"ב חודש מכל מקום הוי הולד ספק ממזר אף להרמב"ם עיין שם. אם כן יש לומר דמיירי בכהאי גוונא וחולצת ולא מתייבמת, וזהו כונת המגיד משנה דכיון דבאשת איש אמרינן רוב בעילות אחר הבעל לכן אפילו בכהאי גוונא בודאי יש לחוש שמא מן הבעל הוא זה, וכבר כתב הנתיבות לשבת סימן ד' דאפילו כשאין הבעל לפנינו גם כן שייך רוב בעילות אחר הבעל, דהפירוש של רוב בעילות הוא

סימן קמט⁸²

עגונה ילדה ויש חשש שזקוקה לחליצה

לפי בקשתו התלפונית הנני להעיד ולאשר בחתימת ידי על הבחור גרשון בר' יעקב אברמוביץ מעיר קובנה רח' לוקשיא 8 כדלקמן:

אני רפאל בר' יהודא הלוי לעווין מעיר קובנה ראיתי בפעם האחרונה את הבחור גרשון אברמוביץ שנים או שלשה ימים אחרי פרוץ המלחמה העולמית השנית דהיינו ב-24 או ב-25 לחודש יוני שנת 1941 על סף ביתו בקובנה בצאתו לדרך לעיר וילנא, בחודש ספטמבר באותה השנה קבלו הוריו ממנו מכתב, במכתבו זה הודיע כי בדרכו לוילנא נתפש ע"י הגרמנים והוסגר במחנה פרובינישקי, מקום מחנה זה פרובינישקי נמצא בערך 20 ק"מ מעיר קובנה בארץ ליטה. שני חודשים בערך אחרי קבלת מכתב זה נודע להוריו ר' יעקב וצילה אברמוביץ לפי דברי הליטאים כי בנם גרשון נאבד יחד עם יתר יהודי המחנה הזה על ידי הגרמנים והפרטיזנים הליטאים. מקרה השמדת יהודי מחנה פרובינישקי קרה באותה התקופה אשר הגרמנים השמידו את יהודי ארץ ליטא וחלק גדול מיהודי גטו קובנה דהיינו בחודש אוקטובר שנת 1941 - ההורים מתאבלים על בנם עד היום הזה.

רפאל בר' יהודה הלוי לוין.

וכן העיד לפני ככל הנ"ל בתור אם לא יגיד העד אליעזר וואלפא מקובנה שהיה מכיר אותו מקובנה (אולם כנראה העד השני אינו חרדי).

האשה הנ"ל כבר נשתדכה בפה שווייץ לאיש אחר ורדופה לינשא, וכעת השאלה בשתים - להתירה מכבלי עיגון בעלה על ידי תעודה הנ"ל, וגם להתירה מעיגון זקוקה לחליצה.

לסמוך על ערכאות להתיר מעיגון

(א) והנה להתירה מכבלי עיגון בעלה כבר נאמר ונשנה בחתם סופר ובכמה אחרונים לסמוך על ערכאות של עכו"ם וכל שכן בארץ ישראל

ברוך השם. כבוד הרב הגאון המובהק זקן הרבנים הגדולים המאיר לארץ ולדרים בתורתו והוראתו הנאמנה וכו' וכו' מרנא ורבנא ר' שלמה דוד כהנא שליט"א הראב"ד דק"ק ורשא וכעת בני דינא רבה בירושלים ת"ו.

אחר דרישת שלומו הטוב בכבוד והערצה כראוי.

באה לפני אשה ילדה רכה בשנים שמה יהודית בת יצחק לזנסקי ילידת ארץ ישראל והראתה לפני כתובה שנישאה בט"ו סיון תש"ו בהקיבוץ מסדה (מפא"י) להאיש הבחור אליהו בן יעקב אברמוביץ כדת משה וישראל - ובידה גם תעודה ממדינת ישראל וז"ל:

הננו מודיעים בצער עמוק כי אליהו אברמוביץ ז"ל נפל בשעת מילוי תפקידו ביום ב' טבת תש"ט (3/1/49) בקרב על רפיח.

(-) מקום החותם.

תעודה זו נכתבה מהממשלה בכתב סת"ם על קלף.

וזרע של קיימא אין להם. ועל שאלתי אם יש אח לבעלה באה התשובה שהיה לו אח אחד בקובנה בשמו גרשון אברמוביץ ונרצח מהנאצים ימ"ש, כך נודע לה מפי הורי בעלה יעקב אברמוביץ וזוגתו הדרים כעת בפאריס המתאבלים ומאוננים על שני בניהם שנקטפו מהם - האחד גרשון הנרצח מהנאצים והשני אליהו שנפל על קרב וההורים נשארו בלי זרע של קיימא.

ואחר חות דעתי דיברתי עם עוד אחד חרדי המתגורר כעת באראזא שווייץ על ידי תלפון והגיד לי כל הכתוב דלקמן - יען שבקשתי ממנו לכתוב בכתב כל הנאמר לי ע"י תלפון.

וזה לשונו בכתב, מתאים לכל הנאמר בעל פה על ידי תלפון:

אל כבוד הרב וכו' מ. י. ברייש, ציריך.

82. מודפס בשו"ת חלקת יעקב (אבן העזר סימן נא).

אזלינן בתר רוב ולא אמרינן סמוך וכו', והא דלרשב"ג כל שלא שהה ל' יום באדם נפל מספק אף על גב דרוב אינם נפלים משום שלא יבוא להקל בערוה והצריכה חליצה במת תוך ל' ולא לסמוך על הרוב להתירה לשוק בלא חליצה שלא יאמרו העולם שפיהק ומת ויבוא לידי לעז וקלקול ולכך גם לענין אבלות פטור שלא יבוא להקל בערוה וכו', וכן הלשון ממש בתוספות חולין י"ב. ובתוספות יבמות ל"ו: ד"ה הא משום דחיישינן למיעוט מצוי כזה כמו במים שאין להם סוף ואף על גב דשמא התם משום ערוה החמירו מכל מקום כיון דמיעוט של נפלים מצוי מחמירים ביה.

אכן בנמוקי יוסף ובתוספות חד מקמאי הנדפס על הגליון דאליבא דמסקנא מתניתין אפילו לרבנן דגם לרבנן לא אזלינן בתר רוב נגד החזקה וכשיטת הר"ת כמבואר בארוכה בתוספות בכורות כ': ד"ה חלב, והאי דרשב"ג דלא שהה ספק נפל גם כן משום דאיכא חזקת יבום ואמרינן סמוך עיין שם בתוספות בארוכה, ובטור שלחן ערוך אה"ע סוף סימן קנ"ו גם כן נפסק דלא תנשא, ובבית שמואל שם משום דאמרינן סמוך מיעוטא לחזקה, אם כן ממילא בנידון דידן דהאשה לא היתה מעולם בזיקת יבום כיון דאיכא רוב דהיבם מת עוד קודם זמן חתונתה כמבואר לעיל בהשאלה, וגם טעם התוספות דיבמות ל"ו: דלרשב"ג בלא שהה שלא אזלינן בתר רוב משום דהוי מיעוט המצוי גם כן לא שייך דדבר ידוע דבנידון דידן הוי מיעוטא דמיעוטא, וגם איך טעמא דתוספות דיבמות קי"ט. וחולין י"ב. דלא רצו לסמוך על הרוב להתירה לשוק בלא חליצה שלא יאמרו העולם שפיהק ומת ויבוא לידי לעז וקלקול, הרי מפורש הטעם כדי שלא יאמרו העולם שפיהק ומת ויבוא לידי לעז וקלקול משום דבפיהק ומת חזינן דהולד לא הוי מהרוב ולולא טעם זה שיאמרו דפיהק ומת אזלינן בתר רוב להתיר אף דאיכא חזקה כנגדה, אם כן כל שכן בנידון דידן דליכא חזקת יבום וליכא מיעוט המצוי אדרבה מיעוטא דמיעוטא דנשאר בחיים ולא נודע ממנו, וליכא טעם דיבוא לידי לעז וקלקול פשיטא דאזלינן בתר רוב ומותרת להנשא.

שאוכלוסיה וחיליה מועטים וכל חיל הוא דבר שבמנין וחשוב לידע מה נעשה ממנו - וליתר תוקף תכתוב האשה הנ"ל עוד הפעם להממשלה בכדי לאשר זאת שני שנים לאחר המלחמה, כי בשעת המלחמה אפשר לא היה עוד בירור כל כך בדיוק דאפשר היה בין הנפצעים ונכתב למת - גם שיהיה האישור על שמו ושם אביו ועירו וכשיבוא אישור מהממשלה עוד הפעם שמו ושם אביו ושם עירו יש לסמוך ולהתיר - ובפרט שהאשה אמרה שהיא היתה אח"כ על קברו בנגב, גם האשה היתה עובדת בהצבא.

עדות עד מפי עד לענין מת היבם

ב) והעיקר בזה להתירה גם מכבלי עיגון זקוקה לחליצה - כבר מבואר באה"ע סימן קנ"ח דבמקום עיגון העיקר דעד אחד נאמן לענין מת היבם דכן הוא רוב מנין ובנין של הפוסקים עיין בית יוסף וב"ח ובית שמואל שם וממילא גם עד מפי עד ועכו"ם מסיח לפי תומו ואשה ועבד גם כן נאמנים - וא"כ יש לנו עדות עד מפי עד מהוריו שקבלו מכתב מבנם בחודש ספטמבר שהיה במחנה ההשמדה "פרובינישקי" תחת יד הרוצחים הגרמנים ימ"ש - וכבר ביארתי בתשובה (חלקת יעקב אה"ע סימן מב מג) בארוכה דכל האנשים שהיו במחנות תחת יד הגרמנים ימ"ש אבדו חזקת חיים ועדיף הרבה יותר ממים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא, והלכה זו ברורה אצל כל הרבנים העוסקים בהתרת העגונות מזמן המלחמה - ובפרט לאחר כמה שנים שנאבד זכרו ולא הודיע כלל להוריו היקרים לו ואיכא תרי רובא, יען כי רובא מהמחנות נשמדו ורובא דרובא מהנשארים בחיים הודיעו אחר כך למשפחתם ועפ"י שכל האנושי אין לחשוב כלל שנשאר בחיים ולא נודע ממנו - ואם כן ממילא נפתח לנו שערי ההיתר.

מיעוט שאינו מצוי

ג) ביבמות קי"ט. באשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים לא תנשא ולא תתיבם ואף על גב דרוב נשים מתעברות ויולדות ולא אזלינן בתר רוב משום סמוך מיעוטא לחזקה, ודעת התוספות שם ד"ה מחוורתא דזו הסוגיא רק לרבי מאיר אבל לרבנן

יכולין לינשא לאחרים, אם כן מכל שכן כשיש חשש עיגון שלא תוכל לעולם לינשא ודאי לא גרע מנשאת לכהן דלא תצא והכא נמי מותרת. ותיתי לי דקיימתי סברא זו מנפשאי ואחר כך מצאתי מבואר בתשובות רבי עקיבא איגר סימן צ"ח לענין מת בתוך ל' והיבם נחתך לו הארכובה שאי אפשר לחלוץ שכתב דראוי לדמות לאשת כהן ועדיף מיניה כיון דלית ליה תקנתא, וכן פסק החתם סופר באה"ע ח"ב סי' ס"ט וע' - א"כ בנידון דידן דאם לא נתיר תשב עגונה לעולם עדיף מנשאת לכהן ומותרת בלא חליצה. והיתר זה שייך בכל יבמים שהיו במחנות, שדינן כמים שאין להם סוף וכאמור לעיל, דגם באשת איש הדין דלא תצא ורק מדרבנן אסור א"כ לענין חליצה לא גרע מנשאת לכהן דאין אוסרין עליו אשתו הכי נמי אין מעגנין להאשה שלא תנשא לעולם, וכנ"ל.

סברת המתירים בחליצה לכתחילה מטעם דאם נשאת לא תצא

ה) התבוננתי בדעתי הרי לענין גט פסול מדבריהם נמי מבואר ברמב"ם פרק י' מגירושין ובטור ושלחן ערוך אה"ע סימן ק"ג ס"א וזה לשונו, וכל גט שאינו פסול רק מדבריהם אם נשאת לא תצא והולד כשר וכותבין לה גט והיא יושבת תחת בעלה, ואם אי אפשר לכתוב לה גט אחר והיה הבעל ותיק וגירש מעצמו הרי זה משובח, במה דברים אמורים באין לו בנים וביש לו בנים לא יוציא מפני לעז על הבנים, עד כאן לשונו. והכי יעלה על הדעת להתיר גם לכתחילה במקום עיגון ודחק יען דאם נשאת לא תצא, וכן במים שאין להם סוף גם כן דחק ועיגון ואפילו הכי לא תנשא לכתחילה אף על פי דהדין דאם נשאת לא תצא, וא"כ מנא להו לרבי עקיבא איגר וחתם סופר להתיר לענין חליצה אף לכתחילה במקום דחק ועיגון ולהשוות להא דאם נשאת לכהן לא תצא. אכן הסברא לפע"ד כך, דמים שאין להם סוף ובגט פסול מדבריהם ואי אפשר להשיג גט אחר ונשאת לאחר וכד אמרינן דלא תצא יש תרתי למעליותא דחק ועיגון דאם נאסר לזה יאסר גם לאחר וכבר נשאת, וכי אמרינן דלא תצא אין סברא להתיר גם בלא נשאת ורק

והיטב אשר דיבר בזה בבית שמואל אחרון אה"ע סימן י"א להביא ראיה מיבמות ל"א. ואילו בגירושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה לא קתני אמר רבה אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק, ואף דאביי ורבא הקשו עליו הטעם כבש"ך יו"ד סימן נ' סק"ג משום שגולד הספק מחיים כשהיתה אשת איש אבל בלאו האי טעמא אף אביי ורבא מודים דמחמת חזקה פטורה מן החליצה כ"ש מחמת רובא דפטורה מחליצה, ולא אבין לפע"ד מה שמתמה מסוגיא זו על התוספות יבמות קי"ט. שביבמה לשוק אין הולכין אחר הרוב, דבאמת גם להתוספות הולכין ביבמה לשוק אחר הרוב, רק בשם הטעם שלא יאמרו שפיהק ומת ויבוא לידי לעז וקלקול ולא רצו מחמת זה להקל בערוה.

ד) מבואר בשבת דף קל"ו. מת בתוך למ"ד ועמדה ונתקדשה אם אשת ישראל היא חולצת ואם אשת כהן היא אינה חולצת, ועל פי זה פסק הרמב"ם סוף פ"ב מיבום והמחבר אה"ע סוף סימן קס"ד וז"ל כל יבמה שהיא ספק מדבריהם אם יש עליה זיקת יבם כגון יבמה שילדה ולד שלא נודע שכלו לו חודשיו ומת בתוך ל' וכו' שדינה שתחלוץ מדבריהם אם הלכה ונתקדשה לכהן שהוא אסור בחלוצה אינו חולץ לה שאין אוסרין ע"ז אשתו משום ספק דדבריהם.

ובתוספות יבמות ל"ו: ד"ה הא, מדמה דרשב"ג דחיישינן בנפל משום מיעוט המצוי כמו במים שאין להם סוף שאין מעידין אף על גב דשמא התם משום ערוה החמירו מ"מ כיון דמיעוט של נפלים מצוי החמירו, ובתוספות עבודה זרה מ': ד"ה כל בביאור יותר, דמים שאין להם סוף מקרי מיעוט המצוי, ובתוספות בכורות כ': ד"ה חלב מפורש דמים שאין להם סוף מקרי מיעוט שאינו מצוי, וכבר האריך בזה החתם סופר בתשובותיו ליישב דברי התוספות דבכאן מיירי שלא ראו הטביעה ממש ומשום הכי מקרי מיעוט המצוי.

ונידון דידן כמבואר לעיל ודאי דנקרא מיעוט שאינו מצוי ולא גרע מנפל דמבואר דנשאת לכהן דלא תצא ואף על גב דליכא עיגון בזה דשניהם

שנאבד. ואף שיש לפקפק בזה מדברי תרומת הדשן המובא ברמ"א סעיף י"א דיש לחוש שמא מחמת הקול היא העדות, כבר הארכתי בזה בתשובה (חלקת יעקב אה"ע סימן מג) והבאתי דברי הפני יהושע סימן ס"ח דזה דווקא כשיש לחוש דהעדים סמכו על הקול ששמעו שטבע ועל פי זה מעידין שמת כיון דטבע מסתמא מת, ואם כן דבנידון דידן במי שהיה במחנות ההשמדה אין לחוש דמחמת זה הוא מעיד שמת ושפיר אפשר לסמוך על עדותו, ואין לכפול הדברים, ועיין רמ"א סעיף כ"א בשם תשובת הרמב"ם, ואסור לחקור ולדרוש הרבה אם לא כשיש לחוש לערמה ובבית שמואל שם ס"ק ס"ה וכל המחמיר ודורש וחוקר הרבה לא יפה הוא עושה ואין דעת חכמים נוחה הימנו, תשובת הרמב"ם, ובתשובת הרא"ש דראוי לכל מורה לתור על כל צדדים להיתר.

(ז) בתשובה לעיל (חלקת יעקב אה"ע סימן מט) הארכתי להיתר אשה אחת שנודע לה שבעלה היה במחנה ההשמדה המפורסמת אושוויץ, והבאתי דברי הדרכי משה אה"ע סימן ז' אמנם בגזירת אוסטריך וכו' והא דחושן משפט סוף סימן צ' לענין נחבל, והארכתי בזה דזה הוי כמו ידיעה בלא ראייה דמהני גם לענין אשת איש עיין אבן העזר סימן מ"ב וחתם סופר אה"ע ח"א סימן ק' והסכים עמי הגאון המובהק רבי שלמה דוד כהנא בי דינא רבה במחלקת העגונות בירושלים, וכל צדדי ההיתר דשם יש לן גם בכאן, ורק חילוק קטן יש יען דמחנה אושוויץ היתה מפורסמת ביותר למחנה ההשמדה, אכן בנידון דידן יש לן כמה וכמה עוד טעמים להיתרה וכאמור לעיל.

על כן נראה לפענ"ד באם יסכים עמי בי דינא רבא בירושלים גם אני אמטי' שיבא מכשורא, וראשית דבר כבר אמרתי לאחר שנקבל עוד פעם מממשלת ישראל אישור מיוחד שמו ושם אביו ושם עירו על הבעל שנפל על שדה קרב, והשי"ת יצילני משגיאות.

ובבקשה מבי דינא רבא להתענין בזה וליתן לי תיכף תשובה יען כי האשה רדופה לינשא מפני לחץ מהממשלה דפה, דאם לא תנשא הממשלה

בחדא למעליותא משום דחק ועיגון, אבל כשאנו מתירין לענין חליצה בנשאת לכהן שאין שום דחק ועיגון דהא יכולה לינשא לאיש אחר לישראל ואפילו הכי אנו מתירין אותה לשבת תחת בעלה הכהן בלא חליצה ומקרי דיעבד אם כן כל שכן דחק ועיגון דאם לא נתיר אותה תשב גלמודה לעולם ודאי דיש להתיר בלי חליצה.

והחילוק קל להבין דלענין אשת איש שהיא בחנק (עי' רש"י"ם ב"ב קלה, א ד"ה נקל באשת איש ובהגהות הב"ח פ"ט) ואיסור ערוה החמורה ויש חשש ממזרות ובגט פסול מדבריהם יש חשש פסול דאורייתא משום דכל המגרש על דעתא דרבנן מגרש וכשהגט פסול מדרבנן ממילא נפסל מדאורייתא עיין פני יהושע גיטין ע"ט. שמיישב כן שיטת רש"י מקושית התוספות בסוף ע"ב שם לענין כתב לשם מלכות שאינה הוגנת עי"ש, אבל חשש יבמה לשוק שאינה רק בלאו ולכמה שיטות לא מיקרי כלל איסור ערוה עיין תוספות יבמות ל"ו: ד"ה הא דמשמע כן להדיא (וביבמות קי"ט ד"ה מחוורתא וחולין י"ב ריש ע"ב משמע להיפך, ועיין מהרש"ם ח"ב סימן ק"ס אות ט"ז שהביא מחלוקת הראשונים בזה אי מיקרי ערוה), וליכא חשש ממזרות מן מתורה רק מדרבנן להיש אומרים שבשו"ע אה"ע סימן קנ"ט ס"ב, והראיה בנשאת לכהן בחשש נפל דסימן קס"ד הנ"ל דמבואר דלא תחלוץ ובבית שמואל שם בשם הרא"ש אף על גב דספק יבמה חשש מן התורה וספק חלוצה רק חשש דרבנן עדיפא לן שלא תחלוץ שלא יאמרו קמו רבנן בולד דנפל וכו' ולא חיישינן גם לזה דאם לא תחלוץ לחשש ממזרות, ומשום הכי אנו מתירין בנשאת לכהן אף דליכא דחק ועיגון רק חדא למעליותא דכבר נשאת, ושפיר יש לומר דגם בחדא למעליותא דלא תיעגן לעולם גם כן דמותר וכאמור.

(ו) בנידון דידן יש עוד היתר לפי דברי העדות הנ"ל וזה לשונו, שני חודשים אחר קבלת מכתב זה נודע להוריו ר' יעקב וצילה אברמוביץ לפי דברי הליטאים כי בנם גרשון נאבד יחד עם יתר יהודי המחנה על ידי הגרמנים והפרטיזנים הליטאים, הרי לן עדות ביחוד מסיח לפי תומו על בנם גרשון

מצדד מעלתו להתיר על סמך מכתבו שנסגר על ידי הנאצים בפרובינישקי ואותם שנסגרו בידי הנאצים אבדו חזקת חיים, ובאשת איש הדין שלכתחילה לא תנשא, אבל ביבום מותרת אף לכתחילה ומביא ראייה נפלאה מספק נפל שהדין באשת כהן מותרת בלי חליצה וכל שכן במקום עיגון לא גרע מנשאת לכהן.

והנה סברתו זאת שלענין יבום במים שאין להם סוף מותרת לכתחילה רבים מגדולי האחרונים סוברים כן ובספר בית לוי סימן ז' הביא שמלשון הרמב"ם ותוספות והרא"ש משמע שלא גזרו ביבמה לשוק, אך המהר"ם לובלין סימן ק"ץ מחמיר אף ביבמה לשוק ובודאי הצדק עם מעלתו להקל ביבמה לשוק, ובקונטרסי להעגונות שהדפסתי גם אנכי הראתי בהרבה ראיות להקל ביבמה.

ונראה ממעלתו שאינו רוצה לסמוך על העדות של הריגה שהעידו הליטאים אולי חושש שלא היה מסיח לפי תומו, אבל בתשובת מהר"י בן לב ח"א סימן א' מתיר בעד מפי עד לתלות שבודאי העד הראשון הגיד לפי תומו, וכן מבואר ברמ"א (אה"ע סימן יז סט"ו) שבמקום אומדנא סומכים על הנכרי אף לא לפי תומו.

לכן ברור הדבר שיש להתיר האשה יהודית כדין אלמנה. ובנוגע לדרוש עוד הפעם משר הממשלה שיתן האישור בשם אביו ועירו הגם שהרבה דעות שכינוי משפחה הוי כשם אביו, ושם עירו של חיל התחנה, בכל זאת מה שאפשר צריך לברר. והנני בזה ידו מברכו בברכת החג.

שלמה דוד כהנא

תגרש אותה וגלל כן היא דופקת על דלתי יום ויום.

החותם בכל אותות הכבוד וההערצה.

ציריך, ט' שבט תשי"א

תשובת רבינו זצ"ל⁸³

ירושלים, ט' ניסן תשי"א

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים רבי מרדכי יעקב ברייש שליט"א אב"ד דציריך. שלום וברכה.

קבלתי מכתבו החביב אודות האלמנה יהודית לזנסקי ילידת ארץ ישראל שנשאת לפי הכתובה שבידה להבחור אליהו בן יעקב אברמוביץ, ובידה תעודה חתום על ידי ראש הממשלה המודיע שאליהו אברמוביץ נפל בשדה המלחמה בב' טבת תש"ט בקרב רפיח, ולפי דברי האשה הי' לבעלה אח בקובנה גרשון אברמוביץ, ונודע לה מפי הורי בעלה הדדים זמנית בפאריס שבנם גרשון נרצח על ידי נאצים ומתאבלים על שני בניהם גרשון הנרצח על ידי הנאצים ואליהו שנפל בשדה הקרב.

ועד אחד הנמצא בשווייץ רפאל לעווין מקובנא העיד על ידי הטלפון שבצאתו של גרשון דרך ווילנא נתפס על ידי הגרמנים והוסגר במחנה פרובינישקי והודיע זאת במכתב להוריו ולערך לאחר ב' החודשים נודע להוריו ע"י הליטאים שבנם גרשון נאבד עם יתר יהודי המחנה ע"י הגרמנים והליטאים וכן העיד לפני מעלתו עוד עד שני וואלפא מקובנא. ומעלתו מפקפק בעדותו של ראש הממשלה שלא נזכר בו שם אביו ועירו, ובנוגע לאחי הבעל

סימן קנ

בענין עגונה שנישואיה היו בלי עדים ורבנים - חשש זיקת יבום

הקודש תובב"א

אחר דרישת שלום כבוד תורתו הרמה.

אציע שאלתי לפני כבוד הדרת גאונו, בדבר העגונה האומללה אשר בגלילנו בעיר לינעבורג

ב"ה א' משפטים תשי"ח לפ"ק

כבוד הרבנות הראשית למחוז יפו ותל אביב ת"ו

ליד הגאון האדיר מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א ראב"ד"ק ווארשא לשעבר עתה בירושלים עיר

♦♦

83. מודפס בשו"ת חלקת יעקב (אבן העזר סימן נב).

1944 האט ער גיזען מיין מאן נ. ל. ווי ער האט געגוססט דאס הייסט די גסיסה זיינע האט ער געזען אין רעויר, היינו אין לאגער איז געוועזן א בית החולים מיוחד לחולים מסוכנים - וואס דארט אין [חסר כאן] פון דאמאלס אן זאגט מיר דער ברודער האט ער פון אים קיינע נאכריכט דערהאלטן.

וכשחקרתי ודרשתי אותה בדבר אופן קידושיה עם בעלה הנ"ל אמרה לפנינו בזה הלשון: די חתונה מיט מיין מאן נ. ל. איז געוועזן בתאריך הנ"ל ביים יודענעלטעסטן רומקאווסקי (הרשעים ימ"ש עשו ככל הגיטאות ומחנות השמד ראשי נוגשים וזה הפירוש של יודענעלטעסטער - הערת השואל) קיין רבנים זיינין שוין נעביך נישט געוועזן ווייל מען האט שוין געהאט זיי אויסגעזידעלט, א רינגעל האט ער מיר אנגעטוען אבער ער האט עפעס גיזאגט ביים אנטוען מיר דאס רינגעל גידענק איך נישט ווייל עס איז אלעס געוועזן בבהלה גדולה קיין עדים זיינין נישט געוועזן ווייל מען האט איבערהויפט קיינים נישט אריינגעלאזט, ווייל ביי דער טיר זיינין געשטאנן יידישע זאנדער - פאליציי היינו יידישע נוגשים, דער מאן האט מיר אמאל אין געטא געזאגט אז ער האט א ברודער אין ארץ הקודש ווער ער איז ווייס איך נישט, ער האט קיינמאל נישט געשריבן, איך קאן אים נישט, אין ער קאן מיר נישט, דא האט ער זיכער קיינים נישט, עד כאן טופס הענין. כדאי גם כן להעיר שהיא עתה בת ל"ח שנה ויש כאן ג' חששות בקיצור, א) גוף הענין שאחיה גרשון הנ"ל היה נוכח בהרעוויר וראה גסיסתו. ב) ספק חליצה יען אינו ידוע מה נתהווה עם בניו מאשתו הראשונה. ג) אם חוששין ככהאי גוונא לקידושין יען היו בדרך הנזכר.

אקצר במקום שאמרו לקצר. נא להשיבנו ללונדון כי אני נמצא כאן בלאנדאן שבועות אחדים.

החותם בכבוד התורה

חיים פנחס הלוי לובינסקי

אבד"ק הנובר והגליל

כעת בלונדון

בגולת הדמים בגרמניה, וכדי שלא להאריך אציג לפני כבוד תורתו הרמה ציור השאלה בקיצור נמרץ ויואיל נא בטובו להשיבנו במוקדם האפשרי, יען היא בת טובים ובאת בשנים וכמה הרפתקן עדו עליה והיא דופקת יום ויום על פתחנו והרחמנות גדולה כי היא צוחת על מר נפשה שהיא עומדת בשידוך הגון ירא והוא רוצה לרחם עליה ולישא אותה ויש לו גם כן תעודת אפידייוויטס להפליג לארצות הברית וקרוביו ומיודעיו משתדלים שם בניו יורק ששיג מטרתו חיש מהר.

תוכן השאלה - האשה פ. ר. בת מו"ה יחיאל דוד מעיר אזארקוב פולניה עזבה עירה בגזירת הגירוש בשנת 1941 לעיר לאדז להגיטו. ובחודש דצמבר 1942 נישאה לאיש אחד שהכירה אותו מעירה שמו נ. ל., למו"ה נ. ל. בעלה היו לו מאשתו הראשונה, שמתה, בן ובת בני תשע ועשר, היינו שנשאה אלמן עם ב' בנים, עד גזירת הגירוש הכללי בחודש אוגוסט 1944 דרה עם בעלה ועם בניו מאשתו הראשונה, כי בזה החודש היתה הגזרה להרג ולאבד ונתגרשו למקום כליון ואבדון אוישוויץ הידוע, ואמרה לפנינו בזה הלשון: מיר זיינין געגאנגן אין גאס איז אנגעקומן א אויטא מיט געסטאפא ימ"ש אין אונדז געפירט (היינו היא ביחד עם בעלה הנ"ל - השואל) אוף דעם זאמעל פונקט וואס איז געוועזן אויף די קראוועצקא גאס, די קינדער פין מיין מאנס ערשטע פרוי זיינין געוועזן אין שטוב. וואס מיט זיי האט פאסירט ווייס איך נישט, מיר זענען דערנאך אוועקגעשיקט געווארן פין דער לאדזער באן-סטאציע מיט טראנספארטן יידן נאך אוישוויץ, ביז אויף דער סטאציע אין אוישוויץ זיינין מיר געפארן אין איין וואגאן, ווען מיר זיינען געקומן אויף דער סטאציע אין אוישוויץ האט מען אונדז צושיידט.

מיין ברודער גרשון פ. וואס לעבט (הערה, שמענו זאת גם כן מאחיה הנ"ל - השואל) איז געוועזן צוזאמן מיט אים אין אוישוויץ אין נאך דער באפרייאונג ווען איך האב מיך באגעגענט מיט מיין ברודער הנ"ל האט ער מיר געזאגט אז אין זעלבן חודש פון גירוש היינו אין חודש אויגוסט

תשובת רבינו זצ"ל:⁸⁴

ב"ה כ"ו אדר ראשון תשי"ח

כבוד הרב הגאון חיים פנחס הלוי לובינסקי שליט"א שלום וברכה, מכתבו מיום א' משפטים קבלתי ולרגל חולשתי איחרתי עד כה.

אודות העגונה פ. ר. אשת נ. ל. שנישאה לו בגיטו לודז אצל רומקובסקי הידוע, ובשעת הקידושין לא היו נוכחים שם לא רבנים ולא עדים, ולפי תוכן העדות בלכתם ברחוב בחודש אוגוסט 1944 נלקחו על ידי הגיסטאפו ובהגיעם למחנה אושוויץ נפרדו ואחיה גרשון פ. אמר לה כי באותו חודש ובאותה שנה ראה את בעלה במצב של גסיסה והיה שוכב בבית החולים של מסוכנים. בהלקחם על ידי הגיסטאפו נשאר שם שני ילדיו בני תשע ועשר בגיטו לודז ולא נודע מה נעשה עמם.

הנה בנוגע למיתת בעלה יש דעות אם מעידין על הגוסס אחר ג' ימים, והגם שרבים חולקים על זה אך כיון שידוע שהיה בבית החולים למסוכנים וידוע שכל המסוכנים במחנה אושוויץ היו מיועדים להשמדה, נוכל לצרף זה לבירור למיתת בעלה ובצירוף מה שנאבד זכרו, ובנוגע לאחי בעלה נשתדל להוודע אם נמצא אח בשם זה בארץ ישראל, ואם לא נמצא אותו יש לצדד שמיתת בעלה היה קודם מיתת ילדיו, ואולי גם ניצולו, ואפילו אם יהיה ספק בזה יש לצרף כיון שבהקידושין לא היו שום עדים, ואף שדרו יחד איזה שנים ויש לומר הן הן עדי ביאה מכל מקום במקום יבום שאיסורו קיל יהיה מקום לפוטרה מן היבום.

ידידו

שלמה דוד כהנא

סימן קנא

**בענין אותה עגונה הנ"ל שנישאה לאחר בלי חליצה
בחושבה בטעות שהיבם נהרג**

מתכבדים אנו בזה לפנות לכבוד תורתו הרמה ולבקש להודיענו את הפרטים הדרושים לנו בהתאם להנ"ל כמפורט בתיק שנמצא במשרדו בכדי שנוכל להוציא להם את התעודה הדרושה.

בכבוד רב

הרב ש. כץ

המזכיר הראשי של הרב הראשי לפתח תקוה

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה, ז' אדר ב' תשי"א

כבוד המזכירות של הרבנות הראשית בפתח תקוה

שלום וברכה. מכתבו מיום כ"ט אדר א' קבלתי, ואודות החליצה של הגברת ג. שהיה בפניכם לאחר שדרה איזה שנים עם מר ג. כיבמה לזר ומסתפקים אם יש להתירה לבעלה השני ולא נחמיר עליה שתצא מזה ומזה.

ב"ה, פתח תקוה ו' אדר ב' תשי"א

לכבוד הרב הגאון המפורסם נודע בשערים וכו' כבוד שם תפארתו מוריניו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א רבה דעיר עתיקה ירושלים

ביום כ"ז אדר א' תשי"א חלץ מר יעקב שרגא הלוי ל. את הגברת רוזה ג. לבית פ. מי שהיתה אשתו של אחיו המת נ. בן אברהם דוב הלוי ל., החולץ גר בפרדס חנה והאשה הנ"ל הגיעה כעת כתיירת מהנובר שבגרמניה, לפי דברי האשה היא התחתנה בשנת 1948 בפעם שניה עם איש אחר על סמך זה שהתפרסם בעיתונות הארץ ישראלית שאיש בשם יעקב ל. נהרג בפרעות בתי הזיקוק בחיפה וחשבו שזהו אח המת, וכי גם כבוד תורתו הרמה חקר בזה ואישר להם, אחרי כן התברר שהנהרג היה אחר וכי אח המת חי וקיים. כעת עומדת השאלה באם היא מותרת לבעלה השני זה תלוי באם נכונים המה דבריה שנשאת בהיתר בית הדין או לא.

♦♦

84. תשו"ח לבנו הרב מנחם לובינסקי שליט"א שהמציא לנו תשובה זו.

תשובה מביא בשם הגאון רבי עקיבא איגר סימן ר"ה דהיכא דיש לה בנים לא תצא, והבעל הלכות גדולות וסייעתו מתירים ביש לה בנים, אף שאין לסמוך על דעת יחיד אפילו בשעת הדחק, מכל מקום בדוחק גדול קרוב לפיקוח נפש יש להתיר על סמך דעת הבעל הלכות גדולות.

והנה אם הספיקות שיש בזה לפי מכתבו של הרב לובינסקי המה אמיתיים בודאי שיש להתירה לבעלה לאחר חליצה, אבל קבלתי מכתב מהרב שווארץ מהאנובר הכותב⁸⁵ שאין בזה שום ספק שצריכה חליצה, מכל מקום כותב הרב הנ"ל שהיא

תש"א למחנות ההשמדה והנפטר מת באוישוויטץ בשנת תש"ד, גם העיד לפני מר קאנשטאם גיסה של מרת ג. הלז שהיה קידושין כשרים ולא היה בכלל קידושי רומקאוסקי. גם האשה בעצמה הודית לזה גם בתוך הדברים סיפרה דקבלה קידושין מהנפטר על ידי הפצרת אביה וכיון דאביה של מרת ג. היה איש כשר וירא ד' בטח היה קידושין כשרין כדת משה וישראל, והאשה מרת ג. הנ"ל צריכה גט מבעלה וחליצה מאחי בעלה יעקב ל. והגם דמדינא כל יבמה לשוק אסורה לבעלה עולמית גם היכא שנשאת בשוגג אולם כיון דהאשה הלז לא היה לה בעת שנישאת עם בעלה משה ג. שום מבוא ואפשרות לקחת חליצה שהיה אז עת מלחמה בארץ הקודש, ובעלה אמר שאינו רוצה בשום אופן להמתין ורצה על ידי זה לעשות שידוך אחרת והאשה הלז לא היתה כל כך צעירה בשנים, והאשה הלז היתה צריכה על ידי זה לעגן כל ימיה יש לדון אותה לאונס גמור ובפרט בעת צר ונורא כוז בטח כבוד גאונו יחפש וימצא איזה היתר להקל מעליהם החומר שהטילו חז"ל על כל יבמה לשוק כי יהיה חס ושלום טרגדיה גדולה עבור ג' אנשים מרי נפש ונשברי לב אם נאסור אותה לבעלה עולמית.

ואבקש מאוד מכבוד הדרת גאונו שליט"א לסייע להאשה העלובה הלז בכל מה דאפשר להקל משאה, בטח כבוד גאונו יתן לי תיכף תשובה ברורה על ידי דואר אויר.

מה שכתב כבוד הדרת גאונו במכתבו להרב מהנובר דהן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה לא אמרינן גבי חליצה דקיל לא זכיתי להבין דהרי לכמה פוסקים הא דהן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה הוא בגדר וודאי, ואנו מחזיקין אותה למקודשת וודאי ואפילו לדעת הרמב"ם (פ"י מגירושין ה"ח) דאינה צריכה רק גט מספק הלא כיון דאם נשאת אפילו בשוגג הטילו חז"ל

והנה היתר בית דין מצידי לא היה, ואצלי היתה השגה על ידי הרב לובינסקי [הרב חיים פנחס זצ"ל] מטעמים אחרים אם לפסול את הקידושין הראשון מפני שלפי הנשמע נישאה בלי עדי קידושין, וגם היה ספק מי מת קודם הבעל או הבנים, ומהידיעה של מיתת האח לא כתבו לי מידיעה אלא כתבו שאין ידוע איפה נמצא, והשבתי להרב לובינסקי שאשתדל לחפש את אח הבעל, ואם לא ימצא אפשר לצדד על פי ספק ספיקא להיתרא, ואולי נתן לה הרב לובינסקי היתר. אבל לפי המבואר בפתחי תשובה אה"ע סימן קנ"ט סק"ז גם היתר בית דין אין מועיל להתירה. אך הפתחי

85. זה לשון המכתב: ב"ה לונעבורג יום ו' ערב שבת קודש פרשת תצוה תשי"א

כבוד הרב הגאון האדיר שר התורה וההוראה מופת הדור כבוד קדושת שם תפארנו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א מלפנים ראבד"ק ווארשא וכעת רב בירושלים

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה, כאשר בימים האחרונים נסעה מכאן האשה מרת ג. לארץ הקודש לבי דינא דמר אודות ענין חליצה, באתי במכתב זה לתאר לכבוד גאונו את גוף הענין וכבוד גאונו בין יבין אשר לפניו. גופא דעובדא הכי הוי. האשה מרת ג. הנ"ל באה בשנת תשי"ח לפני הרב מהאנובר עם אחיה מר גרשון פ. ואחיה מר גרשון הנ"ל סיפר שהיא היתה נשואה בגיטו לודו לאיש שאשתו נשתלחה למחנות ההשמדה ובניו היו בעת ההוא בבית ילדים. המסדר קידושין היה נשיא הגיטו רומקובסקי, ובעלה מת אחר כך באוישוויטץ והשאיר אח בארץ הקודש בכנף רעננה ושמו יעקב ל. גם הראתה האשה הלז איזה רשימה בעיתון מארץ הקודש שמר יעקב ל. נפל במלחמה והרב מהנובר הציע הדבר לפני כבוד הדרת גאונו וכבוד גאונו התיר האשה הנ"ל לינשא מטעם ספק ספיקא, א' כיון דבניו היו בבית ילדים ולא היה לו שום ידיעה מהם אולי היה חי אחד מהם שעה אחת אחר מיתת אביהם. ב' כיון דהמסדר קידושין היה רומקובסקי אולי לא היו עדי קידושין והן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה לא אמרינן גבי חליצה דקיל, כן היה תורף מכתב כבוד גאונו להרב מהנובר כפי הנרשם בזכרוני.

האשה הנ"ל נישאת למר משה ג. בל"ג בעומר תשי"ח והולידו בן ואחר כך נודע הדבר שמר יעקב ל. אח בעלה הראשון חי בארץ הקודש בכנף רעננה, גם מה שהעיד אחיה מר גרשון שקר דיבר כי כמה אנשים מעירה העירו שאשת הנפטר נשתלחה ביחד עם ילדיה עוד בשנת

אנוסה גמורה ואם חלילה נאסור אותה לבעלה יהיה חלילה טראגדיה גדולה עבור ג' אנשים מרי נפש ושבורי לב ומבקש להשתדל להתירה.

לכן מצטרף אנכי למעלתו להתירה האשה ג. לבעלה השני על פי צדדי ההיתר של הגאון רבי עקיבא אייגר בשעת הדחק בזה.

סימן קנב⁸⁶

בענין עגונה מרוסיא • בדין יבם שנפל למים שאין להם סוף

ירושלים, ח' שבט תשי"ט

היינו מסתייגים מעגונות שנמצאו ברוסיא להשתמש בצדדי ההיתר של תרי רובי ונאבד זכרו מפני הקשיים בחליפת מכתבים במדינה זאת ולא היה ברור אם לסמוך על הרוב שאם היה חי היה מודיע או בא.

כבוד הרבנים הגדולים הבית דין צדק בברגן בלזן, ובראשם הרב הגאון רבי יצחק גליקמן שליט"א

שלום וברכה, מכתב מעלתו מט"ז טבת קבלתי לנכון וממהר הנני להשיבו.

במקום עיגון גדול יש לסמוך על תרי רובא גם ברוסיא אבל מכל מקום במקום עיגון גדול הזדקקנו גם לעגונות הנ"ל באומדנות חזקות, ולכן גם בנדון הנזכר יותר ששופר המצב של חליפת מכתבים וביותר גדולה ההוכחה ששלח לה כסף והבטיח להשתדל להביאה לביתו בודאי יש הוכחה גדולה שאם היה חי היה מקיים הבטחתו, וכן הובא בתשובת עין יצחק להגאון מקאונא שהחזקה ששארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב יש לה הכרעה גדולה לענין אומדנות, ובפרט שהיה ירא אלקים בודאי היה מודיע שלא להכשילה כמו שהגאון בעל אור שמח מפרש כן הכוונה שצורבא מרבנן קלא אית ליה, וגם יש לצרף שכבר היה בימי הזקנה הגם שיש לו חזקת חי, צדדו התוספות בבבא מציעא ל"ט: שבשבו מחמת יסורים חיישינן למיתה, לכן מכל הלין טעמי מצטרף אנכי להתיר העגונה הנ"ל כדין אלמנה.

(א) בדבר האשה בת שבע שלאטינער, אשר בעלה משה מענדל טויבינפלד היה בתחלה ביארסלאוו, ואחר כך היתה בלובאטשוב אצל הוריה במשך כל החורף ובעלה היה בראווא, לאחר איזה זמן עקרה משכנה ביאנוב ובעלה גם כן היה בעיר הזאת ובאו הרוסים ביאנוב והאשה ובניה נאסרו ונשלחו לסיביר ובעלה לא נמצא שם, בהיותה בסיביר לא ידעה מקום בעלה וכתבה להוריה ומצאו אותנו, והבעל שלח לה כסף כל הזמן וכתב לה שעושה השתדלות להביאה אליו, אבל כאשר פרצה המלחמה בין הגרמנים והרוסים נפסקו כל הידיעות, היא יודעת שבתחלה היה בעלה בנאראיוב ואחר כך בכפר דונאי, בתה של האשה היתה בפולין וחקרה אחריו וגם חתנה שהיה במינכן גם כן חקר אחריו ואין שום ידיעה ממנו בכל הזמן. בעלה היה אז כבר בגיל הששים והאשה צעירה ממנו בגיל העמידה ורדופה להנשא, ולפי דבריה בעלה של האשה שהיה מהיראים אילו היה בחיים בודאי היה משתדל בשנת 1946 שניתן הרשיון ברוסיא שכל נתיני פולין יכולים לחזור לביתם בודאי היה משתדל להתאחד עם אשתו ובניה.

והנה הגם שבתחלת פעולתינו בעניני עגונות

יבם שנפל למים שאין להם סוף יש להתיר

(ב) בדבר השאלה השניה, אודות האשה שפרינצא פראנאוויץ שבעלה יעקב טוביה גליקמן נלקח מהבית חרושת שעבד בשנת 42 בוורשא ונשלח להסלקציה שנשלחה על פי רוב

עליה כל החומר דאשת איש לענין שאסורה לבעלה עולמית, ולכך אין קידושין תופסין ביבמה לשוק, ואפילו לשמואל ביבמות (צ"ב:) צריכה הגט רק מספק ועיין תוספות יבמות (ט"ז. ד"ה בני) דלכן לא אמרינן דקידושין

מפקיעין הזיקה משום דאפשר לגרש, ומה זה הקולא גבי חליצה.

יום טוב שווארץ אב"ד לונעבורג והגליל

86. מודפס בספר רסיטי תורה (סימן כ).

♦♦

בג' מקומות בבבא מציעא כ': וביומא נ"ה: וברשב"ם בבא בתרא קל"ח: שהביא גם כבודו דמשמע מדבריהם שגם יבמה לשוק נחשב לאיסור מיתה, וקשה לי לחזור בעומקא, ולכן היטב מכוון מעלתו שלענין יבמה לשוק לא בעינן התרי רובי, וכיון שמתירים אנחנו העגונות שבעליהן נשלחו למקום ההריגה וגם האח היה במקום ההשמדה אין לנו לחוש שמא נמצא בחיים, וגם בודאי היה מודיע כדי להזהר אודות החליצה, ולכן יש להתירה ולפוטרה מספק זיקת חליצה.

ובזה הנני ידו החותם בכבוד וברכה מרובה
שלמה זוד כהנא

לטרעבלינקא ומיידאנק או שנהרגו במקומם ומאז נאבד זכרו, ולבעלה היה אח שהיה גם כן באושוויץ ונאבד זכרו, ומעלתו נסתפק אם לענין האח אמרינן התרי רובי כיון שהוא אינו מחויב להודיע לגיסתו, וגם אם היא נאמנת להודיע שמת יבמה, הנה בקונטרס שפרסמתי בשנת תש"ד הארכתי בהמחלוקת של המהר"מ מלובלין וגדולי הפוסקים אם ביבמה גם כן אסרו מים שאין להם סוף והבאתי מכמה גדולי אחרונים ובתוכם גם מהגאון רבי חיים עוזר כדעת הר"י אלפנדרי בתקנת עגונות דאית להו שהאיסור מים שאין להם סוף הוא רק באיסור מיתה ולא ביבמה לשוק ותירצתי דברי התוספות

סימן קנג⁸⁷

בדין חליצה על ידי שליח

אטום, כיון שכאן נסתיימו שבילי דהיתרא. וככה חזרה האומללה ליגונה ולעיגונה, כיון שכפי שידוע אי אפשר להכנס או לצאת מרוסיה, וככה תצטרך אחרי כל העמל לשבת עד שילבין ראשה בודדה ואומללה.

מקרה זה שהוא אחד מאלף, העיר את רוחי להעלות שוב על הפרק את השאלה של חליצה על ידי אחר, היינו על ידי שליחות ועל ידי שכירות ויד פועלת כיד בעלת הבית.

ידוע אני היטב, שכבר הלכו בו נמושות, ורוב דעות האחרונים היה נגד דעתם של הרה"ג חיים מטוסוב מקיוב והרה"ג יודלביץ להתיר חליצה על ידי שליחות ושכירות, מכמה טעמים. והרה"ג רבי אברהם יצחק קוק זצ"ל ויבדל לחיים רבי בן ציון עוזיאל שליט"א דעתם נוטה בשום אופן לא להתיר חליצה על ידי שליח. ולא אבוא כאן להאריך מנקודת ההלכה, שיש לומר לכאן ולכאן, אבל כל הנביאים לא ניבאו ולא חזו אלא לזמנים רגילים, אבל לתקופה כזאת עין לא ראתה אלקים זולתך.

מי פילל ומי חשב שבעיית העגונות תגיע לממדים כאלה, ואם בזמנים רגילים התירו עדות

ב"ה, יום עשרה בטבת תש"ח

עובדא בא לידן, באשה שביום המר ונמחה בהתחלת הקיץ של שנת תש"ג ביום שהקיץ הקץ על שרידי גיטו ווארשא, נשלחה יחד עם בעלה ושני ילדיה למיידנק מחנה ההשמדה של הנאצים ימ"ש. ועל פי נס ניצלה והגיעה לארץ, אבל בעלה ושני ילדיה אבד זכרם מאז, וכנראה שהושמדו במיידנק.

האשה במר לבה השבור והרצוף פנתה אל הרבנות הראשית להתירה מכבלי העיגון, שתוכל לבנות עוד בית בישראל ותמצא מרגוע לנפשה, הרבנות נזדקקו לענינה ואחרי עמל רב ויגיעה בספרי הראשונים והאחרונים מצאו דרך להתירה, בהשתמשם בכל צדדי ההיתר המצויים בספרי שו"ת, בהתחשב עם המצב המיוחד במינו שאין כדוגמתו בכל תולדות עם ישראל והשואה האיומה כמו שקרה בזמננו שאין דמיון לה בכל ספרי הפוסקים העוסקים בכך.

אולם בהיות והילדים הושמדו לפני הגברים, התברר לבסוף, שהיא זקוקה לחליצה מאת אחי בעלה הנמצא ברוסיה. וכאן היא עומדת לפני קיר

87. מודפס בספר דרך ישרה (סימן ב).

מפה לשם מגיעים אחרי כמה חודשים, לכן אינני רואה תיקון חשוב בזה אפילו כשנתיר על ידי שליח.

ברם, לדעתי ועל פי נסיונות המרובות אפשר למצוא עגונות רבות שביד הבית דין לפטור אותן מזיקת חליצה אחרי העיון הדרוש ובכחא דהיתרא ונתחיל בעגונה שהזכירה מעלתו, כבודו כותב בתחילת קיץ תש"ג נשלחה עם בעלה ושני ילדיה למיידאנק והיא ניצלה בנס ובעלה ושני ילדיה נאבד זכרם ונראה שהושמדו במיידאנק ואחר כך כותב בהיות והילדים הושמדו לפני הגברים היא זקוקה לחליצה. ועכשיו הנני שואל מעלתו מנין יודע שהילדים הושמדו לפני הגברים כיון שלפי דבריו נאבד זכרם ביחד. ואם טעם סברתו שבודאי שלרגלי חולשתם וכיון שאינם מסוגלים לעבודה נהרגו קודם, אצלנו בהגביית עדות של אלף וחמש מאות תיקי עגונות הנמצאים במשרדנו, נמצאות הרבה גביית עדות שהילדים הוחזקו חודשים מספר לשם נסיונות מדעיים ועוד סיבות וזה ספק גדול לומר שאחד הילדים עוד חי במיתת הבעל וגם יש לצרף עוד איזה ספק ולפטור מחליצה מטעם ספק ספיקא.

ולכן אבקש ממעלתו לשלוח אלי גביית עדות בפרוטרוט מעגונה זאת, שמה ושם אביה ובני משפחתה, שמות בעלה וילדיה וגילם ואם היתה איזה ידיעה מי מת קודם וגם שם היבם שברוסיא ואם מקום מגורו ידוע ומתי נתקבל ידיעה או מכתב ממנו ואם הוא דתי או מחלל שבת מהמפלגה הידועה, ונעיין בדינה, ואם חפץ ד' יצליח בידינו, תקוותינו חזקה שיאיר עינינו למצוא פתרון לדינה ויזדרז נא כבודו בזה.

בכבוד והוקרה מרובה

שלמה זוד כהנא

ראב"ד וורשה, רב בירושלים עיר העתיקה

אשה, ועד מפי עד וכו' וגם בהיתר של אבד זכרם וכו', שבגלל גבולות ודרכים לא יכולים להגיע אחד להשני אולי גם עליבתא דא לפי שיטת הרד"ך תמצא את גאולתה על פי דברי הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם אשר מפייהם לא נסור ימין ושמאל.

אני רק מצרף את תשובתו של הרה"ג רבי חיים מטוסוב זצ"ל שכתב אלי בשנת תרצ"ח, מובן שלא השתמשנו עד היום בדרך זה.

והשם יתברך יתיר את עמו מכבלי גלות ועיגון ויחיש את גאולתו במהרה בימינו ועינינו תחזינה.

הצער בחברים

יצחק ידידיה פרנקל

תשובת רבינו זצ"ל

ב"ה, ירושלים, ז' שבט תש"ח

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יצחק ידידיה פרנקל שליט"א

מכתבו הנכבד מעשרה בטבת קבלתי באיחור של קרוב לחודש ימים ורב תודה למעלתו בעד ערנותו והשתתפותו בצערן של בנות ישראל האומללות, ובאמת דבריו היוצאים מלב טהור ומלא אהבת ישראל השפיעו במדה מרובה על הרב הראשי הגאון הרצוג שליט"א להתענין בבירור הדינים של חליצה על ידי שליח האשה, אבל הדבר ימשך זמן רב עד שיסכימו הרבנים לחזור בהם מהחלטתם לאיסור.

וגם אם ימצאו איזה רבנים שיכריעו כדעת הרב יודעלביץ ז"ל לא יתוקנו באופן זה רק העגונות שמקום היבם שברוסיא ידוע להם וגם ימצא שם רב שיכול לסדר חליצה כדין, ולפי הרוב ברוסיא הוא כמעט מן הנמנע, לא תמיד היבם מסכים ולא בכל מקרה ידוע מקום מגורו וברוב ערי רוסיא אין רבנים בנמצא וגם נעלי חליצה אין מצויים שם, והמכתבים

סימן קנד

עוד בענין חליצה ע"י שליח**תשובת רבינו זצ"ל:**

ב"ה כ"ד כסלו תשי"א

כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם רבי יוסף ליפמן גורביץ שליט"א

שלום וברכה מכתב מעלתו קבלתי. ובדבר הזקוקה ליבום מלכה ש. אין לי לעת עתה שום עצה. אחר המלחמה הראשונה התחילו איזה רבנים מקיעב ובראשות הרב הגאון יודלביץ זצ"ל מגניו יארק להתיר חליצה על ידי שליח בשליחות האשה, ולדבריהם דברי הגמרא כתובות ע"ד. שחליצה אינה על ידי שליח הוא רק בשליחות האיש מפני שאין בעשייתו שום מעלה ובעיני רגלו, אבל האשה יכולה לעשות שליח על עשייתה, והרב יודעלביץ כבר הדפיס בזמנו ספר גדול בענין זה [בספרו אב בחכמה סימן א'] עם נוסח הרשאה על השליחות, והגאון מהרש"ם מברעזאן בתשובתו [ח"א סימן י"ד] הסכים בתחילה על זה, אך מיתר רבני אמעריקא היתה מחאה גדולה והצטרפו להם גם רבני ליטא ופולין בצירוף הגאון רבי יוסף ראזען ורבי חיים עוזר זצ"ל באיסור וגם המהרש"ם חזר מהיתרו (ח"א סימן קלה) על סמך מכתב איסור של הגאון מסאכאטשאוו זצ"ל (אבני נזר אה"ע סימן רכג) ובמלחמה האחרונה היו הרבה רבנים שדרשו לעשות חקירה באיסור זה ולהחזיר הדבר להיתר אך לעת עתה לא נגמר הדבר.

ויען שהיא צעירה לימים אולי יזדקקו לזה הרבנים הגדולים, אך קודם אולי יצלח השתדלות הקאנסול הישראלי בצירוף הגאון הרצוג להשיג רשיון לנסיעתו או לנסיעתה. גם יכתוב לי מעלתו אצל מי היו הנשואין ואם היבמים המה יראים לענין חילול שבת וכדומה ומן השמים ירחמו ולא תשאר עגונה כל ימיה.

כבוד וברכה

י"א כסלו תשי"א מלבורן

הוד כבוד ידידי הגאון האמיתי זקן הוראה מרן שלמה דוד כהנא שליט"א ירושלים

שלום וברכה לציון וירושלים.

באה לפני האשה מלכה בת נחום למשפחת ש. וסיפרה לי שבאה בברית נישואין עם בעלה יהודה בן אברהם למשפחת ש. לפני כ-3 שנים בהונגריה. לפני כשנה היא עם בעלה ואחד מאחי בעלה באו למלבורן, ובעלה ואחיו עבדו פה בבית חרושת. לפני 3 חודשים קרה אסון בבית החרושת ובעלה ואחיו נהרגו.

בעלה עזב שני אחים במדינת הונגריה ולכן האשה הנ"ל זקוקה ליבום אבל הקושי הוא שאחי הבעל אינם יכולים לעזוב את הונגריה מפני שהממשלה אינה נותנת להם רשיון נסיעה, למרות שיש להם רשיון כניסה לאוסטרליה. האשה הנ"ל אינה יכולה לנסוע להונגריה משום שהממשלה אינה נותנת לה רשיון לבוא.

האשה הנ"ל צעירה לימים בת 28 שנה וכמובן שמצוה גדולה היא להציל אשה צעירה אומללה כזאת, למרות שאינני רואה לעת עתה עצה ותבונה בדבר. אולם החלטתי לכתוב להדרת גאונו ולבקש שיואיל נא להודיעני חוות דעתו אולי ימצא איזה עצה ותחבולה ויואיל נא לשלוח תשובתו בדואר אויר בהקדם האפשרי.

והנני ידיו הדורש שלום תורתו ומברכו באריכות ימים ושנים והשי"ת יחזקהו ויאמצהו להמשיך עבודתו עבודת הקודש.

יוסף ליפמן גורביץ

רב במלבורן אוסטרליה

סימן קנה⁸⁸**בענין חליצת אח הקטן במקום שהגדול במקום רחוק**

ומבואר בבית שמואל שם דאם יש לגדול אשה אז חליצת קטן עדיף עיין שם, אם כן הוא הדין בנידון דידן יש לומר דעדיף על ידי השני בעיר הקודש ת"ו שהוא פנוי וגם הוא גדול מהשלישי ואיכא תרתי למעליותא אחד שהוא פנוי ושנית שהוא גדול.

אולם יש לומר דמלשון הבית שמואל שם שכתב דחליצת קטן עדיף נראה דרק לכתחילה עדיף אם כן היכא דאי אפשר היינו שהוא שעת הדחק דדינא כבדיעבד כמבואר באבן העזר סימן קס"ט סי"ב ברמ"א, ועיין תוספות פסחים ל'. ד"ה לשהינהו עיין שם, אם כן בנידון דידן הוי גם כן שעת הדחק להמתין על השני מעיר הקודש ת"ו שפיר יש לומר לחלוץ על ידי הנשוי מכאן.

אמנם זקיני מרן הגאון הקדוש מצאנו זי"ע בדברי חיים ח"ב אה"ע סימן קע"ו האריך בדברי הבית שמואל הנ"ל ומסיים בזה הלשון, שיש חשש גדול משום חליצה פסולה אם יחלוץ הגדול וכו' אם יחלוץ הקטן אינו כלום חשש בדיעבד ואם יחלוץ הגדול יש חשש חליצה פסולה ולכן יזהר מזה וכו' עד כאן לשון הקודש, אם כן נראה שחושש לחליצה פסולה בדיעבד גם כן.

ואולי יש לומר דהדברי חיים מיירי דאיכא ברירה לחלוץ בפנוי כנראה מדבריו שם, מה שאין כן בנידון דידן אשר הפנוי דר בעיר הקודש ת"ו ואין ברירה כל כך גם להדברי חיים לא היה חליצה פסולה, ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ב סימן י"ז שהביא גם כן הדברי חיים וכתב דלא הוי חליצה פסולה וליכא רק חשש לכתחילה עיין שם.

ובכן תמחול לעיין בזה ולהשיבני במוקדם האפשר כי הדבר נחוץ.

ובזה הנני אחיך הדורש שלומך הטוב באהבה רבה

ב"ה ב' וישלח תשי"ז בערגען בעלזען יצ"ו

החיים והשלום וכל טוב סלה לכבוד אהובי אחי יקירי הרב הגאון המובהק המפורסם וכו' כשי"ת מוה"ר צבי מייזליש שליט"א אב"ד ור"מ בשיקאגא יצ"ו

אחר דרישת שלום ותורתו ושלומו הטוב באהבה רבה, ברוך השם החיים והשלום אתנו שוכן כה נשמע ממך עדי עד. והנה מעת עזבת את המחנה בערגען בעלזען והנני ממלא מקומך נתרבו לי הרבה שאלות נחוצות בעניני עגונות וכנדוע לך שאין לנו בפה הספרים הנחוצים לכל זה, אמרתי להציע לפניך שאלה נחוצה בעגונה וכבר כתבתי להרב הגאון המפורסם מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א האב"ד בווארשא וכעת בעיר הקודש ירושלים ת"ו ולוטה פה תשובתו הקצרה ואבקשך להודיעני חוות דעתך להלכה למעשה.

בדבר אשה שהיא כעת פה במחנה בערגען בעלזען אשר בעלה מת ונפלה ליבום ויש ג' אחים הבכור היה נשוי אחותה אשר מתה אחר מיתת אחיו, השני הוא בחור אשר דר כעת בעיר הקודש ירושלים ת"ו, השלישי הוא הצעיר ודר כאן והוא גם כן נשוי, ועתה השאלה איזה מהם יתן חליצה.

והנה הבכור אין יכול ליתן חליצה יען שבשעת זיקת יבום היה עליו איסור ערוה מטעם אחות אשתו, אף שמתה אחר כך כמבואר באבן העזר סימן קע"ה ומקורו ממתניתין יבמות ל' ע"א עיין שם. והשני אם כי מבואר בסימן קס"א בגדול הנשוי אחותה חוזרין על כל האחים זה אחר זה כדרך גדולתן עיין שם, אמנם בנידון דידן כיון שזה השני אינו דר כאן רק בעיר הקודש ת"ו ואי אפשר בזמן הזה לצאת ולבוא כל כך מהתם להכא ומבואר גם כן שם בסעיף ה' דאם הגדול הוא במדינת הים אין ממתנינים עליו עיין שם, ועיין בשו"ת חתם סופר ח"ב סימן פ"א הובא בפתחי תשובה מה שכתב בזה עיין שם, אם כן מהראוי היה ליתן החליצה על ידי השלישי הדר כאן.

אכן בשלישי הרי איכא חסרון אחר שהוא נשוי,

♦♦

קשישאי האחרונים שאין לעכב כלל עד שיבוא האח הגדול או הפנוי ומביא שאפילו ג' ימים מיקרי זמן מרובה.

וכן נהג הבית דין צדק בעיר ווארשא שלא לעכב כלל החליצה כדי לעשות מצוה מן המובחר אחר זמן וברור בעיני שגם מעלתו סובר כן כמו שציין כל הדיעות במכתבו, רק משום כבודו של זקינו הגאון הקדוש בעל דברי חיים ז"ל רצה שרבנים אחרים יהיו המכריעים ובודאי שגם הדברי חיים היה כוונתו רק לכתחילה ובסדר החליצה מתירים החרם דרבינו גרשום דבמקום מצות יבום לא גזר כלל.

והריני חותם בכבוד וברכה למעלתו ועדתו פליטי עמינו.

שלמה דוד כהנא

ובלב ונפש חפצה המצפה לשמוע ולהשמיע אך כל טוב סלה.

הק' חיים מייזליש

אב"ד סארוואש וכעת יו"ר ועד הרבנים בבערגען בעלזען יצ"ו

תשובת רבינו זצ"ל:

ב"ה ז' טבת תש"ז ירושלים ת"ו, כבוד הרב הגאון וכו' מוה"ר חיים מייזליש שליט"א

שלום וברכה מכתבו מב' וישלח קיבלתי היום והריני ממהר להשיבו, שחלילה לעכב החליצה עד שתהיה המציאות לחליצת האח הגדול והפנוי הנמצא בארץ ומקום עיגון גדול יש בזה בזמנינו. והמהרש"ם שציין מעלתו מאריך יותר בחלק א' סימן ל"ד וסימן קמ"ט ומביא דעות הרבה גאוני

סימן קנו

בדברי המהר"א ששון שהיא אסורה ועומדת לבעלה אינה נאסרת לבועל

אעירו בתשובה סימן צ"א שמקשה על הדעה של מהר"א ששון (סימן קצג) שהעלה דהיכא שלא נאסרה האשה לבעלה מצד הבועל והיתה אסורה ועומדת אינה אסורה לבועל. והקשה מסוטה כ"ה. דדחי הגמרא דהקינאי קינאי כדי לאוסרה על הבועל, ולפי דברי הר"א ששון הרי אינה אסורה לבועל כיון שאסורה לבעלה גם מקודם. והנה מפורסמת הקושיא על דעה זו מסנהדרין מ"א. דעדי נערה המאורסה יכולים לומר לאוסרה על בעלה השני באנו והגם שהאשה כבר נאסרה מבעלה הראשון ועיין בפתחי תשובה אה"ע סימן קע"ח סקל"א. ועל קושייתו מסוטה נוכל לומר דדברי הגמרא לאוסרה על הבועל קאי על חלוצה ונתינה דהוי רק איסור דרבנן מקודם ועל כן בביאת הבועל נאסרה על הבעל מן התורה ושפיר נאסרה גם לבועל.

ב"ה, י"ב אדר תשי"ב

היה למראה עיני הספר נחמת יוסף להרב הגאון חריף ובקי רבי יוסף תאומים שליט"א ומצאתיו מלא וגדוש בדברים נעימים ונחמדים בחריפות ובקיאיות בשיטות הראשונים והאחרונים ומפלפל להלכה למעשה בהבנה עמוקה וישרה בשאלות שהזמן גרם והנצרכים לכבודו רב ומורה וששקיל וטרי עם גאוני זמננו.

לכן הריני סומך גם ידי עליו לעודדו ולזרזו להוציא לאור יתר חידושו אשר איתו בכתובים ויתענגו בו כל תופשי התורה והוגיה וכל המסייעו יתברך בשפע ברכות ורב טובה ותיכף לתלמיד חכם ברכה.

כעתירת נפש החותם למען כבוד התורה וגברא רבא

שלמה דוד כהנא

ולמען תת לו אות שעיינתי בדבריו הנחמדים,

מצוות ארץ ישראל

סימן קנז¹

בענין קדושה ראשונה וקדושה שניה

מקום באמת אינו דומה לעודר בנכסי הגר דהטעם דלא קנה הוי משום דלא כיון לקנותו משום דסבר שהוא שלו וכן מבואר ברמב"ם זכיה פ"ב הי"ב שהמחזיק בנכסי הגר ואין דעתו לקנות לא קנה וכתב המגיד משנה שהרמב"ם למד דין זה מהעודר בנכסי הגר וקסבר שהן שלו דלא קנה, אבל בנחלת ארץ ישראל שהנביאים התנבאו הרבה זמנים מקודם שעתידים להגלות, בודאי היו הרבה שהחזיקו בכוונה לקנות כדי שלא יתבטל זכותם גם לאחר שיגלו.

וגם עיקר הסברא שהקנין של חזקה הוי מנכסי הפקר והוי שייך בזה הדינים של נכסי הגר שאין לו יורשים אינו נראה משום דעל ידי הכיבוש נקנה הקרקע לכל ישראל ובשעת החילוק זכה כל שבט וכל יחיד חלקו על ידי הגורל ואורים ותומים ועל ידי נשיא השבט, דהא מחלוקת הארץ יליף בגמרא קדושין מ"ב. דזכין לאדם שלא בפניו, ולכן אם נעשה חזקה על ידי כל יחיד בחלקו כמו שהקשה הכסף משנה לא הוי קנין חזקה מן ההפקר רק כל אחד קנה מן הציבור דהוי דעת אחרת מקנה, ובדעת אחרת מקנה לא בעינן כוונה לקנות כמו שקיימא לן שקטן זוכה בדעת אחרת מקנה אף שאין לו כוונה, ולדעת התוספות קידושין (ט, א ד"ה אומר) בדעת אחרת יש לקטן זכיה מן התורה, וכן פסק הרמב"ם (בפ"ח מלולב ופכ"ט ממכירה ופי"ד מהלכות זכיה), ועל כרחך דלא בעינן כוונה לקניה בדעת אחרת מקנה, וכן העלה הגאון בעל אור שמח ומדייק מלשונו של הרמב"ם דכתב דאם החזיק

בדברי הרמב"ם דחייב תרו"מ בכיבוש יהושע הוא מדין כיבוש רבים

(א) הרמב"ם בית הבחירה פ"ו הט"ז כתב דחייב הארץ בשביעית ובמעשרות בכיבוש יהושע אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ושביעית שהרי אינה מארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה הוא מקודש היום אף על פי שנלקחה הארץ ממנו, עד כאן לשונו.

והכסף משנה משנה תמה עליו במה גדול כח חזקה מכח כיבוש ולמה לא נאמר גם בחזקה דבטלה החזקה משנלקחה הארץ, ועוד הקשה וכי בראשונה שנתקדשה בכיבוש לא היה שם חזקה ואטו עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש ונשאר בצריך עיון.

תירוץ האבן האזל על קושיית הכסף משנה

(ב) והנה ראיתי לידידנו הגאון רבי איסר זלמן שליט"א בספרו הנחמד אבן האזל שכתב לתרץ הקושיא השניה של הכסף משנה דמשום הכי לא קנו בקדושה ראשונה גם בחזקה מלבד הכיבוש, משום דכיון שהארץ כבר היתה שלהם בקנין הכיבוש הוי החזקה שלהם שבאה אחר כך כדינו של העודר בנכסי הגר וקסבר שהוא שלו דלא קנה וכל שכן היכא דבאמת כבר הוי שלהם ולכן לא הועילה החזקה לאחר הכיבוש עיין שם.

ואף שהוא חידוש נעים ושפתים ישק, מכל

1. מודפס במאסף בית מדרש (שנת תשא, עמוד קלז).

רואין כאילו חוט מתוח ובתוך גבולי ארץ ישראל יש להם דין ארץ ישראל ועפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ חייב במעשרות, הרי מפורש דקדושת ארץ ישראל חלה אפילו במקומות שנשארים בלי בעלים לענין דין ממון, ועל כרחך הכוונה של החזקה בכיבוש עזרא היינו שהחזיקו באכילת פירות ושיבה בה ותשמישי צרכיהם בה וזהו הכוונה של לשונו בחזקה שהחזיקו בה וחזקה זו הועילה רק לקדש את הארץ בקדושה שניה ולא לקנין הממון, דאכילת פירות לא הוי קנין, ולכן שפיר הקשה הכסף משנה דגם בקדושה ראשונה אף שנתקדשה בכיבוש רבים מכל מקום החזיקו בה גם כן בשיבה ואכילת פירות ואם החזיקו בה עושה קדושה ראוי שתתפוס גם הקדושה של חזקה דבהקדש קיימא לן בנדרים ל'. כבר פדא דפדאן חוזרות וקדושות דיכול להקדיש אפילו בהקדש מקודם ואם פדאן נתפסת הקדושה השניה, ולכן שפיר הקשה דאפילו בקדושה ראשונה שנתקדשה על ידי הכיבוש כיון שהחזיקו בה גם כן נתוסף גם קדושה שניה וכאשר נתבטל הכיבוש דהוי כמו פדיון צריך להיות נתפס הקדושה של חזקה כמו בכיבוש עזרא.

תוקף סמכות הסנהדרין הוא כל זמן שיושבין במקומם, וכשגלו נתבטלו כל המינויים שנעשו על ידם (ה) וכדי ליישב ב' הקושיות של הכסף משנה ובהסבר החילוק של כיבוש לחזקה שכיבוש נתבטל וחזקה אינה מתבטלת, נראה לי לומר דבר חדש בעזרת השם, דהנה מבואר בסנהדרין מ"א. ועוד בכמה מקומות דמ' שנה קודם חורבן הבית גלתה סנהדרין ממקומה כדי שלא לדון דיני נפשות דחזו דנפשי רוצחין, ולפי פירוש רש"י ילפינן ממקום שהמקום גורם. והנה יש להתבונן הרי סנהדרין הגדולה לא היו דנין דיני נפשות רק של נביא וכהן גדול ושבת שלם כמבואר בסנהדרין שם ושאר דיני מיתות בית דין מבואר שם שהיו דנין בכ"ג ומפני מה נתבטלו הדיני נפשות של רוצחים פשוטים על ידי הגלות של הסנהדרין גדולה, ועל כרחך מוכח מזה כיון דהמינוי של סנהדרין של כ"ג הוא על ידי הסנהדרין הגדולה כמו דאיתא במשנה שם שאין עושין סנהדראות של שבטים רק בבית דין של ע"א,

בזרעים קנה עציץ אפילו אם החזיק מקודם בהעציץ ולא התכוון בחזקה של הזרעים לקנות העציץ גם כן קנה ואינו דומה לעודר בנכסי הגר ונכסי הפקר.

ג) אך לפי דעתי גם בלא זה לא נוכל לפרש דכוונת הכסף משנה בקושיתו שכתב דבכיבוש יהושע גם כן הוי חזקה עם הכיבוש הוא חזקה של קנין דהיינו נעל גדר ופרץ לשם קנין דבודאי אין שייך חלות של קנין על דבר שהוא שלו ובודאי אין קנין חל על קנין, ויש להביא ראיה לזה מגמרא קידושין (סב, ב) דאם נתן פרוטה לאשתו שתתקדש לו לאחר שיגרשה אינה מקודשת משום דאין בידו לקדשה עכשיו, ואם נימא דחל קנין על קנין הרי יכול לקדשה גם עכשיו אף שהיא מקודשת מכבר מכל מקום יחולו גם הקידושין השניים, הרי מוכח להדיא דקידושין אחר קידושין אין להם חלות כלל, וכן בודאי גם בשאר קנין, ועיין בר"ן נדרים (ל, א) דכתב בפירוש דבקדושי אשה השניים אינם חלים על הראשונים, (ופלא בעיני מה שהרמב"ם השמיט ולא הזכיר האי דינא דרבי אושעיא דאם קידש את אשתו לאחר שיגרשה שאינה מקודשת, רק הדין הב' של רבי אושעיא שאם קידש לאשה בב' פרוטות באחת שתתקדש היום ובאחת לאחר שיגרשה שמקודשת, והשלחן ערוך אה"ע סימן מ' הזכיר גם דין הראשון והרמב"ם בפ"ז מאישות השמיטו וצריך עיון).

ביאור חדש בדברי הרמב"ם

ד) והנראה לי בזה דכוונת הרמב"ם במה שכתב שקדושת הארץ בכיבוש עולי בבל היתה בחזקה ולכן קדושה עד היום, אין פירושו דחזקה של קנין הקרקע דהיינו נעל וגדר ופרץ להשביח את הקרקע, חדא מנלן דכל ישראל השביחו אדמתם שעלתה לחלקם, דהא אכילת פירות לא הוי חזקה וקנין, ועוד דהרמב"ם בעצמו פסק (זכיה ומתנה פ"א) דמדברות ונחלים והנהרות המה הפקר וכל הקודם בהם זכה, הרי שלא נעשה בהם חזקה של קנין ואטו נימא דמדברות ומקומות הפקר של ארץ ישראל בימי עזרא לא היו להם קדושת ארץ ישראל, ובגמרא גיטין (ח, א) מפורש דהנסין של ים הגדול

ישראל על כרחך כוונתו להסנהדרין, דאין לומר דהמלך היה צריך להסכמת רוב ישראל דהא כתב בפ"ה ממלכים שהמלך יוצא מעצמו למלחמת מצוה בכל עת וכופה העם לצאת הרי שאין צריך להסכמת העם, ועל כרחך כוונתו בלשונו בהלכות תרומות שהזכיר שדעת רוב ישראל הוי כיבוש רבים, כוונתו לסנהדרין ובית דין כמו דרשת הגמרא בסנהדרין ט"ז. כל העדה זה סנהדרין, וכן כתב דמשום הכי חילקו יהושע ובית דין כל ארץ ישראל קודם הכיבוש כדי שלא תהיה כיבוש יחיד הרי הזכיר בפירושו שיהושע הוצרך לבית דין, ולפי זה מוכרחין אנו לומר שמה שכתב דמלחמת מצוה אינה צריכה בית דין לא קאי על מלחמת כיבוש ארץ ישראל דהכיבוש בודאי צריך בית דין, רק המלחמת מצוה שאינה צריכה בית דין הוא על מלחמת מחיית עמלק ומלחמת ז' עממים לקיים המצוה של לא תחיה כל נשמה לזה לא בעינן בית דין אבל הכיבוש של ארץ ישראל גם בכיבוש יהושע היה צריך לבית דין דוקא.

(ו) ואם כנים אנחנו בהנחתנו שכיבוש יהושע היה בסנהדרין ועל ידם נקרא כיבוש רבים וכוונת הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ו שהחיוב של מעשרות ושביעית הוא מפני כיבוש רבים היינו סנהדרין, ולאחר שנתבאר בראיות מהגמרא שכל שנעשה בסנהדרין יש לו תוקף רק כל זמן שהסנהדרין במקומם ולאחר שגלו נתבטלה החלות הנעשה על ידם כמו שמבואר בגמרא שלאחר שגלו נתבטל סמכותם להבית דין של כ"ג, שפיר נוכל לומר בכוונת הרמב"ם שכתב דכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש לא הוי מטעם שכיבוש העכו"ם מבטל לכיבושו של ישראל דהא מבואר בסנהדרין דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, רק כוונתו הוי משום כיון שנלקחה הארץ וגלו הסנהדרין נתבטל הכיבוש של רבים שנעשה רק על ידי הסנהדרין והוא היה המחייבם במעשרות ושביעית ולאחר שגלו נתבטל הכח של סנהדרין והקדושה שנתקדשה על ידם בעת הכיבוש חלה רק על הזמן שהם במקומם כמו שנתבטל הכח של דיני נפשות לאחר שגלו, אבל הקדושה השניה שהיתה על ידי

ולכן הכח של סנהדרין קטנה אינה קיימת רק כל זמן שהסנהדרין הגדולה יש להם התוקף של סנהדרין והיינו כל זמן שיושבין במקומם אבל כיון שגלו נתבטלו כל המינויים שנעשו על ידם ונתבטל גם הכח של הסנהדרין הקטנה, ולכן שפיר לא דנו דיני נפשות כשגלו הסנהדרין של ע"א משום שבטל המינוי שלהם לסנהדרי קטנה, ויעיין בתוספות עבודה זרה ח': ד"ה מלמד שכתבו קרוב לסברא זאת ליישב קושיתם מנלן שהמקום גורם גם לשאר חייבי מיתות חוץ מזקן ממרא, ומעתה נאמר דהאי דינא דאמרינן דהגלות של סנהדרי הגדולה מבטלת מינויים וכחם של סנהדרי קטנה לדיני נפשות כמו כן כל דיני הזכויות והכח של הסנהדרין מתבטלין לאחר הגלות שלהם וכל הנעשה על ידי הסנהדרין אינם חלין רק על הזמן שהם במקומם.

והנה קיימא לן דאין יוצאים למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של ע"א וכל הכיבוש שיהיה על ידי מלחמות אלו שנעשו בסנהדרין יש להם כל דיני ארץ ישראל כמו סוריא אם לא היה לה החסרון של כיבוש יחיד כמבואר ברמב"ם הלכות תרומות פ"א, ולפי דברינו קדושת הארץ הזאת שנתקדשה בכחו של סנהדרין מתבטלת לאחר שגלו כמו שביארנו שכחו של סנהדרין וסמכויות שלהם הוא רק על משך הזמן שהם במקומם.

מלחמת כיבוש ארץ ישראל צריכה סנהדרין

והנה אף שמבואר ברמב"ם פ"ה ממלכים ה"ב דמלחמת מצוה אין צריך ליטול בה רשות בית דין וכן משמע מלשון המשנה דאין יוצאין למלחמת הרשות אלא בבית דין של ע"א משמע דוקא רשות אבל מצוה אינה צריכה סנהדרין, נראה דהמלחמת מצוה שאינה צריכה בית דין לא קאי על מלחמת דכיבוש ארץ ישראל דהמה בודאי צריכין לסנהדרין דכן כתב בהלכה ו' דכל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כיבוש רבים ככיבוש יהושע לכל דבר משמע דכיבוש יהושע גם כן הוי בבית דין, וכן משמע לשונו של הרמב"ם בפ"א ה"ב מתרומות שכתב דארץ ישראל האמורה בכל מקום היא ארצות שכבשו מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזה הנקרא כיבוש רבים והוי דעת רוב

הפלוגתא שמצינו כמה פעמים בש"ס בסוריא אם יש לה כל דיני ארץ ישראל ותלוי בהמחלוקת אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש או לא, ולכאורה כיון דקיימא לן דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד והכל תלוי בקדושת עזרא מה נפקא מינה אם כיבוש יחיד שמייה כיבוש כיון דהקדושה הראשונה נתבטלה, והסביר הגאון ז"ל דכיון דהלימוד של קדושת עזרא הוא מהפסוק והרבך מאבותיך היינו שהיה קדוש אצל אבותיך ריבה הכח של קדושת עזרא לחזקה ולעתיד לבוא, וזהו דוקא אם סבירא לן דכיבוש יחיד שמייה כיבוש נמצא דהיה בסוריא הכיבוש של אבותיך ולכן אם נכבשה גם על ידי עולי בבל יש לה קדושת ארץ ישראל, אבל אם סבירא לן דכיבוש יחיד לא שמייה כיבוש ונמצא דסוריא לא היה לה קדושת אבותיך אינה מועילה קדושת עזרא דאם עזרא היה כובש ארצות שלא היו בכיבוש ראשון אין להם ההטבה של והטיבך והרבך רק מאבותיך, והמה דברים עמוקים ושפתים ישק ראויים למי שאמרם.

שהחזיק כל אחד בחלקו בלי סנהדרין לעולם עומדת.

ולכן מיושבים היטב קושיות הכסף משנה על הרמב"ם שהקשה על החילוק בין כיבוש לחזקה, וגם מה שבכיבוש יהושע גם כן היתה חזקה ולפי דברינו ברור הדבר שטעמו של הרמב"ם הוא שהכיבוש רבים נתבטל על ידי שנתבטל כחו של סנהדרין ובקדושה הראשונה היה רק על ידי הסנהדרין, והמקור של הרמב"ם דבכיבוש ראשון נתקדש על ידי מלך וסנהדרין ושאר דברים וקדושה שניה נתקדשה על ידי החזקה בלבד, הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א שדרשו הקרא של והטיבך והרבך מאבותיך שההטבה היתה הירושה השניה שלא נצרכו לתנאי הכיבוש של ירושה הראשונה היינו מלך וסנהדרין ושאר דיני הכיבוש.

חידוש מאת הגר"ח מבריסק

ז) ודכירנא ששמעתי ממורי ורבי הגאון רבי חיים סאלאוויציק זצוק"ל שהסביר בירושלמי זה

סימן קנח²

בענין חיוב ירושלים בתרומות ומעשרות

• דין סוריא • דין נאמנות עם הארץ בפירות דמאי

משאי ומתני עם הגאון רבי צבי פסח פרנק שליט"א במה שרצה לחדש שפירות ירושלים פטורים מן המעשרות, ונוסף על ראיותי כנגדו, מוסיף עוד ראייה לדברי, מדברי הרמב"ם פ"ז מהלכות בכורות ה"ב שפוסק, שאם היו לו ה' טלאים בירושלים וה' טלאים בעכו אין מצטרפין וכולן פטורים מן המעשרות, ואי איתא דירושלים פטורה מן המעשרות אם כן כמו כן גם ממעשר בהמה, ופשיטא שאינם מצטרפים, והמנחת חינוך (מצוה רפו אות ג) עם עוד מחברים חקרו לדעת הרמב"ם שבזמן בית שני מעשר לא הוי אלא מדרבנן איך הקריבו בכורות ומעשר בהמה, ומחלקים שהפטור של ביאת כולכם לא הוי בגוף הקדושה ואינו שייך לבכור ומעשר, אבל הפטור של חיסרון חילוק הרי הוי

ב"ה, כ"ד לחודש אדר תש"ה לפ"ק, ירושלים עיר הקודש תובב"א.

שלמא רבא וחיי אריכא אל הוד כבוד הרב הגאון הגדול זקן שקנה חכמה וכו' כבוד שם תפארתו מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א לפניס הראב"ד דווארשא וכעת רב דירושלים עיר העתיקה ת"ו

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה וכבוד, מכתבו החביב הגיע לידי השבוע, ושמחתי לקראת חידושי תורה על ספרי החדש שו"ת ציץ אליעזר, ויחד עם ההודאה לכבוד תורתו הרמה על שימו עיונו בספרי הנני להציע לפניו את אשר סליקו על רעיוני הארות והערות מדי עוברי על דבריו הנחמדים. וזה החלי בעזרת השם יתברך.

בענין חיוב ירושלים בתרומות ומעשרות

א) בראשית דבריו מזכיר כבוד תורתו הרמה את

♦♦

2. מודפס בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סימן יג).

בארץ, ואילו גבי מעשר בהמה דייק לכתוב שנוהג בין בארץ בין בחוץ לארץ, ומוכח בהדיא שחילקם מהדדי, ועיין גם בחינוך מצוה שצ"ג ומצוה ש"ס, עיין שם במנחת חינוך.

ולפי זה הרי ממילא ליכא לראיית כבוד תורתו הרמה מדברי הרמב"ם הנ"ל גבי מעשר בהמה בה' טלאים בירושלים וה' בעכו, מכיון שדעת הרמב"ם שדין מעשר בהמה לא תלוי בדין מעשר דגן.

חילוק בין הקרבה למעשרות

שנית. אפילו לשיטת הסמ"ג הובא בלחם משנה ומנחת חינוך שם שגם במעשר פוסק כרבי עקיבא, גם כן הא הרי זה רק לענין ההקרבה שלא היו מקריבין, אבל שפיר היו מעשרין, כמבואר בבכורות שם, וכן כותב שם מפורש המנחת חינוך לדעת הסמ"ג, שמכל מקום היו מעשרין בזמן הבית, עיין שם בהשגת הראב"ד פ"א דבכורות ה"ה ובכסף משנה שם וכן במנחת חינוך שם מצוה שצ"ג וכן בהשגת הראב"ד פ"א ממעשר שני הי"ד ובכסף משנה שם, ומכיון ששפיר היו מעשרין לכך איצטריך הרמב"ם להשמיענו ששל ירושלים ושל עכו לא מצטרפין אף אילו היה הדין ששל ירושלים לא מקריבין, מכיון שבעצם חיוב ההפרשה המה שוים.

ושלישית. כאותו החילוק שכבוד תורתו הרמה מביא שמחלקים לענין ביאת כולכם שהפטור אינו בגוף הקדושה, כן נראה שיש מקום לומר גם בפטור של חיסרון חילוק, שאין זה נקרא פטור בעצם קדושת המקום שהרי המקום כשלעצמו ראוי, והעיכוב בא מגורם אחר במה שלא חילקו המקום, ולא ממעטינן כי אם חוץ לארץ שהמקום כשלעצמו אינו ראוי.

ויש להוסיף ביותר. דזיל בתר טעמא, שהרי טעם הפטור של חיסרון חילוק אליבא דרש"י שעליו מוסבים כל ציר הדברים, הוא משום שאינה מיוחדת לך ואין כל אחד מכיר את חלקו, ואין כל אחד מביא את שלו, וכל זה הרי לא שייך במעשר בהמה ששפיר הוי מיוחדת וכל אחד מכיר את חלקו, ומכיון שאין על זה הגורם האחר ממילא יש

בגוף הקדושה ובודאי גם מעשר בהמה אינו נוהג להקריב, עד כאן דבריו.

ולענ"ד נראה דאי משום הא לא איריא, מכמה אנפי.

ראיה מדברי הגמרא בבכורות

ראשית. דבבכורות נ"ג. מביאה הגמרא דברי רבי עקיבא שאומר יכול יעלה אדם מעשר בהמה מחוץ לארץ ויקריבנו תלמוד לומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן ממקום שאתה מעלה מעשר דגן אתה מעלה מעשר בהמה ממקום שאי אתה מעלה מעשר דגן אי אתה מעלה מעשר בהמה, ובתמורה כ"א: מביאה הגמרא שרבי עקיבא דורש כן על בכור מחוץ לארץ, ושלומד זה מהפסוק של ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך ממקום שאתה מעלה מעשר דגן אתה מעלה בכור. והרמב"ם גבי בכור בפ"א מבכורות ה"ה פוסק שאין מביאין בכור מחוץ לארץ לארץ ויליף לה מהדרשה הנ"ל של ואכלת, ואילו גבי מעשר בהמה אינו מזכיר מהדרשה הנ"ל של והבאתם שמה כלל, אלא פוסק בסתם שמעשר בהמה נוהג בארץ ובחוץ לארץ, וכן בספר המצוות שלו, גבי בכור במצות עשה ע"ט כותב שמצוה זו אינה נוהגת אלא בארץ כמו מעשר דגן ויליף לה מהפסוק הנ"ל, וגבי מעשר בהמה במצות עשה ע"ח כותב ההיפך, שכשהיה מקדש בנוי נוהג בין בארץ בין בחוץ לארץ, ומשמע מזה בהדיא שהרמב"ם סובר להלכה רק ההיקש של בכור למעשר דגן, ולא של מעשר בהמה. עיין בלחם משנה שם בפ"א מבכורות.

ובספר חסדי דוד על התוספתא פ"ג דסנהדרין ראיתי שרוצה לומר שבאמת סובר הרמב"ם שדין המעשר כדין הבכור ומה שלא הזכיר בפ"ו גבי מעשר בהמה שלא יביאנו מחוץ לארץ מפני שסמך על מה שכתב בפ"א מבכורות. ע"ש, ולענ"ד מלבד עצם הדוחק שבדבר לומר בשני סוגים מיוחדים כבכור ומעשר בהמה, שסמך באחד על מה שכתב במשנהו, הרי מדבריו בספר המצוות בהדיא לא מוכח כן, שהא גבי בכור כותב שאינה נוהגת אלא

כבר זה כיבוש רבים, ומהר"ש סירילאו בפ"ו דשביעית ה"א מפרש מפני שהכיבוש כבר היה אז על דעת רבים, עיין שם.

ועיין בקידושין כ"א. שדבי רבי ישמעאל לומד דין חזקה מוירשתם אותה וישבתם בה במה ירשתם בישיבה, שמשמע מזה לכאורה שצריך ישיבה בכל המקומות, אך עיין שם בחידושי מהרי"ט ששואל באמת למה שהיו צריכים החזקה הרי ארץ ישראל מוחזקת, ומה שמקשה שם על הרמב"ן בענין מצות ישוב ארץ ישראל, ובפני יהושע וחידושי המקנה שהחזקה היתה לענין שיקנה כל אחד ואחד את חלקו עיין שם.

שירושלים והמקדש לא נתקדשו על ידי הכיבוש רק על ידי השכינה

ג) אכן אבל מה שמוסיף כבוד תורתו הרמה בסוף דבריו בזה וכותב, בפרט לדעת הרמב"ם שירושלים והמקדש לא נתקדשו על ידי הכיבוש רק על ידי השכינה בודאי לא בעינן חילוק כלל, עד כאן, נראה מזה שמפרש שגם חיוב ירושלים לדעת הרמב"ם הוא מפני השכינה, ולענ"ד דזה אינו משום דאם כן צריך להיות הדין שאף בזמן הזה תהא ירושלים חייבת לדעת הרמב"ם בתרומות ומעשרות מן התורה אף שסובר בשאר ארץ ישראל שאינו אלא מדרבנן, מכיון שהרי פוסק (בפ"ו מהלכות בית הבחירה הי"ד - ט"ז) שירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטילה, ויצא דין חדש, שאסור להפריש תרומות ומעשרות מפירות שאר ארץ ישראל על פירות ירושלים דהוי כמן הפטור על החיוב (עיין בהערותי בספרי שם על דברי הגאון רבי צבי פסח בהסכמתו), אלא ודאי שרק עצם קדושת ירושלים הוא מפני השכינה, אבל חיוב תרומות ומעשרות שבה תלוי בביאת כולם כשאר ארץ ישראל, ולזה מורה לשון הרמב"ם שם בפ"ו מבית הבחירה הט"ז שכותב בסתם אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכו', והיינו חיוב כל הארץ ואף ירושלים בכלל, וכן הוא משמעות פשוט דברי הרמב"ם בפ"א מתרומות הכ"ו שכותב סתם שהתרומה בזמן הזה אינה מן התורה, ומשמע שאין בזמן הזה שום תרומה של תורה, (ועיין בשו"ת

על זה שפיר החיוב מצד המקום שראוי כשלעצמו, ועיין בכהאי גונא גבי גזירה שוה והיקש ברמב"ם פי"ב מהלכות עכו"ם ה"ב ובכסף משנה, עיין שם במשנה למלך, ואין כאן מקומו.

ועיין עוד במנחת חינוך (מצוה יח, רפז ושס) וכן עיין בירושלמי פ"ו דשביעית ה"א בהא דאמר מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות, ומה שמקשה מה מקיים רבי אליעזר ואת בכורות בקרנו וגו', ומאי דמשני, עיין שם בפירוש מהר"ש סירילאו ובפני משה, שמוכח בהדיא שאף שבמעשרות לא נתחייבו אלא מדרבנן, מכל מקום בהבאת בכור בהמתם היו מחויבים דבר תורה, ולפי זה לא אף על הרמב"ם היא תלונת המנחת חינוך שם, כי אם גם על הירושלמי, אם לא שנאמר שהירושלמי אינו סובר ההיקש של רבי עקיבא. אך עיין שם בר"ש ובשנות אליהו ובביאור הגר"א, שמפרשים שאף אי מאליהן קיבלו מכל מקום הוי דאורייתא, וכן בביאור הגר"א יו"ד סימן של"א סק"ו ועיין שו"ת מהרי"ט ח"א סימן כ"ה ויש להאריך, ועיין גם במגיד משנה פ"כ ממאכלות אסורות ובספר חרדים בהקדמה למצוות התלויות בארץ בשם תשובת הרמב"ם ובשו"ת שאגת אריה החדשות (סימן ט וסימן טו) והדברים ארוכים.

כשנתחלקו הגבולים נתקדש כל השטח על ידי הכיבוש אף שנשאר מקומות בחלקו שלא התיישבו שם

ב) אפריון נמטייה לכבוד תורתו הרמה על הוספת הסברו על דברי, לומר שהחיסרון של החלוקה בשעת הכיבוש היה בהכיבוש, שכל זמן שלא חלקו לא הוי כיבוש, ומכיון שנתחלקו הגבולים כבר נתקדש כל השטח על ידי הכיבוש אף שאחר כך נשאר מקומות בחלקו שלא התיישבו שם, והכי משמע באמת מדברי הרמב"ם בפ"א מתרומות ה"ב שכותב שמפני זה חלק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים אף על פי שלא נכבשה כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו, הרי שגם החילוק היה חלק ודין בעצם הכיבוש, ולהכי מכיון שיהושע ובית דינו הם שחילקו אף שכל שבט כבש חלקו נקרא

היה כיבוש יחיד מפני שדוד כבשה, ולכן גם כיבוש סוריא הוי כיבוש יחיד משום דסמוך לפלטורא שלו לא כבש דוד עבור כל ישראל כי אם לצורך עצמו, ולא היה הכח לכיבוש מקומות רחוקים, ואם כנים אנחנו בהשערתנו אז יתכן שגם מקום היבوسی הפטור של מעשר מטעם כיבוש יחיד, עד כאן דבריו.

הנה מבלי ליכנס בפרטות פירושו הדחוק לענ"ד מאד מלפרש כן בכוונת הספרי, כי פשוט משמעות הכוונה הפשוטה היא מפני שהקדים כיבוש סוריא לפני שעוד לא הוריש את היבوسی אפילו לעצמו, וכן בירושלמי פ"ב דחלה ה"א בדרשת הפסוק של כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם, שבספרי איתא מפורש מפני שהיה מניח ספרי ארץ ישראל ומכבש ספרי חוץ לארץ.

ובכלל כל מה שבתוך גבולי ארץ ישראל עצמה אפילו אם כבש יחיד לעצמו דינו ככיבוש רבים לכל הדברים, וכמו שמבאר הרמב"ם בפ"א מהלכות תרומות ה"ב שהזכרתי לעיל, שמפני זה הקדים יהושע ובית דינו וחילקו כל ארץ ישראל לשבטים, וכמו שמצינו בשופטים שיהודה ושמעון בעצמם כבשו את הכנעני והפריזי ועתניאל בן קנז לכד את קרית ספר (עיי' ערוך השלחן הלכות תרומות סימן נ"ג ס"ט), ואם כן אפילו לו יהא שדוד כבש את היבوسی רק לצורך עצמו, גם כן לא יקרא זה כיבוש יחיד, אלא נחשב ככיבוש רבים מפני חלוקת יהושע ובית דינו.

חוץ מכל זה, תמיהני על עצם הפירוש ועל ההנחה הפשוטה שמקום היבوسی פטור ממעשר, ורק שכבוד תורתו הרמה לפי פירושו רוצה לבאר טעם הפטור מפני כיבוש יחיד, וכמו שכתב בלשונו אז יתכן שגם מקום היבوسی הפטור של מעשר מטעם כיבוש יחיד, ותמוה בעיני שהרי מקום היבوسی הנאמר כאן ושקרא חלק מזה עיר דוד, הא הרי היא ירושלים עצמה (ואין כאן מקומו להאריך בשיטת הרדב"ז על ציון), וכמו שמסיימים התוספות בעבודה זרה כ"א. בסוף דברי הספרי, שנאמר ואת היבوسی יושב ירושלים וגו' (והוא בשופטים א, כא) והפסוק שם מסיים, וישב היבوسی את בני בנימין בירושלים עד היום הזה, עיי' שם ברש"י שמחוז

חתם סופר יו"ד סימנים רלג רלד, ובספר פרי הארץ ח"ג יו"ד סימן ד עיי' שם, ויש להאריך), ויוצא כן גם מפשטות לשון הרדב"ז פ"א דתרומות ה"ה, וכן כתוב מפורש בשו"ת רדב"ז ח"ב סימן תשל"א בדעת הרמב"ם, שהפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה אפילו בירושלים אינו אלא מדרבנן, ועיי' בשו"ת מהרי"ט ח"א סימן כ"ה מה שכותב ליישב אליבא דהרמב"ם שאפילו בימי עזרא אינו אלא מדרבנן, הא דאמרינן בסוטה אמר להו יוחנן כהן גדול כשם שתרומה גדולה במיתה וכו', ואם לא היתה מן התורה מאי מיתה שייך בה, ולא עולה על דעתו לומר שהרמב"ם לשיטתו דירושלים חייבת מן התורה, וכן עיי' בכזה במשנה למלך פ"ג מהלכות תרומות הי"ז שפשיטא ליה בדעת הרמב"ם שאין בזמן הזה שום תרומה של תורה, עיי' שם, אלא ודאי כנ"ל, שחיוב תרומות ומעשרות בארץ אפילו בירושלים, לחוד, ועצם קדושת ירושלים לחוד, דומיא דמקדש שקדושתו לחוד, עיי' בר"ש פ"ו דשביעית סוף מ"א ובפירוש המשניות להרמב"ם פי"ד דזבחים, וכן בספר שבת הארץ להגאון רבי אברהם יצחק קוק זצ"ל במבוא (פרק טו) מה שמביא בשם הכפתור ופרח שקדושת ארץ ישראל היא מעלה בפני עצמה חוץ מקדושת המצוות התלויות בארץ, עיי' שם מה שמאריך בזה, והוא הדין קדושת ירושלים, וכנ"ל.

דברי הספרי דסוריא הוי כיבוש יחיד שעדיין לא כבשו את היבوسی

ד) בנוגע לקושיתו על פירוש הספרי המובא בתוספות, דסוריא הוי כיבוש יחיד מפני שעדיין לא כבש היבوسی, ומתמה כבוד תורתו הרמה שהלא לפי משמעות הכתובים כבש דוד את היבوسی תיכף אחר ז' שנים למלכותו כאשר נמלך על כל ישראל, ואילו המלחמה על ארם שהיא סוריא היתה הרבה שנים אחרי כן, וכותב שהראו לו הקושיא הזאת בחזון איש להלכות שביעית ולא העלה ישוב על זה. ולכן רוצה כבוד תורתו הרמה לפרש שהכוונה של הספרי היא גם כן על סברת רש"י, שמה שדוד כבש לצורך עצמו הוי כיבוש יחיד, אך בכיבוש סוריא אין שום משמעות בהכתוב שכבשה לצורך עצמו, מה שאין כן בכיבוש היבوسی נאמר שקרא לה עיר דוד ובנה שם היכלו, לכן מפרש הספרי שכיבוש יבوسی

שיכבשו מקום בארץ, הכל הוא שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגילוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חוץ לארץ, כמבואר בספרי שם, וכיבוש למס הרי עוד מטמאה בגילוליהם.

ובענין כיבוש למס אם מועיל לחייב המקום בתרומות ומעשרות, עיין בירושלמי דמאי פ"ב ה"א ובשביעית פ"ו ה"א ובמהר"ש סיריליאו במשנה שם שמבאר דלמצות כיבוש כולי עלמא סברי דהורשה בעי ולא סגי במס, ובגמרא שם שמבאר שאף לענין חיוב תרומות ומעשרות העיקר הוא שהעלאת מס אחר העברת הירדן לא הוי כיבוש, עיין שם.

וראיתי אחר כך בספר דבר אברהם להגאון רבי אברהם דובער שפירא ז"ל הרב מקאוונא ח"א סימן ו' אות ט' שמבאר גם כן באופן פשוט בלי שום קושיא שכוונת הספרי היא כנ"ל, שעוד נשאר היבוסי לשבת גם בימי דוד עד שלבסוף בהמעשה עם גורן ארוונה קנה דוד את עיר היבוסי עיין שם, ובאות י"ז ובהשמטות לאות י' מה שמדבר בענין הנהרות שגם כבוד תורתו הרמה מדבר מזה, ויש הרבה להאריך בדברי התשובה שם המדברת בדין הכיבוש מלחמה, ואין כאן מקומו.

מתי יש למוכר נאמנות

ו) מה שכתב כבוד תורתו הרמה על דברי (בסימן ג) בדקדוק לשון הרמב"ם בפ"ב ממעשר ושלאחר יש נאמנות יותר פחות מן המוכר, ומשיג שחידושי הוא נגד הכלל של רבי שמעון בן גמליאל בבכורות ל"ה. דכהנים נאמנים על חבריהם ואינם נאמנים על עצמם וכן פסק הרמב"ם, עד כאן.

הנה על פי מה שכתבתי שם בספרי בתשובתי להרב דכפר חסידים (ז"ל) שיש חילוק כששואל את המוכר לפני המכירה שאז הוא נוגע, לשואלו כבר לאחר המכירה שאזי מכרעת הסברא של אינו רוצה להכשילו בשלו עיין שם בדברי, יורד ממילא גם קושית כבוד תורתו הרמה מבכור, דהרי רבי שמעון בן גמליאל שאנו פוסקים כוותיה, מדבר בנאמנות על עצמו כשנוגע שרוצה בשבילו, והוי כמוכר לפני המכירה, לכן אמרינן שם שפיר שאינו נאמן על עצמו, ונאמן על אחרים משום דאין אדם חוטא

היה בירושלים ששמו יבוס, וכן מפורש בהדיא ביהושע (טו, ח-טג) ובשופטים (יט י-יב) שיבוסי הוא ירושלים, וכן על אתר בשמואל (ב ה, פסוק ו) כשכבש את היבוסי וקרא את המצודה עיר דוד, נאמר, וילך המלך ואנשיו ירושלים אל היבוסי יושב הארץ וגו', הרי בהדיא שיבוסי היא ירושלים עצמה, ואיך פשיטא ליה לכבוד תורתו הרמה שיבוסי בודאי פטורה מתרומות ומעשרות ולהסביר טעם הפטור מפני כיבוש יחיד, והרי כבוד תורתו הרמה בעצמו פשיטא ליה בכל המשך דברי מכתבו (שהעתקתי מהם לעיל) שירושלים חייבת בודאי בתרומות ומעשרות כשאר ארץ ישראל.

ישוב דברי הספרי הנ"ל

ה) ולעצם הקושיא שהרי לפי משמעות הכתובים כבש דוד את היבוסי לפני סוריא, מדי דברי בזה עם כבוד אאמו"ר הרה"ג המופלא ומופלג בתורה שליט"א העירני בצדק שקושיא מעיקרא אינה, מפני שגם אז בשעה שכבש דוד מהיבוסי את המצודה וקרא לה עיר דוד, עוד השאיר את היבוסי לשבת בירושלים והיה למס עובד, ועוד להלן בשמואל (ב פרק כד) מסופר שדוד הלך וקנה מארוונה המלך היבוסי את הגורן למקום המזבח שהוא מקום בית המקדש, עיין שם ברד"ק (פרק כד פסוק כג) שמבאר כזאת בהדיא שהיבוסי היה עוד בירושלים והיה למס עובד.

ואם כן שפיר מיושב דברי הספרי בפשוטו במה דקאמר שבשעה שהלך דוד לכבוש את סוריא עוד לא הוריש את היבוסי, והיינו מפני שגם אחרי שכבש דוד את המצודה וקרא לה עיר דוד עוד השאיר את היבוסי לשבת בירושלים למס עובד.

ומה מדויקים דברי הספרי, שלא כתוב שאת היבוסי לא כבש אלא כתוב שלא הוריש סמוך לפלטירים שלך לא הורשת (בתוספות עבודה זרה שם כתוב לא כבשת, אבל בספרי שלפנינו כתוב כנ"ל, וכן בתוספות גיטין ח'. ד"ה כיבוש), והיינו מפני שבאמת כבר כבש והיה לו למס עובד, אבל עוד לא הורישו ונשאר שם עוד לשבת, וכיבוש למס עובד לא נקרא כיבוש לענין שיוכלו כבר להמשיך לכבוש מחוץ לארץ, שהרי עיקר הטעם שבענין

עם הארץ אימת שבת עליו אי הוי מטעם נאמנות ז) ובדבר מה שרוצה כבוד תורתו הרמה לפרש שאפילו אי הטעם הוא מפני אימת שבת, אין ההיתר מטעם נאמנות, רק טעם ההיתר הוא שבמקום של אימת שבת לא גזרו חכמים, ומותר בשבת מטעם רוב עמי הארץ מעשרין, קשה דאי כך למה צריך הירושלמי לפרש הטעם שלא יאכל במוצאי שבת מפני אחר שאינו נאמן יאמר בפשוטו מפני שבמוצאי שבת חזרה הגזירה למקומה מכיון שההיתר לא היה מפני הנאמנות, ותו, מה הוא התירוץ שמתרץ הירושלמי מפני אחר שאינו נאמן, איזה אחר שייך בכאן, הרי לפי כבוד תורתו הרמה לא נחתין בכאן כלל מטעם נאמנות אלא מטעם שבכהאי גונא לא גזרו.

עוד מקום אתי להאריך בדברי תירוץ של כבוד תורתו דברי הרמב"ם, אך כדי שלא להכביד על כבוד תורתו הרמה אקצר כעת.

והנני בכבוד רב ובידידות מרובה דורש שלום תורתו באהבה רבה ונאמנה.

אליעזר יהודא וולדינברג

ופה מקום אתי להעיר שבעצם הערת הגאון רבי צבי פסח שליט"א לענין ירושלים, הראני ידידי הרב הגאון החריף ובקי טובא מוהר"ר שלמה יוסף זיין שליט"א שכבר עמד להעיר על כך שתבואות הגדלים בירושלים לא יתחייבו במעשר מכיון שלא נתחלקה לשבטים ומכח דברי רש"י בכתובות (כה, א) ונדה (מז, א) הגאון רבי יהושע איזיק שפירא ז"ל מסלאנים בספרו אבי הנחל (דרוש כד), אכן אבל בסוף ההערה מסיים שם בלשון זה, אך מהרמב"ם הלכות תרומות פ"א הט"ו לא משמע הכי, והיינו כמובא הוכחה זו בספרי שם דמוכח בהדיא מהרמב"ם שם דירושלים חייבת בתרומות ומעשרות, שהרי כתב הקונה שדה בסוריא חייבת בתרומות ומעשרות מדבריהם כמו שיתחייב מן התורה הקונה בירושלים, עיין שם בספרי. והנראה לענ"ד כתבתי.

לאחר, כמבואר ברמב"ם פ"ב דבכורות הי"ז דשם לא גזור רבנן אלא על עצמו כשיש חשש שרוצה שיתנגנו לו, ובאופן זה שפיר עצמו יותר גרוע מאחר, מה שאין כן בנידוננו שהמדובר הוא בנאמנות המוכר אחר המכירה שכבר אינו נוגע, בזה יש מקום לומר שפיר כדברי שם, שבאופן זה אחר יותר גרוע מהמוכר עצמו ושהמוכר חושש יותר מלהכשילו בשלו, וכאן הרי המדובר כשיש חשש באחר שמא קנוניא עשו ביניהן, דאי לאו הכי הרי פוסק הרמב"ם שם בהלכות מעשר פי"ב הי"ח שאפילו חשוד נאמן על של אחרים משום החזקה של אין אדם חוטא ולא לו, עיין שם בראב"ד שרוצה לומר שרבי שמעון בן גמליאל דווקא לענין מטיל מום בבכור קאמר שהוא קנס, אבל לשאר איסורין חשוד אינו מעיד, ובכסף משנה שמתרץ בדברי הרמב"ם שמשמע דרבי שמעון בן גמליאל ודאי בכל איסורים נמי קאמר, ועיין ברי"ט אלגזי הלכות בכורות פ"ד אות ל"ב מה שהאריך בשיטת הרמב"ם והראב"ד ובמה שמעמיד דברי הרמב"ם בכאן באמר לו אחר, דמיידי באריס שאומר שהפריש מחלק הבעל הבית שיש לחוש שאומר להרויח חלק המעשרות שינכה לו מחלקו, עיין שם, ולפי זה מתחזק עוד ביותר פירושי הנ"ל שם בספרי, כי האחר יותר חשוד שרוצה להרויח, ואילו המוכר כבר אינו נוגע כל כך מכיון שזה כבר אחר המכירה, ולצד שני יש סברא שלא ירצה להכשילו בשלו.

ומה שמביא כבוד תורתו מדברי הרמב"ם מסוף פ"י ממעשר ברופא חבר וכו', הנה חוץ מהאמור לעיל, שם ברופא אין עיקר החילוק בין אם זה של רופא או של אחר, אלא עיקר החילוק הוא בין אם זה של חולה בעצמו שמצוי לו לשל רופא, עיין שם בכסף משנה ובירושלמי פ"ב דדמאי ה"א, ואדרבה משמע שם בירושלמי שדווקא בשל חולה התירו מפני שמצוי לו, אבל בשל אחר אסור כמו בשל רופא מכיון שאינו מצוי לו והוי מסייע ידי עוברי עבירה.

סימן קנט³**בדברי הבית יוסף במי שגדר כרמו בשביעית שחייב בתרומות ומעשרות**

ליה בגיטין נ"ד. דישראל חשידי על השביעית. ועל כרחק דאין בזה איסור גזל אפילו כשלא הפקירו הבעלים, אך הדמיון לגזל עכו"ם אינו עולה יפה כי ידוע דעת היראים מובא במג"א סימן תרל"ז דגזל עכו"ם לא הוי לכם ואין יוצאין באתרוג של גזל עכו"ם, ואם כן איך יוצאין באתרוג של שביעית שלקח מעם הארץ בהבלעה אף כשחשוד על השביעית דלמא לא הפקירוהו הבעלים.

חילוק בין חיוב מעשרות לאיסור גזל

ג) לכן נראה לי לומר הסבר אחר להחילוק מן חיוב מעשרות לאיסור גזל, דבנדרים מ"ג. פליגי רבי יוסי וחכמים בהפקר אם יוצא מרשות הבעלים מיד בשעת הפקרו ורבי יוסי סבירא ליה רק כשאתא לרשות זוכה והלכה כחכמים ולכן הוי הדין שאפילו אם זכו הבעלים בעצמן מיד פטור מן המעשרות, אך נראה דכל זה הוי רק בהפקירו הבעלים אבל בהפקר בית דין מוכח מכמה מקומות שאין יוצא מרשות הבעלים עד שבא לרשות זוכה, כי כן מוכח מהלימוד מה אבות מנחילין את בניהם מה שירצו כן ראשים, ורש"י מפרש שמחלק נכסיו על פיו ואם הוא בריא הלא יכול לחלק בקנין והמקבל קנה, ואפילו בשכיב מרע דבריו כמסורין דמי, ולכן סובר

א) מה שבייר הרב אפרים בורודיאנסקי ליישב דברי הבית יוסף שכתב דישראל שגדר כרמו בשביעית ולא הפקירו יש לומר דחייב בתרומות ומעשרות והמהרי"ט הקשה עליו מכמה מקומות בש"ס דמבואר דשביעית אפקעתא דמלכא. ומחדש הרב הנ"ל דאפילו להבית יוסף יהיה הדין בפירות שביעית בלי הפקר הבעלים אף שחייב במעשרות, מכל מקום מותר לכל אדם ליקחם ואין בזה משום איסור גזל וסומך סברתו על לשונו של האבקה רוכל והרמב"ם ומסביר בטעם החילוק בין איסור גזל שדין המעשרות דהוי כמו פירות עכו"ם אם גזלו מותר.

ב) והנה גוף חידושו עולה יפה מאד דאם נימא דיש בזה להבית יוסף גם איסור גזל, יקשה מהגמרא קידושין נ"ב. באם קידש בפירות שביעית מקודשת קידושי ודאי ולמה לא ניחוש אולי לא הפקירו הנשים והוי קידושי גזל, וגם למה האחיות אינן מקודשות אפילו קידושי ספק ניחוש שמא אחת מן האחיות לא הפקירה ותתפוס קידושין של אחותה.

ודוחק לומר משום חזקת כשרות דמפשטות המשנה משמע דבכל הנשים הוי הדין כן אפילו בחשודות על שביעית וסתם משנה רבי מאיר ואית

♦♦

וסימנך, קרקע עכו"ם בארץ ישראל, למאן דאמר גזילו מותר.

ובאמת כן גלוי ומפורש במקור הדברים, באבקה רוכל (סימן כד) וזה לשונו, ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו וכו' איכא למימר בכהאי גונא שהוא חייב אף על גב דרחמנא אפקרה כיון דאיהו לא אפקרה, ושפתיו ברור מיללו דהותר אף לפני ההפקר, וכבר תירץ במתק לשונו כל מה שהקשו עליו.

וזה לשון הרמב"ם בספר המצוות "שציונו להפקיר וכו' והותר צמיחת קרקעתינו לכל אדם בשביעית" והן הן דברי הבית יוסף, עכתו"ד. ובסוף כתב "הגיעוני בזמנו הרבה הערות על דברי בעל פה ובכתב, מצאתי תחת ידי תשובת הגרש"ד כהנא ז"ל ראב"ד דורשה לשעבר ולאחרונה רב בירושלים העיר העתיקה ואני מוסרה בזה לציבור".

3. מודפס בקובץ מוריה שנה ט חוברת א-ב כתב הרב אפרים בורודיאנסקי זצ"ל וזה לשונו: "ידועים דברי הבית יוסף בתשובה, דהפקירא דשביעית אקרקפתא דגברא רמיא וישראל שגדר כרמו בשביעית ולא הפקירו יש לומר דחייב בתרומות ומעשרות, ונתלבטו האחרונים לישב מה שהקשה על זה במהרי"ט (סימן מג) מכמה מקומות דהפקירא דשביעית אפקעתא דמלכא.

ונראה, דאף להבית יוסף פירות שביעית שלא הופקרו, אין בהם משום גזל, והותר האיסור גזל דרחמנא אפקריה, אלא דהבית יוסף סובר דכל שלא הופקרו עדיין הפירות ברשות הבעלים הם עומדים ואין בהם זכיה, דאם לא כן לא שייך לקיים מצות ונטשתה. והיתר זה אינו פותר מתרומות ומעשרות, דכל כהאי גונא לא קרינא ביה חלק ונחלה עמך, כיון דלא יצאו מרשות הבעלים,

והקשו המפרשים שאם נימא כן הרי החיוב של הפרשת האפוטרופוס הוא רק מדרבנן בשביל הפטור של לקוח ואחר כך כשיבוא בחזרה ליד היתומים יהיה נעשה אצלם חיוב דאורייתא לדעת התוספות בבבא מציעא פ"ח. והיאך יחול הפרשה דרבנן לפטור החיוב של התורה, ואפילו אם נימא דהפרשה דרבנן מועיל גם לדאורייתא אבל הרי מבואר בתוספות בכמה מקומות (ביצה כג, א בכורות נג, א) גבי רבי אלעזר בן עזריה שהאפוטרופוס גם מעשר בהמה יכול להפריש ובמעשר בהמה הפטור של לקוח הוא פטור גמור ואין שום חיוב אפילו מדרבנן ואיך יכול האפוטרופוס להפריש.

ולפי דברי שהפקר בית דין עד דאתי לרשות זוכה שייך עוד לבעלים שפיר כתבו התוספות שמטעם הפקר בית דין יכול האפוטרופוס להפריש, היינו קודם שזוכה האפוטרופוס דפטור של לקוח ליתא ולהפריש יכול ואין בזה משום תורם שאינו שלו כיון שבידו לזכות כמו שמבואר בנדרים ל"ד: דכר של הקדש יכול להקדיש משום שבידו לזכות אין שם החסרון שאינו שלו, ועיין באור שמח פ"ד מתרומות ה"ב שמביא מהירושלמי ומכמה מקומות בבבלי דיכולים להפריש המעשרות מהפקר דבעינן שלא יהיה של אחרים אפילו אינו שלו.

הבית יוסף דגם הפקר של התורה בשביעית יש לו רק הכח של הפקר בית דין ולכן מותר לכל אדם ללקוט ואם זכה אחר פטור גם מן המעשרות שבשעת הזכיה של האחר נעשה ההפקר ואצל אחר פטור גם ממעשרות, והבית יוסף מחייב במעשרות משום דלא נעשה עדיין ההפקר קודם שבא ליד הזוכה, רק ביד הבעלים אם גדר כרמו, אך ביד הזוכה הוי שלו לכל הדינים כדין זוכה מן ההפקר.

הפקר בשביעית הוא כדין הפקר בית דין הפקר

(ד) ראייה לסברתי שדין הפקר של התורה בשביעית יש לו הדין כמו הפקר בית דין נראה מהירושלמי פאה פ"ה ה"א ושקלים פ"א ה"ב שמביא ראייה שהפקר בית דין הפקר מן הדין שאין מעברין השנה בשביעית ואם עיברוה מעוברת ופריך הרי החודש ה"ג יפטור ממעשר ומשני משום הפקר בית דין, הרי שדין הפקר בשביעית דומה להדינים של הפקר בית דין.

ליישב לפי זה דברי התוספות בגיטין בדין אפוטרופוס (ה) ואולי נוכל ליישב בזה דברי התוספות בגיטין מ': ד"ה וכתב שכתבו שהאפוטרופוס שיש לו רשות לתרום הפירות של היתומים להאכיל הוא מטעם הפקר בית דין שהפקירו ונתנו להאפוטרופוס.

סימן קס⁴

בדין פירות א"י שיצאו לחו"ל לענין תרומות ומעשרות

רבנות על זה, ובודאי למיחש מיבעי על בעלי הפרדסים אם עומדים בנסיונם לקיים כל דיני הפרשה, דבתרומה גדולה בנקל להפריש מכל הפרדס פרי אחד, אבל תרומת מעשר יעלה מספרם להרבה אלפים, ויש בזה הפסד גדול, וגם מה יעשו עם הפירות שהופרשו, כי לשורפם אי אפשר, ויבואו לידי תקלה, ולכן בודאי יש מקום גדול לחוש על הפרדסנים שאינם מפרישים תרומות ומעשרות, ובמדינתנו אין שום מעורר להקונים פירות אלו, על החששא הזאת, וגם מרבני ירושלים ושאר ערי ארץ

אודות הפירות פאמערנאנצען [תפוזים] ושאר מינים המובאים לכאן מארץ ישראל בכמות גדולה, וכל אחינו בני ישראל במדינתנו מבכרים ומדקדקים לקנות פירות הארץ מפני חביבות ארצנו הקדושה וגם לתמוך את תוצרת הארץ והפרדסים הנעבדים על ידי אחינו, ואין ידוע כלל אם כל בעלי הפרדסים דשם מפרישים תרומות ומעשרות מפירותיהם, כי הסחורה מובאת לארצנו בלי שום תעודות הכשר מרבני ארץ הקודש על הפרשת תרומות ומעשרות ובכלל נעלם מאתנו אם נמצא שמה איזה השגחת

♦♦

4. מודפס בירחון בית שמואל (ווארשא תרצ"ז חוברת א סימן א).

לארץ, ועל כן סובר דבחוץ לארץ בלאו הכי פטור אפילו ודאי.

אין ראייה מהרמב"ם

(ב) אך באמת אין שום ראייה מדברי הרמב"ם, דמחוץ לארץ הלא גזרו על הדמאי רק היכא דיש הוכחה דנגמרו בארץ ישראל, ועל פירות אלו יש לנו הוכחה שגדלו בארץ ישראל אבל אין לנו הוכחה דהקביעות למעשר על ידי מקח או חצר היה בארץ ישראל ולכן פטורין בחוץ לארץ משום דמאי.

והנה אם נאמר כדברי המשנה למלך דהפטור של פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ הוא רק היכא דנגמרו בחוץ לארץ יש לנו לעיין על הפאמערנאנצן שעליהם אנו דנין, דאין בהם מרוח, מהו הגמר שלהם שקבעם למעשר שיפטרו מטעם חוץ לארץ.

מקח קובע למעשר

(ג) והנה נוכל לומר דהמקח קובע למעשר, דאחד מהששה דברים הקובעים הוא מקח, וגם נוכל לומר דחצר שמכניסין בו קובע. ואולי דומין הפאמערנאנצן לירק שאינו נאגד, דהקביעות למעשר הוא משימלא את הכלי וכמו כלכלה של פירות דאם אינו מחפה, הקביעות למעשר הוא משימלא את הכלי הכי נמי בפאמערנאנצן מה שחובש אותם בארגזים הוי הקביעות למעשר, והרי החבישה והמקח בודאי נעשים בארץ ישראל ונמצא דהמרוח הוי בארץ ישראל. ולדעת המשנה למלך הנ"ל חייב במעשר אף שיצאו לחוץ לארץ. אך באמת הקביעות של חצר אפילו אם נכנסו בארץ ישראל בכמה חצרות אינן קובעין למעשר על פי המבואר ברמב"ם הלכות מעשר פ"ד הי"א המוליך פירותיו ממקום למקום לא נקבעו בדרך עד שיגיע למקום שהוא סוף מגמתו, ונמצא דקביעות דחצר נעשה במדינתנו כשבאים הפירות לחצר האחרון. וכמו כן הקביעות של מקח אין כאן לפי המבואר ברמב"ם פ"ב ה"ב דהלוקח מחובר או תלוש לשלוח לחבירו לא נקבעו דאין מקח קובע אלא בקונה לצורך עצמו לאכילה.

(ד) והנה נשאר לנו רק הקביעות של מילוי

הקודש לא ראינו ולא שמענו שום אזהרה על זה. ולמען שלא יאמרו התירו פרושים את הדבר התענינתי לברר שיטות הראשונים בהלכה זו ולהתבונן אם נוכל למצוא איזה צד קולא בזה.

מדברי המחבר נראה שקיי"ל דפירות א"י שיצאו לחו"ל פטורין מתו"מ

(א) והנה בשלחן ערוך יו"ד סימן של"א סי"ב פסק המחבר פירות ארץ ישראל שיצאו חוצה לארץ פטורים מתרומות ומעשרות, וזהו כדעת הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א הכ"ב ולא הזכיר כלל את דעת הראב"ד שם בהשגתו דמדרבנן חייבין, וכן הרמ"א שם לא הוסיף על דברי המחבר כלום, ומשמע דפסקינן להלכה כהדעה הזאת דפירות ארץ ישראל שיצאו חוץ לארץ פטורין מתרומות ומעשרות, ולא מחלקינן כלל אם היה המרוח בארץ ישראל או בחוץ לארץ, דבכל אופן פטורין, דחזינן דבפירות חוץ לארץ שהכניסן לארץ דחייבין בתרומות ומעשרות הזכירו הרמב"ם והמחבר דוקא אם נקבעו למעשר אחר שהכניסן לארץ, ובפירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ לא הזכירו הרמב"ם והמחבר שום תנאי אם המרוח היה בארץ ישראל או בחוץ לארץ, וכן הש"ך והטורי זהב ויתר מפרשי השלחן ערוך לא הזכירו מזה כלום, ומשמעות הדברים דבכל ענין פטורין אם הובאו לחוץ לארץ.

אך המשנה למלך בהלכות תרומות פ"א הנ"ל כתב לדבר פשוט דאם המרוח היה בארץ ישראל ויצאו לחוץ לארץ חייבין בתרומות ומעשרות מן התורה אליבא דכולי עלמא, דהחיוב שנתחייבו בהיותם בארץ לא פקע מהם. ובהגהת צבי לצדיק ליורה דעה כתב גם כן חילוק זה ולפלא שלא הזכיר שכן מבואר במשנה למלך, אולם הבית חדש סימן של"א מפרש להדיא דאפילו נמרחו בארץ ישראל פטורין בחוץ לארץ ובמנחת חינוך מצוה רפ"ד פקפק גם כן על דברי המשנה למלך וכתב דדברי הרמב"ם בהלכות מעשר פי"ג ה"ד מוכיחים דאפילו אחר גמר המרוח בארץ ישראל פטורין מתרומות ומעשרות, מדמחייב בדמאי רק בסוריא ולא בחוץ לארץ ומפרש המשמעות של בכל מקום המבואר במשנה רק בסוריא ולא בחוץ

של"א וכתב דמיירי בפירות שאין להן גורן. אך גם דבריו צריך עיון דפירות שאין להן גורן יש להן קביעות אחר למעשר, וגם הגאון הגדול רבי חיים עוזר שליט"א בספרו אחיעזר יו"ד סימן ל"ט מאריך בקושיא זאת במציאות איזה נפקא מינה בין גדלו בארץ ישראל לחוץ לארץ בדברים חריפים ונעימים, אך פשוטות המחלוקת משמע דבגוף חיוב ההפרשה פליגי ולא באיזה מציאות.

איסור טבל בתרומת חו"ל

ו) ונראה לי לומר בזה, דהנה בבכורות כ"ז. אמר שמואל דתרומת חוץ לארץ אוכל והולך ואחר כך מפריש, ופליגי רש"י ותוספות אם משייר רק כדי תרומה או מעט יותר כדי שיהיה מוקף או שיהיה שייריה ניכרים. ונראה דפלוגתתם תליא אם יש איסור טבל בתרומת חוץ לארץ רק דהפרשה אחר זמן מתקן למפרע גם מה שכבר אכל, להכי בעינן שישייר עוד מעט, אם משום מוקף או משום שיריים ניכרים. ולדעת רש"י דמשייר רק כדי תרומה הוי טעמא דתרומת חוץ לארץ ליתא לאיסורא דטבל כלל ותקנו רק מצות ההפרשה, לכן אין להפרשה זאת שום שייכות להשיריים, דבלא הפרשה גם כן מותרים, וכן מסביר הר"ט אלגזי שם בבכורות דלא תקנו שיהיה אסור משום טבל, דמצינו גם בדבר תורה אופן כזה דחייב להפריש ואינו טבל כמו דמצינו במעשר בהמה. וכן ראיתי בספר רביד הזהב (פרשת קרח) דכתב דאוכל והולך פירושו דאינו טבל.

אך באמת לכאורה קשה מדוע לא יהיה איסור טבל בתרומת חוץ לארץ, דהא בכל תרומות דרבנן יש גם איסור טבל, כמו בתרומת פירות, והמהרי"ט אלגזי הנ"ל מדמי לה למעשר בהמה שאינו טבל, וצריך טעמא למה באמת מעשר בהמה אינו טבל כמבואר במשנה (בכורות נ, א) והגמרא אינו מביא על זה שום לימוד, ומשמע דמצד הסברא ידעינן דאינו טבל וצריך הסבר למה באמת מעשר בהמה שונה מכל מעשרות דטובלים, וכן מהו ההסבר שביכורים אינם טובלים כמבואר במשנה (ביכורים פ"ב מ"ג) שאין אוסרים את הגורן. ובגמרא ומפרישי המשנה לא כתבו כל טעם ושום לימוד שאינם טובלים, ומשמע

הארגזים, וכמו הדין של כלכלה משימלא את הכלי, אך אולי הדין של מילוי הוא גם כן לצורך עצמו, אבל להוליך למכור למקום אחר, הנה כמו שחצר ומקח אינו מועיל כמו כן גם כלכלה אינו קובע, וכן משמע לשון הרמב"ם בהלכות מעשר פ"ג ה"י דמסיים דאם אינו ממלא עד שילקוט כל צרכו, דהלשון צרכו משמעותו לצורך עצמו ולפי זה נוכל להתיר לבני חוץ לארץ לאכול את הפירות המובאים מארץ ישראל בלי הפרשת תרומות ומעשרות, אותן שאין להם גורן ומרוח שנקבעו בארץ ישראל, אך לא אותן שיש להם גורן כמו יין ושמן, והמה נקבעו למעשר מן התורה תירוש ויצהר. והגם שעל היינות באים הכשרים מהרבנים המשגיחים על הפרשת תרומות ומעשרות, אבל על השמן לא ראיתי הכשרים.

ואשתקד נשאלתי מאיזה יראים המהדרים להדליק נר חנוכה משמן ארץ ישראל אם אין בהשמן חשש של טבל, והשמן בודאי נקבע למעשר בארץ ישראל, ולפי שיטת המשנה למלך גם להרמב"ם אסור משום טבל אפילו בחוץ לארץ.

עוד צד להיתר

ה) ונראה לי להמציא צד אחר להיתירא, דהנה חבל אחרונים מקשים לשיטת הרמב"ם דפירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ פטורים מתרומות ומעשרות אפילו אם נקבעו בארץ ישראל ופירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ ונגמרו שם חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה, כפי התירוץ הא' של הכסף משנה, האיך משכחת לה המחלוקת של המשנה (מעשרות פ"ג מ"י) בעיקרו בארץ ישראל ונפו בחוץ לארץ או להיפוך אם אזלינן בתר עיקרו או בתר נופו, כיון דלשיטה הזאת תלוי העיקר בהמרוח, נחזי בהמרוח אם היה בארץ ישראל הרי אפילו גדל בחוץ לארץ חייב מן התורה, ואם נתמרחו בחוץ לארץ הרי פטורין אפילו אם הגידול היה בארץ ישראל, ונמצא דאין לנו שום נפקא מינה לדינא אם אזלינן בתר נופו או בתר עיקרו, ובמאי פליגי התנאים. ובאמת היא קושיא עצומה, ורבים מגדולי האחרונים מתלבטים בקושיא הזאת. וגם רבינו הגר"א מוילנא רמז על זה בביאורו ליו"ד סימן

בדברינו דעתידים לתרום מקרי רק היכא שכבר הגיע החיוב קודם זמן ההרמה. ולכן לפי דעתי משום הכי ביכורים אינם טובלים כיון דהחיוב להרים נעשה תיכף כשרואה תאנה שביכרה, ולא הוי בכלל אשר עתידים לתרום, וכן מטעם זה גם מעשר בהמה אינו טובל, דתיכף כאשר יש לו עשרה בהמות מחויב להעביר תחת השבט ולא נעשה חיוב לפני זמן ההרמה.

ט) ומעתה נאמר גם לענין תרומת חוץ לארץ, שפירות שגדלו בחוץ לארץ והכניסן לארץ ונגמר מלאכתן ביד ישראל דמבואר ברמב"ם המובא למעלה דחייב במעשרות מדבריהם, או מדאורייתא לדעת הכסף משנה, כיון דאין להם שני זמני חיוב, דהגידול היה בחוץ לארץ, רק הגמר מביאן לידי חיוב, ולא הוי בכלל אשר עתידין לתרום, והוי כמו ביכורים ומעשר בהמה שאינם טובלים, והמימרא דשמואל דתרומת חוץ לארץ אוכל ואחר כך מפריש לא הוי דוקא בתרומת חוץ לארץ שנתגדלו ונתמרחו בהמקומות הסמוכים לארץ ישראל, שעשו זכר בעלמא להפרשה, רק אפילו תבואה שגדלה בחוץ לארץ ונגמר מלאכתה בארץ ישראל דחייב מדאורייתא גם כן הוי בכלל חוץ לארץ דאינו טבל מהטעם שבארנו, וכן פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ אפילו לדעת הראב"ד דחייבין מדרבנן, גם כן יש להם הדין של פירות חוץ לארץ ואינם טובלים, דהא הראב"ד הנ"ל בהלכות תרומות פ"א הכ"ב פסק דפירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ חייב מדרבנן דלא גרעו מפירות שנער ומצרים, הרי חזינן דאפילו פירות ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ יש להם הדין של פירות חוץ לארץ ממש, ובודאי כן הוא גם לענין הדין דאוכל ואחר כך מפריש שאינם טבל.

ואם כנים דברינו הנזכרים שפיר יש לנו עוד סניף להיתר הפאמערנאצן אפילו לדעת הסוברים דמחויבים במעשר, כיון דלפחות אין בהם איסור טבל משום תרומת חוץ לארץ.

מיישב דברי הרמב"ם דראשית הגז אינו נוהג בחו"ל (י) ובדברינו אלה, דתרומת חוץ לארץ אפילו היכא דמחויב מדאורייתא כגון שנתמרחו בארץ

דהוא פשוט בסברא, וצריכים אנו לטעמא מפני מה ביכורים אינם טובלים.

טעם למה ביכורים אינם טובלים

ז) ולכאורה נוכל לומר דמשום הכי ביכורים אינם טובלים, כיון דיכול לעשות את כל שדהו ביכורים, ומוכח דאין להביכורים שייכות עם השיריים, אבל הרי חזינן בתרומה דבעינן קרא, דאין יכול לעשות כל שדהו תרומה, וכן גבי ראשית הגז פריך הגמרא חולין קל"ו. דנילף מתרומה שיטבול אף דיכול לעשות כל גיזתו ראשית, ונשאר לנו הצריך עיון למה ביכורים ומעשר בהמה אינם טובלים.

לכן נראה לי כיון דהלימוד של טבל ילפינן מהפסוק ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו, בעתידים לתרום הכתוב מדבר, היינו דחלק הקודש כבר נמצא בהתבואה ובגורן, רק לא הגיע עדיין החיוב של ההרמה, ועל זה חייבה התורה באזהרה ובמיתה בידי שמים על הטבל, והיינו דוקא בהרמה, שיש להם שני זמנים לחיוב, כמו התרומה והמעשר שיש להם שני זמנים לחיוב, דכאשר גדלו שליש גידולם נעשה בתוך התבואה הקדושה של התרומות ומעשרות, והחיוב להרימם נעשה אחר כך בעת גמר מלאכה ועל זה חייבה התורה באזהרה ועונש על המחלל ואוכל הפירות שכבר נתקדשו לחיוב הרמה לאחר זמן ועדיין לא נתרמו, דכן היא משמעות את קדשי בני ישראל שכבר נתקדשו ולא הגיע עוד זמנם להרמה רק עתידים להתרם לאחר הגמר, אבל חיובים של הרמה באלה, שאין להם רק זמן אחד לחיוב והרמה, והחיוב לא נעשה מקודם ההרמה, אינם טובלים, דאינם בכלל אשר עתידים לתרום, כיון דמחויב תיכף להרים.

ראיה לסברתו מדברי המהרי"ט

ח) ודוגמא לסברא הזאת מצאתי בשו"ת מהרי"ט ח"א סימן נ"ד דכתב דמשום הכי בעינן לימוד מיוחד לטבל לתרומת מעשר כל זמן שלא הופרש המעשר ללוי דילפינן מהיקש מה תרומה טובלת אף מעשר טובל, ולא ילפינן מולא יחללו משום דאינם עתידים לתרום עדיין כל זמן שלא נתנו ללוי. הרי מוכח

שנכנסו לארץ דראשית הגז גם כן תלוי אם הגזיזה היתה בארץ ישראל ולכן שפיר לא בעינן שיריה ניכרים, וגידול נכרים אינו פוטר, ומפרישין מן החדש על הישן, דגם בתרומה הדין כן בגדלו בחוץ לארץ ונתמרחו בארץ. והגמרא קאי אליבא דרבי אלעאי דפוטר בתבואת חוץ לארץ שנכנסה לארץ, ולדידיה על כרחך הגזירה שוה של נתינה נתינה היא מתבואת ארץ ישראל ממש, ולכן שפיר בעינן כל הגי הדינים, אבל להרמב"ם דפסק כרבי עקיבא דתבואת חוץ לארץ שנכנסה לארץ חייבת בנתינה ואינה טובלת, שפיר מפרש דיליף הגזירה שוה מתרומת חוץ לארץ דגם בתרומה ליתנייהו להני דינים. וזה נכון לדעת.

שלמה דוד כהנא

רב בפה ווארשא

ישראל או להיפך ליכא רק מצות נתינה, נוכל ליישב דברי הרמב"ם דפסק בהלכות ביכורים כרבי אלעאי דראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ, והנה בגמרא חולין קל"ו. מבואר דלרבי אלעאי בעינן שיריה ניכרים בראשית הגז, כיון דיליף נתינה נתינה מתרומה, וגדל אצל נכרי פטור וכן אין מפרישין מן החדש על הישן, והקשה הכסף משנה על הרמב"ם שפסק כרבי אלעאי ובכל זאת פסק דמפרישין מן החדש על הישן, וגדל ברשות נכרי נמי חייב כל שלקחן הישראל עם הצאן, ולא בעינן שיריה ניכרים, וכן הקשה גם הר"ן.

ולפי דברינו נוכל לומר, דהרמב"ם סובר דטעמא דרבי אלעאי דפוטר ראשית הגז בחוץ לארץ הוא משום דיליף נתינה מתרומת חוץ לארץ

סימן קסא⁵

דין חנטה בשביעית לאתרוג

השנה ונעשה ככר חייב במעשרות, ובהגהות שעל הרמב"ם הקשה ונשאר בצריך עיון על הסתירה בדברי הרמב"ם שבהלכות מעשר שני פסק שאפילו היתה כזית ונעשה ככר חייב במעשרות, ומשמע דבעינן דוקא כזית ובהלכות שמיטה ויובל פסק שאפילו היתה כפול קודם שביעית חייב במעשר.

הן אמת שהגם שמבואר בגמרא הלשון אפילו כזית ונעשה ככר (ר"ה טו, א) הנה המשמעות ברש"י וכן כתבו התוספות דלאו דוקא כזית דהוא הדין אפילו פחות, ויכול להיות שהשיעור של פול הוא החנטה באתרוג, מכל מקום טעמא בעי מדוע סותר עצמו הרמב"ם שבמקום אחד כתב כפול ובמקום אחר כזית, ובודאי כתב כן בדיוק.

בקושיית המהר"ם למה מבליע לו דמי אתרוג

(ב) ומה שנראה לי בזה, דהמהר"ם מלובלין בסוכה ל"ט. הקשה על המשנה דמבליע לו דמי אתרוג משום דבאתרוג אזלינן בתר לקיטה והלקיטה היתה בשביעית, הלא קיימא לן דשבט

כאשר נתעוררתי מרב גדול אחד אם יש לחוש גם בשנה הזאת, שנה הראשונה לאחר שמיטה, לקיים מצות אתרוג באתרוגי ארץ ישראל לדעת הראב"ד פ"א מהלכות מעשר שני דפסק דגבי אתרוג אזלינן בתר חנטה, ואתרוג הדר באילן משנה לשנה יש לחוש שהחנטה היתה בשנה העברה שנת השמיטה, ונמצא דהאתרוג יש לו דין וקדושת שביעית גם בשנה זאת כמו בשנה העברה.

סתירה בדברי הרמב"ם אי שיעור חיוב מעשר בכזית או כפול

(א) והנה הרמב"ם בהלכות מעשר שני פ"א ה"ה פסק שגבי אתרוג לענין שביעית אזלינן בתר לקיטה, בכל זאת אתרוג בת ששית שנכנסת לשביעית אפילו היתה כזית ונעשה ככר חייב במעשרות, משום דלענין מעשר לחומרא אזלינן בתר חנטה לפי פירוש הכסף משנה, והרמב"ם הזכיר הלכה זאת עוד הפעם בהלכות שמיטה ויובל פ"ד אך שם כתב דאפילו היתה כפול קודם ראש

5. מודפס בקובץ הפרדס (חלק ו סימן מג).

ברמב"ם הלכות מעשר שני פ"א הי"א ומטעם זה פסק שתערובות של שניה ושלישית מחצה על מחצה מפריש מעשר שני מן הכל.

אך ההסבר של דברי הר"ש הוא, דהנה דיני שביעית חלים על עבודת קרקע ועל עצי האילנות היכא שהנאתן וביעורן שווה ועל הפירות של שביעית. והנה לענין עבודת קרקע פשיטא דראש השנה הוא בתשרי, והחקירה היא רק לאילנות והפירות, ועל זה חידש לן התורת כהנים שלענין אילנות והעצים זמנו של שביעית הוא מתשרי עד תשרי, ולכן אחר שיצא שביעית מותר לעשות מלאכה בגופו של אילן דהאילן הוא כקרקע, רק הפירות אסורים עד חמשה עשר בשבט, דהראש השנה של ט"ו בשבט הוא רק לענין הפירות בלבד, ולכן לאחר שיצא שביעית האילנות והעצים מותרים, אך הפירות שחנטו וגדלו אסורים עד ט"ו בשבט, ושפיר דייק הר"ש דבתחילת שביעית מה שחנטו מתשרי עד ט"ו בשבט הם ודאי בדין שביעית מטעם דלא גריעי מעצים אף שמפני הפירי אינם נאסרים קודם ט"ו בשבט אך מכל מקום אסורים דלא גריעי מעצים שכבר חל קדושת שביעית תיכף מתשרי, ומיושב היטב קושית מהר"ם מלובלין דהאתרוג שנכנס לשביעית כיון דאזלינן בתר לקיטה אף שנלקט קודם ט"ו בשבט נאסר האתרוג משום עצי שביעית דהדין של חנטה ולקיטה הוא אף לענין עשב והעצים ולא רק לענין הפרי.

לפי"ז מיושבת הסתירה ברמב"ם

ד) ומעתה מיושבת היטב הסתירה בדברי הרמב"ם לענין כפול וכזית, דבהלכות מעשר שני כתב שאתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית אפילו היתה כזית ונעשית ככר חייב במעשרות, דשם מיירי לענין ראש השנה של ט"ו בשבט, שכן הזכיר בהלכה ב' ג' וה' דלענין מעשר הראש השנה הוא ט"ו בשבט, ולכן בעינן דוקא כזית קודם ט"ו בשבט, דאם לא גדל רק כפול זהו נחשב לחנטה לפי שיעורו של הרמב"ם, אך להפרי יש לו רק דין עצים, ולענין עצים כבר חלה קדושת שביעית מן תשרי, לכן פטור ממעשרות, אבל היכא שגדל עד כזית דאז

ראש השנה לאילנות, ונמצא דהלקיטה שהיתה לפני חג הסוכות גם כן נחשב לששית, כיון דעד שבט עוד הוי השנה הששית וכמו שלענין מעשרות וערלה ורבעי הוי ראש השנה שלו שבט כן צריך להיות גם לענין שביעית, ומפני הקושיא הזאת נוטה המהר"ם לפרש שלענין שביעית נחשב לראש השנה תשרי אפילו לאילנות, ולכן שפיר נאסר האתרוג שנלקט בשביעית קודם חג הסוכות, כיון דאזלינן בתר לקיטה, וכן מבואר בפני יהושע (ראש השנה שם) דמשמעות דברי הרמב"ם נראה דלענין שביעית אפילו לאילנות ראש השנה שלו הוא תשרי, אך בהגהות הרמב"ם מובא מהשל"ה שלענין שביעית גם כן הראש השנה לאילנות הוא בחמשה עשר בשבט, והפירות הנחנטים מתשרי עד שבט משביעית הנכנסת לשמינית יש להם קדושת שביעית, וכן ראיתי בערוך לנר סוכה מ'. שהחזיק בשיטת השל"ה (אף שאינו מזכירו) וכתב שאין שום סברא לחלק ממעשר לשביעית ולענין פירות האילן מתחיל שביעית רק מט"ו בשבט, ומביא שכן מפורש בתורת כהנים על פסוק שבת שבתון יהיה לארץ כיון שיצאת שביעית מותר לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיה שמיטה ואסורים עד חמשה עשר בשבט, הרי מפורש שלענין הפירות ראש השנה לשביעית הוי ט"ו בשבט, ולפי זה תשאר קושית המהר"ם למה אסור האתרוג בסוכות, הרי קודם ט"ו שבט עוד לא חלה קדושת שביעית, והערוך לנר דוחק עצמו לומר דקאי על שנה שמינית, אך משמעות המשנה איננו סובל פירוש זה.

ביאור דברי הר"ש משאנץ דמה שחנט בשביעית מתשרי עד ט"ו בשבט הם בדין שביעית

ג) והנה ראיתי להר"ש משאנץ בפירושו על התורת כהנים שכתב שמיהו מה שחנט בשביעית מתשרי עד ט"ו בשבט המה בדין שביעית ולא בדין ששית, דלא אמרינן לקולא אלא לחומרא. ודבריו צריכים ביאור דאם נימא דשביעית דומה לדין מעשר או ערלה, הנה איזה חילוק יש בין תחילת שביעית לתחילת שמינית, כמו שלענין רבעי לא מחלקינן בין תחילתו לסופו, ולענין מעשר שני ועני, אף שמעשר שני נחשב חמור מן מעשר עני כמבואר

ומבואר בספר כפות תמרים (בסוכה לט, ב) דמעולם לא ראינו שום אילן של אתרוג שיחגוט פירותיו מתשרי ואילך דחגיגה שלהם היא בימי הקיץ מסיון עד אלול, ורוב האתרוגים וכמעט כולם בחג הסוכות נגמר פריהם, והפירוש של הדר באילן משנה לשנה נראה שמפרש שאינו נופל מן האילן, ואף שנגמר תיכף מתקיים על האילן, אבל כל גידולו הוא רק במשך חודשי הקיץ, ולכן אין חשש אתרוג של שביעית בסוכות של תשיעית, לא מטעם החגיגה ולא מטעם הגמר, והאתרוג שנגמר לגמרי ונשאר באילן עוד שנה או שתיים בודאי ניכר במראהו, וגם אין הסוחרים משאירים על האילן אתרוגים הראויים למצוה, ולכן אין חשש בסוכות של שנה תשיעית מחשש שביעית, ולא מצאתי בשום מקום חששא כזאת, ואין לחוש כלל לזה.

שלמה דוד כהנא

יו"ר לועד הרבנים בורשה - פוילין

נחשב פרי ולענין פרי לא חלה עדיין קדושת שביעית לכן חייב במעשרות, אבל בהלכות שמיטה ויובל דייק הרמב"ם בלשונו הזהב לכתוב שאתרוג אפילו היה כפול קודם ראש השנה, ושם קאי על ראש השנה של שביעית בכלל שהוא תשרי, וכן כל הפרק מיירי מהראש השנה של תשרי, ולכן אם נעשה כפול קודם השנה השביעית שהוא עונת המעשרות לדעת הרמב"ם, ואף שפחות מכזית לא מיקרי פרי אך קודם תשרי הוא ששית אף להעצים לכן שפיר פסק שיש לה דין ששית למעשרות ומחויב במעשרות ועולה דברי הרמב"ם כמין חומר בעזרת השם יתברך.

ה) ולכן בנדון שאלתנו לענין שנת השמינית לאחר שבררנו שאין בהאתרוג שנלקט בשמינית דין שביעית רק באופן שיהיה נעשה כפול קודם תשרי של שמינית או ככזית קודם שבט של שמינית,

סימן קסב⁶

בדין שריפת חלה טמאה

המצוה בביעור אחר אפילו כשאין לו עצים לשורפה כדאמרינן בפסחים כ"ז: דלרבי יהודה דאית ליה אין ביעור חמץ אלא שריפה מטעם קל וחומר הוי סופו להקל דאם לא מצא עצים לשורפו יהא יושב בטל וכו', ואם כן הכי נמי בחלה. אמנם דעת רש"י בפסחים מ"ו. ובביצה כ"ז: ובריש פרק מפנין שבת קכ"ו: דבחול יכול לקיים המצוה אפילו כשמריצה לפני כלבו והתוספות בביצה שם חולקים דאין נותנה לפני כלבו משום דמבטל מצות שריפה, ואזלי לטעמייהו.

אכן אפשר לומר דלא כתבו התוספות דינם אלא דוקא כשהכהן יכול ליהנות ממנה דרך שריפת התרומה כמו שמן להדלקה והיסק התנור, שהרי מצות שריפה ילפינן מהקרא דנתתי לך את משמרת תרומתי בשתי תרומות הכתוב מדבר ותרומה טמאה מתקיימת בנתינה לכהן רק על ידי הנאה

נשאלתי היות ובארצנו אי אפשר לקיים הדין והמנהג המזבא במחבר ורמ"א יו"ד סימן שכ"ב ס"ד וה' להשליך את עיסת החלה שמפרישים לתנור קודם האפיה ולשורפו, היות שאין תנור וכיריים בהדירות, האם מחויבים לטרוח ללכת להמאפיה לשרוף את החלה או יכולים לצאת ידי חובתם באיזה ביעור אחר לפרר ולזרות לרוח או לקוברם בקרקע וכדומה.

בזמן הזה מודים תוספות דשריפתן היא משום תקלה (א) תשובה. איתא בשבת כ"ה. מצוה לשרוף את התרומה שנטמאת. ופירש"י משום תקלה. וכתבו בתוספות דלפי טעם זה הוא הדין שאר ביעור וזה אינו שהרי בשלהי תמורה חשיב תרומה טמאה בהדי דנשרפין וכל הנשרפין לא יקברו, אלא ודאי דשריפה דוקא אי דרבנן אי דאורייתא דהוי בכלל קודש, ונמצא דלשיטת התוספות אי אפשר לקיים

6. מודפס בקובץ מוריה (חוברת ד סימן ב).

אין כאן מצות שריפה כלל כיון שאסור להכהן להדליקם על כן הוכרח לומר שהגזירה של גידולי תרומה היא גם כן משום תקלה.

והנה בנודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סימן ר"א נשאל מהגאון רבי ישעיה פיק בהא דמבואר בשלחן ערוך יו"ד סימן של"א סי"ז דתרומה בזמן הזה ניתנת לכהן והוא מקיימה עד שישרפנה לצורך הנאתו וגבי חלה כתב הרמ"א יו"ד סימן שכ"ב שהישראל ישרפנה בהיסק בפני עצמו ומה נשתנה דין חלה מתרומה.

הבדל בין חלה לתרומה

(ד) ולדעתי החילוק על פי מה ששמעתי עוד מקשים על מה דפסקינן בתרומה שאין לה שיעור בזמן הזה ואפילו כל שהוא ובחלה פסק הרמ"א דנהגים להפריש כזית ולמה יגרע תרומה מחלה.

ואמרתי לתרץ, דבחלה אם יפריש פחות מכזית דאיסור טבל שלו אינו רק מדרבנן לריש לקיש דסובר מותר מן התורה, אינו יכול לפטור בהפרשתו את העיסה דהוי כמן הפטור על החיוב ואפילו לרבי יוחנן דסבירא ליה חצי שיעור אסור מן התורה מכל מקום קל הוא נגד האיסור של העיסה כמו שכתבו התוספות בשבועות דשבועה חלה על חצי שיעור דאיסורו קלוש מאיסור עשה דשבועה אינה חלה עליו. לכן בעינן שיפריש כזית שיהיה שוה עם העיסה בחיוב טבל ויהיה מן החיוב על החיוב, אבל בתרומה גדולה הרי אפילו בחטה ופרי הכי קטנה יש עליה חשיבות של בריה וגם התבואה של החולין הנותר על ידי הפרשת חטה אחת גם כן הוי כל אחד חצי שיעור ושויים בחיובם בזה שפיר די בכל שהו היינו אפילו חטה אחת שפוטרת כל הכרי.

(ה) אחר הדברים האלה אזדה לה קושיית רבי ישעיה פיק הנ"ל, דבחלה ששיעורה בכזית לא ישהה הישראל עד נתינה לכהן משום חשש תקלה, אבל בתרומה שהוא בכל שהו ובחצי שיעור לא חיישינן לתקלה כמו שלדעת רש"י בפסחים כ"ח. דבחטה מטיל לים כל חטה בפני עצמה בלי שק המחברם ואפשר להסביר שהוא מטעם דהוי רק חצי שיעור ואינו חשוב לאכילה לא חיישינן לתקלה

דשריפה וכשאינה ראויה לשריפה מבטל המצוה של נתינה, אבל האידנא שאין מקיימין כלל נתינה לכהן והכהן לא מקבלה כיון שאסורה עליו ובלא מצות נתינה ליכא כלל המצוה של שריפה שאינה מוטלת אלא על הכהן, ממילא נמצא דמה ששורפין בזמנינו התרומה אינו אלא מחשש תקלה שאז גם לדעת התוספות יוצא בביעור אחר.

מיישב בזה קושיית רעק"א

(ב) ואם כנים אנחנו בחילוק זה תתישב קושיית הגאון רבי עקיבא איגר בגליון ובתשובותיו על רש"י תמורה ל"ד. דפירש בטעמא דכל הנשרפין לא יקברו משום תקלה, תיפוק ליה משום דמצותן בשריפה, ולהאמור הוצרך רש"י לטעם זה משום תרומה טמאה ביד ישראל דאין כאן מצות שריפה ובנמוקי הגרי"ב למשניות מיישב גם כן דרש"י כתב טעם זה אטו תרומה טמאה, אבל לפי תירוצו אין דבר זה אלא אליבא דרש"י לשיטתו ולדברינו אתיא אפילו לשיטת יתר הראשונים.

מיישב בזה קושיית האחרונים על הא דגזרו גידולי תרומה

(ג) ובהכי ניחא מה שמקשים בשבת י"ז: בהא דאמר רבא דגזרו על גידולי תרומה שיהיו תרומה משום תרומה טמאה ביד כהן דמשהי לה כדי לזורעה ויבוא לידי תקלה, ולפי שיטת התוספות דתרומה טמאה דוקא בשריפה והוא בכלל הנשרפין שאינן נקברין למה לנו האיסור מחשש תקלה תיפוק ליה שאסור לו לזרוע תרומה טמאה דהא זריעה הוי קבורה בקרקע ואסור משום כל הנשרפין לא יקברו.

אמנם לפי הנחתנו שהאיסור של קבורה מפני המצוה של שריפה הוא רק מפני שמצותה של תרומה טמאה הוא שהכהן יהנה ממנה בשרפתה ובהסקתה מיושב שפיר, דרבא לטעמיה דאית ליה בפסחים ל"ד. דתרומת זיתים וענבים שנטמאו אין בהן לא היתר אכילה ולא היתר הסקה לכהן משום חשש תקלה ולדידיה אין מדליקין בחטים של תרומה טמאה שלא יבואו לידי תקלה, אם כן לא מצי למימר דהגזירה על גידולי תרומה הויא משום דמבטל מצות שריפה מן התרומה שהרי לשיטתו

חמץ מפזרן מן השק ומשליכן למים.
לכן אם יש טורח ללכת להמאפיה להשליכו שם לתנור אולי יש להקל לבער בביעור אחר, אך יוכל להיות שבביעור מבזזה הוי בכלל תשמישי מצוה שאסורין בבזיון והוא בכלל משמרת ויותר טוב לקוברו בקרקע ועדיין צריך עיון.

ואף שהפוסקים חולקים על רש"י ומפרשים דבחטה בעינן גם כן שיפרר הוא דוקא בעבודה זרה וחמץ דאיסורין בכל שהו, אבל בתרומה בזמן הזה שפיר נוכל לומר דלא שייך בזה חשש תקלה, ועיין חק יעקב סימן תמ"ה סק"ב שהחליט שדעת רש"י היא עיקרית והפוסקים אינם חולקים עליו ופסק דגבי

סימן קסג⁷

בענין שיטת היראים דפירות וירקות חייבים במעשר שני מדאורייתא

מושבות, אבל מרור דרבנן נפיק ומפורש דאף מעשר שני בירקות הוא מדרבנן, ועיין ברש"י ז"ל שפירש שלא קאי על מרור בזמן הזה, ומעלת כבוד תורתו הביא שבגליון ירושלמי ריש מעשרות מביא הראיה שהבאתי מגיטין ס"ה. שמתרץ דמיירי במעשר בזמן הזה. והקשה הריטב"א אמאי לא משני במעשר שני דירקות שהוא מדרבנן. ועל זה תירצתי שמכאן ראייה להיראים והסמ"ג. וזה נמצא בגליון ירושלמי והקושיא הנ"ל נמצאת בשער המלך הלכות מעשר שני, והנה הגליון ראיתי אחר כן, אך בשער המלך לא ראיתיו עד עתה.

תירוץ דמרור אינו נאכל מפני מרירותו

ומעלת כבוד תורתו רצה בתחילה לתרץ, דאף דמעשר שני של ירק הוא מדאורייתא מכל מקום החמשה מינים של מרור אינם נאכלים מפני מרירותם. והספרי אף שמרבה ירקות למעשר שני ממעט לפת וצנונות וזרעוני גינה שאינם נאכלים ממזרע הארץ ולא כל זרע הארץ, ומרור הוא גם כן מהמינים של לפת וצנונות שאינם נאכלים ולכולי עלמא הוי המעשר שני שלהם מדרבנן, וכמו שכתב הרמב"ם דחרחבינא שאינו מאכל לרוב אדם הוי רק מדרבנן, אף שפסק דמעשר אילן מדאורייתא. עד כאן דבריו.

פירכא על תירוץ הנ"ל

ולדעתי קשה לומר דמרור דמור יהא נקרא דבר שאינו נאכל, חדא דהא מברכין עליו בורא פרי

בעזרת השם יתברך ערב שבת קודש ויחי תרצ"ב לפ"ק פה לאס אנדזשעלעס, קאליפארניע.

שפעת חיים שלום וברכה לידידי ה"ה הרב הגאון חריף ובקי מעוז ומגדול בעל פיפיות, תל שהכל פונים אליו מורג חרוץ וכוי כבוד קדושת שם תפארתו מורינו הרב שלמה דוד כהנא שליט"א ממלא מקום הרב בעיר ווארשא

א) ענותי תרבני להשיב לו על מכתבו היקר בחידושי תורתו אשר האירו עיני ותשואות חן חן לו. וכשעיינתני במכתבו וראיתי איזה דברים אשר קשים לי להבין אמרתי אציע לפני כבוד גאונו נרו יאיר בדבר היראים סימן קע"ב שחידש דאף דמעשר ותרומה של פירות וירקות הם רק מדרבנן, אבל במעשר שני חייבין מדאורייתא, מדכתיב תבואת זרעך לרבות פירות, לרבות קטניות מנין תלמוד לומר עשר תעשר. מנין לרבות ירקות למעשר תלמוד לומר כל מעשר הארץ, עיין שם שזה דרשא דספרי (שלא כדעת התוספות ריש פרק המצניע, שדרשא דספרי הוא רק אסמכתא) והא דאיתא בתלמוד דמעשר פירות וירקות מדרבנן, ההוא במעשר ראשון ותרומת מעשר ומעשר עני, דלא אשכחן בהו ריבויין. עיין שם.

קושיא על היראים מדברי הגמרא בפסחים

ועל זה הקשיתי מפסחים ל"ט. דמסתפק הש"ס, מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור מעשר שני בירושלים אליבא דרבי יוסי הגלילי דסובר, דבמצה דאורייתא הוא דלא נפיק משום דאין לה היתר בכל

7. מודפס בספר חמדת יעקב (בוימאן, סימן יז).

בכסף מעשר אף מרור, ומהאי טעמא ממעט הרדופני דאינו מאכל אדם, ואנן בעינן דומיא דיין ושכר. ומפורש, שמרור הוי מאכל אדם, ומהאי טעמא דחו התוספות ומגיה דברי רש"י בסוכה י"ג: אמר רבי אבא אמר שמואל ירקות שאמרו חכמים אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, מביאין את הטומאה ואין חוצצין בפני הטומאה. ופרש"י (בד"ה ירקות) דמשום הכי לא מקבלי טומאה דלאו מאכל אדם נינהו, ובתוספות (ד"ה ירקות) הקשו על זה מהא דפסחים הנ"ל דמה מצה שנקחת בכסף מעשר אף מרור, וממעט הרדופני דאינו מאכל אדם. ודחו הגהה זו ברש"י שם, ומפורש דמרור הוי מאכל אדם, דאם לא כן לא היה נקח בכסף מעשר. ועיין שם בפני יהושע שכתב כן על התוספות שם, משום דאינו נאכל בפני עצמו, ועיין בערוך לנר שם בסוכה ששייך לזה.

מתרץ דהא דנוהג מעשר שני הוא שיש קדושה אבל אין חיוב להפריש

ג) והנה כבוד גאונו נ"י תירץ דברי היראים, כיון דהיראים חידש דינו דמעשר שני נוהג אף בירקות, מן הספרי (דברים פסקא קה) דמרבא ירקות למעשר מן הפסוק בפרשת בחוקותי וכל מעשר הארץ מזרע הארץ לרבות ירקות, והנה גם במעשר בהמה כתוב (שם בפסוק לג) וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לד' בכל זה מבואר בספרי (פסקא קז) דאמר רבי שמעון בר יוחאי משום רבי שמעון מניין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר, תלמוד לומר עשר תעשר. ופירש הזרע אברהם, דכיון דכתיב וכל מעשר בקר וצאן, משמע שאם אירע ונתן מעשר הוי קודש, אבל לא משמע שיהיה חיוב להפריש. לכן ילפינן חיוב הפרשה מעשר תעשר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן. וחזינן שמהפסוקים של פרשת בחוקותי הנ"ל ידעינן רק הדינים של מעשר אם הפרישם, אבל חיוב להפריש לא ידעינן משם. ומעשר שני של ירק, דילפינן מוכל מעשר הוא, רק לענין חלות קדושת מעשר שני על הירקות היכא שהפרישם, אבל חיוב להפריש אינו מבואר שם. וגבי מעשר בהמה ילפינן חיוב הפרשה מן עשר תעשר ומפסוק זה נלמד רק על פירות אילן מתבואת זרעך. ועל קטניות מן עשר

האדמה, ומשום הכי בפסח בשעה שמברך על הירקות לטיבול הראשון ומכוין להוציא גם המרור. ועוד מדברי הגמרא שהביא רש"י בפרשת תולדות גאים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם, לא צנון ולא חזרת, וחזרת הוא מין הראשון הנזכר בפסחים ל"ט. אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת בתמכא ובחרחבינא וכו' וחזרת הוא הנקרא סלאטען. והרב מלאדי בשולחן ערוך שלו כתב שמצוה להדר אחר מין הראשון כמו שמצוה להדר אחר אתרוג נאה. ואיך נוכל לומר שמין סלאטען לא הוי מאכל אדם, ורק משום שסופו להקשות ונעשה מר אחר כן, משום הכי יוצאין בו אף קודם שנתקשה, וזהו מאכל אדם. ובמקומינו לא פסק מהשולחנות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים שגדילים בפה כל השנה ושאר המינים הנקרא חריין הוא אינו מרור רק חזק ואינו נאכל בפני עצמו אבל נאכל הוא בטיבול כמנהג העולם. ואם נאמר שמפני שאינו נאכל בפני עצמו נקרא אינו מאכל אדם, יקשה הא הספרי בפרשת עשר תעשר מרבה ממזרע הארץ לרבות שום ושחליים ובצל, והא מינים אלו גם כן אינם נאכלים בפני עצמן רק בטיבול, או עם לחם וכדומה. ומדוע נרבה שום ונמעט מרור, והא דמעט הספרי שם זרע, לפת וצנונות וזרעיני גנה שאינם נאכלים, לא קאי על לפת וצנון דהרי הם מאכל אדם, כידוע. ומפורש במשנה כלאים פ"א מ"ט ומובא בשבת נ': הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עלין מגולין אינו חושש משום כלאים. והרמב"ם בפ"ג מהלכות כלאים ה"ו כתב שהלפת עם הצנון אינם כלאים זה בזה. ואם הם אינם מאכל אדם, לא שייך כלאים כלל, ועוד דלא אפשר להכחיש ולומר דלפת וצנון לא נאכל, אך הספרי ממעט "הזרע" לפת וצנונות. וכן מפורש בירושלמי ריש מעשרות יכול שאני מרבה לוף העליון וזרע כרישין, זרע בצלים, זרע לפת וצנונות ושאר זרעיני גנה. וכן הוא ברמב"ם בפ"ב מהלכות תרומות ה"ג כולם הזכירו זרע. ובירושלמי מביא זרע בצלים. ואי אפשר לומר שבצלים אינם מאכל אדם, רק קאי על הזרע ולא על הירקות בעצמם.

ב) ועוד מפורש בפסחים ל"ט: מה מצה שנקחת

פדיון. בקיצור מעלת כבודו חידש דמעשר ירק אף שהופרש מותר לפדותו בירושלים ולאוכלו חוץ לירושלים מה שאינו במעשר דגן.

(ה) ובהנ"ל מיושב מה שהקשה, ואף אני הקשיתי כן. דלפי המבואר בראש השנה י"ב: ובספרי דילפינן משנת המעשר שבשנה השלישית ליכא מעשר שני משום שאין בה אלא מעשר אחד בלבד. ובגמרא פריך אימא אף מעשר ראשון יבטל ומתרץ דילפינן מובא הלוי או משום ההיקש לנחלה, ובספרי פריך אימא ידחה מעשר ראשון ולא מעשר שני ומשני כשינוי דגמרא הרי חזינן דמעשר שני נדחה בשנה השלישית מפני הלימוד, שאין כאן רק מעשר אחד מהשנים של שנות א' ב' וכיון שלדברי היראים בירק מדאורייתא ליכא שום מעשר למה לא יפריש מירק מעשר שני גם בשנה השלישית, הרי ליכא מעשר אחר. ולהנ"ל שאין חיוב כלל להפריש ניחא, אבל אם הפריש אין הכי נמי דחל קדושת המעשר מירק גם בשנה השלישית, עד כאן דבריו.

ולדעתי יש להקשות על חידוש הנ"ל. דהא אף לפי דבריו דמעשר שני של ירק הוא טבל מדרבנן משום דילפינן לה מהפסוק וכל מעשר הארץ שהוא בפרשת בחוקותי ומשם לא מוכח שהוא טבל כמו מעשר בהמה אבל מודה הוא במעשר שני של פירות וקטניות, כמבואר שם בספרי שנלמד מתבואת זרעך וקטניות מעשר תעשר, הנכתב בפרשת דברים גבי עשר תעשר וממילא בפירות האילן וקטניות הוי טבל מדאורייתא, ויקשה שוב קושיית הטורי אבן (הני"ל) האיך מפרישין תרומות ומעשרות קודם למעשר שני, הא הוי טבל מן התורה ותרומות ומעשרות למעשר שני שהוא מן התורה ותרומות ומעשרות הוא רק מדרבנן. וכן יקשה בשנה השלישית שנוהג רק מעשר עני, והא נוהג גם כן מעשר שני בפירות וקטניות שהם טובלים כשאר תרומות ומעשרות. ועוד דאין סברה דמעשר בהמה ילפינן לחיוב הפרשה מן עשר תעשר, ומעשר שני של ירק לא נלמד מפרשה זו הכתובה רק על מעשר שני, ואדרבה מעשר תעשר נלמד גם כן לחיוב מעשר שני של ירק, דקאי רק על מעשר שני.

תעשר, כמבואר, ואין לנו לימוד לחיוב ירקות להפריש מעשר שני ממילא הוי ירקות של מעשר שני מדאורייתא, רק היכא שהפרישם, אבל כל זמן שלא הפרישם לא הוי טבל, ומשום הכי הוי טבל שלהם רק מדרבנן, אף דקדושת המעשר אחר כך הוא מן התורה. (עיין במדבר שלח פסוק י"ט בספרי שם תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר, או אינו אלא בחלה, כשהוא אומר חלה תרימו, הרי חלה אמורה, הא מה אני מקיים תרימו תרומת ד' בתרומה גדולה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תרימו תרומת ד' ובפרשת קרח במדבר י"ח פסוק כ"ט איתא בספרי גם כן בלשון הזה. ועיין רמב"ן על ספר המצוות להרמב"ם שמביא ראיה מזה להיפוך מדעת הרמב"ם שסובר דמצות נתינה לכהן וההפרשה היא מצוה אחת, והוא סובר שהם שני מצוות).

ומיושב לפי"ז קושיית הטורי אבן

(ד) ומיישב בזה קושיית הטורי אבן ראש השנה י"ג. שהקשה האיך מותר להפריש תרומות ומעשרות גבי ירק קודם מעשר שני, הא התרומות ומעשרות הם טבל מן התורה למעשר שני, דתרומות ומעשרות הוי רק מדרבנן. ולהנ"ל דלא הוי טבל כל זמן שלא הפרישם. וכן קושיא שהקשה מעלת כבודו מיומא פ"ג: דקאמר, עד כאן לא קשי רבי התם אלא לענין מעשר ירק דרבנן, אבל במעשר דגן דטבל דאורייתא לא קאמר והתם קאמר סתמא ירק משמע אפילו טבל למעשר שני הוי רק טבל דרבנן. ולהנ"ל אף דמעשר שני הוא מדאורייתא, אבל הטבל הוא רק מדרבנן. ובזה מיושב קושיית הנ"ל מפסחים, אף דשם הופרש כבר המעשר שני והוי עליו קדושת מעשר שני מן התורה לכל דבר, על זה תירץ כיון דהלימוד שאינו פודה בקירוב מקום בירושלים, ילפינן מכי ירחק ממך המקום המבואר בפסוק עשר תעשר, ובפרשה הזאת לא קאי על מעשר, ורק הפרשה של וכל מעשר הארץ בפרשת בחוקותי ושם כתיב פדיון בלי שום חילוק מקום, ואם גאול יגאל חמישיתו יוסף עליו והוי מדאורייתא, נאכל בכל מושבות על ידי

קודש, ורבי יוסי הגלילי דרש לה מן והעברת, אבל מעשר שני מפורש בתורה עשר תעשר, וזה קאי על מעשר שני, משום דכתיב ואכלת שם לפני ד' שצריך לאוכלו בירושלים, רק דשם כתיב דגנך תירושך ויצהרך. וכיון דהספרי דרש דגבי פירות וירקות הוי גם כן מן התורה למעשר שני, ממילא נכלל בקרא עשר לחיוב כמו מעשר דגן, והגם שלימוד לירקות למידין מן וכל מעשר, זה רק להורות שאף בזה נוהג מעשר שני שלא נלמד מעשר תעשר, דמשם למידין רק קטניות, אבל אחר שלמידין מן וכל מעשר הארץ, שאף בירקות נוהג מעשר שני, שוב הוי דינו לכל דבר כמעשר שני של פירות ודגן, אפילו שלא לפדותו בקירוב מקום. ואם ראה פני החומה והוציא לוקח כמו שאר מעשר שני, כמבואר במכות (יט, א).

וראיה לזה דאם לא נאמר כן, מנלן דהפודה מעשר שני שלו מוסיף חומש, הלא זה ילפינן מקרא ואם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו. והא זה לא קאי על דגן תירוש ויצהר רק על ירקות, ורק גבי עשר תעשר, דשם כתיב דגן תירוש ויצהר, שם לא כתיב כלל ענין חומש, וכל ענין הפדייה הנוהג רק במעשר שני, ועל כרחק שדין אחד הוא לכולם, ומה שחסר במקום אחד מבואר במקום אחר, והרי הספרא שם על הפסוק ואם גאול למד ממקרא ממעשרו, ולא כל מעשרו פרט למעשר שנכנס לירושלים ויצא, מקרא זה הוכיח דמעשר שראה פני החומה שאסור לפדותו, ואם כן אף אם נאמר שזה קאי רק על מעשר ירק בלבד, מכל מקום מבואר שאם בא המעשר ירק לירושלים שאסור להוציאו, וממילא נשאר קושיותי הנ"ל.

ואין להקשות הלא בגמרא מכות י"ט: יליף רבי יוחנן דמעשר שני מאימתי חייבין עליו משראה פני החומה. מאי טעמא דאמר קרא לפני ד' אלקיך תאכלנו, וסמיך ליה לא תוכל לאכול בשעריך, כל היכי דקרינן ביה לפני ד' קרינן ביה לא תוכל לאכול בשעריך, ולמה למד הספרי ממקרא דמעשרו. ועוד הא משם ליכא חיוב מלקות. אך ידוע דהספרא למד מכתובים אחרים שלא נדרש בגמרא כן, אך על כל פנים זה מוכח שאסור להוציא מעשר שני של ירק חוץ לירושלים.

חיוב הפרשה וטבל הם שני דברים נפרדים

ו) ועוד חיוב הפרשה וטבל הם שני דברים נפרדים, דהא מעשר בהמה דילפינן לה מעשר תעשר לחיוב הפרשה ואף על פי כן אינם טובלים כמבואר בבכורות, ופשוט הוא, וכל המעשרות ותרומות אם הם מדאורייתא הם טובלים. גם הלשון בגמרא פסחים דקאמר מרור דרבנן משמע, שכל המעשר של המרור הוא מדרבנן ולא בשביל שיכול לפדותו. והיה להש"ס לומר כן, אבל מרור כיון שיכול לפדותו יוצא בו. ועוד מאי ספיקא הוא, הא מעשר שני של ירק מן התורה מותר לפדותו אף בירושלים, ומהיכי תיתי לא יצא בו, ואי משום דרבנן שאסרו לפדותו בירושלים, מאין לו דרבנן גזרו שלא לפדותו בירושלים. ובשלמא על מעשר שני גופא מצינן במשנה כן, אבל הגזרה הזו שלא לפדותו לא מצינן.

וכן הלשון בש"ס יומא פ"ג: גבי חולה דגוזזין לו כרישין, דקאמר דמעשר ירק דרבנן, משמע דהמעשר בעצמו הוא מדרבנן, ולא משום דהטבל הוא מדרבנן, דהיה לו להגמרא לומר דגבי כרישין הוי טבל מדרבנן, ולמה קאמר מעשר, והעיקר חסר מן הספר, דעתה יש לטעות ולומר דאף מעשר בעצם הוא מדרבנן, וממילא הוי טבל לדרבנן, אבל אם היה אומר דטבל הוא מדרבנן, אז נוכל לומר כדברי מעלת כבודו, דרק הטבל הוא מדרבנן, אבל המעשר הוא מדאורייתא, ומדנקט מעשר משמע מפורש שנים המעשר הוא מדרבנן, ואם הוא מעשר שני, קשה על היראים הנ"ל.

ביאור דברי הגמרא מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר

ז) ולדעתי מה שאמר רבי שמעון בן יוחאי משום רבי שמעון, מניין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר, תלמוד לומר עשר תעשר, הוא משום דגבי מעשר בהמה לא כתיב בתורה בלשון חיוב, כמו שכתב עשר תעשר שמורה צווי, אבל מעשר בהמה שכתוב רק בתורה, וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לד' לא מוכח חיוב וצווי, לכן למד רבי שמעון בר יוחאי מן עשר תעשר, ובספרא (בסוף בחוקות) יליף לה מן יהיה

והא מחלק ביניהם בין ירקות ופירות לדגן) ולא לכל הענין האמור בפרשה שאר מעשרות, כי אם לדין משנה לחברתה בלבד דכתיב בההוא קרא עשר תעשר. מבואר דרק ילפינן מפרשה זו דעשר תעשר לשאר מעשרות רק שלא לעשר משנה לחברתה ולא יותר. יוקשה מנלן שלקוח פטור ממעשר ראשון וממעשר עני ומתרומה, הא לא נוכל למילף מתבואת זרעך שזה קאי רק במעשר שני ומשם לא נוכל למילף, וכן מנלן שאין תורמין מפירות הארץ על פירות חוץ לארץ דילפינן לה מדכתיב וכל מעשר הארץ כנ"ל, אם לא נאמר דגלי קרא במעשר והוא הדין בתרומה לפי שענין אחד כולל אותם כדברי הרמב"ם הנ"ל.

תמיה על האור שמח בתירוצו על קושיית הטורי אבן הנ"ל

(י) והנה הרב בעל אור שמח יצא לתרץ קושיית הטורי אבן הנ"ל על היראים דהאיך יפריש מתחילה תרומה ומעשר ראשון, הלא התרומות ומעשרות הוא רק מדרבנן, ולמעשר שני הוא טבל מן התורה בירקות ופירות. ותירץ דהכהן והלוי פטורין ממעשר שני מן התורה דהוי לקוח אצלם, משום דהחייב הוא רק מדרבנן, מה שאין כן תרומות ומעשרות, דמחוייבין מן התורה, הם יותר מלקוח דמקרי תבואת זרעך עיין שם. והיה עומד לנגדו דברי התוספות בבבא מציעא (פח, א ד"ה תבואת), שכתב דאם חזרו ולקחו הבעלים, חייבין להפריש, ואם כן אם הישראל יאכל המעשר ראשון יהא חייב להפריש מעשר שני. על זה כתב דבריהם אינם מוכרחים, ואומר דהוי כמעשר בהמה, דאפילו אם חזרו ולקחו הבעלים פטורים, כמבואר בבכורות (טו, א).

ומאד מאד תמה אני על גאון כמותו שידחה דברי רבותינו הקדושים בעלי התוספות כלאחר יד בלא ראייה רק לומר שאין דבריהם מוכרחים. ואחד היה הגאון שאגת אריה אשר ערב בנפשו לומר על בעלי התוספות שנעלמה מהם הגמרא ערוכה וכדומה, אבל כל הגאונים האחרים לא הרחיבו בנפשם לדחות דברי התוספות וכל שכן חכמי זמננו, ובפרט שבמעט העיון יש לחלק בין מעשר דגן למעשר בהמה, דמעשר דגן נלמד מדכתיב תבואת

והרמב"ם בפ"ו מהלכות בכורות ה"א כתב וזה לשונו, מצות עשה להפריש אחד מעשרה מכל בהמות טהורות שיולדו לאדם בכל שנה ושנה, ואין מצוה זו נוהגת אלא בבקר וצאן, שנאמר וכל מעשר בקר וצאן וכו'. והכסף משנה ציין בתורת כהנים (פרשת בחוקות) וכונתו שהרמב"ם לא הביא הקרא לחייב מעשר בהמה מן עשר תעשר כדרשת הספרי לזה הביא הכסף משנה מן התורת כהנים הנ"ל. ובספר המצוות להרמב"ם מצוה ע"ח הביא שצונו להוציא עישור מה שיולד בכל שנה ושנה מהבהמה, והוא אמרו וכל מעשר בקר וצאן וזה מעשר בהמה.

(ח) ועוד יקשה הא בבבא מציעא פ"ח: איתא עשר תעשר ואכלת (ופירש"י תרי קראי דסמיכי להדי) ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח וכן תרומה ומעשר ראשון ותרומות מעשר לוקח פטור. וכן פסק הרמב"ם בפ"א מהלכות תרומות הי"ג וי"ד ועל כרחק שנלמד מקרא דואכלת, הכתוב במעשר שני. ואם נאמר כדברי כבודו דהקרא מיוחד ואין מורה זה על זה, יקשה הלא לקוח שפטור ממעשר כתוב רק במעשר שני ומנלן בתרומה ובשאר מעשרות, וכן הא דילפינן בתרומות פ"א מ"ה שאין תורמין מפירות הארץ על פירות חוץ לארץ. ופירש הרע"ב מדכתיב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, גלי קרא במעשר והוא הדין בתרומה. והרמב"ם כתב לפי שענין אחד כולל אותם. וקשה הלא זה כתוב רק בירקות וכנ"ל, ומנלן על שאר מינים, וכל שכן בשאר תרומות ומעשרות. ועל כרחק שדין אחד לכל תרומות ומעשרות, וממילא אף בירקות טובל ואסור לאוכלם חוץ לחומה כשעיילו לפנים, וכן אסור לאוכלם בלא פדיון משום דדין אחד לכל תרומות ומעשרות.

קושיא על סיום דברי היראים

(ט) ובאמת יש להקשות על היראים (סו) שסיים לאחר שמחלק בין מעשר שני לשאר תרומות ומעשרות סיים והא דתניא היוצא השדה שנה שנה, למדנו שאין מעשרין משנה לחברתה. ובספרי שם, אין לי אלא מעשר שני שבו דיבר הכתוב, מגיין לרבות שאר מעשרות תלמוד לומר עשר תעשר. (וכונתו שחזינן שמדמין שאר מעשרות למעשר שני

הענין האמור בפרשה שאר מעשרות נחא, אבל לרש"י ותוספות שסברו דמעשר פירות וירקות אף במעשר שני הוא מדרבנן. וכן הרמב"ם שסובר דמעשר פירות מן התורה וירקות מדרבנן, ולא חילקו בין מעשר שני לשאר מעשרות, למה לן קרא מיוחד גבי מעשר בהמה, דלקוח פטור משום דלא דמי לבניך, תלמוד לומר ממקום שנלמד שאין מעשרין משנה לחברתה, משם נלמד דלקוח פטור, ונפקא מינה דאף אם מכר וחזר וקנה יהא חייב במעשר בהמה כמו דגן. ועיין ברי"ט אלגאזי (דף צה ע"ב).

אמאי לא נימא דאוכל ממעשר בהמה חייב מיתה
(יב) עוד יש לתמוה וכן יקשה בסנהדרין פ"ג.
 דאמר שמואל משום רבי אליעזר מניין לאוכל טבל שהוא במיתה דכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לד' בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חילול מתרומה מה להלן במיתה אף כאן במיתה. ואמאי לא נימא באוכל מבהמה של מעשר שיהא חייב מיתה ויהא נכלל בקרא דולא יחללו בעתידין לתרום, דהא מעשר בהמה גם כן מצוה לתרום, ואף שיש ליישב זה על פי דברי תוספות יבמות (פז, א ד"ה אף מעשר ראשון טובל) והקשו התוספות דנלמד גם כן איסור זרות משום דאין היקש למחצה. ותירץ בתירוץ השני ועוד דמסתבר לאוקמי הקושיא אמאי דאסר קרא בדוכתא אחריני כמו טבל דילפינן בסמוך מלא תוכל לאכול ואית ביה לאו, ואתא הקושיא לאתויי נמי מיתה, אבל לאוקמי בה איסורא דלא אשכחן לא מקשינן. עד כאן לשוננו. וזה נחא גבי מעשר דגן, אבל מעשר בהמה שליכא לאו ואיסור טבל בתורה, רק מצוה להפריש מעשר בהמה כנ"ל, לא מסתבר לאוקמי הקושיא על מעשר בהמה ללמד שיהא נקרא חילול ויהא חייב מיתה על טבל של מעשר בהמה.

למה אין איסור לאו בטבל למעשר בהמה
(יג) אך עדיין יקשה אמאי לא יהא על כל פנים איסור לאו בטבל למעשר בהמה, דלא תוכל לאכול בשעריך וכמו מעשר עני ומעשר ראשון שמוותרין לזרים, ואף על פי כן טובלין לאיסור לאו, וכמו שסוברים הרמב"ם והחינוך והסמ"ג דטבל רק

זרעך ולא לקוח, הפירוש דהתורה חייבה במעשר רק מי שזרע ואכלו, אבל לוקח שלא זרע אותה פטור ממעשר. וכן אם ממרחו למכר, המוכר גם כן פטור משום שלא אכלה, אבל אם מכרה וחזר וקנה ואכל, מהיכי תיתי יפטר הא הוא תבואת זרעו שהרי הוא זרעו ואוכל אותם, הכי בשביל שמכרה מתחילה לאחר, לא הוי תבואת זרעו בתמיה.

(עיין קרית ספר מהמבי"ט פ"י מהלכות שמיטה
ויובל שכתב אף דכתיב וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה, ושנת כ"ד למנשה היתה שנת יובל, ואף על גב שכבר גלו ב' שבטים וחצי בימי פקח, אפשר שכיון שחזרו הכל בימי יאשיהו שהיה לו דין יובל למפרע, כיון שבתחילה ובסוף היובל יושביה בתוכה עיין שם. והכי נמי כיון שהוא זרעה ובסוף אוכל מחויב לעשר אף שמכרה באמצע). רק כל זמן שהוא אצל הלוקח, הלוקח פטור משום שלא זרעה, והמוכר שזרעה פטור משום שלא אכלה, אבל אם קנה אותה המוכר בחזרה שוב חייב שהוא זרעה ואכלה. ושפיר כתבו התוספות. אבל מעשר בהמה דילפינן לה בבכורות ג"ה: דלקוח פטור מקרא דכתיב בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך לצאנך, מה בניך אין בלקוח ובמתנה אך צאנך ובקרך אינם בלקוח ומתנה, ובגמרא שם מקשה ואימא תנהו ענין לבכור או לחטאת ואשם או לשלמים ועולה. ודחה שם כל הקושיות משום שאינו דומה לבניך. וממילא גם זה למכר ולחזר לקנות, לא שייך אצל בניך דליתיה במכירה כלל, ומשום הכי פטור אף אם חזר וקנה אותה. וזה פשוט.

אמאי לא ילפינן דלקוח פטור ממעשר בהמה ומעשר שני מתבואת זרעך

(יא) ובאמת קשה לי אמאי לא ילפינן דלקוח פטור ממעשר בהמה וממעשר שני דכמו דילפינן דעשר תעשר קאי גם כן על מעשר בהמה שאין מעשרין משנה לחברתה דבשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה, כמו כן נלמד מתבואת זרעך ולא לקוח אף על מעשר בהמה. ובשלמא לשיטת היראים שכתב דרק לענין משנה לחברתה ילפינן מעשר תעשר, ולא לכל

ישוב לקושיא הנ"ל

טו) ולפי האמור לעיל יש ליישב דברי היראים כדרך מעלת כבוד גאווה נ"י אך באופן אחר, ולומר דלפי המבואר בסנהדרין פ"ג. דאיסור טבל שהוא במיתה גלמוד מתרומה דכתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לד' בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חילול מתרומה, מה להלן במיתה אף כאן במיתה, מבואר דכל איסור טבל במיתה גלמוד מתרומה, ולפי זה להיראים דמעשר שני של פירות וירקות הוא מן התורה לתרום, אבל תרומה ושאר מעשרות אינם מן התורה, ממילא לא נוכל ללמוד הטבל של פירות וירקות מהתרומה של פירות וירקות, דהא ליכא גביה תרומה כלל מן התורה. ואין לומר דגלמוד טבל דפירות וירקות מתרומה של דגן, זה אינו דסברה היא דכל טבל גלמוד מתרומה דידיה, דכיון שחייב בתרומה ועתיד לתרום ממנה התרומה, ממילא הוא הטבל קודם הרמה, כמו אחר הרמת התרומה. ועיין במהרי"ט ח"א סימן כ"ה שכתב דילפינן קודם הרמה מלאחר הרמה עיין שם. וראיה לזה לדעת התוספות (הני"ל) דבטבל למעשר עני ליכא איסור מיתה. וקשה אמאי לא גלמוד קודם הרמה של מעשר עני מקודם הרמה של תרומה לחייב מיתה, ועל כרחק שלמידין רק מתרומה דידה. והא דאיכא לאו בטבל למעשר עני אף דמעשר עני ליכא ביה שום לאו ושום קדושה. לזה גילתה התורה הלאו דלא תוכל לאכול בשעריך וזה הלאו קאי רק על מעשר עני מדגן תירוש ויצהר, דעל כל פנים אית ביה תרומה מן התורה. אבל טבל של מעשר שני מפירות וירקות דלית גביה תרומה כלל, לא ילפינן אפילו לאיסור לאו משום דלא קאי עליה האיסור טבל כלל, דדוקא טבל מדגן תירוש ויצהר, דטבל מן התורה לתרומה למיתה, אזי ילפינן מהלאו דלא תוכל לאיסור לאו אם טבל למעשרות, אבל היכא דלא טבל לתרומה כלל לא קאי עליה כלל האיסור טבל, כיון דבדידיה ליכא איסור תרומה מן התורה, וכיון שליכא איסור טבל גבי פירות וירקות, משום הכי יכול להפריש תרומות ומעשרות קודם מעשר שני, וכן הקושיא מיומא (הני"ל) דטבל של ירק אף של מעשר שני הוא רק מדרבנן.

לתרומות הוא איסור מיתה, אבל טבל למעשרות הוא רק לאו דלא תוכל, וממילא במעשר בהמה דודאי קאי עליה הלאו דלא תוכל לאכול בשעריך, שצריך לאוכלו בירושלים ויהא טובל ללאו. ועוד לדעה א' בתוספות יבמות שם דגם בטבל למעשר עני איכא גם כן מיתה, מבואר דטבול למעשרות גם כן למידין מולא יחללו, יקשה שוב יהא חייב מיתה על טבל למעשר בהמה, וראיתי ביראים סימן ק"ע באוכל טבל שכתב ולא חילק הכתוב בין ישראל לגוי וכהן דכולן ענושין מיתה באוכלם טבל. וזה תימא דאם כן בן נח חייב יותר מז' מצוות, ולא מצינו זה רק שחייבין על ז' מצוות שנצטוו קודם מתן תורה, אבל המצוות שניתנו בסיני רק לישראל נאמרו ולא לנכרים, והרי כל איסור טבל גלמוד מתרומה לחיוב מיתה ובתרומה לא הביא שגם נכרי חייב מיתה (בסימן קעז) וממה נפשך, אם בתרומה חייב הגוי גם כן מיתה היה לו לומר כן, ואי בתרומה לא חייב מיתה הנכרי, מנלן בטבל, דהא טבל גלמוד רק מתרומה וכל מה שפטור מתרומה מיתה פטור בטבל גם כן. וכמו שהקשו הלחם משנה בריש פי"ט להלכות סנהדרין והרדב"ז בהלכות תרומות פ"ו ה"ו לענין זר האוכל תרומה טמאה עיין שם. וכן כעין זה הקשה המשנה למלך בפ"א מהלכות תרומות סוף ה"ח לענין תרומה, אף שנתחלל באיסור שרי, אבל טבל אם נתחלל באיסור, אסור. והקשה המשנה למלך, הא עיקר איסורא של טבל למידין מתרומה, ומה שמותר בתרומה יהא מותר בטבל עיין שם.

קשה על היראים שכתב דאוכל טבל כל שהוא חייב מיתה

יד) ועוד ראיתי דבר חידוש ביראים סימן ק"ע שמביא מימרא דשמואל משום רבי אליעזר, מנין לאוכל טבל כל שהוא שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו וגו'. וקשה הא היא מחלוקת רבי שמעון ורבנן במכות י"ז. דרבי שמעון סובר כל איסורין שבאכילה בתורה הם כל שהוא למלקות ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן, ולרבנן צריך כזית. וכן הלכתא. ואולי לרבי שמעון דוקא למלקות חייב בכל שהוא, אבל למיתה בידי שמים צריך גם כן כזית, מדקאמר רבי שמעון למלקות.

חיוב מן התורה להפריש מעשר שני

שליכא טבל גביה.

טז) והנה אף שכתבתי שגבי פירות וירקות ליכא איסור טבל למעשר שני, אף שהמעשר שני הוא מן התורה, דוקא טבל ליכא, אבל חיוב מצוה להפריש הוא מן התורה ולא לומר שרשות בידו שלא לתרום מעשר שני. ועל זה קאי הלימוד דספרי הנ"ל, שסובר דהוא מן התורה ולא כדעת התוספות ורש"י ורמב"ם שסוברים שהוא אסמכתא בעלמא. וכמו מעשר בהמה דנלמד מקרא דעשר תעשר, ופירש הזרע אברהם לחיוב הפרשה, כמו כן מעשר שני של ירקות אף שליכא טבל, וממעשר בהמה יוקש על מעשר שני דהרי חזינן מעשר בהמה שלא הוי טבל, מכל מקום חייב להפריש ומצוה להפריש, כמו כן פירות וירקות של מעשר שני מחויב להפריש אף

הלאו דלא תוכל לאכול קאי על מעשר עני וממילא קאי על שאר מעשרות גם כן, משום דהוי רק גילוי מילתא, וכמו שכתבו התוספות אבל גבי ירקות דליכא מעשר עני ליכא גילוי על שאר מעשרות אף למעשר שני, וממילא ליכא לאו רק מצוה להפריש, וכמו מעשר בהמה שלא טבל.

[עד כאן התשובה בענין ז', מכאן כתב המחבר נידון אחר אגב ואינו קשור להנ"ל לכן השמטנו זאת]

והנני ידו רחים ומוקיר רבנן

יעקב בוימאן

חופ"ק הנ"ל

סימן קסד⁸

בדברי הרמב"ם שביכורים הוי דבר שיש לו מתירין

בזרע ביכורים קודם שיכנסו לירושלים הגידולין חולין. וקשה לי הרי הרמב"ם בפ"ג ה"ג פסק כרבי אליעזר במכות י"ט. דביכורים בחוץ הרי הם כחולין לכל דבריהם ואין באכילתן לא מיתה ולא לאו, ולמה איצטריך להשמיענו שהגידולין חולין כיון דעיקר הפרי גם כן חולין.

והנה במעשר שני גם כן מבואר בגמרא (שם ע"ב) שאין חייבים עליהם עד שיראו פני החומה, והקשו התוספות למה צריך פדיון, ותירצו דיש איסור עשה וצרת הכסף, אבל בביכורים משמע שאין שום איסור, דהרמב"ם כתב במעשר שני פ"ב ה"ו שאין לוקין מן התורה קודם שנכנס לחומת ירושלים רק מרדות מדבריהם, והכסף משנה כתב דהמרדות הוא מפני העשה, ובמקצתו בחוץ כתב שם בהלכה ז' דלוקה מרדות, ואילו גבי ביכורים כתב דבמקצתו בחוץ הוי כחולין לכל דבר, הרי מוכח דאין בהם שום איסור אפילו מדבריהם, ולמה צריך להיתר של גידולין דהוי משום ביטול ברוב הגידולין.

ונראה לי בדוחק, דדינו של הרמב"ם יכול

ב"ה, ט"ז אייר תשי"ג ירושלים

כבוד ועדת "ספר היובל" היוצא לאור על ידי הקהלה הקדושה שבעיר סט. לואיס אשר בארה"ב, המוקדש לרבה המכובד והנערץ ידידי הגאון המפורסם רבי מנחם צבי אייכנשטיין שליט"א

שמח אני להשתתף בין המברכים את כבוד האי גברא רבא שליט"א אשר ידוע ומפורסם לשבח בתורתו ובחכמתו ובמעשיו הפוריים, ומביע אני בזה את ברכתי ברכת כהן ואת איחולי, שעוד רבות בשנים יעמוד לנס עולם וירום ויגביר את קרן התורה והדת.

כן אביע בזה את תודתי לחברי הועד, על פועלם זה להביע קבל עם את פעולותיו המזהירות של רבם הנערץ בכל ענפי היהדות, ויהי נועם ד' עליהם, ויזכו לראות בטוב הצפון.

ולמען כבוד התורה הנני מעתיק לכם בזה קטע מחידושי תורה אשר לי.

שלמה דוד כהנא

הרמב"ם בפ"ד מהלכות ביכורים ה"ט"ו כותב שביכורים בירושלים אוסרין בכל שהן דהויין כדבר שיש לו מתירין מפני שהוא מקום אכילתן, אבל

8. מודפס בקובץ ברכה למנחם (הסכמה).

חל עליהם האיסור קודם שנכנסו לירושלים כמו כל ביכורים.

ואולי יש לומר דכוונת הרמב"ם לא הוי לענין איסור הביכורים לזרים, רק לענין חיוב האחריות, דמבואר במשנה ביכורים פ"א מ"ח שאם הפריש ביכורים ונאבדו חייב באחריות להביא אחרים בלי קריאה, ולפי זה יהיה הדין שאם זרע הביכורים בירושלים שהגידולין אסורים יהיה חייב באחריות של הגידולין, אבל קודם שנכנסו לירושלים הגידולין המה חולין ואין על הבעלים שום חיוב אחריות, וצ"ע.

להיות בהתשלומין של ביכורים כגון זר שאכל בשוגג ביכורים גמורים לאחר שנכנסו לעזרה ונתחייב לשלם קרן וחומש בפירות חולין ונעשין ביכורים לכל הדינים, והביכורים הללו אם זרען אחר כך, הגידולין שיצאו מהן נעשין חולין על ידי ביטול העיקר בהגידולין חוץ לירושלים וכיון שאסורין בחוץ אף לכהן אין להם הגדר של דבר שיש לו מתירין.

אבל בספר מנחת חינוך מצוה רפ"א מסתפק אם התשלומין שנעשו ביכורים צריכים הבאה וקריאה כמו שאר ביכורים, וכן יש להסתפק אם

סימן קסה⁹

בדיני פרוזבול

שטרות. ובאמת זה דוחק גדול שכל התקנה היתה רק בשביל זה, ויש מן הראשונים הסוברים שמפני הקושיא הזאת מוכרחים לומר שמוסר שטרותיו לבית דין הוא גם כן מדרבנן, והכתוב הוא רק אסמכתא.

והנה הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ט הט"ו מביא הדין של מוסר שטרותיו לבית דין שאינו נשמט מן הכתוב, והצריך דוקא שהבית דין יגבו ולא שהוא בעצמו יגבה, ושם בהלכה י"ח מביא הדין של פרוזבול בהנוסח שכל חוב שיש לי, והרשות בעצמו לגבות, והצריך להפרוזבול חכמים גדולים ביותר, והמוסר שטרותיו לבית דין משמע דכל בית דין יכול לגבות החוב, ומשמע מהרמב"ם שהוא סובר בשיטת התוספות דתרי מילי נינהו, הדין של פרוזבול ומוסר שטרותיו לבית דין, ואינם שייכים זה לזה.

תלוי במחלוקת ראשונים

ג) ונראה לומר דהשני הנוסחאות של הפרוזבול תלוין בהמחלוקת של הראשונים הנ"ל, כי אם נאמר דטעם הפרוזבול הוא משום מוסר שטרותיו לבית דין צריך להיות הנוסח את כל חוב שיש לי,

לרגל שנת השמיטה נתתי אל לבי לעיין בהנוסח של שטר פרוזבול.

שתי נוסחאות

א) והנה במסכת שביעית פ"י מ"ד זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם וכו' שכל חוב שיש לי וכו', אך בר"ן למסכת גיטין ל"ו. ובנמוקי יוסף ובטור ובית יוסף חו"מ סימן ס"ז הנוסח הוא את כל חוב שיש לי, והמלאכת שלמה על משניות כתב שהנוסח הזה ישר בעיניו מאד, ובאמת הנוסח שכל חוב שיש לי אינו מברר מה מוסר לבית דין, ויש לדייק ולהבין את הכוונה והחילוק שיש בהשתי נוסחאות הללו.

ב) והנה בעיקר דין פרוזבול מחולקים רש"י ותוספות ועוד ראשונים, שלפי שיטת רש"י ההיתר של הפרוזבול הוא מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, והתוספות הוכיחו שהמוסר שטרותיו לבית דין מדאורייתא אינו משמט, ופרוזבול הוא ענין אחר, עיין במסכת מכות ג'. וגם הר"ן בגיטין האריך בהקושיא הזאת מה תיקן הלל בהפרוזבול כיון שמוסר שטרותיו לבית דין מן התורה אינו משמט, ודחק לתרץ שכל התקנה היא רק שסגי בכתיבה בלי מסירת השטרות, או בחובות בעל פה שאין לו

9. מודפס בקובץ הפרדס (שנה יב סימן כד).

משמט

ה) ובסברא זאת נראה לי להמתיק דברי הרמב"ם שפסק על פי הירושלמי דמלוה כפרנית אינו משמט, ונושאי כליו כתבו הטעם משום דלא קריגן ביה לא יגוש, אשר זהו באמת דחוק, הגם שהבית דין לא יפסקו לחיוב בלי ראייה אך המלוה הלא רשאי לתובעו, וגם אם יתפוס יועיל תפיסתו לשיטת הסוברים כן, אולם לסברתי הטעם שאינו משמט משום שנעשה גזילה ונפקע שם הלואה ממנה וגזילה אינה משמטת, וכן מורה לשון הירושלמי מלוה ונעשה כפרנית שנפקע חלות ההלואה.

לפי זה מיושב קושיית המנחת חינוך

ו) ועל פי זה נראה לי ליישב קושיית המנחת חינוך (מצוה תעז) שהקשה על הר"ן שכתב הטעם ששביעית משמטת השבועה אף שמלוה כפרנית אינה משמטת משום שנשמט ההודאה והוי כופר הכל, ותמה המנחת חינוך כיון שבשעת ההודאה היה מודה במקצת מה מועיל מה שנפטר אחר כך מטעם שביעית, הלא הפטור של שביעית לא עדיף מפרעון אם לא אמר הילך בשעת הודאה, חשוב מודה במקצת, ומה מועיל מה שנעשה אחר כך פטור על ההודאה. ולפי דברינו כוונת הר"ן היא דלא חשוב מודה במקצת כיון דחלק הכפירה הוי גזל או פקדון, ונפקע שם הלואה, וחלק ההודאה הוי הלואה, והיכא שטוען שתי תביעות, הלואה ופקדון והודה באחת, לא נחשב מודה במקצת.

לפי זה מיושב קושיית הראשונים למה תיקנו פרוזבול

ז) ובסברא זאת נראה לי גם כן לתרץ הקושיא שהקשו הראשונים, למה הוצרך לנו תקנת פרוזבול, כדי שלא להכשל בהאיסור של השומר לך שלא להלוות, הלא כל אחד יכול להתנות שלא ישמט בשביעית, דמבואר בגמרא דמועיל תנאי משום דהוי דבר שבממון.

ולפי ההסבר שביארנו דתקנת פרוזבול היא להפקיע שם הלואה במה שמוסר לבית דין, שאינו משמט ונעשה חוב של גזל והתנאי שלא ישמט בשביעית גם כן נוכל להסביר כן שמתנה שקודם השביעית יהיה נפקע שם הלואה ונמצא דהתנאי שלא ישמט והפרוזבול הוא דבר אחד רק בשעת

כמו שכתוב בנמוקי יוסף, ויהיה פירושו, שמוסר החובות להבית דין שהמה יגבו וגם הוא יגבה בשליחותם, אבל לשיטת הראשונים והרמב"ם שהדין של פרוזבול אינו מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, אין הפירוש של מוסרני שמוסר החובות לבית דין, רק הפירוש הוא שהוא מודיע להבית דין שכל חוב שיש לי שאגבנו בעצמי כל זמן שארצה, ומועיל מטעם הפקר בית דין כדברי הגמרא. ואין פירושו של הפרוזבול שמוסר החובות לבית דין, ולכן מוכרח להיות הנוסח שכל חוב שיש לי כו' ולא את כל חוב שיש לי, שאינו מוסרו לבית דין.

והנה הראשונים הסוברים שהפרוזבול אינו מטעם מוסר שטרותיו לא גילו לנו טעמי התקנה של הלל ומה מועיל הפרוזבול, ואם כשיטת רש"י שהוא מטעם הפקר בית דין לכאורה למה צריכים לזה אמירת המלוה.

למה צריך אמירת המלוה

ד) ונראה להסביר הדבר כן, דהנה הדין של שמיטה הוא רק בהלואות, אבל שאר תביעות, כמו שכר שכיר גזל ונזקין וכדומה אינם משמטים, בכל זאת מצינו (שו"ע חו"מ סימן סז סעיף טו) שאם זקפם במלוה משמט, חזינן, שמנזקין וגזל יכול על ידי זקיפה לעשות הלואה, וכמו כן נראה שבהלואה לאחר זמן יכול המלוה לומר שאינו רוצה יותר להשאר בהלואה, ואם אינו מחזיר לו הכסף נעשה ממלוה גזל ביד הלוח ונפקע דין הלואה, וכן משמע בבבא מציעא ה': דהכופר במלוה אי לאו טעמא דאישתמוטי קא משתמט גם כן נעשה גזלן ופסול. וכן העירני בחור מופלג מהרמ"ם שבישיבת נאוואהרדאק מדברי רש"י גיטין ל"ו: דאם אינו משלם החוב נעשה גזלן עיין שם בד"ה ואמר רבנן דכתב רש"י דהוי גזלן, אלמא דיש גזל גם בחוב אם אינו משלם. ולכן לדעתי זהו יסוד הפרוזבול, שמודיע לבית דין שמבטל הדין הלואה, ורק יתבע חובו כמו שאר חובות של גזל ונזקין, ומשום שאולי נצרך לזה גם הסכמת הלוח על זה, מועיל מסירתו לבית דין מטעם הפקר בית דין ולהכי בעינן בית דין מומחים.

לפי זה לכאור דברי הרמב"ם דמלוה כפרנית אינו

הוי ריבית כשמתנה שינתן לו מתנה, ובאופן אחר לא יתן הלואה. ולא מצאתי גילוי לדין זה אם בחוב שנשמט מותר ליתן ריבית בעד הזמן של קודם השמיטה. ולפי הסברא נראה אשר שמיטה הוי כמו פרעון החוב, ואיסור הריבית חל אף שלא נפרע הקרן וצריך עיון בזה.

שלמה דוד כהנא

רב בורשה - פוילן

הלואה התנאי הוא עם הלוח, ולאחר הלואה צריך למסור בפני בית דין ההודעה שאינו משמט בשביעית אך הכל מטעם הנ"ל שיפקע שם הלואה.

והנה ראיתי ברמב"ם שכתב הטעם שמועיל תנאי שלא ישמט בשביעית משום שהלוח נותן אחר כך חובו בתורת מתנה, והוי כמו שמתנה שישג מתנה מהלוח, ולפי הטעם הזה קשה לי מדוע לא

סימן קסו¹⁰

בענין הוצאת ספרים מא"י לחו"ל • להוציא ס"ת כדי לקבל ס"ת חדש

מביא בשם העיטור שמזכיר דין זה, אך הרידב"ז ז"ל הנ"ל מעיר שהעיטור באות ק' אינו מביא הפסקא הנ"ל שבירושלמי רק לענין קבלת עדות שלא בפניו וממילא מסיים את כל הפסקא.

חוץ מזה, פוסק הרידב"ז שבזמננו לא שייך דין זה, וכמו שאמרתי לכבוד גאון מדעתי דנפשאי, הואיל וברוך השם שכחי מאד ספרי תורה בארץ ישראל, ובפרט בימינו שבעונותינו הרבים נשרפו רובא דרובא של ספרי הקודש באותן המדינות בחוץ לארץ, ואנו מצווים ועומדים לשלוח להתם ספרי תורה, אף על פי כן ליתר שאת יאמר המנדב את הלשון הזה "הריני מוסר מודעה שספר תורה זה שאני מעמיד בארון הקודש, על מנת שאוכל להוציאו לביתי בכל עת שארצה, נכתב מלכתחילה על דעת להוציאו לחוץ לארץ".

(ב) בענין הספר תורה של כבוד גאון שיוציאו אותו לקבל את פני הספר תורה החדש הזה, הנה אף על פי שזהו טלטול גדול ורוב זמן הטלטול לא יהא ניכר בגלוי שהוא לכבוד התורה, מכל מקום אין כאן בית מיחוש כלל.

מפני טרדות אקצר ואומר שלום רב וכל טוב סלה לכבוד גאון שליט"א ולכל אשר לו, הי"ו.

ידידו מוקירו כערכו הנשגב

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל

החיים והשלום לכבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם מורינו הרב רבי שלמה דוד כהנא שליט"א אב"ד דווארשא — רב בעיר העתיקה ירושלים תובב"א (א) בענין החשש של האיסור להוציא לחוץ לארץ ספרים שזכתה בהם ארץ ישראל, אינני חושב שזוהי הלכתא, מאחר שעמודי ההוראה שכל בית ישראל נשען עליהם רבותינו הגדולים הרי"ף, הרמב"ם, הטור והשלחן ערוך, לא הביאו זה. יעיין מר בירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט דאיתא שם בירושלמי, רבי יהושע בן לוי אמר מקבלין העדות בלא בעל דין ועבדין ליה גזר דין, כהדא כהנא דמך ושבק ירתו לרבי יאשיה וקביל רבי לעזר סהדי דלא באפוי זכי לרבי יאשיה, ולא עוד אלא דשבק ספרים, כתב רבי לעזר לירתוי ספרים שזכת בהן ארץ ישראל אין מוציאין אותם חוצה לארץ.

והנה הרידב"ז ז"ל בשו"ת בית הרידב"ז סימן מ' מפרש שהירושלמי מספר שרבי אליעזר כתב כך ליורשים בחוץ לארץ, דלא מיבעי שאינכם יכולים להוציא הספרים מיד רבי יאשיה לפי שכבר זכה בהם מכהנא מחיים באופן המועיל, אלא אפילו אם לא היה זוכה רבי יאשיה מחיים אין אתם יכולים להוציא מארץ ישראל לחוץ לארץ, והרי זה רק לרווחא דמילתא ואין למדין מזה. ועיין שו"ת הרשב"א ז"ל ח"ג סימן של"ה, ובבבא בתרא ק"ל: ובפירוש הרשב"ם ז"ל שם ד"ה עד, באופן שאין זה יכול לשמש יסוד להלכה למעשה. ואמנם בספר פאת השלחן הלכות ארץ ישראל סימן ב' סעיף כ"ג

♦♦

סימן קסז¹¹

קונטרס הקהל

לכבוד מרכז התרבות של הפועל המזרחי שלום.

בשלימות מלמען ישמעו, וזה ודאי נוגע למצות הקהל, אך זהו משום שגמר בחגיגה ג'. ראייה ראייה מהקהל, נמצא שליראות נכתב בהקהל רק להיות מופנה לגזירה שוה. ומעתה אם נאמר כדברי הגאון האדר"ת דבעינן כל ישראל, נמצא שגם ראייה לא נוהגת בימי בית שני מן התורה, וזה דבר שלא ניתן להאמר כלל, שהרי מבואר בחגיגה ו'. דראיה נהגה גם לפני הדיבור, ועולה שהקריבו ישראל במדבר עולת ראייה הוה, והרי שם עלו רק משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל ולא היתה ביאת כל ישראל. וכן חושבת הגמרא דיש בשמחה שאין בראיה (שם ע"ב) ולא חשב שבראיה בעינן כל ישראל. ובסוף חגיגה (כו, א) מבואר שבשעת הרגל נאמנים עמי הארץ על התרומה מפני שהכתוב עשאו כולם חברים, וזה משום עליה לרגל, והזהירו העולים שלא יגעו בשלחן שהיו מגביהין אותו להראות חיבתן לפני המקום. והרי המשנה של חומר בקודש, מתקופת בית שני מדברת, שהרי חשב שם גם טומאת ארץ העמים שאין מביאין נסכים מגליל משום ארץ העמים, והרי טומאת ארץ העמים לא נגזרה אלא פ' שנים קודם החורבן כבשבת ט"ו.

והרה"ג רבי יצחק אייזיק הלר מחבר ספר בנין הריא"ל מרבני ישיבתי העירני מדברי רש"י סנהדרין ק"ו: ד"ה במגדל דטומאת ארץ העמים היתה נוהגת עוד בימי אחיתופל, וכן מפירוש רבינו גרשון תמורה י"ז. שכתב דנזירות אבשלום שנדר בגשור לא עלה מן המנין והטעם משום ארץ העמים כנזיר כ'. והגם שהערתו יפה, אולם עיין בפירוש המשניות להרמב"ם והר"ש בפרה פ"ג מ"ב שמביאים תוספתא מפורשת שקודם בית שני כשר היה להביא אפר פרה. ובבבא מציעא כ"ח. מפרש

לשאלתכם בדבר סידור בחג הסוכות בשנה זו הבאה עלינו לטובה, זכר למצות הקהל, כדעת הגאון האדר"ת ז"ל בחוברת דבר בעתו הנדפס (בשנת תרס"ד), הנני מתכבד להעלות על הכתב איזה גרגרים מפרי עשתונותי שנולדו לי עת שוטטו רעיוני בענין הזה.

הנה הגאון האדר"ת מביא ב' טעמים לחדול מהמצוה הזאת בזמן הזה. חדא, שאמר קרא "בבוא כל ישראל" (דברים לא, יא) ואולי בעינן ביאת כולכם מדאורייתא. וגם דוקא בזמן שהשמיטה נוהגת מן התורה שנאמר "שנת השמיטה" (שם י, ו) ובזמן הזה הרי דעת הרבה פוסקים ששמיטה אינה נוהגת רק מדברי סופרים, יוצא אפוא שגם בתקופת בית שני לא היתה מצות הקהל רק מדרבנן, שהרי גם אז לא עלו כולם בימי עזרא (יומא ט, א) ואם כן יש להסתפק האם יש לעשות בזמן הזה זכר למצוה דרבנן.

ובספרים נמצאים עוד שני טעמים נוספים למנוע, מטעם שהמצוה היא בקריאת המלך ואין לנו מלך בזמן הזה, וגם שהקריאה צריכה להיות בעזרת נשים במקום שאסור לנו ואין מניחין אותנו עכשיו להכנס שמה.

ואשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

הקהל וראיה בבית שני

א) לשון הרמב"ם מורה שהכתוב "בבוא כל ישראל ליראות" (שם יא) מוסב על מצות ראייה ולא על הקהל, שהרי מכל ישראל ממעט עבדים ממצות ראייה, ומליראות ממעט סומא אפילו בעין אחת שאין ראייתו שלמה. ואף שממעט גם אינו שומע

♦♦

הרב אברהם כהנא שפירא, והרב זצ"ל השיב, והרב אברהם מוסד הרב קוק, שיצא לקראת מעמד זכר להקהל שהתקיים בשנת תש"ו. על מאמר זה הגיב

11. הרב זצ"ל פירסם מאמר זה בחוברת קובץ הקהל, הוצאת מוסד הרב קוק, שיצא לקראת מעמד זכר להקהל שהתקיים בשנת תש"ו. על מאמר זה הגיב

תלוי בשמיטה. וכן מוכח מלשונו של החינוך (מצוה תרי"ג) שכתב במצות הקהל שנוהגת בזמן שישראל על אדמתן, משמע דמצות הקהל לא בעי מקדש, דבכל המצוות שנוהגין בזמן הבית כותב בפירוש שנוהג בזמן הבית או המקדש, והכוונה של "אדמתן" יתכן שסובר שמי שאין לו קרקע פטור מהקהל כמו מראה. ואם נתבונן בלשונו של החינוך שדקדק לכתוב במצות שמיטה (במצוה פד) שנוהגת בארץ ישראל בלבד ובזמן שישראל שם, ואחר כך כתב "והעובר על זה ונועל ביתו או כרמו בזמן שישראל על אדמתן עובר בעשה", נוכל להבין שהתכוין לומר בנועל שדהו דוקא בעיני ישראל על אדמתו, כלומר שתהיה שדהו של ישראל, דאילו בשדה עכו"ם ליתא לאיסור של שביעית, אבל לענין מצות שביעית בארץ ישראל אפילו בשדה של ישראל הצריך שישראל יהיו שם, אפילו אותם שאין להם קרקע, יהיו גם כן שם, ושפיר מדייק איפוא המנחת חינוך שבעיניו כל יושביה עליה, ואם כן במצות הקהל שכתב גם כן אותו הלשון "ישראל על אדמתן", מוכח שהתכוין גם כן לומר בזה שמי שאין לו קרקע פטור מהקהל כמו מראה ולא כמו בשביעית דבעיניו כל ישראל עליה.

הקהל כשאינו מלך

ג) בנוגע לחסרון של מלך בזמן הזה כבר צידד המנחת חינוך (מצוה תרי"ג) לומר שמלך אינו מעכב, וכשאינו מלך יכול אדם חשוב אחר לקרות, וכן החליט הנצי"ב בספרו העמק דבר בפשיטות (דברים לא, יא) גם הרלב"ג כתב שם מלך או כהן גדול או נשיא, ויש להשיא לזה גם דעת הרמב"ם שלא חשב במצות המלך המצוה של קריאת התורה בהקהל בין הנהו מצוות עשה ולא תעשה המוטלות על המלך, על כרחך שהוא מפני שהקריאה אינה מצוה מיוחדת דוקא להמלך אלא מפני הכבוד, ואחר שכבר חשב הדין של כבוד והזכיר שאינו יכול למחול על כבודו, לא הוצרך שוב לחשוב הקריאה בהקהל ביחוד.

גם מקום הקריאה בעזרת נשים נראה גם כן שאינו מעכב, וכבר כתב המנחת חינוך (שם) שירושלים כשרה לקריאה של הקהל, מפני

בגמרא לחד תירוצא דבבית שני דלא נפישו ישראל, די ג' ימים לחזור לביתו. ועמיתו הרה"ג מרבני ישיבתי רבי חנוך זונדל גרוסברג, בעל מחבר ספר המעשר והתרומה ועוד, העירני מכל המשניות של מחלוקת בית שמאי ובית הלל בסמיכה בעולת ראייה שהיתה בימי בית שני כדמוכח מהמעשה דבבא בן בוטא שהביא כל צאן קדר שבירושלים (ביצה כ, ב) וכן מנחוניא חופר שיחין בבא קמא (נ, א) וביבמות (קכא, ב), ומפרש רש"י שם לעולי רגלים להם ולבהמתם. וכן בגיטין ד': דבימי הבית אין צריך השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם משום דשכיחי עולי רגלים ושם מדבר מתקופת בית שני.

זאת תורת העולה מדברינו שאין להעלות על הדעת שלראיה גיבועי ביאת כולכם, ולקמן אבאר הכוונה לדעתי בתיבות כל ישראל שכתוב בהקהל.

הקהל ומצות שמיטה

ב) בנוגע לחקירה השניה האם דין הקהל תלוי בדין שמיטה מהתורה, הנה מסוטה מ"א. משמע שהכתוב שנת השמיטה הוא רק לסימנא בעלמא שלא לימנות מקץ שבע שנים מערבות מואב, דהוה אמינא נימני מהשתא אפילו לא איתרמי בשמיטה, ואי איתא דתלוי בדין שמיטה, איך הוה סלקא דעתך למנות שיחול בזמן שאין שמיטה נוהגת, ולזה מורה גם לשון רש"י שם ד"ה צריכי שכל הסימנים הללו צריכים, שנת השמיטה, ובחג הסוכות ובמועד. הרי שהדגיש דשנת השמיטה אינה אלא לסימנא לאיזה שבע שנים כוונה התורה. וכן אחר כך כתב רש"י ד"ה נימנוהו, "שלא מנו" שמיטין רק לאחר כיבוש וחילוק, ולא כתב "שלא נהגה" שמיטה, כי אין קפידא רק בהמנין של שמיטין ולכן לאחר המנין שמנו ישראל למעשרות נתחייבו בהקהל.

גם מעובדא דאגריפס המלך שחי בסוף תקופת בית שני ומעדותו של רבי טרפון בתוספתא סוטה פ"ז ה"ז, וירושלמי יומא פ"א ה"א שראה חיגר תוקע בחצוצרה והזכיר לו רבי עקיבא שהיה בהקהל, מוכח שדין הקהל היה נוהג בבית שני אף ששמיטה לא היתה נוהגת לכמה דעות מהראשונים רק מדרבנן משום שתלויה ביובל, הרי שאין הקהל

לענין מצות קריאה, וכיון שכל הקריאה היא רק דרבנן מלבד פרשת זכור, וקריאתה בספר אינה מטעם דזכור בעינין ספר, רק מטעם דצריך לקרוא בצייבור, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, ואמנם מותר ללמוד אף בספר תורה פסולה, למה נפסול ספר תורה פסולה לפרשת זכור.

ובאנו לידי מסקנא שכונת הרמב"ם שהעשרים פסולים מן התורה הם לקריאת הקהל שנאמר "תקרא את התורה הזאת" (דברים לא, יא) על כן צריכים ספר תורה כשרה מדאורייתא. ולכן נראה לי דמטעם זה הצריכו לקרות בספר של העזרה שהיא בוודאי כשרה, וכדי למנוע טלטול יתר, היתה הקריאה במקדש.

ומעתה נשובה ונחקורה אחר שמצות הקהל אינה תלויה במקדש, והספר תורה של העזרה אין לנו, למה לא יונהג הקהל בזמן הזה, ואין לומר משום ספר תורה גופא שאי אפשר בו בחסרות ויתרות, בכל זאת נקרא מספק אולי כשרה הספר תורה.

הקהל כשהציבור טמא

ד) והנה עלה בדעתי שיש למצוא עוד טעם לפטור מהקהל בזמן הזה. והוא שהרמב"ם הלכות חגיגה פ"ג ה"ב כתב דטמא פטור מהקהל שנאמר "בבוא כל ישראל" (דברים שם) וזה אינו ראוי לביאה, לפי זה בזמנינו שכולנו טמאי מתים אין לנו מצות הקהל ואפילו זכר אין עלינו לעשות, כיון שגם בזמן המקדש באופן כזה שכולם היו טמאים כגון דמית נשיא לא עשו הקהל משום טומאה.

אבל אם נתבונן היטב בלשונו של הרמב"ם נראה שגם זה לא מספיק. הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"ב ה"ד כתב דטמא פטור מן הראיה כמו שביארנו בביאת מקדש דאינו ראוי לביאה, וכונתו להלכות ביאת מקדש (פ"ג ה"ח - ט) שהזכיר שם הדינים דטמא אסור להכנס לעזרה באיסור עשה ולא תעשה, ולכן לא הזכיר שום לימוד לפטור מן הראיה, רק פשוט שאינו יכול להכנס לעזרה, ואולי הזכיר הדינים של ביאת מקדש שלא נאמר שהעשה של ראייה תדחה הלא תעשה, רמז לנו לביאת מקדש שבטמא למקדש יש עשה ולא תעשה. ולמה בהלכות חגיגה

שנקראה גם כן לפני ה' לענין אכילת קדשים קלים, שכתוב בהם "ואכלת לפני ה'" (דברים יד, יג).

ויש להביא ראיה לדבריו מסוטה מ"א: שאמרו שם, דאי כתב רחמנא מקץ הוה אמינא נימני מהשתא, ופירש"י מערבות מואב בשנות כיבוש וחלוקה. ואי איתא דבעינן מקדש לעיכובא, איך סלקא דעתך דבשנות כיבוש וחלוקה, יהיה נוהג הקהל, הא לא היה מקדש, דהמזבח שבגלגל לא היה לו דין רק של במת יחיד, וקדשים קלים נאכלים בכל ערי ישראל כבזבחים קי"ח. ועל כרחך שהמקדש אינו מעכב.

ולוא דמסתפינא הייתי אומר שהקריאה בעזרת נשים לא היתה מטעם דבעינן קריאה במקדש, אלא מטעם שהקריאה של המלך בהקהל ושל הכהן גדול ביום הכפורים היתה בספר תורה של העזרה שכתב משה רבינו עליו השלום כברש"י ב"ב י"ד: בד"ה ספר עזרה, ופסקינן בשולחן ערוך (או"ח סימן קלה) שאסור לטלטל ספר תורה רק להכין יום או יומים מקודם, ומקור דין זה הוא מירושלמי יומא פ"ז ה"א, ולכן היתה הקריאה בעזרת נשים, כדי למעט בטלטולה, ולעולם היתה הקריאה צריכה להיות מטעם זה בעזרה הגדולה, אלא מפני איסור הישיבה התירו לטלטלה לעזרת נשים. וטעמא דהא מילתא שהקריאה היתה רק בספר העזרה, נראה שהוא מפני שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות כבקידושין ל'. לכן הקפידו לקרות בספר שכתב משה רבנו, או אחר שנגנזה בספר עזרא המוזכר במועד קטן י"ח.

ודכירנא שלפני המלחמה היה לי משא ומתן של הלכה עם הגאון המפורסם בתפוצות ישראל רבי מנחם זמבא זצ"ל שלפי השמועה נהרג על קידוש השם הי"ד והקשיתי לו על דברי הרמב"ם הלכות ספר תורה פ"י ה"א שחשב כל פסולי ספר תורה ומזכיר שעשרים מהם המה מן התורה, לאיזה ענין משכחת לן פסולים מן התורה, הלא בספר תורה ישנן שתי מצוות, כתיבה וקריאה. והנה מצות כתיבה, רוב דעות הראשונים הוא, שהואיל והוא משום לימוד, מקיימים המצוה אפילו בחומשים ואפילו בספרים הנדפסים. אם כן נשאר הפסול רק

ואם כנים אנחנו בפירושו זה, יהיה הדין שהפטור של טמא הוא רק במקצת טמאים, אבל היכי שרוב הקהל טמאים, הרי יכולים לעלות ביחד, ואין טעם לפטור. ותתיישב בזה גם קושיית הלחם משנה מערל, כיון שהפטור אינו משום איסור כניסה אלא משום ביאה יחד עם כל ישראל, מפני הזהירות מלהטמא, ובערל לא שייך זה דאינו מטמא בנגיעה, ושפיר יכול לבוא עם כל ישראל.

ובזה מתיישבים דברי הירושלמי התמוהים מאוד בהוריות פ"א ה"ו דמבואר שם דבקרוב פסח לעשות בטומאה הולכים אחר רוב הנכנסים בעזרה, ובראיה הולכים אחר רוב ישראל מנחל מצרים עד לבוא חמת, ומפרש בפני משה דאם רוב ישראל בארץ ישראל טמאים נדחה הטומאה לצבור, וזה דבר תמוה מאוד נגד המבואר דאינו דוחה רק קרבן הקבוע לו זמן.

וידידי הגאון העילוי המצויין רבי חיים מקראקא [הגאון רבי חיים קרייזווירטה זצ"ל אב"ד אנטווערפען] הראה לי הירושלמי בפסחים (פ"ט ה"א) דגרס להוריות תחת ראייה, וכוונתו ליחיד שעשה בהוראת בית דין, אך לדברינו נוכל לקיים הגירסא שלפנינו בהוריות ראייה, וכוונת הירושלמי להקהל שנקרא גם כן ראייה, ככתוב "ליראות" וסובר הירושלמי דברוב ישראל מארץ ישראל טמאים חייבים בהקהל כמו שביארנו בדעת הרמב"ם. ולפי זה יהיה מהירושלמי מקור לדברי הרמב"ם.

עליה לרגל בזמן הזה

(ה) הארכנו בדברינו כדי לברר שהטעמים מבחינת ההלכה כדי לפטור מהמצוה החביבה הזאת בזמנינו ולחוש גם לעשות זכר אינם מספיקים, והנני להוסיף שאפילו אם נימא דהקהל תלוי לגמרי במצות ראייה וכל שאינו בראיה אינו בהקהל, גם אז אין לנו להפקיע את עצמנו ממצות הקהל, והנני להעתיק איזה קטעים מהתשובה שסידרתי בשנת תש"א והעליתי שגם מצות ראייה לא נתבטלה לגמרי ויש לה מקום גם בזמן הזה.

שם חקרתי האם המנהג שנוהגים בארץ ישראל לעלות ברגלים ירושלימה ועושים ביקורים תוך

(פ"ג ה"ב) לענין הקהל הביא הכתוב בבוא כל ישראל ואינו ראוי לביאה, תיפוק ליה דאסור להכנס לעזרת נשים ואינו שייך להקהל. והמנחת חינוך מצוה תרי"ב באמת מסתפק בכוונת הרמב"ם אם הפטור של טמא הוא רק בטמא זיבה שאינו יכול להכנס והפטור הוא משום זה, אבל בטמא מת שמותר מדאורייתא להכנס בעזרת נשים אולי חייב בראיה, ולא העמידו דבריהם במקום מצוה, או מחוסר כיפורים שמותר לו להכנס יתחייב בהקהל, או הכוונה של הרמב"ם משום דראיה איתקש להקהל ולכן אפילו המותרים להכנס לעזרת נשים כיון שאסורים להכנס לעזרה לשם ראייה פטורים מהקהל מטעם ההיקש.

ולדעתי נראה כוונה אחרת ברמב"ם. דאפילו אם נימא דדמיא לראיה, גם כן לא היה צריך להזכיר הכתוב בבוא כל ישראל שהרי כתב תחילה דכל הפטור מראיה פטור מהקהל חוץ מנשים וטף וערל, ולא הזכיר שום פסוק, ולמה מצא לנחוץ לענין טמא להביא מהכתוב בבוא כל ישראל, וכן קשה קושיית הלחם משנה בפטור של טמא למה מטעם זה לא יפטור גם ערל, והלחם משנה מיישב שהפטור של טמא הוא משום איסור הכניסה לעזרת נשים שהוא רק מדרבנן, והערל שהוא רק פסול משום מיאוס לא גזרו רבנן.

ולכן נראה לומר בכוונת הרמב"ם דהפטור של טמא לא הוה משום שאינו יכול להכנס לעזרת נשים, דבאמת רוב טמאים מותרים מן התורה להכנס להר הבית, וגם כבר הזכרנו למעלה דעזרת נשים אינה מעכבת וגם ירושלים כשרה להקהל ולירושלים מותרים להכנס כל הטמאים חוץ ממצורע, וגם לא בעינן כלל שיהיה ראוי לראיה להכנס לעזרה, רק הפטור של הרמב"ם בטמא הוא מהכתוב בבוא כל ישראל שהביא, דבעינן שיבוא ביחד עם כל ישראל, וכיון שהוא טמא, זהירים ופרושים ממנו, שלא יטמא אותם ובגדיהם ואוכלים ומשקים שלהם, ואינו ראוי לבוא יחד עם כל ישראל, כמו שמצינו דרשה כזו בגמרא חגיגה ד'. דהמקמץ והמצרף והבורסקי פטורין מן הראיה מפני שאינם יכולים לעלות עם כל זכורך.

משמע מלשון החינוך שכתב דבכלל שמחה הוא אכילת בשר ויין ובגדים חדשים ומיני מתיקה וכלי שיר במקדש בלבד, הרי כתב להדיא שגם שארי תענוגים הם במקדש והיינו בירושלים שנקראת מקדש לדעת הרמב"ם. גם הרמב"ם בהלכות לולב פ"ח הי"ב הזכיר המצוה של שמחת בית השואבה שהיא לקיים ושמחתם לפני ה' בשיר וריקודים במקדש שהוא ירושלים, דעזרת נשים היתה לה קדושת ירושלים, מלבד לענין שילוח טמאים שנתחלק למחנות. הרי מפורש דבזמן הזה החיוב לקיים מצות ראייה לירושלים בשביל החלק של שמחה. ולכן המנהג של עליית הרגל בזמנינו יש לו מקום גדול גם על פי הלכה. וכן נמצא במדרש שהיו נוהגין לעלות לרגל גם אחר החורבן. ולכן מזכירין גשמים בז' חשון גם בזמנינו כמו שכתב הר"ן תענית ב'. בדפי הרי"ף.

והגם שבגיטין ד': מחלק דבזמן שאין בית המקדש קיים לא שכחי עולי רגלים לקיים החתימות, כבר ציין המהר"צ חיות מחולין מ"ח. שעלו בני עסיא שלש רגלים ליבנה, ובחולין ע"ז. שהייה תלתא ריגלי, ובעבודה זרה נ"ו: שהייה שמואל תלתא ריגלי, מכל הסוגיות האלו מוכח שהיו נוהגין לקיים עליה לרגל למקום הועד של הבית דין. וידידי הרב הגאון רבי גרשון לפידות מרבני ישיבתי העירני מגדרים כ"ג. שרבי יוסי התיר לאיש אחד את נדרו שהדיר את אשתו שלא תלך לרגל ועברה על הנדר, ומבואר בתוספות ביצה ה'. בד"ה הא, שרבי יוסי חי לאחר החורבן, וכבר העיר זה המהר"ץ חיות, הרי שגם לאחר החורבן היה המנהג לעלות לרגל אפילו לעבור הנדר של בעלה.

הדרן לדברינו שגם מצד ההיקש הקהל לראיה גם כן אין סיבה לפטור בזמנינו מהקהל, שהרי גם מצות ראייה לא נתבטלה לגמרי בזמנינו.

לכן רחש לבם דבר טוב אותם היוזמים לעשות זכר להקהל שזכו לעמוד על דעתו של רבינו האדר"ת לאחר ארבעים שנה בהתאם למאמר חז"ל (בע"ז ה, ב וברש"י דברים כט, ו) ובכינוס זה יקוימו דברי החינוך בטעם מצוה זו שיכניסו הכל בלבם חשקה של תורה ויזכו לטובה וישמח אלוקים במעשיהם.

החומה ולהכותל שריד מקדשנו וקוראים אותם עולי רגל, יש לו יסוד על פי דין ואם מקיימים איזו מצוה בזה בזמן הזה. יסוד חקירתי הוא על סמך הברייתא בחגיגה ו': שלוש מצוות נצטוו ישראל בעליה לרגל, ראייה, חגיגה ושמחה. הרי שחיוב עליה לרגל הוא בשביל הג' מצוות, ואפילו בשביל אחת מהן. והנה הרבה ראשונים סוברים דמצות שמחה נוהגת מן התורה גם בזמן הזה שהשמחה ביין ושאר דברים של שמחה, וכתב "לפני ה' אלוקיך" (דברים טו, יא) והיינו בירושלים, דלשיטת הרמב"ם קדושת ירושלים והמקדש קדשה לעתיד לבוא. ואף שכל הדין של שמחה דבעינן לפני ה' היינו ירושלים, אינו משום דשמחה בעינן בירושלים, רק מפני שבזמן הבית היתה השמחה רק בבשר שלמים שאינו נאכל רק בתוך החומה, אבל בזמן הזה שהשמחה ביין מקיימים אותה בכל מקום, וכן משמע מלשון הרמב"ם דבהלכות חגיגה פ"ב ה"י כתב דיוצא בכל מיני בשר קודש לשמוח לפני ה', ובהלכות יום טוב (פ"ו הי"ז וי"ח) כתב אף על פי ששמחה היא בבשר שלמים יש בכללם כל אחד בראוי לו, לאנשים בשר ויין, ולא הזכיר לפני ה', ומוכרח מלשונו דלפני ה' בעינן מטעם בשר קודש, ולא מטעם עצם מצות שמחה. אבל מלשונו של החינוך (מצוה תפט) שכתב נצטוינו להראות כל זכר בירושלים בבית הבחירה משמע דמלבד העזרה המצוה להראות גם בירושלים דהיא גם כן בכלל לפני ה', ואין לומר בכוונת החינוך שהזכיר ירושלים למעט שילה מראיה, דמדרשת הספרי (על פסוק ה) "לשכנו תדרשו" מפרש על שילה, ופסוק י"ב קאי על ירושלים, והגאון הנצי"ב מפרש "ובאת שמה" היינו ראיית פנים בעזרה וכן מהמדרשים באלקנה שבכל שנה היה עולה לרגל בדרך אחר. ובחגיגה ו'. מקשה מחנה שעלתה, מוכח מכל המקומות האלה שבשילה היו מחוייבים בראיה. ועל כרחך מוכח בכוונתו בהזכירו ירושלים שגם בעיר היתה המצוה להראות מלבד העזרה. ועל כרחך הוא בשביל המצוה של שמחה שהיתה בירושלים על ידי השלמים, ואם כן אפילו בזמן הזה מחוייבים בראיה בירושלים משום מצות שמחה דכתיב לפני ה' וכן

תקנה לציבור

ו) והנה נמצאים תלמידי חכמים מערערים על זכר למקדש זה וחוששים שמתיקון זה תצא תקלה שאי אפשר לראותה מראש, וכבר גילה דעתו הרב הראשי הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א מרא דארץ ישראל לביטול החששות בטוב טעם. ולדעתי דדבר זה אם יש על פי דין החיוב על בית דין כשמתקנים איזו תקנה לחשוב אם לא יצא איזה קלקול מהתקנה, ראיתי ברמב"ם בהלכות ממרים פ"ב ה"ה שכתב דאם בית דין גוזרים או מתקנים תקנה או מנהג צריכים להתיישב ולידע תחילה אם רוב הציבור יכולים לעמוד בהם. ויש לדקדק בשלמה בגזרה שהיא בארור שפיר יליף בגמרא מהפסוק במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו, ופירש"י אתם מקבלים, גזרה בארור וקללה ונהגים מהארורים, אבל תקנה ומנהג למה בעיני רוב הציבור, הלא מצינו הרבה מנהגי מקומות במקום שנהגו.

ונראה לי בכונתו, שהנה באמת מצינו בד' מקומות שעשו תקנה ובאו לידי תקלה ועשו תקנה שניה, ביומא (כ, ב) כתובות (יב, א) גיטין (מו, א) ומנחות (נד, א) ולמה מצריך להתיישב אם הציבור יעמוד בה ולמה לא מצריך התיישבות בגוף התקנה האם תעלה יפה ולא יצטרכו לשנות. וניחא לי מהא דפסחים ל"ו. אין לשין העיסה בפושטין דחיישינן לחימוץ ומקשה מעומר דלותתין אותן ומשני ציבור שאני, הרי דבמצוה של ציבור אין חוששין לחששות. וזהו גם טעמו של הרמב"ם דמצריך להתיישב אם תתפשט התקנה ברוב הציבור וציבור שאני.

הנני מאחל לכם לראות בתשועת עמנו ובבנין ירושלים ובית מקדשנו ובקיום כל המצוות של זמן הבית כתיקונם אמן סלה כסלוני (=תקוותי) בטח שתכניתכם תתקבל בחיבה על ידי הציבור וזכר זה יגביר אהבת התורה וסיכוי הגאולה בעם ישראל בלי כל מכשול ותקלה חלילה.

שלמה דוד כהנא

סימן קסח

השגת הרב כהנא שפירא זצ"ל על הנ"ל

ב"ה (חשוון תש"ו)

לכבוד הגאון מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א

שלום וברכה למר ולתורתו. הגיע לידי קובץ הקהל וראיתי שם תשובה של כבוד תורתו בענין הקהל בזמן הזה, ואגב עיוני בה נתעוררתי על כמה מדבריו וחידושי בתשובתו הרמה שצריכים לענ"ד עיון וישוב, ואמרתי לרושם על גליון ולשלחם למעלת כבוד תורתו.

ביאת כל ישראל

א) על מה שכתב האדר"ת דבהקהל דכתיב "בבוא כל ישראל" (דברים לא, יא) בעינין ביאת כולכם כמו בחלה, וממילא דלא נהג בבית שני, ועל כן פטורין גם מלעשות זכר למקדש, כתב על זה כבוד תורתו דכל ישראל זה נאמר לגבי ראייה ועל זה הוכיח מכמה מקומות שראיה נהגה בבית שני. והנה עצם הדמיון של בבוא כל ישראל דהקהל לדין ביאה דחלה אינו עולה יפה, דהתם מיירי בביאה

לארץ דהיינו בשעת כיבוש, וקא משמע לן דכיבוש שלא על ידי כל ישראל לא מהני לחלה, ואילו ביאה דהקהל אינה אלא קביעת זמן. ועל כרחק צריך לומר דכונת האדר"ת היינו נמי דקביעת הזמן הוא כשיבואו כל ישראל כולם לעזרה, ואז דוקא יש חיוב דהקהל, ואם כן מה הועיל כבוד תורתו במה שהכריח לנכון דהיו חייבים בראיה בבית שני, הרי מה דיש למעט מכאן הוא בדין הקהל דבו מיירי הפרשה, ולא נאמר שאם אין כל ישראל באין, אין על המקצת שבאו חובת ראייה, אלא שאם באו מקצת, אף על גב דראיה הוי, אבל בראיה כזו אין חיוב באותו זמן להקהל, דהקהל נאמר כשכל ישראל מקיימים מצות ראייה ולא כשרק מקצתן מקיימין המצוה. וגם אין צורך להוכיח מהרמב"ם דבבוא כל ישראל היינו ראייה, שזהו פשטיה דקרא, ומכאן ילפינן בסוטה מ"א. דהקהל באתחלא דמועד. ומה שלמד מכאן דעבדים פטורים היינו דעל כל פנים חזינן מי הם הבאים להראות, ישראל ולא

שהביא הפסוק בצפניה ג' י"ח "נוגי ממועד אספתי" (ועיין בברכות כח, א שנראה שמהתם המקור לזה) נראה שאין זה תלוי בכך, אלא שמצוה היא להראות בבית ה' במועד, ועל כן אמרו בפשיטות דבבוא כל ישראל הוא ביום ראשון דחג.

ונראה עוד דזה דמבואר ביומא נ"א. דחגיגה הוי קרבן ציבור דאתא בכנופיא עיין שם, והוא הדין לראיה וכן בפסח ראשון דבו כתיב כל קהל ישראל, נראה דזהו רק בחגיגה דיום ראשון, אבל בשני כיון שהוי תשלומין אף על גב דהוי תשלומין זה לזה אבל כיון שכבר הקריבו חלק מהציבור שוב אין זה קרבן ציבור וכמו שמבואר ביומא שם כהאי גונא גבי פסח שני שמשום זה אינו קרבן ציבור עיין שם, ואם כן מדוייק היטב מה דכתיב בבוא כל ישראל שמכאן ידעינן דהוא אתחלתא דמועד שאז הוי קרבן ציבור, דאתא בכנופיא בכל ישראל כולם וכנ"ל.

ולכאורה נראה לומר דאם ראייה הוי קרבן ציבור יהא טעון שירה, ובפסח מפורש בספרי זוטא (פרשת בהעלותך) דבעי שירה, וכן מבואר בירושלמי פסחים פ"ה ה"ה ועיין בתוספות פסחים (סד, א ד"ה קראו) מה שכתב הרי אין בפסח נסכים, ובראייה הרי איכא גם נסכים. אכן כל זה רק ביום ראשון אבל בשאר ימים לא, אפילו למאן דאמר תשלומין זה לזה וכנ"ל.

ולכאורה יש מקום לדון לפי מה שכתבתי לעיל, בדברי רש"י במגילה (ה, א ד"ה חגיגה) דהקהל ביו"ט אחרון של חג, דלכאורה אם הביאור בחובת יום הראשון הוא דחייבה תורה במועד, אם כן אם בא ביו"ט אחרון נמי הוי מועד, ואין הבדל בין מועד ראשון לאחרון. אמנם כל זה אם תשלומין זה לזה והוי בכל יום חיוב בפני עצמו ואם כן מחמת עצמו הוי מצוה כמו בראשון, אלא דבכל ז' ימים יש דין דמועד להקדימו, אבל בשמיני אין גם עדיפות זו, אבל אם תשלומין לראשון אם כן מועד היינו דוקא מועד הראשון, אולם צריך עיון ליישב הגירסא בגמרא סוטה מ"א.

ובעיקר הדבר נראה לכאורה שתלוי במחלוקת הראשונים בביעור דמעשר שני אם הוא ביו"ט הראשון או האחרון, (עיין ברמב"ם בהלכות מעשר שני פי"א הי"ג הי"ז ובסמ"ג מ"ע קלח וברש"י סנהדרין יא, א ד"ה

עבדים, ואף על גב דהפרשה לא מיירי בראיה, אבל מה שיש למעט מבבוא כל ישראל הוא דוקא בהקהל ולא בראיה, דהרי הסימן הזה להקהל ניתן.

אלא שגוף דברי האדר"ת דבעינן דוקא ראייה דכל ישראל אינם מתקבלים על הלב, דעל כרחק הסימן דבבוא כל ישראל הוא על הזמן שמחוייבים לבוא ולא כשבאו ממש, שאם כשבאו אמאי צריך להקהיל אותם לעזרה הרי הם כבר בעזרה, אלא על כרחק הביאור הוא שכל ישראל עדיין לא באו לעזרה אלא שעתה הוא זמן ביאה לכל ישראל, וחייבין להקהיל אותם מכל ירושלים לקריאה. ואם כי לכאורה יש לומר שהרי הראיה ביום הראשון והקהל במוצאי יו"ט, אולם מלבד הדוחק שבזה, הנה לפרש"י (סוטה מא, ב ד"ה מאימת) הרי מן התורה הקהל ביו"ט הראשון, ואפילו לתוספות (ד"ה כתב רחמנא בחג הסוכות) שהוא במוצאי יו"ט מן התורה הנה ילפינן לזה מקרא מיוחד ולא מעצם דין הקהל בבוא כל ישראל, אלא פשיטא דבבוא כל ישראל היינו רק סימן, אבל לא כשבאו דוקא, ואם כן אי אפשר לומר דהיינו כל ישראל ממש.

ובאמת מה שאמרו בסוטה מ"א. שם דמבבוא כל ישראל ידעינן דאתחלא דמועד הוא צריך ביאור, דלכאורה זה תלוי במחלוקת בחגיגה ט'. אם תשלומין דראשון או תשלומין זה לזה, דהרי ראייה הוי בכל המועד, ואפילו בשמיני עצרת יוצא ידי ראייה. (וראייתו בקובץ זה בקונטרס הרב הראשי הגאון רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א שכתב בפשיטות שראיה ליתא בשמיני עצרת ורק לחגיגה נתרבה. ואני לא אדע שום מקור לזה, וגם הוא לא ציין שום מקור לזה חוץ מלשון הרמב"ם, וזה אינו, שהרמב"ם הביא רק המוזכר בגמרא והרמב"ן בחידושו לסוכה מ"ח. ד"ה עוד כתב להדיא דחגיגה וראיה שוים בשמיני עצרת, וזה ברור). ולמאן דאמר דתשלומין זה לזה החיוב הוא בכל יום בפני עצמו, ואם כן איך ידעינן מבבוא כל ישראל דמיירי ביום ראשון. והנה הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"א ה"ה כתב דהמאחר ומקריב אחרי יום הראשון הרי זה מגונה, ולכאורה נראה שהיינו לפי שפסק דתשלומין דראשון אם כן עיקר החיוב ביום ראשון, אבל ממה

שונה מקדושת ירושלים לכמה דברים אבל מקדש הוי, וכן מפורש שם במשנה דפרת חטאת (זבחים קיב, ב) דקדשי קדשים נאכלים בתוך הקלעים דהוי כעזרה במקדש, וממילא אפשר לקיים מצות הקהל שם.

קריאה מספר עזרה

ד) ומה שכתב שטעם הקריאה בעזרה הוא משום איסור טלטול ספר תורה שמבואר בירושלמי (יומא פ"ז ה"א) ועיין ביאור הלכה (או"ח סימן קלה ס"ד) והקריאה היתה בספר תורה דמשה שמונחת בקודש הקדשים, ועל כן רצו למעט בטלטול. הנה הרי בירושלמי (יומא ה"ל) מפורש דבהקהל, לכבוד המלך, מותר לטלטל ספר תורה, כמו שכתוב שם על ידי שזרעו של דוד משוקע שם עבדין לו כמנהג אבתהון. ואולי כונתו דאפילו הכי טוב יותר למעט.

אבל מה שכתב כבוד תורתו דלהכי קראו בספר תורה דמשה משום שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות והוי ספר תורה פסול, תמוה מאד, דכיון דהיה ספר של משה בידיהם אם כן שוב אין ספקות בחסרות ויתרות וודאי כולן היו מוגהין על פיו, ובספר תורה דמלך מפורש (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו) דהיה מוגה על פי ספר תורה דמשה, ובכתובות ק"ו. אמרו שבית דין קבעו מגיהי ספרים בירושלים ובודאי היו כל ספרי תורות שבירושלים מוגהים בחסרות ויתרות כיון שהיה להם ספר תורה דמשה. ועיין בקדושין (ל, א) לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום.

מצות כתיבת ספר תורה

ה) ומה שהביא משא ומתן עם הגאון רבי מנחם זמבא זצוק"ל לאיזה נפקא מינה חשב הרמב"ם (הלכות ס"ת פ"י ה"א) כל פסולי ספר תורה מן התורה, הרי למצות כתיבה כתבו רוב הראשונים שכיון שהוא משום לימוד מקיימים גם בחומשים ובשאר ספרים ולקריאה הרי אין קריאה מן התורה שיעכב שם ספר דוקא, ועל כן החליט שהנפקא מינה רק לגבי הקהל דמצוה בספר תורה כשרה.

הנה הראשונים שהביא כבוד תורתו היינו הרא"ש (הלכות ס"ת סימן א) ורבינו ירוחם (נתיב ב ח"ב)

דזמן, וברמ"ה שם). והדבר תלוי בגירסאות במשנה, וזמן ביעור מעשר שני ילפינן מהקהל, ויש לדון.

הקהל ומצות שמיטה

ב) מה שהוכיח בתשובתו דהקהל אינו תלוי בדין שמיטה, מדסלקא דעתך בגמרא בסוטה מ"א. דנימני מערכות מואב אפילו לא איתרמי בשמיטה, ואם איתא שתלוי בדין שמיטה איך סלקא אדעתין כן. תמהני מאד על כבוד תורתו הרי כל מה שבאנו לדון שתלוי בשמיטה הוא מדכתיב בקרא מ"שנת השמיטה" (דברים לא, ו) אבל מה דקאמרינן דהוה אמינא דנימני מהשתא, רצה לומר שאילו לא היה כתוב בתורה בשנת השמיטה רק מקץ שבע שנים, ואם כן ברור שאין כל שייכות להקהל עם שמיטה, ואיך מביא ראיה מזה גם עתה שמפורש בתורה דקשור עם שמיטה.

ומה שהוכיח מלשון רש"י בסוטה ד"ה צריכי שאין שנת השמיטה אלא סימן, הנה הרי רש"י מדבר שם גם על דין מועד, ומועד דסוכות, והתם הרי זה עצם הזמן המחויב ולא רק סימן.

ומה שביאר לשון החינוך מצוה תרי"ב בזמן שישראל על אדמתן היינו מי שיש לו קרקע מחויב בהקהל, וביאר לפי זה גם לשונו של החינוך (במצות שמיטה ומצוה שכח) הנה ידוע דלשון החינוך בזה כוונתו על כלל ישראל שיושבים בארץ ישראל ולא על היחיד בקרקעו. ועיין לדוגמא בפרשת המלך (מצוה תצו) שכתב כן ובמצות יפת תואר (מצוה תקלב) וכהנה רבות. ועיין במצות שביעית בפרשת בהר (מצוה שכח) שהזכיר רק שנוהגת בזמן הבית ובזמן שישראל שם.

הקהל במשכן בגלגל

ג) ומה שכותב להוכיח שהקהל לא בעי עזרה מדהוה אמינא (סוטה מא, א) דנימני ז' שנים גם בכיבוש וחילוק והרי אז היה המזבח בגלגל והיה לו רק דין במת יחיד, ועל כרחך דמקדש אינו מעכב. תמהני מאד על כבוד תורתו וכי גלגל במת יחיד היתה, והרי אוהל מועד היה שם וקודש קדשים עם הארון, מפורש בזבחים (ק"ז, א) וכן במגילה (ט, ב) שהקריבו שם קרבנות צבור. ואם כי דין קדושתו

כתיבת תורה, ועל כרחך אין זה תלוי בתורה שבכתב אלא בכל תורה שניתנה להיכתב, אבל הרמב"ם סובר דבאמת לעולם המצוה רק על תורה שבכתב.

והנה באמת הר"ן במגילה כתב להדיא דיש חילוק בין מצות קריאה בספר תורה דאז לא בעי ספר תורה כשרה לבין מצות כתיבת ספר תורה דאפילו חסר תג אחד פסול, וחולק על הרמב"ן שגם לקריאה פסול, ומשמע שסובר שעל כל פנים בזה גם הרמב"ן סובר שלמצות כתיבת ספר תורה אינו יוצא בחסרה אות אחת, ואם כן לכאורה משמע מינייהו דפליגי על הרא"ש, שהרי להרא"ש לכאורה צריכים לומר דכיון שיוצאים בכל כתיבה של תורה כשהכתיבה בהיתר, אם כן הכי נמי כשחסר משהו בחסרות ויתרות או בהשלמת התורה.

אלא דלכאורה יש לומר דגם הר"ן סובר כן רק לפני שהותרה הכתיבה אבל כשהותר לכתוב לא גרע ספר תורה שחסרה משאר ספרים שיוצאים בהם. אבל אי אפשר לומר כן, שאם כן כל הדין דפוסלין בספר תורה למה צריך למייתי הרי באותה שעה כבר הותרה הכתיבה. וכן מפורש במנחות כ"ט. בספר תורה דאגרא דחמוה דר' אבא שדנו אם פסולה (וזה יש לתרץ).

ועל כן נראה שגם הרא"ש מודה דעל ידי כתיבת ספר תורה שבכתב בחסרות ויתרות לא קיים המצוה, ואף על גב דכתיבת תורה שבעל פה אינה נפסלת בכהאי גונא, דרק במה שאין בו הלכות מיוחדות בכתיבה סגי בהיתר כתיבה לחוד. ועל כרחך צריך לומר כן שהרי חומשין לעולם הותר בכתיבה, ועל כרחך שלא מהני היתר כתיבה לקיום המצוה. אלא דיש לעיין דאין הכי נמי דלהרא"ש יוצא ידי מצוותו גם בחומשין. אכן אם כן יש לנו ראייה שהרמב"ן והר"ן חולקים על זה.

ויש לעיין עוד, דאם רק בהיתר הכתיבה הדבר תלוי אם כן גם בפרשה אחת יצא, שהרי הרא"ש (גיטין פ"ה סימן כ) פסק כמאן דאמר כותבין פרשיות (ומה שמשמע לא כן בדבריו בהלכות ספר תורה סימן א' היינו בשיטת הרמב"ם, ואין כאן מקומו להאריך). אמנם זה לא קשה מידי דכאן לא מחמת

שכתבו בזמן הזה שהותר לכתוב תורה שבעל פה מקיימים בזה מצות כתיבת ספר תורה. והנה בפירוש דברי הרא"ש כתב הבית יוסף (יו"ד סימן רע) דלא מיעט המצוה דכתיבת תורה שבכתב אלא ריבה דגם בכתיבת תורה שבעל פה אפשר לקיים, ולפי הבית יוסף מה שנתמעט לפני היתר כתיבה של תורה שבעל פה ממצוה זו של כתיבת ספר תורה כגון חומשין זה לא הותר עכשיו, דזה אינו שייך להיתר דכתיבה, דגם קודם הותר בכתיבה ואפילו הכי לא יצא בה מצות כתיבת ספר תורה, ולפי זה לדידיה המיעוטים שנתמעטו מקיום מצות כתיבת תורה שבכתב הם גם בזמן הזה, אם כן גם בזמן הזה כל הפסולים האלו ודאי פוסלים בספר תורה. אלא אפילו לדעת הפרישה (יו"ד סימן רע סק"ח) והש"ך (שם סק"ה) שלהרא"ש כל קיום מצות עשה של כתיבת ספר תורה הוא בכתיבת חומשין ותורה שבעל פה שבהם לומדין ולא בספר שאין לומדין בו, הנה על כל פנים הרמב"ם (הלכות ס"ת פ"ז ה"א) לא הביא דין זה של הרא"ש, ועל כרחך צריך לומר או דלא מיירי בזמן הזה דוקא, או שחולק על הרא"ש, ואם כן שוב לא קשה מה שמנה הפסולים דספר תורה בספרו, ולהלכה כבר הכריע השאגת אריה סימן ל"ו כדעת הבית יוסף ולא כהפרישה.

ונראה עוד דעל כרחך יש מחלוקת בזה בין הרמב"ם והרא"ש. דהרי הרמב"ם הלכות ס"ת פ"ז ה"א כתב דהמצות עשה דכתיבת ספר תורה למדנו מקרא ד"כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט) וכיון שאין כותבין פרשיות, אם כן אי אפשר לכתוב שירה לבד וצריך לכתוב כל התורה עם השירה (ועיין בשאגת אריה סימן לד מה שכתב בזה), וכיון דכל עיקר המצוה היא משום כתיבת השירה, אם כן איך יכול לצאת בדבר אחר שאף על גב דנכלל בכלל התורה אבל השירה הרי אינה כאן. והנה הרא"ש על כרחך חולק בזה על הרמב"ם שהרי כל ההכרח של הרמב"ם הוא מפני דשירה לבד אין לכתוב דאין כותבין פרשיות פרשיות אבל הרא"ש פסק להדיא בגיטין (ס, א) דכותבין פרשיות, ועל כרחך דהוא מפרש דשירה פירושה תורה, או מדסיים "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם" (דברים שם) משמע דמיירי על כל התורה, ואם כן בקרא גופה כתיב

הוא דכיון דעיקר הדין הוא שיברכו בלשון הקודש יכולים לשנות המלים אם המובן הוא אחד, ועל כן סובר רבינו הלל דגם בשמות הקדושים אפשר להחליף בלשון אחר כיון שהמובן הוא אחד, שמו יתברך, ועל כך בא הריבוי דקרא ושמו את שמי דדוקא שם המיוחד. והתוספות סברי דאם כי יסוד זה נכון לגבי כל המלים של הפרשה אבל לגבי אמירת השם לא שייך לומר כן, דכל הכינויים הרי אינם כינויים של מלה כמו רחום וכו' אלא כינוי מהז' שמות, ושמות הקב"ה אין זה מובן אלא צירוף קדוש של אותיות, ויש הבדל בחלות הברכה בין צירוף של שם זה לשם אחר. ויותר מכך, צירוף אותיות אלו אין זה דהוי מלה מלשון הקודש אלא הוא שם בכל אופן ובכל לשון, ועל כן פשיטא דצריך לומר השם האמור בתורה.

ונראה עוד דנפקא מינה אם אפשר להוסיף בביאור הדברים שאומר, דאם צריך לקרוא בתורה הרי פשיטא שאין להוסיף כלום, אבל אם הדין הוא שצריך לקרוא פרשה זו בלשון הקודש יכול להוסיף בביאור כמה שירצה.

והנראה דזה מתבאר מהתוספתא בסוטה פ"ז ה"ט בפרשת הקהל שדורשין בה דרשות הרבה, ופשטות הכונה שבקריאת המלך היה מבאר גם כמה דרשות במקראות שקורא, וענין זה צריך ביאור הרי הוא צריך לקרוא תורה שבכתב. ועל כרחק כמו שנתבאר דהעיקר שקורא בלשון הקודש אבל לא שיקרא בספר תורה, ולהכי יכול לשנות מלשון הספר תורה, ועל כן גם יכול לקרוא בעת קריאת הפרשה את הדרשות שעליה, דהיינו תורה שבעל פה שהיא פירוש הכתובים כמו שביאר הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה, וקריאת הפירושים של קבלת חז"ל שעל הפרשה הוי נמי בכלל קריאה כיון שיכול לשנות מלשון המקרא בכתב וכנ"ל.

וכך מצינו גם לגבי קריאת פרשת ביכורים, כדמוכח ממה שכתב הראב"ה סימן תכ"ד שכתב שם טעם על מה שרבי יהודה היה גותן בהם סימנים שפירש רבי יהודה החסיד דרבי יהודה בספרי על מביאי ביכורים אמר דצ"ך עד"ש באח"ב, ואשמועינן שבזה הסדר יש לקרות למביאי ביכורים,

הפסלות דחסרה, אלא שחסר בשיעור של התורה, דהמצוה היא לכתוב כל התורה.

אלא דלפי זה צריך עיון בדעת הרא"ש דלו יהא דעתה יש כתיבה בתורה שבעל פה אבל כיון דיש שיעור למצוה דכתיבה והוא כל התורה אם כן הוא הדין בכתיבת תורה שבעל פה, ויש הרבה להאריך בזה ואין כאן מקומו. ועל כל פנים ברור בשיטת הרמב"ם שגם בזמן הזה כתיבת תורה שבכתב הוא לפי כל הדינים כמו לפני היתר הכתיבה ואם לאו לא קיים מצות כתיבה.

קריאה בהקהל מספר פסול

ו) אמנם מה שכתב כבוד תורתנו דקריאת הקהל בעי ספר תורה כשרה, הנה אצלי מבואר לא כך אלא קוראים גם בספר תורה פסולה, ונתעוררתי לזה מלשון המשנה בסוטה ל"ב. דפרשת המלך בלשון הקודש, ואם הקריאה בעי ספר תורה למה היה צריך לכתוב לשון הקודש הרי העיקר שמצותה בספר תורה וספר תורה בלשון הקודש. והנה בגמרא שם לא הוזכר מקור לזה אבל ברמב"ם בהלכות חגיגה פ"ג ה"ה מביא מקור דכתיב "התורה הזאת", בלשונה, ומוכח מלשונו שעיקר הלימוד הוא דבעי קריאה בלשון התורה ולא בלשון אחרת, אבל לא שיקראו מספר התורה, וגם לא כתיב כלל בפסוק ספר.

ונפקא מינה עוד בזה, מלבד שאפשר לפי זה לקרוא בספר תורה פסולה אלא דיש לומר גם זאת דאפשר לשנות המלים שבפרשה אם המובן הוא אחד, כיון דלא ספר מעכב בו אלא לשון הקודש בלבד.

ונראה דיסוד זה מתברר ממה שהביאו התוספות בסוטה (לח, א ד"ה או) בשם רבינו הלל בפירוש הדרשה כה תברכו בשם המפורש, או אינו אלא בכינוי וכו' דרצונו לומר בכינוי דאלקים וצבאות וכו', ובתוספות תמהו איך סלקא דעתך דישבש לשון הכתוב לומר יברכך אלקים במקום שם דארבע. ונראה מלשון התוספות דכל קושייתם היא במה דיש הבדל בין שם של ארבע לכינויים, דקדושת השם הזה יותר גדולה, אבל לא מעצם השינוי בלשון הכתוב, והיינו דהיסוד של רבינו הלל

גויים לישראל שכל זה אינו אלא חיזוק הלבבות ולא איזה לימוד, ועל כרחך ודאי שהיה אומרם לפני הצבאות, ואין מקום לומר שיהיה כתוב במשנה ולא יאמרם בקריאתו. ועיין במאירי ריש פרק משוח מלחמה.

שוב ראיתי בחינוך מצוה תקכ"ו שכתב שהמשוח מוסיף דברים לחזקם, ובמנחת חינוך תמה שהרי בראש השנה כ"ח: אמרינן שהמוסיף בברכת כהנים עובר בבל תוסיף ואם כן הכי נמי בקריאת פרשה זו. ונראה דהחילוק הוא פשוט מאוד, דודאי להוסיף דבר חדש כמו התם ברכה נוספת אסור, אבל לפרש הדברים כפי פירוש חז"ל אזי שפיר יכול להוסיף ואין כלל חשש איסור בל תוסיף וכמו שנתבאר. ובברכת כהנים נמי אם יפרש בברכתו יברכך בנכסים איסור בל תוסיף אין כאן, ורק נראה דאין הכהן מבאר הברכה שאומר אפילו לפי פירוש חז"ל, משום שבברכת כהנים אין חלות הברכה תלוי בהם אלא הם חייבים רק באמירה והקב"ה מברך כרצונו כלשון הרמב"ם, ולהכי לא שייך שהכהן יפרש הברכה איך שתחול, אבל על כל פנים איסור בל תוסיף ליכא בזה. ועיין בירושלמי מגילה פ"ד הי"א כה תברכו, לברכה ניתנה ולא לקריאה. וכבר כתבתי שהמדרשות המובאות במשנה דמשוח מלחמה הכרח לומר שאומרן בפני הצבאות, שאם לא כן אין מקום שיכתבו במשנה ולא יאמרו על ידי המשוח.

אמנם בזה יש עדיין לעיין, דהנה מה דנאמר בלשון הקודש מבואר בירושלמי סוטה פ"ח ה"א שרק באמירת כהן משוח אבל מה דשוטר משמיע הוא בכל לשון. (ועיין במנחת חינוך מצוה תקכ"ו שכתב זאת מדעתו ובאמת הוא מפורש בירושלמי). ואם כן יש לומר דבאמת כהן משוח אומר רק מה שכתוב בלבד אבל המשמיע משמיע דבריו בצירוף הדרשות לחיזוק לבבם.

אמנם לשון המשנה משמע שהכהן המשוח עצמו אומרם, ועוד שגם אם נאמר בכל לשון אינו רשאי להוסיף דברים יתרים שלא נאמרו בתורה אם נימא שאסור להוסיף, שרק לתרגם מותר אבל אם אסור להוסיף בלשון הקודש אסור להוסיף בכל

ודבריו מובאים גם בהגהות מיימוניות על נוסח ההגדה (סוף הלכות חמץ ומצה) ומשמע מדבריו שמביאי ביכורים היו דורשים פרשת ביכורים, ועל המקרא דביד חזקה וגו' היו דורשים אלו עשר מכות וכו'. ועיין בהגהות הגר"א על הספרי (כי תבוא) שגורס בהנוסח הספרי את כל הדרשות שבהגדה על פרשת ארמי אובד אבי. וביאור הדבר כנ"ל דמאחר שאין הכרח שיקרא מספר תורה, אלא רק שיקרא בלשון הקודש יכול לשנות מלשון הכתוב וגם להוסיף ביאור. ולפי זה בכל הנשנים במשנה סוטה ל"ב. דאלו נאמרים בלשון הקודש יכול לשנות מלשון הכתוב ולומר גם הפירושים של חז"ל.

ויש להעיר ששמעתי מהרב הגאון רבי צבי יהודה הכהן קוק שליט"א ששמע מאביו הגאון הרב רבי אברהם יצחק הכהן, דהגאון רבי משה יואל בעל ראשי בשמים סח לו על זקינו החסיד הידוע רבי בער טוריזער תלמידו של הגר"ח מוולוז'ין שכשהיה קורא קריאת שמע היה משלב באמירתו דרשות חז"ל לקריאת שמע, והיה אומר בכל לבבך בשני יצריך ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ובכל מאודך בכל ממונך. וחידוש זה דאפשר לומר פירוש המקראות בקבלת חז"ל בתוך המקראות גופם יש לו מקור בתוספתא הנ"ל, ועיין בפירוש המשניות לרמב"ם סוף מעשר שני.

דברי כהן משוח מלחמה

ז) ונראה עוד בזה במה דמבואר במשנה (סוטה מ, א) דמשוח מלחמה על הכתוב "על אויביכם" (דברים כ, א) ולא על אחיכם שמרחמים עליכם וכו' אל תיראו מפני הגפת תריסין וכו', דכל זה היה אומר המשוח מלחמה כשהיה קורא האמור בפרשה, והיינו כנ"ל שכיון שבתורה שבעל פה בא לנו הפירוש הזה יכול לאומרה בשעת קריאתו הפסוקים שבתורה, ואילו היה הדין שצריך לקרוא בתורה ודאי אינו יכול להוסיף, אבל כיון שנאמר שצריך לקרוא בלשון הקודש יכול להוסיף בלשון הקודש פירוש חז"ל על המקרא. ולדעתי נראה ברור שהפירוש במשנה הנ"ל הוא שהמשוח היה אומר הדרשות האלו, שאם לא כן מה טעם מחלק בין

מ"א. דהיה מברך לפניה ולאחריה כדרך שמברכין על התורה, אם כן מוכח דהקריאה היא בספר תורה כשרה. אבל באמת אף על גב שנניח דקוראים בספר תורה פסולה, אבל למעשה ודאי נהגו לקרוא בהקהל בספר תורה כשרה, וכמו שכתב רש"י בבבא בתרא (יד, ב ד"ה ספר) שקראו בספר תורה שבהיכל. הא חדא, ועוד נראה דאם מן הדין קורין בהקהל בספר תורה פסולה שוב יכולין לברך עליה, דעד כאן לא פליג הרשב"א (בשו"ת ח"א סימן תפז) על הרמב"ם וסובר דאין מברכין אלא משום דסבר דבספר תורה פסולה אין דין קריאה בציבור, וכך היתה התקנה, עיין בר"ן מגילה, וממילא אין כאן מצות קריאה בציבור, אבל אם בהקהל דין קריאתה מהתורה גם בספר תורה פסולה, הוי ממילא דין קריאה בציבור בזה.

ברכת התורה בהקהל וביום כיפור

ט) והנה לכאורה הענין תלוי מה היא חובת ברכה בקריאה בציבור אם היא משום חיוב הקריאה או משום הקריאה בספר תורה ולא משום החיוב, ונראה מלשון הרמב"ם הלכות עבודת יוהכ"פ פ"ג ה"א דכהן גדול היה מברך ברכה אחרונה דברכת התורה אחרי קריאתו ובעשור לחודש. ויש לעיין הא כיון דבעשור קרא בעל פה אם כן אין כאן כלל קריאה בתורה, אם כן אמאי לא ברך ברכה אחרונה דתורה, קודם כשגמר באחרי מות, ועל כן מוכרח מזה דגם קריאה דבעשור הוי בכלל חיובי קריאה דתורה שצריך לברך לפניה ולאחריה. ואם כן יוצא דגדר ברכות התורה בציבור הוא משום חיוב הקריאה ולא משום הקריאה בספר תורה, דהכא הרי אינו קורא כלל בספר תורה. ופשוט דקריאה בציבור בעל פה וודאי בכל מקום לא יברך דאז אין זה חובה כהאי גונא, אבל הכא ביום הכפורים הרי מחויב בקריאה בעל פה דוקא ומהטעמים שהתבארו שם ולהכי הוי בכלל ברכה.

ונראה דמהסוגיא שם ביומא מוכרח כדברי הרמב"ם שברכה לאחריה ברך אחרי קריאת ובעשור לחודש, שהקשו (שם ע, א) שנוציא ספר תורה אחרת לצורך קריאת ובעשור, ומשני ריש לקיש משום ברכה שאינה צריכה שיצטרך לברך

לשון. ועוד יש לדקדק מלשון הירושלמי שנקט שוטר משמיע בכל לשון ולא נקט במה דכהן משמיע והיינו פסוקים דשמע ישראל וכו', ועל כן נראה דרק פסוקים דמי האיש שעיקרם הודעה למי שפטור ממלחמה, דכיון שהעיקר הוא הידיעה צריך לאומרו בכל לשון שמבינים, אבל קראי דשמע ישראל אפשר דגם משמיע אומר בלשון הקודש. אולם בפירוש הירושלמי יש לומר בלא זה דמחלק בין פרשה דשמע לפרשה דמי האיש אפילו לגבי הכהן המשוח. ובאמת צריך ביאור כל הדין של כהן משמיע, ממה נפשך אם ההשמעה היא מחיובי הקריאה ניבעי כהן משוח, ואם לא נתרבה לזה כהן מהיכן לנו כלל דבעינן כהן, ואין כאן מקומו להאריך.

הוכחה נוספת שניתן לקרוא בהקהל בס"ת פסול

ח) ועל כל פנים נתבאר מדברינו לעיל דבפרשת הקהל לא בעינן כלל ספר תורה, ונראה לי עוד ראייה מהספרי על הכתוב "וכתב לו את משנה התורה הזאת" אחרים אומרים אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד. ומשמע דלא היה כותב רק ספר דברים דהרי קרא בכתיבה קמיירי, ואם כן הרי הוי ספר תורה פסולה לכל הדברים ואפילו הכי קורא בו המלך, ועל כרחק שאין צריך כלל לספר תורה.

ולכאורה היה אפשר לומר דלא היה כותב אלא רק הפרשיות שקורא כיון דבלא זה אין כאן ספר תורה כשרה, והיה מתבאר בזה מה שיש להעיר איך היה המלך דולג משמע לוהיה אם שמוע הרי אין מדלגין בספר תורה משום כבוד ציבור, ולפי זה לא היה צורך בדילוג כי כך נכתב בספר כפי שקורא. אמנם באמת נראה שאין זה כך, שהלשון משמע שעל כל פנים כל משנה תורה היה כותב, ועוד דהרי הרמב"ם הלכות ס"ת פ"ז ה"א פסק להלכה שאין כותבין פרשיות, ומה דקשה הרי אין מדלגין יש לומר דאין מלך מוזהר על כבוד הציבור, אבל זה על כל פנים מוכח דספר תורה פסולה ראויה לקריאה בשעת הקהל. ועיין במאירי סנהדרין כ"א: ד"ה ובסוגיא.

אבל יש לעורר שהרי מבואר במשנה סוטה

ה"א מקרא זה גופא שהביא כאן הרמב"ם בבוא כל ישראל הראוי לבוא עם כל ישראל, עיין שם בקרבן העדה ובפני משה, ועל כן פשוט שאם הירושלמי דן שם לגבי ראייה על כרחך היינו משום היקש ראייה להקהל, אבל לגבי מצות הקהל סובר הרמב"ם שזהו מיעוט על טמא מקרא דכתיב בגופיה.

והנה בקרבן עדה שם פירש שאינו בא עם כל ישראל שהן פורשין משום טומאתו שיטמאם, ונראה לבאר בזה יותר לפי מה שכתב הרמב"ם הלכות טומאת אוכלין פ"ט ה"י שישאל מזההרין ברגל על הטומאה. והנה לפי זה מי שנטמא בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה לכאורה אין פורשין, שאינו אוסר עליהן הכניסה לעזרה, (ובמקום אחר דנתי בדברי הירושלמי נזיר שלאו איכא על כל פנים), אבל יש לומר דמכל מקום באכילת קדשים יאסרו על ידי נגיעתו ועל כן פורשין גם ממנו.

אמנם ביאור הירושלמי נראה לי שהוא על פי מה שכתב הרמב"ם הלכות טומאת צרעת פ"י ה"ח "וטמא טמא יקרא" שכל הטמאין קורין ומזהרין שיפרשו מהם, והוא דרשה בתורת כהנים, אם כן מחויב מן התורה כל טמא לפרוש מקהל ישראל. ונראה לכאורה שדין זה איתא גם בטמא טומאה שאין הנזיר מגלח עליה, שעל כל פנים טמא הוא ואם כן גם טמא כזה פטור מהקהל.

כשכל ישראל טמאים

יא) במה שהביא בשם הגאון רבי חיים מקראקא להגיה בירושלמי הוריות פ"א ה"ב בראיה הולכים אחר רוב ישראל וכו', שצריך לומר הוראה כמו בירושלמי פסחים פ"ז ה"ו, תמהני על שניהם הרי בירושלמי פסחים הגירסא היא ממש כמו בהוריות, אמנם הקרבן עדה שם הגיה כן והדבר פשוט מצד עצמו ומצד שהירושלמי לעיל מיירי בזה ממש וכן כתב בשאלת דוד.

ודרך אגב אעיר דהקושיא הרי אינו קבוע לו זמן היה אפשר לתרץ בפשטות, דהעיקר במה שאין קבוע לו זמן מועיל הוא שכיון שאפשר לקיים כדין בטהרה אין עושין אותה בטומאה, וכן מפורש

פעם נוספת על האחרת. ויש לתמוה מפני מה זו ברכה שאינה צריכה הרי מה שיברך מחדש הוא משום שאז יקרא בתורה, ועתה אין צריך לברך משום שאינו קורא בתורה ואין בידו אותה מצוה, ואטו יש לומר שימנע ממצוה משום שיתחייב בברכה וכשלא יעשנה לא יהיה עליו חיוב ברכה. אלא על כרחך מוכרח מכאן שגם עתה כשקורא הפסוקים בעל פה הוי בקריאתו זו נמי חיוב ברכה לפניה ולאחריה דהוא בכלל קריאה כקריאה בספר תורה, ועל זה שפיר קאמר דאותה הקריאה בעל פה שהיה בכלל ברכה לפניה ולאחריה אם יקראנה בספר תורה יצטרך לברך עליה מחדש, ונמצא שלא הוסיף כלום בקריאה דבתרוויהו בכל אופן נתברכה לפניה ולאחריה, ועל כן הוי ברכה יתירה, אבל אם הקריאה בעל פה לא נתברכה לפניה ולאחריה ודאי יש לקרוא קריאה בספר ולברך לפניה ולאחריה.

ויש עוד לדון בנקודה זו בקריאת ובעשור ובגמרא (שס) דמפטיר לא משום כבוד תורה אלא משום החיוב דמועדות, אך לענייננו העיקר היוצא מכאן הוא שהפרשה שמחויבים לקרותה בציבור מברכין עליה מחמת חיוב קריאה, ולהכי שפיר המלך מברך בקריאת משנה תורה גם אם אין הספר תורה כשרה.

פטור טמא מהקהל

י) במה שעורר דבזמן הזה כולנו טמאים וטמא פטור מהקהל, יש מקום לומר דכהנים בזמן הזה בחזקת טמאי מת משום דכלי מתכות אי אפשר שלא יהיה עליהם טומאת מת כיון שהטמאים אינם נטהרין ונטמאו המתכות מדין חרב הרי הוא כחלל, וכלשון התוספות בנזיר (נד, ב ד"ה ת"ש) אין בית אשר אין שם מת עיין שם, ובמקום אחר הארכתי.

והנה מה שכתב כבוד תורתו בביאור דברי הרמב"ם הלכות חגיגה פ"ג ה"ד שטמא פטור משום בבוא כל ישראל, שרצה לומר שאינו בא יחד עם כל ישראל שפורשין הימנו משום טומאתו, הנה היה לו לכבוד תורתו לבאר משום מה בחגיגה ד'. נתנו טעם זה בבורסקי, ובטמא נתנו (שס ד, ב) טעם אחר ולא סגי בטעם שאמרו בבורסקי. אמנם באמת ביאור זה בפטור דטמא מפורש להדיא בירושלמי חגיגה פ"א

זכר למקדש בזמן הזה

יג) ומה שכתב כבוד תורתו שאפילו אי תלוי בראיה, נמי איתא להקהל בזמן הזה, לפי דקדוקו בלשון החינוך מצוה תפ"ט דיש חובה להראות בירושלים בבית הבחירה, ומפרש כבוד תורתו דיש חובה גם על ראייה בירושלים, דאין לומר שהחינוך בא למעט שילה שהרי מפורש דבשילה נתחייבו בראיה, אלא משום חובת שמחה שאוכלין שלמים בירושלים חייבים לעלות לשם, וכיון שדעת ראשונים שגם בזמן הזה יש חיוב שמחה בבשר ובין ושאר דברים, וכתב שם לפני ה' דהיינו בירושלים, ומביא לשון החינוך מצוה תפ"ח והוא לשון הרמב"ם בספר המצוות עשה נ"ד דבכלל שמחה אכילת בשר וכו' וכלי שיר במקדש בלבד, ופירש כבוד תורתו שהיינו ירושלים דאיכרי מקדש, ולכן יש מקום בהלכה למנהג דעליה לרגל, וממילא יש מקום גם לחיוב הקהל בזמן הזה.

ולענ"ד כל דבריו תמוהים, חדא דאם כן היה להחינוך להזכיר שחייבין בזמן הזה לעלות לירושלים, והחינוך הרי כתב שכל הג' מצוות וגם הקהל אינם נוהגים בזמן הזה, וכן מפורש ברמב"ם (בספר המצוות בסוף מנין העשין) עיין שם. ועוד איך חידש החינוך מצות עשה מן התורה שלא הוזכרה בש"ס, ואיך לא הדגיש חידוש זה בפירוש, וודאי קשה מאד לחדש מצוה חדשה רק על פי דקדוק קל של לשונו. וגם עצם הדקדוק אינו נכון, שאף על גב שבשילה נתחייבו בראיה אבל בנוב וגבעון היו פטורים, וראיה מפורשת לזה מהגמרא במכות י'. אמר דוד לפני הקב"ה וכו' ויבוא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל, הרי מפורש שבגבעון לא עלו לרגל (וצריך עיון ברמב"ן פרשת ראה שהסתפק בזה), ולהכי זוהי כוונת החינוך שכתב ירושלים, ולא למעט שילה (שהיתה מנוחה, מגילה י'). אלא למעט נוב וגבעון.

וגם מה שכתב דירושלים בכלל מקדש לכל דבר, לענ"ד נראה דרק לגבי שופר כתב הרמב"ם הלכות שופר פ"ב ה"ח שירושלים כמקדש, והתם היינו לא משום דהוי חובת מקדש אלא חיוב תקיעה בבית דין הגדול, וסובר הרמב"ם דבכל העיר הוא

ברמב"ם הלכות חגיגה פ"א ה"ח, אבל הכא שכל ישראל נטמאו ונמצא שאי אפשר לקיים המצוה בזמן אחר אם כן נימא דבכהאי גונא ידחה הטומאה. ואמנם באמת מפורש בגמרא טעם אחר, עיין בפסחים ע"ו: דלהכי חגיגה אינה דוחה טומאה, דכיון שאינה דוחה שבת אינה דוחה גם טומאה, וביאור הדבר כיון דכל דין דחיה דשבת וצבור הוא דילפינן מבמועדו, דחידשה תורה דמקריבין בכל אופן בזמנו, אבל כאן דלגבי שבת חזינו דאין מקריבין במועדו, ממילא בטל ממנו כל דין במועדו. ועיין שם בתוספות שדחו הגירסא כיון דיש לה תשלומין וכתבו שם, ועוד דאיכא למאן דאמר דאם נטמא ביום הראשון ואינו ראוי אז אין לו כלל תשלומין, ויש לתמוה על זה שאפילו אם תשלומין זה לזה לא יהני שהרי כל הזמן אכתי טמאים הם. ויש לתרץ דעל כל פנים יש אופן שיהיה תשלומין לראשון.

פטור טמא מחגיגה

יב) ודרך אגב ארשום לכבוד תורתו מה שצריך עיון בדברי התוספות הנ"ל דמה מדמים מה שאין דוחה את הטומאה לדין של טמא פטור מחגיגה, הרי הם שני דברים נפרדים לגמרי, שדין אם דוחה את הטומאה הוא דין בעבודת הקרבן אם הותר אז איסור עבודה בטומאה או לא, אבל מה שטמא פטור מחגיגה, אין זה מדין איסור עבודה בקרבן, אלא הוא עצם פטור בגוף הגברא שנפטר מהמצוה, שהרי גם חיגר פטור מחגיגה והטעם בתרוויהו הוא כיון שפטורין מראיה פטורין ממצות חגיגה, ואין לזה כל שייכות לאיסור הקרבת הקרבן בטומאה. ומה שדנו כאן אם חגיגה קרבה בטומאת בעלים, היינו שהבעלים נטמא עכשיו בחג וכבר הפריש קרבנו, שהיה מחוייב בחגיגה בזמן טהרה ועתה דנים אם יקריבו את קרבנו כשהוא טמא, וכהאי גונא יש לו תשלומים לכולי עלמא שהרי כבר מחוייב הוא, מה שאין כן לקמן הרי מיירי שנטמא עוד לפני החג, וכהאי גונא אם הפריש חגיגה אינה כלום, דהגברא פטור מהמצוה דחגיגה, ובזה סבירא ליה דכיון שביום הראשון היה פטור, פטור גם אחר כך, אבל אין לזה שייכות הקרב בטומאה, ודברי התוספות צריך עיון.

סימן י"ג ועל כל פנים מפורש מתרווייהו דבזמן הזה אין חובה של עליה לרגל.

והנה ליישב דברי הרי"צ גיאת נראה דבר חדש בזה, שבאמת בלא זה קשה על הרי"צ גיאת כיון שלא סבירא ליה כרמב"ן דאפילו כשבטל הטעם האיסור קיים, ותמוה אם כן למה שנאה רבי כיון שכל הדין בטל ולא נהג בזמן המשנה, ועיין ביבמות ס"ד:

על כן נראה שהרי"צ גיאת סובר דגם בזמן המשנה היתה חובת עליה לרגל ורק בזמן הזה פטורין, ונראה הטעם בזה, דבאמת כיון שקדושת הבית לא בטלה הרי יש מקום לעלות שם וזהו מקום אשר בחר ה', והפטור אינו אלא משום דבזמן הזה אנו טמאים וטמאים פטורים מראיה, וזה דוקא בזמן הזה ובזמן הראשונים אבל בזמן המשנה והגמרא שהיה להם אפר פרה כמו שהוכיחו הראשונים (בר"ש חלה פ"ד מ"ח ותוספות ר"י ד בחגיגה כה, א רא"ש חלה סוף סימן יד) היו חייבים בעליה לרגל, ולהכי תני רבינו הקדוש דין זה במשנה. וממילא אתי שפיר קושיית הרמב"ן דנימא דנפקא מינה בין רב לשמואל בזמן הזה, כיון שבאותו זמן עוד יכלו להזהר בטהרה וטומאה לא נפטרו מחובת עליה לרגל.

אבל הרמב"ן סובר דחובת ראייה אינה תלויה רק בקדושת המקום אלא בעי גם בית בנוי, וכשאינן בית בנוי אין חובת ראייה, וכן הוא לשון הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"א דמצות עשה לבנות בית להקריב קרבנות ולהראות שם, הרי שבעי לזה בית בנוי, ועל כן הכריח שגם משבטל הטעם, האיסור קיים וכמו כל גזירות חכמים. עוד יתכן בכונת הרי"צ גיאת דסובר דלטעם זה לא היתה התקנה אלא רק לארץ ישראל ולא לחוץ לארץ שפטורין מראיה.

והנה בעיקר הדין שעושין הקהל זכר למקדש, יש להתבונן בפשט הסוגיא בסוכה מ"ד. דפריך מאי טעמא לולב עבדינן ז' זכר למקדש וערבה לא, ומסקינן משום דלולב יש לו עיקר מן התורה בגבולין וערבה לא. ולכאורה צריך לפרש דהנדון הוא על עצם החיוב לעשות זכר למקדש, דבערבה

מקומם. וגדר זה מבואר במאירי סנהדרין ריש פרק נגמר הדין (מב, ב ד"ה זה שביארנו וכו') שמה שכתוב בגמרא (שם) דאי נפיק בי דינא ויתיב חוץ לשלש מחנות עבדינן בית הסקילה חוץ לבית דין, אף על פי שאין בית דין הגדול דן מחוץ ללשכת הגזית, אין זו קושיא שכל שנקבע מקומם באי זה מקום שבתחום ירושלים הרי הוא מקום הדין כלשכת הגזית עצמה, עד כאן דבריו. ועיין בר"ש כלים פ"א מ"ח.

אבל מה דיש מצוה במקדש הכונה מקדש ולא ירושלים, וחובת לולב כל שבעה דוקא במקדש ולא בירושלים, וגם שמחת בית השואבה היה רק במקדש.

אמנם שיטת הרמב"ם בפירוש המשניות סוכה (פי"ג ח"י) שגם בלולב ירושלים דינה כמקדש, וכן הוא ברבינו חננאל סוכה (מג, א) ובכפות תמרים ובביכורי יעקב פירשו כן גם בדעת הרמב"ם במשנה תורה. ועיין בטורי אבן ראש השנה (ל, א ד"ה בראשונה) ובאמרי ברוך שם. ואין כאן מקומו להאריך.

ומה שכתב כבוד תורתו דעזרת נשים היה לה קדושת ירושלים, תמהני דודאי היה לה קדושת ירושלים אבל היה לה קדושת נוספת, וגם העזרה היה לה קדושת ירושלים אלא שנוספה לה קדושה, ועזרת נשים בכלל בית המקדש כמפורש בסוכה ג"א: דהכל בכתב מיד ה' ואסור לשנות גם על עזרת נשים קאי, ועיין ביראים (סימן שעו) ובמשך חכמה (פרשת שקלים) ואין כאן מקומו להאריך. ואין כל ספק שחובת עליה לירושלים אינה כלל, וכל מנהג העליה אינו אלא מנהג לחוד כלשון הר"ן בתענית (י, א ד"ה ואיכא).

והנה בעניין זה של עליה לרגל היה לכבוד תורתו להביא הסוגיא דמועד קטן ח'. לא יעורר ולא יספיד קודם הרגל ל' יום, ופליגי רב ושמואל אם הטעם משום שמפסיד המעות שהכין לעלות לרגל, או משום שאין המת משתכח וכו'. וכתב הרי"צ גיאת כיון שהטעם משום עליה לרגל בזמן הזה מותר להספיד, והרמב"ן תמה עליו דאם כן לימא איכא בינייהו בזמן הזה, והובאו דבריהם ברא"ש מו"ק פ"א

אבל אם כן יקשה ממרור דעושין כורך זכר למקדש כהלל. אלא דיש לומר דהתם הרי על כל פנים כבר מחוייבים במרור מדרבנן גם בזמן הזה. אבל אם כן הכי נמי בערבה הרי חייבים מיסוד נביאים בגבולין, ואמנם יש לחלק דאם כי החיוב מדרבנן מהני שיעשו המצוה שעושים גם זכר למקדש, אבל זה אינו מהני לחיוב ביום שלא נתחייבו בו גם מדרבנן כו' ימים ראשונים דסוכות.

אבל הריטב"א (סוכה מד, ב) והר"ן (סוכה כב, א ברי"ף ד"ה וגרסינן) וכן נראה מהרמב"ם בהלכות לולב פ"ז הט"ו כתבו במפורש דמה שנוטלים בזמן הזה הוא זכר למקדש, והדיחוי בגמרא הוא רק על שאין עושין זכר כל שבעה, ואם כן מבואר שגם כשאינו נוהג כלל בגבולין עושין זכר למקדש. אלא דיש לעיין דאם כן אמאי אין מברכין עליו בזמן הזה.

ואסיים בברכה

אברהם אלקנה כהנא שפירא

אין כלל חיוב משום זכר למקדש, ואף על פי שעושין יום אחד אין זה משום זכר למקדש אלא דגם בזמן הבית היו חובטין ערבה משום מנהג נביאים או יסוד נביאים, ומצוה זו אינה בטלה בחורבן הבית. והראיה לכך, חדא, מדלא מנו בראש השנה ל"א: בין תקנות רבי יוחנן בן זכאי גם נטילת ערבה בגבולין כמו נטילת לולב, ועל כרחק דאין כאן משום זכר למקדש אלא מנהג נביאים. ועוד ראה דהרי על ערבה אין מברכין משום דהוי רק מנהג, ואילו בזמן הזה נוטלין משום זכר למקדש, אמאי לא יברכו כמו על נטילת לולב בגבולין. והנה אם כן הדבר הרי הפירוש בגמרא הוא, שאימתי יש דין עשיית זכר למקדש רק במצוה שנוהגת בגבולין ורק במקדש נשתנה דיני מצוותו, על זה עושין המצוה בגבולין בזמן הזה כמו במקדש, אבל לחדש לגמרי מצוה בגבולין זה אין חיוב, ואם כן בהקהל אין מצוה לעשות זכר למקדש.

קסט

תשובת רבינו זצ"ל על השגות הנ"ל

דלא תלוי בשמיטה, דמה מקשה למה כתוב שמיטה הלא צריך לכתוב כדי ללמוד שתלוי בשמיטה, ועל כרחק סובר המקשה שאפילו אם תלוי בשמיטה לא מצריכין על זה לכתוב שמיטה, דהוי ידעינן מהמספר שבע שנים דהוא מנין של שמיטה, או שכונתו למה לו להזכיר שמיטה בהזמן, היה לו להזכיר למעלה קודם הזמן, דהיינו בשמיטה מקץ שבע שנים במועד בחג, או לכתוב מועד השמיטה ולא שנת השמיטה שהוא סימן על הזמן, וגם מועד וסוכות המה רק סימנים על הזמן ולא עצם המועד, אך אין מציאות לזמן בלי עצם.

הקהל במשכן בגלגל

(ב) מציין שבפרשת בהר בשביעית כתב החינוך שנוהג בזמן הבית, אנכי לא המצאתי לשון זה ובהחינוך אצלי כתוב (במצוה שכו-שכח) שנוהג בארץ ישראל ולא הזכיר בית רק בזמן שהיובל נוהג, ויכול להיות שבמצוות אחרות יושבין על אדמתן יש להן כונה אחרת אבל בשביעית הדקדוק עולה יפה,

ב"ה, ערב ראש חודש כסלו תשי"ו

כבוד ידידי וחביבי הרב העילוי המצוין עדין לגאון הרב אברהם שפירא נ"י. היה לי רוב עונג בקבלת קונטרסו הגדול על מצות הקהל, דברי הערות והארות מחוכמות על תשובתי שנדפסה בחוברת של זכר להקהל, ואף שבלי רחמנות עשה הרבה קרעים בדברי תשובתי, והיה לי טורח גדול לאיחוי הקרעים הנ"ל, הנני שבע רצון מאד מדרכו דרך התורה לברר כל הלכה בשכל צח וישר ובידיעות עמוקות בספרי ראשונים, כן יזכה להגדיל תורה ולהאדירה ולהיות תורתו אומנותו, כעתירת נפש המכבדו ומברכו בברכת התורה.

שלמה דוד כהנא

הקהל ומצות שמיטה

(א) באות ב' מדחה ההוכחה שלי דלא תלוי בשמיטה, האיך היה הוה אמינא שיהיה בערבות מואב דלא היה עדיין שמיטה, ועל זה כתב דרק ממה שנכתב שמיטה בכתוב יש דעות דתלוי בשמיטה ולכן אם לא היה נזכר שמיטה בכתוב שפיר הוי אמרינן דאפילו בערבות מואב. לדעתי לא כן הוא, דהא מן המקשה באמת יכולים להביא ראייה

לקרות הקהל בספר העזרה, דמכל מקום גם אחר ההגהה יכול להזדמן טעות, דהא מבקרי מומין גם כן היו נוטלים מתרומת הלשכה ובכל זאת מבואר במשנה הדינים בתערובות של אברי תמימין בבעל מום ודם תמימים בבעל מום והקשיתי היכא משכחת תערובות זה הלא היו בודקין, ועל כרחך שהיה מזדמן גם אחר הבדיקה.

על ההוכחה שניתן לקרוא מס"ת פסול

(ה) כבודו מפלפל בטוב טעם בדעות הראשונים אם מקיימים מצות כתיבה בספר תורה פסולה, ומקשה על הדין של גניזה אם כשר ללימוד, ולדעתי הדין של גניזה הוא מפני האיסור של ספר שאינו מוגה משום אל תשכן באהלך עולה, או משום שאין מצילין מפני הדליקה כלשון הגמרא בשבת, כותבי ברכות כשורפי תורה, אך זה רק כיון דרבנן תקנו הקריאה דוקא בכשרה, לכן אסור להשהות כדי שלא יבוא לקריאה, אבל קושיתי היא על דין התורה שאין שום קריאה. ואפילו אם נימא שאין מקיים המצוה של כתיבה גם כן אין שייך לשון פסולה, כיון שאין חל הפסלות על שום דבר רק לא קיים המצוה, לכן העליתי דהפסול הוא לפרשת הקהל. ועוד תירצתי דהפסול הוי להניחו לצד הארון כמו שכתוב "ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'" (דברים לא, כו).

פטור טמא מהקהל

(ו) והנה כבודו רוצה לחדש שקריאת הקהל לא צריכה לספר תורה כלל וגם בעל פה יכול לקרות ומכל שכן בספר תורה פסולה, וכל יסודו הוא מהמשנה שנקראין דוקא בלשון הקודש, ואם הקריאה היא בספר תורה הלא ממילא הוא לשון הקודש, וכבר העיר קצת התוספות יו"ט בברכת כהן גדול. ולמאן דאמר שהתורה ניתנה בכל לשון כשרים הספרי תורה דשאר לשונות או בלשון יון יש לומר דקא משמע לן דבעינן דוקא בלשון הקודש. ומלבד זה נראה שהפרשה בדילוג היא מותרת לו לקרות בעל פה כמו הכהן גדול. ויעיין בתוספות יו"ט שהקשה למה ביום הכפורים התירו לקרות בעל פה משום כבוד צבור שלא לשהות בגלילה ולמה גולל המלך, ותירץ שהמלך אינו

שבתחילה כתב בזמן שישראל שם, ובנועל כרמו משנה בלשון, וכתב יושבין על אדמתן, ושפיר נוכל לומר הכונה שכתבתי. וגם המנחת חינוך סמך עצמו על דקדוק זה מדכתב בדעת החינוך כל ישראל שלא נמצא בחינוך לשון זה.

קריאה מספר עזרה

(ג) באות ג' בהשגתו עלי כותב דבגלגל היה לו דין מקדש והיה בו קודש הקדשים והארון. תמינה עליה דמבואר להדיא שהיה שם רק מזבח הנחושת שעשה משה אבל הארון הביאו לשכם ושם בנו מקדש להארון, יעויין בתוספות ישנים. ולשון יחיד אינו מדויק בדברי רק כונתי שהיה לו דין במה.

ומה שמביא ראייה שקדשי קדשים היו נאכלים לפנים מן הקלעים, לדעתי גם בכמת יחיד אם היה במציאות אכילת קדשי קדשים, דהיינו במנחה למאן דאית ליה מנחה בבמה, היה צריך מחיצה, דהא המשנה חושבת החילוקים בין גדולה לקטנה רק מחיצת דמים על המזבח ולא חשיב מחיצה לאכילה. וצריך עיון דבזבחים חושבים רש"י והברטנורא שבמת ציבור היינו גלגל, גוב וגבעון, ובמגילה לענין במה גדולה חושבין רק גוב וגבעון. ואולי לא מקרי גדולה מפני שלא היה לה רק יריעות אף שהקריבו עליה קרבנות צבור, אבל מקדש בודאי לא היה לענין הקהל לא גלגל ולא גוב וגבעון, דהא לא הקריבו שם עולת ראייה.

קריאה בהקהל בס"ת פסול

(ד) באות ה' מביא מהגמרא קידושין לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום. הנה בגמרא שם איתא גם שהראשונים נקראו סופרים ומפרש רש"י יושבי יעבץ, והמימרא של רבה בר בר חנה שהביאו ספר תורה ומנא קאמר רב יוסף אינהו בקיאי, ורש"י מפרש לא איתפרש היכא, ויכול להיות שהיה המעשה בדורות הקודמים ביותר. ומה שהיו מגיהי ספרים שהיו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה שציין, הנה בירושלמי בשקלים פ"ד ה"ב מבואר שרק המגיהין בספר עזרא, אך רש"י בכתובות ק"ו. מפרש שהכונה על כל הספרים, ואפילו לדעת רש"י שהיו מגיהים כל הספרים אין להקשות על מה שדקדקו

היינו משום מת עצמו ולא משום הכלים, דלמה לנו היתר שהכהן יטמא למת מצוה הלא יכול קודם ליגע בכלים, ועל כרחך דמשום טומאת כלים לא נחשב למחולל, ומדמתיר בזמננו משום חילול על כרחך דמפני שהוא טומאת מת משום מת עצמו.

(ח) באות י"ג משיג על מה שרצייתי לחדש שמצות עליה לרגל יש לה מקום גם בזמן הזה משום מצות שמחה להדעות הסוברים דשמחת יו"ט בזמן הזה דאורייתא ובעינן לפני ה' אלקיך. הנה סברא זו לענין מצות לולב כבר נתפשטה בכמה ספרים, והרה"ג רבי מיכל (טיקוצ'ינסקי) כבר הזכירה בהלוח שלו שיש מהדרין ליטול לולב בתוך החומה שהוא מן התורה בכל ז' ימי החג לדעת הרמב"ם דירושלים הוי בכלל מקדש, ושם הוי גם כן מהכתוב ושמחת לפני ה' אלקיך, ולכן אין כל חידוש לומר שגם לענין שמחה בעינן לפני ה' רק מדאורייתא. ואף שמפלפל בחכמה אבל אין בהם לדחות חידושי. וגם ראייתו מהגמרא דמועד קטן לענין הספד שלשים יום קודם הרגל דהראשונים כותבים דבזמן הזה אין שייך הטעם משום עליה לרגל, נוכל לומר דעיקר החשש הוא שלא יהיה לו כסף לצורך הקרבנות ולא יעלה לרגל משום ריקם, אבל בזמן הזה שאין קרבנות יכול לעלות בלי כסף.

אגב הנני להעתיק לו מה שכתבתי בחידושי ליישב השגת הרב הראשי הגאון הרצוג על סברתי דמשום שאנו טמאים אין שייך לעשות זכר למקדש כיון שגם בזמן המקדש היו טמאים פטורים, והביא ראייה נפלאה מתוספות פסחים (קיד, ב ד"ה אחד) שהקשו על השני תבשילים זכר לפסח וחגיגה בזמן שחל בשבת שלא היה החגיגה למה עושים התבשילין, ולא הקשו בזמן שהוא טמא, ותמיד היינו טמאים, ועל כרחך שהפטור של טומאה אינו מונע מלעשות זכר.

ונראה לי לומר נגד הראיה הזאת, דהנה התוספות יו"ט הקשה על לשון המשנה דמביא חגיגה כשבא בחול ובטהרה ובמועט מסיים דבשבת ומרובה וטומאה אין מביא חגיגה, למה מהפך בסיפא, דנקט מרובה קודם טומאה ונשאר בצריך

חושש לטירחת הציבור משום שהמה משועבדים לו, ולכן למאן דאית ליה שרשאי למחול על כבודו יכול לקרות בעל פה, מכל מקום בעינן דוקא לשון הקודש.

וגם דברי כבודו על הדרשות ופירושי המקראות דבעינן שיהיה בלשון הקודש על סמך התוספתא בסוטה שדורשין בה דרשות הרבה גם כן עולים יפה. אבל מה שרוצה לדייק מזה שלכן גם גוף הקריאה נמי יכולה להיות בעל פה, אין נראה, כי באמת על דרשות יש לימוד מיוחד, למען ילמדו. ויעיין בהעמק דבר להנצי"ב שמפרש ושמרנו לעשות היינו ביאור הפרשיות.

ומה שרוצה להביא ראייה דספר תורה פסולה כשרה להקהל מהספרי, אחרים אומרים שאין קורין בהקהל אלא משנה תורה, היינו שספר תורה של המלך היתה רק ממשנה תורה, ומוכיח מזה שהיתה ספר תורה פסולה, נוכל לומר כיון שהמחויב היה המלך לצורך קריאתו לספר תורה כזה, אין בזה משום פרשיות ולא משום חסר, כמו תפילין ומזוזות שקדושים בפני עצמם.

כשכל ישראל טמאים

(ז) באות י' מעיר על הטעם של מניעת הקהל מפני שאנו בחזקת טמאים, שהחזקת טומאה בכהנים היא שאינם נזהרים בכלים. הערה זאת יפה מאוד ומפתיעה, והגם שיש לומר שממעטינן רק מאיסור כרת אבל לאו יש ולשון הרמב"ם שמכין אותו מרדות אינו ממעט אלא דכל זמן שאין לוקין חייב מרדות. אך לדעתי החזקה שכהני זמנינו הוו טומאת מת, לא מפני הנגיעה בכלים רק מפני נגיעה או אהל של מת עצמו דהא הראב"ד פסק (בהלכות נזירות פ"ה ה"ט"ו) דכהנים בזמן הזה טמאי מתים הם ואין עליהם טומאה, ואם נימא שטמאי מתים המה בטומאת כלים והכהן אינו מוזהר על טומאת כלים ואף שנעשה טמא הוי לדידיה רק כשרץ ונבילה, כי הדר נגע במת בודאי הוי חייב, דאם נימא דפטור בזה הרי גם בזמן הבית יכול הכהן לטמא למת שיטמא עצמו מתחילה בכלים ואחר כך יהיה מותר משום מחולל ועומד, ומוכח מזה שטמאי מתים

התוספות על הבא בטומאה שלא לעשות זכר כיון שהפטור לא הוי בהקרבת החגיגה רק מפני שאין צריך לאכילה, ובהזכר שאנו עושין בשני התבשילין הלא אין אוכלין אותה מפני האיסור של אכילת צלי ולכן שפיר עושין זכר להבאת חגיגה. וכמו שלא הקשו גם כן במרובה שאנו עושין זכר והקשו רק מהפטור של שבת דשם הוי הפטור משום האיסור של הקרבה ולכן אין לעשות זכר. אך בתשובתי העליתי כוונה אחרת בדברי הרמב"ם, וחידשתי שהיא שכל ישראל טמאים מחוייבים בהקלה, ושפיר צריך לעשות זכר בזמנינו.

עיון. ונראה לי ראייה מזה לדעת הצ"ח שהעלה דמה שאינו מביא חגיגה בבא בטומאה לא הוי החסרון בהבאת הקרבן דהא ערל וטמא משלחין קרבנותיהן, רק החסרון הוי בהאכילה שאין יכול לאכול, והחגיגה הוי כדי שהפסח יהיה נאכל על השובע, וכיון שאסור לאכול בטומאה הוי הבאה שלא לצורך והוי כמו במרובה שאינו מביא חגיגה מפני שאינו אוכל. ולכן מדוייק מאד לשון המשנה שהפסיק במרובה בין שבת לטומאה, דהמניעה של טומאה היא לא בהקרבה כמו שבת רק באכילה כמו במרובה כיון שאין צריך לאכילה. ולכן לא הקשו

קע

השגות על תשובה הנ"ל מאת הרב כהנא שפירא זצ"ל

מינה אם שנת היובל מגרע מהחשבון. ולא כתבתי בזה מפני שעיקר הדבר פשוט כמו שכתבתי שאינה ראייה כלל. מה שכתב שבחינוך שלו כתוב שנוהג בארץ ישראל ולא בזמן הבית, איני יודע איזה ספר היה לפניו, בחינוך שלפני (המהדורה השניה עם המנחת חינוך) כתוב בפירוש (מצוה שכח) שנוהג בזמן הבית.

המשכן בגלגל ובנוב

(ב) על השגתי דבגלגל היה מקדש כתב כבוד תורתו "ותמהני דמבואר להדיא שרק מזבח היה שם אבל הארון היה בשכם". ודברי כבוד תורתו תמוהין לגמרי, ולא ידעתי היכן מצא כדבר הזה שרק המזבח היה שם, ובמשנה דזבחים קי"ב: אמרו בפירוש דהיה שם אהל מועד שבמדבר, וכנראה דכונתו ליהושע (כד, כו) דכתיב "ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה'". אבל עיין שם ברש"י שהוא כלפי שהביאו שם הארון, והיינו כשאסף יהושע את ישראל לשכם, שהרי אז היה המשכן בשילה. ואם היה הארון בשכם מזמן גלגל לא היו הבמות אסורות בשילה משנבנה משכן שילה, וכמו שכתב במשך חכמה (ריש פרשת ראה) ועיין שם ברד"ק שהיה שם לשעה. ועיין ברשב"ם על התורה פרשת ויחי על הכתוב "לא יסור שבט מיהודה" (בראשית מט, י) שפירש שאין הכונה

ב"ה

לכבוד הגאון מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א

שלום וברכה למר ולתורתו, קיבלתי את דבריו היקרים, ואבוא על סדר דבריו.

הקהל ומצות שמיטה

(א) מה שכתב דיש ראייה מהא דמקשה למה כתיב גבי שמיטה הלא צריך לכתוב כדי ללמוד שתלוי בשמיטה, הנה באמת אין כאן מקשן ולא קושיא כי הכל לשון הצריכותא המפרשת לשון הכתוב. אולם בעיקר דבריו תמהני הלא פשוט וברור דקודם שאנו דנים אם קשור לזמן חיוב שמיטה צריך שיהא קודם ריבוי על שנת השמיטה. וגם מה שהוכיח מזה דעל כרחך סבר המקשה דאפילו תלוי בשמיטה לא צריך קרא דשמיטה אלא ידעינן מהמספר שבע שנים, תמוה, איך ידעינן מדכתיב מקץ שבע שנים דהכונה לשמיטה, ועוד תמוה לומר דזה הייתי יודע ובכל זאת הייתי סובר דמקץ שבע שנים הוא אפילו בתוך שנות שמיטה. וגם סותר את עצמו, דזה מסתבר למקשה דל"ד שתלוי בשמיטה, ואם כן בטלו דבריו. ובאמת עצם ההוכחה כפי שהיא לפי הסלקא דעתך אינה, דהציווי בתורה הוא להתחיל במנין מערבות מואב אלא מה שאחר כך אי אפשר לקיים המצוה דשמיטה זה אינו מגרע מריבוי דקרא. וגם נפקא

הרמב"ם בפירוש המשניות בזבחים פי"ד מ"ז דאחר שחרב מקדש שילה בעונות אבותינו הקימו אהל מועד שנעשה במדבר בנוב, אחר כך חרב נוב והקימו אותו בגבעון. וכן כתב הרמב"ן (בפרשת תבוא) וכן מפורש להדיא בסדר עולם פי"ד.

וכן נראה ממה שכתב בסוטה כ"ו: דמשנבנה הבית נגנז אוהל מועד קרשיו בריחיו וכו' ומשמע לכאורה דעד כה היו משתמשים בו. (אולם איכא למימר דעד כה לא נגנז כי היו יכולים להשתמש בו, דשמא יצטרכו להעתיק המשכן מגבעון, אבל בגבעון גופא היה בית אבנים. ועל כן צריך עיון היכן היו הקרשים בשעה שעמד המשכן בשילה. והנה נגמרא שם לא הוזכרו יריעות, ולכאורה יש לומר דזה כלול במה שכתב אוהל מועד, דאין לו פירוש, דהרי פורט שם הכל ומה הכונה באוהל מועד, אלא רצה לומר יריעות, וצריך עיון). וגם התם לא היה הארון שם אלא במקום אחר ואפילו הכי מפורש בתוספתא יומא פ"ב מי"ב דהיה שם קודש קדשים, וכן נראה מיומא דהיו מקריבים שם שעירים, ויש לזה ריבוי ביומא ס"ז:

והנה באמת הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ב כתב שבנוב וגבעון בנו מקדש, ומשמע לכאורה שבנו שם בנין ממש, אבל יקשה על זה מהסדר עולם, וכמו שכתב הרמב"ם עצמו בפירוש המשניות. והנה נראה דגם בהלכות בית הבחירה כוונתו היא על היריעות דמשכן, אלא דבגלגל לא היה על זה דין בנין מקדש וכאן היה על זה דין בנין מקדש, שאינו מיוחד דוקא באבנים, דבנין בית המקדש כשר בכל הדברים, ומה שכתוב בספרי (שופטים) ובתמיד (כח, א) דאין עושין אכסדראות של עץ במקדש, יש לומר דהוא מדרבנן כמו שכתב בכסף משנה הלכות עבודה זרה פ"ו ה"י.

והחילוק בין גלגל לנוב וגבעון הוא, דהנה במצות הקמת המקדש מצינו שני חיובים, דבסנהדרין כ': איתא דשלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, והיינו דבארץ ישראל חל חיוב נוסף במצות בנית מקדש, והדבר מבואר בלשון הרמב"ם שבהלכות בית הבחירה פ"א

בפרשה לשכם עצמה אלא לשילה הסמוכה לשכם. ועיין בתפארת ישראל זבחים פי"ד מ"ה ודבריו צריך עיון. ומה שרמז לתוספות ישנים אין שם כלום לנידון דידן. ודבר פשוט הוא שהקטירו קטורת בגלגל, ומפורש להדיא בתוספתא זבחים פי"ג מי"ד אין בין אהל מועד שבמדבר לגלגל אלא היתר הבמות. (ובזבחים ק"ז, ב הובאה בשינוי קצת). ועיין ברמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ה דעזרה והיכל קודש הקדשים מעכבים זה את זה, ועל כרחק שהיה הכל שם, וזה פשוט.

ועיין בכסף משנה בהלכות תפילה פ"א ה"א שפירש לשון הרמב"ם שבכל מקום שהמקדש שם שם מכוונים פניהם בתפילה וכתב בין במדבר בין בגלגל. וגם רבי שמעון יליף לכל דין הקרבה בבמה גדולה שהיא רק פסחים מדכתיב בגלגל שהקריבו הפסח, הרי שאין בגלגל פחות קדושה מהשאר.

אמנם המאירי במגילה ט'. כתב דמשבאו לגלגל כל שבע שכבשו והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל הותרו הבמות, ומקור דבריו לתלות היתר הבמות בקביעות הארון הוא בירושלמי מגילה פ"א הי"ב רב יוסה בשם רבי יוחנן זה סימן כל זמן שהארון מבפנים הבמות אסורות, יצא, הבמות מותרות. ועיין בתוספתא זבחים פי"ג ה"ח איזו היא במה גדולה בשעת היתר הבמות, אהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם. ובזבחים קי"ט: אמרו אליבא דמאן דאמר דמנוחה ונחלה קאי על ירושלים דמנוחה היינו מנוחת ארון. אולם ברור שזה אינו שייך אלא להיתר במות שהוא תלוי בקביעות של אוהל מועד במקומו, שזה נכלל בתנאי של מנוחה ונחלה, וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות דמשבאו לשילה נאסרו הבמות, לא היתה שם תקרה, ואחר שהיה שם בנין אז הוא מנוחה לפי שנתישבו ולא היתה שם נסיעה וה' ציוה שלא להקריב בבמות לכשתהיה שם מנוחה וכו'. והיינו שהבנין הוא סימן שהגיעו למנוחה, והוא הדין לגבי הארון שכשאינו קבוע במקומו הוא סימן שלא הגיעו למנוחה.

ומה שכתב דגלגל שאני שלא הוי אלא רק יריעות, הנה גם בנוב וגבעון היו יריעות כמו שכתב

שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה וכו' ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה היה נעשה בימי אחד מהשופטים וכו' עד כאן לשונו. וכן הוא במדרש תהלים (י), ולכן אף על פי שלא נבנה בית עולמים אלא בימי שלמה ועל איחור הבניה נענשו ישראל, מכל מקום יש לומר שהיה קיום כל דהו למצות בניה במקום אשר יבחר גם בשילה ונוב וגבעון שאז כבר החל זמן הראוי לקיום מצוה, ועונשם היה על שלא קיימו המצוה בשלימות לבנות בית עולמים הקבוע לדורות.

ויש לבאר עוד בהא דג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה, דצריך עיון אמאי דנקט ג' מצוות אלו, הרי כמה מצוות נצטוו כשנכנסו לארץ, ועיין שם ברש"י שעמד על זה וכתב משום שג' אלו תלויים זה בזה.

ונראה דבמצות בנין בית הבחירה איתא בספרי פרשת ראה על הפסוק כי אם אל המקום אשר יבחר ה', דרוש על פי נביא, ועיין בשאילת דוד (קונטרס דרישת ציון וירושלים) דמה שבנו עולי גולה את הבית השני אף על פי שלא היה להם מלך, ועוד דלדעת החינוך אין מצות עשיית מקדש אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתו, הטעם הוא דזה היה על פי נביא שנתנבא להם לבנות וכו', ואין זה דבר חדש שיחדש הנביא, האחד, דכל ענין בנין הבית נמסר לנביאים כאומרים בכמה מקומות הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, וכן בשבועות ט"ז. על פי נביא נאכלת ועל פי נביא נשרפת כו' עד כאן לשונו. והיינו דאף דתורה לא בשמים היא אבל מצוה שאינה מסורה לאדם אלא שכל עיקר ענין המצוה מסור לשמים בזה גם פירושה יכול להינתן מן השמים. וזהו מה שכתוב מגילה מסר שמואל לדוד כו'. הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ויש לה דין תורה כמו שכתבתי שניתנת להידרש. ועיין ברש"י דברי הימים (א כה, יט) על הכתוב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית, תבנית הבית חכמני והשכלני וכו' והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש וכו'. ועיין בשו"ת חתם סופר יו"ד סימן רל"ו.

ולפי זה הוא הדין במלך דאיתא בספרי שופטים

ה"א כתב דמצות עשה לעשות בית לה' וכו' שנאמר ועשו לי מקדש, ובהלכות מלכים פ"א ה"א כתב דבכניסתם לארץ נצטוו לבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה, נראה מכך שבחיוב שהתוסף בכניסתם לארץ ישראל כלול גם מקום אשר יבחר וגם חיוב בנין.

וחיוב שלש מצוות אלו נראה שהוא מכלל מצוות התלויות בארץ שאין חייבין בהם אלא לאחר כיבוש וחילוק, ועיין בקידושין ל"ז: לגבי מצות מינוי מלך דלרבי ישמעאל פרט הכתוב שאינו אלא אחר ירושה וישיבה, ומינוי מלך קודם למלחמת עמלק ובנין בית הבחירה כמו שכתוב בסנהדרין שם. ואם כי עיקר חיוב בנין בית הבחירה הוא לאחר מינוי מלך ומלחמת עמלק כמבואר בסנהדרין שם מכל מקום תחילת הזמן שמצוה זו יכולה להתקיים היא מיד לאחר כיבוש וחילוק, וכמפורש בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן קפ"ז) וזה לשונו "דע דעד שלא נכנסו ישראל לארץ היתה ארץ ישראל כשאר ארצות לתרומה ומעשרות וחלה שלא היו חייבין בהן בכל אלו וכן היו מקריבים קרבן בכל מקום ואוכלים קדשים בכל מקום, וכשנכנסו לארץ קידשה יהושע ונאסרו בעשיית קרבנות ואכילת קדשים אלא במקומות הקדושים, בנוב וגבעון ושילה ובית עולמים, וכמו שכתוב "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' כו', וכתב "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר" וכו'. ולומר שאחרי שיכנסו לארץ ותהיה להם ירושה יאסרו במה שהיו מותרין עד שלא נכנסו לה. ונחלקו חכמי ישראל בקדושות אלו אם בטלו כשגלו ויצאו מן הארץ אם לאו, ויש מי שהוא סובר שאותה קדושה שקידשה יהושע לא נתבטלה לעולם כו' ולעולם חייבים בתרומות ומעשרות וכו' עיין שם". הרי מבואר בדבריו שדין מקום אשר יבחר החל מאז קידש יהושע את הארץ ואז חל גם חיוב תרומות ומעשרות וגם דין מקום אשר יבחר, וממילא דגם חיוב הקמת בנין למקדש לא חל כלל בגלגל אלא בשילה ונוב וגבעון כנ"ל. (ויעיין בויקרא רבה כב, ט). ועיין ברמב"ן על התורה פרשת קרח (במדבר יח, טו)

שינה הרמב"ם לשונו לגבי אוהל מועד שבגלגל מאוהל מועד שבנוב וגבעון שבהם כתב שבנו מקדש אף על פי שגם שם היה אוהל מועד כנ"ל, משום ששם כבר חל על זה דין בנין שיש במצות בניית בית הבחירה כנ"ל.

ונראה עוד שאפילו אם מצות בנין אינה תלויה בדין בית הבחירה אלא בדין עשיית מקדש, מכל מקום גם החיוב לדורות של מצות עשיית מקדש הוא דוקא בארץ ישראל המקודשת כבר, ובי"ד שכבשו וחילקו שעדיין היה חסר בקדושת ארץ ישראל לתרומות ומעשרות היה חסר גם בקדושת ארץ ישראל לענין הקמת מקדש, והמשכן היה בו קיום המצוה לפי שעה כמו שנתבאר מהרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"א ועיין בר"י מיגש שבועות ט"ז. דמאן דאמר בכל אלו תנו, קסבר קדושה ראשונה שקידשו יהושע וישראל את הארץ קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא וכו' עיין שם, ובשו"ת הרשב"א הנ"ל ועיין במאירי מגילה (י, א) שכולל בקדושת הארץ את הדין שהבמות אסורות, ועיין בחינוך מצוה צ"ה שמצות ועשו לי מקדש, אינה נוהגת אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתן. ואין כאן מקומו להאריך. ועיין בכסף משנה שם שמבאר שיטת הסמ"ג שלא הזכיר במצות עשה של הקמת מקדש את הפסוק "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ח) אלא את הפסוק "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ" ואחר כך "והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו לשכן שמו שם שמה תביאו" וגו', (דברים יב, יא-יג) משום דההוא קרא במשכן שבמדבר מיירי.

אמנם עדיין צריך ביאור שהרי ברמזי המצוות שבתחילת הסמ"ג הביא גם פסוק זה, ויש לפרש דסבירא ליה לסמ"ג שהמשכן שבמדבר שלא היה במקום שכבר מקודש כארץ ישראל היה בו ציווי בפני עצמו ואין ללמוד ממנו ציווי לדורות לעשיית מקדש, אבל ברמזים הזכיר גם את הפסוק ועשו לי מקדש כי על כל פנים גם הציווי על המשכן שבמדבר הוא ענין אחד עם הציווי לדורות, ורק בתנאי החיוב הם חלוקים.

ולפי טעם זה שלא נתחייבו להקים בית מקדש עד שנתקדשה הארץ לאחר י"ד שנה שכבשו

על הכתוב שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלקיך בו, על פי נביא. ואם כן גם מצוה זו היא דוקא על פי נביא, וזהו מה שכתוב בשמואל (א י, כה) "וידבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ויכתוב בספר וינח לפני ה'", והיינו שמשפט המלוכה שמסר שמואל נשתנה משאר פרשיות נבואה, שזו נכתבה בספר והונחה לפני ה', והיינו בקודש הקדשים. ועיין במדרש תנאים (לדברים יז, יט) לשמור את כל דברי התורה הזאת אלו דברות, ואת החוקים האלה אלו חוקי מלכות וכו', ואין כאן מקומו להאריך.

וכך גם בפרשת עמלק דכתיב בה מלחמה לה' בעמלק וגו', יש לומר דהיא דוקא על פי נביא, וכן מטו בשם הגרי"ז מבריסק שליט"א וכן נראה מהפסיקתא רבתי (פרשה יב) וכמו שמצינו שנמסרו דיניה על פי שמואל לישראל.

ונראה דזהו הביאור בתהילים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, קוראים אל ה' והוא יענם, בעמוד ענן ידבר אליהם, שמרו עדותיו וחק נתן למו. וצריך עיון איזה חוק שייך בשמואל, הרי התורה ניתנה על ידי משה, ולגבי אהרן יש לפרש כי יש דיברות שנאמר בהם אל משה ואל אהרן, ואם כי למשה נאמרו אבל על כל פנים מוכח דעל ידי שניהם ניתנו, ועוד דכמה פסוקים בתורה לאהרן נאמרו, ועיין במכילתא ריש פרשת בא, אבל בשמואל צריך עיון.

ונראה שהכונה לדינים הנ"ל שנמסרו על ידי שמואל לישראל וזה שאמר וחק נתן למו. ובאמת הדברים מבוארים בילקוט תהילים שם סימן תתנ"ג שמרו עדותיו וחק נתן למו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו, זכרו תורת משה עבדי, ושמענו בשמואל שנכתב לו ספר תורה דכתיב ויכתוב בספר וינח לפני ה' וכו', ולפי זה נמצא ששלושת מצוות אלו יש בהם גדר מיוחד שקיומם הוא על פי נביא, ולכן הם נמנים ביחד, כי ציוויים הוא בגדר המיוחד להם.

על כל פנים נראה דדין הבחירה החל מיד אחר כיבוש וחילוק, לפי זה יש לפרש שלכך

היה בו משום חיוב הקמה אלא הוי בנין חדש אפשר לבנות בשינוי מקום.

והנה יש לעיין עוד בזה שיהיה נפקא מינה לגבי חינוך, דלכאורה נראה דבכל המסעות כשהקימו המשכן לא היו צריכים לחנך שוב, אם כי דין חינוך ודין קידוש הם תרי עניני, שמה שבעינן קידוש עזרה בשיירי מנחות אין זה משום שלא חל קדושת הגוף על הבנוי, אלא זוהי קדושה מיוחדת של דין מחנה שכינה, ובמשכן גופא היו תרי קידושי, חדא המשיחה, דקדש הכל בקדושת הגוף לעולם, וחדא המילואים שקידשוה למחנה שכינה, וכל דין שתי תודות ושיירי מנחה ממילואים יליף, עיין ברשב"א שבועות ט"ו. (ובזה יש לעיין במה שכתב הרמב"ן בקדושת בית הכנסת שלא יהא להן פדיון כאבני עזרות, ולפי זה יש לומר שאפילו אם נימא שאין פדיון לאבני עזרות אין זה מפני חלות קדושת הגוף שלהם, אלא בצירוף מה שחל עליהן גם קדושת מחנה שכינה וכן שנתקדשו בשיירי מנחה ולכן אי אפשר לפדות, ויש לדון).

והנה במשכן מסתברא שבכל המסעות לא היו צריכים לחנך כל פעם בשיירי מנחה, וזה הוא משום שחלות דין מחנה שלו הוי על ידי הקמתו, שהוא מחנה שכינה מחמת עצמו, ולא על ידי שבונים אותו נעשה למחנה שכינה. וראיה לזה נראה שהרי מבואר במנחות שקדושת מחנה ישראל ומחנה לוייה היתה אפילו לאחר סילוק מסעות, ואם כי טומאת מת הותרו, היינו שאין עתה במציאות מקום כניסה של איסור. ועל כל פנים מחנה ישראל לא היה צריך קידוש מיוחד, ואם כן גם מחנה שכינה לא היה צריך. (ועיין שם ברבינו גרשום שכתב חידוש גדול דמקום אהל מועד היה אסור לטמאים גם לאחר שנסע, והיינו כל זמן שלא הוקם מחדש לאחר חניה, וכן נראה מתוסבות יומא (מד, א ד"ה בשילה) ואין כאן מקומו להאריך). ועל כן נראה דגם בהקמת המשכן בגלגל שדין הקמתו היה ממש כדין הקמה במדבר והיה מתקדש מאליו לכל, אבל אחר זמן כשנבנה בית בשילה נפקע דין זה של המשכן שלעולם אהל מועד הוא, שהרי לא היו זקוקים לו כלל. ולהכי גם אחר כך כשחרבה שילה והקימו המשכן בנוב אין

וחילקו, אם כן בהקמת המשכן בגלגל לא משום קיום מצות ועשו לי מקדש, אלא הוי כבמה גדולה בעלמא. ולפי זה יש לומר שלכן לגבי גלגל, לא כתב הרמב"ם שבנו מקדש כפי שכתב בנוב וגבעון כי לא היה בזה משום מצות הקמת מקדש.

ויתכן עוד לפי דברי הספרי זוטא פרשת נשא שארץ כנען מקודשת מעבר הירדן, שארץ כנען כשרה לבית שכינה, והיינו לבמה גדולה כמו שכתב בזית רענן שם וכן מבואר במכילתא פרשת בא עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות. אם כן יש לומר דקדושת ארץ ישראל זו חלה רק לאחר י"ד שכבשו וחילקוה ואז נתקדשה ארץ ישראל לענין זה שתהיה ראויה לקדושת במה גדולה, וכמו שנתבאר לעיל לענין חיוב הקמת מקדש, ואם כן מה דהקימו המשכן בגלגל הטעם הוא משום שהמשכן כבר קדש בלא זה על פי הדיבור וגם במדבר הקריבו בו. ולפי זה יש לפרש שלכן לגבי גלגל כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ב שהעמידו המשכן, כי כל האפשרות אז לקדש במה גדולה ומקדש היתה רק מחמת שהיה עמם המשכן, אבל בנוב וגבעון כתב הרמב"ם שבנו מקדש כי אז כבר היה דין הקמת במה גדולה ומקדש. (אמנם יש לעיין בזה דיש לומר דקודם שנתקדשה ארץ ישראל לבית שכינה לא חל כלל דין זה שחוץ לארץ אינה ראויה לכך, ומכל שכן בארץ ישראל גופא. וכעין מה שמצינו במגילה י"ד. עד שלא נכנסו ישראל לארץ היו כל הארצות כשרות לומר שירה וכו').

ונפקא מינה בזה, חדא, דאם חסר קרש אחד אי אפשר להשלימו על ידי אחר, כי המשכן בעי משיחה, אבל בנוב וגבעון לא היה הכרח דוקא לקרשים אלו.

עוד נפקא מינה למה שכתב רבינו גרשום בחולין י"ז: שחור בקרשים פוסלם, וזה דין במשכן ולא בנוב וגבעון.

עוד נפקא מינה למה שכתוב דקרש שנתנו בצפון לא יתנו בדרום, וזה דין במשכן שהיה בו דין הקמה והיה סדר בהקמתו, אבל בנוב וגבעון שלא

ברמב"ם, רק במעשר שני כתב דבנפול מחיצות אין אוכלין מעשר שני, וכבר תמהו על זה ממה שכתב שקדושת עזרה וירושלים גם בזמן הזה. והנה יש בזה בירור דברים בשיטת הרמב"ם, דנראה דלפני ה' הוא דין נוסף במצוות אכילה, והיינו דעצם הדין הוא לאכול בירושלים במחנה ישראל ומלבד זו בעי שמקום קדוש זה יהיה לפני ה', ורצה לומר שיהיה מקום אחד עם העזרה לפני ה' דהיינו ההיכל או קודש הקדשים, ולפני ה' הוי על ידי המחיצה שמקפת את כולן, גם את המקדש וגם את ירושלים, אבל כשנפלו המחיצות הוי ירושלים מקום בפני עצמה ולא מקרי לפני ה' ובזה יש לומר דזהו אפילו אם גם חומת העזרה ליתא דעל כל פנים ליכא חיבור עם העזרה, אבל יש לומר דרק כשקיימת חומת העזרה שוב אין ירושלים לפני ה' כשנפלה חומתה שהקיפתה עם המקדש.

ואם נימא כן יתיישבו דברי הרמב"ם דאוכלין מעשר שני בכל ירושלים אף על גב שאין חומה, שהתם כיון שקדשה לעתיד לבוא יש מקום קדוש ורק דאינה עוד לפני ה' וכיון שגם חומת העזרה ליתא שוב הוי לפני ה'. אבל באמת נראה יותר דלפני ה' אינו אלא למצוה אבל אם אכל בלא מחיצה אין איסור דעל כל פנים אין זה שערך, אבל למעשר שני שיצא דנימא דיש לה היתר להחזיר לירושלים ותהיה כדבר שיש לו מתירין לא אמרינן, כיון דאין מחיצות ואין מצוה באכילתן, אף על גב שאיסור ליכא שם לאחר שיחזיר, אין זה דבר שיש לו מתירין, ואין כאן מקומו להאריך.

בכל אופן כל זה במקום קדוש ומשום לפני ה' אבל כשהמקום אינו קדוש ואין כאן לפני ה' מה יתן ומה יוסיף אם יעשה לו מחיצה, אלא ודאי ומוכרח דבתוך הקלעים היינו משום דהוי עזרה. וגם מהתוספות בשבועות שהבאתי למעלה דהיו צריכים לקדש המשכן שבגלגל מוכח נמי דהיה לו דין מקדש לכל.

ועוד דלפי דבריו ניבעי גם לעבודות מחיצות מסביב לבמה, ומאי שנא קלעים דעבודה מקלעים דאכילה, וזה דבר מופרך לגמרי שלא תתכשר במה בלא קלעים, ואם ירצה לחלק אכילה לעבודה יקשה

על זה דין הקמה שבמדבר אלא הוי דין בנין מקדש כבשילה, ובעי קידוש.

אמנם בתוספות שבועות ט"ו. ד"ה אין הקשו איך קידש יהושע בשיירי מנחה הרי אין מנחה בבמה, ומשמע דסברי דגם משכן גלגל טעון קידוש, וצריך לומר דסברי דלא דמי למשכן שבמדבר דהיה בו דין מסעות, דעל זה נאמר ונסע אהל מועד דאף על פי שנסע אהל מועד הוא, אבל משעברו את הירדן בטל מהן דין מסעות, ועיין שם בריטב"א ובמהרש"א. ויש לי בזה אריכות דברים ואין כאן מקומו להאריך. אולם בדעת הרמב"ם נראה כמו שכתבתי.

אכילת קדשי קדשים

ג) ומה שדחה ראייתי דקדשי קדשים נאכלו בתוך הקלעים דלדעתו גם באכילת קדשי קדשים בבמה למאן דאמר דמנחה איתא בבמה צריך מחיצה, וראיה לזה דמנו ההבדל בין במה גדולה לקטנה מחיצת דמים לבד, דבריו מרפסין איגרא, דמה יתן ומה יוסיף שיקיף את הבמה במחיצות, אטו מה שאוכלין קדשי קדשים בעזרה הוא משום דצריך שיהא מוקף באכילתו במחיצות מסביב, הרי העיקר דבעי הוא שיאכל במקום קדוש וזה שכתב המשנה דקדשי קדשים נאכלים בתוך הקלעים הרי גם בשילה אמרו כן. והוא פשוט בתכלית. וכי יתכן כדבר הזה שהמקום אינו קדוש כלל משאר מקומות ועל ידי זה שיקיף מסביב לעצמו במחיצה יוכשר לאכילה ובלא זה לא. ואמנם בפסח יש דין שיאכל במחיצה משום דכתיב חוצה, והוא משום יחוד מקום לחבורה שהוא דין מיוחד באכילת פסח. וגם היכן המקור לענין זה שצריך מחיצה, והרי אם כן גם באכילת קדשים קלים בבמה יצטרך מחיצה כמחיצת ירושלים.

אמנם יש דין מחיצה באכילה כדאמרינן בבבא מציעא נ"ג: מחיצה לאכול מן התורה, ובספרי דריש לפני ה' במחיצה, אמנם הרי בירושלים מיירי שצריך לאכול בתוך חומות ירושלים, (ועיין שם בספרי דילף לשני מחיצות) או בעזרה, שיש בהן קדושה.

והנה באמת הדין דמחיצה לאכול לא הובא

למכל מקום אף שם היה מקודש כעין עזרה שאין בו ישיבה לאחרים. וצריך ביאור.

ונראה שהביאור הוא שאיסור ישיבה בעזרה אינו משום הקדושה של מקום העזרה אלא שכל האיסור הוא לשבת לפני ה', ולפני ה' רצה לומר לפני הארון, וההיכל והעזרה הוו לפני ה' מפני שהם לפני הארון. ולכן יש איסור ישיבה לפני הארון גם אם הארון אינו בהיכל, ולכן ילפינן מדישב דוד שם דאין איסור זה נוהג במלכי בית דוד. ויתכן גם לומר דהארון בעי עזרה, דמלשון הכתוב (במדבר ג, כו) "ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב", משמע דגדר עזרה הוא גם למקדש גם למזבח, כלומר אפילו למזבח בפני עצמו, ויש לומר שגם לכל כלי דפנים, ואין כאן מקומו להאריך. ועל כל פנים במקום חנית הארון יש לומר דמקרי לפני ה', ויש לפרש כן בכוונת הריטב"א הג"ל דאף שם היה מקום מקודש כעין עזרה. ועיין ביראים (מצוה תלב) מצות ויתד תהיה לך על אזנך, כשישראל יוצאין למלחמה היו מוליכין את הארון במלחמה עמהם וצוה הקב"ה שינהגו בקדושה ובטהרה ויכינו יתד וכו' כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך זה מחנה ארון. עד כאן דבריו. ועיין ברמב"ן על התורה (פרשת כי תצא) וברבינו בחיי ובאבן עזרא שם. ועיין בזוהר הרקיע לתשב"ץ (במצות עשה סימן סז) שכתב שאין דין זה של והיה מחניך קדוש מיוחד במחנה המלחמה דוקא אלא להזהיר שבכל מקום שיש ארון ושכינה וכו' שיהיה נקי מכל לכלוך. ועיין במשך חכמה (ריש פרשת ראה) ועיין בתוספות ישנים יומא (מד, א סוף ד"ה שילה) ובהגהות היעב"ץ על הרמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ו.

ולפי זה יש לבאר דברי רש"י הג"ל, דבגלגל שהיה עמהם הארון במשכן היה ראוי שיחול דין מחנה ישראל לאכילת קדשים קלים כי היה נקרא לפני ה', ואם כן היו צריכים להיאסר באכילה בכל מקום, ורק משום דלא היתה חנייתו סביב למשכן, בטל דין מחנה והותרו לאכול בכל מקום.

עוד יש לדון בסברת כבוד תורתו בדין מחיצה לפי מה שכתוב בזבחים שם דבנוב וגבעון קדשים קלים נאכלים בכל ערי ישראל, ולכאורה יש לפרש

לו מה שהקשה אמאי לא תני חילוק מחיצה אלא רק לדמים.

אלא דבר פשוט הוא דלא קשה מידי, שדבר זה שאין מחיצות לבמה, בין לעבודה בין לאכילה הוא הוא עצם היסוד של במה, שיסודו הוא שאין צריך מקדש ולפני ה' והמשנה מתני פרטי דיניו ולא כשכאן יש מקדש וכאן לא, שזהו מובן מאליו, ועל זה תני שהמזבח של במה חלוק ממזבח דמקדש שאין לו מחיצת דמים, אבל שלא יהיה עזרה לבמה לא צריך כלל למיתני.

ומה שרצה לחלק בין גלגל לנוב וגבעון דלא היתה בגלגל במה גדולה דהיו שם רק יריעות, כבר כתבתי לעיל מהסדר עולם רבה שגם בנוב וגבעון היו יריעות, ואם כן ליכא למימר כדבריו בשיטתו.

והנה במה שכתבתי לעיל לגבי גלגל נראה לי בזה עוד ראייה והערה מרש"י ריש פרת חטאת (זבחים קיב, א) דבאו לגלגל קדשים קלים נאכלים בכל מקום. ופרש"י דכיוון שבטלו הדגלים והם היו הולכים בכל מקום ולא היתה חנייתן סביב המשכן, בטלה קדושת מחנה, עד כאן לשונו. וקשה לי אמאי לא פירש כדלהלן גבי נוב וגבעון דלהכי היתה אכילה בכל מקום כיון שהותרו הבמות ולמה חידש כאן טעם מיוחד דאין כאן קדושת מחנה. והנה מרש"י כאן נראה דאף על גב דהשחיטה בכל מקום, מכל מקום אפשר לומר דלאכילה גיבעי מחנה ישראל, והיינו כמו שכתבתי להלן בגמרא זבחים קי"ט. לגבי מעשר שני בנוב וגבעון דאם היה אפשר לקיים מצות אכילת מעשר שני לפני ה' היו חייבים להביאם שם ולא היו נאכלים בכל ערי ישראל.

והנה בדין מחנה ישראל לאכילת קדשים קלים נראה שיש דין מחנה במקום חנייתם סביב הארון משום דאז קרינן ביה לפני ה' אלוקיך תאכלנו וגו' (ועיין בירושלמי מגילה הנ"ל שהיתר במות תלוי בארון) ועיין ביומא כ"ה. דילפינן שמלכי בית דוד מותרים לשבת בעזרה מדכתיב בדוד וישב דוד לפני ה' וגו', ולדעת רבים מהראשונים איסור ישיבה בעזרה הוא מן התורה, ולכאורה צריך עיון הרי שם לא היה כלל מקדש, דהמשכן היה בגבעון ורק הארון היה בירושלים, וכבר עמד על זה הריטב"א שם, ותירץ

דמוקפות חומה ולזה אין צריך דוקא קדושת בתי ערי חומה אלא כל ערי ישראל שיש להם חומה. ומצינו שיש קדושה לערי ישראל סתם משאר מקומות ארץ ישראל בדין שילוח אבנים מנוגעות ובגד מנוגע, ועיין בתורת כהנים (פרשת מצורע פי"ד) דממעט מקרא "והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר" (ויקרא יד, מ) דאין מצורע משתלח מחוץ לכל העיר, ואף על גב דבמצורע מפורש "מחוץ למחנה מושבו" (שם מח) "וישלחו מן המחנה" (במדבר ה, ב) ועל כרחך דיש לומר דגם כל העיר בכלל מחנה לענין זה, ועיין שם בתורת כהנים (פרשתא א סימן ה) ובתוספות ערכין ל"ב: ד"ה קדשו, ועיין בראב"ד הלכות איסורי ביאה פי"ד ה"ח ובפירוש הרא"ש לכלים פ"א מ"ח ועיין ברש"י זבחים (נה, א ד"ה טהור) ואיזה זה מחנה, דבמדבר כל דגל בתוך אסיפת דגלו. משמע דבמדבר לא נאכלו קדשים קלים סביב למקום חניה של כל דגל, ואם כן יש לומר לכאורה גם על שעת היתר במות בנוב וגבעון, שהיתר זה הרי היה רק בארץ ישראל וכמו שנתבאר במכילתא (פרשת בא) ובספרי זוטא (פרשת נשא הני"ל) ועיין בהגהות הרד"ל בזבחים קי"ב: אבל מכל מקום גם בהם לא הותרה האכילה אלא בערי ישראל שהם כמקום אסיפת הדגל במדבר, אלא דמכל מקום בעינן גם מחיצה לעיר.

אולם לפי זה צריך עיון דאם כן אם יצא מהמחיצה יפסל ביוצא כיון דאינו ראוי שם לאכילה והרי מפורש בזבחים ק"כ. ומנחות כ"ה: דיוצא הותר בבמה, אמנם עיין בפירוש הר"ש לתורת כהנים (פרשת צו פרשתא ה ה"א) דהא דאין יוצא בבמה ילפינן מקרא דבחצר אהל מועד יאכלוה דוקא באוהל מועד נפסל ביוצא ולא בבמה.

אכן אפשר לומר דאם גם בזמן היתר במות בעינן מחיצה זה הוא אפילו במחיצה שיחיד עושה לעצמו, כמחיצת חבורה בפסח, ולכן גם אם הוציאו לחוץ אינו נפסל דהרי גם מקום זה ראוי לאכילה שהיה יכול לעשות שם מחיצה ולאכול. ופשוט דמחיצה דהכא אינה צריכה לקידוש, דבעצם גם בדין חומה דבתי ערי חומה יש לומר דאין צריך לקדשה, וכן לגבי ירושלים דעיקר קדושתה היא

על פי דברי הקרית ספר בהלכות בית הבחירה פ"ז דכל עיירות מוקפות חומה הויין בכלל מחנה ישראל וראויות לאכילת קדשים קלים אלא כיון דיש הפסק בין ירושלים לעיירות המוקפות חומה, אי אפשר להביאם ולאוכלם שם דנפסלים ביוצא, ולפי דבריו כל זה בשעת איסור במות אבל בשעת היתר במות הרי אפשר לשחוט בעיר המוקפת חומה דהיא בכלל מחנה ישראל, ואם כן יש לפרש לכאורה דערי ישראל דנקט במשנה רצה לומר ערי חומה. ומצינו כהאי גונא בדין אין עושין מגרש שדה דקתני סתמא בערכין ל"ג: ומכל מקום נראה מרש"י שבועות ט"ז. ד"ה כל דאין זה אלא בבתי ערי חומה, עיין במשנה למלך בהלכות שמיטה ויובל פי"ג ה"ה ובמרכבת המשנה שם, וגם כאן יש לפרש דאין קדשים קלים נאכלים בכל מקום בארץ ישראל אלא דוקא בבתי ערי חומה שיש להם דין מחנה ישראל, דכיון דיכול לשחוט הקרבן בכל מקום יכול לשוחטו בערי חומה ואין הקרבן נפסל ביוצא לאחר שחיטה. אבל חוץ לערי חומה יש לומר דנפסל ביוצא דאין זה מקום אכילתו.

אבל באמת צריך עיון גדול בדברי הקרית ספר, דהרי לשיטתו הוכרח לומר שם דבמעשר אינו כן, דאי לאו הכי אין צריך כלל לאכול מעשר שני בירושלים דהרי אינו נפסל ביוצא ויכול לאוכלו בערי חומה, ולהכי כתב שם דכל זה אינו אלא מדין מחנה אבל במעשר כתיב "לא תוכל לאכול בשעריך" (דברים יב, יז) ואי אפשר לאוכלו במקום אחר חוץ מירושלים, והדבר פלא רב דהרי באותו קרא כתיב גם קדשים, "וכל נדריך אשר תדור ונדבותיך", וכמפורש בזבחים נ"ה. ועוד לא תוכל לאכול בשעריך כתיב, וכן פסק הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פי"א ה"ה ועיין בתוספות מכות י"ח. סוף ד"ה איסורא.

והנה עצם הביאור הנ"ל דבנוב וגבעון הותרה האכילה בכל ערי ישראל המוקפות חומה משום דעתה הותרה השחיטה בהם, יש לפרש דהגדר הוא דהרי מרבינן מקרא דבעי מחיצה לאכול ודין זה יש לומר לכאורה דהוא אפילו בזמן היתר במות ורק דנוספו הרבה ערים שמותר לאכול שם משום

וכלשון הגמרא ונימני מהשתא אף על גב דלא איתרמי בשמיטה, ורצה לומר שסוף שבע לא יחול בסוף שמיטות, וזה פשיטא שבגלגל לא היה הקהל משום פטור דבבוא כל ישראל אבל מצד אחר הרי פשיטא שמה שאין לקיים המצוה מחמת שפטור מראיה אינו סותר המנין דשבע, וכמו שאם לא קיימו פעם אחת הקהל דמכל מקום מקיימים אותה לאחר שבע שנים אחרות, והכי נמי כאן דשבע שבע מתחילין למנות משנת ארבעים במדבר וכשהגיע תשרי של שנה הראשונה בכנען הוי כבר שנה שניה, והשביעית היא בשישית לביאתם לארץ, ואם כי אז לא התחייבו בהקהל משום שלא היה מקום ראייה אבל כשבנו מקדש בשילה היה הבדל מתי הוא חיוב הקהל.

טעות בספר תורה

(ה) ומה שכתב שבגמרא אפשר לפרש שהיה המעשה דספירת אותיות בדורות הקודמים, הנה עיקר דברי הלא הוי דכיון שיש בידיהם ספר תורה דמשה לא יתכן כלל שישארו חכמי התורה בספיקתם בחסירות ויתירות, וכבוד תורתו מתעלם מזה, והלא אי אפשר להעלות על הדעת כלל שסנהדרין בחרו להשאר בספק, ולא לברר הדבר. ואף על גב שאיכא איסור כניסה לקודש הקדשים, הנה ודאי זה הוי כניסה לצורך, ועיין בתוספות בבא בתרא (יד, א ד"ה כד) וכל שכן כשנכנסין בשביל קריאת כהן גדול ומלך, ואין כלל פקוק בה שבזמן שהיה להם ספר תורה דמשה לא היה ספק בחסירות ויתירות.

ומה שכתב מירושלמי שקלים דמגיהים ספר עזרא, עיין מה שכתב רש"י במועד קטן (יח, ב ד"ה אפילו) בפירוש דבר זה. אולם במכתבו זה, כתב כבר טעם אחר, דגם לאחר הגהה בספרים יכול להזדמן טעות, והביא ראייה דגם מומין ביקרו ואפילו הכי מבואר במשנה דתני בתערובת בעל מום. וראייתו תמוהה וכי בשביל מנהג שהיו נוהגים בירושלים להעמיד מבקרי מומין, בשביל זה אין צורך לשנות דיני תערובת מומין. ויותר היה לו להביא מזה שקרבן טעון ביקור על פי דין. אבל באמת אין צריך להוכחה דיש חשש שיזדמן בכל זאת מומין וגם

משום מקום אשר יבחר ה' דלהכי בעי נביא, ואין המקום מקודש עד שיקדשהו בתודות וכו', אבל לעצם דין מחיצה לא, והוא הדין בבתי ערי חומה לשיטת רש"י בערכין דבעינן שתי תודות לקדשם. ועיין בתוספות שבועות (טו, ב ד"ה דקדשה) וברבנו גרשום בתמורה כ"א. אבל יש לומר דכאן גרע מבתי ערי חומה, דכאן לא נאמר אלא דבעי מחיצה, וכיון דמקום זה ראוי לעשות לו מחיצה לא נפסל ביוצא.

אכן יש לעיין מפסח שיצא חוץ מהחבורה דהוי פסול יוצא אף שהיה ראוי מקודם שגם שם תהיה מחיצתו ואפילו הכי כיון שלא נקבע שם הוי שם יוצא ממחיצתו ונפסל והכי נמי כן, ויש לחלק. ונראה דזוהי באמת כוונת רש"י שם, דהא דאין דין יוצא בבמה ומותר לאכול בכל ערי ישראל ילפינן מאיש כל הישר בעיניו, דילפינן משם דרשאי לשחוט בכל מקום, וממילא ידעינן דמותר לאכול בכל מקום דאם לא כן הרי תיכף יפסל ביוצא, וזה פשוט.

הקהל במשכן נוב וגבעון

(ד) ומה שכתב דודאי לא הוי מקדש לענין הקהל לא בגלגל ולא בנוב וגבעון דלא הקריבו שם עולות ראייה, הנה זו נקודה חדשה בדבריו שלא הזכיר בתשובתו, ואם כי הרמב"ן הסתפק בזה אם היה ראייה בנוב וגבעון הנה כבר הבאתי במכתבי הקודם ראייה מהגמרא במכות דלא נהגו, אבל על כבוד תורתו תמה אני דבא לתרץ קושייתי ונמצא דסותר לגמרי דבריו, שמה שאני דנתי הוא על מה שכתב שמכאן ראייה שאין צריך להקהל בעזרה דוקא דלא היה בגלגל עזרה, ועל זה כתבתי דודאי היה שם עזרה וכנ"ל, ולפי דבריו השתא הרי לא היה זה מקדש לגבי הקהל משום שלא היה שם ראייה, אם כן בטלה כל הוכחתו דלא בעי מקדש לקיים הקהל וסגי במחנה ישראל מדסלקא דעתך דיש הקהל בגלגל ועל כן צריך לתרץ דאין צריך עזרה להקהל, והרי על כל פנים אם כשר בכל מחנה ישראל בעי שיהא שם ראייה, דהא כתיב בבוא כל ישראל, ואפילו למנחת חינוך עדיין הקושיה במקומה.

ובאמת הפירוש בגמרא הוא לא למעט רק הקהל בזמן גלגל אלא שיהיה מנין אחר של שנים,

כתיבה, דלמאן דאמר רק יוגית, היינו דבכל לשון אסור לכתוב התורה ורק בלשון יוגית הותרה לכתוב, אבל אין זה מועיל לגבי הקריאה, והכי נמי מה שנכתב בספר לא מהני. ועיין ברמב"ם דמשמע דרק על הכתב יש היתר בסת"ם ולא על הלשון, אולם ממעשה דתלמי לא נראה כן. ויש לומר דזה אינו מה שאמר רבי שמעון בן גמליאל, ורבי שמעון בן גמליאל מיירי רק בכתב ודלא כרש"י, ואין כאן מקומו להאריך. ובאמת בטורי אבן מבואר בענין השוני מכתב עברי לאשורית שהמצוה אין מקיימים אלא באשורית, אולם מהר"ן שהבאתי נראה לכאורה דמקיימים מצות ספר תורה בכל לשון. ויש ליישב דברי כבוד תורתו לכאורה לפירוש רבינו תם דבעת מתן תורה ודאי בלשון הקודש נאמרה. אבל זה אינו נלמד ממה שכתב את התורה הזאת, דהיינו בלשונה.

והנה אם נימא דבעינן קריאה מספר תורה יש לדון בזה על פי דברי הראשונים שדנו לגבי השינוי מלשון עברי לאשורית דשינה עזרא, איך היו כתובים הלוחות וספר תורה שעשה משה. והנה, אי נימא דספר תורה שכתב משה היה באשורית יש לומר שפיר מה שכתב רש"י בבבא בתרא (יד, ב ד"ה ספר עזרה) שקראו בספר תורה דמשה, ובשיטה מקובצת כתב כן בשם הראב"ד, ואיך הותרה הכניסה לקודש הקדשים, אלא משום דהמצוה היתה גם כן בספר תורה הכתוב באשורית ועדיין כתבו עברית והיה רק ספר תורה דמשה. ויש לפרש בזה לשון הכתוב תקרא את התורה הזאת לעיל כתיב ויכתוב משה את התורה הזאת (עיין שם ברמב"ן) והכונה דיקרא בספר תורה זאת שהיא בכתב אשורית, שעד עזרא לא היה ספר תורה אחר באשורית, ויתכן דלא ניתן להיכתב באשורית, אבל כשר לקרוא בכל ספר תורה, ודבר זה הוא אפילו נימא דספר תורה דמשה היה גם בבית שני ורק הארון נגזז, כמו שנתבאר מתוספות בבא בתרא (יד, א ד"ה שלא).

והנה במה שכתב רש"י הנ"ל דספר העזרה היינו ספרו של משה, יש לפרש בענין אחר, דספר תורה

שיולד מום לאחר הבדיקה, והכי נמי בספר תורה יתכן שיזדמן טעות, אבל כאן הלא מתירין איסור כניסה לקודש הקדשים, ובשלמה לפי מה שכתב קודם דמשום שלא היו בקיאים בחסירות ויתירות, אם כן הוי ספק גמור קרוב לודאי דהספר תורה פסולה שהרי אין בנמצא סופרים מומחין וכמו שכתב השאגת אריה בסימן ל"ו ולהכי התירו הכניסה, אבל אם כל החשש שמא לא הגיהו יפה, בשביל כך אי אפשר להתיר איסור דאורייתא, דכיון דבקיאים בחסירות ויתירות הוי חזקה טובא דהספר תורה כשרה היא.

ספר תורה פסול להקהל

ו) מה שכתב על דברי בענין ספר תורה פסולה שגוגזים, שהטעם הוא מפני איסור ספר שאינו מוגה, אתמהא, הרי זה דוקא כשיש טעות אבל לא בכתב דבזה אין איסור. ומה שכתב עוד משום שאסור להצילן בשבת, אין זה נכון, שהרי הדין דמצילין בשבת אפילו אם לא כתבו בדיו, וכן שאר פסולים, עיין שם בשבת, ולא דמי כלל כתבי הקודש לכותבי ברכות, וזה מבואר שם להדיא.

ומה שכתב שאם הדין רק שאין מקיים המצוה לא שייך לומר על זה ספר תורה פסולה שלא חל הפסלות על שום דבר, אין דבריו מובנים, וודאי דשייך ושייך, שכותב ספר תורה ורוצה לקיים בזה מצוה, והספר תורה פסולה ולא קיים המצוה ויש כאן גם חלות פסלות. וכבר כתבתי במכתבי הראשון דלרא"ש דמיירי בזמן הזה אי אפשר כלל לפרש דכיון על פסלות להקהל.

קריאה בלשון הקודש ועניית אמן

ז) ועל מה שכתב להוכיח דלא בעי ספר תורה, דלמה לי למימר דפרשת המלך בלשון הקודש הרי הקריאה בספר תורה וממילא הוי בלשון הקודש, וכתב כבוד תורתו שיש לומר דספר תורה כשר בכל לשון או על כל פנים בלשון יוגית וקא משמע לן דבעי כאן לשון הקודש. אולם זה אינו, דממה נפשך אם תורה בכל לשון מהיכן נתמעטה לגבי הקהל, הרי כתב הרמב"ם הטעם דכתיב את התורה הזאת באזניהם, בלשון התורה, והרי כל לשון הוי לשון דתורה. אלא פשוט דכל זה היינו לענין היתר

כשהוא כבר ספר תורה שלם, אבל כל זמן שאינו שלם ועדיין הוא יריעות יריעות הרי לא שייך טעם זה, והרי דין טומאת ידיים אינו רק בספר תורה שלימה, אלא גם בפרשה של פ' אותיות, כמו שכתב הרמב"ם הלכות אבות הטומאה פ"ט ה"ו דגם לפסול את התרומה גזרו על פ' אותיות, ואם כן כיון שאז היה על כל יריעה ויריעה תורת ספר לטמא את הידיים, איך נפקע דין זה עתה כשנעשה ספר שלם והונח בעזרה. ורק אם מיירי בספר של משה, או אם נגרוס ספר עזרא כגירסא הראשונה ברש"י שם, וכן הביא גירסא זו הר"ש בכלים שם, אזי לא שייך גזירה זו דפ' אותיות. אמנם ברש"י בבא בתרא י"ד: פירש דמה שכתוב ספר עזרה לתחילתו הוא נגלל, דהיינו ספר שכתב משה וקורין בו בעזרה, המלך בהקהל וכהן גדול ביום הכפורים. ויש לפרש דרק לגבי הגהה פירש ספר מוגה שהיה בעזרה משום דיש תקנה שיהיה ספר עזרה להגיה ואין זה מוכרח שיהיה דוקא ספר דמשה דיתכן דלא היה בבית שני, וכל ספר מוגה ראוי לכך, אבל בשאר מקומות דמוזכר ספר עזרה שפיר יש לפרש דהיינו ספר דמשה.

ויש לעיין במה שכתב הרמב"ם הלכות ס"ת פ"ז ה"ב ובהלכות מלכים פ"ג ה"א דמגיהין ספר תורה דמלך על פי בית דין של ע"א, והמקור לכך הוא בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו וכן הוא בתרגום יונתן (פרשת שופטים) על הכתוב וכתב לו את משנה התורה הזאת מלפני הכהנים הלויים, וצריך ביאור מה עניינן של בית דין לכאן. ואולי יש לומר דבית דין הגדול יכול להכריע בחסרות ויתירות אם יש בהם מחלוקת, אף על פי שהוא על עצם תורה שבכתב ולכאורה לא נמסר לבית דין הגדול אלא תורה שבעל פה, וצריך עיון.

והנה הגר"א בירושלמי שקלים פ"ד כתב על דברי רש"י במועד קטן י"ח: שהגירסא עזרא טעות, שאיך אמרו שם אפילו המגיהין בספרו של עזרא, ואיך יצטרכו להגיה ספרו של עזרא שהיתה כל התורה עוברת על פיו וכל סדר כתיבת התורה ממנו קיבלנו. והנה באמת דברי הגר"א תמוהים דאטו הגהה היא דוקא על פסול בשעת כתיבה, הרי יש

דמשה היה כתוב עברית ועל כן דוקא בבית ראשון קראו בו ולא בבית שני. ויש לעיין בזה אם נימא דמה שכתוב בכלים פט"ו מ"ו דספר עזרה אינו מטמא את הידיים הכונה לספר תורה דמשה, דלכאורה נראה כן יותר, שאם רק ספר תורה שהיה מיוחד לעזרה, וכפירוש הרע"ב דזהו ספר תורה שקרא בו כהן גדול ביום כפורים, ולא הזכיר שהוא של משה, מאי מהני הייחוד הרי איכא עוד ספרים כמותו, וגם את ספר זה אפשר להוציא משם. והרא"ש כתב הטעם דאין טומאת ידיים במקדש, ובאמת צריך עיון אם נימא דרצה לומר ספר תורה דבית הכנסת שבמקדש הרי הוא לא היה בעזרה. אכן אם נאמר דזהו ספר תורה דמשה, יש לעיין במה שכתוב שאין ספר תורה דעזרה מטמא את הידיים, והרי בדין טומאת ידיים בעינן דוקא כתב אשורית, ואם כן יהיה ראיה דספר תורה דמשה היה כתוב אשורית. אלא דזה נראה, דעד כאן לא גזרו על כתב עברית משום דהוי ספר תורה שלא ניתן להקרא, דכיון דשינו לכתב אשורית חייבין לכתוב אשורית ובלא זה לא נתקדש, אבל ספר שנכתב בשעתו כדינו בעברית זה שפיר יכול לטמא.

והנה באמת אפשר לומר דזה גופא החידוש של המשנה, דלהכי אין ספר תורה שבעזרה מטמא משום שהוא כתב עברי, וקא משמע לן דאף על פי שנכתב כך בהיתר, ויתכן שגם בבית שני קראו בו בהקהל, שיתכן שהספר תורה דמשה לא נגזז, מכל מקום אינו מטמא. ולפי זה היה אפשר לומר מה שהרמב"ם השמיט דין זה, עיין במשנה למלך משום דסמך על מה שכתב שאין כתב עברי מטמא את הידיים, ורק המשנה מחדשת שגם כשנכתבה בהיתר הדין כן, והרמב"ם אין צריך לבוא ולהדגיש החידוש שבזה.

ובאמת לפי שיטת הרמב"ם יש הכרח דמה שכתוב שספר העזרה אינו מטמא את הידיים אינו בספר תורה המיוחד לעזרה להגהה או לבית הכנסת אלא ספרו של משה, שהרי הרמב"ם בפירוש המשניות שם ביאר שהטעם שאינו מטמא את הידיים, הוא משום שנוהגים בו כבוד, ולא שייך לגזור בו משום בזיון הספר, והרי כל זה ניחא

הרי קבלה היא ונקבל, אלא לדרוש כללים מעצמנו מה שאינו כלל פשוטות הכתוב, אין חיוב קבלה.

ומה שכתב על ראייתי מהספרי דאחרים אומרים דכותב משנה תורה לקריאת הקהל, וזה ספר תורה פסולה, וכתב שכיון שמחויב המלך לצורך קריאתו לספר תורה זה אין זה פרשיות ולא חסר ודומיא דתפילין. לא אבין תשובתו וכי כתבתי שיהא בזה איסור כתיבת פרשיות, והרי חומש שלם לכולי עלמא מותר לכתוב, אלא רק כתבתי דספר זה שכתב המלך אין עליו תורת ספר תורה שהרי חסר הוא, והכי נמי תפילין שאף על פי שיש בהן היתר כתיבה אבל אין בהן תורת ספר תורה, והכי נמי על משנה תורה שכותב המלך. ומאחרים יש ראייה דקורין הקהל בחומש שאין עליו תורת ספר תורה, והכי נמי לתנא קמא דפליג על זה אין לנו לחדש דפליג גם על זה דאין צורך בספר תורה כשרה אלא מודה בזה לאחרים. וממילא דכל דברי כבוד תורתו אינם.

ובדברי המשנה הנזכרת שקריאת המלך בלשון הקודש לכאורה יש לפרש באופן אחר ממה שביארתי, דהנה הרמב"ם בהלכות חגיגה פ"ג ה"ה כתב שגם הברכות בלשון הקודש, והמקור לדין זה צריך עיון, וכבר עמד על זה בכסף משנה שם. ולכאורה יש לפרש שהרמב"ם למד דין זה מהמשנה הנ"ל דקריאת המלך בלשון הקודש וסבירא ליה שלעצם הקריאה אין צריך לאשמעינן שהרי הקריאה היא דוקא בספר תורה וכנ"ל, אלא כונת המשנה לומר שגם הברכות בלשון הקודש. אולם זה אינו, שהרי הרמב"ם כתב שם להלן שילפינן לדין הקריאה בלשון הקודש מתקרא את התורה הזאת, בלשונה, ואם כן מתניתין אשמעינן דין חדש וכמו שנתבאר בדברי הקודמים.

ואגב יש להעיר בהאי ענינא דברכת המלך שכתב האדר"ת בקונטרס זכר למצות הקהל, שהרמב"ם לא הזכיר שצריך לומר בסיום הברכה ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם, כמו שכתוב בברכות ס"ג. משום שסמך על מה שכתב בהלכות תענית פ"ד הי"ד שבמקדש היה מסיים ברוך ה' וכו'. אולם נראה לבאר שיטת הרמב"ם בזה

לפרש גם על פסול שאירע לאחר כתיבה, שנמחקו אותיות ונטשטש הדיו, וכדרך שבודקין סת"ם לשם כך, עיין ברמב"ם הלכות מזוזה, ודבר זה יתכן שאירע לספר תורה דעזרא. ועוד, לפי דעת הגר"א הרי ההגהה בספר העזרה היא מטעויות שבשעת הכתיבה, וצריך עיון, הרי כל עיקרו של ספר העזרה הוא שיהא ספר תורה כשר בבירור, וכיון שמתברר שגם כאן ישנן טעויות בכתיבה הרי שוב אינה בדוקה וצריך להביא אחרת במקומה, ולמה הוצרכו להגיהה ולהשאירה, כפי שנראה מהמשנה דנשאת בעזרה, שהרי זהו החידוש שאפילו בספר העזרה אין מגיהין במועד.

ובאמת יש לפרש דהכונה בספר עזרא לא שהיה דוקא ספר תורה דעזרא ממש אלא רצה לומר ספר תורה בכתב אשורית כמו ספר תורה שתיקן עזרא, דעד עזרא כתבו עברית.

אבל באמת עיקר קושיית הגר"א תמוהה, די ש לומר דפשט המשנה אינו דין בהגהת ספר עזרא אלא בהגהה על פי ספר עזרא, ומה שכתוב מגיהין בספר עזרא, יש לפרש על פי ספרים אלו שהוגהו על פי ספר עזרא ולא על פי ספר אחר, שהרי צריך להגיה על פי ספר.

ומה שכתב בדין קריאה דכהן גדול יש לדון בדבריו, דהרי פרשת כהן גדול נמי צריך לקרוא בלשון הקודש, והא דלא תני לה הוא משום דכיון דקורא בתורה פשיטא דקורא בלשון הקודש, והכי נמי לפרשת המלך. וכן נדחה בזה מה שכתב נפקא מינה אם קורא קצת בעל פה, דמה שמותר לקרוא בעל פה הוא מה שכתוב בספר, אבל ההיתר הזה אינו מתיר כבר לשנות ממה שכתוב בספר. וכן פשיטא דכהן גדול שקורא בעל פה אסור לו לקרות זאת בלשון אחרת.

ומה שדחה ראייתי דמדמוסיף דרשות בקריאתו נראה דכל הקריאה כשרה בעל פה, דהתם יש לימוד מיוחד מלמען ילמדו ושמרו לעשות, תמהני איך רמוז כאן שקורא בקריאתו מתורה שבעל פה, ופשטות הקרא ודאי דלא קאי בזה, ואם יש כאן ריבוי מיוחד, אילו היה הדבר נזכר במדרשי חז"ל

ממה שכתב הראב"ד דכהנים בזמן הזה אינם חייבים על טומאה דטמאים הם כבר, ואי טומאתם היא רק מחרב הרי הם צריכים להיות חייבים כשנטמאו למת. והביא ראייה לכך דאם לא כן אמאי כהן מטמא למת מצוה הרי יכול לטמא עצמו קודם בכליו ואחר כך יהיה מותר משום מחולל ועומד, ועל כרחך דבכהאי גונא אסור, וממילא ראייה מהראב"ד דהחזקה היא על טומאת מת ממש. ולענ"ד אין כל ראייה מזמן הזה גם לשיטת הראב"ד, מלבד שהדבר מבואר בר"ש ובתוספות כמו שיתבאר.

וקודם כל נברר שיקול הדעת האיך הוא נוטה, אם חזקת טומאה ממש או לא. ונחזי הרי אם הכהן אינו יודע שהוא טמא ודאי צריך להיות שנוהר להכנס לבית של מת וכל שכן לנגוע במת, ויתכן רק לומר שנטמא באהל המת באופן שלא ידע, והשתא אם נכנס בשוגג לאהל המת ממש הרי כבר ראה שנטמא, אלא על כרחך צריכים לומר רק שנטמא באוהל המת באופן שלא ידע, דהיינו על ידי טומאת המשכה דהמת בבית אחר, ואם כי דבר כזה יתכן לומר שאינו לא מצוי אבל שעל ידי זה נחזיק לכל הכהנים לטומאת מת ונתיר להם בהחלט איסור דאורייתא זה אינו מסתבר. ובמיוחד אין זה נראה לשיטת הראב"ד גופא דסבר דפתחים סגורים חוצצים אף אם לא ביטלם, עיין בשו"ת הר המור (סימן כו), אם כן ודאי אינו מצוי שעל ידי בית אחר תבוא טומאה דאורייתא לבית הכהן באופן שלא ידע, אלא ודאי שיקול הדעת מכריע שאי אפשר להחזיקם בטמאים אלא רק על ידי חרב כחלל, דזה ודאי כל המתכות בחזקת טמאים, מאחר שאפילו על ידי נגיעת אדם טמא מת נעשים כחלל וטומאתם לא פקעה, וזה ודאי איכא למימר דחזקה שכהן נטמא על ידו, וכלשון התוספות אין לך בית שאין בו מת. הנה כן הוא שיקול הדעת.

ועיין בשו"ת חתם סופר יו"ד סימן ש"מ שכתב על דברי הראב"ד הנ"ל שכהנים בזמן הזה טמאי מתים ועל דברי הסמ"ק שגם כן כתב כך, וכתב על זה החתם סופר וזה לשונו "ולכאורה דבריהם קשה להולמם מאין נטמאו הכהנים בזמן הזה בטומאת מת וכו' ואחד מאלף כהנים לא יצא שנטמא באהל

באופן אחר. דממה שלא הביא הרמב"ם דברי המשנה בברכות שכל חותמי ברכות במקדש היו אומרים ברוך ה' וכו' וכן מה שאיתא בגמרא שם שאין עונין אמן על ברכות שבמקדש, ורק בהלכות נשיאת כפים פי"ד ה"ט כתב שהעם עונין בסוף ברכת כהנים ברוך ה' וכו', ובהלכות תענית הנ"ל, נראה שסבירא ליה שלא היתה תקנה על כל הברכות שבמקדש אלא רק בברכות שאינן באות להוציא את השומעים, כברכת כהנים, וכברכות שאומר שליח ציבור בתענית, ובהם תיקנו שבמקום אמן יאמרו תהילה והודאה כלשון הגמרא ברכות שם על כל ברכה תהילה, ועיין ברש"י סוטה מ':. אבל בשאר ברכות שהן באות להוציא את האומר ואת השומעים אין השומעים עונין אלא אמן ואין מוסיפין בברכה. ועיין בשיטה מקובצת לברכות שם דעיקר התקנה היתה שהציבור יענה ברוך ה' וכו' ורק כדי שגם המברך ישבח מעין זה תיקנו שיאמר ברוך ה' וכו', ואם כן במקום שהציבור יוצאים ידי חובתם וראוי יותר שיענו אמן על ענין ותוכן הברכה, לא תיקנו גם למברך להוסיף שבח. ועיין ברשב"א ברכות שם, ששיטת הראב"ד שרק בתפילה תיקנו כן ולא בשאר ברכות שבמקדש. ואם כן בברכות כהן גדול והמלך שהן ברכות שקודם ואחר הקריאה יש לומר שהן באות להוציא גם את עצמו וגם את השומעים בברכות אלו, ולכן אין בהם אלא ענית אמן.

טומאת כהנים בזמן הזה

ח) ועתה אבאר מה שכתב על דברי שבזמן הזה אין כהנים בחזקת טומאת מת עצמו אלא בחזקת טומאת חרב כחלל, וכבוד תורתו כתב תחילה דיש לומר דרק מכרת איתמעט אבל לאו איכא. והנה כבוד תורתו לא ביאר כלל משום מה ואיך נחלק בזה. אולם באמת כבר הזכרתי שם חילוק כזה לגבי דין ביאת מקדש, דיש איסור כניסה למקדש שהוא בכרת, ואיסור כניסה למחנה שכינה שהוא רק בלאו, ככל דין מחנות ישראל ולויה, ויש לזה מקור מפורש בירושלמי נזיר פ"ז ה"ד.

אולם אחר זה כתב שהחזקה לטומאת כהנים בזמן הזה היא על טומאת מת ממש, וראיה לכך

בבלאי חמתות ואכלו תרומה בלא נטילת ידיים כדשמואל דהתירו מפה לאוכלי תרומה, וכתב וזה לשונו "ואי לא היה להם הזאה מה מועיל כרכי ידיהו הא על כרחין היו טמאין או משום אהל המת או משום חרב כחלל של אהל או משום היסח הדעת דבעי שלישי ושביעי כדאיתא בפרק טבול יום או משום שבאו מבבל, וארץ העמים מיבעיא בפרק כהן גדול בנזיר אי בעי הזאה". עד כאן לשונו. משמע לכאורה דאין חזקה שנטמאו בטומאת עצמו של מת ולכן מנה גם חשש חרב כחלל ואפילו חשש טומאות דרבנן. ועיין בתשובות הגאונים שערי תשובה (סימן קעד).

ועיין בדברי שאול להגאון בעל שואל ומשיב בהלכות חלה (סימן שכב) שאין זה דבר ברור שכולנו טמאי מתים אלא זו חששא לחומרא, עיין שם. ויש לדון הרבה בדבריו ואין כאן מקומו. ועיין ביראים (סימן רעז) שכתב בסתמא דהנכנס בזמן הזה לירושלים צריך להזהר שלא יכנס במקום מקדש ועזרות שכולם טמאי מתים. אולם אין להוכיח מדבריו לענין שהחזקה בכהנים היא לטומאת מת ממש כי היראים (סימן רכב) דעתו נוטה שגם על חרב כחלל נזיר מגלח, ואם כן חייבים עליו על טומאת מקדש. ועיין באגודה (פ"ב דשבויות) שכתב גם כן בסתמא דבזמן הזה אין להכנס במקום המקדש דכולנו טמאי מתים וכן כתב שם במסכת ארץ ישראל שכולנו טמאי מתים ואין לנו הזאות שלישי ושביעי. ועיין בהלכות ארץ ישראל לטור.

והשתא נבוא לראיות כבוד תורתו, הנה הראיה ממת מצוה אינה ראייה כל עיקר, דאם נימא שילך לחפש טומאת חרב באיזה מקום, זה אינו, דהרי מת קמיה כשאין אדם אתו. וגם כבוד הבריות הוא שימהר לקוברו. ועין ברמ"א (י"ד סימן שעד ס"ג), ועוד דהדגול מרבכה כתב דאיסור איכא גם לראב"ד ורק מלקות ליתא. ובאמת כדברי הדגול מרבכה מפורש בראב"ד עצמו בהשגות על הרי"ף למסכת מכות (נדפסו בתמים דעים סימן רלו ובסוף מסכת מכות בש"ס וילנא) שכתב שם דלאחר שפירש הרי זה בלא יטמא, והכי איתא במסכת אבל רבתי, עד כאן לשונו. והוא

שהמת בו עמו בחדר אחד, ואיך החליטו שכהנים בזמנינו טמאי מת דאורייתא כשנטמא למתאחר, אלא על כרחך סבירא ליה טומאה על ידי זיזים וגזוזטראות ועל ידי המשכה דרך חלונות וחורים הוה דאורייתא ובזה אחד מאלף כהנים לא ימצא שיהיה טהור. ומכל שכן אי סבירא ליה דעכו"ם מטמאים באהל וכו" עד כאן דבריו. אולם לשיטת הש"ך וסיעתו ובהם הפני יהושע (בברכות יט, א ובסוכה י, א וכ, א) ובתשובה המובאת בנחל אשכול (סוף הלכות טומאת כהנים) והשאלת יעב"ץ (ח"ב סימן קעא) והפרי מגדים (או"ח במשב"ז סימן קכח סק"ב) וכן נראה מהים של שלמה (יבמות פ"ו סימן כו) שטומאה על ידי המשכה מדרבנן, לדידהו צריכים לומר דהחזקה בזמנינו דהכהנים טמאי מתים היא משום טומאת חרב כחלל. ומסתברא דמה שהכריח את החתם סופר שלא לפרש שהחזקה היא משום שנטמאו בכלי מתכות דשכיח טפי, הוא משום דסבירא ליה דאם נטמא בכלי מתכת אינו נחשב למחולל ועומד שלא ילקה על טומאת מת שהנזיר מגלח עליה, ולהלן אבאר בזה עוד.

אולם באמת הדבר מבואר בר"ש חלה (פ"ד מ"ח) וזה לשונו "אבל עכשיו בטלה אפר פרה לא משתכח כהן טהור דאף על פי שיכולין לטבול לשאר טומאות וגם על טומאת מת הוזהרו מכל מקום אין יכול ליזהר מטומאת כלי מתכות וכו' ולא הוזהרו עליה כהנים. וכן משמע מתוספות בכורות (כז, ב ד"ה וכי וכו') ומטומאת המת אי אפשר להיזהר דאף על גב דצריכין ליזהר מחמת כהונתם מכל מקום מטומאת חרב שהיא כחלל אפילו על ידי אהל וכו' מאותם לא היו יכולים ליזהר וגם אין צריכים לפרוש כממת". וכיוצא בזה כתבו בחולין (קד, א ד"ה חלת וכו'), ומסתמא טמאי מת היו כמה פעמים כי אי אפשר להם ליזהר מטומאת מת דנהי דמטומאת מת עצמו צריכין ליזהר מחמת כהונתם מטומאת חרב הרי היא כחלל אין יכולים כלל ליזהר וכו'. ועיין שם ברא"ש ובהגהות הב"ח.

ועיין בספר התרומות בתחילת הלכות ארץ ישראל שהביא דברי הגמרא בחולין ק"ז. גבי רב אמי ורב אסי דהוו כהני ואכלי תרומה, דכרכי ידיהו

סוף פ"ד הט"ו ודברי הראב"ד הללו מובאים גם ברמב"ן מכות כ"א. ד"ה מתניתין.

טומאת קבר חייבים), ואם כן מאחר שעל טומאת קבר חייב הכהן מלקות כמו שכתב הרמב"ם בהלכות אבל פ"ג ה"ב וכן הוא במסכת שמחות פ"ד הכ"ב אם כן אם נטמא בקבר שאינו נחשב למחולל ועומד כנ"ל ואחר כך נטמא שוב בקבר יתחייב מלקות.

והנה עצם הסברא שאם נטמא בחרב אינו נחשב מחולל ועומד ועדיין הוא אסור להיטמאות למת עצמו כבר כתבתי לעיל שכן נראה מדברי החתם סופר, ויש לבאר בשתי דרכים, הא' שאם כי גם על ידי טומאת חרב הוי מחולל אבל לגבי טומאת מת עצמו לא חשיב למחולל, משום שטומאת חרב קלה ממנה לענין גילוח הנזיר, וגם אין חייבין עליה על טומאת מקדש לשיטת הראב"ד (בהלכות ביאת מקדש פ"ג ה"ג ובהלכות טומאת מת פ"ה ה"ה) או משום שאין כהן לוקה עליה לשיטת הראב"ד (בהלכות טומאת מת פ"יב ה"ו) לשיטת התוספות בכמה מקומות שכל שאין הנזיר מגלח עליו אין הכהן מוזהר עליו. ועוד יש לפרש שבטומאת חרב אין זה נחשב כלל לחילול משום שדין זה דמחולל ועומד ילפינן, לפי הגירסא שלפנינו בנזיר מ"ב: וכן היא גירסת המפרש שם, מקרא דלא יחלל את מקדש אלוקיו, ואם כן יש לומר שגדר החילול כאן תלוי בדין טומאת מקדש, ולכן בטומאת חרב שאינו חייב עליה על ביאת מקדש לשיטת הראב"ד הנ"ל אינו נחשב כלל למחולל ועומד. ועיין בשבועות י"ז. מתקיף לה רבי זירא וכו'.

והנה אם הטעם הוא משום דין ביאת מקדש שאינו בחרב לשיטת הראב"ד וכפי שנתבאר לעיל שני אופנים בזה, תהיה נפקא מינה בנטמא בקבר שלדעת הראב"ד ודאי שאין חייבין עליו על ביאת מקדש כי אין הנזיר מגלח על טומאת קבר מאחר שאינו מעצמו של מת, וכמפורש בראב"ד בהלכות טומאת מת פ"ב ה"ו וכן נראה מהרמב"ם בהלכות נזירות פ"ז ה"ו ועיין בהשגת הראב"ד הלכות טומאת מת פ"ב הט"ו שטומאת גולל ודופק מן התורה ולגבי גולל ודופק מפורש בנזיר שאין הנזיר מגלח עליו, ואם כן יש מקום לדמות דין קבר לדין גולל ודופק, וכל שאין הנזיר מגלח עליו אין חייבין עליו על טומאת מקדש, (ורק לדעת הרמב"ם שפסק כמאן דאמר בירושלמי סוף פ"ז דנזיר שכלל זה אינו אלא בטומאות הפורשות מן המת אבל על טומאת כלים חייבים על ביאת מקדש יש לומר שגם על

ולכאורה בזה יתישבו דברי הראב"ד בהלכות נזירות פ"ו ה"ט שקיימא לן שהשוהה בבית הקברות חייב שתיים, והקשו עליו הרי שיטתו היא שבטומאה וטומאה פטור, ועיין בתוספות שבועות (יז, א ד"ה נזיר) ותירוצם לא שייך לשיטת הראב"ד, ולהנ"ל היה אפשר ליישב דכשנטמא רק בטומאת קבר אינו מחולל ועומד וחייב על שהייתו. והנה בביאור הדבר שאין חייבין על ביאת מקדש על טומאה שאין הנזיר מגלח עליה נחלקו הרמב"ם והראב"ד הלכות טומאת מת פ"ה ה"ה, דלהרמב"ם הטעם משום שכל אלו טומאתם מדבריהם, עיין שם בכסף משנה, אבל הראב"ד כתב דכך היא גזירת הכתוב שמה שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליו. והנה לשיטת הרמב"ם שפיר יש לעיין כדברי כבוד תורתו שהרי עתה נעשה טמא גמור בטומאה של תורה. אבל לשיטת הראב"ד הרי אין הבדל בין עיקר חלות הטומאה של חרב לשל חלל ממש, אם כן במה שיש פטור, דהיינו כשכבר נתחלל, אין חילוק במה הוא נתחלל דהכל חילול אחד. וסברא זו דהכל חילול אחד יש לומר גם לגבי הגריעותא האחרת שיש בחרב לגבי חלל שאין הנזיר מגלח עליה וכן שאין כהן מוזהר עליה, שהכל הוא מגזירת הכתוב לשיטת הראב"ד הנ"ל שעיקר דין טומאת חרב היא דין תורה כטומאת חלל. ועיין ברמב"ם ובראב"ד הלכות קרבן פסח פ"ו ה"ב. ונראה להביא ראיה לזה מנזיר מ"ב: דאמר רב הונא נזיר שהיה עומד בבית הקברות ונגע במת פטור, וכאן המקור לדין טומאה בחיבורין, עיין שם, והרי נטמא בבית הקברות הוי טומאה שאין הנזיר מגלח עליה כנראה מדברי הרמב"ם והראב"ד הנ"ל, ואפילו הכי ילפינן מזה דאין חייבין על טומאה בחיבורין ובלא חיבורין חייב. וכן נראה גם מהמשך הסוגיא שם, עיין שם. וגם מדברי הראב"ד בהלכות נזירות פ"ה הט"ו נראה שפסק כן שכתב שם שליתא לדרב הונא

ובדעת החתם סופר הנ"ל שנראה מדבריו שאם נטמא בחרב אינו נחשב למחולל ועומד, יש לפרש שסבירא ליה שאמנם טומאת חרב חמורה בעיקרה כטומאת חלל ורק מגזירת הכתוב אין בה לאו, אבל גם דין מחולל ועומד אינו תלוי בחומר הטומאה אלא באיסור הלאו שבהיטמאות, דהיינו שהכתוב תלה את הלאו בחילול, והלאו והחילול הם ענין אחד, שהלאו הוא רק בטומאות שהכהן מתחלל בהם, ובטומאה שאין עליה לאו על כרחך שאין בה חילול מגזירת הכתוב ואם כן בטומאת חרב שאין כהן מוזהר עליה על כרחך גזירת הכתוב היא שטומאה זו אינה מחללת, והכהן מוזהר עדיין בלאו דלא יטמא. ויש לעיין בכל זה מהגמרא בעירובין כ"ט: בדין עירוב לכהן בבית הקברות, ואין כאן מקומו להאריך. ויש לעיין לפי זה בנזיר שלדעת המשנה למלך בהלכות נזירות ששיטת הרמב"ם היא שגם על הטומאות שאין הנזיר מגלח עליהן, כגון רביעית דם וכו', מכל מקום הוא לוקה עליהן מהלאו דטומאה, ואם כן נמצא שהנזיר לוקה על טומאות שאין כהן לוקה, שהרי לגבי כהן לא הזכיר הרמב"ם שלוקה בטומאות שאין הנזיר מגלח עליהן אלא טומאת קבר, ויש לומר בטעם החילוק ואין כאן מקומו, ולפי הנ"ל יש לעיין אם על ידי טומאות אלו הנזיר נחשב למחולל ועומד, ואין כאן מקומו להאריך.

והנה דברי הירושלמי הם חידוש גדול מצד אחר, דקתני שם יכול יקבל תלמוד לומר לא יטמא בעל בעמיו, ומפורש כאן דאיסור טומאה יש גם אם נטמא כבר ורק מלקות אין, וזהו הביאור במסכת שמחות הנ"ל. ומכאן ראייה לדברי הראב"ד בהשגות על הרי"ף הנ"ל, והדגול מרבבה הנ"ל הסתפק בזה, ובאמת לא כתב שום סברא לחילוק זה ובירושלמי מפורש טעם גדול, דבלאו דלא יטמא אין חילוק אם הוא כבר טמא מקודם או לא, והפטור ממלקות הוא מדכתיב להחלו וזה כבר מחולל, אבל איסור מגע דלא יטמא איתא, וקרא דלהחלו מהני לפטור ממלקות, עיין שם בירושלמי. אמנם מדברי הראב"ד בהשגות על הרמב"ם נראה שסבירא ליה דליכא איסור כלל, שהרי מיירי בזמן הזה דליכא מלקות ודן רק לענין איסור. וכך מפורש בשו"ת רבי עקיבא

שנזיר שהיה בבית הקברות והושיטו לו מתו ומתו אחר ונגע בו חייב, אלא קיימא לן כרבה דטומאה וטומאה אפילו שלא בחיבורין פטור.

אמנם יש לומר דאף על גב שאין נזיר מגלח עליה אבל מכל מקום לקי על זה, וכאן דנין על מלקות לחוד. אבל אכתי אם יש כאן גדר של חלות טומאה נוספת קשה מאי מדמי לכל טומאת מת שפירש שאסור להיטמאות, עיין שם, ועל כן דלא שנא איך שנטמא בפעם הראשונה בכל אופן קרינן ביה כבר נתחלל.

והנה הגמרא כאן נקטה לגבי נזיר שעמד בבית הקברות ולגבי כהן נקטה שהיה המת על כתפיו ונגע במת אחר, ונראה דהטעם דלא נקט לה כהאי גוונא דנזיר הוא משום שהכהן הרי אסור לבוא לבית הקברות ורק דלאביו מותר ועל כן קאמר דנטמא ממש למת, אבל בנזיר גם לאביו אינו מטמא אם כן לא אשכחן אלא רק בנטמא באיסור. אבל בירושלמי איתא לדין זה גם בכהן שהיה עומד בבית הקברות דאינו לוקה עתה על הטומאה, הרי מפורש גם בכהן כשנטמא בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה דמכל מקום כבר נפטר להבא מאיסור טומאה. ומצד הסברא אין לחלק בזה בין טומאת קבר שהיא חמורה יותר מחרב, שעל קבר הכהן מוזהר בלאו כנ"ל ועל חרב לא, לשיטת הראב"ד הלכות טומאת מת פי"ב ה"ו והתוספות בכמה מקומות, ואם כן היה אפשר לומר שרק בקבר חשיב מחולל ועומד משום שיש בו לאו מה שאין כן בחרב, דכבר נתבאר לעיל שלשיטת הראב"ד אין לחלק בזה דהכל חילול אחד ורק גזירת הכתוב היא לענין האיסור לכהן וכמו לענין ביאת מקדש. ועוד שמדברי הרמב"ם הלכות נזירות פ"ה הט"ו משמע לכאורה שעל קבר אין הנזיר לוקה, ועיין בירושלמי נזיר סוף פ"ז, ולפי זה אין לבאר דברי הראב"ד הנ"ל לגבי שהיה בבית הקברות שלוקה שתיים שזה משום שבטומאת קבר אינו מחולל ועומד משום שאין חייבין עליו על ביאת מקדש, שהרי מפורש בראב"ד בפ"ה הנ"ל שליתא לדרב הונא דנזיר שעמד בבית הקברות ונגע במת חייב שתיים. ואין מקום לחלק בזה בין נזיר לכהן.

כאן דין טומאה אלא ספק טומאה, ויש לעיין דברשות הרבים יהיה טהור, ועיין שם בתוספות ד"ה ואם דאף דהוי רשות היחיד מכל מקום רק בספק אחד אסור ולא בספק ספיקא. ועיין ברמב"ם הלכות אבל פ"ג הי"ג וכל כהן שנכנס לתוך ארבע אמות של מת וכן לבית הפרס או יצא לחוץ לארץ או שנטמא בדם תבוסה או בגולל ודופק וכיוצא בזה מכין אותו מכת מרדות מפני שהן אבות של דבריהם. משמע דעל מדורות העכו"ם אין מלקין מכת מרדות. והנה מקור דין זה הוא בתוספתא מכות פ"ג ה"ט ובמסכת שמחות פ"ד הכ"ג אולם במסכת שמחות שם נזכר גם הנכנס למדור העכו"ם, והרמב"ם כאן לא הזכיר זאת, ומשמע לכאורה דסבירא ליה דהתוספתא שלא הזכירה הנכנס למדור העכו"ם סבירא לה דאין מלקין מכל מקום על מדורות העכו"ם משום דאין זה אב הטומאה מדרבנן אלא רק חשש טומאה. ועיין ברמב"ם הלכות טומאת מת פ"ב ה"ג ושם פ"ה הי"א, אולם יש לדחות דיש לומר דמדור העכו"ם נכלל בטומאת ארץ העמים כמו שכתב הרמב"ם הלכות טו"מ פי"א ה"ז ועיין בהקדמת הרמב"ם לסדר טהרות בדין אבות הטומאה מדרבנן, וכן נראה מהתוספות יו"ט אהלות פי"ח מ"ז.

והנה יש לעיין לפי מה דקיימא לן לכמה שיטות בראשונים דכל שאין הנזיר מגלח עליו אין כהן מוזהר עליו אם כן בטומאת התהום שאין הנזיר מגלח אין הכהן מוזהר עליו. אולם לכאורה דבר זה לא יתכן דגבי נזיר הנפקא מינה היא לגבי סתירת ימי נזירות מחמת טומאת מת אבל בכהן הנפקא מינה היא רק לגבי איסור ובלא כלל זה של כל טומאה שאין הנזיר מגלח וכו' לא שייך איסור טומאה שהרי שוגג הוא. אולם הרי יתכן לומר במדורות העכו"ם שחכמים טימאוהו לספק זה אבל לענין איסור לכהן יש לומר שאינו מוזהר על זה, ורק כשיש אב הטומאה מדרבנן אסור אבל כשהטומאה היא מן התורה ומספק היא מותרת וחכמים גזרו לחשוש, והיינו שיהא לו דין טומאה מספק, בזה יש לומר דליכא איסור דעל כל פנים טומאת התהום היא, שהרי אינו ידוע. אולם בתוספות פסחים שם וביבמות ס"א. ד"ה ממגע

איגר (מהדו"ת סימן יח) בשיטת הראב"ד. והיינו דסבירא ליה דהעיקר כסוגיא במכות כ"א. וכדעת רבה ולא כמסכת שמחות והירושלמי הנ"ל. ובדברי הירושלמי יש לפרש שאין מזה סתירה לשיטת הראב"ד בהשגות כי יש לומר לפי דברינו הנ"ל שדוקא בהיה בבית הקברות אז סבירא ליה להירושלמי דיש איסור להיטמא למת גם כשהוא טמא עתה בקבר, דכבר כתבתי בביאור הירושלמי דלאו דלא יטמא היינו איסור על עצם הנגיעה בטומאה, והנה לפי זה בבית הקברות הרי טומאתו לא מהני לאיסור ביאת מקדש ועל כן שפיר יש על כל פנים איסור, דעל ידי מגעו במת נטמא יותר לענין ביאת מקדש, אבל כשכבר הוא טמא מת אם כן נפטר גם משום לא יטמא דכבר שבע לה טומאה כבמנחות כ"ג. וצריך ביאור עוד.

ודרך אגב יש להעיר במה שאין נזהרין היום כהנים מלדור בדירות שדרו בהם נכרים ולא חוששים לטומאת מדורות העכו"ם. והעירני לכך ידידי הרב יוסף דוב סולוביצ'יק שליט"א [זצ"ל] וכן צריך עיון שלא נזכר דין מדורות העכו"ם בשלחן ערוך בדין טומאת כהן. והנה לראב"ד הרי בזמן הזה אין איסור טומאה לכהן, אכן הרי בשלחן ערוך הביא כל דין איסור טומאת כהן. ויתכן לומר כיון דמדורות העכו"ם אינה אלא ספק, ומדרבנן, וכיון דלשיטת הראב"ד בזמן הזה מותר לכהן להיטמאות הרי יש ספק ספיקא ומותר. אכן אם כן אמאי הביא בשלחן ערוך דין טומאת בית הפרס. ואולי שאני זה מזה, דבית הפרס היא טומאה חדשה מדרבנן ולא משום ספק, והיינו כמו שאסרו ד' אמות של מת הכי נמי אסרו במקום שיש בו קבר את כל המקום, ולא שנטמא משום ספק שמא כאן הקבר, וכיון שאין האיסור מחמת ספק אין כאן ספק ספיקא, אבל במדורות העכו"ם אין זה גזירה של מקום טומאה אלא דגזרו לחוש לספק אף על פי שאין שור שחוט לפניך ומן התורה אין צריך לחשוש, וכיון שהוא משום ספק כשיש ספק נוסף מותר. ומצאתי שעמד על זה המנחת חינוך.

ויש לומר דבפסחים ט'. דקאמר דחיישינן שמא גררה חולדה דהוי ספק ספיקא משמע מזה דאין

בירושלמי חגיגה לגבי ראייה בהר הבית ואין כאן מקומו להאריך. וראייה מוכרחת מהגמרא דשמחת בית השואבה דוקא במקדש ולא בירושלים מדהתירו לשנות מתכנית הבית דיש בזה איסור, וזו היא ראייה גמורה ומוכרחת.

ומה שכתב פירוש חדש במועד קטן דמה שכתוב שם שמא ימנע מלעלות לרגל אין זה משום שלא יהיו לו מעות בשביל הוצאות העלייה לירושלים אלא שלא יהיה לו בשביל קרבן ראייה, תמהני על כבוד תורתו שיפרש כן, שחששו חכמים חשש רחוק שיחסר לו פחות משלושים ושתיים פרוטות, שהרי הראייה מעה כסף, ואילו שיחסר לו להוצאות המרובות של הדרך לא חששו. אולם באמת הדבר מפורש בגמרא במעשה שהיה שנמנע משום חסרון הוצאות הדרך ולא משום הקרבן.

ואסיים בברכה

אברהם אלקנה כהנא שפירא

כתבו דכהן מוזהר על מדורות העכו"ם, וכן הוא במהר"ם חלאוה (פסחים שם) וכן כתב הר"ש (בפיי"ח מאהלות) וכן פסקו באגודה פסחים ובסמ"ק (מצוה פ"ט) ועיין בריטב"א (פסחים שם), ויתכן לבאר דסבירא ליה כסברת התוספות בברכות דרביעית לוג דם חשיב טומאה שהנזיר מגלח עליה משום דעל שם טומאה זו נזיר מגלח ורק חסר בשיעור, והכי נמי בקבר התהום דהוא שונה רק בידיעה שיש שם מת. וגם יש לומר דסבירא ליה דגזרו על מדורות העכו"ם טומאת ארץ העמים, כנ"ל בשיטת הרמב"ם ואין זה כספק טומאת קבר.

עליה לרגל בזמן הזה

ט) ומה שכתב ראייה לדבריו דיש שמחה בזמן הזה מלולב כל שבעה, הנה לפי דבריו יצא דיש חיוב עליה לרגל לקיים מצות נטילת לולב דגם זה בכלל ושמחתם לפני ה'. ועל כרחק דאין חיוב עליה לירושלים, ורק עליה למקדש איתא. ועיין

ענינים שונים

סימן קעא¹

הקדשת בהמת עיר הנדחת

משמעות הגמרא הפטור של שלל שמים הוא, בשעת הגמר דין, אבל אם נעשה הקדש לאחר גמר דין כבר נאסרה הבהמה ואין מועיל ההקדש של אחר גמר דין לפוטרה, ובשור הנסקל רבי יוחנן פוטר בשל הקדש רק עד גמר דין ומשמע שלאחר גמר דין אין מועיל פטור הקדש אפילו אם היה מציאות שהקדיש, עד כאן תורף דבריו.

הכרח לביאור זה

(ב) ואשיבנו. ביאורי וחידושי זה הכרח הוא בדברי התוספות גם מצד אחר, ואין ראיה משור הנסקל, דהנה כבר הזכרתי שם בספרי קושית האחרונים שמקשים על התוספות דאיך מועיל ההקדש הא איסורי הנאה אינו שלו ואין אדם יכול להקדיש דבר שאינו שלו, והמנחת חינוך (מצוה תסד) מביא להקשות באופן זה, הא מיירי שלאחר שנגמר דינו הקדיש דאי קודם לא נאסרה משום שלל שמים, ולאחר שנאסר האיך חל ההקדש הא קיימא לן בבבא קמא מ"ה. דשור הנסקל לאחר שנגמר דינו הקדישו אינו מוקדש דאיסורי הנאה אינו יכול להקדישו, וכותב לתרץ על פי דברי הקצות החושן סימן קי"ז סק"ב דרק קדושת דמים אינו יכול להקדיש באינו ברשותו, אבל קדושת הגוף לקרבן חל ההקדש בדבר שאינו ברשותו, ועל פי דעת הראשונים דאיסורי הנאה יש להם בעלים רק דהוי אינו ברשותו, ולכן שפיר כתבו התוספות דההקדש חל אף דאסור בהנאה והוי ליה אינו ברשותו, משום דקדושת הגוף חל על דבר שאינו ברשותו גם כן, אבל בבבא קמא דשם מיירי לענין קדושת דמים דבלאו הכי פסול לקרבן משום נוגח עיין שם, וכן

ב"ה, מוצש"ק כ"ו מרחשון שנת תשי"ח לפ"ק, ירושלים עיר הקודש תובב"א

החיים והשלום אל כבוד ידידי החשוב הרב הגאון הגדול פאר הרבנים וכו' כבוד שם תפארתו מוהר"ר שלמה דוד כהנא שליט"א לפנינו הראב"ד דוורשא, וכעת הרב דירושלים עיר העתיקה ת"ו

אחר דרישת שלומו הטוב באהבה וכבוד כיאות וכראוי, מכתבו היקר עם חידושי תורה והערות על ספרי החדש שו"ת ציץ אליעזר חלק ב' קיבלתי לפני שבוע, ומפאת היותי עסוק בשבוע זה בסידור קונטרס על ענין העגונות שבזמננו שנשאלתי על כך מרב אחד נתאחרה תשובתי אליו עד כה, ואתו הסליחה.

שמחתי מאד על חידושו הנעימים בהמצאותיו היפות, והנני להשיבו על הערתו בדברי בספרי.

ביאור בדברי התוספות שמסתפק בבהמת עיר הנדחת אם עבר והקדישה והקריבה אם הקרבן כשר

(א) בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סימן כ"א כתבתי לתרץ הקושיא על דבר התוספות בחולין ק"מ. שמסתפקים בבהמת עיר הנדחת אם עבר והקדישה והקריבה אם הקרבן כשר, ומקשים דמה מקום יש לחקור אם כשרה לקרבן, הרי רב חסדא מסתפק בסנהדרין קי"ב. אם בהמת עיר הנדחת מועיל שחיטה לטהרה מידי נבילה, והרי אם היא נבילה ודאי פסולה לקרבן. ותירצתי דקושיא מעיקרא ליתא, משום דאי בדיעבד מהני ההקדש הרי יוצאת הבהמה מכלל איסור עיר הנדחת ונכנסת בכלל שלל שמים, ואם כן תו כי שחיט הבהמה הוי השחיטה שחיטה מעלייתא, והארכתי בהוכחה והסברה.

ומעיר על זה כבוד תורתו הרמה דלפי פשוט

♦♦

1. מודפס בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סימן יא).

גמרא מפורשת בבכורות

ג) והנה ראיתי מקשים על התוספות דמאי מספקא להו אם הקרבן כשר, הרי גמרא מפורשת היא בבכורות מ"א. דאיתא ושנעבדה בו עבירה וכו' מנא הני מילי דתנו רבנן מן הבהמה להוציא רובע ונרבע מן הבקר להוציא את הנעבד מן הצאן להוציא את המוקצה, ומן הצאן להוציא את הנוגח, הני בני קטלא נינהו, על פי עד אחד או על פי הבעלים. ואם איתא דבעבר והקריב הקרבן כשר, מאי פריך הגמרא הני בני קטלא נינהו, הא איצטריך קרא באם עבר והקריב דאפילו הכי הקרבן פסול.

ולענ"ד נראה דלא נעלם מהתוספות הגמרא בבכורות הנ"ל, אלא אדרבה משום הך דבכורות הנ"ל מסתפקים בספיקתם, והיינו אם נאמר דבהמת עיר הנידחת מכיון דלהריגה קיימא הרי זה דומה לרובע ונרבע דמכיון דבני קטלא נינהו אי אפשר להביא מהם, או דילמא דשאני בהמת עיר הנידחת מרובע ונרבע ונוגח, דרובע ונרבע ונוגח בני קטלא הם מחמת עצמן, וכדאיתא בלשון הגמרא הני בני קטלא נינהו, לכן אי אפשר להוריד ולהפקיע מהם איסורם וחיובם החמור שהוקבע על גופן מחמת עבירת עצמם, והועמדו בגזא דרחמנא לבערם מן העולם, דלא רק נשתעבדו לגזא דרחמנא להריגה, כי אם הועמדו ונכנסו לגמרי לגזא דרחמנא לשם כך, ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, (ומתורץ בזה הקושיא הנ"ל משור הנסקל לאחר שנגמר דינו, ולא צריכים לחילוק הנ"ל דהוי רק קדושת דמים) אבל מה שאין כן בבהמת עיר הנידחת שלא נאסרה מחמת עצמה, כי אם מחמת שלל עיר הנידחת, לכן יש לומר דאין עליה חומר האיסור החמור של רובע ונרבע ונוגח להכנס לגמרי לגזא דרחמנא, כי אם רק נשתעבדה לגזא דרחמנא, והקדש מפקיע מידי שיעבוד עוד חלוק עיר הנידחת מרובע ונרבע ונוגח אם נאמר דחלה ההקדשה הרי יוצא שמפקיעים ומבטלים לגמרי את הפסק דין שחל עליהם, לכן לא חלה ההקדשה, ומה שאין כן בבהמת עיר הנידחת שהפסק דין היה על האנשים העובדים, והיא רק נשתעבדה לפסק דין בהיותה בכלל שלל העיר, ואת השיעבוד יכול ההקדש להפקיע. ויש עוד הרבה להאריך בזה.

בספר באר יצחק יו"ד סימן כ"ד כותב לבאר כן מדעת עצמו על פי הקצות החושן בסימן ת"ה דאיסורי הנאה הוי שלו, ומוסיף גם על פי הפני יהושע בגיטין דלכן הקדש הגוף מפקיע מידי שיעבוד משום דשיעבוד עושה לאינו ברשותו כמו שכתב רש"י בפסחים ל': אבל קדושת הגוף הא חלה על אינו ברשותו עיין שם.

הרי בהדיא תרתי אשלי רברבי המבארים דהקדש קדושת הגוף חיילי אף לאחר גמר דין, ושזה דמי להקדש מפקיע מידי שיעבוד אף שאינו ברשותו, אם כן דון מינה, כמו בשיעבוד ההקדש מפקיע לגמרי השיעבוד, אף באיסורי הנאה כן, דמכיון שחל ההקדש, מפקיע מכלל שלל עיר הנידחת ונכנס לכלל שלל שמים, גם עיין בתוספות גיטין מ': שמסבירים דלכן קדושת הגוף מפקיע מידי שיעבוד, משום דכיון דחל שעה אחת תו לא פקע ע"ש ובקצות החושן סימן קי"ז סק"ב, ומכיון דתו לא פקע אם כן הרי ממילא חל על זה שם שלל שמים, ומפקיע מכלל שלל עיר הנידחת כשם שמפקיע מהשיעבוד, וממילא השחיטה כבר כשרה אלא לאחר גמר דין לכתחילה אסור להקדישה ולהקריבה משום דמאיס, וכמו שמבאר המהרש"א, ולכן מסתפקים התוספות רק על בדיעבד אם חל ההקדש, או דילמא מכיון דלהריגה קיימי לא חל והקרבן אינו כשר.

וביותר יש לומר שזה פשיטא להו להתוספות שההקדש חל בדיעבד משום דקדושת הגוף מפקיע, וכל ספיקתם היא בעבר והקדישה והקריבה אם הקרבן כשר, ובעבר והקדישה לבד עוד אסור לכתחילה להקריבה משום דמאיס מכיון דהיה על זה שם עיר הנידחת, דומיא שכותבים התוספות בחולין (פט, א ד"ה והתניא) לענין שופר של עבודה זרה ע"ש, ורק אם עבר גם והקריב מסתפקים התוספות אם הקרבן כשר, או דילמא שלענין הקרבה לגבי מזבח חמיר יותר, ומכיון דלהריגה קיימא, שהיה עומד להריגה, פסול לגבי המזבח אפילו בדיעבד, משום הקריבהו נא לפחתך, (עיין סוכה נ, א סוטה יד, ב ב"ב צז, א זבחים פה, א ומנחות טט, א).

ליישב קושיית האחרונים שהקשו על תוספות דהיא

וחיוב ההריגה, דמכיון שאסורה בהנאה ויש עליה חיוב הריגה אין השחיטה מטהרה מידי נבילה דאמרינן היא היא ההריגה, או שהוא דין וחומר בשלל עיר הנידחת, דאם נאמר שהוא דין באיסור ההנאה וחיוב ההריגה אם כן צריך להיות הדין שאפילו אם עבר והקדישה והקריבה הקרבן פסול, דהא עודנה להריגה קיימא, ואמרינן דהשחיטה היא היא ההריגה לפי חרב (עיין ברש"י שם בסנהדרין קיב, א) ולא נטהרה מידי נבילה, אבל אם נאמר דהוא דין וחומר בשלל עיר הנידחת, אם עבר והקדישה והקריבה צריך להיות הקרבן כשר, דנהי דאיסור ההנאה עדנה במקומה עומדת, אבל כבר חל על זה מיהת שם שלל שמים, מכיון שהקדש מפקיע אף לאחר גמר דין כנ"ל, ורק שלא הוריד האיסור הנאה, ושפיר השחיטה מטהרה מידי נבילה, ולזה הועילה ההקדשה, מכיון שאין על זה מיהת שם שלל העיר, כי אם שם שלל שמים. ובהפזי אקצר כעת ועוד חזון למועד בעזרת השם.

והנני בכבוד רב ובברכה מרובה ידו דורש שלום תורתו באהבה רבה ונאמנה

אליעזר יהודא וולדינברג

ד) על כל פנים למדנו מהנ"ל שקדושת הגוף חלה אפילו לאחר גמר דין, ומכיון שחלה שעה אחת תו לא פקע כנ"ל, והוי כבר בכלל שלל שמים, וכמו שכתבתי בספרי שם.

ולו אפילו נאמר שאף על פי שההקדש חל מכל מקום האיסור הנאה שחל על הבהמה משום עיר הנידחת במקומו עומד, וזה שמסתפקים התוספות לומר שהקרבן יהא כשר הוא משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, וכמו שכתב התוספות שם בחולין באותו דיבור גבי ציפורי עיר הנידחת אילולא המיעוט (שעל ידי זה יובן ביותר הכתותי מיכתת שיעוריה שמזכיר המהרש"א, וכן השער המלך בפ"ד מהלכות גירושין סוף הי"ב) והמנחת חינוך (שם) מכיון שהאיסור נשאר, אף שזה דוחק לפרש כן להמפרשים הנ"ל שההקדש מפקיע לאחר גמר דין) גם כן מתורץ הקושיא דאין השחיטה מטהרה מידי נבילה, על פי דברי בספרי שם דהוי שלל שמים, ובהוספת הסבר, והוא דיש לומר דהתוספות מסתפקים בהדין הזה שנאמר שאין השחיטה מטהרה מידי נבילה, אם הוא דין באיסור ההנאה

סימן קעב²

בדין חינוך הכיור וכנו

נעשה בנתינת המים לתוכו כמו בכל המנחות או שמתקדש רק בהקידוש ידים של הכהן.

חינוכו של הכיור הוא רק בקידוש ידיים ורגלים של הכהן

(א) ונראה לי להוכיח שהחינוך של הכיור נתקדש רק בהקידוש של הכהן, דהנה הקידוש על ידי משיחה בימי משה הרי בעינן גם בכנו של הכיור כמבואר בקרא, ובודאי גם לדורות בעינן שעבודתו תהא מחנכתו, ונהי דכל כלי שרת כשרים לקידוש מבואר בירושלמי דזה דוקא היכא דהכיור וכנו נמצא אצל המזבח ולכן בעינן לקדש הכיור וכנו על ידי משיחה בימי משה ולדורות שיתקדש בעבודתו, ולפי זה אם נימא דהקידוש של ידים ורגלים

י"ב מנחם אב תש"ט

כבוד ידידי הרב הגאון הנעלה מרדכי אילן שליט"א

שלום וברכה

רב תודה למעלתו בעד ספרו החדש והיקר "תורת הקודש" שהואיל לכבדני בו, ונפלאתי מאוד מהביאור הרחב והעמוק בהלכות הרמב"ם בדיני בית הבחירה והמזבחות וקדושת הכלי שרת בכל פרטיו וסוגיהו, לא השאיר שום הלכה שלא שם עליו ידו הגדולה בבירור של העמקה ובקיאות עצומה ונפלאה, כן יוסיף בכחו הגדול להגדיל תורה ולהאדירה ושמעתתיה יתבדרון אצל כל לומדי תורה והוגיה.

ולמען תת לו אות שעיינתי בדבריו הנחמדים הריני להעירו בהחקירה שחקר בספרו אם החינוך של הכיור

2. מודפס בשיטה מקובצת מסכת תמיד (מהדורת הרב אילן).

דברינו ניחא דלפי מסקנת הגמרא שהכן אינה עשויה לתוכה ולפי פירוש רבינו שלמה בתוספות [זבחים כ"ב.] שהכן היה פרוץ למטה הפסול שאין יכול לקדש הוא משום שאין לו דין כלי כלל וכבר הזכיר הרמב"ם בפ"ה מביאת מקדש הי"א שאין מקדשין אלא בכלי, ובסברא זאת יש להסביר הדין המבואר בגמרא וברמב"ם בקידוש ידים ורגלים צריך בבת אחת הידים והרגלים, ורש"י כתב דכן מבואר בקרא וכבר הקשו על זה באיזה ספרים דהא כתיב ורחצו את ידיהם ואת רגליהם ולפי הגמרא במגילה ב': היכא דכתיב את הוי הפסק ומגין לנו הדרשה דבעינן בבת אחת.

אבל לדברינו שהרחיצה מחנכת הכיור על כרחך מוכרחים לומר שבבת אחת מקדש הידים והרגלים שאם מקדש בזה אחר זה שבקידוש הידים עדיין לא נתחנך הכיור דהחינוך הוי על ידי הידים והרגלים ועל כרחך עושה הקידוש בבת אחת וזהו כוונת רש"י שמבואר בקרא היינו דהחינוך נעשה על ידי הידים והרגלים.

והנני ידו החותם בכבוד והוקרה מרובה

שלמה דוד כהנא

מחנכים שפיר נוכל לומר דעל ידי הרחיצה מתקדש גם הכן של הכיור אף שאין בו מים המעשה של הרחיצה מקדש גם את הכן דהוי בסיס להכיור אבל אם נימא דהמים בעצמם מקדשים אין שייך לומר דהבסיס גם כן יתקדש כיון שאינו שייך להמים, דהא חזינן למאן דאית ליה [מנחות נ"ז:] דמדות היבש לא נתקדשו מבחוץ אין מועיל לצד חוץ הגם שהוא כלי אחד כיון שהקידוש הוי לא על ידי עשיה רק שהמנחה מונחת שם לכן לא נתחנך רק מקום ההנחה אבל היכא דנתקדש על ידי משיחה או על ידי עבודה הרי חזינן דסכין שהוא כלי שרת נתקדש גם הקתא כמבואר בזבחים פ"ח. דגשמטה הקתא אין מחזירין אותה, הרי נתקדש גם הקתא, וכן המחיתה של כהן גדול היה לה יד אפילו בכל יום וביום הכפורים היה ידה ארוכה [יומא מ"ד:] והיה גם נרתיק [שם] הרי חזינן דנתקדש גם היד והנרתיק.

בזה מיושב למה משמיט הרמב"ם דין שאין מקדשין בכנו של כיור

ב) ובזה יהיה גם כן מיושב קושית המנחת חינוך [מצוה ק"י] שהקשה למה משמיט הרמב"ם הדין שאין מקדשין בכנו של הכיור והיא גמרא מפורשת, ולפי

סימן קעג³

בענין איסור הכנסת חולין למקדש • מנחה בכלי מתכת אי לעיכובא

בחליפות מכתבים עם הגאון הנ"ל בחידושי תורה בעניני עגונות.

בענין איסור הכנסת חולין למקדש

(א) ולאות אמת שהתענגתי בדבריו היקרים הריני להעירו, בעיוני בסימן כ"ז מביא בשם היעב"ץ לתרץ קושית התוספות במנחות (פט, א ד"ה חצי לוג) שהקשו למה צריך חצי לוג לקדש שמן המנורה הרי המנורה עצמה תקדש השמן הניתן בה. ותירץ היעב"ץ שמפני האיסור להכניס חולין בהיכל היה צריך לקדש המדה של חצי לוג.

ב"ה, כ"ז אדר תשי"ב ירושלים תובב"א

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים כבוד שם תפארתו צבי הירש מייזליש שליט"א

שלום וברכה, רוב תודה למעלתו בעד קונטרסו לעגונות ששלח לי וגם בעד ספרו הנפלא שו"ת בנין צבי, והיה לי התפעלות רבה לראות כוחו העילויי בחריפות ובקיאות מפוארת, ולא אכחד ממעלתו שעד עתה לא היה לי ידיעה ברורה שהרב מייזליש שיש לי חליפות מכתבים עמו הוא אחד מגאוני הדור הצעירים שבנו, וגם לא ידעתי שהגאון מייזליש מלאסק זצ"ל הוא ממשפחתו הקרובים ואנכי עוד זכיתי להשתעשע

♦♦

3. תשו"ח להרב רבי דוד צבי הירש מייזליש שליט"א נכד הרב מייזליש זצ"ל שמסר לנו מכתב זה.

האיסור של חולין בעזרה קודם שנתנו לעשרון.
 מנחה בכלי מתכת אי לעיכובא
 (ב) ומסתפקנא אם ההבאה בכלי של מתכות הוא לעיכובא והאיך יביא מנחה אם הוא עני כמו בביכורים שהעניים היו מביאים בסלים של נצרים, וגם אין מבואר כלל אם הכהנים היו צריכים להחזיר הכלים לבעלים כמו בביכורים.
 והריני ידידו המצפה לשמוע ממנו אך טוב כל הימים ומברכו בברכת החג
 שלמה דוד כהנא

והנה לדעתי מהסוגיא מוכח דלענין שלא יכניס חולין לעזרה די קדושת פה שכן קאמר הגמרא ב"ב פ"א: דמקדיש להו, ואפילו אם נימא דבעי קדושת כלי די שיהיה ראוי לכלי שרת דהיינו כלי של מתכות כמבואר בגמרא סוטה י"ד. גבי סדר המנחה וכן פסק הרמב"ם מעשה הקרבנות פי"ג גבי סדר המנחה ומן הסתם הוא הכלי של מתכת שמביא בתוכה המנחה הוא לתקן האיסור של חולין בעזרה, הגם שהעשרון הוא מקדש המנחה מכל מקום היה צריך לבטל

סימן קעד⁴

בענין מקללת • קבלת עדות על אשה שלא בפניה • חיוב אשה לבוא לדין

בכלל הארור של אביה לכן הקפידה היא יותר במקללת אבי הבעל מאם הבעל משום שמזכרת עון האב בקללה ונענשים גם הבנים.

קבלת עדות על אשה שלא בפניה

(ב) מה שמפלפל מעלתו עם איזה רבני ירושלים שהביאו ראייה דהיכא דאין דנין על האשה מקבלין עדים שלא בפניה מהמשנה דנדה פ"ה מ"ד בת ג' שנים מומתין עליה והיאך מקבלין עדים על הקטנה שחשובה כמו שלא בפניה. ורוצה מעלתו לחלק דשם אין מיתתו נוגע כלל להאשה. ובאמת גם שם נוגע הדבר להאשה שנפסלה מן התרומה ולכהונה ואם היא אשת כהן נאסרה לבעלה, וגם על פירוש הרבנים שמפרשים דמשום הכי מקבלים העדות מפני שעכשיו אין דנין עליה רק עליו, קשה גם כן דהא מבואר במשנה דנפסלת מן התרומה והוא הדין לבעלה הרי שהדין מתוח גם עליה והאיך מקבלים העדים.

וכשאני לעצמי נראה לי דהא דאמרינן בבבא קמא קי"ב: דקטן הוי כמו שלא בפניו הוא רק שאין להוציא ממנו ממון והטעם משום דקטן אינו יכול להקנות כבסוכה מ"ו: דמיקני קני אקני לא מקנה וכיון דלא שייך בזה לחייבו בתשלומין הוי כמו

ירושלים, כ"ב אייר תשי"ד

כבוד ידידנו הרב הגאון המפורסם מורינו רבי אברהם שור שליט"א

שלום וברכה, לרגל הקונטרסים החדשים שכיבדני בהם ושהתענגתי מאד עליהם הנני להעיר עליהם איזה הערות קטנות שעלו על לבי בעת עיוני בהם.

מקללת יולדיו בפניו

(א) בענין מקללת יולדיו בפניו שהעיר מעלתו על מה שהפוסקים הזכירו דין זה רק במקללת אביו ולא הזכירו הדין במקללת אמו של הבעל, נראה לי לומר דפירושו של המקללת אינו דוקא בהוציאה קללה מפיה אלא גם בשמחרפת כמו שכתב הרע"ב בפירוש מקללת ומחרפת, וכמו שמצינו בשמעיה בן גרא שקילל את דוד באמרו צא איש הדמים. וכן פירש"י בשמואל (א ג, יג) כל קללה לשון קלות ובזיון הוא ומבואר בכתובות ח': שאם האבות מנאצים להקב"ה מתים הבנים, ודבר זה לא מצינו בחטא אמהות אלא בחטא האבות מפני שהבן מתייחס אחר האב ואולי הקללה להאב נמשך גם להבנים, כדמצינו באליעזר עבד אברהם אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מדבק בברוך אף שרצה שיתדבק רק עם בתו ובודאי לא היתה שפחה מכל מקום היא

♦♦

4. מודפס בספר שביבי אש על אבן העזר (מהרב אברהם צבי שור) בהערות.

דין רק לקיים את התורה ויכולה לקיים בלי בית דין ואם אינה מקיימת בית דין כופין אותה ולא נחשב למצוה כלל והמצוה המבוארת בהחינוך היא רק על הדיינים.

הנני חותם בכבוד וברכה ששמעתיה יתבדרון בין כל תופשי התורה והוגיה לתועלת רבים לרבנים היושבים על מדין.

בכבוד והערצה

שלמה דוד כהנא

מה שכתבתי (בסעיף א) לחדש שבעון אבות הבנים נענשים הוא רק באב. מצאתי שהפרי מגדים (או"ח א"א סימן רכה) כתב כן בלשון ואפשר, והגם שבעון נדרים בנים מתים מבואר בגמרא כתובות ע"ב. גם באם דמטעם זה יכול הבעל לומר אי אפשר באשה נדרנית, אך שם העונש של הנודר הבא במיתת הבנים ולא הוא משום עונש על הבנים אבל שהבנים יענשו בעון האבות נראה שרק על עון האב, אבל בגוף החקירה אם מקללת האם הוא בכלל הראני עמיתי הרב יצחק אייזיק העלער [מחבר ספר בנין הריא"ל] בשיטה מקובצת בשם ר"י דאין חילוק בין חמיו לחמותו יעיין שם.

ידידו הנ"ל

שלא בפניו אבל לענין פסול כיון דשייך בו שאסור ליתן לו תרומה ואסור לבעלה לדור עמה שפיר הוא בפניו, וראיה לזה דהא בתורת כהנים (אמור פרשה יד) ממעט קטן שהרג את האדם ממיתה מהפסוק איש כי יכה, וקשה תיפוק ליה דאין כאן עדים שלא בפניו, ועל כרחך דאם היה חייב מיתה הוא נחשב העדות כפניו.

וכן נוכל להביא ראיה מהרמב"ם פ"ט דשגגות ה"ג שפסק דקטן חייב באשם של שפחה חרופה, והיאך יתחייב הלא אין כאן עדים בפניו, ועל כרחך כדברינו דרק להוציא ממון נחשב העדות שלא בפניו.

אם אשה מחויבת לבוא לדין

ג) מה שחידש מעלתו שנשים אינן מחויבות לבוא לדין מפני מצות עשה שהזמן גרמא, כוונתו שאין דנין בלילה. לא ניתן להאמר, ואם שהתוספות בקידושין ל"ו. מקשים למה איצטריך קרא לפסול נשים בעבודת הקרבנות תיפוק ליה דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, היינו משום שכל עבודה היא מצוה בפני עצמה מלבד החיוב להביא קרבן דגם נשים מחויבות אבל בממון ליכא מצוה לבוא לבית

סימן קעה⁵

בענין איסור להבין ולהורות בע"ז בזמן הזה

- בענין חייבי מיתות ב"ד בזמן הזה אם פטורין מהתשלומין
- בשיטת רש"י שמקלקל בחבורה בשבת פטור מהתשלומין
- לעשות תבנית שלחן ותבנית עץ

הרמב"ם הלכות עכו"ם ופלפל בהבנה ישרה בהלכות אלו בדברים שונים, ומפני שכל הענין של לא תלמד לעשות אבל אתה לומד להבין ולהורות צריך ביאור רב באיזה איסורים אוסרים לעשות כן, ומסתברא דלא אמרינן זאת רק באיסורים שגוף האיסור הוא רק משום שלא נבוא לידי עשיית האיסור, אבל גוף האיסורים אינן ניתרין כדי להורות ולהבין ואין לי לפי שעה הספרים הנחוצים לבירור ההלכה הזאת.

כ"ב תמוז תש"ז פעה"ק ירושלים

שלום וכל טוב סלה לכבוד הרב הגדול כמר צבי שפירא נ"י תל אביב

מכתבו יחד עם הברכות לרגל התמנותי לרב בעיר העתיקה תו"ב קיבלתי לנכון והנני מביע לו את תודתי מקרב לב עמוק יתן ה' שיתקיימו בנו כל הברכות ונזכה להתבשר בשורות טובות בתשועת עמנו לגאולה שלימה וישועה קרובה אמן כן יהי רצון.

כן התענגתי בחידושי תורה שלו, בבירור דברי

♦♦

5. מודפס בקובץ צהר (ח"א עמוד פה).

איסור להבין ולהורות בע"ז בזמן הזה

א) לכן הנני להעיר רק בנוגע לקושיה על ה"מעין החכמה" שחידש שהאיסור של למוד מנהגי עבודה זרה הוא רק בזמן הזה שאינם נצרכים להורות כיון שהתבטלו דיני נפשות אבל בזמן הבית שנחוץ היה לדעת כל העבודות לעבודה זרה כדי לדון דיני נפשות הלימוד מותר. ועל זה הקשה מש"ס שבת ע"ה. דמבואר דעל עבודה זרה לא קאי ההיתר להבין ולהורות.

והנראה לי שאף שנוכל לומר שדינו של רב שהלומד מן המגוש חייב מיתה קאי רק על זמן הזה אבל בזמן הסנהדרין היה באמת מותר הלימוד, ואולם כבודו מדייק מלשון חייב מיתה משמע דקאי על זמן הסנהדרין שהיו דינים למיתה, אבל האמת מצאנו כמה פעמים וכמה לשונות כאלו בש"ס דהפירוש של חייב מיתה הוא בדיני שמים כמו בברכות ד': לענין קריאת שמע שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה וכן בעירובין כ"א: ועוד בהרבה מקומות.

בענין חייבי מיתות ב"ד בזמן הזה אם פטורין מהתשלומין

ב) ואולם בעיקר דברי "מעין החכמה" שהעלה שבזמן הסנהדרין היה מותר הלימוד מנהגי עבודה זרה ורק לאחר שנתבטל הסנהדרין אין נפקא מינה בהלימוד כיון שאין דינים בלי סנהדרין, יש לעיין דנחוץ לנו הלימוד גם בזמן הזה דהא קיימא לן גזילתו או חבלתו שהזיק לו בזמן שהגזלן או המזיק עבד עבודה זרה פטור וממילא הבית דין צריך לדעת דין עבודה זרה כדי שידעו אם בזמן החיוב היה חייב מיתה פטור גם מעונש תשלומים מטעם קם ליה בדרבה מיניה, ומצד הסברא חייבי מיתה בזמן הזה לא גרע מעונש מיתה של שוגגין, ואף שלא מצאתי בפירוש שום גילוי לדעה זאת אם חייבי מיתות יש להם בזמן הזה הדין של חייבי מיתות שוגגין לפטור מתשלומין [עיין ש"ך חו"מ סימן של"ח סק"ב] ואפשר שיש לחלק כיון דבגמרא [כתובות ל']. מבואר שמיום שחרב בית המקדש ובטלו דיני מיתות דין ד' מיתות בידי שמים לא בטלו, נמצא דבזמן הזה דינים של ד' מיתות בית דין

יש להם רק דין של חייבי מיתות בידי שמים, ובחייבי מיתות בידי שמים קיימא לן כאבוי כתובות ל'. דרק כרת פוטר מתשלומין ולא חייבי מיתות בידי שמים, מכל מקום לנכון העירני אחד הרבנים מדחזינן שהטור והשלחן ערוך הביאו בחושן משפט (סימן שני"א) בדין של הגונב כיס בשבת אם חייב בתשלומין מוכח מזה דבזמן הזה יש לחייבי מיתות בית דין הדין של חייבי מיתות בית דין שוגגין, שהרי הטור ושלחן ערוך מזכירים רק הדינים שנוהגים בזמן הזה, ואם נימא כן צריך עיון בדברי ה"מעין החכמה" דכתב דבזמן הזה אוסרים הלימודים בעבודת עבודה זרה מפני שבטל הסנהדרין הא מכל מקום צריכים לימוד האופנים של חיוב מיתה בעבודה זרה כדי לפטור מן התשלומין.

ואולי נוכל ליישב סברת מעיין החכמה על פי רש"י בבא קמא ל"ה. דאפילו במקלקל בחבורה דהוי פטור גמור לענין שבת מכל מקום פטור מן התשלומין, וחזינן לשיטת רש"י שכיון שבלאו של לא תעשה כל מלאכה משכחת חיוב מיתה בית דין לכן אפילו עשה המלאכה באופן שלא עבר על האיסור כלל מכל מקום הלאו שניתן למיתה בית דין פוטר מתשלומין כמו שוגג, ולכן לא נצרך כלל בלימודם של עבודת עבודה זרה כדי לידע אם הוא מחייבי מיתה כדי לפטור אותו מהתשלומים כיון דבגוף הלאו של עבודה זרה יש בו מיתה בית דין פטור מהתשלומים אפילו אם עבר באופן שאינו חייב כלל והוא כמו מקלקל במלאכת שבת אף שפטור לגמרי מכל מקום פטור מהתשלומין, ושפיר הוי איסור לימוד עבודה זרה בזמן הזה לאחר ביטול הסנהדרין אינם נחוצים כדי להתיר מטעם להבין ולהורות.

בשיטת רש"י שמקלקל בחבורה בשבת פטור מהתשלומין

ג) אולם בגוף החידוש של רש"י דבמקלקל בחבורה אף שפטור גמור הוא מחיוב מיתה מכל מקום יש בדין משום קם ליה בדרבה מיניה מלבד שהתוספות חולק על רש"י בזה כמבואר במקומו, שכתבו שלא דמי לשוגג דכאן אין איסור מלאכה.

הזמן שקרע שיראין והזיק את חבירו חילל השבת בהוצאה ונתחייב מיתה.

אלא מוכח מזה דהגמרא רוצה באופן שלא יחויב על חילול שבת ממלאכה דקריעה והיינו כגון שהעביר סכין והסכין מעצמו דרך העברה קרע שיראין של חבירו בלי כחו של המוציא סכין, ומבואר בתוספות בבא קמא (ו, א ד"ה לאתווי) דבור המתגלגל או בהדי דקא אזלי קמזקי לא הוי כוחו לפי דעת רש"י, ואפילו לפירוש התוספות החולקים על רש"י וסוברים דגם בעל הסכין חייב מטעם בור ואפילו אם הסכין הוא של המוציא חייב רק המחצה מטעם אדם המזיק והמחצה מטעם בור, ולענין שבת לדעת רש"י לא עשה האדם כלל הקריעה, ולדעת תוספות הלא הוא כמו שנים שעושים פטורים ולא נחשב לחיוב כלל על האדם שנימא שיש לו דין של חייבי מיתות שוגגין ולכן פשוט שמטעם החילול שבת של הקריעה לא נוכל לפוטרו מהתשלומין, ומפני זה אנו צריכים להסברא של עקירה צורך הנחה, כדי לפוטרו מהתשלומין מטעם חייבי מיתות שוגגין בשביל מלאכת הוצאה ולכן מטעם מקלקל אין לנו ראייה כלל שלא כדעת רש"י מהגמרא הנ"ל.

אם מותר לעשות כתבנית השלחן

(ד) עומד אנכי כעת בחקירה בהדין המבואר ביורה דעה (סימן קמא ס"ח) דתבנית מנורה אסור לעשות אפילו אינה גבוהה י"ח טפחים ובהיכל ובאולם בעינן דוקא כשיעור ארכו גבהו ורחבו, היאך הדין בשולחן אם דינו כמנורה או כהיכל, וגם אם על הציץ גם כן יש הלאו של לא תעשון אותם.

והנני חותם בכבוד ואהבה לכל גדולי התורה והיראה

שלמה זיו כהנא

מלפנים אב"ד דורשא וכעת רב בירושלים העתיקה תובב"א

ראיתי הרבה מגדולי האחרונים שמקשים על רש"י מגמרא מפורשת בכתובות ל"א. מהא דאמר רבי אבין הזורק חץ מתחילת ארבע לסוף ארבע וקרע שיראין בהליכתו פטור שעקירה צורך הנחה היא ונמצא דהחייב מתחיל משעת עקירה ומבואר בגמרא דהנפקא מינה בין שני הטעמים שאי אפשר להנחה בלי עקירה או משום אי בעי לאהדורה מי מצי מהדר ליה והוה כמעביר סכין וקרע שיראין בהליכתו פטור עיין שם, ואם נימא כשיטת רש"י דמקלקל גם כן פטור מתשלומין למה לן החיוב של ד' אמות ברשות הרבים כדי לפטור מהתשלומין, בלי המלאכה של מעביר ד' אמות יפטר מהתשלומין משום מלאכת הקורע שהוא אב מלאכה ואף שהוא מקלקל הא לשטת רש"י גם מקלקל פטור מן התשלומין, והיא קושיא עצומה על פרש"י ז"ל, וכן קשה מהזורק מתחילת ד' לסוף ד' וקרע שיראין דפטרין מטעם קם ליה בדרבה מיניה של איסור הוצאה, תיפוק ליה שיפטר מהתשלומין מטעם חילול שבת של הקורע.

ונראה לי ליישב הקושיא של הזורק חץ על פי דמבואר בסנהדרין ע"ז: דאם זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב משום דכח כחו הוא ועיין שם ברש"י דפירש דאם נפלה לארץ והרגה פטור דלאו כחו הוא, ולפי זה נוכל לומר שהחץ קרע שיראין בעת נפילתו אלא דאז כבר כלתה כחו ולכן מטעם קריעה לא נוכל לפטור כלל דהקריעה נעשה בלי כחו וכל היכא דפטור מהריגת אדם כן פטור ממלאכת שבת, וכן נראה לומר דיהא דינא של המעביר סכין מתחילת ד' לסוף ד' וקרע שיראין דלכאורה יש לדקדק דלמה ליה להגמרא לצייר שהעביר סכין וקרע בסכין ואמאי לא נימא דינא גם היכא שהוציא דבר אחר ובשעת הוצאתו קרע שיראין של חבירו דגם כן יהיה פטור משום דבאותו

סימן קעו⁶

בענין ירושת הבת בזמנינו

ברור שהיה מנהג קבוע ליטול ירושה להבנות וסמכו על תקנת חצי זכר.

והנה לפי הפסק בחושן משפט סימן מ"ב דפוסק כרבי מאיר שהיה דורש לשון הדיוט שהיו נוהגים לכתוב ואפילו לא נכתב, ברור שעל סמך זה היו נוהגים במדינת פולין שרוב הישוב היו יראים ושלמים ושומרי תורה, והבנות לא היו נמנעות מלתבוע ליטול חלקן בירושה, והיראים שהיו מדקדקים כדי לקיים דין תורה ליתן איזה חפצים להבנים, על כן השאירו הספרים ביד הבנים, ובספרי האחרונים נמצאו איזו תשובות בזה המצדדים להתיר לתת להם חלק מהירושה בעד החתימה של הבנות לויתור על העזבון.

אך לדעתי יותר נכון לומר שהוא מצד המנהג של החצי זכר, הגם שאין נוהגים בזמננו לכתוב, הוא מפני שאינם צריכים לכתוב מפני שלקחו מדיני המדינה, אבל ההיתר הוא מצד המנהג הלז ודורשים לשון הדיוט אפילו לא נכתב, ובפרט אם הרבנות הראשית יתקנו להזכיר בהכתובה או בשעת כתיבת התעודת לידה של הבת כדי לצאת מהחשש של הקנאת דבר שלא בא לעולם.

ותקנה זאת נחוצה מאד מלבד הנימוק לחזק תחוקת ישראל בדיני אישות, גם מצד למנוע קטטות ומריבות כמו שמצינו בחושן משפט סימן י"ב ס"ג דמותר לוותר ממון יתומים כדי להשקיט. ובסימן כ"ח סעיף ט"ו מותר לקבל עדות שלא בפני בעל דין למנוע הקטטות. ובכלל רואים אנחנו שבעניני ירושה הכח לבית דין והציבור לעשות תקנות להסכם המנהגים וכמו בתקנות שו"ם [רמ"א אה"ע סוף סימן נ"ג] תקנו שאם במשך שנה ראשונה תמות הבת בלי זרע תחזור הנדוניה הגם שמן התורה הבעל הוא היורש, ורואים אנו שבתקנה הזאת הוסיפו בדורות האחרונים גם בשנה השניה

ב"ה, ירושלים, כ' אדר תש"ט

כבוד מרן דישראל הגאון הגדול מורנו הרב רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א

רב תודה להדרת גאונו בעד ספרו הנפלא אודות תקנות הירושות בחוקי ישראל, שהואיל לכבדני גם אני, וכדרך תורתו תמיד האיר עינינו בכל הסוגיות בש"ס בבלי וירושלמי ובדברי הראשונים שיש להם שייכות בתקנות זה כמו דיני הפקר בית דין ודיני תקנות הצבור ומעשה בית דין. ואפריון נמטיה למרן שביאר כל השיטות כשלחן ערוך ומגופה, והגיע לידי מסקנא שאם ננהוג בדיני הירושה כמו שנוהגים עד עתה בכל תפוצות ישראל שלא להפלות בין בנים ובנות במנהגי ירושה, שלא נשנה המנהג גם בארץ בהתחוקה הישראלית.

והגם שהמנהג נסדר לפי הנראה מפאת חוקי המדינות שהיינו דרים בתוכם אבל כיון שכבר נשתרש מאות בשנים, ולפי הנראה לא היה שום מחאה בצבור על מנהג זה הוי כמו תקנת הצבור. וכדי שלא יהא סתירה ממנהג זה נגד חוקי התורה, השתדלו רבני קשישאי להצדיק מנהג זה גם בדיני השלחן ערוך על ידי תיקון של שטר חצי זכר כמובא איזה פעמים ברמ"א אשר הוראותיו נתקבלו בכל ישראל, וכן מביא הרמ"א (חוי"מ סימן רפא) דמה שנוהגים עכשיו ליתן שטר חוב לבתו ולהתנות שהחצי זכר יפטור מן החוב, מלשונו משמע שהיה מנהג קבוע ולא רק מנהג של יחידים, וכן מלשונו באבן העזר (סימן קח) ומה שנוהגים בשטר חצי זכר שנוטלים הבנות כמו הזכרים נראה שהיה המנהג לכל הצבור (מעלתו בקונטרסו כותב מצד הסברא דהלשון חצי הוא לאו דוקא, וכאן מבואר להדיא ברמ"א שנוטלים כמו הזכרים ממש), וכן נזכר עוד בסימן קי"ג שיכולים הזכרים להחליף הקרקעות, וליתן לבנות מטלטלין. מכל מקומות אלו נראה

6. מודפס בספר תחוקה לישראל על פי התורה (נספח ג).

בו עד עתה, ושלום על דייני ישראל בשליטתם
בחוקי האישות בישראל.

באתי על החתום בכבוד והערצה

שלמה דוד כהנא

ובועד סלוצק [עיין בפ"ת שם סק"ד] הוסיפו עוד שנה
שלישית, וחצי הירושה ביטלו עד השנה החמישית,
ולכן בזמננו שהמנהג ותרעומת של הבנות גדולה
ויתרבו הקטטות והמריבות, בודאי יש להרבנות
בירושלים לחזק התקנה של שטר חצי זכר שנהגו

סימן קעז⁷

בענין מלקות על הנאה שלא כדרך

ומשום הכי לא כתיב לא יהנה דאי הוה כתיב לא
יהנה הוה לקי עליה משום הכי אפקיה בלשון
אכילה כי היכי דלא לילקי עליה כשאר איסורין].

ישוב על קושיא הנ"ל

תירוצא על הרב המגיד מקושיית השער המלך
דהאיך קאמר הגמרא לכתוב לא יהנה הא הוי לוקין
על ההנאה והתורה לא חייבה מלקות על הנאה.
והעלה ידידי לתרץ בהישג חריף מאד כיון דהמשנה
לפי דעת התוספות אתיא כרבי יוסי הגלילי ואיהו
לשיטתו סבירא ליה דנבילה הוי ניתק לעשה ואין
לוקין על הלאו דנבילה, ואם כן גם על ההנאה לא
יהיה מלקות כיון דניתק לעשה, ולכן שפיר קאמר
הגמרא ליכתוב רחמנא לא יהנה, זהו תירץ תירוצא
ומתוק מאד לחיך, וקורא אני עליו שפתים יושק
וגומר.

אבל בודאי ידוע לכבודו שיש שני פירושים על
המקרא שפתים יושק משיב דברים נכוחים רש"י
פירש בגיטין ט'. (וכן במשלי כד) דמשיב דברים נכוחים
ראוי היה לנשקו, אבל התוספות שם מפרשים
ששפתים יושק הוי פירושו שהשומעים משיקין
שפתותיהם זו לזו, ששותקין שאין להם מה להשיב
ולכן בודאי ראוי לומר על תירוצא כי יש לי מה
להשיב כמו שאבאר.

פירכא על הישוב

(ב) לפי דעתי אף אם היה כתוב לא יהנה לא היה
משמעות הלאו משום איסור נבילה בשור הנסקל
שיהיה שייך על זה הניתוק לעשה, אבל הלאו יהיה

ב"ה, ירושלים, י"ב אייר תש"ב

כבוד תלמידי האהוב וחביב מאד הרב הגאון חריף
ובקי כבוד שם תפארתו נתן נטע פערל נ"י

היה לי עונג גדול בקבלת מכתבו לפני חג הפסח
בחדושי תורה ושעשוע דאורייתא דברים מתוקים
ושמחתי לראות שכחו אז בהגיגו כל היום בתורה כן
כחו עתה לעשות ציצים ופרחים לתורה, כן יזכה תמיד
לתורה וגדולה במקום אחד אמן סלה.

קושיית השער המלך על המגיד משנה

(א) [בספר שער המלך הלכות יסוה"ת פ"ה ה"ה
כתב: ומכל מקום לדעת רבינו ז"ל דאין לוקין על
ההנאה קשה לי מהא דגרסינן בבבא קמא מ"א. תנו
רבנן ממשמע שנאמר סקול יסקל איני יודע שנבלה
היא ונבלה אסורה באכילה מה תלמוד לומר לא
יאכל מגיד לך שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור
באכילה כו' בהנאה מגין תלמוד לומר ובעל השור
נקי, ופריך בגמרא וממאי דהאי לא יאכל להיכא
דשחטיה לאחר שנגמר דינו הוא דאתא נימא היכא
דשחטו דברי הכל שרי והאי לא יאכל להיכא
דסקליה מסקל דאסור בהנאה וכדרבי אבהו כו', הני
מילי היכא דנפקא ליה איסור אכילה ואיסור הנאה
מלא יאכל אבל הכא דאיסור אכילה מסקול יסקל
נפקא אי סלקא דעתך לאיסור הנאה הוא דאתא
נימא לא יהנה אי נמי לא יאכל כו'.

והשתא לפי דעת רבינו דלא לקי על ההנאה
מאי משני אכתי תיקשי דנימא דלא יאכל איצטרך
להיכא דסקליה מסקל דאסור בהנאה כשאר איסור

7. מורפס ברבעון שערי ציון (שנת תשל"ה, עמוד לד).

משום שור הנסקל שאסור בהנאה, ואין לו שייכות להלאו דנבילה כי שור הנסקל לא ניתק כלל לעשה, אדרבא אסור ליתנו לנכרי ולגר משום איסורי הנאה, ועוד יותר נראה לי לומר שבנבלה של שור הנסקל יהיה מלקות מלבד הלאו של שור הנסקל גם על לאו דנבלה אפילו לרבי יוסי הגלילי, ולא הוי ניתוק לעשה של לגר אשר בשעריך תתננה כיון שאין יכול ליתן לגר ולא לנכרי משום האיסור של שור הנסקל, ועל כרחק מוכרחין אנו לומר כן כדי שלא יקשה על הגמרא דפריך וכי אין אנו יודעין שנבלה אסורה באכילה, הלא צריכים אנו להלאו של איסור אכילה בשור הנסקל כדי לחייבו מלקות דמשום הלאו של נבלה אינו לוקה לרבי יוסי הגלילי.

אבל אי נימא כדברינו שבנבלה של שור הנסקל לוקה גם על הלאו דנבלה, שפיר פריך הגמרא למה לנו הלאו של שור הנסקל כיון שיש לנו הלאו של נבלה שלוקה גם עליו.

ישוב אחר על קושיית השער המלך (ד) לכן נראה לי לומר הסבר אחר בתירוץ זה, דאפילו אם היה כתוב בהדיא לא יהנה גם כן לא הוי לוקין על ההנאה מטעם דיש כמה מיני הנאות דהיינו סיכה הדלקה מכירה ונתינה וכדומה, והתורה לא פירשה בהדיא שום הנאה בפרטות רק הנאה בכלל, לכן הוי לאו שבכללות שאין לוקין עליו, וזהו הכונה של הרב המגיד או ראשון אחר שאינו לוקה משום דאין מפורש בפרטות איזה הנאה רק כתוב סתם לא יהנה כמו שמצינו בסנהדרין ס"ג. דהמגפף ומנשק ומכבד לעבודה זרה אינו לוקה משום הלאו דלא תעבדם דהוי לאו שבכללות שכולל הרבה מיני כיבוד, ויעיין ברמב"ם פ"ג מעבודה זרה ה"ו דפסק כן דאין לוקה על גיפוף ונישוק וכתוב בלשונו הזהב לפי שאינו בפירוש הרי חזינן דלאו שבכללות קוראו הרמב"ם אין האיסור מפורש, וזהו גם כונת הרב המגיד דאיסורי הנאה דאינו מפורש בפירוש איזה הנאה פרטית, ולכן גם אם היה כתוב לא יהנה גם כן לא היה בזה מלקות לדעתו.

ג) ובגוף קושיית השער המלך על הרב המגיד אנוכי לא מוצאם בהרב המגיד שיאמר כן, ואדרבא הרב המגיד בפ"ח ממאכלות אסורות מפרש טעמו של הרמב"ם שאין לוקה על הנאה משום דהוי שלא כדרך הנאתו, רק במשנה למלך פ"ה מיסוה"ת מביא גם טעם זה, שהנאה לא מפורש בקרא, ולפי דעתי אין הכונה של התירוץ הזה דמשום הכי אינו לוקה משום דלא כתוב בפירוש הנאה רק לשון אכילה, דאם כן קשה לי מאי טעמא אין לוקין על הנאת כלאי הכרם שבהלאו לא מוזכר לשון אכילה, רק פן

ויש לי עוד אריכות בדברים שידידי פלפל במכתבו ועוד חזון למועד להשתעשע בדבר הלכה, והנני חותם באהבה וחביבות ובברכה לשמוע ממנו אך טוב כל הימים.

שלמה זוד כהנא

ירושלים עיר העתיקה

ג) ובגוף קושיית השער המלך על הרב המגיד אנוכי לא מוצאם בהרב המגיד שיאמר כן, ואדרבא הרב המגיד בפ"ח ממאכלות אסורות מפרש טעמו של הרמב"ם שאין לוקה על הנאה משום דהוי שלא כדרך הנאתו, רק במשנה למלך פ"ה מיסוה"ת מביא גם טעם זה, שהנאה לא מפורש בקרא, ולפי דעתי אין הכונה של התירוץ הזה דמשום הכי אינו לוקה משום דלא כתוב בפירוש הנאה רק לשון אכילה, דאם כן קשה לי מאי טעמא אין לוקין על הנאת כלאי הכרם שבהלאו לא מוזכר לשון אכילה, רק פן

סימן קעח

טעם למה לא מצינו שהספיד יצחק את אביו ואמו

וצערו ומביעים לו ברכת תנחומים, עלה על רעיוני טעם ונימוק מה שבאבל הראשון לפטירת שרה אמנו שבא אברהם לסופדה ולבכותה, לא נזכר הספדו של יצחק הגם שלפי דעת המדרש [פרקי דרבי אליעזר פליב] עשה שלש שנים אבלות על אמו, וכן בסוף הסדר בפטירתו של אברהם אבינו לא נזכר

ב"ה, כ' חשוון תש"ט
כבוד ידידי הנעלה הרב הגדול בתורה ומעשים טובים רבי יצחק גערשטנקורן שליט"א [ז"ל] מייסד עיר בני ברק

לרגל הידיעה המעציבה בעיתונים מפטירת אמו הצדיקת וכל מוקיריו ומכיריו משתתפים באבלו

גדול מאוד, אינו רשאי להראות אבלותו בפני רבים ולבטל מעבודתו בקודש ומרצו לשכלולה של העיר החדשה החרדית שהקים על טהרת הקודש, המלאה והגדושה בבתי אולפנא לתורה ויראת שמים, ותקותינו חזקה שיברך ד' את יצחק להצליח במפעלו להגדיל תורה ולהאדירה, והשפעתו תתפשט על כל הסביבה להתבשם מריח התורה והיראה וזאת תהיה נחמתו.

מאומה שיצחק בנו הספידו, ולפי דברי המדרש [בבא בתרא צ"א]. עמדו עליו בשורה גדולי האומות בדברי הספד אוי לספינה שאבד קברניטה, ולמה לא הספידו גם יצחק. ובודאי הו' הטעם לזה דבעת מעשה העקידה נתקדש בקדושת כהן גדול ומהמקדש לא יצא והיה מותר לו להתאבל רק שלא בפני העם הן נכסין והוא נגלה [סנהדרין י"ח]. לכן לא יכול להראות אבלותו בפני רבים.

כעתירת נפש ידיו החותם בכבוד והוקרה

כן אני אומר לכבודו שהגם שאבלותו וצערו

סימן קעט

ביאור למה הנשיאים הביאו קטורת נדבה

בעשיית הקטורת היה הכהן אומר הדק היטב, וכל מה שהרבה בהגדה היה הריח טוב מתפשט ביותר, ולכן הנשיאים היו מקריבים הקטורת כדי לסמל שבדבריהם והנהלתם היו משפיעים ריח טוב ביראת השם ובמעשים טובים וריח התורה בהקהל.

בקשר למאמר חז"ל זה הריני מאחל למעלתו שנתמנה לנשיא המזרחי שיצליחו ד' דוגמת שנים עשר הנשיאים והנהלתם להגדיל ולהאדיר על כל קהל שומעיו הריח הטוב של יראת שמים המרומזים בהקטורת והשפעתו והשפעת חבריו תפשוט על כל חוגי עמנו לקרב לבבם לאהבת השם וכבוד שמים יתגדל על ידכם ופעולותיכם⁸.

כעתירת נפש ידידכם המברככם בשמחת החג וכל טוב סלה במדינת ישראל וירושלים הבנויה

ב"ה, י"ב ניסן תשי"י

כבוד ידידי הנעלה הרב הגדול אריה לייב גלמן שליט"א נשיא המרכז העולמי של המזרחי

שלום וברכה, כאשר בהקרבות שהקריבו י"ב הנשיאים לחנוכת המזבח נחשב גם כף אחת מלאה קטורת ורש"י [נשא ז', י"ד] מדייק שלא מצינו בשום מקום קטורת נדבה ועל מזבח החיצון והקטרה זאת היתה הוראת שעה. ויש להסביר הנחיצות של הוראת שעה זאת בהקטורת של הנשיאים על פי המדרש [ויק"ר ל"ב ב'] שמשנה רבינו נצטער על זה שבמתן תורה ביקשו הקהל דבר אתה עמנו ויראו לשמוע מפי הגבורה, והקב"ה הגיד לו שהטיבו אשר דברו והלשון שהטיבו מפרש כהטבת הקטורת, והכוונה שהדיבור יפה לבשמים ולריח טוב, ולכן

♦♦

ישראל להפר עצת מתנגדינו להרמת קרן התורה והחינוך הדתי.

לדעתי יהיה תועלת גדולה אם מעלתו ישלח ההעתק ממכתבו גם להאדמו"ר מגור הרב רבי ישראל אלטר שליט"א שמפורסם לאיש אמת ומאוד אחראי.

והנני ידיו המאחלו להצליח בפעולתו להרמת קרן התורה והדת

שלמה דוד כהנא

8. יש לציין כאן מכתבו של הרב זצ"ל אליו (באדיבות מוסד הרב קוק): ב"ה ט"ו מנחם אב תשי"ב

כבוד ידיד בית ישראל הרב הדגול אריה לייב געלמאן שליט"א ראש המזרחי

שלום וברכה מכתבו עם ההעתק מהמכתב להשר רי"מ לעווין קבלתי, וגם אנכי כתבתי להשר הנ"ל שיעיינו בהשאלה המוצעת ברצינות גמורה וכאב לב על סכנתה של החינוך הדתי ודי' יזמין עצה ותושיה למנהיגי

סימן קפ

בענין שני שמות לאדם אחד בימי הגמרא

לכבוד ידיד נפשי הגאון רבי שלמה דוד כהנא שליטי"א שלום וברכה, מרוב טרדותי נתאחרתי תשובתי, ועם כבוד גאונו הסליחה.

אמנם כן, נדפס משמי ב"הצופה" זה כמה שבועות - אינני יכול למצוא את הגליון עכשיו - על דבר שני שמות לאדם אחד בימי קדם בתנ"ך ובתלמודים, אבל זכורני ש"פתר ראש" (נזיר נ, ב רבי יהושע בן פתר ראש) לא הזכרתי. נמצא שכבוד תורתו זכה בזה. השם פתר ראש מפליא וזה לא מוסכם מכל הגירסאות. יש גם גירסא פתירוש.

נראה לי שאם הגירסא נכונה, הרי זה כינוי על שם חכמתו, כלומר ראש הפותרים, כמו כהן הראש, היינו שהיה אביו של רבי יהושע מפורסם בתור הראשון למצוא תשובה על כל דבר נעלם וסתום, והוא כמו כהן ראש, כהן הראש (מלכים ב כה, יח) פתר ראש, ראש לפותרים.

בברכת אורך ימים ושנים בבריות גופא וכו'.

ידידו עוז מוקירו כערכו הנשגב

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל

ב"ה, ירושלים מ"ו למספר בני ישראל תשי"ב
כבוד ידיד בית ישראל הגאון הגדול מרן רבי יצחק אייזיק הרצוג שליטי"א

שלום וברכת החג, מאוד לבי דוי שמפני מחלתי הנני מנותק ממרן שליטי"א זה עידנים, ומתנחם אנכי כשעולה בידי לפעמים להתקשר בדברי תורה.

זה איזה שבועות ראיתי בהצופה בשם הדרת גאונו שהזכיר כמה פעמים שנמצאים בשמות תנאים ואמוראים שנקראים בשני שמות.

בלומדי מסכת נזיר ראיתי בדף נ"ו: מחלוקת תנאים אם חייבים על ביאת מקדש בטומאה שאין הנזיר מגלה, ונזכר דברי רבי יהושע בן פתר ראש, ורש"י [ד"ה בן פתר ראש] ותוספות [ד"ה ורבי אליעזר] מפרשים שפתר ראש הוא שם אביו של רבי יהושע. אינני זוכר אם שם זה נזכר על ידי מעלתו.

כבוד והערצה וברכת חג מתן תורתנו

שלמה דוד כהנא

תשובת הרב הרצוג זצ"ל:

ט"ו בסיון תשי"ב

סימן קפא¹⁰

ביאור בדברי תוספות שבת ז:

רש"י מפרש לשון רשות היחיד גמורה קאי על המחיצות שכל המחיצות נגמרו, והתוספות כתבו שפירוש רש"י הוא דוחק, אבל לא ביארו משום מה הוא דוחק, לכן מרמזים בתיבת וכו' שהברייתא מסייעת גם על הרשות הרבים בתואר גמורה, וברשות הרבים אי אפשר לפרש גמורה על המחיצות ועל כרחך צריך לפרש גמורה היינו רשות היחיד, ולא גמורה במחיצות כפירוש רש"י.

והנני חותם כתיבתי בברכה של אהבה שנוכה לבשויות טובות ישועות ונחמות מכל הקרובים לנו בארצות הגולה וישועות ישראל בארץ וחוצה לה, וכתובה וחתומה טובה לשנה הבאה עלינו לטובה.

ב"ה ירושלים ט"ו"ב אלול תשי"ד

כבוד ידידי הנעלה הרב הגדול בתורה וכו' מוה"ר נתן נטע פרל שיחיה
שלום וברכה.

ערתו על דברי התוספות שבת ז: ד"ה ואמאי שמציינים דברי הגמרא רשות היחיד גמורה וכו' מהו דתימא. ואין מובן כוונתם של תיבת וכו', וכבודו רוצה לשנות הגירסא בדברי התוספות, ואף אם באמת השערתי מחוכמת מכל מקום הקפידו שלא לשבש הספרים.

נראה לי לומר כוונה אחרת בדבריהם, דהנה

♦♦

10. מודפס בספר נטע בתוכנו (עמוד קפה).

9. מודפס בספר פסקים וכתבים (ח"ב סימן קיא).

סימן קפב¹¹**הערה בדברי הגמרא יומא מ"ג. אם בין האצבעות נחשב למלא חפניים**

צריך עיון מהמשנה פאה פ"ד מ"י [איזהו לקט הנושר בשעת הקצירה] בראש היד רבי ישמעאל אומר לעניים ורבי עקיבא אומר לבעל הבית, ולמה לא פשיט הגמרא ממשנה זאת, ויש לחלק. מכל מקום כיון דלענין ברכה דאורייתא בעי לחומרא, לכן ברכתי לכבודו במלא חפנים יהיה חל גם על דברים קטנים שנשארים בין האצבעות, ויצליח בכל מעשי ידיו ועסקיו, ויתבשר בבשרות טובות וכל משפחתו כאוות נפש המברכו בחביבות.

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים ה' תשרי תשי"ד
כבוד ידידי תלמידי הנעלה הרב הגדול בתורה וכו' הר"ר נתן נטע פערל נ"י ולמשפחתו הכבודה
לרגל חליפות השנה ורגשותי דוחפים עלי לקדם בברכה לאוהבי וידידי וכבודו תופש מקום בראש בחדרי נפשי, והנני מאחל לו ברכה ותפילה ממרום הר ציון שתהיה השנה החדשה שנת שפע ברכה והצלחה לכל בני ישראל גאולה וישועה בארץ ובגולה ומלא חפנים עושר וכבוד למעלתו בכל משלח ידיו, ואף הגמרא ביומא מ"ג. מיבעיא אם בין האצבעות נחשב למלא חפנים והקומץ, ולי

סימן קפג

הערות על ספר חזון יחזקאל סוכה וחגיגה

ומעלתו בחריפותו מחלק בין סכך פסול לבין הפסול של תעשה ולא מן העשוי, והפסול של פירות המקבלים תומאה כשמסכך בהם בטלה תומאתו, ופסולם הוא רק משום תעשה ולא מן העשוי.

ולדעתי יש לחלק בין אם חבטן כמו באילן המחובר מפרש רש"י (דף ט, ב ד"ה בשחבטן) דאם חבטן ואינו ניכר הפסול בטל ברוב, ועל ידי ביטול נעשה גם הפסול כשר, והיכא שלא חבטן והפסול ניכר במיוחד אינו בטל ברוב ולכן כל זמן שהפסול מסייע שצילתה תהיה מרובה מחמתו פסול אפילו אם הכשר הוא הרוב.

מים של ניסוך המים אי מועלין בהן כשהוקדשו

ב) בתוספתא סוכה פ"ג משנה ז' בסוף דבריו הנעימים נשאר בצריך עיון למה בניסוך המים אינו מוזכר בגמרא דמועלין כשהוקדשו, ואם קדשו בכלי הוכשרו ליפסל כמו דתני במנחות ונסכים.

ולדעתי נראה לדחוק לפי דעת רש"י בגיטין (יב ב ד"ה בפחות) ושאר מקומות דבפחות מפרוטה לא חל קדושת הגוף, ומים המה בזול ועל פי רוב אין בהם

ב"ה, ט"ו אלול תשי"י

כבוד ידיד בית ישראל הגאון הגדול אביר הרועים מרן יחזקאל אברמסקי שליט"א

שלום וברכה למר ולתורתו. ברוב תודה הריני מאשר בזה קבלת ספרו הנחדר חזון יחזקאל ספר ג' אשר שלח לי על ידי הרב אלחנן סאראצקין שליט"א, והנה כספריו הקודמים כן גם חלק זה מלא וגדוש בביאורים וחיידושים מסולאים בזהב ופז רב מתוקים מדבש ונופת צופים והעמקה נפלאה, מיישב המקומות החמורים בתוספתא וברמב"ם כפתור ופרח, והנה לאות אמת ששתיתי בצמאון דבריו היקרים, ובחלק גדול מספרו התעמקתי בעיון בסברותיו המתוקות, לא אוכל להתאפק מלהודיע למעלתו איזה הערות קטנות בדבריו הנעימים.

סכך שמעורב בו דבר שמסככין ודבר שאין מסככין

א) בתוספתא סוכה פ"א משנה ו' סיככה בשיבולין אם היה הקש מרובה על הדגן כשירה ואם לאו פסולה. והקשה מעלתו מדברי הרמב"ם פ"ה מסוכה ה"ג עירב דבר שמסככין בו בדבר שאין מסככין בו אף על פי שהכשר יותר על הפסול פסולה. וכבר הוזכרה קושיא זאת בדברי הראשונים

11. מודפס בירחון שערי ציון, נטע בתוכנו (עמוד קפו).

שהקריבה חטאתה ומתה דהיורשים מביאים עולתה ואפילו לא הפרישה מחיים, ולמה מצריך בעולת ראייה הפרשה מחיים.

ולדעתי אפילו אם נימא שיעבודא דאורייתא זה דוקא היכא שהבית דין כחם לגבות על ידי האדרכתא וגביית בית דין, אבל בעולת ראייה שאם עבר זמנו בטל קרבנו וביום טוב אין דנין ואין הבית דין יכולים לגבות בעל כרחו, לכן בלא הפרשה לא נשתעבדו היורשים משום שעבודא דאורייתא, ולפי דעתי זאת מבואר במשנה [ערכין פ"ה מ"ו] שחייבי עולות ממשכנין אבל עולת ראייה לא ימשכנו מפני שאין הגביה יכולה להיות קודם דיעבור זמן הקרבן.

שוה פרוטה לכן אין בהם מעילה קודם שקדשו בכלי ואין דומה לבאר מלא מים ששוויו מרובה.

ויהיו מדויקים דברי רש"י בפסחים (לד, ב ד"ה הקדישן) דמים המתנסכים אסורים רק לאחר שנתקדשו בכלי משום דקדושה לא חל על ג' לוגין מים משום שאין שוה פרוטה ורש"י לשיטתו בגיטין.

מפריש עולת ראייה ומת אם יורשיו חייבים להביאה (ג) בהשמטות ומילואים לתוספתא חגיגה מקשה על הרמב"ם [פ"א מחגיגה ה"י] דפסק דהמפריש עולת ראייה ומת היורשין חייבים להביאה, דכיון שהרמב"ם [מחוסרי כפרה פ"א ה"ג] פסק דאשה

סימן קפד¹²

ביאור בדברי רש"י שהאומר שתרומה יש לה פדיון רשע הוא

משמש תלמידי חכמים, היינו שלא למד גמרא ורוצה להוציא דין מתוך המשנה, ובמשנה ריש פרק ב' דביכורים דלא חשיב נפקא מינה בין תרומה למעשר שני לענין פדיון, יוציא הלכה דגם תרומה יש לה פדיון, ולא למד גמרא ביבמות ע"ג. שאמרו דתני ושייר, ולכן חשיב רשע ערום כמו שאמרו בסוטה.

בגמרא סוכה ל"ה: אמרינן של תרומה טהורה לא יטול, וברש"י (ד"ה הרי יש) כתב אבל פדיון אין לה להיות ניתרת לאכילת ישראל והאומר כן רשע הוא. יש להבין מנא לן לרש"י דהוי רשע, ואמאי להוי רשע באמירה בעלמא.

והגאון רבי שלמה דוד כהנא אמר על פי מה שאיתא בסוטה כ"א: איזהו רשע ערום שאינו

סימן קפה

בילפותא שכלי מצרף מה שבתוכו

לפי מה שראיתי מקשים על הלימוד של צירוף כלי בחגיגה [כ"ג:] מהכתוב כף אחת, ולמה לא למדו חז"ל דרשה זאת מהכתובים הקודמים קערת כסף אחת ומזרק אחד, ודברי הגאון הנצי"ב בהרחב דבר [נשא ז', י"ד] אינם מובנים לי.

ולדעתי נראה דמשום הכי הודגש הדרשה על הכתוב כף אחת, משום דהקערה והמזרק שהיו מלאים סולת כלולה בשמן, והז' משקין הרי מחברים ונמצא שעל ידי השמן נעשה הסולת שבכלי לגוש אחד גם בלי צירוף הכלי, אבל הקטורת לא היו לו משקים המחברים והיין קפריסין

ב"ה, ירושלים י' ניסן תש"ז

כבוד ידיד בית ישראל הגאון הגדול מרן רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א הרב הראשי לארץ ישראל שלום וברכת החג, יען שבשנה הזאת נמנע ממני העונג הגדול להתקשר ולהתאחד עם הדרת גאונו באהבים של חידושי תורה הרבה שבועות לפני החג, בתחילה היתה המניעה מפני חולשתי, וסמוך לחג מפני מצב הבריאות של מעלתו ד' יחזקהו, והשיעורים של ערבי שבתות חביבים לי מאוד, והצירוף בדבר הלכה עם הוד גאונו ועוד גדולי חכמי ירושלים במעונו המה אצלי בבחינת צירוף כלי לקודש לכן מחפש אנכי מעט תקנה על ידי צירוף אחר.

♦♦

ולכן ברכתי לימי החג הבא עלינו לטובה למעלת כבודו ולכל המסתופפים בצלו והקשורים לו הן בדברי תורה והן בענינים צבוריים ופרטיים שיתברכו בשמחת החג אושר ועושר ישועות ונחמות וגאולה קרובה אמן ואמן.

ומבקש אנכי מהדרת גאונו שיברכני גם אני בברכת מזרק אחד, וכוונתי שהמזרק האחרון שהזריק הרופא בגופי לרגל מחלתי יהיה האחד שלא אצטרך יותר.

כעתירת נפש אחד מאוהביו החותם בברכה ורחשי תודה והוקרה

שלמה דוד כהנא

היה רק כדי לשרות בו את הצפורן, ולכן שפיר נעשה לאחת רק על ידי צירוף הכלי.

ולכן כאשר הארותיו של הדרת גאונו המה מסולתן ומשמנן באמיתות ההלכה מתחברות ומצטרפות עם כל גדולי ירושלים.

ובדרך צחות נראה לומר עוד טעם אחד להלימוד מכף אחת לצירוף, כדי לחדש שהצירוף מועיל גם להסגולה של קטורת שמעשרת [יומא כ"ו]. שאפילו רק אלה שנמצאים במקום אחד עם הקטורת זוכים לסגולה זאת.

סימן קפו

בענין "גחלי רתמים" באגדה ובהלכה

הרותם (מלכים א יט, ה) היינו לציין בזה שגם פושעי ישראל יש להם השראת הדת הבער בפנים בלתי כבוי כמו הרותם.

ג) ובזה יש לפרש גם דיוקו של המהרש"א על המאמר [עבודה זרה ג:]: כל הפוסק מדברי תורה לדברי שיחה מאכילים אותו גחלי רתמים, שנאמר ושורש רתמים לחמם. ודקדק שבכתוב נאמר שורש ולא גחלי. ולפי דברינו כיונו בזה לזכותו לומר שעוד לא נכבה ממנו אור התורה בפנימיותו.

ד) ובהיותי בזה אמרתי להסתפק בזה בכמה ענינים הנוגע להלכה. א) אם צליית הפסח היא כשר בגחלי רתמים אולי לא נחשב לצלי אש. ב) אם יוכשר לצלי בלי מליחה כי אולי לא שייך בהם נורא מישאב שאיב וכמו שמסתפק הצ"ח [פסחים ע"ד]. לענין אסכלא. ג) וכן יש להסתפק לענין תשלומי נזקים של אש אם אמרינן בזה אשו משום חציו, אם נאמר שצד החיצון שנכבה דומה לגדר שנפלה שאינו חייב רק משום ממונו, וכן משמעות הכתוב חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים שאינם כחצים, ובאתי רק לעורר.

תודה עמוקה להדרת גאונו בעד איחוליו הלבביים לבריאותי שהוטב בהרבה ואקוה שרצון יראיו יתקיימו ואם ירצה השם כאשר יפסקו ימי הקור אקווה להסתופף תחת צלו בשיעורי ערב שבת קודש.

כעתירת נפש החותם בהערצה וברכה מרובה

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים ו' ערב שבת קודש י"ב שבט תש"ט
כבוד הגאון הגדול פאר ישראל מרן הרב רבי יצחק אייזיק הרצוג שליט"א הרב הראשי לארץ ישראל

כאשר נתכבדתי בימי חוליי בביקורו בשבת קודש זו טבת הביע לפני שמחתו שהצליח בידו להשיב תיכף להראות לי המאמר שגחלי רתמים הם רק כבויים מבחוץ אבל בוועים מבפנים שמקומו בירושלמי פאה [פ"א ה"א] ומעלתו החזיק זה להשגחה עילאית שלא יתבייש, אנכי לא הרגשתי בזה דבר פלא כידוע לכל בקיאותו הגאונית בירושלמי ומדרשי חז"ל וכל רז לא אניס ליה.

אך בעיוני במסכת פאה שם איך שבקוצר מילים מובא זה המאמר בעניני וטבעי לשון הרע ודלטוריא, לבי אומר לי שלא בחינם הרגיש מעלתו בזכרון מאמר זה גדר של פסוק לי פסוקך בכוונה יותר עמוקה, לרגלו צערו של הרב שליט"א על הרוח החילונית בשדרות הנוער, ומצפה שהטבה רוחנית שתבוא אלינו בגדר קמעה קמעה כמו ההטבה המדינית, ועל זה נזדמן לתוך פיו המאמר של גחלי רתמים שלא להתיימש מהמצב הגרוע לפי שעה שגם החפשים המה בבחינת גחלי רתמים שנכבה מהם אור התורה רק מבחוץ אבל אש הדת עוד בוער בפנים, וקמעה קמעה אתא גם השלהבת של דת גם מבחוץ.

ב) ואולי לכוונה זאת מספר לנו הכתוב שכאשר אליהו הנביא ברח מפני איזבל ישב ושכב תחת

סימן קפז¹³

הערה בחליצת קטנה

אמרו במשנה ביבמות ק"ד: קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל ואם לא חלצה חליצתה פסולה. ובגמרא אמר רב יהודה אמר רב זו דברי רבי מאיר דאמר איש כתיב בפרשה ומקשינן אשה לאיש אבל חכמים אומרים איש כתיב בפרשה אשה בין גדולה ובין קטנה, מאן חכמים ר' יוסי וכו', ומסקנת הסוגיא והלכתא עד שתביא שתי שערות. וקשה דאמרו בקידושין י"ח: אין מוכרה (אמה עבריה) לקרובים, משום ר"א אמרו מוכרה לקרובים, ושווין שמוכרה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. וא"כ האיך משכחת חליצה בקטנה הא חליצת קטנה פסולה.

סימן קפח

ישוב על הערה הנ"ל • ביאור בדברי הגמרא בראש השנה כ"ו.

ישוב על הערה האיך משכח"ל חליצה קטנה ועל הערת כבוד תורתו הדרת גאונו בקידושין י"ח: דהאיך משכחת לה חלוצה קטנה דהא איש כתוב בפרשה. ושאלת חכם זו במה שציינ לתוספות בכורות (יט, ב ד"ה איש), והנה נראה שלזה כיון ברמב"ם פ"ד הי"ג מעבדים במה שכתב "אף על פי שהיא חלוצה פסולה מפני שהיא קטנה הרי נפסלה מן הכהונה" עיין שם וחליצתה פסולה לגבי עצמה דאינה נפטרת בחליצתה כמו שכתב רש"י ביבמות ק"ה: אבל לכהונה נפסלה ומכל מקום מוכרה לכהן כיון דקידושין תופסין בה ואתי שפיר לכולי עלמא.

מבאר דברי הגמרא בראש השנה כ"ו.

ב) כדי שלא לצאת ריקם מאת פני הדרת גאונו שליט"א ארשום מה שאמרתי בשיעורי בראש השנה כ"ו. לוי איקלע לההוא אתרא אתא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא, לא הוה ידע מאי קאמר ליה, אתא שאיל בי מדרשא וכו' ואיהו סבר מילתא דאיסורא קאמר ליה עיין שם. וצריך עיון דאכתי קשה אמאי לא שאל היכן קבען ובמאי קבען כמו ששאל רבא, וכבר נתעורר בזה במהרש"א שם.

והנה שיטת הסמ"ג דעד אחד המעיד על האיש במילתא דאיסורא עובר בלאו דלא יקום עד אחד

יום כ"ב אלול תש"ח

לכבוד הגאון האמיתי פאר הדור כבוד קדושת שם תפארתו הגאון רבי שלמה דוד כהנא רבה שליט"א רב ואב"ד בעיר קדשינו ותפארתנו ירושלים העתיקה תובב"א

אחר דרישת שלום תורתו בכבוד ויקר. שמחתי במכתבו של כבוד הדרת גאונו שליט"א, מאשר יקרתי בעיניו וענותו תרבני לכבדני בדברים המאירים והמעודדים וברכת צדיק כבר נתקיימה ברוך השם כי נכנסתי לדירה מרווחת והנני מוקף ברוך השם אחי ומרחמי וברוך השם שנתנני לחן ולחסד בעיני יראיו.

והנה כי כן הימים עוברים בטרדות ועבודה מרובה בין בעבודה ישרה לתפקיד הרבנות בין בעבודה מקומית צבורית שאי אפשר להנצל ממנה כמובן, ולא תמיד מזדמן "לגזול" זמן לקבוע העתים לתמידים ומוספים כסדרם וכהלכתם, והשי"ת יעזורני ללכת בדרך ישרה המביאה פרי תנובה לגדולתה והאדרתה של תורה באמת.

והנני בזה חותם בברכה נאמנה בברכת השנים בכתיבה וחתימה טובה לעומת הדרת גאונו ולעומת כל הנלוים אליו ומברכו מעומק הלב בבריות גופא ונהורא מעליא ובהצלחת מפעליו בקודש כעתירת נאמנו מאוד דורש שלום תורתו באהבה וכבוד ויקר.

רפאל הכהן קוק

רב ראשי ואב"ד טבריה

לחוקרו שיתחייב על ידי כך על הלאו דלא יקום עד אחד, ולכן הלך ושאל בני מדרשא כדי לדעת פירוש הלשון כמו כל הלשונות שנזכרו שם שנשתכחו מהם במשך התקופה שלא דיברו בלשון הקודש, מה שאין כן רבא מברניש ידע שהמדובר לא על איסור ולכן חקר ושאל אותו.

הנ"ל

באיש לכל עון וגו', וברור שמפרש שזה קאי גם על העד ולא רק על הדיינים שאינם מקיימים דברי העד אחד, וחייב מלקות העד אחד על זה, ולפי זה טוביה חטא וזיגוד מנגיד הוא מן התורה מהלאו דלא יקום עד אחד. ונראה לענ"ד דלזה כיוונה הגמרא דאיהו סבר מילתא דאיסורא קאמר ואם כן ההוא גברא מחויב מלקות מן התורה ולכן אסור

סימן קפט¹⁴

ביאור בדברי הגמרא בסנהדרין ודניאל להיכן אזל

משום כאילו היה מוסיף עצים על האש דאלולי הלך משם בטח היו ניצולים מפני זכותו הגדול ונמצא דבהילוכו גרם שהאש תבער יותר. אך לטעמו של דניאל הוא להיפך דבהילוכו גרם שתכבה האש דאם הוא היה גם כן בפה היו נשרפים בשבילו משום המצוה דפסילי אלהיהם ונמצא דבהילוכו גרם לכבות את האש. אך לטעמו של נבוכדנצר לא הועיל דניאל בהילוכו כלום לא להגדיל האש ולא להקטינו רק נבוכדנצר שלחו כדי להראות בפני הבריות צדקו ויראתו.

ובזה מחולקים רב ושמואל ורבי יוחנן, דרב סבירא ליה דהלך כי היכי דלא ליקיים פסילי אלהיהם ונמצא דבהילוכו המעיט את האש וגרם לכבותו לכן קאמר למיכרא נהרא לכבות את האש, ושמואל סבירא ליה שדניאל הלך כי היכי דלא ינצלו בזכותו מפני עצת הקב"ה ונמצא דבהילוכו הוסיף אש, לכן קאמר לאתווי אספסתא ולהגדיל המדורה, אך רבי יוחנן סבירא ליה דנבוכדנצר שלחו ורק מפני מה יאמרו הבריות וזה מדת החזיר להראות הטלפים שלו, לכן קאמר בהך המליצה לאתווי חזירי ולהראותו שמדתו היא מדת החזירים.

בגמרא סנהדרין צ"ג. ודניאל להיכן אזל אמר רב למיכרא נהרא רבא בטבריא ושמואל אמר לאתווי ביזרא דאספסתא ורבי יוחנן אמר לאתווי חזירי דאלכסנדריא. וכבר עמדו על האגדתא הזאת כל חכמי לב להבין במה פליגי ומדוע דוקא לדברים הללו הלך ולא לדברים אחרים.

ומה שנראה לי לומר בזה, דהנה שם בסוגיא איתא תנו רבנן שלשה היו באותה עצה הקב"ה ודניאל ונבוכדנצר, פירוש באותה עצה שילך משם דניאל, הקב"ה אמר ניזיל דניאל מהכא דלא לימרו בזכותו איתנצל ודניאל אמר איזל מהכא דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש ונבוכדנצר אמר ניזיל דניאל מהכא דלא לימרו קלייה לאלהיה בנורא ועיין שם. והנה נמצא שמפני ג' טעמים הלך דניאל, א' טעם של הקב"ה כי היכי דלא ינצלו בזכותו כי אם בזכות עצמן, משמע דאם דניאל היה גם כן מושלך היה בטח נצולו, ב' מפני טעם דניאל כי היכי דליצלו דאם הוא היה עמהם היו נשרפים בשבילו משום פסילי אלהיהם, ג' מפני נבוכדנצר ששלח אותו מפני שהיה ירא מן הבריות.

והנה לטעם הקב"ה היה ההילוך של דניאל

סימן קצ

בדברי התוספות בשבועות כ"ד:

ב"ה, ירושלים א' אמור תשי"ב
כבוד הגאון הגדול הרב הראשי לארץ ישראל שליט"א ואבנים].

אחר דרישת שלום תורתו, כאשר הקושיא העצומה על הבכור בשבועות כ"ד: בדברי התוספות שהתורת חיים רוצה למחוק אותם אינו מניח לי לישון [הרי הקדש הא בעינן שוה פרוטה. כתבו התוספות הוה מצי למימר הא אוקימנא בבכור כדמשני לעיל. וכתב בתורת חיים וזה תימה דמה לי בכור מה לי שאר מוקדשין הא פשיטא דאין מועלין בבכור בפחות משוה פרוטה, ונראה דיש למחוק הא בעינן שוה פרוטה וצריך להיות הרי הקדש הוה מצי למימר הא אוקימנא כו' וקאי אהא

והתירוץ היותר מרווח הוא דברי הדרת גאון דכוונת הגמרא מילתא דחייל אפחות מכשיעור לא תני קאי לענין הרבותא של איסור חל על איסור, לכן כתבו התוספות דבכור לא שייך זה שהקדש ממילא בעת לידה. ומצאתי כדבריו בספר ישן בשם "קרנן אשם" בכל זאת חושב אנכי להציע ביום ו' הבא עלינו לטובה אם ירצה השם לפני מעלתו ויתר הרבנים תירוץ באופן אחר ודרך אחר.

בכבוד ובברכה מרובה
שלמה דוד כהנא

סימן קצא¹⁵**הערה בדברי רש"י בשירה על תודה**

בגמרא ערכין י"א: עולת נדבת ציבור טעונה שיר. וכתב תוספות (ד"ה עולת) אבל דיחיד אפילו חובתו אין טעונה שירה.

והקשה הרש"ד כהנא על רש"י בתהילים (קטו, יג) על הפסוק כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, שכתב דבן לוי אומר שירה על תודה, והא אין שירה בקרבן יחיד.

סימן קצב¹⁶**ביאור בדברי התוספתא בכריתות**

כבוד ידיד נפשי הרב הגאון הגדול והמפורסם וכו' כבוד שם תפארתו רבי שלמה דוד כהנא שליט"א
אחר דרישת שלומו הטוב של כבוד גאון בידידות. ידידינו הרב הגאון רבי יעקב קלעמעס שליט"א חבר בית דין צדק דקרתא דשופריא כותב במכתבו שידידי בבואו לבקרו בעת מחלתו הגיד לו את קושיתי על התוספתא בכריתות פרק ד' "הפריש עשירית האיפה והעשיר עד שלא נתקדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה" (גם הרמב"ם בהלכות שגגות פ"י העתיקה כלשונה), הלא במנחות ק"א.

איתא להיפך שכל המנחות עד שלא נתקדשו נפדות רק אם נטמאו, ומנחת חוטא נפדית אפילו לא נטמאה. וכאשר ראה כבוד גאון שם בהפרדס הקושיא מבוססת בראשונה ומיושבת באחרונה.

משנה שמחה שמחתני על הבשורה הזאת, בראש וראשונה שכבוד גאון ככחו אז כן כחו עתה ולבו ער לדבר תורה כמו במיטב שנותיו, וגם מה שהיה עסוק בדברי. יאריך ה' שנותיו ויזכה לראות בנחמה כפולה.

15. מודפס בספר הר צבי (ערכין יא:).

16. קובץ זכרון כנסת ישראל (ישיבת סלבודקה תשע"ד עמוד ע"ח) מכתבו של רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל

דין זה בהלכה י' שמע מינה שמשמיענו דין מחמת עצם המנחה כמבואר בתירוץ, ולא דין מחמת הבעלים שהיינו יודעים כבר מהאמור בהלכה י'.

ועוד בתוספתא תמורה פ"א ה"ט כתוב "אלו דברים שבין בהמה לעופות וכו' ויש בה חטאת מתה וכו' מה שאין כן בחטאת העוף". והיינו כדעת רבנו יעקב מאורלינש שהוכיח מתורת כהנים (פרשת תזריע ס"ט) שאין חטאת העוף מתה, משום שחמש חטאות מתות לא נהוג אלא במקום דשייכי כולהו, דלא שייך בה ולד חטאת ועברה שנתה ותמורת חטאת (עיין בפירוש הרא"ש במסכת קנים סוף פרק ב' שהעתיק שם את דבריו), וטעם זה ישנו גם במנחות כדמשמע שם בתוספתא תמורה (פ"א הי"ב) "אלו דברים שבין עופות למנחות" ובה דתנו שם בתוספתא תמורה (פ"א הי"ט) שאין חטאת העוף מתה עופות ומנחות שוים, (עיין בשער המלך הלכות פסולי המוקדשין פ"ד שכתב דהתוספתא בתמורה לא פליגי אמתניתין משום דמתניתין רבי יהודה היא ותוספתא דתמורה אליבא דרבי שמעון מתניא, דסבירא ליה דבחד מקום גמירי להו לכולהו, ועיין רמב"ם שם ריש פ"ד שנקט כרבי שמעון), וממילא אין לתנא דתוספתא דין חטאת שמתו בעליה לא בעופות ולא במנחות.

ידידינו הרב הגאון רבי יעקב קלעמעס שליט"א רוצה לישב באופן כזה, בראשונה הוא מוכיח מדברי הירושלמי שהובאו בתוספות בסוטה ריש כ"ג. שבמנחת חוטא נוהג בה דין חטאת שמתו בעליה, ואם כן הוה אמינא אם הפריש עשירית האיפה והעשיר הוה כמו שהעני מת, דעשיר שהביא קרבן עני לא יצא וילכו לים המלח, קא משמע לן תנא דתוספתא שהוה ככל המנחות שאין מנחת חוטא ואינה הולכת לים המלח מחמת ריבוי דקרא שאם העשיר לא חשיב כמת. עד כאן תוכן תירוץ.

הנה עצם הסברא דסלקא דעתך דמה שהעשיר הרי הוא כמת העני - לא נתנה להאמר, דשאני הכא שהאיש עודנו עומד בחיובו. אבל כל המעיין בהלכות שגגות סוף פ"י יעלה אחרת בדעתו, הלא הרמב"ם כתב שם בהלכה "וכן אם היה עני והפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא עוף" הרי כבר השמיענו בהלכה י' דהא שהעשיר אינו כמת, דאי הוה כמת ודין חטאת שמתו בעליה נוהג באותן מעות הוה ליה להוליך המעות לים המלח, דומיא דהא שכתב הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין ריש פ"ה "המפריש מעות לחטאתו ומת ילכו המעות לים המלח" ואם כן למה לו להשמיענו שנית בהלכה י"א שמנחתו הרי היא ככל המנחות ואין דין חטאת שמתו בעליה, הרי השמיענו כבר

סימן קצג

ביאור דברי רש"י שמושה רבינו דאג שלא מעל בשמן המשחה • בסתירה אם חיישינן לרמאות

מאוד ובטוב טעם ודעת מחלק בין הנושאים באופן שלא יהיו סותרים זה את זה, והפליא לעשות בספרו זה המיוחד במינו ובטח יתקבל אצל כל גדולי דורינו בהוקרה מרובה וכל תופשי התורה והוגיה יתענגו על דבריו הנעימים על סגנונו המצוי ועל תוכנו העמוק, והריני מאחלו שחפץ ד' יצלח בידו וימשיך בפעולתו הכבירה ולהוציא לאורה יתר החלקים אשר עודם בכתובים למען יהיו סתירות הזקנים בבנין שלם ומשוכלל אמן סלה.

וכדי להראות לו שעיינתי בדבריו הנחמדים הריני מציין בזה שתי הערות שעלו ברעיוני בעיוני בדבריו היקרים.

ב"ה, מ"ב למספר בני ישראל תש"ט

כבוד ידידי הנעלה הרב הגאון המפורסם ערוגת הבושם רב פעלים לתורה רבי חיים מרדכי ברונרוט שליט"א

שלום וברכה. ברוב עונג קיבלתי ספרו הנפלא והיקר סתירת זקנים ובו סופר ומונה כל הסתירות בהלכה ואגדה הנמצאות בדברי חז"ל, ורובם כבר נזכרו בספרים הקודמים בספרי רבני קשישאי וגדולי המחברים בדורות שלפנינו, ומעלתו כיד ד' הטובה עליו בחריפותו ובקיאותו מציין ישוים נעימים להסתירות הללו, ורבים מהסתירות הללו שכבודו בהשקפתו הבהירה המציאם בעצמו אפילו הסתירות חזקות

למה אמרינן [בבא מציעא נ"ב:] דהסלע שחסרה לא יקבנה לתלותה בצואר בנו או בתו מן הצד מפני החשש שהרמאי יקוץ אותה סביב ויוציאנה בשקל, ובהדין של מזיגא דרבא [בבא מציעא ס"י] מידע ידיע לא חיישינן דטפי ומהיל משום שאין לדבר סוף.

ולפי דעתי נראה דהא דחיישינן בהסלע שחסרה לא הוי הטעם משום החשש שיקוץ את הנקב וירמה את הקונה, רק הטעם הוי משום איפה ואיפה שאפילו אם מיחדו למי רגלים עובר בהלאו, ולכן אם יכול לתקן על ידי הקציצה הוי ככל מדה חסרה שאין יכול להשהות, אבל ביין המזוג שאין איסור להשהות יין מזוג רק אסור למוכרו ברמאות, אין חוששין למכירה של רמאות מפני שאין לדבר סוף. ויש לי עוד הרבה דברים לפלפל בדברי כבודו ומפני חולשתי לכתובה מוכרח אני לקצר.

והריני חותם בברכה מרובה
של חביבות וידידות וברכת החג

ביאור דברי רש"י שמושה רבינו דאג שמא מעל בשמן המשחה
(א) בסימן א' מביא קושית הרי"ף [בפירושו על עין יעקב] על רש"י שכתב שמושה היה דואג שמא נגע כשהלבישן הרי הלבישה היה קודם המשיחה.

לפי דעתי החשש של משה רבינו היה שמא נגע בהלבישה השניה בשני טיפין שמן המשחה שנשאר בזקנו של אהרן כשהיה מספר, וכיון שלכתחילה בעינן משיחה ולבישה ז', ולחד מאן דאמר מעכב במלואים היה דואג שמא בלבישה השניה נגע בשני טיפי השמן שנשאר ממשחה הראשונה, ומדויק בזה מה שחשש רק על נגיעת ב' הטיפים מפני שעמדו בזקנו זמן רב וחשש שמא למחר בהלבישה השניה עוד היו ונגע בשעת הלבישה.

בסתירה אם חיישינן לרמאות
(ב) בסימן ו' מביא קושיא מהספר עטרת יצחק

סימן קצד¹⁷

ישוב דברי הרמב"ם בשאלת מה נשתנה ששאלו בזמן הבית

דדייק דהשאלה "כולו" צלי היא רק אם גם החגיגה נאכלת צלי, משום דלשון "כולו" קאי על הלילה, משמעו דכל הלילה נאכל צלי, ולכן דייקא כיון דסתמא דפרק ערבי פסחים קאי לרבי אלעזר בן עזריה דפסח אינו נאכל אלא עד חצות פסחים ק"כ: אם כן האיך אומר הלילה הזה כולו צלי דמשמעו כל הלילה, לכן מוכיחה הגמרא דקאי למאן דאמר דחגיגה כפסח ונאכלת צלי, ומכיון שחגיגה נאכלת כל הלילה שפיר שייך לומר כולו צלי משום דחגיגה, אבל לרבנן דחגיגה אינה נאכלת צלי לא שייך לומר כולו צלי, דהרי הפסח נאכל רק עד חצות, וחגיגה אינה נאכלת צלי.

אבל הרמב"ם דפסק בהלכות קרבן פסח פ"ח ה"ט דפסח נאכל מן התורה כל הלילה, שפיר שייך השאלה הלילה הזה כולו צלי על הפסח בעצמו כיון דלדידיה הפסח נאכל כל הלילה, וזה נכון ברוך השם.

הרמב"ם חמץ ומצה פ"ח ה"ב כתב דבזמן הבית היה שואל "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי ומבושל והלילה הזה כולו צלי". ותמה הלחם משנה דהא בגמרא פסחים ע'. אמרינן דהשאלה של כולו צלי היא רק למאן דאמר דחגיגה כפסח ואינה נאכלת אלא צלי, אבל לחכמים דסבירא להו דחגיגה אינה כפסח ואינה נאכלת צלי לא שייך לשאול הלילה הזה כולו צלי, וכיון דהרמב"ם פסק בהלכות קרבן פסח פ"י ה"ג דחגיגת פסח אינה כפסח האיך כתב השאלה של כולו צלי.

ונראה לומר דהא דאמרינן בגמרא דהשאלה של כולו צלי היא רק אם גם החגיגה נאכלת צלי אינה משום דכולו צלי משמעו דאינו נאכל שום בשר רק על ידי צלי, דהא בלאו הכי הרשות בידו לאכול בשר חולין שלא על ידי צלי, ובאמת הרש"ש הקשה שם כן. לכן נראה לי דהרמב"ם יפרש פשט הגמרא

♦♦

17. מודפס בקובץ תורני "ירושלים" (חוברת ד-ה עמוד קכז, ומשם בספר פסח במחשבת חכמי ירושלים עמוד קח).

סימן קצה¹⁸

להגן על קדשי האומה

יש איזו תקוה שתהיה לתועלת נסיעתו, ואז יהיה ראוי להחליט.

יחד עם זה אודיעו, כי ידידנו הרה"ג ר"י רובינשטיין נ"י היה גם כן שם, ביקשתיו לפני נסיעתו להתראות אתי, אבל ירט הדרך לנגדי ולא התראיתי אתו, כאשר ביקרני בעשרת ימי תשובה העבר שאלתיו ואמר לי שלא מצא את אותו האיש שביקש, כדאי שיקח כבוד תורתו אתו דברים בזה.

על דבר השתתפות בהוצאה מצדי אין לי שום מקור, אז עלתה לי ההוצאה מצדי לערך אלף ושלוש מאות זהובים, בכל זאת אם אחרי ברור הדברים תוחלט נסיעת הרב הרצוג לחיוב, אשתדל להשיג עזרה מרחוק, אולי אכתוב גם להרב הרצוג מזה ושיתראה עם הרב רבי דוד שיחי'.

ואו"ש וברכה לכבוד תורתו ולכל הנלוים אליו כנפשו היקרה וכנפש ידירו מוקירו ומכבדו הדורש שלום תורתו

חיים עוזר גראדזענסקי¹⁹

ב"ה, יום א' טו"ב טבת תרצ"ט
הוד כבוד ידידי היקר והנעלה הרב הגאון הג' המפורסם וכו' מוה"ר שלמה דוד כהנא שליט"א

אחר דרישת שלום תורתו הרמה, יקרת מכתבו עם הרצוף הגיעני אתמול. על דבר ההצעה של הנסיעה הלא יודע ידידי מכבר מנסיעת הרב רבי דוד שיחי' לשם, וגם אחרי כן היה תושב קבוע שם, וגם כמה פעמים לקחנו דברים אודות זה, וגם על פי השתדלותי נסעו שני נכבדים גדולים מחוץ לארץ לשם, ולפי דבריהם עשו רושם טוב והבטיחו להם, אך בכל זה דבר ממשי לא נעשה. בשעתו ביקשתי את כבוד הרה"ג מורנו הרב רבי יצחק הרצוג שליט"א אשר התענין גם כן בזה והצעתי לפניו שיסע דרך שם לארץ הקודש, אבל השיבני שמכמה טעמים אי אפשר לו לנסוע, כאשר קראתי בעיתונים בא הרב רבי דוד שיחי' לחיפה ותהיה הזדמנות להרב הרצוג להתראות אתו, כי הם מכירים זה את זה ויתודע על ידי הרב רבי דוד אם

סימן קצו

כמה תיקונים בחוקה הישראלית שיהיו על פי התורה

בקשר להעתק של החוקה שנשלחה לי על ידי כבודו לעיון חוות דעתי רצוף בזה מכתבי עם שלושה הערות נחוצות מאוד לדעתי, ואם

ב"ה, י' אלול תש"ח
כבוד ידיד בית ישראל הרב הגאון רבי מאיר ברלין שליט"א

נכבדים גדולים להשתדל יחד עם ר' דוד, ולא נודע לעת עתה התועלת שיצאה מזה למעשה.

כאשר קראתי בעתונים שהרב ר' דוד בא לחיפה, ראוי שהדרת גאונו יבוא אתו בדברים אודות זה, אם יש איזה תקוה שיהיה לתועלת נסיעת מעלת כבוד תורתו לשם, כבר בקשתיו בהיותו עדנה בדובלין שיסע לארץ הקודש דרך שם, אבל מפני טעמים ונימוקים אשר אתו לא רצה לנסוע, ואקוה לתשובתו בהחזור אחרי שיתראה עם הרב ר' דוד.

והנני ידירו מוקירו ומכבדו הדורש שלום תורתו ומברכו בברכה מרובה

חיים עוזר גראדזענסקי

18. מודפס באגרות רבי חיים עוזר (סימן שיד).
19. להשלמת הענין עיין שם במכתב שט"ו וז"ל:

ב"ה, יום ב' י"ח טבת תרצ"ט
הוד כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם בתורתו וכו' כש"ת מורנו הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א

אחר דרישת שלום תורתו הרמה, הנה הגיעני מכתב מכבוד הרה"ג ר' שלמה דוד כהנא מווארשא, שקיבל מכתב מהנכבד ר' העשל פארבשטיין, איך שרום מעלת כבודו עומד הכן לנסוע להגן על קדשי האומה, והנה כבוד תורתו יודע מהשתדלות הרב ר' דוד, אשר באתי אתו כמה פעמים בחליפות מכתבים, וגם נסעו לשם שני

בנוסח השבועה של נשיא המדינה בזה הלשון "אני נשבע לשמור את חוקת ישראל לשרת בכל מאודי את עם ישראל ולעשות משפט וצדקה לכל אזרחי המדינה".

מעלתו יסכים עמי יעיר אותם לפני חברי ושרי החוקה.

בכבוד והוקרה

שלמה דוד כהנא

הנה ידוע שעל פי דיני התורה חומר שבועה גדול מאוד מאוד וארץ ישראל נזדעזעה ד' מאות פרסה לפי אגדת חז"ל [שבועות ל"ט]. בדיבור לא תשא וכו' ותפילת "כל נדרי" של יום הכיפורים ערבית קודם התפילה נתקנה רק כדי להינצל מעונש נדרים ושבועות ביום הקדוש, והנה הפירוש של בכל מאודי לפי דעת חז"ל [ברכות נ"ד]. הוא בכל ממונו ורכושו, ושבועה כזאת על פי רוב אינה מתקיימת ויכשל חס ושלום באיסור שבועה - לכן יותר טוב לשנות הנוסח "לשרת בכל לבבי" וכן הנוסח לעשות משפט וצדקה לכל האזרחים אינו עולה יפה לדעת חז"ל, שלפי הגמרא סנהדרין [י:]: הלשון עושה משפט וצדקה שנאמר במלך דוד הוי הכוונה ששילם מביתו להעני שיצא חייב ושבועה כזאת לא תתקיים חלילה, ולכן יותר טוב לשנות הנוסח לעשות משפט צדק לכל אזרחי המדינה.

שדייני בתי הדינים יתמנו על ידי הרבנות הראשית

א) בפרק ה' הרשות השופטת את 74 כתוב ששופטי בתי הדין הדתיים יתמנו על ידי נשיא המדינה על פי הצעת שר הדתות אשר ישים על לב המלצת המועצה הדתית של אותה העדה. צריך להוסיף גם המלצת הרבנות הראשית שהמה המסמיכים ונותנים רשות להורות ולדון.

חופש הדיבור לא יחול על משמיצי הרבנים והדת (א) לדעתי דעת תורה ודעת נוטה צריך להוסיף בפרק ב' של החוקה במספר 16 שחופש הדיבור בפה ובכתב אינו חל על דברי תעמולה לדיכוי זכויות אדם או למיגור בשלטון הדמוקרטי. להוסיף שאינו חל גם על תעמולה ארסית נגד התורה והדת כמו שראינו בימים האחרונים תעמולה של השמצה מאיזה חוג על מאכל כשר שהרבנים רוצים להרעיב את הציבור, ובכלל כדאי שיהיה לשר הדתי או לרבנות הראשית להביא לדיני עונשין את משמיצי הדת באופן שאינו הגון.

וכן במספר 17 שחירות ואסיפות ואגודות לדיכוי זכויות אדם ולמגר את שיטת הממשל לא תחול חירות האגודות. כן לא תחול החירות של אגודות למגר שיטת ההנהגה ומנהגי הדת הישראלית, כמו המיסיון המנהל תעמולה להעביר הדת הישראלית לדת אחרת, וכמו היעבסקע ברוסיה שניהלו תעמולה גדולה למגר כל מנהגים הדתיים והרבה מומרים בימי הביניים, וגם בימים האחרונים השמיצו דת ישראל בשקרי עלילות הדם ועוד עלילות כאלו.

תיקון לנוסח שבועת הנשיא

ב) בפרק ד' מהרשות המבצעת מספר 54 כתוב

סימן קצז²⁰

בקשה לעורר נגד עיתונות לא נקיים

הראב"ד ורב הראשי לארץ הקודש תבנה ותכונן אחר דרישת שלומו הטוב.

הנה איזה עיתונים המופיעים כאן בשפה יהודית המדוברת מרשים לעצמם בזמן האחרון להדפיס בגליונות הערב מאמרים מלאים זימה וכיעור

בי"ה ווארשא יום ב' עקב טו"ב מא"ב תר"ץ

המקום ברוך הוא ינחמנו בחודש הזה מעצבוננו, ולא רץ יכופר על הדם הנקי ששופך בה, ושלמא רבא וברכאן נפישין משמיא לכבוד הדרת תורתו, הרב הגאון הגדול, הארז בלבנון, מו"ה אברהם יצחק שליט"א הכהן קוק,

♦♦

20. מודפס באגרות לראי"ה (סימן רסז).

בתל אביב, ובתעמולתנו לסדר (מלה מסופקת בכתב היד) העומדת כעת על הפרק אצלנו נשתמש גם כן בנועם מליו אלה להכרית ממחנה ישראל כל שורש פורה ראש ולענה, ורוח הטומאה להעביר מרחוב היהודים שבגולה.

ואנו תקוה שכבוד תורתנו לבקשתנו יקשיב למלא אותה בהקדם הכי אפשרי, כי כל יום ויום קלקלתו מרובה.

ואב הרחמים ייטיב ברצונו את ציון ויבנה חומות ירושלים במהרה בימינו אמן.

הכותבים בכל רגשי הכבוד וההוקרה

שלמה דוד כהנא

מטיפוס הידוע להעביר רוח טומאה והרהורי עבירה בין אוכלוסי ישראל, והדברים הגיעו לידי כך עד שגם הבית דין מוכרח להתעורר נגד זה ולצאת במלחמת מצוה, וד' יעזור לנו במלחמת מגן זה נגד המהרסים והמחריבים ממנו יצאו, ושמוע שמענו שגם בארץ הקודש ובתל אביב בפרט הורמה מלחמת תנופה ומגן כזאת בענין ההגדרה והחסימה נגד השערוריה של רחיצות תערובות על חוף הים ביפו, ודבריו הטהורים של כבוד תורתנו היוצאים מלב טהור נכנסו לאזניהם של יועצי העיריה והביאו פרי תבואה. אי לזאת נתכבד לבקש את כבוד תורתנו שיואל בטובו לשלוח לנו העתקה מדויקת מחוברת התוכחה שכתב למנהיגי קרית

סימן קצח²¹

בקשה להדפסת כתבי רבינו זצ"ל

• ד"ת בפרשת בהעלותך

חלצו טרודים מאוד, אבל אין ספק שמשום שבח משפחה ידפיסו כתב ידו, ואז אני חושש שלא יצא כדבר שאינו מתוקן.

והאמנם כבר דברתי מזה עם כבוד גאון תורתנו הרמה והשיבני שאין לו רק איזה חידושים בכל האלפים שו"ת דעגונות, ואין כדאי, אבל עתה ראיתי ספר דובב משרים שרק מעט תשובות למעשה ורובו בחידושי פלפול שזה בטח אינו חסר לכבוד גאון תורתנו הרמה, ועוד בשאלות ותשובות גם כן יש אצל כבוד גאון תורתנו הרמה על כל ד' חלקי שלחן ערוך לאו דוקא בענין עגונות, כי הלא אני בעצמי כבר שאלתי מכבוד גאון תורתנו הרמה בכל ד' חלקי שלחן ערוך, ועל כן אהבה מקלקלת השורה שנעשיתי כמיעץ ליועץ וחכם חרשים שיגבה לבו לכבוד יתברך שמו ויעבור על המון כתבי יד לסדר מהם ספר שיכיל שו"ת וחיידושי הלכה ואם יש לו מחותנו הגאון הצדיק זצוק"ל [הג"ר שמואל זנויל קלפפיש זצ"ל] שעוד לא ראיתי נדפס ממנו כלום, יעשה חסד עם המתים שנקראו חיים, בלא ספק שמוסד הרב קוק יתן הוצאות הדפסה, ויתן תיכף הכתבי יד לדפוס והיה זה שכרי שיתפרסמו חיידושי תורה גאוניים ואמיתים בעולם.

כדי שלא להטריח בקריאת מכתבי אקצר ואומר שלום

ב"ה כ"ו סיון תשבי"י

אל כבוד קדושת ידיד ה' וידיד נפשי הרב הגאון הגדול החריף ובקי סיני ועוקר הרים פאר הדור עטרת הרבנים עמוד ההלכה משרידי גאוני דור שלפנינו חסיד ועניו כבוד קדושת שם תפארתו מרן רבי שלמה דוד שליט"א כהנא

שלום וברכה. אחר דרישת כבוד גאון תורתנו הרמה ביראת הכבוד ובאהבה רבה, אודיעו שכפי מכתבו הבי פניתי לכבוד הרב הגאון כ"ו מטשעבין שליט"א והוא נהג בי טובת עין ושלח לי ספרו במתנה, ובעוברי על פני הספר, עלה ברעיוני לפנות עוד הפעם אל כבוד גאון תורתנו הרמה, האמנם מי אנוכי זבוב קצוץ כנפים שיחווה דעה לאריה דבי עילאי, אבל אין חכם כבעל הנסיון, הייתי איזו שנים מגיה בדפוס, ונוכחתי שרוב הגאוניים וצדיקים שלא הדפיסו ספרם בחיים, אחר כך הדפיסום יוצאי חלציהם לא מיבעיא אם היו סוחרים לא היו יכולים לסדר הכתבי יד ונעשה על ידי אחרים יצא דבר שאינו מתוקן, אך אפילו היו רבנים וסידרו בעצמם לא היה דומה כפי שהמחברים עצמם הדפיסו, כי כמה פעמים גרעו והוסיפו, מה שאין כן בבנים שהכל קדוש אצלם ואינם ראוים לשלוח יד בכתב יד אביהם, בפרט כבוד גאון תורתנו הרמה שכל יוצאי

♦♦

21. מודפס בספר בן לאשרי (שו"ת ומכתבים, סימן נג).

נביאים וידעו שאין הדין כן, הוכרחו לומר שאין הדין כמו שאומרת צפורה, דהא גם בנו דבר ולא נצטוינו לפרוש, אך ממילא נצמח מזה שהיה לשון הרע על משה רבינו עליו השלום שכפי דעתם עושה שלא כהוגן ועל זה אמר הכתוב והאיש משה עניו מאוד מכל האדם, והקשו המפרשים מה שייכות שבח דענוה לזה, אבל לדברינו יובן שמרים ואהרן אמרו שאין הדין כדברי צפורה שנביאים צריכים פרישה, ועל כן לדעתם עושה משה רבינו עליו השלום שלא כדין, ואמר הכתוב דבאמת אין זה טעם פרישתו, אך הטעם להיותו עניו מאד, ואני את דכא [עיין סוטה ה']. נמצא שכינה תדירה אצלו, והדין שספר תורה בבית אסור בתשמיש המטה אלא אם כן נותנה כלי בתוך כלי [שו"ע או"ח סימן ר"מ ס"ח] ובזה אי אפשר לעשות כן דמלא כל הארץ כבודו, ואצל משה רבינו עליו השלום היה זה בגילוי מוחשי על כן אסור בתשמיש המטה.

הארכתני עוד בזה לתרץ כמה קושיות המפרשים אבל אין מאריכים לחכם כמו כבודו, אולי אין עצתי מקובלת לכבוד גאון תורתו הרמה אני מבקש סליחה על שהעזתי לו.

אני סובל לא עליכם מאוד כאב עינים יזכירנו כבוד גאון תורתו הרמה בתפלתו הזכה יצחק בן זלאטע אסתר

וחיים טובים ארוכים ונעימים ורפואה שלימה לכבוד גאון תורתו הרמה דורש שלום תורתו בלב ונפש חפצה.

הק' יצחק הכהן הוברמן

פורס שלום לרעיתו הרבנית תחיה [ע"ה] על ידי בעלה שרי.

כדי שלא יהא מכתבי ריק מדברי תורה אכתוב מה שאמרתי בפרשת בהעלותך [ומודפס בספר בן לאשרי פ' בהעלותך]. הענין שדברה מרים במשה דבאמת צריך לומר דמשה רבינו עליו השלום פירש מקבלת התורה שהיה בשנה ראשונה, ומדוע זה שתקה צפורה עד נבואת אלדד ומידד, שהיה בשנה שניה.

ויש לתרץ על פי מה דאמרו בגמרא עבודה זרה ה'. אמרו רז"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא חטאו לא באנו לעולם, דכיון דלא היו מתים לא היו עוסקים בפריה ורביה, נמצא דמשה רבינו עליו השלום שבאמת לא חטא לא שייך גביה פריה ורביה, ועל כן שתקה.

אך עתה שנתנבאו אלדד ומידד משה מת, אז נתעוררה צפורה דאם גם הוא מת הרי הוא חייב בפריה ורביה ככל בני אדם, ועל כן שפטה מזה שכל הנביאין חייבים לפרוש ועל כן אמרה אוי לנשותיהם, ומאחר שזה נוגע להלכה אם נביאים צריכים פרישה או לא, ומרים ואהרן היו גם כן

מפתח אישים

2	ר' חיים דוידזון	ר' יחזקאל אברמסקי	9, 28, 30, 40, סב, תכא
ז	ר' טוביה דנציגר	ר' משה מישל הלוי אדלר	טו, כט
	ר' יצחק הכהן הוברמן יג, יט, כ, מט, עה, קט,	ר' איסר יהודה אונטרמן	שיד
	קיא, קיד, ריד, ריח, רמט, רצה	ר' אברהם מאיר איזראל	עג
	ר' שמואל מאיר הכהן הוללנדר נב, רלג, רסז	ר' חנוך העניך אייגעש	לח
	ר' שמואל יצחק הילמן	ר' מנחם צבי אייכנשטיין	ע, שסח
	ר' ישראל מאיר הכהן, החפץ חיים	ר' מרדכי אילן	תו
	ר' דוד הלחמי	ר' יצחק מאיר אלטר מגור, החידושי הרי"ם	4, 3
	ר' יואל הלפרין	ר' ישראל אלטר מגור	42
	ר' יצחק אייזיק הרצוג	ר' שמואל אנגל	25
	14, 17, 24, 28, 36, 37, 42, לט, מז, סה, פה, קו, רנח,	ר' ישעיה אפשטיין	פ
	רעא, רצב, רצט, דש, שיב, שעא, תטז, תכב		
	ר' אברהם ווינברג	ר' יעקב בוימאן	שסח
	ר' יחיאל יעקב ווינברג	ר' יעקב מאיר בידרמן	לח
	ר' אהרן צבי וויצנר	ר' חיים מרדכי ברונרוט	תכז
	ר' אלחנן בונם ווסרמן	ר' מרדכי יעקב ברייש	
	ר' ירוחם וורהפטיג	ר' מאיר ברלין	9, 27, 30, ריח, רכז, שלג
	ר' דב בעריש ויידנפלד מטשעבין		תכט
	ר' יחיאל וינברג	ר' מתתיהו יחזקאל גוטמן	נא, ש
	ר' אליעזר ולדנברג	ר' חיים יהושע גוטשכטר	ד, לח
	ר' אלקנה זוברמן	ר' זאב גולד	42
	ר' יעקב ישראל זובער	ר' יוסף ליפמן גורביץ	פב, רכב, רנח, רצג, שמ
	ר' שלמה יוסף זוין	ר' יעקב גזונדהייט	ד
	ר' משה יהודה ליב זילברברג מקוטנא	ר' לייב גליבטר	קב
	ר' אברהם ליב זילברמן	ר' יצחק גליקמן	רמה, שלז
	ר' יעקב זילברשטיין	ר' אריה לייב גלמן	טיט
	ר' מנחם זמבא	ר' חיים עוזר גראדזענסקי	
	ר' חיים יהודה ליב יודקאוסקי		9, 13, 21, 25, 28, לח, לט
	ר' שמעון יוז'וק	ר' יחזקאל הלוי גרובנר	רנד
	ר' אברהם ישראל יעקובסון	ר' יצחק גרשטנקורן	תיח

ר' חיים אבא יפה	רפו	ר' משה אליעזר פראמאוויטש	19, רטז, רג
ר' אברהם כהנא שפירא	רג, שפח	ר' נתן נטע פרל	תיז, תכ
ר' אברהם דב כהנא שפירא מקובנא	18	ר' צבי פסח פרנק	34, ב, מג
ר' בן ציון כהנא	1	ר' איסר פרנקל	20
ר' מנחם כהנא	נג, פא, פו	ר' יצחק ידידיה פרנקל	10, שלט
ר' שמואל זנוויל כהנא (שז"ך)	1, 36, 38, 41	ר' דוב בעריש צוקרמן	רכה
ר' ראובן כץ	קצ	ר' יצחק מאיר קאנאל	ד, לח
ר' שמעון כץ	שלה	ר' יצחק קוסובסקי	ריד
ר' חיים פנחס הלוי לובינסקי	שלד	ר' אברהם יצחק הכהן קוק	15, תל
ר' יצחק מאיר הלוי לוי	סא	ר' יעקב קלעמס	תכו
ר' ברוך דובער ליבאוויץ	לח	ר' אהרן יעקב קלעפפיש	סג
ר' מרדכי ליזער	רנד	ר' שמואל זנוויל קלעפפיש	2, 3, 4, 5
ר' מרדכי יוסף ליעזר מראדזין	20	ר' אליהו קלצקין	21, 25, 28
ר' עקיבא אשר הלוי ליפסון	נו	ר' אברהם צבי הירש קמאי	לח
ר' יצחק זליג מורגנשטרן מסוקולוב	20	ר' רפאל קצלנבויגן	37
ר' דובעריש מייזליש	3	ר' חיים קרייזוירט	36
ר' חיים מייזליש	שמב	ר' חיים נחום ראפפעלד	א, סט, עט
ר' צבי הירש מייזליש 62, קלו, רמב, שמא, תיא		ר' אריה מרדכי רבינוביץ	רכה
ר' אהרן מילבסקי	מה, פו	ר' לוי יצחק רבינוביץ	קיח
ר' אבא חיים מיקלישאנסקי	3	ר' לוי בן ציון רובינשטיין	רנו, שה
ר' חיים סולובייציק	1, טז	ר' נח רוגוזניצקי	לח
ר' יוסף דב סולובייציק	3	ר' חיים מרדכי רולר	30
ר' יצחק זאב סולובייציק	לח	ר' מרדכי צבי שווארץ	ג
ר' יצחק אלחנן ספקטור	1, 21, 29	ר' יום טוב שוורץ	שלז
ר' בן ציון עוזיאל	יג, קמח	ר' מרדכי שוחטמאן	טו
ר' יהושע מנחם ערנברג	רט, רלה	ר' אברהם שור	רצו, תיב
ר' שמעון פדרבוש	מ	ר' מרדכי שטיין	נז, קכא
ר' חיים פויזנר	לח	ר' יצחק הלוי שטיינבערג	נו
ר' מאיר פוירוורגר	קו	ר' יוסף יצחק שניאורסון מחב"ד	8, 25
ר' חיים פיין	3	ר' צבי שפירא	תיג
ר' משה פיינשטיין	9, 24, קצ, רצא	ר' שמעון יהודה שקופ	1, לח
ר' מאיר דן פלוצקי	21, 25, 28	ר' יוסף תאומים	שמב

